1919 EMPERYALİST YAĞMASI VE İŞGALİ ARDINDAN, FARKLI İNANÇ VE İDEOLOJİLERDEKİ YURT SEVERLER KEMALİST HAREKETİ BAŞLATTILAR. AKILCI ALTERNATİF İÇ VE DIŞ POLİTİKALARLA ULUSAL KURTULUŞU GERÇEKLEŞTİRDİLER. OSMANLI MODUNDAKİ TERK EDİLMİŞ MİLLETLER ÜZERİNDE, YENİ VE MODERN BİR TÜRK ULUSU YARATMALARINA, TOPYEKUN KALKINMA PROJELERİNİ BAŞLATMALARINA RAĞMEN

KURTARILAN BİR ÜLKE NASIL BATIRILIR?

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN VE ULUSAL KALKINMA UYANIŞININ ÖNÜ 1950'DEN SONRA KESİLDİ.
ÇOK PARTİLİ SÜREÇLE BİRLİKTE DEMOKRAT PARTİ'NİN
WALL STREET-PENTAGON GÜDÜMÜNDE DOLAR KAYNAKLI PLANSIZ, HESAPSIZ KALKINMA ÇABALARI ARDILI OLAN PARTİLER ELİYLE DAHA DA ARTIRILARAK SÜRDÜRÜLDÜ.
"SOSYAL DEMOKRASİ" VE "SOSYAL EKONOMİ" ANLAYIŞI YERİNİ RANTÇI MÜTEŞEBBİSLİĞE, BİREYSELLİĞE, SİYASAL İSLAMA, KİRLİ SİYASETE, YOLSUZLUĞA, YOZLAŞMAYA VE ŞİDDETE TERK ETTİ.
LİBERALLEŞME ADINA DEVLET VE HUKUKLA KAVGALI HÜKÜMETLER,
"REFORM"(!), "DEĞİŞİM", "DÖNÜŞÜM" VE "DÜNYAYLA BÜTÜNLEŞİYORUZ" DERKEN
TOPLUMSAL SARSINTILAR, 35.000 CAN ALAN TERÖR VE
ART ARDA GELEN ASKERİ DARBELER, BORÇ BATAĞI VE MALİ İFLASLARDAN

GÜNÜMÜZ TÜRKİYESİ'NE "KISSADAN HİSSELER"

KİTAP 2006

Türkiş başbakanlar B.Ecevit, S.Demirel askeri uçaktan indiriliyor. 1980.

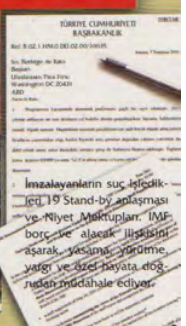

Borçlarını ödeyemeyen ülkeler listesine kaydedilmekten kurtulmanın yolu ABD'ye sığınmaktır.

Menderes'in kılıç çekmiş polis süvarileri öğrencilere saldırıyor. 1960.

İflas etmiş bütçe için ayanslar bağlanıyor, maaşların bir bölümüne zoraki el konuluyor. "Istırap Bonosu" denilen devlet borç kağıtları veriliyordu. 1982.

Spekülatif döviz savurganlığı ile Türkiye toplam altın ithalatında dünyada dördüncü, altın mücevher yapımında ikinci sıraya çıkmıştı. 1974-76 Sodom ve Gomore lüks yaşantısından bir anda yoklar ülkesine dönüştü.

İdeolojik sağ-sol çatışmaları ve PKK teröründe ölen sayısı 35.000.

İmzalayanların suç işledikleri 19 Stand-by anlaşması ve Niyet Mektupları, IMF borç ve alacak ilişkisini aşarak, yasama, yürütme, yargı ve özel hayata doğrudan müdahale ediyor.

ERSAL YAVİ

3. KİTAP (1950-1990)

TÜRKİYE İYİ YÖNETİLSEYDİ, İNSAN VE KAYNAK POTANSİYELİNİ İYİ DEĞERLENDİREBİLİR, GÜNÜMÜZ DÜNYASININ "KIRILGAN" VE "ÇÖKMÜŞ ÜLKELER" KATEGORİSİNDE(*) DEĞİL, EN SAYGIN VE GÜÇLÜ ÜLKELERİNDEN BİRİ, ÇAĞDAŞ UYGARLIĞIN ÖRNEK BİR TEMSİLCİSİ OLABİLİRDİ. BU KİTAP YERGİ DEĞİL, BEDELİ ÇOK AĞIR OLAN VE YÜZLEŞMEMİZ GEREKEN HATALARIMIZIN BİR DÖKÜMÜ VE KİMLERİN NEREDE HATA YAPTIĞINI ANLATAN BİR BELGESELDİR.

(*) Bloomberg'e göre Türkiye moratoryum yolunda. Carnegie Uluslararası Barış Fonu ve Foreign Policy dergisinde yayınlanan "Çökmüş Devletler Endeksi"ne göre ise Türkiye 11 Afrika ülkesinden daha kötü durumda görünüyor.

KURTARILAN BİR ÜLKE NASIL BATIRILIR?

ERSAL YAVİ

"Biz otobüsü kaçırmış bir milletin çocuklarıyız."
Bedri Rahmi Eyüboğlu

Gıda yardımı kapışması.

"Çağımız karamsar değil doyumsuz bir çağ.
Zenginlik, güç ve imaj çılgınlığının sonu olmadığı gibi,
bu gibi dürtüler onlara sahip olmayan ve
hiç olmayacaklar tarafından da desteklenmektedir." İpek Cem

Eeeee burası Türkiye.

Mayıs 2007 İzmir
YAZICI YAYINCILIK

Dış borçlanma Türkiye Cumhuriyeti yiğidinin de kamçısı olmuştu.

A.Menderes'in sloganı ***"borçlan, borçlanabildiğin kadar"***dı. Plansız, hesapsız büyüme hırsıyla kolaycı dış finans kaynaklarına yöneldiler. IMF, IBRD, EPU ve ABD'den büyük borçlanmalara girdiler. İthalat azdırıldı, giderek Merkez Bankası'nda kontrolsüz ithalatın bedelini ödeyecek döviz kalmayınca transferler durdu. *"Arrierées"* yani geciktirilmiş ödemeler, devlet eliyle dolandırıcılığa dönüştü. Enflasyonist sübvanslyonlarla beslenen ekonomi sonucunda, 1958 mali iflasıyla birlikte imdadiye kredileri için IMF kapısına müracaat ilk Stand-by anlaşması, yüksek oranlı devalüasyon, toplumsal kaos ve **27 Mayıs 1960 askeri darbesi**.

Ekonomisi durmuş, borç batağı içinde, hazinesi tamtakır olan ülke için çaresiz yeniden dış borçlanmaya gideceklerdir.

1965'te Devri Süleyman ve ulusalcılığın tasfiyesi başlamıştır. AID-DLF, iDA, IBRD ve EIB gibi kuruluşlardan alınan borçların %70'i özel sektöre, %30'u kamu sektörüne tahsis edilirken, KİT fonları özei sektör adına yağmalanıyor. Oysa özel sektör spekülatif kazanç peşindedir. Enflasyonist politikalar sonucu 10 Ağustos 1970'te yine ekonomik kriz ve %66 devalüasyon. **(1 Dolar=15 TL)**, sokaklar ise kaynamaktadır. Sonuç **12 Mart 1971 askeri darbesi**.

Petro-dolar vurgunlarından oluşan kısa vadeli kolay dışborç ve gurbetçi dövizi hovardalığıyla, tüketime yönelik yatırımlar "Lüks=Harcıâlem" anlayışla tüketme çılgınlığı ardından; binde sekiz olarak öngörülen üçüncü planda dış kaynaklı yatırım, dönem sonunda %4.2 gibi inanılmaz bir artış gösteriyor. Buna rağmen Türkiye altın ithalatında rekorlar kırmakta, dış dünyaya kürk satın alma gezileri düzenlenmekte, otomobil fabrikaları önünde müşteri kuyrukları uzamaktadır. Türkiye "sürdürülmesi olanaksız, dengesizliklere dayalı bir yaşantısı içindedir. Petrol krizine yakalandığında ise yoklar ülkesine dönüşecektir. 1977'de vadesi gelen DÇM borçları ve bunlara ilişkin faizler ödenemiyordu. İhracat ve yatırım olanakları sıfır noktasına gelen Türkiye'nin dış kredi itibarı düşmüş, yabancı basın: Türkiye'yi ***"İflas etmiş bir ülke"*** ilan etmişti. Sonuçta 1978'de ödenmesi gereken vadesi gelmiş borçların tutarı 4.84 milyar dolara ulaştı.

1978 mali iflası ve istikrar programı ardından yine devalüasyon geliyor **(1 Dolar=25 TL)**. Ecevit'in nafile çabalarına rağmen çöküş durdurulamıyor. IMF, ilişkileri bir yıl askıya alıyor. Nihayet 1979'da ikinci istikrar programı ve yine devalüasyon **(1 Dolar=47 TL)**.

Demirel ve Ecevit'in kavgalı koalisyonlarla yönettiği bu süreçte ideolojik sağ-sol ve mezhepsei çatışmalarla her yerde kan gövdeyi götürmektedir. Savurganlık, dış borçlanma, kesintisiz sürdürülerek, ülke 70 cente muhtaç hale gelince, 24 Ocak 1980 kararları ilan edilecektir. İdeolojik çatışmalarda ölenlerin sayısı 5.000 kişiyi bulduğunda, Paşalar Pentagon destekli 3'üncü darbelerini **12 Eylül 1980'de yapacaktır**. Bundan sonra Türkiye demokratik yapı ve enerjisini kaybedecek, hızlı bir yozlaşmaya girecektir.

ERSAL YAVİ araştırmacı yazar. Çalışmalarının özü, eski çağlardan günümüze kültürel, siyasal ve toplumsal olayları, ekonomik boyutlarıyla irdelemesidir. Bu amaçla yurt içi ve yurt dışındaki müze, ören yeri, arşiv ve kitaplıklarda araştırmalarını bireysel olarak sürdürmektedir. Anadolu uygarlıkları ve şehir tarihleri üzerinde çok sayıda makale ve kitapları yayımlanmıştır.

Yayınlanmış kitap ve makalelerinden bazıları: -"ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE KARADENİZ EKONOMİSİ", TOBB Yayını, Ankara, 1993. -"DOĞU ANADOLU VE ERZİNCAN", Tarihsel bir perspektif içinde siyasi, toplumsal ve ekonomik yönleriyle Doğu Anadolu Bölgesi'nin geri kalmışlığı. (Araştırma-inceleme),1994. -Tarihi, sosyo, ekonomik ve kültürel yönleriyle TOKAT, AYDIN, DENİZLİ, İÇEL, MANİSA kentlerinin ayrı kitaplar halinde yayınları. -"TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE MISIR" 6000 yıllık, kültürel, siyasal ve toplumsal tarih, Yazıcı Yayıncılık, İzmir,1996. -"EFELER KÖKENLERİ, EYLEMLERİ, TÖRELERİ", 1991. *20 ile 30 sayfa arasında değişen uzun makalelerden seçilmiş örnekler:* -"TWO ANCIENT COMMON MARKETS IN ANATOLIA", ICOC, Issue:20, 1987. - "THE ECONOMY OF THE BLACK SEA REGION SINCE ANCIENT TIMES", ISSUE:33-35-36. ICOC, 1991. -"EDNA'DAN AVARIZ ALINMAZ", Şehir Dergisi, 1987. -"AMERICAN SILVER AND THE SILK WARS OF THE 16TH. CENTURY", ICOC, Issue:29-30-31, 1990. Bu uzun makalede, İspanyol Kralı II.Felipe döneminde Amerika'dan getirilen değerli madenlerin, Avrupa ve Osmanlı ekonomisine ve para sistemine yansıması ile o dönemde günümüzün petrolü kadar önemli olan ipek üretiminin ve ticaretinin Osmanlı-İran-Avrupa siyasal ilişkilerine etkileri. -"HARRAN UNIVERSITY", ICOC, Issue:25, 1989. -"THE OLDEST CITY IN THE WORLD", ICOC, Issue:26, 1989. -"TWO TRAVELLERS FORM ANATOLIA" (Strabo and E.Çelebi), ICOC, Issue:27, 1989. -"LIFE AMONG THE VOLCANOES", ICOC, Issue:37, 1992. -SILENT ACTION MEN", ICOC, Issue:39, 1993. -"SELF-PROPELLED VEHICLES", ICOC, Issue:41. -"MİMARLIK VE SANATTA ANADOLU MERMERLERİ" (Türkçe-İngilizce), Yazıcı Yay., İzmir, 1996. "1856-1923 EMPERYALİZM KISKACINDA TÜRKLER, ERMENİLER, KÜRTLER", Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2001. "BİR ÜLKE NASIL BATIRILIR?", Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2001. "BATIRILAN BİR ÜLKE NASIL KURTARILIR?, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2001. "KÜRESEL GÜÇLERİN PETROLE ERİŞİMİNDE İSRAİL-FİLİSTİN-KÜRT AÇMAZINDA HEDEFTEKİ ADAM SADDAM", 2002. "İHTİLALCİ SUBAYLAR", 1. Kitap, Yazıcı Yayıncılık, 2003, "İHTİLALCİ SUBAYLAR", 2. Kitap, Yazıcı Yayıncılık, 2003. "AVRUPA BİRLİĞİNİN ÖNLENEMEYEN DÜŞÜŞÜ", Yazıcı Yayıncılık, 2003, "İHTİLALCİ SUBAYLAR", 3. Kitap, Yazıcı Yayıncılık, 2005, "KÜRDİSTAN ÜTOPYASI", 2 Cilt, Yazıcı Yayıncılık, 2006.

E.Yavi, kökleri Erzurum'un Çat ilçesine bağlı Yavi beldesine dayanan hattat Osman Bekir Efendinin oğlu asker ressam Osman Nurettin Yavi'nin oğludur. E.Yavi 7/12/1943'te babasının görev yaptığı sırada Diyarbakır'da doğdu. Uzun yıllar İstanbul'da reklam sektöründe ve Babıâli'de çalıştı. 1974-1980 arasında Sabancı Grubu'nda (Sasa) sözleşmeli olarak tanıtım ve halkla ilişkiler görevi yaptı. Bu süreçte ve sonrasında sanayici ve işadamları ile ekonomik sektörleri araştırma ve yakından tanıma imkânı buldu. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi mezunudur. Kitap çalışmalarını eşi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yüksek Lisans mezunu Necla Yazıcıoğlu Yavi'yle birlikte yürütmektedir.

Yayın Editörü: Necla Yazıcıoğlu Yavi
1. Basım Mayıs 2007 ISBN 978-975-7045-20-5

© Yazıcı Basım Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Halil Rıfat Paşa Cad. 182/B İZMİR
Tel/Fax: 0 232 441 85 04
yazicibasim@superonline.com • ersal@ersalyavi.com
Baskı: Melisa Matbaa 0 212 501 97 57

İçindekiler

• Süper abstre, ultra nonfigüratif, zaman ve mekân dışı 8
• Yakınma Kültürü ve Vasatlığın Anatomisi 10
• İhaleci Vatandaş 15
• "Burası Türkiye, yok öyle!" Haline Getirenler 16
• Osmanlı Hükümdarlarını Kimler Nasıl Sorgulayacaktı? 17
• Kırsal Çevrenin Klasik Merkeze Egemen Olması 18
• **GÜNCEL** 20
• Batışın Son Evresi Kaynak Yaratmak Yerine Mevcut Kaynakları Paylaştırmak 20
• Arsız Yaratıcılıkla Birlikte Finansallaştırılmış Kapitalist Saldırılar 24
• Türkiye "Market Makers" - "Money Makers" Denilen Yabancı Piyasa Yapıcılarının İşgali ve İpoteği Altında Ulusal Bankalar Kapanın Elinde 29
• Yabancı Bankalar Neden Geliyorlar Hedeflerinde Neler Var? 30
• Bankaların Ücret Komisyon ve Aidat Vurgunu 35
• Düşük Kur ve "Açık Pozisyon" Kumarı Nasıl ve Neden Oynanıyor? 36
• Yabancılar Türkiye Üzerine Kumar Oynar İstedikleri An Çökertebilirlerse 38
• Türkiye'yi Endeksle Yatırıp Endeksle Kaldırıyorlar 40
• Sıcak Paranın ve Aracı Kurumların Hem Ballı Hem Katmerli Kazançları 43
• Panikler Ülkesi Türkiye Rüya Aleminden Hep Sarsılarak Mı Uyanacak? 45
• Para Aktörleri "Üç Maymunu" Oynatıyorlar "Görme" "İşitme" "Konuşma" 47
• Türk Halkının Finansallaştırılması Tezgahı Nasıl İşliyor? 48
• Mali Denetimi ve Piyasayı Yeterince Ele Geçirmiş Olan Yabancı Sermaye Daha Ne İstiyor? 52
• Vergi Yasalarının Tümü Anayasaya Aykırıdır 55
• IMF Bağımlılığından Kurtulamamak 55
• Bir Ülke Nasıl Batar? 58
• Oysa milletçe içtiğimiz antlarda neler neler söylüyoruz? 62
• İthalatla büyüyen pazar, ithal girdiyle büyüyen ihracat açmazı nereye kadar? 68
• "Elhamdülillah milyarderiz!" 70
• "Biz de 'İnsan' mıyız?" 78
• "Ordu Millet Elele" Diye Diye 80
• "Kışla" Görüntüsünden "Şantiye" Görüntüsüne Ama Nasıl? 83
• Stratejik Ortaksız Yapamayan Kimi Türk İdarecileri 83
• Türkiye'yi Yöneten O Günkü Kadrolar Gerçekten Ne İstiyordu? Ne İstediklerinin Farkında Mıydılar? 86
• Borçlarını Ödeyemeyen Ülkeler Listesine Kaydedilmekten Kurtulmanın Yolu Batı'ya Daha Doğrusu Amerika'ya Sığınmaktır 89
• Marshall Yardımının Ardındaki Gerçek Neydi? "Pentagon-Wall Street Partisi" Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı? 91
• CHP Kaybedince CHP'li Bu Kadro "Adnan Menderes'in Direktifleri Altında Çalışan DP'li Bir Ekip" Oldu 96
• 1949 Amerikanofil Üretme Projesi 98
• Türkiye'de ve ABD'ye Yararlı Olacak İşbirlikçi Eğitimi 99
• ABD Yardımına Karşılık Tavizsiz ve Onurlu Dış Politika Anlayışının Terk Edilişi 101
• "Yağlama", "Yalvarma", "Yapışma" Politikaları 104
• Türk Silahlı Kuvvetleri De Amerikanlaştırılıyor 108

I.BÖLÜM (14 Mayıs 1950 - 27 Mayıs 1960)

• "Lümpen Köylü" Dönemi 113
• Bu Düzende Sanayiye Sıcak Bakanlar İçin "Maceracı" Deniliyordu 115
• Serbest Piyasa Yasaları Furyası 118
• 1953'te Boğaz Köprüsü ve Metro Hayalleri 120
• Menderes Küfürleşme ve Hakaret Demokrasisini Başlatıyor 124
• Hükümet Düdüğü Radyo ve Besleme Basın Demokrasisi Başlıyor 125
A. Menderes ABD'ye Yaranmak İçin Dünyanın Bir Ucundaki Kore Savaşı'na Asker Gönderiyor Ama Türkiye Yine de NATO'ya Kabul Edilmiyor Taki SSCB Füzeleri Piyasaya Çıkana Kadar Anayasa'ya Aykırı Olarak TBMM'den Kaçırılan Karar İle Kore Savaşı'nda 721 Şehit, 234 Esir, 175 Kayıp, 2247 Yaralı Mehmetçik 126
• Sisteme İtaat Etmeyen Devletlerin Cezalandırılma Gerekçesi 129

• İnönü NATO Anlaşması İçin *"Olabilir"* Dediğinde Neler Oldu? 130
• CENTO Üyesi Olmayan ABD Tek Yanlı Taktir Hakkına Sahip 132
• Amerikan Personeline Geniş Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar
Resmi Gazetede Yayınlanmamış Meclisin Onayından Kaçırılmıştı 139
• Jeep'ini Türk Çocukları Üzerine Sürerek Onları Öldüren Yarbaylardan
Sarhoşlukla Bayrak Yırtan Türk Ulusuna Hakaret Eden Çavuşlara Kadar "Görevlidir"
Denilerek Türk Adaleti Önüne Çıkartılamıyor 143
• DP İktidarı Türkiye Arabasını Amerika Yıldızına Bağlıyordu 150
• Menderes'in Yabancı Eliyle Kalkınma Hayalleri 151
• "Arriérées" Yani "Geciktirilmiş Ödemeler" ve Devlet Eliyle Dolandırıcılık Dönemi
Merkez Bankası'nda Kontrolsüz İthalatın Bedelini Ödeyecek
Döviz Kalmayınca Transferler Durdu 157
• Görülmemiş Kalkınma Gerçek Olmasına Gerçekti Ama 158
• Apartmanların Bodrum Katları "Kurmay Subay Katı" Olarak İsimlendirilmişti 165
• "Borçlan Borçlanabildiğin Kadar" 168
• Yıl 1952 Aşırı Değerli TL İhracatı Önlüyor İthalatı Patlatıyordu 171
• İkinci Dünya Savaşı'nda Birlken Altın ve Döviz Rezervleri Eriyip Gitmişti 177
• ABD'den Gelen Uzmanlar ve Raporlar Hız Kesmiyor 180
• Sanayi Kalkınması İçin Neler Öneriliyordu? 182
• 4 Ağustos 1958 Mali İflası 187
• Ordu Tedirgindi? "Vatan Cephesi" Ne Demekti? 189
• 1958 Mali İflasını Hazırlayan Nedenler 191
• Menderes Hükümeti 11 Mayıs 1959 Konsolidasyon Anlaşmasıyla Dış Borçları
2001 Yılına Dek Taksitlendirilirken Yeni Borç İçin OEEC'nin Kapısına Gidiyor 196
• "Plan Değil Pilav Lazım" Diyen Menderes 197
• Tinbergen'in Üç Aşamalı Planı 205
• Menderes "Öncelik Tarıma" Demişti Ancak Ne Pahasına ve Ne Yanlışlıklara Karşı? .. 209
• 12 Kasım 1956 "Münakit Zirai Emtia Anlaşması" 215
• Menderes'in Zoraki Özel Müteşebbis Yaratma ve Özelleştirme Başarısızlığı 229
• Demokrat Parti Döneminde Tatlı İş Alanları 230
• 1.25 Milyon Liraya Banka Kurulabiliyor Özel Banka Furyası ve
Banka Yolsuzluklarının Temeli 55 Yıl Önce Atılıyor 233
• DP Yönetiminden Yakın Tarihimize Yazdırılan Kara Leke 6-7 Eylül 1955 Olayları ... 236
• 1950'den Sonra Dinin Siyasallaşma Sürecine Girişi İslâmcı Faaliyetlerin Yükselmesi . 243
• 1957 Seçimlerinde Oya Sıkışan DP'liler
Bediüzzaman Said-i Nursi'nin Elini Öpmeye Giderlerse 245
• İhtilal Gecesi Çankaya Köşk Tanklarla Kuşatılmış Ancak Celal Bayar Direniyor 270

II.BÖLÜM (27 Mayıs 1960 - 12 Eylül 1980)

• "Sosyal Planlama"dan Söz Etmeyen Tinbergen-Koopman Memorandumuna İtirazlar . 294
• Nihayet Yerli Malı DPT Tasarısı Onaylanıyor 296
• İstikamet Batı Metropol Kreditörleri Marş Marş C.Gürsel Niyet Mektubunu
Dr.Koopman'ın Eline Tutuşturuyor 297
• Eminsular'ın Tasfiye Finansmanı ABD'den 301
• Darbe İçinde Darbe "13 Kasım Tasfiye Cuntası" İşbaşında
"Radikal 14"lere Baskın ve Sürgün Operasyonu 305
• Yine Her İflasın Ardından Yapılan KURTARICI Transferi Modası 309
• Siviller Siyasi Teşkilatlanma Askerler De Kendi İçlerinde
Güç Mücadeleleşiyle Uğraşmaktaydılar 313
• Bir Başbakan'ın İdamından Önceki Son Saatleri 321
• CHP'liler İktidarı "Torbada Keklik" Görüyordu 326
• AP'li Milletvekilleri İmzaladıkları Protokolleri ve Verdikleri Sözleri Unutarak
"Af da Af" Diye Tutturunca Ortalık Karışıyor 335
• Genç Subaylar Yine Tedirgin 337
• "Demirkırat" Doktrinlerinin Yeniden Dirilişi 338
• Darbeci Askerler Neyi Göremediler? 340
• Demirkırat'ın Adı Gitmiş Adalet Partisi'nin Amblemlnde At Geri Gelmiştir
Hem De Eşinen Ön Ayağıyla 342

• OECD Kalkınma Program Kredisi Yerine Borç 346
• Metropol Kredltörler "Planlı Stratejik Kamu Yatırımlarını" "By Pass" Ediyorlar 349
• "Komprador Endüstri"nin Doğuşu 351
• 27 Mayıs Sil Baştan 351
• Ordu Bütünüyle Politikayla İç İçeydi Politikacıların Sıkıntısı Ayrılmanın Nasıl Sağlanacağıydı 357
• 1961 Anayasası Yapısal Bir Temel Olmadan Liberal Siyasete Geçiş Yapmıştı 367
• Atlantik Ötesinden Duyulan Birkaç El Silah Sesi Her Şeyi Altüst Etti Siyasi Entrikalar Koalisyon Kaosları 368
• 1964 Değişimi Batı'nın Haksızlığı Haklıya Karşı Desteklemesi 371
• "Devr-i Süleyman" Perdesi Açılıyor 375
• Mason Cemiyetinin Mührünü Taşıyan Sahte Belge 377
• Demirel'in Yükselişi Karşısında İnönü'yü Asker Bile Kurtaramazdı 378
• Demirel'in Bir Elinde Kızıl Çamur Diğer Elinde Yeşil Bayrak 380
• Ulusalcı Hareketlere Karşı ABD Destekli Siyasal İslâmın Dört Koldan Örgütlenişi 384
• "Kap Kaç Kapitalizmi"nin Yerleşmesi 1961-1966 391
• Döviz Yiyen Güdük Sanayileşme 394
• Sözde Büyük Sanayicilik Yapıyormuş Gibi Bürokrasi Çok Ama Tahsis Teşvik ve Muafiyetler Dizi Dizi 398
• Dış Kaynaklarla İş Görmeye Alışmış Özel Sanayii Özel Sektöre İçeriden Dışarıdan Her Yerden Para Yağdırılıyor 402
• "Çengel Atma" "Sızma" Metoduyla Sanayide Yabancı Egemenliği 405
• Türkiye İstese Bile Batı Kampından Ayrılacak Durumda Değil 408
• Köyden Başkente Yankee Kıskacı "Bizimkiler" "Ötekiler" 409
• Kap Kaç Kapitalizminde Üretim-Maliyet 1961-1966 419
• Kap Kaç Kapitalizmi ve Bankacılık 1961-1966 420
• Hazineye Ait Paralan Kendi Adına Bankaya Yatıran İstanbul Defterlarından İşadamı 421
• Nafile "Banka Tasfiye Fonu" Fonda 25 Milyon Var Batık 500 Milyon 422
• Az Gelişmiş Ülkelerde Aşırı Lüks Yaşayışla Sefalet Yanyana Görülür 425
• Devlet Doğu'ya Gitmezken Ağalar Da Köylüyü Prekapitalist İlişkiler Çemberinde Tutmak İçin Çaba Göstermektedirler 435
• Bölgeler Arası Gelişmişlik Uçurumu Göç Terör Toplumsal Yozlaşma Üniter Yapımı Tartışması 439
• Antikomünist Demirel, Hazırlanmış Büyük Sanayi Projelerine SSCB'nin Finansman ve Yatırım Teklifine Balıklama Atlıyor 443
• "Büyüyük Türkiye'nin" "Büyyük Sorunlan" 449
• Kanlı Pazarda *"Allah İçin Vurun"* Diye Bağnlıyordu 453
• "Gerginlik Yarat" "Sokağa Dök" "Yok Et" 455
• Siyasal İslâmın Yaygınlaşmasında Yarı Militan Taşeron Dernek Patlaması 1969 İslâmcı Gençlerin Milliyetçi-Sağcı Kamptan Ayrışmaya Başladıklan Yıldır 457
• 25 Şubatta Memurlan Aylıksız Bırakmamak Üzere Acele Bir Geçici Bütçe Çıkanlıyor 471
• Parlamento'nun İçi De Türkiye De Artık Bir Depremin Şoklarıyla Sarsılmaktaydı 473
• IMF Türkiye Masası Şefi Sturc'u Bile Şaşırtan Devalüasyon Kararı Gizlilik İçinde Yürütülmüş ve Bir Bavul İçine Konularak Edime'de Bulunan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Gönderilmişti 478
• M.Batur'un "Devekuşu Hükümet" Modeli Neydi? 483
• 9 Martçıların Tasfiyesi Bir Taraf Omuzlarının Gücünde, Diğer Taraf Makyavelist Politika İçindeydi 488
• 12 Mart Muhtırası 492
• Demirel Karşıtları ve Solcular *"Bolyoz indi, Demirel bitti."* Sevinci İçinde Darbecilere Alkış Tutuyorlardı Balyozun Kendi Kafalanna İneceğini Anladıklarında İş İşten Geçmiş Olacaktı 495
• Üst Komuta Heyetinin Taktiği Neydi? 496
• 27 Mayısta Askerin Getirdiği Anayasa'nın 40 Maddesi Yine Asker Tarafından Budanıyor 499
• Paranoyaklaşan Bazı Odaklar Bırakın "Antiemperyalizm" Diyenleri, "Laiklik" ve "Kemalizm" Diyenleri Bile Düşman İlan Etmişlerdi 500
• Muhtıranın Gerekçesi Olan "Reformlar" Unutulup Gitmişti 503

• 1978'de Gelen Ekonomik ve Mali Yıkıma Nasıl Gidildi? 511
• Türkiye Uluslararası Fonlardan Plase Edilen Petro-Dolar ve Gurbetçi Dövizi Hovardalığını Yaşıyor 513
• "Sodom ve Gomore Yaşantısı" 516
• İflasa Doğru Hızlı Adımlar 521
• Gaz Lambası Işığında Yönetilen Krizler ve Yoklar Ülkesi 524
• Karaoğlan'ın Serbest Piyasa Rantiyecilerine ve IMF'ye Karşı Nafile Savaşı 525
• Hesaplar Tam Tutulmamıştı Kime Ne Kadar Borç Olduğu Bilinmiyordu 531
• Özel Borçlann Ödenmesi De Yine Halka Kalmıştı 532
• Merkezi Otoritenin Çöküşü Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin En Kanlı ve En Büyük Meshepsel İç Çatışması 534
• 1979 Darbe Girişiminde CIA 547
• Merkez Bankası Devreden Çıkmış Döviz Borsasına Tahtakale Hakim Olmuş 552
• Yine Yoklar ve Anarşi 554
• Osmanlı Maliye Nazın'nın Galata Bankerleri'nden Akıl İcazet ve Kaynak Yaratma Talebinin 1979 Versiyonu 560
• Türkiye 24 Ocak + 12 Eylül Penceresinden Açılan Rüzgarlara Teslim Olmak Üzere 561
• Türkiye Dünya Bankası ve IMF Kıskacında 562
• Aralık 1979'da Türkiye'nin Gündemi 566
• 24 Ocak İstikrar Paketini Açtılar Hem De Ne Açış 1 Dolar 47 TL'den 70 TL'ye 569
• 24 Ocak Kararlan Özal ile Özel(!)(?) Dönem 570
• Para Gelsin De Nasıl Gelirse Gelsin Döneminde 574
• Başbakan ve Bakan Onayıyla Altın ve Döviz Kaçakçılığı Nasıl Yapılır? 576
• "Hamiline"leşen Türkiye 579
• Yoksulluk Erdemleri Yok Eder 585
• Kenan Evren General Rogers'a *"Evet"* Dediğinde ABD Kesenin Ağzını Açıyor 586

III.BÖLÜM (12 Eylül 1980 - 1990)

• 24 Ocak Koalisyonu'nun Kurucu Ortaklan S.Demirel+T.Özal+12 Eylülcü Paşalar+Büyük Sermaye 594
• Demokrasi ve Siyasete Paydos Düdüğü Ötüyor 595
• 12 Eylül 1980 Darbesi'nin İlk Bildirisi 596
• Askeri Yönetimin 24 Ocak Programını Değiştirmeye Niyeti Yoktur 601
• Suudi Sermayesinin Türkiye'ye Girişi İçin Yasalann Sınırlayıcılığından Koruyacak Yapı Oluşturuluyor Faysal Finans Kurumu İle Al Baraka Türk Faaliyete Geçiyor 619
• Atatürkçülük Görünümü Altında İslâmcılık Ögesi 621
• Özal Hazırlanmamış Bir Tarlaya Alışılmamış Tohumlar Ekiyordu 630
• 12 Eylül Dönemi Yolsuzluklar İçin En Uygun Ortamdı 632
• Para Arzı Kredi ve Faiz Politikalanndaki Hesapsızlığın Sonucu Kalıcı Yüksek Enflasyon Belası 636
• Siyasilerin Cebi Merkez Bankası 637
• Türkiye Bütçesinin %60'ına Yakın Paranın Nereye Gittiğini Bilen Yok 641
• Vergi Alma Fon Maliyesi İcat Et Hesabını Sorma 642
• Sayıştay Sayamaz ise Ne Olur? 649
• Özel'e Ucuz KİT Girdisi Sağla KİT'i Özel Bankadan Yüksek Faizle Borçlandır 659
• Türkiye'de Sermaye Birikim Mekanizması ve Devleti Yutma Operasyonu 660
• Batı'nın Piyasaya Sürdüğü Küreselleşme 663
• Oy Avcılığına Kurban Edilen Tütün ve Tütüncü 672
• Tanımda Potansiyel Çok Değerlendirme Yok 681
• Tanımda Özelleştirmelerin Sonucu Yabancı Sermaye Egemenliği 685
• Yeraltı Zenginliklerinin Yağmalanması 687
• Türkiye'yi "Flaş Ülke" Yapacak Adam Özal'a Seçmen Darbesi 689
• Özal Köşk'e çıkma kararındadır. 693
• ABD Türkiye'ye Özal Gözüyle Bakıyor 696
• Özal'ın Kürtlere Kıyağı 702
• 1969-2007 Dış Borçlanma 710
• Hazine Garantili Üstü Örtülü Dış Borçlar Kim Bilir Nereye Nasıl Harcandı? 710
• IMF ve OECD'nin En Yağlı ve En Müdavim Müşterisiyiz 717
• Belgeler 723

Baskıya Verirken

Türkiye Cumhuriyeti mi?

Kırılgan **Piyasa Cumhuriyeti mi?**

Dış borçlanmada ve ekonomide devleti hızla sollayarak, onun yaklaşık iki katı kadar 121 milyar dolar borçlanan özel sektör, yani **piyasalar koalisyonu** Türkiye'yi kırılgan hale getirdi. Sadece ekonomide değil, her alanda. Peki bu 121 milyar dolar borç nereye gitti? Ağırlıklı olarak üretken olmayan ve bu büyük borcun geri dönüşünü sağlayamayacak bir çıkmaz olan inşaat sektörüne, yani betonlaşmaya. Nabzı dolarla attırılan Türkiye, bu durumun bedelini ağır olarak ödemekte. Her ne olursa olsun, bu nafile yapı devam etsin; ama doların değeri kıpırdamasın dayatması yapılıyor. Metropol kriditörleri ve piyasalar, yarattıkları bu çılgın finansallaşma ve risk nedeniyle; Türkiye'nin ulusal duruşu bir yana, Türk bayrağından bile rahatsız olur hale geldiler. Öte yandan borç döviz cinsinden olduğu için TL değer kaybettikçe onlar kazanıyor; TL ile iş yapanlar ise kaybediyor.

Elinizdeki kitap dizisi incelendiğinde, böylesine hesapsız borçlanmaların, arsız liberalleşmenin Osmanlı'yı nasıl çökerttiği, 1950'de Demokrat Partiyle başlayan benzeri sürecin Türkiye'yi defalarca ve de defalarca ne hale getirdiği görülecektir. Ancak önceki dönemlerde hesapsız borçlanma ve krizleri devlet yaratıyor, bedelini millet ödüyordu. Bu defa durum çok farklı ve vahim görünüyor. Neden mi? Çünkü bu borç milletin değil, özel birilerinin. Bu nedenle **piyasalar cumhuru bir yana bırakmış, piyasacı bir cumhurbaşkanı ve başbakan arıyor. Unutmayalım "BURASI TÜRKİYE".**

ÖZEL SEKTÖR RİSK ALTINDA

Döviz kurundaki yükseliş kamudan daha fazla özel sektörü etkiler

	2001	2002	2003	2004	2005	2006 1.Ç	2006 2.Ç	2006 3.Ç	2006 4.Ç
KAMU	46.110	63.619	69.504	73.831	68.247	69.059	67.050	68.754	69.585
Orta Uzun Vade	46.110	63.619	69.504	73.831	68.247	69.059	67.050	68.754	69.585
ÖZEL	43.139	44.088	50.391	65.957	85.143	99.482	108.819	112.097	121.217
Kısa Vade	15.665	14.769	20.153	28.593	34.339	37.246	39.621	39.222	39.471
Orta-Uzun Vade	27.488	29.319	30.238	36.964	50.804	62.216	68.998	72.875	81.796

ynak, Hazine Müsteşarlığı (Milyon Dolar)

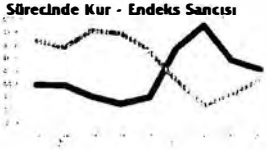

Risk 87 milyar $'a çıkınca sandığı merak eder oldular

JP MORGAN'ın anketine göre 3 parti barajı aşıyor

Merrill Lynch yolsuzluğu 1 Mayıs'tan önce yaptı

Cumhurbaşkanlığı Seçimi Sürecinde Kur - Endeks Sancısı

Kaynak: İMKB, TCMB ve İMKB Borsa Endeksi — TCMB Döviz Kuru

Kriz Tetikleyicileri Sandıkta

6 Mayıs 2007'de açıklanan **Merrill Lynch**'in seçim anketinden sonra, 8 Mayısta dünyanın en büyük yatırım bankalarından **JP Morgan Chase** de Türkiye'deki yatırım riskleri nedeniyle piyasacı AKP'yi tek başına iktidar istediğini açıkça ortaya koydu. Gerçek demokrasi yerine, "sandık demokrasisi" olursa böyle olur.

"Yazık oldu 30 yıla."

"Yazıktır. Onca yıl kaybettik. Onca yılın faturası çok büyük oldu. Kronik enflasyon ortamında 30 yıl yaşamakla çok düşük büyüdük, dengesiz büyüdük. Sonuçta her türlü krizle karşılaştık."

Süreyya Serdengeçti

Merkez Bankası Eski Başkanı, Şubat 2005

The Banker dergisinin "Dünyada Yılın Merkez Bankası Başkanı" seçilmesi nedeniyle yaptığı açıklamadan.

Nihayet

13 Nisan 2007'de Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in

"Türkiye'de siyasal rejim, Cumhuriyet kurulduğundan beri günümüzde olduğu kadar tehlikeyle karşı karşıya kalmamıştır."

sözünü deditretecek bir Türkiye ortaya çıktı.

Sonrasını hep birlikte göreceğiz.

"Böyle toplum mu olur be?"
"Olur abi olur. Olmuş zaten."

Süper abstre, ultra nonfigüratlf, zaman ve mekân dışı.

Adam:
- Mantığa boş ver abi, diyordu. Bizim burada mantık yürümez.
- Dördüncü kattan yere atlayan biri, altıncı kata mı uçar yani?
Adam:
- Uçar, uçar, neden uçmasın ki, diyordu.
- Bahçeye tavuk yumurtası ekince patlıcan da çıkar mı?
- Çıkar abi..
- Hiç denemedin mi?
- Ben denemedim, ama bizim Şevket denedi. Küçük bir yeri vardı. Tavuk çiftliği yapacağım diye bankalardan düşük faizle kredi aldı. Sonra orada manav dükkânı açtı. Dükkân yürümediği için bir arkadaşına devretti. Arkadaşı da tüpgaz deposu yaptı. Ama işyeri tabelasının üzerinde hâlâ "tavuk çiftliği" yazıyor. Ha yumurta ekip patlıcan çıkarmışsın; ha tavuk çitftliği yapıp, tüpgaz satmaya başlamışsın... Mantığa fazla bağlanmayacaksın burada...
- Ama o zaman hiçbir şey tutarlı olmaz. Kimse yaşamına sağlıklı bir yön veremez. Çocuğa öğretmen tutmaya kalkarsın, karşına hallaç çıkar. Dondurma yemeye gidersin, çorba içip geri dönersin...
- Ee, zaten de öyle oluyor abi. Bizim orada bir yorgancı var; herkese matematik dersi veriyor. Adamın asıl işi öğretmenlikmiş. Aylığı yetmeyince, bir yorgancının yanına girip boş zamanlarında yatak yorgan dikmeye başlamış. Şimdi isteyenlere özel ders veriyor. Mantığa bağladın

mı, işi sürdüremezsin burada. Dondurma yemeye gidince, çorba içeceksin. Uçağa binmeye gidince, beklemekten iflahın kesilip geri döneceksin. Kime ne iş yapmayı vadedersen, parasını peşin alıp yapmayacaksın. Üstüne çok gelirlerse tatile çıkacaksın. Her yaptığın mantık dışı olacak. Yoksa dikiş tutturamazsın.

- Hastalanırsan ne olacak?

- Suçu enflasyonda bulacaksın.

- Peki ya enflasyon ocağına gerçekten incir dikiyorsa?

- Yerel seçimlerin erkene alınmasına karşı çıkacaksın.

- İktidardan hoşnut olmayınca, seçimlerin erkene alınmasını istemek mantıklı değil mi?

- Tövbeler olsun... Mantık yok... Mantığı bir yana bırak... Enflasyon azıyorsa, seçimler daha da uzağa ertelenmeli...

- Zaten muhalefet de böyle söylüyor.

- Haklılar. Mantığa sarılmak istemiyorlar. Neden? Çünkü biliyorlar bizdeki en büyük toplumsal özelliğin mantıksızlık olduğunu...

- Seçimlerin erkene alınıp alınmaması konusunda halk oylamasına başvurulursa, sence iktidara kızanlar nasıl oy vermeli?

- "Seçimler erkene alınmasın" doğrultusunda oy vermeli.

- İktidara kızınca onu bir an önce de değiştirmek daha mantıklı olmaz mı?

- Bırak şu mantığı yahu... Seçimler erkene alınmasın. Zamanında yapılsın demek, ne demek biliyor musun?

- Biz bu iktidarı tutuyoruz, demek bence...

- O sence öyle... Seçimler erkene alınmasın, zamanında yapılsın demek, biz bu iktidarı istemiyoruz demek...

- Kim söylüyor bunu?

- Muhalefet söylüyor.

- Seçimler erkene alınmasın, çünkü biz bu iktidarı istemiyoruz... Ne biçim mantık bu kardeşim?

- Abicim deli etme insanı... Burada mantık yok. Mantık yürümez burada. Tavuk çiftliği yapmak için kredi alır, tüpgaz satarsın. Öğretmen yorgancı, hallaç öğretmen olur. Verdiğin kapora dolandırılır, alacağını sandığın mal karşılığında...

- Böyle toplum mu olur be?

- Olur abi olur. Olmuş zaten. Süper abstre, ultra nonfigüratif, zaman ve mekân dışı, mantıksızlıkla anlamsızlığı kendisine tarihsel bir ilke edinmiş, ekstra absürd, yerçekimsiz bir yerdir burası. Özünü kavrayabilmek için en az beş yüz yıl uğraşmak ister. Tamam mı abicim?

- Tamam abicim.(1)

---

(1) Çetin Altan'ın 18 yıl önce yazdığı bir makale.

Devletin resmi rakamlarına göre:
Hem yoksul hem mutluyuz(!)
FORUM
Değişimin Öncüsü
Türkiye Avrupa'nın en yoksul ikinci ülkesi
10 milyarlık kredi kartı borcu olan öğretmen kayboldu

Aç insanların mutlu olduğu tek ülke olarak Guinness Rekorlar Kitabı'na girebiliriz.

Ama Yolunu Bulan Buluyor

Kendi kendini övmeye dönük bir propaganda aracının, efsanevi yaklaşımların okullara kadar sıringalanması, Türkiye'nin genlerindeki mesleksizlikten kaynaklanıyor. Efsanelerle meslek olmaz. Çünkü Türklerin özelliği mesleksizlik olduğu için para kazanmayı şansa bağlarlar. ***"Yolunu bulan buluyor"*** derler. Oysa iyi yapılırsa hiçbir meslek aç bırakmaz insanı. Bizde adam mesleğim şu demez ki. *"Beş çocuğum var, her işi yaparım"* der. Hiçbir zaman vatandaş olamamışlar. Osmanlı'nın kulu olmuşlar.(2)

Yakınma Kültürü ve Vasatlığın Anatomisi

Psikiyatrist **Emin Ceylan**, *"Bu millet adam olmaz"* veya *"biz neden böyleyiz?"* türü bahaneler üreterek, kendini vasatlığa mahkûm edenlere şu teşhisi koyuyor: *"Bu tür davranışlar, kendine güvensizliğin başkasına projeksiyonudur. Bu kişiler, 'Ben iyi değilim, ben yetersizim!' diyemeyeceğine göre: 'Ben değil siz' ya da 'hep beraber, hepimiz yetersiziz' derler... Ondan, bundan her şeyden şikâyet, hiçbir şeyi beceremeyen insanların dolaylı söylemidir bu. Kendini beğenmeme, her şeyden şikâyeti doğurur."*

Eldridge Cleaver vasat insana şu uyarıyı yapıyor. *"Çözümün bir parçası olamazsanız, sorunun bir parçası olursunuz".*

Nazım Hikmet ***"serçe gibi telaşlı, midye gibi kapalı ve rahat"*** diye nitelendirdiği vasat insana 50 yıl önce şöyle seslenmişti:

"Kabahat senin demeye de dilim varmıyor ama, kabahatin çoğu senin, canım kardeşim!"

B.Rahmi Eyüboğlu ise: "*Biz otobüsü kaçırmış bir milletin çocuklarıyız"* derken, vasatlığın kaynaklarına inmeye çalışıyordu belki de. Aslında vasatlık, bugünün sorunu değil. Prof.Dr.**Sabri Ülgener** "İktisadi Çözülmenin Ahlaki ve Zihniyet Dünyası" adlı dev eserinde, vasatlığın izini sürüyor. Ülgener'e göre, Osmanlı'nın en parlak döneminde bile gelecek kaygısızlığı ve durgun atıl hayat anlayışı ve ortalama hayat tarzı egemen değerler olarak kabul görüyordu. **Evliya Çelebi** rekabeti *"yaran payına sark-*

(2) Çetin Altan, Yeni Yüzyıl, 8 Temmuz 1996.

mak" olarak niteliyordu. **Feridddttin Attar**, Pendnamesi'nde esnafa *"pazara geç git, erken dön"* diyordu. 16. yüzyıl ahlak bilginlerinden **Kınalızade** ise fazla emek harcamayı bir eksiklik olarak görüyor ve *"erdem, ılımlı ve vasat olmaktır"* diyordu.

Euler ve **Logrange**'ın matematikçe çığır açtıkları dönemde (1750-1800), bu bilginlerle aynı çağda yaşamış Şair **Sümbülzade Vehbi**, oğluna şu öğüdü veriyordu:

"İtibar eyleme hendeseye, düşme ol daire-i vesveseye",

"Aheste giden ulaşır menzil-i maksude", "Göç yolda düzelir".

Bugünkü durumumuzdan atalarımızın ve dedelerimizin öğütlerine büyük ölçüde kulak verdiğimiz anlaşılıyor.

"Burası Türkiye!"

Birbirini anlayamayan insanlar, tüm olanları açıklamanın iki kelimelik joker gerekçesini bulmuştu; burası Türkiye! "Burası Türkiye" deyimi iki farklı şekilde kullanılmaktadır. Birincisi *"belirsizlik, sürpriz, alışılmışın dışındalık"* anlamında: *"Burası Türkiye, her an her şey olabilir."* şeklindedir. İkinci kullanım biçimi ise, olmuş bitmiş olayların "olma nedeni"nin açıklanamayacağını vurgulamak için: *"Burası Türkiye, burada her şey olabilir"* şeklindedir.

Bu anlamda bu ülkeyi **"Burası Türkiye" haline getiren kimlerdir?** Daha da önemlisi insanlara "Burası Türkiye" dedirten olaylar nelerdi? Bu ülkeyi "Burası Türkiye" yapan neydi? Ne olmuştu da halk bu iki kelimeyi icat etme gereği duymuştu? "Burası Türkiye"nin en önemli özelliği, sosyal ve psikolojik olayların olmaları gerektiği gibi olmamasıydı. Beklenen bir olay her an beklenmedik bir şekilde gelişebilir; insanlara "Burası Türkiye" dedirtebilirdi.

Örneğin *"Bu merkezin altından fay hattı geçiyor, sonra başınız belaya girer, dikkat edin."* şeklindeki uyarı üzerine Belediye Meclisi şöyle karar alır: *"Ticaret Merkezi kalsın, fay hattını kentin dışına çıkarın!"* Bu bir fıkra değil yaşanmış, gerçek bir olaydır.

Yöneten Türklerin politik demeçleri de bizden izler taşır. Bu ülkede **N.Erbakan *"Atatürk yaşasaydı bize oy verirdi"*** derken. **Mesut Yılmaz**

ise ***"Atatürk yaşasaydı CHP'yi kapatırdı"*** demiş. Herkesin ***"Türkiye mozaiği"*** tabirini kullanmasından dolayı basın toplantısı sırasında merhum **Alpaslan Türkeş**'e soracağı soruya ***"Türkiye Mozaiği..."*** diye başlayan gazeteci ***"Ne mozaiği ulan, mermer, mermer"*** diye tepki cevabı almış. **Süleyman Demirel**'e **İlksan skandalında** batık parayı kimin verdiği sorulduğunda ***"Verdimse ben verdim"*** demiş. Eski Cumhurbaşkanı **Turgut Özal** ise ***"Anayasayı bir kez delmekle bir şey olmaz"*** demişti.(3)

Jetpa "yeşil dolandırıcılık" davası Alman mahkemelerinde görülürken, R.T.Erdoğan'ın siyaset yasağının kaldırılması, seçimi kazanan F.Akgündüz'ün milletvekilliğinin iptali, ilde yeniden seçim kararı ve Erdoğan'ın Siirt'ten nasıl vekil seçilerek Başbakanlık yolunun açıldığı, Alman hakimlerinin de kafasını karıştırmıştı.

Alman Yargıtayı'nda (BGH) görülen Jetpa davası sırasında, Türkiye'den gönderilen Mali Suçları Araştırma Komisyon raporu, ***"Türkiye'de her şey olabilir"*** gerekçesiyle Alman hakimler tarafından kanıt olarak kabul edilmemişti. (Avukat Fatma Civelek)

"Burası Türkiye" dedirten örnekler saymakla bitmez. Aziz Nesin onlarca kitapta ve Hasan Pulur da 40 yıldır yaza yaza bitiremedi. Guinnes Rekorlar Kitabı'na girebilecek son bir örnek, müteşebbise(!) *"vergi verme, oy ver"* dedirtiyor.

Maliye Bakanlığı'nın açıklamasına göre, 2005 yılında 1 milyon 366 bin beyana tabi **mükellefin 316 bin 500'ü sıfır matrah**, 805 bin mükellef ise neredeyse asgari ücretin altında gelir beyan etmişler. Bu veriler ticaret ve serbest meslekle uğraşan mükelleflerin %82'sinin asgari ücretliden daha az gelir beyan ettiklerini göstermektedir.

"Sosyal Politika" Rüşvetiyle Yatıştırılan Toplum

Aziz Nesin'in onlarca kitabına konu olan ilginç, ancak Türkiye için şaşırtıcı olmayan bu örneklerin acı sonuçlarını mali, ekonomik, siyasi boyutlarıyla kısmen bu kitapta göreceğiz. Ancak Çetin Altan'ın *"Hiçbir zaman vatandaş olamamışlar."* sözünün önemsenmesi ve irdelenmesi gerekiyor.

A.T.Alkan, *"Devlet vatandaş inşa etmeyi belki de hiç düşünmedi."* diyor ve devamla: "Kurtuluş yıllarında zafiyetli sosyal bünye yüzünden, himayeci siyasetler izlenmesi elbette tabiiydi. Olağanüstü ve geçici bir döneme mahsus olarak anlayışla karşılanabilirdi; ama olağanüstü dönemler hiç bitmedi. Cumhuriyet halk iradesinin üstünlüğü prensibini baştacı saymasına rağmen, daha sonraki dönemlerde vatandaştan ziyade 'reaya'ya yatırım yaptı. Reaya, devletini ve yönetim sistemini sorgulamaz; onun devletten tek beklediği adalettir.

(3) Mümin Sekman, "Türk Usulü Başarı", Arıtan Yay., 2000, s.101 vd.

Adalet ihtiyacı karşılandığı ve siyasi nitelikli **'sosyal politika'** rüşvetleriyle yatıştırıldığı sürece, düşünce konformizmini muhafazakâr bir tutumla korur. Hükümetler 'reaya'nın adalet ihtiyacını adil bir yönetimle değil, sistemleştirilmiş rüşvet uygulamalarıyla karşıladı. Cumhuriyet kavramının şanına yakışır bir adalet mercii olmak, şüphesiz sistematik rüşvet tevziatından daha ucuza gelirdi. Ama seçkinci bürokratlar bu fikirden hep ürktüler ve **'Türk toplumu bu kadarına henüz hazır değil'** yaklaşımıyla zaman kazandılar. Oysa ki ortada kazanılacak zamandan ziyade, kaybedilmekte olan zamanın gerçeği duruyor. 'Kaybedilen zaman'ın kritik ehemmiyeti şurada ki, devleti temsil ettikleri iddiasıyla değişim arzularına karşı koyan devlet seçkinleri zaman kaybının değişimin üslûbunu sertleştirebileceğini hesaba katmıyorlar.

Sosyal yardım, kamu hazinesinden büyük fonların dar ve sabit gelirli kitlelere aktarılması anlamına gelir; ancak bu fonların sağlıklı karşılıkları yoktur; **vergi almak yerine almamayı prensip edinen bir kamu idaresi için, bu fonları karşılamanın iki usulü vardır: enflasyonist para politikaları ve borçlanma.** Her ikisi de 'benden sonra tufan' yaklaşımına uygun mali siyasetler olarak bugüne kadar istisnasız her hükümet tarafından **'miri malı'** gibi suistimal edilmiştir. Buna mukabil kitleler, 'fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür' cumhuriyetin hür 'vatandaşları' olma bilincinden ısrarla uzak durmuşlar... **'Allah devlete zeval vermesin'** sözü ile ırsiyetindeki devlet fikrinin ulviliği kadar iyiliğe kemlik etmeyi hor gören manevi bir kültürü sürdürmüşlerdir.

Türk toplumu mevcut devletinin bir buhranı yaratacak ölçüde temelden sarsılarak, yeniden yapılanmasından yana tavır almıyor; değişimin yumuşak bir tarzda, birşeyleri kırıp dökmeden, devlet-toplum gerilimine mahal kalmadan gerçekleşmesinden yana.

Entelektüeller, siyaset bilimciler, sivil toplumcular ve aklı karışıklar ne derse desin devlet 'baba'ydı; doyuran, gözeten, okutan, öğreten, himâye eden, mevki ve ünvan veren, yöneten ve düzenleyen güçtü. **Herşeyi bilir, işitir (dinler) ve görürdü. Dilerse vergi bile almaktan çekinmez, yargılar, döver, hapseder, hatta öldürürdü de. O babaydı; hem döver, hem severdi.**

7.4 şiddetinde bir deprem oldu ve **'baba' üç gün ortada görünmedi**!

Nasıl babaydı bu; evlatlarını enkaz altında unutan, arta kalanların halini, hatırını sormayan, nerede yattığına, ne yiyip içtiğine bakmayan baba olur muydu?

İşte **'devlet nerede?'** çığlığı, vatandaşlık hukukunu müdrik, kamu hizmetlerini finanse ettiğinden emin ve dolayısıyla devletle toplumsal bir sözleşme imzalayarak **siyasi toplumun faal bir aktörü haline gelmiş fertlerin** yakınması değildi."

ıci Baba

Gerçekte kaybolan "Devlet Baba" imajı, sokakların, meydanların, ihalelerin "baba"sı olmaktadır.

Devlet birileri tarafından ele geçirilince çaresiz kalan halk, ortalık yerlerde *"Devlet baba nerede?"* diye bağırır. Devleti elinden kaptıranlar da *"Devlet yok ortada!"* biçiminde basarlar yaygarayı. Kimileri ise *"Sizi devlet köleliğinden kutaracağız."* diyerek umut dağıtır. Kimse birilerinin kölesi olduğunun ayırdında değildir. Şimdilerde "devleti küçültmek" bir moda deyim oldu. Siyasal cakalar bu deyimle satılmaktadır. Bu yakışıksız deyim, halkın ve toplumun bilinçaltında devlete karşı beslenen güvensizliği iyice yok etmektedir. Bir kez, başsız ve gövdesiz devlet, sadece "yanlı" kalan devlet, ele geçirildi mi, talan ve vurgun başlar, öççülük alır yürür.

Artık devletten umudunu kesen bunalmış halk yığınları, eski inanç gelenekleri arasındaki, gökten "mehdi" inecek umuduna sarılırlar.

Artık soyut "mehdi" somut "baba" olmuştur, "mehdi"nin yerini "baba" almıştır. Gerçekte ise kaybolan "Devlet Baba" imajı, sokakların, meydanların, "baba"sı olmaktadır; iki kavram yer değiştirmektedir, deplase olmaktadır. "Kurtarıcı baba", bilinçaltındaki "mehdi"den başkası değildir. Bilinçaltı etkinliği bilincin yerini alınca, halk dünkü yuhaladıklarına ertesi gün ***"Kurtar bizi baba"*** diye bağırır. Devletin yerini artık dünkü yuhalanan kişi almıştır.(4)

"Olayların 1950'li yıllar doğrultusundan sapmadığını gerçekler bağıra bağıra anlatıyorlar."

Türkiye'nin başlıca toplumsal sayrılığı, yaratıcılığın ve yeteneklerin boğulması sonucu, terör ve anarşi biçiminde dışavurmaktadır. Terör ve anarşi de şizofrenik bir karakter göstererek ülke düzeyinde bir çözülüş ve parçalanma doğrultusu izlemektedir. Bu çözülüş ve parçalanma eğilimi de uluslararası boyutlara tırmanmaktadır. Ülke yönetiminin, çağın gereklerini ve olayların nedenlerini kavramaktan yoksun bulunması, sayrılığı giderek yaygınlaştırıp sürekli kılmaktadır. Burada olayların 1950'li yıllar doğrultusundan sapmadığını gerçekler bağıra bağıra anlatıyorlar. Gerek siyasal iktidarlar ve gerekse siyasal iktidar adayları, geçmişin sayrılık kalıtını paylaşmak yarışındalar ya da hastalık koşullarını hazırlayan felsefenin kalıtçısı olduklarını savlıyorlar. Hastalığın giderilmesinde alınacak ekonomik ve toplumsal önlemleri bu gibiler yıkım saymaktalar.(5)

(4)(5) Mustafa Coşturoğlu.

"Gerçek bir toplumsal bunalımdan geçiyoruz. Ekonomik bunalım, bir yanıdır bu işin..."

"Toplumsal bir hastalığın kişileri çılgınlaştırdığı bir dönemi yaşıyoruz. Her olay belirli kalıplar içinde açıklanamaz. Türkiye'nin bugünkü çizgilerini de yeterince kavrayabilmek çok zor. Gerçek bir toplumsal bunalımdan geçiyoruz. Ekonomik bunalım, bir yanıdır bu işin; ama, kişileri çılgınlaştıran geniş kapsamlı bir hastalığın nöbetlerinde sayıklıyoruz. Böyle dönemlerde kişioğlu neler yapmaz? Toplumlar, hastalıklara yakalandılar mı, kişiler de nasiplerini alırlar. Türkiye'de bunca işkenceci, bunca cellat, bunca katil nereden türedi? Bir insan kalabalığına rastgele ateş açan, kızlı erkekli öğrenci gruplarına gelişigüzel bomba atan kişinin ruhsal durumu nedir? Böylesine canavarlaşmak için kişioğlu nasıl bir değişime uğruyor? Sigaraya dinamit yerleştirip bilinmeyen bir adrese ölüm postalayan kimselerin aramızda ellerini kollarını sallayarak dolaşması ne demektir? Böylelerinin yeri neresidir. Hapishane mi? Tımarhane mi?"(6)

İhaleci Vatandaş

Her defasında sihirli seçim sandığından cin gibi bir kurtarıcı(!) çıkacak ve bütün sorunları çözecektir. **Sivil olmazsa asker olsun. Asker olmazsa sivil olsun. O da olmazsa AB falan olsun. Peki sormazlar mı: "*Vatandaş sen neredesin?*"**

"Vatandaş yaratmak" yerine, yetki ve gücünü paylaşmak istemeyen "*Bana vergi verme oy ver; ben her şeyi hallederim.*" diyen ancak halledemeyen siyasetçi ile "*Ülkeyi bu cahiller mi yönetecek?*" diyen jakoben elitist seçkinler sayesinde, toplumun büyük kesimi tarafından "Vatandaşlık bilinci" kavranamamış, algılanamamıştır. Vatandaşlığın gerektirdiği sorumluluğu yüklenmek istemeyen havaleci, devlet babacı ulusumuz da bu durumu sorgulamadan uzaktan seyirci ve kaderci konumunda durmakta veya sorunlara kendince çözümler üretmek zorunda bırakılmaktadır. Herşeyi devletten ve kurtarıcılardan bekleyen, hep vermekten ve cennetten bahseden çoğu siyasetçinin vaatlerinden bıkmayan, usanmayan, dolaylı vergi, yüksek KDV ve ÖTV ile soyulmasına rağmen karar aşamasındaki gücünü ve katılımcılığını fark etmeyen bir kolaycılıkla **birkaç yılda bir seçim sandığına gitmekle demokrasinin ve vatandaşlığının gereğini yapmış sanmaktadır.**

Sonuçta "ihaleci vatandaşımız" bu davranışının başarısızlığını 70 yılda 59 hükümet kurdurmakla kanıtlamıştır. (Yani 16 ayda bir hükümet.)

"*Egemenlik ulusundur.*" sözünü umursamadın, kalkınamadın, kimi fırsatçı ve vurguncular bu kötü sistemden nemalanırken, kurtarıcılığa soyunurken(!), şimdilerde 7'den 70'e **'bireyselleştirme'** ve **'finansallaştırma'** gibi hiç bilmediğin karanlık oyunların içine düşürülmüşken, yani herkes başına buyruk olmuşken, vesaire vesaire....

(6) İlhan Selçuk, 1992.

Netice...

"Tekelci, vesayetçi, tutucu idari yapı bindiği dalı kesmez. Halk kendi gücünü fark eder, yüksek sesle düşünür ve haykırmaya başlarsa, sistem ve düzen değişikliği ancak gerçekleşebilir. Köylülükten kurtulamayan, şehirleşemeyen toplumlar, sivil örgüt kuramaz; sivil örgütler yoksa, devlet hizmet örgütü olamaz; ancak bu örgütler olursa, devlet dönüşüme ve değişime uğrar. Bu, halkın örgütlenerek yönetime ağırlığını koyması hadisesidir."(7)

"Burası Türkiye, yok öyle!" Haline Getirenler

Bu kitabın kapsadığı 1950-1990 dönemi Türkiye'nin yakın tarihi ve günümüz koşullarını belirlemesi açısından son derece önemlidir. 27 Mayıs 1960 ile 1990 arasında ***"vaziyetten vazife çıkararak"*** 10'ar yıl arayla üç darbe yapan askeri cuntaların parlamenter sistemi askıya alarak, yönetime fiilen el koyması, onların belirleyici kararları, günümüzdeki dahil anayasalar yapmaları nedeniyle, dikkate değer olaylarla ve çelişkilerle doludur. Atatürkçülüğü ve laikliği savunarak darbe yapanlara rağmen her defasında iktidardan alaşağı ettikleri sağ veya siyasal İslâmcı partiler daha güçlenmiş olarak tekrar tekrar iktidara geldiler. Şimdi de Çankaya yolundalar.

Bu dönemin ekonomik, siyasi ve sosyal arenasında, siyasilerle askerler kavgalı, gerilimli, ancak iç içedir. Ülkeyi *"Burası Türkiye, yok öyle!"* haline getirenlerin sorumluluğu ve icraatları bu dönemde şekillenecektir.

Bu dönemde ülkenin Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Bakanları idama

(7) Vali Recep Yazıcıoğlu (2003 yılında Denizli Valisi'yken tarfik kazasında vefat etmişti.), "Sil Baştan", Yazıcı Yay. İzmir, 2000, s.5.

mahkûm edilebiliyor. Planlı kalkınma hayalleri, **"bize plan değil, pilav lazım"** diyen politikacılar tarafından rafa kaldırılarak, ***"artık liberalleşiyoruz"***(!) eylemleriyle devlet kesesinden müteşebbis yaratmaya giriştiler. Sözde sanayici ve işadamlığı yapıyormuş gibi "teşvik tedbirlerinden", "yatırım indirimine", "bir dizi muafiyetten", "vergi indirimi" ve "vergi iadesine", "ucuz kredi tahsisi"nden "devletin dış kredi garanti ve kefaletleri"ne, "ithalatta kota ve yasaklamalardan", "hayali ihracata" vb göz yumulmasıyla **"Serbest piyasa ekonomisi"**ni **"arsızlıkla" eş tutanlar** tarafından **"kleptokrasi"** ve **"kap kaç ekonomisine"**, özgün tasarım, Ar-Ge, yüksek teknoloji, çevre duyarlılığı, profesyonel yönetim gibi temel arayış ve yatırımlar yerine; son kullanma tarihli teknoloji ve girdilerle büyük oranda dışa bağımlı lisans ve know-how anlaşmalarıyla **"montajcı"**, **"fasoncu"**, **"rekabetçi olmayan"**, **"döviz yiyen holding sanayileşmesi"** sermayesiz banka kuran kendi bankasını soyan bankacılar yaratıldı.

Öte yandan stratejik olduğuna bakmaksızın ***"böl, ufalt, sat"*** metoduyla **spekülatif özelleştirmeyle**, **yabancı sermayeye Türkiye'de alan açılması**, yabancı sermayenin **"cengel atma"**, **"sızma"** metotlarıyla **ekonomik işletme ve altyapılarını ele geçirmesine** imkân tanınması hep bu dönemde işlev ve ivme kazanmış. Türkiye 19. yüzyılda olduğu gibi ekonomik, mali ve siyasi alanda yeniden, bu defa sadece Kuzey Batı Avrupa'ya değil, Atlantik'in ötesindeki **Yankee** ülkesine de bağımlı hale gelmiştir.

Osmanlı Hükümdarlarını Kimler Nasıl Sorgulayacaktı?

Osman adlı yetenekli yerel bir beyin soyundan gelen Osmanoğulları hanedanının 36 hükümdarı, başarıları, sevapları ve günahlarıyla, az sayıdaki imparatorluğa nasip olacak 623 yıl gibi uzun bir süre ülkelerini yönettiler. Birkaç vezir, kubbealtı ve ulemalar ile imparatorluğun son döneminde göstermelik bir Meclisi Mebusan olsa da hükümdar, atalarından miras tahta çıkıp oturmak, mutlak hakim olarak ülkesini yönetmek zorundaydı. Yani başka bir şeçim şansı yoktu.

Hükümdar, hem pek çok milletten oluşan büyük ülkesinin tek sahibi (miri) hem de İslâm dünyasının halifesiydi. Böylesine büyük sorumluluğu tek başına üstlenen hükümdarın başarıları alkış ve dua alırdı; ama hatalarını, çaresizliklerini ve başarısızlıklarını kimler, nasıl sorgulayacaktı?

Oysa 1950-1990 arasında *"Ben ülkeyi yönetmeye adayım"* diyerek seçimle işbaşına gelen sayısız siyasi parti hükümetleri için demokratik parlamento, pek çok bakanlık, bakanlar kurulu, müsteşarlar, müsteşar yardımcıları, genel müdürler, binlerce danışman, çok sayıda üniversite ve akademisyen; kısacası pek çok yönetim, eğitim, güçlü savunma, güvenlik kurum ve kuruluşları tüm kadrolarıyla hükümetin hizmetindeydi. Yük-

sek iletişim teknolojisi, güçlü lojistik ve cevval medyaya rağmen, 84 yılda 59 hükümet kurmak gibi siyasal istikrarsızlık, temsili olmayan bir demokrasi ve irade boşluğuyla yine tekrar gerilere, yani 1. kitabımızın içeriğinde vurgulanan sürece dönüşmüş bir ülke olmayı nasıl becerdik? 1946'dan beri bu beceriye(!) **"Batıya eklemlenme"** ve **"dış dünyaya entegrasyon"** deniliyor.

Kırsal Çevrenin Klasik Merkeze Egemen Olması

Osmanlı'nın batış nedenleri, daha sonra Kemalistlerin yoktan varettikleri yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş öyküsü hafızalarımızda tazeliğini korumaktayken, yeniden eskiye dönüş yolunda yaşanmış hatalardan ders almamayı nasıl becerdik? Malum olduğu üzere Tanzimat Batıcılığı ile Osmanlı da dış dünyaya entegre oluyordu.

Son 50 yıl boyunca sürdürülen popülizm, dar görüşlülük ve kısır hesaplar sonucu, ülkenin başlıca sektörü olan ilkel koşullardaki tarımı rasyonel üretim düzenine sokmadan, sözde sanayileşmeye, kırsal yöreyi ıslah edip kalkındırmadan, çarpık kentleşmeye öncelik veren, hatta teşvik eden plansız hesapsız bir kalkınma anlayışı yaşanacak. Binlerce yılın geri bırakılmışlığı, baskıları, birikmiş özlemleri, ihtiyaçları, sosyo-ekonomik, fiziko-ekonomik faktörleri ve potansiyelleri göz ardı edilecektir.

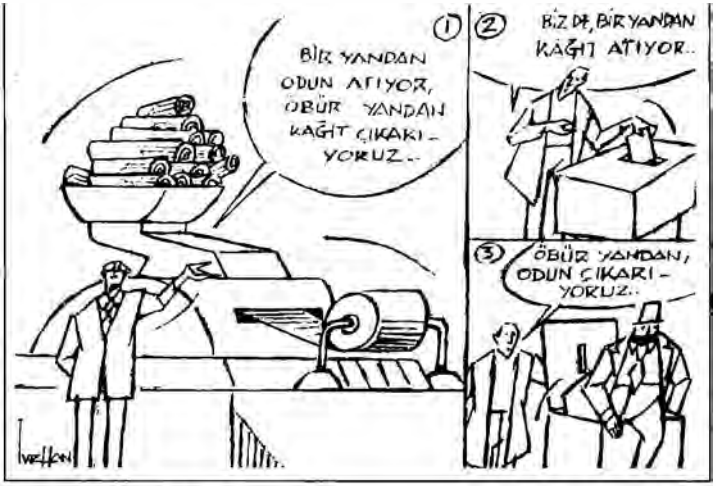
Sorunlar ortaya çıkıp büyüdüğünde **kalkınmada öncelikli yöreler, teşvik tedbirleri, köy kalkınması** gibi girişimlerle çareler aranmaya başlanacak; ancak çok gecikilmiş olacaktır. Bunlar, yüzyıllardır çağ dışı bırakılmış kırsal kesimin, **"hızlı çağ atlama"**, **"rant"** ve **"kentleşme"**(!) özlemlerini frenleyemeyecek, giderek kırsal çevre klasik merkeze egemen olacaktır. Günümüze kadar devam edip gelen bu süreçte, evrimini neredeyse tamamlamış olan taşra kökenli çevrenin, siyasetten bürokrasiye her alanda merkeze egemen olmasıyla, bu defa merkezde taşlar yerinden oynamaya başlayacaktır.

1956 İstanbul'da "hödük magandalar".

Kentleşememe terörü ve hödük yönetimlerin yarattığı beton uygarlı

- YOLSUZUM ABİ...

Bu mizah sayfasından sonra,
dizinin diğer kitaplarında olduğu gibi,
güncelde neler olduğuna bir bakış sonrasında
bu duruma nasıl gelindiğinin
öyküsüne geçeceğiz.

Batışın Son Evresi
Kaynak Yaratmak Yerine Mevcut Kaynakları Paylaştırmak

29 Mart 2007 Telekom'un %55 hissesini alan Orta Doğu'nun yükselen yeşil sermayesi **Oger** grubundan 4.3 milyar dolarlık çekini alan Maliye Bakanı Kemal Unakıtan şöyle diyordu: *"Laf söyleyenlerin kaç parası var. Bir bakın bakalım. Bir de gelen paralara bakın bakalım. Biz neticeye bakarız."* Bunun anlamı **"parası olmayan konuşmasın"** demokrasisi(!)

Suudi Kral Fahd'ın kızkardeşiyle evlendikten sonra Suudi Arabistan vatandaşlığına geçen ve 14 Şubat 2005'te bir suikast sonucu öldürülen Refik Hariri'nin kurduğu Saudi Oger grubu, Arap dünyasındaki ününü 1984 yılında "Kutsal Kuran Baskı Merkezi" adında dünyanın en büyük baskı tesisini kurarak bugüne kadar 30 dilde 164 milyon adet kuran basıp dünyaya dağıtarak elde etmişti. Zengin olmasa da Telekom'u kullanan her Türk vatandaşının ödediği paranın %55'i Suudi sermayesini daha da zengin etmek için konuşacak.

Resmen açıklanmamasına rağmen, sanıyorum Hükümetin acil para operasyoncuları hızlı bir cinlikle **Telekom**'un %55'ini taksitle 7 milyar dolara satın alan **Lübnanlı Oger**'e başvurarak peşin ödeme istediler. Bir nedeni olmaksızın kimse bu kadar büyük bir meblağı kendiliğinden gelip ödemez. **Daha önce 1.3, 1.4 taksit ödemesi yapan Oger, kalan 4.3 milyar doları herhangi bir indirim söz konusu olmaksızın peşin olarak ödedi. Bunun karşılığında kendilerine ne sözler verildi** bilmiyoruz. (Ancak yaklaşık bir ay önce telefon ücretlerine %16 zam yapıldığını biliyoruz.)

Peşin ödemeyi alan hükümetin para yönetimi IMF'ye nisbet yaparcasına IMF önerilerini çoğu kez olduğu gibi askıya aldı. Nedeninin seçim yatırımı olduğu çok açık. Genelde IMF'ye kızarız; ancak Türkiye'yi yöne-

tenlerin paraya sıkıştıklarında IMF kapısına koşturup niyet mektuplarını, protokolleri imzalayıp, sonradan bunlara sadık kalmamaları konusundaki densizliklerine de ne demeli? Bunun zararını sonuçta Türk halkına ödetiyorlar.

Bundan böyle **"sosyal devlet"**, **"sosyal ekonomi"** ve **"demokratik ekonomi"** kavramları, yani milli hasıla ve büyüme pastasından adaletli paylaşım yerine, klasik-modern tüm iktisat teorilerini yerlebir eden denetimsiz ve agresifleştirilmiş **"serbest piyasa ekonomisi"**nin yarattığı olumsuz koşullar, toplumun her alanını olumsuz etkiliyor, toplumsal anomi ve sendromlar yaşanıyor. Kısacası kolektif bilinç parçalanıyor, toplumsal dayanışma ve direnç yok ediliyor. İnsanlar ortak yaşamdan ayrıştırılıp, finansallaştırılarak, yani yaşamının her anında para işlerine bulaştırılarak, sözde bireyci, özelci bir fert haline getiriliyor. Ulusal değerler sistematik bir biçimde eritiliyor. Terör, asayiş sorunu ve yozlaşma ise bu halin tuzu biberi.

Bu sistemden nemalananlar kimler? George Orwel'in "Büyük ağabeyi" konumuna girmiş, **Wall Street doktrinleri ve küreselleşmeyle vatansızlaştırılmış** ulus ötesi şirketler ve **metropol kreditörleriyle;** bunlara hesapsızca kapıları ardına kadar açan hükümetler ve komprador büyük sermaye; kaynak ve istihdam yaratacak yatırımlar yapmak yerine, ellerinde kalan verimli kurum, stratejik işletme ve altyapıları tümüyle satışa çıkararak paylaştırıyorlar.

Bir Ülkenin Kaynakları ve Parası
Onun Varlık ve Bağımsızlığının Simgesidir
Bunların Değerini ve Denetimini
Koruma Becerisini Gösteremeyen Ülkeler
Parayla Alınır Satılırlar

IMF, Dünya Bankası, AB ve ABD'nin buyrukları, ekonomik programın(!) sürdürülmesi, içeriden ve dışarıdan ortak çalışan ve mali piyasalar denilen para, sermaye ve piyasa yapıcı aktörleri, Türkiye ekonomisini ve mali yapısını son üç yıldan bu yana **Zeplin balonu gibi** şişirerek havalarda uçuruyorlar. Bu garip tablo deneyimsiz AKP iktidarının deneme yanılma metodlu tutarsız ve hatalı politikalarının da üstünü örtüyor. Ancak her şeyin başı olan para politikalarındaki disiplinsizlik dışa ve dövize tam bağımlı mali yapılanma, özellikle 2006 Mayısından itibaren ülkedeki tüm yapıları giderek artan türbülanslarla sarsmaya başladı. Dünyanın ünlü ekonomi ve finans haber ajansı **Bloomberg,** Türkiye'nin Arjantin'e yaklaştığını ve moratoryum ilan edebileceğini duyuyurken, **A.Babacan** *"Yeni dalgalar gelebilir, tedbirli olun."* demek zorunda kalmıştı. Başta **George Soros** olmak üzere, tüm küresel spekülatörlerle birlikte hükümet yetkilileri de bu koroya dahil olarak dalgalanma dedikleri bu türbülansların uluslararası serma-

ye piyasalarından kaynaklandığını adeta panik içinde tekrarladılar. Gerçekten dünyanın öbür ucunda yaşanan akla gelmedik binbir çeşit olay, Türkiye'de de hemen etkisini göstermektedir; bu neden böyle oluyor?

Küreselleşme fırtınası ile ortaya çıkan kıran kırana rekabet, asimetrik yapılar, yüksek teknoloji ve hızlı operasyonlar, dünya genelinde, özellikle güçsüz ve gelişmekte olan sektörleri acımasızca vurmakta; iflaslar, işsizlik, talep daralması, yatırımların durmasıyla birlikte para talebindeki duraksama, faizlerin düşmesine, trilyon dolarlar tutarındaki türlü çeşitli spekülatif fonların boşta kalmasına neden olmaktadır.

Böyle bir ortam ulus ötesi şirketleri doğrudan yatırım yapmak yerine, özelleştirme kapsamında satışı yapılan verimli işletmelere, üretim maliyetleri düşük, getirisi daha kârlı para piyasalarına yöneltiyor. Çekirge istilasına dönen bu saldırılara kapılarını hesapsızca açan ülkelerden biri de 150 yıldan beri Batı'ya eklemlenmek için çırpınan Türkiye olmuştur.

Vatansızlaştırılmış Şirketlerin ve Asimetrik Güce Sahip Merkez Piyasaların Liberalizm Tanımlamaları Kulağa Hoş Gelen Retorik Birer Aldatmacadan Öteye Gitmemektedir

1970'lerde petrol fiyatının artması ardından, ortaya çıkan borç patlaması ve bunu takip eden borç krizleri, mantığın iflasını sergiledi. Petrol kriziyle başlayan sürecin 80'li yıllarında ABD'nin gelişen ülkelere verdiği yardımları azaltması ile az gelişmiş ülkeler IMF'yle pazarlık masasına oturmak zorunda kaldılar. Nasıl ki borçlu bir kişiye daha çok kazanması ve daha az harcaması sağlık verilir; IMF de borçlu ülkelere daha çok döviz geliri elde etmelerini ve daha az harcama yapmalarını tavsiye ediyordu.

Bu ülkeler, aldıkları borç karşılığında IMF'yi rahatlatmak için yabancı sermayeyi ülkelerine çekecek düzenlemeleri yaparak, performans gösterilerinde bulundularsa da bu da yeterli olmadı. Metropol kreditörlere muhtaç ve özel yabancı sermayeyi çekecek koşulları yaratmaya mecbur oldular. Bu ise ulusal otoritenin ve sermayenin güçsüzlendirilip yıkılmasına neden oldu. Politik tercihlerin, ulusal ekonomici devletlerin, popülist hükümetlerin işi iyice zorlaşmıştı.(8)

Batı kapitalizminin 500 yıllık değişmez temel yapısı olan sermaye birikimi yönünde bütün engelleri aşma ve yıkma kuralı; arsız yaratıcılıkla birlikte ulusalcılık, acıma ve duygusallık tanımaksızın devletleri dejenere ederek, onların yetki ve işlev alanlarını boşaltmakta, seçilmiş ve atanmışları belirlemekte, kendi kadrolarını oluşturmakta, temsili kamusal demokrasi ve ekonomi yerine spekülatif sermaye akımları, kumarhane ekonomisi ve gerektiğinde mafyavari yöntemlerle hukuk, insan, kültürel ve çevresel değerleri hiçe saymaktadırlar.

(8) Çağlar Keyder, "Ulusal Kalkınmacılığın İflası", Metis, 1993, s.11, 12.

1990 sonrasında aşama aşama ABD, AB ve Japonya'da sayısı 500 civarında olan ve **Çok Uluslu Girişim** (ÇUG) denilen **"vatansızlaştırılmış"** şirketler dünyadaki toplam yatırımların %80'ini, ticaretin de %50'sini ele geçirdiler.(9) Son aşamada ucuz emek cenneti Çin ile petrol-gaz zengini yeni şeyhler yaratan Rusya'nın da dahil olduğu bu kapitalist yapılanmadaki dayanışma tek kutuplu küresel tekelciliğe dayanmakta. Bunlar ya kendilerine ait veya onları destekleyen birer küresel ajan ve "hucker fund" denilen büyük finans kuruluşları, hemen her birinin Türkiye'de de büroları bulunan fon yöneticileri, aracı ve derecelendirme kuruluşları, muhasebe, denetleme ve avukatlık büroları, Soros'un Açık Toplum Enstitüsü gibi kimi vakıflarla ortak hareket etmekteler. Kısacası Çok Uluslu Girişim, klasik veya modern tüm üretim, para, mülkiyet teorilerinin tümünü geçersiz kılarak, günübirlik operasyonlar yapmakta, böylece tüm dünyayı kendisinin pazarı ve mülkiyeti haline getirme amaçlı zorlama ve güdümlü politikalarla, neoliberalizm aldatmacasından **"neomerkantelist imparatorluk"**, **"parasal faşizm"** ve **"finansallaşmış kapitalizme"** geçmektedirler. Böylece toplumsal yapının temelleri olan sosyal değerler geçersiz kılınarak, salt sermayenin geçerli olduğu, toplumların karar alma, kendi kendini yönetme; yani demokrasi, toplumsal hukuk ve ulusal merkezi planlama yok edilmekte; tekelci, egemen üst yapılar ortaya çıkmaktadır. Bunun kaçınılmaz sonucu ise kalkınmacılık **(Developmentalizm)** çabası içindeki ülkeler için liberal ekonomi ve mali politikalar argümanı, merkez piyasaların asimetrik gücü karşısında küçük ve güçsüz çevre piyasaları olarak kalıyor, liberal tanımlamalar ise kulağa hoş gelen birer retorik aldatmacalarından öteye gitmiyor.(10)

---

(9) ABD şirketleri "yeni ekonomi"nin büyük sektörleri, finans ve ticaret üzerinde güçlü bir kontrol ağına sahiptir. Eğer dünyanın tepedeki 10 şirketine bakarsak, Birleşik Devletler ekonomik gücünün yoğunlaşması çok daha açık bir hale gelir. %90'ı ABD sahiplidir; tepedeki 25 şirketin %72'si ABD sahiplidir; tepedeki 50 şirketin %70'i ABD sahiplidir ve tepedeki 100 şirketin %57'si ABD sahiplidir. Büyük şirketlerin içsel dairesi içinde, Birleşik Devletlerin yenilmez bir varlığı ve hakimiyeti vardır. Afrika ve Latin Amerika'nın listede yeri yoktur ve Asya Kaplanları denen 3 şirket tepedeki 500'ün içindedir, %1'den daha az. **James Petras "Gücün bu yoğunlaşmasının politik etkisi önemlidir. Hiçbir Üçüncü Dünya ülkesinin pazarlarını 'özgürleştirmeye' gücü yetmez; çünkü ABD-Avrupa bloğu, daha üstün kaynaklarıyla anında kontrolü ele geçirecektir"** diyor. (J. Petras, "Küreselleşme ve İmparatorluk", Cosmopolitik kitaplığı, 2003, s.49, 50.) Bu nedenle ülkeler tek tek değil, birleşerek veya Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi bölgesel dayanışmalarla ABD gücüne karşı direnebilirler. Bölgemizde daha önce varolan örneğin Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB) gibi ekonomik dayanışma yapılan türlü çeşitli yöntemlerle çökertildi. Avrasya işbirliği bu nedenle çok önemli. Çünkü bu finansallaşmış kapitalist saldırılar, Batı'da yaşanan olumsuz örneklerine rağmen çeşitli uyum yasaları ve reformlar adı altında Türkiye'ye de hızla transfer edilmektedir. Hükümet ise bu yanlışlıkları transfer etme çabasında Meclisi olağanüstü toplantılara davet ediyor.

(10) "Neoliberal iktisat politikaları, 20. yüzyılın sonunda dev şirket yöneticilerini, profesyonelleri, kapitalizmin seçkinler kadrosu haline getirdi. 20. yüzyılın başındaki, hisse ve tahvil rant gelirleriyle, en yüksek gelir kümesini oluşturan sermaye sahiplerinin yerini, dev emekli

Arsız Yaratıcılıkla Birlikte Finansallaştırılmış Kapitalist Saldırılar

Yukarıda kısaca değindiğimiz sürecin sonucunda ve bu metinde anlatılmak istenen husus şöyle özetlenebilir: Çok uluslu girişim ve finansal piyasaların belirleyicileri ve oyuncuları, geniş kitlelerden gelen tepkilere rağmen her ne pahasına olursa olsun; ikna, promosyon, reklam, gerekirse zorlamayla bu sistemin sürdürülmesinde kararlılar.(11)

Batı kapitalizminin 500 yıllık değişmez temel yapısı olan sermaye birikimi yönünde bütün engelleri aşma ve yıkma kuralı; **arsız yaratıcılıkla** birlikte ulusalcılık, acıma ve duygusallık tanımaksızın devletleri dejenere ederek, onların yetki ve işlev alanlarını boşaltmakta, seçilmiş ve atanmışları belirlemekte, kendi kadrolarını oluşturmakta, temsili kamusal demokrasi ve ekonomi yerine spekülatif sermaye akımları, kumarhane ekonomisi ve gerektiğinde mafyavari yöntemlerle hukuk, insan ve çevresel değerleri hiçe saymaktadır.

Ufukta **Fritz Lang**'ın "Metropolis"i, **Françoise Truffaut**'ın "Fahrenait 451"i, **Aldous Huxley**'in "**Brave New World**"ü, **George Orwel**'in ABD dolarındaki piramitin doruğundan **"Big Brother"**ın gözü gibi dünyayı denetleyen ve **George Lucas**'ın "Yıldız Savaşları" mı görünüyor? Yani sayısı

---

ve sigorta fonları sayesinde, milyonlarca işçi ve memurun sermayedar olduğu dev şirketlerin profesyonel yöneticileri aldı."

"2001 borsa krizinden sonra şirketlerin kazançlan ve borsa değerleri hızla aşağıya düşerken, bu şirketlerin yöneticilerinin maaşları yer çekimi yasasını dinlemeyip artmayı sürdürdü. Verimlilik iddiası taşıyan serbest piyasanın borsadaki dev şirketlerin yöneticilerinin başarısız oldukları zaman bile ceplerini doldurmalarını önleyememesi serbest piyasaya karşı hem kurumsal, hem de siyasi düzeyde duyulan tepkilere giderek haklılık kazandırmaya başladı. Ancak serbest piyasanın yarattığı bu gelir eşitsizliği, sermaye ile çalışanları boğaz boğaza getirecek bir sonuç yaratmıyor." (İsmail Ertürk, Mancester Üniversitesi öğretim üyesi ve **AB ekonomi projesi** ESEMK'de araştırma görevlisidir. FP (**Foreign Policy**), "CEO Kapitalizmi ve AB'nin Model Arayışı", Aralık 2005/Nisan 2006, s.35.)

CEO (Chief Executive Office) denilen bu yöneticilerin maaşları ve ikramiyeleri öylesine astronomik boyutlara ulaşmaktaydı ki kâr bekleyen pay sahipleri bu duruma giderek tepki gösterdiler. Özellikle yakın geçmişte ortaya çıkan şirket skandalları, borsa ve muhasebe oyunlarını yapan CEO'lar pay sahiplerini büyük zararlara uğrattılar. Batı basınında açgözlü şişman kediler olarak eleştirilen bu yöneticiler, şirketler zarar ettikleri halde bile kendileri adına büyük kazançlar elde etmekteydiler. (E.Y.)

(11) AB'nin 2000'de başlattığı Lizbon stratejisiyle Avrupa'nın özellikle 1945'ten beri hayali olan ekonomik büyüme (developmentalizm) bu nedenle sekteye uğradı. Yatırımlar %2 seviyesinde kaldı. ABD ve AB yönetimleri kan kaybına dönen sermaye kaçışlarını önlemek, faizleri artırmak, dış ticaret açıklarını kapatmak gibi nafile çabalan da bir sonuç vermeyecek. Davos 2006'nın önemli kararlarından biri olan yaşlılan yeniden işe almak, çalışanların aşamalı emekliliğe son vererek kağıttan bireysel emekliliğe yönlendirmek, iş güvencesi ve gelecek umutlannı kaybetmiş Fransız öğrenci ve işçilerinin sokaklara dökülmesi, hep bu küreselleşme balonunun patlamasından değil mi? Bu finansallaşmış kapitalist yapılarının Avrupa'da yaşanan çok sayıdaki olumsuz örnekleri çeşitli uyum yasaları ve reformlar adı altında Türkiye'ye de transfer edilmektedir. Oysa aşağıda görüleceği gibi Batı bu hatalarından hızla dönmektedir.

giderek artan ve köleleştirilen yoksullar ile bunları umursamayan, sömüren ve ezen bir avuç tiranın egemen olacağı bir dünya. Bu dünyada çevre ülkeleri giderek yoksullaştırılırken, küreselleşme refahı yaymanın aksine, dünyayı daha da kapalı hücreler haline getirdi.

IMF'ye performans(!) gösterisinde bulunmaya zorlanan, borçlu ve küreselleşme kurbanı ülkelerin halini simgeleyen bir protesto. 11-13 Mayıs 2006'da AB-Latin Amerika devlet ve hükümet başkanları zirvesinin yapıldığı Viyana toplantısı sonunda aile fotoğrafı çekilirken, ansızın ortaya çıkıp çıplak eylem yapan Uruguaylı kadının protestosu çok açık: *"Bizi soydunuz, kaynaklarımızı sömürdünüz, çevremizi katlettiniz."*

Dünya Bankası Baş Ekonomi Danışmanı ve Clinton yönetiminin Ekonomik Danışmanlar Kurulu Başkanı iktisatçı **Joseph Stiglitz**, ABD'nin ve IMF'nin uyguladığı politikaları şiddetle eleştirerek, kendileri için uygun görmedikleri birçok programı gelişmekte olan ülkelere dayatmakla çok büyük yanlışlık yapıldığını vurgulamıştı. Ona göre ülkeler IMF kredilerine değil ekonominin "reaktivasyon"una odaklanmalıdırlar. Çünkü IMF kredileri ekonomiyi canlandırmayı değil, kredi geri ödemesine gidecektir.

Not: En büyük küresel güç ABD'nin, dünyanın bir ucundan diğerine üstlendirdiği askeri birliklerinin sayı ve konuşlandığı ülkeleri gösteren döküman. Aşağıda sadece birkaç örneğin yeraldığı, ABD'de **en çok satan kitaplar** bu askeri işgallerle sürdürülen gözetim ve denetimin nedenini açıkça ortaya koyuyor, **küresel piyasa egemenliği.**

• THE LITTLE RED BOOK OF SELLING, Jeffrey Gitomer (Bard Press) İnsanlar Neden Satın Alır? • JIM CRAMER'S REAL MONEY, James J.Cramer (Simon&Schuster) CNBC'nin başarılı yorumcusundan borsada kazandıracak öneriler. • SECRETS OF THE MILLIONAIRE MIND, T.Harv Eker (Harper Business) Finansal Geleceğinizi Şekillendirin. • THE LITTLE BOOK THAT BEATS THE MARKET, Joel Greenblatt (Wiley) Wall Street'in kıdemlisinden yatırım yapmanın temel dersleri. • THE TOTAL MONEY MAKEOVER, Dave Ramsey (Thomas Nelson), Borçlarınızdan kurtulmak ve kötü gün fonu kurmak. • THE ADSENSE CODE, Joel Comm (Morgan James) Hey dikkat! Google'dan nasıl para kazanırsınız? • THINK AND GROW RICH, Napoleon Hill (Ballantine) Yazar, kitabında zenginliğin anahtarının olumlu davranma ve iradeden geçtiğini söylüyor. • HE INTELLIGENT INVESTOR, REVISED EDITION, Benjamin Graham, with Jason Zweig (Harper Business) Kazancı yüksek alanlara yatırım. • INVESTING FOR DUMMIES, Eric Tyson, MBA (Wiley) Emlak, hisse senedi piyasası, küçük işler ve daha fazlasının en temel noktaları.

Osmanlı'nın *"Ah parasızlık, vah parasızlık" Derdi Ber Devam*
"Yabancı para gelsin de nasıl gelirse gelsin." diyenler ve ***"Aman yabancılar kaçmasın"*a Kilitlenmiş Türkiye**

Bizzat ekonomiden sorumlu bakanımız sıcak para için: *"Türkiye'nin itibarı arttı! İşte yabancı sermaye geliyor! Ben Türkiye'ye gelen paraya gelme demem."* dememiş miydi?

Cari açık riskini karşılayabilecek doğrudan yatırımla hiçbir ilgisi olmayan ve **"yabancı sermaye girişi"** denilen yağmacılık ile **"sıcak para"** denilen spekülatif döviz fonlarının istilasına uğramış olan ülkemiz, metropol kreditörlerin ve ajanlarının mali tutsaklığına düşmüş durumda. Finans Kulüp Başkanı **Tevfik Altınok** şöyle diyor: *"Yabancı yatırımcının borsadaki bir yıllık getirisi %60. Devlet tahvili ve hazine bonosundaki getirisi %25 civarındaysa söylenecek pekbir şey kalmıyor demektir. Bugün global sermaye dünyanın neresine gidilirse gidilsin bu denli bir kazancı elde edemez. Düşük kur, yüksek faiz politikasına devam edildiği müddetçe sıcak para Türkiye'ye gelmeye devam edecektir."* Öte yandan döviz girişi sürdükçe YTL daha da değerlenecek; belki de 1 YTL=1 dolar olacaktır. ***"Ne iyi, paramız ne kadar değerlendi!"*** diyebilirsiniz; ancak son yılların küresel gerçekleri ve Türkiye'deki vurdumduymazlık bunun aksini gösteriyor. Yarım yüzyılı aşkın süredir paramız değerli olsun deyip durduk; doğrusu da budur. Ancak şimdi de **uluslararası likit akışının gazlamasıyla** sözde değerli(!) olmasının sıkıntısını çektiriyorlar. Çünkü spekülatif dövizlerin, gizli saklı, denetimsiz, kayıtsız ve başıbozuk pirana sürüleri gibi Türkiye'ye girmesine göz yumulur, (Sıcak para miktarı geçen yıla göre %40 artarak Mart 2007'de 72 milyar dolara ulaştı.) gerekli düzenlemeleri yapılmaz... ***"Ne yapalım küresel uyumun kuralları budur."***, ***"Serbest kurlardan kesinlikle vazgeçmeyiz."***, ***"Yabancı para gelsin de nasıl gelirse gelsin!"*** denilirse, giren döviz çıkandan fazla olursa; bollaşan döviz ucuzlar, YTL'ye dönüştürülerek onu değerli kılar. Artık sıra, YTL'nin vergisiz, sorgusuz rantını toplamaya, zamanı geldiğinde tekrar dövize çevirerek dışarı kaçırmaya gelmiştir. Yani burada bilinen şekliyle değerli YTL yerine, döviz cinsinden aşırı değerli spekülatif YTL söz konusu. Bu ise yerli mal ve ham maddeden kaçış, ithal olanlara yönelme veya Türkiye'yi terk eden yatırım sermayesi demektir. Bunun sonucu ise işsizlik, iflas, sabit veya giderek düşürülen ücret demektir.(12) OECD değerli YTL için şu

(12) YTL'nin değerlenmesi nedeniyle tasarruf, mevduat ve getirideki payının yüksekliğine bir örnek olarak, 2006 Mart sonu itibariyle YTL cinsinden tasarruflar 278 milyarken, döviz cinsinden tasarruf 92.6 milyar dolar. YTL-Dolar oranı %24.4. 278 milyar YTL'nin dağılımı ise şöyle: 153.4 mevduat, 59.7 tahvil bono, 29.5 yatırım fonu, 2.1 repo, 4.3 katılım bankası hesabı, 25.6 hisse senedi.

değerlendirmeyi yapıyor: **"Türk Lirası OECD reel aktif kur endeksine göre aşırı değerli. Ancak birim işçilik maliyetlerine göre düzenlenen endeks bakımından değerli görünmüyor."**

2006 yılı öncesinden sinyaller veren dışsal faktörleri sayın yetkililer(!) **"evelallah" diyerek görmezlikten gelirken, görenlerin haykırışları küresel şer medyasının dezenformasyon çığırtkanlıkları arasında duyulmadı bile.** Saadet zincirleri gerilse de kopmamalı, bu sanal rüya ve yağma devam etmeliydi. Bir gün hatta bir saat bile. Günü geldiğinde elbette bir bahane bulunurdu. ***"Biz neler gördük,"*** edebiyatıyla durum vaziyet idare edilebilirdi.

Ancak yabancıların yağma keseleriyle birlikte **bye bye** diyerek daha ballı kaynaklara yönelmeleriyle, dövizin önlenemez yükselişinin karşısında sayın yetkililerin(!) keyfi kaçtı. Birincisi 22 Haziran, ikincisi 25 Haziranda panik kararlar aldılar. Böylece kapıya dayanan yüksek faiz, yüksek enflasyon, yüksek devalüasyon, yabancıya stopaj kıyağı ve kapitülasyonlar içeri girerken, son yılların bütün kazanımları yitiriliyor, bol para döneminin bitiş sinyalleri veriliyordu. GSMH içindeki payı tehlikeli boyutlara ulaşarak 30 milyarın üzerine koşan cari açık bu koşullarda nasıl kapatılabilirdi. Çok basit denetimsiz spekülatör döviz girişine yol verir, yabancıyı semirtir, yerliyi soyarsın. Parasal dengeleri sağlamakla görevli Merkez Bankası, bu rant döngüsünde döviz kurlarına ne kadar müdahale ederse etsin artık kontrol kendisinden çıkmış demektir. MB ve SPK'ya yönelik siyasal müdahale, kadrolaşma ve atamalar para piyasalarında sorunların daha da artacağını göstermektedir.

Sıcak Para Spekülatörlerine Emme Basma Gibi Rant Sağlayan Merkez Bankası Rezervi Bir İşe Yarar Mı?

Türkiye'de bankacılık sektörünün %40'ı(?), sigorta sektörünün %70'i, borsanın %70'i yabancıların eline geçmiş durumda. Yabancı yatırımcıların(!) panik cehennemine çevirdiği Türkiye'den her an kaçabilecek 40 milyar dolar tutarındaki devlet kağıtları da yabancıların elinde olup, Takasbank'ta saklanmaktaydı. Bunlara bir güvence olarak gösterilen Merkez Bankası'ndaki 60 milyar dolara yaklaşan rezerv ise tamamen göstermelikti. Çünkü Küresel aktörlerin ve IMF talimatlarıyla döviz alan Merkez Bankası hesabındaki(!) bu dövizler(13), yabancıların denetiminde orada yığılarak dur-

(13) Emir büyük yerden! IMF Türkiye temsilcisi **Hugh Bredenkamp**, "Türkiye döviz rezervlerini 65-70 milyar dolara yükseltmeli!" demişti. O sıralarda 47 milyar dolar olan rezerv bu talimattan sonra piyasadan döviz satın alınarak 3 ay içinde 60 milyar dolara yükseltildi. Dr.A.N.Kubalı şöyle diyor: "Döviz rezervlerinizi 65 – 70 milyar dolara yükseltin deyip orda kesiyorlar? Nedenlerini kamuoyu önünde açıklayamıyorlar!..... Şimdi IMF'nin saygın 'global' ekonomistlerine sormazlar mı?

• Siz değil miydiniz 'serbest kur' rejiminde döviz kurlarına ancak ani ve hızlı çıkış inişlerde

dukça ulusal ekonomiye hiçbir yararı yok. Zaten bu paranın tamamının da orada durduğu zannedilmesin. Çünkü bankanın döviz yükümlülüklerinin ve bilançosunun giderek büyümesi ise enflasyonu yeniden azdıracak potansiyel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece spekülatif yabancı para hareketlerine kaynaklık eden, döviz kaçışının kasası durumundaki banka rezervi, olası büyük sıcak para kaçışlarında ancak 5 milyar dolarlık çıkışlarda hemen müdahale edebilir. Daha üstündeki çıkışlarda zorlanacaktır. Nitekim JP Morgan Ekonomistleri bu konuda şöyle diyordu: *"Merkez Bankası küçük ve orta çaplı bir şoku karşılayabilecek güce sahip; ancak belli seviyede para kaçışını önleyebilir."* (BusinessWeek Türkiye, 14-20 Şubat 2006, s.17.)(14)

---

müdahale edilecek diyen. Peki, şimdi ne oldu da 25 milyar dolar döviz satın aldırtıyorsunuz merkez bankamıza? Bu, döviz fiyatlarını etkilemeyecek mi? Zaten amacınız da dövlz değerlerinin daha çok düşerek ülkeyi tıkamasını önlemek değil mi? Ne oldu serbest kur rejimine?
• Bizi uluslar arası likiditenin, yani sıcak paranın yararlarına ikna eden siz değimliydiniz? Bu paranın istihdam yaratacağını, yatırımları özendireceğini söyleyen siz değil miydiniz? Biz de sizden aldığımız gazla sıcak paraya alkış tutmamış mıydık? Şimdi neden bu parayı Merkez Bankasına hapsettiriyorsunuz? Orada atıl kalınca ne işe yarayacak bu likidite? İşe yaramayacak bu likidite için neden 'Ya bir gün kaçarsa!' diye korkulu rüyalar görelim?
• Ya bu dövlzleri satın alırken piyasaya sürülecek Türk Liraları? Bu artan para arzı enflasyonu tekrar yükseltmeyecek mi? Yoksa kriz riski enflasyon tehlikesinden daha mı baskın? Ya da krizin ardında duran iç talep, esnaf ve küçük işletmelerimizin bağırdığı gibi hâlâ canlanmadı da bu para zaten enflasyon üzerinde etkili olmayacak mı? Öyleyse senelerdir ekonominin gırtlağından sıkıp, güzelim şirketlerimizi bize neden yok pahasına sattırttınız?
• Şimdi varımızı yoğumuzu sattıktan sonra bütün kemerleri ekonomimizin yeni sahipleri rahat etsin diye mi gevşetlyorsunuz?!"

(14) **5.5 Milyar Dolar Nereye Gitti?**

Merkez Bankası'nın 2006 başlarında çok konuşulan ve bir günde toplam rezervin 10'da 1'i tutarındaki 5.5 milyar dolarlık rekor düzeyindeki döviz alımının ardındaki gerçek şudur: Bu operasyonun planlayıcılarının kimlerin olduğu resmen açıklanmasa da baş aktörler **Raymond James, Deutsche Bank** ve **Citibank**'tır. Onları diğer yerli ve yabancılar izliyor. Operasyon emrinin ise **Morgan Stanley**'in müşterilerinden geldiğini piyasa koridorlarından öğreniyoruz. Bankanın bu müdahalesiyle iyi bir zamanlama ve taktik uygulayarak pozisyon açmak için fırsat kollayan piyasa oyuncuları büyük rantlar sağladılar. Bu spekülatörler YTL'ye dönerek bir iki gün içinde %2'ye yakın oranda (100 milyon dolardan fazla) para kazandılar. Oysa büyük miktarlarda yapılan bu operasyonu dolar ile dışarıda yapsalardı yıl boyu beklemeleri gerekecekti. Merkez Bankası'nın 5.5 Milyar Dolar karşılığı yaklaşık 6.6 milyar değerli YTL'si nereye gitti? Rivayet muhtelif; ancak biz tahmin edelim. Bu paranın büyük bir bölümü gecelik faizin yüksekliği nedeniyle Merkez Bankası hesabında kaldı. Bir kısmı da Brezilya bonolarının piyasadan çekilecek olmasının yarattığı panik ile yüksek faiz ile hazine kağıtlarına gitti. Burada ilginç bir tespitimizi de belirtelim. Mayıs 2003 - Şubat 2006 arasında 23 defa müdahale eden yani döviz alan Merkez Bankası'nın hesabına 37.7 milyar dolar geçti. Özellikle 22 Ocak 2005'ten itibaren bankanın her döviz alımı ardından borsaya yabancı para giriyor, endeks yükseliyor, döviz ve faiz düşüyor. Paniklenen spekülatörler sayesinde orta yerde tahterevalli oyunu oynanıyor. Borsa yukarı, döviz aşağı; **dövlz yukarı, borsa aşağı tahterevalli oyunu oynanıyor.** Bu oyunlarda başı dönen ise Türkiye.

Türkiye "Market Makers"- "Money Makers" Denilen Yabancı Piyasa Yapıcılarının İşgali ve İpoteği Altında

Ulusal Bankalar Kapanın Elinde

Bankalar, fon veya kaynak fazlası olanlar ile bunlara ihtiyacı olanlara aracılık yaparlar. Yani para satarlar ve bu satıştan da "faiz" denilen parayı kazanırlar. Türkiye'yi yönetenler Batı kapitalizmiyle uyum sağlama ve küreselleşme adına para piyasaları ve bankacılıkla ilgili olarak 1980 sonrasında başlatılan ve son yıllarda giderek artan sayıda hukuka aykırı ve tartışmalı pek çok yasa çıkardılar. Bunlar her defasında bankacıların ve yabancıların istediği şekilde oldu.

Türk bankacılığı, taşıdığı potansiyel sayesinde yabancı ortaklıklarda en fazla öne çıkan sektör. Geçtiğimiz yıllarda **HSBC**'ye kelepir fiyatla satılan **Demirbank**'ın ardı sıra **Yapı Kredi Bankası** Koç-Unicredito ortaklığına, **Tekfenbank** Eurobank'a, **MNG Bank** Arab Bank'a, son olarak **Garanti, Şekerbank, Akbank** Citygroup'a, **Dışbank** Fortis'e, **Denizbank** Dexia'ya, **Finansbank** National Bank of Greece (NBG)'e, **TEB** Paribas'a, **C Bank** Hapoalim'e ve **Kalkınma Bankası** yabancı ortaklık veya hisse satışı yaptılar.

Türkiye'de faaliyet gösteren 14 bankada, %2 ila %100 arasında değişen oranlarda yabancı payı bulunuyor. **Calyon Bank, Citibank, Deutsche Bank, Taib Yatırım Bank, Bank Europa** ve **Fortis Bank**'ta %100, **Arap Türk Bankası**'nda %54.1, **Akbank**'ta %20, **Finansbank**'ta %93.3, **Garanti Bankası**'nda %25.5, **Yapı Kredi Bankası**'nda %28.65, **Koçbank**'ta %49.89, **Türk Ekonomi Bankası**'nda %42.13 ve **Türkiye Sınai Kalkınma Bankası**'nda ise %2.09, **TEB**'de %43, **C Bank** %57.5, **Şekerbank** %34, **Denizbank** %75.(15)

(15) **Oysa Türkiye'de 1980'de 4 yabancı banka vardı. Bunların 1995'teki mevduat payları %4'tü.** Türkiye'de 2005 yıl sonu itibariyle 47 banka faaliyetteydi. Bunlardan 13 tanesi yatırım bankasıyken, 2 banka Tasaruf Mevduatı Sigorta Fonu bünyesinde yer alıyordu. Geri kalan 32 bankadan Finansbank da dahil edildiğinde 14'ü doğrudan yabancı sermayeli banka statüsünde. Bunlar da çıkarıldığında sektörde kamu-özel sermayeli toplam 18 ticari banka yeralıyordu. Bu bankalardan Türk Ekonomi Bankası, Garanti Bankası, Yapı Kredi Bankası, Koçbank'ta yabancı ortaklık söz konusu. Dolayısıyla sektörde 2006 sonu itibariyle 3 tanesi kamu, 11 tanesi de özel olmak üzere toplam 14 ulusal sermayeli banka faaliyette bulunuyordu. 2006 yılında bunlardan bir kısmı yabancılarla ortaklık kurdular. Özel sermayeli ticari bankalar içerisinde İş Bankası yola kesin olarak 'Türk bayrağı' ile devam edeceğini açıkladı. 2007 yılında yabancı ortaklık veya çoğunluk hisse satışı operasyonlarının devam etmesi bekleniyor. Yani elde kalanlar da yabancılarla evlenecekler ve bekarlıktan kurtulacaklar. Ne diyelim hayırlı olsun(!) Başta Ziraat ve Halk Bankası olmak üzere kamu bankalarının özelleştirilmesi de programda. 2007 yılı başında **Halkbank**'ın blok satışı yapılacağı duyuruldu. Bu yanlıştan çabucak döndüler ve %24.98'i halka arza çevrildi. Geride kalan birkaç ulusal banka da yabancılarla anlaşmak üzere masaya oturmuş durumda.

Yabancı Bankalar Neden Geliyorlar Hedeflerinde Neler Var?

Bu kitabın kapsamını aştığı için oldukça uzun sayılabilecek bu konunun ayrıntılarına burada girmeyeceğiz; ancak bu konudaki görüşlerin farklı olduğunu söyleyelim. Böylesine hoyrat küreselleşmeyi kendi çıkarları yönünden savunanlar şöyle diyor, hükümetin ve ekonominin istikrarlı olması ve güven vermesi, Türkiye'nin IMF çıpası ve AB müzakere masasında olması nedeniyle, kendilerine güvenli ve kârlı alanlar aradıkları gelişmiş ülkeler sermayesi Türkiye'ye gelmektedirler. Gerçekte metropol kreditörlerinin ellerinde birikmiş olan küresel fonlar, kendi pazarlarındaki durgunluktan, azalan getirilerden ve kendi pazarlarında büyüyememeleri ve rekabet koşulları nedeniyle, Türkiye gibi büyük pazar potansiyeli olan ülkelere gelmektedirler. Türkiye'nin hızla artan nüfusu ve tüketim alışkanlığı, faizlerin yüksek olması ve kredi sunumundaki büyük potansiyel yabancı bankaların iştahını kabartıyor.

Bu bankalardan Türkiye'de en çok konuşulanı ve dikkat çekeni Yunan Ulusal Bankalarından biri olan **National Bank of Greece (NBG)**'in hedefinde neler olduğuna bakarsak, diğer bankaların da ne yapmak istedikleri anlaşılabilir. 2006 Nisan ayı ortasında NBG'nin **CEO** (Chief Executive Office)'su **Takis Arapoğlu** ve diğer şirketlerinin genel müdürü **A.Thomopoulos, P.Milonas** ve **A.Leopoulos** New York, Londra ve Frankfurt'ta grubun hisselerine yatırım yapmış olan kurumların yöneticileriyle toplantılar yaptılar. Bu toplantılarda NBG grubunun güneydoğu Avrupa, Rusya ve Ukrayna'ya açılma planlarını anlattılar.

NBG Balkanlar haritasında zaten etkileyici bir varlığa sahip. NBG'nin Bulgaristan'daki faaliyeti **Birleşik Bulgar Bankası** (UBB) adı altında yürütülüyor. Bu bankanın 134 şubesi ve 2.158 personeli var. Birleşik Bulgar Bankası'nın Interlease AD adıyla bilinen bir de leasing şirketi var. Birleşik Bulgar Bankası Bulgaristan'ın en büyük üç bankasından birisi. UBB ülkede 382 ATM istasyonuna sahip ve bugüne kadar da 158 bin kredi kartı dağıtmış durumda. UBB'nin 2005 yılı kârı da bir önceki yıla oranla %43 artarak 61 milyon euroya ulaşmış durumda. NBG'nin Romanya'daki varlığı da 46 şubesi bulunan Banca Romaneasca ve fon yöneticisi **ETEBA** Romania şirketlerinden oluşuyor. Banca Rumaneasca'nın 871 personeli ve 64 ATM istasyonu var.

NBG geçenlerde **EURIAL Leasing SA** şirketinin %70 hissesini satın aldı. NBG'nin Romanya'da satın aldığı şirketler arasında **Alpha** sigorta şirketi de var. Bu şirket daha önce Yunanistan'ın Alpha Bankası'na aitti. **Banca Romaneasca** gelecek yıl 20 yeni şube daha açarak ve sunduğu hizmetleri çeşitlendirerek faaliyetlerini genişletmek istiyor. NBG'nin Makedonya'daki bankasının adı ise **Sopanska Banka AD**. Bu bankanın 50 şubesi, 22 ATM istasyonu ve 1.050 personeli var. Ancak NBG'nin Makedonya'da başka yatırımlar yapmak için fırsat kolladığı da biliniyor. NBG Arnavutluk'ta ise kendi adı altında faaliyet gösteriyor. NBG'nin Arnavutluk'ta 7 şubesi ve 90 personeli var. Bu ülkenin bankacılık piyasasında ise %15.4 paya sahip. NBG Arnavutluk'taki şubelerinin sayısını %15'e çıkartmayı planlıyor. 2005 yılı içinde NBG'nin Arnavutluk'taki mevduatı bir önceki yıla oranla %17 artarak 70 milyon euroya çıktı. Krediler ise yine aynı dönemde %93.3 artarak 65 milyon euroyu buldu. Sırbistan ve Karadağ'da da NBG 28 şube, 22 ATM istasyonu ve 336 personel ile faaliyet gösteriyor. Bankanın bu kanadının verdiği krediler bir yıl öncesine oranla %63.6, mevduat hacmi ise %48 artış gösterdi. Bu yılın sonuna kadar NBG Sırbistan ve Karadağ'da 40 yeni şube daha açmayı planlıyor.

NBG üst yönetiminin yatırımcılara söyledikleri gibi bankanın hedefi **"Güneydoğu Avrupa'daki en güçlü finans topluluğu olmak."** Bu açıklamalar, Yunanistan'ın en büyük bankasının asıl hedefinin artık Yunanistan pazarı olmadığını gösteriyor. NBG'nin **Finansbank**'ı alarak yaptığı bu strateji değişikliğinin Yunanistan'ın diğer bankacıları tarafından da izlenmesi bekleniyor. Yani Yunan bankacılar kârlarını bundan sonra Güneydoğu Avrupa'da yeni canlanmaya başlayan finans piyasalarına yatıracaklar.(*)

(*) Arlana Ferentinou, Referans gazetesi, 17 Nisan 2005, s.15.

Önlem alınmazsa bankacılıkta yabancı payı yüzde 90'a çıkar

Hükümetin bankacılık sektörü ile ilgili bir strateji oluşturması gerektiğini belirten Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı Doğan Cansızlar, yurtdışında banka almanın zor olduğunu ileri sürdü.

Finansbank'ın Satışı ve NBG

İngiliz gazetesi Financial Times, NBG'nin 2.7 milyar dolar ödeyerek Finansbank'ın %46 hissesini satın alma girişimini, bir Yunan şirketince şimdiye kadar gerçekleştirilen en büyük dış yatırım ve NBG'nin büyük bir zaferi olarak değerlendiriyor. Bu girişimini daha da sürdürerek Finansbank'ın çoğunluk hissesi için 6.7 milyar dolar dahi ödeyebileceğini, böylece hem Citigroup'a bir darbe indireceğini hem de NBG'nin güneydoğu Avrupa'da varlıkları 70 milyar avro, mevduatı 50 milyar avroyu bulan bir bankacılık grubunun yaratılacağına dikkat çekiyor. Bu tabloya bakarak NBG'nin Finansbank hissesinin alımı için yapacağı harcamayı karşılamak üzere 3 milyar avro sermaye artırımı yapacak olması, Finansbank'ın %46'sı için 2 milyar 323 milyon dolar tutarında bu güne kadar Türk bankalarının hem toplam hem de %1'lik payı için verilen en yüksek fiyatı kabul etmesinin (Türk bankalarına %1'lik pazar payı için ödenen en yüksek fiyatın 3 katı.) nedeni de anlaşılıyor.

NBG'YE FİNANSBANK'I ALMASI İÇİN PARAYI VERENLER KİM?

Financial Times'a göre Finansbank'ın satın alınması için NBG Yunan bankasına gerekli olan 3 milyar avroyu **Credit Suisse** ve **Goldman Sachs** gibi güçlü finans kuruluşlarının sağlayacak olması bu ve benzeri girişimlerin arkasında kimlerin olduğunu gösteriyor. Bu ve benzeri girişimleri destekleyen birer küresel ajan ve hucker fund olan büyük finans kuruluşları, fon yöneticileri, aracı ve derecelendirme kuruluşları, muhasebe, denetleme ve avukatlık bürolarıyla ortak haraket eden, kısaca ÇUG denilen Çok Uluslu "vatansızlaştırılmış" şirketler.

Finansbank'ın satışı ardından, Yunanistan'ın önde gelen gazetesi Katimerini'nin "NBG Türkiye'nin yabancı damadı oldu." başlığıyla vermesi de dikkat çekici.

Türkiye'de 219 şubesi bulunan Finansbank, yurt dışında da yaygın olarak bankacılık çalışmaları yürütüyor. Toplam 10 ülkede bankacılık yapan Finansbank, İsviçre, Hollanda, Fransa, Almanya, Belçika, Rusya, Romanya, İrlanda ve Bahreyn'deki şube ve bankalarında hizmetlerini sürdürüyor. Bankanın bir yıl önce 191.6 milyon YTL olan kârı, 2005'te 350.4'e yükselmişti. %55.68'i Hüsnü Özyeğin Ailesi'ne ait, %3.21'i Aviva sigorta şirketine 9.7 oranındaki hissesini de Fiba Holding elinde tutuyor. Bankanın %41.11'lik payı borsada işlem görüyor. 2000 yılındaki piyasa değeri 84 milyon dolarken, bu değeri 6 yılda 63 kat arttı. (NBG 6 milyar dolar değer üzerinden satın aldı.) Banka 31 Mayıs 2006 tarihine kadar %33 oranında temettü dağıtacak. Finansbank'ın aktif büyüklüğü ile sektördeki payı %3.

Yunan Bankalarının Türkiye Çıkartması Devam Ediyor

National Bank of Greece(NBG)'in Finansbank'ın %46 hissesini alması Türkiye'de ve Yunanistan'da çeşitli tartışmalara neden olurken, başka bir Yunan bankacılık grubu olan Eurobank (EFG), TEKFENBANK'ın hissesini aldı. Diğer yandan Türk-Yunan iş adamlarının ortak girişimiyle 100 milyon avro sermayeli (İlk 5 yılda 2 milyar avroya çıkartılacak.) EGE GİRİŞİM BANKASI (Business Aegean Bank-BAB) kurulması gündeme geldi. Toptan ve perakende bankacılık hizmetleri sunacak olan bankanın kuruluş çalışmalarını sürdüren Türk-Yunan ticaret odası başkanı Panayotis Kotsikos, %65'i Yunan, %35'i Türk olarak şekillenecek, Merkez şubesinin Atina'da, ilk şubesinin ise İzmir'de açılacağını söyledi. (Türkiye'de halen çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 230 Yunan firması var.)

Ayrıca Türkiye bankalarına ilgi duyan bir başka yabancı da **Güney Kore Shinhan Mali Grubu**'nun bankası Shinhan Bank.

"Bankalar satıldıkça biz, ne kadar çok paraya gitti diye alkışlıyoruz."

"Yurt dışı uygulamalara baktığınız zaman siz gidip Fransa, İtalya, Yunanistan'dan rahat şekilde banka alamazsınız, vermezler."

SPK BAŞKANI Doğan Cansızlar, 19 Nisan 2006

Yabancı bankalar kendi pazarlarında büyüyemiyorlar. Gelişmekte olan para piyasaları ve ekonomilerdeki potansiyeli görerek, bu ülkelerde yatırım yapmayı ve büyümeyi hedeflemiş durumdalar. Türkiye de bu stratejik politikaların hedefinde olan ülkelerden birisi. Mevcut nüfusu ve hızlı artışı, büyük bir pazar olması ile IMF çıpası ve Avrupa Birliği müzakere masasındaki Türkiye, yapılan yasal değişikliklerle risksiz ülkeler arasında görünmektedir.

Doğu Avrupa ve Türk Bankacılık Sektöründe Yabancı Oranı (Eylül 2006)

BULGARİSTAN	%18
SLOVENYA	%19
MACARİSTAN	%19
ÇEK CUMHURİYETİ	%20
POLONYA	%25
TÜRKİYE	%40
RUSYA FEDERASYONU	%85

Kaynak: Standart&Poors

Ulusal Bankacılığın %40'ı yabancıların elinde olan ve bu oran hızla artan Türkiye'ye karşın Avrupa Birliği'ne üye veya üye adayı olan Doğu Avrupa ülkelerinde bu oran %20 civarında olması çok dikkat çekici. Başta Almanya ve Fransa olmak üzere gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinin ulusal bankacılık sektöründe böylesine ters yüz edilmiş bir oranı görmek mümkün değildir.

Bu konuda en can alıcı tepki sektörün en uzman ve yetkilisi olan Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Başkanı **Doğan Cansızlar**'dan geliyor: "Hükümetin bankacılık sektörü ile ilgili olarak mutlaka bir strateji oluşturması gerekiyor. Yurt dışı uygulamalara baktığımız zaman, siz gidip bir Fransa'dan, İtalya'dan, Yunanistan'dan rahat şekilde banka alamazsınız, vermezler. Bizde de bu konuda pek fazla duyarlılığı olduğunu zannetmiyorum, bankalar satıldıkça biz, ne kadar çok paraya gitti diyerek alkışlıyoruz. Satılmasın değil satılsın. Ama devlet olarak finans kesiminde bir yabancı sermaye stratejimizin olması gerekir. Bu yabancı sermaye karşıtlığı değil, bir ülkenin stratejisi olması lazım. Bir stratejiyle sınır belirlenmemesi durumunda bu oran %80-90'lara kadar yükselebilir."(16)

D.Cansızlar'ın bu önemli uyarısına rağmen Bakan **Abdüllatif Şener** şöyle konuşuyor: "Mevzuatta risk sınırlaması olarak tanımlanmış bir sınır-

(16) Referans, Para-Piyasa, 19 Nisan 2006 s.9.

lama yok. Sektör Türkiye'de sağlıklı bir zemindedir. Bankacılık sektörü sağlıklı bir döneme girmiştir. Bakın dünya Türkiye'ye geliyor. Türkiye'deki bankalara talip oluyor. Türk bankacılarımızın da komşulardan başlamak üzere dış dünyada talepler oluşturabilir."(17)

Türkiye Bankacılar Birliği Başkanı **Ersin Özince** ise şöyle diyor: "Türk müteşebbislerin bu piyasadan çekilmesine üzülüyorum. Ancak satanların da fırsatı iyi değerlendirdiğini düşünüyorum. Bu yıl (2006) 50-50 oranları da sayarsak sektörün %40'ının stratejik yabancı ortağı olan bankalarda olacağını düşünüyoruz."(18)

Bankalardaki yabancı payı resmi ve özel ağızlarda farklı söyleniyor. Ancak bu oranın giderek arttığı ve %40'ları aştığı bir gerçek. Bu söylemlerde ilk bakışta dikkati çekmeyen gerçek şu: Bankaların İMKB'de işlem gören hisse senetlerinin ortalama %70'i yabancıların elinde olduğu göz önüne alınırsa, (örneğin Finansbank %81.47, Garanti Bankası %81.92, İş Bankası %66.18, Şekerbank %17.72) bankalardaki yabancı egemenliğinin gerçekte ne orana yükseleceğini siz hesaplayın.(19)

Yabancı bankalar "ithalatla büyüyen pazar", "ithalatla büyüyen ihracat" durumuna dönüşmüş garip bir budalalık ortamına elbetteki ithalatı finanse etmek, devlet kağıtları ve yüksek faiz getirilerinden nemalanmak için geliyorlar. Kârları %111 arttı.

"Büyük likidite güvenli olmak için gelişmiş ülkelerde üstleniyor. Ama oralarda faizler çok düşük. %1'in altında. Kazanç yok. Kazanç, borsaları esnek, faizleri yüksek, ekonomileri liberal bizim gibi ülkelerde. Sıcak para bizim gibi ülkelere **kısa vadede kazanç için geliyor**. Ekonomiler düzene girdiği dönemlerde geliyor. Geçici sükûnetten yararlanarak geliyor. Gelirken herkes memnun. Borsa yükseliyor. Türkiye'ye döviz giriyor. Vitrinler doluyor. Otomobil satışları fırlıyor. Merkez Bankası'nda döviz rezervleri artıyor. '**Uluslararası büyük sermayenin Türkiye'ye güveni arttı,**' edebiyatı başlıyor. Ama bu örofori hali, yani hayal alemi, geçici. Devlet İstatistik Enstitüsü 2004 yılında ithalatın 97,2 milyar dolar olduğunu söylüyor. Yine DİE'ye göre bunun 17,4 milyarlık kısmı makine ve teçhizat, 65,4 milyarlık bölümü ise ara malları ve ham maddedir. 2005 yılında aynı riskli ve dengesiz anlayışla, 2006 yılında daha da artarak sürdürüldü. 2007'de hız kesmedi. Yani %85'den fazlası üretim için yapılan ithalat." (Dr.A.Nail Kubalı)

(17) Forum Diplomatik, 10 Mayıs 2006, s.9.
(18) Forum diplomatik, 26 Haziran, 2006.
(19) Bankaların borsadaki hisse payları için kay. Economist, 26 Şubat-4 Mart 2006, s.90-95.

Bireysel bankacılık ile KOBİ'lere ağırlık veren yabancı bankalar, mevduat, kredi ve kâr artışında, ulusal bankacılık sektörünü geride bıraktı.(20) 2005 yılı Aralık ayında, bir önceki yılın aynı dönemine göre, yabancı bankaların mevduatlarında, reel bazda %97 oranında artış meydana geldi. Bu dönemde yabancı bankaların toplam mevduat hacmi içindeki payları da %2.5'ten %4.1'e çıktı. 2005 yılı sonunda mevduatlardaki artış özel bankalarda %22, kamu bankalarında ise %8 olarak gerçekleşti.

2004 ve 2005 yıllannda açılan kredilerin banka gruplarına dağılımına göre ise özel ve kamu bankalarınca açılan krediler, reel bazda %39 artış gösterdi. Buna karşılık yabancı bankalann açmış olduğu kredilerdeki artış, %104'e ulaştı. 2004'te 2.7 milyar YTL kâr eden kamu bankaları, geçen yılı 2.9 milyar YTL kârla geride bıraktı. Piyasada genel eğilim, yabancı bankaların yerliye nazaran yabancı ortaklıklara destek olduğu, yabancı banka kârlarında yüksek faiz ve devlet kağıtları getirilerinin önemli payı olduğu. Özel bankaların kârlarındaki bu azalma, artan diğer faiz dışı giderler ile diğer provizyonlar kaleminden ve Yapı Kredi Bankası'ndan kaynakladı. Yabancı bankaların 2004'te 241 milyon YTL olan kân 2005'te 510 milyon YTL'ye çıktı. 2001'den bu yana bankalann piyasa değeri 14 kat artarak 62.871 milyar $ oldu. Aktif büyüklükleri ise toplam 300 milyar $ çıktı. Toplam aktif büyüklüğünün %63.8'ini oluşturan İMKB'deki bankaların her %1'lik pisaya payı 985 milyar dolarlık değer üzerinden işlem görüyor.

Özel sermayeli mevduat bankaları içerisinde 47.5 milyar dolarlı aktif büyüklüğünde ve sistemin %16'sını oluşturan İş Bankası'nın %1'lik payının değeri 980 milyon dolar. Türk Kamu Bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünün %16.4'ünü oluşturan Ziraat Bankası'nın değeri ise İMKB ortalaması olan 985 milyon dolarlık %1'lik payının değeri dikkate alındığında 16 milyar dolar üzerinde. Yine diğer bir kamu bankası olan ve özelleştirilmesi için **Goldman Sachs-CAIB-İş Yatırım** konsorsiyumu tarafından dünya piyasalarında Roadshow'a çıkarılan **Halkbank** sistemin %6.8'ini oluşturuyor. Piyasa değeri 6.7 milyar dolar.

İşte bu nedenle kamu yararı ve ulusal çıkarlar göz ardı edilerek ne olursa olsun borsa rahatsız edilmesin deniliyor. Akbank'ın 2006'nın ilk üç ayındaki kârı 501 milyon dolar, oysa 2002 yılı toplam kârı 698 milyon dolardı. Türkiye'de özel sektör kredilerinin GSMH'ye oranı 2005 yılı sonunda %21 seviyelerinde. Oysa bu oran Fransa'da %80, Almanya'da %117, Çin'de %140 civarında.

Yani Türkiye Özel Sektörü'nün gelişmesi için çok daha büyük kredilerin verilmesi gerekiyor gibi bir tablo ortaya çıkıyorsa da, gerçekte bu

(20) Basel II kriterleri işlerlik kazandığında, özellikle yabancı büyük bankalar, belirlenen kriterlere uyan KOBİ'lerle yakın kredi ilişkilerine girecekler. KOBİ'ler'in "K"sı olan küçükler bu süreçte devreden çıkarılarak kendi kaderlerine terk edilecek, geriye OBİ'ler kalacak. İstanbul'da onbinlerce KOBİ'den Basel II'ye uygun 600 işyeri tespit edilebiidl.

bankaların Türkiye'ye yönelmelerindeki temel nedeni çok açık. Çok cazip tüketici kredileri.

%80 üzerinde faiz uygulamasıyla kredi kartı gibi kullanılan plastik para soygunları, yüksek faizli devlet kağıtlarının komisyonları, gayrimenkule yönelen alımlarda kredi imkânlan (Bunların başlıcası nüfusun önlenemeyen yükselişi ve 4 milyon konut açığı nedeniyle büyük kredi potansiyeli olarak görülen **mortgage** gayrimenkul rehinciliği devreye sokulacak.) borsa ve hisse senetleri üzerinde istedikleri oyunları gerçekleştirebilecekleri bir ortamın varlığı ve tabi ki **Merill Lynch**'in raporunda da belirttiği gibi **gayrimenkul alımları ve şirket özelleştirmelerinde yabancılara ve hatta yerli alıcılara satış noktasında onlarla birlikte hareket edebilmek için, onlara kredi sunabilecek yabancı bankaların Türkiye'de faaliyet gösterebilme imkânı.**

Bankaların Ücret Komisyon ve Aidat Vurgunu

Bankacılık Düzenleme ve Denetim Kurumu (BDDK)'nun verilerine göre, bankaların 2003'te %7.5 olan ücret, komisyon ve bankacılık hizmet gelirinin toplam gelirler içerisindeki payı 2004'te %10.4'e, 2005'te %12.4'e yükseldi. Bankalar 2005'te kullandırdıkları kredilerden 1.3 milyar YTL ücret ve komisyon geliri sağladılar. Diğer bir ifadeyle kredi, menkul değer gibi faizli aktiflerinden %13.8 faiz geliri sağladılar. Buna karşılık sektörün ödediği faizlerin faiz maliyetinin pasiflerine oranı ise %9.6.

Daha da ilginç olanı plastik para (kredi kartı) üyeliği içi her yıl kart başına ortalama 25 YTL talep ediliyor. Kullanımda olan 40 milyon kart için yılda alınan para 1 milyar YTL'yi aşkın. Komisyon ve üyelikten alınan paranın toplamı Türkiye bütçesinin 75'te 1'i kadar önemli miktarda olduğu düşünülürse, vurgunun boyutları daha iyi anlaşılır.

Diğer önemli bir konu da "ithalatla büyüyen pazar"(!), "ithalatla büyüyen ihracat"(!) durumuna dönüşmüş, garip bir budalalık ortamına elbetteki ithalatı finanse etmek için geliyorlar. Yani kendi mamul mallarını ve onlara ihraç ettiğimiz sanayi ürünlerinin girdilerini onlardan satın almamız için para getiriyorlar. Türkiye'deki ucuz emek gücünü ve teşvikleri kullanarak Türkiye'de üretip, Türkiye'den ihracat yapıyorlar.

Hem mal satışından, hem de verdikleri paranın faizinden para kazanıyorlar. Bu parayı da kendi ülkelerine transfer ediyorlar. **Bu para babalarınca kullanılan ve binyıllardır bilinen en eski yöntemdir. O nedenle bütçenin %30'u kronik bir şekilde faize gidiyor.**(21)

---

(21) **BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN KRİZ DÖNEMİNE DÖNÜŞÜ**

Bankacılık Sektöründe 2001 Krizinden Bu Yana

İlk Defa Bilanço İçi Açıkları 7.3 Milyar Dolara Yükseldi

Yukarıda görüleceği gibi giderek iştah kabartan bankacılık sektörüne yönelik yatırımlar beraberinde riskleri de getirmektedir. Sektörün 2005 yılı sonunda 1 milyar 880 milyon do-

Düşük Kur ve "Açık Pozisyon" Kumarı Nasıl ve Neden Oynanıyor?

Açık pozisyon olarak adlandırılan bankaların döviz varlıkları ile döviz yükümlülükleri arasındaki fark, tam anlamıyla belirsiz bir gelecek üzerinden bankaların oynadığı bir kumar haline gelmiştir. Ülke içi yüksek faiz oranlarından ve düşük döviz kurundan yararlanmak isteyen bankalar, büyük miktarlarda yabancı bankalardan borçlanmaya giderek elde ettikleri dövizleri ülke için ulusal paraya çevirerek yurt içi faize yatırmakta ve süre sonunda yüksek faiz getirisi elde edilmekte, elde edilen faiz ile ana para yeniden yabancı paraya çevrilip, alınan borç yabancı para artı yabancı para faizi ödendikten sonra kalan para bankanın kârı olmakta. Tüm bu işleyişin ve bu kolay ve aşırı kazancın gerçekleşmesi için temel şart ülkenin uyguladığı düşük döviz kurunun devam etmesidir. Bu devam etmeyip de ani bir devalüasyon, yani ulusal paranın diğer ulusların parası karşısında değerinin düşürülmesi ile yabancı kaynaklardan borçlanan banka-

---

lar olan bilanço içi döviz açığı, ocakta 3 milyar 131 milyon dolara, şubatta ise 6 milyar 629 milyon dolara, nisan sonunda ise 7 milyar 276 milyon dolara rekor düzeye yükseldi. Böylece sektörün açığı 2001 yılı sonundan bu yana ilk kez bu ölçüde bir büyüklüğe ulaştı.

Bu büyüme sektörün bilanço içi döviz yükümlülüklerinin 5 milyar 101 milyon dolar artarak 113 milyar 806 milyon dolara kadar yükselmesine karşılık, döviz varlıklarındaki artışın 2 milyar 849 milyon dolarda kalması neden oldu. Bankalar bilanço içinde döviz açığı vererek aldıklan kur riskini, bilanço dışında yaptıkları vadeli döviz alım-satım işlemleriyle azaltmaya yöneliyorlar.

Basel II Kriterleri Yürürlüğe Girdiğinde Yerli Bankaların Durumu Ne Olur?

2007 sonunda yürürlüğe girecek olan Basel II kriterleri ile birlikte elde kalan az sayıdaki yerli bankanın güçlü olanlan ayakta kalmak için zorlanacak. Diğerleri ise yabancıların denetimine veya ortaklığına girmek zorunda kalacaklar. İster zoraki nikah, ister konsolidasyon diyebilirsiniz. Neden mi? Metropol kreditörlerin uzun yıllardan beri üzerinde çalıştıkları bir proje olan Basel II kriterleri, **sermaye yeterlilik uzlaşısı** denilen bir bankacılık sistemi standardıdır. Amaç kredi veren ve alan için güçlendirici güven veren bir sistem oluşturmaktır. Yani finans kuruluşları üzerinde hem ulusal hem de uluslararası denetimi güçlendirmek ve piyasa disiplinini sağlamaktır. Bu bakış açısıyla özellikle Türkiye'deki bankacılık macerasını disiplin altına alacak olması gereken bir durum. Ancak bir başka açıdan bakıldığında Basel II kriterleri metropol kreditörlerinin ve uluslararası derecelendirme kuruluşlarının vereceği kredi derecelerinin uygulanması, risk değerlendirilmesinin yapılması nedeniyle yerli bankaları zora sokacaktır. Çünkü bu kuruluşlar yüksek puan alan **mali raporları şeffaf ve güvenilir firmaları önereceklerdir**. Basel II yürürlüğe girdiğinde Türkiye'den olan alacakların risk ağırlığı %0'dan %100'e, yerli bankalarından olan alacaklarının risk ağırlığı ise %20'den %100'e çıkacağı için. Basel II'yi uygulamasa bile Türkiye'nin ve yerli bankaların alacağı kredilerin faizinde artış, miktarında ise azalış olacaktır.

Diğer bir etki ise Basel II'yi uygulamaya başlayacak ülkelerin **sermaye yeterliliği rasyolarında görülecektir**. Operasyonel risk içinde sermaye bulundurma zorunluluğu, bankaların minimum sermaye ihtiyacını artıracaktır. Bu durum sermaye yeterliliği konusunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak gelişmiş ülke bankalarının, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerdeki gibi yerli bankalarla birleşmeleri ve onları satın alması şeklinde yaşanacak bir konsolidasyon sürecini başlatabilecektir.

lann borçları devalüasyon oranında artmaktadır. Örnek olarak 1994 yılında Türkiye'de yaşanan banka iflasları ve finansal yapıların krize girmesi bu anlatılan süreçle yakından ilişkilidir. Bankaların bu tip açık pozisyonlarda ani kazanç ya da kayıplara sebep olması, belirsiz olarak tanımladığımız geleceğin daha da belirsizleşmesine neden olur.

ABD'li Yatırım Bankası ve Borsa Aracı Kuruluşu Merrill Lynch Türkiye'nin Nasıl Yönetilebileceği Konusunda Siyaset Yapmaktan Da Geri Durmuyor

Türkiye'de gerekli politik, ekonomik ve sosyal stabilize sağlanmamış olmasına, potansiyel istikrarsızlıklara, bu alanlardaki parametrelerin ironik bir biçimde iyi gösterilmesine rağmen, Türkiye'de neden yabancı bankacıların payı büyük bir hızla artmakta?

Çünkü ulusal bankaları satın almak için ödedikleri paranın en az 10 katı fazlası olan Türk Halkının o bankalardaki aktiflerini yönetmek istiyorlar. Bunların ardından **Morgan Stanley** ve **Standart&Poors** derecelendirme kuruluşları, 2006'da **"Türkiye'deki bankalar halen ucuz, satın alın"** çağrısı yaptı ve dünyanın önde gelen ABD merkezli yatırım bankası ve borsa aracı kuruluşlarından olan Merrill Lynch(22) de Türkiye'de yatınm bankası kurma kararı aldı. Bu nedenle BDDK ile görüştüler.

Merrill Lynch, 29 Kasım 2000 krizinin sarsıntısını üzerimizden atmadan yabancı yatınmcılarına **"Türkiye'den çekilin"** çağrısını yaparak iki gün içinde Merkez Bankası'ndan 7.6 milyar dolar, Türkiye'den 10.4 milyar dolarlık para kaçışına neden olmuş ve 2001 krizini tetiklemişti. Borsa %30 değer kaybederken, gecelik repo faizleri %7500'e fırlamış, hemen ardından yapılan yüksek devalüasyonla Türkiye'nin dışborç yükü 29.3 katrilyon TL artmıştı. Ülke bir anda %40 oranında yoksullaşmış faiz dışı fazlayla yaşamaya mahkûm edilmişti. Bu kuruluş şimdilerde Türkiye'ye yerleşme hazırlığı yapmakta.

2005 yılı özelleştirmelerinin çok başarılı olduğunu söyleyen Merrill Lynch yayınladığı **"2006 Yılı Global Ekonomi Tahmin Raporu"**nda **"Türkiye için tehlikenin cari açık veya petrol fiyatlarının artışı değil, erken veya zamanında yapılacak seçimde ortaya çıkabilecek parçalı meclis ve bunun sonucunda kurulabilecek muhtemel koalisyon hükümetleridir."** diyor. Yani bu para karteli haddini aşarak Türkiye'nin nasıl yönetilebileceği konusunda siyaset yapmaktan da geri durmuyor. Bu durum makalenin başlığında yazdığımız gibi mali denetimi yitiren devletler para ile alınır satılırlar gerçeğinin çok sayıdaki örneğinden sadece biri.

---

(22) **Merrill Lynch** dünyanın en başarılı para yönetim şirketlerinden **Black Rock**'ın %50'ye yakın hissesini satın alan ve 1 trilyon dolar üzerinde, yani Türkiye GSMH'nin yaklaşık üç katı fonu kontrol edebiliyor.

Perde Arkasındaki Eski Tüfekler Sahneye Çıkıyor

Yaklaşık 200 yıldır her türlü yatırım spekülatif para işleriyle uğraşan **FED** ve **CRF**'nin öncülüğünü ve kuruculuğunu yapan günümüzde yatırım bankası konumundaki **Rotschild** grubu, 2006 Temmuzunda İstanbul'da büro açtı. Rotschild'ın Türkiye'de mevcutların yanı sıra gelecekle ilgili pek çok projeleri olduğu bir gerçek. Türk Telekom özelleştirmesinde **Aycell** ve **Arla**'nın birleşmesinde **Telsim**'in TMSF tarafından satılmasında danışmanlık yapmış, bu faaliyetlerinin varlığı sonradan ortaya çıkmıştı. Konumuzun dışında olmakla birlikte genel olarak bakıldığında Türkiye'de yatırım yapmak için gelenler veya çağrılanlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkeleri ve yasalarıyla bağdaşmayan veya gizli saklı ilişkiler içinde olanların sayısı bir hayli fazla.

Yabancılar Türkiye Üzerine Kumar Oynar İstedikleri An Çökertebilirlerse

"Türkleri boşverin. ABD, Türkiye'den elini ayağını çeksin. Mali piyasalar Türk ekonomisine ne yaparlarsa yapsınlar."

L.S.Libby

İMKB bütün gösterişli çıkışlarına rağmen, son derece sığ, tamamen merkez borsaların güdümünde. Manipülasyonlara ve spekülasyonlara son derece açık. Örneğin 1990'da şişirilen balon 1994'te patladı. "Aylardan ocak... **borsa çılgınlar gibi yükseliyor**. Aralık sonunda 20 binli seviyelerde olan endeks, 12 Ocakta 27 binlere ulaştı. Fakat neler oluyor? **Moody's**, cari açık ve yüksek enflasyon nedeniyle notumuzu **BAA1**'e düşürdü, Türkiye spekülatif kategoriye indi. Dolara hücum başladı, borsa sert inişte... Yabancılar bono ve hisse senedi satarak Türkiye pazarını terk ediyor. Merkez Bankası sürekli piyasaya müdahale ederek rezerv eritiyor. Şubat böyle geçti, Martın 23'ünde **Standart&Poor's** da not düşürdü... Tüm piyasalar karıştı. Ocak ortasında 16 bin 500 lira olan dolar 25 bin lirada, borsa 13 bin puan seviyesinde... Yabancılar kaçıyor, Merkez rezerv eritiyor... Gecelik faiz %1000'e çıktı. Piyasalar allak bullak... Birkaç gün sonra 5 Nisan kararları açıklandı. 40 bin liraya çıkan dolarda devalüasyon %73'e ulaştı." (Levent Gürses, 31 Ocak 2006, BusinessWeekTürkiye, s.66.) 13 aracı kurum battı, 60 bin yatırımcı kaybetti, 2001'de aynı şekilde 184 bin yatırımcı kaybetti, 36 şirketin tahtası kapandı, bazı bankalar battı. Keriz gibi silkelenen yerli oyuncuların İMKB'ye ilgisi giderek azaldı. Ulusal paranın girmediği veya buradan dışlandığı bir ortamda yabancılar ister siyasi, ister kâr amaçlı her türlü oyunu, böyle bir borsada oynayabilirler.

Daha sonraki yıllarda Merrill Lynch şu ünlü 2001 krizini tetiklemiş, yarattığı büyük depremde borsa çökmüştü.

Diğer bir örnek ise 7 Mart 2003 tarihli **The Wall Street Journal** gazetesinin **Money&Investing** bölümünde **"Bond Buyers Gamble on Turkey"** (Türkiye Üzerinde Oynanan Kumar) başlığı altında Türk mali yapısını tahrip etmeye yönelik borsa oyunları hakkında ayrıntılı bilgileri vermişti. Ayrıca **M.R.Gordon** ve General **Bernard E.Tranlor**'un **COBRA II**, **"The Inside Story of The Invasion and Occupation of Iraq"** adlı kitabında **D.Cheney** grubundan **L.S.Libby**'nin yine ABD askerlerinin Türkiye'den Irak'a geçişine izin verilmemesi ardından "Türkleri boşverin. ABD, Türkiye'den elini ayağını çeksin. Mali piyasalar Türk ekonomisine ne yaparlarsa yapsınlar." şeklindeki çıkışını aktarıyor. Borsa jargonunda çok sık kullanılan "Fill or Kill" (doldur veya öldür) emirleri Türkiye üzerinde kapitalist emperyalist kılıcı olarak sallanmaktadır. Cumhuriyetin erken döneminde Kemalistler borsa ve para piyasalarında bir dizi sıkı önlemler almışlardı.(23)

Türkiye Dış Şoklara En Az Dirençli Ülke (Kaynak:JP Morgan, 2006.)

Dış Borç Servisinin İhracata Oranı(%)		İç Borç Servisinin GSYİH'ya Oranı(%), (2006)	
Kolombiya	**23**	**Türkiye**	**32**
Arjantin	**21**	**Brezilya**	**23**
Brezilya	**20**	**Meksika**	**9**
Türkiye	**17**	**Macaristan**	**9**
Venezüela	**13**	**Filipinler**	**8**

Batılı Borsa Yatırımcılarının Türkiye Üzerine Oynadıkları Kumar

MONEY & INVESTING

THE WALL STREET JOURNAL.

Bond Buyers Gamble on Turkey

Russia Sets a Terrible Precedent; Too-Big-to-Fail Investment Idea Goes Back at Least to S&L Crisis

Gambling on U.S. Support

WORLD STOCK MARKETS

Türk halkının %95'inin karşı çıkması doğrultusunda tezkerenin meclisten geçmemesi üzerine, Batılı borsa yatırımcılarının Türkiye üzerinde oynadıkları kumara ait haberi manşetten veren 7 Mart 2003 tarihli **The Wall Street Journal**'ın "Para ve Yatırım" eki. Habere göre 5 yıl önce Rusya'da yaratılan finansal kriz oyununun aynısının Türkiye üzerinde nasıl oynandığını tam sayfa halinde ayrıntılarıyla vermişti. Gazetedeki fotoğrafta İskenderun'a indirilen ABD askeri araçlar ve teçhizat.

(23) Ayrıntılar için bakınız: Ersal Yavl, "Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır", Yazıcı Yay. İzmir.

Türkiye Nüfusunun Sadece 73'te 1'i Borsada Oynamasına Rağmen Sayısı 2086'yı Bulan Büyük Oyuncular ile Sayısı Bir Düzineyi Geçmeyen Çok Büyük Oyuncular

Türkiye'yi Endeksle Yatırıp Endeksle Kaldırıyorlar

1990'da yerli payı %98.2, yabancı payı %1.8 ve yabancının protföyü 0'ken; 2003'ten itibaren bu rakamlar hızla tamamen tersine döndü ve 2006'da küçük yerli yatırımcının payı %3, olmak üzere toplam %32.2 yerli payı, yabancı payı %67.8, portföy ise 35 milyar dolara yükseldi.

BORSADA YERLİ YATIRIMCI KALMADIĞININ BELGESİ

	Borsada Yerli Payı(%)	Borsada Yabancı Payı(%)	Yabancının Portföyü (Milyon$)
1990	98.2	1.8	
1991	96.3	3.7	
1992	85.6	14.4	
1993	92.2	7.8	
1994	81.9	18.1	
1995	62.8	37.2	1.936
1996	60.2	39.8	3.085
1997	61.1	38.9	6.018
1998	56.5	43.5	3.700
1999	46.3	53.7	15.358
2000	57.4	42.6	7.404
2001	52.8	47.2	5.635
2002	59.9	40.1	3.450
2003	49.7	50.3	8.954
2004	45.1	54.9	16.141
2005	33.6	66.4	33.649
2006	32.2	67.8	36.860
2007 Mart	30.7	69.3	39.400

BORSADA ÜTÜLENLERİN SAYISI 885.872
ÜTENLERİN SAYISI 2.086

Portföy Değeri (Bin YTL)	Yatırımcı Sayısı	Piyasa Değerindeki Payı(%)
1-10	739.804	3.11
10-50	111.227	6.45
50-100	18.856	3.49
100-500	14.396	7.67
500-1000	1.589	2.96
1000 ve üzeri	2.086	76.32

Kaynak: Aracı Kurumlar Birliği

Borsa'daki Yabancı Payı (Bıyıklılar dahil) %67.8 Yerli %32.2

• Yabancı yatırımcının son üç yıldaki işlem hacmi %8'den %40'a çıktı.

• Yabancılar portföylerini %50 oranında artırarak, 40 milyar dolara çıkarttılar.

• Yabancıların Borsa'daki net kârı 16 milyar dolar.

• Yabancılar İMKB 30 endeksinden sonra İMKB 100 endeksi içinde yeralan daha küçük şirket hisselerine de yöneldiler.

• Toplama bakıldığında Türkiye'de yabancı kaynaklı sıcak para miktarı 72 milyar dolara ulaştı. Bu rakamın 42.3 milyar dolarlık bölümü İMKB'de hisse senetlerine yatırıldı.

• 2006'nın ilk çeyreğinde Takasbank'ta yabancıların 33 milyar dolarlık yerli kağıtları vardı.

• Endeks 45'lerin üzerine çıkartıldı. Daha da yukarı 60'lara çıkacağı gazı verildi.

Bu sırada sıcak paranın kaçmasına neden olan çeşitli etkenler bir araya gelince Borsa inişe geçti. Nisan 2006 sonlarına doğru hala 42-44 bandı içinde dalgalanmaya devam etmekteydi. Haziran darbesi borsayı öyle bir vurdu ki neredeyse yıl sonuna kadar kendine gelemedi.

2007 başlarında Çin Borsası'ndaki süpriz İMKB'yi tekrar salladı ve endeks hızla 40'lardan aşağılara düşüşe geçti.(24)

Yabancının stopajı sıfır yerlinin oranı yüzde 10

BusinessWeek TÜRKİYE

BORSA YERLİ YATIRIMCI ARIYOR

Rekor yükselişi kaçıran yerli yatırımcıya hâlâ fırsat var

1838 Balta Limanı Anlaşması'nın 2, 3 ve 4'üncü maddeleriyle aynı uğraş alanlarında yabancılara vergi muafiyetleri getirilmiş, yerli yatırımcı ise mükellef yapılmış, haksız rekabet karşısında yok olmuştu. 166 yıl sonra yine yerli-yabancı ayrımına ait bir karar örneği Maliye Bakanı K.Unakıtan ve ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı A.Babacan tarafından açıklanıyor. 23.6.2006. Milliyet.

(24) **2006 Haziran Krizinin Üstü Örtülen Büyük Zarar Bilançosu**

Haziran ortalarında yabancılar çıkmaya başlayınca geride faturası çok ağır olan bir enkaz bıraktılar. 27 Haziranda Borsa 30'un altına düşmemek için çabalarken, dolar bazında %47 düşüş yatırımcıyı 28 Milyar USD zarara soktu. İçlerinde Koç, Sabancı ve İş Bankası'nın bulunduğu Türkiye'nin 5 büyük grubunun bu düşüşten zararı ise 56 Milyar USD'ye ulaştı. Şubat 2006 sonunda bankaların borsadaki toplam hisselerinin değeri 75 Milyar USD'ye ulaşmışken, 23 Haziran 2006'da bu rakam 39 Milyar USD'ye indi. Yani bankaların zaran da 36 Milyar USD. En büyük hisse senetlerinin oluşturduğu İMKB 30 şirketlerinin değeri de 61 Milyar USD azalarak, 138 Milyar USD'den 77 Milyar USD'ye düştü. Bu kağıtlar üzerinden kimlerin neler kazandığının, kimlerin neler kaybettiğinin, borsa oyununun nasıl bir kumar olduğunun ve ne anlama geldiğinin en tipik örneği.

Topyekun çöküşü yaşadık

Acıdır ki rakamlara bakıldığında, kamu maliyesinde 2000

2 Şubat günü Türkiye gerçekten global olma yolunda en önemli ve kritik adımı atmış bulunuyor. Brezilya ulusal para birimi real'in değer kaybetmesine neden olmuştu, pek çok gelişen ülke borsası da Türkiye'nin çalkantısından etkilenmişti. Nihayet

Yabancılar piyasaları kastı kavurdu

Yabancıların borsa, bono ve tahvil piyasasında satışa geçmeleri ile patlak veren kriz haftanın ilk gününde de devam etti. Bu piyasalardan çıkan yabancı yatırımcıların geçen hafta ile birlikte yaklaşık 6 milyar dolar alım yaptıkları tahmin ediliyor. Avro serbest piyasaya 2 YTL'yi, dolar 1.5 YTL'yi gördü. Borsa seans içinde 2.100 puan gerileyip gösterge donanın faizi 14.82'ye yükseldi

Son nema ödemeleri başladı

Borsanın değeri 80 günde 50 milyar dolar eridi

ŞİRKETLERİN DEĞERİ HIZLA GERİLİYOR

Kurlardaki yükseliş ve borsadaki düşüşle şirketlerin değeri ay başından bu yana 36 milyar dolar azaldı. Düşüşün 21.5 milyar doları kur artışından kaynaklandı

Ufuk KORCAN / EKONOMİ

PIYASALARDAKI dalgalanmalar İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki (İMKB) şirketlerin piyasa değerini iki haftada tam 36 milyar dolar azalttı. Yaşanan 36 milyar dolarlık kaybın 21.5 milyar doları kurlardaki artıştan 14.4 milyar doları ise İMKB'deki sert düşüşten kaynaklandı. İMKB'nin 47 bin 728 puanla tarihi zirvesini gördüğü Şubat ayına göre ise borsa şirketlerinin piyasa değerleri dörtte bir oranında yani 49.5 milyar dolar eridi. Mayıs ayı itibarıyla bu yana borsa yüzde 9.66 düşerken dolar yüzde 13.10 değer kazandı. Böylece İMKB'de Nisan ayı sonunda 185.9

Borsa 10 günde % 11.3 düştü

2.5 aylık kayıp 50 milyar dolar Borsa şirketlerinin piyasa değeri

	Milyon $	Milyon Euro
Ocak	242.766	184.053
Subat	260.194	199.367
Mart	237.563	177.180
Nisan	244.414	185.923
18 Mayıs	222.904	149.922

47.728 27 Şubat '06 — 45.352 25 Nisan '06 — 43.803 15 Şubat '06 — 41.242 28 Mart '06 — 39.643 10 Mayıs '06

Bu zarara yürek dayanmaz

Piyasadaki çöküşten en büyük zararı İMKB yatırımcısı gördü. Hisselerin değeri hem borsadaki düşüş hem de dolardaki artış nedeniyle eridi

Borsa şirketlerinin fiyatı 99 milyar dolar düserken, yatırımcı 28 milyar dolar zarar etti. Türkiye'nin en büyük gruplarının kağıt üzerinde milyarlar kaybetti

Oğuz KARAMUK / EKONOMİ

PIYASALARDAKI çöküş en çok 1 milyon üzerindeki borsa yatırımcısını vurdu. İMKB'ye yatırım yapanlar hem hisse fiyatlarındaki düşüşten, hem de dolardaki artıştan darbe yedi. Borsa endeksi dolar bazında 28 Şubat'ta gördüğü 3.63 dolarlık zirveden sonra hızla düşüşe geçerken, dün 1.94 dolara indi. Yani borsa endeksi dolar bazında dört ay içinde yüzde 46.5 eridi.

Borsa dolar bazında 4 ayda yüzde 47 düştü

3.64 28 Şubat — 3.37 26 Mayıs — 2.94 31 Ocak — 1.93 23 Haziran

Yatırımcının toplam zararı 28 milyar $

Milyar $	28 Şubat	23 Haziran	Kayıp
İMKB piyasa değeri	209	110	99
Halka açık kısmın değeri	62	34	28

Türkiye 1999, 2001 ve sonrasında gelen artçı borsa depremleriyle sarsıldı. Gerçek nedenler hep aynı. **İyimser hava, cari işlem açığının artması, enflasyon beklentilerinin tutmaması, IMF programlarına uymama, faiz hareketleri** vb. sıradan bir olay paniği tetikliyor ve ikircikli yabancı spekülatif döviz kaçıyor. Birileri oyun oynuyor, ağır bedelini toplum ödüyor.

Sıcak Paranın ve Aracı Kurumların Hem Ballı Hem Katmerli Kazançları

Gerçekten de 20. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak sadece Türkiye'de değil tüm gelişmiş dünyada ekonomik hayat giderek artan bir belirsizlik kulvarına girmiştir. Bu belirsizliğin iki temel nedeni var: Birincisi Sovyet tehdidinin ortadan kalkması sonucunda Avrupa ve Japonya'nın, Amerika ile kıran kırana bir üstünlük savaşına başlamalarıdır. İkincisi de ABD'nin uzun yıllardır verdiği dış ticaret açıkları ile dünya piyasalarında oluşan, başıboş likidite. Bugün trilyolarca dolar mertebesine ulaşan bu "sıcak para", gelişmiş ülkelerin de, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerin de kabusu haline dönüşmüştür.

Bu "spekülatif fonlar" 70'li ve 80'li yıllardaki petrol krizlerinde sanayileşmiş ülkelerin verdikleri dış ticaret açıklanndan, özellikle de ABD'nin "çifte açıklar" olarak adlandırılan dış ticaret ve bütçe dengelerindeki büyük bozukluktan kaynaklandı. Daha 1989'da dünya borsalarında dolaşan spekülatif fonlar iki trilyon doların üzerine çıkmıştı. Bu paralar dünya sermaye, döviz ve emtia borsaları arasında kayarak bu borsaları alt üst etmeye başladı. Spekülatif amaçlı döviz alım satımları dış ticaret işlemlerinin 9-10 katına ulaştı. Döviz fiyatlarını ihracat-ithalat dengeleri değil, spekülatif döviz arz ve talebi belirlemeye başladı. Sonuçta ülkelerin dış ticaret dengelerindeki bozulmaları otomatik olarak tamir etmesi beklenen serbest döviz kurları beklenenin aksine dengeleri bozar, ekonomileri kontrol edilemez belirsizliklerle karşı karşıya bırakır hale geldi. Dünya bugün yeniden Bretton Woods benzeri bir düzenlemenin arayışı içindedir.

Türkiye'nin 1970'li yılları yabancı sermaye düşmanlığı, '80'li yılları ise yabancı sermaye özlemleri ile geçirilmiş yıllardır. '90'larda krizlerle savaşmaktan yabancı sermayeyi düşünememişizdir dahi. Bu yıllar yabancı sermaye beklenti ve umutlarımızın kırıldığı yıllardır. Krizli yıllarımızın "gözle görülür" yabancı sermayesi ne yazık ki, Türkiye'ye gelen "sıcak para"dan ibarettir; ve biz, ne kriz öncesi yıllarımızda ne de üç büyük krizin deneyimi ile anlayabilmişizdir ki bu paralar aslında gerçek "yatırım fonları" değildir.

Biz bu sıcak para felaketini 1994, '98, 2000 ve 2001'de yaşadık. Bu gün de manzara o günleri andırıyor.

Türkiye'nin gerçekte ihtiyacı olan, doğrudan yatırım yapmak için gelen **"Doğrudan Yabancı Yatırım"** (DYY) sermayesidir.(25) Sıcak para

(25) Dünyada kıt, yararlı ve değerli olan sermaye ise DYY'ler. DYY'lerin ise günlük değil, yıllık hacmi 2000 yılında ancak 1,5 trilyon doları buldu. Ancak o yıldan sonra gerilemeye başladı. 2002 yılında dünyadaki toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hacmi 534 milyar dolara düştü. Bizim gibi kalkınmakta olan tüm ülkelerin

dünyada bol. Amerikan eski Hazine Müsteşarı **Roger Altman** bu paranın bir günlük sirkülasyonunun 1 trilyon dolar olduğunu söylüyor.(26)

Türkiye'de yatırım yapan sıcak para sadece Nisan 2006'da birçok ülkede bir yılda kazanabileceği oranda para kazandı. Nisanda YTL mevduat, borsa ve hazine iç borçlanma kağıtlarında dolar bazında %3-4 oranında getiri sağlayan sıcak paranın son bir yıllık kazancı ise dolar bazında %89'a kadar çıktı. Sıcak para son bir yılda İMKB'de %89, YTL mevduatta %20, DİBS'de ise %17 kazandı. Geçen yıl nisanda İMKB'deki hisse senetlerine yatırılan 1000 dolar bu yıl 1.897 dolara yükseldi. **Mart 2007 itibariyle sıcak para getirisi 1'e 70 oldu.**

Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği (TSPAKB)'nin hazırladığı rapora göre, 2006'da yatırım araçları arasında en yüksek getiriyi hisse senetleri sağladı; döviz ise reel kayba uğradı. Dolar bazında İMKB 100 endeksi %61'de işlem gören şirketlerin toplam piyasa değeri %65. Hisse senedi işlem hacmi %37 oranında arttı. Sabit getirili menkul kıymet işlemlerinin %82'si bankalar, %18'i aracı kurumlar tarafından yapıldı. Hisse senedi işlem hacminde banka kökenli aracı kurumların payı %55 oldu. Kısacası aracı kurumlar uzun süredir görülmeyen yüksek kârlılık seviyelerine ulaştılar.

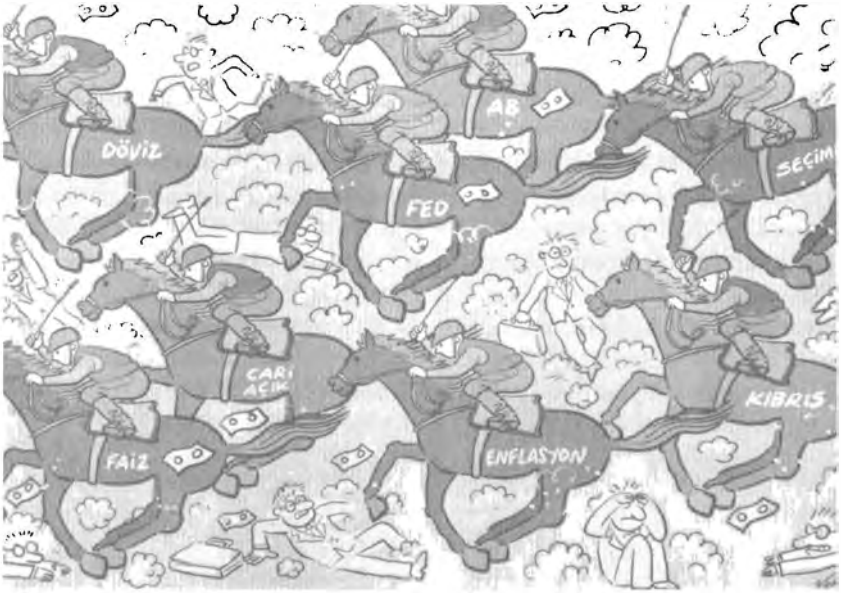
bu DYY'lere büyük gereksinmesi var. Yerli yatırımlar yabancı yatırımlarla desteklenmezse ülkenin artan genç nüfusuna isdihdam olanağı bulmak ve gelişmiş ülkelerle arayı kapatmak olanaksız.

Halbuki bu DYY'ler için dünyada büyük rekabet var. Çünkü esasen DYY'lerin %66'sı yine gelişmiş ülkelere gidiyor. Geri kalan %34'ü ise Asya, Afrika, Latin Amerika dahil dünyanın tüm gelişmekte olan ülkeleri paylaşıyor. Türkiyenin bu 534 milyar dolarlık hacimden aldığı pay 600 milyon dolar, yani binde bir'in biraz üstünde. Buna karşın örneğin Çek cumhuriyeti %2, Polonya %1, Meksika %3 pay almış.

Dünya ülkeleri DYY'leri çekmek için müthiş bir teşvik yarışı içinde. Vergi iadeleri, serbest bölgeler, bire bir müzakerelerle verilen özel teşvikler gibi "birinci ve ikinci kuşak teşvikler" aşılmış. Şimdi kalkınmakta olan ülkeler arasında akıllı olanların uygulamaya koydukları "üçüncü kuşak teşvikler" var. Bunlar bizim alıştığımız, bildiğimiz yatırım teşviklerinden çok farklı. Adına İngilizce'de **"Good Governance"** diyorlar. Türkçeye "İyi yönetim Kuralları" olarak çevrilebilir. Bir cümle ile özetlenecek olursa, "Ekonominin rasyonal, yani mantıklı ve akıllı yönetimi," olarak ifade edilebilir. Bir başka deyişle, DYY'lere özel birtakım istisnalar ve muafiyetler tanımak yeterli değil. Çünkü onları artık Afrika'nın en ilkel ülkeleri dahi uyguluyor. Yatırımcılara ayırım gözetmeksizin mantıklı ve etkili yönetilen bir ekonominin sağlayacağı saydam, ahlaklı, eşit ve adil bir ortamda iş yapma olanağı verilmesi, bu gün en etkili teşvik ve özendirme yöntemi olarak kabul ediliyor.

Doğrudan yabancı yatırımlar Türkiye'nin istikrarlı bir ekonomiye kavuşması için en etkili araçlardan biri.

(26) A.Nail Kubalı.

"Belirsizlik insanı deliritr," diye bir söz vardır. 1950'den bu yana Batı'ya eklemlenme ve serbest piyasa ekonomisine geçme sevdası içinde bocalayan liberal(!) politikacıların yarattığı tablo ortada. Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlar nedeniyle yatırımcıların içine düştüğü perişanlığı gösteren bu illüstrasyon, gerçekte kapitalist oyunlara heveslenen siyasilerin yarattığı kaotik Türkiye'yi anlatıyor.

Panikler Ülkesi Türkiye
Rüya Aleminden Hep Sarsılarak Mı Uyanacak?

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök:
"Kendimizi savunmak zorunda kaldığımızda herkes bundan zarar görür. Borsalar etkilenir." diyorsa.

Panik sebebi her şey olabilir. Öylesine akla gelenler.

- **Ecevit hastalandı... Panik!**
- **Cumhurbaşkanı Anayasayı fırlattı... Panik!**
- **Derviş'le Serdengeçti anlaşamadı...Panik!**
- **Asker rahatsız... Panik!**
- **İstanbul'da bomba patladı... Panik!**
- **Van savcısı iddianame yazdı... Panik!**
- **Hamas lideri Ankara'ya davet edildi... Panik!**
- **Tayland'da askeri darbe oldu.... Panik!**
- **Sınır ötesi harekat yapılacak... Panik!**
- **Malatya'da misyoner öldürüldü... Panik!**
- **vs vs.....**

Bu ve bunun gibi akla gelen hemen her olay, para ve sermaye hareketlerini etkiliyor ve toplum anlamakta zorlandığı sıkıntılı periyodlara gi-

riyor ve hiç hak etmediği şekilde "para piyasaları oyunu" içindeki yerinin ne olduğunu bilmeden "panik sendromları" yaşıyor.

Hele yetkili ve etkili bazı muhterem zevatın, olur olmaz yerde ***"Konuşursam borsa düşer."*** sözü veya tehditleri sürekli duyuluyorsa bu daha vahim. Bunların en ilginç örneklerinden biri Van savcısının Şemdinli iddianamesi olayı sonrasında yaşananlar bağlamında, zamanın Genelkurmay Başkanı Orgeneral **Hilmi Özkök**'ten duyduk: **"Kendimizi savunmak zorunda kaldığımızda herkes bundan zarar görür. Borsalar etkilenir."** Oysa iddianameye karşı yayınlanan zehir zemberek bildiriye rağmen piyasalar hiç de tepki vermedi. Demek ki Özkök'ün endişesi yersizmiş, savunmasını yapabilir, konuşabilirmiş.

'Tezkere çıkmazsa faiz ve kur yükselir'

TÜSİAD Başkanı Özilhan, Meclis'ten tezkere kararının çıkmamasının ekonomiyi olumsuz etkileyeceğini söyledi

EKONOMİ SERVİSİ

'Kendimi, Boğaz Köprüsü'nden atasım geliyor'

'Köprü kredi mümkün'

WASHINGTON AA

Bankacılar ve Para Piyasası Aktörlerinden TSK'ya Mesaj:

"Askerin sınır ötesi harekâtı piyasaları olumsuz etkiler."

Nisan 2006'da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin PKK'ya karşı kapsamlı bir operasyona hazırlanması ve güneydoğuda askeri yığınak yapması, bankacıları ve para piyasalarını tedirgin etmiş ve "Askerin Türkiye sınırları içinde operasyon yapması, yabancı yatırımcıları ve piyasayı etkilemesi beklenmiyor. Dolayısıyla herhangi bir dalgalanma olmayabilir. Ancak sınır ötesi harekât ihtimali ve Irak sınırları içinde sıcak takip yapılmasından piyasalar tedirgin olur. Çünkü başta ABD olmak üzere yabancı yatırımcılar bundan etkilenirler." denilmişti.

Aradan geçen bir yıla ve 300'ü aşkın güvenlik görevlisinin şehit olmasına, Kuzey Irak'ta PKK'nın varlığını ve faaliyetlerini giderek artırmasına rağmen, hükümetin bu konudaki kararsız ve oyalayıcı tavrının önemli bir nedeninin de piyasalar olduğu açıkca görülüyor.

Sermayenin önemini, ürkek mantığını ve bozabileceği dengeleri anlıyoruz. Ancak bizim konumuz ülkemizde salgın haline gelen kuralsız, de

netimsiz, vurguncu, spekülatif para. Ulusal çıkarlar uğruna bir avuç spekülatörün Türkiye üzerindeki oyunlarına karşın, gerçekleri ve doğru bildiklerimizi baskı altında olsak bile konuşmaktan çekinmeyeceğiz de ne zaman konuşacağız?

Diğer bir örnek Fransız Ulusal Meclisi'nin 12 Ekim 2006'da "Ermeni soykırımını inkâr etmeyi suç sayan" yasa tasarısını kabul etmesi ardından, bu ülkenin mallarına boykot çağrısını yapanlara karşı çıkanlar, ***"Türkiye'de yatırımları var, zarar görürüz."*** demişlerdi. Demek ki bundan böyle yabancı yatırım hatırına en ulusal davalarımızda bile hak-hukuk araması yapılamayacak, etik, bir yana atılacak.

Panikler krizleri yaratıyor, borsalar kredi piyasaları altüst oluyor. 2000, 2001 krizleri faizleri bir gecede %2000'lere yükseltti. Bu krizler bizim eskiden hiç tanımadığımız bir tür ve dünya ekonomisinden Türkiye'ye bulaşıyor.

Para Aktörleri "Üç Maymunu" Oynatıyorlar "Görme" "İşitme" "Konuşma"

Panikler zaman içinde geçerlilik ve sıklık kazanıyor. Bu nedenle bırakın dışarıda para kazanmayı, ellerindeki parayı bile koruma sıkıntısı içindeki dış sermaye ile içerideki işbirlikçileri ne zaman toplumu rahatsız eden bir olay ortaya çıksa, *"konuşmayın, karışmayın, bulaşmayın"* diyorlar ve malı götürüyorlar. Üç maymun oyunundaki gibi "görmeyin", "konuşmayın", "duymayın" diyor ve ardından "*Ne diyorsak onu yapın, aksi halde şunlar şunlar olur."* tehdini savuruyorlar. 73 milyonun soyulması, ulusal onur, cumhuriyet rejiminin çökertilmesi girişimleri, ülkenin parçalanma olasılığı umurların da bile değil. Özel sektörün döviz cinsinden borçlarının 120 milyar doları aşması ve onlara borç verenler nedeniyle kırılgan piyasaların hesapları aylık, günlük değil, saat ve dakikalarla.

Bu nedenle arsızlaşmış kapitalist düzen ve serbest piyasa ekonomisinin ulusal değerleri anlaması mümkün değil. **Raymond James** menkul değerler baş ekonomisti "Dünya piyasalarındaki huzursuzluk devam ediyor. Kısa vadede kimse önünü göremiyor." derken, onlar İMKB'deki sert düşüşleri, kurlardaki aşırı dalgalanmalar karşısında endişelerini gizleyerek **"Türkiye ekonomisi güçlü olduğu için bu hareketlenmelerden etkilenmez."** gibi yatıştırıcı açıklamalar yaparak amaçları yönünde hızla ilerliyorlar. Ancak toplumu "keriz" yerine koyarak silkelemeye kalkanlar ve bunlara seyirci kalıp susanlar krizler patladığında ortalıkta görünmüyorlar.

Gerçekte bu panikleri yaratanlar sermaye ve para piyasalarının dışardan güdümlü içerideki işbirlikçileri olan spekülatörler, simsarlar ve büyük sermayenin çığırtkanlığını yapan medya. Oysa yukarıda görüldüğü gibi **Türkiye nüfusunun sadece 73'te 1'i borsada oynuyor.**

Plastik para reklamında kullanılan bu tasarım, insan-para ilişkisinin marjinalleşmiş esprisiyle Türkiye'deki finansallaşma gerçeğini gösteriyor.

70'den 70'e Herkesin Dövize ve Para İlişkilerine Bulaştırılması
Türk Halkının Finansallaştırılması Tezgahı Nasıl İşliyor?

Türk toplumunun parayla ilişkisi yüzyıllardır sürdürdüğü geleneksel bir bakış açısıyla yakın bir geçmişe kadar süre geldi. Ancak 1980'lerde başlayan, teknoloji ve iletişimin de gelişmesiyle son yıllarda şaşırtıcı bir hız kazanan insan-para ilişkisinde, Türk insanının pek bilmediği ve yaşamadığı kapitalist uygulamalar art arda işlerlik kazandı. Bu süreçle beraber finansallaştırma projesi bir paket program olarak toplumu her geçen gün kuşatmakta. Önceleri faiz, repo, bono ve tahville başlayan süreç, özellikle sermayenin küreselleşmesi ardından çok karmaşık ve seçenekli boyutlara ulaştı. Çok çeşitli fonlar ve kağıtlarla birlikte "fon yönetimi", "portföy yönetimi" gibi uygulamalar ortaya çıktı. Özellikle son hükümetin küresel entegrasyon(!) sürecinde çıkardıkları yeni uyum yasalarıyla birlikte, devletin sosyal yapısı boşaltıldı, üretimden arındırıldı, dış güdümlü toplama ve dağıtma merkezi haline getirildi. Toplum bir yandan pek çok alanda kendi kaderiyle başbaşa bırakılarak **bireyselleşme** sürecine yönlendirilirken, haftada 6000 patent alınan gelişmiş ülkelerin rekabet, maliyet ve pazar tepişmesi sonucu azdırılan arz, tüketiciyi çılgın gibi ek gelir kaynakları arayışına yöneltti. Kısacası para her şeyden, tüm değerlerden çok daha önemli yaşamsal hale geldi. Latinlerin Ortaçağ'da dedikleri gibi ***"patron del tutte"*** yani artık "para herşeyin patronu" oldu. 7'den 70'e herkesin başlıca düşüncesi para kaynağı yaratmak, tasarrufunu pek çok seçenek içinden değerlendirmek. Tepeden tırnağa para işine bulaşmak, yani kapitalist yöntemlerle dövize endeksli finansallaşma. (ABD nüfusunun yarısı

on yıllardır kağıtlardan geçim yolu peşinde. Muhafazakâr Avrupalı bireysel yatırımcılar son 10 yıldan bu yana hızla riskli yatırımlara yöneldiler.)

Finansallaştırma, **doldur-boşalt** veya **emme-basma** yöntemiyle bir yandan halkın elindeki tasarrufları ucuza çekiyor, pahalıya satıyor. Bu sistem nasıl işliyor?

Çok sayıdaki finansallaştırma uygulamasından en çok bilineni borsa oyunları, portföy ve fon yönetimleri, Batı'dan ithal edilen ve burada pek çok sorunları yaşanan **bireysel emeklilik** ve teneşirvade konut kredisi **mortgage**(27) gibi uygulamalar finansallaştırmanın çok sayıdaki örneklerinden. Günümüzde kağıt ve borsa oyunları üzerinden emeklilik maaşı almayı bekleyen yaklaşık 1 milyon vatandaşımız özel veya resmi fon yöneticilerinin yönlendirmesiyle bireysel emekli yapıldı.

Hükümet bu türlü uygulamaları teşvik edip, yasalaştırıldığı için bireysel emeklilik sayısı kampanyalarla giderek artırılıyor; hedef 8 milyon. Bunlar %70'i artık yabancının elinde olan borsada ve tamamen yabancıların eline ve denetimine geçmiş diyebileceğimiz bankacılık, sigorta ve pek çok sanayi kuruluşundan, yani yabancı kaynaklı veya onların yönlendirdiği kapitalist mali, ekonomik yapının türlü çeşitli olası getirilerine karşılık prim ödüyor ve 10 yıl sonra emekli maaşı almayı bekliyorlar.

Şimdi siz borsa kağıtlarından gelir veya emeklilik maaşı bekleyen bu insanlara istediğiniz kadar yabancılaşmayı eleştirin, ulusallıktan söz edin, tepelere çok büyük bayraklar asın, Atatürkçülükten, Anayasa'nın giriş bölümündeki değiştirilemez hükümlerden söz edin; bu insanlara neyi, ne kadar anlatacaksınız?

Bunlar kapitalist finansallaşma sistemi içinde kuşatılmış, tasarruflarını yabancıların olası kârlarına teslim etmiş, onların varlığıyla ayakta kalmaya bel bağlamışlar. Şimdi durup sormamız gerekiyor, portföy yönetim şirketleri, risksiz olarak nitelenen parayı yanlış yönetim sonucu kaybederlerse veya yetersiz hale getirirlerse ne olacak? Bu soruya cevap verecek kimseyi bulmak mümkün değil. Ancak tasarruf sahibi yatırımcıya sorarsanız devlet (hazine) bu işe ön ayak olduğuna göre bir yanlışlık veya risk olmaması gerekir.

Finansallaştırmanın boşaltma (emme) ayağını da şöyle irdeleyebiliriz.

Wall Street Doktrinleri ve küreselleşme çılgınlığıyla uygarlığın tüm güzel değerleri giderek dünyayı terk ediyor. Toplumlar finansallaşmanın arkasında parayı izlemeye kilitleniyor.

(27) Batıda uzun yıllardan beri uygulanan bu yöntemlerin türlü çeşitli sorunları yaşandı. Örneğin emekli fonlan seçeneklerinden özellikle riskli olanlar zaman içinde değer kaybettiler ve emeklilik ödemesi geldiğinde kendilerine "kusura bakmayın fonlannız değer yitirdi", "tahtalan kapandı" veya "şirket iflas ettl" denildi. Mortgage uygulamasında çok uzun vade nedeniyle bu sisteme giren pek çok klşl uzun yıllar bu ödemenin stresini yaşadı veya ömrü vefa etmeden öldü. Bu sistemde en çok kazançlı çıkanlar ödeme sıkıntısına girenlere karşı ipotek işlemini gerçekleştiren hukuk büroları ve gayrimenkule el koyan bankalar oldu. AB'de emeklilik sorunlan için bkz. Ersal Yavi, "Avrupa Birliği'nin Önlenemeyen Düşüşü", Yazıcı Yayıncılık, 2004.

Halkın emeği, ayni, nakti tüm tasarrufları bu riskli ve dışarıdan manipüle edilen denetimsiz soygun düzenine devşiriliyor. Yapılan hesaplamalara göre, geleneksel olarak Türkiye'de 500 milyar dolar civarında altın veya nakit yastık altı birikimi var; ayrıca insanların daraldıklarında satabilecekleri taşınmazları var. Bu birikimler hangi aşamalarla sisteme boşaltılıyor?

• **Dışarıdan uzun vadeli, düşük faizli döviz getiriliyor. TL'ye çevrilip içeride kısa vadeli yüksek faizle satılıyor.** (Spekülatif döviz Mart 2007'de bir önceki yıla göre %30 artarak 72 milyar dolara ulaştı.)

• **Bu çarkın dönmesi için herkese plastik para** (kredi kartı?) **dağıtılıyor.** (73 milyon nüfuslu ülkemizde başıboş dağıtımla 40 milyon adet plastik para kullanılmakta. Bu ödeme aracı kredi kartı gibi kullanılarak ATM'lerden 107 milyar YTL para çekildi, 100 milyar YTL alışveriş yapıldı. Bu miktar borç için soygun düzeyinde ortalama %100 oranında faiz tahakkuk ettirilerek, gerçek bir soyguna dönüştü.)(28)

• **Türlü çeşitli tüketici kredileri veriliyor, tüketime yönelik her çeşitten ithalat teşvik ediliyor, borsa coşturuluyor.**

• **Piyasa yapıcıları(!), promosyoncular, çeşitli kampanya ve rakamlarla tüketim dalgaları oluşturuyor.**

• **Dışarıdan döviz girişini, tüketimin azdırılmasını ve ithalatı hükümette destekliyor. Çünkü hükümet bu uygulamadan ÖTV, KDV adı altında yüksek paylar alıyor, cari açıklarını fonluyor.** (Açıkcası bu sistemde taraflar arasında yazılmamış bir çıkar ve paylaşım anlaşması var.)

• **Spekülatif döviz kısa vadede kazanç, kolay rant alanlarına, ithalatı ve ihracatı finanse etmek için geliyor.** (Sanayi ürünleri ihracatının %70'i ithal girdi ise toplam ihracatın %30'unu da yabancı şirketler yapıyor ve yurt dışına kâr transfer ediyorlarsa elbette finanse edecekler.)

Bu sistemin olumsuz yanları ve ülkeye verdiği zararlar ise çabası(!)

• **Aşırı döviz girişi mali disiplini ve ekonomik programı altüst ediyor,**

• **YTL'yi aşırı değerlendiriyor.**

• **Yararlı fonlar yerine kötü krediler tercih ediliyor.**

• **Giren döviz iyi kullanılmıyor.**

---

(28) Özlemleri çok, imkânları yok olan toplumun büyük bir kesiminin plastik para kullanımındaki hesapsızlığı bir gerçek. Ancak %100'lere varan faiz uygulaması soygun ötesinde tam anlamıyla bir vurgun ve dolandırıcılığa dönüşmüş durumda. Hükümet ve Merkez bankası hiçbir kritere dayanmaksızın faizi 5.75, gecikme faizini de 6.88 olarak belirleyerek bu soyguna göz yumuyorlar. ATM'lerden çekilen 107, alışveriş için harcanan 100 milyar TL'nin olası faizinin büyüklüğünü varın siz hesaplayın. Ancak buna göz yumanlar resmi kanalda ÖTV, KDV; gayri resmi olanlar da ise rant peşindeler. Özellikle temerrüde düşünler için durum tam bir felakete dönüşebiliyor. Son yıllarda yaşanan kart mağdurları facialarına rağmen, hükümet bu konuda olması gereken faiz oranlarına inmemekte kararlı. Mart 2007'de bunun böyle olmadığını gördük. Bankalar açısından %30 oranında geri dönüş riski ise böylesine yüksek faizlere bakarak, yine de büyük kârlar elde ettikleri bir gerçek.

• **Para aktörleri, piyasalar artık direnç kazandı, geçmişteki krizler yaşanmayacak, cari açık risk yaratmayacak diyorlarsa da gerçekleşme potansiyeli her an mevcut.**(29)

(29) Nisan 2006'daki IMF "**Dünya Ekonomik Görünümü**" raporunda şöyle yazıyordu: "Türkiye'nin cari işlemler açığının yüksek petrol fiyatları, kısmen genliş küresel likidite, artan sermaye akımlarının etkisi ve YTL'deki reel değerlenme nedeniyle kötüleşmeye 2005 yılında da devam ettiğini, Türkiye'nin yatırımcıların yaklaşımındaki değişimlere kırılgan olmayı sürdürdüğünü, geçen yıl %6.3 olan cari işlemler açığının GSMH'ye oranının %6.5'a yükseleceği konusunda uyarmıştı.

Buna rağmen **Abdülkadir Şener** TÜSİAD 3. Girişimci Kongresi'nin açılışında şöyle diyordu: "Türkiye'de de cari açık önceki dönemlere göre yüksek. Ancak bu cari açığın finansman tablosuna baktığımızda Türkiye'ye önemli bir sermaye girişi olduğunu görüyoruz. 2005'te 22.8 milyar dolar cari açık var. Ancak Türkiye'ye giren sermaye miktarı 44.4 milyar dolar oldu. Üstelik bunun %57'si de ya doğrudan yatırım ya da uzun vadeli sermaye girişidir. Demek ki doğrudan yatırım ve uzun vadeli sermaye girişi olarak Türkiye'ye gelen para miktarı, 2005 itibariyle 25 milyar doların üzerindedir. Cari açığın 22.8 milyar dolar olduğu bir yıldaki finansman tablosunun değerlendirmesi bu. 2006'da yine yüksek miktarda sermaye girişinin devam ettiğini görüyoruz. Hatta bazı önemli değişiklikler de var. Bu giren sermayedeki kalite değişimi ile bağlantılıdır. 2006'da yine yüksek miktarda sermaye girişinin devam ettiğini görüyoruz. Hatta bazı önemli değişiklikler de var. Bu giren sermayedeki kalite değişimi ile bağlantılıdır. 2006'da yine yüksek miktarda sermaye girişinin devam ettiğini görüyoruz. Hatta bazı önemli değişiklikler de var. Bu giren sermayedeki kalite değişimi ile bağlantılıdır. 2006 yılının ilk 2 ayında Türkiye'ye gelen sermayenin %75'i ya doğrudan yatırım olarak geldi ya da uzun vadeli para olarak girdi. Dolayısı ile sermaye akışında bir sorunun olmadığını, sermaye girişinin yüksek olduğunu görüyoruz. Bu boyutu ile Türkiye'deki sorunun döviz kıtlığı değil, döviz bolluğu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. 1980 ve 2000 arasındaki 20 yıl boyunca Türkiye'ye giren doğrudan yabancı yatırım miktarı 10 milyar dolar civarındadır. Halbuki sadece 2005 yılında buna yakın bir doğrudan yabancı yatırım Türkiye'ye girmiştir. Bununla şunu ifade etmek istiyorum, daha önce 20 yılda Türkiye'ye giren yatırım artık bir yılda Türkiye'ye giriyor. Bu değişim, bu değişime bağlı yeni denge noktasını dikkate almak ve ekonomiyi buna göre yorumlamak gerekir diye düşünüyorum" (Forum Diplomatik, 20 Nisan 2006, s.9. TÜSİAD'ın 3. Girişimci Kongresi'nin açılışında yaptığı konuşmadan.)

Nisan 2006'da FED **Açık Piyasa Komitesi** (FOMC) toplantı tutanaklarının faiz artırımını durduracağı şeklinde algılanmış, bu algılama bile İMKB'de bir miktar yükselişe neden olmuştu. ABD'de 10 yıl vadeli tahvilin faiz oranının %4.90'a yükselmesi piyasaları daha çok rahatsız etti, **benchmark** tahviller 1 hafta içinde yaklaşık 2.5-3 USD değer kaybetti.

Yılın ilk çeyreğinin sonlarında FED ve AMB'nin faizleri yükseltmeye başlamasıyla İMKB'de yükseliş durdu. Endeks 42-43 darbandında minik minik dalgalanmayı sürdürmekteydi.) Mayıs 2006'dan itibaren başlayan sıcak para kaçışı dövizi yukarı, borsayı aşağı yönde tetikledi. Ancak ABD-FED'in açık piyasa komitesini 2006 Haziran sonu toplantısından kısa vadeli gösterge faizinin %5.5'a çıkarılacağı haberleri bile 34'te tutunmaya çalışan İMKB'ye soğuk terler döktürdü. Piyasa aktörleri piyasalar artık direnç kazandı, geçmişteki krizler yaşanmayacak diyorlarsa da yukarıda saydıklarımızın biri, birkaçı, hatta tamamının gerçekleşme potansiyeli her an mevcut.

Nisan 2006'da **Newsweek** dergisinde **Owen Matthews** imzalı makale bu konuda ciddi uyarılarda bulunmuştu.

Bu makalenin bazı bölümlerinde şöyle yazıyordu: "**Cesur reformlarıyla Türkiye'yi Avru-**

Mali Denetimi ve Piyasayı Yeterince Ele Geçirmiş Olan Yabancı Sermaye Daha Ne İstiyor?

Panikler ülkesi Türkiye'de gündeme düşen herhangi bir olay borsa üzerinde sarsıntı yaratıyor demiştik. Çünkü kağıtları düşük fiyattan alıp tavana vurdurarak satmak borsa oyuncularının başlıcı işi. Uzun vadeli oynayan yabancıların da kâr maksimizasyonu için en iyi bildikleri bu yöntem 2006'nın ilk çeyreğinde işlerlik kazanmış ve borsa endeksleri kırılma noktalarını aşıp 60'lara doğru uçurulurken Van Savcısı'nın yazdığı bir iddianamenin ortalığı karıştırması endeksin yükseliş trendine ani bir darbe indirmişti. Bu olayın hemen ardından İMKB 100 endeksi ani bir düşüş gös-

---

pa'nın eşliğine taşıyan açık sözlü Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a ne oldu? Erdoğan, ordunun siyasetteki boğucu hakimiyetini azaltan bir isyancıydı. Kürt azınlığa kültürel haklar vermiş, yarı totaliter bir yasal sistemi elden geçirmişti. Ama bugünlerde neler oluyor? İktidara geldiğinde devirmeye söz verdiği muhafazakârlara benzemeye başladı. Çelişkilere bir bakın. Erdoğan ağustosta Kürtlerin çoğunlukta olduğu Diyarbakır'da, eşit haklara sahip olduklarını söyleyerek kalabalıkları heyecanlandırmıştı. Ama bu ayın başındaki isyanlardan sonra Kürt protestocuları 'Devletin gücünü sınamaya kalkmayın' diye uyardı. Erdoğan geçen yıl AB ile üyelik müzakerelerine başlamak için AB'nin talepleri doğrultusunda Türk limanlarını ve havaalanlarını Rum gemi ve uçaklarına açmayı kabul ederek, yurt içindeki milliyetçilere meydan okumuştu. Şimdi geri adım atıyor. Hoşgörü ve insan haklarını överek iktidara gelmişti, şimdiyse kendisini taşlayan karikatüristlere sürekli dava açıyor. Erdoğan ve AKP, iç ve dış politikada demode milliyetçiliğe doğru kaymaya başladı. Çünkü o bir politikacı. Seçimler yaklaştı ve ılımlı İslâmcı partisinin kazanması için seçmenlerle iyi geçinmesi gerekiyor.

Kürtlere karşı alınacak sıkı tedbir, AB girişimi için ölüm fermanı olacak. Ama, Türkler artık buna aldırmıyor. Aslında çoğu, Kürtlerin milliyetçi isteklerini cesaretlendirdiği için AB'yi, PKK'nın Kuzey Irak'taki kamplarını kapatmadığı için de ABD'yi suçluyor. Kıbrıs da aynı bir gerilim odağı. Türkler, limanlarını Kıbrıs'a açmayı, AB'nin de Kuzey Kıbrıs'taki limanları açacağına inanarak kabul etti. Şimdiyse AB Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi **Olli Rehn**, 'Hayır' diyor. Ekimdeki ilerleme raporundan önce ya Türkiye'nin limanlarını açması gerekecek ya da tüm süreç bir enkaza dönecek. Türkiye Kıbrıs'ta geri adım atmamaya öyle kararlı ki, Ankara şimdiden müzakereleri askıya almayı düşünüyor. Türkiye'nin tam da bunu yapmasını isteyen Avrupalılar az değil. Almanya Başbakanı **Angela Merkel** Türkiye'nin üyeliğine selefi **Gerhard Schröder** kadar dostça yaklaşmıyor. Bir zamanlar üyeliğe destek veren Yunanistan da artık soğuk. Atina'nın yeni Dışişleri Bakanı **Dora Bakoyanl** 'Türkiye'nin AB süreci kesin bir yol değil' dedi. Brüksel'de soğuk karşılanan Erdoğan, Türkiye'nin İslâm dünyasıyla bağlarını geliştirmeye odaklandı. Geçen ay Hartum'daki Arap Birliği zirvesinde bir konuşma yaptı, **Hamas** heyetinin yanı sıra Suriye'den ve İran'dan çok sayıda üst düzey yetkili Ankara'yı ziyaret etti. Ankara, Irak'ın sert-lik yanlısı Şii lideri **Mukteda Sadr**'ı bile davet etti. **Erdoğan** ne pahasına olursa olsun, ülkeyi modernleştirme çabasından vazgeçmeyecek; ülkeyi AB'ye hazırlamak da bu çabanın bir parçası. Aslında Avrupa'ya katılmak, devletin baskısını azaltma çabalarını desteklemeyen orduya karşı AKP'nin en iyi savunması**. Yine de Erdoğan tehlikeli bir oyun oynuyor.** Belki liberal ekonominin gerektirdiklerini, ilerici politikayı ve demode milliyetçiliği dengeleyebilir. Ama hem yurt içinde hem de Avrupa'da başarısız olduğunu görmek isteyen çok düşmanı var."

termiş. (24 Martta 44 ila 45 seviyelerinde tutunmaya çalışıyordu.) Mayıs 2006'nın ilk haftasından itibaren dövizdeki hızlı yükselişiyle 41'lerde tutunmaya çalışıyordu. Nihayet dış faizlerin yükselişi, değişen konjonktür, R.T.Erdoğan'ın 17 Aralık Brüksel zirvesinde *bye bye* tehditlerine rağmen önlerine konulan her kağıdın altını imzalayıp, Haziran 2006'da bunlar yokmuş gibi efelenerek AB çıpasının ipi kesilmeye başlayınca, yabancı portföy yatırımcıları kemirgen tavşanlar gibi Batı yönünde zıplayarak kaçarken, hâlâ arkalanna bakarak neyi alamadıklarının hesabını yapıyorlardı. Nitekim bir ay sonra tekrar yabancı dönüşü hareketlenmeye, 2006 Ekim sonlarında İMKB endeksi 40'lara doğru uçurulmaya başlandı.

Bu veya olası bunun gibi birçok olay nedeniyle türlü çeşitli yabancı yatırımcılar güvence üstüne güvence peşinde. Bu talepleri bitmiyor. **Yabancı Sermaye Derneği** (YASED)'nin her yıl yayınladığı **Barometre** anketine göre yabancı yatırımlardaki engeller ve kriterler şöyle sıralanmış:

KRİTERLER:	**ENGELLER:**
1. Yatırım getirisi	**1. %75 yasal çerçeve eksikliği**
2. Siyasi istikrar	**2. %61 kayıt dışı**
3. İşçilik maliyeti	**3. %47 bürokrasi**

Açıkcası Türkiye'yi pazarlıyorum diye dünya mezatlarına çıkartan Erdoğan ve ekibi, bu gösterişli çıkışlara attıkları kimi imza, anlaşma ve vaadlere rağmen "devletle kavgalı hükümet" konumunda kendilerince gereğini(!) yapamadıkları durumlar bir yana, yabancıların en gözde ve kârlı işletmelerin birçoğunu özelleştirme yoluyla veya tüm sektörlerde pay veya %100 oranında sahiplenme hakkını satın alarak elde etmiş olmalarına rağmen, yukarıda hâlâ ortaya koydukları KRİTER ve ENGELLERİN oranlarındaki yüksekliğe bakılırsa, bunlar Türkiye'yi hiçbir pürüz ve engel tanımaksızın topyekûn devralmak niyetlerini açıkca ortaya koymuşlar.(30)

IMF Niyet Mektupları ve Stand-by Düzenlemeleri Yetkisiz Kişiler Tarafından İmzalanmış Hukuki Geçerliliği Olmayan Anayasaya Aykırı Belgelerdir

1950 öncesinin bürokratları IMF'ye **Milletlerarası Yardım Sandığı** diyorlardı. Türkiye'nin de üye olduğu bu sandığın bugün olduğu gibi zengin, gelişmekte olan ve yoksul üyeleri bulunmaktaydı. Burada toplanan fondan ihtiyacı olanlara belirli bir program çerçevesinde **stand-by** (des-

(30) YASED Başkanı **Şaban Erdikler** şöyle diyor: "Yabancı sermayeyi teşvik için yasal düzenlemelerin hukuk alanı muğlak, bunların alt bölümlerine öyle maddeler konuluyor ki, yönetmeliklerle değiştirilebiliyor. Bu ise yabancı sermayeyi tedirgin ediyor."
Erdikler bu konuda haklı. Doğu usulü yasa yapıcılığının özü, pek çok örnekte yaşandığı gibi "muğlaklık" ve "deneme- yanılma" metodudur. Bu güvensizlik, açmaz ve çıkmazdır.

teklemek) denilen anlaşmalarla kredi veriliyordu. Genelde para hesabını bilmeyen, mali yönetiminde başarısız olan ülkeler, IMF'ye **kene gibi yapışarak. IMF bağımlısı oldular**. Türkiye de 1958'den bu yana 19 adet stand-by anlaşması yapan IMF bağımlısı huysuz ve kalıcı sorunları olan üyelerinden biri. Ancak özellikle 1980 sonrasında Özal ile başlayan dönemde yapılan anlaşmaların amacı parasal gereksinimi aşarak Türkiye'nin tüm siyasal, ekonomik yönetim alanlarına doğrudan müdahaleye yönelik programlara dönüştü. Darboğazda olan hükümetlerin siyasal ve bürokrat kadroları yasal olmayan bir biçimde niyet mektuplarının ve stand-by anlaşmalarına imzalar attılar. Çoğu kez de imzaladıkları programların uygulamasını yapmakta zorlandılar veya gereğini yapamadılar. Bu nedenle Türkiye'nin IMF'yle gerilimli bir ilişkisi var. Son örneği de 2007 Martında Ankara'da yaşandı.

Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı (KİGEM) tarafından hazırlanan bir dava gerekçesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilki 30 Ağustos 1958, sonuncusu ise 26 Nisan 2005 tarihinde IMF İcra Kurulu'na sunmuş olduğu niyet mektubu ve stand-by düzenlemelerinin, **"yetkisiz kişiler tarafından düzenlenmiş olup, Türkiye'nin bütün varlığını ve geleceğini hukuka aykırı olarak ipotek altına alan düzenlemeler olduğu"** belirtilmekte ve "bu düzenlemelerin anayasa hükümlerine açık bir aykırılık taşıdığı" Türk hukuk sistemi gereği ***"yoklukla malul"*** olduğunun kararа bağlanması amacıyla Ankara İrade Mahkemesi'nde 11 Temmuz 2005 tarihinde dava açtı. (Dava sürüyor.)

Aşağıda birkaç örneği verilen ***"koşullandırmalar"***, Türkiye'nin özellikle 1998'de IMF ile imzalamış olduğu **Yakından İzleme Anlaşması**'nın birer ürünüdür. KİGEM'in dava gerekçesinde de vurgulanmakta olduğu üzere, "1980'li yıllara kadar yalnızca IMF'den alınan borçlann güvencesini sağlamak üzere hazırlanan niyet mektubu ve stand-by düzenlemeleri, 1990'lı yıllarla birlikte ekonomi dışındaki alanlarda da düzenlemeleri içermeye başlamış, 2000'li yıllardan itibaren ise sömürge ülkesinin iç yapısının düzenlenmesini andırır şekilde, yasama ve yürütmeye, hatta yargıya müdahaleyi içeren koşullar taşır hale gelmiştir. Bir bakan ve bürokratın yetkisiz imzasıyla düzenlenen niyet mektubu ve stand-by düzenlemesine dayanılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yasama yetkisi ipotek altına alınmıştır."

KİGEM'in dava gerekçesinin dayandığı temel ögeler nelerdir? 26 Nisan 2005 tarihli Niyet Mektubu'nun Türkiye: **Yapısal Koşulsallık** başlığını taşıyan EK C bölümünden örnekler sunalım: (Parantez içindeki tarihler, zaman hedeflerini göstermektedir.)

- "Emeklilik reformu kanun tasarısının TBMM tarafından onaylanması" (Haziran 2005 sonu).
- "Sosyal güvenlik reformuna ilişkin idari yapılanma yasasının TBMM tarafından onaylanması" (Haziran 2005 sonu).

• "KMYK Kanunu'nda belirtilen ikincil yasal düzenlemelerin yürürlüğe girmesi" (Eylül 2005 sonu).

"Kamu sektörü istihdam ve ücret yapısının kapsamlı gözden geçirilmesinin tamamlanması" (Aralık 2005) ve "atıl istihdamın giderilmesinde hedefleri aşan işletmelere yönelik sınırlı istisnaların en fazla %10'u kadar yeni personel alımı yapılması" (Haziran 2005).

• "Bankacılık Kanunu'nun TBMM tarafından onaylanması" (Haziran 2005).

• "Kamu bankalarına ilişkin spesifik stratejilerin hükümet ve kamu bankaları yönetim kurulları tarafından kabul edilmesi" (Haziran 2005 sonu).

• "Kamu bankalarına özgü imtiyaz ve yükümlülüklerin aşamalı olarak kaldırılmasına yönelik takvimin hazırlanması" (Haziran 2005 sonu).

• "Sağlık harcamalarının izlenmesi ve orta vadeli eğilimlerin öngörülmesine ilişkin çerçevenin oluşturulması" (Eylül 2005 sonu) (Bu maddeyi kamu kesiminde bütçe açığını artıracak sağlık hizmetlerinin sunumunun durdurulması olarak da okumak mümkündür.)(31)

Niyet mektubu ve Stand-by anlaşmaları için BELGELER kısmına bakınız.

Vergi Yasalarının Tümü Anayasaya Aykırıdır

Hiçbir sosyal ve ekonomik araştırmaya dayandırılmadan daracık ufuklarla masa başında hazırlanan vergi yasaları, vergilerin Anayasa'nın 71. maddesindeki hükmüne rağmen, kişinin mali gücüyle ilişkilendirilmesine olanak tanınmamaktadır. Ülkemizde artan oranlılık bağlamında gelir ve serveti az olandan çok, çok olandan az alınmaktadır denilebilir. Genellikle çalışanın üzerine bindirilen rastgele vergilere karşın, 2005 yılında beyanname veren 1 milyon 366 bin mükelleften 316 bin 500'ü sıfır matrah; 805 bin mükellef ise asgari ücretin altında gelir beyan etmiştir.

İleride görüleceği gibi devletin bütçesi de kayıt dışıdır. Devlet gelirlerinin %60'ı denetim dışında olup, son 20 yılda 120 milyar dolar Sayıştay'ın denetiminden geçmemiştir.

IMF Bağımlılığından Kurtulamamak

Britanyalı ekonomist **Graham Bird**, ***Journal of Development Studies*** için yazdığı, **"Sonsuza dek IMF"** başlıklı son makalesinde uzun vadeli borçluları ele alıyor. 2002 yılında yayımlanan ve fonda yapılması gereken reformları konu alan, **IMF and the Future** (IMF ve Gelecek) adlı kitabın yazarı ve kurumun sermaye kurulu danışmanı da olan Bird, IMF'nin uzun vadeli kullanıcılar listesinden örnekler veriyor. Çoğu, emtia fiyatlarındaki dalgalanmaları dengeleyebilecek özel sermayeye erişim imkânından yoksun, emtia ihracatçısı ülkeler. Genellikle gelirlerindeki dalgalanmalar nedeniyle harcamalarda kesintiye gidilmesini engelleyen, katı bütçelere sahip, çoğunlukla da Dünya Bankası (Başlıca işlevi kalkınma için uzun vadeli finansman sağlamak; ancak IMF giderek Dünya Bankası'nın işlevini yüklenmesi tepkilere yolaçıyor.), bölgesel kalkınma bankaları ve hepsinden önemlisi, ikili alacaklılara büyük miktarlarda borçları var ve bunları sürekli erteliyorlar.

(31) Cumhuriyet, 3 Ağustos 2005.

Fonun en büyük sorunu: Son yıllarda kredi alan, orta gelir grubundaki ülkelerin, uzatılmış vadeli kredi kullanmalarının riski.

Borçlular listenin başında Türkiye'nin de yeraldığı uzatılmış vadeli kullanıcılar, özel sermayeye erişemedikleri için değil, fon finansmanı, yerli alacaklılann güvenlerinin artmasına ve bu ülkelerin uluslararası piyasalardaki büyük iniş çıkışlar karşısında ayakta kalmalanna yardım ettiği için IMF'ye ihtiyaç duyuyorlar. Büyük IMF kredileri olmasa, bu ülkeler borçlannı ve faizlerini zamanında ödeyemezlerdi. Ancak bu ülkelerde sıkışıp kalan paralar başka ülkelere borç olarak verilemiyor; bu da IMF'nin özel kreditörlerin söz konusu ülkelerden kalıcı olarak çekilmelerini kolaylaştırdığı yönünde kaygılara yol açıyor.(32)

Bu Zoraki Gülücüklere Bakmayın
IMF Heyeti'nin Mart 2007'de
Rest Çekerek Ankara'dan Gittiğinin Resmidir

1 Martta Ankara'da başlayan 6'ncı gözden geçirme görüşmelerinde IMF heyeti hükümetin uzun süreden beri ertelediği enerji sektöründeki KİT'ler başta olmak üzere zam yapılması, turizmcilerin talep ettiği KDV indiriminin dikkate alınmaması, istihdamda vergi ve prim teşviklerinden kaçınılması, sosyal güvenlik reformunun ikinci kez ertelenmemesi, sağlık alanındaki harcamalarda limitlerin aşılması nedeniyle ek tedbirlerin alınması gibi taleplerde bulunmuş ve kamu harcamalarını gözaltına almışlardı; ancak tam da seçim arifesinde kamuoyunda olumsuz etki yaratacak IMF taleplerine itiraz etti. Yaşanan gerginlik nedeniyle fon heyeti görüşmeleri keserek e-posta aracılığıyla sürdürülmek üzere, ortak basın toplantısı da yapmadan Ankara'dan ayrıldılar, 833 milyon dolarlık krediyi de askıya aldılar. Oysa 2008'e kadar IMF programı uygulanması taahhüt edilmişti. 1958'den beri örnekleri çokça görülen benzeri durumda siyasal tercihler ekonomik kararların önüne geçebiliyor, kredi veren kurumlarla gerginlik ve tıkanmalar yaşanıyordu.

(32) "Journal of Development Studies", Cult 40, No.6, 2004, Oxfordshire. Nakleden FP (Foreign Policy), Ocak-Şubat 2005.

KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARINDAN TÜRKİYE'YE FARKLI YAKLAŞIM

Moody's: İyimserliği abartmayın

IMF Ne Diyor? Hükümetler Ne Yapıyor?

IMF yıllardan beri hazırlanan programları kolaylıkla imzalayıp gereğini yapmayan hükümetlere söylediği kalıplaşmış uyarılar şöyle: ***"Piyasa beklentilerindeki düzelme hata yapılması halinde hemen tersine dönebilir. Gözden geçirme taahhütlerini vaadedilen sürede yerine getirin. Sözlerinizin arkasında durmanız gerekiyor. Performans gecikmeleri, popülist politikalar endişelere neden oluyor."*** Yukarıda kredi derecelendirme kuruluşu "Moody's"in sık sık yaptığı uyarılardan biri.

Ancak döviz bolluğu, para oyunları ve popülizmle son beş yılda enflasyonla mücadele yapılabildi. Yabancıların Türkiye'ye ilgisinde bunun büyük payı var. Ancak piyasaların içinde olan uzmanların gerçekçi görüşlerine kulak vermek gerekir. Şöyle ki, "Para piyasaları dövizle çoşarken ve iç pazar tüketici kredileriyle büyürken, ekonomiyi ithalata bağımlılıktan kurtaracak reformlar bir türlü yapılamadı. Üretimi daha nitelikli hale getirecek bir stratejinin halen belirlenememiş olmasının bedelini Türkiye artan cari açıkla ödüyor. Gerçi ithalata bağımlı %30'u yabancı şirketlerin yaptığı ihracat, dış ticarette rekorlar kırılmasını sağlıyor. Fakat bu tür bir dış ticaret, ekonomiden döviz çıkışına yol açmaktan başka bir işe yaramıyor. İthalatın önderliğinde büyüyen dış ticaret GSMH'yi şişiriyor. Durum böyle olunca ortaya; değerli YTL ve dış ticaretle sanal olarak büyüyen, istihdam yaratamayan ve düşük kâr marjlanyla çalışmak zorunda kalan reel sektöre sahip kırılgan bir yapıdan fazlası çıkmıyor."(33)

Dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan olay, diğer borsalara karşın en büyük hasarı İMKB'ye veriyor. Bunun nedeni çok açık. **"Kelebek Ekonomisi"** denilen kırılgan bir yapı ve yarını göremeyen, görse de ne yapacağı konusunda kararlı olmayan kırılgan siyasi kadrolar güven vermeyen ortam yaratıyor.

Moody's'in **"İyimserliği abartmayın"** sözüne bakarak derecelendirme ve finans kuruluşlarının Türkiye'ye yönelik uyarılarının zaman zaman objektif olamayacağını da görebiliyoruz.

JP Morgan (ABD) 11 Eylül sonrasındaki terörist saldırıların ardından risk tehlikesinin arttığına dikkat çekerek, yatırımcılara Pakistan, Meksika bono ve tahvillerinden sakınmalarını, Türk ve Mısır tahvillerine yönelmelerini tavsiye etti ve **Türkiye'nin ortanın altında bulunan pozisyonunu (underweight) %2.6'dan %1.5'e çekti ve "Türkiye NATO üyesi olarak ve ABD üslerini barındırdığı gerekçesyle jeopolitik önemin altını çiziyoruz."** dedi. (Oysa yıllardır bütçesinin önemli bir bölümünü terörle mücadeleye ayıran Türkiye'ye ABD gerekli desteği vermiyor..

(33) Tolgahan Özkan, "Fırsatlar ve Riskler", Bussiness Week Turkiye, 28 Ocak 2007.

Bir Ülke Nasıl Batar?

"Yolsuzlukları koruyor görüntüsü veriyorsunuz, ben buradan bakınca uykularım kaçıyor, uyuyamıyorum."

Cumhurbaşkanı A.N.Sezer

İnternet'te **"Jubelee Research"** adlı web sitesinde 4 Ekim 2002'de **Susanna Mitchell** imzası ile Türkiye hakkında uzunca bir araştırma yazısı çıktı. Yazı birçok konunun yanı sıra Türkiye'nin iflas noktasında olduğunu da öne sürüyordu.(34)

Aradan dört yıl geçtikten sonra Haziran 2006'da İngiliz Ekonomi gazetesi **Financial Times**'ta dünyaca ünlü ekonomi ve finans haber ajansı **Bloomberg** *"Türkiye Moratoryum Yolunda"* başlığı altında, dış borç faizi geri ödemelerini durdurmaya en yakın ülkeler arasında Türkiye'nin de bulunduğu haberini duyurmuştu. Bu habere göre, **Türkiye'nin ekonomisi kırılgan, borç yükü çok ağır, uluslararası likidliteyi çekmek için en yüksek reel faiz veren ülke durumunda.**

A **Carnegie Uluslararası Barış Fonu**'nun ve **Foreign Policy** dergisinde yayınlanan "Çökmüş Devletler Endeksi"ne göre Türkiye 11 Afrika ülkesinden daha kötü durumda görünüyor. Yandaki göstergede yeraldığı gibi, değerlendirme "ekonomik", 12 ayrı konuda "siyasi", "sosyal" istikrar konularını kapsıyor. Haritada siyahla gösterilen yerler istikrarlı ülkeler. (Kaynak: FP Türkçe Yayını, İstanbul Bilgi Üniversitesi)

(34) Peki Türkiye'nin iflas etmesi ne demektir? Bir ülkenin iflas etmesi öncelikle ödemesi gereken giderlerini ödeyememesi demektir. Bir ülkenin ödemesi gereken giderlerini de ikiye ayırabiliriz: (a) Türk Lirası ile yapılacak ödemeler, (b) Döviz ile yapılacak ödemeler.
Bir ülke kendi parası ile yapılacak ödemelerden iflas etmez. Çünkü her ülkenin bir para basımevi vardır!.. Gerekirse parayı basar ve ödemeyi yapar. Para basmanın sonuçları ülkenin başına başka felaketler getirir ama kelimenin teknik anlamında iflas getirmez.
Peki ya dövizle yapacağı ödemeler? İşte burda işler daha çetrefilleşiyor!...
Bu dizinin 1. kitabında Osmanlı'nın nasıl iflas ettiğini görmüştük. Bu kitabımızda çeşitli dönemlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış borçlarını ödeyemediği ve nasıl iflas ettiğine dair benzeri ömekleri göreceksiniz.

Çökmüş devlet değerlendirmesinde sadece ekonomik ve para ilişkileri değil, 12 ayrı konudaki göstergelerde Türkiye endeks sıralamasında kötüler arasında yeralıyor. Örneğin kamu hizmetlerinde Türkiye 4.8 puanla, Mozambik, Angola, Nepal, Tanzanya, Etyopya, Uganda, Bangladeş'ten; ekonomik çöküş puanlamasında 4.2 puanla yine bu ülkelerin çok daha gerisinde.

Tabloda siyahla gösterilen puanlar olumsuz, griyle gösterilen puanlar orta derecelerde, beyazla gösterilenler olumlu olarak değerlendirilmiş. Puanlar büyüdükçe olumsuzluk da artıyor.

TÜRKİYE **demografik baskılarda** 9.0, **gelişmişlikteki uçurumlar** 9.0, **ekonomik çöküş** 4.2, **devletin meşruiyetini yitirmesi** 9.7, **seçkinler arasında hizipleşme** 9.1, **mülteciler ve yerinden edilmiş insanlarda** 8.0, **toplu mağduriyet** 7.3, **insan kaçışı** 5.0, **kamu hizmeti** 4.8, **insan hakları** 5.0, **güvenlik aygıtı** 8.0, **dış müdahale** 7.0.

Prof.K.Mortan şöyle diyor: "Gelişmekte olan ülkelerin hemen tamamı %7'lik büyüme oranı yakalamışken, Türkiye bunların gerisinde kalmıştır. Bunu iyi görmek gerekir. Hele hele dünya rekabet sıralamasında yerimizin sadece 4 basamak yükselmesi, büyümenin kalite ilişkisinin henüz çok zayıf olduğunu gösteriyor."

Türkiye 2000'li yıllara çok kötü iç ve dış koşullarla girdi. İyi yönetilemedi. Dış müdahalelerin dozu kaçtı. Her alanda toplumsal sorunlar giderek arttı ve artmaya hızla devam ediyor.

"Bir ülke nasıl batar?" sorusunun yanıtını arasak, Pandora'nın kutusundan çıkar gibi rast gele önümüze gelenleri şöyle sıralayabiliriz:

BİR ÜLKE NASIL BATAR?

- İhtiyaçtan kamu arsalarını, köprülerini, yollarını satacak hale gelmişse,
- Kaynak yaratmak yerine, mevcut kaynakların paylaşımını yapıyorsa,
- Ulusal Borsanın %70'i, ulusal sigorta sektörünün %70'i, ulusal bankaların %40'ı yabancıların eline geçmişse,
- Ulusal program yerine, IMF ve AB çıpası kullanılıyorsa, ülke Washington ve Bürüksel'den yönetiliyorsa,
- 19 defa niyet mektubu yazmış ve stand-by anlaşması yapmışsa, bunları Anayasaya aykırı olarak imzalayıp suç işlemişse,
- Borçlar katlanarak büyürken, spekülatif dövize 1'e 70 kazanç veriliyorsa,
- Devletin kurumları birbirine düşürülmüşse, örneğin Ordu üst yönetimi *"irtica tehdidi var"* diyor, Adalet Bakanı *"böyle bir suç yoktur"* diyorsa.
- Yabancı khow-how, lisans kolaycılığıyla özgün teknolojiye. özgün tasarıma, ARGE'ye, çevreye duyarlı olmayan %70 ithalat girdisi kullanan güdük sanayi döviz yiyorsa,
- Yabancı sermaye, "çengel atma", "sızma" ve "doğrudan satınalma" metoduyla Türkiye'de alan açıyor, hükümet de "böl", "ufalt", "sat" metoduyla buna destek veriyorsa,
- Bankalar ve diğer finans kuruluşları dışarıdan düşük faizli uzun vadeli, döviz getirerek veya getirenlere aracılık ederek iç piyasada yüksek faizli kısa vadeli borç vererek spekülasyon yapıyorlarsa,
- Sık sık ve ansızın çıkan mali ve ekonomik krizler ardından, ülke milyarlarca dolar kaybediyor ve fakirleşiyorsa, olası krizler çözüm yerine erteleniyorsa,
- Cari açık, bütçe açık, dış ticaret açıksa, açıklar giderek büyüyor, çözümler gözardı ediliyorsa,
- Türkiye Avrupa'nın en yoksul ikinci ülkesiyse,
- Devlet bütçesi kayıt dışıysa; yani kamusal harcamaların %60'ı TBMM ve Sayıştay denetimi dışındaysa, son 20 yılda 120 milyar Sayıştay denetiminden geçmemişse, (DPT Özel İhtisas Komisyon raporu ve Sayıştay 2000 yılı mali raporu)
- Kamusal yararlar özelleştiriliyor, özel zararlar kamulaştırılıyorsa,
- Özelleştirme faaliyetleri sonucunda devlet envanterinden "çıkan varlık" "giren varlık" ilişkisi kurulamıyorsa,
- Kaynağı belli olmayan para sahipleri banka sahibi olabiliyorsa,
- İhalelere çetelerin açıkça müdahale ettiği bir ortamda, hazırlanan yolsuzluk raporları sümenaltı ediliyor, TBMM Soruşturma Komisyonu Raporlarıyla yolsuzluk yaptığı tespit edilen siyasiler, daha sonra kendi aralarında kurdukları ittifakla Yüce Divan'a gitmekten kurtarılıyorlarsa, bunlardan hiçbir sonuç çıkmıyorsa, devlet yolsuzlukları gizliyormuş gibi bir görüntü ortaya çıkıyorsa,

• Türkiye'yi yönetenlerin ya da yakınlarının halkın gözü önünde yaptığı yolsuzluklar yalnızca bugünkü fakirliğe değil, tabanda çürümeye de yol açıyor, her alanda rüşvetin tarifesi ortaya çıkıyorsa,

• Vatandaşların ödediği verginin %36'sı yolsuzlukların finansmanına gidiyorsa,

• Yolsuzluk endeksinde Türkiye 99 ülke arasında 54'üncü sıradaysa,

(Transparency International-Uluslararası Saydamlık Örgütü) (World Economic Forum-WEF Dünya Rekabet Raporu.)

• Orta derecede temiz olan ülkelerden aşağıda 59 ülke arasında en fazla rüşvet verilen 26 ülke arasında bulunuyorsa,

• Yolsuzluk ligindeki yeri ortalarda bulunuyor, 150 üzerinden 74 puan alıyor, bu nedenle halkı her yıl %36 oranında daha fazla vergi ödüyorsa,

(PricewaterhouseCoopers-PWC)

• Kamu yatırımları ihale bedellerinin %125 fazlasına mal oluyorsa,

(Maliye Bakanlığı, 2000)

• %40 üzerinde tenzilatla alınan 300 projenin ancak ikisi tamamlanabiliyorsa,

(Maliye Bakanlığı, 2000)

• Yeraltı ve yerüstü kaynakları işletilemiyor, işletme hakları yabancılara satılıyorsa,

• %15'lik bir rüşvet sistemi standart haline gelmişse,

(Dünya Bankası Kamu İhalesi Raporu)

• Devletten ihale alan firmalar, ihale tutarının %15'ine varan miktarda siyasilere ve bürokratlara %15 rüşvet veriyorsa, (ATO anketi)

• Kamu ihalelerindeki yolsuzluklar nedeniyle %20 oranında suiistimal yapılıyorsa, (2000 yılında 30 milyar dolar yolsuzluk. İçişleri Bakanı S.Tantan)

• Döviz kuru üzerinden yolsuzluk yapılıyorsa, (Merkez Bankası'ndan düşük kur üzerinden döviz alan 84 kuruluşun 59'u banka, 3'ü özel finans kurumu, 22'si de yetkili müessese) (Devlet Bakanı Kemal Derviş)

• Merkez Bankası eski Başkanı 52 milyar lirasını dövize çevirerek, bir gün sonra dalgalı kura geçilmesiyle milyarlarca lira kazanıyorsa,

• Cumhurbaşkanı (A.N.Sezer) *"Yolsuzlukları koruyor görüntüsü veriyorsunuz, ben buradan bakınca uykularım kaçıyor, uyuyamıyorum,"* diyorsa,

• Ekonomide ve istihdamda kayıt dışı %50 ise,

• Dünyadaki en pahalı akaryakıt Türkiye'de satılıyorsa, (IMF raporundan)

• Her yüz liralık verginin 35 lirası borç faizine gidiyorsa,

• Asgari ücretliden %70 vergi alınıyor, dolaylı vergi oranı %70 ise, sanayici ve işadamlarından beyana tabi mükelleflerden vergi alınamıyorsa,

• "Dünya genelinde 26 zengin çıkardık" deyip, o zenginlerin toplam serveti GSYİH'nin %10'una yakınsa,

• Her 100 liralık gelirin yarısı daha dolaşıma çıkmadan en zengin %10'luk gelir sahibi tarafından transfer ediliyorsa,

• Çiftçi doğrudan "destek sadakasına" muhtaç olmuş, hükümet devreden çıkarak örgütsüz köylüyü tefeci sermayeyle başbaşa bırakmışsa,

• Türkiye'de yaşayan insanların %30'u yoksulsa,

• Uluslararası standartlara göre aylık açlık sınırı 150 YTL'yse.

• 20 milyon 721 bin kişinin günlük geliri 4.3 dolardan az, aylık 168 YTL'yse,

• 2 milyon 82 bin kişinin günlük geliri 2.15 dolardan (2.8 YTL) az. Aylık 84 YTL'yse,

• 136 bin kişinin günlük geliri 1 dolardan az (1.32 YTL) az aylık 39 YTL'yse,

• 18 milyon kişi gıda ve gıda dışı yoksul ise,

• Son beş yılda suça karışan çocuk sayısı 400 bini aşmışsa,

• 60 bin küçük çocuk tiner bağımlısı olmuş ve önlem alınamıyorsa,

• 20.7 milyon insan yoksul ve 6.3 milyonu devlet yardımına muhtaçsa,

• Böylesine yoksulluk ortamında kap kaç, soygun vb. suçlar önlenemiyorsa,

• Suça ceza verilemiyor, adalet işleyemiyorsa,

• Devletin kurumları birbirine düşürülmüşse,

• İstanbul'un bir semtinde bir haftada 11 belediye otobüsü yakılıyor, sokaklarda rastgele ateş açılıyor, gasp ve hırsızlık cezasız kalıyorsa, Güneydoğu Anadolu'dadevlet araçları yakılıp, hora tepiliyor ve Atatürk büstleri yakılıyorsa, (örneğin Şemdinli olayları)

• Bölücülük ve üniter yapı tartışmaları ve eylemleri aleni yapılıyorsa,

• Halk devletten umudunu kesmiş, toplumsal bunalım ve umutsuzluk içine düşmüşse...

Daha fazlasını saymaya gerek var mı?

Halk, akıllı, mantıklı, dürüst siyasileri ve devlet adamlarını işbaşına getiremez. Bu gidişatın önü alınmazsa, o zaman BATMAK sözü çok hafif kalır.

Sadece bir kısmını saydığımız bu gerçeklere rağmen, ülkeyi yönetenler ekranlara, meydanlara çıkarak hâlâ herşeyin çok güzel olduğunu, işlerin iyi gittiğini söylüyorlarsa, O ÜLKE BATMIŞ DEMEKTİR.

Oysa milletçe içtiğimiz antlarda neler neler söylüyoruz?(35)

OKUL ANDI: "*Türküm, doğruyum, çalışkanım...*" diye başlar.

"*Yurdumu, ulusumu özümden çok sevmektir...* ***Varlığım Türk varlığına armağan olsun.***" diye biter.

MİLLETVEKİLİ ANDI: *"Devletin varlığını ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma;* ***hukukun üstünlüğüne, demokratik ve laik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalacağıma****; toplumun huzur ve refahı, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden ve* ***Anayasaya sadakatten ayrılmayacağıma; büyük Türk Milleti önünde namusum ve şerefim üzerine ant içerim.***"

ASKER ANDI: *"Barışta ve savaşta; karada, denizde ve havada her zaman ve her yerde* ***milletime ve cumhuriyetime doğruluk ve muhabbetle hizmet*** *ve kanunlara ve nizamlara ve amirlerime itaat edeceğime, askerliğin namusunu, Türk Sancağının şanını canımdan aziz bilip icabında* ***vatan, cumhuriyet ve vazife uğrunda seve seve hayatımı feda eyleyeceğime namusum üzerine ant içerim.***"

(35) Ant veya and: Tanrıyı veya kutsal sayılan bir varlığı tanık tutarak verilen söz. (Lugatlar)

İşte Türk'ün hali

✓ Devlet İstatistik Enstitüsü'nün rakamlarından yola çıkarak, Gaziantep Sanayi Odası'nın hazırladığı kitap Avrupa yolundaki Türkiye'nin son durumunu ortaya koydu

✓ Okumayı sevmiyoruz ama korsan kitap basıyoruz. Vergi toplamaya bayılıyoruz ama topladığımız parayı çöpe atıyoruz. Elektriğimiz kaçak, evimiz de gecekondu

Daha yapacak çok işimiz var

■ 1 Japon yılda 25, 1 İsveçli 10, 1 Fransız 7 kitap okuyor. 1 Türk ise 1 kitabın altıda birini okuyor.

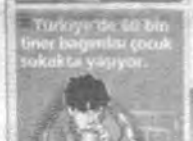
■ Türkiye'de her 3 CD'den biri, her 100 kitaptan 40'ı korsan satılıyor.

Almanya'da komünya ait 15 bin, Japonya'da 10 bin, İngiltere'de 12 bin araç varken, bu rakam Türkiye için 125 bin.

■ "Her İle Bir Havaalanı" projesi kapsamında 2.5 milyar dolarımız çöpe gitti. Örneğin: Günde ortalama 16 yolcunun kullandığı Isparta Süleyman Demirel Havaalanı'nda 51 teknisyen, 43 memur, 21 şoför, 36 itfaiyeci ve 37 hizmetli halen görev yapıyor.

Türkiye'de 66 bin tiner bağımlısı çocuk sokakta yaşıyor.

Türkiye'de 150 bin aile, İstanbul'un ise yüzde 24'ü kaçak elektrik kullanıyor.

■ Türkiye'nin en çok izlenen televizyon kanalları ortalama 300 personel çalıştırıyor. Devlet televizyonu TRT'deyse 9 bine yakın çalışan var.

Türkiye'de bekin başına 825, Avrupa Birliği ülkelerinde 300 hasta düşüyor.

■ Türkiye'de her bin kişiden 68'inin, Avrupa Birliği ülkelerinde 461'inin otomobili var.

Silah altındaki zorunlu askerlik yapan personel açısından Çin birinci, Türkiye ikinci sırada yer alıyor.

■ Türkiye'de son 50 yılda 15 kez imar ve gecekondu affı çıktı. Başkent Ankara'nın yaklaşık yüzde 70'i

■ IMF'ye dünyadaki en çok borçlu ülke Türkiye.

■ 1 litre benzin için

Bakan açıkladı: 1 milyon Türk aç

Devlet Bakanı Abdüllatif Şener, Türkiye'de 1 milyon kişinin gıda yoksulu, diğer bir deyişle 'aç' olduğunu söyledi. Devlet Bakanı Şener, nüfusun yüzde 30'una yakın bölümünün diğer bir deyişle 18 milyon kişinin de açlık sınırına çok yakın yaşadığını söyledi. Şener'in verdiği bu çarpıcı bilgiler, kapkaç, gasp ve hırsızlıktaki artışın nedenini de açıklıyor ■ 9'da

'CIA olmasa Apo'yu yurda getiremezdik'

Eski Başbakan Bülent Ecevit terörist başı Apo'nun yakalanış öyküsünü NOKTA Dergisi'ne anlattı. Ecevit "Apo'yu 16 Şubat 1999'da Kenya'da Amerikan gizli servisi CIA yakaladı. Operasyon öncesi Amerika bizimle temasa geçti. Türkiye'den Apo'yu almak için giden uçağın pilotu bile nereye neden uçtuğunu bilmiyordu. Olayı MİT ve CIA birlikte yürüttüler. Amerika olmasaydı Abdullah Öcalan'ı Kenya'dan alamazdık" dedi. ■ 15'te

İnternet kafeye okul saati gitmek yasak

Rehin kalan bebe Sibel Can kurtard

Sibel Can, Küçükçekmece Batı Bahat Hastanesi'nd rehin tutulan Mustafa bebeği kurtardı. Şükra Yakup Cilloğlu çifti 27 Aralık 2004'te 7 aylı dünyaya gelen ve kuvöz konan oğulları Mustafa'n hastane masrafını ödeyeme Bu nedenle bebek 47 günd hastanede rehindi. Sibel faturanın 5.5 milyarını ödedi. Kalan 5.5 milyarı hastane istemedi. Mustafa dün taburc oldu. ■ Müge DAĞISTAN

45 milyarlık aşk hediyesi

Kenan Doğulu 'Hasretin Gecesi'nin Havin'i Naz Elmas ile aşk yaşıyor. Kenan 14 Şubat Sevgililer Günü için Naz'a, 45 milyar lira değerinde Mini Cooper bir otomobil aldı. Naz otomobilinin kırmızı-beyaz renkte olmasını istedi. Kenan bu renklerde Mini Cooper bulamayınca, İngiltere'deki fabrikaya sipariş verildi.

Seray'a saldıran tinerciler yakalandı

Sevtş Sever geçen akşam tiyatro izlemek için Beşiktaş Kültür Merkezi'ne gitmişti. Saat 23.30'da oyundan çıkan Seray'a para vermediği için

Kara Harp Okulu'nun yeni eğitim öğretim yılı açılış töreninde konuşan Başbuğ'dan sert mesajlar:

İrtica kaygı verici boyutta

▶ Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İlker Başbuğ, 1950'lerden itibaren bazı marjinal grupların dinsel eğilimleri kullanarak, sermaye biriktirip yatırımlara yöneldiğini, dernek ve vakıflar kurarak eğitim öğretim alanında ve nihayet de siyasal alanda etkin olmaya çalıştıklarını kaydetti.

▶ Başbuğ "Türk Devrimi'nin temelini oluşturan laiklik ilkesine yönelik saldırı ve girişimler de vardır. Türk Devrimi'ne direniş hareketi irtica ve gericiliktir. Türk Devrimi'ne direniş daha Atatürk hayatta iken başlamıştır. Çünkü bütün devrimlerde, devrimin getirmiş olduğu yeniliği hazmedemeyenler ve güçlerini kaybedenler vardır" dedi.

ANKARA (Cumhuriyet Bürosu) - Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral **İlker Başbuğ**, irtica uyarısında bulundu ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) **"Ulus devlet, üniter devlet ve laik devlet"** korumak için yasalarla verilen görevi **"yapmama gibi bir lüksünün olmadığını"** vurguladı. Başbuğ, **"TSK; ulus devlet, üniter devlet ve laik devletin korunmasında, her zaman taraf olmuştur ve taraf olmaya devam edecektir"** değerlendirmesini yaptı. Türk Devrimleri'ne karşı devrimci hareketi olan **"irtica ve gericilik"** kaygı verici boyutlara ulaştığını, bu hareketlerin kayda değer mesafe aldığına dikkat çeken Başbuğ, toplumla bir mücadele verilmesi gerektiğini ifade getirdi. Başbuğ, cesaret ve tarihi atılım ile devrime karşı hareketlerin odağı haline gelebilirlerini vurguladı.

Kara Harp Okulu'nun (KHO) 2006-2007 eğitim öğretim yılının açılışında ilk defa Kara Kuvvetleri Komutanı Başbuğ verdi. Başbuğ konuşma başlığı olarak **"Atatürk ve Türk Devrimi"** konusunu seçmesinin nedenini ise şöyle açıkladı: "Atatürk'ün eserlerini ve ilkelerini bilmeyen, onları benimsemeyen, onlara inanmayan, onlara bağlanmayan, onlar için mücadele etmeyen, onlar için gerekirse canını vermeyi göze almayan kişilerin Türk Devrimi'nden söz edilince Atatürk hatırlanmalıdır" diye konuştu.

Başbuğ, konuşmasında Atatürk'ün dehasını dünyanın İngiltere Başbakanı **Lloyd George** ve Oxford Üniversitesi'nin bilim adamlarından alıntı yaparak örnekler verdi. Atatürk'ün eserlerinin kişiliğinin oluştuğu kitaplardan anlaşıldığını belirten Başbuğ, Çankaya Köşkü ve Anıtkabir'deki Atatürk kitaplığından bazı eserleri de örnek gösterdi.

Güncel sorular

Türkiye'nin bugünkü durumunu Türk Devrimi'nin başlangıcıyla kıyaslayan Başbuğ, bu konularda dikkat çekici şu soruları sordu:

- "... Bugün içinde bulunduğumuz durum, Türk Devrimi'nin başlangıcındaki dönemden çok farklı mıdır?

- Dünyada yaşanan devrimlerin büyük bölümünün kaynağı ve doğuşağı olan, güçlü, entelektüel ve ulusalcı sosyo-ekonomik kadroların Türkiye'deki varlığından bugün de söz edilebilir mi?

- Eğer söz edilebilirse, bu kadrolar, devrimlerin korunması, sürekliliği ve ilerletilmesinde kendilerine düşen görevleri yerine getirmekte midirler?

Yoksa bu görevler önceklerde yine, askeri ve sivil kadrolardan mı, ya da yine Türk Ulusunun bedelini kavramış olanlar, daima onu koruyucak çıkış olacaklardır" ifadeleriyle anısını sürdürdü.

Başbuğ, konuşmasında Genelkurmay Başkanı Orgeneral **Yaşar Büyükanıt**'ın da alkışlar yaptı. Başbuğ sözü şöyle devam etti:

"Sayın Genelkurmay Başkanımızın, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu güne kadar hiçbir zaman bu kadar farklı ve ve ciddi tehditlerle aynı anda karşı karşıya getirilmemiştir ifadesi içerisinde, **Türk Devrimi'nin temelini oluşturan Laiklik ilkesine yönelik saldırı ve girişimler de vardır. Türk Devrimi'ne direniş hareketi irtica ve gericilikti. Türk Devrimi'ne direniş daha Atatürk hayatta iken başlamıştır. Çünkü bütün devrimlerde, devrimin getirmiş olduğu yeniliği hazmedemeyenler ve güçlerini kaybedenler vardır. Bugün özellikle ifade etmek istiyorum ki irtica tehdit, bunu kimseler kabul etmese de, kayıp veriş boyutlara ulaşmaktadır. Devrimlerin; bazı kesimler tarafından bilinçli, sabırlı ve planlı bir biçimde yozlaştırılmaya çalışıldığı ve bu yönde de kayda değer mesafe alındığı bir gerçektir. Laik bir ülkesi, Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan temel değerlerin temsil taşıdır."**

Laikliği anayasanın temelleşen maddeleri ve Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda aldığı kararları arıf yapan Başbuğ, bu ilkeyi tartışmaya açmak isteyenleri anlamsızın olduğunu

Cumhuriyet, 26 Eylül 2007.

Büyükanıt da 'irtica tehdidi var' dedi

Harp Akademileri Komutanlığı'nın açılışında konuştu

ABD'ye giderken, "Irtica tehdidi yok" diyen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a Cumhurbaşkanı Sezer'ın ardından Orgeneral Büyükanıt'tan da, "Irtica tehdidi var" karşılığı geldi. Büyükanıt, Bülent Arınç'ın sözlerini 'irtica kanıtı' olarak gösterdi

Milliyet, 3 Ekim 2006.

Çiçek: 'İrtica' diye bir suç yok

ANKARA - Adalet Bakanı Cemil Çiçek, "irtica" kavramının hukuki olarak bugüne kadar kullanılmadığını belirterek, kanunlarda, "irtica suçu" diye bir suç bulunmadığını, "irtica suçundan" bir iddianamenin tanzim edileceğini söyledi. Çiçek, "Sizin irtica kabul ettiğiniz bir çok noktada özgürlük olarak kabul eden var" dedi.

Çiçek, Kanal 7 televizyonunda yayınlanan Başkent Kulisi adlı programda soruları cevapladı. Cemil Çiçek, irtica suçu diye bir suç bulunmadığını, "irtica suçundan" bir iddianamenin tanzim edileceğini söyledi. Çiçek, "Sizin irtica kabul ettiğiniz bir çok noktada özgürlük olarak kabul eden var" dedi.

"DİN EĞİTİMİ YETERSİZ"

Yeni Asya, 2 Ekim 2006.

Genel Kurmay Başkanı **Y.Büyükanıt** *"var"* diyor, Adalet Bakanı **C.Çiçek** *"yok"* diyor. Dışişleri Bakanı *"Sizin irtica kabul ettiğiniz şeyi, özgürlük olarak kabul edenler var."*, Cumhurbaşkanı *"Cumhuriyet rejimi hiç bu kadar tehlikede olmamıştı."*, Dışişleri Bakanı **A.Gül**: *"Özgürlükler pekişiyor, halk bunlara inanmıyor."*, MİT Başkanı **E.Taner**: *"Ulus devlet tehdit altında."* diyor; önemsenmiyor. **Devletin zirvesinde böylesine önemli konularda, böylesine farklı açıklamaların yapıldığı ve gereğinin yapılmadığı bir devlet anlayışı ve yönetimi nasıl olabilir, böyle bir devlet varlığını nasıl sürdürebilir?**

Ulus devlet tehdit altında

MİLLETEN TARİH UYARI

MİT Müsteşarı Emre Taner'den sürpriz çıkış: Ulus devletler tehdit altında, Türkiye bekle gör ve sadece savunma politikalarıyla ayakta kalamaz.

Kolej tüneri

Hürriyet, 6 Ocak 2007.

16 Mayıs'ta görevi devredecek olan Cumhurbaşkanı Sezer, İstanbul'daki Harp Akademileri'nde yaptığı 'veda' niteliğindeki konuşmada şu sert mesajları verdi:

Rejim hiç bu kadar tehlikede olmamıştı

"Türkiye'de siyasal rejim, cumhuriyet kurulduğundan beri, hiçbir dönemde günümüzde olduğu kadar tehlikeyle karşı karşıya kalmamıştır. Laik cumhuriyetin temel değerleri ilk kez ciddi tartışma konusu yapıldı.

Laik cumhuriyetin ve ulus birliğinin koruyucusu Türk Silahlı Kuvvetleri ilk kez iç ve dış odakların hedefi durumuna gelmişti. Orduyu yıpratarak etkisizleştirmek için zamanlaması ayarlanmış bir oyun oynanmaktadır.

Dış güçler, Türkiye'nin İslam ülkelerine model olması için laik cumhuriyetten, ılımlı İslam cumhuriyetine

Irak'ta yaşanan gelişmeler son derece kaygı vericidir. Türkiye, ulusal güvenliğine ve toprak bütünlüğüne

Gözcü. 14 Nisan 2007.

Cumhurbaşkanı AKP'yi sert suçladı, yanıt hemen geldi

Sezer: Rejim tehdit altında
Gül: Halk bunlara inanmıyor

Sezer: Anayasal ilkeleri uygulamak cumhurbaşkanının görevi. Ilımlı İslam, irtica demek. Laik rejim hiç bugünkü gibi tehdit altında olmadı. Gül: Tersine, özgürlükler pekişiyor

Radikal, 14 Nisan 2007.

Gece yarısı uyarısı

Genelkurmay Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunun yapılmasının hemen ardından saat 23.10'da uyarılarla dolu bir açıklama yaptı. Başkanlıkta dalgalanmaya neden olan açıklamada, şu görüşlere yer verildi:

23.45 bileti

Hürriyet, 28 Nisan 2007.

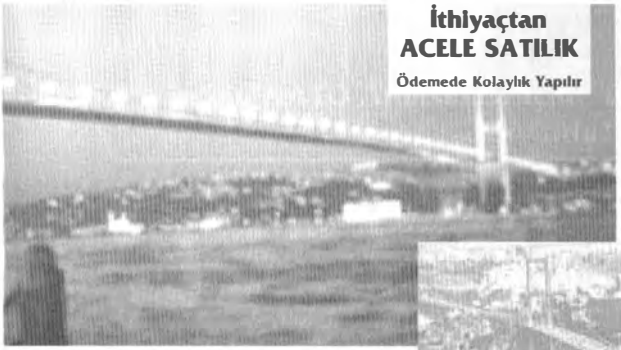

Mahkemelik

CHP'nin gaileti

AKP Nisan 2007'de Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi yaşatıp, milletle dalga geçerken; 27 Nisan gecesi Genelkurmay Başkanlığı muhtıra niteliğindeki geceyarısı uyarısında ülkenin vahim tablosunu sergilemiş, ***"gerektiğinde tavrımızı koyarız"*** demiştl. Milyonlarca laik Cumhuriyetçi sokağa döküldüğünde, AKP yanlıları ***"Yabancılar bizden çok memnun."***, ***"Piyasalar zarar görür, bedeli ağır olur."*** havucunu gösterdiler. 27 Mayıs 1960 öncesinde de asker, slyasetçi çeklşmesinln nerelere vardığı ileriki sayfalarda görülecektir.

Batışın Son Evresinden Manzaralar

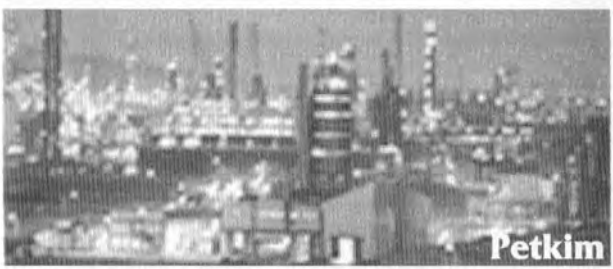
Kaynak yaratmak yerine mevcut verimli, kârlı ve stratejik kaynakları kelepir fiyatla paylaştırmak.

TCDD 'ihtiyaçtan' gayrimenkullerini satışa çıkarıyor

Özelleştirmeyi savunanlar **Keynesci** politikaların tıkandığını, KİT'lerin verimsiz olduğunu, verimi, rekâbeti ve kaliteyi artırdığını söylerler. KİT'ler yıllardır politikacılar tarafından hırpalanmasına rağmen, MPM ve eski DİE'nin imalat sanayi yıllık anket sonuçlarına göre, KİT'lerin verim artış hızı özel sektörden daha hızlı olmuştur. Özelleştirilen TÜPRAŞ, Avrupa'nın beşinci büyük rafinerisidir. KİT döneminde ciro 16.1 milyar dolar, net dönem kârı 491 milyon dolar, ülke ekonomisine katkısı ise 8.9 milyar dolardır. Yeniden kurulma değeri 7.5-8 milyar dolardır. Telekom'da olduğu gibi ikinci bir örneği ve rekabeti söz konusu değildir. Kartel oluşturabilirler. Özel sektörün yaptığı iş mevcut olan bir üretim tesisini satın almak, ülkede yeni bir üretim tesisi kurmak değil. Böyle olunca özelleştirmeyle fiziki yatırımlar artmayacak, aksine eksilecek, işsizlik artacaktır. **Özel mülkiyet her zaman devlet mülkiyetinden iyidir diyenler**, ünlü ABD'li iktisatçı **J.Stiglitz**'in dediği gibi bu işten çıkar sağlayanlardır ve dünya genelinde yüzlerce özel şirketin neden iflas ettiğini de açıklamalıdırlar. Özelleştirme, mülkiyeti ve refahı tabana yaymaz, kâr amaçlı el değiştirir. Fiyatlar artar, hükümet ekonomide kontrolü kaybeder, stratejik kaynak ve işletmeler yabancıların eline geçer. İşyerlerinde güvenlik standartları düşer. Türkiye dahil tüm borçlu ülkeler, özelleştirme adı altında kamu mallarını satarak, elde ettikleri paraları faiz dahil borç taksiti olarak Batı metropol kreditörlerinin kasalarına aktarırlar. **Bernard Verr**, *"Mülkiyetin kimde oluşunun verimlilikle hiçbir ilgisi yoktur."* demektedir. **Evet, devlet ayakkabı üretmesin, ancak kârlı, tekil ve stratejik tesisler için durum farklı.**

27 Temmuz 2006 İsanbul Sanayi Odası Başkanı **Tanıl Küçük:**
"Acil tedbir alınmazsa daha kötü olur."
2004 yılındaki olumlu tabloyu takiben, 2005 yılında tüm göstergelerde ortaya çıkan gerileme eğiliminin kendilerini endişelendirdiğini belirterek *"Geleceğe dair kafamızdaki soru işaretleri arttı"*, sanayicilerin önündeki sorunların çözülmesi konusunda ise *"şimdiye kadar söyledik, ancak yapılmadı. Gerekli tedbirler zamanında alınsaydı bugün kamuoyuyla çok daha olumlu sonuçlar paylaşıyor olabilirdik. Hükümetle konuşma, anlaşma konusunda bir sıkıntımız yok; ama sonuç alma konusunda sıkıntımız var. Dalgalanmanın yolaçtığı kur ve faiz artışları ardından iç pazarda durgunluk eğilimleri ortaya çıktı."* dedi.

Karşılıksız Çek ve Protestolu Senetler

	2006 Yılı İlk Yarı	2006 Yılı İkinci Yarı	Değişim(%)
Protestolu Senet Sayısı	541.120	636.790	17.7
Protestolu Senet Tutarı	1.752.096.802	2.302.808.668	31.4
Karşılıksız Çek Sayısı	493.272	651.468	32.1

15 Şubat 2007 İsanbul Sanayi Odası Başkanı **Tanıl Küçük:**
"Maalesef 2006 daha ileri gidilen bir yıl olmamıştır. Sanayiciler 2007'den umutsuz. Son iki yılda nisbeten devam eden durgunluğun bu yıl da devam etmesi halinde büyümenin devamı riske girecektir.

Ekonomik Durum Tespiti Anketi'ni açıklayan Küçük, olumsuz beklentide olduklarını söyledi

Sanayici 2007'den umutsuz

BÜYÜME HIZI YAVAŞLADI

İthalatla büyüyen pazar, ithal girdiyle büyüyen ihracat açmazı nereye kadar?

İzmir Limanı'nda Çin ticaret gemileri.

Piyasalarda Çin dalgası

Dış ticaret açığının % 16'sı Çin kaynaklı

İngiltere'de yayınlanan The Guardian gazetesi: **"Türkiye, Avrupa'nın en hızlı büyüyen pazarı."** diye yazdı. İngiliz Dışişleri Bakanı **M.Beckett**, bu durumun AB için çok iyi olduğunu söylüyor. Geleneksel İngiliz ticaret politikasının günümüz versiyonu olan bu yorum ve açıklamalar, üretimi dış teknolojiye ve ithal girdilere bağımlı döviz yiyen Türk sanayiinin açmazına karşılık, onların ithalat avantajları nedeniyle kendileri lehine çift yönlü işleyen ticaretten elbette çok memnun olacaklar. Bu durumu, AB ihracat kriterlerine uyum sağlamak ve rekabet amacıyla yeni yatırım ve tevsiye giderek işletmesini büyüttüğü halde, yıllar önce elde ettiği kârı arar hale geldi. Maliyetine ihracat yapan gaza getirilmiş yerli üreticiye sormalı.

Türkiye en hızlı büyüyen pazar

Türk ekonomisinin 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin ardından bir istikrar döneminin tadını çıkardığını belirten The Guardian, bununla birlikte, ülkenin önünde "bazı siyasi güçlükler" bulunduğunu ve bunların içinde bulunulan istikrar dönemini tehdit ettiğini savundu. Türkiye ekinin ilk sayfasında, İngiltere Dışişleri Bakanı Margaret Beckett tarafından kaleme alınan

İngiltere'de yayımlanan The Guardian gazetesi, dün yayımladığı 14 sayfalık Türkiye ekinde, Türkiye'yi Avrupa'nın en hızlı büyüyen pazarı olarak nitelendirdi. AB Komisyonunun

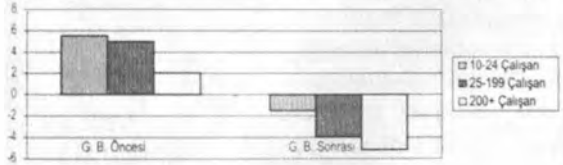
Türkiye için de aynı olacağını yazan Beckett, büyüyen Türk ekonomisi içinde İngiliz şirketleri ağırlığının artmasını buna örnek gösterdi. "Kısacası Avrupa ve Avrupalılar için en büyük tehdit Türkiye gibi canlı ve dinamik bir ekonomiye kapısını açmak değil, içine kapanmaktır" ifadesine yer veren Beckett, "içine kapanmanın, özellikle küresel rekabetin artığı bir dö-

DIŞ TİCARET (Yıllık ve Dönemsel,Milyon $)

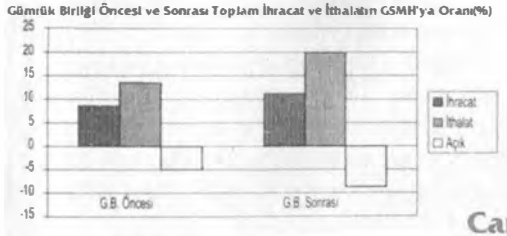
	YILLIK						OCAK - KASIM		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2006	DEĞ. %
İHRACAT	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	66.230	76.586	15,6
İTHALAT	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	105.092	125.298	19,2
DIŞ TİCARET HACMİ	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	190.251	171.322	201.885	17,8
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-38.861	-48.732	25,4
İHRACAT / İTHALAT	51	75,7	69,9	68,1	64,8	62,9	63	61,1	-3
İHRACAT / GSMH	13,9	21,5	19,9	19,8	21,1	20,4	...	...	...

AB ile ticarette açıklar ve negatif göstergeler.

Farklı Ülkelerdeki Firmaların Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrası Katma Değer Değişim Oranları Orta.(%)

Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSMH'ya Oranı(%)

18 Nisan 2007'de **Standart&Poor's** Direktörü **Farouk Soussa**, Türkiye ile global piyasalardaki reel faiz farklılığının, ucuz para birimleriyle yüksek getirili kıymetlerin fonlanması anlamına gelen "carry trade"i teşvik ettiğini ve bu durumun cari açıktan daha endişe verici olduğunu söyledi. (Yanda)

Yabancı Bankaların Raporları Hep Olumlu Ama Hep Bir Ünlem İşareti Var: *"Şartlar Devam Ederse"*

Türkiye'nin handikapları var. Bütçelere bakarsak yıllardır altyapı yapıtınmlarına para harcanmıyor. Milli gelirin %8'ine ulaşan sosyal güvenlik açıkları SOS veriyor. Mortgage ile önemli riskler alınıyor diyor Dr.Demirgüreş. İşte likitide daralması başladığında yabancılar tüm bu olumsuzluklan kullanacaklar. Bu noktada Merrili Lynch'in son raporuna dikkat çekmek gerekiyor. 24 Ocak tarihli raporda "Tüm bu ayılar nereye gitti?" başlığı var. Raporda küresel eğilimin değişmesi durumunda Türk hisselerinin kaçınılmaz olarak darbe alacağı.(*)

BusinessWeekTürkiye dergisinin 1-7 Ekim 2006 tarihli sayısında kapaktan verdiği "Kelebek Ekonomisi" başlıklı yazıda, Türkiye'nin riskleriyle ilgili önemli tespitler yeralıyor. "Neden Kınlgan?" başlığı altında ürkek fonların daha sorunlu ülkelerden kaçarak en azından yüksek faiz getirisi olan Türkiye'ye geldiklerini, Türkiye'nin de uluslararası likiditeyi çekmek için en yüksek reel faiz veren ülke durumunda olduğunu, 11 milyar 631 milyon dolarlık yükümlülüğüyle IMF'ye en borçlu ülke olan Türkiye'nin 2010 sonuna kadar 12.6 milyar dolar borç ve artı 1 milyar dolar faiz ödemisi yapacak. Türkiye'nin yaklaşık 150 milyar dolar olan içborç stoku ise kaygı verici. Gırtlağına kadar dolarize olmuş Türkiye'de enflasyonla mücadele daha da güçleşiyor.

(*) Levent Gürses, 31 Ocak 2006, BusinessWeekTürkiye, s.67.

"Elhamdülillah milyarderiz!"

"Siyaset ticarete, ticaret siyasete, din her ikisine araç edildi mi, artık bu sömürünün sonu gelmez... Din tacireti ile meşgul olanlara bakın, hemen hemen hepsi milyarder. Yalnızca Türk Lirasıyla milyarder değil bunlar, dolar milyarderi, mark milyarderi olmuşlardır birçoğu. Oh ne kolay!... Çek bir besmele, gelsin paralar... Finans kuruluşları, şirketler ve bu finans kuruluşları ve şirketler aracılığıyla kazanılan milyarlar... Elhamdülillah Müslümanız!.. Elhamdülillah milyarderiz!.. Bir kolumuz siyasette, öbür kolumuz ticarette, ayaklarımız da tarikatlarda... Bir üçgen bu...Ticaret, siyaset ve tarikat üçgeni... Bunlar dindarın sahtecileridir... Bir yanda sahte Müslümanlar, din tacirleri, inanç sömürücüleri... Bir elleri siyasette, öbür elleri ticarette, ayakları da tarikatlarda dolaşanlar... Öte yandan da sahte Atatürkçüler... İşlerine geldiği sürece, bu sahte Müslümanlar ile kol kola girip öpüşenler... Birbirlerine siyasal destek sağlayanlar... Yasakçılıkla, hot-hot-çulukla Atatürkçülüklerini kanıtlayacaklarını sananlar..." (**Uğur Mumcu**, Cumhuriyet, 1 Mart 1987)

"Oysa sanayileşen toplumlarda akılcı düşünce, egemen düşünce biçimi olmaya başlamaktadır. İnanç ve iman konuları ile teknoloji ve çalışma hayatını idare eden normlar birbirinden ayrılmaktadır.

Sanayi toplumundaki birey akıl ve mantık yürütme ile her gün karşılaştığı sorunları çözme eğiliminde olan, müteşebbis, yaşamını kader ve kanaat yerine kişisel çaba, planlama ve isabetli kararlar almaya dayandıran bir yapıdadır. Çalışma ve iş, bireyin yaşantısında fevkalade önemli bir konuma geçmiş bulunmaktadır. Zaman ileriye doğru uzanan planlanabilir bir içerikte algılanmaya başlamıştır. Dünya ile ilgili, haber ve bilgi toplayan, fikir sahibi bir kişiliğe sahip olan birey sanayi toplumundaki insanın en belirgin özelliğidir." (**Ronald Inglehart**, "Culture Shift in Advanced Industrial Societies", Princeton University, 1990.)

ŞeyhİstanbulIslam Sermayesinin Gözü İstanbul'da

Kamuoyundan gelen tepkiler nedeniyle 2006 yılında iptal edilen İETT arsasının satışı, Mart 2007'de gerçekleşti. Sama Dubai İstanbul'un en değerli 46 dönüm arazisini 1.15 milyar dolara satın aldı. Bu arsaya şehir planlamacılarının itirazlarına rağmen, sözde iki gökdelen dikmeyi planlıyor.

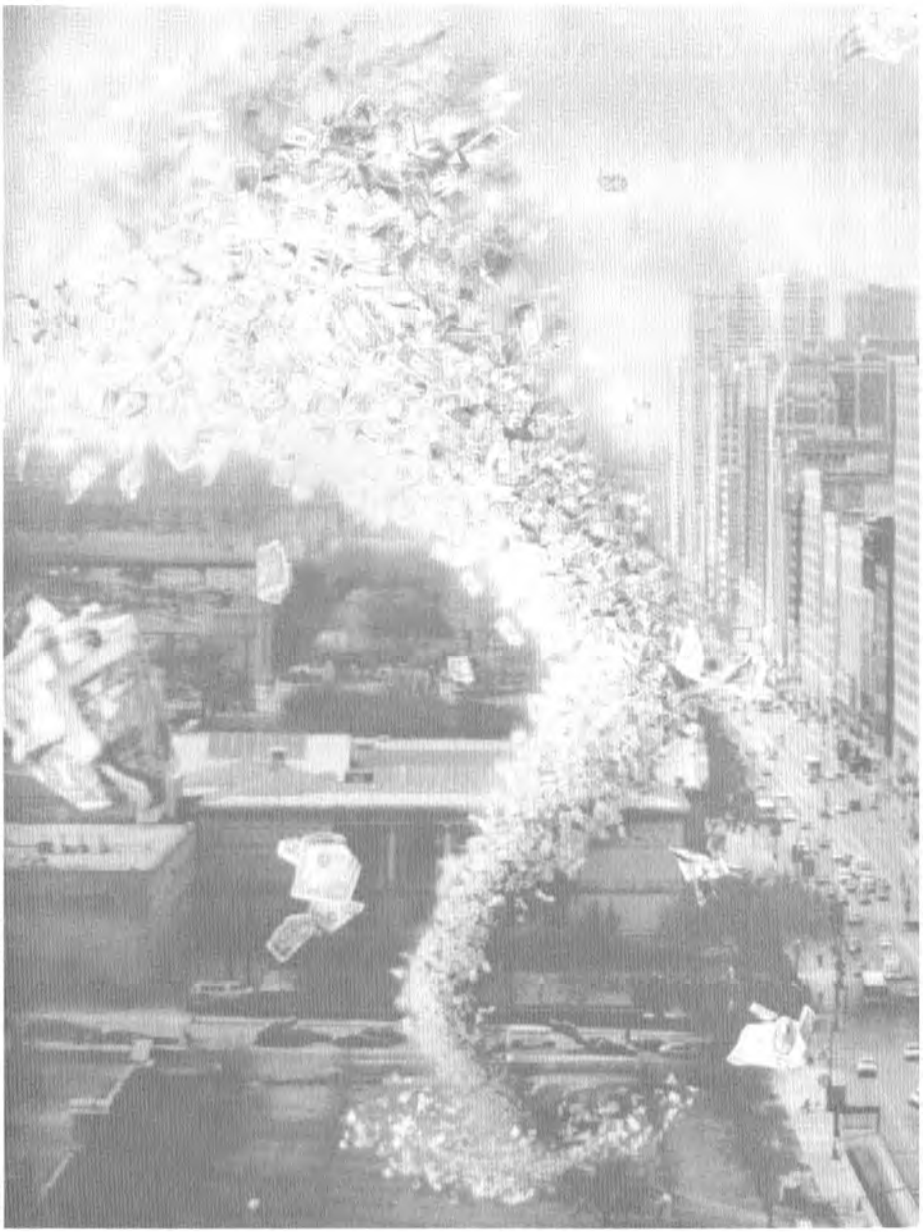

Dubai şeyhi el Maktum'un şirketi, İstanbul Levent'teki İETT Garajı'nı 705 milyon dolara aldı. Arazi, vergiler dahil 1 milyar 136 milyon YTL'ye satıldı. Metrekaresi 25 bin YTL eden arsa, Türkiye'nin en pahalısı oldu

ÖDEMEYİ PEŞİN YAPACAK

KARAYOLLARININ İKİ KATI

ARSA AYNI ARSA, FİYAT ESKİSİNİN 7 KATINA FIRLADI

Bin bir parçalı arayış!

Tasarım: Visual Photos Yayınlayan: BusinessWeek-Türkiye.

Dünyada para bollaştıkça, başta ABD olmak üzere Türkiye dahil gelişmekte olan ülkeler tasarruf yapmıyor ve tüketime yöneliyorlar. Tüketim arttıkça petrol ve ham madde talebi de artıyor. Bu durum petrol fiyatlarının yükselmesine, petrol üreten, rafine eden ve satan şirketlerin ellerinde fonların birikmesine ve gelişmekte olan ülkelere kredi olarak akmasına neden oluyor. Tüketim artışından en çok yararlanan Çin, kazancının önemli bir bölümünü ABD hazine bonolarına aktarıyor. (ABD, yabancılara yılda 1 trilyon dolar üzerinde bono satıyor.) ABD bu şekilde 800 milyar doları aşan cari açığını finanse ettiği gibi, doların değer kaybetmesini de önlüyor. Dünyada bollaşan paradan yararlanan ve cari açığını kapatan ülkelerden biri olan Türkiye, spekülatif döviz girişinden dolayı risk tehlikesiyle karşı karşıya olduğu gibi, petrol fiyatlarındaki artışın ağır faturasını ödüyor.

Dokunulmazlıkların kaldırılmasına yanaşmayan AKP'nin her 5 milletvekilinden 1'i sanık, her 10 yurttaştan 1'i ise sabıkalı

Suç toplumu

194 fezleke AKP hükümeti, aralarında Başbakan Erdoğan, Dışişleri Bakanı Gül, İçişleri Bakanı Aksu ve Maliye Bakanı Unakıtan'ın da yer aldığı milletvekillerinin dokunulmazlıklarını kaldırmaya yanaşmıyor. Meclis'te 115 milletvekili hakkında 194 dokunulmazlık dosyası bulunurken bunların 78'ini AKP'li, 34'ünü CHP'li, 1'ini DYP'li, 2'sini de bağımsız milletvekilleri oluşturuyor. CHP'nin önerilerine sürekli kulak tıkayan AKP, dosyaları dönem sonuna ertelemiş. EMİNE KAPLAN'ın haberi ■ *5. Sayfada*

Dosya kabardı Adalet Bakanlığı, toplam sabıkalı sayısının 8 milyonu aş-

Çocukların kişilikleri bozuluyor

Paralı eğitim travması

Suç artışı sorumlu tanımıyor

► Jandarma Genel Komutanlığı'na ait istatistiklerden derlenen verilere göre, bir yılda suça karşı işlemeri sağlanda yüzde 10, mala karşı işlenen suçlarda ise yüzde 16 oranında artış oldu.

ANKARA (AA) - Türkiye'nin yüzölçümünün yüzde 90 'lık kısmında görev yapılarak sorumluluk bölgesinde, geçen yıl 292 bin 623 suçun aydınlatılmasına katkı sağlandı.

Jandarma Genel Komutanlığı'nın açıkladığı verilere göre, geçen yıl meydana gelen suçlu olaylardan 109 bin 983'ü şahsa karşı, 183 bin 640'ı ise mala karşı işlenen suçlardan oluştu. Bir önceki yıl bu kategorilerde işlenen suçlarda yüzde 10, malı karşı işlenen suçlarda yüzde 16, meydana gelen suçlarda yüzde 16 oranında artış olduğu dikkati çekerken, 2005'te şahsa karşı ve "Genel Ahlap ve Aile Nizamı ile Şahıs Hürriyeti Aleyhine Suçlar" kapsamında yer 2006'da 2 bin 616 kız, kadın, ortak hüzrüne, 68 çocuk kaçırma, 13 erkek ölüm, 9 bin 463 tehdit, 2 bin 869 cebir faaliyetine konu olmuştur. 4 bin 117 tabiyet ve silivesi, 392 müdahale, hırsızlıklar, 883 evlenme, 334 aynıtmadır, 30 evlenme vaadiyle kızlık bozma, 230 fuhuş teşvik, kadın ticareti veya sevkiyle 29 272 kanun uymama ve eylemsizlik) gerçekleşti.

Yine, geçen yıl 845 kişi sınır muhafaza memurlarınca fiilen, 21 kişi yakalanarak olayla, 1205'ten ilgili

SUÇ TÜRÜ	OLAY SAYISI 2005	OLAY SAYISI 2006	SUÇ TÜRÜ	OLAY SAYISI 2005	OLAY SAYISI 2006
Kasten öldürme	3643	3599	Cinsel saldırı (taciz dahil)	68	83
Kasten yaralama	2775	2855	Zina, evlenme, aynı hükümlerine	270	392
Kasten öldürmeye teşebbüs	967	1005	Çocuğu terk etme, kötü muamele	19	15
Ölüme sebebiyet	5	4	Tehdit ve kötü, hakaret yazma	275	470
Çocuk kaçırma	1559	1651	Dolandırıcılık	8302	9355
Cebir kullanarak	1332	1527	Güveniyle suistimal	1658	1829
Fuhuş	1063	1192	Kaçak içki satma	1295	1563
Fuhuşa teşvik	865	871	Diğer suçlar	11	28
Diğer ahlaka aykırı suçlar	8192	8765	Kaçakçılık (diğer)	4724	5151
Çocuk düşürtme	107	115	Tütün kaçakçılığı	280	342
Çocuğun ölümüne sebebiyet	445	564	Kaçak petrol ürünleri	1959	2135
Çocuğun ölümüne sebebiyet	21	24	Kaçak gaz ürünleri	7933	10227
Kamu güvenine karşı suçlar	62	83	Uyuşturucu madde	2820	4126
Ateş etmeden silahla	4	1	Diğer kaçakçılık	12895	14736
Diğer silahlarla	55	52	Çevre kirliliği	7745	11001
Diğer suçlar, sevk edilen	98	92	Genel Toplam	107747	120649

POLİS ŞOKTA

3 ay süreyle her gün 24 saat yakın izleme ve telefonla takip sonucu yakalanan lüks otomobil soygun çetesi zanlılarının serbest bırakılması, polisi şaşkına çevirdi

İzmir'deki bir yargı kararı çok tartışılacak gibi

Gasp var, çatışma var, öldürme var, suçlu yok

Çeteler dehşet saçıyor

Devlet malı üzerinde tepinenler. Tahrip edilen JİT otosu. **9 Kasım 2005**, Şemdinli.

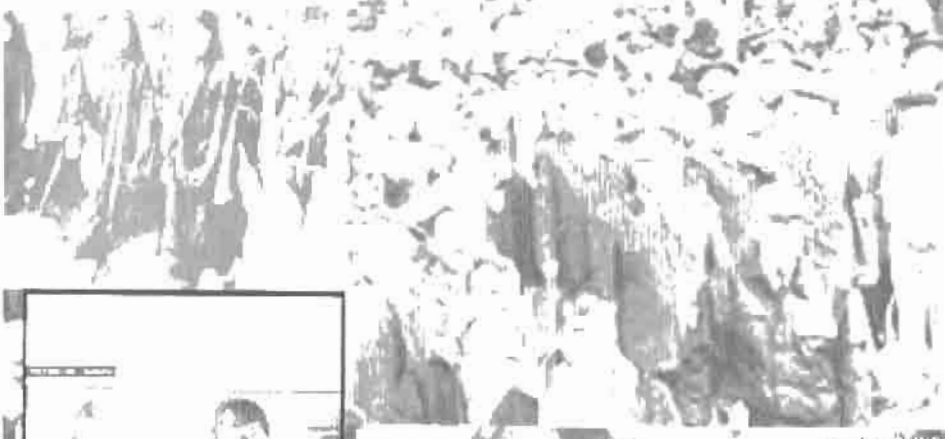
Ateşe verilen polis panzeri. **20 Kasım 2005**, İstanbul.

"Bakınız, bizim 3 yıl önce aldığımız bir Türkiye ve bugün geldiğimiz bir Türkiye var. Özgürlük noktasında neredeydik, nereye geldik."

Başbakan R.T.Erdoğan,
22 Kasım 2005, Şemdinli.

MARABA
TELEVOLE
REKOR BA
ÖZEL SAYI
UCUZ KO
İRAN
ÇANL
2006'nın
SEÇ
ADINLAR
EKS
OKACAK
PEKİ
NE
APMALI?

Kitap eki kapağı.

"Bize ne oldu?" sorusu herkesin ağzında.
Yanıt TAN'ın çizgisinde.

"Dünyayla bütünleşiyoruz" diyen birilerinin dikkatine.
İstanbul 2007
Der Spiegel dergisinde yayınlanan İstanbul fotolarından.

"Biz de 'İnsan' mıyız?"

Bu cümleyi kimseyi işaret ederek yazmadım. Üstüne alan herkes, aşağıda yazacaklarımdan kendini sorumlu gören herkes bu vurguya dahil!

Nedir beni bu noktaya getiren? Aslında sizlerin bilmediği, hepimizin gözünden kaçan bir olay değil. Herkesin günlerdir, aylardır, hatta yıllardır gördüğü ama görmezden geldiği, kamuoyunun kolektif bilinçaltına bastırdığı olaylar.

Daha açık ifadesiyle, 11 Eylül saldırısı sonrası şekillenen, zorla "iki kutuplu" hale getirilen yeni dünya düzeninde, bize bir kol mesafesinde yaşananlar ve yaşananlara sessiz kalan bizler...

Hani bizler "Müslüman"dık, hani bizler Türk'tük, hani bizler "İnsan"dık? Hani bölgenin en güçlü devleti "Türkiye Cumhuriyeti"ydi. Üzülerek söylüyorum; bizler artık koca bir "hiç"iz...

Hiç değildik, tarihin hiçbir döneminde de bu kadar "hiç" olmadık. Ama şimdi tepkisiz, etkisiz, tesir altında uyutulmuş bir toplumuz. Hatta kurumları ve kuruluşları "baskı altına alınmış", elindeki ekonomik çarkları "özelleştirme" adı altında yabancılara satılmış, özel sektörü de **"aman yabancı gelse de beni de alsa"** noktasına getirilmiş basit bir dinamiğiz. Aslında "dinamik" demek de doğru değil; bizler sadece **"statik" bir yapının statik parçalarıyız!**

Değerli dostlar, ülkemin, ülkemi yönetenlerin, toplumun; acizliğini, kafa karışıklığını, yok olma yolunda ilerlerken sakinliğini görünce çıldırıyorum. Bu millet, bu devlet, 2000 yıldır bu bölgenin en güçlü yapılarıydı. 1900'lerin başına kadar Osmanlı'dan talep edilerek alınamayan, çöküş ile birlikte ele geçen Osmanlı topraklarında kurulan İsrail, bugün dünyaya kafa tutarak, Müslüman sivilleri bombalayarak, Ortadoğu'nun haritasını değiştiriyor, bu bölgenin "en güçlü" devleti olduğunu iddia eden bizler **"20 yaşındaki çocuklarımızı arkadan vuranları", iki adım ötemizdeki dağlarda tespit dahi edemiyoruz.** Büyüklerimiz izin vermiyor! Ne de olsa "ölen gariban çocukları, yetişmiş insan sermayemiz değil" değil mi? Bu cümleyi elinde içki kadehi Türkiye'yi kurtaran bir yazar bozuntusunun ağzından kulağımla duydum! Böyle de seçkinci bir anlayışımız var.

Birileri Monaco Prensi şerefine İstanbul'un yalılarında davetler veriyor, onların askerlik yapmamış Amerikan aksanı ile konuşan çocukları, kurdukları gruplar ile Kemal Derviş desteğinde "politikaya" hazırlanıyorlar, birileri de dağlarda ölüyor.

Sonra da iş dünyası çıkıp soruyor; neden AKP iktidar oluyor?

Sonuç: İçinde bulunduğumuz bölge yeniden şekillendiriliyor, şirketlerimiz, varlıklarımız, topraklarımız, insanlarımızın hayatı, ırk ve din kar-

deşlerimizin varlığı pazarlık konusu yapılıyor ve binlerce yıllık geçmişi olan dinamiklerin dünya üzerindeki son temsilcisi **Türk devleti ve onun bir kısmının bugün için kontrolünü elinde bulunduran Türk hükümeti sadece seyrediyor**. İşin daha da üzüncü yanı Türk halkı da "o şarkıcının sevgilisi bu işadamı mıymış", "top o kaleye mi girmiş, bu kaleye mi girmiş" gibi boş tenekelerin peşinden savrulup gidiyor.

Uyanın ey ahali! Altınızdan zemin kayıyor! Avrupa'nın göbeğinde ırkdaşlarımızı, dindaşlarımızı katlettiler, Yugoslavya'yı istedikleri gibi böldüler sesimiz çıkmadı. Şimdi dibimizde aynı şeyi yapıyorlar, hatta sınırlarımız içinde askerlerimizi katlediyorlar, yine sesimiz çıkmıyor. Tek derdimiz var; varlıklarımızı nasıl yabancılara satarız, ortam bozulmasın diye birkaç yabancıya daha nasıl yalakalık yaparız!

Unutmayın; **bu vurdumduymazlıkla gidersek, sıra bize de gelecek! Çember gitgide daralıyor! Bir gün uyandığınızda ya boğazınıza pranga geçmiş olacak, ya da kendinizi beyaz ışığa doğru yaklaşıyor hissedeceksiniz!**

Son söz: İskoçya'nın özgürlük savaşında, iki ordu karşılıklı gelince İngiliz ordusunun ihtişamını görüp kaçmaya çalışan İskoçlara Wallace şu cümleyi söylüyor: "Yıllar sonra ölürken Allah'a 'bir şans daha ver.' diye yalvaracağınıza şimdi savaşın!"

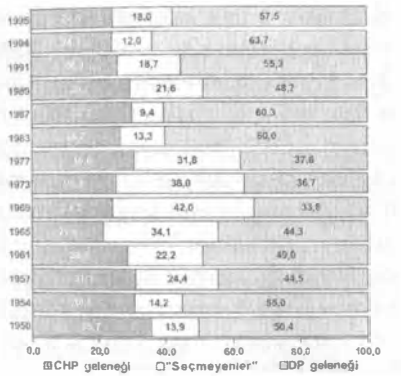
Ben de herkese seslenmek istiyorum; ne iş yapıyorsanız, ister yazar, ister öğretmen, ister savcı, ister asker, ister sokakta dolaşan biri, şunu asla unutmayın; **bir şansımız daha olmayacak**, ne yapacaksak şimdi yapacağız!(36)

Bu uzun ve bol acılı girizgahtan sonra, nasıl bu duruma düştüğümüzün öyküsüne geçebiliriz.

Bu dizinin 1. kitabında 16. yüzyıldan 1921 yılına kadar olan dönem için BİR ÜLKE NASIL BATIRILIR adlı kitap. 1921-1950 dönemine ait olan BATIRILAN BİR ÜLKE NASIL KURTARILIR başlıklı 2.kitap. KURTARILAN BİR ÜLKE NASIL BATIRILIR 1950-1990 dönemini içeren bu 3. kitaptan sonra 4. ve son kitap KURTARILAN BİR ÜLKE NASIL BATIRILIR 1990-2007 başlıklı olacaktır.

(36) Sermaye piyasaları ve ülke ekonomisini yakından irdeleyen, yazılı ve görsel medyada günlük analizler yapan **Yiğit Bulut**'un 27 Temmuz 2006'da Referans gazetesinde yayınlanan, ülkenin içinde bulunduğu durum tespiti ve tepkisini içeren makalesinden seçilmiş paragraflar.

"Ordu Millet Elele" Diye Diye..

Makyavel *"İhtilali yapanlar, devirdikleri yönetimleri bir daha ayağa kalkamayacak hale getirmelidirler."* der. Ancak Türkiye'de her ihtilal veya muhtıra ardından devrilenler daha da güçlenerek geri gelmişlerdir. Kim nerede yanlış yapıyor?

Yukarıda 1950-1995 arasında CHP ve DP geleneğini sürdüren siyasi partilerin kayıtlı seçmenlere göre oy oranlarını gösteren grafik. Cumhuriyet döneminde ordunun TpCF ve SF dahil, DP geleneğine karşı gerçekleştirdiği ihtilallere ve muhtıralara rağmen, DP geleneği oylarının giderek arttığını gösteriyor. Seçim sisteminden kaynaklansa da 2003 yılında AKP'nin tek başına iktidar olması bu sürecin artarak devam ettiğinin kanıtı.

Atatürkçü ve laik yönetim arayışı ve çabalara, ihtilal ve muhtıralara rağmen, her defasında sağ-muhafazakâr bir lider ve parti ön plana çıkmış ve iktidar olmuştur. 27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra isim değiştirip yenlden kurulan partiler karşısında ihtilalciler ve muhtıracılar neredeyse çaresiz ve yorgun düşmüşlerdir. 12 Mart 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle sol ve sağ militan kadro ve örgütler yok edilirken; dernekler, meslek odaları, üniversiteler, işçi sendikaları gibi pek çok sivil toplum örgütü de tasfiye ve pasifize edilmiş, Atatürk devrimlerinden söz etmek bile neredeyse sakıncalı hale gelmiş, bu ise irtica hortladı diyen darbecileri yalnız ve desteksiz bırakmıştır.

Öte yandan 1980'li yıllarda ABD'nin dayattığı "Yeşil Kuşak" (METO) uygulaması 12 Eylülcü Paşalar ve ANAP eliyle siyasal İslâmcılık yaygınlaştırılmış, İslâm ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkiler güçlendirilirken askeri ilişki ve eğitim çalışmaları da başlatılmıştır. Turgut Özal dönemiyle İslâmın siyasallaşması, kadrolaşması ve de varsıllaşması önündeki engeller aşılmış, bu süreç günümüze kadar sürerek en üst noktaya gelmiştir. Böylece darbecilere karşı güç dengesi oluşturulmuştur. MGK ve TSK halen en büyük tehdit olarak "irticai faaliyetleri" gösteriyor ve bununla mücadele için halkın desteğini arıyor. Bu destek olmaksızın ne muhtıra, ne müdahale ve ne de 28 Şubat süreci kararlarının uygulanmasının da çok güç olduğunu da görüyor. Ancak destek beklenen toplumun bir kesimi 12 Eylül ardından pasifize edilmiş, mücadele edilmesi gerektiği söylenen Şeriatçı-siyasal İslâmcı kesim ise gerek ekonomik, gerekse siyasal alanda güçlenmiş ve sonunda tek başına iktidar olmuş, yolları Çankaya'ya kadar uzanmıştır.

Türk halkı kuşkusuz ordusunu seviyor. Bunun en açık göstergesi gündelik hayat. Erkek çocukları 'paşa' hitabıyla sevilip, büyütülüyor, sünnet kıyafeti olarak üniforma giydiriliyor; asker uğurlamalarının hepsi şenlik havasında, anketlerde ordu 'en güvenilir kurumlar' sıralamasında önde.

Halk ordusunu seviyor ama onun siyasetle uğraşmasını da kesinlikle istemiyor. Hatta siyaset alanına her girişinde yanlış yaptığı ve yara aldığı kanısında. Bu kanaat şimdi ortaya çıkmış değil üstelik. İttihat ve Terakki'den beri böyle. Atatürk'ün, Cumhuriyet'in inşa süreci gibi kritik bir dönemde silah arkadaşlarına, "*Ya askerlikten istifa edip politika yapın ya da ordudaki görevinize geri dönüp siyasete karışmayın*" demesi onun bu gerçeği kavramışlığının ifadesiydi. Öncesini bırakalım. 1960 İhtilalinden bu yana tastamam 46 yıl geçti. Neredeyse yarım asır. O günden bu yana askerlerin örtülü ya da açıktan desteklediği, o sayede güçlenmiş tek bir siyasi parti yok. Hatta bu yolla iktidar olmaya çalışanların tamamı kaybetti.

Aksine ordunun açıktan veya üstü kapalı karşı çıtıklarının tamamı büyüdü, iktidar oldu. 27 Mayıs öncesinde DP'nin gireceği ilk seçimde kaybedeceği görünüşte ayan beyan ortadaydı. Ama 27 Mayıs ihtilali tabloyu ters-yüz edince, ordu eliyle rakipsizleştirildiği halde CHP kaybetti. Seçimi, "Ordu millet el ele" bağrışları arasında, binaları taşlanan, yöneticileri saldırılardan korkup kaçan DP uzantısı AP(9) kazandı; hem de üç kez arka arkaya.

12 Eylül 1980 sonrasında darbecilerin kuruluşunu yüreklendirip açıktan destekledikleri MDP'nin akıbeti de farklı olmadı.

Gerek NP, gerekse MSP, kuruluşta AP bünyesinden kopmuş hizip olmanın ötesinde bir siyasi ağırlığa sahip değildi. Ama 12 Mart, ardından 12 Eylül cuntaları, hareketin lider kadrosu ve mensuplarının üzerine gidip onları ihtilal gerekçesi diye işaret edince, güçlendiler. Öyle ki, ordunun açıkça karşı çıktığı, ona bakarak tavır belirleyen basının adeta savaş açtığı RP'nin, neredeyse doğmasıyla iktidara gelmesi bir oldu. Seçmenler, bu partilerde liyakat, ehliyet, program, tutarlılık vs. aramadı.

Nihayet, oldum olası kendisini 'orduya yakın' hisseden ve bunu saklamayan 12 Eylül öncesinin MHP'si, belirli yörelerde sınırlı oy alan küçük bir partiyken; ihtilal idaresi tarafından 'faşist örgüt' suçlamasıyla yargılandıktan sonra, vurgularını değiştirince ikinci büyük parti konumuna geldi. AKP tablonun son örneği ve hiç şüphe yok ki 28 Şubatın siyasi ürünü. Ancak 28 Şubat yaşanmasaydı herhalde ne Tayyip Erdoğan, ne de Abdullah Gül sahneye çıkabilirdi. Keza 'devlet çekirdeği' Tayyip Erdoğan'a cephe almasa, AKP bu denli yüksek oranda oya ulaşamazdı.(*)

Avni Özgürel'in tezimizi doğrulayan bu gerçekçi tespitlerinin ardından şunu sormamız ve açmamız gerekiyor: 70 yıllık Cumhuriyetimizle övünürken, devam etmekte olan 28 Şubat süreci ve MGK kararları irticai faaliyetleri terörün de öncesinde bir tehdit olarak kabul ediyorsa, bir kere daha sormak gerekiyor, başta toplumun kendisi olmak üzere kimler nerede hatalar yaptı ve yapıyorlar?

Anahtar cümleler "mağduriyet travması" ve "ötekileştirme" olabilir mi?

(*) Avni Özgürel, "Türk Ordusunun Büyük Dönemeci (1), Radikal 11.6.2003.

Türkiye dahil 16 Avrupa ülkesinin üyeleri, 22 Eylül 1947'de ABD'ye ekonomik kalkınma programı sundular. Bu programın ardından ABD 3 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanunu çıkardı. Bu dayanışmayı ve Marshall yardımını simgeleyen afişte: ***"Hava ne olursa olsun birlikte hareket etmeliyiz."*** sloganı yeralıyor. Gerçekte bu birlikteliğin Türkiye ayağı, yıkılmış olan Avrupa'nın yeniden ayağa kalkmasını sağlayacak, sanayi ve tarım ham maddelerinin ucuza teminiydi. (Bu amaçla 7 Eylül 1946'da Türk lirasının dolar karşısındaki değeri %100 oranında düşürülmüştü.) Türkiye'de ise ağır sanayi kurulması söz konusu olmayacaktı. (M.Thornburg raporu.) 1947-1948 Marshall yardımı çerçevesinde alınan 100 milyon dolarlık yardımın 5 milyonu liman, 5 milyonu tersane ve bir o kadarı yol yapımına harcanarak Avrupa'nın ihtiyacı olan maddelerin akışı hızla sağlanacaktı. Geri kalan miktar ise Türk Silahlı Kuvvetleri'ne tahsis edildi. Türkiye'nin 1947'de IMF, Dünya Bankası ve OEEC üyeliği ardından verilen krediler ise yine aynı amaçlı olarak liman ve tahıl silolarının inşaası için kullanıldı. Tüm bunlar 1950 sonrasında Demokrat Parti iktidarını parlatacak, Türkiye'deki dengeleri değiştirecek sürecin başlangıcı, yani kapitalizmle eklemlenmenin başlangıcı olacaktır.

Amerikan Kongresi'nin Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve ekonomik yardımı öngören Truman doktrinini kabul edişi.

"Kışla" Görüntüsünden "Şantiye" Görüntüsüne Ama Nasıl?

İkinci Dünya Savaşı sonunda Avrupa'da barışın henüz gerçekleştiği günlerin birinde, Şükrü Saracoğlu Başbakanı **İsmet İnönü**'ye geldi ve gelecek konusundaki görüşlerini paylaşmak istedi. Başbakan ve ekibi, kendilerine düşen görevleri yapmış sayıyorlardı. "Milli Şefin direktifleriyle" Türkiye savaş ateşinden uzak kalmış, ekonomik konjonktürün icabı olarak birtakım büyük sıkıntılara katlanmış, ama külliyetli miktarda döviz biriktirebilmişti. Sağlanan barışın içinde bu olanaklarla ülkenin kalkınması hareketini tekrar ele alma günü gelmişti. Türkiye'ye korkunç bir yük olan ordu mevcudu azaltılacak, bu güç, iş gücü olarak seferber edilecektir, ülke beş yıldır büründüğü "kışla" görünümünden çıkıp "şantiye" görüntüsü alacaktır. Saraçoğlu henüz gençti, "günün gerektirdiği bilgilerle donatılmış" yeni bir ekibin yine "Milli Şefin direktifleri altında" görevi devralmasını istiyordu.

İnönü güldü. Saraçoğlu her şeyi nasıl tozpembe görüyordu. Halbuki onun inancı atlatılacak çok önemli ve çok kritik bir devrenin daha yaşanması gerektiğiydi. Savaş kurtarılmıştı ama barışın ilk günlerini kazasız belasız geçiştirmek de onun kadar çetin bir iş gibi görünüyordu. Başbakan ona: ***"Dur bakalım, acele etme"*** dedi.(1) Neden?

Stratejik Ortaksız Yapamayan Kimi Türk İdarecileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya eklemlenme çabaları, önce Londra-Paris, İttihatçılar döneminde ise Berlin merkezliydi. Bir yanıyla yapışkan ve tavizci, diğer yanıyla uyumsuz ve bilgisiz politikalar İmparatorluğun sonunu getirmişti. 1945 sonrasında liberal muhafazakârların(?) yeni eklemlenme merkezi ise Washington.

1945'te tekrar uç veren, ancak bu defa Atlantiğin ötesinde ABD'ye eklemlenme politikaları, 1950'den sonra tüm hızıyla sürdürülecektir. Oysa bu dizinin 2. kitabında anlatıldığı gibi, 1920 Nisanından 1950 Mayısına kadar uzayan ilk 30 yılında Türkiye bütün dünyaya, son derece zor şartlara rağmen istikrar içinde, dıştan hiç borç ya da yardım almadan, aksine Osmanlı borçları için dışarıya net bir borç ödemesinde bulunarak, kısaca tamamen kendi özkaynaklarına ve toplumun özverisine dayanarak hızla kalkınmanın (30 yılda %6.2 yıllık ortalama dolayında bir kalkınma gerçekleşti) parlak bir örneğini vermişti.

(1) Metin Toker, "Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları", 1944-1973, Bilgi Yay.

"İş iktisadi davalara geldi mi, sesimiz kısılıyor, küçülüyoruz."

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü

İnönü, savaş yıllan içinde ister istemez askeri yardım peşinde koşulurken, şunları söylemekten kendini alamamıştır: *"Milletlerarası siyasi müzakerelerde ve herhangi bir devletin temsilcileri ile bir masanın başına oturduğumuz zaman, siyasi davaları ve davalarımızı, eşit şartlarla, açık dille ve gururla konuşuyor, savunuyoruz. Ama bu konuşmalar bitip de, iş iktisadi davalara geldi mi, o zaman sesimizin tonu değişiyor. Sesimiz kısılıyor. Çünkü iğneden ipliğe kadar her şeyi onlardan istemeye başlıyoruz! İşte o vakit siyasi konulardaki sözlerimiz de kıymetlerinden kaybediyor. Küçülüyoruz!"* Ne var ki savaştan sonra, Stalin'in yarattığı güvensizlik ortamı bahane edilerek, yardımların ağır bedelini bile bile, Amerikan yardımı peşinde koşulacaktır. Elimizdeki altın ve dolar stoku 245 milyon dolar. Bunu kara günler için saklayarak, 1945 sonlarında Amerika'dan İthalat-İhracat Bankası aracılığıyla 300 milyon dolarlık kredi istendi.

Amerikalılar gözlerini hayretle açtılar: Böyle bir meblağ, kredi diye hiç kimseye verilmemişti. Sonra, Türkiye'nin kritik durumunu da Amerika o günlerde henüz anlamıyordu. Yanmış ve yıkılmış bir dünya dururken, yardım, savaş ateşinden uzak kalmış Türkiye'ye mi yapılacaktı? Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi **Wilson** da Rus tehdidinin(?) neden olduğu yüklere Türk ekonomisinin dayanamayacağını, **State Department**'a açıkça bildiriyordu. Ancak Washington bunları duymayacaktır.

İnönü, savaş süresince sürdürdüğü tutarlı politikalara karşın, savaş sonrasında değişen dünya koşulları karşısında, kendisini aşırı derecede boşlukta ve panik içinde hissetmiş, yönünü en güçlü olarak gördüğü ABD'ye çevirmişti. En üst makamlardaki kimi Türk idarecileri ABD'ye *"gelin bizi koruyun, kollayın, yardım edin"* şeklindeki zayıflık gösterileri ve davetkârlık karşısında; karşı taraf kendi çıkarları, bildikleri ve kurallarıyla gelir, "kendilerine koşut" politikalar içinde olmamızın gereğini yaparlar. Türkiye'nin hükümranlık haklarıyla bağdaşmayan sözde "dost ve müttefik"(!), "ortak çıkarlar"(!) gibi başlıklarla, açık-gizli çeşitli anlaşmalar imzalatırlar ve ülkenin geleceğini ipotek altına alırlar. Bu koşullar altında olası sorunlar çıktığında *"bağımsızlık elden gitmiştir"* şeklindeki yakınmaların hiçbir anlamı kalmayacaktır.(2)

(2) **ABD eksenli politikalar**, daha sonra da **"ABD stratejik ortağımızdır"** diyen politikacılar sayesinde, 60 yıldan bu yana Türkiye'nin onurunu ve güvenliğini yerle bir eden pek çok olay yaşandı ve yaşanıyor. Gizli açık ikili anlaşmalardan, ABD üstlerinden, U-2 uçağı skandalına, silah ambargolarından, Irak Savaşı öncesinde ülkenin işgaline kalkışılmasına, Türk askerinin başına çuval geçirilmesine, PKK terörüyle mücadelede Türkiye'nin aldatılmasına kadar; askeri, mali, ekonomik, eğitim ve birçok alanda ABD'nin kendi çıkarları doğrultusundaki yaptırım, talep ve tehditleri, Türk hükümetlerinin gereksiz ve aşırı tavizlerinden kaynaklanmaktadır.

Bu dizinin 2. kitabında görüleceği gibi 1945 sonrasında ABD ve Türkiye arasında başlayan siyasi, ekonomik ve mali ilişkiler, İnönü'nün açık kapı politikası, 7 Eylül 1946 devalüasyonu, M.Thornburg'un Türkiye raporu, IMF, Dünya Bankası, OEEC (Organisation for European Economic Co-operation-Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı. 1961'den sonra OECD-Organisation for Economic Co-operation and Development-Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Geliştirme Teşkilatı) üyelikleriyle, Türkiye'yi Batı güdümünde dönüşü olmayan bir yola sokmuş; Kemalistlerin 25 yıllık mücadelesine sünger çekmişti.

Aslında Amerika'nın Güvenliği Uğrunda Yapılmış Yardımlar(!) Olarak Düşünülmektedir

ABD ve Türkiye arasındaki bu türde yakınlaşma, gerçekte daha önceleri 11 Mart 1941 tarihli Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'ndan yararlanmak için yapılan anlaşmayla uç vermeye başlamıştı.

Truman'ın Ekim 1946 tarihli "**Karşılıklı Savunma Yardımı Kanunu**" gerekçesinde: "Yabancı hükümetlere yapılacak yardımlar, onlann iktisadi ve siyasi güvenliklerini sağlamakla beraber, aslında Amerika'nın güvenliği uğrunda yapılmış yardımlar olarak düşünülmektedir. Amerika'nın bu güvenliğinin artınlması için yabancı devletlerin askeri güçlerini artırma yönünde çaba göstermelerini istememiz gereklidir."diyordu. Prof. **Baade**, şu hesabı yapmaktadır: "*Bir Amerikan tümeninin Amerikalılara maliyeti 500 milyon dolar, bir Alman tümeninin Almanlara maliyeti 250 milyon dolardır. Alman tümenini ölçü alırsak, Türklye'nin Batı savunmasına katılma payı 18 tümen x 250, yani 4,5 milyar dolardır.*" Fakat Washington'da yapılan bu hesaplar, Ordu'da modem silahlara büyük ihtiyaç duyulduğu için, o zamanlar Ankara'da pek yapılmamaktadır. 1947 tarihli '**Askeri Yardım Anlaşması**' ile silahlann "verildikleri gayelerden başka bir gayede kullanılmasına" ABD'nin müsaade etmeyeceği kabullenilmiştir.

Bu konuda ayrıntılı araştırma ve yayınları olan 27 Mayıs 1960 askeri ihtilal sonrasının MBK üyesi Hava Subayı **Haydar Tunçkanat** şöyle diyor: "Anlaşmanın başlangıç kısmında; Türk Hükümeti'nin, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için Birleşik Devletler'den yardım istediği yazılıdır. Türkiye'nin bağımsızlık ve hürriyetini kimlere karşı koruyacağı anlaşmada belirtilmiyorsa da, Truman Doktrini ve buna ilişkin yardım kanunu, yardımın Komünist tehdit ve tehlikesine karşı kullanabileceğini söylemekte ve bunun dışındaki her türlü kullanışı yasaklamaktadır." (Bu anlaşmanın ayrıntıları için belgeler kısmına bakınız.)

O günleri yaşayan bir subay olarak **Orhan Erkanlı**, askeri yardım yoluyla, Amerika'nın kendi anlayışına göre Türk Ordusu'nu düzenlemeye

koyuluşunun hikâyesini şöyle anlatmaktadır: "1947 yılında Truman Doktrini ile başlayan Amerikan askeri yardımı birçok tabii neticeleri de beraberinde getirdi. Ankara'da bir **'Amerikan Askeri Yardım Kurulu'** faaliyete geçti. Bu kurula bağlı olarak tümenlere kadar her büyük karargâha birer askeri ekip **(Field Team)** verildi." (İkili anlaşmaların çoğu Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanları ile Türk Hükümeti'nin yetkilileri arasındaki özel görüşmelerde vücut bulmuştur).

Türkiye'yi Yöneten O Günkü Kadrolar Gerçekten Ne İstiyordu? Ne İstediklerinin Farkında Mıydılar?

Savaş dışında kalmamıza rağmen, savaşın bütün ağırlığını, sosyal ve ekonomik tahribatını sırtında taşıyan Türkiye, her şeye muhtaç durumdaydı. Bu ihtiyaç ve bir an evvel güçlü bir orduya sahip olmak arzusu, bizi Amerika ne verirse (bilgi, malzeme, silah ve hatta postal ve çorap) onu almaya zorladı. Türkiye, mutlak bir samimiyet ve safiyetle, Silahlı Kuvvetleri'nin kontrolünü, eğitim, organizasyon ve lojistik destek bakımlarından Amerikalıların eline bıraktı. Fakat Amerika cömert olduğu kadar, hesaplı ve geleceğe ait planlı bir çalışma içinde olduğundan; malzeme, silah ve bilgi ile beraber, kendi askeri usullerini de Türkiye'ye getirdi, bütün ikmal kaynaklarımızı elinde topladı; tek satıcı, tek verici durumuna geldi.

Türkiye'yi yöneten o günkü kadrolar gerçekten ne istiyordu? Ne istediklerinin farkında mıydılar? Çünkü Atlantiğin ötesine dikkatle bakıldığı zaman, onların içinde bulundukları olağanüstü koşullar ve değişim ile geleceğe yönelik proje ve endişelerinin neler olduğu açıkca görülebiliyordu. ABD savaşı sona erdiren güç olarak geleceğe yönelik çok büyük ekonomik ve siyasi potansiyelini ortaya koymuştu. İlk şaşkınlığı geçer geçmez, birikmiş kaynak ve enerjisini, öncelikle Avrupa üzerinde kullanmaya yöneldi. Türkiye örneğinde olduğu gibi, yıkılmış Avrupa ülkeleri de Amerikan desteğine muhtaçtılar. ABD bu fırsatı iyi değerlendirdi ve tüm kapitalist girişimlerini buradan başlattı.(3)

(3) İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, Batı Avrupa'da kapitalist düzenin hakimiyetini koruyup devam ettirmek için, Birleşik Amerika'nın askeri ve mali desteği zorunlu olmuştu. Kapitalist sınıfın egemenliğini sürdürmek için Avrupa burjuvazisi ABD'ye bütün kapıları ardına kadar açtı. Kapitalist düzeni kurtarma meselesinin en baş mesele olduğu o yıllarda, Avrupa burjuvazisi ABD'ye her türlü imtiyazı vermeye hazırdı. ABD şirketleri bu büyük fırsattan yararlanmasını mükemmelen becerdiler. Batı Avrupa'daki hemen bütün büyük şirket ve tröstlerin hisse senetlerini ellerinde toplamaya başladılar. 1955 yılında 1110 büyük firmanın hisse senetlerinin %24'ü Amerikan şirketlerinin eline geçmişti. Mesela, **First National City Bank**'a bağlı **National Cash Register** firmasının yıllık kârının yansı Batı Avrupa ve diğer ülkelerden geliyordu. Şikago grubuna bağlı **International Harvester** firmasının ise kârlarının %39'u yine Batı Avru-

Bu dizinin son kitabında Türkiye'nin günümüzde geldiği nokta işte bu soruların içinde açıklığa kavuşacak. Şimdi savaşın hemen ardından ABD'de neler olduğuna bakalım.

"Atom bombasının komünizmi önlemeye yetmediğini gören Washington, kapitalizmi dünya sistemini ayakta tutmak amacıyla harekete geçmiştir."

ABD, 1946 yılı sonlarına kadar, atom bombası tekelinin verdiği güven içinde yaşamıştır. Bütün halklar gibi, Amerikan halkı da, savaştan bıkkındır. Bu şartlar altında ABD, askerlerini terhis etme, savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçme çabası içindedir. ABD'nin "kabuğuna çekilme" fikri güçlü gözükmektedir. 1946 yılı sonlarından bu yana, ABD'nin pasif tutumu değişmeye başlamıştır. Doğu Avrupa'da komünist rejimlere kayışın hızlanması, Yunanistan'da komünistlerin lehine bitebilecek bir iç savaşın sürüp gitmesi, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde komünist partilerin iktidarı ele geçirme ihtimalinin belirmesi, Çin'de komünistlerin gittikçe ağır basmaları ve daha birçok azgelişmiş ülkede solcu ayaklanmaların görülmesi, kapitalist sistemin geleceği bakımından ABD'yi endişeye düşürmüş ve atom bombasının komünizmi önlemeye yetmediğini gören Washington, kapitalizmi dünya sistemini ayakta tutmak amacıyla harekete geçmiştir. Nasıl Sovyetler Birliği gittikçe daha fazla sayıda ülkenin komünist sistemi benimsemesini -hiç değilse kapitalist olmayan bir

---

pa mahreçliydi. İngiltere'deki en büyük ABD firmasından on tanesi, **United Shoe Machinery** (Boston), **Goodyear** (Clevland), **General Motors, Du Pont** tröstlerinin enikleridir. Milletlerarası finans-kapital operasyonlarında **Rockefeller** grubundan sonra ikinci yeri işgal eden Morgan grubu, savaş sonrası döneminde de Batı Avrupa'daki bütün mevkilerini muhafaza etmektedir. Bu mevkileri daha da kuvvetlendirmek için Avrupa'ya önemli miktarda sermaye ihraç etmeye başladı. Avrupa'da büyük yatırımlara sahip olan, örneğin **General Electric, International Business Machines** ve **International Telephone** and Telegraph firmalarını **Morgan** grubu kontrol etmektedir. Fransa ve İngiltere'deki Ticaret Bankaları yine Morgan grubuyla bağlıdır. Londra'daki **Guaranty Trust** ve **Bankers Trust** bankaları, **Morgan Grenfell** Bankası ile bağlıdır. Paris'teki **Morgan and Cie**, Fransa'daki en büyük Amerikan bankasıdır. Bu banka, Fransa'daki **Bendix Aviation**, **Inetrnational Harvester** (Şikago grubunun) ve **Credit Suisse** firma ve bankalarının idare kurullarında temsilcilere sahiptir. Morgan grubu, İngiliz, İtalyan ve Belçika petrol ve petro-kimya tröstlerine yardım etmekte ve kredi açmaktadır. Böylece, Rockefeller grubunun milletlerarası petrol ticaretindeki tekelini kırmak istemektedir. Morgan grubu, maden sanayii kolunda da Avrupa'ya büyük yatırımlar yapmaktadır. Örneğin, Morgan grubunun enikleri olan **Kennecott Copper**, **Newmont Mining** ve **US Steel** gibi firmalar yoluyla Fransa, İngiltere ve Belçika'nın Afrika'daki kolonilerinde büyük yatırımlara girmiştir.
(V.Perlo, "The Empire of High Finance", s.489-490'dan nakleden M.Fahri, "Amerikan Harp Doktrinleri", Yön Yayınlan, İstanbul, 1966, s.378-380.)

yol tutmasını- arzularsa, ABD de kapitalist kampın lideri olarak, kapitalizmin dünya hegemonyasını sürdürmek ve İngiltere ile Fransa'dan boşalan yeri doldurmak için dünya sahnesine fırlamıştır. Dava, yalnızca Sovyetlerin muhtemel saldırılarını önlemek değil, kapitalist sistem içinde bulunan gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin, hiçbir dış müdahale olmasa bile, kendi iç gelişmeleriyle kapitalizmden sosyalizme kayışlarını durdurmaktadır.

ABD Çıkarları Gereği Az Gelişmiş Ülkelerde Toprak ve Ticaret Erbabından Yandaş Sanayici ve İşadamı İmal Etmeye Yönelecektir

Bu nedenle ABD ittifakı, askeri ve iktisadi yardımları, iki devletin bir ortak düşmana karşı klasik işbirliğinden ibaret kalmayacak, ilişki kurduğu ülkelerin belli bir ekonomi sistemini benimsemesini, belli bir kalkınma yolu izlemesini sağlamaya önem verecektir. Dünya çapındaki bu ekonomik sistem savaşında, ABD, kapitalizmden yana güçleri kuvvetlendirmeye, kapitalizme karşı olan güçleri zayıflatmaya ve etkisiz kılmaya çalışacaktır. Azgelişmiş ülkelerde kapitalizmin temsilcileri, sömürge ya da yarı-sömürge düzeninin ürünü olan büyük toprak ve ticaret çıkarlarıdır. ABD, bu çıkarları güçlendirmeye ve bunlardan sanayici imal etmeye yönelecektir. Sömürge ya da yarı-sömürge ilişkilerinin büsbütün tasfiyesini ve toplumsal devrim yoluyla bağımsız kalkınmanın gerçekleştirilmesini isteyen güçleri ise ABD, ister istemez karşısına alacaktır.

Amiral **Sezai Orkunt** şöyle diyordu: ***"Batı devletlerinin denizaşırı sermaye yatırımları, bu sermayenin yatırıldığı topraklarda kendisine bağlı veya hiç değilse taraftar, siyasi ve askeri bir istikrar arar. Bunun en ideal ve rahat ortamı sömürgedir. Sömürgecilik terk edilmiş olduğuna göre, arkasında devletinin ağırlığı olan yabancı sermaye, çalışacağı topraklarda ya liberal bir iktisadi düzeni veya sermaye düşmanlığı yapmayan bir rejimi arzular.*** *Krallık veya Batı anlamı içinde demokratik bir idare şekli, sermaye için fark etmez. Her iki ortamda da bu sermaye, gelişme zemini bulur. Ancak bu sermayenin en çok çekindiği husus, bir tarafta komünizm, diğer tarafta ihtilalci milliyetçilik akımlarıdır. Komünizm, oturduğu sert sosyalist temel ve tedbirler bakımından imtiyazlı yabancı yatırımlara kat'iyen tahammül etmez. Onun girdiği yerden yabancı sermaye ya kaçar veya massedilir. Yabancı sermaye, haklı olarak komünizm kadar katı devletçilik ve milliyetçilik anlayışlarından da korkar. Bunun içindir ki Amerikalı, hem yatırımlar hem de onun doğurduğu siyasi sebepler yüzünden, barutun icadından sonra en tehlikeli keşfin milliyetçilik akımları olduğunu ifadede zaruret duymuştur. Bu itibarla, reformlar için dış yatırımlara veya ham madde kaynaklarına ihtiyaç duyan büyük*

sanayi memleketleri, kendi pazarlarının pazar olması muhtemel sahaların ne komünizme kaymalarına ve ne de milliyetçi bir sosyalizm izlemelerine açık veya kapalı her metod ile karşı koymak isterler."(4)

Savaş sonrasının olağanüstü şartları ve Stalin'in tehditleri, (İleride görüleceği gibi tehditler tartışmalıdır.) milli güvenlik endişesiyle hareket eden çevreleri de Amerikan ittifakını aramaya itecektir. Önce 95 milyon dolarlık ödünç silah alınması, Truman Doktrini'nin ilanı ve Amerikan savaş gemilerinin 1946'dan başlayarak Türk limanlarını ziyareti hoşnutlukla karşılanacaktır. Türk yöneticileri de Truman Doktrini ile ülkenin güvenliğinin sağlandığı kanısında olmadıkları için, ittifak aramaya devam etmişler.(5)

Borçlarını Ödeyemeyen Ülkeler Listesine Kaydedilmekten Kurtulmanın Yolu Batı'ya Daha Doğrusu Amerika'ya Sığınmaktır

İçeride *"Toprak reformuna hayır", "Köy Enstitülerine paydos"* sloganlanyla ortaya çıkan çevreler, Batı ittifakının ve yabancı sermaye ile dış yardımların baş savunucularıdırlar. Artan ticari ilişkilerden, yabancı sermayenin gücünden ve tekniğinden, dış yardımlardan ve yabancı firma mümessilliklerinden onlar yararlanacaklardır. Batı ve Amerikan ittifakı, çok partili hayata geçişle güçleri daha da artan bu sınıfların çıkarlarına tamamen uygundur. Türk bürokrasisinin içinde, başından beri var olan **"Tanzimat Batıcısı"** kanat, bu yolda büyük toprak ve ticaret çıkarlarını tamamen desteklemekte, onların ateşli savunuculuğunu yapmaktadır. 7 Eylül 1946 devalüasyonu ile ithalatçı ve ihracatçılara büyük spekülatif kazançlar sağladığı ileri sürülen bir Ticaret Bakanı, 1946 Aralık ayında Meclis'te yaptığı bir bütçe konuşmasında, devletçilik dönemini, Türkiye'nin iflası olarak ilan edebilmektedir: *"Biz 1939 yılına ödeme aczi ile girdik. Maalesef söylüyorum. 1939 harp yılı gelmiş çatmamış olsaydı, bizi borçlarını ödemeyen memleketler listesine kaydedeceklerdi. Maalesef böyle bir felaketten daha büyük bir felaketle ancak kurtulabilirdik. Çünkü muhtelif memleketlerin bizde bloke paraları vardır. Mallarını alıyorduk. Paralarını vermiyorduk. Bunların yekûnu 80 milyon lirayı mütecavizdir. Amerika'dan mal getiriyorduk. Aşağı yukan siparişlerimiz kabul edilmez olmuştu. Çünkü 9 ay evvel getirdiğimiz malların bedellerini ödeyemiyor-*

(4) 12 Ağustos 1968 tarihli Cumhuriyet Gazetesi.

(5) Doğan Avcıoğlu, "Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın", s.383.
SSCB nükleer silah ve uzun menzilli füzelere sahip olduğunda, Washington, Türk topraklarında Amerikan üsleri kurmak ihtiyacını duyacak, işte ancak o zaman Türkiye'nin NATO'ya alınmasını sağlayacaktır. ABD, Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya girmesiyle, bu antlaşmanın üçüncü maddesine dayandırılan ve gizli tutulan **"İkili anlaşmalar"**la Türkiye'de üsler kuracaktır.

duk... O vakit bu vaziyette harp ekonomisinin kapalı hayatına girişimiz ve bu vaziyette kalışımız, bizim için kurtarıcı bir nimet oldu..."

Bu görüşe göre "borçlarını ödeyemeyen memleketler listesine kaydedilmekten" kurtulmanın yolu, Batı'ya, daha doğrusu Amerika'ya sığınmaktır. Kudreti artan sınıfların taleplerini dile getiren bu görüşler karşısında direnebilmek, istenilse bile kolay değildi. Hele Stalin'in tehdit edici yayılma politikası, direnme olanaklarını, görünüşe göre büsbütün ortadan kaldırmıştır. Türk dış politikasındaki Amerikancı yönelişe, çabucak susturulan dar bir sol çevre ve eski CHP kadrosundan pek az kişi, bağımsızlığımız açısından karşı çıkma cesaretini gösterebilecektir. Fakat Anglosakson çevrelerin çok eskiden beri tanıdıklan **Hasan Saka**, ABD ile imzalanan yardım antlaşmasından sonra, 1947 Temmuzunda Meclis'te, bağımsızlığımız açısından hiçbir endişeye yer olmadığını açıklayacak ve mesele halledilecektir: "*... anlaşma aleyhine yapılmış olan neşriyat, Türkiye'nin bir yardımı vesilesiyle, iktisadi serbestisinden fedakârlık ediyor telakki ve mütalâasında bulunanlar, bilhassa mukavelenin ve kanunun neşrinden sonra, niyetleri samimi ise kendilerine teşekkür ederim. Mutmain olsunlar. Ne Türk Hükümeti'nin ne de ABD Hükümeti'nin tarihinde herhangi bir mukavele, yardım yoluyla müstakil, bağımsız bir devletin bağımsızlığına aykın bir teşebbüs gösterilebilir.*"

Böylece 1946 yılından başlayarak, yalnız Türk dış politikasına değil, iç politikasına da Amerikan faktörü, etkili bir güç olarak yerleşmiş bulunmaktadır.

Amerikalı uzmanlar *"Türkiye'nin yardıma ihtiyacı yok"* dedilerse de.

ABD bir yandan askeri yardım yoluyla Ordu ile uğraşırken, öte yandan iktisadi yardım yoluyla, Türk ekonomi politikasını etkilemeye yönelmiştir. Fakat bu konuda da ABD, önceleri nazlı davranmıştır. 1947 Martında, Amerikan Meclisi'nde konuşan hükümet sözcüsü, **"Türkiye mali yardım talep etmek üzere, müteaddit defalar Amerika'ya müracaat etmiştir. Fakat Amerika Hükümeti, bu müracaatların bazılarını müsait karşılayacak durumda değildi."** demektedir. ABD, önce isteksiz davranmıştır. Türkiye, Marshall Planı'ndan 615 milyon dolar yardım istemiştir. Amerikalı uzmanlar, bir rapor hazırlayarak, Türkiye'nin yardıma ihtiyacı bulunmadığını, savaş yıllarında bir tahribata uğramadığını, yeterli döviz ve altın stokuna sahip olunduğunu, sanayi üretiminin savaş öncesi yıllarına nazaran arttığını belirtmişler ve Türkiye'nin yardım görmek şöyle dursun, Avrupa'nın kalkınmasına yardım edebileceğini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre Türkiye, kalkınma programının finansmanını kendi başına karşılayabilecek durumdadır. Türk Dışişleri Bakanı ise Amerikalı uzmanla-

nn iddialarını kabul etmekle birlikte, vardıklan sonucun yanlış olduğu, Türkiye makine ve teçhizat için yardıma ihtiyacı bulunduğu görüşünü savunmuştur. Nihayet ısrarlı çabalarla Türkiye, **Marshall Planı**'na alınmış ve 8 Temmuz 1948'de Türk Parlamentosu, ABD ile Türkiye arasındaki İktisadi İşbirliği Anlaşması'nı onaylamıştır.1948 sonbahannda da yardım programına nezaret için bir Amerikan misyonu Türkiye'ye yerleşmiştir. Ama ümit edilen miktarda yardım alınamamıştır. 1949-1950 mali yılı sonunda, ABD yardımı ancak 180 milyon doları bulacaktır.

Türkiye'nin Marshall yardımından yararlanması, şu gerekçeyle kabul edilmiştir: Savaştan yıkık çıkan Avrupa'nın gıdaya ve ham maddeye ihtiyacı vardır. Türkiye, aldığı yardımlarla tarımını geliştirecek ve Avrupa'nın gıda ve ham madde deposu haline gelecektir. Buna karşılık, sanayi mamullerini Avrupa'dan alacaktır. Atatürk döneminde amaç, sanayi ülkesi olmakken; Marshall yardımı ile amaç, Avrupa'nın tarım ülkesi olmaktır.

ABD ve ABD egemenliğindeki milletlerarası kurumlar böylece Türkiye'nin ekonomi politikasını çizmeye koyulmuşlardır. Esasen daha 1945 yılından başlayarak, Türk kalkınmasında ABD görüşleri egemen olmaya başlamıştır. ABD, devletçiliğin bırakılmasını, özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin teşvik olunmasını, devletin sanayiden çok bayındırlık işlerine yatırım yapmasını istemektedir.

Marshall Yardımının Ardındaki Gerçek Neydi? "Pentagon-Wall Street Partisi" Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı?

ABD'de tekelci devlet kapitalizmi dönemine girilmesiyle birlikte savaş sanayii de büyük bir sıçrama yapmıştı. Savaş öncesinde ABD Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan silah, mühimmat ve malzemenin büyük bir kısmı devlete ait fabrikalarda yapılırdı; ancak savaş sırasında özel sektörün silah imalatına giriştiği ve tabi büyük kazançlar sağladığı görüldü. Savaş sonrasında ABD'deki devlet kapitalizmi süreci tamamlanınca, yani devlet ve hükümet organlarının kilit organları artık büyük finans kapitalin doğrudan doğruya bizzat kendisi ve temsilcileri tarafından ele geçirilip işgal edilince işin rengi değişmeye başladı. Önce devlete ait fabrikaların ve işletmelerin ucuz ucuz özel sektöre satılıp devredilmesiyle işe girişildi. Ordunun ihtiyaçları tamamen silah fabrikatörlerinden satın alınan silahlarla karşılanmaya başlandı ve bu olayla ABD'de finans kapitalin kurduğu savaş sanayii ABD sanayi kollarının en güçlüsü haline geldi.

Devleti ele geçirmiş olan finans kapital, en büyük kazancı savaş sanayiinden sağlamakta, tamamen garantili devlet siparişlerine göre üretim giderek artırılmaktaydı. Pazar, piyasa gibi bir sorun yaşanmamaktay-

dı. Öte yandan sermayenin büyük bir kısmı, devletin aştığı kredilerden gelmekte, üreticilerin ödedikleri vergiler de silah sanayi lehine indirimler ve avantajlar sağlanmaktaydı. Ürün çeşitliliği ve yüksek orandaki siparişler oranında çok fazla sayıda yan sanayii kuruluşlan da büyük tesisler için çalışmakta ve savaş istihdamı giderek artırmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle tamamlanmış olan devleti tamamen ele geçirme süreci, General Marshall'ın Dışişleri Bakanlığına getirilmesiyle ve bu bakanlığın kadrolarının yarısı askerler tarafından işgal edilince, gayriresmi **Pentagon-Wall Street partisi** 1947 yılında süratle kurulmuş oldu. Eisenhower'ın başkanlığa getirilmesiyle, Pentagon'un nüfuzu büsbütün arttı. ABD Milli Güvenlik Konseyi'nin görüşeceği meseleler, alacağı kararlarla ilgili bütün hazırlıklar, ön çalışmalar, teklif ve projeler artık hep Pentagon'da işlenir, hazırlanır olmuştur. ABD dış politikasına hakim olan Soğuk Savaşın bütün biçimleri, yöntemleri Pentagon'daki uzmanlar tarafından hazırlanıp yürütülmektedir. Yalnız Dışişleri Bakanlığına ve bakanlıklara Pentagon'un adamları yerleştirilmiştir.

Eisenhower'ın başkanlığı sırasında Washington'daki devlet ve hükümet cihazında 200 general ve amiral, 1300'den fazla albay ve 6 bini aşkın subay önemli işlerin başına getirildi. (Bu durumda, Demokratlann iş başına gelmeleriyle hemen hiçbir değişme olmadı. Hatta **Kennedy**'den sonra başkanlık koltuğuna Johnson'un oturmasıyla, askerlerin devlet kadrolarındaki yer ve nüfuzları daha da arttı. Tekelci Devlet Kapitalizminin kendine özgü kanunları bunun böyle olmasını gerektiriyordu. Yani, devletin militarize edilmesi ve finans-kapitalin kapitalist dünya üzerindeki hegemonyasının bekçisi, jandarması olması bir zorunluluktu.)

Bu bakımdan, ABD Savunma Bakanlığı koltuğuna 1945'ten bu yana oturtulmuş olan sekiz bakanın: **James Forrestal, Louis Johnson, George Marshall, Robert Lovett, Charles Wilson, Neil Mc Elroy, Thomas Gates** ve nihayet **Robert Mc Namara**'nın finans kapitalin temsilcileri olmaları elbette tesadüfi olaylar değildir. Bu hususta bir iki örnek, bu işlerin tesadüf olmadığını görmeye yetecektir:

James Forrestal, Dillon-Reed yatırım müessesesinin direktörlüğünden gelerek Savunma Bakanlığı koltuğuna oturmuştur. **Robert Lovett, Brown Brother, Harriman and Co.** silah tröstünün başkanlığından, **Charles Wilson** ise **General Motors** tröstünün başkanlığından geçerek ABD Savuma Bakanlığı koltuğuna oturtulmuşlardı.

Gerek Savuma Bakanlığı'nda, gerek Dışişleri Bakanlığı'nda ve gerekse ABD Silahlı Kuvvetleri'nin her üç Kurmay başkanlığı kadro ve dairelerinde kilit noktalarını tutan bütün sorumlu kişiler, dolaylı ve dolaysız olarak finans-kapitalle ve Wall Street ile bağlıdırlar. Özellikle silah fabrikatörleri ve tröstleriyle sıkı bağları vardır. Esasen bu sıkı bağlan yüzünden,

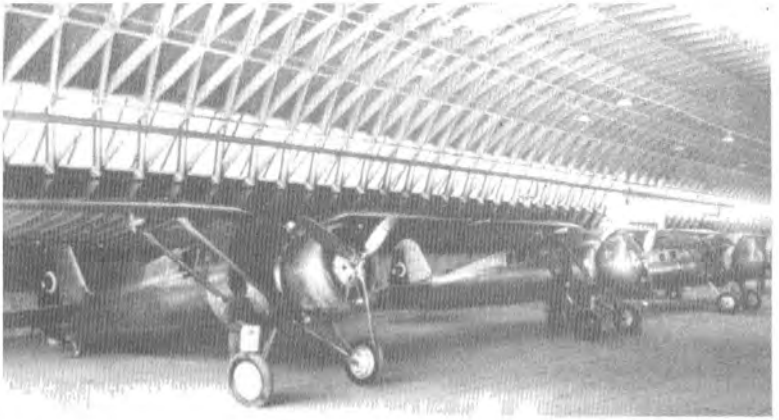
Washington ve Pentagon'a ödevle gönderilmişlerdir. Ödev süreleri bitince, çoğu tekrar eski işlerine, yani bankalardaki, fabrika ve işletmelerdeki işlerine dönmektedirler ve bunların çoğu, devlet kadrolarında çalıştıkları süre içinde, resmi maaş ve ücretlerinin dışında, bağlı olduklan banka ve tröstlerden de eski ücretlerini almaya devam ederler. Çünkü devlet hizmetine bağlı bulundukları kurumlar tarafından bu kurumların işlerini kolaylaştırmak göreviyle gönderilmişlerdir.

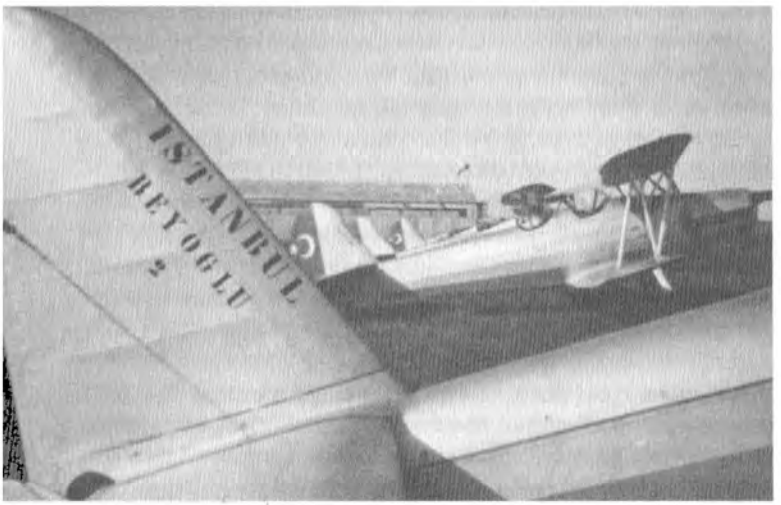
Pengaton'un ABD finans-kapitali ile olan bağlarını, **Eisenhower** başkanlıktan ayrılırken verdiği veda mesajında şöyle ifade etmişti: "**Asker ve Sanayici blokul**.." Eisenhower, bu blokun büyük bir tehlike oluşturduğunu söylüyordu. Bu blok, 1950 yılı başlarında 200 milyar dolarlık bir sermaye tabanına oturmakta. Yüzbinlerce işçi ve memur çalıştırmaktadır. ABD'nin her eyaletinde ve her daire ve kurumunda kolları olan muazzam bir örümcek ağı, korkunç bir ahtapottur. Bu blok, dünyanın her yerinde ajan beslemekte ve CIA'nın casusluk, sabotaj, hükümet darbesi ve karşı-devrim işlerine harcadığı yıllık 100 milyon dolarla birlikte bütün bu işlere her yıl 250 milyon dolar akıtmaktadır.

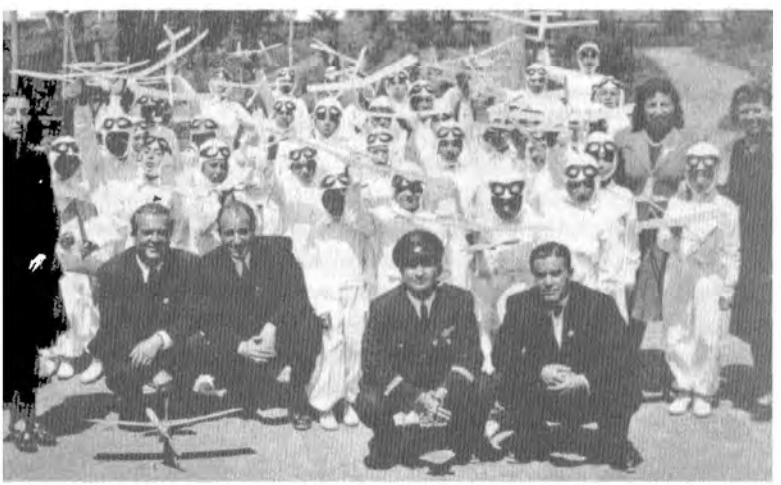
Sadece ABD Savunma Bakanlığı'nda, bu Savaş Partisi'nin hizmetinde yaklaşık olarak 30 bin kişi vardır. Eisenhower'in sekiz yıllık başkanlığı döneminde, bütün devlet bütçelerinin üçte ikisi, yani tam 350 milyar dolar bu savaş blokunun kasalarına aktı. Demokratların iktidara gelmeleriyle artırılan savaş bütçelerinin 250 milyar doları yine bu Pentagon-Wall Street blokunun kasalarını doldurdu.

General Dynamics, Lockheed, Boeing Aircraft, General Electric, North American Aviation, General Motors Corporation, Sparry Rand, United Aircraft, du Pont de Nemours Inc., Jones and Laughlin Steil, Texas Corporation International Harvester, vs. firma ve tröstlerin her biri ABD savaş bütçelerinden her yıl 100 ile 1 milyar dolar arasında değişen siparişler alırlar. Örneğin bunlardan Lockheed Aircraft firmasında 60 emekli general-amiral ve albay çalışmaktadır ve bu firma en fazla askeri uçak ve roket siparişi alan tröstler arasındadır.

General Dynamics (en büyük füze imalatçısı) tröstünde 17 amiral, 7 general ve 30'dan fazla yüksek rütbeli subay emeklisi çalışmaktadır. Bunların başında da eski Kara Kuvvetleri Bakanı **Frank Pace** bulunmaktadır. ABD eski Kurmay Başkanlarından **General L.Clay, General Motors Corporation** tröstünde direktördür ve ayrıca **Continental Can Company** firmasında da direktörler meclisi başkanlığı yapmaktadır. **General Mac Arthur**, roket yapan **Sparry Rand** firmasında keza ölünceye kadar General Direktörlükte bulunmuştur. Ayrıca **General Bedell Cmith, Omar Bradley, Arthur Radford** gibi emekli generallerin her biri yukarıya sıraladığımız tröst ve firmalarda benzer mevkiler işgal etmektedirler.

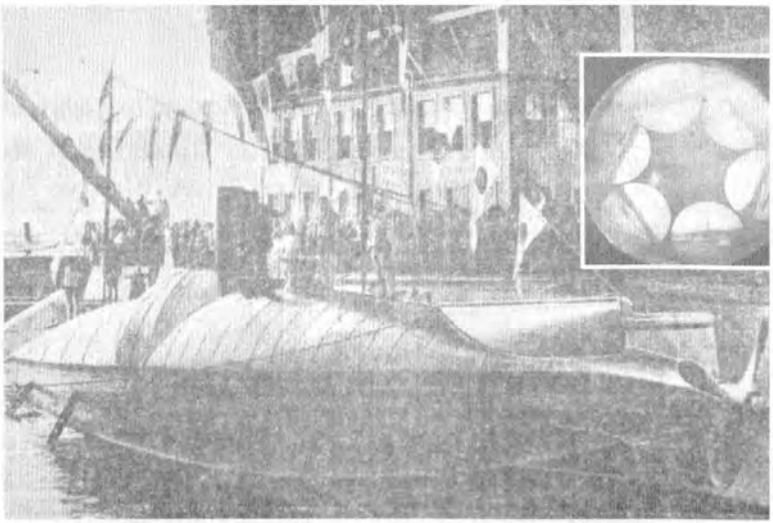

Türkiye 70 yıl önceleri özgün uçak üretme çabasında olan bir ülkeydi.
Yanda:
1939'da Kayseri uçak fabrikasında üretimi tamamlanan P.Z.L. P-24 av uçakları ile
Ortada:
Aynı fabrikada üretilen 145 A eğitim uçakları.
Altta:
THK model uçak kurslarına katılan Gaziantepli minik öğrenciler ve öğretmenleri.

Türk özgün uçak üretiminin neden devam edemediği konusunda çok şeyler söylenecektir; ancak bunların hiçbiri kabul edilemez. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hemen hemen tüm alanlarında otomotiv sektöründe olduğu gibi özgün sanayileşme yerine ABD'nin pazar arayışları ve ihtiyaç fazlası stokları devretmesi kolaycılığıyla önce 1964 daha sonra da 1974 Kıbrıs harekâtıyla ABD silah ambargoları ve daha sonraki yıllarda güneydoğuda bu ihmalin acısı çekilecek; ancak çok geç kalınacak, kısmen telafisi bile yıllar alacaktır. Fotoğraflar: Stuart Kline Arşivi.

Üstte: 1886 yılında İstanbul Valide Taşkızakları'nda İngiliz mühendis **G.W.Garrett**'in tasarımladığı Abdülhamid ve Abdülmecid isimli iki denizaltı inşa edilmişti.

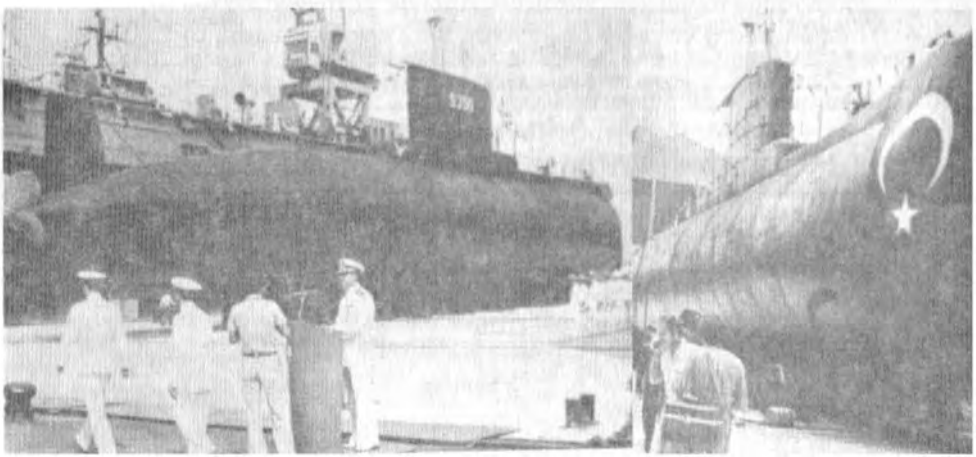
Üstte Sağda: Yapım ve deneme aşamasında gizlice ceket altından fotoğraf objektifiyle çekilen bu denizaltılara ait fotoğrafların aslı Washington'da Smithsonian Müzesi'ndedir.

Ortada: ABD General Dynamics Corporation'ın seri halde ürettiği bir denizaltının kızaktan indirilişi. Bu gemi daha sonraki yıllarda Hızır Reis adı verilerek Türk donanmasına katılmıştır.

Altta: Türkiye'de inşa edilen 209 sınıflı denizaltı gemisi TCG Yıldıray'a sancak çekme töreni. 1979.

İstenilir, gerekli irade, sabır ve planlama yapılabilir, dış müdahalelerden uzak durulabilirse, başarmamak mümkün değil.

Pentagon-Wall Street Partisi ABD'nin Parmağı Olan Her Uluslararası Meselede Kurum ve Örgütlerde Askeri Siyasi Blok ve Anlaşmalarda Birinci Derecede Rol Oynuyor

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de, generallerin büyük tröstlere yerleşmeye başlamaları, belirtmek gerekir ki bütün yaygınlığına rağmen savaş öncesinde Almanya ve Japonya'da olduğu gibi, henüz Amerikan finans-kapitalini kontrol ve idare etmekten çok uzaktır. ABD finans-kapitali bu eski generalleri daha ziyade Pentagon'un fazla sipariş almayı sağlamak işinde kullanmaktadır. Zira bu eski generallerin Pentagon'da önemli yerler işgal eden arkadaşları, dostları vardır. Firmalar arası sipariş yarışmasında bu dostluklar çok büyük faydalar ve kolaylıklar sağlamaktadır.

Burada önemle belirtilmesi gereken bir nokta var. Eski general, amiral ve subayların Pentagon-Wall Street savaş blokunda önemli yerlere yerleşmeleri ve Pentagon'un bizzat ABD politik hayatında en önemli merkez haline gelmesi, tamamen Tekelci Devlet Kapitalizminin niteliklerıyle bağlı olup, onun politikasının eseri ve sonucudur. Bu politika, ABD devletini faşist bir rejime kaydırma ve bu temele oturtma çabasını ilk günden beri göstermeye başladı. Bu çabaların son yirmi yılda elde ettiği başarıları, bugün dünya kamuoyu iki sözle ifade ediyorlar: Amerika, emperyalizmin kalesi ve baş jandarması olmuştur!

Pentagon'daki Savaş Partisi'nin ABD'nin hayatında ve ABD'nin parmağı olan her milletlerarası meselede, kurum ve örgütlerde, askeri-siyasi blok ve anlaşmalarda birinci derecede bir rol oynadığının nedeni, sadece Pentagon-Wall Street blokunun varlığıyla bağlı değildir.

Bu muazzam blokun taraftarlarından biri olan Pentagon'un bizzat kendisinin en büyük tröstlerinden daha büyük ve kudretli bir tröst haline gelmiş olmasını da göz önüne almak gerekir. Sahip ve tasarrufunda bulundurduğu toprakların yüzölçüsü ABD'de 32 milyon akr (bir akr 4046.78 metre karedir) ve diğer devletlerde ise 2.6 milyar akrdır.(6)

CHP Kaybedince CHP'li Bu Kadro "Adnan Menderes'in Direktifleri Altında Çalışan DP'li Bir Ekip" Oldu

Yukarıdaki metinde vurgulandığı gibi Pentagon-Wall Street Partisi'nin ilgi alanının uzanacağı ülkelerden biri de SSCB'nin güney komşusu Türkiye olacaktır. Savaş sonrası ellerinde büyük miktarda ihtiyaç dışı silah ve mühimmat atıl kaldığı gibi, işletilmesi gereken savaş sanayii için yeni

(6) M.Fahri, "Amerikan Harp Doktrinleri", Yön Yayınları, İstanbul, 1966. s.378-380.

pazarlar, artık ABD dışında olsa da ABD bloku içinde yeralması ve silahlandırılması gereken ülkeler olacaktır.

Bu çerçevede Türkiye ordusunu düzenlemek için 1947'deki **Truman doktrini**, ekonomisi açısından ise daha sonraki Marshall yardımı Türkiye'ye ulaşacak ve Türkiye'yi önemli ölçüde rahatlatacaktır. Ancak bu yardımların ve ABD yandaşlığının Türkiye için gelecek açısından hiç de rahatlatıcı olmayacağı yaşanan pek çok olumsuzluklarla görülecektir.

Bu yardımlarla Türkiye, Saraçoğlu'nun önerdiği **"şantiye görüntüsü"**ne yavaş yavaş geçmeye başladı. İnönü'nün Başbakanı "daha genç, daha günün gerektirdiği bilgilerle donatılmış bir yeni ekip"ten söz ederken, yine "Milli Şefin direktifleri" altında çalışacaklarını söylüyor ve yine CHP'li bir kadroyu kastediyordu. Halbuki 1950 seçimlerini CHP kaybedince bu kadro **"Adnan Menderes'in direktifleri altında çalışan DP'li bir ekip"** oldu. Ekonominin, şartlar güç de olsa 1946 ile 1950 arasında iyi yönetildiği söylenemez. "7 Eylül 1946 kararları" diye bilinen devalüasyondan önce doların resmi kuru 130 kuruş, fiili kuru 182 kuruş civarındayken, bunun 280 kuruşa çıkarılmasına hiç gerek yoktu; bu, hayat pahalılığını bir anda %30 civarında artırdı. Türkiye ile sonraları daha çok ilgilenen ünlü ekonomist **Max Thornburg**'a göre, ihracatı böyle bir yoldan teşvik etmek anlamsızdı.(7) Yiyecek ve ham madde sıkıntısının dorukta olduğu bir dünyaya, Türkiye, kendi ihtiyacının üstündeki her şeyi rahatça satabilirdi.

O günlerde, İktisat Profesörü **Dr.Ferldun Ergin** şöyle diyordu: *"Devalüasyon bu sefer ekonomiyi maliyet enflasyonuna sürükledi. Pahalılık artarken piyasanın durgun bir ortama girmesi, iş imkânlarının azalması, döner sermaye sıkıntısının başlaması maliyet enflasyonunun karakteristikleridir. Talep enflasyonundan yararlanan zümreler de devalüasyondan sonra iktidara sıcak bakmadılar."*

1948'de **Marshall** yardımından ilk tahsis, 10 milyon dolardan ibarettir. Bu ancak ertesi yıl biraz artırılacak, 1950 Şubatına kadar 180 milyonu bulacaktır. 1949 ne filelerin, ne ceplerin dolu olduğu bir yıl sayılabilir. Ürün bereketsizdi. İmalat sanayiinde durgunluk vardı. Sürüm tıkanıyordu. Cari fiyatlarla milli gelir azalıyordu. Piyasa, artan maliyetlerle tıkanan

---

(7) Kalifornia **Standard Oil Company** Mühendisler Meclisi Başkanlarından ve aynı şirketin Orta ve Uzak Doğu şubelerinin başkan yardımcılarından **Max Westen Thornburg** başkanlığında Türkiye'ye gelen bir Amerikan araştırma heyeti, devletin tüm mekanizmasını, Türkiye'nin iktisadi, zirai, ticari durumunu baştan başa araştırmış ve bu araştırma sonucunu bir rapor haline getirmiştir. Bu raporla Türkiye'nin sosyo-ekonomik özellikleri en geniş ayrıntıları ile incelenmiş, Türkiye'ye kalkınma konusunda akıl verilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin devletçilik ilkesi ve sanayi aracılığı ile kalkınma anlayışı yersizdir. Türk Hükümetinin yapacağı en iyi iş, yabancı sermayeye yerli sermaye ile eşit haklar tanıyan bir yabancı sermaye kanunu çıkarmaktır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz bu dizinin 2. Kitabı Ersal Yavi, "Batınlan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır?", Yazıcı Yay.

462. sayfada.

sürümün kıskacındaydı. Büyüme hızı negatifti. Sanayi malları pahalanırken, devalüasyona rağmen eski alım fiyatlarının uygulanması ve bunların ithalat fiyatının altında tutulması büyük köylü kitlesini sıkıntıya sokuyordu. Memur ve emekli aylıkları ile ücretler hâlâ enflasyonun gerisindeydi. (Feridun Ergin'in dediği gibi bütün bunlar 14 Mayıs seçimlerinin sonucunu etkileyecektir.)(8)

Big Brother.

1949 Amerikanofil Üretme Projesi

Türk-Amerikan eğitim komisyonu kuruluyor.
Dört üyesi Türk, dört üyesi ABD'li.
Büyükelçi bu komisyonun fahri başkanı.
Kararları, başkanın oyu belirliyor.
Türk Hükümeti'nin bu komisyonu denetleme hakkı yok.

Amerika, Türkiye'de kültür emperyalizmini kurmak için ilk önemli tavizi bu anlaşma ile elde etmiştir. 27 Şubat 1946 tarihinde imzalanan kredi anlaşmasında borcun faiz ve anapara taksitlerinin bir kısmının Türk parası olarak Merkez Bankası'na ABD tarafından kullanmak üzere yatırılması kabul edilmişti. (Anlaşmanın metni için belgeler kısmına bakınız.) 27 Aralık 1949 tarihli ek anlaşma ile ABD **(Eğitim sahasında yapılacak temaslarla bilginin ve mesleki istidat sahiplerinin daha geniş ölçüde mübadelesi)** amacıyla Türkiye'de Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu adı altında yeni bir organ kurmaktadır. Anlaşmadaki bütün hükümler, kurulacak olan Amerikan Eğitim Komisyonu'nun Türkiye'de Türk parası ile Türk Hükümetinin himayesinde, her türlü Türk denetiminin dışında, Türk eğitimi hakkında araştırma yapması, bilgi toplaması, gerekli Amerikan memurlarını uzman ve araştırmacı olarak okul, üniversite ve Bakanlıklara yerleştirmesi ve benzeri faaliyetlerini kolaylaştırmak amacını sağlamak için getirilmiştir. Sözde karşılıklı olan bu anlaşma ile bağımsız bir devlet olan Türkiye'nin başkentinde Türk eğitimi ile ilgili bir Amerikan Eğitim Komisyonu kuruluyor ve Türk Hükümetine bu komisyonun çalışmalarını kontrol ve denetleme hakkı dahi verilmiyor.

Bu komisyonun sekiz üyesinden dördü Amerikalı, dördü de Türk olacaktır ve Amerika'nın, Türkiye'deki Büyükelçisi bu komisyonun fahri başkanıdır. Oyların eşit olduğu hallerde, başkan oyunu kullanarak anlaşmazlığı çözümleyecektir. Komisyon her türlü davranışından ABD Dışişleri Bakanına karşı sorumlu olacak, bütçesini Amerikalılar vize edecek ve isterse, komisyonun her hususdaki kararlarını gözden geçirerek değiştirebilecektir. Komisyonun işleyişi ABD Dışişleri Bakanlığı'nın ve Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi ile elçilikte görevli iki memurun kontrol ve deneti-

(8) Metin Toker, "Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları", 1944-1973, Bilgi Yay., s.226 vd.

minde olacak ve yine Amerikalı müdür ve yardımcıları da anlaşmaya göre Amerika Dışişleri Bakanlığı tayin edecektir. ABD kanunlarına göre çalışacak olan bu komisyonun ve burada görev alacak Amerikalıların neler yapacaklarını, amaçlarını, anlaşmada yazıldığı gibi, yazılmayan konularda da Amerikalılar belirleyecek veya yeni bir durum karşısında Dışişlerinden yeni talimat alabileceklerdir. **Bu komisyona girecek dört Türk üyenin görevleri, yetkileri ve kime karşı sorumlu olacakları hakkında bir kelime dahi yoktur.**

Türkiye'de ve ABD'ye Yararlı Olacak İşbirlikçi Eğitimi

ABD'nin Türkiye'de iyice yerleşip buradaki varlığını sürdürebilmesi için her alanda olduğu gibi eğitim hakkında da bilgiye ihtiyacı vardır. Bunun için de Amerika'dan uzman, araştırmacı, öğretim üyesi adları altında, bu anlaşma ile kurulan **Amerikan Eğitim Komisyonu** marifetiyle gerekli personeli bilgi toplamak üzere görevlendirmiştir. Amerika'nın Türkiye'de kendisine yardım edecek ve işbirliği yapacak, Amerika'da yetiştirilmeye uygun Türk genci, öğretim üyesi ve araştırmacılara da ihtiyacı vardır. Amerikalılar tarafından tesbit edilen niteliklere uygun olanlar arasından seçilecek bu kimseler, eğitim, araştırma veya görgü ve bilgilerini artırmak üzere gönderilirler. **Bunlardan Amerika için Amerika'da yararlı olacaklar dolgun ücret ve görev teklifleriyle orada bırakılmakta, bir kısmı da süreleri sonunda Türkiye'ye dönmektedirler.** Dönenler de iki gruba ayrılmaktadır: **Birinci grup** Amerikan hayranı ve onların her şeyini benimseyip Amerikalılaşanlar. **İkinci grup** da bunların dışında kalanlar. Bunların herbiri hakkında Amerikalılar hal tercümeleri ve albümler hazırlarlar. Birinci gruba dahil olanlardan en kabiliyetlilerinin gerektiğinde kullanılmak ve işbirliği yapmak üzere Devletin, Hükümetin en önemli yerlerinde görev almaları veya tayinleri sağlanır. Bunlardan bir kısmı da Türkiye'deki Amerikan yardım kurulları, Amerikan şirketleri ve diğer örgütlerinde görevlendirilir. **Bu suretle Amerikalıların Türkiye'deki işbirlikçileri de zaman içinde çoğalarak örgütlenir. Bu anlaşma ile Ankara'da kurulması kararlaştırılan Amerikan Eğitim Komisyonu'nun dört Türk üyesinin görevleri bu komisyonun çalışmalarına toplantıdan toplantıya katılarak onlara yardımcı olmaktır.** Dördü bir olup ta yapılan bazı işlemlerin karşısına çıksalar, hemen komisyonun fahri başkanı olan Amerikan elçisi müdahale edecek ve karar dörde karşı beş oyla Türkiye'nin çıkarlarına aykırı da olsa alınmış olacaktır. Halbuki aynı komisyon kaza olarak Amerikan çıkarlarına aykırı bir karar alsa, bu kararı Amerikan Dışişleri Bakanlığı hemen durdurabildiği halde, Türk Dışişleri'nin böyle bir yetkisi yoktur. Türk Hükümetinin eğitim politikası Amerikan Hüküme-

ti'nin bu komisyon aracılığı ile gerçekleştirmek istediği amaçlara uygun mudur? Ayrılıklar varsa bunlar nasıl giderilecektir? Anlaşmada Amerikan Hükümetinin bu komisyon üzerindeki siyasi, kültürel, mali ve idari kontrolü gayet sağlam esaslara bağlandığı halde, Ankara'da faaliyet gösteren bu komisyona Türk Hükümetinin katılmaktan başka hiçbir yetki ve kontrolünün bulunmaması nasıl yorumlanır? Türk Hükümeti bu komisyon aracılığı ile Türkiye'ye gelecek Amerikalılarla, Türkiye'den Amerika'ya yollanacak Türklerde bulunması gerekli nitelikleri tesbit etmiş midir? Amerikan Dışişleri Bakanı tarafından tayin edilecek şekilde her yıl çalışma raporu verilmesi anlaşmada yer aldığına göre, niçin Türk Dışişleri Bakanlığı'nın tesbit edeceği biçimde bir çalışma raporu verilmesi de anlaşmada yer almamıştır? Bu Eğitim Komisyonunun asıl yöneticisi olan Müdür, niçin Türk değil de Amerikalıdır? Bu ve benzeri sorulara Türkiye'de cevap verebilecek bir sorumlu bulmak imkansızdır.

"Türkçe 'Merhaba Asker' veya 'Türkler çok kahramandır', 'Kore'de çok iyi döğüştüler' dediği anda, o Amerikalı için Türkiye'de açılmayacak kapı, yapılmayacak iş yoktur."
Haydar Tunçkanat

Kürt kökenli bir DP Milletvekiline Amerika'dan yazılan bir mektupta, yine Kürt kökenli bir Milli Eğitim Bakanı'nın aracılığıyla, bu kanaldan eğitim için Amerika'ya gönderilen bir memurun yetişme durumu hakkında bilgi verilmekte ve o sıralarda Bakanın, Bakanlıktan alınmasının gelecekteki çalışmaları zorlaştıracağı belirtilmekteydi. Aslının Milli Emniyet dosyalarında olması gereken bu mektuplar, Yeşil Berelilerin çalışmalarıyla(9) bağlandığı takdirde konunun ciddiyeti ve Türkiye için taşıdığı büyük önem kendiliğinden ortaya çıkar. Amerikalılar, Türklerin bu konulardaki bilgisizliklerinden yararlanarak, Türkiye'ye yolladıkları asker ve sivillerin bir kısmını, ailesi **Türkiye'den kaçmış veya çıkarılmış, etnik gruplara mensup kimseler arasından seçmektedirler. Bunlar, özel eğitim görerek**, Türkiye ve Türkler hakkında geniş bilgilerle donatılmaktadır. Bu kimseler, şirket müdürü, uzman, danışman, tüccar, temsilci, er, subay ve turist olarak Amerikan pasaportuyla gelip İkili Anlaşmaların Amerikalıla-

(9) Güney Vietnam'da iki tarafa da casusluk yapan bir Güney Vietnamlı ajanın öldürülmesiyle ortaya çıkan ***Yeşil Bereliler***'in faaliyetleri üzerinde Türkiye'nin de önemle durması zorunludur. Amerikalılar önce bu Yeşil Berelileri CIA'nın bir aracı olarak Avrupa'da kurmuşlardır. Bu konuda eğitim görerek yetiştirilmiş Amerikan subayları, Avrupa'da Rusları sevmeyen etnik gruplar arasında, özellikle Ruslara karşı kin ve intikam besleyen kimseleri bu teşkilata alarak büyük ölçüde gizli örgütler kurmuşlardır. Ruslara karşı kullanılmak üzere Avrupa'da kurulan bu teşkilat, sonraları CIA'nın gördüğü lüzum üzerine Güney Vietnam'a da bir çekirdek kuruluş göndermiş ve orada Vietnamlılara karşı olan, onları sevmeyen etnik gruplar arasından seçilen kimseler bu örgüte katılarak CIA'nın amaçlarına göre kullanılmaktadırlar.

ra tanıdığı geniş imtiyazlara dayanarak Türkiye'deki özel görevlerini büyük bir serbesti içinde, kimsenin müdahalesi olmadan yaparlar ve yerli ortaklarıyla yerli örgütler kurarlar, Türk siyasi hayatını etkilerler. (Bunlarla ilgili gerçekler, çeşitli vesilelerle gündeme gelmektedir. Bazı örnekleri ileride verilecektir.)

Türk idarecileri bunları dışarıda planlayıp Türkiye'de tezgahlayan yabancı parmağını göremezler. Çünkü bu yabancı parmaklar uzman, danışman ve öğretmen olarak bizim güvenliğimizle ilgili, devletçe kurulan örgütlerin içinde de çoğaltılmışlardır. Türkiye'deki Devrimci ve Antiemperyalist, Atatürkçü her hareket, komünistlikle damgalanarak sol tehlike büyütülürken, her türlü sağ ve gerici hareketlere milliyetçi nitelik verilerek örtülmek suretiyle Türkiye için asıl büyük tehlike sinsi bir şekilde yerli ve yabancı para ve ideolojilerle beslenip kuvvetlendirilmektedir. (Günümüzde olduğu gibi.) Türkiye'nin en sorumlu yöneticileri dahi buna, bilerek veya bilmeyerek inandırılmaktadır. Türkiye, yabancıları oldukları gibi görmeye mecburdur. Türkiye'ye gelen her Amerikalı dosttur, müttefiktir. Hele, Türkçe *"Merhaba Asker"* veya *"Türkler çok kahramandır, Kore'de çok iyi döğüştüler."* dediği anda, o Amerikalı için Türkiye'de açılmayacak kapı, yapılmayacak iş yoktur. Türk basını bu Amerikalı'nın büyük boy resimlerini ilk sayfalarına basarak övmekle bitiremez. Oysa hiçbir yabancının düşünemeyeceği kadar garip, çektiği bütün acılara ve düştüğü felaketlere rağmen gerçek yönüyle ne kendisini, ne de yabancıları tanımayan ve tanıması da istenmeyen, bu dünyada nurlu ufuklar, öbür dünyada cennet vaatleriyle avutularak, içten ve dıştan sömürülen yoksul insanlarla dolu garip bir ülkedir Türkiye.(10)

ABD Yardımına Karşılık Tavizsiz ve Onurlu Dış Politika Anlayışının Terk Edilişi

Bu dizinin 2. kitabının son bölümünde, DP'nin iktidara geliş serüveni ve ABD'ye yakınlaşmasıyla ilgili özet bilgiler verilmiş ve 1950 sonrasının ayrıntılarına bu kitapta girileceği belirtilmişti.

Marshall Planı ve **Truman Doktrini**'ni tamamlayan gelişme, Batı ile Amerika'yı daha geniş bir ittifak sistemi altında birleştirecek olan NATO'nun ortaya çıkmasıdır. Bu konuda da Amerika başrolü oynamış ve 4 Nisan 1949'da Batılı ülkeler NATO'yu kurmuşlardır.

Türk-Amerikan ilişkileri 1945-1950 dönemindeki geçiş sürecinden sonra, 1950'li yıllarda daha yoğun bir yakınlaşma çizgisi izlemiştir. Türkiye artık askeri, siyasi, ekonomik konularda artık ABD'nin etkisindedir. Böylece, Türkiye **Amerika'nın hem "ucuz asker deposu", hem de Orta**

(10) Haydar Tunçkanat, "İkili Anlaşmaların İç Yüzü", 1975.

Millet Kavramını Demokrasi Retoriği İle Birlikte Kullanan İlk Popülistler

Savaş ekonomisiyle birlikte palazlanan ticaret burjuvazisi, büyük kentlerde yoğunlaşmış ve önemli bir sermaye birikimine sahip olmuştu. Bu arada yabancı sermaye ile ortaklığını geliştirmek isteyen burjuvazi, bu konuda savaş döneminde getirilen kısıtlamalara karşı çıkıyor, devlet müdahalesini istemiyordu. Bu ortam içinde İsmet İnönü 19 Mayıs 1945'te yaptığı bir konuşmada: *"Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir."* diyerek yeni bir dönemi çağrıştıracak bir konuşma yaptı. Bunun hemen ardından 7 Haziran 1945'te **Celal Bayar**, **Adnan Menderes**, **Refik Koraltan** ve **Fuat Köprülü** imzasıyla CHP Grubu'na Dörtlü Takrir verildi. Takrir, bazı anayasal hakları öne sürerek, hem vurguluyor, ama ayrı bir parti kurmaktan söz etmiyordu. Önerge 12 Haziranda toplanan parti meclis grubunca reddedildi. Bu arada "Çifçiyi Topraklandırma Kanunu" TBMM'de kabul edildi. Yasanın görüşülmesi sırasında başta büyük toprak ağası **Emin Sazak** ve **Fuat Köprülü** ile **Adnan Menderes** gazetelere yazılar yazıyor, demeçler vererek hükümeti eleştiriyorlardı. Sonunda 21 Eylülde Menderes ile Köprülü CHP'den ihraç edildi. Bu kararı eleştiren Refik Koraltan'ın da atılması ve Bayar'ın milletvekilliğinden istifa etmesi olayları hızlandırdı. Bir demiryolu müteahhidi olan **Nuri Demirağ** Milli Kalkınma Partisi'ni kurdu. Nihayet 3 Aralıkta Bayar da CHP'den istifa etti. Tam bu sırada **Hüseyin Cahit Yalçın** Tanin gazetesinde "Kalkın Ey Ehli Vatan!" başlıklı tahrik edici bir yazı yazdı. Ocak 1946'da kurulan DP sosyalizme ve başlangıçta birlikte olduğu ilerici aydınlara karşı düşmanca bir tavır takındı. DP'nin kuruluşunda soyut bir "millet egemenliği" kavramı ağır basıyordu. Bunda DP'nin tabanını temsil eden orta çiftçilere ve küçük üreticilere seslenen popülist söylemin payı büyüktü. Jandarma, tahsildar, asker gibi unsurlarla temsil edilen devletin karşısına "millet" gibi bir kavramı "demokrasi" retoriği ile birlikte çıkarmak DP'nin önemli bir başarısı oldu.

14 Mayıs 1950 genel seçiminden büyük üstünlükle çıkan DP'de, iktidarının ilk günlerinde, cumhuriyetin kuruluşundan beri CHP'yle organik bir bütünleşme içinde olan askeri ve sivil bürokrasinin iktidar değişimini boykot edebileceği, hatta darbe girişimlerinin olabileceği kuşkusu hakimdi. Seçimden 20 gün sonra 5 Haziran günü bir albay, başbakan Adnan Menderes'i ziyaret ederek "askeri darbe" ihbarında bulunmuştu. DP hükümeti derhal ordunun üst komuta düzeyinde önemli değişiklikler gerçekleştirdikten sonra, birkaç ay içinde 15 general ve 150 albayı emekliye sevk ederek hem bu söylentileri ortadan kaldırdı; hem de -öncelikle DP örgütüne- bürokrasi üzerindeki egemenliğine ilişkin işaret ve moral verdi. 3 Eylül 1950'de yapılan yerel seçimlerde de DP'nin 600 küsur belediyenin 560'ını alması bu özgüveni pekiştirdi.

DP'nin iktidarı resmen devraldığı 22 Mayıs 1950'de DP genel başkanı Celal Bayar cumhurbaşkanı, **Adnan Menderes** başbakan oldu. Menderes, 9 Haziran'dan başlayarak parti genel başkanlığını da devraldı. 29 Mayısta okunan 1. Menderes hükümetinin programı, DP'nin gelecek icraatına ilişkin fikir vericiydi. Bu programın üç ayağının olduğu söylenebilir. Zaman zaman **"revanşist"** (intikamcı) görünümlere bürünebilen bir anti-CHP tavır ve tek parti dönemi eleştirisi; sınırsız "özel teşebbüsçülüğe" dayalı kalkınmacı söylem; tehlikeli sayılan akımların, hareketlerin kaynağı olarak "komünizm"i saptayan fanatik bir anti-komünizm. ("İrtica ve ırkçılık gibi aşırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz." - Hükümet programından.)

DP ilk olarak, **"baskı döneminin sona erdiği, gerçek demokrasinin kurulduğu"** doğrultusundaki söylemini destekleyen ve CHP döneminin otoriter uygulamalarını tasfiye etmeye dönük uygulamalara ağırlık verdi. 16 Haziranda Arapça ezan yasağı kaldırıldı. 14 Temmuzda **Nazım Hikmet**'in de yararlandığı bir genel af yasasıyla, CHP döneminde işlenen bütün suçlar affedildi. Basın Yasası'nda demokratikleştirici düzenlemeler yapılarak, 1946-50 döneminde DP'ye büyük destek veren basın mükâfatlandırılmış oldu. Amerikan yardımı, daha savaş sırasında uygulamaya konan **"lend and lease"** (kiralama-ödünç verme) çerçevesinde başladı. Askeri alanda bu yardımın ilkelerini muhtemel bir çatışma anında, savaştan yorgun çıkmış Amerikan ordusunun yerine ateş hattında en ön sıraya itilecek, Türk ordusunun savaştan kalma malzemeyle donatılması yükümlülüğü belirledi.

Demokrat Parti popülizmi, tek parti yönetiminin devlet partisi CHP'nin altı oku'nda yer alan "halkçılık"tan oldukça farklı bir temel üzerinde yükseldi. CHP'nin halkçılığını sınırlayan en önemli etmenlerden biri ideolojisini belirleyen seçkin bürokratların kendilerini her zaman devlete, laik Cumhuriyet'e karşı sorumlu görmeleri ve davranışlarını buna göre ayarlamalan oldu. Halkı sevmek, halka hizmet vermek gerekiyordu; ancak halk her zaman uzak durulacak, devlet işlerine karıştırılmayacak bir nesne olarak kalmalıydı. Onu "muasır medeniyet seviyesine" çıkaracak olanlar da yöneticiler, "ebedi" ve "milli" "şef"ler olmalıydı. DP önderleri ise aynı yerden gelmelerine rağmen, halkın gözünde farklı bir karizma oluşturmasını bildiler. Bunda özellikle o güne kadar titizlikle korunan laiklik ilkelerinin zorlanması, halkın dini duygularının sömürülmesi büyük bir rol oynadı. Bu konuda **Celal Bayar**'dan çok farklı bir kişiliğe sahip Adnan Menderes'in bazı yetenekleri, aslında bir burjuva politikacısı olarak oldukça başarısız ve dengesiz yanlarını örttü ve her zaman öne çıkmasını sağladı. Bu konumuyla kimi zaman halk tarafından bir ermiş mertebesine kadar çıkarıldı ve özellikle de Londra'daki uçak kazasından sağ kurtulması buna bağlandı.

Doğu'daki "tampon bölgesi"dir.(11) Türkiye, 1954'lerde başlayıp 1950'li yıllarda artan bir hızla Amerikan yardımına karşılık, her zaman övündüğü tavizsiz ve onurlu dış politika anlayışını da giderek terk edecek, DP iktidarı Amerikalıların "Sticky Polity" dedikleri yapışkan politikalar üretecektir. Bu yapışkanlık öylesine sorumsuz hale gelecektir ki, ABD'ye yaranmak ve NATO'ya girmek pahasına, Türkiye'yi hiç ilgilendirmeyen bir sorunda, dünyanın bir ucundaki Kore Savaşı'na, Anayasaya aykırı bir biçimde asker gönderip, 721 Türk askerini şehit, binlercesinin yaralı ve kayıp olmasına neden olacaktır; ama ABD yine de Türkiye'yi NATO'ya almayacaktır. Taki SSCB'nin nükleer başlıklı füzeleri ortaya çıkıp da Türkiye'de ABD üstleri gerekli oluncaya kadar.

"Yağlama", "Yalvarma", "Yapışma" Politikaları

Cumhurbaşkanı Celal Bayar şöyle diyor:

"Truman Doktrini ve Marshall Planı yolu ile bize yapılan yardımlar, bu dostluğun unutulmaz bir tezahürünü teşkil eder."

Türkiye ile ABD arasındaki bu yakın ilişkiyle ilgili olarak, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1.11.1950 tarihli ve IX.dönem TBMM'nin açılış konuşmasında şöyle demektedir: *"Beynelmilel itilafların Birleşmiş Milletler çerçevesi dahilinde hallini samimiyetle isteyen, eşit haklara riayet eden, demokratik ananelere bağlı, sulhperver Amerika Birleşik Devletleri ile olan siyasi, iktisadi ve kültürel sahalardaki yakın münasebetlerimiz ve dostluğumuz gün geçtikçe kuvvetlenmektedir. İfadesini iki memleket arasındaki münasebetler ve beynelmilel işbirliğinde bulan bu yakın dostluğun daha da artmasına büyük ehemmiyet ve kıymet vermekteyiz. Tehdide ve baskıya, kimseden şüpheye mahal bırakmayacak bir tarzda göğüs gerdiğimiz bir sırada, Truman Doktrini ve Marshall Planı yolu ile bize yapılan yardımlar, bu dostluğun unutulmaz bir tezahürünü teşkil eder..."*(12)

ABD Heyeti *"Yeni taahhütlere giremeyiz"* dedikçe Celal Bayar ısrarla *"Bizi koruyun"* diyor.

Yağlama ve yalvarma sürecinin seyrini yine C.Bayar'dan dinleyelim: *"Bu sırada büyük yetkili bir Amerikan heyeti Ankara'ya geldi. Kendilerini, Çankaya'ya davet ettim. Uzun görüşme yaptık. Kendilerine dedim ki: İkiye bölünmüş dünyanın, bölünme sınırında yaşıyoruz. Amerikalılar dostumuzdur, kendileriyle iyi münasebetlerimiz var. Marshall Planı ve Truman Doktrini kanalı ile bize yardım ediyorsunuz. Ordumuzu*

(11) İsmail Cem, "Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi", İstanbul, 1986, s.500-508.
(12) Kazım Öztürk, "Cumhurbaşkanları'nın TBMM'nin Açış Nutukları", Ak Yayınları, İstanbul, 1969, s.441.

güçlendirmeye, çağın, donanım imkânlan çizgisine getirmeye, savaş gücümüzü artırmaya çalışıyorsunuz! Teşekkür ederiz. Fakat, az önce de söyledim, dünya ikiye bölünmüş, Bloklar, yerlerini almışlar... Biz, bu bloklardan birinin silah yardımlannı kabul ediyoruz. Bu ne demektir? Mukabil bloka karşı bizi hazırlıyorsunuz, bir müdahaleye uğrarsak, savunma gücümüzü pekiştiriyorsunuz. ***Fakat kendisine karşı silahlandığımız blok, bize bir müdahalede bulunursa, verilmiş bir teminatınız yokturl Memleketimi, hem karşı blokun husumetine maruz kılmak, hem de birlikte hareket etmek istediğimiz blokun teminatından mahrum olmak, Türkiye'nin razı olacağı bir durum değildir!... Memleketimin mukadderatını açıkta bırakamamı*** *Bu, diplomatik ölçüleri ve sınırlan zorlayacak kadar sert ve kesin konuşmam, Amerikalı heyeti biraz şaşırttı. Heyet başkanı: 'Sizi anlıyorum ve haklı buluyorum.' diye söze başladı. Sonra, Amerikalılann verdikleri sözlere, resmi anlaşmalar ölçüsünde bağlı bulunduklannı, Türkiye'nin de hiçbir zaman, kendisini yalnız hissetmekte haklı olmayacağını, çünkü Amerika'nın 'Dost' olarak yanıbaşında bulunduğunu anlattı ve dedi ki:* ***"Amerika bu günlerde, Uzakdoğu'da büyük taahhütlere girmiştir. Yeni taahhütlere girmek, durumunu güçleştirecektir. Fakat Türkiye'yi hiçbir zaman yalnız bırakmayacağımızdan emin olunuz!"*** dediler.

Sovyet tehdidine verilen cevablar

Kendisine hemen mukabele ettim: "Siz bu sözünüzle, beni teyit ediyorsunuz. Bizim de iddiamız budur! ***Amerika, hangi sebeple ise, bize karşı bir taahhüde girmek istememekte, fakat buna karşılık bizi, karşı blokun husumetine maruz bırakacak bir durum meydana getirmektedir****. Güven içinde olabilmemiz için, Amerika'nın söz yerine, Atlantik Paktı'nın ortak teminatını vermesini istiyoruz.*(13) *Güvenimiz, buna bağlıdır!'*

(13) **Türkiye Üzerinde SSCB Tehdidi Var Mıydı?**

İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda **Roosevelt, Churchill** ve **Stalin**, Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokma gayreti içindeydiler. Churchill bu amaçla 30 Ocak 1943'te Adana'ya gelmiş ve İnönü'yle görüşmüştü. Müttefikler, Türkiye'den askeri üs talep ediyor, Türkiye'nin ihtiyacı olan silah ve yardımları karşılamak yerine, azla yetinmesini istiyorlardı. İsmet Paşa bunlara itiraz ediyor, bağımsız karar verme konusunda ısrar ediyordu.

Savaş sonrasında Doğu-Batı bloklannın oluşması, Türkiye'nin Batı blokuna girmekte ısrarlı ve kararlı olması, ABD'yle askeri yardım anlaşmalarını imzalaması; tüm bunlardan dolayı SSCB'nin husumetini Türkiye üzerine çekeceğinden korkulmaktadır. Bu durum nedeniyle Türkiye'de bazı çevreler farklı görüşler içindeydiler.

Prof.**Nihat Erim** o günleri şöyle anlatıyor: "İkinci Dünya Savaşı bittince, Rusya, 1925 Antlaşmasını uzatmayacağını bildirdi. Antlaşma kendiliğinden uzayabilirdi, ama **Stalin** uzatmadı. Bu, Türkiye için tehlikeliydi. İngiltere ve Fransa bitkindi; Amerika ise uzaktı. Türk hükümeti, yaptığı yoklamada, Stalin'in Boğazları beraber savunmayı teklif ettiğini, yani Boğazlar'da üs istediğini, Doğu sınırında değişiklikler ileri sürdüğünü gördü. Bunun üzerine Türkiye derhal Amerika'ya müracaat etti ve dedi ki, 'Stalin'in taleplerine hayır diyeceğim, bana yardım edebilir misiniz?' **Hasan Saka** başkanlığındaki heyette ben de

vardım. Amerika bize, **'Harpten yorgun çıktık, herkes terhis edilmek istiyor. On bin mili aşıp size yardım imkânsız. Ruslarla anlaşın."** dedi, Dönüşte Londra'ya uğradık ve Dışişleri Bakanı Eden ile görüştük. Ondan da aynı cevabı aldık. **Eden**, *"Neredeyse birliklerimizde isyan çıkacak. anlaşın"* diyordu... O tarihlerde **Harriman** Moskova'da Büyükelçi'ydi. Ankara'da kendi anlattı: Batılı diplomatlar, toplanıp sabaha kadar Rus ordularının hududu aşmasını beklemişler."

Stalin'in ölümünden sonra, 1953'te, yeni Sovyet yöneticileri Türkiye'den toprak istekleri olmadığını açıklayacaklardır. Bu arada Türkiye korkulu yıllar yaşayacak ve ısrarlı Batı ittifakını araştıracaktır. Başlangıçta isteyen biz, nazlı olan Batılılardır.

Bu konuda o günlerin olaylarını yakından izlemiş bulunan Prof. **Ahmet Şükrü Esmer**'in görüşlerini hatırlatmak yararlı olacaktır: "1945 ve 1946 yılları, Türkiye için en tehlikeli zamanlardı ve Türkiye, ittifakla bağlı bulunduğu İngiltere'yi ve Amerika'yı bu tehlike ile ilgilendirmeye çalışmışsa da, her ikisi de kımıldamamıştır. 1945 Nisanında San Fransisco'ya gittiğimiz zaman, Amerikalılara tehlikeli vaziyetimizi anlatmaya çalıştık; fakat 'meram' anlatamadık. 'Rusya'nın kahramanca savaşması, çocuklarımızın canını kurtardı." diyorlardı. 1945 yılı Temmuz ayında, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi **Hüseyin Ragıp Baydur**, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Vekilliğini gören (Vekilin kendisi Potsdam Konferansı'ndaydı) **Joseph Grew**'yu görerek, Amerika tarafından Moskova'da yapılacak teşebbüsün etkili olacağını söylemiş ise de, **Mr.Grew** baştan savma cevap vererek, eğer böyle bir tehlike varsa, bunun Birleşmiş Milletleri ilgilendireceği cevabını vermiştir. İngiltere'nin Moskova'da Türkiye lehinde bir teşebbüsü halinde Amerika'nın da bu teşebbüsü destekleyeceğini **Lord Halifax**'a (Washington'daki İngiliz Büyükelçisi) söylemiş olduğunu işittiğini söyleyince, **Mr.Grew** bunu yalanlamış ve Halifax ile bu konuda konuşmadığını bildirmiştir.

1945 yılında Türkiye, tehlike karşısında yalnız bırakıldığı gibi, Potsdam Konferansı'nda da Boğazlar meselesi gıyabında ele alınmış ve Stalin'in görüşüne uygun olarak, hem **Montreaux** Antlaşması'nın değiştirilmesi, hem de bu değişikliklere varacak görüşmelerin Büyüklerin her biri ile Türkiye arasında ikili olarak yapılması kabul edilmiştir. Rusya'nın Çarlık zamanından beri Boğazlar meselesinin ikili (kendi ifadelerine göre Karadeniz devletleriyle Türkiye arasında) yapılmasında ısrar ettiğine göre, **Potsdam kararı,** Stalin için bir zaferdi. Bu karara dayanarak, Moskova, Türkiye ile ikili görüşmelere girişmek için baskı yapmaya, notalar yağdırmaya başlamış ve neden sonra İngiltere ve Amerika bu görüşte olmadıklarını söylemişlerdir.

Truman yardımı 1947 Martında gelmiştir. 1945 ve 1946 yıllarında yalnız kalan Türkiye, Rus baskılarına mukavemet etmiştir. Biz geç de olsa yardımından dolayı Amerika'ya teşekkür ederiz. Fakat bu yardımın Türkiye'yi 'kurtardığını' söylemek tarihi vakıalara uygun değildir. İkide bir Johnson'un ve **Dean Rusk**'ın 'kurtarıcımız' olarak karşımıza dikilmelerine müsaade edemeyiz.

Bizi kimin elinden nasıl kurtardılar? Rus baskısı ağırdı, fakat savaşa varacaksa, bu noktaya 1945 ve 1946 yıllarında varabilirdi. Ondan sonra durum değişti. Rusya, işgali altında bulunan İran'dan bile, 1946'da askerlerini geri çekmek zorunluluğunda kaldı. **Rusya'nın Türkler'den istediklerini silah kuvvetiyle almayı tasarladığına dair, herhangi delil yoktur.** Eğer Rusya baskısını savaşa kadar götürseydi, Türkiye yalnız başına da savaşı kabul edecekti ve 1945'teki tutumlarına bakılacak olursa, **ne müttefiki İngiltere ne de şimdi 'kurtarıcılığı' ile övünen Amerika yardımına koşmayacaktı."**

27 Mayıs sonrasının Dış İşleri Bakanı **Selim Sarper**, 1961 yılı bütçe konuşmasında şöyle diyordu: "1953'ten bu yana Sovyetlerle münasebetlerimizde terakki ve inkişaf ümitleri belirmeye başlamıştı. Hukuk eşitliği, karşılıklı menfaatlere riayet, emniyet ve itimat havası ve barış içinde bu ümit verici belirtileri teşvik etmekten biran geri kalmamıştır."

Cüneyt Akalın'a göre 21 Aralık 1945'te iki Gürcü profesörün yayınladığı makale ile Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istemeleri, Ermenilerin de benzer iddialarda bulunmaları

Heyet başkanı, bunu mutlaka bir gün gerçekleştireceğini, Amerika'ya döner dönmez, konuyu Cumhurbaşkanı seviyesinde değerlendireceğini söyledi.

Heyet, Ankara'dan Kahire'ye geçti. Kahire'den heyet başkanından bir mektup aldım. Şahsıma yazılmış bu mektupta, Amerika ile temas sağladığını ve Türkiye'nin Atlantik Paktı'na alınacağından emin olduğunu bildiriyordu. Bu sırada İngiltere, sorumuzun karşılığını verdi. Bu karşılıkta Türkiye'nin Avrupa medeniyetinin bir parçası olduğu belirtiliyor ve İngiltere'nin, Türklerin Atlantik Paktı'na alınmasına karşı olmadığı açıklanıyordu. Daha sonra General Montgomeri, bir görüşme sırasında Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girme konusunda İngiltere'nin nasıl fikir değiştirdiğini şöyle anlattı: 'Atlantik Paktı, Avrupa medeniyetini savunmak için kurulmuştu. Bu doğru... Türkiye de buna girmek istiyordu. Bu iyi... ***bütün mesele, Avrupa'nın hudutlarındaydı. Biz dedik ki: 'Avrupa'nın hududu, Türkiye'nin kuzey sınırı Kafkas dağlarına dayanır.' Böyle olunca da güçlük ortadan kalktı."***

"İnönü de, mukadderatımızı NATO'ya bağlamaktan zarar değil, fayda görmektedir. Esasen benim görüş ve kanaatim bu yoldaydı."

Cumhurbaşkanı Celal Bayar

Celal Bayar'ın NATO'ya girme isteğiyle ilgili olarak başka bir gün şunları anlatıyor:

"Bu demecin verildiği günden, benim Cumhurbaşkanı seçildiğim güne kadar dünyada yeni bir gelişme olmamıştı. Öyle ise Atlantik Paktı'na girmeyi sağlamak veya yeni bir Akdeniz Paktı kurucuları arasında bulunarak kolektif bir emniyetin siperine sahip olmak gerekti. Bu konuda Türkiye'nin girişimleri hakkında geniş bilgi almak için İnönü ile görüşmeyi düşündüm. İnönü, cumhurbaşkanı seçildikten sonra beni tebriğe gelmişti. İadei ziyaret vesilesi ile evine gittim. Dikkatli ve nazik bir şekilde beni karşıladı. Başbaşaydık. ***'NATO'ya niçin girmediniz?'*** *dedim. Sorumdan, alınmış göründü.* ***'Onlar istediler de biz mi girmedik, Celal Bey.'*** *diye karşılık verdi. Amacımı açıkladım. Gerçek durumu, NATO'ya girip girmemek konusundaki gerçek fikrini öğrenmek istediğimi söyledim. Zaten*

SSCB'ye maledilmek istenmiştir. SSCB Dışişleri Bakanı M.Molotov'un çok sonraları **"Boğazların Ortak Güvenliği"** başlıklı 30 Mayıs 1953 tarihli notası dışında, SSCB'nin Türkiye'den doğrudan toprak talebiyle ilgili hiçbir resmi açıklama ve belge yoktur. Bu iddialar İkinci Dünya Savaşı ortamında Atlantik güçleri tarafından üretilmiş gerçek dışı propagandadır. (Teori Dergisi. sayı:181, s.3-22, 2005.)

Bu iddia ve açıklamaların ötesindeki temel gerçek ise savaşın hemen sonrasında ABD'den destek ve yardım talep eden ABD ile eklemlenmek isteyen Türk siyasal çevreleri ve liberalleşme çizgisindeki iş çevrelerinin SSCB tehdidini sansasyonel bir biçimde gündemde tutmalarıdır.

verdiği cevaptan anlaşılıyordu ki, mukadderatımızı NATO'ya bağlamaktan zarar değil, fayda görmektedir. Bunu, sarahatle ifade etti. Esasen benim görüş ve kanaatim de bu yoldaydı. Fikir birliği içinde bulunuşumuzdan huzur duydum. Sayın İnönü'nün evinden ayrılır ayrılmaz, Başvekil Adnan Menderes'i buldum ve durumu kendisi ile uzun-derin görüştüm. Başvekil de bu konuda benim gibi düşünüyor, Sovyet Rusya'nın belli istekleri karşısında yalnız kalmamak için, kolektif bir emniyet zorunluğuna inanıyordu. Öyleyse -dedim- bakanlar kurulunu toplayalım ve durumu görüşelim." (SSCB tehdidi tartışmalıdır.)

Türk Silahlı Kuvvetleri De Amerikanlaştırılıyor

"Silahlı Kuvvetlerin dost memleketlerin ordularıyla ilişki kurmaları gerekir. Yeni silahlara sahip olmak yetmez. Yeni bir zihniyete sahip olmak icap ettiğini düşünüyorum."

Cumhurbaşkanı Celal Bayar

Cumhurbaşkanı'nın ABD'ye eklemlenme konusundaki istekleri öylesine güçlüdür ki, neredeyse bu istek yalvarma faslını geçmiş, Türkiye'nin bütün kurum ve kuruluşlarının ABD'nin dış politika çizgisine getirilmesi ve onunla bütünleşmesini kaçınılmaz hale getirilmiştir. Bunların en başı da gelen kurumlardan biri Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. C.Bayar, izlediği bir askeri tatbikat sonrası Yalova'da komutanlara verdiği yemekli bir toplantıda şöyle diyordu:

Ordu, devlet başkanı olarak benim üzerinde durduğum bir konudur. Genelkurmay Başkanlığı'ndan ve Milli Savunma Bakanlığı'ndan ordumuz üzerindeki gerekli bilgileri topluyordum. Bu münasebetle, Başkan Adnan Menderes'le bir görüşme yaptım. O sırada Menderes'in, henüz bir aylık başbakan olduğu halde, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerimiz hakkında ayrıntılı bilgileri olduğunu memnuniyetle gördüm. Bendeki bilgileri doğrulayarak şunları söyledi:

"Hükümet olarak, bütçenin ötesinde bir ilgi ile orduyu ele almak kararındayım. Ordunun pek çok ihtiyaçları var. Bunları temin etmek gerekir. Ordu personelinin imkânları sınırlıdır. Askeri ataşeliklerden öte, dünya halkları ve orduları ile ilişkileri yok gibidir. Eğitim ve arz gücümüzün artması için, İkinci Dünya Savaşı tecrübelerinden faydalanmaları, bu savaşa katılmış dost memleketlerin orduları ile ilişki kurmaları gerekir. Yeni silahlara sahip olmak yetmez. Bu yeni silahları kullanmak için yeni bir zihniyete de sahip olmak icap ettiğini düşünüyorum. Ordunun, erine kışlası, subayına meskeni yoktur. Kışlasız, açık arazide kurulmuş çadırlarda barınan bir orduya, nasıl modern ordu diyebiliriz?... Milli Savunma Bakanı'na gerekenleri söyledim: 'Hazırlanıyorum.' dedi.

Ordu üzerindeki hükümet çalışmalarına ben de katıldım. 18 Tem-

muzda Deniz Kuvvetlerimizin Marmara'da bir tatbikatı vardı. Bu tatbikatı izlemeye beraberce gittik. Amiral Sadık Altıncan'ın idaresindeki bu tatbikat, gerçekten başarılı olmuştur. İnsan motifinin başarılı olduğu apaçık görünüyordu; buna, teknik motifi eklemek gerekti. Kumandanlarla birlikte Yalova'ya geçtik. Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı ve kuvvet komutanları benim başkanlığımda toplandılar. Orduda yapılması gerekenleri konuştuk. Eldeki imkânlar, ihtiyaçlara nispetle, fındık gibi kalıyordu. Fakat asla yılgın değildik!. Orduya, bütün bunların sırasıyla sağlanacağını kendilerine temin ettim."

1948'de ABD Askeri Yardımının Tesisiyle

"Türk Ordusu, generallerinin, onlardan çok daha yüksek ücret ve imtiyaza sahip Amerikalı çavuşlar tarafından eğitime tabi tutulması gibi acayip bir durum karşısında kalmıştır."

Türkiye'de uzun yıllar incelemeler yapan bir Amerikalı profesör ise Amerikan askeri yardımını şöyle değerlendirmektedir: "Truman Doktrinini uygulamak üzere, 1948'de Amerikan Askeri Yardımı'nın tesisiyle, Türk Ordusu, generallerinin, onlardan çok daha yüksek ücret ve imtiyaza sahip Amerikalı çavuşlar tarafından eğitime tabi tutulması gibi acayip bir durum karşısında kalmıştır."

Türk askerlerine, "önceden görmedikleri ve işitmedikleri tipte teçhizatın kullanılmasını öğretmek gerekliydi. Onlar modern bir askeri kuruluşa nasıl iştirak edileceğini öğrenmek durumundaydılar. Bu yeni misyonun ortaya çıkışı, bir talih eseri olarak, 1950 genel seçimleri sonucu, Türk siyasi rejiminin değişmesiyle aynı zamana rastlamıştır. Böylece, yaşlı ve daha muhafazakâr bazı subayların tasfiyesi ve Genelkurmay'da bir yenilemeye gidilmesi mümkün olmuştur. Zira yeni rejim, eski kıdemli subaylara karşı herhangi bir kişisel minnet borcu altında değildi. Türkiye'nin Kore Harbi'ne katılması da, yeni tip eğitim ve reorganizasyon, yani kısaca modernleşme yolundaki genel baskıyı artırmıştır."

Bu Amerikalı profesöre göre, 1952 yılında Türkiye'deki Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT), ordu karargahlarına ve yardım alan tümen, tugay ve alaylara (field training) için Amerikan ekipleri yerleştirmiştir. Bu "ekipler, esas itibariyle, istişari birliklerdir, 'teftiş' sözünün kullanılmasından kaçınılmıştır. Bu ekiplere, potansiyel olarak tehlikeli bir durum yüzünden ihtiyaç duyulmuştur. Görülmüştür ki Amerikan yardımından sağlanan taşıt araçlarının %40 ila 50'si kullanılmaz haldedir. Bunun nedeni bakımsızlıktır... 1952 sonunda araçların hemen %90'ı yeniden işler duruma getirilmiştir." Araçların bakımındaki bu düzelme, Amerikan ekiplerinin doğrudan doğruya müdahalesi ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye'ye kabul ettirilen usul şöyledir: Türk birliklerinde bulunan Amerikan ekibi, teçhizat ve eği-

tim bakımından bir yetersizlik görünce, ne yapılması gerektiği hususunda, birlik kumandanına hemen "tavsiye"de bulunmaktadır. Eğer kumandan bu tavsiyeye uymayı reddederse, ona meselenin Ankara'ya yazılacağı söylenmektedir. Kumandan yine de diretirse, bir raporla durum Ankara'daki Askeri Yardım Kurulu'na bildirilmektedir. Mesele orada Türk Genelkurmayı'nın ilgili kişileriyle birlikte bir sonuca bağlanmaktadır. Profesör, bu mekanizmanın mükemmel işlediğini ve Amerikan ekibinin birliklerde sözünün dinlendiğini yazmaktadır.

Bu çabalarla, ABD'nin kendi ideolojisini benimsemiş bağımlı ordular kurma amacını güttüğü şüphesizdir. Bu çabalar, Atatürkçü ve milliyetçi geleneğe sahip Türk Ordusu'nda etkisiz kalmıştır. Ama ABD, başka ülkelerde aynı metotlarla, Orhan Erkanlı'nın deyimi ile "uydu ordu"lar yaratmıştır.

"Kardeş Amerikan Ordusu olmak hedefine doğru süratle yol aldık. Hatta o kadar ki Amerikan İdare Talimatnamesinde 'PAPAZ' yazılan yere biz 'ALAY İMAMI' koyacak kadar tercümede sadık kaldık."

Milli Birlik Komitesi Genel Sekreteri Binbaşı Orhan Erkanlı şöyle diyor:

"Kısa zamanda ordumuzun kuruluşunu da değiştirdik. Kuruluşları, Amerikalılara benzetirken, personel ve malzeme kadrolarını da aynen aldık. Siyasi alanda hükümeti büyüleyen **'Küçük Amerika' olma hayali**, askerleri de sardı ve 'Kardeş Amerikan Ordusu' olmak hedefine doğru süratle yol aldık.

Kuruluş ve kadrolar değişince, eğitim ve ikmal usulleri, taktik (tabiye) kurallarını değiştirmek de faydalı mütalaa edildi. Amerikan ordusunun ikmal, eğitim ve tabiye ile ilgili bütün kitaplarını (talimatnameler) tercüme ettirerek aynen uygulamaya başladık. Hatta o kadar ki Amerikan İdari Talimatnamesinde 'PAPAZ' yazılan yere biz 'ALAY İMAMI' koyacak kadar tercümede sadık kaldık. Kıyafetten, kara kazana kadar her şey değişti, bütün askeri okullarımız, Amerikan askeri okullarına benzetildi. Türk devletini daima ayakta tutan, felaketlerden, yenilgilerden çekip çıkaran kişileri, **Atatürkleri, İnönüleri, Karabekirleri, Cebesoyları, Gürselleri, Sunayları, Turalları yetiştiren Harp Akademileri** (Erkân-ı Harbiye Mektepleri) **dahi yön, tedrisat, stratejik ve taktik konsept değiştirdi. Amerikanlaştı.**"(14)

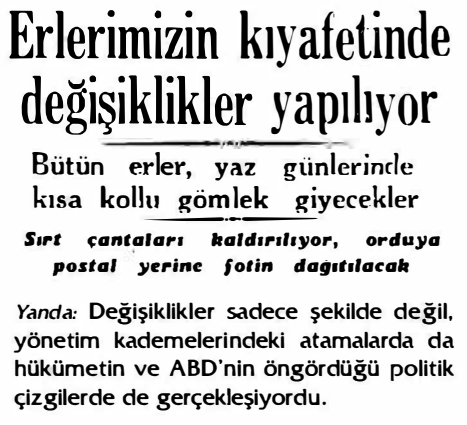
Kuzey Atlantik Antlaşması'nın NATO hazırlık çalışmaları devam ederken de, Türkiye bunun içinde yer almak isteğini sürekli yineledi. Şubat 1949'da Avrupa Ekonomik İşbirliği toplantısı sırasında Dışişleri Bakanı **Necmettin Sadak**, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesinin mümkün

(14) Orhan Erkanlı, "Anılar, Sorunlar, Sorumlular", İstanbul, 1973.

olmaması durumunda Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi içeren bir Akdeniz Paktı kurulması fikrini ortaya attı. **Bütün bu çabalara rağmen, Türkiye NATO'ya kabul edilmiyordu. Kuzey Batı Avrupalılar, Türkiye'yi NATO için uygun görmüyorlardı.** İngiltere ise NATO dışında kendi komutası altında olmak kaydıyla, Mısır'ın da içinde yeraldığı bir Doğu Akdeniz askeri gücünün kurulmasını öneriyordu. 11 Mayıs 1950'de, CHP iktidarının son günlerinde, NATO'ya üyelik başvurusunda bulundu. Fakat bu başvuru bir sonuca bağlanmadı.(15)

Feridun Akkor'un açıkladığı bir anıda(16), Türk Ordusu'ndaki Amerikan müdahalesinin anlamını belirtmek bakımından dikkat çekicidir: "1950 yıllarında Amerikan askeri yardımı gelmeye başadığı sıralarda, Türk Ordusu'nun alınan silahlara paralel yeni bir eğitim programı uygulamak zorunda kalmasını normal karşılamıştık. **Ancak bu konuyu süratle ele alan müttefiklerimizin, bir anda geleneklerimizi yıkıp bütün müesseselerimizin temeline girmesindeki acelecliğin nedenlerini birdenbire kavrayamamıştık.** Hele büyük geçmişe sahip, değerli kumandanlar yetiştiren Harp Akademisi ile ilgilenip bir yıllık bir öğretim süresi tanımalarını, basit bir programla yalnız Tabur Kumandanı seviyesindeki subayların yetiştirilmek istenilmesindeki sebebi anlayamamıştık.

Halbuki Türk Genelkurmayı da Batılı ülkelerde olduğu gibi, en az üç yıllık bir eğitim devresi içinde, bilgili ve üstün nitelikte kurmay subaylar yetiştirme arzusundaydı. Bu görüşümüzü karşı tarafa aktaracağımız sırada, **bir gün Yardım Kurulu Başkanı ABD'li Generalin Harp Akademisi öğrenim süresinin bir yıla indirilmesini, aksi takdirde askeri yardımın kesileceğini söylemesi, bizleri şaşırtmıştı.**"

Erlerimizin kıyafetinde değişiklikler yapılıyor

Bütün erler, yaz günlerinde kısa kollu gömlek giyecekler

Sırt çantaları kaldırılıyor, orduya postal yerine fotin dağıtılacak

Yanda: Değişiklikler sadece şekilde değil, yönetim kademelerindeki atamalarda da hükümetin ve ABD'nin öngördüğü politik çizgilerde de gerçekleşiyordu.

Ordu yüksek komuta heyetinde değişiklikler

Orgeneralliğe terfi edecek Rüştü Erdelhun Genelkurmay İkinci Başkanlığına, İsmail Hakkı Tunaboylu Kara Kuvvetleri Komutanlığına tayin olunacaklar

Tren bir kamyona çarptı

(15) "Türk Dış Politikası", cilt:1, 1919-1980, İletişim, 2001, s.545.
(16) 6 Aralık 1967 tarihli Cumhuriyet gazetesi.

I.BÖLÜM

(14 Mayıs 1950 - 27 Mayıs 1960)

14 Mayıs 1950'lerden Sonra Toplum Bilimcilerin "Kırsal Devrim" Dedikleri Süreçle Birlikte 40.000 Kırsal Yerleşim Üzerinde Birikmiş Binlerce Yılın Fosilleşmiş Kabukları Kırılmaya Gelenekler Yıkılmaya Başlıyor Siyasiler Bu Büyük Dönüşümü ve Çarelerini Kavrayamadılar

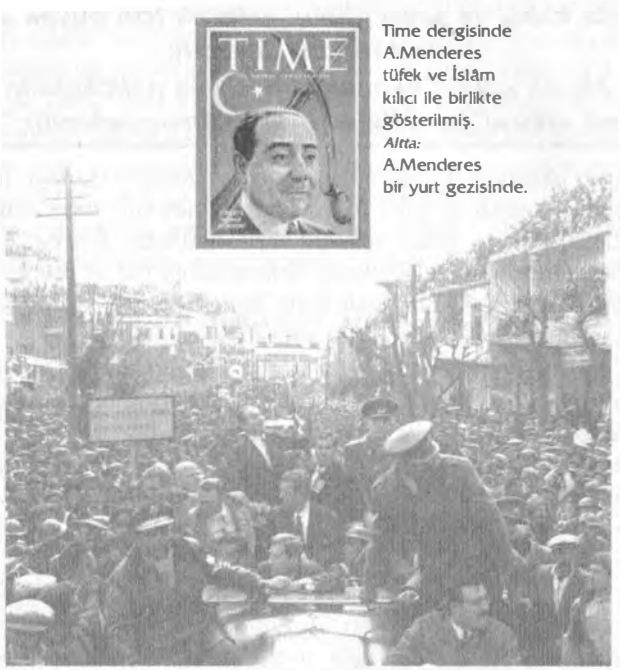
Anadolu kırsalında binlerce yıldır değişmeyen tek olgu, feodal veya küçük mülk sahibi köylülerin kırsal alanlardaki egemenliğiydi. Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönem yönetimleri bu **"Bağımsız Köylülük-Güçlü Merkezi Yönetim Dengesi"**ni sağlamak zorunda olmuşlardır.

16. yüzyıldan sonraki birinci küreselleşme ve 19. yüzyılın sanayi emperyalizmi, Türkiye'nin kalkınmasını çok olumsuz etkiledi; ancak, kırsal yapı geleneksel yaşamını sürdürmeye devam etti. Bağımsızlık savaşının kaynağı bu kesim oldu. Yeni Türkiye Cumhuriyeti 1924'te 442 sayılı yasa ile köylere tam bir muhtariyet tanımıştı. Ne var ki bu yasa, 5.12.1925'ten başlayarak, günümüze kadar ortalama her bir buçuk yılda bir değişikliğe uğratıldı. 3000 yıllık dingin sistemin taşları kurcalanmakta, yerlerinden oynatılmaktaydı. Anadolu'nun büyük alanlara yayılmış, yerleşik kırsal yapı ile yönetimler arasındaki bu anlaşma ve dengeyi zaman zaman bozmayı amaçlayan ideolojik-toplumsal-yönetimsel, çeşitli etken ve merkezkaçlara rağmen, kemikleşmiş yapı çok uzun bir zaman boyunca sürüp gelmiş, ancak 1950'den sonra hızlı bir çözülme sürecine girmişti. Günümüze ait olumlu olumsuz her konunun kaynağı bu dönemle birlikte kendini göstermiş, kırsal çevre merkeze taşınarak dengeleri değiştirmeye ve sarsmaya başlamıştır. Çünkü köylülüğün eğitimle değil, üretim biçimlerindeki değişimlerle aşılabileceği anlaşılamamıştır.

"Lümpen Köylü" Dönemi(*)

1950 Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçişi ve genel seçim yılıdır.

Time dergisinde A.Menderes tüfek ve İslâm kılıcı ile birlikte gösterilmiş.
Altta: A.Menderes bir yurt gezisinde.

"Modern usullerin görüntüsü altında,
eski feodal otokrasi rejimleri işlemekte devam eder.
Bu rejimleri yıkmaya yardımcı olmak şöyle dursun,
demokratik usuller, onlan maskeleyerek ömürlerini uzatır."(**)

Prof.Maurice Duverger

"Introduction à la politiques", Paris, 1964, s.177.

"Genel seçmen oyunu yalnız bir politik özgürlük değil,
toplumsal bir ilerleme aracı olduğu inancını kabul ettirenler,
onun geçmişin kalıntılarını temizlemekte geciktirici
bir rol oynadıklarını görürler."

Prof.Jacques Lambert

"Amerique Latine, Structures sociales et Institutions Politiques", Paris, 1963, s.95.

(*) Lümpen: Toplumsal sınıf bilinci olmayan, içinde bulunduğu toplumun kültürüne yabancı düşen.
(**) 1961 seçimlerinde Adalet Partisi (AP)'nin kazandığı köylerde AP'nin adını bilenlerin oranı %45'tir. Bu durumu yorumlayan Prof.Kenan Bulutoğlu'na göre, ***"oyları yöneten bir güç vardır".*** Günümüzde bu güçler temsili olmayan sandık demokrasisine de egemendirler.

"1950 yılı Türkiyesi, geçmişi ve inanılmaz başarılarıyla dünyada kabul ve saygı gören, gelecek için büyük ümitler vadeden bir devlettir. Ancak piyasa ekonomisinde ana politikaların ne olması gerektiği katiyen bilinmemektedir."

Sağlanan kalkınma Ekonomik hayatın her yönünü (sanayi, tarım, ulaşım, iletişim...) kapsadığı gibi, toplum ve Devlet hayatının bütün yönlerini de (kültür, eğitim, insan ilişkileri) kapsamaktadır. Kısaca, Türkiye'nin 1920-1950 arasında gerçekleştirdiği kalkınma hamleleri, maddi kalkınma kadar toplum hayatının her kesiminde ilerlemeyi ve çağdaşlaşmayı da gerçekleştiren çok yönlü bir uygarlık hareketi olmuştur.

1950 yılı Türkiyesi, geçmişi ve inanılmaz başarıları ile Dünyada kabul ve saygı gören, gelecek için büyük ümitler vadeden bir devlettir. Ancak bu yıllarda dünya güç dengeleri değişmiş, Doğu-Batı eksenli uçta toplanan güçlerden biri komünist, biri kapitalist olmak üzere iki büyük kampa ayrılmıştır. ABD'nin öncelikli işi yıkılmış olan Avrupa'yı ayağa kaldırmak, savaş boyunca desteklediği ve her alanda nüfus ettiği bu yaşlı kıtayı kendi sistemi içinde görmektir.

Bunun için Avrupa'nın tüm altyapıları uygundur. Ancak Türkiye'nin modernleşme çabalarına rağmen, özlemleri çok, bilgi, teknoloji ve sermaye imkânları yok bir Ön Aysa toplumu durumundadır, popülizme açıktır. Demokrat Parti ekonomik politikasında ABD'ye öykünen Liberal bir serbest piyasa ekonomisi taraftarıdır. Bütün yatırımlarda ve ekonomik kalkınmada özel girişime öncelik tanımak kararındadır. Prensip olarak devlet yatırımcılığı ve işletmeciliğini reddetmektedir. Türkiye'de artık özel girişime dayalı serbest bir piyasa ekonomisi olacaktır. Parti liderlerinin **"munkabız** (sıkı) **politikalar" olarak tanımladıkları, eski hükümetlerin ekonomi üzerine yığdıkları(l) kısıtlamalar, kontrol, yasak ve müdahaleler kaldırılacak;** Türk girişimcisinin, yani özel teşebbüsünün önü açılacaktır. İlk söylendiğinde ve duyulduğunda bu iddia ve fikirler pek çok insana makul-kabul edilebilir gelse de temel bir soruyu sormaktan kaçınılmayacaktır: Serbest bir piyasa ekonomisinde bu fikir, iddia ve vaatler nasıl yerine getirilecektir?

Ne gibi tedbirler alınacaktır? Bu soru sorulunca da hemen 1950'ler Türkiyesi'nin fikir ve bilgi dağarcığında mevcut olan (2000'li yıllar için de geçerliliğini koruyan) çok ciddi bir boşluk ya da korkutan bir zaaf ortaya çıkmaktadır. O sıralarda politikacılar kesiminde, bürokraside, hatta aydın ve ilim çevrelerinin çok büyük bir kesiminde ve doğal olarak geniş halk kitlesinde, piyasa ekonomisinde uyulması kesinlikle zorunlu ekonomik politikanın ne olduğu, ana politikaların ne olması gerektiği katiyen bilin-

memektedir.(1) 1950'lerde ABD başta, Batı dünyasında ılımlı enflasyonun hem tam istihdama gidişin bir politika aleti (Keynes kuramı) hem de azgelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin ve sanayileşme/kentleşme sürecinin kaçınılmaz sonucu sayıldığı yıllar olmuştu. İktidara gelen DP'nin bu kuramsal yaklaşımla fazla ilgisi olmasa da, durağanlaşmış; fakat gelişmesi, kalkınması gereken ekonomiyi harekete geçirebilmek gerektiğinin farkındaydı. Bu amaçla para arzını genişletmeyi, kamu harcamalarını artırmayı sürekli bir politika haline dönüştürecektir.(2)

Bunun o dönemin özelliklerini yansıtan en tipik örneklerinden biri İzmir'de **Çimentaş** Fabrikası'nın kuruluş öyküsüdür.

Bu Düzende Sanayiye Sıcak Bakanlar İçin "Maceracı" Deniliyordu

2. kitabımızda anlatıldığı gibi Kemalistler, müteşebbis aramış, ancak bulamamışlar, sonunda iş devlet babalığına kalmıştı.

600 yıl boyunca mülk, hükümdardan; yönetim, ulamâ ve askerden; vergi, reâyâ ve ahaliden, %10'u kentli, %90'ı köylü bir imparatorlukta, basit esnaf ve sanatkârlık dışında gerçek bir sanayicilikten ve özel teşebbüsten söz etmek mümkün değildi. Demokrat Parti iktidara geldiğinde ABD modeli ve desteğiyle serbest piyasa ve özel teşebbüscülük doktrinleriyle yola çıkmış; ancak Kemalistlerin yaşadığı aynı sorunlarla karşılaşmıştı. **Türkiye'de Batı anlamında sermaye birikimi ve özel girişimci yoktu.** Acaba yaratılabilir miydi? Bu sorunun cevabını aşağıda verilen gerçek öyküde bulmak mümkün.

ABD'nin ve Demokrat Parti'nin özelde serbest girişimi yaratma ve destekleme politikalarının bir parçası olan Çimentaş fabrikasının kuruluş süreci, aynı zamanda dikkat çekici kimi toplumsal gerçekleri de ortaya koyuyor. Herşeyi devletten bekleme, devletten çekinme, bir işin gerçekleştirilmesinde kolektif çalışma iradesi ve kişiler arasında güven eksikliği. Kolaycılık, risk almama, işleri birilerine ihale etme, kısacası statükoculukla başarıya ulaşmak(!) zaman ve potansiyel kayıpları. Öykü şöyle:

1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara geçmesinden hemen sonra Çalışma Bakanlığı'na getirilen Prof.**Nurî Özhan**, bakan olmadan önce yaşadığı ilginç bir süreci anlatıyor(3):

(1) Kemal Kurdaş, "Bitmeyen Gaflet ve Türkiye Ekonomisinin Çöküşü", ODTÜ Geliştirme Vakfı, 2003, s.10.

(2) Gülten Kazgan, "Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.102.

(3) Emekli İşletme Hukuku Profesörü Muhittin Alam, İzmir'de profesörlük ünvanına yükseltilmiş ilk öğretim üyesidir. Aynı zamanda Çimentaş'ın ilk Türk Müdürlüğünü, İzmir Sanayi Birliği'nin ilk genel sekreterlik görevlerini de yapmıştır.

"Bir gün İzmir Sanayi Birliği'ndeyim. Bir telgraf geldi. Ticaret Bakanlığı diyor ki, 'Marshall yardımından 2 milyon lira alınmıştır, bu para ile İzmir'de bir çimento fabrikası kurulması düşünülmektedir. Bunun gerçekleşmesi için çalışılmalıdır. Aynı ölçülere uygun olarak bir şirket kurmanız gerekmektedir.'

Telgraf gelir gelmez yönetim kurulunu topladık. Ne yapalım?... Önce **Bedri Akgerman** şevklendi bu iş için. Kafasında dalma büyük sanayi yattığı için, hemen olayı uygun buldu. Azimle çalışalım, hemen yapalım dedi. Ben başkanlığımı muhafaza ederek, oluşumu organize etmeye dikkat ediyorum.

Sözünü ettiğim Ticaret Odası'nın birinci katındaki küçük odada bir toplantı daha yaptık. Belki 20 kişi toplandık. Enteresan şeyler oldu. **Balcızade Hakkı, Şerif Remzi Reyent, Rahmi Fillibeli** gibi şehrin kalbürüstü zenginleri hepsi orada. **Osman Kibar** da var. Toplantıyı idare ediyorum. **Ali Albayrak** da gelmiş. İzmir'in bir özelliği var; gerçekten sanayii hiç görmediği için, önce peşin peşin soğuk bakıyor olaya, **tüccar baştan sevimli görmüyor sanayi girişimlerini, tüccarlık kolay çünkü**; özellikle tütünde. Başkasının parasıyla kendinden 5 koyarak 100 kazanacaksın. Taş atıp da elin yorulmayacak. Bir yıl içinde 3-4 ayda bu işi bitireceksin. Tüccarlık bu. Oysa sanayide uzun yıllara yayılmış bir emek var, hemen para geri gelmeyebilir. Riskleri o kadar çok ki. Ama **hiç kimse de gerçek kalkınmanın ticaret ile değil, sanayi ile olacağını bilmiyor.** İşte böyle bir ortam içindeyiz.

Hele devlet müdahalesinin her an için geçerli olduğu bir düzende sanayie sıcak bakanlar için maceracı deniliyordu. Milli Koruma Kanunu, harp bitmesine rağmen hâlâ sürüyordu.

Böyle bir ortamda gel de insanları sanayi teşebbüsü için bir araya getir bakalım!. Mesela **Rahmi Fillibeli**, *'Muhittin Bey, ben %51 hakim olamayacağım hiçbir yere giremem'* deyiverdi. Balcızade **Hakkı Bey**, *'Bunun içinde devlet var mı, devlet varsa ben yokum'* diye hemen yapıştırdı. Yani böyle nazik havaların içinde bunun yoğrulması o kadar kolay olmadı.

- Bu tartışmalar esnasında **Bedri Akgerman** ne yapıyordu?

- Bu menfi görüşlerden hiç etkilenmiyordu, aksine daha da heveslenivordu. İşte bu yüzden kendisini çok takdir ederim. Bu arada Ticaret Bakanlığı sıkıştırıyor *'Çimento fabrikasının şirketini ne zaman kuracaksınız, hâlâ kuramadınız mı'* diye basınç yükseliyor. Bir taraftan İzmir'de insanları havaya sokmaya çalışıyoruz, öte yandan işi kaçırmamak için Ankara'yı markaj etmeye çalışıyoruz. Benim param yok, gücüm yok. İsimsiz kahraman olarak uğraşıyoruz. Ankara'yı iyice ikna edip, gecikmeden etkilenmemesini hemen sağlama durumu oldu.

Kalktım Ankara'ya gittim. **Vedat Dicleli**, Ticaret Bakanı. 1949 sonu

veya 1950 başındayız. Vedat Bey, genç bir Halk Partili. Daha önce telefonla randevu aldığımız için beni bekletmeden içeri aldı. Allahın büyük tesadüfü içeride Adalet Bakanı **Sahir Kurtuloğlu** da var. Benim yurttan arkadaşım olduğu için, içeri girdiğimde hemen Sahir ile sarmaş dolaş olduk. Bu durum, Vedat Dicleli'de büyük etki yaptı. Bana yakınlık gösterdi ve aynen şunları söyledi: *'Muhittin Bey, şu çimento fabrikası işini,* ***Hasan Saka*** *Trabzon'a çekmek ister.* ***Recep Zühtü*** *Sinop'a çekmek ister. ötekisi Adana'ya çekmek ister, beriki şuraya çekmek ister. Ben ne yapayım?...* ***Allahaşkına İzmir'e gidin, arkadaşlarınıza durumun vehametini söyleyin, ellerini çabuk tutsunlar.'*** dedi.

Hemen İzmir'e döndüm. Durumu anlattım. Şirketi kurma karan aldık. Bunun için sermaye teşekkül etmesi lazım. En önemli konu şu: Kimler ne kadar koyacak?... **Enver Bakioğlu** orada, **Albayrak** orada, **Bedri** Bey orada, **Saruhanlar** orada... Önce Enver Bakioğlu, 'Benden 50 bin' dedi. Herkes bir rakam söylüyor, bunlar da bir listeye yazılıyor. Herkese göre rakam değişiyor. Albayrak kendisi için 1.5 milyon, Meseretçi için 1 milyon olmak üzere 2.5 milyon koymak istedi. Bu arada ilginç olaylar oluyor. Enver Bakioğlu, malum banka müdürlüğünden gelmiş, her fırsatta engin bilgi ve tecrübesini ortaya koymak için kalkıp uzun konuşmalar yapmakta. Böyle bir ortamda Albayrak, benden söz istedi ve kalkıp *'Muhittin Bey herkes koyduğu kadar konuşsun'* deyiverdi. Enver Bey, 50 bin, Albayrak 2.5 milyon koymuş.

Bakanlık 2 milyon doların Türk lirası karşılığı kadar bir sermayenin oluşmasını istemekte. Ama iş öylesine tavsadı ki, sonunda *'Ne kadar toplarsanız toplayın, gerisini hallederiz.'* dediler. Allah razı olsun Ticaret Bakanı Vedat Dicleli epey kolladı Çimentaş'ın ilk kuruluş dönemini. Bütün bu olaylar olurken **Bedri Akgerman** sarsılmaz bir iman ile olayın kurulması için var gücüyle çalışmakta ve çevresini bu işe inandırmak için didinmekteydi. Sonunda 1.5 milyon liralık bir şirket kuruldu. Biraz önce 2.5 milyon lira koyanm diye anlattığım kişiler ise sonuçta yer almadılar.

Ben mesela kayınpederim olan İzmir Palas'ın sahibi Ahmet Kilimci'yi 200 bin lira vererek şirkete ortak etmeyi bir türlü başaramadım. Sudan sebeplerle katılmadı. Kimisi devlet var mı, yok mu diye, kimisi %51 hesabı yaptığı için, kimisi şu adam varsa ben yokum mülahazası ile sanayi yatırımlarından uzak durmayı tercih ediyordu.

- **Çimentaş ilginç bir şekilde doğdu demek ki?**

- Evet, doğuşu önemlidir. Çünkü gerçek bir anonim şirkettir. O zamana kadar İzmir'deki sanayi şirketleri bir aile şirketidir. Çimentaş, inanmayan büyük çoğunluğa karşı inanan bir avuç insanın yarattığı, İzmir'deki ilk gerçek anonim şirkettir. Kurucular içindeki lider de Bedri Akgerman'dır.

İlk para koyan **Bedri Akgerman** oldu. Sonra **Nuri Rodop, Selahattin Sanver, Mahmut ve Kâmil Tınaz kardeşler, Şekip Uyal** ve ortağı **Hüseyin Bahri Aktı, Haydar Dündar, Selahattin Sanver**'in kayınbiraderi **Sadullah Birsel** geldiler. **Hasan Tahsin Erşen, Fevzi Özsaruhan** ve oğlu **Raşit Bey, Enver Bakioğlu**, Diş Doktoru **Tahsin Tan, Tevfik Fikret Serter**, levantenlerden **J.Allotti, Douglas Whittal** ve **İş Bankası** da yerlerini aldılar.

- Kuruluş gerçekleşiyor artık.

- Evet. Herkes heyecanlı. İsim bulundu. Amblem yapıldı. Ama orada bir sorun çıktı. Amblemi yapan ressam Çimentaş'ın ilk harfini, büyük yapmış ve ay gibi göstermişti. Şimdi bu amblem ayyıldız gibi oldu diye konuşanlar oldu. Ayyıldız gibi olursa devlet kuruluşu sanılacaktır diye bir endişe vardı. Bunlar önemsenmedi."(4)

Serbest Piyasa Yasaları Furyası

ABD'li danışmanların ve Türkiye'nin de üyesi bulunduğu bundan sonra adını sık sık göreceğimiz **OEEC** (Sonradan OECD)'nin tavsiyelerine uygun olarak DP yönetimi, serbest dış ticarete yöneldi. 1948 yılı temel alınarak, ithalatın %60'ı serbest bırakıldı. Oysa CHP iktidarı, ABD ve OEEC'den gelen serbestlik isteğine bir ölçüde direnmişti. CHP iktidarının son aylarında Şubat 1950'de Dışişleri Bakanı **Necmettin Sadak**, gelişmemiş bir ülke olan Türkiye'nin sanayiinin öteki Avrupa ülkeleriyle aynı düzeyde bulunmadığını hatırlatarak, liberasyonu, uzun vadeli krediler verilmesi şartına bağlamıştı. ABD'nin mali destek projeleri ve yönlendirmeleriyle DP iktidarı liberasyona hızlı gitmekte bir sakınca görmemiş ve bunu her şekilde desteklemiştir.(5)

1951'de (5821 no.lu) **Yabancı Sermaye Kanunu** çıkarıldı; ancak tarımı ve ticareti yabancı sermayeye kapalı tutan ve kâr transferini sınırlayan bu kanun, sonra yetersiz bulundu. Bunun üzerine, 1954'te (6224 no.lu) **Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu** yürürlüğe kondu ve söz konusu sınırlamalar kaldırıldı. Amaç sanayii teşvik etmekti.

1950'de (5583 no.lu) **Hazinece Özel Teşebbüse Kefalet Edilmesi ve Dövize Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun**, Maliye Bakanlığı'nı (300 milyon TL'yi geçmemek kaydıyla) özel girişimin dışarıdan sağladığı

(4) Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın 50. Yılı.

(5) Demokrat Parti seçimler sırasında *"Yeter söz milletindir."* sloganını kullanmış ve her kesimden büyük destek görmüştü. Bu çok kapsamlı sözün içeriğinde partinin iktidara geldiğinde özel teşebbüse öncelik vereceği de vardır. Kısaca devletin ekonomiden çekileceği "serbest piyasa ekonomisi"ne geçmek için dışarıdan içerden tüm start düdükleri çalınmıştı. Ancak biraz önce değindiğimiz gibi bunun ne olduğunu bilen kimse yoktu. Özlem çok, imkânı yok bir toplumun en hassas noktalarına dokunulmuş ve bir süre sonra herkes bu sistemin gerçeklerini kendine göre algılamaya başlamıştı. Hükümet de sonuçlarını hesaplayıp sorgulamada bir dizi değişiklik ve yaptırımlara hızla yöneldi.

uzun vadeli borçlara kefil saydı. 1953 yılında devreye konulan **"kredili ithalat"**, ticaret bankalarının dış dünyadan döviz kredisi sağlamalarını mümkün kıldı. Buna göre, kredinin geri ödenmesinde döviz ile ödeme sorumluluğu **TC Merkez Bankası**'na kaldığı halde, bankaların krediye ilişkin dövizleri TC Merkez Bankası'na devretme yükümlülüğü yoktu. (Bu üç uygulama, 1958'deki krizin dış mali boyutunu hazırlayacaktır.)

(6088 no.lu) **Turizmi Teşvik Kanunu** ile yabancıların köyde gayrimenkul satınalması, Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi karanna bağlı olarak serbest bırakıldı.

1950'de kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB), özel girişime dönük faizli, projeye bağlı döviz kredisi verme amacına yönelikti.

Türkiye 1950 yılı sonbaharında, OEEC'nin "tavsiyesi" üzerine (10 Ağustos 1950 tarihli kararname ile) ithalatını %60 oranında liberasyona açtı; bu oran, bir ara %65'e kadar yükseltildi. (1958 krizinin bir kaynağı da bu uygulama olacaktır.) 1946'da **Transit Depolama ve Ticaret Kanunu** çıkarılmıştı. Kanunun işlerlik kazanamaması üzerine, 1953'te (6209 no.lu) **Serbest Bölgeler Kanunu** yürürlüğe kondu. Bu kanuna dayanan bir kararnameyle de, 1956'da İskenderun'da serbest bölge kurulması kararı alındı. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti hükümetinin programında, devletin ekonomideki etkinliğini daraltma ve özel girişimi mümkün olduğu kadar genişletme amacı belirtilmişti. Bu amacı gerçekleştirmek için devlet fabrikaları satışa çıkarıldı. **Devlet Deniz Yolları** ve **Devlet Hava Yolları anonim şirkete dönüştürüldü** ve yabancı sermaye ortaklığına açıldı. Bu arada kibrit-çakmak tekeli ve yerli mallar pazarları da lağvedildi. Daha sonra 1954 yılına tarihli **Petrol Kanunu** ile daha önce devlet elinde bulunan petrol arama yetkisi kaldırılacak; 1957'de ise bir değişiklikle rafineri kurma hakkı da yabancı sermayeye verilecek. Ayrıca Petrol şirketlerinin kâr transferlerine de (bir ara) kur garantisi verilecektir. (İleride görüleceği gibi AKP Hükümeti'nin 2007'de hazırladığı Petrol Yasası, bu yasayı aratır hale getirecektir.)

DP, kendisini iktidara taşıyan köylü ve büyük çiftçi ile ticaret kesimlerinin kalkınmasını sağlama yolunda parasal genişleyici bir politika izlediği gibi, programa aldığı KİT kurma yoluna gitti (**Et-Balık Kurumu, SEK, Gübre Sanayiyi** çok sayıda yeni şeker fabrikası vb...) **TMO** ve diğer bazı tarım kurumları, senetlerini doğrudan Merkez Bankası'na reeskonta arzediyor, stoklar birikirken ya da çiftçiden alış fiyatıyla tüketiciye satış fiyatı arasındaki birinci lehine hareket sübvansiyon içerdikçe de, para arzı genişliyordu. Aynı şekilde, çiftçinin makine-teçhizat alımlarını kolaylaştırmak için **Ziraat Bankası**, zaten düşük olan ve enflasyon hızlanırken artırılmayan faiz haddinin çok altında faiz hadlerinde kredi açıyordu. TCMB'nin reeskont haddi parti iktidara geldiğinde %3'e, vadeli faiz had-

di de %8.5'ten %7'ye indirilmişti.(6)

Bu seçimler bir ekonomik dönüm noktası oldu. **İş çevreleri DP'yi destekliyorlardı. Seçimlerden sonra piyasalarda iyimser bir hava esmeye başladı.** Ekonomik yaşam canlandı. İstanbul'dan Anadolu'ya mal sevkiyatında görünür bir artış oldu. Tarım kesiminde %23, imalat sanayiinde %47 gelir artışı gerçekleşti.

1949'da sağlanmış iktisadi yardımların boyutu devlet bütçesinin yarısına yakındı. Getirilmiş araç ve gereçlerin gümrüklerden çıkarılarak üretimde kullanılmalarına değin zaman geçmişti. Marshall yardımının somut yararları 1950 yazında, yani DP iktidarı başında görünür hale geldi. Türkiye bir süre sonra "Kore konjonktürü"nden de payını aldı. Hükümet rahatsız edici bazı vergileri böylece kaldırabilmek fırsatını buldu.

1950-54 arasında DP'nin istisnasız bütün seçimleri kazanması bu gelişmeler sayesindedir. Hükümet tohumluk dağıttı. Daha ucuz, daha kolay, daha çok kredi verdi. Traktör ve tarım araçlarının dağıtımını genişletti. Ofisin alımlarını artırdı. Küçük sulama işlerine girişti. Enflasyon çiftçinin alım fiyatlarına yansımaya başlayınca, buğdayın fiyatını 22 kuruştan 30 kuruşa çıkarmakta tereddüt göstermedi. Bu sayede üretim miktarlarında büyük artışlar kaydedildi. Örneğin 1943'te 5 milyon ton olan hububat üretimi 1953'te 14 milyonu aşmıştı. Çiftçilik ve hayvancılıkta, cari faktör fiyatlarıyla gelir 1949'da 3.5 milyonken, 1953'te 7 milyonun üstüne çıktı. Artık Adnan Menderes "bütün memleketin bir şantiye haline geldiği"ni söylüyordu. Doğruydu.

Bayındırlık işleri hızlandırılmıştı. 1950'de 100 bin hektar arazi sulanmaktaydı. 1954'te 284 bin hektar. Aynı yıl hemen her yere otomobille gidilebiliyordu. Karayolları büyük hamle gerçekleştirmişti. Bütün bunlar 1950-54 dönemine- **"DP'nin altın yılları"** denmesinin sebebi olmuştur.(7)

1953'te Boğaz Köprüsü ve Metro Hayalleri

Şükrü Saraçoğlu'nun hayalini kurduğu şantiye... Ama DP yöneticilerinin, özellikle Adnan Menderes'in CHP'lilere nazaran daha büyük düşündükleri, daha geniş ufka sahip bulundukları reddedilemez. Boğaziçinde asmaköprü, İstanbul'da Beyazıt ile Mecidiyeköy arasında metro planları 1950'lerin başında tekrar ele alındı.

Bunlar daha önceleri de tasarlanmış, ancak hep hayal aşamasında kalmıştı.

1953 yazında köprünün bir proje resmi gazetelerde yayımlandı. Bunu Alman **Krupp** firması, "elverişli imkânlar" vaadiyle hükümete sun-

(6) Gülten Kazgan, "Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.102.
(7) Metin Toker, "Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları" 1944-1973, Bilgi Yay., s.173.

muştu. Birkaç gün sonra **Celal Bayar**, **Küçüksu Kasrı**'nda *"Avrupa'yı Asya'ya bağlayacak asmaköprünün yapılması zaruridir. Bunun için teşebbüse girişildi."* diye bir de açıklama yaptı. Ondan bir ay sonra İstanbul vilayet binasında bir toplantı vardı.

Konu **Beyazıt-Mecidiyeköy metrosuydu**. Tramvay-Elektrik İdaresi bu işle görevlendirildi. Projeleri o hazırlayacaktı. Keşif ve sondaj için üç milyon lira ödenek ayrıldı. Ancak asmaköprü de, metro da DP döneminde gerçekleşmedi. Ona karşılık Samsun limanı 70 milyon liraya ihale edildi. Çimento ve şeker fabrikaları da birbirlerini izliyordu.(8)

Bunlan gerçekleştiren bir iktidarın muhalefetten rahatsız olmaması, demokratik rejimin pekiştirilmesine de girişmesi, o alandaki huzursuzlukları gidermesi, muhaliflerini tamamiyle silahsız bırakması gerekmez miydi? Ama, hayır. Mademki bu iktidar bunca hayırlı işler yapıyordu, **artık anayasaymış, babayasaymış, vatandaş haklarıymış, basın hürriyetiymiş, antidemokratik yasalarmış, konuşma serbestliğiymiş, denetim olanaklarıymış... böylesi ıvır zıvır sorunlarla uğraştırılmamalıydı.**

Ne oluyordu? Seçimler yapılmayacak diyen mi vardı? Ama çoğunluk sistemiyle, ama nispi temsille... Radyoya gelince, vatandaşa hükümetin icraatını anlatıyordu. Muhalefetin eleştirileriyle onun aklı niçin karıştırılacaktı? Aslında gerçek şudur ki, bu tablo ne kadar doğruysa, halkın, hele bazı kesimlerin çok sıkıntısı bulunduğu da aynı derecede doğrudur.

Kırsal bölgelerdeki ferahlık şehirlerde yoktur. Zaten ekonominin tümü de liberasyon ölçüsünün kaçırılması sonucu, 1953 sonlarından itibaren o derece rahat olmayacaktır. DP ekonomik durumun düzelme olanaklarına kavuştuğu tarihlerde, başka bir deyimle konjonktür yön değiştirirken iktidara gelmiştir. Biraz da CHP iktidarının mirasını yiyerek "şantiye" yaratmıştır.(9)

"Menderes'in dalma tekrarladığı gibi planlı çalışma millet parasını hebadan başka birşey değildir."
"Biz kanun olmadan da yapacağımızı yaparız. Sonra Meclise getiririz."
DP Bakanı Samet Ağaoğlu

Menderes ise ***"Beni niçin kâfi derecede övmüyorlar? Ben ki bu talihsiz ülkeyi, 27 yıllık kötü yönetimden sonra ihya etmekteyim..."*** diye sızlanıyordu.

İhya etme yöntemi ise DP Grubunda bile tartışılıyordu. Kayseri milletvekili **İsmail Berkok**: *"Hükümet çalışmaları kalkınma için bir plana dayanıyor mu?"* diye sorduğunda Samet şu karşılığı verdi: *"Hayır, Hükümet*

(8)(9) Metin Toker, a.g.e., s.173.

plana filan iltifat etmiyor. Başbakanımız Adnan Menderes'in daima tekrarladığı gibi planlı bir çalışma millet parasını hebadan başka şey değildir. Çünkü 1954'te gelecek Meclis onu beğenmeyip değiştirebilir."(10)

Aynı Samet, DP'nin 6'ncı kuruluş yıldönümünde İstanbul Şehir Tiyatrosu dram kısmında yapılan kutlama töreninde, 1954'te de, 1958'de de, 1962'de de, hatta 1966'da da iktidarda kalacaklarını müjdeliyordu.

Samet Ağaoğlu yönetim felsefelerini şöyle anlatıyordu: *"Biz kanun olmadan da yapacağımızı yaparız. Sonra Meclise geliriz."*

Adnan Menderes'te öyle konuşmalar yapıyordu ki, kendi partisinin aklı başındaki üyeleri bile birbirlerine bakıyorlardı. Çanakkale'de Millet Partisi hakkında şöyle dedi: *"Arkadaşlar, bu partiye şaki demek, eşkiya demek suç ise ben de onlara haydutlar, caniler diyorum."*

Başbakan konuşuyordu: *"Bu memlekette ilk meşru hükümet, DP'nin kurduğu hükümettir."*

Ya, Bayar hükümeti? **Zafer** gazetesinin fıkra yazarı **Bahadır Dülger** de Adnan Menderes'e *"İlk Müslüman Başbakan"* diyenlere hak veriyordu. Bunu söyleyen süper mürşit Necip Fazık Kısakürek'ti. Bayar kâfir miydi? Bunların cevabı yoktu. Çünkü DP'de daha o ilk yıllar sigortalar atmıştı.

N.Fazıl Kısakürek, "İlk Müslüman Başbakan" dediği Menderes'e yazdığı mektupta:

"Vekiliniz olayım. Muhalefetin suratında partinizi angaje etmeksizin tokatların en tesirlisi bulundurulmuş olmaz mı?.."

Yassıada arşivlerinden çıkan ilginç belgelerden biri de, ünlü şair Ne-

(10) Savaş yıllarında üzerlerinde çok çalışılan ve hükümetin kurduğu bir heyetçe yürütülen bu programlar, cumhurbaşkanına intikal ettirilmemiştir. Aslında hareketli bir insan olan Recep Peker'in Başbakan olması üzerine ve galiba o ilk günlerin telaşları arasında, daha alt kademenin bir işgüzarlığı ile ve işin önemi bu kademelerce katiyen anlaşılmayarak, hükümete gönderilen bu programlar, iki satırlık bir yazı ile şimdilik bekletilmesi kaydıyla, İktisat Vekaletine iade olunmuştur.
İnönü'nün program, plan kavramları hakkında bilgi ve görüşleri, elbette ki vardı. Kendisine intikal ettirilmediğini söylediği savaş sonrası plan ve programları bahsi konuşulurken, İnönü'nün bu konulardaki genel izahlarını kendisinden şöyle dinlemişimdir. Bu anlattıklarının bu sayfalara intikalinde yarar görmekteyim: *"1937, birinci beş yıllık planın sonu sayılıyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, süratle yeni bir plan yapılması işi, Şemsettin Günaltay zamanında ele alındı. Amerika'dan mütehassıs geldi. Gerçek şudur ki, savaştan sonra ve çok partili rejim tartışmaları içinde, bir plan hareketi yürütmek fırsatı gerçekleşmedi. Tam tertipli bir idare şekli de kurulamadı. Bir plan hevesine ben, Rusya'ya gittikten sonra kapıldım(1931). Oradan bir heyet istedim. Heyet geldi. Üç ay dolaştı. O zamanki ihtiyaçlarımıza göre, plan denebilecek bir şey hazırladı. Hulasa, bana, bilen adamla, kendimiz araştıralım farkı, o zaman göründü. Rus istikrazını da buna bağladık. Ne verip veremeyeceklerini de açıkça söylediler. Karabük Demir-Çelik fabrikaları, onların teklifidir. Yerini de onlar buldular. Bunu düşünmemiştik. Onlar teklif etti. Diğer fabrikaların konu ve yerlerini de gösterdiler.*

N.F.Kısakürek

cip Fazıl Kısakürek'e ait bir mektubun ortaya çıkması. Arap harfleriyle yazılan uzun ve edebiyat yüklü mektupta, şair, Adnan Menderes'e DP'den aday gösterilmesini teklif eden uzun mektubundan seçilmiş paragraflarda şöyle diyor: *"Vekiliniz olayım. Seçimlere gidilirse bu azim hamlede benim rolüm düşünülmeyecek midir? Neşriyat ve fiili konuşma yoluyla bütün Anadolu'yu fethetmek benim için iş midir? Bugün sizi ciddiyetle ve samimiyetle seven Türk milletinin bu duygusunda acaba benim tesir ve telkin hissem ne kadardır ve ne kadar olabilir? Memleketim olan Maraş'tan listenizde müstakil olarak mebus çıkacak olursam, muhalefetin suratında partinizi angaje etmeksizin tokatlann en tesirlisi bulundurulmuş olmaz mı?.. Bütün vatan yükünü çeken omuzlarınıza lütfen bu fedai dostunuzun tek dirhemlik yükünü de bir an için alınız ve sonunda tek dirhemin sizden kaç ton yük hafifleteceğini görünüz. Hayati suallerimin cevabını, biricik vasıtam, rehberim ve muinim* ***Tevfik İleri*** *ile bekliyorum. Ellerinizden öperim."*

Yasalarla başı dertte olan ve mahkumiyetler alan Kısakürek, milletvekili olamadı, ancak yine Yassıada mahkeme tutanaklarındaki kendi ifadelerinden öğreniyoruz ki, Tevfik İleri'nin aracılığıyla Ankara'da 1952'den 1959'a kadarki yayın süresi içinde "muhafazakâr-milliyetçi" bir yayın olan **Büyük Doğu** gazetesi için Başbakanlık örtülü ödeneğinden belirli aralıklarla hayli yüklü çekler almış.

Mahkeme başkanı paranın miktarını sorduğunda 140 bin lira civarında olduğunu söylüyor. O yıllarda yüzbaşı rütbesindeki bir subayın aylık maaşının 250 lira olduğunu düşünülürse, paranın büyüklüğü kolaylıkla anlaşılabilir.

"%20'yi zor dolduran aydın, memur, emekli, öğretmen, üniversiteli, tüccar, sanayicinin muhalefeti bize vız gelir."

Peyami Safa

O yılın nisan ayında Ulus gazetesinde yazmakta olan Peyami Safa, DP'yi güden anafikri DP'lileri ağzından şöyle anlatıyordu:

"Köylünün paraya ve istihsal vasıtalarına ihtiyacı var. Ziraat Bankası'nın kasalarını açtık. Zirai krediyi bir milyara kadar artıracağız. Marshall planı yollan yapıyor ve üretim tekniğimizi artırıyor. Tabiat da bize yardımını esirgemiyor: Mahsul bereketli. Köylünün yüzü gülüyor. Bu memleketin %80'i bize bağlandıktan sonra, geri kalanlardan pervamız yoktur. %20'yi zor dolduran aydın, memur, emekli, öğretmen, üniversiteli, tüccar, sanayicinin muhalefeti bize vız gelir."

Gerçekten de muhalefetteyken "antidemokratik kanunlar"ın kaldırılmasını isteyen DP, şimdi bunların ağırlaştırılması yolundaydı. Adalet ör

gütünün iktidardan gelen baskılara direnmesi, Falih Rıfkı Atayları, Hüseyin Cahit Yalçınları beraat ettirmesi, Menderes ve arkadaşlarını başka tedbirler aramaya itiyordu. Bu da maddelerin ağırlaştırılmasıydı. Türk Ceza Kanunu'nun 159'uncu maddesi, bakanlıkların tahkir ve tezyifini yasaklıyordu. DP "sıfatları veya görevleri dolayısıyla başbakan ve bakanların şahısları"nı yasak kapsamına alma girişimine geçti. Halbuki yeni Başbakanın kendisi, Menderes eski Başbakan, Günaltay hakkında Yeni Asır gazetesine verdiği demeçte şöyle demekten çekinmiyordu: ***"Daha dün başbakanlık yapmış bir zat ihtirastan gözleri çanaklarından fırlayarak ve ağzı salyalar saçarak..."*** İşte böyle bir hava içindedir ki, CHP kendi "bahar taarruzu"nun planını yaptı. Mayıs gelmişti. Geziler ve mitinglerle CHP liderleri halka demokrasinin karşı karşıya bulunduğu tehlikeleri anlatacaklar, ondan bu konuda iktidara dur demesini isteyeceklerdi. Genel Başkan İnönü, Karadeniz'e çıktı. Gülek, Trakya ve Marmara'ya gitti. Bir başka heyet de Batı Anadolu ve Ege'ye geçti.

öncesi her şey iyiydi.

Menderes Küfürleşme ve Hakaret Demokrasisini Başlatıyor

Trabzon'da dış politikayı konuşan İnönü, 19 Mayısta Rize'deydi. Orada bir "19 Mayıs nutku" fırsatı buldu. Gençlerin, kendilerine verilen emanetin değerini gerçekten bildiklerini kanıtlamış olduklarını belirtti. Heyecan son haddindeydi. Hele İsmet Paşanın Rize'de İstanbul'a dönmek üzere bindiği Tan Vapuru'nun kaptanı, 36 yıllık denizci Zeki Görgey prova direğine bayrak çekince, DP çevrelerinin sinirliliği son haddine çıktı. Tabii kaptan, gemisi İstanbul limanına girer girmez görevden alındı. Zeki Kaptan, bundan bir şey anlamamıştı. Bir eski Cumhurbaşkanı gemisine binmişti. Şerefti bu. O da usul gereği bayrak çekmişti. Ne vardı bunda? Özellikle Menderes son derece hiddetliydi. Bursa il kongresinde yine ölçüyü kaçırdı ve bu sefer İnönü'nün şahsına hücum etti: *"Kendileri bir miralay maaşından başlayarak bugün Karun kadar zengin olmuşlardır. Biz Savarona'yı mı, Beyaz Treni mi, neyi kaybedeceğiz? Kendisi seçimleri kaybettiği zaman Çankaya Köşkü'nün balkonundan nankör millet diye bağırdığını unuttuysa, millet unutmadı."*

Başbakanı bu kadar kızdıran İnönü'nün şu sözleriydi:

"İktidar değişince ilk işimiz cumhuriyet hükümeti niteliğine sahip bir hükümet kurmak olacaktır."

Menderes devam ediyordu: *"Bunlar ibret alınacak sözlerdir. İktidarın değişeceğini ve kendisinin geleceğini muhakkak sanıyor. Zamanında kimse teneffüs dahi edemezdi."*

Radyo, Başbakanın bütün bu hücumlarını aynen verdi. Hem de haber programını yarım saat uzatarak. Buna karşılık İsmet İnönü'nün İstanbul

basın toplantısındaki yanıtının tek sözcüğü bile yayımlanmadı. CHP Genel Başkanı, Menderes'in aksine son derece sakindi:

"Bugün siyasi huzur ve siyasi emniyet davası önündeyiz. Mecliste çalışmamız demokratik ve normal şartlar içinde değildir. Adaletle açıktan uğraşılmaya başlanmıştır. Radyo vatandaş haysiyetine sorumsuz tecavüz aleti halindedir."

İsmet Paşa *"Karun kadar zenginlik"* hakkında şunları söyledi:

"Menderes, Karun kadar zengin olduğumu söylemiş. Radyodan dinledim. Varidatım, tek kuruşuna kadar gelir vergisi beyannemesiyle hükümetin malumudur. Bunun dışında hiçbir şeyim yoktur. Benim varlığım eski bir devlet adamının makul tasarrufu ile izah edilebilecek mütevazi bir varlıktır." Sonra, muzip bir tavırla ekledi: *"Seçim kampanyalarında ortaya laflar atılırdı. Kimden çıkıyor, bilmezdik. Şimdi biliyoruz."*

"Dünün Milli Şefi bugün gittiği her yerde yalan söylüyor, tahrik yapıyor."

Başbakan Adnan Menderes

Başbakanın sinirleri gittikçe bozuluyordu. Partisi'nin il kongrelerinde İnönü'nün şahsı hakkında ağız dolusu küfür ediyor ve bütün bunları radyo kelimesi kelimesine, bazen saatlerce yayınlıyordu. Siyasi tartışmanın düzeyi hiç bu kadar düşmemişti.

Balıkesir'de: *"İnönü bugün dahi hâlâ bir Milli Şef, bir kâhin edasıyla yukandan söz etmektedir. 70 yaşına gelmiş bir insan sanki hafızasını kaybetmiştir ve geçmişin acı hatıralarını unutmuş gibi konuşmaktadır."*

Konya'da: *"Dünün Milli Şefi bugün milli tezvirci olarak sahnededir. Gittiği her yerde yalan söylüyor, tahrik yapıyor."*

Manisa'da: *"Vatanın maceraya tahammülü yoktur.* ***Değil bir, bin İsmet Paşa bir araya gelse bu memleketin taşını bile kıpırdatamayacaktır. Bu adam bugün istikrara hançer saplamaya hazırlanmaktadır.*** *İsmet Paşa her şeyde ve serveti hakkında yalan söylüyor. CHP Başbakanı uzunca bir sukuttan sonra siperinden çıkmış ve konuşmaya başlamıştır. İktidar kötü yoldadır diyor. Ben de diyorum ki muhalefet kötü yoldadır. Muhalefet değil, İsmet Paşa kötü yoldadır."*

Hükümet Düdüğü Radyo ve Besleme Basın Demokrasisi Başlıyor

Devlet radyosunun dışında, başta Zafer gazetesi ve resmi ilanlarla yaşatılan **"besleme basın"** denilen gazeteler de bu kampanyaya katılıyorlardı. Bir DP propaganda organının manşetinde CHP şöyle tarif ediliyordu: ***"İsmet ve kumpanyası-İsmet, Hüseyin, Cemil, Şemsettin, Ferit ve ilâ."***

DP yanlısı gazeteci **Mümtaz F.Fenik** İnönü için şöyle diyordu: *"Mehdi rolünde bir iktidar emeklisi."*

Zafer gazetesi, Şükrü Oğuz Yenibahçeli diye birinin şu akıl almaz iddialarına sütunlarında yer veriyor, bunlar radyodan da tekrarlanıyordu:

"İsmet İnönü, Filistin cephesinde kolordusunu bırakarak kaçmıştır. Milli Mücadeleye zorla götürülmüş olduğu da herkesin malumudur. İnönü Harbinde de tekrar ordusunu perişan ve darmadağınık bir vaziyette terk ederek kaçmaya teşebbüs etmiş bir kumandandır."

Aynı günlerde TBMM'de muhalefetin söz hakkı devamlı kısılıyor, bu olayların olağan olduğu, Başkan Vekili Celal Yardımcı'nın başkanlık ettiği oturumlara muhalefet katılmama kararı alıyordu. Basında, **Şemsettin Günaltay** ile **Cavit Oral**'ın CHP'den ha istifa ettikleri, ha edecekleri havası yayılmaya çalışılıyordu. Resmi ilanların zaptürapt altına alınması ve daha adaletli dağıtılması için DP'lilerce verilmiş yasa önerisi önce DP Grubunda, sonra Meclis Genel Kurulu'nda reddedildi.

Grupta DP Milletvekili **Şevket Mocan** sordu: ***"Zafer'e verilen ilanın bu kadar fazla olmasıyla, Kudret'e -Millet Partisi organ- hiç ilan verilmemesinin sebepleri nedir?"***

Samet Ağaoğlu'nun fütursuz cevabı: *"Zafer'e bu kadar ilan verilmesinin sebebini siz bilirsiniz!"*

Bütün bunlara karşın, Menderes mutlu değildir. Gazeteciler niçin İsmet Paşayla birlikte dolaşmaktalar ve onun sözlerine de yer vermektedirler? Karşılık, Cumhuriyet gazetesinden **Doğan Nadi**'nin: *"Siz muhalefet lideriyken sizinle de dolaşıyor, sizin de söylediklerinizi yazıyorduk ya."*(11)

A. Menderes ABD'ye Yaranmak İçin Dünyanın Bir Ucundaki Kore Savaşı'na Asker Gönderiyor Ama Türkiye Yine de NATO'ya Kabul Edilmiyor Taki SSCB Füzeleri Piyasaya Çıkana Kadar Anayasa'ya Aykırı Olarak TBMM'den Kaçırılan Karar İle Kore Savaşı'nda 721 Şehit, 234 Esir, 175 Kayıp, 2247 Yaralı Mehmetçik

CHP'nin NATO'ya girmekte başarısız olması ardından, DP hükümeti 1950 Haziranında Kore'de yaşanan gelişmeleri yakından izlemekteydi. BM'nin Kore'ye asker gönderme kararı alması ardından Başbakan **Adnan Menderes**'in Yalova'daki yazlığında Cumhurbaşkanı **Celal Bayar**, TBMM

(11) Metin Toker, a.g.e.

Başkanı **Refik Koraltan** ve Genelkurmay Başkanı **Nuri Yamut**'un da katılımıyla yapılan bir bakanlar kurulu toplantısında **TBMM'ye ve muhalefete danışılmadan, 25 Temmuz 1950'de Türkiye'nin Kore'ye 4500 asker göndereceği açıklandı.**(12) CHP, 26 Temmuzda bu kararın açık bir anayasa ihlali olduğunu belirten bir açıklama yayınladı. Bu iddiasında da haklıydı. Çünkü, 1924 Anayasasının 26. maddesinde "TBMM, devletlerle muahede ve sulh akdi, harp ilanı... gibi vezaifi (vazifeleri) bizzat kendi ifa eder" hükmü yer almaktaydı. Ama hükümet bu kararın bir anayasa ihlali olduğunu kabul etmedi: hükümete göre, anayasa savaş ilanı yetkisini TBMM'ye vermiş ama hangi hususların savaş ilanı olduğunu saymamıştı. Hükümet asker gönderme kararı almış, savaş ilan etmemişti. Dolayısıyla bir anayasa ihlali söz konusu değildi. (T.Özal ve R.T.Erdoğan hükümetleri de Irak konusunda benzer taktikler uygulayacaklardır.)

Muhalefetin itirazına rağmen, hükümet bu kararından vazgeçmedi. Çünkü, Menderes ve arkadaşları **Kore'ye "hür dünyanın diğer unsurlarıyla birlikte asker gönderilmesini" NATO üyeliği için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görüyorlardı.** Nitekim, asker gönderme kararının alınmasının üzerinden bir hafta geçmeden, 1 Ağustos 1950'de, Türkiye NATO üyeliği için ikinci başvurusunu yaptı. **Bu başvuru da Eylül ayında toplanan NATO Bakanlar Konseyinde reddedildi.** Türkiye'nin bu başvurusunun da reddedilmesinin ardında, ABD Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya alınmasının, örgütün gelişimini olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulayan raporun önemli rolü vardı. Söz konusu raporda vurgulandığı biçimiyle, NATO üyeliği yerine, Türkiye ve Yunanistan'a Akdeniz Paktının kurulması için ortak çalışmalar yapma önerisinde bulunuldu. Türkiye bu öneriyi soğuk karşıladı. Çünkü, tek yönlü bir taahhüt altına girmeye yanaşmıyordu, bağlayıcı hükümleri olan bir antlaşmaya imza koymak istiyordu.

SSCB'nin olası nükleer saldırısına anında karşılık verebilmek için, SSCB'ye yakın ülkelerde hava üstlerine ihtiyaç vardı. ABD Türkiye'den bu amaç için kullanmak üzere üs istemiş, fakat Türkiye'nin NATO üyeliği gerçekleşmeden bu isteğin yerine getirilmeyeceği cevabını almıştı.(13)

---

(12) Türkiye Kore'ye ilk aşamada 4500 asker gönderdi. 15 ülke içinde ABD'den sonra en çok asker gönderen ikinci devlet olan Türkiye'nin yolladığı birlikler, Albay Tahsin Yazıcı komutasında, 25. Amerikan Tümenine bağlı olarak görev aldı. Savaşın ilerleyen safhalarında Kore'ye gönderilen Türk askerlerinin sayısı 6000'in üzerinde çıktı. 26-30 Kasım tarihlerinde cereyan eden Kunuri muharebelerinde ağır kayıplar vermesine rağmen, Çin birliklerinin hücumunu kesen Türk tugayı, 8. Amerikan Tugayı'nın imha edilmeden geri çekilebilmelerini sağladı. 27 Temmuz 1953'te imzalanan ateşkese kadar Türk askerlerinin 721'i şehit olurken, 672'si yararlanarak yurda döndü. 1475 yaralı askerse Kore'de tedavi edildi. 234 asker esir düşerken, 175 kişi kayboldu.

(13) "Türk Dış Politikası", cilt:1, 1919-1980, İletişim, 2001, s.545.

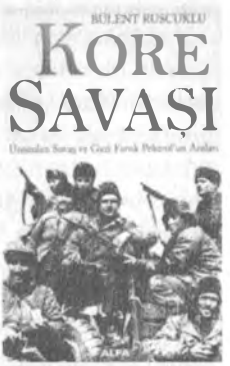

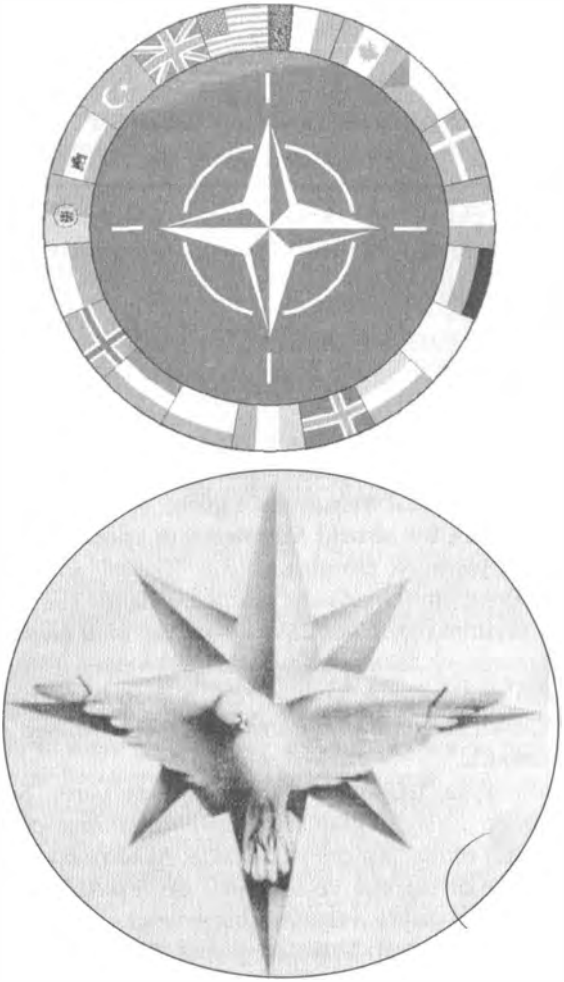

DP hükümetinin Kuzey Atlantik merkezli politikalara yönelik yapışkan (sticky-polity) politikalarının bir sonucu olarak Anayasaya aykırı bir biçimde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden kaçırılan karar ile dünyanın bir ucundaki Kore Savaşı'na 25 Temmuz 1950'de 4500 asker gönderildi. Amaç ne yapıp edip NATO'ya kabul edilmekti. Ancak yine de NATO Türkiye'yi kabul etmedi. Taki uzun menzilli SSCB füzelerinin *(altta)* ABD'ye bir tehdit ve ABD'nin de buna karşılık Türkiye'de füze üstleri kurma ihtiyacının ortaya çıkmasına kadar. Türkiye'nin Kore Savaşı'ndaki sadece insan kayıpları 721 şehit, 231 esir, 175 kayıp, 2247 yaralıydı.

Sisteme İtaat Etmeyen Devletlerin Cezalandırılma Gerekçesi

Önceleri Kuzey Atlantik bölgesini kapsayan NATO, başta ABD olmak üzere Batılı üyelerinin çok uluslu enerji şirketleri, sanayi tröstleri ve finans kuruluşlarının Orta Doğu petrol bölgelerine yönelik politikaları yönünde 1952'den itibaren Türkiye'nin doğu ve güney sınırlarına, daha sonra Basra Körfezi'ne ve giderek Doğu Avrupa ve Asya içlerine kadar uzatıldı; böylece NATO kuruluş amacı ve alanından çıktı.

Euro-Amerikan emperyalizmi siyasal ve hukuksal kavramların sığ semboller dünyasına göndermelerde bulunan insan hakları, eşitlikçi özgürlük arayışlarına açılan yolların ideolojik tıkacıdır.

Euro-Amerikan emperyalizmi açısından "evrensel" sayılan haklara uygunluk, sisteme itaat etmeyen devletlerin cezalandırılma gerekçesidir. Emperyalist batı kültürü, acımasız ve kural tanımaz bir yıkımla halklara dayatılmaktadır. Global ekonominin medya ağaları, bilgi sistemleri ve kurumlarıyla gerçekleştirdiği denetim, küresel zorbalık hukuku ile güvenceye alınmaktadır. Hukukun üstünlüğü kavramı Euro-Amerikan egemen sisteminin birikim ve işleyiş koşullarının **insan hakları**, **demokrasi**, **serbest piyasa** kutsal üçlüsünün örtüsü altında mutlaklaştırılmasıdır. Temel yaşam haklarının ihlali üzerine kurulan bu sistemin insan haklarını ön plana çıkaran yaklaşımı, tarihin büyük ironileri arasındadır. (Suat Parlar, "Silahlı Bürokrasi'nin Ekonomi Politiği", Mephisto, 1997, s.360.)

Alttaki grafik Erkal Yavi. (Ufuk Güldemir "Kanat Operasyonu" kitap kapağından, 1985.)

İnönü NATO Anlaşması İçin *"Olabilir"* Dediğinde Neler Oldu?

İnönü'nün 18 Şubat 1952'de kanunlaşan NATO antlaşması için endişeleri vardı. Bu nedenle biraz şartlı konuştu: *"Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesi, dünyada sulh ihtimalini artıracak kıymetli bir unsur olabilir. Memleketimizin emniyeti, milletlerarası büyük bir teşekkülün kader birliğine katılmış olmak bakımından, siyaseten artmış denebilir. Eşit haklarla milletimizin kendisine teveccüh edecek vazifeyi en iyi şekilde ifa edeceğine şüphe yoktur."*

Beyanat mantık çerçevesi içinde görünüyordu. **Ama Menderes'in üzerinde şiddetli tepkiler yarattı. Ona göre *"olabilir"* ne demekti? Olabilir denilebilir miydi? Menderes'e göre *"olabilir"* tereddüt ve küçültme ifadesi eden bir sözdü! Menderes'in çıkışı çok sertti ve İnönü bir açıklama yapmayı zorunlu buldu**: *"Olabilir sözü, hiçbir veçhile azaltma veya şüphe etme manasına gelmez. Atlantik Paktı, hazırlıkta geç kalmış tarafın savunma tedbiridir. Daha hazırlıklı taraf karşısında geç kalmış müdafaa tertibi, ya hazır tarafı harekete sevk eder. Yahut buna imkân yoksa, zamanla muvazene hasıl olur. Yani, sulhun bozulması ihtimali artırılmış olur. Çünkü **karşı taraf saldırmaya karar vermişse hiçbir tedbir sulhu koruyamaz...**"*

Özetle, İnönü'nün bazı güvence talepleri de vardı. Şöyle diyordu: *"Hiçbir memleket, istilaya uğradıktan sonra kurtarılmış olmayı istemez. Bizim memleketin müdafaası prensiplerinde, hükümetin bir şey konuşup konuşmadığını ise bilmiyoruz ve bir yerde de tesadüf edip okumadık... Senelerden beri Avrupa'da müşterek bir müdafaa cephesinin kurulmamasının sebebi, her devletin külfetleri, yalnız diğerlerinden beklemek istemesindedir..."*

Ondan sonraysa iktidarı asıl tedirgin eden ve Menderes'in de sezmekle beraber açıklayamadığı kaygıyı, İnönü ortaya attı. Bütün mesele, eşitlik konusundadır. İnönü ilk açıklamasında, bu eşitlik şartına değinmişti. Şimdi onu büsbütün açarak: *"Memlekete ve dünyaya söylemek istiyorum ki, ancak eşit haklarla bize teveccüh edecek vazifeyi, en iyi şekilde ifa etmeyi kabul ediyoruz. Muhalefet lideri olarak bunu benim söylemem, memlekete karşı bir vazifedir. Görüşlerimi açık söylediğimi sanıyorum. İktidar partisi liderinin saldırılarıysa, iyi niyet sahibi hiçbir vatandaşın kabul etmeyeceği, mutat iftiralardır. Halbuki meseleler o kadar ehemmiyetli ve ihtimaller o kadar geniştir ki, bunlar içinde Türkiye'nin hareket hattını tayin etmek için, muhalefet partileriyle mutabakat aramaya çalışmak, aklı başında bir iktidar için, başlıca vazifedir..."*

***"Batı'yla Amerika'yla anlaşmayıp da, Rusların mı kucağına düşseydik?"* gibi tekerlemeler, kıymet ifade etmezler.**

Bağdat Paktıyla Ortadoğu'nun parçalanmasına, yani Ortadoğu'da er geç bir siyaset birliğini önlemeye Menderes nasıl yönlendirildi?

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve bundan önceki sayfalarda açıkladığımız nedenlerle, Türkiye'nin katılması tabii olan NATO ittifakı, nasıl oldu da NATO devletlerinin dahi Türkiye ve topraklarında neler olduğunu izleyemedikleri ve hiçbir ek anlaşmaya dayanmadan işleyen, bir Amerikan-Türk ikili hareketi haline geldi? Öyle ki, **Türkiye toprakları üzerinde kurulan ve Türk devlet başkanının bile giremediği üsler, NATO üssü mü, yoksa Amerikan genelkurmayına bağlı Amerikan üsleri miydi, bir türlü anlaşılamadı?**

CENTO neydi? Ve niçin kolektif bir anlaşmaya dayanmıyordu? Londra deklarasyonundan sonra Amerika, niçin Pakistan, Türkiye ve İran'la, ayrı ayrı ikili anlaşmalar imzaladı? Ve bu anlaşmalar niçin, yalnız Türkiye için işledi?(*)

Bizi her istediği zaman, hem de bizzat Amerika'nın takdirine bağlı olarak savaşa ve işgale götürebilecek olan ana anlaşma, Büyük Millet Meclisi'nden niçin saklandı ve ancak 14 ay sonra, hem de biraz da beklenmeyen bir vesileyle CHP bu antlaşmayı meydana nasıl çıkardı?

Bunların cevapları irdelenirken, ciddi temeli ve ciddi esasları bir tarafa bırakıp, demagojik üsluba sapmaya hiç gerek yok. Örneğin her dış siyaset meselesi ele alınırken, bazı gazeteci ve hatiplerin yaptığı gibi, he-

(*) CENTO (Central Treaty Organisation). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin teşviki ile Türkiye, İran ve Pakistan bir pakt kurarak (CENTO) Sovyetleri, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'ndan tecrit etti. Öylesine tecrit etti ki örneğin SSCB içlerinden havalanan bir Sovyet uçağı Körfez'e ulaşabilmek için dünyanın etrafında 13 bin mil uçmak zorundaydı. Buna karşılık yine aynı tarihlerde ABD, Türkiye, İran, Pakistan'dan oluşan İslâm kuşağındaki üs olanaklarından faydalanabiliyordu. Örneğin İncirlik'ten Körfez'in en kritik noktasına olan uzaklık 1000 mili geçmiyordu. Elsenhower Yönetimi, Türkiye, Irak, Suriye, Pakistan ve sonradan İran'dan oluşan bir Kuzey Seddi kavramı oluşturdu. NATO'nun bu Ortadoğu versiyonunun amacı, Sovyetler Birliği'nin güney sınırları boyunca çevrelemekti. Bu kavram, İngiliz destekli BAĞDAT PAKTI şeklinde gerçekleşti; fakat birçok yönden çatlak verdi. Bir ittifakın etkili olması için, ortak bir amacı yansıtması, ortak bir tehlike algılaması olması ve kuvvetleri bir arada toplama kapasitesi bulunması zorunludur. Bu ögelerden hiçbiri Bağdat Paktı'nda yoktu. Bölgedeki uluslar arasındaki bölünmüşlük ve düşmanlar, Sovyet yayılmacılığı korkusundan daha büyüktü. Suriye, pakta katılmayı reddetti; iki yıl paktın genel merkezliğini yapan Irak, bu sürede bile Sovyet saldırganlığından çok, Arap köktenciliğini uzlaştırmakla ilgiliydi; Pakistan güvenliğine tehdidin Sovyetler Birliği'nden değil, Hindistan'dan geldiğini düşünüyordu. Bağdat Paktı üyelerinin askeri kuvvetleri de, bir süper güç tarafından saldırıya uğradığı zaman komşularına nasıl yardım edileceğine göre oluşturulmamıştı.

men: *"Batı'yla Amerika'yla anlaşmayıp da, Rusların mı kucağına düşseydik?"* gibi tekerlemeler, kıymet ifade etmezler.

CENTO Üyesi Olmayan ABD Tek Yanlı Taktir Hakkına Sahip

Şimdi de, asıl şu **CENTO** esasına dayandırılan ve ama kolektif bir mahiyet arz etmeyen iki ana mukavele ve muhtevası üzerinde biraz durmalıyız. Çünkü aslında ikili, fakat fiiliyatta tek taraflı, yani sadece bizi ilzam eden anlaşmalar hâlâ yürürlüktedir. Hem, daha önce değindiğimiz gibi, tek bir kişinin, yani Zorlu'nun imzasıyla ve hemen imzalandığı anda yürürlüğe girmek suretiyle?.. Halbuki Amerika'ya bağlanılan bu taahhütlerde Amerika, CENTO'ya üye dahi değildir.

Bu CENTO anlaşmaları, Bağdat ihtilalinden (1958) sonra sahneye çıktı. Önce 28 Temmuz 1958'de Amerika, eski **Bağdat Paktı**'ndan arta kalan ülkelerin temsilcilerini Londra'da toplayarak, bir Londra deklarasyonu yayınladı. Bütün bunlar, adına **Eisenhower Doktrini** denilen, tek taraflı bir tasarrufa yahut yetkiye dayanıyordu. Londra deklarasyonu, Amerika'yı ilzam etmeden ve hatta Amerika üye dahi olmadan, Amerika'nın bu tebliği yayınlayan devletlerle "güvenlik ve savunma" işbirliği yapacağını açıklıyordu. İlk iş **Bağdat Paktı**'ndan arta kalan ülkeleri, genel bir isim altında şekli bir ittifaka götürmek oldu. İşte bunun adına **CENTO,** yani **Merkezi Antlaşma Teşkilatı** dediler. Yine bu anlaşmaya göre Amerika, bu anlaşmaya dahil devletlerle ayrı ayrı ikili anlaşmalar yapacaktı. **Bu ikili anlaşmaları, Pakistan, İran ve Türkiye** ile **Amerika Dışişleri Bakanı** imzalayacaktı. Ve **Dulles**'in imzası, Amerika Anayasasına göre, Amerikan Reisicumhurunun imzası ve Kongre'nin taahhüdü manasına gelmeyeceği için, bu ikili anlaşmalar gerçekte tek taraflı taahhütler oluyordu. Amerika'nın taahhüt ettiği sadece, kendisi karar verirken "durumu dikkatle mütalaa etmek"ten ibaretti. Takdir hakkıysa Amerika'ya aitti!

Dulles, Türkiye'yle bu ikili, yahut tek taraflı ana mukaveleyi Ankara'da 5 Mart 1959'da imzaladı. Amerika'nın taahhüdü şuydu: *"Türkiye'nin siyasi istiklaline ve toprak bütünlüğüne karşı yapılacak her türlü tehdidi, gayet ciddi bir şekilde tetkik etmek..."*

Ana mukavele, bir önsöz ve 6 maddeden ibarettir. Bu anlaşmanın icabına göredir ki **Amerika, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, saldırı, sızma, yıkıcı faaliyetler, "daha sonra da sivil saldırı" hallerinde Türkiye'ye müdahale, yahut yardım edebilecekti. Bunlardan, haydi "doğrudan doğruya tecavüz"ü anlayalım. Ama, bilvasıta tecavüz nedir?** Yıkıcı faaliyet nedir? Dolaylı saldırı, sivil saldırı nedir? Bunların, ne başı, ne de sonu tarif edilmiş değildir. Mesela Ankara'da bir üniversitede, Amerikan sefirinin otomobilinin yakılması ve sefirin meydanda oto-

mobilsiz bırakılması bir yıkıcı faaliyet midir? Yahut, İzmir'in tam kurtuluşuna kavuştuğu gün Amerikan 6. Filosu'nun İzmir'i ziyarete gelişi ve sokaklarda kurtuluş şenlikleri yapan halkın ve üniversitelilerin etrafında birtakım gösterilerde bulunması sırasında çıkan olaylar, sivil saldırı veya yıkıcı faaliyet midir? Bunların takdiri Amerikalılara aittir. Çünkü bizzat Zorlu, bu konularda takdirin Amerikalılara ait olduğunu, 4 Nisan 1960'ta bile, çeşitli tevillerle savunuyordu.

Zaten gerçek olan da buydu. Çünkü kendilerini kimse çağırmadığı, bir, NATO veya CENTO memleketi de olmadığı halde Lübnan'a asker çıkarır ve bunun için de, Adana'daki Amerikan üssüne, binlerce asker indirirken, Amerika hükümete haber vermiş bile değildi! Eğer böyle değilse, yani ne bizim ne de Amerika'nın müttefiki olmayan bir komşu ülkeye Amerika ve hiç kimse davet etmeden asker indirirken, Türkiye topraklarını basamak olarak kullanmış ve buna da Türkiye hükümeti izin vermişse, bunun ilgili Demokratlarca açıklanması cidden enteresan olur.

Sonuçta ABD'nin ısrarları ve çıkarları doğrultusunda 13 Şubat 1952'de Türkiye NATO'ya kabul edildi.

1958 Yılında IMF Stand-by Anlaşması yetersiz olunca Menderes, cömert bir Amerikan yardımı sağlamak ümidiyle ABD'nin nükleer başlıklı Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesine izin veriyor.

1950 ve 1957 yılları arasındaki devrede NATO stratejisi, İttifak üyelerinin karşılaşacakları bir saldırı halinde, Birleşik Amerika'nın elindeki nükleer gücü derhal kullanabileceği varsayımına dayanıyordu. Bu devrede İttifakın Avrupa'daki üyelerinin klasik gücü, Sovyetler Birliği'nin ve müttefiklerinin bu tür gücüne oranla çok daha zayıftı ve denge ancak Birleşik Amerika'nın nükleer gücü ile karulabilirdi. Fakat bu durum 1957 yılından sonra birden değişti. Bu yılın Ekim ayında Sovyetler uzaya attıkları ilk Sputnik'in de gösterdiği gibi, uzun menzilli füzelerini başarıyla geliştirmişti. Bu sırada, Birleşik Amerika'nın elinde sadece orta menzilli füzeleri bulunduğundan, Sovyetler lehine değişmeye başlayan nükleer dengeyi kapatabilmek için 1957 yılının Aralık ayında yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Avrupa'ya orta menzilli Amerikan füzelerinin yerleştirilmesi ve nükleer başlıklar depo edilmesi önerilmişti. Bu öneriyi toplantıda Türkiye de desteklemişti. Büyük ölçüde o sırada içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyı giderecek, cömert bir Amerikan yardımı sağlamak ümidi, biraz da Sovyetlerin böylece kazandığı üstünlüğün Türk güvenliğine büyük bir tehlike olduğu inancı ile Başbakan Menderes, Türkiye'yi Amerikan füzelerine ve çekirdekli başlıklarına açmakta çok istekli

görünmüştü. Bunun üzerine Türkiye ile Birleşik Amerika arasında 1958 yılının Kasım ayında bir ikili anlaşma yapılarak, Çiğli (İzmir) hava üssünde 15 füzelik bir Jüpiter rampası kurulmuştu. Bu füzeler 1962 yılında Küba bunalımı sırasında Washington ile Moskova arasında pazarlık konusu olmuş ve bu pazarlık, Kruşçev'in yaptığı bir konuşma ile dünya kamuoyuna duyurulmuştu. Sovyetler, Birleşik Amerika'nın komşusu olan Küba'ya Sovyet füzelerinin kurulmasına karşılık, kendilerinin komşusu olan Türkiye'deki füzelerin kaldırılmasını istemişlerdi. Nitekim, böyle olmuş ve Türkiye'deki füzeler 1963 yılında kaldırılmıştır.(14) Ancak, bu kaldırma

---

(14) **Küba Krizi Washington'da alınan kararların, Türkiye'nin güvenliğini ve hatta varlığını tehlikeye düşürebileceğini açıkça göstermişti.**
SSCB 1962 ilkbahanndan itibaren Küba'ya Jüpiter benzeri orta menzilli Sovyet füzeleri yerleştirmeye başladı. 16 Ekim 1962'de ABD istihbarat birimleri, Küba'da Sovyet füzelerinin varlığını saptadılar. Ateşleme sistemlerini taşıyan Sovyet gemilerinin Küba'ya ulaşmasını önlemek üzere ABD, 22 Ekimden itibaren adaya abluka uygulamaya başladı. Küba'ya ekonomik ambargo uygulayan ABD, içlerinde buğday yüklü iki Türk şilebinin de bulunduğu birçok gemiyi Küba karasularına sokmamıştı. 27 Eylülde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan bir açıklamada, Küba'ya mal göndermeye devam eden ülkelere Amerikan limanlarının kapatılacağı ifade edildi. Bunun üzerine Türk armatörler Küba'ya uygulanacak ambargoya uyan ilk ülke gemileri oldu. Bu ABD'de memnunluk yaratmış. Fakat bu kez, Sovyet gemilerine karşı uygulanan abluka, gerginliğin daha da tırmanmasına yol açtı. Sovyetler gemilerini geri çekmeyeceklerini, Amerikalılarsa ablukayı kaldırmayacaklarını bildirdiler. Dünya bir nükleer savaşın eşiğine gelmişti. Başbakan Kennedy, 22 Ekimde SSCB'nin bu girişimine sert biçimde karşılık verileceğini ve Küba karasularına girecek Sovyet gemilerinin batırılacağını açıkladı. Kruşçev ilk önce, yola çıkmış olan gemileri durdurmayı reddettiyse de, ABD'nin Türkiye'deki Jüpiter füzelerini çekmesi karşılığında, Küba'ya füze yerleştirmekten vazgeçti. 28 Ekimde Kruşçev, dünyaya duyurdu. ABD 20 Kasımda Küba'ya uyguladığı ablukayı sona erdirdi.
Bunalımın sona ermesinden sonra, hükümetin tutumu ABD'ye yoğun övgüler içermekteydi. F.C. Erkin, ABD'nin nükleer bir savaşı önlemek için izlediği politikayı takdirle karşıladıklarını belirtirken, muhalefet partileri TBMM'de üstüste soru önergeleri verip açıklama istemekteydiler.
1963 Nisanında Jüpiterlerin Türkiye'den tamamen sökülmesi işlemi tamamlandı. Bunalım sırasında başbakan olarak ABD'ye destek veren İsmet İnönü. Küba bunalımının sona ermesinden 8 yıl sonra, Ocak 1970'te TBMM'de yaptığı konuşmada şunları söyleyecektir: "... Amerikalılar bize Jüpiterlerin demode oldukları için çekileceğini söylediler. Onlann yerine Polaris denizaltıları ikame edilecekti. Ancak daha sonra öğrendik ki, Sovyetler pazarlık yapmışlar. Bu olay gösterdi ki, Türk yöneticileri bugün Amerikalıların Türkiye'yi İstenmeyen krizlere sokmasına izin vermemeli ve dikkatli davranmalıdır..." Bunalım Washington'da alınan kararların, Türkiye'nin güvenliğini ve hatta varlığını tehlikeye düşürebileceğini açıkça gösterdi. Türkiye'de, ABD'nin dürüst ve sadık bir müttefik olduğu inancı büyük yara aldı. Bu yönüyle bunalım, Amerika karşıtı hareketlerin ivme kazanmasına yardımcı oldu.
Türkiye tek yönlü dış politika izlemesinin bir zararını daha gördü. Dünyanın ABD dışındaki bölgeleriyle de yakın ilişkiler kurulması gerektiği düşüncesi taraftar kazandı.

kararının Türkiye'ye danışılmadan verildiği yolunda Türk basınında çıkan haberler, kamuoyunda uzun tartışmalara konu olmuştu. Eleştiriciler, NATO stratejisinin, diğer ittifak üyelerine danışılmadan Birleşik Amerika tarafından ve salt bu devletin çıkarlarına göre saptandığını ileri sürmüşlerdir. Bu konuda Türk Hükümeti'nin kamuoyunu ikna edici bir açıklamada bulunamamış olması, iddiaların doğruluğunu kabullenme anlamını taşıdığı izlenimini uyandırmıştır. Olay, Birleşik Amerika askeri çevrelerinin, NATO stratejisini "topyekûn karşılık" doktrininden "esnek karşılık" sistemine dönüştürmek için teşebbüslere giriştikleri bir zamana rastlamıştı. Bu yüzden füzelerin Türkiye'ye danışılmadan kaldırılması yanında, Türk kamuoyunda yeni NATO stratejisine karşı da kuşkular uyanmış, tepkiler olmuştu. Acaba yeni NATO stratejisi de Amerika'nın savunma çıkarlarına göre mi ayarlanmıştı? 1957'ye değin tüm gücünü Avrupa'nın arkasına koyarken, Sovyetlerin uzun menzilli füzeleri geliştirmeleri üzerine kendi toprakları da vurulabilir hale gelince, Birleşik Amerika bundan vaz mı geçiyordu?

Türkiye Saldırıya Açık Kanatta Bulunuyor NATO Türkiye'ye Yönelen Bir Saldırıda Paralize Olacak ve Müdahalede Bulunamayacaktır

Çağımızda nükleer stratejide hakim kavram caydırıcılıktır. Caydırıcılık düşmanın belli bir davranıştan vazgeçirilmesidir. Etkin bir caydırıcılığın en önemli koşulu da bunun inandırıcı olmasıdır.

En küçük bir saldırı için, kendisinin de mahvolması ile sonuçlanacak bir nükleer savaşa girişilebileceğinin inandırıcı olmayacağı ortadadır. İşte, "dehşet dengesinin" kurulmasıyla ortaya çıkan bu durum, NATO'nun "topyekûn karşılık" stratejisinden "esnek karşılık" stratejisine geçmesini zorunlu kılmıştır.

Bizce, NATO'nun değişen stratejisi ve bu strateji içinde Türkiye'nin durumu incelenirken, Birleşik Amerika'nın belli bir stratejiyi hangi amaçlarla önerdiği konusu önemli değildir. Önemli olan, hangi strateji içinde Türkiye'nin daha iyi korunabileceğidir. Küçük olaylarda topyekûn karşı koymaya dayanan bir strateji NATO'yu "ya hep, ya hiç" tercihi karşısında bırakacağına göre, dünyanın bugünkü koşulları içinde bunun ge-

1960'lar boyunca Türk dış politikasının çok yönlülüğe geçiş süreci, Küba bunalımının verdiği dersle şekillendirildi.
Türkiye kendi ulusal çıkarlarını ilgilendiren konularda önce tek başına hareket edip, sonra müttefiklerine danışmanın da etkili bir dış politika aracı olduğunu bunalım sırasında Kennedy'nin izlediği politikayla gördü. İleriki yıllarda, SSCB'yle işbirliğinin artırılması, afyon yasağının kaldırılması, Kıbrıs müdahalesi gibi cesur adımları atarken, Türkiye hep bu ulusal çıkar kavramına dayanacaktır.

çerli bir strateji olamayacağı ortadadır. İttifakın kuvvetleri uygulanamayacak bir stratejiye göre, yani topyekûn karşı koyma stratejisine göre hazırlandığı takdirde, örneğin Türkiye'ye yönelen bir saldırıda paralize olacak, müdahalede bulunamayacaktır. Bu yüzden, biz esnek karşılık stratejisine geçilmeyi sadece NATO'nun tümü bakımından değil, Türkiye'nin özel durumu bakımından da zorunlu, hatta belli koşullar gerçekleştiği takdirde, yararlı görüyoruz. Şimdi, Türkiye'nin özel durumuna değinmeden önce esnek karşılık stratejisinin ne olduğu üzerinde kısaca duralım.

Bu strateji İttifak topraklarının bir kısmını, yani Kuzey Amerika bölgesini savaştan masum alanlar durumuna getirirken, İttifakın Avrupa üyeleri savaş alanları durumuna düşmektedir. Süper devletler aralarında çıkabilecek çatışmanın faturasını Avrupalı devletlere yüklemektedirler. Oysa, felaket dünya çapında olursa, fedakârlık orantılı olabilecektir. İkinci eleştiri, çatışmanın başlaması halinde iki süper devletin çıkarları, onları savaşı sınırlandırmaya sevkedeceğidir. Böylece, bazı bölgeler bu iki devlet arasında örtülü pazarlık konusu olabilecektir. Nihayet, Sovyetler Birliği İttifakın bazı bölgelerini işgal ederek Batıyı bir oldu-bitti karşısında bırakabilir, Birleşik Amerika da, dünya barışını korumak için bunu kabul edebilir.

Teknolojik gelişmelerden sonra NATO'nun bütün olarak sınırlı savaş stratejisini benimsemek zorunda olduğunu kabul etmekle birlikte, biz bu stratejinin de, özellikle Türkiye gibi İttifakın kanat bölgelerinde bulunan devletler için tam bir güvenlik sağlayabileceği kanısında değiliz. Çünkü, yukarıdaki cevaplarda bazı boşluklar bulunmakta ve bu boşluklar yeni bazı soruları hatıra getirmektedir. Örneğin, konvansiyonel bir saldırının durdurulmaması halinde, taktik nükleer silahlara başvurulması zorunlu görülürse, bu silahlar nerede kullanılacaktır? Bu sorunun bir tek cevbı olmak gerekir: Saldırının vuku bulacağı İttifakın Avrupa bölgesinde. Bu durumda, saldırıya en açık bölgeler de siyasal, askeri ve ekonomik nedenler yüzünden en az tepki yaratabilecek olan kanatlardır. Görüleceği gibi, Türkiye bu tanımlamaya uyan ülkelerin başında gelenler arasındadır. Böylece, esnek karşılık stratejisinin zorunlu kıldığı sınırlı savaş, iki süper devleti nükleer hedef olmaktan belki tamamen koruduğu halde, Avrupa'nın özellikle İttifakın kanat bölgelerinin vurulmasına engel olamamaktadır. Öte yandan, Türkiye'deki nükleer silahlar, ya çifte anahtar sistemine tabi olduğuna, ya da doğrudan doğruya Amerikalıların elinde bulunduğuna göre, bu silahların caydırıcılık derecesini, bunların Birleşik Amerika tarafından Türkiye'yi ya da Türkiye'nin bir parçasını korumak için kullanma istek ve kararına bağlı olacaktır. Türkiye'de Amerikan üs ve tesislerinin, hatta personelinin bulunması, bu duruma fazla bir değişiklik getirmemektedir. Çünkü, nükleer silahların yokedici tahribatına uğramaktansa, bazı üslerin, tesislerin, hatta personeli feda edilebileceği bile düşünülebi-

lir. Görüldüğü gibi NATO stratejisi sorunu son tahlilde, ittifakın en güçlü ortağı olan Birleşik Amerika'nın, bir Sovyet saldırısı halinde, nükleer olan ve olmayan güçleriyle Türkiye'nin yanında yer alıp almayacağına dayanmaktadır.

Türkiye'de bazı tarafsız gözlemciler, bu soruya Birleşik Amerika'nın hiçbir zaman kesin bir cevap vermediğini öne sürerek, NATO'dan çıkılmasını önermektedirler. Diğerleri ise NATO içinde kalmakla birlikte, İttifakın bu tür zararlarının azaltılması, buna karşılık yararlarının artırılması için girişimlerde bulunulmasının daha doğru olduğu kanısındadırlar.(15)

Amerika ile art arda çok ağır şartları olan ikili anlaşmaları imzalayarak, Türkiye'yi Amerika'nın bir sömürgesi haline getirmekte bir sakınca görmemiştir.

Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinden sonra, (13 Şubat 1952)

Türkiye'de kurulan Amerika Birleşik Devletlerine ait üs ve tesisler, NATO Andlaşması'nın 3'üncü maddesi uyarınca yapılmış ikili anlaşmalara dayandırılmıştır. İkili anlaşmalara göre; Türk toprakları üzerinde kurulan üs ve tesisler, Amerikalılar tarafından işgal edilerek yönetilir. 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması'na dayanarak yapılmış yüzden fazla uygulama anlaşması vardır.(16) NATO enfrastrüktür programına göre,

(15) NATO'nun faaliyet alanları alınan kararlarla zaman içinde genişletilmiş ve giderek ABD'nin Ön Asya ve Ortadoğu politikalarına paralel hale getirilmiştir. Özellikle 1990 sonrasında SSCB'nin dağılışı ardından eski Varşova Paktı üyelerinin de NATO'ya alınması gündeme gelmiş, öte yandan Avrupa Birliği'nin Türk askerini kullanmak isteyen, ancak karar mekanizmasında dışlayan kendi silahlı gücü Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) oluşturması gibi bir NATO alternatifi tartışmalı da olsa üzerinde çalışılan bir konudur.

ABD tek başına dünyanın birçok bölgesinde askeri birlik konuşlandırması ve sıcak bölgelerdeki faaliyetleri uluslararası alanda eleştiri ve tartışmalara neden olurken, ABD kendi amaçları doğrultusunda NATO'yu da kullanmaya yönelik girişimler içine girmiştir. Bunun en belirgin örneği Afganistan'daki NATO askerlerinin çatışma içinde olması, Irak'ta NATO'nun eğitim vermesi, bu bölgeye yönelmesi Türkiye açısından pek çok soruya ve tartışmaya neden olmaktadır. İsrail de NATO üyesi olmayı arzu etmekte, kurallara aykırı bir biçimde gözlemci dışında da bazı NATO tatbikatlarına fiilen katılmaktadır. Amacı Orta Doğu'da giderek tırmanan gerilim ve çatışmalar kendisine yönelik tehditler karşısında NATO şemsiyesinden yararlanmak. Kısacası NATO günümüzde kuruluş amacından çok farklı bir yerde ABD güdümündedir.

(16) **ABD ile Türkiye Arasında Yapılan İkili Anlaşmaların Sayısını Bilen Yok 1970'te 91 Adet Olduğu Sanılıyor**

NATO çerçevesinde ve bunun dışında ABD ile Türkiye arasında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan askeri, ekonomik ve mali konulardaki anlaşmalara, Türk halkı arasında genellikle "İkili Anlaşmalar" denilmektedir. Bu anlaşmalardan bir kısmı iki ülkenin anayasa gereklerine göre imzalanarak tasdik ve ilan edilmiş açık anlaşmalardır.

NATO adına Türkiye'de kurulmuş olan radar ve haberleşme tesisleriyle, yakıt boruları, yakıt parkları gibi lojistik tesisleri, üsler ve uçak meydanları tamamen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrol ve işgali altında olup, Türkler tarafından yönetilir. NATO, Türkiye'de kurulan bu tesislerin yapımı için şimdiye kadar 3 milyar Türk lirası harcamıştır. Türkiye'de; iştirak payı, arazi istimlaki, yol, bina, kanalizasyon, elektrik ve su için, yaklaşık olarak 3 milyar lira harcamıştır. Bu NATO üs ve tesisleriyle, NATO Andlaşması'nın 3'üncü maddesine göre, Türk ve Amerikan hükümetleri arasında imzalanan 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması'na dayanarak yapılmış Askeri Uygulama Anlaşmalarıyla kurulan ve sadece Amerikalılar tarafından işletilen üs ve tesisler birbirine karıştırılmamalıdır.

ABD Hükümeti 1954 yılı Haziran ayına kadar, Türkiye'de kendi siyasi, iktisadi, mali ve askeri politikasını nasıl yürüteceği hakkında çok geniş ve derin bir hazırlık yapmış. Bu arada, Türkleri, Türkiye'yi, Türk kanunları

Büyük bir çoğunluğun ise ya bu anlaşmalara ya da Kuzey Atlantik Anlaşması'nın 3'üncü maddesine dayanılarak yapılmış yürütme anlaşmaları niteliğindedir. Bu anlaşmalar Türk kamuoyunda ancak 1965'ten sonra tartışılmaya başlanmışlardır. Zaten bu tarihten önce açık anlaşmalarla bile ilgilenmeyen Türk halkı, gizli anlaşmaların varlığından tamamen habersizdi. İkili anlaşmalarla Türkiye ile ABD arasında ortaya çıkan ilişkilerin durumu kamuoyunun dikkatini ilk kez "Jahnson'ın mektubu" ile çekmişti. Andlaşmalardaki hükümlerin birçoğu ya basında ya da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açığa vurulmuştur. İkili anlaşmaların kamuoyunda tartışılmaya başlanmasıyla o zamana değin **halkın bilmediği birçok hususlar ortaya çıkmıştır.** Bunlardan birincisi, ikili andlaşmaların devletin çeşitli makamlarıyla yapıldıkları ve bunların bir kısmının yazılı olmasına karşılık, diğerlerinin yüzyüze yapılan konuşmalarda veya telefon görüşmelerinde varılan sözlü mutabakatlar biçiminde olduklandır. İkili anlaşmaların bir kısmının yerine geçmek üzere temel bir anlaşma hazırlanması için iki devlet arasında yapılan görüşmelerde bu andlaşmalardan bazılarının metinleri dahi bulunamamıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Amerikan yetkilileri, şu ya da bu nedenle bir Türk makamından elde edemedikleri hakları, diğer bir makama başvurarak sağlamak yoluna gitmişlerdir. Böylece birbirlerinden haberi olmadan Türk makamlarıyla birçok andlaşmalar yapmışlardır. ABD'yle yapılan ikili anlaşmaların sayısı ve alanlan konusunda bugün bile kesin rakamlar yoktur. Bu konuda çelişkili bilgiler lleri sürülmüştü. Süleyman Demirel'in Nisan 1966'da başbakanken açıkladığı kadarıyla, Türkiye ile ABD arasında 1952-1960 döneminde 54 ikili anlaşma yapılmıştır. 1970'te Türk yöneticilerin yaptıkları açıklamalara göre bu sayı 91 'dir. Sayıların çelişkili olmasının nedeni, anlaşmaların büyük bir çoğunluğunun TBMM'ye getirilmemesi ve gizli nitelikte olmasıdır. Demirel'in 1966'da yaptığı açıklamaya göre, 1950 öncesinde 3, 1950-60 döneminde 31 ve 1960-65 döneminde 20 ikili anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmaların 16'sı kanunla onaylanmış anlaşma, 12'si teknik-harita anlaşması, 4'ü bilimsel işbirliği anlaşması, 13'ü 1954 tarihli Askeri Tesisler Anlaşması'na dayanan uygulama anlaşmalan, geriye kalanlar ise yardım ve tesislerin statüsüne ilişkin anlaşmalardı. Demirel bu açıklamaları yaparken, ikili anlaşmalarla Türkiye'de Amerikan üssü kurulduğu yolundaki iddiaları ısrarla yalanlıyor, *"Üs yok, tesis vardır."* diyordu. Ç.Erhan, "Türkiye ile ABD Arasındaki İkili Anlaşmalar", Türk Dış Politikası, Cilt 1, 1919-1980, İletişim, 2001, s.556.

ve mevcut düzensizliği, etnik grupları, çeşitli akımları, dini inançları ve idari sistemi ve devlet mekanizmasının nasıl işlediğini bütün yönleriyle incelemiştir. 23 Şubat 1945 ile 23 Haziran 1954'e kadar **9 yılı aşan devreyi Amerikalılar, Türkiye'de araştırma, bilgi toplama, deneme, örgütleme ve yerleşmeyi de içine alan geniş bir hazırlık devresi olarak kullanmışlardır. 1954 yılı başında hazırlıklar tamamlanmış ve planın uygulanması için şartları ve ortamı elverişli bulan Amerikalılar, hemen uygulamaya geçmişlerdir.** 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması (Military Facilities Agrement) bir tesadüf değildir, Türkiye'yi her yönden Amerika'nın kontrol ve sömürüsü altına koymak için hazırlanmış olan planların ikili anlaşmalar biçiminde uygulamaya konulduğu bir tarihtir. Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcıdır. Türk Hükümeti, ekonominin 1954 yılında karşılaşmaya başladığı güçlüklerden kurtulma ümidini, enflasyonist bir para politikasıyla Amerikan yardımına bağlamıştı. 1954 başlarında artan sıkıntılar karşısında hükümet, Amerika ile bir biri ardından çok ağır şartları olan ikili anlaşmaları imzalayarak, Türkiye'yi Amerika'nın bir sömürgesi haline getirmekte bir sakınca görmemiştir.(17)

Amerikan Personeline Geniş Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar Resmi Gazetede Yayınlanmamış Meclisin Onayından Kaçırılmıştı

23 Haziran 1954 tarihinde Dışişleri Bakanı **Fuad Köprülü** imzasıyla yazılan nota, Kuzey Atlantik Andlaşması'na Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin Statüsüne dair 19 Haziran 1951 tarihli Sözleşme ve bu sözleşmenin Türkiye'deki Amerikan yardım kurulu personeline de uygulanmasını kabul eden; Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında **"Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme"**nin tatbikatına müteallik Anlaşmaları da aşarak Türkiye'deki Amerikan personeline, geniş ayrıcalıklar ve bağışıklıklar getirmiştir. 23 Haziran 1954 tarihli Anlaşma ile aynı tarihi taşıyan bu notanın, Anlaşmanın yayınlandığı 7 Temmuz 1954 tarihli resmi gazetede

(17) İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, ABD çeşitli ülkelerde hükümetlerin devrilmesi ve kurulması işine katıldı, rol oynadı. Amerika Birleşik Devletleri elçileri, hali hazırda resmi dökümanların gösterdiğinden çok daha fazla ülkeyi yönetmektedir. Amerikalılar, Amerikan Haberler Merkezi ve Servisleri aracılığıyla dünyadaki milyonlarca insanla sadece dostluklar kurmaya değil, bu milyonlara Amerikan hayat tarzını ve düşüncesini benimsetmeye de çalışmaktadırlar. Amerikalılar, dünyanın her yerinde resmi veya gayri resmi olarak anti-komünist sendika birlikleri kurmak ve sol eğilimli sendikaları dağıtıp tasfiye etmek için sürekli bir çaba sarfediyorlar, yabancı orduları eğitiyorlar ve gerçekte bu ordulara kumanda ediyorlar. Birçok ülkede, yardım yapmak suretiyle o ülkelerin ekonomilerine yön veriyorlar, yönetiyorlar.

çıkmamış olması dikkat çekicidir. Çünkü Anlaşma 6427 sayılı Kanunla TBMM'den geçirildiği halde, aynı Anlaşmayı yeni ilaveler ve yorumlarla genişlettiği halde, bu Nota, Meclisin onayından geçirilmeyerek kaçırılmış oluyor. Anlaşmaların metinlerine koyulmasını sakıncalı gördükleri hususları, anlaşmanın imza günü verdikleri bir nota ile kendi arzuladıkları şartları bir oldu bittiye getirip anlaşma metnine sokmaktadırlar. 23 Haziran 1954'ten bu yana, Türkiye'de bulunan Amerikalılara, NATO Kuvvetler Sözleşmesi değil, onu aşan 23 Haziran tarihli Anlaşma ve onun bir parçası olan 23 Haziran 1954 tarihli Nota uyarınca işlem yapılmaktadır.

Bu da gösteriyor ki NATO'ya taraf devletler arasında Kuvvetler Statüsüne dair sözleşme gerçekte bir kenara itilmiştir. Bu notanın 1'inci maddesi, diplomatların dışında kalan bütün Amerikan askeri personelinin bu imtiyaz ve muafiyetlerden faydalanacağını kabul ederek çok genişletilmiştir. Nota'nın 2'nci maddesine göre; Türkiye'ye giren ve çıkan Amerikan askeri personelinin giriş ve çıkışlarını Türk Hükümeti kontrol edemeyecektir. Müşekkel birliklerin (bölük, tabur, filo, alay vb) Türkiye'ye gelişlerinde Türk Hükümeti'nden izin alınmayacak, Amerikan makamları birliklerin gelişlerinde, keyfiyeti selahiyetli Türk makamlarına önceden tebliğ edeceklerdir. Lübnan'a yapılan Amerikan harekâtında Balıkesir ve Adana hava meydanlarının kullanılmasında olduğu gibi, oldu bitti ile karşı karşıya kalıp boyun eğmekten başka çare kalmayacaktır.

İşgal Edilmiş Ülkelerde Kullanılan İşgal Ordularının Paralarına Benzeyen Bir Uygulama

İktisadi anlaşmalar bölümünde açıklandığı üzere, Amerika'nın borç olarak verdiği Kredi ve Mallardan toplanan Türk liraları (Anapara ve faiz taksitleri) Merkez Bankası'na Amerika hesabına yatırılmakta ve anlaşmalarda bunların ne kadarının Türkiye'deki Amerikan misyonunun ihtiyacı için ayrılacağı da belirtilmektedir. Nota'nın 6'ncı maddesi bununla ilgilidir. Türkiye'deki Amerikan personelinin maaş, yolluk ve diğer ihtiyaçları Türk parası ile karşılanacaktır. Eğer bu ayrılan para yetmeyecek olursa, Türk Hükümeti, yapılmış veya ileride yapılacak anlaşmalara mahsuben Amerikalılara Türk parası verecektir. 6'ncı maddenin C 1 fıkrasıyla, Türkiye'deki Amerikan makamları resmi ödemeler için, yabancı para ve ödeme vasıtalarını ithal, ihraç edebilir, yanlarında bulundurabilir ve kullanabilirler.

Görülüyor ki, Türkiye'deki Amerikan misyonu bütün masraf ve ihtiyaçlarını Türk lirası ve bunların yabancı dövizlere çevrilmesi suretiyle karşılamaktadır. Gerçekte Türk parasını ve dövizini kullanmaktadırlar. Amerika'dan Türkiye'ye bu konu ile ilgili bir dolar dahi gelmediğine göre: Türk parasını bir başka devletin bu derece serbest kullanmasına, ithal

ve ihracına yetkili Türk makamları kayıtsız kalamaz, notanın bu kısmı Türk ulusunun egemenliği ve ulusal çıkarlarıyla da bağdaşamaz. Bu muhtıra ile Amerikalılara tanınan imtiyazlar, kuvvetler sözleşmesine de aykırıdır.

6'ncı maddenin D. 1 paragrafında, Türkiye'den elde edilen Türk parası veya Amerikan parası ile ifade edilmiş askeri ödeme belgeleri ile ödemede bulunabilecekleri de kabul edilmektedir.

İşgal edilmiş ülkelerde kullanılan işgal ordularının paralarına benzeyen ve bu usulün Amerikan Silahlı Kuvvetleri tarafından Türkiye'de kurulan sahalar ve tesisler içinde, dahili muamelelerde kullanılmasının, Türk parasının değeri üzerinde kötü etkiler yapabileceği gibi, Amerikan doları ve Amerikan malı kaçakçılığı ve karaborsasını teşvik eder niteliktedir.

Nota'nın diğer maddeleri elde edilen bağışıklık ve imtiyazların Türkiye'deki Amerikalı müteahhitlere ve onların personeline kadar genişletmekte ve Amerika'dan getirdikleri ve getirecekleri eşyaları, Türkiye'de vergi ve gümrük ödemeden satabilmleri için gerekli şartları tamamlamaktadır. 7'nci maddenin 2'nci fırkası; gümrüksüz ve vergisiz Türkiye'ye getirilen eşyaların Amerikalılar arasında birbirine devredilebileceğini kabul etmektedir. Türk pazarlarında çok yüksek fiyata satılan bu Amerikan eşyalarını kimin kime devrettiğini, Türkiye'de hangi makam kontrol edebilecektir? Türkiye'ye dağılmış 30 binden fazla Amerikalı'nın herbirinin peşine bir kontrol memuru koymaya imkân yoktur. Büyük şehirlerde Amerikan eşyası satan dükkanların mantar gibi çoğalması, bu kanaldan da Türk parasının, Türkiye'de, Türk dövizlerinden Amerikan dolarına çevrilerek dışarı çıktığının belirtileridir.

Burhan Oğuz anlatıyor: "Biraz evvel Amerikan eşya pazarına uğradım (bu pazar, Amerikan Yardım Heyeti-TUSLOG- mensuplarının sattıkları eşyalardan oluşuyordu). İşi iyice büyütmüşler. Küçücük dükkan iç içe dört büyük salon halini almış. Sahibi, yüz bin lira bağladığını söyledi (sonradan öğrendiğime göre işi Yapı Kredi finanse etmişmiş). Fiyatlar da çok artmıştı. Bu kadar malı bu fiyatlarla kime satacaklarını sorduğumda adam, 'yeni mebuslara' dedi."(18)

Amerikalılar verdikleri borç ve kredilerle Amerika'dan alınacak her türlü malzemelerle, bunlar için yapılacak hizmetleri, kendi kanunlarına göre, vergilendirdikleri halde Türkiye'de yürürlükte olan vergi ve gümrük kanunlarından kendilerinin muaf tutulmalarını bu anlaşma ile kabul ettirmiş olmaları, Amerikan çıkarları için bir başarı ve Türkiye açısından bir yenilgi ve teslimiyettir.

Bu anlaşma ile Amerikalılara tanınan çok geniş vergi ve gümrük muafiyetleri Türkiye'nin sadece bu yoldan her yıl 100 milyonlar kaybetmesine neden olmaktadır. (ABD'nin 1949-53 arasında Türkiye'ye verdiği top-

(18) Burhan Oğuz, "Yaşadıklarım Dinlediklerim", Simurg, 2000,s.336.

lam ekonomik yardım olan 225 milyon doların yaklaşık yarısıdır.) Türkiye'ye yoksulluk ve güvensizlik getiren bu tür anlaşmalar, Amerika'ya refah ve güven götürmektedir.

Türk Genel Kurmayı *"Bu Havaalanından Çıkın"* Dediğinde Amerikalılar *"Bize Müsaadeyi Hükümet Verdi"* Diyorlardı

Amerikalılar Türkiye'de işlerini sür'atle yürütebilmek için Türklere yaklaşabildikleri her yolu denemişler ve hangisinden sözlü, yazılı bir vaad koparabilmişlerse, onu hemen oldu bittiye getirerek bir anlaşma haline sokmayı becermişlerdir. Amerikalıların bu çeşit hareketlerini hoş görmeyip onlara karşı çıkanlar da, Amerikalıların şikayetleri üzerine, "Türk-Amerikan ilişkilerini bozuyor" gerekçesiyle görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Bu sayede, Amerikalılar her alanda geniş imtiyazlar koparmışlar ve koparamadıklarını da, elde etmiş gibi göstererek uzun zaman ilgilileri kandırabilmişlerdir. Em.Orgeneral R.Tulga, konu ile ilgili şu açıklamayı yapıyor: Genel Kurmay, bir anlaşmaya dayanmadan kullanılan Sinop ve Yalova havaalanları için Amerikalılara "çıkın buradan" diyordu. Amerikalıların karşılığı, "Bize müsaadeyi Hükümet verdi" oluyordu. "Peki, gösterin anlaşmayı" denilince, Amerikalılar "Anlaşma yok" demekten başka cevap bulamıyorlardı.(19)

Bu da gösteriyor ki; ilgili ve sorumlu Türk makamlarının Amerikalılarla yapılan gizli anlaşmaların anlam ve kapsamını iyice bilmemelerinden ve kimlerin ne gibi yazılı veya sözlü, hatta telefonla müsaadeler verildiğinden habersiz bulunmalarından, kurumların birbirlerinden haberi olmadan Türk makamlarıyla birçok anlaşmalar yapmışlardır; bazılarının metinleri bile yoktur. Amerikalılar, Türk merkezi idaresinin bu akılalmaz sorumsuzluğundan geniş ölçüde yararlanarak, Türkiye'de diledikleri gibi at oynatmışlardır.(20)

"Evet, böyle bir uçak var ve zaman zaman uçuşta yapıyor; fakat biz ne yaptığını bilmiyoruz."

Hava Subayı Haydar Tunçkanat anlatıyor:

1957 ilkbaharında Hava Harp Akademisi ile Adana İncirlik üssüne yaptığımız bir ziyarette, Meydanın Amerikalı Kumandanı bize, kantin ve

(19) Devrim, 21 Ekim 1969.

(20) 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra, bu durumun düzeltilmesi için, Amerikalılarla yapılan gizli anlaşmaların nelerden ibaret olduğunun incelenmesi maksadıyla anlaşmaların bir araya toplanması Dışişleri Bakanlığı'ndan istenmiştir. Yapılan uzun araştırmalardan sonra, yukarıda açıklanan gerçekler birer birer su yüzüne çıkmış ve **Amerikalıların ellerinde bulunduklarını söyledikleri ikili anlaşmaların, ilgili Türk makamlarının dosya ve arşivlerinde olmadığı anlaşılmıştır.**

gazinoları gezdirdikten sonra, "burasının, Amerikan Hava Kuvvetleri'nin nöbetleşe kullandığı, özellikle stratejik bombardıman uçaklarının inip kalkması için yapılmış bir Hava üssü olduğunu söyledi," ve ilmi keşif uçuşlarından hiç söz etmedi. Biz daha sonra oradaki Türk Meydan Komutanına, burada uçuş yapan, kanatları çok geniş ve tekerlekleri olmayan planör gibi bir uçak (Radara yakalanmayan U-2 modeli casus uçak.) hakkında bilgisi olup olmadığını sorduk, Türk Komutan cevap olarak: *"Evet, böyle bir uçak var ve zaman zaman uçuşta yapıyor; fakat biz ne yaptığını bilmiyoruz. Amerikalılar uçuştan biraz önce, hangardan çıkarıp pist başına getiriyorlar, oradan havalanıyor. İndikten sonra da hemen hangara sokuyorlar. Bizden kimseyi yanına yaklaştırmıyorlar."* cevabını verdi. Müfreze 10-10 adıyla, bu keşfi uçaklarının uçuşta topladığı bilgileri değerlendiren birlikten, bizim kumandanın haberi yoktu. Bir tesadüf eseri bir gün sonra, bu uçağı bir keşif görevinden dönüşte meydana inerken gördük ve Amerikalılar uçağı doğruca hangara götürüp kapattılar. **27 Nisan 1960'ta Adana'dan kalkarak Rusya üzerinde düşürülen uçak bunlardan biriydi.** (21)

Jeep'ini Türk Çocukları Üzerine Sürerek Onları Öldüren Yarbaylardan Sarhoşlukla Bayrak Yırtan Türk Ulusuna Hakaret Eden Çavuşlara Kadar "Görevlidir" Denilerek Türk Adaleti Önüne Çıkartılamıyor

Bu andlaşmalarla Türkiye'de kurulan Amerikan üs ve mevzileri dört kategoride toplanabilir: (1) Hava üsleri; (2) Stratejik füze üsleri; (3) Muhabere elektronik tesisleri; (4) Bu üs ve mevzilerde çalışan Amerikan askeri personelinin ve ailelerinin her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak lojman, otel, hastane, okul, kulüp, muhtelif eğlence ve dinlenme yerleri ve satış mağazaları (PX) gibi faaliyetlerin idamesi ve birliklerin her türlü ikmal maddelerinin stok edilmesi için gerekli tesisler. Bu üs ve mevzilerin kurulması için Türk Hükümeti 34 milyon metre kare yer tahsis etmiştir. Bu arazilerin istimlak bedelleri ile üzerinde kurulan üs ve mevzilerin bakımı, silahların depolanması, idameleri ve üslerin çevre güvenliğinin sağlanması Türkiye'ye aitti. Bunun Türk savunma bütçesine yükü, yılda 30 milyon TL civarındaydı. Yukarıda sözü geçen andlaşmalarla Çiğli'de (İzmir) bir ortak Türk-Amerikan hava üssü kurulmuş; Adana'daki İncirlik hava üssü, bir buhran halinde Amerikalıların kontrolüne bırakılmak üzere NATO Stratejik Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanmış; Pirinçlik (Diyarba-

(21) Haydar Tunçkanat, "Gizli Rapor", Cumhuriyet Senatosu'nda 7 Temmuz 1966 tarihinde yapılan konuşma.

kır), Esenboğa (Ankara) ve Eskişehir havaalanlarından Amerikan uçaklarının yararlanmaları kabul edilmiş; Karamürsel, Samsun, Trabzon, Ankara ve Diyarbakır'da elektronik istihbarat üs ve tesisleri kurulmuş; ve Amerikan gemilerinin Türk limanlarında barınma ve tamir kolaylıklarından yararlanmaları kabul edilmiştir. Bu askeri kolaylıklar yanında, yine aynı anlaşmalarla Türkiye'deki Amerikalı askeri personele yargı ayrıcalıklarından, özel posta servisine, gümrükten arınmış satış kantinlerinin açılmasına dek uzanan çeşitli kolaylıklar tanınmıştır. Bu ayrıcalıklar ve kolaylıklar tüm NATO devletleri arasında yapılan Kuvvetlerin Statüsü sözleşmesiyle tanınan hakları çok aşmakta, "kapitüler" nitelikler taşımaktaydı. Hele bu ayrıcalıkların ve kolaylıkların Amerikalı yetkililer ve görevliler tarafından uygulamada kötüye kullanılması, sokaktaki adamı bile tedirgin etmeye başlamış ve Türkiye'de körükörüne bir Amerikan düşmanlığı yaratmıştır. Anlaşmalarla tanınan adli ayrıcalıklar, Amerikan askeri personelini, işledikleri her türlü suçtan ötürü Türk adaletinin önüne çıkmaktan tümüyle önleyen bir duruma getirmiştir. "Görev sırasında" işlenen suçların yargılanmasının Birleşik Amerika mahkemelerine bırakılacağını öngören ikili anlaşmalara dayanarak, jeep'ini Türk çocuklarının önüne sürerek onları öldüren yarbaylardan, sarhoşlukla bayrak yırtan ya da Türk ulusuna hakaret eden çavuşlara kadar bütün Amerikalı askeri sanıklar, doğrudan doğruya Birleşik Amerika yetkilileri tarafından bildirilen bir "görevlidir" sözü ile Türk adaletinin önüne çıkmaktan kurtulmuşlardır.(22) Türkiye'deki Amerikan personelinin belli başlı bütün ihtiyaçlarının gümrüksüz olarak yurdumuza girmesi için verilen imtiyaz ise, Türk hazinesini önemli bir gelir kaynağından yoksun bıraktığı gibi, ithal rejiminin Türkiye'ye girmesini yasakladığı bir yığın lüks tüketim maddesinin de Amerikan PX'leri kanalıyla kaçak olarak iç piyasaya sokulmasını sağlamıştır. Günümüzden dokuz bin yıl öncesine kadar uzanan tarih ve kültür hazineleriyle dolu Anadolu toprağı, Birleşik Amerika'ya kendi personeli için tanınan özel posta imtiyazı sonucunda görülmemiş bir tarihi eser kaçakçılığına sahne olmuştur.(23)

(22) Kasım 1959'da Adana'da görevli Amerikalı Yarbay **Allen L.Morrison**, içkili olarak kullandığı özel aracıyla yaya kaldırımına çıkarak, 1 kişinin ölümüne ve 11 kişinin yaralanmasına yol açtı. Görev Statüsü Sözleşmesi ve Türk Adalet Bakanlığı'nın genelgesi doğrultusunda İncirlik üssünün Amerikalı komutanına söz konusu kişinin görevli olup olmadığını soran Türk makamları, olay anında görevli olduğu yanıtını almaları üzerine, Morrison'u Amerikan makamlarına teslim ettiler. Yarbay Morrison, Amerikan askeri mahkemesi tarafından yargılanarak, disiplinsiz davranışları dolayısıyla sadece 1200 dolar para cezasına çarptırıldı ve ülkesine geri gönderildi.

(23) İkili Anlaşmaların sayısı belli değildir. 23-25 Ocak 1970 tarihinde TBMM'de ve Senato'da yapılan gizli oturumlarda bu konu görüşülmüş, ancak açıklama yapılmamıştır. Zamanın Başbakanı Süleyman Demirel'in 7 Şubatta açıkladığı bir döküme göre sayı 91 adettir. Sayıların çelişkili olmasının nedeni, anlaşmaların büyük bir çoğunluğunun TBMM'ye getirilmemesi ve gizli nitelikte olmasıdır. Demirel'in 1966'da yaptığı

"Türkiye'nin 'küçük Amerika' olup olmadığı tartışma kaldırır, ama 'büyük Amerika'ya gittikçe sıkı şekilde bağlanmaya başladığı muhakkaktır."

Tam bu sıralarda, 1954 seçim öncesi Türkiye'nin bir "küçük Amerika" olacağı lafları edilmeye başlandı.

İlkbaharda Amerika'nın ünlü Dışişleri Bakanı **Foster Dulles** Ankara'dadır. Dulles "soğuk harp"in başlıca mimarlarındandı. Başbakan Menderes'in başkanlığında bir toplantı yapıldı. Gece Çankaya'da yemek vardı. Görüşmeler üst kattaki kütüphanede Cumhurbaşkanı'nın da katılmasıyla gece yarısına kadar sürdü. Amerika Dışişleri Bakanı basına demecinde **"Türkiye en çok güvendiğimiz devlettir."** dedi. Bununla onun da soğuk harpte yerini almasını beklediklerini kastediyordu. Nitekim birkaç ay sonra "NATO için Türkiye'de yapılacak tesisler" hakkındaki kanun tasarısı Mecliste açıkoya sunularak kabul edildi. Dışişleri Bakanı işin acelesini şöyle anlattı:

"Bugün müstaceliyetle (acilen) müzakeresini rica ettiğim kanun layihası, Atlantik Antlaşması ve ittifakımızın memleket savunması bakımından sağladığı büyük faydalarla alakalıdır."

Tabii bunlardan daha ziyade Amerika yararlanacaktı. Çünkü Dulles, Orta Doğu'daki durumu iyi görmüyor ve bu bölgede Türkiye'nin faal rol oynamasını istiyordu.

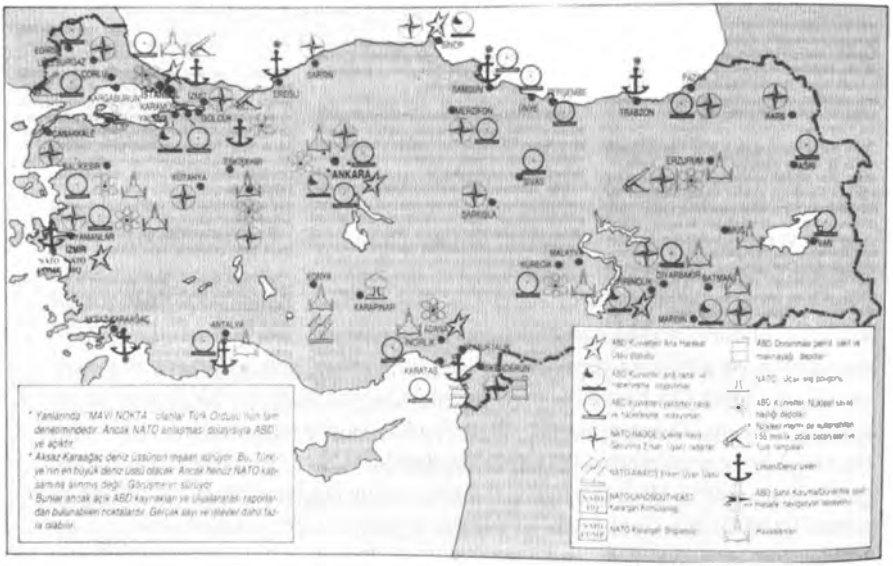
Nitekim Ağustos ayının 16'sında İran karşıtı ve Şah, eşi Süreyya ile

---

açıklamaya göre, 1950 öncesinde 3, 1950-60 döneminde 31 ve 1960-65 döneminde 20 ikili anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmaların 16'sı kanunla onaylanmış anlaşma, 12'si teknik-harita anlaşması, 4'ü bilimsel işbirliği anlaşması, 13'ü 1954 tarihli Askeri Tesisler Anlaşmasına dayanan uygulama anlaşmaları, geriye kalanlar ise yardım ve tesislerin statüsüne ilişkin anlaşmalardı. Demirel bu açıklamaları yaparken, ikili anlaşmalarla Türkiye'de Amerikan üssü kurulduğu yolundaki iddiaları ısrarla yalanlıyor, "Üs yok tesis vardır" diyordu.

ABD ile yapılan ikili anlaşmalara muhalefet partilerinden ve kamuoyundan gelen en güçlü itiraz, bu anlaşmaların birçoğunun, yürürlüktekı Anayasanın yabancı ülkelerle anlaşmaların nasıl yapılacağına ilişkin hükümlerini çiğnediği noktasından kaynaklanmaktaydı. 1960'a kadar geçerli olan 1924 Anayasasının 26. maddesi *"... devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak... gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar..."* şeklinde düzenlenmişti.

Bu hükme göre, yürütme organı yabancı ülkelerin temsilcileriyle anlaşma görüşmeleri yapmaya ve bunların metinlerini tespit etmeye tam yetkili sayılmış ama anlaşmaların bağlayıcılık kazanmasının TBMM'nin onayıyla olacağı açıkça ifade edilmişti. Bununla birlikte, 1925'ten itibaren hükümetler çeşitli yetki yasalarını TBMM'den çıkararak, Türkiye'nin bazı anlaşmalarla bağlanması konusundaki yetkinin bakanlar kuruluna devredilmesini sağladılar. Bu dizinin 4. kitabında İkili Anlaşmalar üzerinde yapılan tartışma, değişiklikler ve içerikleriyle ilgili ayrıca bilgi verilecektir.

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi eski üyelerinden **Geoffrey Kemp** NATO ittifakı içindeki sınırların ortadan kaldırılmasıyla birlikte Türkiye'nin Avrupa'nın doğal bir uzantısı haline geleceğini, bu girişimin Avrupa'yı otomatikman Orta Doğu'ya komşu yapacağını ve nihayet hayati çıkarları olan bölgeye direkt temas sağlayacağı fikrini ortaya atmıştı. Ancak AET (sonradan AB) Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkmıştı. (Aynı politikalar günümüz için de geçerlidir.)

Washington kaygılarla dolu olarak bölgedeki çıkarlarını korumak için her çareye başvurmuş, bölgede tek dayanağı Türkiye olmuştur. Türkiye'nin 13 Şubat 1952'de NATO'ya kabul edilmesi ardından, Türkiye'de kurulan bu tesisler NATO anlaşmasının 3. maddesi uyarınca yapılmış ikili anlaşmalara dayandırılmıştır.

Türkiye'deki ABD nükleer silahları, ya çifte anahtar sistemine tabi

olduğuna, ya da doğrudan doğruya Amerikalıların elinde bulunduğuna göre, bu silahların caydırıcılık derecesini, bunların Birleşik Amerika tarafından Türkiye'yi ya da Türkiye'nin bir parçasını korumak için kullanma istek ve kararına bağlı olacaktır. Türkiye'de Amerikan üs ve tesislerinin, hatta personelinin bulunması, bu duruma fazla bir değişiklik getirmemektedir. Çünkü, nükleer silahların yokedici tahribatına uğramaktansa, bazı üslerin, tesislerin, hatta personeli feda edilebileceği bile düşünülebilir. Görüldüğü gibi NATO stratejisi sorunu son tahlilde, ittifakın en güçlü ortağı olan Birleşik Amerika'nın, bir saldırı halinde, nükleer olan ve olmayan güçleriyle Türkiye'nin yanında yer alıp almayacağına dayanmaktadır.

Açık gizli yazılı yazısız, kimlerin imzaladığı veya sözle vaadettiği sayısı bilinmeyen ikili anlaşmalar(!) Türkiye'deki ABD personelini işgal edilmiş ülkelerde bile benzerleri az olan yetkiler ve ayrıcalıklar tanımıştı. Buna "müttefik dayanışması" deniliyordu. (Belgeler kısmına bkz.) *Altta:* **"Büyük Amerikalılar Küçük Amerika'da"** ABD Missouri zırhlısının ziyaretinden sonra Türk limanları Amerikan filosunun uğrakları arasına girmişti. Bu özellikle eğlence kesimi tarafından sevinçle karşılanıyordu. (İletişim Arşivi)

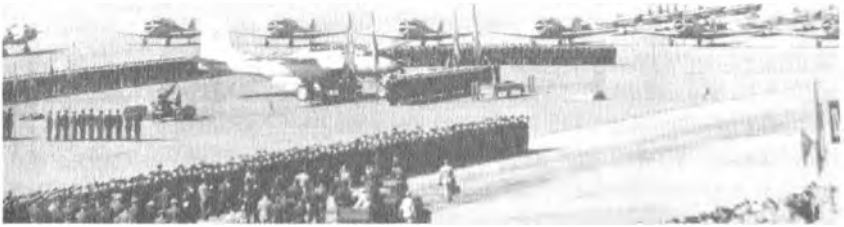

Üstte: ABD, 1944'ten itibaren savaş sonuna kadar silah ve mühimmat üretiminde olağanüstü proje ve programları uyguladığı bir seferberlik başlattı. Kızağa konulan büyük gemiler, on gün içinde denize indirilebiliyor, "uçan kale" denilen dev boyutlu uçaklar seri halde üretiliyordu. Yukarıda USS BOARFISH adlı denizaltı gemisini şampanya şişesi kırarak denize indiren Miss Barbara Walsh. (Sonradan SAKARYA adı altında Türk Deniz Kuvvetleri'ne verildi.) *Ortada:* 1961 tarihli yardım anlaşması kapsamında Türkiye'ye verilen USS COBBLER, sonradan TCG Çanakkale denizaltısının transfer sertifikası.

Altta: ABD'de gerçekleştirilen denizaltı devir teslim törenlerinden biri.

Fotoğraflar: Electric Boat Division General Dynamics Corporation Denizaltı Kütüphanesi'nden. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Türk Deniz Altıcılık Tarihi", Cilt: 1, 2 ve 3.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD yardımı ve kiralama (Lends and Lease) programı çerçevesinde (23 Şubat 1945 ve 27 Şubat 1946 kredi anlaşması) ABD'nin ihtiyaç fazlası olan çok çeşitte ve tipte uçak, Türk Hava Kuvvetleri'nin hizmetine sunuldu.

27 Şubat 1946 yardım anlaşmasıyla, Türkiye sınırları dışında bulunan ve Amerika'nın işine yaramayan savaş artığı malzemeyi satın almak şartıyla, Amerikan Hükümeti on yıl vadeli 10 milyon dolar krediyi Türkiye Hükümetine açmaktadır. Gerçekte, Amerikan Hükümeti Türkiye'ye para yerine on milyon dolarlık kullanılmış, savaş artığı tasfiye halinde malzeme verecektir. Ayrıca bu borçlanma için %2.3/8 faiz ödenecektir.

Tasfiye halindeki bu Amerikan savaş artığı malzemeleri yerlerinde görüp, bunlardan Türkiye'ye yararlı olabileceklerin tayini için bir takım heyetler, seçilecek malzemelerin tamirleri ve Türkiye'ye nakilleri için ödenecek masrafların da maliyete eklenmesi gerekir. Bu malzemeleri yapmış olan fabrikalar ya kapanmış veya imalatlarını durdurmuş olduklan için bu malzemeler Türkiye'ye geldikten kısa bir süre sonra kullanılmayarak hurdaya çıkarılacaklar veyahut da yedek parçanın özel olarak imal edileceği gerekçesiyle Amerika'ya çok pahalı yedek parça siparişi verilerek döviz ödenecektir. Değişik heyetlerin değişik ülkelerdeki tasfiyeye tabi çok çeşitli malzeme, araç ve gereçlerin arasından seçecekleri malzeme ve araçların da çok çeşitli olacağı tabiidir. Bu şartlar altında bu malzemelerin büyük bir kısmının da yedek parçasızlıktan kısa zamanda işlemez hale geleceğini önceden kestirmek bir kehanet olmasa gerek. İkinci Dünya Savaşı'nda, İngilizlerden aldığımız uçakların uçurulabilmesi için gerekli yedek parça siparişlerini özel imalat gerekçesiyle, savaş sonrası devrede, değerlerinin 3-4 katına satın aldığımızı hatırlıyoruz.

Bu nedenlerle savaş artığı, tasfiye halindeki Amerikan malzemesi satın almak şartıyla açılan bu 10 milyon dolarlık Amerika kredisi ile boçlanan Türkiye, alınan ve çoğu kullanılmış savaş artığı malzemenin büyük bir kısmından yararlanamamış, yararlanmak imkânını bulduğu küçük bir kısmı için de Amerika'ya yedek parça karşılığı 4-5 katında döviz ödemek zorunda kalmıştır.

Aynı anlaşmanın ikinci bölümü;

Türk Hükümeti'nin satın almak için seçeceği malzeme mahallinde olduğu gibi yani ne durumda ise öyle satın alınacaktır. Bozuk, kırık, işlemez ve tamire muhtaç olanlan Amerika değiştirmeyecek, tamir etmeyecek ve işler bir durumda teslim etmeyecektir. Ayrıca Türkiye'nin satın alacağı bu mazlemelerin mülkiyet hakkı da Amerikalılara ait olacaktır.

Aynı anlaşmanın III'üncü bölümünde ise Amerikan Hükümeti istediği takdirde Türkiye dışında veya içinde bulunan malzeme fazlalanndan bir kısmını Türkiye'de satın almak istediği gayrimenkullerle trampa etme imkânına sahip olmaktadır.

Amerikan Hükümeti Türkiye'ye sattığı malzemenin kendisine lazım olduğu veya veriliş maksadının dışında kullanıldığı gerekçesiyle her an geri almak imkânına sahiptir.

23 Şubat 1945 tarihli 10 milyon dolarlık Amerikan kredisinin dışında Türkiye peşin para ile de ödünç verme ve kiralama yardımından Amerikan malzemesi satın almıştır. Bunlann bir kısmının parasını peşin ödemiş ve geriye kalan borçlannı da bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden 30 gün sonra 4.5 milyon dolar olarak ödeyecektir. Bu malzemeler arasında lokomotifler, kamyonlar ve bazı makinelerle üretime yarayan aletler de vardır. Bunlann kullanılmış ve bir kısmının da işe yaramaz durumdadır. Benzeri anlaşmalar daha sonra diğer ekonomik sektörlerde de yapılacaktır.

ABD'li yazar **Stuart Kline**'in yaptığı bir çalışmada, 1914 ile Haziran 2002 arasında Türk Hava Kuvvetleri şehitlerine ait listede 1222 kişi görülmektedir. ABD ile ilişkilerin başlatıldığı 1945-2002 arasında hemen tamamı eğitim sırasındaki kazalarda ölen uçucu personel 949'dur.(*) Kıbrıs barış harekâtı dışında başka bir ülkeyle savaşın yaşanmadığı bir süreçte, neden bu kadar çok şehit verilmesinin sorgulanması gerekiyor. Uzmanlara göre ABD'nin verdiği ikinci el uçakların sorunlu kalitesi ve teknik yetersizlikler ile (F-104 gibi, "Flying Coffin"-Uçan tabut, "Widow Maker"-Dulbırakan, bu tip uçaklara takılan addır.) Özellikle 1964-1974 Kıbrıs bunalımı ve müdahale sonrasında yıllar boyu süren ABD silah ambargosu ve yedek parça yokluğudur. Ancak bu sorun F-16 uçaklarının Türkiye'de montajlannın yapılmasıyla önemli ölçüde çözülmüştür. (Halen eski model F-4 gibi uçakların modernizasyonu dışa bağımlıdır.)

(*) Fotoğraf: Stuart Kline, "Türk Havacılık Kronolojisi", Dönence Yay.,Havaş, 2002.

birlikte ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Darbeyi yapan Başbakan Musaddık'tı. **Musaddık** Batı'nın karşısındaydı ve hem dincilerle, hem komünistlerle işbirliği halindeydi. Şah bir fermanla onu azlettiğini, yerine General **Zahidi**'yi atadığını bildirmişti. Musaddık bunu tanımamıştı ve duruma o egemendi. Şahın bütün resimleri kaldırıldı. Babasının heykelleri kırıldı. Musaddık muhaliflerini tevkif ettiriyordu.

Fakat General Zahidi'yi ele geçiremedi. Zahidi, Amerikalıların desteği ve parasıyla Tahran'da karşı darbeyi hazırlamaktaydı. Şah, gittiği Roma'dan tahtını bırakmadığını ilan etti. Musaddık, Şah'ın tahttan feragat ettiğini yayıyordu.

Karşı darbe, çarşı esnafının ayaklandırılmasıyla başarılı oldu. 22 Ağustosta Şah, ülkesine -ve tahtına- geri döndü. Ortaya çıkan General Zahidi başkanlık görevini bu sefer fiilen aldı ve ilk iş olarak ihtiyar Musaddık'ı tevkif ettirtti. Gerçi "komünist destekli dinci teşebbüs" bastırılmıştı, ama Amerika'nın ve İngiltere'nin kulaklarına kar suyu kaçmıştı. Çünkü Musaddık İran petrollerini devletleştirmiş olan adamdı. Demek ki İran'da Şah'ın durumu güven verici değildi.(24)

(İleride görüleceği gibi ABD'de 1979 Humeyni ve Mollaları ile daha sonra Ahmedinecad ve nükleer enerji gerginlikleri yaşanacak, savaş çığlıkları atılacaktır. Bunların her biri ABD-Türkiye ilişkileri açısından son derece sıkıntılı, dayatmacı ve riskli politikalara neden olmaktadır.)

DP İktidarı Türkiye Arabasını Amerika Yıldızına Bağlıyordu

Bir ay sonra, eylül başlarında Orta Doğu savunması için Londra'da yeni bir planın hazırlanmakta olduğuna dair ilk haberler işitildi. Eski plan rafa kaldırılmıştı. Yenisinde Türkiye daha önemli bir rol alacak, yani görev yüklenecekti. Bunun ne olacağı kendisine bildirilecekti. Türkiye'nin buna bir itirazı yoktu. Fakat Zahidi derhal bir açıklama yaparak, Orta Doğu'nun savunması için Türkiye ile işbirliğine girmeyeceklerini söyledi.

Musaddık taraftarlarının tepkisinden korkuyordu. Yoksa Şah işe yatkındı. Zaten hazırlıkları yapılan, Türkiye ile birlikte İran ve Irak'ın da içine sokulacağı meşhur "Bağdat Paktı"ydı. Türkiye NATO'nun değil de, Amerika'nın bölgedeki uzantısı gibiydi. NATO ise pakt olarak oraya bulaşmak niyetinde bulunmuyordu. Zaten kuzeydeki müttefikler bunu düşünerek, Türkiye'nin aralarına katılmasına karşı çıkmışlar, Amerika diretince boyun eğmişlerdi.

(24) Metin Toker, a.g.e.

MENDERES'İN YABANCI ELİYLE KALKINMA HAYALLERİ

"Sermaye ürkektir. Onun için kısıntılar, kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Yabancı sermayenin kalkınmamıza yararlı bütün alanlara girme hakkı ve olanağı bulunmalıydı. Tabii kâr transferlerinin 'son derece serbest' olması esastı."

Dış Ekonomi ve Politika İlişkiler Komisyonu Başkanı C.B.Randall

DP iktidarı Türkiye arabasını Amerika yıldızına bağlıyordu. Bunun nedeni sadece Türkiye'nin güvenliği değildi. Gerçi Stalin'den sonra da Rus talepleri tamamiyle kalkmamıştı, soğuk savaş içinde her gün tekrar ısıtılıp getirilmesi endişesi yaşıyordu. Ama asıl Amerika Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına da katkıda bulunacak beklentisi ve arzusu vardı. **Menderes yabancı sermayeyi ülkeye getirmenin peşindeydi.** O günler yabancı sermaye denilince akla gelen Amerikalı yatırımcılardı.

İran'daki darbenin bastırılmasından birkaç gün sonra, adı çok duyulacak bir Amerikalı'nın **C.B.Randall**'ın başkanlığındaki bir heyet Ankara'ya geldi. Mr.Randall -öyle anılıyordu- Başkan Eisenhower'in emriyle kurulan "Dış ekonomik politika ve ilişkiler komisyonu" başkanıydı. **Biz yabancı sermayeyi teşvik için tedbirler düşünürken, bize yardımcı olacaktı.** *"Amerikan sermayesi Türkiye'ye yatırım yapmak için ne ister?"* Bu sorunun yanıtını en iyi Mr.Randall bilmeliydi. Söylediğine göre, önce bu konudaki yasalarımızda değişiklik yapmamız lazımdı. **"Sermaye ürkektir". Onun için kısıntılar, kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Yabancı sermayenin kalkınmamıza yararlı bütün alanlara girme hakkı ve olanağı bulunmalıydı. Tabii kâr transferlerinin "son derece serbest" olması esastı.** Bütün bunları göz önünde tutan bir tasarının hükümet tarafından Meclise sunulacağı Mr.Randall'a bildirildi. Hatta bu tasarı Mr.Randall ile birlikte bile hazırlanabilir ve tabii "emeğinin karşılığı" Mr.Randall'a ödenirdi. Mr.Randall bir demeç verdi. Bunda *"Türkiye kendi iradesiyle hususi teşebbüs ve serbest ticarete avdet eden ilk modern memlekettir."* diyordu.

6224 sayılı Yabancı Sermayesi Teşvik Kanunu, tarım ve ticaret alanlarını da yabancı sermayeye açmış, yatırılan yabancı sermaye ve kârın serbestçe transferini sınırlayan hükümleri kaldırmıştır.

Wall Street'in nüfuzlu iktisatçılarından ve **Irving Trust Company**'nin yöneticilerinden **August Maffry**, Amerika Dışişleri Bakanlığı için hazırladığı özel bir raporda, "Amerikan yabancı sermaye hamlesinin hizmetinde topyekûn diplomasi"den söz etmektedir. Rapora göre "Dost ülkelerde daha çok direkt tedbirlerle yatırım iklimini iyileştirmek, ABD'nin topyekûn ve devamlı çabalarının amacı olmalıdır... Türkiye'de bu işle Dış İk-

tisadi Politika Komisyonu Başkanı C.B.Randall görevlendirilmiş ve 1954 yılında Randall'ın çabasıyla, dünyanın en liberal mevzuatından biri olan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Randall, 1953 Ağustosunda Ankara'daki demecinde yerli-yabancı özel teşebbüse dayanmanın Türk milletinin iradesi sonucu olduğunu, Demokrat Parti iktidarının **1951 yılında çıkardığı 5821 sayılı Yabancı Sermaye Kanunu'nun yetersizliğini,** bunun yabancı sermayedarlar yararına düzeltilmesini istemiştir. Bu kanun, tarım ve ticaret alanlarını yabancılara kapalı tutuyor; sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarını yabancı sermayeye açıyor; ayrıca kâr transferlerini sınırlandırıyordu. Randall'ın çabasıyla 1954'te çıkartılan 6224 sayılı Yabancı Sermayesi Teşvik Kanunu, tarım ve ticaret alanlarını da yabancı sermayeye açmış, geniş bir sermaye tanımlaması yapmış, yatırılan yabancı sermaye ve kârın serbestçe transferini sınırlayan hükümleri kaldırmıştır. Randall, kendi eseri olan bu kanunu çok beğenmiş ve bunu "mes'ut bir olay" diye nitelemiştir.

Yabancı Sermaye Kanunu, DP iktidarı tarafından çoşkunlukla karşılanmıştır. Kanunun savunucusu Ekonomi ve Ticaret Bakanı **Fethi Çelikbaş,** *"Türkiye 3 sene sonra, 5 sene sonra 25-30 seneden beri katettiği mesafenin çok ötesinde merhale alacaktır."* demekte ve kanunun işsizliği kaldıracağını, işçi ücretlerini yükselteceğini, para istikrarını sağlayacağını ve döviz kaynaklarını artıracağını ileri sürmekteydi. Karma ortaklıklar yoluyla kapitalistliğe yönelen Konya'nın mühendis milletvekili **Himmet Ölçmen**, *"Bu melekete yabancı sermaye geldiğinde, bu kürsüden eski İş Kanunu'nu değiştirmek suretiyle 8 saatlik iş hayatının 24 saate çıkarılması için ısrar edeceğiz."* çoşkunluğu ile bakanı desteklemekteydi. Antalya milletvekili **Burhanettin Onat**, ***"Arkadaşlar, ecnebi sermaye bir müstemlekeye girdiği zaman dahi görülmüştür ki, hiçbir şey yapmamışsa bile, hayat seviyesinin standardını yükseltmiştir."*** sözleriyle, sömürge şartlarında bile yabancı sermayenin savunuculuğunu yapmaktaydı.

Tarımda yabancı sermayeyi ise Sözcü; *"Acaba zirai sahada kalkınmaya sınai sahada olduğu kadar muhtaç değil miyiz?"* diye savunmuştur. Bu görüşü, büyük çiftçiler de paylaşmışlardı.(25)

Yabancı sermaye.

"Alemin hiç işi kalmadı da, Türklerin tohumunu düzeltelim, hayvanlarını büyük yapalım diye mi buraya gelecek? Bunlar bizde eskiden de vardı. Zorla çıkardık memleketten. Girdikten sonra çıkarılması baş belasıdır. 300 yılda zorla çıkardık."
İsmet İnönü, 1954

Milli Kurtuluş Savaşı geleneklerini sürdüren CHP ve lideri İnönü, Petrol Kanunu'na ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Ka-

nunu'na şiddetle karşı çıkmışlar ve bunu 1954 seçim kampanyasının baş temalarından biri yapmışlardı. İnönü ve CHP'nin o tarihlerdeki sözlerini hatırlamakta fayda vardır. İnönü, 17 Nisan 1954 İzmir'de şöyle demektedir: *"Yabancı sermaye, kayıtsız şartsız olarak Türkiye topraklanna davet olunmuştur. 'Kanun çıktı ama, hemen karşı taraf da Türkiye topraklanna gelip yerleşmediler' diyorlar. Doğrudur. Ama kapıyı açtınız. Ne vakit gelir? Nasıl gelir? Bunu kimse kestiremez.*

Yabancı sermaye, uzun mücadelelerle elimize aldığımız ticari ve zirai sahalanmıza girmiştir.

Hiçbir devlet, ben kapitülasyon istiyorum demez. Siz bir devlete, diğer devletlerden ayn bir fazla hak tanıdınız mı, diğer devletler karşılıklı olarak bu haklardan istifade hakkına maliktirler. Çünkü hiçbir devlet, diğer devletlerden eksik bir durum kabul etmez. Birine bir şey verdin mi, aynı şartlan ötekilere de teşmil etmek lazımdır.

Tarihte yabancılar, kapitülasyon himayesiyle Türkiye'yi istismar ettiler. *Yeni devirlerde yerli vatandaş, hakikat dışı ve emniyetsiz usullerle ıstırap çekecek ve yabancı sermaye hususi kanunlann himayesinde yaşayacaksa, kendi elimizle yerli sermayeyi yabancı olmaya zorlamış oluruz. Asırlarca tecrübe edilmiş mahzurlu usullerin yeni bir marifetmiş gibi yeniden getirilmesine teşebbüs edileceğini asla tahmin edemezdik.*

Diyorlar ki, Hollanda büyük inekler getirecek. Böylece inek beslemeyi öğretecek. Tohumlar ıslah edilecek. Alemin hiç işi kalmadı da, Türklerin tohumunu düzeltelim, hayvanlannı büyük yapalım diye mi buraya gelecek? Bunlar bizde eskiden de vardı. Zorla çıkardık memleketten. Girdikten sonra çıkanlması baş belasıdır. 300 senede zorla çıkardık.

Bugün Afrika kabileleri, kendi topraklannı işleten yabancılara karşı ayaklanmışlardır. Bizim iktidar gül gibi toprağımıza Afrika kabilelerinin kovduğu yabancı sermayeyi getirmek istiyor.

Petrol Kanunu, bir kapitülasyon kanunudur. Bu kanunla memleket, bilinmeyen meçhul akıbetlere sürüklenmiştir.

Biz bu memleketi sokakta hazır bulmadık. ***Biz bu memleketi bir avuç harebe halinde aldık. Yabancı ellere kaptırmayacağız.*** *Bu memlekette kapitülasyonlann yeniden ortaya çıkmasına asla müsaade etmeyeceğiz ve bu uğurda sonuna kadar mücadele edeceğiz.*

Petrol Kanunu, kapitülasyon hükümleri ile hazırlanmış gönüllü bir kapitülasyon layihası olarak teklif edilmiştir. İşte profesörler, işte hukuk alimleri, hepsinin önünde söylüyorum. ***Petrol Kanunu'nu karşılıklı taahhüt şeklinde görmek bir kapitülasyon devrini açmaktır. Petrol ve Yabancı Sermaye Kanunları, memleketin canevine dokunmaktadır.*** *İktidara gelirsek düzelteceğiz. Bununla her zaman uğraşacağım. Bırakmam yakalannı!"*

Görüldüğü gibi, Milli Kurtuluş Savaşı geleneğinin izlerini taşıyan İnönü ve CHP, Cumhuriyet öncesi dönem anlayışıyla çıkartılan bu imtiyazlı yabancı sermaye kanunlarını şiddetle eleştirmiş ve bunu seçim kampanyasının baş temalarından biri yapmıştır. Ne var ki, seçimlerden yabancı sermayeci DP çok daha güçlenmiş, CHP ise zayıflamış olarak çıkacaktır.(26)

1972 yılında M.Toker şöyle diyordu:

"Sermaye olanakları az veya çok sınırlı olan ülkelerde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke kalkınmasına önemli ivmeler sağladığı bir gerçektir. Türkiye, 1950'li yıllarda olduğu gibi günümüzde de doğrudan yatırım yapacak yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Ancak petrol yasasında olduğu gibi aşırı ve gerçekçi olmayan tavizlerin bol keseden verilmesi sakıncalı olduğu gibi, yabancı sermayenin gelmesini veya mevcut yatırım yapmış olanların Türkiye'deki işlevlerine devam etmesi o ülkenin tüm kurumları ve hukukuyla, gerekli güvenceleri vermesi, istikrarlı bir ülke olması gerekmektedir."(27)

DP'nin yabancı eliyle kalkınma çaba ve umutlarına rağmen, aradan geçen 50 yılda, beklenen mucizevi kurtuluş reçetesi gerçekleşmeyecek; yabancı sermaye üretim yatırımları yerine, en verimli ulusal işletmeleri ve bankaları özelleştirme yoluyla satışa çıkartan hükümetlerden satın alacaktır. Sıcak para denilen spekülatif yabancı sermaye ise piyasa tabiriyle "havadan" veya "avanta" para kazanma yolunu tercih etmiştir. Bu ise Türkiye'yi sık sık sarsan krizlere giderek artan borçlanmaya ve yoksulluğa itecektir.

Max Ball'e hazırlatılan bir tasarıyla kendi olanaklarıyla petrol bulmak ve işletmekten aciz Arap şeyhlerinin razı olduklarından daha ağır hükümler taşıyan bir petrol kanununu benimseyecektir.

Yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu gibi, Amerikan telkinleriyle 1954 yılında çıkartılan ikinci bir kanun, Petrol Yasası'dır. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana Türkiye, petrolde devletçiliği benimsemişti. 1926 yılında çıkarılan ilk Petrol Kanunu, Türkiye'de petrol arama ve işletme hakkını devlete vermiştir. Kanunun 2'nci maddesi, petrol bulunduğu bilimsel açıdan sabit olan bölgelerde, arama işini bizzat devletin yapacağını belirtmiştir. Olanakların son derece sınırlı olmasına rağmen, aramalara başlandıktan 8-9 yıl sonra, 1940'ta ilk petrol bulunmuş, 1947 yılında Raman ve Garzan dolaylarında ticari işletmeye uygun petrol elde edilmiştir. 1959 yılında Türkiye, kendi olanaklarıyla 373 bin ton petrol üretmekteydi. Bununla birlikte, Türkiye, 1954 yılında Amerikan petrol şirketlerinin

(26) D.Avcıoğlu, "Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın", Bilgi Yay., Ankara, 1971, s.460.
(27) M.Toker, a.g.e.

avukatı **Max Ball**'e hazırlatılan bir tasarıyla kendi olanaklarıyla petrol bulmak ve işletmekten aciz Arap şeyhlerinin razı olduklarından daha ağır hükümler taşıyan bir petrol yasasını Menderes hükümeti benimseyecektir. Bu yasa açık bir imtiyaz kanunudur. Her şeyden önce, Türkiye petrol alanında belli bir ekonomik doktrini empoze etmektedir. Yasanın 2'nci maddesine göre, Türkiye, petrolde devletçilikten vazgeçmek ve petrol kaynaklarının özel teşebbüs eliyle değerlendirilmesini kabul etmektedir. Yabancı petrol tröstlerinin bu isteği yasa gerekçesinde şöyle açıklanmaktadır: **"Petrol kaynakları, ancak hususi teşebbüs veya yatırımları eliyle aranıp işletilebilecektir. Hususi teşebbüs ve sermayenin müessir olabilecek vüs'atte ve miktarda bu sahaya girebilmesi için, devletin ne arayıcı ve işletmeci, ne de herhangi bir suretle petrol sahibi olarak hususi teşebbüsün karşısına çıkmaması icap etmektedir. Hususi teşebbüs, devlete rakip vaziyette çalışmak istememektedir."**

Böylece, Türk devleti, kendi kaynaklarını kendi eliyle değerlendirmek hakkını, yine kendi eliyle ortadan kaldırmış olmaktadır. Bu hükmün sonucu **Mobil** ve **Shell** gibi yabancı şirketlerle eşit durumda çalışmak zorunda bırakılan **Türkiye Petrolleri**, bir anonim şirket olarak kurulmuştur. Devlet, kendi şirketine de, Mobil ve Shell'e de aynı gözle bakmak zorundadır. Yabancı petrol tröstleri, bir süre gölge şirketler kurarak bir bölgede istedikleri kadar petrol arama ruhsatı alabilecekleri halde, milli şirket, kanunun öngördüğü azami sekiz ruhsatla yetinme durumunda bırakılmaktadır. Milli güvenlik gerekçesiyle, arama işleri **MTA**'ya bırakılan yasak bölgelerde milli şirket, tıpkı **Mobil** ve **Shell** gibi petrol arama hakkından yoksun kalmaktadır. Hiçbir konuda devlet, kendi şirketine öncelik tanıyamamaktadır.

Yabancı şirketler, yerli petrolü mümkün olduğu kadar az işlemek ve yüksek fiyatla dışarıdan kendi petrollerini ithal etmek hakkını sağlamışlardır.

Bu anlayışla, bir de Türk hukuk sistemini altüst eden bir mekanizma kurulmuştur. **"Petrol Komiserliği"** ve bakanlığa değil de bakana bağlı bir **"Petrol Dairesi"** bu sistemin esasını teşkil etmektedir. Petrol şirketleri, Daire kararlarına karşı, "bakan nezdinde itirazda bulunmak hakkına sahiptir. Bakan, itiraz üzerine meseleyi **"Petrol Komiseri"** incelemekte ve böylece bakanın gözünde bir devlet dairesiyle bir şirket, haklarında hakem mütalaası verilen iki eşit hasım durumuna sokulmaktadır. Üstelik, hakem mütalaasına dayanarak bakanca alınan karara karşı şirket Danıştay'a gidebildiği halde, Petrol Dairesi'nin yapabileceği bir şey kalmamaktadır.

Mali hükümler bakımından, yabancı şirketler petrol bulup işletseler

dahi, onlara olağanüstü bir pay tanınması yüzünden bundan bizim de yararlanmamıza elvermeyen Petrol Kanunu'nun bir de 136. maddesi vardır. Bu maddeye göre, kanun, ancak yabancı şirketlerin muvafakatıyla değiştirilebilecektir! Madde, muhalefetin itirazlarıyla tasarı metninden çıkarılmakla birlikte, Petrol Kanunu'nu hazırlayanların zihniyetini göstermek bakımından dikkat çekicidir.

Petrol şirketleri, 1957 yılında 6987 sayılı kanunla Petrol Kanunu'nda yapılan bir değişiklik Türkiye'de rafineri kurma hakkını elde etmişlerdir. Yabancı şirketlerin Türkiye'de rafineri kurma isteklerinin, dünya petrol üretiminin tüketimi hayli aştığı bir döneme rastlaması dikkat çekicidir. Nitekim **Ataş** ve **İpraş** rafinerileriyle yabancı şirketler, yerli petrolü mümkün olduğu kadar az işlemek ve yüksek fiyatla dışarıdan kendi petrollerini ithal etmek hakkını sağlamışlardır. Ataş'a Petrol Dairesince verilen belgede şu imtiyazlar yer almaktadır:

- Yabancı ham petrol, rekabet fiyatıyla değil, ilan edilecek monopol fiyatı ile ithal olunacaktır. İlan edilen fiyat, serbest piyasa fiyatının %30-35 kadar üstündedir. Rafineri, bu imtiyazlı durumda 80 yıl işletme hakkına sahip olmaktadır.

- Yerli ham petrolün kullanılması halinde, şirketler, bunu rekabet fiyatından satın alacaklardır. Fakat yabancı şirketler, yerli petrol kullanma yükümlülüğünü, belgede işlemez hale getirecek ölçüde sınırlandırmışlardır. Yerli ham petrol, evsafı kurulan rafineri tesislerinin şekline ve ekonomisine uygun düştüğü takdirde kullanılacaktır. Halbuki Ataş, yerli ham petrolün evsafına uygun bir kuruluş değildir.

Yabanı şirketler, Petrol Kanunu'na ve 80 yıllık işletme belgesine dayanarak, Batman'da stoklar biriktiği halde, yerli petrolü işlemeyi reddetmişlerdir. Sorun, kamuoyunda geniş yankılar uyandıran uzun mücadelelerden sonra çözülebilmiştir. Yabancı şirketler, uzun yıllar ham petrolü dünya fiyatlarının %35 üstünden ithal etmişlerdir. Ancak uzun pazarlıklardan sonra fiyatlarda bir miktar indirim yapmaya rıza göstermişlerdi. Fakat yine de dışarıdaki ana şirketlerden petrolü dünya fiyatlarının üstünde ithal hakkına sahiptirler. Yabancı rafinerilerinin bu pahalı ithal tekelinin daha genişlemesini önlemek amacıyla, rafinerilerin bundan böyle, milli şirket eliyle kurulması kararlaştırılmıştır. Türkiye Petrolleri, Ataş'ın tevsi projesine itiraz etmiştir. Ataş ise, Türkiye Petrollerinin İzmir Rafinerisi projesi önlensin istemiştir. Petrol Komiserliği mekanizması, İzmir Rafinerisi'ne de rıza göstermekle birlikte, Ataş tevsiinin kabul edilmesine yol açmıştır. İpraş Rafinerisi'nin %49 hissesine sahip **Caltex** de tevsi yoluyla imtiyazlı fiyata petrol satma hakkını sağlamayı bilmiştir. Türkiye, bu iki rafinerinin tevsiine müsade etmekle, petrolde dünya piyasasının üstünde fiyat ödemeye rıza göstermiştir.

İşte kapitüler nitelikte böyle bir kanun, DP iktidarı tarafından büyük bir çoşkunlukla kabul edilmiştir.(28)

Türkiye bu tarihten beri ulusal petrol üretimi ve rafineri faaliyetlerinden çok gerilerde kalmış, alternatif enerji projeleri hasır altı edilerek dışa bağımlı yüksek maliyetli yanlış yapılanmayı sürdürmüştür. İleride görüleceği gibi bu yasanın kabulünden 50 yıl sonra, AKP hükümetinin hazırladığı petrol yasası bu yasağı artırır hale gelecektir.

1953 yılına kadar ihracat artışında dünya ortalamasının üstünde performans gerçekleştirilmiştir. Hür dünya ülkeleri ihracatı 1950-53 arasında %32.3 artarken, Türkiye'de artış oranı %50.3'tür.

Kore konjonktürü durdurulduktan sonra ise gerileme başlamıştır. Ancak gerilemede bir başka etken, enflasyon ve ithalat azalmasına paralel olarak beliren iç piyasadaki talep şişkinliğidir.

"Arrlérées" Yani "Geciktirilmiş Ödemeler" ve Devlet Eliyle Dolandırıcılık Dönemi

Merkez Bankası'nda Kontrolsüz İthalatın Bedelini Ödeyecek Döviz Kalmayınca Transferler Durdu

Liberasyon Merkez Bankası'nda döviz varken iyi yürüyordu. Liberasyon listesinden mal getirenler akreditif açtırıyorlardı. Akreditif ve mal bedelinin geri kalanını bankaya Türk Lirasıyla ödüyorlardı. Merkez Bankası bunların transferlerini yapıyordu. Açtırılan akreditiflerden ithalatın seyri izlenebilirdi. Bunu Feridun Ergin bütçe komisyonunda "bulutlar arasında aletsiz kör uçuş yapan bir uçak"a benzetince, Maliye Bakanı kızdı. Ama ihmalin sonucu çabuk ortaya çıktı. Merkez Bankası'nda kontrolsüz ithalatın bedelini ödeyecek döviz kalmayınca transferler durdu. Liberasyon rejimi zorunlu olarak askıya alındı. Gümrükler, transferi yapılmamış mallarla tıklım tıklımdı. Tutarını kimse bilmiyordu. İstatistik Genel Müdürlüğü dış ticaret açığının büyüdüğünü açıkladı. İhracat geliri o yıl ithalata harcanan dövizin ancak %65'ini karşılayabilecekti. Yabancı ülkelerden Türkiye'ye mal satılmıştı. Bunun bedelini ithalatçı Merkez Bankası'na ödemişti. Ama şimdi, yabancı ülkelerdeki satıcı parasını alamıyordu. Askıya alınan transferlere o dönem "arriérées (Türkçe okunuşuyla: ariye) geciktirilmiş ödemeler" denildi. Güvenirliği yitirici bir olaydı. Tasfiyesi uzun sürdü. O arada da yeni mal gelmedi ve 1957 seçimlerinde etkisini gösteren "yok"lara yol açtı. Ama 1954 seçimlerinde değil. Çünkü "dolandırılmış durumda"ki yabancı mal satıcı, malı göndermişti. Bunlar artık Türk gümrüklerindeydi. Gümrük parasını ödeyen malı çekiyor, piyasaya sürüyordu. Piyasada mal sıkıntısı yoktu. Onun için ithalat sorunu ancak 1954'te başgösterecekti.

(28) D.Avcıoğlu, a.g.e., s.458.

Seçimlerden sonra. Dolandırılmış olanlar mal göndermeyi tabii kesmişlerdi. Fakat "dolandırılmış mallar" piyasadaydı.

Halbuki İktidar Kendisini Dışarıya *"Bir Eli Yağda, Bir Eli Balda"* Diye Satmaya Çalışıyordu

Yabancı sermaye Türkiye'ye yatırım yapar, bunun döviz karşılığını Merkez Bankası'na yatırırsa, banka sıkıntılarını atlatır, bunlarla gecikmiş transferleri gerçekleştirerek paçasını kurtarırdı. Ama "yeni dış ticaret rejimi" üzerine bu paçaya muhalefet saldırmaz mı? Hem de bizzat Genel Başkan İsmet İnönü'nün dişleriyle... Halbuki iktidar kendisini dışarıya "bir eli yağda, bir eli balda" diye satmaya çalışıyordu.

İsmet İnönü şöyle dedi: "Mali ve iktisadi alanda bir buhran devri geçirdiğimizi zannediyoruz. Merkez Bankası'nın itibarını bir an önce tamir edecek tedbirlerini almalıyız."

Bu, hükümet için "yaraya sokulmuş kızgın şişdi. Gerçeği böylesine ortaya koymanın alemi var mıydı? Hükümet her şeyi "yutturduğu" inancındaydı. Sermaye sahibi yutar mı? Nitekim Türk Hükümeti "Mr.Randall"a yatırım yaptı, ama Türkiye'ye o dönem hemen hiç kimse yatırım yapmadı. Hükümet CHP Genel Başkanı'na karşılık vermekle, kabineye yeni girmiş Emin Kalafat'ı görevlendirdi. Kalafat, hücum etmek için bula bula "zan" sözcüğünü buldu: "İsmet İnönü devlet itibarını, mali müesseselerimizi içte olduğu gibi dışta da zedeleyecek sözleri zanna dayanarak söylemekten çekinmemiştir."

Halbuki İnönü, zedelemeyi azaltmak için "zan" sözcüğünü seçmişti. Yoksa söylendiğinden "emin"di. Kalafat ise Merkez Bankası'nın durumunun öyle olmadığını bildiremeyeceğinden -öyleydi- bu tür bir "alaturka kurnazlık"a başvurmuştu. Tabii bu siyasi polemik, gerçek ekonomik durumda hiçbir değişiklik yapmadı.

Görülmemiş Kalkınma Gerçek Olmasına Gerçekti Ama...

İki ülke arasındaki ilişkiler doruk noktasındaydı.

İki Amerikalı başkente demir atmış gibiydiler. İki önemli yasa onlarla birlikte, onların danışmanlığı ile yapıldı: **Mr.Clarence Randall** ile Yabancı Sermaye Yasası, **Mr.Max Ball** ile Petrol Yasası.(29)

1954 seçimlerine girilirken, iktidar müthiş bir "ekonomik bombardıman"a geçti. "Savaş sonrasının, Avrupa dahil, en büyük sınai hareketi" denilen bir girişimle 20 çimento fabrikası birden ihale edildi. Bunlar iki

(29) Onlara bir de İsviçreli katılmıştı: Migros'un sahibi M.Gottiep Duttweiller. Adam "ucuzluk kralı" diye biliniyordu. Migros'un Türkiye'ye gelmesi o tarihlerde kararlaştırıldı.

sene içinde üretime geçecekler, çimento kapasitemiz iki milyon tona yakın artacaktı. Fiyatlar da 180-250 liradan 80-90 liraya düşecekti.

Ertesi gün ihale edilen, otuz kente ait otomatik telefondu. 34 bin tonluk Haydarpaşa Silosu'nun temeli atıldı.

Belirtiliyordu ki, Ege tütün üreticisi bütün tütününü satmıştır. 72 milyon kilodan bir milyon kilo elde kalmıştır. 11 Ocakta açılan piyasanın tütünleri 25 gün içinde köylüye 200 milyon lira getirmiştir.

"Görülmemiş kalkınması denilen buydu. Kalkınma gerçek olmasına gerçekti ama, o sıralar Adnan Menderes'in Özel Kalem Müdürü olan **Ercüment Yavuzalp** şöyle diyordu:

"O dönemde ülkede otomatik telefon yoktu. Başbakanın telefon görüşmeleri için bizde özel telefon numaraları vardı. Bulunduğumuz yere göre bu numaralara telefon ederek neresiyle görüşmek istediğimizi söyler ve bu suretle telefon bağlantılarını anında sağlardık."

DP iktidarının ilk dört yılında ekonomi alanını iyi değerlendirmek için elde o dört yılın başında ve sonunda verilmiş son derece önemli iki rapor vardır. Birincisinin sahibi uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın (Dünya Bankası) Türkiye heyeti Başkanı Amerikalı **James Barker**'dir. Barker ve heyeti ülkeye 18 Haziran 1950'de geldi. Ziyaretin bütün hazırlıkları daha önce CHP iktidarı tarafından yapılmıştı. Bankadan Türk ekonomisinin incelenmesini isteyen Günaltay Hükümeti'ydi. Heyet burada üç ay kadar kaldı. Raporunu bankanın Washington'daki merkezine verecekti. Amaç "Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını hedef tutan uzun vadeli bir programı meydana çıkarmak için gerekli bilgilerin toplanması"ydı. Barker, Amerika'ya dönerken düzenlediği basın toplantısında şöyle dedi: *"Heyetin çalışmaları Türk Hükümeti'nin, bakanlarının ve memurlarının devamlı işbirliği ile çok kolaylaştırılmıştır. Bundan başka özel endüstri ve teşebbüs sahipleriyle meslek adamları verdikleri bilgiler ve gösterdikleri kolaylıklarla büyük katkıda bulunmuşlardır."*

Barker belirtti ki heyeti "uzun vadeli ekonomik kalkınma meseleleri ve bunlarla ilgili envestisman ve öncelik programları" üzerinde durmuştur. Herhangi bir proje hakkında fikir ileri sürmeyi düşünmemişlerdi.

Türkiye'ye ilk defa 1928'de ziyaret ettiğini belirten Başkan, "O zamandan beri yapılanlar beni hayran bıraktı." dedi. Tavsiyesi şuydu: Banka tarafından tamamlanıp Türk Hükümeti'ne sunulacak raporun içeriği dikkatle incelenmeli, uygun görülürse milli bir siyaset olarak kabul edilmeli, özel projeler üzerinde varılan kararlar bu milli siyaset ve plana uygun şekilde uygulanmalıdır. Bazı memleketler Milletlerarası Banka tarafından hazırlanmış böyle programların uygulanmasını "muktedir ve gayri siyasi komisyonlar"a bırakmışlardır.

Bu, Adnan Menderes'in beğeneceği bir rapor değildi. Türkiye'yi

kendisi, bildiği şekilde kalkındıracaktı. Dünya Bankası'ndan onun istediği, kendi seçeceği projelere finansman sağlamaktı. O kadar!

Raporun redaksiyonu 1951 ilkbaharında tamamlanmış ve basılmıştı. Bunu sunmak üzere bankanın İkinci Başkanı **Robert** bir heyetle Ankara'ya bizzat geldi. Bu nedensiz değildi. "Dünya Bankası" denilen bankanın kredileri hükümetlerin kefaletiyle açılıyordu. Gelişen ülkelerin hükümetleri kamu kuruluşlarını kayırıyorlardı. Onun için bu sistem içinde özel sektöre doğrudan kredi açabilecek bir kuruluşun oluşturulması kararlaştırılmıştı. **Garner** bunun başına getirilecekti. Mademki elde bir Barker raporu vardı, buna dayanılarak hemen faaliyete geçilebilirdi. Bu Türkiye için bir fırsattı.

Menderes Dünya Bankası Temsilcisi Garner'a *"Raporu filan bırak"* Diye Fırça Atıyor

Garner Ankara'da soğuk karşılandı. Bunun bir nedeni, öngördüğü destekleme usulünü Başbakanın beğenmemesiydi. Ama buna bir de "özel neden" eklenmişti. Raporun başlangıcındaki iki açık mektup yeralıyordu. Bunların birincisi Barker'ın Banka Başkanı Eugene Black'e yazdığı mektuptu. "Ekselans Cumhurbaşkanı Bayar, bakanları ve hükümeti" deniyor, Menderes'in adı geçmiyordu. İkincisi Black doğrudan doğruya Bayar'a yazmıştı ve sadece "Hükümetiniz" deyimi kullanılıyordu.

Menderes alınmıştı. Garner'e "raporu filan bırakması"nı söyledi. Seyhan Barajı için kredi istiyordu. Garner itiraz etti: Önce yeni kuruluşla işbirliğinin zemini hazırlanmalıydı. Bunun için de rapor incelenmeli ve görüşülmeliydi. Diyalog tatsız bir havada kesildi. Heyet döndü.

Hiddet yatıştıktan sonra ilişkilerin düzeltilmesi girişimi yapıldı. Eylülde **IMF** ve **Dünya Bankası** genel kurulu toplanacaktı. Hükümet oraya iktisatçı Milletvekili **Feridun Ergin**'i gönderdi. Bu sefer de Garner, Türk temsilciyi soğuk karşıladı. Feridun Ergin "Kişiler arasındaki bir olay uluslararası bir kuruluşun bir devletle ilişkilerini zedelememelidir." dedi. Aslında bankanın bir görüşü vardı ve o da şuydu: Tamamlanması uzun yıllar alacak projelere yapılacak harcamaların enflasyonist baskısı olmaktadır. Onun için kısa zamanda bitirilecek ve üretime geçebilecek çok sayıda projenin tercih edilmesi daha doğrudur.

Barker Raporu "Bunlar bizim sanayileşmemizi istemiyorlar," diye hep küçümsendi ve aradaki ilişkiler sıcak bir ortama geçmedi. Tuhaftır, Türkiye'deki sol da aynı kampanyayı yürüttü.

Tabii, başka bir amaçla. Bu 1950'nin başındaki ziyaret. 1954'te yine bir Amerikalı iktisatçının, **Max Thornburg**'un ziyareti olacaktır. Tornburg daha önceleri de gelmişti. Daha sonra da gelecekti.(30)

(30) Metin Toker, a.g.e.

Bu dizinin 2.kitabında M.Thomburg raporuyla ilgili bilgiler yeralıyor. (s.554 vd.)

1946'da Türkiye'ye gelen Thornburg endüstrileşme yerine tarım ve el emeğine dayalı küçük işletmeler yoluyla kalkınmayı öneriyordu.

Bu dizinin özelliği doğrultusunda burada bir parantez açalım. İktisat kitaplarında çokça yeralan ve genelde bilinen bu ekonomik kalkınma furyasına ait bilgilere, yaşanan Türk siyasal süreci kesintisiz etkileyecek ilginç bazı olaylara da değinelim. Çok partili dönemin başında asker-politikacı ilişkileri ne durumdaydı. Menderes'in özelleştirme macerası TSK'ya nasıl yansıdı? Özel bir ordu mu kurulacaktı?

1950 Öncesi Gizli İhtilal Örgütçüsü Sonradan DP Milli Savunma Bakanı

E.Kur. Albay Seyfi Kurtbek'in Menderes Hükümetine Sunduğu Uçuk Kaçık TSK Reformu

"Silahlı millet demokrasinin askeri ifadesidir."(1)

Burada Ş.S.Aydemir'in DP'nin ordu üzerindeki bazı görüş ve girişimlerinden kısaca bahsetmeliyiz: "DP ordu hakkındaki anlayışını önceleri ve daha 1950 seçimleri öncesinde, Ankara Radyosu'nda yapılan bir konuşma ile açıkladı. Ama ben öyle inanıyorum ki bu konuşma DP'nin üstünde durduğu ve benimsediği belirli bir görüş değildir. Radyoda bu konuşmayı Partisi adına yapan, eski ordu mensubu bir genç Kurmayın (Seyfi Kurtbek), şahsi görüşleri olsa gerektir. Ama madem ki bu konuşma seçim kampanyası sırasında ve parti adına yapılmıştır, o halde ileri sürülen görüşleri yeni adamlara bağlamak, şeklen de olsa bir zorunluluktur. Radyoda konuşmayı yapan, bir süre sonra DP Kabinesinde Milli Savunma Bakanlığına oturacak olan genç milletvekili adayı, eski Kurmay Albay S.Kurtbek'ti." S.Kurtbek bir konuşmasında şöyle diyordu:(31)

"*Demokrat Parti savunmayı, askeri bir mesele olarak değil, devletin bütün mekanizmasında ve milletin her türlü faaliyetini ilgilendiren büyük bir milli dava olarak telakki eder. Milli Savunma milletin, şerefini, varlığını, istiklalini korumaktır. Böyle olduğu içindir ki, Milli Korumanın devlet işlerinde her şeyden önce gelmesi lazımdır. Şahsi ve Parti menfaatlerinin, Milli Savunma, yalnız tehlike belirdiği zaman değil, her zaman aktüel olan bir davadır. Demokrat Parti, Silahlı Millet teorisini, demokrasinin askeri ifadesi sayar. Milli varlığı korumak için asker-sivil farkının kaldırılması ve milletin ordulaştırılması lazımdır. Milletin bütün ekonomik kaynakları, Milli Savunma için teşkilatlandırılmalıdır. Milli Eğitim, Adalet, Sağlık, Maliye, İdare ve Ulaştırma hizmetleri kamilen Milli Savunma'daki yerlerini alırlar.*"

(31) Radyo konuşmasının metni 19.5.1950 tarihli Zafer gazetesi.

Seyfi Kurtbek'in bu uçuk kaçık görüş ve tasarılarının, radyoda adına konuştuğu Demokrat Parti'nin temsil ettiği ve kurmak istediği Liberal-Demokratik devlet düzeni için aşırı olduğu bir gerçek. Kurtbek'in bu "Ordu Millet" anlayışı, onun önceki yıllara ait kitaplarında *"Topyekûn savunma, topyekûn seferberlik, ordu bakımından harp ekonomisi"* gibi görüşlerini Demokrat Parti'ye mal etmek istiyordu. Fakat Parti'nin bunu sindirmesi ve temsil etmesi düşünülemezdi. Nitekim Kurtbek, radyo konuşmasında, Milli Savunma işi ve teşkilatı içine bütün hükümet kuruluşunu alıyordu:

"Milli Savunmayı herşeyden önce politik olarak teşkilatlandırmalıdır. Devletin politik bünyesi içinde Milli Savunma, zamanın şartlarına uygun ve hesaplı olarak düzenlenmedikçe, ne topyekûn bir savunma, ne de mükemmel bir askeri teşkilat meydana getirmeye imkan vardır. Ordular, hükümetlerin ve devlet bünyelerinin aynasıdır. Bütün devlet adamlarının bu davayı böylece ve hakkıyla kavramış olmaları lazımdır. Milli kalkınma hareketi ve hususiyle ekonomik kalkınma, Milli Savunma ile birleştirilmelidir. Milli Savunmada güçlü bir Zihniyet İnkılabı lazımdır. Savunma hizmetlerinde yaş ve eksiklik değil, ehliyet ve bilgiyi temel tutan bir personel politikası takip edilmelidir. Gizlilik perdesi, hataları, kusurları ve kabiliyetsizlikleri örtmemelidir. Hataları ve kifayetsizlikleri düşman meydana çıkardığı zaman, artık çok geç kalınmış olur..."

Kurtbek bu cüretli ve ordu düzeni bakımından bir çeşit Enver Paşa disiplin ve ıslahatçılığına dönüşü hatırlatan görüşlerini, Demokrat Parti adına yaptığı bir seçim konuşmasında şöyle özetler:

"İşte sayın dinleyicilerim! Demokrat Partinin Milli Savunmayı anlayış davası budur. İktidar Partisi (CHP) savaş doktrinlerinin uğradığı büyük inkılapları kavrayamamaktadır. Milli Savunmayı sadece askeri ve gizli bir mesele saymakta devamlı bir ısrar göstermiştir. Bu yüzden de Milli Savunmamızın Topyekûn Müdafaa esasları üzerinde teşkilatlandırılmasında çok geç kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı zamanında geçirdiği tecrübe, İktidar Partisi'nin savaş zamanı idaresi bakımından ne kadar kudretsiz ve kifayetsiz olduğunu meydana çıkarmıştır. Demokrat Parti inanmıştır ki, Milli Savunma'nın topyekûn olarak köklü ve rosyonel bir reformu ve yeniden kurulması ile milletimizin korunması daha sağlam olacaktır. Demokrat Parti iktidarı ele alınca Milli Savunmayı bu esaslara göre yeniden kurmak azmindedir..."

E.Albay S.Kurtbek
Enver Paşanın 1950 Versiyonu mu?

Demokrat Parti'nin, kendisini iktidara ulaştıran seçim mücadelesinde, Seyfi Kurtbek'in dilinden açıkladığı ordu reformu ve siyaseti buydu. Bu

reform ve siyaset, DP kurucuları olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan'ın ve diğer ön planda gelenlerin benimseyebilecekleri düşünceler değildi. Çünkü bu kurucular ve arkadaşları Liberal-Demokratik bir düzenin savunucuları ve öncüleri durumundaydılar.

Böyle bir sistemi, yani bir Askeri Hiyerarşinin siyasi alanda da söz sahibi olarak sivrilmesini ve bir gün Askeri Oligarşinin hemen bütün güçleri elinde toplamasını elbette ki istemezlerdi. Kaldı ki ne Bayar, ne Menderes ne de arkadaşlarında egemen ordu anlayışının varlığına veya olabileceğine dair bir belirti hiçbir zaman görülmemiştir.

Öyle anlaşılıyor ki, DP iktidara geldikten hemen sonra, S.Kurtbek tarafından Başbakan Adnan Menderes'e 31 Temmuz 1951 tarihili "**Millî Savunmamızın durumu ve reform ihtiyacı**" başlıklı bir muhtıra verilmiştir. Bu muhtıranın Seyfi Kurtbek'in radyo konuşmasındaki ana fikirlerin bir açılımı olması mümkündür. Seyfi Kurtbek 11 Ağustos 1951'de Ulaştırma Bakanı olunca, Milli Savunma Yüksek Kurulu işlerini de Başbakan adına takip etmek üzere görevlendirilmişti. İşte bu gelişmenin bir sonucu olacaktır ki Kurtbek, 8 Kasım 1952'de Milli Savunma Bakanlığı'na getirildi. Bu atanma, ordunun özellikle eskimiş ve yerleşmiş Generalleri arasında tedirginlik yarattı. (Yakın zaman önce DYP ve AKP de benzeri görevlendirmeleri yaptı. E.Y.)

O zaman açığa da vurulan bu tepkilerle olsa gerektir ki, Seyfi Kurtbek'in yeni bir Enver Paşa olacağı, Enver Paşanın yaptığına benzer tasfiye ve reformun orduda başlayacağı söylentileri yayıldı. Hatta yeni Milli Savunma Bakanının vaktiyle İstanbul Harbiye Nezaretinde, Enver Paşanın kullandığı yazıhaneyi odasına yerleştirip onun üstünden emirler verdiği, kararlar imzaladığı, ordunun eski Generallerine yüksekten baktığı gibi haberler de bu söylentiler hem Parti, hem ordu çevrelerinde yayılıyordu. Halbuki bu yazıhane yıllardan beri zaten bakanlık odasındaydı.

Menderes *"İkinci Nizam-ı Cedid"* Dediği Albay Kurtbek Planıyla Generallere Gözdağı Veriyor

Kurtbek'in elbette ki göze çarpan genç, dinamik bir hali ve enerjik tutumu vardı. Şimdi onun, İzmit civarındaki bir askeri manevrada, güzel dikilmiş bir avcı elbisesi, başında kasketi ve ayağında zarif çizmeleri ile herhalde uzakta bazı birliklerin hareketlerini eliyle işaret ederek, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a açıklama verdiğini gösteren bir resmi hatırlıyorum. Çok genç, kendinden ve herhalde geleceğinden emin bir hali göze çarpmaktaydı. Bir delikanlı görünüşündeydi. Etraflarında komutanlar ihtiram vaziyetinde ve belli ki bu sahnede söz bu Genç Adamın; ama ne var ki Bayar'ın getirdiği rejim, böyle genç ve ihtiraslı bir askeri hazmedemezdi...

Ama Kurtbek, ordu reformu planını Bakanlar Kuruluna getirebildi. Anlaşılmamış ve hatta ürküntü verecek olsa da, Bakanların bu tasarıyı ittifakla kabul ettikleri anlaşılmaktadır. O zaman bu Bakanlar Kurulunda söz sahibi olanlardan daha sonra dinlediklerime göre, Bayar açıklamasını şöyle bitirdi: "*Bu bir kati operasyon planıdır. Muhalefet edenler olsa da bu plan muvaffak kılınmalıdır.*"

Menderes'in görüşü de şu olmuştu: *"Bu bir 'İkinci Nizam-ı Cedit" planıdır.* Tahakkuk etmek, iktidarımızın şerefi olacaktır..."

Plan, askeri kadronun baştan başa gençleştirilmesini hedef alıyordu. Bu arada Atatürk'ün ve İnönü'nün silah arkadaşları tabii büyük ölçüde ordudan ayrılmak zorunda kalacaklardı. Bu doğruydu da. İstiklal Savaşı'nın genç kahramanları, artık ihtiyarlamışlardı. İkinci Dünya Savaşı askeri yapılanmayı baştan başa değiştirmişti. Herşey gösteriyordu ki, Türk Yüksek Komuta Heyeti bu yenilikleri gereği gibi izleyemeyecek kadar yorgundu. Düşünmeli ki Genelkurmay Başkanı ve Milli Mücadelenin kahramanlarından biri olan Fevzi Çakmak, 21 yıldan beri aynı görevde kalmıştı. Emekliye sevk edilmesini bile derin bir kırgınlıkla karşılamıştı. Orgeneral İstanbul'da 1.Ordu Komutanı ve yine Milli Mücadelenin diğer bir kahramanı olan Fahrettin Altay, 19 yıldır aynı görevde bulunuyordu. Bu kalıplarla, orduda dinamizm ve otomatik gençleşme elbette olanaksızdı.

Emekli edileceklerini ya da en azından yetkilerinden vazgeçmeye zorlanacaklarını sezen generaller arasında büyük bir endişe vardı. Askeri reform karşıtı olanlar Kurtbek'e karşı bir fısıltı kampanyasına başladı. Bu kampanyanın temel konusu, Kurtbek'in askeri bir iktidara zemin hazırlamakta olduğu ve reform programını stratejik yerlere kendi adamlarını yerleştirmenin bir perdesi olarak kullanıldığıydı. Kurtbek'i, henüz bir binbaşı olduğu "1938 başlarında İsmet İnönü diktatörlüğüne karşı bir darbe düzenlemeyi" düşünmüş hırslı ve dinamik bir subay olarak betimliyorlardı. 1914'te Erkan-ı Harp olan ve iktidarı ele geçirmek için orduda temizlik yapmış olan Enver Paşa ile karşılaştırılıyordu.(32) Fakat reform lehine baskılar güçlüydü. 1952'ye gelindiğinde Türkiye bir NATO üyesiydi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'yle ilgilenen NATO komutanları da, değişen ve rasyonel bir sistem görmek istiyordu. Genelkurmay ile Savunma Bakanlığı arasındaki yetki bölüşümünün sınırı açıkça çizilmişti. Mareşal Çakmak'ın uzun süre Genelkurmay Başkanı olarak kalması, Genelkurmayın Bakanlık üzerindeki üstünlüğünü pekiştirmişti ve Çakmak'ın gidişinden sonra da bu gelenek devam ettirildi. Kurtbek, bunun değişmesini ve demokratik bir devletin gereklerine uygun olarak orduyu sivillerin denetimini vermek istiyordu.

Bayar ve Menderes de, askeri kurumu ıslah etmeye istekliydi; tam da bu amaçla Kurtbek'i kabineye almışlardı.

(32) Kurtbek'le görüşme; Aydemir, "İkinci Adam III", s.52-4.

Hükümetin, Silahlı Kuvvetlerin maddi refahına aldırmaması ciddi bir hataydı. NATO içinde Türk askerleri maddi gerilliklerinin farkına varmaya başladılar. Buna karşılık, Türk toplumunun diğer kesimleri, özellikle de iş dünyası, serpilip gelişiyor, böylece geleneksel dengeler zedelenlyordu.

Ordu çevrelerinin DP iktidarından beklediği, toplumun modernleşmesinin motor gücü olarak gördükleri Silahlı Kuvvetlerin güçlendirilmesi ve böylelikle Silahlı Kuvvetlerin toplumsal öncü rolünün pekiştirilmesiydi; aralarından bir bölümüne kişisel nüfuz ve itibar sağlaması değil.

DP'liler kendilerine yakın hissettikleri generallerinden güven duymaları için geçerli nedenleri vardı ve bu nedenle daha düşük rütbeli subayları ihmal ettiler. Fakat Türkiye'nin 1952'de NATO'ya girişinden sonra, Silahlı Kuvvetlerin niteliği değişmeye başladı ve bu subaylar daha önce sahip olmadıkları bir önem kazandılar. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde eğitim görmüş yaşlı generallerin başa çıkamadığı modern atom ve nükleer savaş bilimini öğrenmek için gerekli zihni esnekliğe sahip kurmay subaylar için özellikle geçerliydi. (Nitekim 27 Mayıs İhtilali'nin örgütlenmesini bunlar başlatacaklardır.) Bu nedenle **NATO üyeliği Türk Silahlı Kuvvetlerini teknolojik olarak böldü; Menderes'in generallerle uzlaşması, orduyu rütbe ve sosyo-ekonomik statü açısından da bölerek bu bölünmeyi artırdı.** Menderes'in komutanların sadakatini kazanmadaki başarısı, askeri ihtilalci gruplara önderlik edecek üst rütbeli bir general bulmada güçlük çektiği birkaç yıl sonra anlaşıldı.(33)

Alt rütbedeki subaylar arasında huzursuzluk 1950'lerin ortasında başladı. Bu durum Türk ekonomisinde enflasyonist eğilimin başlangıcıyla ve büyük kent merkezlerinde DP'lilere yönelik genel düş kırıklığıyla çakıştı. Menderes, bu subaylann beklentilerine yanıt vermemişti. ***Millî Şef* sistemi değişmişti**; fakat yerine temelden farklı hiçbir şey konulmamıştı. Gerçekte sistem, ordunun geri kalan kısmı ihmal edilirken generallerin el üstünde tutulmasıyla aynı görünüyordu.

Apartmanların Bodrum Katları "Kurmay Subay Katı" Olarak İsimlendirilmişti

Türk ordusu, NATO'daki müttefikleriyle karşılaştırıldığında, durum daha da kötü görünüyordu. Hükümetin, Ordu'nun maddi refahına aldırmaması ciddi bir hataydı. NATO içinde Türk askerleri maddi gerilliklerinin farkına varmaya başladılar. Buna karşılık, toplumun diğer kesimleri, özellikle de iş dünyası, serpilip gelişiyor.

(33) F.Ahmad, a.g.e., s.185.

Böylece geleneksel disiplin zedeleniyordu.(34)

Ordunun her kesimine ABD personeli ve prensipleri yerleşmişti. Başlangıçta hoş karşılanmayan bu durumun ardındaki gerçeklik ortaya çıktıkça, huzursuzluklar, sürtüşmeler giderek yaygınlaşıyor, hükümet ise tüm bunları görmezden geliyordu.

Benzeri bir durum İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanmıştı.

Bu dönemde üst rütbeli subaylar hariç, kentsel nüfusla birlikte -yine devlet memurları ve iş adamları hariç- diğer ordu mensupları büyük bir yoksulluk çektiler. O zamanlar genç bir subay olan Alpaslan Türkeş şunları yazıyordu:

"Bu devrede (1950 öncesi) başta milli şef ve yardakçıları olmak üzere, idareciler orduya ve onun komuta kademesini teşkil eden subay ve generallere karşı çok küçümser ve önemsemez bir tutum içindeydiler. Artan hayat pahalılığı, geçim darlığı subayları perişan ediyor, bunaltıyordu. Heryerde subaylar ikinci derece insan muamelesi görüyordu. Ankara'da apartmanların bodrum katları 'Kurmay Subay katı' olarak isimlendirilmişti. Eğlence yerlerinde subayların adı 'gazozcu'ydu. Yani pahalı içki ısmarlayacak paraları olmadığı için, karaborsacılar, vurgunculârla yarış etmek imkânları bulunmadığı için, bu feragatli memleket çocuklarına bu gibi isimler reva görülüyordu."(35)

Türkeş gibi insanlar, İnönü rejiminin yıkılmasının ve DP yönetiminin daha iyi günler getireceğini ummuşlardı. (Tekrarlanan bu olumsuz koşullar 27 Mayıs 1960 yılında patlak verecek ve 1980'e kadar 10 yılda bir tekrarlanacaktır.)(36)

O zamanın deyimiyle Türkiye at nallarının çivisini bile ithal edemeyecek bir borç batağında.

Hükümet 1951-1953'lü yıllarda öngörülebilecek ve çok ciddi bir krize dönüştürecek hatalar da yapmıştır. Seçmene verdiği sözü tutarak, 1951'de ithalat libere edilmiş, fakat döviz kuruna dokunulmamıştır. Yani ithalatçıya yıllarca baskı altında kalmış birikmiş ithalatını şimdi 1946'nın 1 USD=2,80 TL kuruyla yapabilirsin denmiştir. Bu koşullar altında ihracat ve döviz kazanan sektörler aşırı fazla değerlenmiş kurun baskısı altında potansiyelini geliştiremezken ve giderek darlaşırken; ithalat patlamış, Türkiye kısa sürede bütün döviz rezervlerini kaybetmiş, ayrıca bedeli ödenemeyen ithalattan ötürü (Mustafa Kemal Türkiyesi'nin dışarıda kazandığı güven sebebiyle 1951, 52, 53'e gelinceye kadar Türkiye'de itha-

(34) Samet Ağaoğlu ile görüşme. Nkd. F.Ahmad, a.g.e., s.186.

(35) A. Türkeş, "1944 Milliyetçilik Olayı (1968)". Nkd. F.Ahmad, a.g.e, s.180.

(36) Bu konuların ayrıntıları için bkz. Ersal Yavi, "İhtilalci Subaylar"(1), (2), (3) Ciltlerine.

lat hep mal karşılığı yapılırdı. Yani mal ithal edilir, bedeli ondan sonra ödenirdi.) dışarıya yabancı ihracatçının rızası olmadan önemli miktarda (300 milyon USD dolayında) bir borç biriktirmişti.

1954 başlarında artık Türkiye, alacaklıları her gün kapısında bekleyen, döviz olanakları tükenmiş, döviz kıtlığından en zorunlu ithalatını bile yapamayan, kriz içinde bir memlekettir. Dövizsizlikten sanayi bile sallanmaktadır. O zamanın deyimiyle Türkiye at nallarının çivisini bile ithal edemeyecek haldedir. Hükümet krizi halletmek için üç tedbire başvurur:

1- İthalata getirilmiş olan serbesti -liberasyon- bütünüyle iptal edilir. İthalat üzerindeki eski kısıtlamalar geri getirilir.

2- 13 sayılı kararla ekonomideki kambiyo kontrol ve kısıtlamaları o zamana kadar görülmemiş ölçülerde sertleştirilip, artırılır.

3- Dış ödemeler dengesi açıklarının kapatılması için dost devletlerden alınan yardımların artırılması için ısrarlı temas ve çalışmalarda bulunulur ve resmi kanallar dışındaki kaynaklardan da kredi ve yardım alınabilmesi için araştırma ve çalışmalara hız verilir.

Herkes devletin ithalata ayırabildiği dar döviz imkânlarından bir parça koparıp, bir hamlede ve kısa sürede köşeyi dönmek, zengin olmak peşindedir.

Bu tedbirler krizin atlatılmasına yetmez. Aksine kriz günden güne daha da derinleşir. Çünkü yapay olarak aşırı fazla değerlendirilmiş döviz kuru ihracat ve döviz kazanan kesimleri her gün biraz daha fazla baskı altına almaktadır. Döviz kuru ithal talebini ise aşırı ölçülerde canlı tutmaktadır, teşvik etmektedir. Kriz, ithalatı çok kârlı hale getirmiştir. 13 sayılı kararla getirilen aşırı sert, yasaklayıcı ve baskıcı kambiyo rejimi bütün iş hayatını ve toplumu gereksiz şekilde rahatsız etmektedir.

Enflasyon ve yapay kur politikası, ekonomik politikanın diğer yönlerini de çarpıtmaktadır, bozmaktadır. Örnekler verelim: İktidarın hedefi Türkiye'ye serbest piyasa ekonomisini getirmektir. (Oysa 1950'li yılların ortalarında Devlet hâlâ İktisadi Devlet Teşübbüslerinin ürün fiyatları yanında tarımda da geniş bir kesimin fiyatlarını kendisi belirlemektedir. Çünkü cari kurla bu ürünleri ihraç olanağı bulunmamaktadır.)

Sonuçta ortaya çıkan ekonomik ve mali kaos şöyledir:

Devlet yüksek fiyatlar vererek toprak mahsullerini desteklemekte, böylece yüksek fiyatlarla aldığı ürünleri sonra dışarıya (çok defa iç ekonomiye de) zararına satmakta, zararını da teorik olarak bütçeden, fiilen Merkez Bankası'ndan finanse etmektedir.

Bu tip bir açık finansmanı ise ilerki enflasyonların kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Demokrat partinin iktidara geldiğinde vaad ettiği bir husus, yeni dönemde özel teşebbüse öncelik verileceğidir. Fakat özel teşebbüs ve özel yatırımlar bir türlü istenen ölçülerde ve sağlıkta gelişemez.

Yapay fazla değerlenmiş kur ortamında ihracata dönük bir sanayi kurulamaz; çünkü bu yatırımın mamulleri cari kurla ihraç edilemez.

Teşebbüs batar. İç pazara dönük bir yatırım yapmak da rasyonel değildir. Devletçe o malın ithalatı yasaklanırsa ne ala. Ama yasaklanmazsa iç pazar için kurulmuş fabrika ucuz döviz kuruyla yapılacak ithalat karşısında zayıf düşer ve batar.

Sermayesi olanlar için doğal ve çok kârlı çıkış yolu. imkânlarını direkt ithalatta kullanmaktadır. Yani ithalatçılık yapmaktır. Ama bu alanda çok şiddetli bir rekabet vardır. Türkiye'de hemen herkes ithalatçıdır.

Herkes devletin ithalata ayırabildiği dar döviz imkânlarından bir parça koparıp bir hamlede ve kısa sürede köşeyi dönmek, zengin olmak peşindedir.

Bu ise siyasi nüfuz alanında büyük bir beceriyi, dolambaçlı yollardan hedefine erişebilme yeteneğini gerektirir. Daha güvenli. herkese daha sevimli gelebilecek bir yol bulmak ve devletin döviz olanaklarından pay kapabilmek için bir tertip ya da yolla yetkililerin karşısına çıkmak gerekmektedir. Bu yol montaj sanayiine girmek olarak bulunmuştur.

Devlete sunulan proje aslında bir yatırım projesi olmaktan çok ileride belirli bir amaç için önemli bir döviz tahsisini gerektiren bir ithalat projesidir.(37)

Demokrat Parti'nin Sloganı:

"Borçlan Borçlanabildiğin Kadar"

DP'nin Sağlıklı İç Finans Kaynakları Yaratmak Yerine Plansız Hesapsız Büyüme Hırsının Sonucunda Yıkıcı Bağlayıcı ve Kolaycı Dış Finans Kaynaklarına Yönelmesi

1951, 1952 ve 1953 yıllarında, yani söz konusu kanunun yürürlükte olduğu dönem boyunca izin verilen yatırım miktarı 47.2 milyon Türk Lirasıyken, bunun fiilen gerçekleşen miktarı 26 milyon Türk Lirası'nı (ki 10 milyon dolardan daha az eder) aşmamıştır.(38) Çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından Türkiye'ye yapılan dış yardım konusunda elimizde bulunan bilgiler bir hayli dağınıktır. IMF Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund) 1947 yılında 5 milyon dolar, 1952 yılında 10 milyon dolar ve 1953 yılında 20 milyon dolar borç verir.(39) **Dünya Bankası** (Inter-

(37) Kemal Kurdaş, "Bitmeyen Gaflet ve Türkiye Ekonomisinin Çöküşü", ODTÜ Geliştirme Vakfı, 2003, s.13.
(38) Hershlag, Z.Y. "Turkey, The Challenge..."
(39) K.Bulutoğlu, "Türkiye'de Yabancı..."

national Bank For Reconstruction and Development) 1950 ile 1953 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Hükümetiyle bir dizi anlaşmalar yapar. 7 Temmuz 1950 günü yapılan anlaşma tahıl silolarının inşası için %3.7/8 faizle, 3.9 milyon dolarlık bir borcun verilmesini öngörmektedir. (Türkiye Cumhuriyeti Hükümetiyle Dünya Bankası Arasında Yapılan 7 Temmuz 1950 Günlü İstikraz Anlaşması Silo Projesi) Aynı tarihli ikinci bir anlaşma %4.1/4 faizli 12.5 milyon dolarlık bir borç karşılığı, liman inşaatları ve eldeki limanların büyütülmesiyle ilgili bir tasarıyı konu alır. (Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Dünya Bankası Arasında Yapılan 7 Temmuz 1950 Günlü İstikraz Anlaşması - Liman İnşaat ve Gelişme Projesi.) 19 Ekim 1950 günü Dünya Bankası, özel teşebbüsü teşvik amacıyla Türkiye'de yeni kurulmuş olan **Sınai Kalkınma Bankası**'na %3.3/4 faizle 9 milyon dolarlık bir kredi açar. (Türkiye Cumhurlyeti Hükümeti ile Dünya Bankası Arasında 19 Ekim 1950 Günlü İstikraz Anlaşması - Sınai Kalkınma Bankası İçin İkinci İstikraz Projesi.) Nihayet 18 Haziran 1952 günü Seyhan nehri üzerinde bir baraj inşasıyla ilgili olarak, ilk elden %4.3/4 faizle 25 milyon dolarlık bir kredi anlaşması imzalanır. (İstikraz Anlaşması - Seyhan Barajı Projesi - 18 Haziran 1952.) Böylece Dünya Bankası tarafından verilen borçların tutarı 59.4 milyon doları bulur.

Bu rakamlara **Avrupa Ödemeler Birliği**'nin (European Payments Union-EPU) 1950 yılında verdiği 55 milyon dolarlık borçla, on Avrupa ülkesinin Türkiye'ye tanıdığı 133 milyon dolarlık Özel Çekme Hakları'nı da eklemek gerekir.

1947 ile 1953 yılları arasında Türkiye'ye verilen para tutarı şöyle belirir:

	Bağış	Borç (Milyon Dolar)
ABD	249.7	125.6
Uluslararası Para Fonu		35.0
Dünya Bankası		59.4
Avrupa Ödemeler Birliği		55.0
Özel Çekme Haklan		133.0
Toplam	249.7	408.0 milyon dolar veya 1.142.400 TL(40)

Tarımdaki ürün artışlarına ve dış yardımlara rağmen, altın ve döviz mevcudunu tüketmek ve kısa vadeli borçlanmalara gitmek pahasına yürütülen ithalat patlaması, özel sektörün yatınm malları ithalini artırmakla birlikte, lüks tüketim mallarının da cömertçe ithaline yol açmıştır. 1950 yılında 62 milyon lira olan Türkiye'nin dış ticaret açığı, 1951'de 246 milyona ve 1952'de 540 milyona yükselmiştir. 1952 Ekiminde Türkiye, 233.9 milyon dolarla Avrupa Ödeme Birliği'nin en büyük borçlularından biri olmuştur. Ödenememiş ticari borçlar, 1954 yılında 200 milyon dola-

(40) Stefanos Yerasimos, "Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye", Kitap:3, s.180, 181.

rı aşmıştır. Merkez Bankası'nın 1950 yılında 322 milyon lira olan dış ödeme olanağı bir iki yılda 12 milyona düşmüş ve 1954'ten bu yana önemli olumsuz bakiyeler vermeye başlamıştır. Liberasyondan 1952 yılında çaresiz geri dönülmüş, fakat durum değişmemiştir.

Particilik Kârlı Bir Ticaret
Devalüasyon Zenginleri İçin Altın Dönem

İthalatçılar ve genellikle tüccarlar için bir "altın dönem" olan bu yıllar, makine ve teçhizat ithali sayesinde özel sektör yatırımlarını da hızlandırmış ve 1950 yılında 173 milyon lira olan özel yatırımlar, 1954 yılında 1 milyar 461 milyon liraya çıkmıştır. Ne var ki bu, çimentosu, demiri ve çeliği bile geniş ölçüde dışarıdan gelen bir kalkınma denemesidir. Artan inşaatla birlikte, Türkiye'nin çimento ithalatı 1950'de 135 bin tonken, 1954'te 629 bin tona ve 1955'te 811 tona yükselecektir! "Borçlanabildiğin kadar borçlan" felsefesine dayanan bu denemenin, alacaklılar yeteri kadar borç vermeyince çıkmaza saplanacağı açıktır. Nitekim öyle olmuş, Türkiye, içeride enflasyonist bir politika ile birleştiği için ABD ve OEEC'nin ısrarıyla girişilen serbest dış ticaret politikasının bedelini pek pahalı ödemiştir. Türkiye, bu dönemde her çeşit borçlanmaya gitmiştir. 1951-1957 döneminde 484 milyon dolar ihracat kredisi alınmıştı. Ticari krediler, 211 milyon doları bulmuştu. Aynı dönemde dış yardımlar 756 milyon dolara erişmişti. Ekonomiye 1951-1957'de yapılan toplam sermaye trasferi 1 milyar 505 milyon dolardı. Ne var ki, 1954'te 108, 1955'te 127 milyon dolar düşmesiyle, ekonomi, yokluk, karaborsa, dış ticaret tıkanıklığı ve şiddetli bir enflasyon biçiminde beliren sert bir buhrana düşmüş, birkaç yıl sonra ufukta mali iflas ve IMF'ye müracat kaçınılmaz görünmektedir.

Öte yandan lastik, çimento, demir vb. gibi büyük ithiyaç maddelerinin tahsise tabi tutulması, DP'li tüccarlara kârlı bir ticaret yolu açmıştır. İl ve ilçelerde, her kademeden DP'li tüccar ve tüccar adayları, mal sıkıntısı ve karaborsadan, tahsisler yoluyla yararlanmışlar, particilik, kârlı bir ticaret haline gelmiştir. Tıkanan ekonomi, kaynak sıkıntısı ve Menderes'in dünya ekonomisi ile bütünleşme çabalarında 1954'ten itibaren IMF'nin telkin ve baskıları. (Daha sonra bunlar günümüzde istikrar reçetesi haline dönüşecektir.) etkili olmaya başlayacaktır. IMF'ye göre "Eğer borç istiyorsanız bizim dediklerimizi yapın. Serbest piyasada korumacılık olmaz." gibi dayatmalarına karşın hükümet inatla "Milli Koruma Kanunu"nu yeniden yürürlüğe koydu. Bu gerçekte serbest piyasa anlayışıyla büyük bir çelişkiydi. Hükümet bundan sonraki yalpalanmaları durduramayacak ve iflasa giden sürece girecektir.

Yıl 1952 **Aşırı Değerli TL İhracatı Önlüyor İthalatı Patlatıyordu**

Serbest Piyasa Ekonomisi Derken Günübirlik Gelişigüzel Devlet Müdahaleciliği Devreye Girdi

Hızla büyüyen bu olumsuz gidişe rağmen, vadeli faiz haddi de %8.5'ten %7'ye indirilmişti. Giderek büyüyen bütçe açıklanna da pek aldırış edilmiyordu. Aslında para arzını genişleten politikalar (başta tarım politikaları) önemli ölçüde bütçeye yansıtılmıyordu. Diğer bir deyişle, 1950'lerdeki ekonomi politikaları 1930'lardakinden tamamiyle farklıydı. Vergilemeye ve bütçe dengesi/fazlası sağlamaya dönük uygulama, yerini kaynak dengesi açığına bırakmıştı. Bu fark temelde 1930'ların net dış borç ödeme, 1950'lerinse hem net dış borç alma, hem de enflasyonu önemsememe yaklaşımından kaynaklanmaktaydı.

Para-kredi politikasının genişleyici niteliğinin bir sonucu (IMF istikrar programı yürürlüğe girince bir kısmı çökecektir) banka sayısında artış oldu; üçü özel kanunla olmak üzere tam 24 yeni banka kuruldu. Banka sayısı 59'a çıktı; hızlı kredi genişlemesi imkânları sonucunda küçük ve yetersiz sermayeli bir dizi banka doğmuştu. Bir diğer sonucu enflasyonun, 1950-1953 arasında göreli çok yavaş seyrederken, ekonomi sıkışmaya başlayınca giderek yükselmesi ve %20'ye doğru tırmanmasıydı. Enflasyon hızlanırken, geçmişte (1946) yapılan devalüasyonun etkisi giderek kayboluyor, TL "aşırı değerli" duruma giriyordu. Bu da, ihracatı artırmayı önlediği gibi (1952'de olduğu gibi), ithalatı patlatıyordu. Hükümet devalüasyon yapmaktan açıkca kaçınıyordu; bunun için zaten IMF onayı gerekiyordu.

İşte bu gidiş, devalüasyonu ikâme edecek kurumsal önlemleri devreye soktu, yeni kurumlar ortaya çıktı; serbest piyasa ekonomisi derken günübirlik, gelişigüzel devlet müdahaleciliği devreye girdi. Başlıca telafi edici kurumlar şunlar oldu:

Tevzin Fonu (1.9.1954 tarihli) ithalattan prim alıp, ihracata prim verme yoluyla bir çeşit gizli devalüasyon sağlıyordu; bu arada ithalat liberasyonu ve altın satışları da zaten durdurulmuştu.

Döviz Komitesi (26.12.1955 tarihli) kamu ve özel kesimlerin döviz ihtiyacına göre, döviz harcama listeleri düzenleyecek, döviz talebini sınırlayacaktı. Fakat en "zecri" önlemler, sıkışmanın "had safha"ya vardığı 1956'da ortaya çıktı.

İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi (6.7.1956 tarihli) kararla kuruldu; ithal mallan fiyatlarını denetleyen bürokratik bir kurumdu.

Türk Parasının Kıymetini Koruma'ya ilişkin 14 no.lu kararla da tam döviz kontrol rejimine geçildi (15.9.1956); bunu, ithalattan "Hazine His-

sesi" olarak alınan ek vergi izledi (1.3.1957).

Milli Koruma Kanunu ile fiyat kontrolü iç ekonomiye de yaygınlaştırılmıştı. Klering anlaşmalanyla yapılan ticaret de, dış ticaretin %30'una varmıştı. Dış yardım aramaları da sürüp gitmekteydi, fakat istenen sonuç alınamıyordu.(41)

Eylülün ilk günleri ilan edilecek yeni dış ticaret rejimiyle ihracat için "tevzin (denkleştirme) fonu", ithalat için "tahsis sistemi" getiriliyordu. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına "gerek göreceği haller" de her türlü malın ithalini düzenlemek ve vurgunculuğu önlemek yetkisi veriliyordu. Bu o kadar ovünülen liberasyonun sonu demekti.(42)

ABD ve Kanada Buğday İhracatına Başlayınca Hesaplar Altüst
Artırılmayan İhracat ve Tıkanan Ekonomi

Üretimde her kesim üretici ve kendine yeterlilikten, dışa bağımlılığa doğru gelişti. Yoldan ilk sapma ulaştırmada oldu; onu, tarım ve endüstrideki sapmalar izledi. Ulaştırma kesimindeki sapmanın, çıkmaza girmenin ayrıntılarını 1945-50'de görmüştük. Anımsanacağı gibi Cumhuriyetin Demiryolları ve Denizyolları ana temel aldığı doğru politikadan karayolu esasına geçilmişti. Gerçekten de ilk üç yılda (1951-53) tarımda büyük bir aşama yapıldı. 1950'deki tarımsal üretim 100 kabul edilirse, bu 1953'te 141'e kadar ulaştı. Ancak 1954'te büyük bir düşüşle bu yükseliş büyük bir darbe yedi. 1955'te yükseldiyse de sadece 123 düzeyine vardı. Bu yıla gelindiğinde tarımsal kalkınma değilse bile "buğday ihracatçısı olma" övünmesi sona ermişti.

1954 yılı bütçesini TBMM tarihinde o zamana kadar rekor uzunlukta bir konuşmayla sunan Maliye Bakanı **Hasan Polatkan** ve Muhalefet sözcülerini yanıtlayan Başbakan Adnan Menderes, ihracatımızda artık "fındık, fıstık, üzüm gibi" lüks yiyecek maddelerine değil, buğday, pamuk gibi dış dünyanın bizden almadan yapamayacağı ürünlere kaydığı belirtilerek övünülüyordu. Ancak Kore Savaşı'nın politik kavgası geçip, **büyük buğday üreticisi Amerika ve Kanada ihracata başlayınca buğday ihraç fiyatları düştü. Bu durumda "satılabilir" buğday üretiminin büyük kısmına egemen bulunan büyük işletme sahipleri üretimi artırma yolunu tutmaktan vazgeçtiler. Kaldı ki dövizler kıtlaşmış, traktör gelmez olmuş, yoğun tarımsal üretim yöntemlerine gitme olanağı da kalmamıştı.** Diğer taraftan buğdayda dünya fiyatları düşerken, tütün ve pamuk fiyatları tarımsal ürünlerde fiyat düşmesine karşı koydu, böylece de buğdaydan pamuğa ve tütüne doğru kayma başladı.

(41) Gülten Kazgan, "Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlan, 2005, s.103.
(42) Metin Toker, a.g.e.

Büyük toprak sahipleri buğdaydan pamuğa ve küçük toprak sahipleri ise tütüne kaydılar. Ama enflasyonun artışı ve kentsel nüfusun artışıyla birlikte sebze ve meyve tüketimi de arttı. Enflasyon iç pazarı geliştirdikçe, sebze ve meyve ticareti kârlı oldu. Böylece buğday alanları ve verimi bir ölçüde tutulamadı. **Üretim 1953'teki 6.480.000 tondan, 1956'da 4.797.000 tona düştü ve övünülen buğday ihracatı buğday ithalatına dönüştü. 1956'da Türkiye 674.000 ton buğday ithal etti. Aslında bu tarımda kalkınma politikasının iflasıydı.** Beslenmesi dışarıdan gelen buğdaya bağlı bir ülkenin artık bir tarımsal ülke olacağı, tarım kesiminin kalkınmada kaldıraç olarak kullanılacağı savunulamazdı.

(İleride ABD ile yapılan **"Münakit Zirai Emtia Anlaşması"** başlıklı Türk tarımının sonunu getiren utanç belgesinden sözedilecektir. E.Y.)

Milli Gelir Fert Başına Ayda 37.5 TL'yken
48.000 TL'ye 1954 Model *Buick* Almak İçin
Sıra Bekleyen Beyler De Var
Şeker Yok Et Yok Ekmek Yok Süt İçmek
Hayal Mahsulü

Vali ve Belediye Reisi Ord.Prof.Dr.Fahrettin Kerim Gökay:
"Şeker esasen muzırdır; dişleri çürütür, karaciğeri yükler" **diyor. Daha üst makamlar ise**
"Artık millet bol bol yiyor da ondan eksildi" diyorlar.
Öte Yandan Savcı *"Açız"* Diyen İçin
"Alçak Komünisti derhal içeri alın" **Diyor.**

Ankara, 28.07.1954.

Heyecan duymak için bu memlekette tücrübe pilotu, arslan avcısı filan olmaya lüzum yok. Her sabah kalktığında Türk'ün karşılaştığı "yok"lar hayatını kâfi derecede dolduruyor. **Bir sabah şeker yok, ertesi sabah fırınlarda ekmek yok, kasaplarda et yok.** Terli vatandaş musluğunda su bulacağından emin değil. **Süt içmek hayal mahsulü.** İçme suyu almaya gidildiğinde "bir haftadır Vakıflar göndermiyor" cevabı alınıyor. Lüzumsuz yoklukla kardeş olduk; hani o da olmasa, hayatın tadı kalmayacak.

Bektaşi'nin biri yolda zaptiyelerin bir adamı sille tokat götürdüklerini görür, fena halde hırpalanan adama acır ve dövülmesinin nedenini sorar: *"Daha ne dövmeyelim! Namussuz 'Allah yok' dedi."* cevabını alınca başını sallar ve adama yaklaşarak *"sen ne aptalmışsın. Öyle düpedüz 'Allah yok' denir mi? Sen de her Müslüman gibi 'Allah ne sağdadır ne solda, ne yukardadır ne aşağıda' dersin, o zaten yok demektir!"* der.

Derinleşen Farklılıklar
1950'li Yıllar Türkiyesi'nden Kadın Manzaraları

Türkiye'deki kapitalist gelişmeler, 1948'de Amerikan yardımıyla ve özellikle 1950'den sonra DP hükümetinin destekleriyle hızlanmıştır. Makineli tarım ve artan ihracat olanakları, tarımda bir kapitalist sınıfın yaratılmasına yol açmıştır. Eski toprak ağaları, "kapitalist" çiftçi haline gelmiştir. Buna rağmen, Türk tarımı hâlâ pre-kapitalist özelliklerden kurtulamamıştır. Yaratılan ekonomik fazlayı, rant olarak ağa, faiz olarak tefeci, kâr olarak aracı ve çok az bir miktarını da vergi olarak devlet almıştır. Bir kısım iş adamlarının kârlarını Avrupa bankalarına aktarmaları, yine zengin sosyetenin Avrupa burjuvazisiyle yarışır nitelikte eğlenceye ve giyime para yatırması, yılın 3-4 ayını yurt dışında geçirmesi, yazlık-kışlık-villa talepleri, üretici kesimlerin sağladığı dövizlerin bir kısmının heba olmasına neden olmaktadır. Ayrıca, bu grupların hizmeti için kullanılan işçilerin ve hizmetlilerin sayısal fazlalığı da önemli bir gider kalemini teşkil etmektedir. (Osmanlı'da olduğu gibi günümüzde de on binlerce kayıt dışı yabancı kadın hizmetliye dolarla ödeme yapılmakta. E.Y.) Oysa hızlı bir kalkınma, israf edilen pek çok ekonomik fazlayı verimli yatırımlara yöneltmektir. Yukarıdaki fotoğraflarda, Türkiye şekerden demire, sütten ete kadar yoklar ve kıtlıklar içinde kıvranırken, en fazla iki defa giyilecek bir elbise için Paris'te ünlü modacı Dior'a 600 bin frank verenler, 1954 Buick ve Cadillac almak için sırada bekleyenler de vardı.

Yan Sayfa: 1950'li yıllarda Türk toplumunun çok büyük bir bölümüne ait kadın gruplarından görüntüler o dönemin çelişkisini ortaya koymaktadır. (Yanda üstteki fotoğraf Ara Güler) (2007 yılında okuduğu gazeteye gönderdiği e-postada okurları çay ve simitle karnını doyurmaya çalışırken, öğle yemeğini Paris'te bilmen nerede *Don Perignon Cabarnet* şarabı içerek yediği istiridyeyi anlatan köşe yazarını prosetso eden ve bu gazeteyi bir daha almayacağını söyleyen Metin İmir'i anımsadım. E.Yavi)

Şimdi aynı şekilde "açız" diyen "alçak komünist"i savcı derhal içeri alıyor. Halbuki işçi gündeliğinin üç lira olduğu bir şehirde "et dört lira, zeytinyağı dört buçuk, sade yağı sekiz lira, ıspanak yüz, domates seksen kuruş" demek zaten "açız" demektir. Konuşmanın yolunu bilmeli.

Bir aydan fazla bir müddet büyük şehirlerde şeker bulunmadı (tabii normal fiyata bulunamadı). Vali ve Belediye Reisimiz Ord.Prof.Dr.**Fahrettin Kerim Gökay**, *"şeker esasen muzırdır; dişleri çürütür, karaciğeri yükler"* dedi. Daha üst makamlar *"artık millet bol bol yiyor da ondan eksildi"* diye açıkladılar. Ne de oburmuş, şu millet! Senede on iki milyar lira yiyormuş. (İstatistik Yıllığı, 1952, s.351). Buna nazaran hakiki milli gelir dokuz milyar lira civarındadır ki adam başına ayda 37.5 TL düşer), yani adam başına ayda 50 lira! Bu ortalamada 48.000 liraya 54 Buick almak için sıra bekleyen beyler de var... Hani onlar da olmasa, dünya bizi pek fakir zannedecek, ayıp olacak.

Şekerin ortadan kalktığı günlerde gazetelerde şöyle küçük bir haber çıktı: Bankalara şeker tahsisi yapılmış. Sendikalara da aynı şeyin yapıldığına dair bir kayda rastlanmadı. Bankacıların ağızları protezli olduğundan şekerin onlara zarar vermeyeceği düşünülmüş olacak...

Sürümlerini artırmak için gazeteler ara sıra gıda maddelerinin pahalılığından bahsediyorlar. Bizim "küçük" doktor (F.K.G. çok kısa boyluydu) ona da çare buldu: ***"Ne yapacaksınız eti sütü? Karpuz ekmek yiyip keyfinize bakın"*** diye beyanat verdi. Meğer en sıhhî beslenme yolu buymuş. İlim adamının hali başka oluyor. Bu arada sağlıklarını bu şekilde koruma heyecanından mahrum beyler de Anadolu Kulübü'nde bakara oynuyorlar, şöyle gecede on 15 bin lirasına!

Ankara'da Bakkal Kurufasulyeyi 250 Gramdan Fazla Vermezken
En Fazla İki Defa Giyilecek Bir Elbise İçin
Paris'te Dior'a 600.000 Frang Verenler De Var

Şükürler olsun şimdi Milli Koruma Kanunu var. Bu sayede artık kazık kanun yardımıyla giriyor, hem fiyatça, hem de evsaf düşüklüğüyle. Radyolarda da dinliyoruz: Bolvadin kazasında 189 kuruşa satılması gereken mercimeği 191 kuruştan verdiği için filan bakkal bir sene hapis,bilmem ne kadar para cezası, şu kadar müddetle ticaretten menedilmeye mahkûm olmuş! Gönüllerimize ferahlık geliyor.

Bu yaz Erzurum ve Kars'ta hep Trakya'dan gelme kaşar peyniri satılıyordu. Ankara'da kuru fasulyeyi adam başına 250 gramdan fazla vermiyor bakkal, onu da yarım işçi gündeliğine. İstanbul'da da iki haftadır et yok.

Ankara'da ekâbir hanımlarının terzisi **Sidoni (Rozenblat, -Koç'un Ankara müdürü Bernard Nahum'un teyzesi)** geçen gün anlatıyordu:

"Daha dün Enstitü'den çıkmış şu uyuz Muallâ (Eken) beş bin liraya elbise dikiyor da, Fegara (Beyoğlu'nun eski ve meşhur kadın terzisi) sekiz bin lira almış, çok mu? Filan hanım **Paris'te Dior'a 600.000 franga** yaptırmış, falanca da 400,000'e...". Yani bizim parayla on sekiz ve on iki bin liraya! Üzerlerinde kıymetli taş olup olmadığını sordum, yokmuş, yalnız kumaş ve dikiş parasıymış. Yani bizde kadın terzileri nispeten ucuzmuş... Benim bir senelik, devamlı çalışmak şartıyla da bir işçinin tam on senelik çalışmamız karşılığında, **en fazla iki defa giyilecek bir elbise!..**

İstanbul'a büyük "Apollo" sirki gelmişti. Uzun müddet temsil verdi, sonra şöyle ilanlar asıldı: "Apollo sirki ucuz halk matinelerine başladı; fırsatı kaçırmayınız". Yani ilk günler bonfile ile sağlıklarını bozanlara tahsis edilmiş, onlar görüp bitince sıra "karpuz ekmek yiyip keyfine bakanlara" gelmiş... Melik Koçer'e *"Hani sınıfsız cemiyettik?"* diye takıldım. Gülerek *"O senin söylediğin seçime kadardı"* dedi.(43)

İkinci Dünya Savaşı'nda Biriken Altın ve Döviz Rezervleri Eriyip Gitmişti

Serbestleşme Programının 1958 Krizini Hazırlayan Uygulama Sonuçları:

1952'de fırlayan ithalat ile ortaya çıkan CİB açığına dış borç ana para ödemelerinin tutarı eklendiğinde, toplamı 220 milyon dolardı; bu gidişin sürdürülemeyeceği anlaşılınca, uygulamaya giren bazı politikalar kısa sürede yürürlükten kaldırıldı. Merkez Bankası'nın altın satışlarını serbest bırakmasını izleyerek, **altın rezervlerinin üçte biri ithalatta patlama sonucu kısa sürede tükenince**, uygulama durduruldu. İthalatta liberasyon, ancak 1950'den 1953 ortalarına kadar sürdürülebildi.

1950'de 65 milyon dolar olan CİB açığı artı dış borç ana para ödemeleri 1952'de 220 milyon dolara yükselirken, İkinci Dünya Savaşı'nda biriken döviz rezervleri eriyip gitmişti. Ayrıca tüketim malları ithalatı toplam ithalatın %25'ine varmış, büyümek için yatırım malı ve ara malları gereksinimi olan ülkede, döviz kaynakları giderek lüks tüketim mallarına ayrılır olmuştu. Uygulamada kısa sürede ortaya çıkan bu değişikliklere rağmen, aşağıda incelenen olumsuz etkenlerin üstüste binmesi, krizi hazırlayan bir süreci ortaya çıkardı.(44)

(43) Burhan Oğuz, "Yaşadıklarım Dinlediklerim", Simurg, 2000, s.365, 483, s.366.
(44) Gülten Kazgan, a.g.e., s.104.

Düşüşün Belgeleri (1954 Ocak-Temmuz gazete manşetleri)

Demokrat Parti'nin ABD güdümlü plansız, hesapsız 3 yıllık icraatının sonucu. 1954 Türkiye'nin mali, ekonomik ve sosyal alanlarda bir daha düzelmeyecek giderek daha da artacak daralma ve bunalım sürecinin başlangıç yılıdır.

Memurların tasfiyesi mevzuunda (D. P.) gurupunda fikir ayrılığı

Bir kısım milletvekilleri kanunun derhal çıkarılmasını, diğerleri işin aceleye getirilmemesini istiyorlar, komisyon mesaisini bitiremediği için Grup dün meseleyi konuşamadı

Kudüste çarpışma başladı

Buğday satışında yolsuzluk

İthalâttan Hazine hissesi tacirleri telâşa düşürdü

Dün Ankara Ticaret Odasındaki toplantıda ortaya atılan düşüncelere göre bu hissenin alınmağa başlanmasile ithal mallarında fiat artışı yüzde 80 i bulacak

Dünkü Mecliste yarım saat içinde 10 kanun teklifi kabul edildi

Birleşmiş Milletlerde

Sanayi ham maddeleri için tahsisler yapıldı

Alınan tedbirlerle tahsislere aid malların süratle ithali mümkün olacak.fabrikaların kapanma tehlikesi kalkacak

Bir firmanın deposunda 80 ton şeker yakalandı

Buğday satışında yolsuzluk

Sanatkârlara yakışmıyan lâübalilik

Suriyede gayrimenkul sahibi olan Türkler

Muhtekirlere karşı yeni kararnamenin esasları

Yarın neşrolunması beklenen kararname, yeni kâr hadleri nisbetlerini ve hadlerin tatbikatının kontrol şekillerini ihtiva edecek, tüccarın kendi kendisini kontrol esası da konuyor

Hangi Işık?

Emekliye ayrılan Profesörler ve Hâkimler

1954 yılından sonra değişmeyecek gazete manşetleri:

Yükselen enflasyon.
İhtikar (Karaborsa)
Muhtekir (Stokcu, vurguncu)
Döviz yokluğu nedeniyle yurt dışına çıkış sınırlaması.
Köylüye borç.

Dövizsiz harice seyahati tahdid eden karar dün tatbik edilmeye başlandı

Emniyet Müdürlüğü pasaport şubesi hayli tenhalaştı, dün pasaport alamıyan bazı kadınların ağladıkları, baygınlıklar geçirdikleri ve Müdiriyetten ayrılamadıkları görüldü

Memurları tasfiye kanun teklifi Millet Meclisinde

D.P. Grupu dün tasarıyı görüştü, bir kısım milletvekilleri hâkim ve profesörlerin istisnasını istediler, tasarı Meclise gitti, muvakkat komisyon tetkiklere başladı

Arab - Yahudi gerginliği şiddetlendi

Orta ve Doğu Akdeniz NATO tatbikatı

Fiat yükselmelerine karşı alınan tedbirler

İktisad ve Ticaret Vekili piyasanın kontrol ve murakebesine dair dün Mecliste izahat verdi

İhtikâr yapanlara karşı yeni kararname hazır

Dün akşam biten bu kararnamenin yeni kâr hadleri kararnamesi ile birlikte pazartesi veya salıya Vekiller Heyetinden çıkacağı anlaşılıyor

Ah, Su Canım İstanbul

Almanyanın Türkiyeye açtığı kredi

Balkan askeri ittifakı

Türk - Arab münasebatı

Ziraat Bankasının köylüye açtığı kredi

Açılan kredi yekûnu bu senenin haziran ayında 1 milyar 441 milyon liraya baliğ oldu

Verilen kredinin % 90 ına yakın bir kısmının borcu köylüler tarafından ödendiği bildiriliyor

Merkezi Avrupada sel felâketi

CİB Açığı ve Dış Borç Anapara Ödemeleri (Milyon $)

Yıl	İthalat	CİB Dengesi	Dış Borç Ana Parası	Toplam
1950	285.7	-50	-15	-65
1951	402.1	-94	-18	-112
1952	555.9	-198	-22	-220
1953	532.5	-198	-20	-184
1954	478.4	-177	-73	-250
1955	497.6	-177	-106	-283
1956	407.3	-75	-89	-164
1957	397.1	-64	-83	-147
1958	315.1	-74	-69	-143
1959	470.0	-145	-60	-205
1960	467.5	-139	-65	-204
1961	507.2	-170	-84	-254

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Dünya Yayınları, "Sayılarla Türkiye 1923-1985", yayın no.42.
CİB: Cari İşlemler Bilançosu. CİB açığında NATO enfrasttür ve offshore ödemeleri indirilmiştir.

ABD'den Gelen Uzmanlar ve Raporlar Hız Kesmiyor

Osmanlı Döneminde 1860'lı Yıllardan Sonra Gelen
"Stabilizasyon Raporcuları" Yabancı Mali Uzmanlar
MARKI DE PLOEUC M.FALCONNET LORD HOBART ve FOSTER'ın
Cumhuriyet Döneminde Ardılları
1946'da Max Thornburg
1957'de De Dünya Bankası'ndan JAMES BARKER
"Ekonomik Kalkınma Programının
Temelini Kuracağını" İddia Ederken
Demiryolu İnşaatını Kömür Havzalarını Geliştirmeyi Durdurun
Özel Sektörü Destekleyin
"Tahta İşleme Çömlekçilik Sünger Üretimi
Patlamış Oto Lastik Tamir Tesisleri Köy El Sanatları" vb.
Zaten Mevcut Olan Uğraş Alanlarının Geliştirilmesini
Tavsiye Ediyor
Doğru Tespiti ise Savurganlık

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) bu teşvik tercihleri listesini yayınlayarak Barker Raporu'nu hayata geçirecektir.
Ancak A.Menderes atılgan mega projeleri nedeniyle raporu elinin terslyle itmiştir.

Heyet Başkanı James Barker'ın adıyla anılan bu rapor, **"Türkiye Ekonomisi Kalkınma Programı İçin Tahlil ve Tavsiyeler"** adını taşımaktadır. Dünya Bankası Başkanı Eugene Black raporun takdiminde Cumhurbaşkanı Bayer'e yazdığı mektupta, "tavsiyelerin milli kalkınma politikası haline dönüştürülmesi" temennisinde bulunur.

Barker Raporu, sanayiye öncelik tanınmasına karşıdır: "Türkiye'nin sanayileşme hedefini terk etmesini tavsiye edecek değiliz. Fakat biz bu hedefe varmanın en kestirme yolunun, tarımsal gelişmeye önem vermek olduğunu tavsiye ediyoruz." Rapor ile sunulan reçete şöyle özetlenebilir: Kapsamlı bir planlamaya, uzun süren yatırımlara gidilmemelidir. Kalkınmada ağırlık, tarıma ve ham madde üretimine verilmelidir. Demiryolu inşaatı yapılmamalıdır. Devletçilik tasfiye edilmeli, programa siyaset bulaşmamalı, özel teşebbüse her alanda açılmalı, yabancı sermayeyi engelleyen mevzuat değiştirilerek yabancı sermaye getirilmelidir. Enflasyon ve dış ödeme güçlüğü tehlikeleri düşünülerek, kalkınma hızı yüksek tutulmamalıdır.

Barker Raporu'nun önsözünde, bu çalışmanın "iki büyük siyasi partinin talepleri" (DP ve CHP kastediliyor) üzerine gerçekleştirildiği söylenmektedir.

Barker Raporu'nun önsözü şöyledir:

"Heyetimiz, artan bir iç kaynaklar düzeyi temeline dayanan bir yatırım programı tavsiye etmiştir. Bu program tasarrufa ihtiyaç göstermektedir; ülke ekonomisinin bu tasarrufu sağlamasını ve bu arada tüketimin de ılımlı ölçüde genişletilmesine imkân vermesini beklemek yersiz olmaz. Heyetimiz, kalkınma faaliyetlerinde kullanılacak kaynakların genel toplamında özel yatırımların oranının giderek artması tavsiyesinde bulunmuştur. Kamu yatırımında kullanılabilecek kaynakların ülke ekonomisinin çeşitli sektörleri arasında tahsisinde, bu tür masrafların genel olarak ekonomik kalkınmaya ve özellikle de özel girişimin gelişmesine yol açabilecek bir ortamın yaratılması bakımından yararlı olma dereceleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu amaçlarsa, kamu sektörüne ait kaynakların şimdiye kadar geçerli olan şekle göre az çok farklı bir biçimde tahsis edilmesini gerektirmiştir. Özel sektörün kalkınmada kullanabileceği kaynaklar için belirli bir tahsis şekli tavsiye etmiş değiliz. Eğer tavsiyelerimiz yerine getirilecek olursa, Türkiye'nin ekonomik gelişiminin dengeli bir hale getirileceği ve mali istikrarsızlık doğurmayacağı kanısındayız.

Heyetimiz önerdiği programda, ekonomik kalkınmaya ve yatırım tahsislerine ilişkin genel tavsiyelerde, çoğu kez (ve heyetimizin fikrine göre hatalı olarak) iktisadi ilerlemeyle bir arada düşünülen türde anıtsal projeler için hiçbir yer ayrılmış değildir. Bu tür projelerin önerdiğimiz programda bulunmaması, heyetimizin Türkiye'nin var olan gelişme aşamasında ve bu gelişmede kullanılabilecek sınırlı kaynaklarla, ekonomik kalkınmanın (geniş olarak ülkeye dağılmış ve nisbeten kısa bir sürede ülke nüfusunun büyük bölümünün hayat düzeyini yükseltmek üzere tasarlanmış) çeşitli küçük projeler yardımıyla, en iyi şekilde hızlandırılabileceği yolundaki kanımızın sonucudur. Türkiye'nin şimdiye kadar ki faaliyetlerini ülke nüfusu-

nun ancak sınırlı kesimlerine yarar sağlamış olan büyük projeler üzerinde yoğunlaştırmış bulunması, raporumuzda da belirtmiş olduğumuz üzere, dengeden yoksun bir ekonominin ve dağınık, yerel kalmış bir kalkınmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Heyetimiz şu kanıdadır ki, bir bütün halinde ülke nüfusunun doğrudan doğruya ve hemen etkisini hissedeceği daha ılımlı ve daha geniş bir ölçüde dağılmış çabalar, hızlı bir ekonomik kalkınma için daha istikrarlı bir temel oluşturacaktır.

Bu yönde bir programın uygulanması, dikkatli çalışmalara ve sürekli uyanıklığa ihtiyaç gösterecek; devletin tüm ekonomik faaliyetlerinin yakından koordine edilmesini, ülke içinde ve dışında ekonomik şartlarda belirecek eğilimlerin sürekli olarak gözden geçirilmesini ve çözümlenmesini, belki de değişen şartlar karşısında yıllık programların sık sık yeniden ayarlanmasını, nakit, maliye ve vergi politikalarının isabetle saptanıp yürütülmesini gerektirecektir. Heyetimiz, yapmış olduğumuz tavsiyelerin bir program halinde kabulünün, şimdiye kadar ekonomik kalkınmayı geciktirmiş, iç içe geçmiş bulunan birçok engeli aynı zamanda ortadan kaldırmak üzere tasarlanmış, istikrarlı ve dengeli bir ilerleme için bir temel olacağı kanısındadır. Aynı zamanda da Türkiye halkının hayat düzeyinde, daha yeni gelişmelere doğru hızını ve kaynaklarını bizzat kendisi yaratacak olan bir düzelme ve iyileşme için de sağlam bir temel oluşturacaktır."(45)

Sanayi Kalkınması İçin Neler Öneriliyordu?

Barker Raporu "Önümüzdeki beş yıl için heyetimizin uygulanmasını temenni ettiği yatırım programını içermektedir." Ancak "ekonomik kalkınma yalnızca belirli yatırım projelerine ilişkin ayrıntılı bir liste oluşturmakla başarılabilecek bir iş değildir. (...) Ekonomik faaliyetlerde hükümet tarafından yapılan dikkatli bir planlaştırma ve koordinasyonun bulunması zorunludur." Raporun sektörel değerlendirmelerinde sanayileşmek için "deri, tahta işleme, çömlekçilik ve köy el sanatları" önerilecektir. Ayrıca devletin var olan yatırım programının da bu raporun ışığında yeniden gözden geçirilmesi istenmektedir. O kadar ki, DP milletvekili Prof.**Muhlis Ete**, 1957 yılında verdiği bir konferansta "Barker tipi" sanayileşme tercihini eleştirecektir.(46)

Sınai kalkınma alanında, Barker heyetinin tavsiyeleri şunlardır:

"1. Endüstriyel gelişme ve ilerleme açısından gelecek vadeden alanlar önem sırasıyla şunlardır: a) Tarım ürünlerini işleyen endüstri dalları; b) Hafif makine, madeni eşya ve alet imalatı; c) İnşaat malzemesi; d) Deri işleme; e) Tahta işleme, f) Hafif kimya maddeleri imali; g) Seramik ve çömlekçilik; h) Köy el sanatları.

2. Bu tür bir cetvelde normal olarak dokuma endüstrisi de yer alabilirse de, hüküme-

(45)(46) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., s.31, 32, 33.

tin bu alanda yeni yatırımları onaylamadan önce, toplam üretim kapasitesine olan ihtiyacı saptamak üzere, dikkatli bir inceleme yapması gerekmektedir.

3. Her çeşit lüks maddeleri üreten sanayi dallarıyla, ağır makine ve maden ürünleri, ağır kimya (muhtemelen kimyevi gübreler dışında), selüloz ve kağıt endüstrileri bugün için geliştirilmelidir.

4. Kimyevi gübrelerin, özellikle fosfatın ülkede ekonomik fiyatlarla ve önemli miktarda üretilip üretilemeyeceği konusunun saptanması için araştırma yapılmalıdır. Bundan olumlu sonuç alınması durumunda bu alana yatırım yapılması uygun olur.

5. Devletin kendi endüstriyel yatırımlarının planlaştırılmasında ve özel endüstriyel yatırımlara etkili olan ekonomik ve mali politikanın formüle edilmesinde bu tercih sıralarına uyulması gerekmektedir.

6. Devlet şimdiki yatırım programını bu tavsiyelerin ışığı altında yeniden gözden geçirmeli ve isabetli olan hallerde ayarlamalar yapmalıdır.

7. Gerek devlet girişimleri, gerekse özel girişimler için zorunlu olan genel araştırma, inceleme ve bilgi verme hizmetlerini yerine getirmek üzere Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nda bir Endsütriyel Sürüm Dairesi kurulmalıdır.

8. Devlet girişimlerinin ürünlerini tüketici ihtiyaçlarına uydurmaları; mal ve hizmetlerini verimli bir ticari işletme anlayışıyla çelişkiye düşmeyen asgari fiyatlar üzerinden satmaları genel bir prensip olarak kabul edilmelidir. Buna göre, fiyatların maliyetle çok yakından ilişkilendirilmesi ve stokların tüketici talebine bağlanması gerekmektedir."

Madencilik ve demiryolu konusunda da, "1953 yılından sonra, şimdiki yatırım programının sonuçları belli oluncaya kadar, Zonguldak kömür havzasının geliştirilmesi için hiçbir taahhüde girişilmemelidir. Yeni demiryolu inşa programlarının şimdilik düşünülmesi gerektiği kanısında değiliz." denilmektedir. Ancak "daha iyi tarım araç ve gereçlerinin bulunması", kısaca traktör yapımı "tavsiyeye değer görülmektedir".(47)

SSCB'nin Yardım ve İşbirliğini Duymazlıktan Gelmişti Menderes Moratoryum Eşiğine Gelindiğinde Buna İhtiyaç Duymuş Ancak İş İşten Geçmişti

Kruşçev'in Türkiye'den toprak talebi olmadığını söylediği 1953 yılından hemen sonra, SSCB yetkilisi Molotov'un, "Türkiye'ye yaptığımız dostça teklifler karşılıksız kalıyor!" sözü iki ülke arasındaki ilişkilere bir hareketlenme getirmişti. Nitekim bu açıklamadan iki gün sonra, bu kez Moskova radyosu bir yayınında, "Türkiye'yle ticari, teknik ve kültürel işbirliğini geliştirmek istiyoruz," mesajını yayınladı. Ancak Türkiye bu mesaja cevap vermedi.

Bu kez, 29 Aralık 1953 tarihinde bizzat Kruşçev, *"Türkiye'yle iyi ilişkilerimizi devam ettirmek istiyoruz,"* dedi... Kruşçev'in bu açıklamasında sosyalist blok içinde oluşan "Çin Halk Cumhuriyeti faktörü"nün kuşkusuz önemli etkisi vardı. 16 Mart 1956'da SSCB'de resmi yayın organı Pravda gazetesinin Türkiye'yle SSCB'nin Ortadoğu barışı için önemli olduğunu,

(47) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., s.34, 35.

Hükûmet, İstanbulun et ve ekmek meselesini ele aldı

Dün Vilâyette kasablar ve fırıncılarla konuşan Emin Kalafat İcab eden bütün tedbirlerin ittihaz olunduğunu, Mezbahada 10.000 hayvan kestirildiğini, et ve ekmek meselelerinden sonra hükûmetin diğer gıda maddelerile uğraşacağını söyledi, ete zam yapılmıyacak.

Zarurî ihtiyaç maddelerinin fiatları

Ankara, 11 (Cumhuriyet-Tevkat) — Cümhuriyet Partisi Trabzon milletvekili Reisulkâtip Vekili sayın Kemalettin Tüccarzade Ekrem Bakanı tarafından ehemiyetle ele alınmakta olan fiatlerin tetkik ve tesbiti için B. M. M. de başlanılmış bir kanun layihası vermişler.

Reisulkâtip Vekilimiz Milî Korunma Kanununun tatbikatına dair şu suali sormuştur:

— Arkası Sa. 3 Sü. 8 de —

Başbakan dün

"Hükümet fırıncılarının et, ekmek ve gıda maddeleri meselesini ele almış ve bunlar hakkında memleketin en kısa zamanda halli için çalışmalarda bulunan Devlet Bakanı Emin Kalafat dün tetkiklere başlamıştır.

Dün saat 11 de vilâyette Emin Kalafatın riyasetinde ziyaretler ve fırıncılarla temaslarda bulunulmuş, bir taraftan tetkikler yapılmıştır. Müteakiben Başbakan Adnan Menderes ile bu meselenin tetkikleriyle alâkadar bakanlar arasında bir görüşme olmuştur.

Yapılan görüşmeden sonra Devlet Bakanı Emin Kalafat gazetecilere şu beyanatta bulunmuştur:

— Ekmek meselesinin halli için gerekeni hep beraber düşünüyoruz. Fırıncılara yeni bir kâr oranı tesbit edilmiştir. Bu kârlar hesaplanırken her gününün ihtiyaçlarının göz önünde tutulmuştur. Bu hesaplar yapılırken bir kısım fırıncılarımızın çok fazla ekmek israfına uğramış olmaları ve dolayısile bir miktarda zarar etmeleri de göz önünde tutulmuştur. Bu şartlar da göz önünde tutularak bulunan tedbirleri almış

İthalâttan hazine hissesi için Mecliste uzun tartışmalar oldu

Muhalif milletvekillerinden başka D.P. milletvekillerinden de tasarıya şiddetle aleyhtar bulunanlar görüldü, eski Ticaret Vekili Mandalinci de aleyhte rey verenlerdendi

Gümrükte 356 maddeden hazine hissesi alınacak

Bunlardan bir kısmı sanayide kullanılan ham ve kimyevi madde, bir kısmı istihlâk, bir kısmı ise yatırım mallarıdır

Ankara, 28 (Telefonla) — İthalâttan alınacak hazine hissesi kauçukta yürde 20 dir.

69 — Tuz, amyant vesaire 15
69 — Seramik mamûlâtı 14

Menderes hükümetinin siyasallaşmış yandaş özel girişimci yaratma ısrarının fiyaskosunu belgeleyen gazete haberleri. Kapitalist sürece çok geç olarak ve ABD'nin el yordamıyla sürüklenen Türkiye'de, özel girişimci sermayesini spekülatif ve kalkınmacı olmayan "al-sat", "yap-sat" gibi rantiyeci alanlara yönlendirmiş, en temel ihtiyaç maddelerinin temini ve fiyatlandırılması denetimden çıkmıştı. Halktan gelen tepkiler üzerine hükümet bir dizi nafile önlem almaya yönelecek, ancak bu olumsuz gidişatı durduramayacaktır.

Dış siyasetimiz için hükûmetin izahatı

Bütçe komisyonundaki görüşmelerde Başbakan ile Feridun Ergin arasında tartışmalar oldu

Bir Adam

Bağdad Paktı toplantısı öğleden sonra başlıyor

Toz şekere 40, küp şekere 50 kuruş zam yapıldı

Satışlar pazar sabahına kadar durduruldu, ellerinde şeker bulunduranlar beyanname verecekler

Batı Almanyada muhalefet NATO'ya çatıyor

C. H. P. Meclisi dün çalışmalarına başladı

Limanda

Altta: Yatırım ve inşaat patlaması(!) yaşayan Türkiye'de en temel madde olan demirin yokluğu nedeniyle hükümetin yayınladığı demir tevzii hakkındaki gazete haberi.

Demir tevzii yeni esaslara bağlandı

K/1146 sayılı karar müsteniden neşrolunan 1 sayılı sirkülere ekli 1 sayılı tebliğ

(Demir tevzil hakkında)

Madde 1 - (1) sayılı sirkülere ekli 1 ve 2 sayılı listelerde gösterilen bilûmum demir ve çeliklerle, bunların mamullerinin tevzlinde aşağıdaki esaslara riayet edilmesi mecburidir:

a) Vllayetlere yapılan talepler aşağıdaki sıra dahilinde gruplara ayrılarak hizalarında gösterllen miktarlarda puan verilmek suretiyle kıymetlendirilecektlr.

1. Amme hizmetine hadim tesisleri (hastaneler, mektepler, yol ve köprüler gibi) 80 puan.

2. İhracatı arttıracak, ithalatı azaltacak iktisadi faaliyetlere müteallik tesisler (fabrikalar, imalathaneler vs. gibi) 70 puan.

3. İç piyasa mal hacmini arttırarak iktisadi faaliyetlere müteallik tesisler (fabrikalar, imalathaneler, atölyeler vs. gibi) 60 puan...

(Bu tebliğ uzun maddeler halinde devam etmektedir. E.Y.)

Meclise verllen sözlü soru

Ankara 12 (Telefonla) - Hür.P.

Burdur milletvekili ve Meclis Grubu Başkan Prof. Fethi Çelikbaş, bugün yokluğu hissedilen zaruri ihtiyaç maddeleriyle ilgili bir soru önergesini B.M.M. Başkanlığına vermiştir.

Çelikbaş, Başbakan tarafından cevaplandırılmasını istediği önergesinde şu hususları sormaktadır:

1) Hükümet zaruri ihtiyaç maddeleri de dahil olmak üzere mal darlığı ve hayat pahalılığının had safhaya vardığını ve bu yüzden geniş halk tabakalarının köyde, kasabada ve şehirde hergün biraz daha ağırlaşan şartlardan....

Gümrükte 356 maddeden hazine hissesi alınacak

Bunlardan bir kısmı sanayiyle bağlantılan ham ve kimyevi madde, bir kısmı istihlak, bir kısmı lüks yatırım eşyalarıdır

1957 tarihli gazete manşetleri, 4 Ağustos 1958 mali iflasının habercisiydiler. Yanda: 1950'de patlatılan ithalat politikasının iflasını gösteren 1 Mart 1957 tarihli manşet.

iki ülke arasındaki dostluğun yeniden kurulması gerektiğini açıklayan haber-yorumu yayınlanır.

20 Mart 1956'daysa SSCB Ticaret Bakanı iki ülke arasındaki ticaret ilişkisinin sıklaşması gerektiğine ilişkin bir demeç verir. Türkiye olumsuz ya da olumlu tepki vermezken, SSCB'ye davet edilen İzmir'li sanayiciler 1 Nisan 1956'da Moskova'ya gelirler. Ancak araya giren Sovyetler'in Macaristan müdahalesi, iki ülke arasındaki "barış ve işbirliği" çağrılarını iki yıl süreyle donduracaktır. **1957 Mayısında SSCB Ankara Büyükelçisi, Emlak Kredi Bankası'yla Petrol Ofisi'ne proje yardımı yapabileceklerini açıklar.** Bu çağrıdan hemen sonra, İş Bankası'na mensup bir grup bankacının 6 Haziran 1957'de SSCB'ye yaptığı resmi gezi, iki ülke arasındaki ilişkilerde belirgin bir yumuşama yaratır. Bu yeni yumuşak zeminde Moskova radyosu "petrol alımları için Türkiye'ye uzun vadeli kredi açabilecekleri" yorumunu yapacaktır.

Moratoryum eşiğine gelmiş ve bu amaçla IMF'ye bir "Niyet Mektubu" verme aşamasında olan Türkiye'ye Sovyetler'in teklifi çok cazip gelir. Teklife resmi cevap, bizzat Başbakan Adnan Menderes'in ağzından yeni açıklanan hükümet programıyla verilir. 4 Aralık 1958 tarihinde okunan Beşinci Hükümet Programı'nda Başbakan Menderes, "Rusya'yla ilişkilerimizi devam ettirmek kararındayız," demektedi.

1959 bütçesinin görüşülmesi sırasında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun, "SSCB'yle dost kalmak istiyoruz," demesi, yavaş yavaş şekillenen ve ısınan bir ilişkinin yeni işaretidir. Sağlık Bakanı Dr.**Lütfi Kırdar** Aralık ayında SSCB'yi ziyaret eder. Dr.Kırdar Türkiye'ye dönüşünde, *"Rusya'yla ilişkilerimiz gelişecektir."* ifadesini kullanacaktır. Nitekim 11 Nisan 1960 tarihinde Türkiye'yle SSCB arasında yüksek düzeyde temaslar yapılması kararı resmen açıklanır. Önce Başbakan Menderes, Temmuz ayında SSCB'ye gidecek, bu ziyareti daha sonra SSCB'den gelecek bir yüksek misyon izleyecektir. Ancak artık çok geçtir. Ordu içinde ve özellikle Harp Akademilerinin kurmay subayları ihtilal planlarını çoktan yapmaya başlamışlardır.

Yıldız Harp Akademisi'nde dershane.

(48) K.Mortan, C.Çakmaklı, "Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları", Altın Kit. 1987, s.234.

4 Ağustos **1958 Mali İflası**

Türkiye'nin 600 Milyon Dolar Dış Borcunu Ödeyemeyeceğinin İlanı
Dolar TL Karşısında 2.2 Misli Değerlendiriliyor

1950-1954 döneminde tavsiyelere geniş ölçüde uyum sonucu Türkiye dış dünyadan 400 milyon dolar kredi sağladı. Sözü edilen dönemde banka kredileri 1.6 milyar TL'den, 4.3 milyar TL'ye yükselmişti. Ama **1954 yılında bütçe açığı, bir önceki yıla göre %600 artış göstererek, 174 milyon TL'ye**(49)**, dış ticaret açığı da 575 milyon dolara yükselir.** Demek oluyor ki bu açık tutarı aynı dönem içinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine verilen borç tutarını bir hayli aşmakta (bu dış ticaret bilançosunda, Marshall Planı'nın yardım çerçevesi içinde Türkiye'ye verilen askeri malzeme hesaba katılmamıştır.) Bu rakam bir de aynı dönem içinde ödenen 310 milyon Türk Lirası veya 111 milyon dolarlık (borç itfa bedeli ve faizleri dolar olarak ödeniyordu) borç taksitlerini eklersek, 686 milyon dolarlık bir meblağ buluruz. Bu meblağ aynı dönem içinde Türkiye'ye borç olarak verilen paranın 1.5 katından daha fazladır. Altın ile döviz stoklarındaki 22 milyon dolarlık azalma(50) böyle bir açığı kapatma gücünden çok uzaktır. **Bunun sonucu, Avrupalı ihracatçılar karşısında borcunu ödeyemez duruma düşmek olacaktır.** Bu ağır durum ancak 1958 yılında OEEC ile yapılan anlaşmalar çerçevesi içinde düzene sokulabilecektir. Bütün bu karşılaştırmalardan çıkarılması gereken sonuç şudur: **Bu dönemde "dış yardım" mal ithalatından ve dış borçları ödemekten başka bir işe yaramamış ve devlet yapılacak yatırımları karşılamak için başka kaynaklar bulmak zorunda kalmıştır.**(51)

Dolar cinsinden ithalatın 1953-1958 arasında %40'tan daha fazla düşmesi ve dış baskıların giderek artan dozu karşısında Türkiye borçlarını ödeyemeyeceğini anlayarak, moratoryum ilan etme noktasına gelmişti. **4 Ağustos 1958'de doların TL karşısında 2.2 misli değerlenmesi sonucunu doğuran fiili bir devalüasyonun kabul edilmesini kaçınılmaz kıldı.** 4 Ağustos kararları, devalüasyonun yanı sıra, 1953 sonrasında uygulamaya konan dış ticaret kontrollerinin sınırlı ölçüde gevşetilmesine, Milli Korunma Kanunu uygulamalarının fiilen durdurulmasına, kamu işletmelerinde zamlara ve bütçe açıklarının daraltılmasına dayandırılıyordu. Bunların karşılığında, başta ABD olmak üzere Batılı devletler 600 milyon dolarlık dış borcun ertelenmesini kabul ediyor ve 359 milyon dolarlık yeni kredi taahhüdüne giriyorlardı.(52)

Bu daha önce 1'inci kitabımızda gördüğümüz 1854 sonrasındaki ma-

(49) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., s.36.
(50) Z.Y.Hershlag, "Turkey, the challenge..."
(51) Stefanos Yerasimos, a.g.e., s.183.
(52) Korkut Boratav, "Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002", İmge, 2005. s.111.

li çöküş ve Batı'ya bağımlılık süreci sonunda 1875 Osmanlı'nın Mali iflasın ilanına benzer bir durumdur. (Bakınız, Ersal Yavl, "Bir Ülke Nasıl Batırılır?)

Maliyeden ekonomiye ve sosyal yapıya kadar her alanda tepeden tırnağa olumsuz bir tablo ortadayken, seçim zamanı gelip dayanmıştır. DP'liler başta Başbakan Menderes, tüm DP'liler "vazgeçilemez iktidar" havası içinde meydanlara çıkmaktadırlar.

Menderes *"İşte meydan"* demişti. Ancak *"27 Ekim gecesini Allah bana bir daha göstermesin"* diyecektir.

Sahne gerçekten ilgi çekicidir. Çünkü seçimlerin hemen sonrasında Menderes, 1 Ağustos 1957'de seçim mücadelesini açarken: *"Seçim güneşi yakında doğacaktır..."* demişti. 22 Ekim 1957 Ankara nutkunda da şöyle konuştu: ***"Paşam!.. Gel seçimlere!.. İşte meydan, görelim seni!..."***

Evet, iki taraf meydana çıkmıştı. Seçim sonuçları açıklandı... İşte bu sonuçların alındığı geceyi **Samet Ağaoğlu** şöyle anlatır: *"1957 seçimlerinin sonuçları, başta Menderes, hepimiz için düşündürücü oldu."* Demokrat Parti, önemli sayıda oy kaybetmişti. Mecliste muhalefetin milletvekili sayısı 31'den 178'e yükselmişti. (12 ilde 32.000 oy daha alsaydı, bu sayı 299'a çıkacaktı.) Bu sonuçları aldığımız gece, siyasi hayatımın heyecanlı saatleriyle doludur...Seçim sonuçlarını ve olaylarını belirten haberleri sabaha kadar, kâh başbakanlıkta Menderes'in, kâh içişlerinde Gedik'in odasında ve Halk Partililerin Ankara sokaklarında tertipledikleri kızgın yürüyüşlerin havası içinde alıyorduk. Menderes'i 7 yılda, o geceki kadar üzgün bir sinirlilik içinde görmemiştim.

Hükümet olarak memleket düzeninin başkanı olarak Demokrat Parti'nin büyük sorumlusuydu. Kendisini, her iki niteliği yüzünden, manen biraz yenilmiş buluyorduk. Kısık bir sesle: ***'Demokrasiyi bu hale getirmeye ne hakkımız var? Kimin hakkı var?..'*** diye, kendi kendine ve hepimize soruyordu. Saçları dağınıktı. Yüzü sararmıştı. Durmadan konuşuyordu. Fatin Rüştü Zorlu bir aralık yanıma geldi: ***'Bak Samet Bey, Adnan Bey, mağlup bir kumandana ne kadar benziyor, üstünde sadece ünlü forması eksik.'*** dedi."

1957'den sonra nutuk, çıkış ve davranışlarına bakılırsa Menderes ve arkadaşları, bu mihnetli gecenin anlamını, hiç de değerlendirmediler.

Demokrat Parti milletvekili Abidin Potuoğlu: *"Demokrat Parti iktidarda iki yüz yıl kalacaktır..."* diyordu.(53)

Ancak DP dönüşü olmayan bir yolda hızla çökmekteydi. Birkaç yıl sonra daha 10. yılını doldurmadan tarih sahnesinden çekilecektir.

(53) Şevket Süreyya Aydemir, "Menderes'in Dramı", Remzi Kitabevi, 1999, s. 227-282.

Fatin Rüştü Sanki Devlet İçinde Devletti
ABD'nin Müdahale Yetkilerinden Meclis Habersizdi
Devlet Borçlarının Ne Olduğu Hakkında
Maliye Vekili Polatkan'dan Bir Türlü Açıklama Alınamıyordu

Demokrat Parti, milletvekilleriyle tıklım tıklımdı. Muhalefet de, tabii bir yerler işgal edecekti. İnönü de, onu ne kadar yerlere serilmiş sayarsak sayalım, elbette ki ve yine kendi sırasındaki koltuğunda, her zamanki haliyle oturacaktı. Ama sonraki meclislerde, ne başvekillerin, ne de kimsenin aklına, İnönü'ye öylesine saldırmak, onu öylesine yerlere sermek gayretine kendini kaptırmak gelmedi. Halbuki, örneğin daha sonraki Türkiye'nin ve Meclisin, nasıl gelişeceği bilinmeyen muazzam problemleri yanında dünün problemleri birer gölge gibi kalır. Çünkü mesela CENTO maskesi altındaki en hayati meseleleri, yani ikili anlaşmaları Demokrat Parti zaten meclise getirmemişti. Nitekim hükümet, Kore Savaşı'na da, meclise danışmadan katılmıştı. Hibeler, yardımlar, Amerikan ikrazları, krediler denilen işler hakkında Meclis, Demokrat Parti iktidarının sonuna kadar doğru bilgi alamamıştı. **Fatin Rüştü** sanki, devlet içinde devletti ve imzasını koyar koymaz yürürlüğe giren, tatbikatta takdir yetkisi de yine Fatin Rüştü'nün beyanıyla **Amerika'ya ait olan yabancı müdahale yetkilerinden Meclis habersizdi.** Bir gün dışişleri bütçesi dolayısıyla bu mesele patlayıp da, Amerika ile ve CENTO tertibi altında ilk ana mukaveleden bazı kırıntılar Meclise getirildiği zaman, bunların imzalanıp yürürlüğe girişinin üstünden tam 14 ay geçmişti.

Bütçe müzakerelerinde devlet borçlarının ne olduğu hakkında Maliye Vekili Polatkan'dan bir türlü malumat alınamıyordu. Buna ait bütçe ciltleriyle Meclis zabıtlarıysa, el altındadır. Haydi bu bütçe çıkmazlarını bir tarafa bırakalım, ama şu ikili anlaşmalar temel mukavelesi üzerinde ayrıca duracağız. O taahhütler ki, ne aslı, ne sayısı, ne de neler getireceği hâlâ belli değildir.

Ordu Tedirgindi? "Vatan Cephesi" Ne Demekti? Bu Bir Parti Miydi? Kaba Kuvvet Miydi?

Ordu tedirgindi? Hocalar, mektepler, üniversiteler niçin hem tedirgin, hem kırgındılar? Memur niye iktidardan yüz çeviriyordu? Adliye cihazı niye kırılmıştı? İktidarı tutan gazeteler niçin ve ancak devletçe besleniyordu ve okuyucu bulamıyordu da, basında muhalefet gelişiyordu? Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle ziraatta, sanayide, ticarette uyanan hareketlilik, şimdi niçin reaksiyonlarını yaratıyordu? Banka ve kredi işlerine tefeciliğin, particiliğin girişi niçindi? Ve eski bir bankacı olan Bayar, bunu nasıl değerlendiriyordu? Vatan Cephesi ne demekti? Bu bir parti miydi? Bir ce-

miyet miydi? Yoksa köylerde, kasabalarda, niçin ve ne zaman harekete getirileceği belli olmayan, ama vakti gelince kendisinden bir şeyler beklenen **sorumsuz bir kaba kuvvet miydi? O günlerde ve bu cephede, 700.000 kişiyi toplayacağız, denilliyordu. Bunlar, bu sorumsuz kalabalık toplanırsa ne olacaktı?** Devlet kararnamelerinin bile ilan edilmesinin yasaklanmasına ve örfi idarelere varan bu yol nereye kadar gidebilirdi?

Daha sayfalar dolduracak birtakım sorular ki hepsi de kavgaları, gürültüleri değil, devlet, hükümet ve muhalefet başkanlarıyla, birkaç mantık sahibi adamın, bir masa başında oturmasıyla incelenebilirdi...

Oysa muhalefete karşı davranışlar kıyasıya oluyordu. **İsmet Paşanın hakkı olan bir gezisinde taşlanması, linç edilmek istenişi, yaralanışı, hatta yere düşürüldüğü zaman, sağlığı için ölüm demek olan muamelelere maruz bırakılışı neydi?** Bütün bu saldırıların düzenlendiği bir şehre, hükümet nasıl olur da daha önceden, partililer, hatta vekiller gönderebilirdi?

Bu **Uşak olayları** günlerinde, evvelce ordudan çıkarılmış bir albaya: *"Büyük Zaferde İnönü orada ve Uşak'ta yoktu..."* diye yazılar yazdırılıp, bunun iktidar gazetesinde yayınlandığını gördüğüm zaman: *"Hayır, Menderes mantığını bu kadar kaybedemez, bunlan yazdıran şer unsurlan var..."* diye yakındığımı hatırlarım. Garp Cephesi kumandanının nerede ve nerelerde olduğu, Harp Tarihi teşkilatı vesikalarında ve Atatürk'ün Nutuk'unda anlatılır.

Zaten İsmet Paşanın Uşak'ta istediği neydi? Uşak'ın kurtuluşunda, karargâh yaptığı evi ziyaret etmekl Ona yasaklanan ve "giderim" deyince üzerine serserilerin çullandırıldığı olay işte buydu. Halbuki bu olaylar olurken, Uşak'ta Demokrat Parti'nin merkezden, önemli temsilcileri vardı... Ve sonra ya o **Topkapı'daki linç teşebbüsleri, Yeşilhisar yolu olayları?** Hayır! Bütün bunlar DP için zincirleme bir yıpranıştı ki, Menderes de bunları önleyemediğine göre, demek ki ortada artık sarsılan bir düzen vardı...

Bütün bunlar niçin böyle oldu? Sonra iktidara geldiği zaman, hem sağ, hem solculara karşı cephe alan, bunların gazetelerini kapatan, laikliği, kutsal ilan eden Menderes'in iktidarının bir devrinde, Said-i Nursi'ye, adeta elçiler salması nasıl açıklanır? Isparta camii meydanında ve halkın önünde, nümayişli bir şekilde, onun ellerini öpen hükümet büyükleri kimlerdi ve buna ne gerek vardı? Din ki, Allah'la kul arasında ve dokunulmaz kalmalıydı. Ve Said-i Nursî'nin valilere tebliğler yapacak hallere getirilmesi. hakikaten gereksizdi.(54)

(54) Şevket Süreyya Aydemlr, "Menderes'in Dramı", Remzi Kitabevi, 1999, s. 227-282.

1958 Mali İflasını Hazırlayan Nedenler

Menderes Emperyalist Bir Çerçeve İçinde Bulunduğundan Ekonominin Daraldığı Anlarda Gerekli Değişiklikleri Yapma Gücü Yoktu Serbest Piyasa ve Dışa Açılma Programının Temel Ögesi Dış Kaynaklı Sermayeye Ulaşmaktı

İçerideki dayanıklı tüketim mallarına olan istem hızla artmıştı. Ancak bu istemi karşılamak için yeterli döviz yoktu. Bu nedenle Batılı firmalar ithal edilmeyen malların Türkiye'de üretilmesini telkine başladılar. İlk kurulan dayanıklı tüketim malı sanayii radyoda oldu. Onu çamaşır makinesi, buzdolabının "montaj" denilen bir yöntemle üretimi başladı. Montaj endüstrisi denen ve artık Türkiye'nin hemen hemen tekstil dışındaki endüstrinin ayırıcı niteliğini oluşturan bu endüstride parçaların bir kısmı dışarıdan gelmekte, içeride yapabildiğimiz parçalar bunlara eklenmekte ve bunlar birleştirilerek (monte edilerek) tam ürün meydana çıkarılmaktadır. Böylece malın tam bedeli yerine bir kısmı için döviz ödeniyordu. 1960'lara doğru oto lastiği, kamyon ve traktör alanlarında montaja başlanınca montaj endüstrisinin alanı genişledi. Gerçi kamyon ve traktör dayanıklı tüketim malı değildi ama bunlarda da şu sakıncalar ortaya çıkıyordu:

- Endüstri hem döviz olarak ve hem de teknoloji olarak dışa bağlıydı. Dış ödemeler dengesinde bir küçük dalgalanma üretim ve istihdam düzeyini düşürüyordu.

- Hükümet her markaya montaj yürütecek bir düzeye gelmediğinden, yurt içi istem birçok tesisten karşılanıyordu. Böylece sağlıksız ve "enflasyon olmazsa yaşayamaz" bir endüstri yapısı kurulmuş oluyordu.

- İç kaynaklar özellikle otomativ ürünleri üretimin her kesiminde kendini ortaya koymakta ve bir maliyet enflasyonu doğurmaktaydı.

1960'ta henüz bu eğilimler tohum halindeydi, ama ulusal bünyeyi erozyona uğratmayı, ekonomi içinde ilk köprü başlarını elde etmeyi başarmışlardı. Ancak bir sapmayı daha burada belirtmeliyiz. İç fiyatlar yükselince, teknolojik olarak Türkiye'de benzerleri bulunan bazı inşaat ve tüketim malı da, ham maddesi dışarıdan getirilerek üretilen ikame malları üreten endüstrilerde kullanılmaya başlandı. **İç fiyatlar dış fiyatlardan hızlı arttı ve gelir dağılımı lüks tüketimi artırdı.**

1950-60'daki bu sapmalar, temel mallarda hiçbir üretim artışı olmaması sonucunu doğurdu. Demir, kömür, bakır ve temel ilaç maddelerinde anlatılmaya değer bir artış olmadı.(55)

Kore Savaşı'nın getirdiği yüksek konjonktür başaşağı giderken, DTH'nın aleyhe döndüğü; 1950-1953 arasındaki bol ürün yıllarının yeri-

(55) A.Başer Kafaoğlu, "Enflasyon Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde", 1995, s.254.

ni kıt ürün yılına bıraktığı; enflasyonun hızlandığı; GSMH'nın ve ihracatın gerilediği 1954 yılında, devalüasyon yapsaydı ve gelen giden IMF heyetlerinin tavsiyesini tutsaydı, yukarıdaki senaryo değişik olur muydu? (Ülkeye dış kaynak girişi veriyken) ithalat artışını sınırlamaya, devalüasyonun yardımcı olması beklenir; ancak ihracatı artırma yönünde bu etkinin söz konusu koşullarda çok güçlü biçimde işleyebileceği kuşkuluydu. 1953'te ithalat liberasyonu durdurulunca, zaten hükümet bir örtülü devalüasyona başvurmuştu. Önceki paragrafta incelenen önlemler ithalatı çeşitli yollardan kısmış, ancak ihracat artmamıştı; CİB açığının küçülmesi doğrudan ithalat kısılmasından kaynaklanıyordu. Bu da, ekonomiyi serbestleştirme için yola çıkmışken, buna en aykırı uygulamaları yürürlüğe koymak oluyordu. 1949-1960 arası dönemde, başlıca ihraç ürünlerinde iç üretimin oranı olarak ihraç edilemeyen miktarı, ihraç mallarında stok birikimindeki artışı gösterir. Buna göre, resmi düzeyde döviz kuru sabit tutulurken, enflasyon oranının yılda neredeyse %20'ye ulaştığı 1955-1957 arasında alınan önlemlere rağmen (madenler dışındaki) bütün ihraç mallarında stok birikimi artmıştı. Stok birikimi, aynı zamanda eflasyona ivme veriyor, TL'deki aşırı değerlenmeyi artırıyordu. 4 Ağustos 1958'de TL, dolar karşısında fiilen (de facto devalüasyon) 2.80 TL'den 9 TL=1 dolara düşmüştü; ama geleneksel ihraç ürünlerinde farklı oranlarda primli yüksek kurlar (katlı-kur sistemi) sürdürüldü.(56)

Menderes bütün gücüyle, üretim güçlerini geliştirmeye çalışmıştı. CHP'nin durgunluk dönemine nazaran ekonomide koşmaya doğru bir atılım yapmak istemişti. Fakat emperyalist bir çerçeve içinde bulunduğu için, ekonominin daraldığı anlarda gerekli değişiklikleri yapmaya gücü yetecek durumda değildi. Nitekim 1955'lerden sonra enflasyon, dış ticarette tıkanma, bazı sınıf ve zümrelerde diğerlerine göre mutlak veya nisbî fakirleşme görüyoruz. Ekonomi bu ortamda mesela doğu blokundan ithalatını %28'e çıkarmak zorunda kalmış, daha sonra da bir Rusya'ya seyahat meselesi ortaya çıkmıştır.(57)

Belirtilen serbestleşme ve dışa açılma programının temel ögesi, dış kaynaklı sermayeye ulaşmaktı. Dolaysız yatırım, ticari kısa ve uzun vadeli kredi, resmi dış yardım (Marshall yardımı) ile üç değişik biçimde dış kaynaklı sermayeye ulaşma amacı ağır basmaktaydı. Gerçekten dışa açılma programının en etkin biçimde işleyen ögesi de bu oldu; ancak buradaki sorunlar 1958 krizini de hazırlayan ögelerin arasında yer aldı. Diğerleri ya hiç işlemedi, ya kısa sürede yürürlükten kaldırıldı ya da yaşanan olaylar tarafından etkisizleştirildi.(58)

(56) Gülten Kazgan, a.g.e, s.103.
(57) İdris Küçükömer, "İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar", Bağlam, 1994, s.15.
(58) Gülten Kazgan, a.g.e., s.104.

1958 Mali İflası Ardından

IMF ile Yapılan Stand-by Anlaşması Nedeniyle
A.Menderes Hükümetinin Dışişleri Bakanı F.Rüştü Zorlu:
"Pek Büyük Bir İstikbalin Büyük Adımı"
diyebilmektedir.
(2 Ağustos 1958 günü Mecliste yaptığı konuşmadan.)

Osmanlı ilk Batı yardımı ve dış borcu aldığı 1854'ten 22 yıl sonra 1876'da iflasını ilan etmişti. Türkiye Cumhuriyeti ise 1947'de ABD'den aldığı Marshall yardımı ve dış borçlarından 11 yıl sonra 1958 iflasını ilan etti.

1957 yılına kadar Türkiye için hep "ekonomiyi serbest girişime bırakın" önerisinde bulunan OEEC, ilk kez 1957 yılında **"Türkiye'de Ekonomik Durum"** başlığıyla yayınladığı periyodik Türkiye raporunda, bu kez "ekonomik faaliyetlerin programlanmasından" söz ediyordu. O güne kadar plansızlığın erdemini savunan bu kuruluşun, plan yerine programdan söz etmesi, doğrusu biraz mahçup gelin tavrını andırıyordu; ama bu kadarı doğaldı. Dikkat çekici olan, ekonominin ihtiyaç ve kaynaklarının artık bütçenin dışında bir çerçeve içinde çözülmesinin kaçınılmaz hale geldiğini vurgulamasıydı. Türkiye'nin 1958'de OEEC, IMF ve ABD otoriteleriyle yaptığı görüşmelerin ardından devalüasyon yapması bile OEEC'yi tatmin etmedi. 1958 OEEC Türkiye Raporu'nda "Koordinasyon Bakanlığı" adıyla kurulacak olan bir bakanlığın, yatırımları bir kalkınma programı içinde planlaması gerektiği ifade ediliyordu. 1958 OEEC Türkiye Raporu'ndaki ifadeleri, 1953 yılından bu yana süren gayri resmi plan önerilerinin bir sonucu saymak gerekiyordu. Çünkü daha 1953 yılında Prof.**Hollis Chenery**'nin kaleme aldığı, Türkiye'de Ekonominin ve Yatırımların Gelişmesi başlıklı Raporu, plan denilmese de, yatırımların rasyonel bir politika temeline oturtulması isteniyordu.(59)

Plana giden yoldan dönüm noktası 1958 devalüasyonu oldu. DP yönetimi aşırı değerlenmiş Türk parasının devalüasyon yoluyla ayarlanarak Batı dünyasına gerekli güvenin verilebileceği ve dış kredi musluklarının açılabileceği inancındaydı. Hele hele OEEC'nin önerdiği, Koordinasyon Bakanlığı'nın kurulması ve ekonomik koordinasyonun bir düzene girmesiyle artık Batılı mali kuruluşlar rahatlayabilirdi... Aslında plan düşüncesine şiddetle karşı çıkan DP yönetimi, 1956 yılında savaş ekonomisini yönetmek için çıkarılmış bulunan Milli Koruma Kanunu'nu yeniden yürürlüğe sokarak müdahaleciliğin ve kumanda ekonomisinin en anlamlı aracını kullanmış olmuyor muydu?(60)

(59)(60) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., s.39.

4 Ağustos 1958 Mali İflası Ardından Gazete Manşetleri

Toplumsal katılım ve dinamikleri gözardı ederek, kalkınmayı soyut para, kredi ve yatırım olarak görmenin sonucu, Türkiye bu tarihten sonra IMF'nin kapısından ayrılamayacak. Niyet Mektupları yazılımı ve Stand-by sözleşmelerinin ardı arkası kesilmeyecektir. Hükümet savurganlığın, hesapsızlığın sonucunda girdiği mali iflastan çıkışı, yeni ekonomik rejim başlığı altında sunmaktadır. Oysa bu rejim yüksek devalüasyon, yardım denilen yeni dış borçlanmaları ve bunalımlı süreci yansıtır.

Yeni bir ekonomik rejim hazırlanıyor

Önemli tedbirler alınıyor, eylülden itibaren dövizlerin deblokaj kurunun yeni bir tarifeye tâbi tutulması muhtemel

Bir Umud Işığı

İstihsalin dış piyasalara aktarılmasını teminen makul primli bir ihracat politikasının kabul edileceği bildiriliyor. Ziraî kazançlardan da vergi alınacak

Yardımlar hakkında açıklama yapılacak

Çağrılar Kıbrıs'ta tedhişi önleyemedi

Adada dün de 2 Türk, 1 İngiliz ve 3 Rum öldürüldü

İngilizler dün, Baf - Lefkoşe yolu üzerindeki Rum köylerinde arama - tarama yaptılar

Amerika Irakı tanıdı

Dış Yardımın Yekûnu: 359 Milyon Dolar

Polatkan beklenen açıklamayı yaptı

Amerika 234, Avrupa İktisadî İşbirliği 100, Milletlerarası Para Fonu da 25 milyon dolar verecekler

Tütün, kısm, bakır ve zeytinyağı ihracatçılarının fazlalık ihracatçıları da 280 kuruş üzerinden prim alacaklar

Amerikan yardımı ile ilgili rapor

Amerika ve Almanya ile yapılan görüşmeler

Program, tahlilat ve kararlar

Büyük Millet Meclisinin olağanüstü toplantısı

Demokrat Partinin, Meclisi 11 ilâ 16 ağustos tarihleri arasında toplantıya çağıracağı anlaşılıyor

Gülek dün iktidarı şiddetle tenkid etti

Bağdadda yapılan

Yeni ekonomik rejimin esasları dün kararnamelerle ilân edilmeğe başlandı

İhracata geniş imkân kapıları açılıyor, Hükümet emisyonu yükseltmemek kararında, İktisadî Devlet Teşekkülleri kendi yağlarile kavrulacaklar

Yeni ekonomik rejimle

Seri halinde alınan kararlara daha bir çok kararlar katılacak

Prim usulü, hariçteki talebenin tahsisatından başka bütün dövizlere teşmil edildi. Böylece dolar 9 İngiliz lirası 25,20, mark 2,12, 100 liret 1,92 lira oluyor

Piyasa ne diyor?

İhracata açılan kapı

Zorlu, dün gece Paristen geldi

Dış İşleri Bakanı: «Yardım fiilen bu aya aid tediye açıklarının kapatmakla başlıyor» dedi

Yeni iktisadî rejime dair 6 karar daha açıklandı

Yeni döviz kurları, seyyahlar ile tacirlere verilecek dövizler ve yabancılara aid mali kayıdlar dün belli oldu

İthalâttan hazine hissesi kalkıyor. benzin gibi bazı mübrem ihtiyaç maddelerine döviz satış primi tatbik edilmiyecek

Dünya ne diyor?

Milletlerarası Para Fonunun kendisile istisare ederek aldığımız iktisadi kararlar için izahatı

Amerikan gazetelerinin yaptıkları neşriyat

eclisi bugün
selere dair
yayınlıyor

kreterlik için Güleğe
ymıyacağını açıkladı

Amerika Türkiyeye bu ay 75 milyon dolar verecek

234 milyon dolarlık krediye dahil olan meblâğ ile ithalâtımız finanse edilecek

Amerika Kalkınma Fonu, Sanayi Bankasına 10 milyon dolarlık yeni bir borç verdi; Washington temaslarını tamamlıyan Polatkanın Nevyork'ta da Amerikan iş adamları ile Türkiyeye yapılacak hususi sermaye yatırımı meselesini görüşeceği bildiriliyor

Piyasada kredi darlığı

Türk-Afgan dostluğu

Hükümete yakın çevrelerde liberasyonun tatbik edileceği ısrarla söyleniyor. Milli Korunma Kanununun da tamamen kaldırılması muhtemel

İthal malları için yapılacak tahsisler 3 ve 6 aylık devrelere inhisar ettirilecek. Hazırlanmakta olan listenin başında sanayi ham maddeleri ve yedek parçalar yer alacak

Sanayicilere yapılacak yardım

Enflasyonist Sübvansiyonlarla Beslenen Popülizmin Sonu

Demokrat Parti dönemi iktisat politikalarının kayda değer önemli bir yönü de bu dönemde devlet sektörünün ekonomide oynadığı rolün azalmış değil, aksine büyümüş olmasıdır. Kamusal yatırımlar bir yandan fiziki altyapıya yönelik olarak "ekonomik cihazlanmayı" geliştirirken, diğer yandan devlet sektörü sanayie kaymaya başlayan özel teşebbüse girdi sağlayacak ara malları üretiminde yoğunlaşmaya başlamıştır. Gerek devlet yatırımları ve sübvansiyonlar, gerek himayeci politikalar, hem ekonomik gelişmeye destek olmuş, hem de Demokrat Parti'nin siyasal açıdan etkinlikle kullandığı patronaj sistemine, yani kaynak dağılımı ve gelir bölüşümü politikalarını siyasal desteğe yönelik bir biçimde etkileyen bir yaklaşım. Öte yandan Demokrat Parti, siyasal gücü plüralist bir kurumlaşma içinde paylaşmaktan sakınmış, giderek milli iradeyi tek başına ve doğrudan temsil ettiğine inanmaya başlamıştır. Kaynaklar azalıp patronaj üzerine kurulu toplumsal koalisyonda hoşnutsuzluklar başlayınca, bu defa Demokrat Parti ideolojik ve toplumsal mobilizasyonu hızlandırmıştır. Önce Parti içinde yeralan aydınlar, daha sonra stabilizasyon önlemlerinin getirdiği sorunlar karşısında büyük sermaye çevreleri, Demokrat Parti'ye olan bağlılıklarını gevşetmeye, hatta koparmaya başlamışlardır. Bu durumda, DP liderleri Türkiye'de yaygın olan küçük köylülüğün desteğine dayalı, enflasyonist sübvansiyonlarla beslenen bir popülizme yönelmişlerdir

Zorlu, dün gece Paristen geldi

Dış İşleri Bakanı: Yardım fiilen bu aya aid tediye açıklarının kapatmakla başlıyor» dedi

Fatin Rüştü Zorlu'nun Mali İflası Savunması Beceriksizliklerini Askeri Harcamalara ve Kuraklığa Bağlıyor

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, devalüasyonun gerekçelerini dış etkenlere bağladığı TBMM'deki 22 Ağustos 1958 tarihli konuşmasından anlaşılmaktadır. Özetle şöyle demiştir:

"Memleketin özellikle 1950'den bu yana her yıl nüfusunun %3 oranında artmasının ve dünyanın sulh ve sukuna kavuşabilmesi için uzun yıllardan beri yüklenmek zorunda kaldığı milli savunma masraflarının gerektirdiği mali külfetleri karşılayabilecek bir iktisadi bünyeye sahip olmak amacıyla Hükümetimiz büyük gayretler sarf etmiş ve etmektedir.

Fakat bütün bunlar yapılırken, Türkiye elbette ki bazı zorluklarla karşılaşmış bulunmaktadır. Bu zorluklar sırasıyla, Kore krizinin son bulmasının ardından ihracatçısı bulunduğumuz ham madde fiyatlarının dünya piyasalarında kaydettiği sürekli düşüş; Türkiye'nin üç yıl üst üste maruz kaldığı kuraklık ve doğal afetler; mevcut bütün zorluklara rağmen başlamış bulunan altyapı ve sanayileşme çabalarının semeresini alabilmek için bu projeleri uzun vadeli krediler yerine, orta ve kısa vadeli kredilerle gerçekleştirmek zorunda kalınmış olması, bu yatırımlann rantabilitesinin alınması ve zaman kalmadan taksit vadelerinin gelmiş bulunmasıdır.

Gerçi Türkiye bütün bu gayretleri sarf ederken, büyük bir fedakârlıkla ortaya konulmuş olan Amerikan yardımından da yararlanmaktaydı. Öte yandan ABD'nin önderliği ve girişimiyle Hür Dünya Topluluğu tarafından ortaya konmuş ve bütün müttefiklerimiz ve özellikle Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatına mensup ortaklarımız tarafından kabul edilmiş olan dayanışma ve yardım prensibi hergün biraz daha faydalı şekilde uygulama alanına geçirilmekte ve bu suretle Hür Dünyanın başlıca davalarından biri olan azgelişmiş memleketlerin kalkınması davası hal yoluna girmektedir. Ancak bu gibi fikirlerin uygulanmaya konulması ve gereği gibi randıman vermesi elbette ki bir zamana bağlıdır."

Menderes Hükümeti 11 Mayıs 1959 Konsolidasyon Anlaşmasıyla Dış Borçları 2001 Yılına Dek Taksitlendirilirken Yeni Borç İçin OEEC'nin Kapısına Gidiyor

Zorlu "pek büyük bir İstikbalin ilk adımı" olarak takdim ettiği IMF Stand-by Anlaşması'nın başlıca maddeleri:

"- Türkiye'ye 359 milyon dolar tutarında yardım yapılması, Türkiye'nin 500 milyon doları bulan dış borçlarının yeni ödeme koşullarına bağlanması sağlanmıştır.

- Yardımın 234 milyon dolarını ABD yüklenmektedir. OEEC'nin yüklendiği 100 milyon dolarlık yardımın 50 milyon dolarını Almanya sağla

yacaktır. 10 milyon dolarlık bölümünü İngiltere taahhüt etmiştir ve geri kalan 40 milyon dolarlık bölümün 25 milyon doları kota artırımından, 15 milyon dolarlık bölümü de diğer OEEC ülkelerinin taahhütlerinden oluşmuştur.

- 11 Mayıs 1959 konsolidasyon Anlaşması'yla da Türkiye'nin ticari borçlannın ve kredili ithalat borçlarının yeni bir takvime bağlanması sağlanmaktadır. 326.5 milyon dolan ana para, 50.1 milyon dolan da faiz olmak üzere ticari borçlar toplamı 376.6 milyon dolar, 72.0 milyon dolan kamu kesimine, 37.6 milyon doları da özel kesime ait olmak üzere toplam 109.7 milyon dolarlık kredili ithalat borcu, 11 Mayıs toplantısında konsolidasyona tabi tutulmuş ve 2001 yılına dek sürecek yeni taksitlere bağlanmıştır."

Ama esas olan, Türk Hükümeti'nin 4 Ağustos 1958 günü açıkladığı ilk "İstikrar Programı"ydı. Program vergiyle kaynak sağlamak yerine, harcamalarda tasarruf yapma mantığı üzerine kuruluydu. Kamu kesiminin Merkez Bankası'ndan toplam borçlanması 400 milyon lirayı geçmeyecekti. Ayrıca enflasyonun ciddi kaynağı olan banka plasmanları 30 Haziran 1958 düzeyiyle sınırlanmaktaydı.

"Plan Değil Pilav Lazım" Diyen Menderes, 4 Yıllık Ekonomik Yıkımdan Sonra IMF ve OEED'nin Borç Erteleme Dayatmasıyla 10 Yıllık Bir Plan Çalışması Başlatır Ancak Hâlâ Plan Demeye Dili Varmaz "Envestiman ve Koordinasyon Komitesi" Çalışmaları Der

1959 yılının ilkyazında Paris'e OEED toplantısına katılmak üzere giden Dışişleri Bakanı **Fatin Rüştü Zorlu**, uçağın ara konaklama yaptığı İstanbul'daki Çınar Oteli'nden, Türkiye'ye Sınai Kalkınma Bankası Genel Müdür Yardımcısı **Bülent Yazıcı**'yı arıyordu. Gecenin geç bir saatinde kendisinin Dışişleri Bakanı tarafından aranmasına çok şaşıran Yazıcı'ya, **Zorlu**: *"Bülent Bey Hükümetimiz 10 yıllık bir plan yapmaya karar verdi. Özel teşebbüsü banka nedeniyle yakından tanıyan sizden özel sektör adına Envestiman Komitesi'ne katılmanızı istiyorum. Bu Sayın Başkanımızın özel ricasıdır."* diyordu. Plan yapmak, yatırımları bir planla yürütmek, Demokrat Parti'nin siyasi anlayışına çok ters bir olaydı. Ama Türkiye'nin 31 Temmuz 1958'de Paris'te OEEC yetkilileriyle yaptığı mutabakat planında, devalüasyonun yanı sıra, yıllık bir plan yapılması ve bu iş için Tinbergen'in davet edilmesi kararlaştırılmıştı.(61)

Gerçekte OEEC, önceleri Türkiye'de planlı çalışma yerine sıkı maliye politikalan ve serbest ticareti öneriyordu. Ancak 1957'den sonra daha da bo-

(61) K.Mortan, C.Çakmaklı, a.g.e., s.43.

4 Ağustos sonrasındaki gazeteler 1958

D. P. Meclis Grupu dün 7 buçuk saat süren bir toplantı yaptı

Toplantıda yardım anlaşmaları ve Ortadoğu hâdiseleri görüşüldü, Başbakan, Maliye ve Dış Bakanları birçok defalar kürsüye gelerek izahat verdiler

Aygün, şehir meseleleri etrafında konuştu

Aygün, otobüs biletleri zam mevzuunda «Bana

Ankara 8 (Cumhuriyet-Telefon) D.P. Meclis Grubu bugün saat 15 ten itibaren çalışmalarına başlamıştır. Büyük Millet Meclisinin etrafı saat 13 ten itibaren memurlar tarafından emniyetle başlamış ve kalabalık bir halk kütlesi geç vakitlere kadar Ankaraların önünden ayrılmamıştır. Caddelerde emniyet tedbirleri de alınmıştır.

Saat 14 te D.P. milletvekilleri Meclise gelmeğe başlamışlar, tesbit etti-

Başbakan ve bakanlar yeni bir yurd içi gezisine çıkıyorlar

D. P. de 1946 ruhunun canlandırılması fikri bu seyahatlerde incelenecek

NATO ve Kıbrıs dâvası

Washington'un Kızıl Çine bir ihtarı

İktisadî durum ile ilgili müzakereler

Dün Ankarada Amerikan yardım heyetile bir buçuk saat süren bir toplantı yapıldı

Hasan Polatkan, Zorlu ve Dillon arasında yapılan toplantıda, Amerikan yardımının âkıbeti ve Türkiyenin iktisadî durumu görüşüldü

Nâsır tasfiyeye başladı

"Aryan" konfederasyonu fikri Ankarada ilgi ile karşılandı

Üç Aylık İthalât Listesi Dün Açıklandı

Başbakan, İsmet İnönüne dün de şiddetle hücûm etti

Aydın D. P. Kongresinde konuşan Adnan Menderes, gazetelere de çattı ve basının "eski müstebitlerin, yani İsmet Paşanın kendisi olduğunu.. i eri sürdü

İşte Bunu Anlamamak Güç!

Serbest ithal malları için 107.492.500 ve sanayi ham maddeleri için de 42.507.500 dolar tahsis edildi

Yirmi milyon dolarlık ilâç ithal ediliyor

En fazla tahsis (11 buçuk milyon dolar) ota iç ve dış lâstiklerive ayrıldı, bunlar otomobil, bir dolabı, çamaşır makinesi getirdiyor fakat bunların yedek parçaları ithal olmacak; kahve listede yok, bir dolarlık mal ithalâtçı, perakendeci kârları hariç 15-18 liraya gelecek

İhracatçı faaliyete geçti

Kıbrıs etrafında yeni bir Yunan oyunu!

Memurların maaşlarına yüzde yüz zam yapılacak

Yüksek fiat politikası karsısında memurların durumu Hükûmet tarafından yeniden inceleniyor

Çeşidli sebeblerle vazifeden ayrılan memurun yerine yenisinin alınmaması, fuzuli kadroların kaldırılması lüzumlu görülüyor. Personel tasarısındaki derece ve kademe esası baki kalacak

Ankara, 8 (Cumhuriyet-Telefon) — Sohay, memur ve ücretlilerin, Hükûmetin takib etmekte zaruret ve farda mecbûriyet gördüğü yüksek fiat politikası karşısındaki durumları Hükûmet tarafından incelenmektedir.

Haber aldığımıza göre, sabit gelirlilerin durumlarının telâfi yolunda prensib kararına varılmıştır.

Yetkililer, yeni ekonomik refahı, tahlil edilen yüksek fiat politikasından en fazla sohay memur ve ücretlilerin müteessir olacağında mütefikirler. Bu politikanın içtimaî sınıflar karşısındaki çeşidli tesirlerinin telâfi esasen Hükümet programlarının tabii bir icabı olduğu belirtilmekte. Buna göre bütçesinin ve ekonomik durumunun bir neticesi olarak Personel Kanunu tasarısı çıkarılmaktadır. Halen bütçe kanunlarının konu itibariyle dışındaki hükümlerden ihtiva eden Personel Kanun tasarısının yeni bir hüviyet altında bütçeyi ve varidatı, fiatlarının mevcut vaziyetteki tesirini nazarı itibare alarak hazırlanmıştır.

Bu maksatla, memurî ücret kanununa göre tayin hakkı bulunan Personel Kanunu tasarısı çıkarılmaktadır. Halen bütçe kanunlarının konu itibariyle dışındaki hükümlerden ihtiva eden Personel Kanun tasarısının yeni bir hüviyet altında bütçeyi ve varidatı, fiatlarının mevcut vaziyetteki tesirini nazarı itibare alarak hazırlanmıştır.

Bu maksatla, memurî ücret kanununa göre tayin hakkı bulunan Personel Kanunu tasarısı çıkarılmaktadır.

— Artan Sa. 8.50. 4 Te ...

Krediler hakkında sözlü soru

C. H. P. İl milletvekili Hasan Tez energesinin Meclis'te fevkalâde toplantısında görüşülmesini istiyor

Artan 8 (Telefonla) — Türkiye C.H.P. Ankara milletvekili Hasan Tez, Meclis Başkanlığına bir sözlü soru önergesi vermiştir. Bu önergede, Ziraat Bankasının köylüye ve çiftçiye kredi vermekte çok ağır şartlar koyduğu, bu yüzden köylünün ve çiftçinin bankadan istifade edemediği ileri sürülerek, bu hususta ne gibi tedbirler alınacağı sorulmaktadır.

Bu önerge, Meclis Başkanlığı tarafından Başbakanlığa gönderilmiştir.

Meclis Grupu dün 7 buçuk

TÜCCAR NE DİYOR?

Memurlara parasız kumaş verilecek

Bu ayın yirmisinde de P.T.T. memurlarına olağanüstü bir ikramiye verilecek

P. T. T. memurlarına ikramiye...

Ampul fiatları artıyor

Kapalı olan Topkapı ampul fabrikası yakında açılıyor. Burada da elektrik, ampul ve saire fiatlarının...

Dün pirinç ve fasulya fiatları donduruldu

Bugünden itibaren bütün pirinçler perakende 240 en iyi cinsi dermeyan fiatiyle de 290 kuruştan satılacak

Artan 24. 6. 51. 2 sa ...

Milli Korunma Kanununun şumulü genişletiliyor

Fiatların dondurulması sistemine dönülmesi üzerine bu kanunun hafifletilmesi için başlamış olan çalışmalar da durduruldu

Çelişkiler ve Açmazlar

Kalkınamama sorunu sadece sermaye yetersizliği değil, ekonomik fazlanın verimli yatırımlara yönlendirilememesidir. Yukarıdaki gazete manşetleri çözümü değil, **"kurcalama metodunu ve çaresizliği"** göstermektedir. Siyasal gerilim, yurtta yatıştırma gezileri, bir yandan dünya tarihinde belki de hiç görülmedik, yüzde yüz memur zammı, bedava kumaş dağıtımı ve memurun içine düştüğü yoksulluğun boyutunu sergilerken, diğer yandan dış borçlarla gerçekleştirilen maaş hovardalığını ortaya koyuyor. Oysa bu zamlar fiyat dondurmaları ve Milli Koruma Kanunu gibi nafile müdahaleler, sonuçta sadece karaborsacıların ve vurguncuların cebine gitmiştir. Benzeri koşulları yüksek enflasyonlarla neredeyse 50 yıldır sürdüren beceriksiz siyasetçi ve yöneticiler, Türk halkının gelişme çabalarının önünü kesmişlerdir.

Cenkid

Şu vesikalara bakın!

"Yeter Söz Milletindir" Diye Ortaya Çıkan Demokrat Partl'yl ve Menderes Gemisini Terk Edenler

1957'de *"Allah bana bir daha böyle bir seçim yaşatmasın."* diyen Adnan Menderes ve Demokrat Parti'si artık hızlı düşüşü yaşamaktadır. İlk kez oy oranının %50'nin altına düştüğü 1957 seçimlerinden az önce din ve milliyetçilik motiflerini ön plana çıkararak **Vatan Cephesi** kurulması çağrısında bulundu. Türkiye'nin her yerinde Ocak denilen şubeler açıldı. Buna rağmen 1958 yılına ait gazetelerde çokca rastlanan haberler, Demokrat Parti'nin kurduğu **Vatan Cephesi**'nden ayrılmalara ve seçmenlerden gelen protestolara ait. Aşağıdaki gazete haberi o dönemin tipik bir örneği.

"Gelecek seçimlerde bu kitle bize rey vermez.."

Antalya Belediye Meclisinde pahalılıktan şikâyetler yapılırken konuşan D. P. Başkanı, 5160 Antalyalının imzaladığı bir mazbatayı yanında taşıdığını söyledi.

Dünkü istanbul gazetelerinin birinci sahifelerini gördünüz mü? Yedi sütunluk, beş sütunluk, dört sütunluk tekziblerle baştan aşağı doluydular. Böyle bir manzaranın eşine dünya basın tarihinde rastlanmamıştır. Kanunun tanıdığı tekzib hakkının takibatı şöyle bir duruma doğru süratle koşuyor. Gazete sahifelerinde bir gün gazeteciler, ertesi günü gazetecilerin söyledikleri işlerine gelmeyen memurlar, teşekküller, muhtelif meslekler mensupları konuşacaklar. Tekzibler hakikate dayansa eh ne yapalım diyeceğiz, şeriatın kestiği parmak acımaz. Ama şu misale bakın.

Balıkesir'in Kozdere ve Yeşiller köylerinde 114 DP'linin istifa ederek CHP'ye geçtiklerini haber vermişiz. Ertesi gün DP ilçe başkanından aynı büyüklükte bir tekzib. Yalan!

Şimdi lütfen bu tekzibi yalanlayan şu vesikalara bakın: Yeşiller ve Kozdere köylüleri DP'den istifa ettiklerini parmak basarak ve imza atarak tevsik ediyorlar.

Eyyyy bu gidişin sonu ne olacak? Tekzib hakkı güya iftiralara karşı şerefleri ve haysiyetleri korumak üzere kabul edilmişti! Peki doğruyu yalana karşı himaye edece bir basının haysiyetini kurtaracak kanun himayesi nerede?

Dün Ankarada 10 basın dâvasına bakıldı

Yeniğün gazetesi Mesul Müdürü 15 gün hapis cezasına çarptırıldı, cezası tecil edildi

1951 yılında 26-29 Kasım tarihleri arasında toplanan IX. CHP Kurultayı'nda DP eleştirilmeye başlanmış ve İsmet İnönü'nün suçlamaları şu noktalarda yoğunlaşmıştı:

1. DP, adalet teminatı tanınmamaktadır.
2. Radyo, hükümet tarafından muhalefet aleyhine kullanılarak devlet tarafsızlığı ihlal edilmektedir.
3. Basın hürriyeti çiğnenmektedir.
4. Rejim emniyeti sarsılmıştır.

DP, 1956 sonrasında muhalif milletvekillerini ve gazetecileri tutuklatıyor ve gazeteleri kapatıyordu. DP otokrasisi 18 Nisan 1960'ta meclis tahkikat komisyonları kurularak DP dışında herkese her türlü siyasi faaliyeti yasaklamaya karar verdi.

Muhalif mebusların zabıtaca takibine nasıl izin veriliyor?

Bir D.P. mebusu, C.M.P. Genel Sekreterinin bu sualine şu mütaleayı ekledi: "Biz muhalefette iken de bu iş böyle olmuş, zabıta tarafından takib edilmemiz halk arasında bize çok sempati toplamıştı,,

Bir Belediye

Hükûmetten Dün 2 Bakan Daha İstifa Etti

Yırcalıdan sonra Emin Kalafat ile Samet Agaoglu da çekildiler

Kabinede bugünlerde bir istifa daha bekleniyor

...ce gece Adalet Bakanı Esad Budakoğlunun da istifa ettiğine dair haberler çıktı; istifalar... ...nci Menderes kabinesinde bazı mevzular üzerinde tasavvurlarını ileri sürdüğü ve bilâhare ile alâkalı

Ankarada yapılan tefsirler

V. Menderes Hükümetinde değişiklikler

Polatkanın Amerikada yapacağı temaslar

Davetli yapan Amerikan Maliye Bakanının, Türkiye... verilecek kredi ve borçların tecili meselesi Kongrede... ...mesinden sonra Polatkan ile görüşmek istediği bildir...

İstifalar 1955 yılından sonraki kötü gidişatla birlikte başlamıştı. Basına ispat hakkı tanınmasını savunan 19 DP'li milletvekilinden 9'u partiden atılınca diğerleri de istifa etmiş ve **Hürriyet Partisi**'ni kurmuşlardı.

34 üncü yıl Sayı 12.262 Perşembe 15 Mayıs 1958

Amerikada Türkiyeye karşı ilgi artıyor

Maliye Bakanı Hasan Polatkan temasları hakkında Cumhuriyet'in Amerika muhabirine malûmat verdi

Vaşington siyasi çevrelerinde, şimdiki stabilizasyon programına ilâveten Amerikanın yakınmamızı desteklemeğe devam edeceği ileri sürülüyor, resmi tebliğin metni yayınlandı

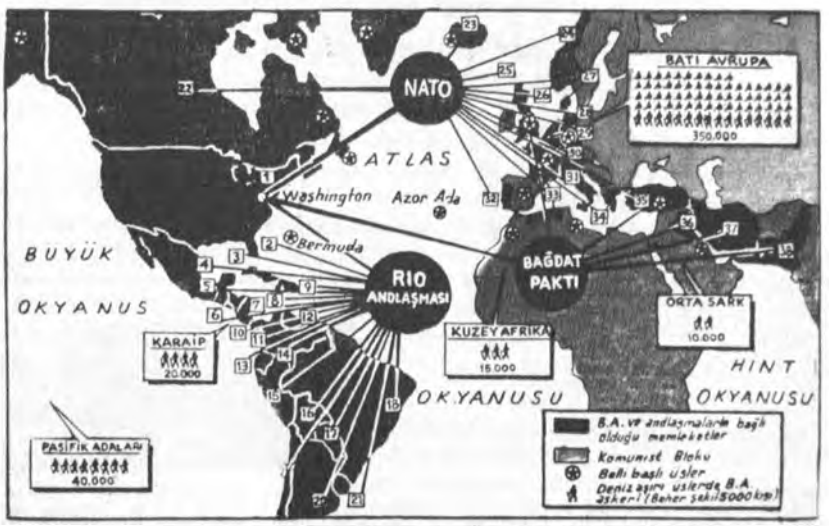
Zirai gelirler vergisi

Kâbil'de Bayara yapılan tezahürat

C. H. P. Meclisi dün de çalışmasını bitiremedi

Yetki ihtilâflarını gidermek üzere tüzükte tadilât yapacak bir komisyon kuruldu

Dün yapılan Hür. Partisi Şehremini üçe kongresinde de İktidar tenkid edildi

Amerikanın Taahhüd ve İttifakları

Yabancı sermayeye bağımlı ve ülkeyi kalkındırma güç ve yeteneğinden yoksun bulunan Türkiye'nin kapitalist sınıfı ulusal kalkınmasından umudu kesmiş, kişisel kalkınma ve dış bağlantılarına önem vermişti. 1950'li ve 1960'lı yıllarda, geniş devlet yardımları ve Amerika'nın ekonomik desteklerinden çok sınırlı sayıda büyük girişimci yararlandırılmıştır. ABD bunları "Münakit Zirai Emtia Anlaşması" örneğinde görüldüğü gibi bir dizi anlaşma metinleriyle monte etmiştir. Yine, DP döneminde kapitalizmin sağlam bir temele oturtulması için küçük sanayinin gelişmesine önem verilmiş; küçük atölyelerden başlayıp büyük fabrikalara doğru yükselen "orta sınıflar" övülmüştür. Burada amaç, muhafazakâr bir toplumsal grubu güçlendirerek, kapitalizmi daha geniş bir temel üzerine oturtma çabasıdır. Özellikle ABD yaptığı karşılıksız para yardımları ile bu tür politikaları teşvik etmiştir. Yukarıda bu konuyla ilgili gazete haberleri ve 1958 yılında yayınlanan bir haritada ABD'nin dünya genelindeki taahhüt ve ittifakları gösteriliyor. İlkay Sunay'ın da

Bağdat Paktı toplantısı.

Amerika, Bağdad Paktı Askeri Komitesine gireceğini açıkladı

Amerikanın bu kararı Bağdad Paktı âzası devletlere bildirildi, Pakt Konseyinin yakında toplanması bekleniyor, Türkiyeden geçirilecek pipeline da tahakkuk safhasına girdi

Pipeline meselesi

Dün görüşülen meseleler

Türkiyeye Amerika

Eisenhower Doktrini Heyeti ile müzakere dün bitti

Bugün öğleüstü Tahrana hareket edecek olan heyetin reisi, dün bir basın toplantısı yaparak Doktrin Heyetinin seyahati ve Ankara müzakereleri etrafında malûmat verdi

Suriyede nüfuz mücadelesi had safhaya girdi

Londra, Kıbrısı taksim yolunda

Alman Savunma Bakanı geldi

Beklenen Ticaret Rejimi Dün Açıklanmadı

Meclisin bugün yapacağı olağanüstü toplantısında Kıbrıs işi görüşülecek

Hükûmet adına Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu izahat verecek, icab ederse Başbakan Adnan Menderes söz alacak,

Ticaret Bakanı A. Aker, İzmir Fuarını açarken diğer yıllara kıyasla kısa bir konuşma yaptı

Ticaret rejimi pek yakında belli olacak

dediği gibi, küçük köylülüğün plebisiter popülizme elverişli olması yanında, Demokrat Parti'nin başlattığı dinamik ve hızlı ekonomik kalkınma sonucu geleneksel değer ve ilişkilerden kopmaya başlayan ve hızlı kentleşmeyle birlikte gittikçe büyüyen bir kitle de Demokrat Partl'nin seferber edebileceği geniş bir destek grubu yaratmıştır. Geleneksel yapılardan çözüldüğü halde, plüralist bir örgütlenme kapsamına alınamayan bu kitle, yetersiz kurumsallaşmanın yarattığı belirsiz ortamda ideolojik olarak seferber edilmeye hazır malzeme teşkil etmiştir. Özellikle 1957'den sonra, Demokrat Parti'nin ideolojik mobilizasyon gittikçe daha fazla ağırlık vermeye başlaması, Halk Partisi'nin sert muhalefeti karşısında ve dağılma belirtileri gösteren popülist ittifakı bir arada tutmak için din ve milliyetçilik Demokrat Parti'nin çaresizlikle sarıldığı son umut olmuştur.

zulan ekonomi ve dış borçların ödenemez hale gelmesi karşısında planlı bir süreci önermek zorunda kalmıştı. **Yazıcı**, telefondan aktarılan plan yapma kararına biraz hayret etti. Ancak itiraz etmeyip, *"Peki!"* demekle yetindi. **Zorlu**, Yazıcı'yı Paris dönüşünde arayacağını söyleyerek telefonu kapattı.

DP'ye Nihayet Planın Pilav Olmadığı Anlatılıyor Ama Çok Geç

Ekonomik Kurtuluşa(I) Giden Yolda Bir Yabancı Uzman Daha: Tinbergen

Bir gün sonra bu kez, Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi, ünlü planlama uzmanı Hollandalı Prof.**Jan Tinbergen**'i arayıp, kendisini Türkiye'ye davet ediyordu. "Kalkınma ve Büyüme Teorisi" dersi veren Prof.Tinbergen, gelişmekte olan ülkelerde plan yapılması konusuyla çok ilgileniyordu. Tinbergen, *"Şartlarımı size bildiririm!"* diyerek öneriye teşekkür etti. Zorlu kısa zamanda sağladığı sonuçlardan memnun olmuştu. Prof.Tinbergen'in *"evet"* demesiyle, kurulması düşünülen Envestiman Komitesi'nin çekirdeği ortaya çıkmıştı.(62)

Hem IMF, hem de OEEC Türkiye'deki enflasyonist gelişmeden tedirgindi. Bu kurumlar Türkiye'de özellikle bir **"Plan Ofisi"**nin kurulmasında, buna yabancı uzmanların katkıda bulunmasında ve bu ofisin uzun dönemli bir plan yapmasında ısrar ediyorlardı. Adnan Menderes'e ülke içinde de bu doğrultuda telkinler geliyordu. Menderes'in güvendiği DSİ Genel Müdürü **Süleyman Demirel**'in Menderes'e *"Beyefendi yatırımlar çok yayıldı. Bunları toparlamamız lazım!"* demesi, Menderes'i çok düşündürmüştü... Federal Almanya Şansölyesi Prof.**Erhard** 1960 Nisan başında Türkiye'ye gelmişti. Bu ziyarete Türkiye büyük önem veriyordu. Ortak Pazar'a girmeye çalışan Türkiye için "vize" ancak F.Almanya tarafından verilebilirdi. Şale Köşkü'nde yapılan görüşmelerde, Ortak Pazar'a girmeye çalışan Menderes'e Prof.Erhard bile "istikrar içinde kalkınma" yolunu tavsiye edecekti.(63)

Plan Komitesi Nihayet Kuruluyor

Plan yapma konusuyla Elektrik İşleri Etüd İdaresi (EİEİ) ilgilenecekti. Ancak plan sözünden pek hoşlanmayan Başbakan Menderes, bu komisyona **"Envestiman ve Koordinasyon Komitesi"** adının verilmesini istedi. Komite üyeleri ise Menderes tarafından ismen atandı. Komite Başbakanlığı'na daha sonra Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlığı görevlerinde bulunacak olan **Hasan Esat Işık** getirildi. Işık, Dışişleri Bakanlığı mensubuydu. Komitenin diğer üyeleri, daha sonra Enerji Bakanlığı yapan **İbrahim Derlner**, **Süleyman Demirel**, **Kemal Siber** ve Maliyeci **Burhan Ulutan**'dı.(64)

(62(63)(64) K.Mortan, C.Çakmaklı, a.g.e., s.43.

Prof.Tinbergen, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi'nden daveti aldıktan kısa bir süre sonra, koşullarını bildiren cevabını F.R.Zorlu'ya yolladı. Tinbergen, yol ve otel harcamalarının karşılanması dışında, herhangi talepte bulunmuyordu. Ancak Türkiye'de çalışmak için yeterli zamanı yoktu. Bu nedenle kalıcı bir çalışma için Dr.**Koopman**'ı salık veriyordu. 6 Nisan 1960 tarihinde Tinbergen ve Koopman, Envestiman ve Koordinasyon Komitesi'yle ilk toplantılarını yaptılar.(65)

Tinbergen'in Üç Aşamalı Planı

Tinbergen bu sözleriyle, özel ve kamu kesiminin birlikte katıldığı bir plan görüşünde olduğunu söylemek istiyordu. Prof.Tinbergen'e göre, Türkiye 10 yıllık bir plan yapmalıydı! Böylesi bir plan, Türkiye'nin bu konudaki tutumunun ciddi olduğunu dünyaya daha iyi anlatırdı. Prof.Tinbergen'in plan hakkındaki görüşleri kısa başlıklar halinde şöyledir:

"Planı üç aşamada kurmak mümkündür:

1. Birinci aşamada, milli gelir artış oranını belirleme yoluna gidilecektir. Bu oran, artıştan doğacak yararların, tasarrufa yönlendirilmesi gereken fedakârlıklarla ve dış yardımların muhtemel hacmiyle kıyaslanmasının sonucu olacaktır. Bu kıyaslama, sermaye-randıman oranı konusunda edinilecek tahmini fikre dayandırılrnalıdır...

2. İkinci aşama, konunun sanayi açısından ele alınmasıdır. Bu da ikiye ayrılabilir: a) Mamul mallara karşı iç talep: i) Tüketim mallarına, ii) Yatırım mallarına; b) Dış talep (ihraç mallarına talep)...

Konunun sanayi açısından ele alınmasının bir sonucu da, ithal ihtiyaçlarının, yerli mamuller ve ithal malları arasındaki dağılıma dayanan, kaba bir tahmini olacaktır. Bununla birlikte, yerll üretimin artırılmasına da ihtiyaç olacaktır. İthal malları yerlne yerli malları ikame eden sanayiierin tercihi konusu, maliyetlerdeki nisbi avantajlara dayandırılmalıdır.

3. Üçüncü aşama, yanl konunun proje açısından ele alınması, var olan bütün projeler arasından caziplikleri bakımından seçilmiş ayrı ayrı projelerden oluşan bir yatırım programı kurulmasına girişmek demektir. Bir proje eğer milli üretimi çok teşvik ederse (yatırılmış sermaye birimi bakımından), döviz sağlar veya tasarruf ederse ya da hükümetin polltikasıyla ilgili diğer konulara hizmet ederse (örneğin iş alanı yaratmak, gelirin toplumsal gruplar arasında ya da bölgeler arasında daha iyi dağılımını sağlamak vb gibi) cazip sayılır.

Tamamlanmış planın, sözü edilen bu üç aşamanın bileşkesi olması gerekmektedir. Özel sektörün bazı bölümleri bireysel projeler halinde ifade edilmezse de, isteğe uygun toplam yatırımlar şeklinde gösterilme-

(65) K.Mortan, C.Çakmaklı, a.g.e., s.43.

leri mümkündür. Planın gerçekleşmesine imkân vermek üzere hükümetin, ekonominin yönünü dolaylı olarak etkileyecek birtakım önlemler alması gerekecektir. Çalışmaların yaklaşık bir yılda tamamlanması düşünülmektedir. Bununla birlikte bu çalışma yönteminin mümkün olup olmayacağı, bilgiyle birlikte elde edilecek tecrübelere bağlı bulunacaktır."

Tinbergen ilk toplantıdaki açış konuşmasıyla OEEC ve IMF'nin önerilerini dile getirmişti. Bu öneriler kabul gördü, 10 yıllık bir plan hazırlama düşüncesi DP yönetimince benimsendi...(66)

Tinbergen Ankara'da 4 gün kalıp 10 Nisan 1960'ta Hollanda'ya döndü. Beraberinde getirdiği **Dr.Koopman**'ın da iyi niyetli, ancak yetersiz bir uzman olduğu sonradan anlaşılacaktı. Türkiye'deyse plan yapacak çok sayıda teknisyen yoktu. Doçentlik tezini yazan anayasacı **Dr.Mümtaz Soysal**'la **Dr.Nejat Bengül**'ün Ulus gazetesinde çıkmış birkaç makalesi dışında, bu konuda doğru dürüst bir çalışma da yoktu.

EİEİ'den **Ayhan Çılıngıroğlu** ise kendisine verilen açık talimat nedeniyle, Tinbergen'in üniversitelerle bağlantı kurması için özel bir çaba harcamıyordu. Daha da önemlisi ordu içindeki genç subayların yıllardır gizli olarak sürdürdükleri hükümeti devirme hazırlıkları son safhalarına gelmişti.

"Önüne kocaman bir bayrak takılmış bir traktörün hem üstü, hem arkasındaki römorku salkım gibi insan dolu olarak köye girişini gördüm. Ona 'Menderes Traktörü' deniyordu."

Başlangıçta her şey çok güzel ve heyecanlıydı...

"Direksiyondaki köylü delikanlısı, klakson sesleriyle etrafı çınlatıyordu. Damlardan, tepelerden koşuşanlar sokakları dolduruyorlardı. Hikâye bir bakıma basittir:

Bulunan ve uygulanan yeni yöntemlerle, çarşıda traktörünü kendi seçen ve muamelesini bankada tamamlatan bu köylü, şehirde traktörünü teslim almıştır. Önüne de bir bayrak asınca, pazar yerine koşmuştur. Köylüsünden, hemşehrisinden, kadın, erkek bulabildiklerini; traktöre, römorka atmıştır. Direksiyonu kullanan arkasında yeni mal sahibi, zaptettiği şehre giren bir kumandan edasıyla dikilir. İşte şimdi köydedir ve halk, haklı veya haksız, bütün bu olan bitenlerin kerametini, bir insana ve onun adına bağlamaktan hoşlanır... Hatta *'Menderes traktörü'* sözleri, o günden bir yakıştırmadır.

Gerçi bu kolaylıklardan aynı günde ve bazen yeterli toprak da olmadığı halde, başka köylüler de faydalanarak, köy meydanları bir traktör

(66) K.Mortan, C.Çakmaklı, a.g.e., s.49.

parkı haline geliyordu. Ama, ne var ki köylünün evvelce pek hayal edemediği ve daha çok devlet işletmelerinde gördüğü traktörleri; şimdi kapılarının önlerinde, evlerinin avlularında kendi malı olarak görüşü, onda ruhi bir gurur ve şahsiyetleşme hissi uyandıran önemli bir faktördü. Bunun yaratacağı havayı ve köyde iktidara kazandıracağı tarafları tasavvur etmek mümkündür."(67)

Kemalist hareketin ve altı okun savunucusu dönemin aydınlarına, yazar Şevket Süreyya Aydemir *"Yiğidi öldür, hakkını yeme."* misali kaleme aldığı yazısına devam ediyor.

"Tarım makineleri ithalat ve ticaretindeki hızlı gelişme ve buna paralel olarak Ziraat Bankası kredilerinde, o zamana kadar uygulanmayan kolaylıkların geniş ölçüde yer alışı, çok önemli sonuçlar verdi. Muhakkak olan, geniş ve kolay işleyen bir kredi sistemiyle makinelerin köye girişini kolayca sağladığıdır. Netice şu oldu ki, köye ve tarım alanına az zamanda çok sayıda traktör, makine ve ziraat aletleri girdi. Böylece de hem ekilen topraklar arttı, hem üretim çoğaldı. Makine ve araçların kolayca köye girişi, ekilmeyen toprakların ekilişi, toplama, ambarlama, sevk ve satış işlerinin açılışı, köylünün yeni iktidara bağlanışını haklı olarak artırdı. Çünkü 1950-1960 arasında memlekette mevcut traktör sayısının 4.000'den 44.000'e yükselişi, biçerdöverlerin artık, yalnız devlet çiftliklerinde değil, halk topraklarında da görünüşü, bunların satın alınması için bulunan pratik kredi kolaylıkları, tarım alanında beklenmeyen rüzgarlar estirdi. 1950'de Türkiye'de 10.5 milyon hektar olan ekim sahası, 1960'ta 23.5 milyon hektara çıkmıştı. 1950'de 8.2 milyon ton hububat (taneliler) istihsali de 1960'ta 13 milyon tona yükseldi. Memlekette ekilen saha ile elde edilen mahsulün böylece bir misli artışının, köy çevrelerinde uyandırdığı duyguları değerlendirmek mümkündür. Aynı artışlar çapa ziraatı mahsullerinde de görüldü. Örneğin yine aynı yıllar içinde tütün 69.000 tondan 140.000 tona, şeker pancarı 566.000 tondan 4.885.00 tona, patates 160.000 tonda 1.400.000 tona, pamuk 54.000 balyadan 212.000 balyaya, zeytinyağı 21.000 tondan 80.000 tona yükseldi. Narenciye üretimi de 10 misli arttı.

Bu rakamlara, aynı yıllar içinde memlekette hububat muhafaza ve depolama silolarının, hiç yoktan 2.000.000 tonluk kapasiteye çıktığını da eklemeliyiz. Böylece yalnız yol, üretim ve pazarlama alanlarında değil, depolama sahasında da bir emniyet nizamının meydana geldiğini görmek mümkün olur. Kısacası toprak uyanınca, köylü ruhiyatında, o zamana kadar alışılmamış birtakım hisler belirdi.

Ama Halk Partisi'nin, köye yolu ve toprak mahsullerine değerli fiyatı götürmediği de bir gerçektir. Haydi İkinci Dünya Savaşı'nın zaruri sıkın-

(67) Şevket Süreyya Aydemir, "İkinci Adam", C.III., s.150.

tılarını bir tarafa bırakalım. Ama bütün Halk Partisi iktidarı boyunca tarımsal ürünlerin değersizliği ve köylerde parasızlık, köyün üstüne daima kasvetli bir kuşun kanatları gibi gerilmişti. Yeni partinin konuştuğu dilde köylü, işte bu değişmez kaderine karşı bir ümit ışığı seziyordu. Bu sezişinde aldanmamıştı da. Ama, köyde bu üretim hareketliliğine, çok üretime ve mahsuller için tatlı fiyatlara ulaşabilmek, yeni yolların açılmasıyla mümkündü.

Yollar, bölge makine parkları, yol ameleliğini ortadan silen dev makineler, sonra iskeleler, limanlar ve benzeri alanlarda memlekete getirilen hizmetler, altyapıda hızlı değişmelere yol açtı. Bunların hepsiyse, halkın hem günlük, hem sürekli hayatında doğrudan etkisi olan, elle tutulur işlerdi. Ayrıca halkın ruh yapısında ve duygularında önemli etkileri oldu.

1950'de yapılan yol tevsiyesi 266 kilometreyken, 1958'de 1216 kilometrenin tesviye edilişi, 1950'de 375 kilometrelik temel tabaka yerine, 1957'de 2154 kilometrelik temel tabaka işlenişi, 1950'de 432 kilometre olan asfalt kaplama işi yerine 1958'de 1806 kilometre asfalt kaplanışı, 1950'de 1669 metrelik köprü yerine, mesela 1952'de 4144, 1954'te 5214 ve 1955'te 6842 metrelik köprü yapılışı ve bu temponun gidişi, halk için dikkat çekici işlerdi.

Bu böyle olunca da örneğin Akdeniz'in evvelce yakın ilçelerle bile bağlantısı olmayan Finike kıyısında, bir portakal bahçesi sahibinin, şimdi portakallarını istediği kadar bekletebilmesi, çünkü mevsiminde her istediği sabah kapısına yanaştıracağı bir kamyona doldurup, ertesi gece Erzurum pazarlarına dökebileceğine olan ruh emniyeti, halkta bir istikrar duygusu ve üretimi geliştirme zevki yaratıyordu. Aynı hall, Karadeniz, Akdeniz kıyıları, Ege Bölgesi, Orta Anadolu, Doğu Anadolu halkını da umutlandırmıştı."

ci şeker fabrikası dün
lasyada işletmeye açıldı

tan konuşmasında, Türkiyenin iktisadi
ıde herhangi bir korkuya mahal verecek
küçük bir gölge dahi yoktur, dedi

Menderes'in Büyük Bir İhtirasla Sıçrattığı Yatırım ve Üretim Rakamları

Demokrat Parti iktidarı bu alanda gerçek bir başarı kaydetmiş ve dedikodularına dalmazsak, 1950'de 137.000 ton olan şeker üretimi, 1960'ta 643.000 tona ve fabrika sayısı 15-16'ya çıkarılmıştır. Bu büyük bir inşa başarısıydı.(68) Çimento istihsali de, yine 10 yılda 400.000 tondan 1.750.000 tona ulaştırıldı. Dokuma sanayii ka-

(68) Örneğin şeker sanayiinde Halk Partisi iktidarı, 4 şeker fabrikasından ibaret barajı bir türlü aşamamıştır. 1937-1938'de bu dört şeker fabrikası da bir arada ancak 42.000 ton şeker vermişti! Gerçi şeker sanayii çok iyi kurulmuştu. İyi teşkilatlanmıştı. Ama fabrika sayısını artırmamakta, o zamanki şeker şirketi yönetiminin karanlık bir direnişi vardı.

pasitesi 1948'e bakarak 1950'de 105'ken, bu kapasite 1960'ta 315'e ulaştı. Enerji üretimi aynı devrede 100'den 375'e yükseldi. Sanayi genel endeksi Demokrat Parti iktidarında 100'den 270'e çıktı. Bu arada mesela demir cevheri üretimi 100'den 475'e, çelik üretimi 230'a, bakır üretimi 103'ten 235'e yükseldi. Bu rakamları daha da çoğaltabiliriz. Hulasa Halk Partisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki inşa misyonunu, adeta isteyerek Demokrat Parti'ye devretti... Gerçi bu arada Demokrat Parti iktidarı 10 yıl Amerika'dan çeşitli şekillerde ve askeri yardımlar haricinde, 1.018.000.000 dolar almıştır. Bundan başka bankalarda mevduatın artışı, kredilerdeki genişleme, bütçedeki yatırım harcamaları da yükselmekteydi.(69)

Ş.S.Aydemir'in bu olumlu tespitleri yadsınamaz. Ancak aşağıda vereceğimiz bilgi ve grafikler, Menderes hükümetinin yarattığı bu tablonun bedelinin ne kadar ağır, yıkıcı ve akıldışı olduğunu gösterecektir.

Menderes "Öncelik Tarıma" Demişti Ancak Ne Pahasına ve Ne Yanlışlıklara Karşı?

1950-1955 Batı'nın Çıkarları Doğrultusunda Yönlendirilen Çarpık Tarım Politikalarıyla Artırılan Üretim Gelirleri Partizan Tarım Ağalarına Gitti Kalanı İse Köylüye

Bayar ve Menderes bu doğru tespit ve vaadlerini gerçekleştirmeye giriştiler. Yukarıda Ş.S.Aydemir'in yansıttığı güzel tablolar sergilendi. Ancak ne pahasına ve ne yanlışlıklara karşı?

Celal Bayar, 1950'de "Meclis Açış Nuktu"nda, "öncelik tarıma" demektedir: *"Elimizdeki kudret ve imkânları birinci derecede bütün şubeleriyle ziraate, ziraatin yardımcısı olan işlere ve zirai sanayiin inkişafına tahsis etmeliyiz."* Büyük bir çiftçi olan Başbakan Menderes, eskiden beri tarımın, tarım dışı sektör tarafından sömürüldüğünü söylemekte ve tarıma öncelik tanınmasını istemektedir.

DP iktidarı, 1950'den sonra bu politikayı uygulayacak ve muhalefetin sanayiin ihmal edildiği yolundaki iddialarını Başbakan Menderes şöyle cevaplandıracaktır:

"Ziraat, nüfusumuzun %80'inin ve en mahrum bir kısmının maişet vasıtasıydı. Bizim memleketimizde içtimai adalet, başka memleketlerdeki gibi amele davası olmaktan çok, daha fazla çiftçi ve köy davasıdır. Halkımızın bu %80'i, milli gelirden ancak %35-40'ı almakta, geri kalan %20 nüfus ise milli gelirin %60 ve daha fazlasını elde etmekteydi. Ziraat ve köy sahası, cemiyet içinde en mahrum sahaydı..."(70)

(69) Şevket Süreyya Aydemir, "İkinci Adam", C.III., s.150.
(70) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.401.

"Vitrin gösteriş tipi, ekonomik kalkınma politikası."
W.H.Nicholis, Dünya Bankası Misyon Üyesi

"Tarıma öncelik" tavsiyesinde bulunan Dünya Bankası Misyonu üyelerinden William H.Nicholis, daha 1955 yılında şöyle değerlendirmiştir: *"1953'te Türkiye'nin tarımı makineleştirme programından doğrudan doğruya sadece 25.000-27.500 kadar çiftçi ailesi faydalanmıştır ki bu %1'den biraz daha yüksek bir nisbeti ifade eder. Sözü geçen ailelerin yıllık ortalama geliri muhtemelen 15.000 dolardan fazla olup, 1952 sonunda bütün çiftçilere dağıtılan resmi kredilerin en az %25'ini bu aileler almıştır... Yine de traktörün gelişinden büyük bir kısmı karasapan kullanan, sayılan 2.5 milyonu bulan küçük çiftçiler doğrudan doğruya yararlanamamıştır... Türkiye -önce endüstride, sonra tarımda- 'vitrin' gösteriş tipi diyebileceğim bir ekonomik kalkınma politikası takip etmiş, yani geniş halk kitleleri aleyhine, ufak bir müstahsil grubu son derece korumuş, yardım almış, şu veya bu şekilde imtiyazlandırmış ve bu suretle bunları vatandaşlardan pek azının katıldığı bir ilerlemenin sembolü haline getirmiştir. Oysa ki, bir yoksulluk denizi içinde birkaç imtiyaz adası, ekonomik kalkınmanın varlığını pek gösteremez."*(71)

1950 yılını izleyen ilk yıllarda büyük arazi sahipleri (toprak ağaları) ekonomik olduğu kadar siyasi bakımdan da hatırı sayılır bir güce sahiptirler. Burjuvazi için etkililiği 1950 seçimlerinin sonuçlarıyla ispatlanmış olan parlamenter sistemle birlikte, **toprak ağaları, köylüler üzerindeki nüfuzlarından ötürü genel seçim düzeninde oyları yönlendirici unsurlar haline gelirler**. Bunun yanı sıra, ülkeyi tarım üretimi aracılığıyla kalkındırmak tasarıları, büyük arazi sahiplerini ulusal ekonominin bu dönem boyunca bu sosyal kategori, toprak ve tarım alanında kullanılan üretim araçları üzerindeki egemenliğini önemli ölçüde pekiştirir.

Tarım makinelerinin ithalatı ve tarım kredisinin yanı sıra, "zirai kalkınma" için resmi kanallardan alınan üçüncü bir tedbir de toprakların ekicilere dağıtılmasıydı. Daha çıkış tarihi 1945 yılından önce önemli ölçüde budanmış olan Toprak Reformu Kanunu ölü doğdu. Kanunun uygulanması ile ilgili olan karamameler ise ancak 1947 yılında tamamlandı ve 1950 seçimlerinden önce büyük arazi sahiplerinin gönlünü hoş tutmak kaygısı, hükümeti başka bir çözüm yolu aramaya götürdü. Bu da devlet mülkiyetindeki toprakları çiftçilere dağıtmak oldu. 1950 seçimlerinden sonra yeni hükümet de aynı yolu tuttu. Böylece **1947 ile 1954 yılları arasında devlete ait 1.143.457 hektarlık toprak köylü ailelerine dağıtıldı**.(72) Ama bu aynı dönem içinde ekilip biçilen toprakların alanı 13

(71) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.401.
(72) Z.Y.Herslag, "Turkey, the challenge..."

milyon 100 bin hektardan 19 milyon 600 bin hektara yükselir.(73) Demek oluyor ki köylülere dağıtılan topraklar, ekilip biçilen arazide artmanın ancak 1/6'sını meydana getirmektedir.(74)

Ekilebilir toprakların belli bir azınlığın elinde yoğunlaşması ve ortalama tarım işletmesinin yüzölçümü olarak büyümesi bize büyük toprak mülkiyetinin güçlendiğini gösterir. Bu güçlenme yalnız niceliksel değil aynı zamanda nitelikselidir... Tarım için elverişli olmayan bu topraklar, ortalama verimin düşmesine yol açtı. Dolayısıyla sonuç olarak hükümetin yaptığı ve hazine topraklarıyla kamu mülkiyetindeki orman ve otlakların köylüye dağıtılmasına dayanan **"Toprak Reformu" hem nicelik hem de nitelik bakımından doğrudan doğruya veya dolaylı yoldan büyük arazi** sahiplerinin işine yaradı.(75)

Kore Savaşı'nın bitişiyle birlikte, ABD elindeki tahıl stokunu pazara sürdü. İşte bu durum Türkiye'deki liberal dönem için ölüm çanlarının çalması demek oldu.

Marshall Yardımı ile Türkiye'den beklenen, tarıma önem verilmesi ve Avrupa'nın gıda ve ham madde deposu haline gelmesiydi. Bu görüş, DP iktidarı tarafından paylaşılmıştır.(76)

1950 ile 1954 yılları arasında geçen süre, hemen hemen mutlak bir libaralizm dönemidir. Böyle bir sistemin çıkmaza girmesi için dört yıldan az bir zaman yetecektir. Ama uluslararası durum bu gidişi daha da hızlandıracaktır. Önceleri tahıl ihracatı Türkiye'ye epey bir miktar döviz getirmekteydi. Soğuk savaşı doruğuna çıkaran Kore Savaşı dolayısıyla, ABD ve Kanada kendi ürettikleri tahılı stok etme yolunu tutmuşlardı. Bu nedenle Türkiye'nin ürettiği tahıl, uluslararası pazarda alıcı bulmaktaydı. Ama Kore Savaşı'nın bitişiyle birlikte, ABD elindeki tahıl stokunu pazara sürdü ve bunun sonucu olarak tahıl fiyatları hızla düştü. İşte bu durum Türkiye'deki liberal dönem için ölüm çanlarının çalması demek oldu. Oysa aşağıda tanma ait ithalat bilgileri ve tablolannda Menderes Hükümeti, Batı finans kuruluşları ve sanayicilerinin Türkiye ekonomisi ve toplumsal yapısını nasıl olumsuz etkilediğini, popülizm adına görmezlikten geldikleri görülüyor.

1948 ile 1953 yılları arasında zirai malzeme ithalatına ayrılan döviz miktarı 562 milyon Türk Lirası olarak bulunur. Aynı dönemde ithal edilen tohumluk tahılın değeri de eklendiğinde, bu rakam 767 milyon Türk Lirası'na (274 milyon dolar) ulaşır. Bu da zirai malzeme satın alınması için

(73) Y.Küçük, "Planlama, Kalkınma..."
(74(75)) Stefanos Yerasimos, a.g.e., naklen, s.188.
(76) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.401.

Türkiye'ye açılan kredilerin işleyişine eşit bir harcama demektir. İstatistiklerde yer almayan bir kısım ulaşım malzemesi ve yakıt ithalatını da eklediğimiz zaman bulacağımız rakam, bu alanda Amerikan raporlannda yapılan tavsiyelere kaba çizgileri içinde uyulduğunu gösterir. Şimdi de bu ithalatın tanm ekonomisi kalkınması alanında oynayabildiği rolü görmemiz gerekir. Zirai malzeme ithalatı asıl, traktör sayısının artması ve sonra da eskiye oranla nispeten daha sık kimyevi gübre kullanılmasıyla kendini gösterir. Diğer tarım makinelerinin artışı ise çok daha düşüktür.

Yıllar	Traktör Sayısı	Yıllar	Fosfat Suni	Nitrat Gübre	Potas (bin ton)
1940	1.066	1946/47	0.8	0.8	0.7
1946	1.356	1954/55	11.6	10.5	0.6(77)
1948	1.750				
1950	16.585				
1952	31.415				
1954	37.743				
1955	40.000(78)				

Kullanılan suni gübre miktarının hektar başına 1 kg'ı ancak geçtiği ve 1955 yılında tarım yapılan 22 milyon hektar tutarındaki topraklardan sadece 3 milyon hektannda traktör kullanıldığı bilinmektedir.(79) Bu durumda traktör sayısının 23, gübre miktarının ise 10 kat çoğaltılmasına ihtiyaç vardır. böyle bir mesafenin kapatılabilmesi için ise daha milyonlarca lira borç almak ve yıllar boyunca çaba harcamak gerekir. Üstelik sorun sadece ülkenin ekonomik kaynaklan sorunu değildir; bu her şeyden önce mevcut sosyo-ekonomik yapıların bir sonucudur.

Doğrudan doğruya dış yardıma bağlı makineleşme, sorunun ancak tek bir veçhesini ifade etmekteydi. Kredi ve toprak sorunları ise iktidann ekonomik siyasetine bağlı kalıyordu.(80)

Zirai malzemenin, ithal edildikten sonra çiftçilere dağıtılması gerekiyordu ve bu noktada da tanm kredisinin rolü ortaya çıkıyordu. Bu kredi iki tarzda kendini gösterdi. Çiftçilere verilen krediler ve tanm ürünleri fiyatlannın devlet eliyle belli bir düzeyde tutulması.

(77) Z.Y.Hershlag, "Turkey, the challenge..."
(78) S.Özkol, "Emperyalizm, Tekelci Kapitalizm ve Türkiye", 1970.
(79) OECD "Le capital dans l'agriculture et son financement", Paris, 1970.
(80) Stefanos Yerasimos, a.g.e., s.186.

Tarım kredisinin devlet tarafından verilen toplam krediye oranla evrimi:

Yıllar	Net Tarımsal Kredi Hacmi (Milyon TL)	Toplam Kredi Hacmi (Milyon TL)	Tarımsal Kredi Toplam Kredi	Toprak Mahsulleri Ofisine Kredi/ Toplam Merkez Bankası Kredisi
1950	780	2.032	38.4(%)	17.2(%)
1951	1.177	2.712	43.4	22.9
1952	1.861	3.753	49.6	27.9
1953	2.142	4.252	45.1	34.1
1954	2.447	5.640	43.4	30.9
1955	2.602	7.190	36.2	15.9

Görülüyor ki 1950 ile 1955 yılları arasında toplam kredi cari fiyatlar üzerinden %253 artarken, tarım kredisi %233 artar. Aynı dönem içinde ticari kredi %255 artar ve Merkez Bankası kredileri hariç, toplam kredi hacminin ortalama %46'sını meydana getirir. Demek oluyor ki, tarım kredisi toplam krediyle karşılaştırıldığında, hem hacim hem de oran olarak ticari kredinin altında bir artış gösterir. Büyük arazi sahiplerinin bu refah çağında şehir burjuvazisi ekonomik üstünlüklerin büyük bir kısmını kendi üzerine geçirmeye devam eder.

1949 ile 1956 Arasında Traktör Sayısı 30 Kat Kullanılan Gübre ise 10 Kat Artmasına Rağmen Üretim Aynı Miktarda Kalıyor Bu Süre İçinde Her İkisi İçin Yapılan Dış Borçlanma ve Yüz Milyonlarca Dolarlık Tarımsal İthalat Ne İşe Yaradı?

Batı kapitalizminin yönlendirmesiyle, Türkiye'de iktidarın uyguladığı "tarım yoluyla kalkınmanın fiyaskosunu belgeleyen diğer bir konu da üretim ve ihracat rakamlarıdır. Sabit fiyatlarla safi zirai ürün endeksi 1950 yılında 100'den, 1953 yılında 141'lik bir sıçrama yaptıktan sonra, 1955 yılında 123'e varır. Bu aynı yılın tarım alanındaki faal nüfus başına göre hesaplandığında 1950 ile 1955 arasında %10, yani yılda ortalama %2'lik bir gelişme gösterir.(81)

Kalkınma programının asıl hedefi olan buğday üretimi alanına gelince, şöyle bir evrim belirir:(82)

(81) OECD, "Le developpement de l'agriculture en Europe méridionale", (Güney Avrupa'da Zirai Kalkınma), Paris, 1969.

(82) ABD, Tarım Bakanlığı, Ekonomik Araştırma Servisi, "Turkey supply and demand projections for Farm Products to 1975 with Implications for U.S. exports" (1975 Yılına Kadar Türkiye'nin Zirai Ürünler Alanında Arz ve Talep Tahminleriyle Bunun ABD'nin İhracatına Etkileri), Washington, D.C., 1967.

Yıllar	Kg./ Hektar	Alan (1000 hekt.)	Üretim (bin ton)	Dış Ticaret Dengesi (bin ton) İhracat(-) İthacat(+)	TÜKETİM Toplam (bin ton)	TÜKETİM Kişi Başına (Kg.)
1946				-53		
1947				-118		
1948	1.086	4.357	4.732	-21	2.856	143
1949	853	3.727	2.341	+171	2.492	122
1950	864	4.029	3.481	+461	2.828	134
1951	1.161	4.167	4.871	+46	3.568	166
1952	1.194	4.536	5.416	-109	3.523	159
1953	1.248	5.192	6.480	-949	3.469	153
1954	765	4.996	3.822	-259	3.157	135
1955	977	5.295	5.173	-158	3.316	138
1956	872	5.501	4.797	+674	3.926	158

Bu tabloda üstünde durulması gereken bazı noktalar vardır:

Tarım alanında sağlanan verimlilik, makineleşmeden veya zirai ekonomik teşebbüsün örgütlenmesinden çok, hava şartlarına bağlı görülmektedir. 1952 ve özellikle 1953 yılında hava şartları olağanüstü iyi olmuştu. Bu doğal etkeni dışta tutarsak, 1949 ile 1956 arasında traktör sayısının 23 katına, kullanılan gübre miktarının ise 10 katına çıkmış olması verimliliğin aynı düzeyde kalmasını engelleyememiş, bu süre boyunca ithalata ödenen yüz milyonlarca dolar kreditör metropollere ve onların sanayilerine gitmiştir. Buğday üretimi yapılan topraklardaki artış, genel olarak ekilip biçilen topraklardaki artıştan daha azdır. Böylece buğday ekimi yapılan toprakların ekilip biçilebilen bütün topraklara oranı 1948 ile 1956 arasında 1/3'ten 1/4'e düşer. Bu da Türkiye'deki tarım üretiminin ikinci kanadını oluşturan sınai bitkiler alanında daha önemli bir artışı içerir. Bu olgu başlıca iki sebebe dayanır:

1. 1947 ile 1956 yılları arasında Türkiye'de yetişen tarım ürünlerinin ihraç fiyatları şöylece gelişir.

Yıllar	Buğday	Diğer Tahıllar (TL/ton)	Tütün (TL/kg)
1947	418	305	4.2
1948	-	312	3.5
1949	-	268	3.4
1950	-	250	3.4
1951	335	222	3.3
1952	365	228	3.1
1953	274	177	3.3
1954	198	227	3.8
1955	220	143	4.3
1956	282	162	4.4

Buğday fiyatları 1947 ile 1954 yılları arasında %50'nin üstüne varacak bir oranda, hemen hemen düzenli bir düşme gösterir. 1952 ile 1954 yılları arasında, yani son derece elverişli hava şartları dolayısıyla Türkiye'deki buğday üretiminin en üstün verim düzeyine ulaştığı bir dönemde bu düşüş,

Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'nın ellerindeki stok buğdayı tam o sırada dünya pazarına sürmeleri yüzünden en hızlı noktaya varır. Dolayısıyla büyük tarım işletmecileri, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin desteğine rağmen, tahıl üretimini yaygınlaştırmak istemezler. Bu şartlara bir de bu büyük işletmecilerin, tarım makineleri ithalatına konulan sınırlandırmalar yüzünden, dünya pazarında rekabete girmelerine elverecek yoğun bir üretime geçme imkânından yoksun olmaları eklenince, bu isteksizlik daha da büyür. Bu dönem içinde büyük tarım işletmecilerinin tutumu, buğday ekimine ayrılan arazinin yüzölçümündeki değişmelerden anlaşılır. Buna karşılık aynı yıllar içinde tütün fiyatlarında çok daha küçük bir düşme olur ve 1952 yılından sonra bu fiyatlar eski düzeyine ulaşır. Bunun gibi pamuk fiyatları da genel olarak bu düşme eğilimine karşı direnç gösterir. İşte bütün bunlardan dolayı, aksi yönde verilen bütün talimatlara rağmen, sınai bitkilerin üretimine doğru belli bir eğilim ortaya çıkar.(83)

Tarım Şampiyonluğundan ABD'nin İhtiyaç Fazlası Ürün Pazarına Düşüş

Müflis Bir Hükümetin Çaresizliği ile Müstemleke Yönetiminden Bin Beter Akıldışı Bir Utanç Belgesi ile Türk Tarımının Çökertilişi

12 Kasım 1956 "Münakit Zirai Emtia Anlaşması"

Daha birkaç yıl önce Amerikan yardımını çok faydalı kullandığı için **dünyanın sayılı tarım ambarı** ülkeleri arasında yükselişi propaganda edilen Türkiye, 1955'ten itibaren Amerika'dan tarım ürünleri satın almak için şartları ağır anlaşmalar imzalamak zorunda kalmıştır. Türk tarımının gelişmesini ve fazla ürün almasını önleyici ve **Amerikan tarım ürünlerine, Türkiye'de her yıl genişleyen bir pazar açmayı amaç edinen** anlaşmalar yapıldı.

Aşağıda 1956 tarihli anlaşmadan yer verilen bazı bölümleri dikkatle okuyunuz (özellikle altı tarafımızdan çizilenler) **ve ülkeyi yöneten Demokrat Parti siyasi kadrolarının ve bazı bürokratların o dönemde Türkiye'nin en önemli sektörü olan tarımı yoketme konusunda ne kadar dışa bağımlı, bilgisiz, çaresiz, basiretsiz ve sorumsuz** olduklа-

(83) Stefanos Yerasimos, a.g.e., s.195, 196.

rını, bu dizinin kapak isimlerinde kullandığımız "BATIRMA" sözcünün ne kadar yerinde olduğu görülebilir.

Türkiye, ABD kredisiyle ABD'den alacağı ürünlerin parasını dünya fiatlarıyla ödeyecektir; ancak bu kredi şartları öylesine ilginç ve dayatmacı bir şekilde önüne konmuştur ki, bu ticaretin alışverişiyle hiç ilgisi olmayan ve ABD emperyalizminin Türkiye'ye çöreklenmesi amacıyla, kültürden eğitime, vakıf faaliyetlerinden özel teşebbüse kadar zorunlu para dağıtımı ve bağış şartı konulmuş, Türkiye'nin satın aldığı ürün üzerindeki tüm haklarına ambargo konulmuştur.

ABD Hükümeti yardım adı altında Dünya fiyatlarıyla sattığı 12 Kasım 1956 tarihli anlaşma ile **kendi ihtiyaç fazlası olan buğday, arpa, mısır, dondurulmuş et, konserve sığır eti, don yağı ve soya yağı gibi maddeleri**, Amerikan gemileriyle Türkiye'ye taşıma ücretiyle birlikte 43.6 milyon dolar karşılığında, aşağıdaki bağlayıcı şartlarla Türkiye'ye verecektir:

1) Türkiye'ye satılan Amerikan tarım ürünleri fazlası, Amerika'nın aynı mallarının alıcısı bilinen pazarlara ve Amerika'nın düşman tanıdığı ülkelere satılmayacak ve yalnız Türkiye'nin iç tüketimi için kullanılacaktır.

2) Bu anlaşma ile Türkiye'ye satılacak malların dünya mahsul piyasa fiyatları üzerinde tesir yapmaması için dünya piyasası üzerinden fiyat tesbit edilecektir.

3) Türkiye'nin yetiştirdiği ve anlaşmada adı geçen veya benzeri mahsullerin Türkiye'den yapılacak ihracatı, Amerika tarafından kontrol edilecektir.

4) Amerikan tarım ürünleri fazlası Türk Lirası ile satın alınacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na yatırılacak olan bu Türk Liraları şöyle kullanılacaktır:

* 21.900.000 dolar karşılığı Türk Lirası, ABD Hükümetinin Türkiye'deki masraflarıyla, ABD tarım ürünleri için yeni piyasa imkânları temini, uluslararası eğitim mübadelesi, kitap ve gazetelerin tercüme, yayın ve dağıtımı çalışmalarının finansmanında kullanılmak üzere ABD Hükümeti emrine;

* 1.250.000 dolar karşılığı Türk Lirası, Türkiye'de Amerikan vatandaşları tarafından kurulup işletilen okul, kütüphane ve cemaat merkezlerine yardım için ABD Hükümeti emrine, (ki toplam olarak 23.150.000 dolar, yaklaşık olarak 232 milyon TL eder).

Geri kalan 23.150.000 dolar karşılığı Türk Lirası iktisadi kalkınması için Türkiye'ye faizle aşağıdaki ön şartlarla borç verilecektir:

(a) Türkiye'ye faizle borç verilecek bu miktarın 6.000.000 dolar karşılığı Türk Lirası kısmı Türkiye'de özel teşebbüse borç verilmek üzere ayrılacaktır. Bu ikrazın şartları ve süresi, ayrıca ek bir anlaşma ile kararlaştırılacaktır.

(Bu suretle, yeni bir anlaşma ile başka şartlar koyarak Türk Hükümeti-

ne borç olarak verilecek Türk paralarının kullanılma yerlerini de Amerika tayin edecektir. Böylece ağır şartlarla borç alınan paraların kullanılması konusunda Türk Hükümeti serbestliğini de kaybetmiş olmaktadır. Yazar Notu)

(b) Türk ve Amerikan Hükümetleri, Amerikan tarım ürünlerine ait Türkiye'deki piyasa taleplerini artırmak ve geliştirmek için devamlı gayret sarfedeceklerdir. Her iki hükümet bu anlaşmanın uygulanmasında özel teşebbüs sahiplerinin etkili bir biçimde rol oynaması için ticari şartlar sağlayacaklardır.

(c) İkraz için Türk Hükümetine ayrılacak paraların kullanılma tarzı hakkında Türk ve Amerikan Hükümetleri anlaşamazlarsa, bu anlaşma tarihinden itibaren üç yıl içinde Türkiye'ye borç verilmeyen ikrazlar, ABD Hükümeti bu anlaşma hükümlerine göre, istediği gibi kullanabilecektir.

(Borç olarak verilecek para için Amerika'nın ileri süreceği bağlayıcı şartları, Türkiye sakıncalı bulur da kabul etmezse, Amerika, Türk bankalarında toplanacak, yüz milyonları aşan Türk Liralarını keyfine göre kullanarak devlet üstünde devlet olarak, ekonomik ve politik baskısını sürdürebilecektir. Yazar Notu)

Bundan önce incelediğimiz anlaşmalarda olduğu gibi, borç veren ve borç alan iki hükümet karşılıklı bir anlaşma yapıyorlar. **Borç veren çok ağır şartlar ileri sürüyor ve o ülkenin iç işlerine, ticaretine ve borç vereceği paranın hangi amaçla nerede ve nasıl ve de kimin tarafından kullanılacağına varıncaya kadar herşeye karışıyor.** Bu anlaşmada taraf olan bağımsız Türk Devletinin Hükümeti, bu ağır şartları reddetmediği gibi, Amerika'nın dünya piyasa fiyatları üzerinden vereceği buğdayın cinsini, niteliklerini ne zaman ve nereye teslim edeceğine ait, böyle alışverişlerde normal sayılabilecek şartları daha ileri sürmüyor. **%98'i Müslüman olan Türk halkının** İslâm usullerine göre, kesilmeyip öldürülerek **kanı akıtılmayan, dondurulmuş veya konserve etlerin Türk halkına yedirilmesi için**, Türkiye'ye sevk edilecek dondurulmuş veya konserve etlerin İslâm usüllerine göre kesilmiş olması şartını dahi anlaşmaya koyduramıyor veya aklına dahi getirmiyor.

Yine bu anlaşma ile satın alınarak sabun yapımında **kendi ürünümüz zeytinyağının yerine kullanılacak olan don yağının içinde domuz yağının bulunmaması şartı da anlaşmaya konulmuyor.** Halkın temiz dinsel duygularına gerçekte bir değer vermeyen DP iktidarının halkın bu duygularını sadece kendi çıkarları ve siyasi iktidarlarının sürdürülmesi için nasıl sömürdüklerini, bu örnekler gün ışığına çıkarmaktadır.

Kendi öz ürünümüz zeytinyağının, sabun yapımında kullanılmasını bir kararname ile yasaklayarak, onun yerine Amerika'dan satın alınan domuz karışımı don yağının kullanılması mecburiyetini geti-

ren DP Hükümeti, Amerika'ya pazar olma uğruna Türk zeytinyağı üreticilerini de açlığa ve yoksulluğa mahkum ediyordu. Türkiye'de pazarı olmayan Amerikan, don ve soya yağlarına pazar açmakla Hükümet Türkiye'nin ve Türk halkının çıkarlarına aykırı olan bu anlaşmanın uygulanmasına geçiyordu. Zengin Amerikan çiftçisinin daha zenginleşmesi için Türkiye'nin de sömürülmesi zorunluydu ve bunun için de yoksul Türk çiftçisi, zeytincisi kendi hükümeti eliyle yoksulluğa itiliyordu.

Türk tarım ürünlerinin iç piyasadaki fiyatlarının dünya piyasalarındaki fiyatlara denk olduğu kabul edilse dahi, Amerikan tarım ürünleri Türkiye'ye ithal edilirken **Türk kanunlarına göre alınacak gümrük vergisi özel idare ve belediyelere ait vergiler, resim ve harçlar, sundurma ve antrepo ücretleri rıhtım resmi ve rıhtım ücretlerinden muaf tutulmuştur.** Yerli ürünlerimizi ve Türk üreticisini korumak için kanunlarla konulmuş olan bu vergiler, Amerikan tarım ürünlerinin Türkiye'ye ithalinde de alınmış olsaydı, hem Türk Hükümeti vergi alarak gelirini artıracak, aynı zamanda Amerika'dan ithal edilen bu ürünlerin fiyatları da artacağından, aynı veya benzeri Türk ürünleriyle Türkiye'de rekabet edemeyeceklerdi. Amerika bu ürünlerin fiyatlarını kendi çıkarı için dünya piyasa fiyatlarının altında, Türkiye'ye veremeyeceğine göre en kestirme yol, bu ürünlerin Türkiye'ye girişinde gümrük vergisi, diğer harç ve resimlerden muaf tutulmasıdır. **Amerika'nın PL 480 sayılı kanuna göre yapılan bu ithalatta Amerika'dan ithal edilecek malların sürümünü artırmak ve bunlara duyulan ihtiyacı geliştirmek amacıyla emtianın memleketimize girişinde maliyetini artırıcı herhangi bir tesire maruz kalmayarak, en ucuz şekilde ihtiyaç sahiplerinin istifadesine arzı zaruri bulunmaktadır**; gerekçesiyle 6969 sayılı kanun Türkiye Büyük Millet Meclisinden geçirilmiş ve Amerika'nın anlaşmada öne sürdüğü şartlara uyularak önemli bir engel daha kolaylıkla aşılmıştır. Ancak bu kanunla Amerikan üreticisi himaye edilirken Türkiye'nin buğday, yağlı tohumlar, et, süt, peynir ve zeytinyağı üreticilerinin nasıl korunacağı ve yaşayacağı düşünülmemiştir. **Amerikan tarım ürünlerine tanınan bu imtiyazlar karşısında, yerli üretimin azalması, Amerikan tarım ürünleri ithalatıyla karşılanacaktır.** Amerika tarım emtiasına tanınan imtiyazlar karşısında Türk ürünleri elbette rekabet edemezdi. Amerikan üreticisi kendi devletinden başka, Türk Hükümetini de kendi arkasına almıştı.

Türk halkının çıkarları yerine, Amerika'nın Türkiye'deki pazarlarını genişletme ve geliştirme politikasını bu anlaşma ile kayıtsız şartsız kabul eden bir iktidar, Türk tarımını ve Türk üreticisini Amerikan çiftçisinin refahı uğruna bir çıkmaza ve felakete sürüklüyordu.

ABD, 1954 yılında Amerika'nın elinde birikmiş olan ihtiyaç fazlası tarım ürünlerinin Amerika'ya yararlı olacak şekilde elden çıkarılması için PL

480 sayılı kanunu kabul etmiştir. Bu kanuna göre yapılacak ikili anlaşmalarla tarım ürünleri fazlası, mahsul satışlarından elde edilecek yabancı paraların hangi amaçlarla ve nasıl kullanılacağı da kanunun 104'üncü bölümünde paragraflar halinde sıralanmıştır. Değişik tarihlerde yapılan ikili anlaşmalar bu kanuna dayandığı için fıkralardan birçoğu anlaşmalar da yer alır. İncelediğimiz anlaşmada da kanunun 104 (a), 104 (g), 104 (i), 104 (f) gibi fıkraları yer almıştır. 20 Ocak 1958 tarihinde tarım ürünleri fazlalıkları için yapılan anlaşmada(8), PL 480 sayılı kanunla varılmak istenen başka bir amaç da yer almış ve bu amaçla aynı anlaşma ile ABD emrine para da ayrılmıştır. Anlaşmaya girmeden önce, PL 480 sayılı Amerikan kanununun 104 (e) fıkrasını buraya aktaralım:

104 (e): Uluslararasında dengeli bir ekonomik ve ticari gelişmeyi teşvik için anlaşmalara uygun olarak alınan paraların %25'ini aşmamak kaydıyla, bu amaç için ayrılacak ve Export-Import Bank Of Washington'un koyduğu usule uyularak, banka ile ülke arasında istikraz için varılan karşılıklı anlaşmaya göre, Amerikan iş firmalarına ve onların kollarına, şubelerine ve bu firmalara bağlı diğer firmalara, o ülkedeki işlerini geliştirmek ve ticareti genişletmek ya da yerli ve yabancı firmalara, **Amerikan tarım ürünlerinin pazarlanması ve tüketiminin artırılması, dağıtılması ve kullanılmasına yardım edecek tesisler kurmak için verilir.** Ancak Amerika'da üretilen veya imal edilen mallara, rekabet amacıyla ABD ne ihraç edilmek için ya da Amerikan tarım malları veya imalatına dış pazarlarda Amerika ile rekabet edecek herhangi bir üretim veya imal için bu istikraz yapılmayacaktır.

Türk Tarımını Çökerten Bir Utanç Belgesi Daha

20 Ocak 1958 Münakit Zirai Emtia Anlaşması

20 Ocak 1958 tarihli anlaşma ile Türkiye'ye Amerikan tarım ürünlerinden aşağıdaki maddeler verilecektir:

Emtia	İhracat Pazar Kıymeti (Milyon Dolar)
- Buğday	15.4
- Yem	3.0
- Soya fasulyesi veya pamuk yağı	21.4
- Tereyağı	0.4
- Yağlı süttozu	0.2
- Peynir	1.3
- Yağsız süttozu	0.3
- Navlun (takribi %50)	4.8
TOPLAM	46.8

Aynı anlaşmanın ikinci maddesinin 1 (b) kısmında:

Bu anlaşma gereğince iktisap edilen paraların %25'ini aşmamak kaydıyla Export-Import Bank Of Washington tarafından 104 (e) bölümü gereğince yapılacak ikrazat ve bununla ilgili olarak zikredilen bankanın Türkiye'deki idari masrafları için 7 milyon doların Türk Lirası muadili bir miktar. Bu ikrazat Türkiye'deki iş hayatının geliştirilmesi maksadıyla Türkiye'deki Birleşik Devletler firmaları ile bunların ajansları, teşekkülleri veya şubelerine, Birleşik Devletler zirai maddelerinin kullanılması ve tevziine yardım etmek veya paraların istihlakini diğer suretlerde artırmak için gereken tesisatın kurulmasını teminen Birleşik Devletler firmalarıyla Türk firmalarına verilecektir. Bu kabil ikrazatın hem Export-Import Bank Of Washington ve hem de Türk Hükümetince şayanı kabul olmaları hususunda mutabakata varılmıştır. Bu mevzuda Türk Hariciye Vekaletinin Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Türk Hükümeti namına hareket edecektir.

Görülüyor ki sistemli çalışan ve çok hesaplı hareket eden Amerika, elden çıkaracağı her şeyden ne yolda ve nasıl kendisi için en çok yarar sağlayabileceğini, kanunlarla tesbit etmekte ve bunu yapacağı ikili anlaşmalara temel olarak uygulamaya geçmektedir. Buna karşılık TC Hükümeti kendi üreticisinin çıkarlarını korumak şöyle dursun, Türk Ulusunun tüm çıkarlarını dahi düşünmeksizin Amerika'nın, yoksul Türk halkının sırtından daha fazla kazanması için onlara gümrük ve vergi muafiyetleri tanıyan kanunlar çıkararak yardımcı olmaktadır. Zengin ve kalkınmış Amerika ile yoksul ve kalkınmamış Türkiye arasında ulusal çıkarlann korunması bakımından ne kadar büyük gelişmeler olduğu açıkça görülmektedir.

104 (e) bölümünün son paragrafına göre, Amerika'dan alınacak bu mallardan, Türkiye'nin borçlanarak alacağı veya Türkiye'de bu krediden yararlanacak Amerikan, yerli ve yabancı firmaların ihracata yönelmelerine imkân yoktur. Bunlara yapılacak ikrazın amacı Amerika'nın mutad pazarlarına zarar vermeksizin, Türkiye'deki Amerikan tarım fazlası ürünlerine olan ihtiyacı ve istekleri artıracak yatırımlara yönelmektedir. Süttozu okullarda çocuklara zorla içirilerek alıştınlmakta, soya fasulyesi ekimi kasten baltalanmaktadır.(84)

(84) Fletcher Warren tarafından TC Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'ya verilen nota: "20 Ocak 1958 tarihli anlaşma ile ilgili olarak, 20 Ocak 1958 tarihli ve 1755 sayılı Amerikan Hükümetinin notası."
Raymond A.Hare tarafından Ticaret Bakanı Muhlis Ete'ye verilen nota: "21 Şubat 1963 Tarihli, Zirai Maddeler Ticaretinin Geliştirilmesi Hakkındaki 161 Milyon Dolarlık İkili Anlaşma ile ilgili olarak ABD'nin verdiği nota."
21 Şubat 1963 tarihli Amerikan Hükümetinin notasına, TC Hükümetinden Muhlis Ete'nin cevabı.

"Motorun Teptiği Yerde Ot Bitmez"
Meralar Yağmalanıp Tarla Olunca
Demokrat Parti iktidarı, uyuyan imkânları uyandırmış, çarkları harekete geçirmiştir. Ama birçok alanlarda da, çarkların birbirine çarpmasını önleyememiştir.

Traktörlerin gelişi, güzel her toprağa sokuluşu, çok yerde toprağı yormuş, gelişigüzel köylere sokuluşu meralan azaltmıştır. Memlekette 1950-1960 arasında meralar, 40.000.000 hektardan, 28.000.000 hektara inmiştir. O kadar da değil. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki derebeyi biçiminde toprak ağaları, uçsuz bucaksız topraklarına traktörleri soktular. (Günümüze kadar ulaşan hayvancılık sorunlarının başlıca nedenlerinden birisi de meraların 50 yıl öncesinden yok edilmeye başlanmasıdır.) Ardından toprak mibzerlerle ekildi. Yine makinelerle düzeltildi. Bu topraklarda köylüye artık iş kalmamış demekti. Çünkü ekinler de biçerdöverle biçilecekti. Taneler arkadaki kamyona kendiliğinden akacaktır ve bu kamyonlar, mahsulü hemen ofis silolarına aktaracaktır. Hilesiz kantarlarda mal tartılacak, para da ofis kasasından peşin alınacaktır. Bunun neticesi malum. Zaten toprağı olmayan, o güne kadar bey, ağa toprağında çalışan köylü, bu sefer köyde de işsiz kalınca, şehirlere akacaktır. Eh, sonra döviz tahsislerinde, kredi tahsislerinde, alım satımlarda, evvelce bilinmeyen bir gizli mekanizma, yani particilik de harekete gelmiştir. **Köy içinden parçalanmıştır. Kahveler, camiler birbirinden ayrılmıştır.**

Hükümet devlet radyosu dahil her mecrada ötekileştirme ve ayrımcılığı körüklüyordu. Örneğin her gün radyoda DP'yi ihtifat edenlerin uzun isimleri konuyordu.

Hulasa, çarklar yalnız bu alanlarda değil, daha nice sahalarda birbirine çarpmaktadır. Hele taşrada siyaset, artık politikacının bile değil, demagogun, düzenbazın malı olmuştur. Bir taraftan halkın sözcüleri, halkın liderleri olarak sivrilen ve hükümet baskısını adeta köyden kovan ocak, bucak başkanları bu sefer de, yeni ağalar, yeni siyaset murabahacıları şeklinde her şeye el atmışlardır.

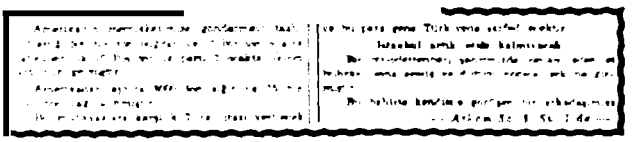
Kısacası Demokrat Parti iktidarı, uyuyan imkânları uyandırmış, çarkları harekete geçirmiştir. Ama birçok alanlarda da, çarkların birbirine çarpmasını önleyememiştir. Bunu önleyebilir miydi? Hayır! Çünkü Demokrat Parti iktidarının benimsediği siyasetle, toplum içinde çelişmeler, sınıflaşmalar, ister istemez kesinleşecekti. Niketim, bugün artık her şey demek olan siyasi oligarşinin ve iktisadi oligarşinin sosyal temelleri, Demokrat Parti iktidarı zamanında atıldı.(85)

(85) Şevket Süreyya Aydemir, "Menderes'in Dramı", Remzi K. 1999.

Amerikadan 8000 ton sığır satın alındı

Et ve Balık Kurumunun İstanbuldaki soğukhava depolarında şehrin tam bir aylık et ihtiyacını karşılıyacak kadar stok var

Meclise verilen sözlü soru

Yemen dün

Tarım şampiyonluğu yapan Adnan Menderes'in ülkesini ne hale getirdiğini Türk tarımının çöküşünü belgeleyen haber başlığı.

Bu başlık altındaki yazı şöyledir: **"Amerika'nın memleketimize göndermeyi taahhüd ettiği 500 bin ton buğday ve 10 bin ton mısıra mahsuben, ilk 10 bin tonluk parti 7 ocakta, ikinci parti dün gelmiştir. Amerika'dan ayrıca 800 ton sığır ve 15 bin ton don yağı alınmıştır. Bu mübayaalara karşılık Türk lirası verilecek ve bu para gene Türkiye'de sarf edilecektir. İstanbul artık etsiz kalmayacak. Bir müddetten beri şehrimizde devam eden et buhranı sona ermiş ve durum normal şekline girmiştir."**

13 Ocak 1957 Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bu haberde, **İstanbul'un bir aylık et ihtiyacının karşılandığını** sevinçli bir haber olarak vermesine bakarak, Türkiye'nin en gözde şehri olan İstanbul'un ne hale düştüğü görülüyor.

Bu kitabın içeriğinde hep vurguladığımız gibi, herhangi bir savaş hali veya kıtlık olmaksızın, 7 yıl boyunca tarım alanında yatırım yapan(!) Türkiye gibi et tüketicisi bir ülkenin temel proteğin kaynağı olan etin ve daha birçok gıda maddesinin bulunmaması batışı gösteren pek çok nedenden biri değil mi?

Sıradan bir ticaret gibi gözüken bu ithalatın ayrıntıları (anlaşma metinlerinde görüldüğü gibi) kapsamı ve amacı öylesine genişletilmiştir ki, Türkiye'yi ABD'nin ihtiyaç fazlası ürün pazarına dönüştüren, Türk gıda ihracatını sınırlayan, Türkiye'de ABD mallarına pazar açmayı zorunlu kılan, ithalat kredisinin kültür, eğitim, misyonerlik faaliyetleri ve daha pek çok alanda kullanılmasını zorunlu hale getiren, sömürge yönetimine ve doğrudan müdahaleye dönüşen bu ithalat, ilki 12 Kasım 1956'da imzalanan ve daha sonra da tekrarlanan utanç verici **"Münakit Ziraî Emtia Anlaşması"** kapsamında yapılmıştır.

Yanda sayfa: Bu gazete reklamında görüleceği gibi Türkiye, ABD ve ayağa kalkmış olan Avrupa sanayiinin büyüyen pazarı haline gelmiştir.

Bunun üzerine motor yoktur...
ARCHIMEDES
40 senedenberi dünya denizlerinde baştadır
Model S-50
TEDİYATTA BÜYÜK KOLAYLIK!
TRANSTÜRK Ltd. Şti.
SİPARİŞİNİZİ ŞİMDİDEN AVANS YATIRMANIZ
GUARANTEED SWEDISH STEEL
LÜKS
TRAŞ BIÇAKLARINI KULLANINIZ
Betoniyer ve Vibratör
Coldspot
Sizi her bakımdan memnun edecek en mükemmel AMERİKAN BUZDOLABIDIR
COLDSPOT
24 Ay taksitle
İSVİÇRE ve TÜRKİYE
HUDUD
11 Temmuz 1954 den itibaren
VİZA MUAMELESİNİN İLGASI hasebile
KALKACAKTIR.
SWISSAIR
Bir makine içinde dört makine
Son sistem - Yüksek evsafh
HARMAN MAKİNALARINI
HASPAYI DA MEVCUDDU
"TİTAS"
Metrekaresi 500 kuruştan
İSTAS PASAJI
PRESTCOLD model S 311
Az nüfuslu aileler için ideal bir buzdolabıdır
Oduni yakan Su ısıtıcıları
Şimdi HOLYOKE
Amerikan mamulü
HOLYOKE
Petrol ile işleyen
SU ISITICILARI

Yapılan tahlilin bütününde, tanm yoluyla ve "dış yardım"la kalkınmanın imkânsızlığını, olaylara dayanarak göstermeye çalıştık. Söz konusu olan, açık olduğu kadar herkesçe de kabul edilen, böyle bir imkânsızlığı nazari açıdan göz önüne sermek değil, yaşanmış somut bir deneyi sunmaktı. Üstelik bu deney, Türkiye'nin emperyalizmin egemenliği altında geçirdiği birdizi değişiklik içinde önemli bir aşamayı ifade eder. Bu dönem üzerine söyleyeceklerimizi tamamlamak için geriye bir de böyle bir deneyim akıbeti ta baştan belli olsa bile, kendi eceliyle yok olmayıp tersine bizzat onu teşvik edenler tarafından boğulduğunu göstermek kalıyor.(86)

Hem ekonomik hareketliliği sağlamak, ters ve aşırı sıçrayışlar yaratmadan, makul bir yatınm ve gelişme temposu elde etmek yerine, tarım sektörünün kaleleri olan köylerin gelişigüzel boşalışı ve şehirlerin gecekondu ordularıyla sarılışı ise ayrı tehlikeli ve çözümsüz problemler oluşturacaktır.

Yatırım Çarpıklığı ve Yerleşmemiş Toplum Travması

Türkiye'de bölgeler arası gelişmişlik farkları, özellikle Doğu ve Batı olarak keskinleşmiştir. Bu farklılığın giderilebilmesi için 1923'lü yıllarda kalkınmada ülke genelinde yaygınlık ilkesi benimsenmişken, 1950'li yıllardan sonraki gelişmelerle birlikte, kalkınmada Batı'da yoğunluk önem kazanmış ve denge Doğu'nun aleyhine dönmüştür.

Bölgesel dengesizlik kavramı, aynı ülkenin bölgeleri arasında varolan coğrafi, ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizlikler olarak tanımlanmaktadır. Tanınmış iktisatçılardan F.Perroux, ülkenin her yerinde iktisadi kalkınmanın aynı anda gerçekleşmeyeceğini, bazı bölgelerin öncelik kazanarak kalkınma kutbu oluşturacağını ileri sürmektedir. Bu görüşe göre gelişmenin başlamış olduğu bölgelerde içsel ve dışsal pozitif ekonomilerin etkisiyle gelişme hızlanacaktır. Gelişmenin bölgelerden gelişmiş bölgelere nüfus ve ekonomik yönden baskı ve akış oluşacaktır. Bu durum sanayileşmenin sosyal maliyetlerini artıracak ve kaynakların belli bölgelerde toplanarak israfına neden olacaktır.

Ülkemizde cumhuriyetle birlikte çok kısa bir sürede sanayileşmenin gerçekleştirilmesi amaçlandığından, sanayi kuruluşlan olanakları fazla olan illerde yoğunlaşmıştır. Esasen İstanbul ve İzmir gibi iller Cumhuriyet'ten önce de sosyo-ekonomik yapıları itibariyle birer kalkınma kutbu niteliği ta-

(86) Stefanos Yerasimos, a.g.e., s.195, 196.

şımaktaydılar. 1950 yılından sonra da özel kesim yatırımları İstanbul, Marmara Bölgesi, İzmir ve Çukurova bölgelerinden yoğunlaşmıştır.

Bu dengesiz yatırım politikaları sonucu günümüze kadar sürüp gelecek kentleşme ve toplumsal bir travmaya dönüşecektir.

Köylerden kentlere nüfus göçü 1950'den başlayarak hızlanmıştır. Türkiye bu göçle bizim kendi deyimimizle **"Yerleşmemiş Toplum"** niteliğine girmiştir. Nüfusun büyük kısmı hâlâ köylerdedir. Ama köylerdekiler kasabaya, kasabadakiler sanayi kentlerine, oralardaki bir kısım halk süper kentlere (İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana) göçmektedir.(87) Köylerden kentlere nüfus akışını izleyelim. Aşağıdaki Tablo bu göçlerin 1927-1960 dönemindeki hızının seyrini görmekteyiz.

Sayım Yıllarına Göre Kentsel ve Kırsal Nüfus

Sayım Yılı	Kentsel Nüfus	%	Kırsal Nüfus	%
1927	2.236.085	16.4	11.412.185	83.6
1935	2.684.197	16.4	13.473.821	83.4
1940	3.234.471	18.1	14.586.479	81.9
1945	3.441.395	18.3	15.348.279	81.7
1950	3.883.865	18.5	17.063.323	81.5
1955	5.328.846	22.1	18.735.917	77.9
1960	6.967.024	25.2	20.787.796	74.8

Kaynak: Nüfus Sayımı 1975 verileri.

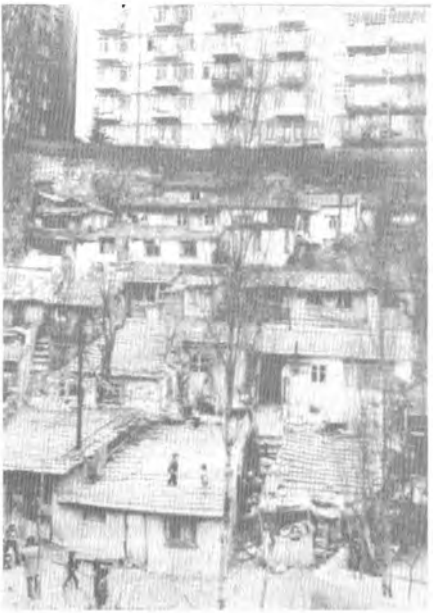
Toplam nüfus artışı 1950-1960 döneminde %32.8'ken, bu oran kentlerde %80.2'yi bulmuştur. Böyle yeni bir zengin olma yolu doğuyordu: Arsa vurgunculuğu ve sömürülmeye en elverişli bir işçi grubu: Yorganı sırtında köylerden kentlere gelip iş arayanlar. Kalkınmamızın bu mağdurları gözden kaçmamalıdır. Bu hareketlerin düşey diyebileceğimiz bir yanı daha vardır ki, bu da sosyal tabakalaşmanın durmadan değişmesidir. Dün köylü, daha sonra işçi olan bir kişi, bakkallıktan sonra kendi çocuklarına bir sermaye bırakınca (bir kuşakta sosyal tabakasını yükseltebilmektedir)... Bu olanağın ilk net etkisi sınıf çatışmasının yumuşaması ve sınıf bilincinin törpülenmesidir..."(88)

Ancak çevrenin merkeze böylesine hızlı akması, pek çok toplumsal sorunlar getirmekle birlikte, ilk temel ihtiyaçlar konut ve tüketim mallarına yönelikti. Böylelikle inşaat müteahhitleri, kırtasiye, manav, bakkal, toptancılık gibi ticareti tetikledi.

(87) 1965'ten sonra Avrupa'ya göç de hızlanacaktır. Türkiye'de büyük kentler içinde bile insanlar, ticari kuruluşlar sürekli göç halindedirler. Sirkeci ve Eminönü'nde lüks mağazalar 1950-60 döneminde Beyoğlu'na, 1960-70 döneminde Harbiye, Şişli ve Nişantaşı'na taşındılar. Fatih ve Aksaray'ın hali vakti yerinde kişileri önce Şişli'ye taşındılar, Şişli'dekiler de yeni yerleşme semtleri buldular. Etiler, Levent 1960'a kadar kuruldu. 1960-70'te moda semtler haline geldi.

(88) A.Başer Kafaoğlu. "Enflasyon Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde", 1995, s.253.

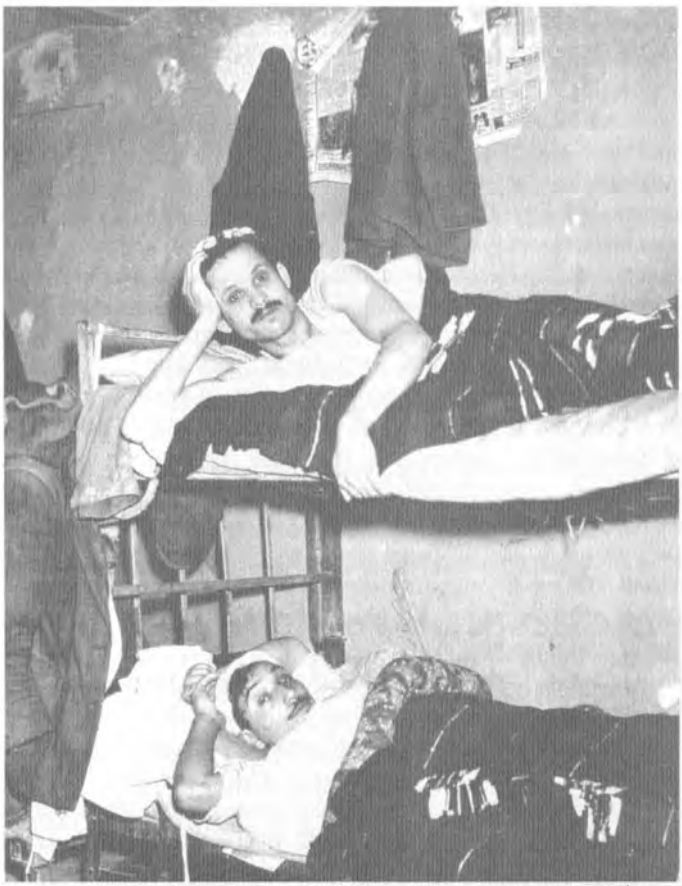

1950 başlarında nüfusun %81.5'i hâlâ kırsalda yaşamaktaydı. Tarihinde görülmedik hareketliliği ve canlılığı yaşayan doğu tarımında, toprakta toplulaşma ve topraksız köylü oranı arttı. Türkiye genelinde topraksız aile oranı 1950'de %6'yken, 1960'larda %31'lere çıktı. Bu süreç kırdan kente göçü hızlandırdı ve ücretli emek kullanımını hareketlendirdi. Doğuda sermayesini sanayiye yatıracak büyüklüğe ulaşan yöre sermayedarları yatırım yeri olarak doğuyu değil batıyı seçtiler.

Türkiye'nin dingin köy, kent yapısı bu süreçle birlikte hızla değişmiş, başta İstanbul olmak üzere doğudan batıya **gönüllü tehcire** dönüşen hareket kentleri gecekondularla kuşatmış ve işsizler ordusu yaratmıştı.

Üstteki fotoğraflar dünyanın en ünlü fotoğraf sanatçılarından biri olan Ara Güler'a aittir. Türkiye'nin insan ve çevre gerçeklerini etkili bir biçimde yansıtan **Ara Güler**'in yayınlanmış albümleri vardır. (Globus Dünya Basımevi, 1994)

Herkes Tüccar ve İnşaat Müteahhiti Kesiliyor
Banka Kredilerinin %50'si Ticaret %6'sı İnşaat %1'i Sanayi

1950 yılında iktidara gelen ve 1954 yılı seçimlerinde durumunu daha da pekiştiren DP, köken olarak büyük arazi sahipleriyle şehir burjuvazisi arasındaki bir ittifaktan doğmuştu. 1947-1953 yılları arasında uygulanan kalkınma programı, yani zirai üretimin artmasıyla dış ticaretin serbestleştirilmesi, her iki müttefike elde edilen kazançları bölüşmek ve aralarındaki anlaşmayı sürdürmek imkânını sağlamaktaydı. Dağıtılan krediler bu iki sosyal kesim arasında hemen hemen eşitlik ilkesine uyularak bölüştürülmekteydi. O dönemde güdülen ekonomik amaçlar göz önüne alınınca, besbelli ki şehir burjuvazisinin payına düşen kredilerin hemen hepsi de ticaret sektörüne gitmekteydi. Bu sektör 1950 yılında Merkez Bankası'nın verdiği krediler dışında, toplam kredinin %52'sini almaktaydı. Aynı yılda inşaat sektörünün aldığı kredi oranı %3.1, sanayi sektörünün aldığı kredi oranı ise %0'dır. 1955 yılında bu üç sektörün aldığı kredi oranları, aynı sırayla %46.8, %6.9 ve %2.7'ydi. Sanayi sektörü, gümrük duvarlarının olmaması ve ithalat alanında ustalıkla sürdürülen dolapların bıraktığı fahiş kârlar yüzünden, herhangi bir rekabete girecek güçte değildi.(89)

Sanayi ve İş Denilince Aşırı Kâr ve Spekülasyon Anlaşılır

1950 yılında Türkiye sanayi sektörünün özelliği eski teknoloji ve el emeğine dayanan küçük sanayi işletmelerinden ibaretti.

Aynı yıl, sanayi sektöründe kullanılan işgücünün %54'ü 10'dan daha az işçi çalıştıran işletmelere aitti. Bu küçük işletmelerin %63'ü ise aile işletmesi özelliği taşıyordu.(90) Aynı dönemde sanayi sektörünün bir başka özelliği de, büyük işletmelerin %80 ile %85'inin tüketim malı imalatında bulunmasıydı. Bütün sınai işletmelerin %38.2'sinin ürettikleri tüketim malları, ülkedeki tarım ürünlerine bağlı olan gıda, içki ve tütün sanayii dallarını oluşturuyordu. Bu işletmelerin %23.5'i de aynı şekilde ve giyim sanayii alanındaydı.(91)

1950 ile 1954 yılları arasında büyük işletmelerin sayısı 712'den 1.268'e ulaşır. Bu artış asıl tekstil sanayii ile gıda, içki, tütün mamulleri dallarıyla ilgilidir. 1950 ile 1954 yılları arasında kurulan yeni işletmelerin 169'u yani %30.4'ü tekstil sanayii dalında, 152'si yani %27.3'ü de gıda-içki-tütün mamulleri dallarındadır. Bunun yanı sıra ilaç fabrikalarına bağlı olarak kimya sanayiinde ve inşaata bağlı olarak da çimento sanayiinde

(89) Stefanos Yerasimos, a.g.e., s.195, 196.
(90) Birleşmiş Milletler Yayınları, "L'évolution..." Nakleden S.Yerasimos.
(91) Devlet İstatistik Enstitüsü, "Sanayi ve İşyerleri..." Nakleden S.Yerasimos.

büyük ilerleme görülür.(92) Tabii bu iki daldaki gelişmenin temelinde ilaç fiyatlarındaki aşırı kâr oranıyla, inşaat alanındaki spekülasyon imkânları yatmaktadır. Göç olgusu ile birlikte yapsatçı müteahhitlik en gözde ve en kolay kazanç sağlayan iş alanlarından biri olacaktır.

Menderes'in Zoraki Özel Müteşebbis Yaratma ve Özelleştirme Başarısızlığı

"Türkiye'de özel sermayenin, "memleket ekonomisinin genel verimliliğine hiçbir şey katmadığı halde, büyük kârlarla işletebileceği birçok alanlar vardır."

Prof.Memduh Yaşa

1950 Mayısında liberalizm türküleriyle iktidara gelen Menderes ekibi, devlet fabrikalarının satış vaadini yerine getirmek üzere işe başlamıştı. 29 Mayıs 1950 tarihinde Meclis'te okunan Hükümet Programı'nda, **"İktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak, hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek"** temel prensip ilan edildikten sonra, **"Devlet tesis ve işletmeciliğinin tabiatı ve mahiyeti icabı olarak, yalnız ve yalnız hususi teşebbüs ve sermayenin hiçbir surette ele alamayacağı işler ve bir de aynı zamanda amme hizmeti mahiyetinde olan iktisadi işlere hasredileceği"**, bu amaçla **"amme hizmeti karakterini haiz olmayan sahalarda işletmeye girilmeyeceği gibi, muhtelif sebepler altında kurulmuş olan işletmeleri, amme hizmeti gören ve ana sanayiyle taalluk edenler hariç, muayyen bir plan dahilinde elverişli şartlarla perdepey hususî teşebbüse devretmeye çalışacağı"** belirtilmiştir.

DP hükümetleri, bu yolda hemen çalışmalara girmişlerdir. Bu çalışmalar, liberal görüşlü Prof.**Muhlis Ete** ile Prof.**Fethi Çelikbaş**'ın bakanlıkları sırasında hızlandırılmıştır. Hatta 1955 başlarında bir kanun tasarısı hazırlanmışsa da, tasarı, Meclise verilmeden bakanlık dosyalarında unutulup gitmiştir.

İlk planda, pamuklu ve yünlü dokuma kurumları, çimento, tuğla, kiremit ve bira fabrikalarının elden çıkarılması ve devletin bu alanlarda artık yatırım yapmaktan vazgeçmesi düşünülmüştür. Bu yolda iş çevrelerinden birtakım teklifler de gelmiştir. Yalnız, işadamları satış fiyatlarının çok ucuz tutulmasını ve kendilerine satış bedeli kadar yeni krediler açılmasını istemişlerdir. **Teklifler, fabrikaların adeta parasız devri anlamına gelmiştir.** Bu durum, işleri güçleştirmiştir. Aslında özel teşebbüs, o tarihlerde, çok gürültü edilmesine rağmen, fabrikalara sahiplenmeye istekli değildir. Bu isteksizliği, Prof.**Memduh Yaşa**'ya dayanarak şöyle

(92) Devlet İstatistik Enstitüsü, "Sanayi ve İşyerleri..." Nakleden S.Yerasimos.

özetleyebiliriz: Devri arzulanan işletmelerden bir kısmı -bira ve çimento fabrikaları gibi- büyük sermaye yatırımı gerektirmektedir. Ne var ki, Türkiye'de özel sermayenin, "memleket ekonomisinin genel verimliliğine hiçbir şey katmadığı halde, büyük kârlarla işletebileceği birçok alanlar vardır. Çeşitli spekülasyonlar, sermaye sahiplerine sınaî yatırımların sağlanabileceğinden çok üstün kârlar getirmekte ve bu da devlet fabrikalarının devrini zorlaştıran bir faktör olmaktadır.

Kamu hizmeti kavramı elastikdir. Normal şartlarda kamu hizmeti sayılmayan bir malın imal ve dağıtımı, yokluk zamanlarında kamu hizmeti niteliğini kazanabilir. Nitekim, özellikle 1954'ten itibaren iktisadi güçlüklerin ortaya çıkması, devlet fabrikalarının satışını engellemiştir.

Başbakan Menderes de 1954 Martında Amerikan gazetecilerine verdiği demeçte, fabrika satış işindeki başarısızlığı şu sözlerle açıklamaktadır: *"1950 ile 1954 arasında bir mukayese yaparsak şunu görürüz ki, eğer 1950'de devlet sektörü ile hususi sektör elindeki sanayi -yuvarlak hesapla ifade edeyim- yarı yarıya ise, hususi teşebbüs sektörünün gelişmesi neticesinde 1954'te memleketimiz sanayiindeki devlet sektörü hissesi dörtte bire inmiştir. Bugün, askeri maksatlarla kurulmuş olanları* hariç, devlet elindeki iktisadi teşebbüslerin herhangi birini, talibi bulunduğu takdirde, hususi teşebbüse devretmek bahsinde hiçbir mani yoktur. Bunları hususi teşebbüse büyük memnunlukla devredeceğimiz muhakkaktır. Fakat memlekette yeniden girişilecek o kadar mevzu vardır ki, hususi teşebbüs, bu mevzuları tercih etmektedir."

Gerçekten Menderes yönetimi, fabrikaların satışında başarısız kalmakla birlikte, iç ve dış çevrelerin isteklerine uygun biçimde, özel sektörün gelişmesi için geniş olanaklar sağlamıştır. Menderes'in, hiç değilse 1954 yılına kadar ana çizgileriyle ABD'nin uygun gördüğü tarıma öncelik veren, yerli-yabancı özel teşebbüsü geliştiren bir ekonomi politikası izlediği ileri sürülebilir.(93)

Demokrat Parti Döneminde Tatlı İş Alanları

Büyük ihalelerle alakadarlar ve işe girmek isteyenler bazen hatta ihale gününü bile öğrenmeye imkân bulamadan ihale yapılmış oluyordu. Gizli ihale usulünün bütün yergileri de DP'nin üzerine yüklenlyordu.

İşadamlarını sanayie yöneltmekteki başarısızlığa rağmen, ekonominin dış kaynaklar sayesinde kendi olanaklarının çok üstünde yaşadığı bu dönemde, özel ellerde büyük servetler birikmiştir. Çiçeği burnunda NATO Antlaşması çerçevesinde girişilen büyük askeri inşaat işleri ve bütçe-

(93) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.451.

den beslenen geniş altyapı yatırımları, yabancı müteahhit firmaların yanı sıra, yerli büyük müteahhitler ve nakliyeciler yaratmıştır. Devlet kurumlarının elinde geniş bir makine parkı bulunmasına rağmen, devlet inşaatı genellikle müteahhitlere bırakılmış ve yatırımların artışı müteahhit zümresini geliştirmiştir. Ne var ki, müteahhitlere verilen ihaleler, büyük şikayetler ve yolsuzluk söylentilerine yol açmıştır. **"Gizli İhale"**, **"Dilediğine İhale"**, **"Değişebilir Fiyatla İhale"** gibi yolsuzluğa elverişli ihale usullerine başvurulmuştur. Şevket Süreyya Aydemir'in sözleriyle, "Bu öyle bir mekanizmaydı ki, mesela, barajlar, su işleri gibi çok büyük ölçüde rakamlarla yürüyen önemli işlerin tam veya kısmi ihalelerinde de hak, adalet ve emniyet unsurunu birden ortadan kaldırıyordu. Mesela bu gibi büyük ihalelerde alakadarlar ve işe girmek isteyenler, bazan hatta ihale gününü bile öğrenmeye imkân bulamadan ihale yapılmış oluyordu. Gizli ihale usulünün bütün yergileri de DP'nin üzerine yükleniyordu. Dilediğine ihale ise ayrı ve kara bir sistemdi. Çok büyük rakamlı bir ihalede, bütün şartları sahip olsa ve en elverişli fiyatı teklif etmiş bulunsa bile, bir işadamı veya firma, ihalenin, tamamen aksi şartlar gösteren birine gizlice verilmiş olduğunu öğrenebiliyordu. Değişir fiyatla ihale ise, başka bir buluştu. Aslında gerekli gibi görünen bir sistem içinde, kötü bir keyfilik nizamına varıyordu. Bu suretle, mesela büyük bir iş, rakiplerini daha baştan saf dışı bırakacak şekilde, yani çok düşük bir fiyatla kabul eden bir müteahhit şahıs veya firmanın az zaman sonra ve piyasa fiyatlarındaki değişiklik neden gösterilerek, ardından yapılan yeni zamlarla kıyasıya beslendiği görülüyordu. Diğer rakipler ise, ileride böyle bir himayenin şekil ve derecelerine elbette güvenemedikleri için, bu işlerde fiilen teşebbüs dışı kalıyorlardı. Bu işlerin böyle yürütülmesinden doğan haklı yergiler de tabii DP hükümetinin üstüne kalıyordu."(94)

İhalede Dönen Dolaplar 30.06.1955

PTT İdaresi, **NATO**'ya ait, Van'la Urfa arası 875 kilometre bir telefon kuranportör hava hattı inşası ihalesini ilan etti. Bizim Ortaşark Ticaret

(94) Demek ki, 1950-1960 yıllarında büyük rağbet gören müteahhitlikte kazanılan servetlerin bir kısmı, şimdi ticaret ve sanayie yönelmektedir. Müteahhitlik kurumu, siyasallaştırıldığı ve eflasyonist ekonomilerde gerçekte riskli bir sektör olduğu gibi, bugün de Kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesini engelleyen bellibaşlı nedenlerden biridir. Eski bir müteahhit olan Demirel'in başında bulunduğu hükümetin hazırladığı 1968 Kalkınma Programı, piyasada ciddi müteahhit olmadığından şikayetçidir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmasında bu konuda ortaya konulan en önemli güçlük, ileri teknolojide ve büyük hacimde yapım faaliyetlerini yürütebilecek yerli firmaların mevcut bulunmayışı olmuştur. Mevcutlar ise kapasitelerini belli bir seviyeye çıkardıktan sonra yapım sektörünü terk ederek, imalat yahut ticaret sektörlerini tercih etmektedirler. AKP hükümetinin çıkarttığı ihale yasaları, şeffaflıktan uzak eş, dost, yandaş kişilerin bu sektöre yönlendirildiği bir şekle dönüşmüştür.

T.A.Ş. 4.200.000 lira teklif etmeyi kararlaştırdı. Maliyet hesabımız ise 2.900.000 liraydı. Münakasada (ihale eksiltme) üç firmaydık. Bizden başka arkasında **Türk Ekspres Bank**'ın bulunduğu **Halil Aluş** ve **Teks Ltd.** ile bizim Y.Mühendis **Şerif Nomaler**. Zarflar henüz açılmadan Şerif teklifini geri aldı. O esnada bir telgraf geldi. **American Standart** firmasının mümessili **Transtürk** müessesesi çok müsait teklifini yetiştiremediğinden ihalenin talikini (geciktirilmesini) talebediyordu. Kale zaten içeriden tutulmuş olduğundan, sudan bir bahane ile zarflar açılmadan iade edildi ve tartışma bir hafta sonraya bırakıldı. Bu arada **Transtürk**'ün sahibi **Fuat Süren**'in gayretleriyle firmalar bir araya geldi. Aptallığa gerek yoktu. Zarflar açılmadı. Halil Aluş yedi milyon, F.Süren otuz milyon(!) teklif ediyormuş. Neticede işin Halil ile Ortaşark arasında pay edilmesinde, on altı milyon civarında teklif yapılmasında ve Fuat'ın teklifini otuz milyonda tutmasına mukabil kendisine 750.000 lira verilmesinde karar kılındı. Teks Ltd.'nin sahiplerinden Y.Mühendis **Cemal Okçu** Bey "Bu yeşil masanın (tartışmanın olduğu odadaki masa) önünde ne milyonlar kaybettik. Bunu tekrar etmeyelim" diye beyleri anlaşmaya teşvik ediyordu. İstediği de oldu.

Bu hat tarafımızdan döşendi. Kabul aşamasında NATO, Diyarbakır-Van arasındakiyle ilişkisi olmadığını bildirdi ve burasını tümüyle PTT'ye devretti. Yani bu kısmın kabulünü PTT tek başına yaptı.

Bunun anlamı, ülke açısından son derece önemliydi, şöyle ki NATO, müdafaa hattını Doğu sınırımızdan Diyarbakır'a çekmiş, savaşta, arada kalan bölgeyi düşmana terk edecekti. Yani muharebeyi Diyarbakır'dan itibaren kabul edecekti. Bizim Genelkurmay bunun farkında mıydı?(95)

1000 Jeep İçin Torpilli Döviz Tahsisi Neden Verildi?

Ankara, 17.12.1955. Geçen sene **Verdi'ler (Fazıl Verdi ve Mahdumları Ltd. şirketi)** önemli miktarda Jeep ithal etmişlerdi. Dövizi nereden buldular diye düşünmüştüm. Meğer 1954 seçimlerinde DP'nin emrine yüz adedini vermek vaadine karşılık 1000 tanesi için, o kıtlıkta Maliye'den döviz transferi yapılmış. Bu 100 tanesi de yine seçim kampanyasından sonra Verdi'lere iade edilmiş. Bir güzel elden geçirilip onlar da satılmış. Bu volinin Verdi'lerin (ve muhakkak daha başkalarının da) cebine asgari iki milyon indirdiği söyleniyor.

Temyiz Mahkemesinden "Has"lara Torpil

Milli Korunma Kanunu'nun nasıl tatbik edildiğini yine gazeteden (Cumhuriyet, 20.02.1957) okuyalım: "Adana'nın meşhur bir firması beraat etti. Adana, 19. - Milli Korunma Kanunu'nun şehrimizde ilk tatbik

(95) Burhan Oğuz, "Yaşadıklarım Dinlediklerim", Simurg, 2000, s.423,, 454, 492.

edildiği firmalardan **Has Manifatura Şti.** Sahip ve mesul müdürü tutuklanarak Ağır Ceza Mahkemesine verilmiş ve mağazası da kapatılmıştı. Bu davanın görülmesi sırasında maznunlar (zanlılar) vekili İstanbul Barosu avukatlarından **Burhan Apaydın** ve Adana avukatlarından **Kemal Çelik**, efkâr-ı umumiyenin, mahkemenin karar serbestisine tesir icra edebilmek amacayla istikametlendirildiğini ileri sürerek hakimleri istinkâfa (çekilmeye) davet etmiş bulunuyorlardı. Bunun üzerine Temyiz Mahkemesi'nce davanın Kayseri'de görülmesine karar verilmişti".

"Kayseri Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan duruşma sonucunda mahkeme, maznunların beraatine ve bütün mallara konan tedbirin kaldırılmasına karar vermiştir."(96)

1.25 Milyon Liraya Banka Kurulabiliyor Özel Banka Furyası ve Banka Yolsuzluklarının Temeli 55 Yıl Önce Atılıyor

"Başkasının parasıyla yürütülen bu para ticareti çok çekicidir."

1950'den sonra, çok rağbet gören alanlardan biri de, bankacılık olmuş, para ticareti, kârlı bir iş olarak görülmüştür. Teorik olarak %2 ile 6.5 faizle halkın tasarruflarını toplayacaksınız ve diyelim, %10.5 faizle bu parayı iş adamlarına kiralayacaksınız. Bu iş için gerekli giderler ve batık krediler hesaba katılmazsa, %2 ile alıp %10.5 ile vermek, ilk bakışta %400 kâr bırakan çok tatlı bir iş gibi gözükmektedir. Gerçi durum bu kadar da kolay değildir. Mevduat yarışı, bankalara her köşebaşında pahalı lüks şubeler açmak, ikramiyeler dağıtmak ve mevduata el altından yüksek faizler ödemek vb. gibi önemli külfetler yüklemektedir. Ayrıca kredilerin her zaman geri döneceği kesin değildir.

Türkiye'de banka kurmak hayli kolaydır. 7129 sayılı kanundan sonra dahi, 1.25 milyon lirayı bir araya getirip Bakanlar Kurulu'ndan mevduat kabul etme iznini alınca, banka kurulabilmektedir. Nitekim Türkiye'de bu dönemde bir sürü banka kurulmuştur. 1950'de 34 olan banka sayısı, 1959'da 58'e yükselmiş ve banka şubeleri sayısı 535'ken 1710'a çıkmıştır. Bu bankalar, çeşitli loteryacılık oyunlarına, ustaca yürütülen reklam kampanyalarına vb. başvurarak hayli pahalı yollardan mevduat toplama yarışına girişmişlerdir. Toplanan mevduatı da birçok halde görünüşte çok kârlı gözüken şüpheli kredilere yatırmışlardır. Hatta halkın parasını kendi işlerinde kullanmak için banka kurulduğu bile görülmüştür. Apaçık dolandırıcılık amacıyla banka kuranlara rastlanmıştır. Bir kısım banka yöneticileri, kişisel çıkar sağlamak için, geri gelmeyeceğini bile bile krediler açmışlardır.(97)

(96) Burhan Oğuz, a.g.e, s.423,, 454, 492.
(97) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.477, 481.

Daha sonraki yıllarda Türk bankacılığı, dünya bankacılık tarihinde benzeri olmayan dolandırıcılık örnekleri sergileyecektir. Kendi bankasını soyan banka sahibinden, yetkisi olmadığı halde devlet kağıtları satan ve halkı dolandıranlara maliyeti yüz milyar dolara varan banka batıklarını halkın sırtına yükleyip, hiçbir şey ödemeyip elini kolunu sallayanlara kadar çok sayıda örneği bu dizinin son kitabında göreceğiz.

Başına TÜRK Kelimesi Koyan Yabancı Sanayii Şirketlerinin İstilası ve Uydu Burjuvazisi

1950'lerin sonunda çok uluslu şirketler, Türkiye'deki döviz güçlüklerinin doğurduğu umutsuzluk ve şaşkınlık havasında, kendi yönetimlerindeki sanayi şirketlerinin Türkiye'de kurmaya başladılar. 1954'ten önce de Türkiye'ye yabancı sermaye gelebilirdi. Yalnız getirdiği sermaye tasfiye halinde dışarıya gönderilemezdi, ya da kârları döviz olarak dışarıya çıkaramazdı. Bunlar bloke edilir ve bunlarla Türkiye'den mal alınıp dışarıya ihraç olunabilirdi. 1954'te kabul edilen **Yabancı Sermayeyi Teşvik (6224 sayılı) ve Petrol Kanunu** (6226) ile dışarıdan yapılacak yatırımlar için özel ve özendirici hükümler getirildi. Bu kanunlarla gelen yabancı sermaye tasfiye halinde dışarıya transfer edilebildiği gibi, kârlar da büyük ölçüde dışarıya çıkarılabiliyordu. Türkiye'ye gelecek yabancı sermayenin bu kanunlardaki özel hükümlerden yararlanmaları bazı mercilerin kararlarına bağlıydı. Ne var ki 1960'a kadar bu kararları veren kurullar pek titiz davranmadılar. 1954'ten sonra bir yandan yeni yeni firmalar Türkiye'de gelip yerleşirken öte yandan ötedenberi Türkiye'de çalışan firmalar da yeni kanunun hükümlerinden yararlanma izni aldılar. Boya endüstrisinden **(DYO ve Devilux)**, ilaç endüstrisine **(Pfizer, Türk Henkel, Roche)** kadar birçok firma Türkiye'ye geldi. Fakat en önemlisi, 5 milyon liralık sermaye ile kurulan **Unilever** sözde Türk firmasıydı. Avrupa'nın en büyük çok uluslu şirketlerinden birinin **(Lever Brothers)** sermayeye %80'le katıldığı bu firma yıllarca bu alanda tekel kurdu. (Vita ve Sana olarak bilinen margarinler üretildi.) Bu kârların önemli bir kısmını da dışarı gönderme olanağını (6224 sayılı kanunla) sağladı. Ama Unilever bile ekonomide önem bakımından Otomotiv Endüstrisi kuruluşlarının gerisinde kaldı. 1959'dan başlayarak rafinerilerle birlikte otomotiv endüstrisi ve otolastiği alanlarında Türklerle karma şirketler kurmaya başlandı. Dünyanın en ünlü kamyon markaları bu yıldan sonra Türkiye'ye gelerek Türk iç pazarını paylaştılar (**Chrysler, Ford, Fargo, İnter, BMC, MAN, Leyland, Austin** arka arkaya Türkiye'de çok uluslu yapılarını tesis ettiler).

Bu firmaların geldiği ülkelerdeki etkilere bir yabancı ekonomist şöyle

diyor: "Bu kesimde biz çok uluslu şirket ile geldiği ülkenin durumlarını karşıt olarak göstermek istemezdik, ama bazı kalın çizgiler bir değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. İlk olarak, ülkede bir yeknesak durum yok. Ülke içinde değişik çıkarlar kendilerini yabancı firmayla aynı safta görürler. Bunlar arasında satın alınmış memurlar, ülkedeki diğer işçilere göre daha yüksek ücret ve güvenlik sağlayabilen bir işçi aristokrasisi, kendilerine dış dünyanın serbest seyahat yolları ve çıkarları sağlanan **uydu burjuvazisi ve bu endüstriye parça ve tamamlayıcı mal (parça) veren bir kısım sanayici.** (Bunlar 60'lı yıllarda pazarlanacaktır.) Çitin öte yanında ise iş bulamamış yığınlar, yüksek maliyetlerin acısını çekenler, bunların gelecekte rakibi olabilecekler ve yabancılardan hoşlanmayanlar yer alır. Böyle bir bölünmede ülkenin çıkarlarının değerlendirilmesi zor olur."

Türkiye'de ilk çok uluslu şirketler petrol dağıtım şirketleriydi. Bu şirketler Türkiye'de arama yapıp rafineri işletmeye başlayınca (**ATAŞ**) Türkiye'deki güçleri arttı. Mersin Ataş Rafinerisi **Mobil**, **Shell** ve **BP** şirketlerinin ortak malıydı. Oto ve kamyon taşımacılığı arttıkça benzin ve akaryakıt bayiliği de kârlı hale gelmeye başladı. Öte yandan 1954 yılında kurulan **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı**, petrol çıkarmaya başlamıştı.(98)

İnönü Bayar'a:
"Dinle oynayacak mısınız? Dini siyasete alet edecek misiniz?",
Bayar: ***"Hayır! Laiklik, dinsizlik demek değildir."***

İnönü, seçim öncesi havasını böylece açıklar. Ama arada bir de Demokrat Parti'nin teşekkülü vardır. O safhanın da aydınlanması lazımdı. Sorularımı o meseleye yönelttim. Cevapları şu oldu: "Dörtlü takriri verdiler. Ben kendilerini teşvik ettim. İstiyordum ki, parti teşkil etsinler ve bunu, ciddi olarak istiyordum. Bu da bir oyundur, aldatmadır, endişesini, ciddi olarak izaleye çalıştım. Parti hazırlığı bitince, Celal Bayar Bey bana geldi. Programı aldım ve muvaffakiyet temenni ettim. Yalnız iki şey sordum: *"Mektep seferberliği ve halkın bu işe yardımı, bir siyaset özü olarak işliyor. Buna karşı çıkar mısınız."* Bu soruya cevabı: *"Hayır!"* oldu, *"Bilakis buna devam edeceğiz..."*

İkinci sorum şuydu: *"Dinle oynayacak mısınız? Dini siyasete alet edecek misiniz?", "Hayır! Laiklik, dinsizlik demek değildir."*

Celal Bey şunu da ekledi: *"Dış politikayı devam ettireceğiz."*

Dörtlü takriri verdikleri zaman, grupta: *"Biz ıslahat istiyoruz, parti değil!"* demişler. Grupta hücumlar olmuş. Ama ben bunları bilmiyorum. Ben, yukarıda dediğim gibi kendilerine emniyet verdim, parti kurmaya

---

(98) A.Başer Kafaoğlu, a.g.e., s.254.

teşvik ettim. Partiden çıkarılmaları ve nedenleri, benim malumatımın dışındadır. İnönü'nün şu sözlerini de vermek isterim. Çünkü üzerinde durulmaya değer: "Ben demokrasiye giderken, arkadaşlarımdan **çok ürkenler olmuştur. Saracoğlu gibi olgun bir arkadaş bile bana: 'İrticaa gideceklerdir, ben irticadan korkarım' demiştir. Saracoğlu haklı çıktı. Ben, irticanın bu ölçüde istismar edileceğini tahmin edememiştim. Gerçi aşırı sağdan korkarım. Ama işin, oralara vardırılacağını, hakikaten düşünememişimdir...**"(99)

Demokrat Parti Yönetiminden Yakın Tarihimize Yazdırılan Kara Leke
6-7 Eylül 1955 Olayları

Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra'dan Menderes'e Çektiği Mahrem Telgrafta
***"Bir gösterinin elzem olduğu"* Yazılı**

Burhan Oğuz anlatıyor:

6 Eylül 1955 gecesi İstanbul'dan bir milli kasırga geçmişti. Bir gün evvel Selanik'te Atatürk'ün evine bomba atılmış, bunu duyan halk bütün Rum vatandaşların ev ve dükkânlarını tahrip ve yağma etmiş, kiliseleri yakmış ve etrafında *"Kıbrıs Türktür"* teranesiyle ateş dansı yapmış, üzerine su sıkan itfaiyenin hortumlarını kesmiş. Polis aciz kalmış, neden sonra ordu birlikleri harekete geçirilip nümayişçiler dağılmış, örfi idare ilan edilmiş, trende bulunan Reisicumhur ile Başvekil İzmit'ten geri dönmüşler ve saire... İzmir'de de aynı şeyler olmuş, Ankara'da zamanında bastırıldığı için duymamışız.

Fatin Rüştü Zorlu'nun (Dışişleri Bakanı) Londra'dan Menderes'e çektiği mahrem telgraf var. Bunda İngiliz zimandarlarının (idarecilerinin) **"Milletiniz Kıbrıs'la hiç alakadar değil, siz ne diye bu kadar telaş ediyorsunuz?"** dedikleri, bu itibarla bir **"gösterinin elzem olduğu"** yazılıymış. Bunun üzerine Menderes "Kıbrıs Türktür" cemiyeti reisi **Hikmet Bil**'i çağırıp talimat ve bir hayli de para vermiş. (Sonradan Hikmet Efendi Selimiye Kışlası'na kapatılınca Başvekil'e telgraf üzerine telgraf yağdırmaya başlamış, "böyle mi konuşmuştuk?)

Halkın bu çapta bir hazırlığı hükümetin haberi olmadan ikmal etmesine imkân olmadığı gibi, Polis kuvvetlerinin de aciz kaldığı iddiası varit değil.

Nedim Paşanın akrabası doktor Ertuğrul Başsipahi, Paşadan duyduklarını bana şöyle anlattı: Olaydan on beş gün kadar evvel Paşa telefonu açıp Vali'ye *"Bazı semtlerde ve özellikle gecekondu mahallelerinde bir hazırlığın yapıldığını teşkilatımdan öğreniyorum; bundan haberiniz var*

(99) Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.313, 315.

mı? Varsa ne gibi tedbir alınacak?" diye sormuş. Gökay da gayet müphem lakırdılarla muhavereyi kesmiş. Birkaç gün sonra tekrar telefon edip *"Vaziyet ciddidir. Anadolu'dan İstanbul'a gayri tabii bir akın var, ne yapalım?"* dediğinde yine aynı karışık cevabı almış. Hadise gecesi, işler tahminlerin üstünde bir şekil alınca Nedim Paşadan müdahale etmesi istenmiş. O da *"Bunu ben size zamanında haber verdim. Şu saatta zabitan evlerinde. Onlan toplamak mümkün değil, bir şey yapamam"* demiş. onun üzerine **Vedat Paşaya** müracaat edilmiş. **O da *"Mustafa Muğlalı'nın başına gelenler henüz hatırımızdadır.***(100) ***Yazılı emir veriniz"*** demiş. Ne Gedik, ne de Gökyay bu emri verebilmişler. Ancak büyük başların İzmit'ten dönmeleri üzerine, Adnan Bey örfi idare (sıkı yönetim) kararını imzalamış ve ondan sonra ordu müdahale etmiş. Etmiş, etmiş ama iş işten de geçmiş!

Anjel'e *"biraz sonra patırdı var"* demiş.

Olay günü İstanbul Üniversitesi'nde "Para Fonu" kongresinin ilk oturumu varmış. Öğle yemeği Liman Lokantası tarafından hazırlanmış. Oturum uzunca sürdüğünden yemek geç kalmış. Tertip işine, Lokanta'nın teşrifatçısı bizim **Anjel** (Tauber) memurmuş. Birden, genel sekreter saatına bakıp *"aman dışandaki Yunan bayrağını indirin"* diye emir vermiş. Nedenini soran Anjel'e *"biraz sonra patırdı var"* demiş. İçeride de Yunan bayrağının bulunduğunu Anjel söyleyince *"onun zaran yok, burası muhafaza edilecek, içeri giremezler"* demiş. Gerçekten saat on beş civarında yüz kadar polis memuru, içeride bütün dünya Maliye Vekillerinin bulunduğu üniversiteyi kordon altına almış.

Saat 23'ten sonra o ana kadar seyirci kalmış ordu birlikleri işe müdahale etmeye başlamışlar, tanklar şehre girmiş, köşe başları makineli tüfeklerle tutulmuş ve hadise bastırılmış. Bu arada trende bulunan Bayar'la Menderes İzmit'ten geri dönüp gelmişler.

Meğer Dahiliye Vekili Namık Gedik de hep vilayetteymiş.

Kafile evvela dükkânı geçmiş, sonra bir polis memurunun gözü ile işaret ederek göstermesi üzerine dönüp tahrip etmişler. Vezneciler'de komşusu sütçü Bulgar ailesini evine alarak koruyan ve bu nedenle mütecavizlere muhatap olan Dr.Albay kayınbabam, karşısında sıra sıra süngü takmış bekleyen askerden yardım istediğinde onlar gülerek "Biz karışma-

(100) İkinci Dünya Savaşı sırasında 3. Ordu Komutanı Mustafa Muğlalı Paşa, eşkıya veya casus diye 33 kişiyi mahkemesiz kurşuna dizdirtmiş. Daha sonra Demokratlar bunu bir demagoji vesilesi yaparak Paşayı ve o zaman bu emri infaz edenleri muhakemeye aldırıp mahkum ettirdiler. Paşa kahrından öldü. Aslında emri veren Mareşalmış, ama emir yazılı olmadığından, Mareşal da çoktan ölmüş bulunduğundan Muğlalı bunu ispat edememişti.

yız, öyle emir aldık" demişler. Hatta tahrip edilecek ev ve dükkânların listesini muhtarlar evvelden hazırlamışlar. Buna karşılık Burgaz Adası'nı bir komiser muavini ile dört memur kurtarmış; tabancalarını çekip motorlarla gelen yüzlerce kişiyi geri çevirmişler. Aynı şekilde Bulgar Çarşısı da masun kalmış. Yani polisin kendi inisiyatifini kullanıp müdahale ettiği yerlerde hiçbir şey olmamış. Hatta sivillerin bile bazı yerlerde enerjik mümanaatı (engel olması) işi önlenmiş. Bu cümleden olarak Hilton bir sivil muhafızın, Bankalar Caddesi'nde Burla Biraderler gece bekçilerinin, bizim apartmandaki Rum komşuları, kapıcı Cemal Efendi'nin karşı koymalan sayesinde kurtulmuşlar.

Başında İtalyan Borsalino Şapkası Bulunan Elinde Daktilo Makinesi Görülen Palabıyıklı Vatandaşlar

İstanbul'un işini bitiren kafileler vapur ve sandallarla karşı yakaya ve Adalar'a gidip oralarını da benzetmişler. Denizin geçilmesine de kimse engel olmamış.

Anlaşılan bu tertip Bayar, Menderes, Gökay (İstanbul Valisi Fahrettin Kêrim Gökay) ve daha muhdut birkaç kişi arasında kararlaştırılmış, hükümetin diğer elemanları mahremiyet dairesine alınmamış. Bu arada Celal Beyin, zorlu hareketleriyle iştihar etmiş (meşhur olmuş) İttihatçıların yetiştirmesi olduğu da hatıra geliveriyor. Zaten ilk nümayiş 17'de başlayıp ağaların treni 20'de kalktığına göre, bunların olan bitenlerden habersiz yola düzüldüklerini düşünmek safdillik olur. Ancak ipin ucu kaçıp, halkın histerisi her türlü kontrolün dışına çıkmak istidadını göstermeye başladığında ayılmış olacaklar.

Menderes, "mütecasirler (cesaret edenler) cezalandırılacaklardır" dedi. Gerçekten fazla yeni pabuçlu veya üstü başı biraz düşük olup da başında Borsalino şapkası bulunan, elinde daktilo makinesi görülen palabıyıklı vatandaşları toplayıp Selimiye'ye tıktılar. Hazır fırsat düşmüşken ne kadar tanınmış solcu varsa evlerinden alınıp diğerlerinin yanına yerleştirildi. Selimiye adam almaz oldu. Bu insanlar aylarca tahtalar üzerinde yarı aç, susuz kaldılar. İçlerinden çıldıranlar olduğu gibi birkaç kişi de intihar etti.

Eline geçirdiği her şeyi bir Vandal gibi tahribetmeye halkı sevkeden ruhi amili keşfetmek zor olmuyor. O güne kadar küfeci veya hamal sıfatıyla ancak kapının önüne kadar gelenler bu sefer içeri dalıp her türlü tasavvurlarının üstünde bir refahla karşılaşınca gözleri iyice dönüvermiş. Biri diğerine ***"Ulan Ahmet, sen böyle yastığa hiç başını koydun mu?"***, öbürü de ***"Nereden koyacağım, ölene kadar da öyle yastık yorgan göreceğim yok!"*** demiş ve bütün yatak odası param parça edilmiş. yüz defa önünden geçtiği halde vitrinde duran, aylık kazancının birkaç misli fi-

yatında ipekli kombinezonların ne işe yaradığını düşünmemiş olanlar, bu defa bunların ***"sinemalarda gördükleri kadar güzel"*** kadınlar tarafından çıplak tenlerine giyildiklerini birdenbire anlayıp deliye dönmüşler!

Deliler ise çok kuvvetli olurlar: **tek bir kişi koca bir buzdolabını yakalayıp pencereden fırlatabiliyor, üç delikanlı bir otomobili alabora edebiliyormuş!** Dükkanların içindekilerini küçük küçük parçalara kırıp kestikten sonra vitrinin o kalın camını yumruk veya kendilerini üzerine atmak suretiyle kırıyorlarmış. Tabi kan içinde kalıp cankurtaranla hastahaneye taşınıyorlarmış ve bütün bu işlerde kadınlar erkeklerden asla geri kalmıyorlarmış. Onlar da, Ahmet gibi, ömürlerinde kuştüyü yastığa baş koymamışlar ki!..

Her ne kadar bu kırma dökme bir milli ideal uğruna yapılmışsa da, damarlarında akan asil kanda bazen değişik kromozomlar da bulunuyor. Kaydedilen sayısız hırsızlıkların faili yalnız gecekondu sakinleri değilmiş. Dükkanı talih eseri olarak kurtulmuş dostum antikacı Yorgo'nun Bizans parası koleksiyonları bal gibi komşusu ve meslekdaşı tarafından çalınmış. Nitekim iş sonradan meydana çıkıp paralar sahibine iade edildi.

Hadise karşısında gayri müslim vatandaşların tepkilerini anlatmaya gerek yok. Bizimkilerinki ise umumiyetle aynı oldu. Ertesi sabah İller Bankası'na gittiğimde bütün mühendisler gazetelere dalmış, hem okuyup resimlere bakıyor, hem de *"iyi oldu, lazımdı, bu namussuzlar çok azmışlardı, bunlara bir ders vermenin zamanı gelmişti..."* gibi laflar ediyorlardı.

Kasalar açılıp içindekiler yırtıldığından tabii borç senetleri de muhasebe defterleriyle birlikte ortadan kalkmış oldu.

Zenginler ise büyük bir korkuya kapılmışlardı.

Eskişehir'de lokantadayım. Montör Vahit Ilgaz, dostu doktor Vasil'in rontgen makinesinin nasıl pencereden fırlatıldığını, az kalsın doktorun da atılacağını anlatıyordu. Yandaki masada oturan müteahhitlerden biri *"Haydi Vasil ne ise, ama rontgen makinesine yazık olmuş"* dedi...

Hayalgücü zengin olanlara da geniş meydan açıldı: Avukat Bülent Ege, kepenklerin evvela oraklarla yırtılıp, sonra çekiçlerle parçalandığını gözleriyle görmüşmüş... Bu aletlerden herkesin elinde varmış.

Kasalar açılıp içindekiler yırtıldığından tabii borç senetleri de muhasebe defterleriyle birlikte ortadan kalkmış oldu. Gidip senedini yenileyen ve Rum'a borcunu ikra eden Türk'e pek rastlanmadı. Beşiktaş'ın büyük zenginlerinden (kayınbiraderim Müfit Arıpek'in kayınbabası) Fırıncı Adil Gürel Bey, on beş sene yanında çalıştırdığı bir Rum'un alacağını inkâr etmiş. O da mahkemeye verip davayı kazanmış. Adil Bey kararı temyiz etmiş ve bacanağım, yani damadı Müfit'in eniştesi Ankara'da hakim Nurettin Gürsel'e telefon edip 'Bizim işe bakan temyiz azasını bul, ona

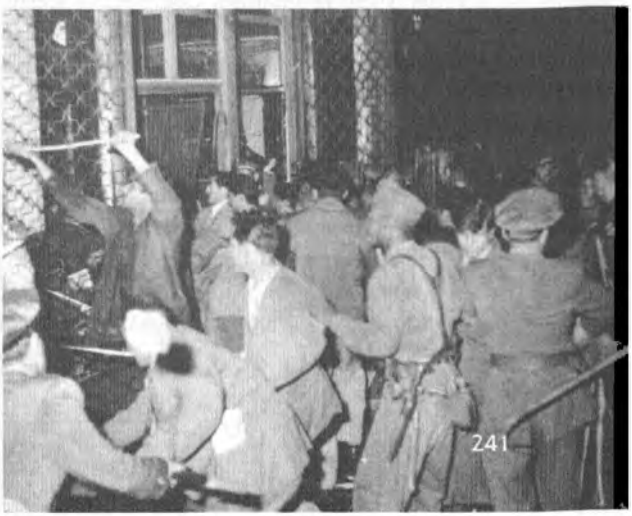
Toplumsal hayatın ve temsili demokrasinin en temel değerlerini henüz kavrayamamış, bunların gereğini yapma becerisini gösteremeyen ülke halkı çok kolay manipüle edilebilir, provakasyonlara her an açıktır. Türk toplumu ülkenin iç ve dış sorunlarına karşı demokratik tepkilerini örgütlü bir biçimde ortaya koyma geleneğinden uzak olmasının bedelini geç ve yüksek maliyetli olarak ödemiştir. (Bu günümüz için de geçerlidir.) Yakın dönem Türk siyasi ve toplumsal tarihi için kara bir leke olarak anılan 6-7 Eylül olayları, bu ve pek çok yönleriyle tartışmalıdır. Giderek kötüleşen ekonomik ve demokratik koşullar, iç ve dış politikada kritik günlerin yaşandığı bir ortamda sıkışıp kalan hükümet için farklı bir gündem gerekliydi; 6-7 Eylül olayları böyle bir ortamda patlak verdi.

Türk siyasilerinin Kıbrıs politikalarındaki ihmalleri ve toplumun bu konuda yetersiz bilgilendirilmesi, dış politikada sorun haline gelmeye başlamış ve Londra'da Kıbrıs sorunuyla ilgili yapılan bir toplantıda İngiliz heyeti Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya, *"Türk toplumunun sesi çıkmıyor, siz de bu işi kurcalamayın."* şeklinde söz üzerine, Zorlu Türkiye'ye telgraf çekilerek bir gösteri yapılmasını istemiştir.

Bu sırada Selanik'te Atatürk'ün evine yapılan bir bombalı saldırı haberini fırsat bilen siyasiler, toplumu provake ederek sokağa dökmüşler; başta İstanbul olmak üzere ayrım yapmaksızın tüm gayrimüslimlere ait 4204 ev, 1004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul, aralarında fabrika, otel, bar vb. yerlerin bulunduğu 5317 mekan saldırıya uğramış; hasar o dönemin rakamlarıyla yaklaşık 150 milyon TL ve 54 milyon ABD doları olmuştur.

"Bu zamanda Rum'a para verilir mi?' diye anlat, kararı bozsun" diye tenbih etmiş!... (Bacanağım Nurettin gerçekten son derece dürüst bir hakimdi. Bunu bana nefretle anlatmıştı).

6 Eylüle takaddüm eden günlerde bir metrekare cam bulmak mümkün olmuyordu. Mal yokluğu nedeniyle de en kabadayı mağazada en çok bir veya iki buzdolabını ateş pahasına görebiliyorduk. Hadiseyi Ankara'da okur okumaz ilk aklıma gelen şeylerden biri gıda maddelerinin nerede korunacağı, kış günü evlerin ve dükkanların camsız ne yapacakları olmuştu. Çok safmışım! Olayın ertesi gününden itibaren istenilen boy, evsaf ve miktarda cam meydana çıkıverdi. Buzdolaplannın alalarıyla yenilenmesi bir ay sürmedi. Bu camı kimin sattığını sorduğumda *"Koç evvelce ithal etmiş, depolarında duruyormuş"* dediler.

Mahkeme zabıtlarına göre 4214 ev, 1004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar vb. yerlerin bulunduğu 5317 mekan saldırıya uğramıştır. Hasarın yekûnu, dönemin rakamlarıyla yaklaşık 150 milyon TL ya da 54 milyon Amerikan Doları civarındadır. DP hükümeti ise zarara uğrayan be bunun tescil ettiren kişilere toplam 60 milyon TL tazminat ödemiştir. Sonuç olarak, 6-7 Eylül Olayları, Rum, Ermeni ve Yahudilerin büyük göç dalgalarıyla ülkeden ayrılmasına neden olmuştur.(101)

Menderes Hem Sola Hem Sağa Vuruyor

Menderes hükümeti, hem komünistlere hem de mürtecilere(!) karşı savaş açmıştı. *"Dini mürteciler, komünistler ve diğer sapıklar hürriyetin düşmanıdır."* diyen ve bir süre önce **Cevat Rıfat Atılhan** tarafından kurulan **İslâm Demokrat Partisi**'nin kapatılmasını sağlayan Menderes hükümeti, Ocak 1953'te ise Milliyetçiler Derneği'ni, "gerici" faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle 73 şubesiyle birlikte kapattı.

Şubat 1953'te İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin öncülüğünde çeşitli demek, oda ve sendikalar **"gericilikle savaşmak"** amacıyla **Milli Tesanüt Birliği** kurarlarken; Başbakan Menderes 4 Mart 1953'te yaptığı basın toplantısında, Meclis'in kabul ettiği **"Atatürk İnkılaplarını Koruma Kanunu"**ndan övgüyle söz ediyor ve **Medet**, **Gençlik**, **Nuhun Gemisi**, **Nazım Hikmet**, **İdare-i Maslahat**... gibi sol neşriyatla **Sebilürreşat**, **Ehli Sünnet**, **İslâm Yolu**, **Allah Yolu**... gibi muhafazakâr neşriyatın kapatılarak sorumluları hakkında takibat başlatıldığını açıklıyordu.

Aynı yıl, Demokrat Parti'nin oylarını bölmesine kesin gözüyle bakılan **Millet Partisi** kapatılma yoluna gidildi. Millet Partisi'nde meydana gelen istifalar ve ardından tarafların birbirlerini "mürtecilik"le suçlamaları, parti-

(101) Burhan Oğuz, "Yaşadıklarım Dinlediklerim", Simurg, 2000, s.462.

nin kapatılması için hükümetin harekete geçmesine fırsat verdi. 6 Temmuzda Millet Partisi Genel Merkezi polis tarafından basılıp, evraklanna el konuldu. İşin ilginç tarafı, bu evraklar arasında suç unsuru olabilecek hiçbir şeye rastlanmamış, sadece partinin İstanbul'daki bir kahvehanede yapılan ocak kongresine ait fotoğraftaki küçük bir ayrıntı **"irticâî delil"** kabul edilmişti. Söz konusu fotoğrafta yer alan irticâî görüntü ise, yıllardır kahvehanenin bir köşesinde asılı duran Arapça yazılı "Bismillahirrahmanirrahim" levhasından ibaretti. Millet Partisi mebusu **Osman Bölükbaşı**, *"Adalet zulme vasıta yapılmak isteniyor. Ankara Cumhuriyet Müddeiumûmisi, icrâyı adalet değil, icrâyı siyaset yapmaktadır..."* diye feryat ediyordu. Ertesi gün Adnan Menderes, Millet Partisi'nin *"Hilafet'i ve Mecelle'yi ihya etmek, Cumhuriyet'i devirmek emelinde olduğunu"* ve *"memleketin her tarafında halkı kıyama davet ettiğini"* söylüyordu. 8 Temmuzda Savcı'nın teklifi ve Ankara Sulh Ceza Mahkemesi'nin karan ile Millet Partisi kapatıldı. Karar bütün yurtta derhal uygulanarak, partinin yirmibin tabelası bir gecede indirildi. Menderes iktidan, Tek Parti dönemini hatırlatan bu tür uygulamalarla (bu arada 1952'de CHP'nin oldukça külliyetli olan mal varlığı millileştirilmişti) iktidannı sağlamlaştırmayı düşünmüş olmalıydı, ama tam tersine kendi kuyusunu kazmıştı.(102)

1950'den Sonra Dinin Siyasallaşma Sürecine Girişi ve İslâmcı Faaliyetlerin Yükselmesi

Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte, halk arasında İslâm'a olan ilginin büyük ölçüde arttığı gözlendi. Üniversitelerde başlannı örten kız öğrenci sayısı artmaya ve bunun sonucu olarak uygulanan türban yasağı ülkede büyük tartışmalara yol açmaya başladı. Yine de Ramazan ayında oruç tutanlann, camilere gidenlerin ve İslâmcı yayınlann sayısında büyük bir patlama görüldü.(103)

1924 yılında 29 tane İmam Hatip okulu açılmıştı. Fakat sonraki yıllarda sayılan gittikçe azalan bu okullar, 1930 yılına gelindiğinde tamamen kaybolmuştu.(104)

6 Haziran 1950'de ezan tekrar Arapça okunmaya başlandı. 4 Kasım 1950'de din dersleri ilkokul programına dahil edildi. 1951-52 ders yılında yeniden **İmam Hatip okulları** açıldı. 13 Ağustos 1956'da din eğitimi orta okul programına konuldu. 19 Kasım 1959'da İstanbul'da bir

(102) Abdullah Yıldız, "Meşruiyet'ten Cumhuriyet'e İktidar Kavgaları ve Sanal İrticâ", Pınar Yay., 2000, s.183.

(103) Meral Özbek, "Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski", İletişim Yayınları, 1994, s.38. Nakleden Y.Akdoğan, a.g.e., s.157.

(104) Nahit Dinçer, "1933'ten Bugüne İmam-Hatip Okulları Meselesi", İstanbul, 1974, s.33. Nakleden Y.Akdoğan, a.g.e., s.158.

Yüksek İslâm Enstitüsü kuruldu.(105)

1950'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından din dersleri için hazırlanan kitaplar, Hz.Muhammed, Hz.Musa, Hz.İbrahim ve Hz.İsa gibi peygamberlerin öğretileri ve hikâyeleri, bazı ayetlerin Türkçe tercümeleri ve İslâm'ın beş şartının yorumlanmış açıklaması gibi konuları içermekteydi.(106) 1950'lerdeki DP getirdiği nefes alma dönemiyle birlikte cılız ve ürkek de olsa İslâm'ı sahiplenen ve bazı cemaatlerin kıpırdanışları başladı. **Kuran Kursları** ve hafızlık geleneğini ayakta tutmaya çalışan Süleyman Hilmi Tunahan; imanı koruma çabasını öne çıkartan Said-i Nursî, **İmam Hatip okulları** ve **İslâm enstitüleri** için mecliste mücadele eden tek tük milletvekilleri ile camilerde, köylerde dinden bahseden hocalar İslâmi hareketin ivme kazanmasına çalışıyorlardı.(107) **1950-60 yılları arasında 15 bine yakın cami yaptırıldı.** (İmam Hatip okullarına girişler, 1960'ta 335 öğretmen ve 4548 öğrenciden, 1970'te 1547 öğretmen ve 49308 öğrenciye yükselecektir.) Kitap, dergi ve gazete şeklinde kayda değer sayıda İslâmi yayın üretilmeye başladı.(108)

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi 4 bin din görevlisinin atanmasına imkân verecek ölçüde artırıldı.(109)

Dinin siyasi alanda fazla yansıma bulması sonucu din istismarı kavramı ele alındı. 1953'te DP çoğunluğundaki parlamento, dinin siyasi propaganda amacıyla kullanılmasını yasaklayan bir yasayı onayladı. İslâmcılara karşı yapılan bu uygulamalar, çoğunluğu Kemalist seçkinler arasından gelen DP liderlerinin sosyal yapısından ileri geliyordu. DP, "Dinin siyaset aracı olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve dayanışmayı bozacak şekilde propaganda aracı yapılmasına, serbest düşünceye karşı taassup duygularının harekete getirmesine izin verilmemelidir."(86) yaklaşımıyla din istisman iddialarının da önü alınmak istenmekteydi. **DP'nin başarısında uluslararası konjonktür kadar iç dinamiklerin de büyük payı vardır. DP hem hürriyet, hem de insanca bir yaşam vadediyordu. Demokrat Pratinin iktidara gelmesinde asıl etken girişimci sınıfın yanında, kırsal kesimin desteğini de sağlamış olması, CHP'yi laikliğinden dolayı hiçbir zaman affedemeyen dinsel gelenekçilerin de bu muhalefete katılmış bulunmasıdır.**(111)

(105) Y.Akdoğan, a.g.e., s.158.

(106) Richard B.Scott, "Turkish Village Attitude Towards Religious Education", The Muslim World,1965, c.55. Nakleden Y.Akdoğan, a.g.e., s.158.

(107) A.Özcan, "Yeni Bir Cumhurlyet İçin", Nakleden Y.Akdoğan, a.g.e., s.160.

(108)(109) J.M.Landau, "Radical Politics in Modern Turkey", 1974, s.176. Nakleden Y.Akdoğan, a.g.e., s.158.

(110) Tarık Zafer Tunaya, "Türklye'de Siyasi Partiler 1859-1952", İstanbul, 1988, s.662. Nakleden Y.Akdoğan, a.g.e., s.160.

(111) Ergun Özbudun, "Türkiye'de Sosyal Değişme ve Slyasal Katılma", Ankara, 1975, s.39. Nakleden Y.Akdoğan, a.g.e., s.157.

1957 Seçimlerinde Oya Sıkışan DP'liler Bedlüzzaman Said-I Nursî'nln Elini Öpmeye Giderlerse

DP başlangıçta laikliği kategorik olarak reddetmemiştir. CHP'nin laiklik uygulamalarını eleştirmiş ve bunun dinsizlikle eş anlama geldiğini savunmuştu. Kendisi de farklı bir laiklik anlayışını savunmuş ve ancak, **İslâmî toplum projesi**, siyasal ideoloji temeli olarak işlememiş, özünde Cumhuriyetin dayandığı laiklik anlayışına bağlı kalmıştı.(112) Bu çerçevede DP doğrudan sistem karşıtı bir hareket olarak görülmez. DP mevcut siyasi yapının ürettiği, ideolojik olarak kurucu felsefeyi dışlamayan, ancak halkın sıkıntı çektiği uygulamaları dile getirerek prim toplayan bir hareketi yeğlemiştir. **DP'nin kurucu kadrosu tartışmasız biçimde Atatürkçü ve laikti. Ancak CHP'ye duydukları tepki nedeniyle kendilerine oy veren dinci kitleyi de hiçbir zaman karşılarına almamışlar ve bu oy potansiyelini düşünerek dincliliğe taviz vermekten de geri kalmamışlardı.**(113) Ancak giderek kötüleşen sosyo-ekonomik koşullar paralelinde 1957 seçimlerinde oy kaybetme korkusu taşıyan **DP'liler, dini inançları istismar etmenin**. İlk tohumlarını ekmeye başladılar. (Sonraları 1965Geniş bir tarikat kitlesine sahip ve o dönemin teknik imkânlarını kullanarak (uçak gibi) aynı anda iki ayrı yerde göründüğü söylenen Bediüzzaman Said-i Nursî'nin (1873-1960) oy deposuna göz diktiler.

DP'nin dini fikirlerin yayılması konusundaki yumuşamasından yararlanan nurcu gruplar, Said-i Nursî'nin daha önce yasaklanmış olan **"Risale-i Nur Külliyatı"**nı yayınlamasına göz yummuş ve bunlar mahkemelerde beraat kararları almışlardı. 1957 seçimi öncesinde bazı DP'li bakanların Said-i Nursî'nin elini öpmeleri, laik çevreler ve ordu içinde büyük tepkiye neden olmuştu.(114)

Said-I Nursî Bayar ve Menderes'e Gönderdiği Çok Sayıdaki Mektupta Büyük İslâm Dünyası Eğitim Projelerinden 163 Mebusun Parasal Desteğinden Söz Ediyor

Yassıada arşivlerinden çıkan ilginç dökümanlardan biri de Bediüzzaman Said-i Nursî'nin 1955 yılında Celal Bayar ve Adnan Menderes'e

(112) Şennur Özdemir, "Türkiye'de Din-Laiklik Sorunsalı ve Siyaset Üzerine", Mürekkep, 1994, s.30. Nakleden Y.Akdoğan, a.g.e., s.162.
(113) Y.Akdoğan, a.g.e., s.162, 163.
(114) Y.Akdoğan, a.g.e., s.162, 163.

gönderdiği çok sayıdaki mektup. Said-i Nursî bu mektuplarında Adnan Menderes'ten *"İslâm kahramanı"* olarak sözediyor. Van'da bütün Asya'ya hitap edebilecek büyük bir İslam üniversitesinin kurulmasını teklif ediyor. (Kitabımızın kapsamı dışında kalan bu mektuplara ait ayrıntılara girmeyeceğiz, ancak içeriklerini özet olarak vereceğiz.)

Kendisinin çok istediği halde Kahire'deki Camiü'l Ezher'e gidemediğini, buna karşılık Anadolu'da kurulacak büyük bir Darü'l-fünun (üniversite)'un Hindistan, Arabistan, İran, Kafkasya, Türkistan ortasında Camiü'l Ezher üslubunda kurulmasını, 55 yıldan beri Risale-i Nur'un hakikatine çalıştığı gibi bu amacına da çalıştığını söylüyor. Yine bu mektubunda devamla Birinci Dünya Savaşı'ndaki esaretinden döndüğünde Ankara'da 200 mebustan 163 mebusun 150 bin lira vermeyi kabul ve imza ettiklerini, bunların içinde Mustafa Kemal'in de olduğunu yazıyor. Önasya'da ve Şark'ta Hindistan dahil Müslüman toplulukların nüfus sayılarını veriyor. Ancak DP iktidarının son aylarında İçişleri Bakanı Namık Gedik'in talimatıyla gözaltında tutulması karşısında sevenleri Ankara'yı telgraf yağmuruna tutuyor. Sadi-i Nursî'nin Demokrat Parti iktidarı döneminde gerçekleştirmeye fırsat bulamadığı bu makro boyutlu eğitim projeleri çok daha sonraki yıllarda, Said-i Nursî'nin vasiyeti doğrultusunda **Fetullah Gülen** tarafından gerçekleştirilecektir. Hem de çok daha büyük ve kapsamlı olarak.

"1950'den sonra gelişen dini hareketler devletten önemli miktarda mali yardım ya da destek almadıkları gibi resmi bir yönlendirmeye de tabi tutulmadılar. Bununla beraber dini hareketler, DP iktidarı döneminde devlet yetkililerinden sabit olmayan bir müsamaha gördüler."(115)

Müslüman bir ülkede inananların özgürce inançlarının gereğini yapmaları elbette yadsınamazdı. Ancak yürürlükte olan devrim yasaları ve 1950'li yıllara kadar yaşanan süreçte karşılaşılmayan bazı uygulamalar ve İslâmın siyasallaşması eğilimleri tepki yaratıyordu. Özellikle TSK ve CHP kanadında. -İleride 28 Şubat sürecinde görüleceği gibi, bir kesime göre İslâmın zaten siyasal doktrinleri içerdiğini, şeriatın, inanç ve toplumsal yaşamın kuralları olduğunu, siyasal İslâmın yadırganmaması gerektiği şeklindeydi.- Aşağıda darbecilerin bildirilerinde görüleceği gibi TSK içinden DP Hükümetini devirme girişimlerinin nedenleri içinde şeriatçılığın da yeraldığı görülecektir. Ancak esas tepki sosyo-ekonomik yapıdaki tıkanma ve çarpıklığa karşıydı. Aşağıdaki örnekte görüleceği gibi bu yöndeki öncü faaliyetlere göz yumuluyor veya müsamaha gösteriliyordu.

(115) Y.Akdoğan, a.g.e., s.162, 163.

Bilime Türk-İslâm Milliyetçi Batıcı Sentezler Egemen Olurken Sosyal Bilim Alanında Bir Fetret Devri Yaşanmaktaydı

1950-1960 dönemindeki bilimsel zihniyet değişimine, Amerikan bilim anlayışına ve bir "üçüncü dünya ülkesi" olarak, Türkiye'de sosyal antropolojinin oynadığı role değinmek gerekmektedir. 1950'li yıllarda **Barbara Helling**, **George Helling** ve **Paul Stirling** gibi yabancı, Prof.**Mümtaz Turhan** ve **Nermin Erdentuğ** gibi yerli araştırmacıların antropoloji ağırlıklı köy çalışmaları, Türkiye'yi emperyalizmin bilimsel hizmetine açmakta yeterli olmamış ve Prof.**Mümtaz Turhan**'ın yoğun gayretleriyle, Amerikalı bir antropolog olan **C.W.M.Hart**, 1959 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde bir sosyal antropoloji ve etnoloji, Prof.**Nermin Erdentuğ** da Ankara Üniversitesi DTCF'ye bağlı bir sosyo-kültürel antropoloji kürsüsü kurarak uygulamalı araştırmalara başlamışlardır.(116) Bu gelişmeler, DP yönetiminin zihniyet yapısını ve ülkenin Amerikan çıkarları doğrultusundaki "bilimsel dönüşüm"ünü en çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır.

Bu dönemde görülen bir başka ilginç durum Türk bilim adamlarının çalışma olanakları kısıtlanırken, onlar üzerinde baskı ve denetim yapılırken, Paul Stirling gibi İngiliz ve George Helling gibi Amerikalılara kırsal alan araştırmaları yapma ve Türkiye üzerine yoğun bilgi toplama konusunda her türlü kolaylık sağlanmış ve araştırma sonuçları yayınlanmıştır.(117) Ayrıca, bu dönemde Türkiye'ye pek çok yabancı bilim adamı gelerek araştırma yapmış, konferans ve ders vermiştir.

Kısaca, **1950'lerin egemen bilim anlayışı, mistisizm ağırlıklıdır ve metafizik değerlere ilk sırada yer verir.** Bu nedenle, bazı bilim adamları, Türkiye'deki dini hayatın canlanması gerektiğini yazarken, Avrupa ülkelerinde kiliselerin dolup taştığını ve insanların çoğunlukla muhafazakâr olduklarını anlatmışlardır. 1950-1960 dönemi **Türk düşünce hayatına muhafazakâr ve İslâmcı tartışmalar egemen olurken, bilime, Türk-İslam, milliyetçi-batıcı sentezler egemen olmuştur.**

Bu dönemde, milliyetçi-muhafazakâr-islâmcı çevrelerin bilim zihniyetini yansıtması açısından aşağıdaki örnek çarpıcıdır:Yirminci yüzyılda, doğa bilimlerinin çekirdek fiziği yönünde gelişmesi, pozitivizmin inkar ettiği metafizik ufuklar açar. **Bergson**, bu metafiziğin kaybettiği haysiyetini daha büyük ölçüde kazandırır. Muazzam bir ruh felsefesi yanında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra mistik bir soluma Batı Avrupa'dan Do-

(116) Orhan Türkdoğan, "Türkiye'de Sosyal Antropolojinin Gelişimi", 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji, Yayına Hazırlayan: İsmail Coşkun, İstanbul, 1991, s.131.
(117) Emre Kongar, "Türk Toplum Bilimcileri I", Remzi Kita. İstanbul, 1982, s.18.

ğu'ya doğru yayılır. Bu Hıristiyanlığın da dirilişidir. Batılı ülkelerde komünizm son günlerin yaşayıp, parlamentoda kovulurken, birçok Avrupa memleketlerinde Hıristiyan partiler iktidara gelmişlerdir. Türkiye'de ise yaşlı aydınlar dinsiz, münevver gençlerin çoğu dindardır.(118)

Kısaca 1950-1960 döneminde, bazı sosyal bilimler gündemden düşüp fonksiyonunu yitirirken, bunların yerini yeni bilim dalları doldurmuştur. Türkiye'de sosyal bilim alanında bir "fetret devri" yaşanırken, Demokrat Parti bir önceki dönemden devraldığı bilime baskı politikasını 1950'lerin sonlarına doğru iyice yoğunlaştırmış ve bu olay 1950'lerin sonlarında, iktidar-üniversite çatışmasına dönüşmüştür. Bu dönüşüm, Türkiye'nin her alanda verdiği tavizlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve maddi verilere, saha araştırmalarına dayalı olarak bilgi üretmek, bu bilgileri Amerika'ya aktarmak ve **Amerika emperyalizminin Türkiye'ye yönelik reçetelerine veri toplamak, Amerikan çıkarlarına hizmet etmek bilimselliğin tek kanıtı sayılmıştır.**

Çarpıtılan Sosyo Ekonomik Yapıdan Duyulan İlk Postal Sesleri

"Her mahallede cahil bir milyoner yükselirken, cahil olmadığı halde fakir olan yalnızca ordu ve üniversite mensuplarıydı."

İhtilalci genç subay gruplarından her zaman tutarlı düşüncelere sahip bir kişilik olarak bilinen Orhan Erkanlı, 1950 sonrasının değerlendirmesini şöyle yapar:

1950'den sonra memlekette birçok yeni hamleler yapıldı, birçok işlere başlandı. Vatandaşın ölçüleri değişti; bir nevi "*bir lokma bir hırka*" esasına dayanan eski politika, her sahaya el atan koyu devletçilik uygulaması, yerini liberal bir ekonomik ve sosyal anlayışa bıraktı. Köylü ilk defa hayatında para yüzü gördü, hakkını aramak imkânını buldu. İş adamları ve esnaf, parasının ve servetinin güvenlik içinde olduğuna inandı. Demokrasinin hür havası, her sınıf ve seviyedeki vatandaşın gönlünü ve kafasını doldurdu. Denebilir ki DP iktidarı kadar büyük çoğunlukla ve halkın gerçek desteğiyle iş başına gelmiş bir hükümet ve özellikle Menderes kadar sevilen ve kendisinden çok şeyler beklenen bir yönetici, başka memleketlerde görülmemiştir. Menderes'in söylediği rivayet edilen: "***İstersem padişahı iş başına getirir, odunu milletvekili yaparım***" ifadelerinde gerçek payı vardı. 1954 seçimleri bu ortamda yapıldı ve DP büyük çoğunlukla iktidarda kaldı."(119)

Ancak DP iktidarı 1950 seçimlerinde arkasına aldığı seçmen gücünü,

(118) Peyami Safa, "Allahsızlık Modası", Türk Düşüncesi, Sayı:17, 1.4.1955, s.321.
(119) Orhan Erkanlı, "Anılar, Sorunlar, Sorumlular", 1973, s.7.

1954 seçimlerinde de aşağı yukan korumayı başannca rejim içindeki dayanaklarından bağımsızlaşmaya ve parlamentodaki iktidarını bürokrasi ve ordu ile paylaşmaktansa parti aygıtında toplamaya yöneldi. Ancak 1955, DP'nin hakimiyetindeki gelişmenin sınırlanna varılmasına tanık oldu. Ekonomik bunalım ve artan enflasyon, kentlere yığılmaya başlamış olan çalışanlar kitlesinin huzursuzluğunu ve sınıf çatışmalarının şiddetini artınrken, artan eğitim ve iletişim olanakları dolayısıyla, tabanı genişleyen aydınlar arasında gezinmeye başlayan yeni fikirler, DP politikalarının alternatif muhalefet arayışlarını güçlendirdi. Bu genel yönelişin Silahlı Kuvvetler üzerinde de iki katlı bir etkisi oldu. Silahlı Kuvvetler, DP'nin muhafazakâr köylü kitlelerini yörüngesinde tutmak için dizginlerini salıverdiği şeriatçılıkla kendisini ideolojik olarak derin bir karşıtlık içinde hissettiği gibi, DP egemenliği döneminde geçmişte olmadığı ölçüde büyük geçim sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştı. **Fahri Belen, Suphi Karaman** ve başka muhalif subaylar anılarında *"maişet derdiyle gece şoförlük yapan subaylar"*ı, *"kuru ekmeğini çaya batırarak gıdasını sağlayan emekli albaylar"*ı, bu yaşama koşulları ile "her mahallede bir milyoner yükselmesi", "ordu efradının eski kışlalardaki hayatıyla iktisadi devlet teşekküllerindeki lüks hayat arasındaki tezat"ın genç kuşak subaylar arasında doğurduğu öfke ve nefreti çarpıcı sözlerle dile getirirler.(120)

Benzeri bir durum İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanmıştı.

Bu dönemde üst rütbeli subaylar hariç, kentsel nüfusla birlikte -yine devlet memurları ve iş adamları hariç- diğer ordu mensupları büyük bir yoksulluk çektiler. O zamanlar genç bir subay olan Alpaslan Türkeş şunları yazıyordu:

"Bu devrede (1950 öncesi) başta milli şef ve yardakçıları olmak üzere, idareciler orduya ve onun komuta kademesini teşkil eden subay ve generallere karşı çok küçümser ve önemsemez bir tutum içindeydiler. Artan hayat pahalılığı, geçim darlığı subayları perişan ediyor, bunaltıyordu. Heryerde subaylar ikinci derece insan muamelesi görüyordu. Ankara'da apartmanların bodrum katlan 'Kurmay Subay katı' olarak isimlendirilmişti. Eğlence yerlerinde subaylann adı 'gazozcu'ydu. Yani pahalı içki ısmarlayacak paraları olmadığı için, karaborsacılar, vurgunculanla yarış etmek imkânları bulunmadığı için, bu feragatli memleket çocuklarına bu gibi isimler reva görülüyordu."(121)

Türkeş gibi insanlar, İnönü rejiminin yıkılmasının ve DP yönetiminin daha iyi günler getireceğini umdular. Tekrarlanan bu olumsuz koşullar 27 Mayıs 1960 yılında patlak verecek ve 1980'e kadar 10 yılda bir tekrarlanacaktır.

---

(120) Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, s.1970.

(121) A. Türkeş, "1944 Milliyetçilik Olayı (1968)". Nkd. F.Ahmad, a.g.e, s.180.

Muzaffer Özdağ anlatıyor:
"Bizler daha evvel 1952'de Komite kurmuştuk. Harp Okulu öğrencisiydim. Okul Silahhanesinde bir mendil üzerinde kanlarımızı akıtarak harita yaptık, yemin ettik. O zaman arkadaşlarla birlikte yaptıklarımızdan gurur duyduk."
Talat Aydemir: *" 1953-54 ders yılında Harp Akademisinde okurken, kurmay subaylara daha çok güvenebilir, onlarla işbirliği yapabileceğimizi düşündüm. Eylül 1956'da Sezai Okan'ın Yenişehir'deki evinde toplanılması için karar aldık. Bir yıl önce Tuzla Uçaksavar Okulunda arkadaşı Orhan Kabibay ile mücadele veren Yüzbaşı Dündar Seyhan da Akademiye gelmişti. İki Kurmay adayı kuracakları teşkilatı genişletmek üzere derhal faaliyete geçtiler. Bunun için Akademiden daha verimli bir yer bulunamazdı."*
Erken dönem örgütçülerden O.Erkanlı anlatıyor: *"Teşkilatın başlangıcı 1955-56 senelerine kadar gider. Bu yıllarda Yıldız Harp Akademilerinde talebe olan Yüzbaşı-Yarbay rütbesindeki bazı subayların birleşmesiyle gizli bir cemiyet kuruldu. Örgütün ilk ismi "Atatürkçüler" cemiyetiydi. Yıllarca gizli bir ihtilal örgütü olarak toplandılar. Çalışmalar, birleşmeler, dağılmalar birbirini kovaladı."*
T.Aydemir: *"Beşiktaş iskelesinin üzerindeki kahvede toplanıldı. Orası güvenli bulunmadığı için Üsküdar'a geçildi. İskelenin yanında yüksek bir binanın üst katındaki pastahanede toplanmıştık. Ben, Rafet Aksoyoğlu, Sezai Okan Faruk Güventürk, Dündar Seyhan, Orhan Kabibay, Ahmet Yıldız, Halil Kayalı... Bunun nihayetinde muaffak olmak da vardır veya akamete maruz kalınabilir. O zaman ceza büyüktür. Bir manga askerin karşısında kurşuna dizilmeye hazır mısınız?"*
1956'da Ankara'da Sezai Okan, Osman Köksal, Talat Aydemir'in başını çektiği ikinci ve Sadi Koçaş, Kenan Esengin vb.lerinin oluşturduğu üçüncü bir çevre izledi.
En heyecanlı örgütçülerden Sadi Koçaş, Bükreş'te görevliyken askeriateşenin karşısına geçerek: *"Yahu ne bekliyorsunuz, birşeyler yapsanıza... Kim bu gidişe dur diyecek? Nerede Enverler, Niyaziler? Yoksa Türk ordusunda o eski ruh kalmadı mı?"* diye nutuk çekerdi. Gizli Örgüte Elazığ'da birlikte görev yaptığı Talat Aydemir'in tavsiyesiyle 1958-59'da en geç giren üye Alpaslan Türkeş'tir. Menderes'i devirip, yerine İnönü'yü getirme fikrine karşı çıkarak, *"Ben ordunun politika dışı kalması görüşündeyim. Atatürk'ün bir gelenek olarak or-*

Alpaslan Türkeş

Orhan Erkanlı

Sezai Okan

Sadi Koçaş

duya tavsiye ettiği çok eskiden beri bu olmuştur. Binaenaleyh, bunu tasvip etmiyorum. Bir siyasi partiyi tutup, diğerine karşı harekat yapmayı da TSK'nın şerefine uygun görmüyorum..." Türkeş'in bu türlü sözler söylemesi üzerine T.Aydemir çok üzülmüş ve rengi kaçmıştı.
Komite'nin yaptığı toplantılardan birinde, Necati Ünsalan'ın Üsküdar'daki evinde Başkan Binbaşı Faruk Güventürk, amacını şöyle belirtmişti: *"Bu Komite bir İhtilal Komitesi'dir. Bunun sonunda baş verip, baş almak vardır."*

Üsküdar'da eski Mahmut Şevket Paşanın Konağı'nda, Mart 1957'de bir cumartesi günü öğleden sonra **Adnan Çelikoğlu, Osman Köksal** hariç toplandık.
Dündar Seyhan'ın hemen orada hazırladığı (Halbuki daha evvelden esası hazır olan) yemin örneğini Orhan Kabibay'ın getirdiği tabancanın üzerine elimizi teker teker koymak suretiyle tamamladık. Büyük heyecan içinde olduğumuz gözlerimizden okunuyordu. İlk defa Komite resmen kurulmuştu. Çünkü hayal gibi görünen düşüncelerimizin temeli işte o gün orada atılmıştı. Bundan sonra işin planlamasına geçilecekti."
Polisiye filmlere konu olacak trajl komik olaylar yaşayan şaşkın muhbir Bnb. Samet Kuşçu (sol başta). 9 Subay olayında gizli örgüt listesini sümen altı ederek arkadaşlarını kurtaran MSB emir subayı Bnb.Adnan Çelikoğlu (soldan ikinci). 1957 yılında ihtilalci subaylann liderlik için kendisine başvurduklan K.K.K. Orgeneral Necati Tacan (soldan üçüncü), seyir halindeki makam aracında kalp krizinden öldü. Kendisine yapılan liderlik teklif edildiğinde *"taşaklanm var, ama beynim yok."* diyen Cemal Madanoğlu (sağ başta). Komplocu subaylardan biri kendisine *"Merak etme bizde ikisi de var."* demişti.

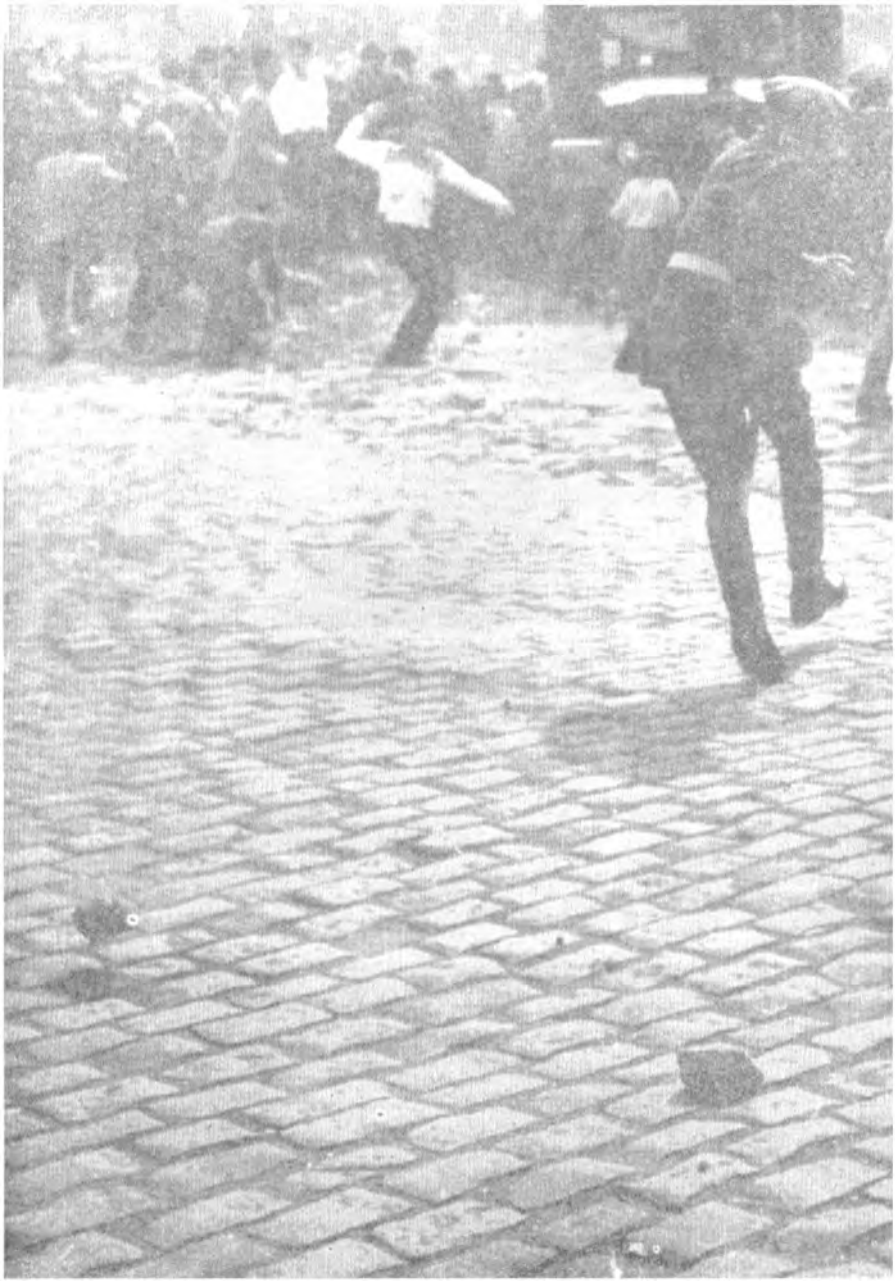

SK'daki ilk gizli örgütlerin kuruculannda Dündar Seyhan Talat Aydemir, Orhan Kablbay. otoğraf 22 Şubat olayından sonra çekilmiş. Sağ başta Muzaffer Özdağ.

Kılıç çekmiş üniformalı süvariler ve yerlere düşen atlar. Bu fotoğraf bir vestern filmi veya tarihi bir savaş sahnesine ait değil. Mayıs 1960'ta Beyazıt Meydanında öğrencilere dört nala saldıran Adnan Menderes Hükümeti'nin polisleri.

Demokrat Parti'nin 1. Kongresi'nde kabul edilen "Hürriyet Misakı" söylemi ve 1949'da halkın oyuna saygılı ve her alanda demokrasi vaadeden politikaları, 1950'lerin ortalarından itibaren halk desteğinin eridiğini gördükçe giderek hırçınlaştı.
Mayıs 1960. İhtilale günler kala **Beyazıt Meydanı muharebelerine** dönüşen bu hırçınlık DP iktidarının sonunu getirecektir. (Beyazıt Meydanı'nın adı 27 Mayıstan sonra Hürriyet Meydanına dönüştürüldü.)

Ankara Sıkıyönetim Komutanı General Namık Argüç, Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesinde *"Dağılın ateş açıtacam."* dedi ve açtırdı da.

DP despotluğunu en şiddetli hisseden kurumlardan biri de üniversitelerdi. Öğretim üyeleri ve öğrenciler ülkedeki genel gidişattan duydukları hoşnutsuzluğu dile getiriyor; hürriyet ve demokrasi istiyordu. İktidarın bu taleplere verdiği karşılık ise şiddet ve kan dökülmesi oldu.

"Yedek Subaylarla Ordunun İdare Edileceği Kravatlı Şövalyelerin Burunlarının Kırılacağı"

1954'te zirve noktasına çıkan DP, bu tarihten itibaren irtifa kaybetmeye başladı. 1957'den sonra ise, Menderes'in ünlü tabiriyle "sathı-maile", fakat düşüş sathı-mailine girilmişti. Hata üzerine hata yapılıyor, yasalar, gelenekler zorlanıyor, hürriyetler kısıtlanıyor, partizan idare gittikçe etkisini artırıyordu.

Memleket kesin hatalarla ikiye ayrılmış, iki partinin saflarında toplanan vatandaşlar; mezarlıklarını, camilerini, kahvelerini, alış-verişlerini, yollarını ve her türlü insani ilişkilerini ayıracak kadar derin ve köklü bir anlaşmazlığa girmişlerdi. Bir tarafta **"Vatan Cepheleri"** kurulurken, karşı cephede güç birliği oluşturuluyordu. İktidar partisi devlet, devlet DP haline gelmiş, kişilerin hak ve hürriyetleri bir kenara itilmiş, partizan bir idare kendisinden yana olanları devlet kesesinden beslemek dahil her türlü tavizi vermiş, karşı cephede olanlar ise hemen her türlü haklardan dahi mahrum edilmişti.

Bir-iki besleme iktidar gazetesi hariç, basın bütünüyle DP karşısında. Her gün birkaç gazeteci hapse atılıyor, basına tesir yapmak için akla gelen bütün yasa ve ahlak dışı uygulamalar deneniyor.

Silahlı Kuvvetler kendi haline terk edilmiş, dış yardımlarla artan maddi gücüne rağmen, morali tamamen sarsılmış, onuru kırılmış bir halde. *"Yedek subaylarla ordunun idare edileceği, kravatlı şövalyelerin burunlarının kırılacağı,"* günlük söylentiler arasında; mecliste subayların yatak odalarına kimlerin girip çıktığı en adi ve ahlaksız bir üslup içinde tartışılmakta. **Ordunun yeni adı Battal Gazi Ordusu**'dur artık... Milli Savunma bakanlarının paltosunu, havlusunu tutacak kadar mevkiini ve şahsiyetini unutan komutanlar, bu dalkavukları terfi ettirecek ve bunlara Türk ordusunu ve memleket savunmasını emanet edecek derecede sorumluluk duygusundan uzaklaşmış bakanlar görülmekte...(122)

"Yeter söz milletindir" diyerek iktidara gelen Demokrat Parti'nin ekonomik alandaki hızlı, hırçın, ancak hesapsız büyüme çabaları, bu iktidarı destekleyen ve ona umut bağlayan geniş halk kitleleri tarafından eleştirilmeye başlandı. 1957 seçimleri toplumsal desteğin azaldığını gösteriyordu. Ancak adı Demokrat olan partinin anti demokratik, partizanlık, yolsuzluk ve yokluklar ardından sertlik içeren uygulamaları yürürlüğe koyması, toplum içinde "Vatan Cephesi" gibi ayrıştırmalara gitmesi ve uyarıları dikkate almamasına öncü ve en sert tepkiler aydın kesimden, üniversite ve Silahlı Kuvvetler'den geliyordu. Batı ülkelerinden de yapılan uyarılara rağmen, başta Menderes kabinesi daha akılcı, ılımlı diyalog

(122) Orhan Erkanlı, "Anılar, Sorunlar, Sorumlular", 1973.

ve çözümler yerine neredeyse kontrolden çıkmış otoriter bir yönetime dönüştü. Bunlar ilerideki sayfalarda K.K. Komutanı Cemal Gürsel'in Milli Savunma Bakanına yazdığı mektupta, açıkca dile getirilmiştir. İhtilalin ayak sesleri değil, kendisi ortaya çıkmak üzeredir. Hasan Esad Işık 12 Mayıs 1960 günü DP Hükümetinin gelir uçurumunu kapattığını söylerken, İstabul Üniversitesi olayları nedeniyle kapanıyordu.

Ordu içinde 1955 yılından beri Menderes Hükümetini devirme amaçlı gizli ihtilal grupları oluşturmaktaydılar.(123)

İhtilalci genç kurmay subay gruplarının başlıca endişesi, hareketi başlatmak için yüksek mevkide bir baş bulmaktı. Kritik noktalara, inanılır ve güvenilir subayları yerleştirmekti. Bu arayış doğrultusunda, yeni K.K.K. için Orgeneral Cemal Gürsel'de karar kılınır. Yeni baş o olacaktır.

Ocak 1959'da Gürsel'in bir Almanya gezisine **Sadi Koçaş** da katılınca, konuyu Gürsel'e açılmak için bir fırsat doğar. Gerçek de Gürsel'in katılımı, fiili ve direktif veren bir lider olarak değilse de, böyle bir harekette ve merkezde yapılabilecek tayinlerde beliryeci olması ve onun koruyucu şemsiyesi altında hareketin başlatılması çok önemliydi. Şubat 1959'da dağınık çabalar, güçlü bir yüksek komuta adamının desteğiyle, artık fiilen bir ihtilal örgütü halinde birleşecektir.

Bundan sonra bir dizi gizli toplantılar yaptılar.1959'un son günlerinde Mustafa Kaplan'ın Anıttepe'deki evinde yapılan toplantıda ilk kez ihtilalin tarihi ve ihtilal sonrasında neler yapılacağı konuşulur ve üç seçenek ortaya çıktı:

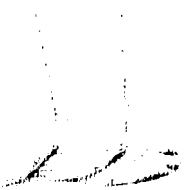
1. Askeri idare kurmak,

2. İktidarı Halk Partisine devretmek,

3. Geçici bir meclis kurup, yönetimi yeni seçimler yapılıncaya kadar bu meclise bırakmak.

2'nci ihtimal reddedildi. Asıl tartışılan 1 ve 3'üncü seçenekler oldu. Sivil yönetim tezinin şampiyonluğunu Vehbi Ersü yaparken, Alpaslan Türkeş, yönetimin sivillere devrinde acele edilmemesini savundu. Bu toplantıda bu konuda bir karara varılamamış, sadece ihtilalin yapılması kararlaştırılmıştı.

"Bu yapılan işleri müstemleke idarecileri de yapar, yapıyor ve yapmıştır."
K.K.Komutanı Cemal Gürsel'in "*Cumhurbaşkanı istifa.*" tedbirler mektubu DP Savunma Bakanının masasında.

DP yönetiminden ve ülkenin içinde bulunduğu kötü koşullardan zaten sıkıntı duyan Cemal Gürsel, 3 Mayıs 1960'ta DP yönetiminin nere-

(123) Bu konuda ayrıntılı bilgi için, Ersal Yavi, "İhtilalci Subaylar" 3. Cilt, Yazıcı Yay.

deyse yeniden yapılandıracak muhtıra niteliğinde bir mektup yazar ve Savunma Bakanı Ethem Menderes'e gönderir. Ertesi gün zorunlu olarak yıllık izine ayrılıp İzmir'e gider. İhtilalci subaylar, liderlerinin bu zamansız gidişini önlemek ve ihtilali başlatmasını isterlerse de başarılı olamazlar. Hatta bundan da öte A.Türkeş'e göre Gürsel, Ankara'dan ayrılırken Komite'nin dağıtılmasını veya kendi haberi olmadan bir teşebbüs yapılmamasını söylemiştir. Diğer yakınlarına göre ise Ankara'dan ayrılmakta ısrar etmiş; ancak *"Lazım olursa beni çağırın, gelirim."* demiş. Aslında bu bir gözaltıdır.

27 Mayısın hemen sonrasında MBK tarafından yayınlanan "Ak Devrim" kitabında Cemal Gürsel'in Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yazdığı mektup sansürlü olarak verilmiştir. Aşağıda 47 yıl boyunca saklanan mektubun orijinal metni yeralıyor. Bu mektupta C.Gürsel, A.Menderes'i C.Bayar'ın yerine cumhurbaşkanı olarak görmek istemektedir. Bu gerçek bu mektupla birlikte sır gibi saklanmıştır. Mektubun 1. maddesinde altını çizdiğimiz satırlar MBK tarafından sansür edilmişti.

"Aziz Vekilim,

Dün geceki konuşmalarımızın ışığı altında zatıalinize memleketin huzur ve istikrarı için alınması lazım gelen tedbir ve kararlar hakkındaki görüşlerimi bildirmeyi milli ve vatani bir vazife bilirim.

Sayın Başvekil'in açıklamalarını dinledim ve okudum. Bunlarda, benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zemin henüz mevcut olmadığı aşikar olarak belli ise de yine de düşüncelerimin sizlere iblağının zaruretine inanıyorum.

Muhterem Vekilim, şu hakikati kabul etmek lazımdır ki, Kayseri hadiseleri ile başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vakalar, vatandaş ruhunda derin tesirler ve Hükümete karşı telafisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. **Hele, Ordunun talebelere karşı akılsızca kullanılması işin vahametini artırmış, Ordu mensuplarında huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, Ordu politikaya karıştırılmıştır.**

Sayın Vekilim, bu ahval ve küçümsenmeyecek, cebir ve şiddetle geçiştirilecek şeylerden değildir. Memleket, Hükümet ve partimizin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sukunetli, fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1- Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Cumhurbaşkanlığına Sayın Adnan Menderes getirilmelidir. Bu muhterem zatı her şeye rağmen milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna kaniim. Bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin edilmelidir. (Altı çizili olan satırlar 2006 yılına kadar yayınlanan tüm dökümanlarda sansüre tabi tutulmuş ve orijinal metinden çıkarılmış; yerine şu satırlar yazılmıştı: "Çünkü bütün fenalıkların bu zattan (Celal Bayar kastedilliyor. E.Y.) geldiği hakkında memlekette umumi bir kanaat vardır." cümlesi ilave edilmiştir.

2- Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suihalleri bütün memlekete yayılmış bulunan zevat çıkartılmalı ve yeni kabine mutlak, dürüst, makul, zorcu değil; adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.

3- İstanbul, Ankara Valileri ve Emniyet Müdürleri süratle değiştirilmelidir.

4- Ankara Örfi İdare Komutanı derhal değiştirilmelidir.

5- Son çıkarılan ve Tahkikat Komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.

6- Mevcut gazeteciler Af Kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmeli.

7- Son hadiselerde tevkif edilen talebeler serbest bırakılmalı, ilim müesseseleri yeniden faaliyete geçirilmelidir.

8- Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.

9- Vatandaşın hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.

10- Ordunun meseleleri süratle halledilmelidir.

11- Din istismarcılığından vazgeçilmelidir.

12- Suiistimaller oluyor mu, bilmiyorum. Fakat olduğu hakkında umumi bir kanaat mevcuttur ve milletin Hükümete karşı itimatsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin şiddetle bertaraf edilmesi lazımdır.

13- Müstesna zamanlar ve günler haricinde Hükümet büyüklerinin memleket gezilerinde suni büyük vatandaş toplulukları ile karşılanmaları usulü terk edilmelidir.

Muhterem Vekilim, bu yazdıklarım asla bir parti ve politika mülahaza ve tesiri ile yazılmamıştır. Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zaruri kıldığına inandığım için arz edilmiştir. Sizlerin vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. İyi düşününüz, iyi hareketler yapınız. **Memlekette çok şeyler yaptığınız muhakkaktır. Fakat, bu asla kafi değildir. Bu yapılan işleri müstemleke idarecileri de yapar, yapıyor ve yapmıştır. Asıl önemli olan toplumun ruhunda yaşama şevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet aşkının kökleştirilmesi ve vatandaş idrakinin yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır.** Olaylar bu yolda olmadığınızı göstermektedir. Talebelerin hürriyet duygusu ile yaptıkları masumane tezahürata karşı kıtalar sevkedilmesi ve onların desteği ile emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri, profesörleriyle beraber joplarla ve kurşunlarla tedip etmesi, dünyada görülmemiş feci bir şeydir. O hengamede kız talebelerin yürekler parçalayan çığlıklarının, analar, babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük bir hata ve hazin bir gaflet olduğuna kaniyim. Bizim gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet düygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmanız lazım gelmez mi? İstikbali hissiz, duygusuz, müstemleke ruhlu yalnız maddeci bedbaht insanlara mı bırakmak istiyoruz? Sayın Vekilim, maruzatım muhakkak ki çok mühim ve hatta çok cüretkâranedir. Fakat, memleket için, milletin selameti için, Hükümet ve hatta partinizin kurtarılması için dikkate alınması lazımdır ve hatta çok lazımdır. Saygılarımla.

3/5/1960

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal GÜRSEL

Org.C.Gürsel'in uyarısı, (A.Menderes'i Cumhurbaşkanı olarak istemesine rağmen), çok açık ve nettir. Ancak siyasetin başındakiler çaresizlik içinde olduklarını yine de kabul etmezler. Bu durumu Ş.Süreyya Aydemir aynı sıralarda şöyle yazıyordu: "Bu konuda araştırma ve soruşturmalarım bende şu kanıyı uyandırmıştır ki, bazı vasıflarına rağmen Bayar, hiçbir zaman ileriyi gören adam olmamıştır. O gün, orada da bir sıradan adamdır. Menderes'e en son kozu da kaybettirir. Söyleyebildikleri şunlardır: ***'Bir kritik durumdayız. Bu devrede bir hükümet değişikliğine gitmek, içerde ve dışarıda, fena tesir yapar...'***

Mahkeme Başkanı Eski Savunma Bakanı Ethem Menderes'e:
***"Bu mektuptan kimseye bahsettiniz mi?"* Diye Sorduğunda**

Bu mektubun yazılışından 46 yıl sonra Yassıada mahkemelerine ait belgelerin açıklanmasıyla kimi gerçekler de ortaya çıktı. (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü 3.527 ayrı klasörden oluşan ve 100 bini aşkın belgeyi araştırmacılara açtı.)

1. Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Cumhurbaşkanlığına Sayın Adnan Menderes getirilmelidir. Bu muhterem zatı her şeye rağmen milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna kaniim. Bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin edilmelidir.

Yassıada mahkemeleri sırasında, mahkeme başkanı Salim Başol, sanık Adnan Menderes'e okuduğu bu mektubun 1'inci maddesinde, A.Menderes'le ilgili kısmı okumuyor ve bu mektup hakkında bilgisi olup olmadığını sorduğunda, A.Menderes böyle bir mektubun var olduğundan haberdarım, ancak kendisine ulaştırılmadığını ve içeriğini bilmediğini söylüyor. Gerçekten C.Gürsel'in mektubu gönderdiği Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in de mahkemede verdiği ifadede(tutanaklara göre) şöyle diyor: *"Düşündüm, müteaddit defalar okudum. O günlerde bundan zarar gelmesi ihtimali suretiyle mektubu ifşaa etmemeyi lüzumlu gördüm. Fakat mektuptaki tekliflerden 1. maddesine ben vasıta olacak değilim. Ancak Sayın Başvekile arz edebilirdim. Ayaküstü Gürsel'den böyle bir mektup gelmiş olduğunu söyledim. Neler var, diye sordu. Birkaç maddesini kendisine söyledim. Bilhassa 1'inci maddesini söyledim. Alttan birkaç maddesini okudum. 1'inci madde mühimdi. Onun üzerine sustu. Adeta lisanı haliyle şimdilik bunun üzerinde durmanın zamanı gelmediği gibi bir hal hissettim."*

Mahkeme başkanı *"Bu mektuptan kimseye bahsettiniz mi?"* diye sorduğunda, E.Menderes: *"Hayır, hiç kimseye efendim."* diye cevap veriyor.

1950 yılında DP iktidara gelir gelmez, PTT içinde özel bir dinleme birimi oluşturmuş ve Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanların konuşmalarını dinleyerek kaydetmişler. Bunların bir bölümü 27 Mayıs sonrasında oluşturulan mahkeme tarafından isteniyor. PTT cevaben yazdığı yazının bir bölümünde "... Bahis konusu konuşmaları temin eden ve konuşmaların aksaksız olarak devam etmesi için, arada sırada araya girerek, dinlemede bulunan grup şef ve yardımcılarının ad ve soyadları listede sunulmuştur."

Ancak işin ilginç yanı A.Menderes bir yandan dinlenirken, kendisi de CHP'nin dinlenmesi için talimat vermesi. Bunun gerekçesi olarak da ülkede yaşanan olumsuz gelişmelerden Cumhuriyet Halk Partisi'ni sorumlu tutması.

A.Menderes, Bayar'a

***"Bir dehlizin içindesiniz. Ben bu dehlizin sonundaki ışıklı noktayı görüyorum. Sizi oradan çıkaracağım. Sizi ben kurtacağım."* dediğinde,**

Bayar *"Kurtaramazsın"* diyor.

Sanıyorum ki o sırada ve o günkü şartlar içinde, bundan daha zayıf, bundan daha yetersiz bir konuşma yapılamazdı. Bu satırları yazarken Bayar'ın, İstanbul'da bir Osmanlı sarayında verdiği çalgılı yemekte, bir şarkıcı hanıma söylediği sözler: ***"Biz gafil avlanmayacağız. Biz hiçbir zaman** gafil avlanmayacağız!"*

Boğaziçi kıyısındaki yaldızlı bir sarayda **Safiye Ayla**'yla bu teminat verilirken de Bayar ileriyi görmüyordu. Kaldı ki Bayar, bu gafil anında avlanmadı. Kendisi ve kendisine bağlı olanlar zaten yıllardan beri gaflet içindeydiler...

O gün bu son toplantının havasını Bayar'ın değerlendiremediği gibi, Menderes de değerlendiremez: *"Bir dehlizin içindesin! Çıkış yerini göremiyorsunuz. Ama ben, o dehlizin sonundaki ışıklı noktayı görüyorum. Sizi oradan çıkaracağım. Sizi ben kurtaracağım!..."*

"Kurtaramazsın!"

Menderes odayı terk eder, çıkar. Eskişehir'de kendisini alkışlamak için bekleyen on binlere koşacaktır. O sokaklarda toplanan on binler ki, Menderes'in hem dostu, hem düşmanıdır. Çünkü bu on binlerin alkışları onun bilincini değil, heyecanını besleyerek, gerçeklerle kendisinin arasına bir perde gibi gerilmişlerdir. Ama gong artık çalmak üzeredir ve Menderes, Eskişehir'den tutuklanarak getirilecektir...(124)

Cemal Gürsel'in mektubundaki (2) ve (12)'nci maddelerde açıkca belirttiği konularla ilgili pek çok örnekten birine burada yer verelim:

"CIA'nın adamları gidiyor, birimin başındaki kişiye zarf içinde 'para' bırakıyordu... Amerikalılar Milli Emniyete hakimdi..."

Başbakanlık Müsteşarı Salih Korur

1956 yılının sonlarıydı. O sırada Milli Emniyetin (MAH-Milli Amale Hizmet) başında bir süre Genelkurmay İstihbarat Dairesi Başkanlığını da yapan General Behçet Türkmen vardı. Başbakanlık Müsteşarı Salih Korur'un Başbakan A.Menderes'e ilettiği söylentilerin ana çizgileri kısa, fakat çok çarpıcıydı.

"Amerikalılar, Milli Emniyete 'hakimdi'. Para veriyor, örgüte 'nüfuz' ediyorlardı. Milli Emniyetin bütün dosyaları CIA'nın kontrolündeydi."

(124) Şevket Süreyya Aydemir, "Menderes'in Dramı", Remzi K. 1999.

Başbakanlık müsteşan aldığı buyruk üzerine Milli Emniyetin önemli birimlerine gitti, çalışanlarla konuştu, incelemeler yaptı ve... döner dönmez, Menderes'e aldığı sonuçlan anlatıyordu:

"İstanbul'da Milli Emniyete ait bir okul. servisin İstanbul örgütü ve Yeşilköy'deki 'soruşturma teşkilatı' tümüyle Amerikalıların emrinde. Okullara, soruşturma teşkilatına Amerikalılar 'doğrudan' para veriyorlar. İstanbul bölge örgüt başkanlığına 'doğrudan' para ödüyorlar. Karşılığında 'iş' istiyorlar."

Milli Emniyet, sadece CIA'dan değil, öteki yabancı gizli servislerden de 'para' alıyordu. Ne var ki Türk gizli servisine yardım adı altında yapılan, karşılığı istenen paralann verilmesinde CIA'nın yönetimi ile öteki servislerin uygulamaları arasında fark vardı. Fransa'daki merkezine veriyorlardı. CIA ise ne merkez tanıyordu, ne de yöntem değiştirmeye yanaşıyordu. Egemenliğine aldığı gizli servis ünitelerine her ay CIA'nın adamları gidiyor, birimin başındaki kişiye zarf içinde "para" bırakıyordu.

Saptamalara göre, Milli Emniyet birimlerine CIA ayda 100 bin, İngiltere servisi 30 bin, Fransızlar 7-8 bin, İtalyanlar da 4 bin lira ödüyorlardı. CIA'nın uygulamalanyla olay, "hizmet mukabil bir miktar yardım" olmaktan çıkmış, Türk gizli servisini aylık ücretlerle çalıştırmaya yönelmişti.

Menderes sarsılmıştı. Devletin "gizliliğine" giren CIA, sanki bağımsız bir ülkede çalışmıyordu. ABD'nln gözetiminde, denetiminde bir ülkede bulunuyormuş gibi pervasız, dilediği gibi faaliyet gösteriyordu. Gizli servistekiler, CIA'nın "işçileri"ydi. Menderes, müsteşanna döndü:

"Keselim ilişkiyi." dedikten sonra,

"Ama 'Amerikalılan danltmayalım'. Yardımına muhtacız. Bizim servis mensuplannın Amerikalılardan -CIA'dan- para alıyor vaziyete düşmelerini derhal önleyelim."

Çözüm yolu da gösterdi müsteşarına:

"Bize yapacaklan yardımı 'malzeme' olarak yapsınlar. Onlarda teknik malzeme çok fazladır. Zaten servisin ihtiyacı da var. Böyle bir yardım haysiyete dokunacak bir nokta teşkil etmez," dedi. Sonradan, "Vazlyeti böyle idare" ettik diyecekti.

Menderes lle S.Korur(125), bir başka noktada da görüş birliğine varmışlardı: "CIA'dan doğrudan para almayı servisin başında bulunan Behçet Türkmen Paşa 'tervlç' etmişti. (Desteklemişti.)"(126)

"Albayım, hemen resmi giyin, silahını al gel."

Hava Yarbay Agasi Şen

26 Mayıs 1960

Saat 20.30 sıralan.

Yer: Eskişehir Hava Garnizonu:

"Evde yalnızdım. Eşim, leyli (yatılı) okulda bulunan kızımı almak üzere İstanbul'a gitmişti. Kapı çalındı, açtım. Resmi elbiseli, fakat şapkasız ve rengi sararmış, heyecanlı bir vaziyette Yarbay Agasi Şen'i gördüm.

Hayrola, ne anyorsun burada? Aramızda şu konuşma geçti:

- Albayım, hemen resmi giyin, silahını al gel, gidelim.

- Anladık, gelirim, ama sen gir içeri anlat.. evde kimse yok.

(125) Menderes, Ahmet Salih Korur'u Milli Emnlyetin başına getirdi. Başbakanlık müsteşan altı ay servise başkanlık etti. Sonra Prof. Hüseyin Avni Göktürk, daha sonra emekli Büyükelçi Celal Tevfik Karasapan Milli Amale Hizmetin, yani Milli Emniyetin başına geçti.
(126) C.Arcayürek, "Bir Giden, Bir Gelen, Bir Bekleyen", Bilgi Yay., 2000 s.47, 48.

- Yenge, çocuk yok mu?

- Yok...

- Ev sahiplerinden ses işitilir mi?

- İşitilmez, haydi gel içeri.

- O halde kapıda Yarbay Kaymaklı var, onu da çağırayım.

Kaymaklı da geldi, oturduk, kâh biri, kâh diğeri üç dört dakikalık bir izahatla İstanbul ve Ankara'da icra edilecek harekâtın gaye ve icrasına ait açıklamalarda bulundular ve 'Eskişehir'in, hava birliklerinin en kesif olduğu yer olması ve Hava Kuvvetlerimizin de bu harekâta katılması, ayrıca A.Menderes, H.Polatkan ve takriben 25 kadar DP milletvekilinin burada bulunması dikkate alınarak,' hemen icraata geçmeyi teklif ettiler. Heyecan, biraz korku, aynı zamanda sevinç içinde, yani karmakarışık bir haleti ruhiye içindeydim..."(127)

M.Batur, bundan sonra garnizon subaylarını bir araya getirme girişimlerini başlatır. İlk olarak General S.Tulgan evinden getirilir. Kendisine durum anlatılır. Ardından telefonla 4.Hava Üs Komutanı Kur.Albay Mustafa Azaklı'yı (sonradan general) arar ve aralarında şu konuşma geçer:

"*- Biraz gelsene, birkaç arkadaş daha var, konuşuruz.*

- Anladım, geliyorum.

Ve eve gelip bizleri görünce:

- Haydi başlıyor muyuz? dedi."(128)

M.Batur, Azaklı'nın bu sözünden onun da olup bitenlerden haberdar olduğunu anlamıştır.

Öncelikle uçaksavar birliklerinin de işbirliğine davet edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla Uçaksavar Tugay Komutan Yardımcısı Albay Nadir Bürgüt, Yarbay Kaymaklı otomobili ile alıp, getirdi. Bürgüt'te memnuniyetle aynı tarafta yer alacağını söyledi.

Batur'un evinde üstlenen grup, ardından nasıl hareket edileceğini tartışır. Açıkçası Menderes'in Eskişehir'e gelmesi nedeniyle, ihtilalin başlangıç noktasının burada odaklandığı görülmektedir. Telsiz telefon görüşmelerinin sakıncalı olduğu düşünülerek, radyodan yapılacak yayının beklenmesine karar verirler. Bu arada 1. ve 4. üs subay ve eratı teyakkuz haline getirildikten sonra arka yollardan Azaklı'nın havaalanında odasına gelirler.

Saat 4.16 Radyo: "*Katıbım*" Sinyali Vurmaya Başladı

M.Batur anlatmaya devam ediyor:

Mütemadiyen İstanbul ve Ankara radyolarını karıştırıyorduk. Saat 3.30'da İstanbul Radyosu cihazının çalıştığı belli oldu. Saat 4.16'da "*Ka-*

(127)(128) Muhsin Batur, "Anılar ve Görüşler", Milliyet Yay., 1985, s.80.

tibim" sinyali vurmaya başladı. Saat 4.30'da "DİKKAT"(129) kelimesini duyar duymaz sevinç gözyaşları içinde birbirimize sarılıp radyo yayınının tamamını dinlemeden koşarak odayı terk edip otomobillere binerek, meydanın diğer tarafında bulunan erat karargahına geldik. Hazır ve cephaneleri bulunan genç subaylar komutasında önceden kararlaştırılmış noktaları tutmak ve A.Menderes'in bulunduğu Şeker Fabrikasını kuşatmak için sevk edildiler. Burada, bir noktanın kısmen açıklanmasında yarar vardır. Kuvvet Karargahı'nda emri kumandaya sahip olmak, Şeker Fabrikası'ndan başvekilin ve Hasan Polatkan'ın birer dakikalık fasılalarla mütemadiyen Kuvvet Komutanı ile temas aramaya çalışmaları ve hazır kuvvetlerin şehre sevki esnasında 15 ile 20 dakika kadar bir zaman kaybedildi. Bu nedenle Albay Azaklı kafilesi A.Menderes'i tutuklama için Şeker Fabrikası'na gittiğinde milletvekillerinden başka kimseyi bulamadı. Vali, Emniyet Müdürü işin ciddiyetine inanamıyorlar veya korkudan söylenileni anlamaktan aciz olarak, emrivakiyi kabul etmek istemiyorlardı. Derhal, cebren getirilmeleri yoluna gidildi."(130)

Kıymetli Av Menderes Bulunmuş Yakalanması Kalmıştı

General Tulgan Albay Demet'e:

"Eğer onu elinden kaçırırsan, seni kurşuna dizerim!"

Öyle anlaşılıyor ki Menderes, ihtilali saat üç buçuk sıralarında haber almıştı. Zaten o gece odasına saat 2'den sonra çekilmişti. Demek ki, hiç uyumadı ve ilk haberi alınca, bazı arkadaşlarıyla vilayete koştu. Eskişehir'in ihtilalci subayları ise General Kireçtepe'den, Eskişehir'de idareyi ele almasını istediler. Tüm bunlar olurken Menderes tutuklandıktan sonra onu Ankara'ya götürecek bir uçak havaalanında bekletilmektedir. Menderes'i haberdar eden, söylendiğine göre, Yurtiçi Bölge Komutanı Hakkı Önel olacaktır. Ona Kütahya'ya kaçmasını tavsiye eden de odur. Zaten Menderes onun aracılığıyla yola çıkmıştır.

Menderes, Kütahya'ya gelince doğruca vilayete gider. Vali yoktur. Bazı yerlerle temas sağlamak ister. O da olmaz. Valiyardımcısı ona durumu açıkça bildirir: Ordu idareye el koymuştur!

Eskişehir'den General **Süleyman Tulgan**, Kütahya'da Hava Er Eğitim Tugayı'ndan Albay **Süleyman Demet**'e Menderes'i tutuklama emrini verir ve ilave eder:

"Eğer onu elinden kaçırırsan, seni kurşuna dizerim!"

(129) A.Türkeş'in Radyo Anonsu: *"Dikkat... Dikkat... Muhterem vatandaşlar... Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silahlı Kuvvetlerimizin sesi bir dakika sonra sizlere hitap edecektir..."*

(130) Muhsin Batur, a.g.e., s.82.

Bir süre sonra Albay Demet, Tulgan'ı arar.

"Menderes'i derhal tutukladım. Emirleriniz?"

Bu sırada Ankara hiç durmadan, ihtilalci anonslarına devam eder.

Bu süreçte yaşananları Muhsin Batur şöyle anlatır:

"Menderes, Polatkan ve ufak çaplı bir maiyetin otomobillerle şehri terk ettiği öğrenildi. Bir kaç jet uçağı, İstanbul ve Ankara'da inkılabın zafer tonolarını atmak üzere, kaldırılmıştı. Menderes'in kaçış haberi gelince, kısa bir görüş alışverişinden sonra özellikle Konya'ya ilticası tehlikeli görüldü. Derhal 4. Üsse ait F-86 jet uçakları kaldırılarak kafilenin keşfine gönderildi. Biraz sonra kafileyi bulan ve otomobillerinin üstünden çarpacakmış gibi, alçak irtifadan geçen havacılarımızdan haberler gelmeye başladı.

'Kafile Kütahya'ya 10 dakikalık mesafede',
'5 dakikalık mesafede',
'Şeker Fabrikası'nda durdular',
'Hareket ettiler, Kütahya'ya girdiler.'

Kıymetli av bulunmuş, yakalanması kalmıştı. Derhal Kütahya'daki Hava Er Eğitim Tugayı'na telefon edilerek, "*Menderes ve beraberindekilerin, herhangi bir olaya fırsat verilmeden Tugaya getirilmesi ve gözetim altına alınması.*" emredildi.

Biraz sonra, Binbaşı M.Ali Biltan'ın idaresindeki C-47 uçağı ile Kütahya'ya doğru havalandık. Uçakta görevi almaya hazır birkaç gönüllü subay da vardı. Gönüllülerden ancak **Kur.Alb.Şeklp Saybaşlı**, **Bnb. Necatl Gültekln**, (sonra general ve MHP Genel Sekreteri) **Bnb. Clhat Üstündağ**, **Üsteğm. Erhan Suar** ve **Teğm.Aytekln Bilgl** ile **Teğm.Vural**'ı almıştım. Hepimizde ikişer tabanca, bir genç subayda makineli tüfek vardı. Uçakta, bütün subayları topladım ve ne şekilde hareket edeceğimize dair talimat verdim. Meydana indiğimiz zaman, Tugay Komutanı Alb. Süleyman Demet ve Vilayet Jandarma Komutanı **Albay Hamdl Alkan** tarafından karşılandık. Alb. Demet, Menderes ve beraberindekilerin kendi odasında olduğunu söyledi. Ben ve beraber gelen subaylar derhal binaya girerek üst kattaki odaya çıktık."

A.Menderes biraz duraladı ve Albay Muhsin Batur'a:

"Yani, beni tutukluyor musunuz?"

"Odaya girdiğim zaman, **A.Menderes**, **Tahsin Yazıcı** ve **Zihni Üner** odanın ortasında ayakta, **H.Polatkan** komutanın masası yanında telefonla görüşmek üzereydi. Ben ve yanımdakiler, odadakilere askerce selam verdik.

A.Menderes bana doğru ilerledi. Elimi sıktı ve durum nedir, gibiler-

den başını bir tarafa eğerek baktı, bekledi... Kendisine,

'*Silahlı Kuvvetler, memleket idaresini ele aldı, benim vazifem, sizi Eskişehir'e götürmektir,*' dedim.

Biraz duraladı. '*Yani beni tutukluyor musunuz?*'

'*Sizi emniyet altına alarak Eskişehir'e götüreceğim,*'

'*Suçum nedir?*' dedi.

'*Ben size suç izafe etmekle vazifeli değilim,*' dedim.

Bu sırada Bnb. Necati Gültekin masanın yanına giderek, H.Polatkan'ın telefon görüşmesine engel oldu.

A.Menderes, hepimizin yüzüne teker teker bakıyor, sanki etki altına almaya çalışıyordu.

'*Müsaade ederseniz, ben arkadaşlarımla istişare edeyim,*' dedi.

'*Buyrun, edin*' cevabını verdim.

Odadan çıkmamızı arzu eden bir halleri vardı. Alb. Ş.Saybaşlı da bana, '*çıkmayalım,*' işaretini veriyordu. Biz odayı terk etmeyince konuşmaktan vazgeçtiler. **Üsteğm. Erhan Suar** ilerledi ve kendilerine,

'*Uçağa binecekleri için üzerlerinde silah araması*' yapacağını söyledi, üzerlerinden silah çıkmadı."(131)

M.Batur, tutuklananların içinde bulunan ve Kore kahramanı olarak ünlenen E.General Tahsin Yazıcı'nın o andaki durumunu şöyle yazar:

"Emekli General Tahsin Yazıcı, bilindiği gibi, Kore Tugayımızın ilk komutanıdır. Şimdi ise sakıt bir milletvekiliydi, üzerinde silah olup olmadığı araştırılırken, gözleri yaşla doldu, dudakları heyecandan titremeye başladı.

Arama işinden sonra kendilerini ortamıza alarak merdivenleri indik, alt odanın kapısının önünden geçerken, bir kalabalıkla karşılaşınca, '*Kimsiniz siz?*' dedim. **İçeride 8 kadar muhafız polis, hususi kalemden ve hariciyeden birer memur vardı. Derhal silah araması yaptırarak silahları toplattım. Üzerlerinde bizim kafilenin üzerinde bulunandan fazla silah çıktı.** Polisleri orada nezarette bırakarak, memurları kafileye katıp uçağa bindik.

Önce Eskişehir'e indik; fakat uçaktan benden başka kimse yere indirilmedi, orada 5 dakikalık bir duraklamayı ve yeni talimatı aldıktan sonra, Ankara'ya doğru havalandık. Uçakta; Tahsin Yazıcı ve Zihni Üzer'in bana; '*Bu harekâtın başında kim var?*' diye sorduklarında kendilerine; '*Bilmem, herhalde biri vardır,*' cevabımdan başka bir konuşma geçmedi. A.Menderes, devamlı olarak sigara içiyordu, nihayet, cebindeki paketi bitirdi, arkadaşlar kendisine sigara verdiler. Ankara'nın Güvercinlik hava meydanına inip uçağın kapısı açılınca, başta General Burhanettin Uluç olmak üzere kalabalık bir subay grubunun heyecanla bekleştiklerini gördük.

(131) Muhsin Batur, a.g.e., s.83, 84.

Demokrasi sorunu yaşayan ülkelere özgü bir ibret fotoğrafı. 27 Mayıs 1960 günü Adnan Menderes'in Eskişehir'de polisiye bir sürek avı gibi gerçekleştirilen operasyon sonunda tutuklanarak, askeri uçakla Ankara'ya getirilişi. Bu tablo çok çabuk unutulacak ve ilerleyen on yıllarda benzeri görüntüler tekrar tekrar yaşanacaktır.

Eskişehir'deki havacıların ilk aşamadaki görevleri bitmiş, emanetler teslim edilmişti.

Millet çoğunluğunun ruhen hazır olduğu ve inandığı hamle yapılmış ve başarıya ulaşmıştı. Milletimizi böyle kabus ve başarıların tekrarından Tanrı korusun.

Ankara'ya yaklaşırken, uçağımız İzmir'den gelmekte olan başka bir askeri uçakla telsiz irtibatına geçti. Uçakta Orgeneral Cemal Gürsel'in bulunduğu, yani yönetimin başına geçecek insanın Cemal Gürsel olduğunu ancak o zaman öğrendim."(132)

O gece sabaha karşı 2.30'da Harp Okulu'ndaki planlama sona ermiş, gerekli emirler verilmişti. Bu sırada arkadaşlar '*Peki radyoda yayınlanacak deklarasyonun hazırlanmasını kim yapacak.*' diye sordular.

Bunun önemini ben de büyük gördüğüm için, '*Siz işlerinizin başına gidin, ben hazırlarım.*' diyerek komutanlık odasının bitişiğindeki odaya geçtim. Ve orada ilk defa radyoda okuduğum ihtilalin bir numaralı tebliğini yazmaya başladım. Saat 3.30'a geliyordu. Birden dışarıda tankların gürültüsünü duydum ve yazıyı yarım bırakarak, kağıtları dürüp cebime koydum. Dışarı çıktığımda Tank Taburu Harp Okulunun önüne gelmişti, projektörleri yanıyordu. Bizi selamlayarak göreve hazır olduklarını bildirdiler. Ve önümüzden resmi geçit yaparak Ankara'ya doğru harekete geçtiler. Radyoevine geldiğimde Binbaşı Turgut orayı teslim almıştı. İçeri girdikten sonra görevlileri çağırdım, bir taraftan da yarım kalan tebliği orada tamamladım. Bu, benim için o gece önemli bir olay olmuştur...

(132) Muhsin Batur, a.g.e., s.83, 84.

Vatandaşlarımız
Silahlı Kuvvetler rejimi
Lehine kalkışmalarını
ve Milletin ümit eden
demokratik hükümeti bir
kısa zamanda devirmesine
yardımcı olmaları
rica olunur

Silahlı Kuvvetler
Komutanlığı

4.36 İstanbul Radyosu

DİKKAT DİKKAT

Sayın İstanbul Radyosu

Yaşasın Türk Milleti

İstanbul ve Ankara radyolarının
derhal kapatılmasını

27 Mayıs sabahı Alpaslan Türkeş'in İstanbul Radyosu'nda ihtilalin ilk sesine ait belge taslağı. Çok fazla sayıda düzeltme ve karalamalara bakıldığında oldukça dar bir zamanda yazılmış olduğu görülüyor. Belgenin altında kare içinde Orhan Erkanlı ve Kenan Ersoy'un imzaları dikkat çekiyor.

Tebliğin okunacağı şu anonsla vatandaşlara duyuruldu:

"Dikkat... Dikkat...
Muhterem vatandaşlar...
Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz
Silahlı Kuvvetlerimizin sesi bir dakika
Sonra sizlere hitap edecektir..."

Benim sesimden okunan ve Türk Milletine ve dünyaya ihtilalin gayelerini açıklayan bu tebliğ aynen şöyledir:

"Aziz vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır.

Bu harekete Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakimliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir kişi ve zümreye karşı değildir. İdaremiz hiç kimse hakkında kişiye müteallik tecavüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi edilmesine de asla izin vermeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun her vatandaş, kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde, aynı milletin, aydın soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle, anlayışla davranmaları, acılarımızın dinmesi ve milli varlığımızın geleceği için vazgeçilmez görülmektedir. Kabineye mensup kişilerin Türk Silahlı Kuvvetlerine sığınmalarını rica ediyoruz. Kişisel emniyetleri kanun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasına ve insan hakları prensiplerine tamamiyle riayettir. Büyük Atatürk'ün (Yurtta sulh, cihanda sulh) prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız.(133)

Tekrar ediyoruz; düşüncelerimiz, yurtta sulh, cihanda sulhtur. Türkiye dahilinde garnizonlardaki Garnizon Komutanları o yerin mülki ve askeri

(133) İhtilalciler, devrik DP Hükümeti Dışişlerinden Selim Sarper'i aceleyle çağırarak, ona Amerika ile ikili anlaşmada ihtilale müdahaleyi gerektirecek bir gizli hükmün bulunup bulunmadığını sorarlar. Sarper böyle birşey olmadığına dair güvence verir. Bu güvence subayları rahatlatır. Onlar için en önemli sorunlardan biri de ihtilal rejiminin yabancı ülkeler tarafından, özellikle Batı dünyasında bir an önce tanınmasını sağlamaktı.

idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her konuda emniyetini sağlayacaklardır..."(134)

İhtilal Gecesi Çankaya

Köşk Tanklarla Kuşatılmış Ancak Celal Bayar Direniyor

İstanbul radyosunun ihtilali ilan ettiği andan itibaren, Ankara'daki harekâtı planlanan şekilde gelişmekteydi. İhtilalcilerin iki problemi vardı:

1. Radyo istasyonunun faaliyete geçirilmesi gecikiyordu,

2. Çankaya direniyor ve Muhafız Alayı ile silahlı bir çatışmaya girişmek zorunda kalmadan ele geçirmek durumunda oldukları Cumhurbaşkanı Celal Bayar tutuklanamıyordu.

Radyo istasyonu kontrollerinde olduğuna göre nasıl olsa çalıştıracaklardı. Fakat Çankaya?...

Plana göre Köksal, Muhafız Alayını pasif hale getirecek ve Bayar'ı yağdan kıl çeker gibi köşkten alıp çıkaracaklardı...

Ne olmuştu?

Planlar neden aksıyordu?

Saat üçe gelirken O.Köksal uzandığı divandan kalkmış, silahını kontrol etmiş, telefonun başına geçip oturmuştu. Nöbetçi amirinin kendisine ihtilal olduğunu ve Muhafız Alayına ihtilal kuvvetleri tarafından ültimatom verildiğini bildirmesini bekliyordu. Planları böyleydi. Harekat başlar başlamaz **Sezai Okan**, Köşk'ün önüne tankları sevk edecek ve nöbetçi amirine telefonla ültimatomlarını bildirecekti. Nöbetçi amiri de nasıl olsa Köksal'ı arayacaktı.

Köksal'ın telefonu saat üçü geçtikten sonra çaldı. Fakat karşısında nöbetçi amiri değil, Bayar'ın yaveri **Albay Tayyar** vardı:

"- Komutanım, aşağıdan silah sesleri geliyor. Ne oluyor acaba?" diye soruyordu...

Köksal:

"- Bilmiyorum Albayım, duymadım. Şimdi bakarım..."

Tam bu sırada odasındaki harici telefon çalmıştı. Köksal öbür telefonu kapatmamış, içinden *"Hah"* demişti, *"işte nöbetçi amiri şimdi telefon ediyor..."* Fakat ses **Sezai Okan**'ındı. Ültimatomu veriyordu:

"- 45 dakika mühlet var... Şehir ele geçirilmiş, Silahlı Kuvvetler idareyi almıştır. Bayar teslim olmalıdır..."

Köksal iki telefonu birbirine iyice yaklaştırmış, ültimatomu başyaverin bizzat duymasını sağlamıştı. Sezai Okan'a:

(134) Alpaslan Türkeş, "27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler", Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul, 1977, s.23, 24, 25.

"- Ne demek bu?" diye bağırırken, başyavere yavaş bir sesle:

"- Duydunuz mu Albayım?" diye soruyordu.

Başyaver duymuş ve derhal telefonu kapatıp Bayar'a haber vermeye koşmuştu.

Bayar giyinmiş, tabancasını alıp salona inmiştir...

Köşk telaş içindeydi... Telefonlar durmadan çalıyor, ihtilali haber alan bakanlar, milletvekilleri Bayar'dan durumu öğrenmek istiyorlardı.

Bayar giyinmiş, tabancasını alıp salona inmiştir. Köksal'dan açıklama istiyor. Köksal:

"- Efendim, ihtilalciler şehre hakim olmuşlar," demekle yetiniyordu.

Fakat Bayar ümidini kesmemiştir. Bütün birliklerin ihtilal kuvvetleri ile birleştiklerini gösteren bir bilgi yoktur. Bu sırada Rahmi Yeşil'in komutasındaki tank ve piyade birlikleri gelip Köşk'ün yolunda mevzilenmişti. Durumu pencereden takip eden Bayar, Köksal'a soruyor:

"- Komutanım, bu tanklar nedir?"

"- Efendim herhalde ihtilal kuvvetleri göndermiş olacak, verdikleri 45 dakikalık sürenin dolmasını bekliyorlar. Teslim olmazsanız ateş açmaları muhtemeldir."

Köksal'ın amacı birinci planını uygulamak ve Bayar'a teslim olmasını telkin etmektir. Fakat Bayar direniyor ve ümitleniyor.

"- Birisi gidip bu tankların niçin geldiğini sorsun," diyor...

Kimbilir, belki de kendisini savunmak için geldiklerini düşünmektedir. Köksal yanındaki subaylardan birini yolluyor. Döndüğünde bu subayın ültimatomu tekrarlayacağına emindir. Fakat subayın getirdiği haber, Köksal'ın yüreğini yerinden hoplatacaktır:

"- Efendim, tankların başındaki Yüzbaşı, Osman Köksal'ın emri ile geldiklerini söylüyor..."

Köksal, subayın koluna derhal bir çimdik atıp lafı kanştırmak istemiş:

"- Gidip bir de ben bakayım." demiştir.

Fakat Bayar kuşkulanmıştır:

"- Olmaz... Sen kal..." diyor...

Böylece dakikalar geçiyor, saat dörde geliyor ve Bayar teslim olmamak için direniyordu... Direnmesi ve Muhafız Alayını, gelen kuvvetlere karşı kullanmaya kalkışması çok kanlı çarpışmalara yol açabilir, bütün planlar altüst olabilirdi. Bayar'ın direnişini bir an önce yenmek gerekiyordu. Köksal bir fırsatını bulup karargahına geldi. Güvendiği subaylardan birini Sezai Okan'a yolladı ve Bayar'ın direndiğini, Köşk'e daha fazla kuvvet sevk edilmesi gerektiğini bildirdi. Durum Sıkıyönetim Karargahına ulaştığında heyecan yaratmıştı. Duyan Köşk'e koşuyordu. Veteriner General Burhanettin Uluç, yanında birkaç Harbiyeli olup jeep'e atlıyor, onu Mu-

harrem Kızıloğlu izliyordu... Muhafız Alayını bertaraf veya Bayar'ı ikna etmek bir avuç insanla olamazdı. Sami Küçük daha hesaplı davranmış, bir bölük asker olarak Köşk'ün yolunu tutmuştu. Biraz sonra da Sezai Okan'ın yolladığı iki kamyon dolusu asker Köşk'ün kapısında mevzileniyordu. Köksal bu gelişmelerden sonra artık Bayar'ın teslime rıza göstereceğini umarak onun yanına dönmeye hazırlanıyordu. Tam bu sırada Köşk'ün kapısında bir kaynaşma ve karışıklığın başladığını gördü. Derhal oraya koştu. Durumun son dakikada bozulmasından ve Muhafız Alayı birlikleri ile gelen kuvvetler arasında ani bir çatışma çıkmasından korkmaktaydı.

Saat 6.00'yı 10 dakika Geçerken On Yıllık Cumhurbaşkanı Harp Okulunda Bir Odaya Kapatılır

Köksal orada şu manzarayla karşılaştı:

Burhanettin Uluç Paşa, yanındaki Harbiyelilerle kapıya dayanmış "*Bayar'ı isterim*" diye bağırıyor. Kapının içindeki Muhafız Alayından bir manga asker elleri tetikte bekliyor. Burhanettin Paşanın ne planlardan ne de Köksal'ın teşkilata dahil olduğundan haberi var... Tam bu sırada kapıya dayanmış assubaylardan biri haykırıyor:

"- Bu Albay Köksal... Muhafız Alayı Komutanı... Koyu Bayarcı'dır..."

Birden Köksal'ın etrafı çevriliyor, eller tetiklere gidiyor. Geride de Muhafız Alayının kuvvetleri ve jandarma birlikleri var, onlar da harekete geliyor. Herşey o anda yıkılabilir. Köksal kendini toparlıyor ve evvela kendi birliklerine sesleniyor:

"- Ben emretmedikçe ateş edilmeyecek..."

Ve tam o sırada beklenmedik bir gelişme olur... Sami Küçük peşine taktığı bölüğü ile gelmiş, Köksal'ın boynuna sarılmıştır. Albay Küçük şaşıran Burhanettin Paşaya işin içyüzünü anlatırken, Köksal da o sırada olay yerine yetişen Jandarma tabur komutanına şunları söylüyor:

"- Binbaşım, boş yere kardeş kanı dökmeyelim. İhtilal başarılı olmuş, Silahlı Kuvvetler İdareyi ele almıştır. Ben birliklerimi çekiyorum, sen de çek..."

Binbaşı bu teklife uyuyor. Artık çatışma ihtimali kesinlikle önlenmiştir. Sami Küçük, **Burhanettin Uluç** ve kendisiyle beraber gelmiş olan Binbaşı **Abdullah Tardu** Köşk'e koşuyorlar. Bayar'a durumu açıklayacaklar, artık boş yere direnmemesini, istifa edip, teslim olmasını isteyecekler. Fakat Bayar direniyor:

"- Ben buraya milli irade ile geldim, hiçbir kuvvet beni buradan alamaz," diyor.

Küçük ve Uluç bu lafların boşluğunu anlatıp onu iknaya çalışırken, **Muzaffer Karan**'ın komutasındaki gelen yeni tank birlikleri de Köşk'ün

karşısında mevzileniyor ve namlularını pencerelere yöneltiyor. Karan da içeri geliyor ve Bayar'a aldığı emri bildiriyor:

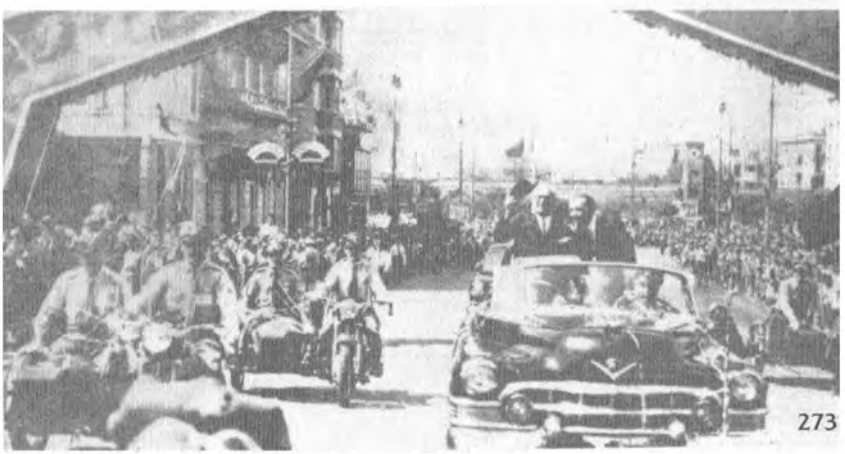
"- Teslim olmazsanız Köşk'ü ateşe tutmak zorunda kalacağım."

Bu tehdit de fayda vermeyince işin tatlılıkla halledilemeyeceğini anlayan Uluç, Küçük ve Karan, Bayar'ı zorla götürmeye karar veriyorlar. Durumu anlayan Bayar o anda cebinden tabancasını çıkarıp intihara teşebbüs ederse de hemen müdahale edilir ve Köşk'ten adeta sürüklene sürüklene çıkartılır. Amaçları kendisini tanka bindirmektir... Fakat mütemadiyen tepinen Bayar'ı bu durumda tanka çıkarmanın güçlüğünü görürler ve kapıda duran kırmızı bir kaptıkaçtıya bindirerek hemen Çankaya'dan aşağıya indirirler.

Saat 6.00'yı 10 dakika geçerken on yıllık Cumhurbaşkanı Harp Okulunda bir odaya kapatılır...

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan 37 yıl sonra 1960 yılının 27 Mayısında bir dönem daha kapanırken, Osmanlı tarihinde sıkça yaşanan saray kapısına dayanmış isyancı askerlerin bir örneği daha yaşanmaktaydı; sonrasındaki her on yılda bir, hem de kanlı olarak yaşanmaya devam edecekti. Kimler nerede hata yapıyordu? Bunlar, ortaya siyasi partileri kurmak ve bir seçim sandığı koymakla demokrasiye geçildiğini sanan safdillerin hatasıydı. Bu hata kesintisiz günümüze kadar sürüp gelecek. Aklı başında çok kesim dışında kimse gerçek demokrasinin ne olduğunu ve altyapısını sorgulamayacaktır. Bu son cümleden yola çıkarak, ülkenin ve darbecilerin ne halde olduklarını en yetkili ağızdan dinleyelim.

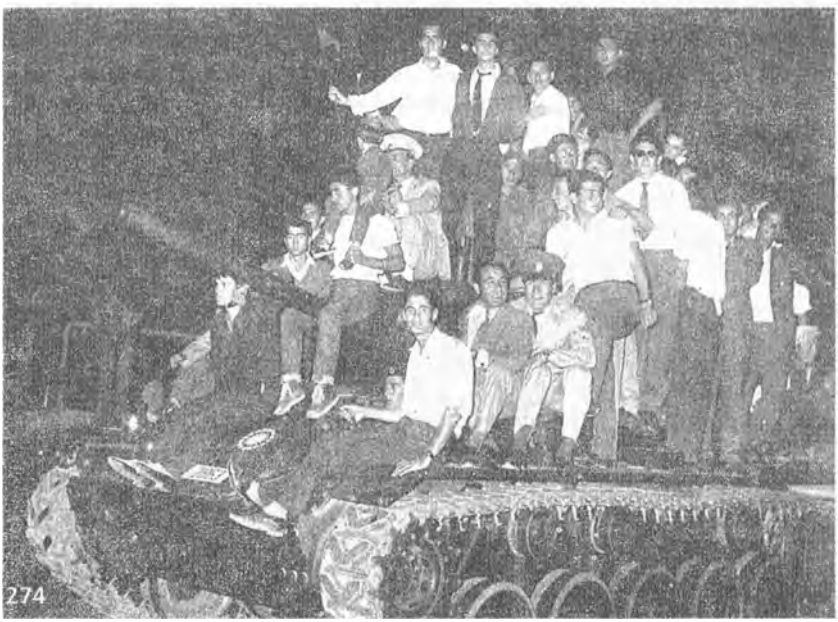
Demokrat Partili milletvekillerinin hepsi ve yandaşları için yakalama emri çıkartacak ve hepsi yayınlanmak üzere askeri bir tesis olan Marmara Denizindeki Yassıada'ya gönderilecek ve burada kurulan mahkeme sonucu hüküm giyenler ise Kayseri'de toplama kampı sayılabilecek bir cezaevine kapatılacaktır. Şimdi sıra ihtilalcilerin (MBK) söz verdikleri **"Ak Devrim"** dedikleri yeni bir düzeni kurmaya gelmiştir.

II.BÖLÜM

(27 Mayıs 1960 - 12 Eylül 1980)

Demokrat Parti, CHP'nin tek parti yönetimi sürecinde halka rağmen halkçılık biçiminde özetlenen vesayetçi anlayışı tersine çevirerek, halkta oluşan ekonomik, dinsel ve siyasal tepkiyi derleyecek kampanyalarla iktidara geldi. DP grubu erken dönemde tarımsal kesime, özellikle küçük köylülüğe taşra ağasına ve mütegallibeye geniş bir destek verirken; sadece aydın kesimin, üniversitenin, memurun tepkisini çekmekle kalmamış, işçiye vaadedilen grev ve toplu sözleşme haklarını da gerçekleştirmemişti. Öte yandan ekonomik elitlerin devlet üzerindeki nüfuzu daha da artmış, liberalleşme politikaları eşit olmayan bir nüfus ve ödüllendirmeye dönüşmüştü. Bu nedenle 27 Mayıs ihtilalinde toplumun hemen her kesimi askerlerle birlikte kucaklaşmış olarak sevinç gösterilerine katılmıştı.

Üç devrim şehiti için kara, hava ve deniz kuvvetleri seferber olmuş, ihtilalin meşruiyetine destek verecek duygusal ve görkemli cenaze törenleri düzenleme çabası içine girmişlerdi.

Mecliste değişen roller. Meşruiyetlerini "ilerleme" politikasından aldıklarına inanan bürokratik elitler, DP'ye karşı muhalefetlerini *"Cumhuriyet inkılâplan elden gidiyor"* şeklinde yürütürken, zaten kökleşmemiş hukuki kurumsal yapıyı, patronaj ilişkileri ve popülist mobilizasyonla zorlayan DP ise kendisini milletin gerçek temsilcisi, Halk Partisi'ni ise milli iradeye saygılı olmayan *"ceberrut"* bürokratik elitlerin partisi olarak nitelemiştir. Özetle merkeziyetçi siyasi yapı, zayıf sivil toplum ve uzlaşmaz elit kültürüyle birleşince ilk demokratik deneme başarısızlığa doğru itilmiş ve askeri müdahaleyle sonuçlanmıştı. (İlkay Sunay)

"Silah zoruyla Başbakanlığa girebildim. Bakanlar Kurulu, tanımadığım 50-60 subayla doluydu. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Bunlar kimdi?"

Binbaşı Orhan Erkanlı(1) anlatıyor:

"27 Mayıs akşamı Türkiye'nin her yerinde DP iktidarı yıkılmış ve askeri yönetim iş başına gelmişti. Memleket radyo tebliğleri, telsiz ve telefon emirleriyle idare ediliyordu. MBK denen hükmi şahsiyet, Türkiye'de iktidarı ele geçiren kişiler kimlerdi? Herkes bunu merak ediyor, birbirine soruyor; fakat cevap alamıyordu. Aslında bu soruların doğru cevapları da yoktu; biz dahil kimse hakiki durumu bilmiyorduk. İstanbul'da nizam ve asayişi sağladıktan sonra, 29 Mayıs gecesi birkaç arkadaşla beraber Ankara'ya geldik. Komite ismini almış olan topluluk, Başbakanlıkta çalışıyordu. Kapıdaki nöbetçiler beni içeri almadılar; o günlerde ortalıkta dolaşan yüzlerce binbaşıdan ne farkım vardı?... Kimse, kimseyi tanımıyor ve kimse kimseye güvenmiyordu. Tam bir kargaşa, şaşkınlık ve düzensizlik vardı. Silah zoruyla Başbakanlığa girebildim.

Bakanlar Kurulu'nun toplantı salonuna girince şaşkınlığım bir kat daha arttı; 50-60 kişilik bir kalabalık kabine toplantısı yapılan masanın etrafında kısmen oturmuş, kısmen ayakta, her kafadan bir ses çıkıyor... Bunlar kimdi, çoğunu tanımıyordum. MBK denen topluluk muydu? Bizim Atatürkçüler Cemiyetine ne olmuştu? Eski arkadaşlarımız neredeydiler? Kafam bir sürü soruyla doldu. Tanıdık arkadaşlarla görüştük. Bir kenara iliştim, konuşulanları dinlemeye başladım... Sabaha karşı Başbakanlıktan çıktım, şiddetli bir yağmur yağıyordu, taksi bulamadım ve annemin Cebeci'deki evine kadar yaya yürüdüm.

"Üç gündür Türkiye'yi idare ediyorduk; fakat binecek bir araba bulamıyorduk."

"Erken gelen, 'ben Komite üyesiyim' diye oturmuş, kalkmıyordu..."

Bu yürüyüş bana iyi geldi; daldığım rüyalardan ayıldım, yıktığımız devletin altında kaldığımızı, çok kısa zamanda duruma hakim olamaz ve **kendisine Komite ismini veren bu grubu düzene sokamazsak, devle-**

(1) Binbaşı Orhan Erkanlı, önemli ve stratejik bir görev olan -çünkü herşey uygulamaya konulmadan önce onun elinden geçiyordu- MBK Genel Sekreter Yardımcısı oldu. MBK'da, pek çok üye gerekli yasal düzenlemeler yapılmadan 27 Mayıs ihtilalini gerektiren nedenler ortadan kaldırılmadan, iktidarın sivillere devredilmesi konusunda acele etmediği için, çoğunluk genç radikal subaylardan yanaydı.

ti de kendimizi de batıracağımızı anladım.

Bunu takip eden birkaç gün içinde, geçici bir iş bölümü yaptık. Ben Komite'nin genel sekreteri oldum. İlk günlerde İstanbul grubu ve cemiyetin eski üyelerinden birkaç kişi birleşerek otorite ve düzeni sağladık, geçici de olsa işler yoluna girdi. Bizimle ilgili olan, olmayan her işle meşgul oluyor, aralıksız 24 saat çalışıyorduk, arkadaşlar sıra ile birkaç saat uyumaya gidiyorlardı. Sandviç yemekten ve ayran içmekten midelerimiz, uykusuzluk ve yorgunluktan sinirlerimiz bozulmuştu. Bu hal böyle devam edemezdi, süratle gerekli düzeni kurmalıydık. Biz bu konuları arkadaşlarla konuşup çareler ararken, Gürsel'in '*Kıtalarınıza gidin*' emri geldi. Artık bardak taşmış ve kesin icraata girişme zamanı gelmişti.

Yakın arkadaşlarla özel birkaç toplantı yaptık, Komite'yi resmen kurmayı ve isimleri açıklamayı kararlaştırdık. O güne kadar isimlerimiz bilinmiyordu, yalnız Gürsel'in adı belliydi. 20 kişilik bir Komite teşkil etmek, en kısa zamanda eski meclise yerleşmek ve muntazam bir çalışma düzenine girmek lüzumunda birleştik. Adedi bazen altmışa çıkan bu toplulukla ve bu perişanlık içinde, özellikle Gürsel'in tutumunun belli olmasından sonra, başarılı ve faydalı bir çalışma yapma imkânı kalmamıştı. Birbirini tanımayan, hiçbir fikir ve usulde beraberliği olmayan bu heyet, tesadüflerle bir araya gelmişti. Daha sonraları söylendiği gibi; erken gelen, '*ben Komite üyesiyim*' diye oturmuş, kalkmıyordu...

Komite'ye dahil edilenlerin isim listesini kapıya asacak.
Listede ismi olan Komite üyesidir;
içeri girecek, olmayan dışarıda kalacak...

Konuyu Komite toplantısına getirdik ve ben durumu şöylece açıkladım: "Komite bu haliyle çalışamaz ve memlekete hizmet yapamaz. Komite üyelerinin sayısını ve isimlerini belirlemek ve halka açıklamamız gerekiyordu. Millet kendisini kimlerin yönettiğini bilmelidir. Dışarıda birçok kişi kendisine Komite üyesi sıfatını vererek çeşitli yolsuzluklar yapmaya başlamıştı. Takip edeceğimiz usul şu biçimde olabilir: 1) Önce 6-8 kişilik bir heyet seçeceğiz. Bu heyet kendilerine vereceğimiz kıstaslara göre; Komite'yi adet ve isim olarak tayin edecek. 2) Dikkatle alınacak kıstaslar; ihtilalin icra safhasındaki hizmet, rütbe, jandarma dahil dört kuvvetin temsili, liyakat ve kabiliyet, ordu içindeki itibar ve güç, geçmişteki durum ve tutum, gelecekte kendisinden beklenen hizmetler. 3) Şimdi salonu boşaltacağız, seçtiğimiz heyet çalışmalarını bitirdikten sonra, Komite'ye dahil edilenlerin isim listesini kapıya asacak. Listede ismi olan Komite üyesidir; içeri girecek, olmayan dışarıda kalıp kendisine verilecek görevi bekleyecek. Bu arkadaşlara uygun görevler verilecek. 4) Bu listeye hiçbir şekilde itiraz edilmeyecek ve bu mesele gizli kalacak.

"Ismarlama lider, başsız Cunta olmayacağını daha sonraları anladık, acısını çektik, belki de memleket hâlâ bu hatanın sonuçları yüzünden bunalımlar içinde sallanıyor."

Önce şiddetli itirazlar oldu. Özellikle durumunu zayıf görenler, buraya haksız ve yalnız geldiğini bilenler, aynı şekilde devam etmek istediler. Fakat biz kesin kararlıydık, gerektiği anda zor kullanmayı göze almış ve buna göre hazırlanmıştık, boş laflarla kaybedecek vaktimiz yoktu. Tartışma kısa sürdü, teklif kabul edildi ve sekiz kişilik bir heyet seçildi. Bu heyete ben de dahildim. Salon boşaltıldı ve biz çalışmaya başladık.

Toplantımız, 6-7 saat devam etti. Seviyeli ve ciddi tartışmalar yapıldı, altmış kişilik liste birkaç defa elden geçti. İlk kararı uygulamak imkânı bulunamadı, yani Komite'yi yirmi kişide donduramadık. Üyeler, arkadaşlarını, şahsi hesaplarını ve hislerini unutmadılar, sonuçta; bir tavan rakamı tesbit etmekten vazgeçtik, önce isimleri belirlemeyi ve adet üzerinde durmamayı uygun bulduk. Hepimiz bunun son şans olduğunu gereksiz inadlar nedeniyle işi uzatır ve o gün sonuç alamazsak, çok büyük problemlerin çıkabileceğini anlıyorduk. 8 kişinin oy birliğiyle 38 kişilik liste meydana geldi ve kapıya asıldı... Komite'ye alınmayanların büyük çoğunluğu kararı sükûnetle ve itaatle kabul ettiler, birkaç kişi tehdit, şantaj yollarını denedi ve iş bitti. Artık Türkiye'nin kaderi belirsiz bir süre için 38 kişinin eline terk edilmişti. Gürsel hiçbir itirazda bulunmadı. İşte ihtilaller tarihinin en ilginç Komite'si böylece doğdu.(2) Kendilerinin mutlaka Komite'ye alınacaklarından emin olan 1955-1956 yıllarından beri bizimle çalışan bazı arkadaşlarımız mecburen Komite dışında kaldılar.(3)

"Bir elinde silah, diğer elinde adaletin terazisi ve ağzında düdük taşıyanların ihtilalci olamayacakları, iktidarları yıksalar bile yeni bir düzen kuramayacakları..."

"Darbeye katılanların kendileri de, hareketlerinin nereye varacağını bilmiyordu."

MBK Genel Sekreter Yardımcısı Binbaşı O.Erkanlı

27 Mayıs, ilk günden itibaren yanlış takdim edildi. Kesin hatlarıyla

(2) MBK, Devletbaşkanı Orgeneral Cemal Gürsel ve Geçici Anayasada imzası bulunan diğer 37 üyeden oluşuyordu. Üyeler MBK'dan çekilebilirlerdi; fakat ancak yeminlerini ihlal ettikleri mahkeme kararıyla saptananlar görevden alınabilirdi; ayrıca bir üye vatan hainliğinden ya da diğer suçlardan hüküm giyerse de, üyelik geçersiz sayılırdı. Fakat ancak Komite üyelerinin beşte dört oyuyla bir üye aleyhine dava açılabilirdi. Komite toplantıları gizli yapılacak ve hem tartışmalar hem de kararlar kamuoyuna açıklanmayacaktı. Rütbeleri ne olursa olsun, Komite'de bütün üyeler eşitti. Bu belge, adları ilk kez kamuoyuna açıklanan bütün üyeler tarafından imzalandı. Kaynak: Ankara Radyosu, 12 Haziran 1960. Nkl. F.Ahmad, a.g.e., s.198.

(3) Orhan Erkanlı, "Anılar, Sorunlar, Sorumlular", 1973.

Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel ve komite üyeleri. Darbenin aktif üyeleri D.Seyhan, T.Aydemir, S.Koçaş. 27 Mayıs günü Türkiye'de değildi, dış ülkelerde görevliydiler. MBK dışında kalanlann bir kısmı daha sonra 22 Şubat-21 Mayıs ayaklanmalarını gerçekleştireceklerdir. O.Erkanlı şöyle diyor: "Hakem rolüyle sahneye çıkmış ve kardeş kavgasını ayırmak için geldiğimizi ilan etmiştik. İhtilalci niteliklerl yltiren bir askeri yönetimin, zamanla erimesl, parçalanması ve tarihe gömülmesi normal bir sonuçtur."

belli olan siyasi bir yön, tutum ortaya koyamadı. Daha önceleri bazı temel konuların tesbit edilmesi ve bunları gerçekleştirmek için gayret sarf edilmesi yeterli değildi. Böyle olduğu kısa zamanda anlaşıldı. Niçin ihtilal yapıldığı ve nereye gidileceği halka anlatılamadı. Atatürkçülük'ün arkasına sığınarak ve kendisine hakem görevi vererek işe başladı. 12 Martta aynı hatalar yapılacak. Bir elinde silah, diğer elinde adaletin terazisi ve ağzında düdük taşıyanların ihtilalci olamayacakları, bizim hikâyemizle bir daha ortaya çıktı.(4)

İktidarı yeni ele geçiren subayların 27 Mayıs günkü bu radyo konuşması, eylem amaçları vurgulamaları açısından dikkate değerdi: "Partileri çıkmazdan" kurtarmak, partiler üstü bir yönetim kurmak, serbest seçimleri yapmak ve siyasi iktidarı tekrar kazanan partiye devretmek. Ülkede bir rahatlama havası vardı; çünkü, siyasi partiler siyasi bir çıkmazda tuzağa düşmüştü ve bu müdahale bir kurtuluş sağlar gibi göründü. **DP'liler İnönü yanlısı bir darbeden korkmuştu; fakat ilk bildiriyi radyoda okuyan Albay Türkeş'in sesini tanıyanlar, İnönü yanlısı olamayacağını biliyorlardı.** Yine de, bakanların ve Meclis üyelerinin gözaltına alındığının ilan edilmesi o kadar iç açıcı değildi. Ancak zaman müdahalenin niteliğini gösterecekti.(5)

Darbeye katılanların kendileri de, hareketlerinin nereye varacağını bilmiyordu. Hazırlık döneminde, sırf bölünmeye yol açabileceği için tartışmalar kasten belirsiz bırakılmıştı. İhtilalciler arasında birçok farklı hizip vardı: Bir hizip DP'lileri devirip iktidarı İnönü'ye teslim etmek istiyordu; diğer bir hizip rüşvetçi politikacıları elemeye, seçimleri yapmaya ve iktidarı tekrar politikacılara bırakmaya çalışıyordu; ve başka biri de parlamenter demokrasiyi yeniden kurmadan önce yapısal reformları gerçek

(4) Orhan Erkanlı, a.g.e.
(5) F.Ahmad, a.g.e., s.194.

leştirebilmek için Silahlı Kuvvetler'in iktidarı elinde tutmasını istiyordu. Üst rütbeli subayları kapsayan ikinci grup en etkili olandı ve radyo konuşması onların görüşünü ifade ediyordu. Gerçekte ortam kaygandı ve yönetimin devralınmasından hemen sonra, diğer güçler olayları etkilemeye başladılar.(6)

"Ama bilmiyorlardı... Kitapçıların rafları sol, llerici kitaplarla dolacaktı. CIA işe 'sonradan el attı ve ordunun içine' girdi."

General Cemal Madanoğlu

Evet. CIA ve ABD'nin tüm organları kendileriyle işbirliği yapan bütün sistemlere girmişlerdi. 27 Mayıs öncesinde bir hükümet darbesinin kaçınılmaz olacağını biliyorlardı; ancak ne zaman ve kimlerin yapacağını bilmiyorlardı. Bu 27 Mayısçıların başarısıdır. Aşağıdaki ABD belgesine bakılırsa darbenin ordu üst kademelerinden değil, alt kademelerden geleceğini anlamışlardı.

Harp Okulu Yürüyüşü'nün Washington'a Yansıması
24 Mayıs 1960

(Belge no 27; Foreign Relations. 1958-60, s.364-65; kaynak: Department of State, Central Files)

Türkiye'de sürüp giden siyasal karışıklıklar 24 Mayıs 1960 tarihinde ABD Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında ele alındı. ABD'nin ulusal güvenliğini etkileyen dikkat çekici gelişmeleri inceleyen CIA Başkanı Allen Dulles, hükümet ile muhalefet arasındaki gerginliğin süren bir tehlike olduğunu belirtti. "İnönü ile Menderes arasındaki kan davası şimdi bir Anayasa krizine dönüştü. Öğrenci gösterileri arttı ve öğrenci olmayanlar da gösterilere katılmaya başladı. Hatta bazı askeri kişiler bile gösterilere katılıyorlar. Türk Polisi ile Silahlı Kuvvetleri arasında muazzam bir zıtlaşma göze çarpıyor. Türk ordusu bölünmüştür. Kıdemli subaylar hükümete sadık kalmaya eğilim gösterirken, alt kademeler hükümetle muhalefet arasında bölünmüştür. Başbakan Menderes'in hoşnutsuzluğun boyutlarını gözünde canlandıramadığı anlaşılıyor."

Allen Dulles, Türkiye'deki durumun daha da kötüleşeceğine inandığını ve hatta ordunun fiilen duruma el koymasının mümkün olduğunu belirtti.

A.Dulles Türkiye'deki siyasal krizi, 25 Mayıs 1960'ta Operasyonlar Eşgüdüm Heyeti'nde Türkiye için önerilen bir Operasyon Planı'nın tartışılması sırasında bir kez daha gündeme getirir...(7)

(6) F.Ahmad, a.g.e., s.194.

(7) Cüneyt Akalın, "Askerler ve Dış Güçler, Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı", Cumhuriyet Kitaplan, 2000, s.338.

27 Mayısçı genç subaylann darbe hareketine son anda önderlik yapan General Cemal Madanoğlu'na gazeteci Cüneyt Arcayürek soruyor:

"Amerika'nın tutumu?"

Madanoğlu: *"Memleket ihtilâl havasında ama CIA durumu bilmiyor. Belki ihtilâle memnun da oldular. Ama bilmiyorlardı ki işler demokrasiye gidecek. Kitapçılann raflan sol, ilerici kitaplarla dolacaktı. CIA işe 'sonradan el attı ve ordunun içine' girdi. Milli Emniyet Teşkilatı iyice örgütlendi. Ordu da kıpırdayamaz oldu. Bugün her beş subaydan biri MİT'e rapor verir diyorlar. Ne birlik duygusu kaldı, ne de asker arkadaşlığı. 1960 öncesinde de etkiliydiler gerçi, ama mesela 'bizden haberleri yoktu. Sonra Eminsu'lara ödenen 40-50 bin liralan Amerikalı'dan aldık."*(8)

Aşağıda orijinal metinden seçilmiş paragraflar halinde, ABD belgelerinde ABD'nin 27 Mayıs sonrasında hızla hareket ederek inisiyatifi ele almaya başladığı görülmektedir. Ömeğin Eminsular'ın sistematik tasfiyesinin finansmanını sağlıyorlar. Ayrıca 11 Ağustos tarihli belgede ise A.Türkeş ile ilgili çok ilginç bir itiraf var.

Ulusal Güvenlik Konseyi Toplantısı Notu
Washington, 31 Mayıs 1960
(Belge no 31; Foreign Relations, 1958-60, s.848-49.)

Editörün notu: Askeri darbe 31 Mayıs 1960 günü Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 446. no.lu toplantısında tartışılır. CIA'dan Robert Amory şu bilgiyi verir: "Darbe İstanbul'daki Harp Akademisi öğrencileri tarafından aylardan beri planlanmaktaydı. Değişikliğin ardındaki güçler kıdemli subayları son anda devreye sokan genç subaylardır. Genç subaylar Menderes'in muhalefeti yok etmesine tepkilidirler. İnönü'ye sempati duyuyorlar ve Menderes hükümeti dönemindeki yozlaşmadan hoşnutsuzdurlar."(9)

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Toplantı Notları
30 Haziran 1960
(Belge no 35; Foreign Relations, 58-60, s.852-53; Kaynak: Eisenhower Library, NSC Records, çok gizli)

... Mevcut rejim Menderes kadar hararetli Batı-yanlısı değildir. Milli Birlik Komitesi'nin 38 mensubunun da ABD'deki askeri okula gitmiş olmasına rağmen, ABD'li yetkililer yeni rejimle yakın ilişkiler kurmada başarılı olamamışlardır. Bunun sonucunda haber kaynaklarımız Menderes dönemindeki kadar iyi değildir.

Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu
Washington, 5 Ekim 1960
(Belge no.40, Foreign Relations, 1958-60, s.888-889)
Konu: ABD'nin Türkiye Politikası
Türkiye'nin NATO ve CENTO'daki işbirliğinin sürmesini sağla-

(8) Cüneyt Arcayürek, "Darbeler ve Gizli Servisler 1950-2002", 2003, s.39.
(9) Cüneyt Akalın, a.g.e., s.39.

mak... Rapor bu hedeflere ulaşmak için şu temel politikaları öngörüyor. Türkleri ABD'ye ve müttefiklerine Türk askeri ve öteki olanaklarından sürekli yararlanma olanaklarını sağlamaya zorlamak...Türkiye'deki komünist unsurlar üzerindeki sürekli denetimi teşvik etmek...(10)

"Sır iyi saklanmış (ABD hükümeti dahil, hiçbir yabancı hükümet, sırra ulaşamadı)..."

Washington'daki Fransa Elçisi Herve Alphand'dan
Fransa Dışişleri Bakanı Couve de Murville'e 16 Haziran 1960

(Belge no 73; kaynak: Min. Aff.Etr., Archives Diplomatiques. Europe 1944-60, Turquie, vol no 74. gizli)

Konu: ABD'nin Türkiye'deki yeni rejim hakkındaki görüşleri.

Bayar ve Menderes'in aşırılıklarından rahatsız olan ABD Dışişleri Bakanlığı, onların düşüşlerinden dolayı herhangi bir üzüntü duymuyor. Dahası, Bakanlık, Türk subaylarının işlerinden gösterdikleri beceriye belli bir hayranlık duyuyor. Sır iyi saklanmış (ABD hükümeti dahil, hiçbir yabancı hükümet, sırra ulaşamadı.) Her şey hızla, büyük bir kesinlik içinde ve neredeyse hiç kan dökülmeden gelişti. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın uzman birimleri, yeni rejimin ulusal heyecanı yükseltmek ve siyasal destek sağlamak için başvurduğu usulleri beğenmiyor. Eski Demokrat yöneticilere karşı apar topar, aşırı ve kimi zaman temelsiz suçlamalara, tepkilere neden olabilir... Milli Birlik Komitesi'nin bazı üyeleri, daha aklı başındaki subayların varlığına rağmen, talepkâr bir gençliğin bir tür devrimci özlemlerine eğilim duyabilirler...

Türk iç politikasındaki bu istikrarsızlık ve bulanık suda balık avlama olasılığı, ABD Dışişleri Bakanlığı'na göre Moskova'nın yeni rejime gösterdiği sempatiyi açıklamaya yeter.

O zamandan beri, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın dikkatini çeken başka işaretler de oldu. Türk genelkurmayının çeşitli kuruluşlardaki ya da müttefiklerarası üslerdeki bazı kadroları azaltarak, bunları bir Kürt ayaklanmasının patlak verebileceği yerlere sevk ederek, bu bölgelerdeki askeri düzenlemeleri güçlendirmeyi öngördüğü anlaşılıyor.(11)

Madanoğlu da şöyle diyor:

"CIA, 27 Mayıstan sonra gözlerini açtı. Bize 'sicil verir' hale geldi. Amerikan müşavir heyetleri gelir hakkımızda rapor tutardı. Sonra bu raporlara göre 'geri hizmete' gidersiniz. CIA, 12 Eylüle kadar öyle bir bilinçlendirdi ki, sonra bunlar kim ki zaten? Evren, bir hocazade. Bahsettiği ayetler, hadiseler hep aileden aldığı terbiye. Genel sağa kayma içinde, ordu ve vagon gibi gitti bu sağa kayışın arkasına takılıp."(12)

(10)(11) Cüneyt Alkalın, a.g.e.. s.354, 398.
(12) Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s.39.

CIA hep şunları öğrenmek istiyordu: *"Türkeş'in ordudaki gücü nedir, arkasında 'genç subaylardan' ne kadar bir güç vardır?.."*

İhtilâl sonrasında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Dairesi Başkanı olan Emniyetçi Ergun Gökdeniz'in analizler yaparak ortaya koyduğu görüşü ise şöyleydi:

"CIA + 27 Mayıs işbirliği" olamazdı.

Çünkü, CIA ve Amerikalılar "genç subayların gerçekleştirdiği 27 Mayısa kuşku ile bakıyorlardı." Genç subaylar ile 27 Mayısın "sol bir hareket" olduğundan, olacağından kaygılıydılar ve bu kanıyla 27 Mayıs yöneticilerini her yönden izliyorlardı. 27 Mayısçıların sol değil, en azından "daha radikal devletçi" olduklarına inanıyorlardı.

CIA gibi, KGB ve (Sovyet ordu istihbaratı) GRU da, 27 Mayısçıları inceliyor, izliyordu. CIA ihtilâl gününden sonraki "geleceğin portresini çizmek" peşindeydi. İki gizli örgüt daha çok, radyoda 27 Mayıs sabahı ihtilâl bildirisini okuyan Alpaslan Türkeş'in peşindeydi. Bir kudretli albayın ihtilâli Mısır'dakine benzer biçime dönüşüp dönüşmeyeceğini araştırıyordu. Nasır'ın ihtilâl önderi görünen General Necib'i bir süre sonra düşürüp, bütün yetkileri avucuna alması gibi, Türkeş'in General Gürsel'i bertaraf ederek yönetimi tümüyle ele geçirip geçiremeyeceğini saptamaya uğraşıyorlardı. Türkeş'in şöhreti, milliyetçi çevrelerden geliyordu. Yıllar önce bir ara, Turancı olarak hapishanede yatmıştı. CIA hep şunları öğrenmek istiyordu: Türkeş'in ordudaki gücü nedir, arkasında 'genç subaylardan' ne kadar bir güç vardır, hangi kademelere egemendir?

"CIA elemanları bana da soruyordu herkese sordukları gibi."

CIA, bu araştırmalarından nasıl bir sonuç çıkardı?

Gökdeniz, CIA'nın vardığı sonucu açık seçik ortaya koydu: *"Eğer CIA"* dedi, *"Türkeş'i 'kendine, yani Amerika'ya uygun görseydi', destekleyecekti!"*

Tehlikeli bir virajı dönen Türkiye, Türkeş'in Milli Birlik Komitesi'nden tasfiye edilmesinden sonra, geride kalan bir avuç genç subayla "1961'de demokrasiye ulaşmıştı."

Gökdeniz, CIA gerçeğine doğrudan bağlamadan o günlerin ilginç bir olayını anlatıyordu:

"27 Mayıstan sonra Emniyet Genel Müdürlüğü'ne Hava Albay Fevzi Arsın getirildi. Türkeş'in çok, ama çok yakını Emniyet Genel Müdürlüğü Daire başkanlarından Ali Çankaya, uyuşturucu ile mücadele toplantılarına katılmak üzere ABD'ye gitti ve uzun süre dönmedi. Oradan yazdığı mektuplarda 'ABD'de gazete çıkaracağından ve ABD'de mücadeleye devam edeceğinden' söz ediyordu. Bir süre sonra kesin geri getirildi."

"Ali Çankaya, tabii Türkeş'e de yazıyordu?"

"Tabii, dosttu, niçin yazmasın?"

"Tabii" sözcüğü ile başlayan yeni bir soru yönelterek, yeniden *"tabii"* yanıtı almak istedim Gökdeniz'den.

Tabii, ABD'den postalanan mektuplar, "ilgili yerlerde" sahibinden önce açılıp okunuyordu!(13)

i Gürsel(*)

"Paşam sizi Cumhurbaşkanı yapmazlar, aldatıyorlar." deyince Gürsel kızdı: ***"Buna güçleri yetmez, beni Cumhurbaşkanı seçmeyen meclisi de dağıtırım."***

Zaman zaman şiddetlenen görüşmeler yaptık. Gürsel, kurucu meclisi bir an önce kurmak ve seçimlere gitmek arzusundaydı. Bizi, kurucu meclisi geciktirmekle itham ediyordu. Kendisine: *'Biz kurucu meclise taraftarız, ancak bu meclisin bir Halk Parti meclisi olmamasını, Bu meclis milletin tümünü temsil etmesini ve halk tarafından benimsenmesini istiyoruz; aceleye getirmeyelim, biraz daha üzerinde çalışalım diyoruz?'* Paşa gün kaybetmek niyetinde değildi. *'Peki başlanılan ve yarım kalan işler, reformlar ne olacak?'* deyince Paşa baklayı ağzından çıkardı: *'Merak etme ben yine devletin başında olacağım ve bu işlere devam edeceğiz.'* dedi. Gürsel'i Cumhurbaşkanı olacağına kesinlikle inandırmışlardı. *'Paşam sizi Cumhurbaşkanı yapmazlar, aldatıyorlar'* deyince Gürsel kızdı ve *'Buna güçleri yetmez, beni Cumhurbaşkanı seçmeyen meclisi de dağıtırım, ordu her zaman benim emrimdedir...'* Konuşmalar uzadıkça Gürsel açıldı ve Komite'den bazı şahıslardan şikayet etmeye başladı. Son günlerin bazı gazetelerini çekmecesinden çıkararak, Komite üyelerinin beyanatlarını gösterdi: *'Bunlarla mı memleketi idare edeceğiz? Her gün yeni bir iş çıkarıyorlar; sen de bunlara katılıyor musun?'* Kendisine: *'Paşam ben makul olmayan işlere katılmam, kimsenin dümen suyunda da gitmem. Fakat müsaadenizle arz edeyim, başlıca hata sizindir; 38 kişiyi idare edemediniz ve bizi bu duruma getirdiniz.'* Artık içimi boşaltmak istiyordum. Gürsel bunu kabul etmedi ve özellikle Türkeş'i suçlamaya devam etti. Sonunda: *'Paşam anlaşıldı, siz bu Komite'den ümidi kestiniz, dayanacak ve seçimlere kadar ayakta duracak bir destek arıyorsunuz; bunun için kurucu meclisi acele kurmak niyetindesiniz.'* dediğim zaman saklamadı: *'Evet bir mesned arıyorum, süratle seçimleri yaptırmak istiyorum."*(14)

(13) C.Arcayürek, a.g.e., s.42, 43.

(14) Orhan Erkanlı, a.g.e.

(*) Ismarlama lider olmaz, seçimle lider tayin edilmez. İhtilal lideri anadan doğma liderdir; buhranlar, olaylar içinden çıkar; etrafına karakteri, bilgisi ve cesareti, siyasi fikirleriyle kendisini daha ilk saflarda kabul ettirir. Gürsel bütün bu özelliklerden yoksundu. Omuzunda kalabalık yıldızlar, gönlünde iyi niyetler taşıyordu; zaten bu nedenlerle bir sabah evinden alınıp, devletin ve ihtilalin başına oturtulmuştu.

İleride görüleceği gibi C.Gürsel gerçekte siyasi hizip yerine ülkenin içinde bulunduğu kötü ekonomik ve sosyal ortamın bir an önce düzene girmesini ve yönetimi sivillere devretmeyi düşünüyordu. Bu konuda çaba gösteriyordu; ancak Batı yardımına tekrar başvuracaktır. Radikaller ise en az 4 yıl daha ulusalcı reformların yerine oturmasını istemektedirler. Sonucun ne olduğunu ileride göreceğiz.

Orgeneral Cemal Gürsel'e Atatürk'ün Bile Sahip Olmadığı Yetkiler Verildi

Canayakın, bonapartist eğilimleri olmayan babacan haliyle "**Cemal Aga**" olarak bilinen Gürsel, Devlet Başkanı, Başbakan, Başkomutan ve MBK Başkanı yapıldı; kağıt üzerinde Atatürk'ün bile sahip olmadığı yetkiler verildi. Gürsel, bir lider değil, bir figür olarak görülüyordu. Lider ortaya çıkmak durumundaydı.

Gürsel'e Devlet Başkanlığı, Komite Başkanlığı, Başbakanlık, Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı gibi tarihte Atatürk dahil kimseye verilmeyen görev ve yetkileri vermekle biz mi hata ettik? Şu anda kestiremiyorum; fakat muhakkak ki taraflardan birisi büyük hata yaptı. O günlerde isteseydi Gürsel, bizi, biz arzu etseydik Gürsel'i tasfiye edebilirdik, hiçbir şey değişmezdi. Ismarlama lider, başsız Cunta olmayacağını daha sonraları anladık, acısını çektik, belki de memleket hâlâ bu hatanın sonuçları yüzünden bunalımlar içinde sallanıyor...

Ülkenin bu hale gelmesi askeri müdahaleyi ve MBK'nın oluşmasını pek ala haklı kılmış olabilir. Fakat yeni durum, siyasal otorite ve yasal hükümet gibi devletin ve toplumsal kurumların da yeniden yaratılmasını gerektiriyordu. Bunlar nasıl olacaktı?

Üç profesör ve askerlerden oluşan bir komisyonun hazırladığı geçici anayasa 5 Haziranda ortaya çıktı ve 12 Haziranda kamuoyuna açıkladı. İki gün sonra yürürlüğe girdi. Bu belgeye göre, bir genel seçim yapıldıktan ve yeni anayasa yürürlüğe girdikten sonra, Büyük Millet Meclisinin tekrar yönetimi devralmasına kadar, MBK, Türk milleti adına egemenlik hakkını kullanacaktı. MBK, yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini Devlet Başkanının atadığı ve MBK'nın onayladığı bakanlar kurulu aracılığıyla kullanacaktı. MBK'nın bakanları görevden alma yetkisi vardı; fakat sadece Devlet Başkanı bakanları atayabilirdi. Sadece yargı yetkisi MBK'dan bağımsız bırakıldı; gerçi yine de ölüm cezalarını onaylama ya da veto etme yetkisine sahipti.

Görüldüğü gibi MBK olağanüstü hal hükümetiydi ve olağanüstü yetkilere sahipti. Serbest piyasa ile başlayan ve batı ile eklemlenmeye giden DP iktidarının plansız ekonomik kalkınma çabalarıyla geldi-

ğl mali iflas sonucunda ABD'nin, OEEC'nin ve IMF kapılarında "stand by" denilen ayakta kalabilme yardımlarına, niyet mektuplarına muhtaç hale geldi. Bozulan ekonomi ve sosyal dengeler, sokağa dökülen toplumsal tepkiler, antidemokratik uygulamaları getirdiğinde, DP iktidarı devrilmiş ve askerler ulusalcı restorasyona girişmişlerdi. Ancak halkçı tabanlı ilk günlerin şaşkınlığı geçer geçmez, üç büyük gerçekle yüz yüze geleceklerdi. Birincisi iflas etmiş DP kamu maliyesini tamtakır kasaları, ikincisi iç kaynaklarla üstesinden gelinemeyecek kadar yığılmış borçlar, üçüncüsü restorasyonda Batı destek ve bağımlılığının kaçınılmaz olduğu. İşte bu tablo komite içinde sol ve sağ bölünmeye 4 parça ve kopuşmaya neden olacaktı.

Önce kitabımızın içeriği doğrultusunda MBK'nın kalkınma ve kaynak arayışları nedeniyle önce yabancılara danışılan planlı döneme geçişi nasıl oldu?

Menderes Plan ve Programı Komünist Ülkelere Özgü Bir Uygulama Olarak Görüyordu

DP Planlı Kalkınmanın Önemini Anladığında Ise Çok Geç Olmuştur

27 Mayıs askeri darbesi yapıldığında Tinbergen ve Yardımcısı J.Koopman Ankara'da ilk Plan üzerine çalışmalarını yürütüyorlardı.

Planlı denilen, aslında kendisinden önceki kadar plansız dönemin ilginç bir başlangıcı vardır. 1950-60 döneminde muhalefet sözcüleri özellikle İsmet Paşa Demokrat Parti'yi ekonomide "plansız", "programsız" olmakla suçluyorlardı. Buna karşılık İktidar, Plan ve Programı komünist ülkelere özgü bir uygulama olarak suçlardı. Gerçekte de 1957'lere kadar Amerikan hükümetinin resmi görüşü de bu paraleldeydi. Gerek OEEC ve gerekse Amerikan uzmanlarının Türkiye'ye verdiği öğütlerde de kapsamlı plandan kaçınılması istendi. Hatta, kalkınma hızını artırıcı değil, yavaşlatıcı önlemler (Bütçe denkliği, Devlet Ekonomi Kuruluşlarında harcama - kaynak dengesi vb.) öğütleri verilirdi. Ancak 1957'den sonra gerek Birleşik Amerika'da ve gerekse batının sözcüsü OEEC raporlarında **"koordinasyon eksikliğinel"** parmak basılarak, 4 Ağustos 1958'de yapılan "sağlamlaştırma" işlemleri için, Paris görüşmelerinde "bir kalkınma programı çerçevesinde yatırımların zorunlu koordinasyonunu sağlamak üzere gerekli yetkilere sahip bir **Koordinasyon Bakanlığı** kurulması" öngörülmüştü.(15) Bu baskıyla Koordinasyon Bakanlığı ve Başbakanlığa bağlı bir

(15) 22 Ağustos 1958'de Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, uzun konuşmasının bir bölümünde şöyle diyordu: "... Bu vaziyet karşısında, şu esas üzerinde anlaştık: Onlar kabul lettiler ki, Türkiye'nin kalkınması için yapılan ve yapılmakta olan envestismanların (yatırım) bitmesi ve bunlara daha bir miktarının ilavesi ve daimi yeni ilaveler yapılması lazımdır. Biz de

İktisadi Müşavirlik Kurulu oluşturuldu. Bir Kalkınma Planı hazırlamak üzere **Prof.Jean Tinbergen** Türkiye'ye getirildi. 27 Mayıs Devrimi yapıldığında Tinbergen ve Yardımcısı **J.Koopman** Türkiye'de ilk Plan üzerine çalışmalarını yürütüyorlardı.

Bu çaba Amerikan büyükelçisi **R.Hare** tarafından şöyle övülüyordu: "Yeni hükümetin başarılı bir ekonomik kalkınmanın katlanılacak büyük çapta fedakârlıklarla mümkün olabileceğini açıkça taktir etmekte olması ve hususi sektörün bu kalkınmada rölünün bilincine vararak, planlı bir kalkınmaya verdiği önem, Amerika Birleşik Devletleri üzerinde çok olumlu bir etki yaratmış ve cesaret vermiştir.(16)

Ancak ileride görüleceği gibi bu olumlu(!) yaklaşım stratejik kamu yatırımlarının planlanması ve finansmanına geldiğinde olumsuza dönüşecektir.

Darbeci Askerler Acı Gerçeklerle Yüzyüze

"Dış yardım olmadıkça ayağa kalkamazsınız."

Dr.Koopman

27 Mayıs İhtilali'nin yapıldığı gün, **Dr.Koopman** daha sonra adı "10 Yıllık Plan Bürosu"na dönüşen Envestiman Komitesi'ni organize etmek ve Uluslararası İktisadi İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) isteği doğrultusunda hazırlamak üzere Türkiye'deydi. Dr.Koopman'ın çalışmaları Günlük Faaliyet Raporları adı altında derleniyordu. 12 Nisan 1960'tan ihtilale bir hafta kalana dek düzenli tutulan Günlük Faaliyet Raporları, dış dünyanın Türkiye'den istediği plana bakışını göstermesi açısından bir belge değeri taşıyordu.(17)

Dr.Koopman şu noktaya işaret etmişti:

"Paranın en çok kâr getirecek faaliyetlere yöneltilmesi için hesapların ekonomik açıdan sağlam temellere dayanması gerekmektedir. Bunun için gerek devlet, gerekse özel girişimde hesaplar aynı esaslar dikkate alınarak yapılmalıdır.

Bay Hasan E.Işık, 'Arkadaşlarının durumu inceleyerek tasarrufun artırılması için bir öneri getirebilirler,'demiştir."

Dr.Koopman milli geliri artırmanın dış yardım olmadıkça, büyük öl-

kabul ettik... Bu müesseselere müracaat ettik, müzakerelerelimiz 6-7 ay kadar sürdü. Buraya heyetler geldi, görüştük, mutabık kaldık, resmi müracaatımızı Mart 1958'de yaptık. İlk teknik ve müsbet neticeyi 12 Temmuz 1958'de aldık. 31 Temmuz 1958'de Paris'te bunu resmen tescil ettirdik. Yapılan yardım, Türkiye için pek büyük bir istikbalin ilk adımını teşkil etmektedir."

(16) A.Başer Kafaoğlu, "Enflasyon Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde", 1995, s.253.

(17) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, "Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları", Altın Kitaplar, 1987, s.51.

çüde mümkün olamayacağına işaret etmiş ve:

"Gelecekte yapılacak olan yatırım programının hangi kaynaklardan finanse edileceğini aynca yakından incelemek gerekir. Dış yardımdan yararlanma olasılığı unutulmamalıdır." diyecektir.

"Borçlarımız o kadar çok ki, nasıl ödeyeceğiz ve dünyadaki itibarımızı yeniden nasıl ihya edeceğiz."

Devlet Başkanı ve MBK Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel

MBK üyesi Suphi Gürsoytrak'a, İstanbul Belediyesinin kasasında sadece 50 bin lira kaldığı "arz" edilmişti.

Cemal Gürsel, 4 Temmuz 1960'ta yaptığı bir basın toplantısında bu durumu şöyle anlatmaktadır: *"Borçlanmızı biliyorsunuz. O kadar çok ki, nasıl ödeyeceğiz ve dünyadaki itibanmızı nasıl yeniden ihya edeceğiz? Bu büyük bir mesela ama, borcumuzu asla reddetmiyoruz. Hesaplı hareket etmek, kitaplı hareket etmek, yorganımıza göre ayağımızı uzatmak, çok çalışmak suretiyle biz yine borçlanmızı vermeye çalışacağız. Fakat unutulmamalıdır ki, bu çok fazla olan borçlan öderken NATO camiası için hayati ehemmiyeti olan Türk askeri ve iktisadi gelişme işi de sekteye uğrayacaktır. Şu halde Avrupa'nın bunu görmesi ve Türkiye'ye yardım etmesi makul bir harekettir. Amerikan yardımı artırılabilir ve artırılmalıdır. Şimdi size söylemeyeceğim. Birçok yerlerden bana avuç dolusu yardım teklifleri geliyor ama Amerika'nın bu yardımı yapması daha iyi olur zannediyorum."*

30 Mayısta Cemal Gürsel başkanlığında kurulan 1. Gürsel Hükümeti, Türkiye'nin en önemli sorununun ekonomik durum olduğu tesbitini yaptı. Gerçekten ihtilalden hemen sonra, devlet hazinesinin son durumunu öğrenmek için İstanbul Belediyesi'ne telefon eden MBK üyesi Suphi Gürsoytrak'a, kasada sadece 50 bin lira kaldığı "arz" edilmişti.

Bu parayla, değil belediyeyi yönetmek, belediye çalışanlarının aylığını bile ödemek imkânsızdı. Türkiye'nin dış borç miktarı ise 850 milyon dolara ulaşmıştı. Bu nedenle yabancı ülkeler Türkiye'nin 1960 İhtilâli sonrası uygulanacak ekonomik programını büyük bir merakla bekliyorlardı.

4 Temmuz 1960 günü Devlet Başkanı ve Başbakan Orgeneral Cemal Gürsel'in, İstanbul'da gazetecilerin, *"Milli kalkınma konusundaki çalışmalar hakkında bilgi verir misiniz?"* sorusuna karşılık 10 gün içinde bir planlama dairesinin kurulacağını açıklaması, **IMF, OEEC gibi 1958 İstikrar Programı'nın geleceğini merakla bekleyen Batılı mali kuruluşları rahatlatıyordu.** Orgeneral Gürsel gazetecilere verdiği renkli cevapta şöyle diyordu: *"Evvelce de ilan edildiği gibi bir Planlama Dairesi kuruyoruz ve onun içine otorite olan yabancı mütehassıslan da koyuyoruz. Sümmette-*

darık (sonradan uydurma) olmasın diye dikkatle üzerinde durulmaktadır. Belki de bir hafta veya on gün zarfında bu daire kurulmuş olacaktır. Artık memlekette, herkes canının istediği gibi şu yapılsın, bu yapılsın diyemeyecektir. Yapılacak işler Planlama Dairesi'nin tetkikinden geçecek, faydalı ise yapılacak, faydasız ise durdurulacaktır..."

Gürsel bir şeker fabrikasının temeli yerinde dururken, birçok lüks lojman, spor tesisi, yüzme havuzu vb. gibi binalara fabrika binası kadar harcama yapıldığını gördüğünde: "Bu kadar para, bu kadar israf, bu kadar lüks binalar, belki bir ilim müessesesine hürmeten kabul edilebilir, ama bir şeker fabrikasında bu kadar lüksün, bu kadar israfın ne için yapıldığını bir türlü anlayamadım ve tabii durdurdum."

Türkiye'nin Dış Yardım İmdadına Cevap ABD Yerine SSCB'den Geliyor

Gürsel'in planlama anlayışında "sosyal" planı zorunlu görmesi, daha sonra yabancı uzmanlarla ciddi görüş ayrılığına yol açacaktı.

Ancak Gürsel'in önceliği acil para yardımlarıydı ve Batı dünyasından taleplerde bulunuyordu. 23 Temmuzda, "ABD bizi anladığı takdirde yardımı artırabilir ve artırmalıdır", diyerek Türkiye'nin dış yardım tercihine açıklık kazandırdı. Ne var ki bu mesajın cevabı ABD yerine SSCB'den geldi. SSCB Başbakanı **N.Kruşçev**, Cemal Gürsel'e gönderdiği mesajda, *"Türkiye'nin blokdışı kalmasını"* istedi. Gürsel 10 gün sonra bu mesaja verdiği karşılıkta, "Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından mevcut kolektif güvenlik sistemi içinde kalacağını" açıklayacaktı...(18)

Aşağıda ABD ve Fransa'ya ait arşiv belgesinde SSCB'nin yardım önerisini görmekteyiz. Bu üç belge o sıralarda ABD'nin MBK'ya bakışını yansıtması bakımından ilginçtir.

"Sovyet hükümetinin yardıma hazır olduğunu ve Gürsel'i yüzde üç faizli 500 milyon dolara kadar ulaşan bir tutarı kabule zorladığını biliyoruz.."

ABD B.Elçisi Warren

Elçi Warren'den Merkeze Mektup

Ankara, 11 Ağustos 1960

(Belge no.38; Foreign Relations, 1958-60, s.869-70)

Türkiye'deki ABD elçisinden (Warren), Ortadoğu ve Güney Asya İşlerinden sorumlu Dışişleri bakan yardımcısına (Jones) mektup. Bir örneği Bakan Herter tarafından başkana yollanmıştı. Herter yapılan yorumları başkanın bilgisine sunmakta yarar görmüş olmalı. Elçi, müdahaleden bu yana iki buçuk ay geçtiğini, olayların netleştiğini belirterek, şöyle devam ediyor:

(18) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., s.80.

Gürsel gerçek bir liderdir. Hızlı öğreniyor. Devlet başkanı gibi hareket ediyor. Kendisini gayet iyi idare ediyor. Gürsel kimsenin aleti değildir. Sarper, 29 Mayısta, müdahaleden iki gün sonra, Gürsel'in parlak bir beyin olmadığını söylemişti. Kanımca Sarper bu görüşünü gözden geçirmelidir.

Milli Birlik Komitesi çok tecrübesiz, çok gençtir. Gürsel'in altına, en önemli MBK üyesi olarak Türkeş'i yerleştirirdim. **MBK'da zaman zaman dikkatimizi çeken General Madanoğlu ve bir-iki albay da vardır.**

Kabineye gelince, Ankara'daki tecrübeli Amerikalıların büyük bir bölümü kabine üyelerinin bağlılığından, yurtseverliğinden, teknik ve mesleki niteliklerinden etkilenmiştir. Ortalamanın üzerinde bir kabine olduğunu söylemeliyim. Amerika'nın bazı iyi dostları da kabinede yer alıyor. Kuşkusuz kimi sağlıksız kişiler de vardır ama bunlar zaman içinde tasfiye edileceklerdir. Düşündürücü olan şudur; Kabine'nin en iyi iki kişisi, **Amerika'nın sağlam iki dostu ve hayranı İren (Cihat) ve Koper(Daniş) daha şimdiden ateş altındadırlar. Fırtınaya göğüs gerebilirler. Eğer geremezlerse, bu Amerikalılar için bir kaygılanma nedeni olabilir.**

ABD'ye eğitim, ticaret, ideolojik bağlar yoluyla bağlı önemli kabine üyeleri olduğunu biliyoruz. Bu geçici hükümetin ABD hükümetine ve halkına Menderes dönemindeki kadar yakın olduğu anlamına gelmiyor. Tersine bu hükümette ABD'ye karşı kuşkucu eğilimler mevcut.

Eğer Gürsel hükümeti, vermeye hazırlandığımızdan daha fazla yardıma ihtiyaç duyduğunu söylerse, ki öyle yapacağını sanıyorum, elimden ne gelir? Sovyet hükümetinin yardıma hazır olduğunu ve Gürsel'i yüzde üç faizli 500 milyon dolara kadar ulaşan bir tutarı kabule zorladığını biliyoruz. Bir Geçiçi Hükümet, Sovyetler'in baştan çıkarıcı tekliflerine ne kadar dayanabilir? Tecrübelerimizden biliyoruz ki, bir kez bu yardımı kabul ederse, engeller ortadan kalkar. Amerika Birleşik Devletleri ve Batı dünyası büyük ve trajik bir yenilgi tatmış olur...

Elçilik, olayları dikkatle izlemeye devam edecektir. Bütün halklar birbirine muhtaçtır. SSCB'nin günümüzdeki davranışları karşısında, Türkiye'ye her zamankinden fazla ihtiyaç duyuyoruz. Türkiye halkı birlikte çalışmamız için bize Menderes hükümetinin verdiği inançla ve bağlılıkla birlikte çalıştık. Şimdi halk birlikte çalışmamız için bize Gürsel hükümetini sunuyor. Onunla da tıpkı Menderes'le çalıştığımız gibi inançla ve bağlılıkla çalışacağız. **Görebildiğimiz kadarıyla geçici hükümetin seçeneği yoktur.** Eğer hükümet devrilirse altından ne çıkacağını kimse kestiremez. Ama bir şey kesindir. Bir karşılıklı ve siyasal hoşnutsuzluk durumunda, Sovyetler bundan yararlanmak açısından Batı dünyasına göre daha elverişli durumda olacaktır. Batı dünyasının ve **ABD'nin çıkarları Gürsel hükümetine olabildiğince anlayışlı, olabildiğince yardımcı olmamızı gerektirmektedir.** Bunu yaparken ABD'ye karşı tavrın mümkün olduğunca ABD'den uzaklaşmak olduğuna inanan bir grup tecrübesiz kişi tarafından belirleniyor olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir.(19)

"Sovyetler bize 300-350 milyon dolar yardım teklifinde bulundular. Biz, Komite'deki sol eğilimler, bunu ciddiye aldık."

"Sovyetler Cemal Gürsel'i davet ettiler. Gürsel bu teklifi kabul etmedi."

Suphi Gürsoytrak'la (27 Mayıs ihtilali içinde yer alan subaylardan) **Görüşme:**

---

(19) Cüneyt Akalın, "Askerler ve Dış Güçler, Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs", s.351.

(Belge no 79)

- Sovyet elçisinin sizi sık sık ziyarete geldiği doğru mu?

- Gürsoytrak: Evet, o dönemdeki Sovyet elçisi (Rijov, y.n.) bizi sık sık ziyarete gelirdi. Çok girişken biriydi. Evlerimize kadar gelirdi. Sovyetler bize 300-350 milyon dolar yardım teklifinde bulundular. Biz, Komite'deki sol eğilimler, bunu ciddiye aldık. Sami Küçük, Suphi Karaman gibi arkadaşlar, bunu olumlu karşıladık. Fakat komite üyelerinin büyük çoğunluğu sağ eğilimliydi. Sovyetler'den çekiniyorlardı. Cemal Gürsel Paşa ile bu konuyu tartıştık. Sovyetler Cemal Gürsel'i davet ettiler. Gürsel bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Sami Küçük "bize izin verin, biz gidelim" dedi. Gürsel buna da yanaşmadı. Oysa böyle bir dış yardıma çok ihtiyaç vardı.

- 27 Mayıs Hareketi bir dış politika değişikliğine gitti mi?

- Gürsoytrak: Oldu tabii. Sovyetler Birliği'ne ve mazlum milletlere karşı tavır değişikliğine gidildi. Hatta Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'nden (FLN) Yarbay Ümran Türkiye'yi resmen ziyaret ederek teşekkür etti. Amerika'yla imzalanmış bulunan açık-gizli antlaşmaların dökümünün yapılması çalışmasına başlandı. Bu çalışma 1967 yılına kadar sürdü. İkili Anlaşmalarda Türk yargı erkinin yetkilerine tecavüz eden hükümler değiştirildi.(20)

"Albay Türkeş, Türkiye ile ABD arasındaki ikili antlaşmaların özel hükümlerini kabul etmiyor..."

Fransa'nın Ankara Elçisi H.Spitzmuller'den Dışişleri Bakanı Couve de Murville'e
Ankara, 20 Eylül 1960

(Belge no 77; kaynak: Min. Aff. Etr., Archives Diplomatiques, Europe 1944-60, Turquie, vol: 72)

Konu: Türkiye dış politikasının genel yönelişi.

1. En ileri giden unsurlardan biri olan Albay Türkeş, kendi arzusunun ve tüm arkadaşlarının arzusunun, Türkiye'yi azgelişmişlikten kurtarmak için tek çare olan, tam anlamıyla Batılılaştırmak olduğunu daha dün bana söyledi.

2. Ama öte yandan eski yönetimden farklı olarak, MBK, ittifaklarının ötesine geçerek, bir bağımsızlık ve özgürlük siyaseti uygulamayı düşünüyor. Örneğin Türkiye ile ABD arasındaki ikili antlaşmaların özel hükümlerini kabul etmiyor... Egemenlik haklarına sınırlama getirilmesini kabul etmiyor.(21) Türkiye bir yandan Atlantik İttifakı içindeki devletlerle iyi ilişkilerini sürdürürken, öte yandan da özellikle Ortadoğu'da ve öteki azgelişmiş ülkelerde önemli bir rol oynamaya çalışıyor. Buna lider olmaya çalışıyor da diyebiliriz...

---

(20) Cüneyt Akalın, a.g.e., s.407.

(21) A.Türkeş, ABD ve Avrupalıların dayatmalarına, Türkçülüğü karşı bir hareket olarak örgütlemeye girişti. Milli Birlik Komitesi, yönetimi ele aldığı ilk günlerde Türkeş'in önayak olmasıyla Batılı plan modelleri reddedilerek Devlet Planlama Dairesi kurulmuştu. Bu çok olumlu bir girişimdi. Daha sonra Türk Kültür Dernekleri kuruldu.
Kısa zamanda taşınabilir sinema makineleriyle donatılan 20 gezici ekip oluşturuldu ve köylere gönderildi. Bunun yanı sıra Ülkü-Kültür Birliği teşkilatı kurulması planlanmıştı. Bunun finansmanı için Türkeş, gücüne güvenerek bir özel bankanın sahibine konuyu açtı ve bu iş için gerekli krediyi temin etmesini istedi. İstek, itirazsız kabul edilmişti; yeteri kadar kredi sağlandı. Günlük bir gazete çıkarılması düşünülüyordu. Gazetenin adı "Işık" olarak tesbit edilmişti. Sonradan "Öncü"ye çevrildi. Öncü, 14'lerin yayın organı olduğunu resmen açıklamayacaktı, onların fikri ve görüşü etrafında yayın yapa-

3. Öte yandan Ankara'daki yöneticiler, uluslararası koşulların Türkiye'nin daha aktif, özerk diplomatik manevralara gücünün yetmesini sağlayacağına inanıyorlar.

MBK'ya hakim olan görüş, ABD'nin tartışma kabul etmez bir biçimde, gerilediğidir. Öte yandan Türkler, özellikle askerler ülkede görev yapan Amerikalılara karşı pek sıcak duygular taşımıyorlar... Dahası, 27 Mayıs darbesinin yaratıcıları, ülkeyi yabancı hakimiyete açtığı için Menderes ve arkadaşlarına eleştiri yöneltmekten mutluluk duyuyorlar.

Bunları ifade ettikten sonra, Türkiye'nin, kendisini ABD'ye bağlayan çok sıkı ve karmaşık nitelikteki çok yönlü ilişkileri gerginleştirmeye çalıştığı sonucuna varmak çok aşırı bir yorum olur. Türk askeri yönetimi, ekonomik ve mali konularda, eski rejimin gösterdiği beceriksizlikleri yineledi; fakat giderek kötüleşen ekonomik ve mali durum karşısında hakikat kısa sürede gelip dayatacak. Maliye bakanı Uluslararası Para Fonu'nun toplantısına gidiyor ve dosyaları Amerikalıların önünde açmak zorunda kalacak...

4. ABD ile ilişkilerin yanı sıra, SSCB ile ilişkiler de Türklerin aklını kurcalıyor. Aslında yeni rejim, tıpkı Arap ülkelerine yaptığı gibi, eski rejimin politikalarını sürdürüyor...

Sovyetler, Türkiye'ye karşı iyiniyet girişimlerini ve karşılıksız ekonomik yardım tekliflerini, ustaca ve artırarak sürdürüyorlar. Türkiye'ye, istediği anda %2.5'tan, 15 yıllık vadeli 450 milyon dolar teklif ediyorlar...

5. Milli Birlik Komitesi'nin dikkatini çeken üçüncü alan Ortadoğu'dur. Türkiye burada, Arap ülkeleriyle yakınlaşma temeline oturan, belirleyici bir rol oynamak istiyor. Bir kez daha eski hükümetlerin başarısızlığa uğradığı bir alanda, eski yönelişin canlandırılması söz konusudur.(22)

"Sosyal Planlama"dan Hiç Söz Etmeyen Tinbergen-Koopman Memorandumuna İtirazlar

Orgeneral Gürsel OEEC'ye "el altından" planlama çalışmalarının devam edeceğini bildirince, **Prof. Tinbergen** ve **Dr.Koopman** 27 Mayıs İhtilâli nedeniyle Türkiye'de noktaladıkları çalışmalarını bu kez Hollanda'da bir yazılı taslağa dönüştürerek, Haziran 1960'ta Merkezi Bir Planlama Bürosu'nun Organizasyonu Hakkında Memorandum başlığıyla Ankara'ya yolluyorlardı:

"Önerdiğimiz plan bir müdahale olmayıp, devletin kamu kesimiyle piyasa ekonomisi beraberliğinde yürüttüğü faaliyetlere bir değişiklik getirme düşüncesinde de değildir. Amacımız, ülkenin kalkınması için hükümetin yatırım politikasında doğru adımlar at-

---

caktı. Öncü, DP'nin mallarından olup Hazineye devredilen Zafer gazetesinin basıldığı Güneş Matbaacılık Şirketi'nin rotatifinde basılmaya başladı ve 13 Kasım İhtilaliyle birlikte el değiştirerek çalışanların malı haline geldi. Öncü ile sözleşme imzalayan gazeteciler, önceleri bunun Türkeş ve arkadaşlarının el altından yayın organı olduğunu bilmiyorlardı. Öncü yayın hayatına başladıktan kısa bir süre sonra, üç gazeteci Türkeş'i haftalık bir dergi çıkarmaya da ikna ettiler.

(22) Cüneyt Akalın, a.g.e., s.403.

ması ve buna bağlı tali önlemlerin (vergi, sübvansiyon, kredi imkânları, dış ticaret) gerçekleştirilmesidir."

Memorandum'da "sosyal planlama"dan hiç söz edilmemiş olması, planın "sosyal" boyutuna hiç değinilmemesi ilginçti. Anlaşılan Tinbergen'in amacı, yalnızca "yatırımları derleme-toplama"ydı.

Memorandum'da planın hazırlanması için yabancı uzman gerektiği de yer almıştı. Düşünülen uzmanların başında **Prof.Chenery** vardı. Chenery, iktisat teorisinde, *"Her ülke ancak ve ancak uluslararası işbölümündeki yeri ölçüsündeki malları üretmelidir!"* görüşünün yandaşı olarak tanınıyordu. (DPT uzmanı olarak gelişi Türk yetkililerince kabul görmeyen Chenery, 1962 yılında DPT tarafından düzenlenen "Uluslararası Plan Kollokyumu"nda Türkiye'nin %7 büyüme hızına karşı çıkan görüşün sahibi olarak yeniden ortaya çıkacaktı.)

Tinbergen-Koopman Memorandumu'nun yaklaşımı Türk uzmanlarını rahatsız etmişti. Bu rahatsızlığı maliyeci **Memduh Aytür**'ün 26 Ağustos 1960 günü Milli Birlik Komitesi'ne teslim ettiği, ***"İnkılap Hükümetinin İktisadi Prensipleri ile Bu Sahada Kuracağı Müesseseler ve Alacağı Tedbirler Hakkında Program"*** başlığını taşıyan raporunda açık seçik görülüyordu. Aytür raporun sunuş yazısında istikrarsızlığı Türkiye'nin en önemli gelişme engeli olarak görüyor ve devletin ekonomik hayata müdahalesini kaçınılmaz kabul ederek şunları söylüyordu:

"Artık sermaye birikimini ve girişimini sömürgeler ve sınıflar aleyhine kolaylaştıran 19. yüzyıl düzeni, egemenliğini kaybetmektedir. Bu nedenle geri kalmış ülkeler için izlenecek yöntem, 'devlet müdahalesi' ve 'uluslararası sermaye hareketleri' gibi iki etkene indirgenme eğilimindedir. Devlet müdahalesi, kişi başına geliri düşük ülkelerde, belirli bir yatırım düzeyine ulaşma yoluyla kısır döngüyü kırmak açısından bir zorunluluktur."(23)

Türkiye Cumhuriyeti'nin Hali Pür Melali Bütçe Açığı Vatandaşın Parmağındaki Alyans ve Her Çeşit Bağışla Kapatılmaya Çalışılıyor Maaş Dışında Hiçbir Ödeme Yapılamıyordu

Plan tartışmaları sürüp giderken MBK, **"yamalı bohça"** olarak adlandırdığı bütçeyi vatandaş bağışlarıyla kapatmayı umuyordu. Gerçekten de vatandaşların küçük bağışları kısa sürede büyük bir miktara ulaştı. Vatandaş parmağındaki alyansı bağış olarak devlet hazinesine veriyordu. Bunun üzerine 12 Ekim 1960 tarihinde 100 no.lu özel bir **Vergi Muafiyet Yasası** kabul edildi. Yasada: *"Doğrudan doğruya ya da hakiki veya hükmi şa-*

(23) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., s.81

hıslar aracı edilerek Hazine'ye yardım amacıyla ve bağış yoluyla gümrüklere gelmiş ve gelecek olan her türlü eşya ve kıymetler, Gümrük Vergisiyle ithal sırasında alınan diğer vergi, resim ve ücretlerden (Damga Resmi dahil) muaf olduğu gibi, Türk parasının değerini koruma kararlarıyla dış ticaret rejiminin koyduğu sınırlamalara da tabi değildir," deniliyordu. Ancak ekonomik durum ciddiyetini korumaya devam ediyordu. Bu nedenle, Merkez Bankası 28 Kasım 1960'ta yatırımların kısılması pahasına, bankaların borçlanmalarına uyguladığı reeskont oranlarını yükseltiyordu.

Günlük ekonomik sıkıntılar sürüp gidiyordu. 1960 bütçesinde görülen büyük açık nedeniyle, Temmuz 1960'ta 500 milyon liralık bir **"Hürriyet İstikrazı" yapılmasına karar verildi. Anlaşılan vatandaşların gönülden bağışları, bütçe açıklarının kapanmasına yetmemişti.** 11 sayılı kanunla yeni bir iç borçlanma kararı alınarak, iç borçlanmaya yeni bir yapı getiriliyordu. Burada dikkat çekici olan, **"Bu tahviller ihraç tarihinden itibaren 10 yıl geçmedikçe erken ödemeye tabi tutulamaz,"** denmesiydi. Anlaşılan kaynak sıkıntısının süreceği inancı yaygındı.

Aynı zorunluluktan MBK, Kasım ayında da "27 Mayıs İnkılabı dolayısıyla 100 milyon liralık madeni hatıra para bastırılması hakkında" bir kanun çıkardı.(24)

Bu sıkıntılı kaynak buluşları ve arayışları bitmeyecek. İleride görüleceği gibi sonraki yıllarda daha da değişik yöntemler icat edilecektir.

27 Mayıs İhtilâli sonrası, Türkiye'deki tüm kamu yatırımları durdurulmuştu. Maaş dışında hiçbir ödeme yapılmıyordu. O sıralarda Türkiye Odalar Birliği'nin sözcülüğünü yürüten **Behçet Osmanağaoğlu**'na göre, **"Piyasada da yaprak kımıldamıyordu!"** OEEC ve IMF gibi uluslararası mali kuruluşlarla ilişkiler şeklen olmasa da resmen kesikti.

Nihayet Yerli Malı DPT Tasarısı Onaylanıyor

Planlama modeli üzerinde yerli sivillerin ve yabancı modellerin arayışları sürerken, ihtilalci subaylardan guruplar da bu işe baş koymuştu. O sırada Başbakanlık Müsteşarı olan Kur.Albay **Alpaslan Türkeş**, sağ kolu MBK üyesi **Dündar Taşer, Suphi Gürsoytrak** ve **Sami Küçük** ile ABD'de bulunan **Sinasi Orel**'in oluşturduğu grupları vardı. Onlar da plan çalışmaları hazırlıyorlardı; ancak Devlet Bakanı İnan, asker kanadın çalışmalarına sıcak bakmıyordu.

Orel zamandan yana sıkışmıştı. Bunun üzerine EİEİ'de çalışan uzmanlarla bağ kurdu. Bu bağ onun şansını artıracaktı. Burada, komisyon üyeleri olarak çalışan Dr.Koopman, daha sonra ABD'ye yerleşen **Dr.Nur Yalman, Dr.Atilla Karaosmanoğlu** ve **Dr.Nejat Bengül**'ü vardı.

(24) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., s.83.

5 Ağustos 1960 Çarşamba günü Türk plancılık tarihinde önemli bir gündü. Devlet Başkanı Cemal Gürsel başkanlığında Milli Birlik Komitesi ve Bakanlar Kurulu ortak bir toplantı yapacak, planlamanın kurulmasına ilişkin taslakları görüşecekti. Gürsel, *"Önce Devlet Bakanımız İnan'ın görüşlerini alalım!"* deyince, Şefik İnan yazılı bir metinden taslağını okumaya başladı.

Aslında orijinal bir **"İnan Tasarısı"**ndan söz etmek de mümkün değildi. Çünkü İnan taslağının gerekçesinde, Tinbergen ve Koopman Memorandumu'nun esas alındığı yazılmaktaydı.

MBK'nın karan, yumuşatılmış bir Türkeş-Orel modeli ya da teklifçi bir tasarıydı.

"Orel Tasarısı" adını alan yeni taslak, **Türkeş-Orel Tasarısı**'nın düzeltilmiş haliydi. Türkeş-Orel Tasarısı'nın planlamaya organlarüstü yetki veren bölümleri **Şinasi Orel**, Dr.**Nejat Bengül** ve Dr.**Atilla Karaosmanoğlu** tarafından ayıklandı ve son şekli verildi. Bu model uygun görüldü.

5 Eylül 1960'ta Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık olarak görev yapacak olan Devlet Planlama Teşkilatı Resmi Gazete'de yayımıyla resmen kurulur. Türkiye, Atatürk döneminde hazırlanan 1933-1938 Sanayi Planı sonrası ilk kez istikrar içinde büyümesini ve kalkınmasını planlayacaktır. Yasanın Cemal Gürsel'in imzasını taşıyan sekiz sayfalık gerekçesi, *"Siyasi otoriteyi zaafa uğratmadan, halkın ihtiyaç ve eğilimlerini dikkate alarak çalışabilecek bir planlama teşkilatını kurup yürütebilmek, demokratik hükümetlerin öteden beri başlıca arzu ve kaygısı olagelmiştir."*

İstikamet Batı Metropol Kreditörleri Marş Marş C.Gürsel Niyet Mektubunu Dr.Koopman'ın Eline Tutuşturuyor

"Birçok yerden bana avuç dolusu yardım teklifleri geliyor, ama Amerika'nın bu yardımı yapması daha iyi olur, sanıyorum."
Cemal Gürsel

Dr.Koopman'a göre, Türk yönetimi plandan fazla bir şey beklememelidir. Oysa Gürsel'in amacı, Dr.Koopman'ın plan konusunda görüşünü almaktan çok, onu Planlama Örgütü'nün "Sosyal Plan"ı yapacak şekide organize edildiğini OEEC'ye iletecek "kurye" olarak kullanmaktır. Çünkü artık tek iş, İstikrar Programı'nın devamı konusunda bir Niyet Mektubu'nun verilmesinden ibaret kalmıştı. O zamanki adıyla **"muhtıra"** 19 Ekim 1960'ta **Ekrem Alican** tarafından **"Zata Mahsus ve Gizli"** olarak, Niyet Mektubu'ndaki beyanları desteklemek üzere Paris'teki OEEC merkezine yollanır.

Muhtıra yoldayken Gürsel de basın mensuplarına: *"Ancak şu unutulmamalıdır ki, bu çok fazla olan borçları öderken, NATO topluluğu için*

ULUS

şbakan dün programını bildirdi

Sürekli alkışlar ve tezahürler arasında

Kamutay mevcudun ittifakiyle ve

364 reyle B. Celâl Bayar hükümetine

büyük ve yüksek güvenini gösterdi

Hükümet, Büyük Şefin verdiği ana direktiflerin ışığı altında programın başarılmasını üzerine almıştır

B.Celâl Bayardansonra söz olan mebusların beyanatları

ULUS

EKONOMİK SEFERBERLİĞİMİZ

Başvekilimizin bu yeni plân etrafında verdikleri beyanat

Dört senelik yeni bir plân yapıldı

Yeni plânın tatbiki için 80 milyon küsur lira tahsis edilmiştir

Ankara'nın mesken dâvası halledîliyor

YENİ FABRİKALAR TESİS EDİLİYOR

SENTETİK BENZİN YAPACAĞIZ

HİTLER'İN KARARI ŞUDUR

Cebren dahi olsa

Çekoslovakya'daki 3 milyon Alman'ı ilhak etmek!

Planlı kalkınma erken dönemlerden beri Cumhuriyet Türkiyesi'nin özlemidir ve gündemde olmuştur. Yukarıda 11 Sonteşriin (Kasım) 1932 ve 19 Eylül 1938 tarihli Ulus gazetelerinde başbakan Celal Bayar'ın ekonomik kalkınma programlarıyla ilgili haber tam sayfa olarak verilmişti. Oysa Celal Bayar, 1950 sonrasında Cumhurbaşkanı olmuş ve planlı kalkınma yerini, ABD güdümlü kaotik bir ekonomiye terk etmişti. 1958 mali iflası ve ekonomik çöküntü ardından planlı kalkınmanın gereğini çok geç fark eden A.Menderes hükümeti, J.Tinbergen'i Türkiye'ye davet etmişse de çok geç kalınmıştı. 27 Mayıs 1960 sonrasında planlı kalkınma projesi ve kurumsallaştırılması da askerler tarafından ele alınacak ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulacaktır.

Altta: DPT'nin kuruluş ve gelişmesinde önemli katkıları olan Albay Alpaslan Türkeş ve MBK başkanı Cemal Gürsel.

Yapısal *Sınırların* Tarihsel *Belirleyici* Rolüne Dönüşmesi

Türkiye'nin ilk gerçek çok-partili demokrasi deneyiminin kısa ömürlü olmasında üç temel olgunun etken olduğunu görüyoruz: 1) Otokratik baskıya açık merkeziyetçi siyasal yapı; 2) Popülist mobilizasyona elverişli, demokratik rejime denge sağlayacak plüralist kurumlaşmadan yoksun toplum; 3) Uzlaşma geleneğinden uzak, kontrol felsefesine dayalı elit kültürü.

Bu üç etken gerçekte ne Demokrat Parti'ye, ne de tek-partili dönemlere özgüdür. Kökenleri Osmanlı İmparatorluğu'nun patrimonyal düzeninde yatar ve etkileri günümüze kadar uzanır. Bu açıdan, Demokrat Parti dönemi bir istisna değil, aynı özellikleri taşıyan bir dönem olmuştur. Doğal olarak, Demokrat Parti dönemine özgü olan nitelik, bu özelliklerin ilk defa denenen demokratik rejim üzerindeki etkileridir. Ne var ki bu üç faktörün olumsuz etkilerine rağmen, siyasal liderlerin gösterecekleri çaba sayesinde demokratik rejim 1960'ta kesintiye uğramayabilirdi. Saydığımız yapısal sınırlar içinde bile farklı bir siyasal yönlendirme mümkündü. Fakat bu iradi alan, siyasal liderler tarafından olumlu bir şekilde, demokratik bunalımdan çıkışı sağlayacak bir biçimde kullanılamayınca, yapısal *sınırlar* tarihsel *belirleyici* rolüne dönüşmüştür.

Osmanlı düzeni mozaik bir toplum dokusu üzerine kurulmuş, merkeziyetçi bir siyasal yapıya sahipti. Bu yapı cumhuriyet rejimiyle birlikte radikal bir devrim geçirmişse de, merkeziyetçi niteliğini korumuştur. Merkeziyetçi bir sistem içinde iktidar eğer örgütlü siyasal güçler tarafından denetlenemiyor veya dengelenemiyorsa, böyle bir sistem kolaylıkla otokratikleşebilmektedir. Ayrıca, aydın-bürokrat kesimin yürüttüğü sert muhalefetin olumsuz katkısının yanı sıra, Demokrat Parti muhalefet ile uzlaşma kurabilecek mekanizmalardan da yoksundu. Zaten uzlaşma geleneğinden uzak, uzlaşmayı taviz olarak gören, denetimci yasakçı yönü ağır basan bir elit geleneğinden gelen Demokrat Parti ve Halk Partisi liderleri, uzlaşma bir yana biribirilerinin meşruiyetlerini bile kabul etmemişlerdir.

İlkay Sunar'ın bu tespiti doğrultusunda, demokratik iradeden yoksun bir siyasal yapı ve yönetim anlayışından, planlı toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmesi beklenemezdi. Bu önemli girişim tepeden inmeyle kılıçlı bürokratlara kalmıştı.

Cemal Gürsel başkanlığındaki Milli Birlik Komitesi'nce benimsenerek 30 Eylül 1960'ta Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması hakkında yasa kabul edildi.

hayati önemi olan Türk iktisadi ve askeri gelişme işi de sekteye uğrayacaktır. Şu halde Avrupa'nın bunu görmesi ve Türkiye'ye yardım etmesi makul bir harekettir. Amerikan yardımının artırılması konusuna gelince: Amerika bizi anladığı takdirde bu yardımı artırabilir ve artırmalıdır. Şimdi size söyleyeceğim, birçok yerden bana avuç dolusu yardım teklifleri geliyor, ama Amerika'nın bu yardımı yapması daha iyi olur, sanıyorum," demekteydi.

Türk hükümetinin iktisadi politikaya ilişkin muhtırası OEEC'de görüşülürken, Ekrem Alican IMF Başkanına "Azizim **Mr.Cochran**" başlığını taşıyan samimi bir mektup yollar. Mektupta, *"İktisadi politikamız hakkında nitelikleri gereği bir belgeye geçirilmesine imkân bulunmayan bazı iktisadi önlemler konusunda size bilgi vermeyi yararlı görmekteyim,"* denilmektedir...(25)

MBK uluslararası ekonomik ve para örgütlerinin kapısına gittiğinde onların dayatma ve öğütlerini dinlemek zorundaydı. Bunların başında da her alacaklının borçlusuna önerdiği "tasarruf tedbirleri" geliyordu. Bu doğrultuda büyük bir personel tasfiyesi hemen uygulanacaktır.

IMF Tasarruf Edin Dediğinde

İhtilalin Büyük Tırpanı: 235 General 5000 Subay 147 Profesör Görevlerinden Uzaklaştırılıyor Fonlama ABD'den

Eylülde Milli Birlik Komitesi, yasama yetkisini MBK'dan devralacak bir Kurucu Meclis oluşturulması sorununu tartışılmaya başlandı. MBK'nın iktidarda kalmasını isteyenler bu öneriye karşı çıktılar ve engelleme kararı aldılar; çünkü onaylanması için bütün kararlar beşte dört çoğunlukla MBK'dan geçmek zorundaydı. Ilımlılar, böyle bir çoğunluğu asla sağlayamayacaklarını biliyorlardı; fakat aynı zamanda MBK faaliyetlerinin radikalleri hem Silahlı Kuvvetler'de hem de ülkede sevimsiz duruma getirdiğini de fark ediyorlardı.

Ağustos'ta 235 general ve 5.000 subayın emekliye sevk edilmesi, basını ıslah etme tehditleri ve Ekimde 147 profesörün üniversitelerden uzaklaştırılması, 27 Mayıstan beri MBK'yı desteklemiş olan bu grupları MBK'dan soğuttu. Dahası, bu önlemlerin sorumluluğu, bir bütün olarak MBK içindeki radikallere yüklendi.(26) Oysa orduda kimi DP yanlısı üst rütbe fazlalığı vardı.(27)

(25) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., s.97.

(26) Ankara Radyosu, 1 Ekim 1960. Nkd. F.Ahmad, a.g.e., s.200.

(27) Dönemin genç subaylarından biri olan Talat Turhan, bu tasfiyelerle ilgili olarak şunları

Diğer bir gerçeklik ise tasarruf tedbirleri parasızlık ve ödenek sıkıntısıydı. Nitekim 5000 subayın emekliliği aşağıdaki belgeden anlaşılacağı gibi ABD tarafından fonlanacaktır. MBK söz verdiği restorasyon çalışmalarını sürdürürken, kendi içindeki ilişkiler kötüleşmeye; statükocular, radikaller, solcular veya militer diye tanımlananlar ile sivilleşme yanlısı gruplar arasında önce bölünmeye, sürgünlere ve daha sonraki yıllarda da intikamcı ve kanlı karşı darbe girişimlerine dönüşecektir.(28) Ancak MBK'nın öncelikli ve acil sorunları vardır. Borç çok, para yoktur.

Eminsular'ın Tasfiye Finansmanı ABD'den

Söyleşi Notları
Washington, 2 Ağustos 1960
(Belge no 36; Foreign Relations, 1958-60, s.31)
Konu: Türkiye
Katılanlar:

Dışişleri Bakanlığı	SHAPE
Dışişleri Bakanı	Orgeneral Norstad SACEUR
Dışişleri Müsteşarı	Mr. Ray L. Thurston (SACEUR siyasal danışmanı)
Öteki yetkililer	
Savunma Bakanlığından:	Genelkurmay'dan:
Savunma Bakan Yrd. Douglas	General Twining, başkan
Müsteşar Yrd. Irwin	
General Miller	Atom Enerjisi Komisyonu'ndan
Albay Billingslea	Albay Mr McCone, başkan

"Karşılaştıklan temel sorunlardan biri, kıdemli subaylann sayısındaki aşın birikmedir. Bunlar devrime karşı çıkan kişiler değildir. Güçlük şuradadır ki, mevcut Türk ordusunun gerçek ihtiyaçlarını aşmaktadırlar. Bunları ordudan uzaklaştırmanın en hararetli yandaşı **Gürsel'dir ve bu proje için ABD'nin yardımını istemektedir.**" General Norstad bunun bir temizlik olmaması gerektiğini, soruna sistematik bir yaklaşım gereğini vurgular.

yazar: "27 Mayıstan birkaç ay sonra TSK'da büyük bir tasfiye yapıldı. 238 general ve 5000 kadar subay bir gecede emekliye ayrıldı. 39. Tüm.Komutanı Tümgeneral **Vahit Kıratlı**'yı bir gece yarısı uyandırıp emekliliğini tebliğ etmek bana düşmüştü. Kanımca bu utanç verici ve aşın bir uygulamaydı. Yıllarca devletine şerefle hizmet etmiş bir generale emekliliği pekala gündüz de bildirilebilirdi. Bu hatanın daha sonra bu kişilerin bazılarının adalet partisi kadrolarında yer almasına neden olduğu konusunun da günümüze değin irdelendiğini sanmıyorum. Ancak 27 Mayıs sonrası emekliye ayrılan orgeneral **Ragıp Gümüşpala**'nın **Adalet Partisi**'nin (DP mirasına sahip çıkarak Şubat 1961'de kuruldu. E.Y.) başkanlığına getirilmesi 27 Mayısa karşı başlatılan politik başkaldırının önemli bir kilometre taşını oluşturdu." diyor. Özellikle basın daha çok eleştirel olmaya başladı ve MBK'daki bölünmeyi sürekli tema olarak kullandı. Ekimde iktidarı korumak isteyen radikallerin bir lider seçtikleri haberleri yayıldı. Fakat, "lideri etrafında tam bir birlik içinde" olan MBK'da hiçbir bölünmenin olmadığını ilan eden Gürsel, bu haberleri yalanladı. (Tasfiye edilen subaylar sonradan Eminsu Derneği'ni kuracaklar ve bu dernek sonraları bazı protesto eylemleri düzenleyecektir. E.Y.)
(28) Ayrıntılar için bkz. T.Aydemir olayı. Ersal Yavi, "İhtilalci Subaylar" Cilt 2, Yazıcı Yay.

General Norstad, bunun üzerine Geçici Hükümet'in, emeklilik konularındaki planına ABD'nin yardım edeceği sözünü verir.(29)

(General Cemal Madanoğlu da gazeteci C.Arcayürek'le yaptığı bir söyleşide *"Eminsu'lara ödenen 40-50 bin liraları Amerikalılardan aldık."* diyecektir.)

Darbeciler Türkiye Ekonomisinin Mali Çöküşünün ve Toplumsal Karmaşanın Kapitalist Metropollerle İlişkisi Üzerinde Durmazlar Bu Monopoliere Bağlılık Mesajları Verirler

Milli Birlik Komitesi, meselelerin çözümünde **"hakem durumundaki ordu"** hayaline saplanıp kalarak, kendilerini her türlü kavganın dışında ve üstünde olduğuna inanmaya devam ederler. Aynı şekilde, müdahale etmeyi gerekli gördükleri durum da onların gözünde hukukilik ve meşruluk niteliğini yitirmiş bozuk bir düzendir. İktidardaki eski kadro, demakrotik kurumları yolundan saptırmış ve kendi özel çıkarları uğruna anayasayı "ihlal" etmiştir. Dolayısıyla iki tedbir gerekli hale gelmektedir. İlki suçluların tutuklanması ve cezalandırılması. Bu iş hukuki kurallara uygun bir dava çerçevesi içinde yapılacaktır. İkinci tedbir ise kötüye kullanılan kurumlara eski işlerliklerinin kazandırmasıydı. Bu da yapısıyla boşlukların "ihlale" bir daha imkân verilemeyecek bir biçimde doldurulacağı iddia edilen bir anayasanın hazırlanıp kabul edilmesi yoluyla olacaktır. Böylece 27 Mayıs 1960 hareketi, devrimcileri, bütün fenalıkları yok edecek **"ideal bir anayasa"** düşüyle yaşanan 19. yüzyıl muhaliflerinin geleneğine yeniden dönmüş olmaktaydılar. 1919'un milliyetçileri, 1876 (Osmanlı mali iflası) ve 1908 (İttihat Terakki) hareketlerinin başarısızlığa uğramasından aldıkları dersle, anayasalarını, Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti biçim kazandıkça, ona göre işleyip değiştirmişlerdi. Ama 1960 hareketiyle yeniden anayasaların ve genel olarak hukuki metinlerin sihirli güçlerine duyulan inanca dönülmüş olur.(30)

Ülkenin sosyo-ekonomik durumuyla ilgili açık seçik bir fikre sahip olunamaması, hareketin sorumlusu olan kişilerin ortak bir özelliği olarak belirir. Resmi metinlerde ve bildirilerde, Türkiye ekonomisinin mali çöküşünün ve toplumsal karmaşanın, kapitalist metropollerle ilişkisi üzerinde durulmaz ve 27 Mayıs 1960 gününün şafak vakti Milli Birlik Komitesi adına Türkiye radyolarından okunan bildirilerde dile getirilen ilk şey yeni rejimin **NATO**'ya ve **CENTO**'ya bağlı olduğuydu.(31) Ayrıca karar ABD'nin Ankara Büyükelçisi F.Warren'e resmen iletildi.

(29) Cüneyt Akalın, 'Askerler ve Dış Güçler, Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs", s.348.
(30) S.Yeraslmos, a.g.e., s.236.
(31) Adnan Menderes'in Sovyetler Birliği'ni ziyaret edeceği söylentileri vardır. ABD

Kongresinde beliren endişeleri yatıştırmak amacıyla Milli Güvenlik danışmanlarından Oramiral **E.B. Grantham** 1959 Nisan ayında kongrede bir konuşma yaparak, "*Türk Ordusu'nun son derece güvenilir olduğunu, siyasi düşüncelerle hareket etmediğini ne olursa olsun,* ***Türkiye'nin izlediği dış politikada herhangi bir değişiklik olmayacağını belirtmiştir.***" **"Congressional Hearings 86th Congress, 1 st session on USA of 1959, Nisan 1959**, s.685-686'dan aktaran: Oral Sander, "Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964", s.198.

ABD, Türk Ordusu içinde olası sol akımlar bir yana Kemalizmin ulusallığını ön plana çıkartan düşüncelerine bile karşı

NATO'ya katılma ve bunun sonuçları ile ilgili bir Türk Generaline ait yorumu bu noktada okumak yararlı olacaktır:

"NATO'ya girişimiz, nasıl olsa silah, araç, gereç ve yardım alıyoruz diyen bir zihniyet ile DP yöneticileri, bütün tarihi geleneklerimize ve ordunun onuruna ters düşen tavizler veriyor, yabancılara denetim hakkı tanıyor, emir ve komuta zincirinde rütbe, kıdem gözetmeden onlara bir üstünlük tanıyordu. *Bu da hoşnutsuzluklara ekleniyor ve Silahlı Kuvvetler'de yeniden politikaya karışma, siyasi iktidarı yıkma fikrini güçlendiriyordu."*

Generalin yorumunu dayandırdığı tespitler sıralandığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

- NATO'dan silah, araç-gereçler alıyoruz.
- DP yöneticileri, ordunun onuru ile bağdaşmayan ödünler veriyorlar.
- Amerikalıların ordu üzerindeki denetim hakkı Türk subayında huzursuzluğa yol açıyordu.
- Bu gelişmeler, Silahlı Kuvvetler'in siyasi iktidarı yıkma fikrini güçlendiriyordu.

Bir an için bu tespitlerden ilk üçünün doğru olduklarını kabul etsek; Generalin deyimiyle, Türk Ordusu'nun "siyasi iktidarı yıkma fikri" yanında bir de NATO ile arasındaki bağımlılık ilişkisinden kurtulma, tarafsız savunma stratejisi izleme yolunu seçmesi gerekir. Hükümeti değiştirmek ve gerektiğinde parlamentoyu kapatmak için darbe yapılabileceğine göre, askeri bağımlılık ilişkisini gözden geçirmek veya başka savunma stratejileri uygulamak için de darbe yapılabilir.

Türkiye'de askeri darbelerin ortak bir yanı vardır: Her seferinde darbeciler ABD'ye ve NATO'ya bağlılık yemini ederek işe başlamışlardır. Üç darbede de, Türk-ABD ilişkisinde hissedilir bir sıçrama gözlenmiş; Türkiye'nin NATO'da Kuzey Doğu Akdeniz Prensi olarak kalmaya devam etme kararlılığı ifade edilmiştir.

Türk Ordusu'nun "siyasi iktidarı yıkma" düşüncesine kendi imkânları ile mütevazi bir yorum getirmeye çalışan Türk Generali, 1960 başında astı durumundaki kurmay subaya ve özellikle Washington'da görevli ABD'li meslektaşına göre, Türkiye ile ilgili yok denecek kadar az bilgiye sahip bulunduğu içindir ki, 1960 Mayısındaki "siyasi iktidarı yıkma" operasyonundan hemen sonra (Haziran 1960) ordudan çıkarılmıştır.

ABD'nin, Türk Ordusu içinde olası sol akımlar bir yana, Kemalizmin ulusallığını ön plana çıkartan düşüncelerine bile karşı olduğu 1950'lerden bu yana yaşanan bir gerçektir. Özellikle 1960'ların başında askerin rejime bakışında gözlemlenen hızlı dönüşüm. 1960 darbesinin genç subay kesiminde yol açtığı aşırı polltizasyonun etkisiyle Kemalizmin sol yorumlarına açılan kapı, 1971 darbesinde kesin olarak kapatılmıştır. 1962-63 yıllarında askeri garnizon ve birliklerdeki ayaklanmalardan alınan ders, Türk Genelkurmayını, ordu içinde siyasi cereyanları daha sıkı gözetim ve kontrole yöneltecektir. Nitekim, milli güvenlik organı adına geliştirilen izleme ve denetim şebekesinin, 12 Mart 1971 tarihine kadar ordu içinde ve dışında siyasi iktidarı ele geçirmek için faaliyet gösteren çok sayıda asker ve sivil grubu açığa çıkarttığı bilinmektedir. Ordu her

Türkiye'deki askeri rejimin verdiği bu teminatlar, OEEC ile yapılan anlaşmalar gereğince sağlanan olağanüstü borçlanmalar bir yana, kapitalist metropoller ve devletler eliyle Türkiye'ye yapılan yardımın da önceki yıllarla aynı düzeyde kalmasını sağlar.

Dış kaynaklı paraya acil ihtiyaç olduğu görülünce ulusalcı, devletçi Milli Birlik Komitesi de YABANCI SERMAYE YATIRIMINI TEŞVİK ve İNCELEME KOMİSYONU'nun yeniden göreve başlamasına izin verir. Bu geri dönüş derhal mükâfatlandırılacak, kredi musluklan açılacaktır.

Dış yardımlann aynı düzeyde kalması sağlanmıştı; ancak yabancı özel sermaye için durum hiç de aynı değildi. 1960 yılında yatırım izni verilmiş 48 milyon 900 bin Türk Liralık yabancı sermayenin sadece 300 bin Türk Liralık kısmı fiili olarak ülkeye girebilmiştir. Türkiye'deki askeri rejimle milliyetçilik ve devlet himayeciliği arasında yapılan çağrışımlar, yabancı kapitalistlerin tereddütlü bir tavır takınması sonucunu doğurmuştur. Hükümet darbesinin hemen ardından, Milli Birlik Komitesi, bankaları askeri denetim altına alır. Mevduatlann transferiyle kredi muameleleri de yasaklanır. Yolsuzluklar araştırılır. 24 Haziran 1960 günlü bir karar, Sanayi ve Ticaret Odaları yönetim kurullarına küçük ve orta işletmecilerin de katılabilmelerini sağlamak amacıyla, o sırada görevli yönetim kurullarının değiştirilmesini emreder. Ama bu tedbirler bir ay sürecektir. Bir ay sonra DP'nin yoğun bağlantıları olan dış kaynaklı paraya acil ihtiyaç olduğu görülünce, 1 Temmuz 1960 günü ulusalcı, devletçi, reformcu Milli Birlik Komitesi, Yabancı Sermaye Yatırımını Teşvik ve İnceleme Komisyonu'nun yeniden göreve başlamasına izin verir. Aynı ayın 11'inde ise yabancı sermaye faaliyetleri yeniden serbest bırakılır.

18 Temmuz günü Ise Maliye Bakanı, Türkiye hükümetinin "yurda yabancı sermaye akımını, ekonomiyi itici en önemli faktör" olarak gördüğünü açıklar.

Tabii bu geri dönüş derhal mükafatlandırılacaktır. 17 Temmuz 1960 günü Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'ye 52 milyon dolarlık bir yar-

zaman rejimin savunucusu olmuştur. Ordunun, **1960 Mayısında DP'ye tavır alarak bu partiyi iktidardan uzaklaştırması, ne darbeyi yapan subayların ne de kurum olarak ordunun radikal olduğunu göstermez. Kaldı ki 27 Mayısçıların bir programa bile sahip olmayışları, bazı subaylar anılarında ilk örgütlenmeyi 1954'e kadar indirseler bile, onların gücü, darbenin hemen öncesinde ve sonrasında subay ve öğrenci dayanışmasının yarattığı çoşkudan öteye geçememiştir. Esasen kendileri de böyle bir coşkuyu maddi bir güce dönüştürmeye istekli görünmemişlerdir.**

dım vermeyi kararlaştırır ve yine aynı ay içinde Amerikan büyükelçisiyle 100 milyon dolar üzerinden bir anlaşma imzalanır. 15 Eylül 1960 günü ise Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan **Ereğli Demir Çelik Tesisleri** hakkında OEEC ve **Uluslararası Para Fonu (IMF)** ile bir anlaşma imzalanır. Aynı dönemde Federal Alman Cumhuriyeti de Türkiye'ye 50 milyon dolarlık bir kredi açar. Sonuç olarak 27 Mayıs 1960 hareketini izleyen yıl içinde Türkiye aşağı yukarı 400 milyon dolarlık kredi alır. **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı**'na (TPAO) dış borçlarını 300 milyon Türk Lirasına kadar artırma izni verilir. 1961 yılı Ocak ayında AID (**Agency for International Development**-Uluslararası Kalkınma Ajansı) tarafından Türk hükümetine açılan 159 milyon dolarlık bir kredi, Demir Çelik tesisleri için gerekli teçhizatın ithalatı amacıyla Koppers, **Westinghouse** ve **Bloj Knox** şirketleri tarafından kurulan **Koppers** grubuna verilecektir.(32) Ekonomik hayat üzerinde kurulan denetim fiyatlara da yansır. 1960 yılının ikinci yarısında fiyatlarda bir istikrar görülür. Ama uzun bir süredir iktisadi büyümenin enflasyonla aynı anlama geldiği bu ülkede fiyat istikrarı ekonomik olduğu kadar psikolojik sebepler yüzünden de bir durgunlaşmaya yol açar.(33)

Başını Gürsel'in çektiği ılımlıların Yeniden Batı'ya eklemlenme yönündeki tüm çabaları MBK içindeki genç radikal grubun tepkisini çekiyordu. Onlar "Sistemi oturtmadan gidersek ihtilali başına yapmış oluruz. Bunun için zamana ihtiyacımız var." diyorlardı.

MBK içindeki radikal grubun tepkisini çekerken, C.Gürsel ayakbağı ve çatışmacı olarak gördüğü bu grubu ani bir baskınla çökertme kararı aldı.

Darbe İçinde Darbe
"13 Kasım Tasfiye Cuntası" İşbaşında
"Radikal 14"lere Baskın ve Sürgün Operasyonu

Ekimin sonunda MBK ihtilaflarla felç olmuştu. Bu durumun böyle belirsiz devam etmesine izin verilemezdi. Türkeş etrafında toplanan küçük bir grubun ılımlıları devirmeyi önerdiği, fakat Erkanlı gibi diğer radikallerin, bir darbe yapma araçlarına sahip olduklarına inanmadıkları için öneriyi reddettiklerine dair bazı söylentiler vardır. Yine de, Erkanlı'nın 11 Kasımda istifası ve İstanbul'a gidişi **Madanoğlu**'nun kuşkularını artırdı ve bunun bir darbenin başlangıcı olduğuna onu inandırdı. Generaller işi tesadüfe bırakmadı ve daha zamanları varken radikalleri temizlemeye karar verdiler.(34)

(32) D.Avcıoğlu, a.g.e., nak. S.Yarisamos, a.g.e., s.239.
(33) W.F.Welker, "1960 Türk İhtilâli", nak. S.Yerasimos, a.g.e., s.239,240, 241.
(34) İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s.490. Nkd. F.Ahmad, a.g.e., s.200.

Ben 27 Mayıs tecrübesini geçirdikten sonra, O kanaate vardımki; ihtilal yoluyla bir memlekete hizmet etmek mümkün değildi.

Ne kadar ekiksik, ne kadar aksaklıkları olursa olsun, kanuni yoldan bir memlekete, bir milletе hizmet, en iyisi yoldur.

İhtilal, otoriteyi yıkar, anarşi başlar. Bu anarşiyi durdurmak, yeniden düzeni ve otoriteyi kurmak çok güç bir meseledir. Ve memleket bundan zarar görür. Bunun için içinde bulunduğum fikirleri yazdım. Memleketin aydınlarına, vatanseverlerine tavsiyem budur.

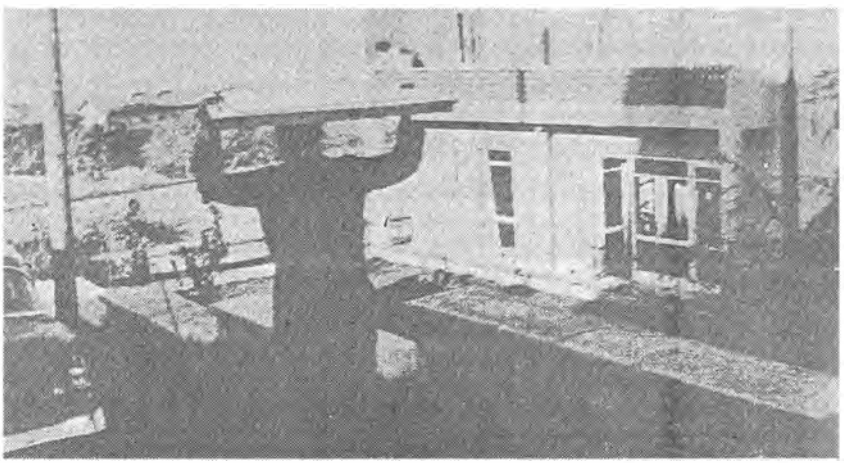
En kötü hukuki nizamın, en iyi ihtilalden iyidir.»

Alpaslan Türkeş

Alpaslan Türkeş'in kendi el yazısıyla 27 Mayıs İhtilali eleştirisi.

Cemal Gürsel, iktidarı bir an evvel sivillere devretme çabası içindeydi. Kendisi Cumhurbaşkanı olarak yukarıdan gözeten, İnönü'yü de seçimin mutlak galibi ve başbakan olarak düşünüyordu. Oysa MBK içinde radikal grup denilen 14'ler Ak Devrim dedikleri 27 Mayıs hareketinin kısa zamanda yerine oturtulamayacağını, köklü reformlar yapılmadan yönetimi aceleyle siyasilere terk etmenin yararlı olamayacağı konusunda ısrarlı oldular. Bu nedenle Gürsel ve onu destekleyen grubun tepkisini çekiyorlardı. Ağustos ayında tırmanmaya başlayan gerilim ve yapılan gizli toplantılar tarafların kuşkularını davet ediyor, bir taraf diğerinin komite içinde bir darbe yapıp, diktatoryal bir idare kurma hazırlığında olduğunu düşünürken, öbür grup da kendilerinin tasfiye edileceği düşüncesini taşıyorlardı. Nihayet 13 Kasım sabahı baskın şeklinde gerçekleştirilen operasyonla 14'ler enterne edilerek, ellerine azil mektupları tutuşturuldu ve hemen yurt dışına çeşitli görevlerle sürgüne gönderildiler. *Üstte:* 14'lerin oturduğu Saracoğlu Mahellesindeki evler güvenlik kordonu altına alınmıştı. Bu arada Türkeş'in kapısı kırılıyor ve zorla içeri girmek isteyen subaylar direnişle karşılaşıyorlardı.

Tarihe **"13 Kasım Cuntası"** olarak geçecek olan tasfiye Komite'si, 12 Kasım gecesi Gürsel başkanlığında Çankaya'da toplandı ve 14'lerin sürgün edilmesi kararına varıldı. İhtilali gerçekleştiren bu güçlü kadronun herhangi bir yanıt vermesine fırsat verilmeksizin hemen gözaltı operasyonları başlatılacaktı. **Polisiye filmlere konu olabilecek radikallere karşı devrim başlatılmış ve 14'ler olarak bilinen subaylar gözaltına alınmaya başlanmıştı.** Bunlardan biri de ihtilalin güçlü adamlarından Orhan Erkanlı'ydı. Tasfiye 13 Kasım sabahı Gürsel'in sesiyle radyodan 7.30 haberlerinde halka duyurulur. Gürsel konuşmasında: *"Milli Birlik Komitesi'nin çalışmalarını tehlikeye sokacak bir duruma düşürüldüğünden, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Birlik Komitesi üyelerinin talepleri üzerine MBK'yı feshettim"* gibi pratik bir açıklama yapar. Gürsel o akşam yaptığı basın toplantısında ise tasfiyeyi görüş ayrılıkları ile açıklar. MBK üyelerinin otuz sekizinin de *"vatanperver, çalışkan ve samimi olduklarını"* belirtir, fakat diye devam eder: *"Gitgide öyle değişik fikirler, öyle görüş ayrılıkları ortaya çıktı ki, Komite toplantıları, meselelere hal çaresi bulunacak bir yerden çok, savaş alanına döndü."* **14'ler şu kişilerden oluşur: Yarbay Orhan Kabibay, Albay Alpaslan Türkeş, Binbaşı Orhan Erkanlı, Yüzbaşı Rıfat Baysal, Yüzbaşı İrfan Solmazer, Yüzbaşı Münir Köseoğlu, Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, Yüzbaşı Numan Esin, Yüzbaşı Ahmet Er, Binbaşı Dündar Taşer, Binbaşı Şefik Soyuyüce, Yarbay Mustafa Kaplan, Yarbay Fazıl Akkoyunlu, Binbaşı Muzaffer Karan.**

14'lerin tasfiyesi özellikle CHP'li basında olumlu karşılandı. 13 Kasım 1960 sabahı MBK'dan uzaklaştırılan, emekliye sevk edilen ve dış misyonlara danışman(!) olarak sürülen kişilerden **Orhan Kabibay**, **Orhan Erkanlı**, **Alpaslan Türkeş**, 27 Mayıs Hareketi'nin önde gelen kişileridir. Tasfiye edilen subayların arasında general yoktur. Bunlar daha çok albay ve alt rütbeli subaylardı. 14'lerin tasfiyesiyle birlikte ılımlılar **Gürsel ve generaller, azınlıkta kalmaktan çekindikleri için kendi politikalarına karşı çıkan herkesi uzaklaştırmadılar.** Esas sorunları, MBK üzerinde tam bir otorite sağlamak ve kısa süre içinde ülkeyi siyasi askerlerden kurtaracak politikaları hayata geçirmekti. Kurucu Meclis'in oluşturulmasıyla ilgili yasayı MBK

Ağustos 1960'ta Ankara Orduevi'ndeki bir odada Talat Aydemir, Halim Menteş ve Dündar Seyhan bir aradadırlar. Dündar Seyhan kızarak ayağa kalkıyor, öfke içinde: "Arkadaşlar Komite artık ikiye ayrılmıştır. Bu iki grup birgün gelecek birbirini temizleyecektir. Fakat şunu bilin ki kuvvet bizdedir, o halde bizler başarıya ulaşacağız. Bu şekilde hareket edilmedliği takdirde başka çıkar yol yoktur." diyor. MBK'yı çeşitli kişi ve yazarlar kendilerine göre 2'den 5'e kadar çeşitli gruplara ayırmışlardır. Esasta Gürsel'in başını çektiği, gerekli reformları yaptıktan sonra iktidarı olabildiğince sivillere devretmek isteyen CHP eğilimli general ve albaylardan oluşan grup. Diğeri ise askeri yönetimin en az 4 yıl sürmesini, temel reformların yapılmasını isteyen ve radikal denilen albay ve daha alt rütbeli genç subaylar.

7 Aralıkta kabul etti ve 16 Aralıkta yayınlanıp yasalaştırdı. Kurucu Meclis ilk toplantısını 6 Ocak 1961'de yaptı ve yasama görevlerini MBK ile paylaşmaya başladı. Sivil yönetime doğru ilk önemli adım atılmıştı. **Ancak darbecileri hiç ummadıklan süprizler bekleyecek. 14'lerin görüşlerine hak verecek hale geleceklerdir.** Şimdi tekrar her olan bitenin gerçek nedeni olan mali ve ekonomik konularda neler olduğuna bakalım.

Yine Her İflasın Ardından Yapılan KURTARICI Transferi Modası

Dünya Bankası'ndan Maliye'nin Başına IMF'de Görevli Kemal Kurdaş Getiriliyor

8 Aralık 1960'ta Kurucu Meclis iki önemli yasa çıkardı. Birinci yasayla, banka iflaslarının önlenmesi resmen onaylanırken, ikincisiyle 10 milyar TL toplamındaki özel dış borçların 20 yılda ödenerek tasfiyesi kararlaştırılır. 1958 yılı mali iflas sonrasındaki İstikrar Programı'nın özünün korunacağı vaadiyle 15 Aralık 1960'ta OEEC'nin muhtırayı onayladığına dair haber gelir. Komite rahat bir nefes alacaktır. Ancak bu rahatlamayı bir başka haber bulandırır. 25 **Aralık 1960 günü Maliye Bakanı Ekrem Alican, 1961 bütçesinde ordu personeli lehine sağlanan maaş farklılaştırılması için hemfikir olmadığını belirterek istifasını açıklar.** Oysa askerler önceki bölümde anlatıldığı gibi kötü ekonomik koşullarda yaşamaktaydılar ve şimdi başa geçmişlerdi. İstifa kaçınılmaz oldu. MBK bu göreve, Uluslararası Para Fonu'nda (IMF) görevli olan **Kemal Kurdaş**'ı getirir. ABD'den Türkiye'ye alelacele getirilen yeni bakan, Yeşilköy Havalimanı'nda yaptığı açıklamada Dünya Bankası'ndan 87 milyon dolar kredi sağlandığını açıklayacaktır.

19. yüzyıl örneklerinde olduğu gibi tarih tekerrür edecek, yabancı kurtarıcılar(!) trafiği aynı yöntemle nafile yere işleyecektir.(35) (1980'de Kenan Evren, Dünya Bankası ekolünden T.Özal'ı, Ecevit de yine Dünya Bankası'ndan Kemal Derviş'i kurtarıcılar(!) olarak maliye ve ekonominin başına getireceklerdir.) Sorun kurtarıcıda değil, hastalıklı siyasettedir.

1961 yılının Ocak ayında DPT'nin ilk işi, duran yatırımları yeniden başlatmak olacaktır. İlke olarak, bütün yatırımlara yeniden başlanacaktır. 5 milyon TL'ye kadar olan yatınmlarda ilgili kuruluş serbest bırakılmakta, 5-15 milyon TL arasındaki yatınmlar için ilgili bakanlık oluruyla yetinilmektedir. "Kalkınmanın bürokrasisi"ni azaltma çabasında olan DPT, ancak 15 milyon TL'yi aşan yatınmlar için "izin" verecektir. Böylelikle "Kars ilinde yapılacak tuvaletler için DPT görüşü" soran yazılann önü alınmıştır. DPT'nin bir "Değerlendirme Birimi" olarak çalışması Maliye Bakanlığı'nı da rahatlatmıştır.

(35) Ayrıntılar için bkz. Ersal Yavi, "Bir Ülke Nasıl Batırılır?", Yazıcı Yayıncılık, İzmir.

BROŞÜR

alışmaları Özetleri

Aynı günlerde DPT'de bir yandan uzman ve uzman yardımcılığı sınavları yapılmakta, öte yandan DPT'ye alınan uzmanlar çeşitli çalışmalar yapmak üzere yurtdışına yollanmaktadır. İngiliz geleneğinden esinlenerek "Beyaz Plan" adını alan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışması, dar kadro ve yetersiz deneyim nedeniyle ağır ancak iyiniyetle yürümektedir. Bu yüzden, 1962 yılının plana geçiş dönemi olarak geçiştirilmesi kararlaştırılır.

Yedek Subaylar Turgut Özal ve Süleyman Demirel "Beyaz Plan" Çalışmasında

Bu arada Genelkurmay'da askerlik yapan, yatırım deneyi olan çeşitli uzmanlar plan çalışması için akla gelir. Genelkurmay Başkanlığı'ndan sağlanan 12 kişi arasında, **Süleyman Demirel** ve **Turgut Özal** da vardır. Bunlar ileride, planı pilav yaparak cumhurbaşkanlığına kadar yükselecek kişilerdir. Hem istikrar sağlayacak, hem enflasyonu körüklemeyecek bir kalkınmanın finansmanı için yeni kaynaklar yaratılması gereği, DPT kurmaylarını giderek düşünceye sevkedecektir. Çünkü yetersiz vergi kaynaklarıyla kalkınma olamayacağı geçmiş dönemlerden bilinmektedir. "Ciddi bir vergi reformu" yapılması düşüncesi giderek kabul görmektedir. Ancak ilk günden itibaren planlama olayına soğuk bakan Maliye Bakanlığı, adı vergi olmayan **"Hızır çözümler"** önermektedir.

Başbakanlık Müsteşarı Alpaslan Türkeş'in "14'ler Hareketi" içinde 13 Kasım 1961'de tasfiye edilmesi üzerine, Başbakanlık Müsteşarlığı'na **Hilmi İncesulu** getirilmiştir. İncesulu **"Tasarruf Bonosu"** adıyla maaşlardan belli bir oranda para kesilmesini Cemal Gürsel'e aktarmış, bu görüş Gürsel tarafından çok beğenilmiştir. DPT ise bu düşüncenin gerçekçi olmadığını Gürsel'e arz edecektir; ancak nafile. Ekrem Alican'ın beklenmedik istifası üzerine, Aralık 1960'ta Maliye Bakanı olan **Kemal Kurdaş** Tasarruf Bonosu'nu "kalkınmanın etkili finansman aracı" olarak yeniden gündeme getirir.

Milli Birlik Komitesi bonoların kısa vadede çözüm olacağını düşünür. Ayda 300 TL'den fazla geliri olan herkesin maaşından kaynağında (el koyma) kesilecek olan paraya karşılık, düzenlenecek bonolarla yeni kurulacak olan kamu ekonomik kuruluşlarında "ortaklık belgesi" verilmesi görüşü benimsenir. Ne yazık ki, bu uygulama devlette vurguncu birilerine yarayacaktır. **Bonolar vatandaş elinde kağıt toman olarak kalır.**(36) **Aralarından birinin Kastelli olduğu bono simsarları türer.** Kuşkusuz kısa vadede önemli bir parasal kaynak yaratılmıştır. 1961 yılında 7.5 milyar TL'ye

(36) Maaşlanmızdan kesilen paraya karşılık bir tomar kuponlu bono veriliyordu. Bunlarla alış veriş yapamaz, kiramızı ödeyemezdik. Köşe başlannda açılan büfelerde yan neredeyse değerine kırdırır nakde çevirirdik. Birileri kazanır, biz kaybederdik. Kısacası bu uygulama adaletsiz, akıl dışı, çağdışı bir uygulamayla zorla el koymaydı.

Devletl iflastan kurtarmak için vatandaş alyanslarını bağışlıyordu. Maaşların bir bölümüne zorunlu el koyma aracı tasarruf bonosu ile bütçenin 1/15 tutanndaki miktarın %25'i bir avuç spekülatör bono simsarını oturduklan yerde zengin etmiştir.

bağlanan 1961 bütçesinde Tasarruf Bonosu payı 500 milyon TL'dir.(37)

"Ayrıntılı plan yaparak vakit kaybetmeyin! Etkili finansman kaynakları yaratın. Finansman kaynağı ise dış yardımdır."

OEEC'den Teknik Yardım Bölüm Başkanı A.Maddison

"Hızır Çözüm" Reçetesi üretenler piyasaya çıkmaktadır.

"Hızır çözüm" önerenlerden biri de OEEC'dir. Kurumun Teknik Yardım Bölümü Başkanı **A.Maddison**, Ankara'ya gelir. Cebinde bir reçete vardır. Maddison şöyle der: *"Ayrıntılı plan yaparak vakit kaybetmeyin! Etkili finansman kaynakları yaratın. Finansman kaynağı ise dış yardımdır."*

Planlama kadrosu "tavsiye"nin gerisini hiç dinlemez. Ama bu tavsiye Birinci Kalkınma Planı'nın yeni bir zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır: Plan dış kaynaklara bel bağlamadığına göre, hem kapsamlı, hem de uzun soluklu olmak zorundadır. Kapsamlı bir çalışmayla Türkiye'nin envanteri yapılacaktır. Uzun soluktan hedefler anlaşılmaktadır. Bunun için 15 yıla yayılan bir plan stratejisi hazırlamak için kollar sıvanır. Ancak özel kaynak arayışları, "Vergi Reformu Paketi"ni hazırlayan Maliye'nin Vergi Komisyonu'nun çalışmasını olumsuz yönde etkileyecektir. Dahası, vergi reformu modeli yapması için Türkiye'ye çağrılan ünlü İngiliz vergicilik uzmanı **Kaldor**, "Cemaatten alınırcasına ilkel bir vergi sistemi getiriyor" şeklinde alaya alınmaktadır. Ama kaynaklar ne olursa olsun, sosyal yükümlülükler yerine getirilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı **Reşat Tardu**'nun önerisiyle, 1961 yılı icra programına, "Bütçe kaynaklarının %3'ü ilkokul yapımına harcanacaktır" ilkesi konulur. (1962 yılı sonuna kadar gerçekleştirilecek yeni okul sayısı, Demokrat Parti'nin 10 yıllık döneminde yapılandan fazla olacaktır.)

"Kişi başına 175 dolarlık gelirle Türkiye Avrupa'nın en yoksul ülkesidir."

OEEC Heyet Başkanı K.Berril

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yeralan hedeflerin gerçekleştirilmesi için, Türkiye'nin yılda 1.5 milyar TL iç ve 300 milyon dolar dış kaynak bulması gerektiği belli olmuştur. DPT kaynak bulmak için 25 milyon

(37) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., s.121.

dolara kadar kredi vereceği öğrenilmiştir. DPT'deki toplantıda bu konuda "gereğinin yapılması" için Müsteşar **Osman Nuri Torun**'dan talimat alan **Ayhan Çilingiroğlu** işe koyulur. Yarım kalmış projeler için bir metin hazırlar. Almanların, ilkeli tanınmakla birlikte, böylesine özenli bir metine duyarlı davranacakları düşünülmüştür.

Çilingiroğlu bu metni sunduktan sonra, Bonn'da Almanlarla pazarlığa oturur. Almanlar plancıların yaklaşımını kabul ettikleri gibi, 25 milyon dolar yerine 50 milyon dolar da kredi vereceklerdir. Bir DPT uzmanı bunu, *"İnanç, ilkeyi aştı!"* sözüyle ifade edecektir.(38) Ancak bu kaynak yeterli değildir.

Türkiye'nin başka dış kaynaklar alması zorunludur. OEEC'ye başvurulur. Yardım talebini incelemek üzere **K.Berril** başkanlığında Türkiye'ye gelen OEEC heyeti, dönüşte rapora şöyle yazar: "1962'de kişi başına 175 dolarlık gelirle Türkiye, Avrupa'nın en yoksul ülkesidir. Ama bütünleştirilmiş bir planla Türkiye'de ilk kez ekonomik kararlar akıllıca, uyumlu bir çerçeve içine yerleştirilmektedir."(39)

"Bana üyesin! Ama yaptığın işlerden haberdar değilim!" diyen IMF heyeti hasta ekonominin konsültasyonu için Ankara'ya gelir.

Berril Raporu, Türkiye'nin dış borç ödeme yükünden söz ederken çok kötümserdir. "Türkiye Birinci Planı'na dış borç ödemelerinin ihracat gelirlerine oranının bire üç olduğu bir durumda başlamaktadır. Bu dünyada benzeri bu tür oranların içinde en kötülerinden biridir ve Hindistan'ın Üçüncü Planı'nın sonunda varacağı oranın iki katıdır. Birinci ve İkinci Planlar süresince ve muhtemelen Üçüncü Plan döneminde de Türkiye'nin ödemeler dengesi açığı olacak ve bu nedenle de borçlarının hacmi artacaktır. Bu yeni dış borçlara ne gibi şartlarla girişildiği, Türkiye'nin ileride kendini yaşatabilme olanakları açısından hayati önem taşır."

OEEC'nin nihai değerlendirmesi şu görüşlerde odaklaşmaktadır:

"Heyet, borçların ödenmesi ve ithal ikamesi maddelerin üretimindeki gecikmeler göz önüne alındığında, Türkiye'nin ortalama dış yardım ihtiyaçlarının yılda 320-340 milyon dolar dolayında olacağı kanısındadır. Bu Birinci Plan dönemi için yardım ihtiyacının 1.6 ile 1.7 milyar dolar dolayında olacağı sonucunu vermektedir.

Yardımın o kadar büyük bir bölümü eski borçların ödenmesine ve programlanmış ithal maddelerinin sağlanmasına gitmektedir ki, yardımın ancak %30'unun belli projelere verilmesi mümkün olabilecektir. Birinci Plan'ın son yıllarında kamu yatırımlarının %15'lik bir kesintiye

(38)(39) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., 1987, s.160, 161, 163.

uğraması, yardım ihtiyacını ancak 100 milyon dolar kadar azaltır.

1963 yılının ortalama borçlanma şartları devam ederse (%3 faiz, 20 yıllık ikraz, 5 yıllık bir ödemesiz dönem), OEEC Türkiye'nin Birinci, İkinci, Üçüncü ve muhtemelen Dördüncü Plan döneminde de yardıma muhtaç olacağı kanısındadır."

O günlerde Türkiye'ye, "Bana üyesin! Ama yaptığın işlerden haberdar değilim!" diyen IMF heyeti hasta ekonominin konsültasyonu için Ankara'ya gelir. IMF heyetini Çek asıllı **Ernst Sturc**, Türk tarafını ise **Ziya Müezzinoğlu** temsil etmektedir. 1962 yılının soğuk bir kış gününde, 22 Ocakta yenilen öğle yemeğinde IMF Heyet Başkanı Sturc cevaplandırılmasını istediği soruları iletir...(40)

Bu dönem Türkiye'nin yakın tarihi ve günümüz koşullarını belirlemesi açısından önemlidir. Yönetimde 1908-1920'lerde olduğu gibi askerlerin bulunması ve onların belirleyici kararları nedeniyle bu süreç dikkate değer olaylarla doludur. Bu nedenle ekonomik-siyasal-sosyal konular askerlerle iç içe ve onların sorumluluğu ile şekillenmektedir.

Kitabımızın akışı da diğer iktisat tarihi kitaplarından farklı olarak bu gerçeklikle şekillenmekte.

Borç Çok Para Yoktu Ama...

Siviller Siyasi Teşkilatlanma Askerler De Kendi İçlerinde Güç Mücadelesiyle Uğraşmaktaydılar

11 Şubat 1961'de eski DP'lilerin temsilcisi ve takipçisi olarak, emekli General **Ragıp Gümüşpala** başkanlığında **"Adalet Partisi" (AP)** kuruldu. Öte yandan Gürsel ve çevresi de 27 Mayısı benimseyen bir parti kurulması için çalışıyorlardı. Temaslar sonunda birinci MBK hükümetinde Maliye Bakanlığı yapan ve Menderes'e karşı olmakla tanınan **Ekrem Alican**'ın başkanlığındaki **"Yeni Türkiye Partisi" (YTP)**'de 13 Şubatta kuruldu. Adalet Partisi Başkanı Gümüşpala, Gürsel'in baskılarına dayanmakta güçlük çekti. Birkaç defa istifayı düşündü ise de gemiyi kaptansız bırakmadı. Ülkede CHP'li ve eski DP'li olmayan yeni siyaset adamları bulmak zordu. Üstelik askeri iktidarın adamları olarak tanınan bir partinin gelişmesi, seçim kazanması adeta imkânsızdı. Bu arada **Osman Bölükbaşı** da **"Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi"** (CKMP) diye bir parti kurdu ve oldukça büyük taraftar topladı. Adalet Partisinin ismi, o günlerde ve daha sonraları askerleri meşgul etmişti. Bazılarına göre "Adalet" kelimesinin kullanılmasındaki amaç "İntikâm"dı. Yani *"İntikâm alınarak adalet yerini bulacaktır."* yorumunu yapıyorlardı. Hatta Gürsel de buna inanmış ve Gümüşpala'ya: ***"Ne***

(40) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e., 1987, s.166, 167.

oluyor, intikâm mı alacaksınız?" diyi sormuştu. Yeni Türkiye Partisi de gerçekte Gürsel'in ve etrafındaki akıl hocalarının zoruyla kurulmuştu. Alican da bir "Zoraki Başkan"dı. Parti ölü doğdu ve kısa süre sonra defin töreni yapıldı. Vatandaş ise daha 9 ay önce gerçekleşen askeri darbenin getireceği daha iyi koşulları merakla beklemektedir. Gürsel bu defa **"Milliyetçi Serbest Parti"** adlı bir parti kurdurmak istedi. (Ne gariptir ki 12 Eylül 1980 sonrasında aradan 20 yıl geçtikten sonra aynı senaryo yine sahneye konulacak ve sonuç değişmeyecektir. **MDP** Partisi, paşaların teşvikiyle ve onların gölgesinde kurulacak, seçimlerde oy alamayacak ve dağılacaktır. Demek ki geçmişten yeteri kadar ders alınmıyor. Başkalarının yapamadığını ben yaparım diyenler, aynı hatayı tekrarlıyorlar.

"Vaziyetten doğan vazife..."

"Türkiye'yi askeri cuntalar yönetiyordu..."

MBK 13 Kasımda "14'lerin" tasfiye operasyonundan sonra, yön, ekip ve karakter değiştirdi. İkinci MBK Kurucu Meclis ile beraber şeklen iktidarda kaldı. Ülkeyi gerçekte askeri cuntalar yönetmektedir.

13 Kasımdan hemen sonra MBK kendi içinde parçalara bölünmüş olarak yöneten bir otorite olmaktan çıkacaktır. Çünkü her grup komite dışında; partilerde ve orduda destek ve ittifak aramaya başlamıştı.

Bazı gruplar o günlerde yıldızı parlayan **Talat Aydemir** ve dolayısıyla Albaylar Cuntası'yla işbirliğine girmekte, başı çekmekteydiler. Diğerleri henüz bir tercih yapmamışlar, gelişmeleri izleme yolunu tutmuşlardı.

Hal böyle olunca Silahlı Kuvvetler içindeki dalgalanmalar da artıyordu. Havacıların Ordu içinde müttefik aramaları, İstanbul'da Faruk Güventürk ekibi ile Ankara'daki Albaylar Cuntası'nın birleşmesiyle **"Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB)"** adı altında Ordunun adeta **"Beşinci Askeri Partisi"** sayılan bir örgüt kuruldu.(41) (O günlerde 4 önemli partı vardı: CHP-AP, YTP-MP.)

Bu örgüt üzerinde üniformalarıyla sivillerin olması gereken üst makam ve mevkilerdeki bir iktidar kadrosu durumunda olan MBK'nın hem Silahlı Kuvvetlerin içinde hem de dışında olmasından rahatsızdı. Ayrıca MBK içinde rütbe hiyerarşisi de geçerli değildi. Bu nedenle ordu içinde emir ve komuta tartışmalı hale gelmişti. İşte tam da bu sırada MBK, SKB'nin üzerinde bir güç olduğunu kabul ettirmek ve SKB'nin tasfiyesi sırasında belirleyici kuvvet olacak, Hava Kuvvetleri'nin Komutanı İrfan Tansel'i emekliye sevkten çekinerek alelacele Washington'a tayin ettiler ve yerine Tümgeneral Süleyman Tulgan'ı atadılar. İşte bundan sora olanlar olacak ve TSK tarihinde belki de hiç yaşanmamış, ilginç ve gerilimli bir sürece girilecektir.

(41) SKB örgütü, 60'lı yıllarda TSK ve siyasal yaşamda aktif ve sorunlu bir dönemin belirleyicisi olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ersal Yavi, "İhtilalci Subaylar" 2. Kitap.

Org.İrfan TANSEL
5.8.1960-1.6.1961

Tümg.Süleyman TULGAN
1.6.1961-19.6.1961

Org.İrfan TANSEL
19.6.1961-16.8.1968

TSK tarihinde yaşanan belki de en ilginç olay. SKB, MBK ve 3 Cemaller'in komplosunu boşa çıkarmış, 18 gün sonra Tansel'i tekrar Hava Kuvvetleri Komutanı yaptırmıştı. Üst yönetimde büyük bir tasfiye fırtınası estirmiştl.

SKB'nin Jet Filosu Hava Kuvvetleri Komutanı General Tansel'i ABD'ye Götüren Uçağı Yakalayarak Geri Çevirince MBK Şoka Giriyor

SKB'nin tasfiyesi için yapılan hazırlıkların tamamlandığı ve Hava Kuvvetleri Komutanı General **İrfan Tansel**'in Washington'daki NATO grubuna tayini hakkındaki kararnamenin Resmi gazetede yayınlanmak üzere Başbakanlığa gönderildiği sıralarda, Genelkurmay İkinci Başkanı olan Korgeneral **Muhittin Önür**, durumdan haberdar olmuş ve vakit geçirmeden SKB ileri gelenlerini durumdan haberdar etmişti.

Durumu öğrenen SKB derhal toplantı yaptı. Ne yapıp edip tasfiye planının uygulanması önlenmeliydi. Bunun için de SKB'ye bağlı bütün birliklere hemen emir verildi ve alarma geçirildi. 3 Haziranda Tansel'in atanması radyoda yayınlanmış olmasına rağmen, ertesi sabah alelacele uçakla Washington'a gönderileceğinden kimsenin haberi yoktu. Tasfiye planının hemen uygulanacağı sanılmıyordu. Ancak kıtalar alarm durumunda bekletiliyor, karşı taraf ile temas yolu tutuluyordu. Bütün bu olaylar 4 Haziran 1961 gününü 5 Haziran 1961 gününe bağlayan gece yarısı gerçekleşiyordu. Tansel için alınan karar ve radyo haberi ardından İstanbul'da bulunan Genelkurmay Başkanı ile temasa geçilecek ve duruma bir çözüm aranacaktı. Ancak, sabah olduğunda müdahalede geç kalındığı anlaşıldı. Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in uçağı bir saat kadar önce Washington'a gitmek üzere havalanmıştı. Haber Hava Kuvvetlerinin bütün üslerine duyuruldu ve hemen bir jet filosu havalanarak, Tansel'i götüren uçağın peşine takıldı. Jet filosunu, sonraları 11'ler diye anılacak hava subayları yönlendiriyor, başlarında Kurmay Albay **Halim Menteş** bulunuyordu.

Jetler, General Tansel'i Washington'a götüren askeri uçağa Türk sınırlarını geçmeden ulaştılar ve etrafını çevirerek, derhal geri dönmesini istediler. Uçak, jetlerin arasında geri dönmek zorunda kalmış ve bir saat kadar sonra da Mürted Hava Üssüne indirilmişti.

Bu sıralarda Ankara ana-baba gününü yaşıyordu. SKB'ye bağlı bütün birlikler alarm durumunu sürdürüyor, gerekli yerleri de eller tetikte bekliyorlardı. Buna karşılık Ankara Komutanı **Cemal Madanoğlu** ile **Osman Köksal** da Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayını alarma geçirmişti. Fakat Muhafız Alayı SKB'ye bağlı birlikler karşısında çok zayıf kalıyordu. Üstelik Hava Kuvvetleri de alarm durumundaydı ve Albay Halim Menteş'in jet filoları Cumhurbaşkanlığı Köşk'ü üzerinde alçaktan uçarak, T.Aydemir'in ifadesiyle ***"Çankaya'yı ütülüyorlar"***, gösteri uçuşları yapıyorlardı.

Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'i götüren uçağın geri çevrildiği ve Mürted Hava Üssüne indirildiği haberi, SKB'lılar tarafından nasıl çoşkuyla karşılanmışsa, MBK'da büyük bir endişe ve şok yaratmıştı. Şimdi ne olacaktı?

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay İstanbul'daydı. Durum kendisine anlatıldı ve hemen Ankara'ya dönmesi istendi. Sunay, askeri bir uçakla hemen Ankara'ya geldi ve Garnizondaki bütün komutanları 28. Tümen Karargahı'nda toplantıya çağırdı. Gerginlikler yaşanan toplantı sonunda Sunay: *"Salim kafayla ve sakince düşünün. İsteklerinizi belirleyip bana yazılı olarak bildirin. Fakat bunların yapılamayacak şeyler olmamasına özellikle dikkat edin."* dedi. Ancak SKB öylesine hiddetliydi ki istek değil, ültimatom verecek ve üst kademelerde büyük bir tasfiye isteyecektir.(42)

SKB'nın Ültimatomuyla Yukarıdaki Şok Tasfiye Ülke Denetimi SKB'de MBK'nın Adı Var Kendi Yok

SKB ültimatomunun verilmesi ardından Devlet ve MBK Başkanı Cemal Gürsel'den, ültimatomun gereğinin tartışmasız ve derhal yerine getirilmesi istendi ve bu istek itirazsız kabul edildi ve hemen uygulandı. Bu-

(42) 6 maddelik ültimatomu Albay Talat Aydemir yazmıştı. 9 Temmuz 1961 tarihinde eski ihtilalci grup arkadaşı Turhan Yalvaç'a yazdığı mektubunda bunu özellikle belirtiyor. 6'ncı maddesi şöyleydi:

"Bu adamlar fazla inat etselerdi, harekâta geçip ortalığı kana boyayacaktık... O kadar şuursuz insanlardı... Allah'tan ellerinden bir şey gelmedi. Çünkü artık hiçbir kuvvetleri kalmamıştı. Bu anda da sıfırdılar." diyor.

"7 Haziranda Komite'ye (MBK) bir ültimatom çektik, benim kalemimden çıktı. Genelkurmay Başkanı Memduh (Tağmaç) Paşayı Köşk'e götürdü. Hasta Devlet Reisine kabul ettirdi. Yirmi dört saat süre vermiştik. Onbirinci saatte yerine getirdiler, yoksa hepsini silecektik. İş o kadar gergin safhaya girmiş, sabrımız tükenmişti.

Ültimatom şuydı:

1. Hava Kuvvetleri Komutanı derhal vazifesine iade edilecek. Öğle radyosunda yayınlanacak.

2. Bizi ihbar edenler ve Hava Kuvvetleri Komutanı'nın harcanmasını sağlayanlar vereceğimiz listeye göre derhal emekli olacaklar.

3. Cemal Madanoğlu (Ankara Sıkıyönetim Komutanı), Osman Köksal (Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı) derhal komutanlıkları bırakıp MBK'ya dönecekler.

4. Bir daha Silahlı Kuvvetlerin ve Komite'nin haberi olmadan kilit başında bulunan komutanlar tayin edilemeyecek ve emekliye sevk edilemeyecek.

5. Deniz Kuvvetleri, Kara Kuvvetleri Komutanı ve Milli Savunma Bakanı General Muzaffer Alankuş derhal emekli olacak.

6. Komite seçimlere kadar azaltılamaz. İstifa edemez, istifaya zorlanamaz.

Şimdi tamamiyle duruma Silahlı Kuvvetler Birliği hakimdir. Biz daima doğru yoldaydık. Devam edeceğiz. Şimdi Komite'de sayacağım dokuz arkadaşa itimat edilemez." şeklinde devam ediyor.

na göre, Hava Kuvvetleri Komutanlığında uzaklaştırılan İrfan Tansel, yeniden görevine iade edildi. Milli Savunma Bakanı General **Muzaffer Alankuş** görevinden alındı. Komployа karışan Kara Kuvvetleri Komutanı Korgeneral **Celal Alkoç** emekliye sevk edildi, yerine Korgeneral **Muhittin Önür** getirildi. Deniz Kuvvetleri Komutanı Koramiral **Zeki Özek** de emekliye sevk edilerek yerine Koramiral **Necdet Uran** getirildi.

Üst kademedeki bu tasfiye fırtınası ile birlikte İçişleri Bakanlığı yapan **General Muharrem İhsan Kızıloğlu** da görevinden ayrıldı.

2.Ordu Komutanı Şefik İlter ile Devlet Başkanı Başyaveri **Agasi Şen** ve bazı havacı subaylar emekli edildi, Muhafız Alay Komutanı **Osman Köksal** görevinden alınarak yerine Kurmay Albay Şükrü İlkin getirildi. **Cemal Madanoğlu** Ankara Komutanlığı'ndan azledilerek MBK'daki görevine iade edildi. Bunun üzerine Madanoğlu MBK'daki görevinden de istifa etti, yerine Tümgeneral **Ali Keskiner** atandı. **MBK üyelerinin bundan böyle askeri birliklere komuta etmeleri, karargah, kışla ve garnizonlara girmeleri, subay ataması girişimleri yasaklandı.** MBK bundan böyle yönetim faaliyetlerini Silahlı Kuvvetler Birliği örgütünün gözetim ve denetimi altında yapacaktı. Silahlı Kuvvetler artık dışarıdan istismar edilmeye izin vermeyecekti!..

Ültimatom tarihi 6/7 Haziran 1961'dir. Eğer istekler kabul edilmeseydi, SKB'nın daha doğrusu albayların niyetleri Gürsel'i devirip iktidarı ele almaktı. Böylece askerliğin temel kuralı olan hiyerarşi alt üst oldu. Generaller albayların emrine, iktidar da SKB'nin kontrolüne girdi. Yeni bir dönem başlıyordu. Buna ordu içi iktidar mücadelesi dönemi demek yanlış olmaz. (Bu gerçeklik nedeniyledir ki daha sonraki 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbelerinde generaller işi daha baştan ele alacaklardır.)

Askeri kanattaki bu heyecanlı olaylar artarak devam edecektir. Ancak ülke yönetiminin sivillere devriyle ilgili girişimler de sürmektedir. Askerlerin en büyük endişesi alaşağı ettikleri DP zihniyetinin yeniden iktidara gelmemesiydi.

Askerin *"DP'yi Hortlatmayın."* Sendromu ve Siyasal Parti Liderlerine İmzalatılan Gizli Protokol

Bu amaçla MBK, sekreterler seviyesindeki Yuvarlak Masa toplantısı için 12 maddelik bir gündem hazırlamıştı. 31 Ağustos 1961 günü TBMM'de parti temsilcileriyle bir toplantı düzenlendi. Toplantıya başkanlık eden Komite üyesi **Ekrem Acuner**'in okuduğu gündemde, MBK açısından en önemli konular ilk 4 maddeye konulmuştu:

1. Meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı yapılmış bulunan devrimin siyasi amaçlarla istismarına meydan verilmemesi,

Tatlı başlamıştı....

Karizmatik Liderin Yarıtılışı ve Sonu

Sınıfsal faraklılaşmaların gelişmemiş olması, Demokrat Parti'yi popülizme zorlamıştır. Demokrat Parti'nin siyasal başarısında arkasında sınıfsal çelişkiler değil, Türk toplumunun Osmanlı'dan miras aldığı, tek partili dönemde laikleşmeyle daha da belirginleşen dikey bir zıtlaşma yatar: Laik, çağdaş ve siyasal gücün tekelleştiği siyasal merkezi ile ekonomik yükün taşındığı geleneksel, dinsel toplum. Yerel ve ekonomik elitler hem siyasal güçten büyük ölçüde yoksun oldukları için, hem de kültürel değerler açısından siyasal merkezin dışında, geleneksel taşra içinde yer almışlardır. Sivil toplum kurumlarının ve çoğulcu siyaset anlayışının geçmişi bulunmayan böyle bir ülkede, yığınlar siyasal yaşama, popülist

parti liderlerinin karizmatik kişilikleri çevresinde katılırlar. DP başından beri bu gerçeği iyi değerlendirerek, yığınları harekete geçirerek, karizmatik lideri Menderes'in kişiliğinde yarattı. (Günümüzde olduğu gibi.) CHP'nin uyguladığı yukarıdan aşağıya radikal kültürel değişim politikası, karizmatik liderin yığınları harekete geçirebilmesine elverişli bir zemin yaratıyordu. Laikliğin din özgürlüğüne karşı olamayacağını birçok kez dile getiren Demokrat Parti, seçimleri kazanır kazanmaz tabanın bastırılmış özlemlerine yanıt olarak kapatılmış bulunan türbe ve zaviyeleri yeniden açtı. Ezanın Türkçe okunmasına son verip, yeniden Arapça okunmasını sağlayan yasayı çıkardı.

Ancak sosyal ve ekonomik politikaların iflası sonucunda iktidarı demokratik yolla devretmek yerine, merkeziyetçi siyasal yapının olanak tanıdığı otokratik baskıya başvurunca, 27 Mayıs 1960'ta zorla iktidardan uzaklaştırıldı.

Adnan Menderes, Celal Bayar başta olmak üzere, hükümetin bakanları, milletvekilleri, yandaş bürokratları tutuklanarak, Marmara denizinde askeri bir tesis olan Yassıada'da kurulan mahkemede yargılanarak, çeşitli cezalar aldılar. Yakın bir geçmişte arşivlerin açılmasıyla, Yassıada süreciyle ilgili gerçekler günışığına çıkmış oldu.

Fotoğraflarda: Mahkeme süreciyle ilgili görüntüler ve Adnan Menderes'in ilaç içerek intihar teşebbüsü sonrasına ait fotoğraf ile 17 Eylül 1961'de İmralı Cezaevi'nde gerçekleştirilen idam kararının infazı.

2. Devrimin siyasi istismara konu yapılmaması,

3. Dinin propaganda konusu yapılmaması ve siyasi istismarına meydan verilmemesi,

4. Yassıada Mahkemelerinin ve orada alınacak kararların tartışma konusu yapılmaması.

Dört gün süren toplantı ardından ortaya çıkan metin, daha sonra parti başkanları tarafından da imzalanarak taahhüt edilecekti. Bu arada MBK üyelerince hazırlanan ve siyasi parti başkanlarına imzalatılacak bir **"Gizli Protokol"** metni de açıklanmamak kaydıyla onaylandı. Giriş kısmında ülkeyi ihtilale götüren nedenler sıralanıyor. Son kısmında ise **27 Mayıs İhtilalinin meşruiyetinin kabul edilmesi** ***"Her ne surette olursa olsun istismarına izin verilmemesi, Demokrat Parti zihniyetini ve onu temsile veya devam ettirmeye teşebbüs mahiyetindeki her türlü davranışı şiddetle reddederiz."*** diye bitmektedir.

5 Eylülde Çankaya Köşkü'nde Gürsel'in başkanlığında yapılan zirve toplantısında, siyasi parti başkanları gizli protokolle birlikte, **"Milli Beyanname"** adı verilen deklarasyonu da imzaladılar, aynı gün Kurucu Meclis faaliyetine son verdi. İnönü, bu nedenle yaptığı açıklamada MBK üyelerini minnetle anacaklarını söylüyordu.(43)

Cumhurbaşkanı Başbakan Genelkurmay Başkanı ve Bakanlara İdam Cezası Ortalığı Karıştırıyor

Askerler protokolün imza zamanlaması iyi ayarlamışlardı. Çünkü Yassıada'dan özellikle AP'lilerin tepkisini çekecek olan kararlar 10 gün sonra açıklanacaktı. Nitekim15 Eylül 1961 günü, Yüksek Adalet Divanınca Yassıada'da yargılanmakta olan DP üyeleri hakkında verilen kararlar açıklandığında ortalık karıştı, çünkü DP yöneticilerinden 15 kişiyi idama mahkum edilmişti. Bunlar **Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Agah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Nusret Kirişçioğlu, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhun**'du.

Başta DP olmak üzere siyasi parti başkanları bu karara tepki gösterdiler ve idam hükümlerinin infazına karşı çıktılar. Bunun için Devlet Başkanı Gürsel'e başvurarak, MBK'nın idam kararlarını tasdik etmemesini istediler. Aslına bakılırsa, idam hükümlerinin infazını istemeyenler sadece siyasi parti başkanları da değildi. Bu konuda MBK üyeleri de ikiye ayrılmışlardı.

Yüksek Adalet Divanı'nın idam kararlarını değerlendirmesi için MBK toplandı ve sonuçları kamuoyuna açıkladı. Buna göre:

(43) Ayrıntılar için bakınız, E.Yavi, "İhtilalci Subaylar" 2. kitap.

"Yüksek Adalet Divanınca ölüm cezasına mahkûm edilen sanıklardan sakıt (düşük) Reisicumhur Celal Bayar, sakıt Başbakan Adnan Menderes, sakıt Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve sakıt Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ölüm cezaları, Milli Birlik Komitesi'nin 15 Eylül 1961 gün ve 75 sayılı kararıyla tasdik edilmiştir. Ancak, sakıt Reisicumhur Celal Bayar'ın 65 yaşını geçmiş olması dolayısıyla verilen ölüm cezası müebbet ağır hapse tahvil edilmiştir.

Ölüm cezasına mahkum edilen Refik Koraltan, Agah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Eratman ve Rüştü Erdelhun'un cezaları da 15 Eylül 1961 gün ve 75 sayılı kararla müebbet hapse çevrilmiştir. Tebliğ olunur."

MBK'nın bu kararı da kimseyi memnun etmemişti. Özellikle AP'liler Komite'nin kararları infaz edeceğini hiç mi hiç tahmin etmiyorlardı. Kararların açıklanması üzerine **AP'de büyük tepki oluşmuş, birçok yerlerde istifalara yol açmıştı. Bir kısım il, ilçe teşkilatı da levhasını sökerek kapatma kararı almıştı.**

Ordunun bir kesiminde ise durum tamamen aksi yöndeydi. Özellikle İstanbul karargahı ateş püskürüyordu. Nasıl olmuştu da, üç idam cezasının tasdikiyle mesele halledilmişti? Jandarma Subay Okulu, kararı protesto eden subaylarla dolup taşıyor, her taraftan telgraflar geliyordu. **Necati Ünsalan** ve **Emin Arat**, Ankara'daki subaylarla toplantılar yaparak onları yatıştırma gayreti gösterirlerken, İstanbul'da da **Dündar Seyhan** gönderilmişti. Seyhan da Cuntanın İstanbul karargahını sakinleştirmeye çalıyordu. Bu olaylar yaşanırken, idam hükümleri kesinleşmiş olan Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan, 16 Eylül 1961 Cumartesi günü saat 2.40'da Yassıada'dan 30 mil mesafede bulunan İmralı Adası'na götürülmüşler ve aynı gün saat 3.05'te idam edilmişlerdi. İdam hükmünün infaz olunduğu, MBK İrtibat Bürosunun 59 numaralı bildirisiyle açıklanmıştı.(44)

Bir Başbakan'ın İdamından Önceki Son Saatleri

"Ancak o yarı baygın gözlerle ve uzun uzun bakabildi.
Artık Etem Beyle bu karşılaşma, artık ebedi bir veda sahnesiydi..."

Menderes, ilaç içerek giriştiği intihar teşebbüsünden sonra, ancak 16 Eylül günü saat 23.30'da komadan çıkabilmişti. Durum savcıya haber verildi. Bunun üzerine, onu komada gören ve kurtaran heyet, aynı kadro ile yine Yassıada'ya davet edildi. Bu heyetin, bu defa da Menderes'in tam sıhhat halinde bulunduğuna dair bir rapor vermesi gerekiyordu ve bu ra-

(44) Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.140.

por da verildi. Bu rapora göre, hüküm artık infaz edilebilirdi!

Menderes'in ilk ve son arkadaşı **Etem Menderes**, arkadaşının ecel uykusundan uyanışını da görmüştü. 17 Eylül sabahı onu Adnan Menderes'in odasına davet ettikleri zaman, arkadaşı uyanmıştır. Fakat yatağında yan baygın denecek kadar halsiz yatıyordu. Yüzünün rengini tasavvur etmek mümkündür. Etem Menderes'e evvela, ancak o yarı baygın gözlerle ve uzun uzun bakabildi. Ama bu bakışlar, derin, manalı, ifadeliydi. Belliydi ki, artık arkada kalan bir ömrün, yıllarca derine inen bütün safhaları dile geliyordu. Etem Beyle bu karşılaşma, artık ebedi bir veda sahnesiydi. Ondan sonra artık, yine kanunların hükmü işlemeye başladı. Menderes için mademki sıhhat raporu alınmıştı. O halde hüküm infaz edilebilirdi. Gün, 17 Eylül, sabah saat 7.30'dur. Menderes ise hükümden haberdar değildir. Hatta artık yavaş yavaş konuşmaya da başlar: *"Özür dileriz, bir iştir oldu..."*

Rapor ise tam üç sayfalıktır. Bunun yazılması, formaliteleri ancak saat 10.30'da tamamlanır. Yani mahkum, infaza bu raporla hazır sayılır.

İşte o zaman Yassıada'ya, yine bir hücumbotu yanaştırılır. Yassıada'da kalan sanıkların koğuşlarında yine olağanüstü tedbirler alınır: Kimse pencerelere yaklaşmayacak, kimse konuşmayacak ve dışarıya da bakmayacaktır. Menderes giydirilir. Muntazam kıyafeti içindedir.

Hava çok yağmurlu ve deniz çok fırtınalıdır. İmralı adasına, ancak saat bire doğru varılır. Gerçi Menderes'in sonundan bahsedenler, hava günlük güneşlikken, onun tam idamı sırasında bu fırtınaların, boraların patladığını ve hemen birkaç dakika sonra da, havanın durulup, yine günlük güneşlik hale döndüğünü yazarlar. Bunu yadırgamamak lazımdır. Böyle tasvirler, tarihte ve bazı kimseler için de yapılmıştır. Ama gerçek olan, o gün havanın yağışlı, fırtınalı ve denizin çoşkun olduğudur.

Mahkemenin hükmü Menderes'e ve heyet huzurunda tebliğ edilir. Menderes artık, çaresiz bir teslimiyet içinde, hatta sakin görünür.

Önce bir kapının kenarında bir koltuğa oturtulur. Elleri kelepçelenir. Fotoğraf servisi onun bu vaziyette resmini alır. Yakasında hüviyeti iliştirilmiştir. Yüz ifadelerini değerlendirmek mümkündür. Bu safha, ölümün eşiği demektir. Bu yüz ifadelerinde, artık çaresiz bir teslimiyetin hüznü görülür.

"Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda, devletime ve milletime ebedî saadetler dilerim... Hiçbir iğbirar* (gücenme) *duymuyorum!"

Nihayet dönüşü olmayan son yolculuk başlar. Menderes, hücumbotuna bindirilir. Yanında muhafızlar vardır. Bir buçuk mil arkadan bu botu,

diğer bir hücumbotu takip eder. Başsavcı ve mahkeme heyetinden bir hakim ve diğer ilgililer bu bottadır.

İmralı'da ve usulen son bir arzusu olup olmadığı sorulur. Dini telkin için bir hoca, karşıdaki odada hazır bulundurulur. Menderes evvela hocayla yalnız kalarak konuşmak ister. Buna kanunlar müsaade etmemektedir. Onun üzerine heyetin huzurunda konuşurlar. Dini telkin almak istemez. Yalnız tövbe duasına katılır. Hoca bu duanın kelimelerini ayn ayn ve yavaş yavaş sıralar. Menderes, her kelimeyi tekrar eder. Bu safha da böylece bitmiş olur.

Menderes'in son sözleri ise şunlardır: *"Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda, devletime ve milletime ebedi saadetler dilerim. Bu anda kanmı ve çocuklarımı şefkatle anıyorum..."*

İnfaz yeri, İmralı cezaevinin bahçesidir ve son işlemlerin yapıldığı büro kısmıyla infaz mahalli arasında 150 metre kadar mesafe vardır. İşte bu yol, artık dönüşü olmayan yoldur. Menderes bu yola çıkarılırken ve büro kapısından çıkarken, başını arkaya çevirir. İşitilen şu sözlerdir: *"Hiç müğber değilim!"*

Savcı kendisine o ana uygun bir cevap verince, tekrar eder: *"Evet, hiçbir iğbirar (gücenme) duymuyorum!"*

Menderes'in bu gök kubbe altında son sözleri bunlardır. İnfaz yerine hareket edilirken saat 2.15'tir. 1899 yılında Aydın'da doğmuş olan İbrahim Etem oğlu Ali Adnan Menderes, 17 Eylül 1961 günü saat 2.30 sırasında, İmralı'da hayata böylece gözlerini yumar. Ama bu konuda ve bir vatandaş olarak kanaatimizi belirtmek gerekirse, vereceğimiz cevap şudur: *"Türk kamu efkârı, bu hükümleri ve bu infazlan asla doğru bulmamıştır!"*(45)

Gerçekten suçu ne olursa olsun, bir insanın canını almak insanlık adına bir suçtur ve hiçbir çözüm getirmemiştir. Osmanlı ne başlar aldı ama bunlar çöküşüne bir çare olmadı. 20. yüzyılın 60. yılında bir ülke Cumhurbaşkanını, Başbakanını ve bakanlarını toptan idama mahkûm ediyorsa, o ülkede gücü elinde bulunduranlann önce demokrasi, sonra da siyaset yapma zafiyeti var demektir. Yapılması gereken duruşmalarda, gerçekleri ama sadece gerçekleri ortaya koyarak, sanıkları idam yerine kamu vicdanında mahkûm ettirmekti.

Menderes duruşmalar sırasında son derece pasif ve çaresizlik içindeydi. Savunması çok dar bir alana sıkışmıştı. Aşağıda görüleceği gibi idamından önce el yazısıyla yaptığı son savunmasında nafile yere ülkede diktatörlük kurmak istemediklerini söylüyordu.

"Dikta rejimi kurmak maksadını gütmediğimizi hadiseler bugün daha açık göstermektedir. ***Ortada ne diktatörlük vardı ne de diktatör.***

(45) Ş.S.Aydemir, a.g.e., s.500.

Muhayyel diktatör hangi kuvvete dayanıyordu. Kabineye mi? Meclis grubuna mı? Kabineye veya hükümet azalarına karşı elinde hangi zorlayıcı kuvvet ve imkânı vardı? Değil gruba karşı, grubun herhangi bir azasına, bir milletvekiline karşı kullanabileceği herhangi bir cebir vasıtasına mı sahipti? Muhalefetin her ağız açışta ateşler püstürdüğü gayelerinin en acı dille hücumda olduğu bir hengamede her milletvekilinin genel kurul üyelerinin grup idare heyeti azalarının veya topyekûn grubumun çekinecek korkacak hiçbir şeyle karşı karşıya bulunmadığı bir alemde diktatörlükten bahse imkân var mıdır? ***Hakikat şudur ki dikta rejimine gidilmek istenirse en evvel bir silaha, bir silahlı kuvvete dayanmak ihtiyacı duyulur.*** *Halbuki Silahlı Kuvvetlerimizin en küçük birliğinin başında bulunan subayından en büyük kumandanlara kadar hiçbirisine bu zeminde bir anlaşma dahi hazırlayacak en ufak bir temas ve teşebbüs dahi olmamıştır..."*

Gerçekte Menderes ve ekibinin yarattığı Türkiye tablosunun değerlendirmesi şöyle: **1945-1960 dönemi Türkiyesi, genel çizgileriyle artık kurtuluş savaşı vermiş bir ülkenin dış politikası değil, emperyalizmin emrine girmiş bir ülkedir. 1945-1960 döneminde Türkiye, Amerika'nın belirlediği gündeme sıkı sıkıya uyan, tamamen Amerika ve Batı'ya bağımlı, sıradan Amerikan askerlerini sevinç gösterileri ve resmi protokollerle karşılayan, Amerikan emperyalizmi adına dünyanın en uzak bölgelerine asker gönderen, Amerikan yanlısı paktlara giren, Amerikan karşıtı ülkelere karşı düşmanca tavır takınan Amerika'nın düşmanını kendi düşmanı bilen, çeşitli uluslararası platformlarda Amerika'nın sözcülüğünü yapan, Amerika ve müttefiklerini hoşnut etmek için Üçüncü Dünya Haraketine karşı tavır alan, Batı'da kabul görmek ve Batı güvenlik örgütü NATO'ya girmek için demokrasi adı altında Batı dayatmalarına boyun eğen, demokratik rejimini çift meclis tartışmaları ve iki büyük parti görünümü ile Amerikan sistemine benzetmeye çalışan, dış gündem sorunlarını Amerika'nın belirleyip, Amerika'nın çözdüğü, bazı yardım anlaşmaları kapsamında ülkenin her türlü bilgisini Amerika'ya açan ve yine bu bilgiler çerçevesinde Amerika'nın sunduğu reçetelere bağımlı kalan bir ülkedir.**

Kısaca Türkiye'nin demokrasiye geçişinde, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri Atatürk devrimleri ile gerçekleştirilmeye çalışılan Batı tipi toplum modeli çabaları,(46) **Cumhuriyet döneminde yetişen bir kısım liberal ve Batıcı aydın ile Türk yönetici seçkinleri, İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen ekonomik politikaların ortaya çıkardığı kapitalist nüveler ve toprak ağaları ile eşrafın önemli etkileri olmuştur. Ancak temel neden, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya konjonktüründe meydana gelen dış gelişmelerdir.**(47)

(46) Suna Kili, "Kemalizm", İstanbul, 1969, s.167.
(47) Bernard Lewis, "Türkiye'de Son Gelişmeler", A.Ü.H.F. D., Cilt:IX, Sayı:1-2, 1952, s.31.

Burada tartışılmaya değer konu Menderes'i idama götüren icraatların kaynağı iç politikada mıydı, dış politikada mıydı?

Yaşananlar ve eleştiriler onun ABD ve Batı kapitalizmine bağımlı olduğunu gösteriyor. Peki ihtilali yapanlar ne yaptılar?

"Müşterek emniyet teşekküllerinde Türkiye ile teşriki mesai edenler için keza büyük bir memnuniyet kaynağı teşkil etmiştir."

ABD Devlet Başkanı Eisenhower, 11 Haziran 1960

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 sabahı yapılan devrimin nedenlerini Demokrat Parti iktidarının iç politika tutumunda, özellikle ekonomik huzursuzlukta aramak gerekir. Demokrat Parti'nin dış politika tutumunun askeri müdahale yapılmasında önemli bir payı olduğunu söylemek mümkün değildir kanısındayız.

Nitekim, 27 Mayıs ihtilalini yapanlar, daha devrimin ilk günü Türkiye radyolarında yayınladıkları bildiride dış politikayla ilgili olarak şöyle demişlerdi: "*Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve İnsan Hakları prensiplerine tamamiyle riayettir. Büyük Atatürk'ün yurtta sulh ve cihanda prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıkız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya bağlıyız. Tekrar ediyoruz düşüncelerimiz yurtta sulh, cihanda sulhtür...*"

İhtilal hükümetinin dış politika konusunda benimsediği ilkeler, Türkiye'nin Batılı müttefikleri arasında, özellikle Birleşik Amerika'da memnunluk yaratmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı **Elsenhower**, Cemal Gürsel'e 11 Haziranda gönderdiği bir mesajda, memnuniyetini şöyle açıklıyordu: "*...Hükümetinizin Türkiye'nin NATO ve CENTO ile bağlarını muhafaza etmek hususundaki azmi, benim için ve hür dünyanın müdafaası gayesiyle kurulmuş bulunan bu müşterek emniyet teşekküllerinde Türkiye ile teşriki mesai edenler için keza büyük bir memnuniyet kaynağı teşkil etmiştir. Hükümetim, Türk ve Amerikan milletleri arasındaki münasebetlerin öteden beri mümeyyiz vasfını teşkil etmiş olan dostluk ve işbirliği ananesine uygun olarak, Türkiye ile samimi münasebetlere devamdan memnuniyet duyacaktır.*"

Bu metin ve mesaj Menderes'in dış politikasının esasını oluşturuyordu. İhtilalcilerin de bu politikayı sürdürmeye kararlı oldukları görülüyor. Nitekim ilerleyen sayfalarda görüleceği gibi Demokrat Parti'nin mali, ekonomik ve askeri dış politikaları bir bütün olarak hem de halkçı, ulusçu, Atatürkçü söylem içindeki güç odakları tarafından da giderek artan bir biçimde sürdürülmektedir.

CHP'liler İktidarı "Torbada Keklik" Görüyordu

"Sevgili Antalyalılar, şimdi size onbeş gün sonrasının Başbakanı İsmail Rüştü Aksal hitabedecek!"

İdamlann ardından siyasetin ısınmaya başlamasıyla Türkiye yeni bir elense çekme, hesaplaşma gerginliğine giriyordu. Güç ve iktidar kimde olacaktı?

Anayasanın halkoyuna sunuluşu, Çankaya'da Yuvarlak Masa Zirvesinde parti başkanlannın 27 Mayıs yaptınmlarına karşı tavır almayacaklanna dair protokol imzalamaları ve Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği ölüm cezalarının infazından sonra, ihtilal sonrasının ilk genel seçimlerine gidiliyordu.

O sıralarda çoğunluğun kanaati, seçimleri CHP'nin büyük bir çoğunlukla kazanacağı ve iktidara geçeceği şeklindeydi. CHP'nin sandalye sayısında Meclisin yandan fazlasını, Cumhuriyet Senatosu'nda ise %80 çoğunluk elde edeceği hesaplanmaktaydı.

CHP için seçimi almak torbada keklikti. Henüz seçim yapılmadan kabine bile kurulmuştu. İnönü Cumhurbaşkanı olacak, Başbakanlığa da İsmail Rüştü Aksal getirilecekti. Antalya'daki bir açıkhava toplantısında Aksal şöyle takdim ediliyordu.

"Sevgili Antalyalılar, şimdi size onbeş gün sonrasının Başbakanı İsmail Rüştü Aksal hitabedecek!"

Halk Partisi, içinde seçimlerin alınacağı öylesine yayılmıştı ki, birçok çevre, bu arada ordu mensuplannın çoğunluğu da aynı inanca sahip olmuşlardı.(48)

Ancak deneyimli politikacı İnönü tedbirli konuşuyordu.

1961 seçimlerine gidileceği sırada, yine bir parti meclis toplantısında İnönü, arkadaşlannın CHP'nin iktidara geleceği hakkındaki iyimser sözlerini dinledikten sonra, oturumu kapatırken:

"Arkadaşlar çok iyimser, inşallah tahminleri doğru çıkar... Fakat ben öyle değilim. Umdukları neticeyi bulamazlarsa hayal kırıklığına uğramamalıdırlar."(49)

İşte 15 Ekim 1961 seçimlerine bu hava içinde girildi. Fakat sandıklar açılıp sonuçlar belli olmaya başladıkça, Halk Partisi'nin bu kekliği de elinden kaçırdığı anlaşılıyordu. Ümitler seçimden önce kurulan kabineler, paylaşılan koltuklar gibi sönmüş, erimiş ve kaybolup gitmişti.(50)

(48) Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.142, 143.
(49) Cihad Baban, a.g.e., s.313, 314.
(50) Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.144.

DP AP Adıyla Yeniden İktidar Sahnesine Çıkınca SKB'li Albaylar *"Biz böyle olacağını söylemiştik."* MBK ve CHP İse Şokta

15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nin sonucunda 450 milletvekilliği şöyle dağılır: CHP oyların %36.7'sini alarak 173 milletvekili, AP oylann %34.8'ini alarak 158 milletvekili, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi oylann %14'ünü alarak 54 milletvekili, oyların %13.7'sini alan Yeni Türkiye Partisi 65 milletvekili çıkanr. Senato seçimlerinde ise AP 70, CHP 36, CKMP 16 ve YTP 28 senatörlük kazanır.

Gazeteci O.Tokatlı bu durum için: "İnönü'nün dediği çıktı. **Seçim gecesi, iki yüz elli milletvekili çıkaracağımızı tahmin edenler, *'Bu nasıl oluyor?'* diye hayretle birbirlerine baktılar**... Emin Paksüt'ün hayret ifade eden çehresindeki çizgiler hâlâ gözümün önündedir." demiştir.

Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına iktidara gelemiyordu. Artık koalisyon hükümetleri devri başlayacaktı.

27 Mayısta askıya alınan demokrasi, 15 Ekim 1961 pazar günü yapılan genel seçimlerin ardından yeniden işlerlik kazanıyor. Yeni Anayasa gereği seçimlerde kazanan senatörler ve milletvekilleri mazbatalarını alarak yavaş yavaş Ankara yolunu tutuyorlar...

Mazbatasını Alan AP'liler Meclis ve Senato Koltuklarına Oturur Oturmaz 27 Mayısçılara Veryansın Edince

Milletvekillerinin Başkente gelmeleriyle birlikte yeniden huzursuzluklar başlıyor. TBMM'ye bir türlü toplantı çağrısının yapılmadığı gözleniyor... Ankara otelleri ve restoranlarında özellikle cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili kulisler sürdürülüyor. Adalet Partili senatör ve milletvekillerinin gözleri hiçbir şeyi görmüyor. İdam edilen Adnan Menderes ve iki bakanı Hasan Polatkan ile Fatin Rüştü Zorlu'nun intikamını alabilmenin telaşı içinde Silahlı Kuvvetler mensuplarına veryansın ediyorlar.(51)

27 Mayıs 1960'ın yıllar öncesinden DP ve Menderes yönetimine başlattıkları ihtilal örgütlenmesi ve çabalarının sonucunda yeniden başladıklan noktaya geldiklerini gören genç subaylar, Ankara'da yaşanan bu gelişmeler karşısında hemen gerekli karşı girişimleri başlatmakta gecikmiyorlar. Bu girişimin başını 27 Mayıs öncesinin binbaşı ve yarbaylanyken, 27 Mayıs sonrasının SKB örgütünün Ankara ve İstanbul'daki grup liderleri olan aynı albaylar çekmektedirler.

(51) Orhan Tokatlı, "Kaybolan Yıllar, 1961/1973", Doğan Kit. 2000, s.15, 16.

Seçim sonrası ortaya çıkan bu karmaşanın hemen ardından Ankara'da yapılan toplantıda Talat Aydemir: "*Bu durumdan ancak demokrasinin şartlarını temin ettikten ve doktriner partiler kurulduktan sonra seçimlere gidilebilir.*" diyerek, yönetimin tekrar Silahlı Kuvvetlere geçmesini istedi. Toplantıya katılan havacı subaylardan Albay Halim Menteş ve Fevzi Arsın, siyasi partilere baskı yapılarak iktidarın CHP'ye verdirilmesine, aksi halde yönetime el konulmasından yanadırlar.

Hava Kuvvetleri Komutanı
Orgeneral İrfan Tansel tepkisini şöyle haykırıyor:

"Başgil Cumhurbaşkanı seçilirse, Çankaya'ya ilk bombayı ben atarım..."

Tüm bu gelişmeler sürerken, ordunun ve aydınların (27 Mayıs taraftan olanlar) cumhurbaşkanı adayı Orgeneral Cemal Gürsel'in karşısına **Ali Fuat Başgil**'i çıkararak siyasal tansiyonu patlatma noktasına getirdiler. Ankara'da yoğunlaşan Adalet Partililerin Başgil'in cumhurbaşkanlığı adaylığıyla ilgili ısrarlı girişimleri askerleri çileden çıkarıyor.(52)

Asker ve politikacı arasındaki gerilimi olağanüstü yükselten Cumhurbaşkanlığı konusundaki bu çekişmeye nasıl gelinmişti?

Seçim sonrasının en önemli konusu Cumhurbaşkanlığına kimin seçileceğiydi. İsmet İnönü, seçim sonuçları nedeniyle Ordunun hoşnutsuzluğunu bildiğinden tam bu sırada bir demeç vererek, MBK başkanı Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanlığı için adaylığını koyarsa, Halk Partisi'nin kendisini destekleyeceğini duyurdu. Oysa Adalet Partisi'ndeki hava bambaşkaydı. "Seçimlerde AP en çok parlamento üyesine sahip ise, Cumhurbaşkanı da kendi partisinden olmalıydı. Demokrasinin icabı da budur diyorlardı."

E.Örtülü'ye göre: "Seçimleri İsviçre'den idare eden Profesör Ali Fuat Başgil, Yassıada duruşmaları sırasında verdiği ifadeyle sağladığı üne güvenerek, Cumhurbaşkanlığına özenmişti. Ta oralardan Türkiye'ye uçurduğu demecinde 'Millet isterse Cumhurbaşkanlığını kabul ederim.' diyordu. Son Havadis Gazetesi de kendisinin özel yayın organı gibiydi."

Seçimlerden sonra Samsun'dan Senatör seçilen Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanlığı için AP de ikiye bölünmüştü. Gümüşpala, Başgil ve taraftarları için: "*Bunlar hâlâ şeriat peşindeler. Laiklikle ilgileri yok. İslâm Devleti kurmak, belki de hilafeti getirmek istiyorlar. Ama başkalarıyla oynuyorlar!*" demesine rağmen, yapılan oylamada Başgil'in taraftarlığını yapan grubun başkanı Nuri Başer'in gayretiyle Başgil, Cumhurbaşkanı adaylığına seçilir.(53)

(52) Orhan Tokatlı, "Kaybolan Yıllar, 1961/1973", Doğan Kit. 2000, s.15, 16.
(53) 14'ler grubundan olup yurt dışına gönderilen MBK üyesi Orhan Erkanlı, Ali Fuat

Başgil'in Türkiye'ye dönüşünü AP büyük bir gövde gösterisine dönüştürmüştür. Halk trenin geçtiği yollarda "*Yaşasın Cumhurbaşkanımız*" diye tezahürat yapmaktadır. Bu nedenle tren Ankara'ya birbuçuk saat rötarla gelebilmiştir. Başgil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığı AP ve MBK arasında yaşanan gerginliğin üzerine tuzbiber ekmiş ve AP'nin, Başgil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığıyla ilgili ısrarlı girişimleri bazı askerleri çileden çıkarmıştı. Tam bu sırada Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel tepkisini şöyle haykınyor: *"Başgil Cumhurbaşkanı seçilirse, Çankaya'ya ilk bombayı ben atarım."*(54)

"Etlik'te Milli Emniyetin bahçesinde çukur hazırlandı. Cumhurbaşkanı seçilirsen Meclis'ten çıkar çıkmaz cipin de hazır. Ona bindirileceksin, Etlik'e götürülüp, o çukura defnedileceksin."

Bundan böyle AP'nin cumhurbaşkanı adayı **Ali Fuat Başgil**'in bir an önce bertaraf edilmesi gerekiyordu. Bu görev MBK üyelerinden başbakan yardımcısı **Org.Fahri Özdilek** ile ulaştırma bakanlığı görevinde bulunan **Sıtkı Ulay**'a veriliyor. Bu sırada İsviçre'den İstanbul'a gelen **Ali Fuat Başgil**, trenle Ankara'ya hareket etmiştir. Daha önce söylediğimiz gibi tren uğradığı istasyonlarda büyük tezahüratla karşılanıyor. Ankara garında da AP'li senatör, milletvekili ve yöneticilerinin coşkularıyla trenden alınıyor. Başkentte Berlin Oteli'ne yerleşen Başgil Hoca, ertesi gün Başbakanlığa davet ediliyor. Özdilek'in odasında koltuğa gömülen Başgil, geleceğin cumhurbaşkanı rahatlığıyla konuşuyor ve iki Komite üyesi de sessizce söylenenleri dinliyordu. Samsun senatörü Başgil yaklaşık yarım saat konuştu ve "*Bence baş suçlu maarif sistemimizdir, bizde mektep...*" diyerek konuşmasını sürdürmek isterken **Sıtkı Ulay** araya giriyor: ***"Hocam, gel şunu kes burada. Ben sana gerçekleri söyleyeyim. Seni boş yere getirmişler. Cumhurbaşkanı falan olamazsın..."***

Başgil için "Anılar, Sorunlar, Sorumlular" adlı kitabında şöyle anlatır: "Hocayı sevdik. İyi bir insandı, kendisine atfedilen yobazlığın eseri yoktu. Vaktiyle talebelik devrinde geçim icabı Paris Cemiyeti'nde hocalık yapması nedeniyle bu damgayı yemiş ve ömrünce kurtulamamıştı. Aslında medeni bir insandı ve memleketine çok bağlıydı. Lozan şehrinde oturuyor, iktidar mührünün geleceği günü bekliyordu. Bern'de bizi ziyarete geldi, sonra biz de kendisini Lozan'da ziyaret ettik. Hoca, Gürsel'e karşı AP'nin Cumhurbaşkanı adayıyken, çeşitli tehdit ve tertiplerle senatörlükten de istifa ederek soluğu İsviçre'de almıştı. Türkiye'ye dönüş gününü beklemekle vakit geçiriyordu. Hoca, İnönü'yü hiç sevmezdi, bütün felaketin ondan geldiğine inanırdı. Kendisi birgün önemli bir görevle Türkiye'ye döneceğinden emindi. AP'nin bir yolunu bulup bu neticeyi sağlayacağını söylüyordu."

(54) Orhan Tokatlı, a.g.e., s.15, 16.

Bu sözler odaya bomba gibi düşüyor. Başgil kıpkırmızı oluyor. Ancak Ulay aynı tonla devam ediyor:

"Farz edelim cumhurbaşkanı seçildin. Zannediyorsun ki toplar atılacak, halk sokaklarda şenlik yapacak, ilan-ı şadmanî olacak; böyle şeyler umuyorsan yanılıyorsun..."

Başgil'in benzi atıyor, sararıyor ve yanıt vermek istiyor. Fakat Ulay sözlerini şu cümleyle noktalıyor:

"Etlik'te Milli Emniyetin bahçesinde çukur hazırlandı. Cumhurbaşkanı seçilirsen, Meclis'ten çıkar çıkmaz cipin de hazır. Ona bindirileceksin, Etlik'e götürülüp, o çukura defnedileceksin."

Cumhurbaşkanı adayı Ord.Prof. Ali Fuat Başgil, bu son çıkış üzerine ayağa kalkıyor, kapıya yöneliyor ve dışarıda bekleyen arkadaşlarının kollarında oteline geliyor. Akşam AP Genel Başkanı Gümüşpala ve daha sonra CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'yla konuşuyor. Senatörlükten istifasını yazıyor ve sabaha karşı saat 4.00'te bir otomobille Ankara'dan ayrılıyor.(55)

Erdoğan Örtülü'ye göre: "Başbakanlıkta yaşanan bu olay sırasında Sezai Okan ve bazı Komite üyeleri de bulunmakta, yüzler asılmış, sinirli bir hava esiyordu. Sıtkı Ulay, AP heyeti içindeki Şinasi Osma odaya girer girmez ona bağırmaya başlar:

'Şinasi! Başgil'i Cumhurbaşkanı mı yapmak istiyorsunuz?'

Şinasi Osma henüz cevap verme fırsatı bulamadan Ulay bağırmasına devam ederek:

'Yoksa bizim tüfeği alarak, dağa çıkmamızı mı istiyorsunuz? Başgil bu memlekette Cumhurbaşkanı olursa, yapacak birşey kalmaz. Bunu bilmiyor musunuz?' Ulay'dan sonra Fahri Özdilek ve diğer Komite üyeleri, AP heyetini azarlarcasına konuşmuşlardır."

Meclis odalarında ünİformayı çıkarıp, sivilleri giyerek aşağı indik."

Biri Emekli, iki generalin Meclis locasındaki söz düellosu:

"Ulan i... aşağıya, inersem senin g..."

"Ulan ben de senin yedi sülaleni..."

Tarih 25 Ekim 1961. Çankaya zirvesinde alınan karar gereği, Cemal Gürsel otomatik olarak Cumhurbaşkanı olacaktır. Ancak yine de BMM üyelerinin bunu resmen onaylaması için genel kurul salonunda tüm üyeler Saat 15.00'te yerlerini almıştır.(56)

---

(55) O.Tokatlı, a.g.e., s.19, 20.

(56) Bu seçim, Türk siyasi yaşamında yeni bir geleneği yaşattı. Cumhurbaşkanlığı Genelkurmay Başkanlığı'ndan sonra bir üst rütbe haline geliyordu. Köşk'ün yeniden sivilleşmesi için 22 yıl daha beklemek gerekecekti. M.Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.37.

Artık bir **Türkiye Büyük Millet Meclisi** bir de **Senato** vardır. Fikir babası İnönü olan ve ihtilalci subaylara verilen bir ödün gereği, eski MBK üyeleri de ömür boyu "**tabii senatör**" olmuşlardı.

Ancak ilginç olan durum, yeni açılan Meclis binasının tüm çevresinin askeri birlikler tarafından kuşatılmış, Meclis içinin ise silahlı subaylarla dolu ve bütün kapılarının kapatılmış olmasıydı.

Gazeteci **Metin Toker** o günle ilgili olarak: "*Nitekim Meclisin açılış günü süngünün gölgesi genel kurul salonunun üzerine düştü. Başta Genelkurmay Başkanı Sunay olmak üzere, tüm komutanlar izleyici locasındaydılar.*"

Bir MBK üyesi Suphi Karaman (Tabii Senatör): "*Meclisin toplanacağı saat 15.00'ten 15 dakika önce, sivil elbiselerimizi Meclise getirmiştik. Meclis odalarında üniformayı çıkarıp, sivilleri giyerek aşağı indik.*"

AP milletvekili **Ferruh Bozbeyli** ise: "***Yukarıya baktığımız zaman manevra kıyafetli subaylar ve yanlarında hanımlar vardı. Böyle bir dehşet havası... Yan localarda ise yine askerler oturuyordu.*** *Ve yemin ediyorduk.*"

CHP Genel Başkanı İnönü, en yaşlı üye olarak başkanlık kürsüsünde oturmaktadır. Böylece 1961 seçimlerinden sonra, Parlamento'nun açılabilmesi yine İnönü'nün tarihi kişiliğiyle gerçekleşiyor.

Cumhuriyet Senatosu'nda ve Millet Meclisi'nde Başkanlık Divanı seçimlerinin tamamlanmasından sonra sıra cumhurbaşkanlığı seçimine geliyor. O gün TBMM'nin önü, kulisleri ve genel kurul salonu tıklım tıklım... Locaların bir bölümünü generaller, bir bölümünü de yabancı diplomatlar doldurmuş durumda. Cumhurbaşkanlığı seçiminde siyasi parti gruplarında, Anayasa gereği bağlayıcı karar alınmadığı için, liderlerin imzaladıkları protokole karşın milletvekilleri arasında kullanılacak oy konusunda tartışmalar yapılıyor. Özellikle Adalet Partililer hınç dolu gözlerle sağa sola bakarak oy sepetine bırakacakları oy rengini localardaki askerlere duyurabilmenin yollarını arıyorlar...

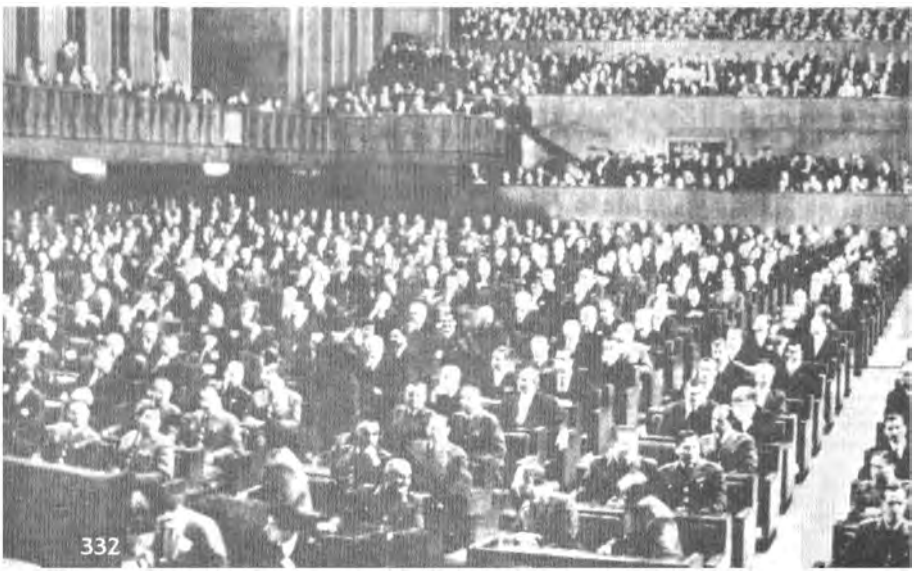
AP milletvekili emekli General **Mehmet Ali Aytaç**'ın grup üyelerine "*Beyaz kağıt... Beyaz kağıt...*" fısıltısı bir anda milletvekilleri arasında dalgalanmaya başlıyor... Subay locasından manevra kıyafetli bir generalin locadan aşağı sarkarak Aytaç'a "*Ulan i... aşağıya, inersem senin g...*" biçiminde bağırması ortalığı karıştırıyor. Bu hitabı karşılıksız bırakmayan paşa Aytaç da elini yukarı sallayarak "*Ulan ben de senin yedi sülaleni...*" demek celadetini gösteriyor.

Bu çalkantı içinde oylar verilmeye başlıyor ve bir buçuk saat süren oylama sonucunu başkan İnönü tutanaktan açıklıyor: "***Cumhurbaşkanlığı için yapılan seçime 607 üye katılmış ve neticede Sayın Orgeneral Cemal Gürsel 434 oyla cumhurbaşkanı seçilmiştir.***"

Cemal Paşaya: *"Peki başlanılan ve yarım kalan işler, reformlar ne olacak?"* deyince Paşa baklayı ağzından çıkardı: *"Merak etme ben yine devletin başında olacağım ve bu işlere devam edeceğiz."* dedi. Gürsel'i Cumhurbaşkanı olacağına kesinlikle inandırmışlardı. *"Paşam sizi Cumhurbaşkanı yapmazlar, aldatıyorlar"* deyince Gürsel kızdı ve *"Buna güçleri yetmez, beni Cumhurbaşkanı seçmeyen meclisi de dağıtırım, ordu her zaman benim emrimdedir."* demişti. Paşanın bu rahatlığını anlamak için aşağıdaki fotoğrafa bakmamız yeterli. Meclis genel kurulu salonunun ilk üç sırasında subaylar oturuyor.

"Cemal Aga" olarak bilinen Gürsel, Devlet Başkanı, Başbakan, Başkomutan ve MBK Başkanı yapıldı; kağıt üzerinde Atatürk'ün bile sahip olmadığı yetkiler verildi. Ancak hâlâ üniforması üzerinde yapılacak çok işleri olan bir orgeneraldi. Sivil giyimli bir cumhurbaşkanı olabilmesi için seçimlerin yapılması ve parlamentonun

kendisini seçmesi gerekiyordu. 15 Ekim 1961'de seçimler yapılmış, mazbatasını alan vekiller sıralarına oturmuşlardı. 25 Ekim 1961'de Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında Meclis binasının çevresi askeri birliklerle kuşatılmış, binanın içi ise silahlı subaylarla dolu ve bütün kapıları kapatılmıştı. Başta Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay olmak üzere tüm subaylar izleyici locasındaydılar. Sonuçta 607 üyenin katıldığı oylamada C.Gürsel 434 oyla Cumhurbaşkanı seçildi.

Gürsel'in Ölümü ve 30.000 Feette 15 Saat Neden Uçuruldu Sorusu Demirel'in Gizli Ziyaretiyle Cevdet Sunay'ın Birkaç Gün Sonra Cumhurbaşkanı İlan Edilmesi Operasyonu

Tabii Senatör Haydar Tunçkanat'ın Senato'ya sunduğu raporda Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i kastederek *"bozulan sağlığın yeni problemlere neden olacağı açıktır. Tedavi fikri hâlâ tartışılmaktadır,"* diyor ve "durum"un *"yeni bir Cumhurbaşkanı seçilmesini zorunlu"* kılabileceğinden sözediyor. Bu amaçla ABD'ye gidecek olan Gürsel'i ziyaret etmek isteyen 27 Mayıscı tabii senatörlere randevu verilmiyor. 27 Mayıscılar görüşmede ısrar ediyor ve randevusuz olarak Çankaya Köşkü'ne gidiyorlar. Amaçları, Gürsel'le görüşerek ABD'ye gitmekten vazgeçirmekti. Bir "tertip" hazırlandığını sezmişlerdir, bu tertibi bozmaya çalışmaktadırlar. ABD'ye yapılacak yolculuk 30.000 feet yükseklikte yapılacak ve 15 saat sürecektir. Gürsel'in bu yolculuğa dayanması zordur. Ancak Gürsel'in özel doktorluğunu yapan Tuğgeneral **Lütfü Vural** da yolculuğu onaylamaktadır. Sonuçta yolculuk gerçekleşir ve Gürsel ABD'de "koma"ya girer. Gürsel'in cenazesi Gülhane'ye getirildiğinde de 27 Mayıscı senatörler oradadır, oldukça kuşkuludurlar, "bazı sivil doktorlar"ın da katılımıyla bir rapor düzenlenir ve ilan edilir. Daha sonra kontenjan senatörü Prof.Dr. **Ragıp Üner** istifa ettirilerek Genelkurmay Başkanlığı'ndan "istifa" ettirilen ılımlı Orgeneral **Cevdet Sunay** kontenjan senatörü olur ve birkaç gün sonra Cumhurbaşkanı ilan edilir. Operasyon tamamlanmış, ABD ve **Süleyman Demirel** seçimin koşullarını ve seçilmesi muhakkak adayı belirlemiştir.

Salon ayağa fırlıyor... "*Yaşasın Gürsel... Yaşasın cumhurbaşkanı...*" bağırışları arasında Cemal Gürsel'in Türkiye'nin dördüncü cumhurbaşkanı olduğu resmen açıklanmış oluyor.(57)

Akla Hayale Sığmayan Uygulanması Olanaksız Bir Sürü Hükümet Önerisi
DP Uzantısı Fanatik Kimi AP'li Parlamenterler
"Menderes ve arkadaşlarını Ordu ve İnönü astırdı."
Diye Bağırarak Gerilim Yaratıyorlar

Cumhurbaşkanı seçilmiş, ancak askeri yönetimin açık desteğine rağmen hükümet bir türlü kurulamıyor. Çünkü siyasal arenada bu üçlü hükümet görüşüne fazla itibar edilmiyor, başta Silahlı Kuvvetlerin bir bölümü ile aydınlar, bu zoraki birlikteliğe karşı çıkıyorlar ve CHP'siz bir hükümete "*hayır*" diyorlar. Gürsel de hükümeti kuracak CHP Genel Başkanı İnönü'nün başbakanlığını pek de içine sindiremiyordu.

DP dönemini anımsayanlar ise İnönü'nün muhalefette kalmasını göze alamıyorlar. "*Demokrat parti buna dayanamadı da, uydurma partiler nasıl dayanacak?*" sorusunu ortaya atıyorlardı. Bu arada yine de birçok hükümet formülü konuşuluyor, bunların başını da Cumhurbaşkanı Gürsel çekiyor ve fantezi oluşumlar sergiliyordu. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican da parti genel başkanlarının, belirlenen bir sistemle sırayla başbakanlık yapmalarını öneriyor. Buna benzer akla hayale sığmayan, **uygulanması olanaksız bir sürü hükümet önerisi kafaların karışmasına neden oluyor.** Sonuçta iki seçenekli bir formül üzerinde bir araya gelindi. Politikalar, hükümetin, CHP ile YTP ve CKMP veya İnönü'nün savunduğu CHP ile AP arasında kurulması seçenekleri üzerinde yoğunlaştı. Hükümeti İnönü başbakanlığında bu iki parti kuracaktı.

Anlaşmaya göre Başbakan CHP'li olduğu için Başbakan Yardımcılığı AP'ye verilecek, 20 bakanlık da iki parti arasında dağıtılacaktı. Sonuçta **19 Kasım 1961 günü güçbela hükümet kuruldu.**

Başbakan: İsmet İnönü (CHP),
Başbakan Yardımcısı: Akif Eyidoğan (AP)
Devlet Bakanı: Turhan Feyzioğlu (CHP)
Devlet Bakanı: Necmi Öktem (AP)
Devlet Bakanı: Nihat Su (AP)
Adalet Bakanı: Sahir Kurutluoğlu (CHP)
Milli Savunma Bakanı: İlhami Sancar (CHP)
İçişleri Bakanı: Ahmet Topaloğlu (AP)
Dışişleri Bakanı: Selim Sarper (CHP)
Maliye Bakanı: Şefik İnan (CHP)
Milli Eğitim Bakanı: Hilmi İncesulu (CHP)

(57) O.Tokatlı, a.g.e., s.20, 21.

Bayındırlık Bakanı: Emin Paksüt (CHP)
Ticaret Bakanı: İhsan Gürsan (AP)
Sağlık Bakanı: Suat Seren (AP)
Tekel Bakanı: Şevket Buladoğlu (AP)
Tarım Bakanı: Cavit Oral (AP)
Ulaştırma Bakanı: Cahit Akyar (AP)
Çalışma Bakanı: Bülent Ecevit (CHP)
Sanayi Bakanı: Fethi Çelikbaş (CHP)
Basın-Yayın Bakanı: Kamuran Evliyaoğlu (AP)
İmar-İskan Bakanı: Muhittin Güven (AP)

Başbakan dahil 12 CHP'li ve 11 AP'li bakandan oluşan İnönü'nün birinci koalisyon hükümetinin programı, TBMM'de İnönü tarafından okunduktan sonra; AP'liler programda DP'lilerin affıyla ilgili **"Memleketin bünyesinde devletin bütün teşkilatında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte, vatandaş ilişkilerinde geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmek, dikkat ve ehemmiyetle göz önünde bulunduracaktır."** bölümünün kendilerini tatmin etmediğini ileri sürerek, **hükümete "güven oyu" vermeyeceklerini açıklıyorlar**...

Çetin tartışmalardan sonra CHP-AP Koalisyon programı Mecliste okundu ve 2 Aralık 1961 günü 269 oyla çetin tartışmaların sonunda güvenoyu alabildi.

Hükümetin kurulması siyasi çevrelerde memnuniyet uyandırmış, ekonomik çevreye güven gelmişti. Ancak, kısa bir süre sonra **bazı politikacıların, yangından mal kaçırırcasına başlattıkları girişimler, ortalığı gitgide karıştırıyor; ne siyasi, ne de ekonomik alanda güven ve istikrar kalıyordu.**(58)

AP'li Milletvekilleri İmzaladıkları Protokolleri ve Verdikleri Sözleri Unutarak *"Af da Af"* Diye Tutturunca Ortalık Karışıyor

Hükümet güvenoyu aldıktan on gün sonra, bazı AP ve YTP'li milletvekillerinin siyasi af kanunu çıkarmak için girişimlerde bulunmaları, askerler ile yeni ve onarılması güç gerilimlere yol açtı.

20 Aralıkta, eski MBK üyesi ve sonradan tabii senatör olan **Muzip Ataklı**, bir genel affın ikinci bir ihtilale neden olabileceği uyarısında bulundu: *"İhtilale sebep olanlar mazlum, ihtilali yapanlar zalim ilan edilmeye çalışılıyor. Geçmiş zulüm ve soygun idaresinin hasreti içinde kıvranan-lar, şunu bilsinler ki ihtilali yapan kuvvetler aynı akibeti ve hatta daha korkuncunu kendileri için hazırlamaktan bir an dahi tereddüt etmezler."*

(58) Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.165.

23 Aralık 1961 günü de, sanki ülkenin başka meselesi yokmuş gibi ortaya milletvekili ve senatör maaşlarının artırılması istendi.

Bu talepler, bir yandan hükümeti sıkıntıya düşürürken, diğer yandan da halkta ve orduda demokratik yönetime karşı soğukluk ve umutsuzluk yaratıyordu.(59)

Ancak AP, *"af da af"* diye tutturmuştu.

Senato başkanı Suat Hayri Ürgüplü araya giriyor... Başbakan İnönü'nün, AP grubunda konuşarak milletvekillerinin yatıştırılmasını istiyor. İnönü bu çağnya uyuyor ve Türkiye'de ilk ve son kez bir partinin genel başkanı, diğer bir partinin Meclis grubunda uzun bir konuşma yaparak ülkenin kritik bir dönemden geçmekte olduğunu, bu nedenle de hükümet ortağı partinin milletvekillerinin sabır göstermeleri gerektiğini dile getiriyor.

İnönü konuşmasını şöyle bağlıyor:

"Afla mı huzur gelir, yoksa huzur mu affı getirir?"

Gerçekten TBMM'ye giren AP'lilerin çoğunluğunun intikamcı üyelerden oluştuğu görülüyor. **"Menderes ve arkadaşlarını Ordu ile İnönü astırdı"** görüşüyle rahat durmuyorlar. Her gün konuşmalarıyla ve hareketleriyle olay çıkarıyorlar... İhtilalden yeni çıkmış ve demokrasiye geçme aşamasının sıkıntılarını gidermeye çalışan İnönü ve arkadaşlarının yollarını kesmek, çalışmalarını engellemek için ellerinden gelen olumsuzlukları sergiliyorlar. Adeta intikam hissiyle kin kusuyorlar. Gündemlerini "DP'lilerin affı" maddesi dolduruyor.(60)

Gümüşpala yurt gezilerine çıkıyor ve sürekli DP'lilerin affını gündeme getiriyor. **Suphi Karaman** *"Bu af meselesini o kadar istismar ettiler ki, arabaların yeni plakalarında bütün Adalet Partililer AP plakalarını aldılar."*

Korkulan şey çok geçmeden başa geldi. 1962'nin ilk günlerinde **Tevfik İleri**'nin cenazesinde eski Demokratlar af sloganları atınca olay çıktı. İstanbul'da gençler sokaklara döküldüler. Ellerinde bayraklar ve Atatürk resimleriyle binlerce genç, af aleyhine sloganlar atarak yürüdü. 27 Mayıs şehitleri için saygı duruşunda bulunuldu. DP'lileri kınayan hararetli konuşmalar yapıldı ve nihayet öğrenci dernekleriyle birlikte subaylar da Atatürk anıtına çelenk koyarak tavırlarını sergilediler.

Yatıştı sanılan eski kin, yeniden dirilmişti.

İçki Sofrasında TSK'ya Hakaret Edince

Beline Silahı Takan Subay Sokağa Fırlıyor ve Ev Ev AP Milletvekili Nuri Beşer'i Arıyor

İşte o günlerde tam da bu hava içinde Ankara'da patlak veren bir

(59) Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.165.
(60) O.Tokatlı, a.g.e., 40, 70.

başka olay işi iyice çığrından çıkardı. Bu kez fitili ateşleyen bir AP milletvekili oldu. Başkenti sarsan fırtına 28 Ocak günü bir içki masasında koptu. AP milletvekili **Nuri Beşer** o gün Anadolu Kulübü'nde İller Bankası Genel Müdürü Selahattin Babüroğlu ile yemek yiyordu. Babüroğlu eski bir askerdi. Bol bol içki içildi. Konu askerlerden açılınca, Nuri Beşer, ordu mensuplarını çok rahatsız edecek sözler söyledi. (Ardından özellikle subay aileleri için ağır küfürler savurmaya başladı.) Bu sözler üzerine de kulüpte kavga çıktı ve Beşer acilen oradan uzaklaştırıldı. Ancak bu olay 15 dakika içinde Ankara'daki bütün ordu birliklerinde duyuldu. Sanki Başkent'e bir yıldırım düşmüştü. Bütün garnizonlardan beline silahı takan subaylar sokağa fırlıyor ve ev ev AP milletvekilini arıyorlardı. Tam bir sürek avı yaşanıyordu. Bu küçük olay, pek çok askerin aylardır içine attığı tepkiyi dışa vurmuştu. İşin şakası yoktu. Beşer bulunsa kan akabilirdi. AP için Nuri Beşer'i feda etmekten başka çare yoktu. Hedefteki milletvekili partiden ihraç edildi. Dokunulmazlığı kalkar kalkmaz da iş adalete intikal etti ve Beşer mahkum oldu.(61) 5 Haziran 1962 günü 1 yıl ağır hapse ve 4 ay da Tatvan'da sürgüne gönderildi.

Genç Subaylar Yine Tedirgin

İhtilalin ateşi daha soğumamışken, DP yanlısı bu türlü eylemler özellikle ordu mensupları arasında büyük tepkilere neden oluyor, kışlalarda toplanılıyor ve bu olaylarla ilgili tartışmalar yapılıyordu. Kimi politikacılar, işi TSK'ya, mensuplarına ve ailelerine dil uzatacak kadar ileri götürmeye başlamışlarsa, bunun kesin olarak önlenmesi gerekiyordu. Devlet ve hükümet başkanları ne düşünürlerse düşünsünler, Genelkurmay Başkanı ve komutanlar ne kadar ortalığı yatıştırmak isteseler de, ordu tabanının bu olaylar karşısında sessiz kalması mümkün değildi. Ne yapılacaksa yapılmalı, bu gidişe dur denilmeliydi.

Başbakan İsmet İnönü, tüm bu yaşananları ve ordu içindeki infiali biliyor ve doğuracağı sonuçları tahmin ediyordu. Bunun için yatıştırma çareleri araştırmaya ve uygulamaya karar verdi. İşe önce İstanbul ve Ankara'daki askeri birlikleri ziyaret ederek başlayacaktı. Ocak ayının son günü İstanbul'a gitti. 66.Tümen Komutanlığı ile Harp Akademilerini ziyaret ederek, subaylara sakin ve sabırlı olmalarını söyledi. Bu arada basın toplantılarında:

"İhtilale ve intikama müsaade etmeyeceğim. Vatandaş güven içinde işine devam edebilir." gibi açıklamalar yapıyordu.

Radyo konuşması için damadı gazeteci Metin Toker'i çağırarak yapacağı konuşmayı kelime kelime dikte ettirdi: *"... bir; demokrasiye karşı*

(61) M.Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, a.g.e, s.41, 42, 43.

hiçbir hareketin içinde yeralmam, aksine onunla mücadele ederim. Bunu herkes bilsin. İkincisi, birtakım hınç ve intikam duygularının tahrik edilmesine ve bunların harekete geçmesine Başbakan olarak kesinlikle izin vermem." Mesaj gayet açıktı. İsmet Paşa hem DP'nin intikamı peşinde koşanlara, hem de bunu fırsat bilerek müdahale hesapları yapanlara, yani "Cuntacılara" gözdağı veriyordu.(62)

"Gül bahçesinin dikenleri toplanmıştı. Artık Ordu, kışlasına çekilmeli ve bu işlere karışmamalıydı."

14'lerden emekli bir subay son gelinen durumu şöyle özetliyor:

"25 Ekimde Meclis açılmış, 26 Ekimde Gürsel süngülerin gölgesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 4. Cumhurbaşkanı seçilmiş, 20 Kasımda İnönü Başbakan olmuştu.

Görünüş güzeldi, şeklen mükemmeldi. 18 ay gibi çok kısa bir askeri iktidar süresinde suçlular asılmış, cezalandırılmış, Anayasa ve seçim yasası gibi temel kanunlar çıkartılmış, zararlı mihraklar nötralize edilmiş, özetle gül bahçesinin dikenleri toplanmıştı. Artık Ordu, kışlasına çekilmeli ve bu işlere karışmamalıydı. Ordunun polis görevi sona ermiş, hizmeti tamamlanmıştı. Eğer taraflar sadece sözlerinde dursalar ve içinde bulundukları kritik geçiş döneminin şartlarına uysalardı belki iktidarlar normal usullerle de değişerek devam eder, memleket yeni bunalımlara düşmez ve orduya sık sık imdat işareti verilmezdi. Yani kısacası, Ordu-İktidar dengesi bozulmazdı..."

Son cümle açıkça her şeyin henüz yerli yerine oturmadığını, olayların daha da tırmanacağının işaretini veriyordu.

Bunun başlıca nedeninin seçim sonrası iktidara gelen partilerin sağ kanatları, başta AP olmak üzere yeniden DP'nin "demirkırat doktrinleri"ni ortaya atmak, eski düzene(!) dönmek istek ve çabaları olacaktır.

"Demirkırat" Doktrinlerinin Yeniden Dirilişi

1961 seçimlerinden çıkarabileceğimiz sonuç, küçük ve orta köylünün bazı kesimlerini kendine çeken ve daha çok da CHP'nin gerilemesinden yararlanan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) bir yana bırakılırsa, DP oylarının, seçimlerin yapılacağı yıl içinde kurulmuş olan iki yeni parti arasında yani Yeni Türkiye Partisi (YTP) ile Adalet Partisi (AP) arasında bölüşüldüğüdür. Her iki parti de seçim kampanyası sırasında DP'nin mirasçısı olduklarını ileri sürerler ve propagandalarını aynı temellere yani liberalizm meddahlığıyla demagojiye dayatırlar. Oyların çoğunlukla bu iki parti arasında bölüşülmesinin, birbirinin aynı sloganlar karşısında seç-

(62) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e, s.43.

menlerin içine düştükleri tereddüdün bir sonucu olduğu varsayılabilir. Bu seçimde AP'nin "Eski Demokrat" oyları kendinden toplayarak onun misyonunu merkez sağ olarak devam ettirmiştir. Daha sonra aynı misyonu "demirkırat" olarak DYP devralacaktır. S.Yerasimos'a göre **1960 askeri darbe hareketiyle gelen siyasi tepki, 1961 seçimlerinde resmi yoldan tasfiye edilmiştir.**

"Bir nal mıhı, hükümeti yıkmaya yetmiştir."

Süleyman Demirel

"Müdahaleciler hiyerarşik düzen dışında, dümeni ele aldılar, yani halkın elinden kaptılar. O aslında bir halk hareketi olacaktı."

Süleyman Demirel 27 Mayıs için: *"Geliyoruz 1955 ortasına, 1955 ortasında artık Türkiye'nin genişlemesi, ihtiyaçlarının artması, çoğalmasıyla kaynakları birbirini karşılamıyor. Netice itibariyle Türkiye çırpınmaya başlıyor ve Türkiye'de darlıklar başlıyor ve bir nal mıhı, hükümeti yıkmaya yetmiştir. 27 Mayıs devlete karşı, onların yönettiği devlete karşı kazanılmış bir zaferdi... Onların elinden devleti alma hareketidir. 1960 halkın elinden devleti alma hareketidir."*(63)

O yılların devletçi ve halkçı Ecevit'inin 27 Mayıs değerlendirmesi: *"27 Mayıs 1960 öncesinde, Türkiye'de bir anlamda ve sınırlı bir ölçüde bir halk hareketi oluşuyordu. Yani gençlik hareketi şeklinde ama nihayet o gençlik Türkiye'nin her yerinden ve toplumun her kesitinden gelen, ama bir dayanışma içinde, sınıflaşmanın filan ortaya çıkmadığı bir ortamda meydana gelen bir halk hareketiydi. Bu çok barışçı ve ilginç bir halk hareketi örneğiydi ve toplumu çok etkiledi. O sırada fiilen çökmüş bulunan demokrasiyi diriltebilecek bir halk hareketi gibi göründü. Son günlerde Harp Okulu öğrencileri tümü birden, başlannda bir subay olmaksızın, hiçbir slogan da haykırmaksızın, sadece kendi marşlannı söyleyerek, bulvarda çok ilginç bir yürüyüş yaptılar ve o gösterileri yapan sivil gençlerle dayanışmalarını belirtmiş oldular. Şimdi bu Türk tarihinde görülmemiş bir olaydı. Bizde yenileşme hareketleri başladığından beri her harekete her atılıma asker öncülük etmiş, bunda ise siviller öncülük ediyor. Örgütlü veya dayanışmalı halk hareketlerinin siyaseti belirlemesine karşı, Fatih'ten başlayarak, devlette egemen güçlerde müthiş bir direnç var. İlk defa bu kırılıyor ve egemen güçler dediğimiz güçlerin bir kesimi, o arada Silahlı Kuvvetler, siyasetteki etkinliğini yitirme tehlikesiyle karşılaşıyor. Onun için müdahaleciler hiyerarşik düzen dışında, dümeni ele aldılar, yani halkın elinden kaptılar. O aslında bir halk hareketi olacaktı."*(64)

---

(63) Mehmet Altan, "Darbelerin Ekonomisi", İyi Adam, Mayıs 2001, s.61.
(64) Mehmet Altan, a.g.e., s.79.

Darbeci Askerler Neyi Göremediler?

1961 Seçimlerinde Büyük Toprak Sahipleri ve Kapitalizmin Sermaye Yoğunlaşmasıyla Tekelleşen Ticaret Burjuvazisi Menderes Liberalizmini Tekrar İktidara Taşıyacak

Parlamenter rejime dönüş aynı siyasal denge sorunları üzerine dayanıyordu. Ekonomik yapıları ellenmemiş olarak bırakan 1960 darbe hareketi, sosyal yapılara da dokunmamıştı ve dolayısıyla kitlelerin seçimler karşısındaki tavrında önceki seçimlere oranla pek bir değişiklik olmamıştı. Toprak ağaları oyların çoğunluğu üzerinde söz sahibi olmaya devam ediyor, büyük burjuvazi de yine onlarla seçim ittifakına girmek zorunda bulunuyordu. Bunun dışındaki herhangi bir siyasal güç birliği başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkumdu ve 1961 seçimleri bunun kesin delili oldu.

Yeni rejime en fazla küskünlük gösteren büyük arazi sahipleridir. Ziraat Bankası'ndaki hesapların kontrol altına alınması, tarım kredilerinde ve özellikle tarım ürünleri fiyatlarını belli bir düzeyde tutma amacıyla verilen kredilerdeki azalma, toprak reformuyla ve tarım gelirinin vergilendirilmesiyle ilgili kanun tasarıları bir planlama teşkilatının kurulup göreve başlaması ve nihayet Doğu Anadolu'daki bazı toprak ağalarının sürülmesi, tarım alanlarındaki büyük üreticiler arasında bir güvensizlik dalgasının doğmasına yol açar ve bunun sonucu tarım üretimindeki önemli bir düşmeyle kendini açığa vurur. 1961 yılında bu düşme bir önceki yıla oranla %6.7'ye varır. Bundan en fazla etki gören, 1955'teki düzeyine düşen buğday üretimi olur. Böylece Türkiye hep Amerikan buğdayına bağlı olarak kalır. 1961 yılında ülkedeki buğday tüketiminin 1/4'ü Amerikan buğdayıyla karşılanır. 1961 seçimlerinin yaklaşmakta olması, şehir burjuvazisiyle büyük arazi sahipleri arasındaki ittifakı ister istemez yeniden diriltmekte ve bu durumda Milli Birlik Komitesi'nin teşebbüsleri gereksiz kalmaktaydı.(65)

DP'nin Kalkınmacı Bir Felsefeye Bağlılık Dışında Belirli Bir İktisat ve Plan Politikası Anlayışı Yoktu

"Liberal" Demokrat Parti, ekonomik zorlamalar sonunda, bir yandan kontrolü bir dış ticaret rejimine, öte yandan da tüketim malı ithalatındaki daralmaları telafi etmeyi amaçlayan ve önemli ölçüde devlet yatırımlarıyla gerçekleştirilen bir ithal ikamesi politikasına bu dönemde angaje olmuştur. Bu yıllar, aynı zamanda da düzensiz kentleşme ve gecekondulaşma yıllarıdır. Kentli nüfus içinde, ücretli-maaşlı grupların payı bu dönem boyunca gerilemiş; düzensiz, marjinal faaliyetlerde kendilerine bir hayat alanı bulan grupların payı ise artmıştır.

(65) W.F.Welker, "1960 Türk İhtilâli", nak. S.Yerasimos, a.g.e., s.239,240, 241.

İktisadi güçlükler karşısında bir dizi tepki sonunda oluşan "savunma mekanizmaları", Demokrat Parti iktidan tarafından uzun dönemli bir iktisat politikasına bağlanarak ortaya çıkmamıştır. Özel sermaye birikimine öncelik veren ve en gevşek anlamıyla "kalkınmacı" bir felsefeye bağlılık dışında belli bir iktisat politikası anlayışı olmayan Demokrat Parti, bu dönemde el yordamıyla, kamu yatırımlarının ve devlet işletmeciliğinin özel sermaye birikimi lehine ne kadar hayati bir rol oynayabileceğini keşfetmiştir. Böylece, sanayileşmenin "muharrik gücü" olan devlet kesiminin simgelediği devletçi modele, kamu kesiminin nicel boyutları bakımından benzeyen; ancak, devlet kesiminin özel sektöre destek niteliğinin ön plana çıkması nedeniyle ondan farklılaşan yeni bir "karma ekonomi" anlayışı yerleşmiştir.(66) Yani müteşebbis(!), en alttan başlayarak gecekonducular, kayıt dışından nemalananlar, devletten dalavereli ihale alan partizan müteahhitler, spekülatörler vb. dahil, serbest piyasa ekonomisinin nimetlerinden, teşvik yasalarından legal olarak yararlanıp, öz kaynak yerine kamudan beslenen ve büyüyenler, bu sistemi sunan liberalci partilerle özdeşleşerek giderek onu seçmeyi sürdüreceklerdir. Bu çarpık sistemin disiplin altına alınmasını da istemezler.(67)

Murat Belge bu gerçeklikle ilgili olarak şöyle yazıyor:"İki büyük parti her seçimde seçmenlerin en az %60'ını kazanabiliyor ve dolayısıyla merkezi ayakta tutabiliyor. Bu oyu verenlerin, nesnel olarak 'egemen sınıf' tanımına sığmayacağı açık. Parlamenter sistem içinde, iktidarda olan parti kendi tabanına ve bu taban ekseninde toplanan kitleye birtakım iktidar nimetleri dağıtabiliyor. Bunlar yeterli olmasa da gündelik sağduyu mantığı içinde, oldukça geniş sayıda insanı düzene bağlayabiliyor. Aynı zamanda, batı toplumlarının çoğundan farklı olarak, politik iktidarla ekonomik çıkar ve toplumsal hayatın bütünü arasında fazla yakın bir ilişki var Türkiye'de. Fiilen elverişli alanda iş yapan gazinoyu kimin işleteceğinin bile büyük ölçüde iktidardaki partiye bağlı olması gibi. Bu gibi yığınla özellik, Türkiye'yi batının 'sivil toplum' kategorisi içinde düşünmeye de imkân bırakmıyor."(68)

Sonuçta bu geçici rejimden geriye sadece 5 Yıllık Kalkınma Planı'nı yapmakla görevli Devlet Planlama Teşkilatı ve yeni anayasa kalacaktır.(69) Ancak işbaşına gelen siyasiler ayaklarının tozuyla önce kalkınma

(66) Korkut Boratav, "Türkiye İktisat Tarihi- 1908-2002", İmge Kitabevi, 2005.

(67) Ülkemizde çok yaygın olan bu tip girişimcilerin(!) anlamak istemediği gerçek şu: Gösterişçi, hesapsız, kaynaksız, liberal politikalar açıkları büyütür, ekonomik gelişme önce durur, sonra çöker. Eş zamanlı olarak sosyal yapıda büyük hasarlar oluşur. Batı sistemiyle eklemlenmede yeterli düzeye gelininceye kadar; uzun, sabırlı, planlı ve disiplinli politikalar gerekir.

(68) Murat Belge, "Tarihten Güncelliğe", Alan Yay., 1983, s.329, 330.

(69) 1961 Anayasası askerlerin güdümündeki akademisyenler tarafından hazırlanmıştı. Sosyal devlet ilkelerini içeren demokratik hak ve özgürlükleri koruyucu maddeleri, serbest piyasacı ve baskıcı rejimler tarafından gereksiz ve lüks olarak görüldü. Nitekim 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında, yine askerler tarafından yürürlükten kaldırılacaktır.

planını budamak, sonra da anayasa maddelerini bu *"topluma bol geliyor"* diyerek beğenmeyeceklerdir.

Demirkırat'ın Adı Gitmiş Adalet Partisi'nin Ambleminde At Geri Gelmiştir Hem De Eşinen Ön Ayağıyla

Askerler "Akdevrim" dedikleri darbeyle "Demirkırat" düzenini tasfiye ettiklerini sanmaktadırlar; ancak yeni hükümetin başında eski tüfek İsmet İnönü'nün olmasına rağmen, gerek hükümetin kuruluş sürecindeki zorluklar, gerekse icraata geçmesiyle birlikte görülecek ki hamam aynı DP hamamıdır; sadece tellaklar değişmiştir. Demirkırat'ın adı gitmiş, kendisi Adalet Partisi'nin ambleminde geri gelmiştir; hem de eşinen ön ayağıyla. AP başkanının Çankaya'da imzaladığı protokole rağmen, af konusundaki tutumunu az önce görmüştük. Daha sonra başkalarını da göreceğiz. Ancak kitabımızın ağırlıklı içeriği para ve ekonomi olduğuna göre, binbir çaba ve emekle hazırlanan kalkınma planının daha ilk görüşmelerinde yaşananlarda "Demirkırat"ın nasıl şahlandığına(!), MBK'lı generallerin umut bağladığı İnönü'nün çaresizliğine tanık olacağız.

Siyasilerin İlk İşi Kalkınma Planını Budamak Oluyor **E.Alican *"Plan metni ideolojik ifadelerle dolu."* dediğinde, İ.İnönü *"Ekrem Bey, sen istediğin yerleri ayıkla."***

Eski Cumhurbaşkanı ve Milli Şef İsmet İnönü 11 yıl sonra bu defa çiçeği burnunda başbakan olarak yardımcıları **Ekrem Alican**, **Turhan Feyzioğlu**, **Hasan Dinçer** ve Maliye Bakanı **Ferit Melen** ile birlikte Yüksek Planlama Kurulu (YPK)'nu toplantıya açarlar. 17 Temmuzda başlayan görüşmeler daha ilk günden İnönü'yü şoke eden tartışmalara dönüşür. Ekrem Alican, ***"Tarım için bu vergi kanununu çıkarırsak, ihtilâllerin daha nice darbıskası çıkar,"*** derken, CHP'li Maliye Bakanı Ferit Melen, ***"Bana kalırsa bu vergi kanununu uygulamak için her eve bir jandarma dikmek gerekir,"*** gibi uçuk kaçık laflar etmektedirler.

Kulakları ağır işiten İsmet Paşanın YPK'daki plan tartışmalarını iyi izleyebilmesi için, toplantı salonunun "T" harfini andıran oturma düzeninde İsmet Paşanın sol tarafı hep boş bırakılmaktadır. Görüşlerini anlatmak isteyen kurul üyesi, İsmet Paşanın yanına oturacaktır. Ancak tartışmaların dozu o kadar artar ki, İsmet Paşa itirazcıları yanına bile oturtmadan tartışmaları izler hale gelir.(70)

(70) YPK'da bu sözlerin söylenmesinden 7 gün sonra, 25 Temmuz 1962'de İnönü Hükümeti Roma Antlaşması'na göre Avrupa Idealine ulaşmak demek olan "Avrupa Ekonomik Topluluğu" kısaca "Ortak Pazar"'a girmek için işte bu politikacılarla üyelik başvurusu karan alır.

E.Alican Plan Tasarısına Arap Harfleriyle *"Komünistlik" "Malum Zihniyet" "Maksat Belli"* Notları Düşüyor

Planın genelinden maddelerine daha geçilmeden, Ekrem Alican, metni **"İdeolojik ifadelerle dolu"** bulup itiraz eder. Bıçaksırtı bir dengeyle koalisyon kurmuş olan İsmet Paşa, Alican'a, *"Ekrem Bey, sen istediğin yerleri ayıkla!"* demek zorunda kalınca, plan metni budanmaya başlar. Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu budama işlemine itiraz eder. Olay bir koalisyon bunalımına dönüşür. Kemal Satır arabulucu olur. Satır önce YTP Genel Sekreteri **Ralf Aybar**'a gider. CHP Genel Sekreteri olan Kemal Satır'a, Aybar, *"Turhan Beyi geri çekin, Alican geri çekilirse koalisyon çöker,"* diyecek kadar kesin konuşur.

Çözüm, Turhan Feyzioğlu'nu **geri çekmek yerine, "Beyaz Plan"ın reginin değiştirilmesinde bulunur. Büyük hedeften geri adım atmak, adam ayıklamaya göre daha kolay olur**. Maliye Bakanı Ferit Melen, planın hızlı ve etkili büyüme için zorunlu olan nüfus ve aile planlamasını "komünistlik" olarak niteler. YPK'da bu kez de birkaç gün nüfus planlaması konusunda Melen'i ikna etmekle harcanır.

O günleri müşavir olarak yaşayan **Erhan Işıl** YPK'daki yaklaşımı şu sözlerle anlatacaktır: "DPT, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sayın Ekrem Alican'a bağlı bulunuyordu. Sayın Alican plan tasarısını inceledi ve metnin çeşitli paragraflarına Arap harfleriyle 'Malum zihniyet', 'Maksat zaten belli' gibi notlar yazıp, DPT'ye plan tasarısını geri gönderdi. Sayın Alican'ın notları, plancıların solcu olduklarına dair düşüncelerini yansıtıyordu. O zamanki DPT Müsteşarı Sayın **Osman Nuri Torun** bu olayı şöyle anlattı: 'Planlama'da en yaşlı benim. Ben bile Arap harflerini bilmem. Başbakanlık'tan bir görevli bulduk, notları okuttuk ve Sayın Devlet Bakanı'nın bizler hakkındaki düşüncelerini öğrendik."

Her Dönemin Hiç Değişmeyen Kolaycılığı *"Vergi toplayamazsak dış borç alırız."*

YPK'da tartışmalar böyle sürerken, İsmet Paşa 23 Temmuzda yurttaşlara radyo yoluyla, *"Planlı kalkınma yolu milletçe geniş ölçüde tasarruf,*

fedakârlık ve sebat şartları isteyen bir zafer yoludur. Türkiye'nin kalkınmasıyla yakından ilgili olan dost memleketler her şeyden önce planlı bir kalkınmanın hazırlanmasını merak ediyorlar," ifadesiyle hem moral vermekte, hem de planın iç ve dış finansmanının ciddiyetini vurgulamaktadır...

Planın yılda 1.5 milyar TL bulunmasını gerektiren iç finansmanının görüşüldüğü günlerden birinde, YPK üyesi ve Başbakan Yardımcısı **Hasan Dinçer**, seçim bölgesi olan Afyon'dan geçecek olan karayolunun yeterince geniş olmamasına kızarak yeni bir tartışma başlatacaktır.

Artık planın bütünlüğünün ve sanayileşme kavramının tartışılması bir yana bırakılmış, politikacıların seçildiği illere hangi yatırımların yapılacağı tartışılmaya başlanmıştır.

İlk önceliklerinin neler olacağı tartışması uzayınca **Turhan Feyzioğlu**'nun *"Beyler, ya %7 kalkınma hızından fedakârlık edeceğiz ya da gerekli iç finansmanı sağlayacağız,"* demesi üzerine, YPK üyesi bazı bakanlar, *"Bu adam bize hep ders mi verecek? Türkiye'de para almasını biz de biliriz,"* diye itiraza başlarlar.

Kalkınma Planı Türkiye'de böyle tartışılır ve şekil alırken, 20 Temmuz 1962'de OECD, Türkiye Yardım Konsorsiyumu'nun kurulmasına karar verir. Bu kararda Maliyeci **Ertuğrul İhsan Özol**'un büyük mesaisi vardır. Konsorsiyumun kuruluşu bazı politikacıların yüreklerine su serpecek ve "vergi toplayamazsak o zaman dış borç alınır" görüşünün getireceği rehavet egemen olacaktır.

"Geri ülkelerin geri kafalı yönetici sınıflarını bir çeşit eğitime tabi tutarak bu sorunu çözebilir miyiz?"

Türkiye için yeni bir vergi tasarısı hazırlamakla görevli olarak Ankara'da bulunan İngiliz **Prof.Kaldor**, tarımdan vergi alınmasını öngören tasarısını 9 Ağustosta Başbakan İnönü'ye teslim eder. Ancak Maliye Bakanı **Ferit Melen**, İsmet Paşanın yaklaşımını hiç beklemeden 22 Ağustosta, Yüksek Planlama Kurulu'nun Kaldor Tasarısı'nı reddederek, Maliye'nin hazırladığı tasarıyı benimsediğini açıklar. İnönü koalisyonun çökmesini önlemek için bu tartışmalarda taraf olmamış, vergilendirme konusunun budanmasına adeta göz yummuştur...

Kaldor uzun yazısının bir bölümünde şöyle yazar:

"Gerçekte sosyal reformlara muhalefet etme yoluyla yapılan iş, komünizmle savaşmak değil, ona hizmet etmektir. Asıl çözülmesi gerekli olan ve henüz şimdiye kadar kimsenin tatmin edici bir çözüm getiremediği sorun ihtilal olmaksızın ihtilal olasılıklarını tümüyle ortadan kaldıracak bir güç dengesi değişikliğinin nasıl başarılacağıdır. **Dış dünya, bu ülkelere iktisadi ve sosyal reformlarını tamamlamadıkça yardım gör-**

meyeceklerini bildirip baskı yaparsa, acaba bu sorun çözülür mü? Ya da geri ülkelerin geri kafalı yönetici sınıflarını bir çeşit eğitime tabi tutarak bu sorunu çözebilir miyiz? Tarihte bu sorunun çözüldüğü durumlar vardır ve fikrimce 19. yüzyıl İngilteresi bunun en iyi örneklerinden biridir. İngiltere'de 19. yüzyıl yönetici sınıfı, sosyal istikrarı sağlayabilmek için kendi arzularıyla imtiyazlarının pek çoğundan feragat etmişlerdir. Ama yönetici sınıflar böyle bir davranışa yanaşmazlarsa, yanaşmaya mecbur edilebilirler mi?"

Öte yandan OECD-Türkiye Yardım Konsorsiyumu Başkanı **Ripken** 29 Ağustosta plan çalışmalarını incelemek için Ankara'ya gelmiştir. Ankara daha 3 gün önce seçkin bir konuk ağırlamıştır. Türkiye'yi resmen ziyaret eden **ABD Başkanı L.Johnson**'ın ziyareti sırasında Türkiye'de ABD Barış Gönüllüleri için bir anlaşma imzalanmıştır.(71)

Ripken'in Türkiye'ye gelişinin asıl nedeni, Türkiye'nin Şubat 1962'de OECD'ye verdiği **"İktisadi Politika Hakkında Muhtıra"**dır.

Amaç iç finansmanda kusur etmeyin!

Toplantı sonrası **Dr.Ripken** bir demeç vererek, "Dış yardım sağlamanın ilk şartı, önce ekonomideki bütün kaynakları seferber etmekten geçer," demekte ve dış yardıma bel bağlanmaması gerektiğini şöyle vurgulamaktadır: *"Her şeyden önce, Türkiye'nin uzun vadeli finansman kaynaklarını karşılamak üzere OECD örgütü tarafından kurulmuş olan Türkiye Konsorsiyum'u başkanlığına seçilmiş olmaktan dolayı duyduğum memnuniyeti ifade etmek isterim.*

Edindiğim bilgileri tamamlamak ve kalkınma çabalarınızı yerinde gözlemlemek üzere ülkenize geldim.

Maliye Bakanlığı'nda yaptığım görüşmelerde stabilizasyon programının uygulanması, iç finansman sorunları, dış borçlar, ödemeler dengesi tahminleri, dış yardım ihtiyacı ve uluslararası kuruluşlarla Türkiye'nin ilişkileri konusunda çok tatmin edici bilgiler edindim.

Devlet Planlama Teşkilatı uzmanlarıyla yaptığım görüşmelerde Beş Yıllık Kalkınma Planınızın ana hatları hakkında doyurucu bilgi aldım ve hazırlanan planın bilimsel temeller çerçevesinde hazırlandığını görerek memnun oldum. Merkez Bankası'nda da bankaların durumu, kredi politikası ve uygulaması konusunda yararlı görüşmelerde bulundum.

Dış yardımın miktarı ve şekli hakkında Konsorsiyum'da yapılacak son görüşmelerden önce kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Türk Ulusu'na kalkınma çabalarında içtenlikle başarılar dilerim. Bu konuda elimden gelen yardımı yapmak ve Türkiye'nin çabalarını desteklemek benim için zevkli bir görev olacaktır." demiştir.

---

(71) Barış gönüllüleri ile ilgili Ayrıntılar için bkz. E.Yavi, "Kürdistan Ütopyası", Yazıcı Yay.

OECD Kalkınma Program Kredisi Yerine Borç

Ertesi günkü basın toplantısında, "DPT çalışmalarının çok esaslı olduğunu, ancak hükümetle aynı fikirde olduğunu söylemeyeceğini," belirtir. Anlaşılan, Türkiye için büyük miktarlı Program Kredileri'nin yolu tıkanmıştır. Aynı gün Türkiye'de bulunan **ABD Yardım Teşkilatı (AID) Başkanı Carlo Rowan**, "Türkiye'ye ancak Beş Yıllık Plan'a paralel olarak büyük ölçüde borç verilecektir," der.

Anlaşılan, Program Kredisi yerine borç yolu açılmıştır. 1.5 milyar dolarlık kaynak ihtiyacı böyle karşılanacaktır. Nitekim öyle de olur! Türkiye beş planda da bu aracı sıkça kullanır.

Başbakan Yardımcısı **Hasan Dinçer** daha sonra, **"Konsorsiyum'un 220 milyon dolar vereceğiz sözüne çok bel bağladık. Hemen para geleceğini sandık. Para yerine mal vermeye kalkıştılar. Bunun acısını çok gördük,"** diyecektir.

Aynı günlerde İstanbul'da Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin **"İktisadi Kalkınmanın Sorunları"** konulu seminerinin önemli bir konuğu vardır: **Prof.Hollis Chenery**. DPT'ye müşavir uzman olması için önerilen Chenery, bu kez AID Direktörü olarak Türkiye'dedir. Bildirisi Dış Yardım ve Kalkınmanın Planlanması başlığını taşımaktadır. Chenery "dış yardım" konusunun kabuk değiştirdiğini belirterek artık "borç" alınması gerektiğini söyler. *"Aslında bu borcun etkili olması genel ilkelerde bazı ögelerin varlığına bağlıdır."* Chenery bu ögeleri şöyle anlatır: *"Kuşkusuz Türkiye tarafından hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın OECD tarafından dikkate alınıyor olması, bu planı önemli kıldığı gibi yardım konusuna da ışık tutmaktadır. Plana ABD ve Avrupa desteğinin sağlanması halinde, bu durum birçok ülkede de uygulanma imkânı bulacaktır."*

"Ancak borç cephesinde üç önemli engel vardır," dlyen Chenery, *"Bunun için borç veren ülkeler ve kuruluşlar grubunun ortak bir strateji izlemesi gereklidir,"* diye eklemektedir.

Kısacası, uluslararası mali odaklar yardım yerine borç alınmasını isterken, bunun bir mali kuruluşun gözetiminde yapılmasını amaçlamaktadır.

Öte yandan hükümetin plan yerine mevcutlarla yetinme anlayışı ve planı budamaları.

Yüksek Planlama Kurulu'nun **"kaynaksız büyüme, araçsız sosyal adalet" görüntüsündeki planı TBMM'ye sevketmek kararı üzerine, plancılar 26 Eylül 1962 gecesi istifalarını hazırlarlar**, ancak kamuoyundan gizlerler. Karar sadece İsmet Paşaya bildirilir. Plancıların istifa haberini bir tek Milliyet gazetesi verir. Mustafa Ekmekçi'nin imzasıyla, "bundan böyle yapılacak çalışmaların yararlı olmayacağı kanısında oldukları gerekçesiyle DPT beyin takımının istifa ettiği" kamuoyuna duyurulur.

Olup bitenleri öğrenmek için Ankara'ya gelen DPT Başmüşaviri Prof.Tinbergen, 13 Kasım 1962'de İsmet Paşa tarafından kabul edilir. Bu görüşmede İsmet Paşa plancıları işi yüzüstü bırakmakla suçlayınca, Prof.Tinbergen, "Sayın Başbakan, sizin vergi tasarınız yüz yıl öncesinin ihtiyaçlarını karşılar. Türkiye'de geleceği inşa etmek isteyen bir ekip suçlanır mı?" karşılığını verecektir.

Plan finansmansız kalmıştır. Yardım yerine borç öneren Batılılar plancıların istifasını endişe ile karşılamışlar. Bu defa yabancı sermaye ve borçların geri ödemesi ile ilgili yasaların yeterli güvenceleri vermediğini, önceliğin proje esasına göre yardım isteyen ülkelere ait olduğunu, 1963 proje listelerini programda görmek istemektedirler.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 16-21 Kasım 1962 tarihleri arasında TBMM'de görüşülmesi çok renkli geçer. Tartışmaların odak noktası sanayileşme, büyüme yerine "aile planlaması" ve "planın dili" gibi konular olur. **Maliye Bakanı Ferit Melen hâlâ "planın tasarrufla karşılanacağı, açık finansmana gidilmeyeceği"ni söylemektedir. İç kaynak bulunmasını istemektedir. Yani ek vergiler.**

Kaynak bulamayan, bütçesi açık veren Türkiye'nin olumsuz belirtileri, 1963 uygulamasında, kısacası Kalkınma Planı'nın ilk uygulama yılında görülecektir.

24 Kasım 1963'te bu kez 1964 programının anahatları ele alınırken Tinbergen, "Gerekirse planın revizyonuna gidileceği anlaşılıyor," der. Sağlıklı büyüme hedefi küçültülmektedir her şeye rağmen.

Birinci Kalkınma Planı kıt dövizle, enflasyonsuz, üstelik sosyal hedefler de gözetilerek yapılan yol gösterici bir planlama anlayışının Türkiye'yi nerelere götürebileceğinin güzel bir ömeğini vermişti. Kıt döviz ve buna ek sınırlı iç tasarruf miktarına rağmen, yatırım-tasarruf denkliğinin gözetilmesi sonucu, enflasyon bu plan döneminde hiç körüklenmemiştir. Planın ilginç yanı, kültürel seçkinler olarak tanımlanabilecek bir ekip tarafından hazırlanmış olmasına karşın, bürokrasinin idari kararlarına bel bağlamaktan çok, imece olarak özetlenen toplum kalkınmasına da geniş bir yer vermesiydi. Plan bu yönüyle devleti sadece şişiren, hantal yapan kaynaksız hedefler getirmek yerine, devletin sınırlarını açık seçik koyan, gönüllü katılımları teşvik eden bir plan karakteristiği taşımaktaydı.

Bu deneyim ve altyapı Batı'nın nasihatleri ve çifte standartları giderek Türkiye'nin yönünü Doğu blokunun merkezine yöneltecektir. Bunu önemli bazı siyasal olaylar da hızlandıracaktır.

Birinci Kalkınma Planı döneminde siyasetin ve politik yapının dış koşullannın iyi izlenmesi ve bunun iyi kullanılması, planın kaynaksız olarak uygulanmaşını adeta kolaylaştırmıştır. 1962 Küba Krizi, Türkiye'yi küresel Batı Bloku üyeliği yerine, Profesör Gülten Kazgan'ın deyişiyle, **"bölgesel**

anlaşmalarla adım adım dışa açılma" kararını vermeye götürmüştür. Süper devletlerin yarattığı siyasi bloklarda ortaya çıkan çatlama içinde, 1953 yılında Ortak Pazar üyeliği için ilk adım atılarak Ankara Anlaşması imzalanmış, yine Üçüncü Dünya ülkelerinin ortaya çıkardığı 77'ler Hareketi'nden esinlenerek İran ve Pakistan'la birlikte RCD Örgütü'nün kuruluşuna 1964 yılında imza atılmıştır.

DPT'nin *"Onlar solun ortasında plan yapmasınlar"* Denilince Panikleyen ABD Elçiliği DPT'ye Casuslar Sokuyor

"Türk hükümetinin kendi kendine yardım ve planlı kalkınma yoluna yönelmiş bulunması, ***Başkan Kennedy*** *yönetiminin ekonomik kalkınma politikası yardımına da uygun bulunduğundan özellikle değerlendirilmektedir. Aynı şekilde düşünmekte olduğumuzu duyumlamak bizi hoşnut etmektedir."*

Amerikan Elçisi böyle diyordu ama başta iktidar ortağı Adalet Partisi'nin Meclislerindeki sözcüleri ve yandaş basını **"Planlama'daki sosyalist delikanlıları"** dillerine dolamışlardı bile... AP grubu sözcüsü Sakarya Senatörü **Kâzım Yurdakul** *"Biz ortanın solundayız ama onlar solun ortasında plan yapmasınlar"* diyordu. Bu söylentiler ve suçlamalarla Amerikan Elçiliği de kuşkuya düştü. Amerikalı bazı uzmanlar yerleştirildi örgüte. Olan biten elçiliğe rapor ediliyordu. Örneğin **Edwin Cohn** adlı uzmanın bu çalışmaları çok belirgindi. O kadar ki Müsteşar Amerikan elçisine geri alınmasını rica etti. Planlamadan alındı ama uzun süre Türkiye'de kaldı. Edwin Cohn çok iyi Türçe bilirdi. Kürtçe bildiği söylenirdi.

Daire Başkanları ve Müsteşar Planla ekonomik bünyenin değişmesinin araçlarını getirmek istiyordu. Aslında bu temel önlemler planın yapısından daha önemli sayılmıştı. **Plan stratejisi ile vergi, toprak kullanımı, Kamu İktisadi Teşekkülleri konularındaki çalışmalar örneğin Plan'ın temeli sayılabilecek bir "Girdiler tablosu"nun bile önüne alınmıştı. Oysa hükümet böyle düşünmüyordu.** Adalet Partisiyle CHP arasında kurulan birinci koalisyon hükümetinin Başkanı İnönü birinci sınıf devlet memurlarını Ocak 1962'de bir gün Planlama Teşkilatında topladı.

Şimdiye kadar işler plansız, programsız gidiyordu. Tesislerin yeterli plan ve projeler olmadığından ya da parasının nasıl bulunacağı hesaba alınmadığından buradan ortaya israflar çıkmakta ya da tesisler tamamlanamamaktadır. Bundan sonra her yatırımın projesi, planı olacaktır. Plan ve projelerin parasının hesabı iyi yapılacak.

İnönü Planı en ciddiye alan Devlet adamıydı. (Daha sonra Demirel'in Başkanlığında kurulan hükümetlerde plan tümüyle bir kenara bırakılacaktır. 1965'ten sonra plan diye bir şey ortada kalmayacaktır. Bir evvelki

plan hakkında da en açık eleştirileri bir sonraki planda görmek olasılığı vardır. Çünkü planı artık İnönü'nün anladığı gibi anlayan bile yoktur.)

Türk ekonomisi gerek yatırım hacmi ve gerekse yatırımların dağılışı bakımından o kadar kendi dışındaki etkenlere bağlıydı ki, bu ülkede ekonomik plan yapma olasılığını var sanmak büyük iyimserlik sayılabilir. Planın ilk amacı Türkiye'yi "planlanabilir" bir ülke haline getirmek olmalıydı. Bu da temel endüstri ve temel teknolojik alanlarda bir fiziksel planlamayla işe başlamayı gerekli kılıyordu. Planlamadaki kadro ise henüz bu noktaların öneminin farkında değildi.(72)

Metropol Kreditörler "Planlı Stratejik Kamu Yatırımlarını" "By Pass" Ediyorlar

Planın bu iyimserliğine rağmen, kapitalizmi geliştirmenin bir aracı olarak kullanılan dış yardımlar, ümit edilenin çok altında bir miktarda ve ağır şartlarla sağlanabilmiştir. **Yardım veren Batılı ülkeler, Türkiye'nin kalkınmasından çok, kendi firmalarının çıkarlarını göz önünde tutmuşlardır.** Bu nedenle, dış finansmana ihtiyaç gösteren kamu sektörüne ait büyük yatırım projelerinin hemen hemen hiçbiri plan döneminde gerçekleştirilememiştir. Mesela yabancı petrol şirketlerinin göz diktiği **petrol boru hattı** finansmanını AID reddetmiştir. Yabancı firmaların el koymak istediği Karadeniz bakır tesisinin **Etibank** tarafından kurulması, dış finansman yüzünden yıllarca sürüncemede kalmıştır. **Wolfram** madeni tesisleri, aynı akıbete uğramıştır. "Planda öngörülen 20 bin tonluk boraks rafinerisini kurmak Etibank'a görev olarak verdiğinde, Batı Bloku'ndan, **Boraks** alanında teşekkül etmiş kartel yüzünden hiçbir ciddi teklif alınamamıştır. Bunun üzerine Polonya ile bir anlaşma imzalayan Etibank'ın bu teşebbüsü de, Amerikan elçisi **(Mr.Hare)** tarafından zamanın Dışişleri Bakanı'na başvurulmak suretiyle iki yıl için durdurulmuştur."

İlk Kalkınma Planı'nda yer alan **Petro-Kimya Kompleksi, Azot Sanayii** tesisi projesi ve **kağıt fabrikası** projeleri 842 milyon lira dış finansmana ihtiyaç gösterirken, üç yıl zarfında ancak 14 milyon lira dış finansman sağlanabilmiştir. Böylece, Kalkınma Planı'nın belkemiğini teşkil eden büyük projelerin geleceğini Kalkınma Planı'ndan çok, borç veren kapitalist ülkeler ve özellikle AID çizmiştir. **Böylece, yatırımlarda kamu sektörüne ağırlık verilmesi iddiası suya düşmüştür.**(73)

(72) A.Başer Kafaoğlu, "Enflasyon Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde", 1995, s.255.
(73) Doğan Avcıoğlu, "Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın", Bilgi Yay., 1971, s.501.

Dış Sermaye "Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi" Barajını Aşarak DPT ve Planı Hiçe Sayarak İstediği Alana Girmiştir

Öte yandan kendi şirketlerinin çıkarlarını ön planda tutma durumunda bulunan ülkelerin yardımlarına dayanan bir planlama denemesi, planlanması güç olan yabancı sermaye ve özel teşebbüslerin plan disiplinine aykırı davranışlarıyla da bozulmaya mahkumdur. Nitekim kalkınma planı yapılmış, fakat yabancı sermayenin planın öngördüğü alanlara gelmesi sağlanamamıştır. Dış sermaye, Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi barajını aşarak ve planı hiçe sayarak, arzuladığı alana gelmiştir. O kadar ki, mesela Kalkınma Planı traktör ve karayolu taşıtlarında yeni montaj kurumlarına müsaade verilmemesini ısrarla ileri sürdüğü halde, montaj firmalarının sayısı çoğalmıştır. Yabancı Sermayenin gelişi, Devlet Planlama Teşkilatı'nın ve Kalkınma Planı'nın dışında cereyan etmiştir. Keza sanayiin yapısını plan amaçlarına uygun olarak değiştirmek için güçlü bir araç olan dış ticaretin yapısı, planın arzuladığı biçimde değiştirilememiş, dış ticarette, yürürlükteki yapıya göre, kıt dövizlerin firmalar arasında paylaştırılmasıyla yetinilmiştir. Dış ticaret planlamasına gidilemeyişi, ekonomiyi birkaç yıl içinde ciddi bir çıkmaza sürüklemiştir. Esasen plan, özel teşebbüse serbestlik, devlet teşebbüslerine isi özel teşebbüse göre davranma yükümlülüğünü getirmiştir. Özel sektör, kendinden beklenen yatırım miktarını gerçekleştiremediği veya aştığı takdirde, kamu yatırım hedefleri buna göre yeniden gözden geçirilecektir.

Bu ilkenin işleyişini Prof.**Besim Üstünel** şöyle açıklamaktadır: Planda, sanayi yatırımlarında özel sektöre öncelik tanınması öngörülmüştür. Bu önceliğe yıllık programlarda önemli yer verilmektedir. Şöyle ki, devlet, yaratılması gereken kapasiteyi tesbit edip, yatırım programını ilan etmektedir. Fakat bu yatırımlardan herhangi birini özel teşebbüs yapmak isterse, bu yatırım, devlet sektörü listesinden çıkarılıp özel teşebbüse bırakılmaktadır. **Sınai Kalkınma Bankası** ile yapılan centilmen anlaşması gereğince, bu bankaya yapılan özel teşebbüs müracaatları Planlama'ya bildirilmekte ve özel teşübbüsün talip olduğu yatırımlar, stratejik olmamak şartıyla, devlet listesinden çıkarılmaktadır.

Demek ki, öncelik özel teşebbüstedir; devlet teşebbüsü için özel teşebbüsü tamamlayıcı bir rol öngörülmüştür. Özel teşebbüsün kararları, kapitalistlere çeşitli çıkarlar sağlanarak plan yönünde etkilenmek istenmişse de, bu yolda pek az başarı elde edilmiştir. **Özel sektör, yatırım kararlarını plan yokmuş gibi almıştır.**(74)

(74) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.503.

"Komprador Endüstri"nin Doğuşu

1961'de İzmit **İpraş Rafinerisi**'ni açınca milli şirketin de dağıtacağı önemli bir satış potansiyeli doğdu. 1960'larda **Petrol Ofis** acentalıkları siyasal parti rozetine göre dağıtılır oldu. Ama kısa sürede lastik bayiliği akaryakıtın yerini alacaktır. Üç lastik fabrikasının bölge dağıtım bayileri vardı. Onlar da illerde lastik bayiliği veriyorlardı. Örneğin FİSK lastiklerinin yedi tane güçlü şirkete verilmiş bölge bayiliği vardı. Aslında bu genel dağıtıcılık olmasa da lastik dağıtılıp satılabilirdi. Ama lastik şirketleri ülke içinde güçlerini artırmak için, ülkede nüfuzu olan kişilere bu bölgeleri dağıtıyorlardı. Örneğin bir FİSK bölge bayii hem %14 iskontoyla aldığı lastikleri hiç bekletmeden asıl fiyatıyla bayilere ödemeli olarak gönderip, hem de o paraları birkaç ay faizsiz kullanarak sınırsız çıkar sağlıyorlardı. Doğal olarak bu güçlü kişilere göre çok uluslu şirketler şeytan değil meleğin kendisiydi. Ancak arkasından gelen kamyon, oto sanayii aracıları akaryakıt ve lastik aracılarını gölgede bıraktı. Böylece montajcı, montajcıya parça yapan yan sanayici, genel dağıtıcılar, bayilerle bir büyük aracı-sanayici grubu ve çok güçlü bir baskı grubu beliriyordu. 1960'ta komprador bir endüstri doğmaya başlamıştı. Bu nedenle gelen dış ödeme güçlükleri artık kolayca geçiştirilemeyecekti. Bu olumsuz gelişmeler yanında ulusal endüstrinin gelişmemesi nedeniyle güçlü bir işçi sınıfı kurulamayışını da eklemek gerekir.(75)

27 Mayıs Sil Baştan

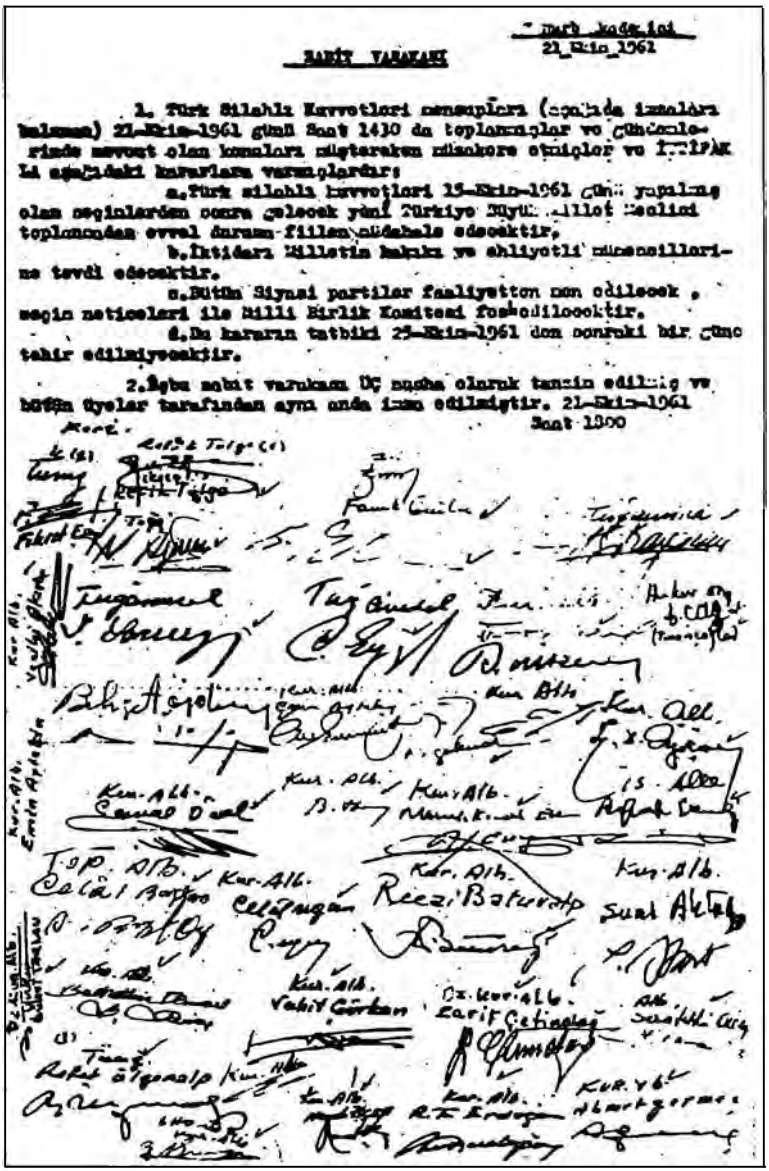
Silahlı Kuvvetlerin Belli Kesimleri İkinci Bir Darbeyi Düşünmeye Başlayacak Derecede Tahrik Edilmişti

Gündüz gözüyle ihtilal girişimi. T.Aydemir'in tankları Ankara sokaklarında. 22 Şubat 1962.

Hükümet kurulduğundan beri olup bitenlere her an tepki göstermeye hazır hale gelmiş olan tabandaki genç subayları yeniden harekete geçirdi. 21 Ekim protokolünü hazırlayan ruh, yeniden canlanmış ve içten içe kaynaşmalar ve gizli toplantılar ve protokoller yapılmaya başlanmıştı. 10 Şubat 1962 günü Balmumcu çiftliğinde hazırlanan protokol ile İstanbul ve Ankara grupları tekrar müdahale kararları alırlar. Bunla da yetinmeyerek İzmit'te bulunan 15. Kolordu Komutanı Tümgeneral **Fikret Esen**'e giderek, hazırladıkları plan ve görüşlerini anlatırlar. F.Esen'in evinde yapılan bu toplantıda Türkiye'nin durum tespiti yapılır ve ek bir protokol daha hazırlanarak, gruplarca imzalanır. Ancak bu toplantılar ve protokoller yukarıdan öğrenilmiş ve grupların diskalifiye edileceği duyumu alınmıştı. Bütün bunlara rağmen, taraflar, son adımlarını atmadan ön

(75) A.Başer Kafaoğlu, a.g.e., s.255.

Harb Akademi
21 Ekim 1961

BASIT VARAKASI

1. Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları (aşağıda imzaları bulunan) 21-Ekim-1961 günü Saat 1430 da toplanmışlar ve gündemlerinde mevcut olan konuları müşterek müzakere etmişler ve ittifak ile aşağıdaki kararlara varmışlardır:

a. Türk silahlı kuvvetleri 15-Ekim-1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra gelecek yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantısından evvel âcizane fiilen müdahale edecektir.

b. İktidarı Milletin hakkına ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.

c. Bütün Siyasi partiler faaliyetten men edilecek, seçim neticeleri ile Milli Birlik Komitesi feshedilecektir.

d. Bu kararın tatbiki 25-Ekim-1961 den sonraki bir güne tahir edilmiyecektir.

2. İşbu sahit varakası üç nüsha olarak tanzim edilmiş ve bütün üyeler tarafından aynı anda imza edilmiştir. 21-Ekim-1961 Saat 1300

İstihbarat dairesindeki çelik kasadan çıkarılarak, gizlice foto filmleri çekilen Harp Akademisi 21 Ekim 1961 tarihli müdahale Protokolü'nün orijinali.

21 Ekim 1961 Protokolü'nün altında şu general ve subayların imzaları yer alıyor:

1) Kor.General Refik Tulga,
2) Tümg. Fikret Esen,
3) Tümg. Refet Ülgenalp,
4) Tüm Amiral Bahattin Özülker,
5) Tuğg.Faruk Gürler,
6) Tuğ. Amiral Celal Eyicioğlu,
7) Tuğg. Yusuf Alpmansü,
8) Tuğg. Faruk Güventürk,
9) Tuğ. Amiral Kemal Kayacan,
10) Tuğ. Amiral İsmail Sarıköy,
11) Kur.Alb.Behçet Özdemir,
12) Kur.Alb.Doğan Özgöçmen,
13) Kur.Alb. Suat Aktulga,
14) Kur.Alb.N.Kemal Ersun,
15) Kur.Alb. Burhan Hünoğlu,
16) Kur.Alb.Halim Kural,
17) Kur.Alb.Recai Baturalp,
18) Kur.Alb.Mehmet Bora,
19) Kur.Alb.Emin Aytekin,
20) Kur.Alb.Vecihi Akın,
21) Kur.Alb.Ferit Erdoğan,
22) Kur.Alb.Necati İşçan,
23) Hv.Kur.Alb.Turan Çağlar,
24) Kur.Alb.Fikret Göknar,
25) İs.Alb.Rıfat Erenulu,
26) Top.Alb.Cemal Baykan,
27) Kur.Alb. Cemal Öcal,
28) Dz.Kur.Alb.Bülent Tarkan,
29) Dz.Kur.Alb.Zarif Çetindağ,
30) Kur.Alb.Celal Ugan,
31) Kur.Alb.Bedrettin Demirel,
32) Kur.Alb.Vahit Gürkan,
33) Kur.Alb.Şerafettin Olcay,
34) Hv.Kur.Alb.Emin Alpkaya,
35) Kur.Alb.Ahmet Germeç,
36) Kur.Alb.Necati Ogan.

5 Şubat 1962'de Başbakan İsmet İnönü'nün Harp Okulu baskınından iki ayrı görüntü. ***Üstte:*** 21 Ekim Protokolü'yle ordu içinde giderek güçlenen ve her an hükümeti ve hükümet yanlısı komutanları tasfiye eğilimi içinde olan SKB'nin ve albaylar cuntasının liderlerinden Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir ve İnönü yanyana.
Altta: Olaylı ziyarette Harp Okulu öğrencilerinin tören kıtasını izleyen İnönü ve Talat Aydemir. Apar topar toplanan öğrenciler dahili kıyafetleriyle geçişi dikkat çekici.

İki eski gizli örgütçü. Başbakanı İsmet İnönü ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay. Yeni kuşak ihtilalciler karşısında düşünceli bir haldeler. Eski CHP'li politikacı ve bakan Turan Güneş: "İsmet Paşanın 27 Mayısı ordu içindeki bir cuntanın malı halinden çıkartıp, bunu tüm Silahlı Kuvvetlere maletmek istiyordu. Böylece cunta Türk ordusunun düşmanı haline gelecekti." diye yazar.

ce güçlerini karşılıklı olarak masaya yatırıp, tartışmaya karar verirler. Sonuçta 19 Şubatta Genelkurmay Başkanlığı'nda üst ve tabanın bir araya gelerek, geniş katılımlı bir toplantı yapılacaktır.

Burada, toplantı öncesine ait bazı ilginç kulis faaliyetlerine değinmekte yarar var:

İstanbul ve Ankara gruplarının girişimleri duyulduğunda Genelkurmay Başkanı C.Sunay, 18 Şubatta İstanbul'daki bütün Kolordu Komutanlarını, Harp Akademileri Komutanı, Harp Filosu Komutanını ve **Refik Tulga**'yı Ankara'ya çağırdı.

Toplantıdan önce, **Talat Aydemir**, **Refik Tulga**, **Faruk Gürler** ve 5. Kolordu Komutanı **Refet Ülgenalp** ile görüşür ve:

"Bu iş 23 Ekimdeki gibi olmasın. Tekrar cayılmasın. O takdirde astlarımızın bizlere ve sizlere karşı itimatları sarsılır." der.

Onlar ise:

"Emeklilik dilekçelerimizi ve rütbelerimizi cebimize koyarak geldik." derler.

Aydemir:

"*Bunu inşallah toplantıdan sonra göreceğiz.*" der.(76)

Silahlı Kuvvetlerin belli kesimleri, böylece ikinci bir darbeyi düşünmeye başlayacak derecede tahrik edilmişti. Politikacıların aşırı demeçleri ve basında söylentiler yayılıyordu. İnönü, *"Ortada bir yandan ikinci bir ihtilal olacağı rüzgarı, bir yandan da 27 Mayısın intikamı alınmaya çalışılıyor havası estiriliyor... Her iki ihtimal de katiyen varid değil... bu hava sunidir."* (2 Şubat 1962, Cumhuriyet) derken, hitap ettiği dinleyicilerinin paniğe kapılmasını önlemek için bir darbe olasılığını küçümsese de, zamanın ruh halini doğru sezmişti. Ordu müdahalesi geniş ölçüde bekleniyordu.

Silahlı Kuvvetler, söz verdiği gibi parlamenter demokrasiye geçmişti. Fakat kendilerini politikadan kurtaramadılar, ironik bir şekilde demokrasiyi kurtarmak için demokrasinin altını oyar durumda buldular kendilerini. İkisini de savunmaya azmettikleri iki karşıt mirasın koruyucuları olmuşlardı:

Biri 27 Mayıs hareketinin mirası, diğeri çok partili demokrasi mirası. Birincisi, bütün partilerin saygı göstermeye razı olacağı ve ihlal edildiğinde ordunun zorla kabul ettireceği bir uzlaşmanın oluşturulmasını gerektiriyordu. İkincisi, 27 Mayıs mirasıyla çatışsa bile siyasi partilere siyasette özerklik vermek demekti. (Bu çelişki, 1960'larda, 1970'lerde ve 1980'lerde Türk siyasetinin başına bela olan gerilimler yaratacaktır.)

---

(76) Talat Aydemir, a.g.e., s.129.

"Bırak kardeşim şimdi bütçeyi, ihtilal başladı."

Tüm bu olanlardan ve İnönü'nün ihtilalci subaylara meydan okurcasına Kara Harp Okuluna yaptığı ziyaret ardından artık silahlann çekilme zamanı gelmişti. **"Balmumcu Protokolü"** doğrultusunda ve paralelinde eyleme geçeçek olan Kur.Alb.Talat Aydemir'in sırtında yumurta sepeti vardı. Yani genç subaylar onun hiyerarşisini kabullendiğinde attığı adımlardan geri dönemezdi. İstanbul'daki protokolcülerin böyle bir derdi yoktu. 9 Şubat 1962 günü attıklan imzanın arkasında duramadıkları için, Talat Aydemir tek başına kalmıştı.(77)

22 Şubat 1962'yi O.Tokatlı anlatıyor: "Belki de dünyada ilk kez bir ihtilal girişimi gece değil, herkes işinde gücünde olduğu saatlerde başlıyor.

Milliyet gazetesinin Parlamento muhabiriyim. Saat 16-17 sıralarında TBMM'de bütçe görüşmelerini yazıyorum. Haber yazdırmak için gazeteye telefon açtığımda karşımdaki ses '*Bırak kardeşim şimdi bütçeyi, ihtilal başladı. Sen şimdi Meclisin arka bahçesine çık, oradan Harp Okulunun önüne bak.*' diyor. Gerçekten şaşınyorum. Telefonu kapatıp AP koridorlarından üst kata çıkmak için koşuyorum...Yoluma İhsan Atatöv çıkıyor. '*Gel gel*' diye bağırıyor, '*istediğin oluyor...*' Birlikte TBMM'nin ikinci katına çıkıyoruz. Manzarayı Ataöv'e ibretle seyrettiriyorum.

Tanklar Harp Okulunun şehre inen yolunda arka arkaya dizilmişler. Topları Meclis binasına yöneltilmiş. Atatöv'e bakıyorum, rengi sapsan... O arada Mecliste bir hareket başlıyor. Bütçe falan kimsenin umurunda değil. Arabasına atlayan soluğu Ankara dışında alıyor..."(78)

Heyecanlı bir aksiyon ve gerilim filmi gibi. Kısa sürede yaşanan darbe serüveninin ayrıntılanna burada girmiyoruz. Ancak Aydemir'in Darbe girişimi başarısız olacak, bu işe katılanlara herhangi bir ceza verilmeyerek oradan ihraç edilerek emekli yapılacaklardır. İleride görüleceği gibi Aydemir henüz pes etmemiştir.

İhtilâl protokollerini çalakalem imzalayıp, örgütlere üye olup, sonra da yan çizerek ordu hiyerarşisi altüst edilirken, ülke meselelerini bir kenara bırakmış, birbirlerini yemekle meşgul siyasetçiler de bu gizli kapaklı işleri kendi çıkarları için alabildiğine kullanmışlardır.

22 Şubat başta T.Aydemir olmak üzere, emekli birkaç albayın İnö-

(77) Talat Turhan, a.g.e., s.51, 52.
(78) O.Tokatlı, a.g.e., s.70., 71.

nü'yü devirmek ve iktidar olmak maceracılığında aramak yerine, bu başkaldırıyı yaratan nedenleri daha iyi anlayabilmek için biraz daha gerilere giderek, en üst makamlardaki bazı asker ve sivil kişilerin tutarsız davranışları ve bunların yarattığı olumsuz koşulların ülkede ve ordu içinde yarattığı huzursuzluk, tahrik, bölünme ve hatta ihtilâl teşebbüslerine yönelteceği açıkça görülmeliydi.

Gerçekte 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı çöktükten sonra; sosyal, ekonomik ve siyasal yapının 27 Mayıs ihtilâlinden sonraki restorasyon çalışmaları henüz semeresini vermemiş, ülke yeniden çalkantılar ve herkesin arayışlar içinde olduğu bir kaosa dönüşmüştü.

"Herkes ayrı hesap ve plan peşindeydi." Elbette bunlara bakıldığında hepsi ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşullardan çıkış için kendi doğrularını, ellerinde bulunan güce dayanarak gerçekleştirmek çabasındaydılar. Bu koşullar altında darbe içinde darbenin ayak sesleri duyulduğu halde, sorumlular adeta bunu teşvik edercesine çıkarcı, kayıtsız ve çaresiz kalmışlardır.

Tarihimizde "22 Şubat Olayı" adıyla anılan hareketin içyüzü nedense yanlış bilinmektedir. Olayı bugüne kadar, Talat Aydemir ve arkadaşlarının İsmet İnönü iktidarını devirmek için yaptıkları ve başaramadıklan bir hareket, Talat Aydemir'in başlattığı bir ayaklanma şeklinde yazılmış ve anlatılmıştır. Gerçek böyle değildir. Aydemir ekibi harekete geçmeden önce baskına uğramışlardır."

O.Erkanlı'nın bu değerlendirmesinin içinin açılması gerekir. T.Aydemir'in, İnönü'yü ve yönetim anlayışını beğenmediği herkesçe biliniyordu. 22 Şubat harekâtı başladıktan bir gün sonra, Ankara'da neredeyse tüm güçler T.Aydemir'in elindeydi. Hükümete gönderdiği ültimatomun ilk maddesi "emekliye sevk edilenler, ordudan uzaklaştırılanlar veya yerleri değiştirilen subayların görevlerine iadesiydi". Sonraki maddelerin, birinci maddenin çözümünü kolaylaştıracak tehditler oluğunu ve kabul edilmeyecek kadar ağır olduğunu kendisi de herhalde biliyordu. Ancak karşısındakiler Aydemir'in acımasız bir ihtilâlci olmadığını iyi bildiklerinden, bu zafiyetini akıllıca değerlendirerek, O.Erkanlı'nın "baskın" dediği karşı atağı yaptılar ve harekâtı kolayca söndürdüler. Bunun yine başarısızlıkla sonuçlanacak rövanşı 21 Mayısta yaşanacaktı.

Mart 1962 Ülkenin Genel Manzarası

27 Mayıs 1960 ihtilalinin neden yapıldığı adeta unutulmuş, yeniden Batı Kapitalizmine teslim olmaya hazırlanan, planlı kalkınmayı sulandıran, idamların intikamını almaya ve Kayseri Cezaevi'ndeki eski DP'lilere af çıkartmayı iş edinen hükümetin AB kanadı, ortalığı yatıştırmaya çabalayan yaşlı İnönü.

Bir tarafta, hakkında hiçbir yasal işlem yapmadığı 22 Şubat hareketini, tam bir silahlı ayaklanma ve ihtilâl olarak damgalayıp düştüğü tezadı fark etmeyen bir hükümet!..

Diğer tarafta bu hükümetin ve ona sırtlarını dayamış olan bir kısım çığırtkanların yağdırdıklan hakaretler karşısında, büsbütün kader birliği havasına düştüklerini görerek, teşkilatlanmak gereğini duyan 22 Şubatçılar.

Öbür yanda kendilerini, hükümeti de, rejimi de ayakta tutmayı başarmış kahramanlar olarak gören ve gittikçe taraftarlarından yanlanna varılmaz olan bir havacı grup ve dışarıdan ona irtibatlanmış olanlar...

Daha ötede, memleketin içine düştüğü huzursuzluk balçığının gittikçe koyulaştığını görerek, rejimin yürümesinden ümit kesmeye başlayarak tek çıkar yolun yine ihtilalde olup olmadığını araştırmaya koyulmuş bazı Silahlı Kuvvet mensupları...

Nihayet diğer yanda da, bilir bilmez herşeye kalem oynatan ve 22 Şubatın dağılmasıyla birlikte 27 Mayısa karşı herşeyin yazılıp söylenebileceği gibi bir devrenin geldiğini sanan sorumsuz bir kısım basın.

Böyle bir havadan elbette dalları çiçeklendirmesi, yaprakları fışkırtıp yeşertmesi beklenemezdi. Böyle bir havadan doğsa doğsa cuntalar doğardı.

Adalet Partisi Eski DP'lileri De Kapsayacak Şeklide Genişletilmedikçe 22 Şubat İsyancıları İçin Bir Af Çıkarılmasına Karşı Çıktı

Gerçekte 22 Şubat 1962'deki başarısız darbe, koalisyon ortakları ve siyasi muhalifleri karşısında İnönü'nün elini o an için güçlendirmiş görünüyordu. Fakat gerçekte olduğundan daha fazla güçlenen Yüksek Komuta oldu. Yeni anayasanın 111.Maddesi, yasanın belirlediği bakanlardan, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarından oluşan MGK (Milli Güvenlik Kurulu)'nın kurulmasını emrediyordu. Cumhurbaşkanı ya da onun yokluğunda Başbakan, kurula başkanlık yapacaktı ve işlevi "milli güvenlik ve koordinasyon ile ilgili kararlann alınmasında" bakanlar kuruluna yardım etmekti. Tek başına bu işlevler, Yüksek Komutaya büyük yetki ve nüfuz verecek kadar genişti.

Ordu Bütünüyle Politikayla İç İçeydi Politikacıların Sıkıntısı Ayrılmanın Nasıl Sağlanacağıydı

Kendisini desteklemeye kararlı Yüksek Komutayla İnönü, kabinedeki açmaza son vermek için 30 Mayısta istifa etmeye karar verdi. AP'deki

aşınlar, kabinenin ülkeyi kasıp kavuran sorunlarla, özellikle durgun ekonomiyle uğraşmasını olanaksız hale getirmişti. Yine, ordunun zorlaması olmadan bir koalisyon kurmak kolay değildi. 19 Haziranda İnönü, Gürsel ve Sunay'a danıştı. Ertesi gün, parti liderleri çağrıldı ve basın üç partili bir koalisyonun belirdiği haberini verdi.(79) 24 Haziranda CHP, YTP ve CKMP liderleri ve bağımsızlar adına **Necmi Öktem** alışılmış protokolü imzaladı. Ertesi gün İnönü İkinci Koalisyonunu ilan etti.(80)

Ordu, bütünüyle politikayla iç içeydi; politikacıları sıkıntıya sokan soru, ayrılmanın nasıl sağlanacağıydı. İnönü'nün yanıtı, hükümeti ve anayasal düzeni pürüzsüz işletmek, Meclisin mutlak üstünlüğünü ve prestijini tesis etmek ve Ordu'yu tahrik etmesi muhtemel faaliyetlere son vermekti.(81) Fakat bunun sadece söylemesi kolaydı ve eğer İnönü Yüksek Komutanın geri çekilmek istediğine inanıyorduysa, bu onun hüsnü kuruntusuydu; zira ordu saflarında, politik alandan bütünüyle çekilme ile ilgili belli bir çelişki vardı.

Siyasi istikrarın sağlam olmadığı anlaşıldı. Şimdi muhalefette olan Adalet Partisi, genel af konusunu istismar etmeye devam etti ve Menderes'in idamının yıl dönümü olan 17 Eylül 1962, gösterilere vesile oldu. Bu, tamı tamına ordudan bir karşılığı tahrik eden türden bir olaydı. Kendilerini **"Milli Devrim Ordusu"** ve **"Kuvayi Milliye"** olarak niteleyen gruplar, Ankara ve İstanbul'da, "gericilere" devrim geldiğinde kaçacak delik bulamayacakları uyarısında bulunan bildiriler dağıttılar.(82)

M.Batur'un Chevrolet marka otomobilinin plakası 26 AF 111'di.

"Komutan, rica etsek şu plakayı değiştirir misiniz?"
***"Neden?"* diye sordum... *"AF* yazıyor..."**

1963 yılına girdiğimizde ortalık... süt liman değildi. Gerek Silahlı Kuvvetlerde, gerekse emekli olmalarına rağmen Talat Aydemir ve grubunun faaliyetleri gözetleniyordu. Hatta Ankara'nın göbeğinde, Harp Okulu öğrencileri Talat Aydemir'in önünde resmigeçit yapabilmişlerdi... Ben Kara Kuvvetlerinin disiplin anlayışı ile bu durumları bir türlü bağdaştıramıyordum. Biz, 1. Hava Kuvvetleri mensupları bu atmosferin dışında görevlerimizle meşguldük. Ama subaylardaki genel eğilim bazı konular-

(79) Cumhuriyet, 20 ve 21 Haziran 1962. Toker'in İsmet Paşa, dördüncü cildi 1961-4 yıllarını İnönü'nün perspektifinden ele alıyor. Nkd. F.Ahmad. s.217.

(80) Cumhuriyet, 25 ve 26 Haziran 1962.

(81) Bkz. İnönü'nün güven oylamasından sonraki konuşması, Cumhuriyet, 8 Temmuz 1962. Nkd. F.Ahmad. s.218.

(82) Milliyet ve Cumhuriyet, 6-10 Ekim 1962. Faik, Gazeteci, 231, Turhan Feyzioğlu (Devlet Bakanı) ve tabii Senatör Ekrem Acuner'in bu bildirilerden sorumlu olduğunu ileri sürer. Feyzioğlu, yazarla bir görüşmesinde ve özel bir buluşmasında Faik'in yakıştırmasını en güçlü terimle alaya aldı.

da tatminsizlik ve huzursuzluk olduğunu belirtiyordu... AP ve YTP'ye ve bu partilerin işledikleri konulara sempati duyulmadığı aşikârdı. Çok basit görünen, fakat anlamı değişik basit bir olayı anlatırsam bu hisler daha iyi anlaşılır... General olarak resmi arabam vardı; fakat bu arabayı hiçbir zaman özel işlerimde ve hafta sonu tatillerinde kullanmayı sevmezdim (hiçbir zaman da sevmedim, Hava Kuvvetleri Komutanıyken özel arabam vardı)... Kullanılmış 1959 modeli bir Chevrolet aldım ve Eskişehir'de plaka çıkarttım (26 AF 111). Arkadaşlarım benim otomobil almama sevindiler... Fakat bir süre sonra bir sözcü gönderdiler... ve:

"Komutan, rica etsek şu plakayı değiştirir misiniz?" dediler.

"Neden?" diye sordum...

"AF yazıyor, etraftan yanlış anlam (siyasi af) çıkaranlar olabilir" dediler.

1963 yılı Şubatında Meclisten "kısmi bir af" yasası çıktı... 22 Martta da Celal Bayar, Kayseri cezaevinden şartlı olarak salıverildi... Fakat Ankara'ya gelişinde çok gereksiz gösteriler yapılmasını sağlayacak alâyişli ve yanlış tutumlar içine girdi... Kandırılmış bazı erler dahi silahlarını bırakarak Bayar'ın elini öpme yarışına girdiler. 14'ler de yurda dönmüşlerdi. Ben, 1961 yılından beri Talat Aydemir'i görmüyordum...(83)

Celal Bayar Tahliye Ediliyor Ama Ne Müthiş Tahliye!..

Eski Cumhurbaşkanı artık 80 yaşındaydı ve hastaydı.

1960 ihtilâlinden tam 3 yıl sonra özel afla salıverilecekti.

Bize şunu dedi:

"Şu anda ceza evinden çıkmanın mutluluğunu yaşayamıyorum. Arkada beton duvarlar arkasında arkadaşlarım kaldılar. Onların acısını içimde duyuyorum."

Cezaevi Komutanı **Yılmaz Erkekoğlu:**

"67 vilayetten konvoylar geldi. O zaman il emniyet müdürlükleri kanalıyla hangi ilden kaç aracın Kayseri'ye yola çıktığı bize bildirildi. Büyük rakamlara ulaştı bu... Yüzbinin üstünde insan toplulukları, büyük araç konvoyları..."

Mete Akyol:

***"Nasıl bir yolculuk... Herhalde bir helikopterle tepeden baksanız bir ucu, bilmem nerede, diğer ucu bilmem nerede**, kilometrelerce uzunluğundaki bir yılan gibi birşey böyle kıvrıla kıvıral gidiyor, hiç kopukluk olmadan..."*

Geceyi Kayseri'de geçiren Bayar'ın ertesi gün büyük bir konvoy eşli-

(83) Muhsin Batur, "Anılar ve Görüşler", s.112 vd.

ğinde Başkent'e yaklaşmakta olduğu haberi tüm ülkeyi birbirine katmaya yetti.

Benzer görüntüler Ankara'da da yaşanıyordu ve Bayar'ın yüzlerce arabalık konvoyu işte bu hava içindeki Başkent'e geliyordu.

Adeta elektrik yüklü iki bulut kümesi Ankara semalarında buluşmak üzereydi. **Patlayacak gök gürültüsünden önce alçaktan uçan jetlerin gümbürtüsü duyuldu. Ordu, Bayar'a *"Biz hâlâ buradayız."* mesajı veriyordu:**

AP Milletvekili **Mehmet Turgut:**

"Konya yol ayrımından Ankara'ya kadar vasıtayla ve insanla doluydu. Arabanın üstüne atlayanlar, arabayı durdurup öpenler. Öyle bir havaydı."

AP Genel İdare Kurulu Üyesi **Süleyman Demirel:**

***"Gerçekten fırtına gibi bir karşılamaydı. Çok müthiş birşeydi yani...** Tabii bu çeşit halk hareketlerine gelindi mi kontrol elinizde değildir. İşte Milli Savunma Bakanlığı'nın oradan geçerken birtakım hareketler olduğu ileride önlenmiştir. Olabilmiştir de... Yani onlar artık kontrolde değildir."*

Mete Akyol:

"Ve orada konvoydaki bazı fanatik mi diyeyim, hasta taraftarlar mı diyeyim, onlar ellerini filan sallayarak hani nisbet yaparcasına o binalardaki görevli subaylara karşı birtakım davranışlarda bulundular."

Harp Okulu öğrencisi **Zihni Çetiner:** *"Ordu'ya bayağı hakaret ediliyordu gösterilerde. Bu da bizi tahrik ediyordu, şöyle veya böyle... O küfürleri filan duyunca biz de sivil giyindik, zaten Harp Okulu'nun arkasındaki bir emanetçide elbiselerimiz vardı. Giyindik, aşağıya geldik."*

İşte kıyamet o anda koptu. Konvoy Bayar'ı Atatürk Bulvarından, 3 yıl önce indirildiği Çankaya'ya doğru çıkarken, Bayar'ın adına bile tahammül edemeyen bazı gençlik örgütleri sokağa döküldüler. Başkent'te aniden bir kin rüzgarı esmeye başladı. Yüksek Askeri Şura acilen toplandı. Bayar'ın Anıtkabir'e gideceği duyulunca Anıtkabir acilen ziyarete kapatıldı.

Şehirde gerilim giderek yükseliyordu. Bunun üzerine Bayar, evine çekildi. Orada dostlarını kabul edip, taraftarlarıyla özlem gidermeye başladı; ama olaylar durulmadı.

Öfkeli kalabalık sokağa dökülmüştü bir kez. Üstelik taş ve sopalarla donanmışlardı.

Sloganlar atarak yürüyüşe geçtiler. Hedefleri AP Genel Merkezi'ydi ve Genel Merkez'de o sırada Genel İdare Kurulu üyesi genç bir mühendis tek başınaydı.

AP Genel İdare Kurulu Üyesi **Süleyman Demirel:**

"Olayı gözümün önünde fevkalade canlıdır. Böyle bir mantıksızlığı anlamak da mümkün değildir."

"Herkes elinde bir sandalye bacağıyla, dışarıya hücum etti."

"Nasıl yaptıysa Faruk Sükan onun başını koltuğunun atına aldı. İkisi birden fırıldak gibi dönmeye başladılar."

Dışarıda taşlı sopalı yüzlerce gösterici sloganlar atarak binayı kuşatırken, içeride Süleyman Demirel ve acilen yardıma koşan birkaç arkadaşı kapıya barikat kuruyorlardı. Bir cinnet anıydı sanki... Bir linç psikolojisi sokağa yayılmıştı. O birkaç saat içinde, ülkenin gelecekteki Cumhurbaşkanı'nın, hayatı boyunca unutamayacağı olaylar olacaktı...

24 Mart 1963, Ankara

Çılgın bir kalabalıktı... En öndeki bir bayrak taşıyordu. Arkadan yüzlerce insan akın akın AP Genel Merkezi'ne doğru yürüyordu.

Öfkeyle *"Af yok... af yok..."* diye bağırıyordu.

AP Genel İdare Kurulu Üyesi **Süleyman Demirel:**

"Bir ara balkona çıktık, 'ne oluyor' diye. Bir sürü sopalı adam, ellerinde taşlarla taşladılar bizi... Ondan sonra 'İçişleri Bakanı'na haber verin' dedik, içeriden bir yerden. İçişleri Bakanı, 'Ne yapayım, hakim olamıyorum' diyerek savuşturdu."

Şimdi kalabalık iyiden iyiye büyümüş ve artık kontrolden çıkmıştı. İçeride kalsalar bu saldırıda hayatları tehlikeye girecekti. O telaşa, kalabalığı yarıp, dışarı çıkmayı denemeye karar verdiler:

AP Milletvekili **Mehmet Turgut:**

"Onun üzerine içeride ne kadar sandalye varsa, kırdık. Herkes elinde bir sandalye bacağıyla, dışarıya hücum etti."

AP Milletvekili **Şadi Pehlivanoğlu:**

"Biz aşağıya inince karşı taraftaki, zannediyorum eğitim görmüş, uzun boylu bir delikanlı askeri kordonu yararak Faruk Sükan'ın üzerine geldi. Nasıl yaptıysa Faruk Sükan onun başını koltuğunun atına aldı. İkisi birden fırıldak gibi dönmeye başladılar."

Parti binası, o akşam harabe haline geldi. Camlar kırılmış, tabela devrilmiş, ortalık yangın yerine dönmüştü. Gece, olaylar yatıştıktan sonra partiye gelen, AP'liler binanın kapılarının kırılıp, içeride ne varsa yakılıp, yıkıldığını gördüler.

Geleceğin Başbakanı, o gece ani bir karara varacak ve bu karar tam 30 yıl onun peşini bırakmayacaktı. Süleyman Demirel'in yıllar yılı dillerden düşmeyen **meşhur 'şapkayı alıp gitme' efsanesi işte 30 yıl önce, bir Mart gecesi yapılan o toplantıda doğdu:**

Bayar'a gelince... Tabii bu olaylardan en çok zarar gören Bayar oldu. Eski Cumhurbaşkanı hakkındaki geçici af hemen kaldırıldı. Bayar bir geceyarısı apar topar evinden alınıp, hastaneye yatırıldı. Bir süre sonra da,

sağlığında hiçbir değişiklik olmadığı halde Kayseri'ye geri yollandı.

Bayar gitmiş, ama kavga bitmemişti.

Mart ayında yaşanan olaylar, yeni bir ihtilâl hazırlığındaki Talat Aydemir'e cesaret verdi.

Albay, artık vaktin geldiğine inandı. Ve yeniden denemeye karar verdi...(84)

Aydemir ve arkadaşları arka arkaya patlak veren olayların meydana geldiği günler içinde bir ihtilâl yapılmasını doğru bulmadılar. İhtilâlin halk kitlelerince benimsenmesini şart koşan 22 Şubatçılar, yanlış anlaşılmaktan korkmuşlardı.

İhtilâl planının hemen tatbik edilmemesi kabullenilmiş, ancak işin tavsamaması, çengellerin morallerinin bozulmaması için Nisanın ilk haftasında ihtilâlin gerçekleştirilmesi istenmişti.

Adalet Partisi genel merkezinin, göstericiler tarafından tahrip edilmesi, Mecliste karışıklığa yol açmış, milletvekilleri hükümeti suçlamışlardı.

"Bir an önce ne olacaksa olsun. Çevremizi zor zaptediyoruz."

Mart 1963 ortalarında bazı konuları gözden geçirmek için **Cevat Kırca** Ankara'ya gitti. İstanbul'da iki problemle karşı karşıya kalmıştık. Birincisi "Aramızda Türkeş olsun veya olmasın" teranesi çalan 22 Şubatçılar ve de Türkeşçilerin (**Adnan Çelikoğlu, Selçuk Atakan** ve 229. Piyade Alayı eski komutanı **İhsan Erkan**) durumunu görüşmek; diğeri de Tuzla Piyade Okulu, Deniz Harp Okulu ve Levazım Okulundaki teğmenlerin temsilcilerinin bizi çok sıkıştırmaları... *"Bir an önce ne olacaksa olsun. Çevremizi zor zaptediyoruz. Şartlar uygunsa harekete geçelim."* deniyordu. Onlara "Karar organı Ankara'dır. Sabredin!" telkinlerinde bulunmaktan bıkmıştık. Örneğin Tuzla Piyade Okulu temsilcisi nisan ayında kurslarının biteceği ve kıtalara dağıtılacakları nedeniyle ısrarcıların başındaydılar. Ben de bu gençlerin candan olduklarına ve ihtilâle gönül verdiklerine inanmıştım. Ama henüz topyekûn bir hazırlığımız yoktu. Ayrıca karar **Talat Aydemir**'e aitti.

Cevat Kırca bir süre sonra Ankara'dan döndü, talimat almışçasına konuşuyordu: "Ankara'daki kati sonucun alınmasını sağlayacak güçler sağlanmış. Bizden yalnızca beş subay istiyorlar, bazı boşlukları dolduracaklarmış. Harp Okulu, Tank Okulu, Süvari Grubu, Jandarma Taburu, 229. Piyade Alayı topyekûn harekete katılmaya kararlı. Ayrıca Meclis Muhafaza Taburu da katılacaklar arasında! Harekât planı hazırlanmış. Başka bir talimat gelmediği takdirde 31 Martı 1 Nisana bağlayan gece saat 24.00'te

(84) M.Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.77 vd.

ihtilâl hareketi başlayacak. İstanbul bölgesine pek önem vermiyorlar. Bizden yalnızca kritik merkezleri baskın halinde ele geçirecek timlerin hazırlanmasını ve Ankara'daki kesin sonucun desteklenmesini bekliyorlar. Önümüzde daha bir hafta var! Buna göre hazırlıklara geçelim."

Aydemir grubu darbe hazırlıklarını sürdürürken, A.Türkeş de bir beyannameyle memleketin büyük bir buhran içinde olduğunu söylemekte, başbakan ise olan bitenlerden veya olacaklardan çok endişelidir. Kısaca işler yine karışmak üzeredir.

Alpaslan Türkeş'ten de bir kurtuluş reçetesi...

"Milliyetçi, ülkücü, ilimci, toplumcu, köycü, halkçı...."

Mayısın 2'sinde Ankara Gazeteciler Cemiyetinde, gazetecilerle konuşan **Alpaslan Türkeş** de **"Türk milletine beyanname"** diye başlayan metni okumuştu. 27 Mayıstan 13 Kasım 1960'a kadar, devlet idaresinde bilfiil görev yapan Türkeş'in beyannamesinden seçilmiş paragraflar:

"27 Mayıs partizan bir hareket olmayıp, tamamiyle partiler üstü, milli birliği ve kardeşliği, iç barışı ve hızlı kalkınmayı sağlayacak bir ihtilâl olarak hazırlanmış ve yapılmıştır.
Bugün millet kaderinden sorumlu olanlar, onun davalarına, istek ve ıstıraplarına karşı ilgisiz davranmakta ve sadece kendi şahsi emellerini gerçekleştirmek için milleti bölme ve birbirlerine düşürme ve devletin teminatı olan müesseseleri kendi zümrevi menfaatlerine alet etme gayreti içindedirler. Buhranlar hakikatte 27 Mayısı hedefinden uzaklaştıran, 27 Mayıs istismarcıları ile 27 Mayısı inkâr ve intikâmcılarını veya onu hakiki hüviyeti ile anlamayanların didişmelerinden doğmaktadır. Bir tarafta millet çoğunluğunun itimadından mahrum bir siyasi ekip, 27 Mayısı istismar etme ve demokrasi rejimine yabancı unsurlarla, iktidar ve tahakkümünü devam ettirmek çabası içindedir.

Türkeş daha sonra başta İ.İnönü olmak üzere 14'lerle uğraşanlara sert eleştiriler gönderir.

"Memleket bugün büyük bir buhran içindedir. Bu yüzden ekonomik hayat adeta felce uğramış gibidir. Henüz hatırası çok taze bulunan, yakın geçmişte devamlı olarak rejim emniyetinden bahseden bugünkü iktidar mensupları, içinde bulunduğumuz rejim emniyetsizliğine karşı kayıtsızlık göstermektedirler. Devletin asıl görevlerinden olan nizam ve asayiş prensiplerinin, basit çıkarlar uğruna, ayaklar altına alınmasını hoş görmekte hatta teşvik etmektedirler. Memleket şahsi çıkar, iktidar hırsları ve kindar duyguların neden olduğu zararlı didişmelerle sonu felaket olabilecek tedirginliklere götürülme yolundadır. Millet huzur ve refah istiyor. Yokluktan sefalet ve baskıdan kurtulmak istiyor. Korkudan azad olmak ve hızla modern uygarlığa erişmek istiyor."

alat Aydemir

"Durum çok vahimdir, tekrar ediyorum çok vahimdir."

İsmet İnönü

Hummalı bir ihtilâl hazırlığı içinde bulunan 22 Şubatçılar, hükümete karşı girişilen bu itham kampanyasını, zeminin hazırlanması bakımından sevinçle karşılamışlardı. Nitekim, İstanbul'a yaptığı bayram ziyaretinden sonra Ankara'ya dönen Başbakan İnönü, CHP Müşterek Meclis Grubunda:

"Durum çok vahimdir, tekrar ediyorum çok vahimdir. Ve çok kritiktir, herşey olabilir, dikkatli olunuz, sükûnetinizi muhafaza ediniz. Çok uğraşıyorum ve çok çaba gösteriyorum. Şimdi size daha fazla birşey söyleyecek durumda değilim. Önümüzdeki 3 gün içinde çok önemli gelişmeler olabilir. Bu şartlar altında ne yapılabilirse, yapılmasına çalışıyorum." demişti.

İki gün sonra Cumhurbaşkanı Gürsel, gazetecilerin *"durumu vahim görüyor musunuz?"* sorusuna, *"Bir vehamet mevcut değildir."* diyerek cevap vermişti. İnönü'nün, sözleri siyasi çevrelerde çeşitli şekillerde tefsir edilmişti. Bazı kimselere göre, Başbakan olup bitenlerden haberdardı. 22 Şubatçılar da, İnönü'nün bu sözlerini hayretle karşılamışlar, bunu nasıl ve ne amaçla söylediğini merak etmişlerdi. İhtilâl için son hazırlıklara girişen 22 Şubatçılar, Mayısın ilk günlerinde üçlü veya dörtlü olarak bazen Emin Arat'ın, bazen Galip Gültekin'in ve bazen de İzzet Köz'ün evinde toplanarak "durum muhakemesi" yapıyorlardı.

"Şu ana kadar Hükümet haber almadığına göre bu iş bitmiştir."

Fethi Gürcan'ın geldiğini duyanlar yatakhanede toplanmışlardı. Resmi üniformasıyla, genç subayların karşısına çıkan emekli süvari binbaşı, Silahlı Kuvvetlerin idareye el koymak üzere, genel bir alarma geçtiğini söyleyerek onları da harekâta katılmaya davet etmişti. Tank Yüzbaşı **Feridun Erman** da, bu sözleri doğrulayan şekilde konuşmuştu. Gürcan'ın heyecan içinde Gürcan'ın yaptığı konuşmasının tesiriyle ayağa kalkan subaylar:

"Süvariler süvari grubuna, tankçılar tank taburuna!.." emrini, itirazsız yerine getirmek üzere dağılmışlardı.

Harp Okulu öğrencisi ve Talat Aydemir'in damadı Atilla Altugan anlatıyor:

"Benim görevim Radyoevi'nin işgali ve ondan sonra da Talat Albayın yanında muhafazalığını ve irtibat subaylığını yapmaktı. Ben o gün dahili elbiselerimi giydim ve oradan bir arabaya binip, Tank Okuluna gittim. As-

kerleri kaldırdık. Cephaneliği açamadık, kilidi kırdık. Omuzumuza alabildiğimiz kadar uçaksavar ve diğer mermileri aldık. Hemen garaja koştuk. Askerlerle uğraşmaya zamanımız yoktu. Bir teğmen arkadaşımız hemen bir tankın içine girdi. Tankı çalıştırdık. O arada 2 tank daha hazır oldu. Biz, 3 tank hemen Radyoevi'ne doğru hareket ettik."

Saat 11.00'de 3 tank, gecenin karanlığını yararak Ankara caddelerini arşınlarken Talat Aydemir evde heyecanlı ve sabırsızdı. Vakit geceyarısına yaklaşırken 15 aydır gardrobunda bekleyen albay üniformasını giydi ve yanındakilere: *"Şu ana kadar Hükümet haber almadığına göre bu iş bitmiştir."* dedi. T.Aydemir böyle düşünmekteydi. Oysa aynı saatlerde harekât haberi, hiç umulmadık bir yerlerden Hükümete sızıyordu.

Harekât Saati ve Günü Daha Başlamadan İsplyon Ediliyor

Bunun üzerine o milletvekilleri hemen "Biz de Ankara dışına mı çıksak" deyip kalkıp gittiler.

Haberi dolaylı da olsa duyuran; o anda evinde milletvekili arkadaşlarıyla oturmakta olan bir başka eski ihtilâlci albaydı:

Alpaslan Türkeş anlatıyor:

"Benim dairemin altında oturan emekli bir kurmay albay var. Amerikan Yardım Kurulu'nda çalışıyor. O bana uğradı. 'Ben Amerikalılardan duydum. Talat Aydemir bu akşam ihtilâl yapacak. Sen evde bulunma. Ne olur ne olmaz' dedi. Bunun üzerine o milletvekilleri hemen 'Biz de Ankara dışına mı çıksak' deyip kalkıp gittiler. O sırada CKMP koalisyon ortağı. Ve CKMP Genel Başkan Vekili ***Hasan Dinçer*** *Başbakan Yardımcısı. Dinçer'e haber vermişler. O da İsmet Paşaya telefon etmiş."*

İsmet Paşa, aylardır zaten bir tavşan uykusu uyuyordu. İşte beklediği vahim haber gelmişti. Ama baskını da zamanında haber almıştı. Bir anda Pembe Köşk'ün bütün ışıkları yanıverdi. Tüm bunlardan habersiz olan ihtilâlcilerin karargâhı, Harp Okulunda öğrenci koğuşundan ayrılan Yüzbaşı **Feridun Erman**, Üsteğmen **İlhan Baş**, **Özkat Tansel**, **Ferit Kelecek**, **Savaş Kılınıcı**, **Erol Akkuvıcım**, **Metin Turgan**, **Hasan Bilici** ve **Atilla Altugan**, okulun altındaki Tank Taburuna inmişler ve bölükleri de alarma geçirmişlerdi.

Saat 12.00'ye doğru, Üsteğmen **İlhan Baş**'ın idaresinde iki tank, şehre doğru hareket etmişti. Öndeki tankta, İlhan Baş ile birlikte Aydemlr'in kızının nişanlısı, Tank Teğmeni Atilla Altugan bulunuyordu. Arkadaki tankta ise Üsteğmen Ferit Kelecek vardı. İlk iki tankın gidişiyle alarma geçen taburun diğer tankları da genç subayların idaresinde, gelişi güzel şehrin muhtelif yerlerine doğru harekete geçmişlerdi. Yüzbaşı Feridun Erman ile diğer subayların emirlerini uykulu gözlerle dinleyen tank şöförü erler, birliklerinin gerçek bir alarma geçtiğine inanmışlardı.

Ancak Yüzbaşı Erman, ikinci bölüğün nöbetçi Assubayı **Cavit On**

T.Aydemir ve arkadaşlan ceza evinde. Rıfkı Ertem, Talat Aydemir, Atilla Altugan (T.Aydemir'in kızının nişanlısıydı.), Erol Dinçer (İlk kararda idama mahkûm edilmişti.), Muzaffer Güney, Mustafa Pakoba. (Hepsi en güvendiği subaylardı.)
Talat Aydemir giydiği siyah kazak ile idam edilmiş, bu kazak sonradan ailesine teslim edilmişti.

gan'ın mukavemetiyle karşılaşmış, assubay, Feridun Erman'a:

"Yüzbaşım sizi tanımıyorum." diyerek itaat etmemişti.

Yüzbaşı Erman, bu arada Tank Taburunun birinci takım komutanı Teğmen **Erol Akkıvılcım** ile keşif bölük takım komutanı Savaş Kilimci'nin yardımıyla, tabur nöbetçi subayı istihkâm Üsteğmen **Selahattin Öktem**'i enterne etmiş bulunuyordu. Taburun cephaneliği kırılmış, 10361 adet 7.9 mm.lik sivri fişek, 7005 adet 1143 mm.lik makineli tüfek fişeği, 30 adet 9 mm.lik tabanca fişeği alınarak tankların mermi ikmali yapılmıştı. 11 adet M-47 tankı ile 3 adet M-24 tankı 42'er bindirilerek yola çıkarılmıştı.

Turgut Saltoğlu, Münip Tepecl, Mustafa Karazeybek, Tezcan Özalgın ile birlikte bir jeeple süvari grubuna giden Üsteğmen **Ergin Osmanağaoğlu**, doğruca karargâh bölüğünün koğuşuna gitmişti. Nöbetçi assubay ve erlere: *"Arkadaşlar, Türk Silahlı Kuvvetleri idareye el koydu. Bölük Komutanınız benim. Birinci Takım Komutanınız Teğmen Mustafa Karazeybek, İkinci Takım Komutanınız Salim Bayraktar'dır."* demiş ve *"at bin"* komutuyla bölüğü harekete geçirmişti. Erat, takımlar halinde şehre doğru sevk edilmiş, bir bölük süvari ise Muhafız Alayının bulunduğu Çankaya istikâmetine sevk edilmişti. Koğuştaki konuşması ile subayları harekete geçiren Fethi Gürcan, Yüzbaşı **Mehmet Gül** ve **Sedat Ünal**'la birlikte, Eğitim Kurulu Silah Grubu'ndan 4 adet thompson tabanca alarak süvari grubuna gitmişti. Gürcan'ın öncülük ettiği kursiyer ve emekli subaylar, süvari birliğini alarma geçirmişler, birliğin dışarıyla irtibatını kesmek için telsiz tahrip edilmiş, telefon hatları koparılmıştı.

Bundan sonraki olaylar tam dramatik bir biçimde sürüp gider. Darbe girişimde ordunun desteği yoktur. El değiştiren radyo, havacıların sert karşı çıkışları ile 22 Mayıs sabahı saat 8.00'de başarısızlıkla sona erer. 8 kişi ölmüş, 26 kişi yaralanmış, pek çok askeri araç hasar görmüştü. Sonuçta çok sayıdaki subay tutuklanacak, ordudan ihraç edilecek, 22 Şubatta ceza almadan emekli edilen Talat Aydemir, Fethi Gürcan bu defa idam, 1459 Harp Okulu öğrencisi ise Sıkıyönetim mahkemesinde yargılanarak, okuldan ihraç edileceklerdir. 21 Mayıs 1963 gecesi gerçekleştirilen Talat Aydemir darbesi bekleniyordu. Fakat sadece zamanlaması sürpriz oldu.(85)

Gerçekte 31 Mart tarihi Aydemir'in darbesi için çok daha uygun bir zamanlama olurdu; çünkü Bayar'ın serbest bırakılması ve bunu izleyen olaylar ülkede gerilimi artırmıştı.(86)

(85) Cumhuriyet, 4 Temmuz 1963.
(86) F.Ahmad, a.g.e., s.221.

Silahlı Kuvvetler'den önemli destek bulamayan Aydemir'in isyanı başarısızlığa mahkûmdu.

Demokrat partilerin geri dönüşünü engellemek için hiçbir şey yapılmamıştı... Yeni kuşak demokrat partililer ve tutucu CHP'liler yeni anayasanın uygulanmasını engellemeye kararlıydılar.

İktidar sosyo-ekonomik temeli değişmeden kaldığı için, eski politik güçlerin tekrar öne çıkması kaçınılmazdı. Yine de altmışların Türkiyesi, önceki on yılın Türkiyesi'nden farklıydı. Bunun sorumlusu büyük ölçüde darbeyi gerçekleştiren ordu değil, aydınlar, özellikle de anayasayı hazırlayan profesörlerdi. Bu anayasa siyaseti radikalleştirdi. Eğer sadakatle uyulsaydı, liberal ve demokratik bir Türkiye vaat ediyordu. Bu temel bir çelişki halini aldı; çünkü yeni kuşak demokrat partililer ve tutucu CHP'liler yeni anayasanın uygulanmasını engellemeye kararlıydılar. Yine de anayasa 1960'tan önce sıkı denetim altında tutulan grupların -işçilerin ve radikal aydınların- yerleşik güçlere karşı siyasi mücadele yürütmesine izin veriyordu.(87)

1961 Anayasası, önceki anayasadan kökten farklıydı. İki meclisli bir parlamentoyu öngörüyordu. Milli Meclis, nispi temsil sistemiyle 4 yıllığına seçilen 450 üyeden; Senato, her iki yılda bir üçte birinin emekliye ayrıldığı ve salt çoğunluk oyuyla altı yıllığına seçilen 150 üyeyle, tabii senatör olan eski MBK üyelerinden ve cumhurbaşkanının 6 yıllığına atadığı 15 üyeden oluşuyordu. İki meclis birlikte Büyük Millet Meclisi'ni (önceki tek meclisli sistemde, tek meclisin adıydı) meydana getiriyordu.(88)

Büyük Millet Meclisi birleşik oturumunda kendi üyeleri arasından üçte iki oy çoğunluğuyla yedi yıllığına cumhurbaşkanını seçiyordu. Cumhurbaşkanı, kendi kabinesini kendisi belirleyen Başbakanı atarken kabine Milli Meclise karşı sorumluydu.

1961 Anayasası Yapısal Bir Temel Olmadan Liberal Siyasete Geçiş Yapmıştı

Gelecekteki bazı hükümetlere büyük bir sıkıntı veren dikkate değer bir yenilik Anayasa Mahkemesi'ydi. Asıl işlevi, yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemekti; fakat "görevleriyle bağlantılı suçlar"dan ötürü Cumhurbaşkanlarını, bakanları ve bazı üst görevlerdeki devlet memurlarını yargılayan bir yüce divan görevini yerine getirme yetkisiyle de donatılmıştı. Bu yönüyle en önemli ve en tartışmalı kurumlarından biri oldu. Belki de yeni anayasadan da önemlisi, diğer özgürlüklerle birlikte düşün-

(87)(88) F.Ahmad, a.g.e., s.222.

ce, ifade, örgütlenme ve yayın özgürlüklerinin açıkça garanti edilmesiydi. Ayrıca, "Devletin sosyal adaleti sağlayacak şekilde ekonomik özgürlük hakkıyla birlikte, sosyal haklar" da vaat ediyordu. Teoride, devlete, "sosyal adaleti sağlamak için ekonomik kalkınmayı planlama" görevi verilmişti. Fakat pratikte, devleti kontrol eden ve devletin de çıkarlarını koruduğu güçler, bırakılıncaya kadar, sosyal adalet yönünde her ilerlemeyi engellediler. On yıllık bir mücadeleden sonra, sendikalara grev hakkı verilmişti; fakat yasayla saptanan sınırlar içinde. "Anayasanın diğer maddeleri laik Kemalist reformları irticadan, idareyi yeni bir diktatörlükten kurtarmaya çalışıyordu."(89)

27 Mayıs ve 1961 Anayasası, yapısal bir temel olmadan liberal siyasete geçiş yapmıştı. Örneğin on yıllardır ilk kez, yönetici sınıfların çıkarlarıyla doğrudan çatışan çıkarları açıkça temsil eden Türkiye İşçi Partisi'ne, çeşitli yerlerden gelen büyük baskılar altında da olsa, faaliyet izni verildi. Varlığını sürdürdüğü on yıl boyunca Türk siyasetinde yarattığı etki, büyüklüğü ve Meclisteki temsiliyle tamamen orantısızdı. Anayasanın garanti ettiği özgürlükler sayesinde, radikal ve solcu eğilimleri olan Fikir Kulüpleri, Türkiye'nin sorunlarını tartışıp açığa çıkarmak üzere üniversitelerde örgütlendi. Siyasi literatürün yayımlanması -özellikle çeviriler- burjuva ve aydınların, hatta işçi sınıfının siyasallaşmasını besledi ve hızlandırdı.(90)

Bu gelişmeler hükümeti telaşa düşürdü; fakat yeni anayasa yürürlükteyken süreci tersine çevirmek olanaklı değildi. Hükümet, sıkıyönetimi uzatmanın bahanesi olarak "Sol tehdid"i kullanıyordu.(91) Ertesi ay basın, Milli Güvenlik Teşkilatı'nın Milli İstihbarat Teşkilatı olarak yeniden düzenlendiği haberini verdi.(92) Bu teşkilatın içerideki asıl işlevi, Silahlı Kuvvetler içindeki komploları ve radikal, solcu faaliyetleri izlemekti. Gerici Sağ kaygısı geçmişte kalmış ve sadece aydınlarda devam ediyordu. Fakat art arda gelecek hükümetler de mevcut düzene gerçek tehdit olarak teşhis ettikleri gelişen Sol üzerinde daha çok yoğunlaşacaklardır.

Atlantik Ötesinden Duyulan Birkaç El Silah Sesi Her Şeyi Altüst Etti Siyasi Entrikalar Koalisyon Kaosları

1963 sonunda yapılan yerel seçimlerde CHP'nin oyları %37'de kalırken, AP %45'i buldu. Sağ kesimdeki ilk şaşkınlık geçmiş ve oylar ana ırmağa, yani AP'ye akmaya başlamıştı. Sağdaki diğer partiler ise CHP'yle koalisyon yaptıkları için oy kaybettiklerini düşünüyorlardı. Bu yüzden ortak

(89)(90) F.Ahmad, a.g.e., s.222.
(91) Ağustos 1963'te Savunma Bakanı İlhami Sancar, Aydemir ve arkadaşlarını kaçırmaya hazırlanan aşırı solcu bir grubun üyelerinin tutuklandığını Meclis'te açıkladı.
(92) Cumhuriyet, 5 Eylül 1963.

liği bozmaya niyetliydiler. Ama tam seçimin kesin sonuçlarının alındığı gün, Atlantik ötesinden duyulan birkaç el silah sesi, her şeyi altüst etti.(93)

22 Kasım 1963 Cuma. İnönü o gece damadı **Metin Toker**'le birlikte operaya gitmişti. Yaklaşık yarım saat sonra Başbakanlık özel kalem müdürlerinden **Fikret Tokat**, ön sırada oturmakta olan Toker'in kulağına eğilerek bir şeyler söylüyor ve çekiliyor. **Toker seyircileri rahatsız etmemek için kalem ve kağıt çıkararak Tokat'ın ulaştırdığı haberi yazıyor ve İnönü'ye uzatıyor. Kağıtta ABD Başkanı Kennedy'nin vurulduğu ve öldüğü belirtiliyor. İnönü damadına hemen kalkmalarını söylüyor ve sessizce operayı terk ediyorlar. Seyirciler, Başbakan'ın bu ani kalkışını kuşkuyla izliyor ve *"Acaba yine ihtilâl mi oldu?"* şeklinde yorumlar yapılıyor, fısıldaşmalar oluyor.**

Toker arka sıralarda oturan ve İnönü'nün yanına gelen **Kemal Satır**'a durumu anlatıyor, seyircilerin merakını gidermek için konunun bu şekilde açıklanmasını istiyor. Satır içeriye giriyor, elektrikleri yakıyor, oyunu durduruyor ve seyircilere ABD başkanının öldürüldüğünü, bu nedenle başbakanın gitmek zorunda kaldığını açıklıyor.(94)

27 Kasım 1963 Çarşamba günü İnönü Amerika'ya gitti, Kennedy'nin cenaze törenine katıldı. Bu onun Amerika'yla ilk karşılaşmasıydı. Türk heyeti, ertesi gün Beyaz Saray'ın yeni patronu Johnson'la görüşecekti. Randevu sabah saat 11:00'deydi. İsmet Paşa, Büyükelçilikte kahvaltısını ediyor ve görüşmeye hazırlanıyordu. Tam o sırada odaya Büyükelçi Turgut Menemencioğlu girdi.

Sonrasını **Turgut Menemencioğlu** anlatıyor:

"Kendisi yüzümden bir şey olduğunu anladı... *'Sende bir şey var, nedir?'* dedi. Bu sefer mecbur oldum. Kem küm ederek anlattım: *'Böyle böyle haberler geldi,'* filan diye... Çok üzüldü tabii."

Gelen haber o günkü Türk gazetelerinin manşetindeydi. Koalisyonun iki ortağı, **CKMP ve YTP, yerel seçimlerde oy kaybetmeleri üzerine Başbakana danışmaya bile gerek duymadan koalisyondan** çekildiklerini açıklamışlardı. **Bu bir siyasal suikasttı.** Hükümet çökmüştü. İnönü artık Başbakan değildi. Oysa birkaç saat sonra Başbakan sıfatıyla Amerika'nın yeni Başkanıyla randevusu vardı. Paşanın tansiyonu yükseldi. Doktoru sakinleştirici ilaçlar yetiştirirken o, Beyaz Saray'a bu skandalı anlatmanın bir yolunu arıyordu:

Turgut Menemencioğlu: "Bana dedi ki, ***'Yeni Reisicumhur**'a telefon edin, **söyleyin. Beni Başbakan olarak kabul edecekti, ama ben artık başbakan değilim.** Bunu iptal edelim.'* Ben telefon ettim. Beyaz Saray'da Kennedy'nin genç yardımcıları vardı. Onlar hemen Johnson'ın ce-

(93)(94) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, "12 Mart İhtilâlin Pençesinde Demokrasi", İmge Kitabevi, 1994, İstanbul, s.131 vd.

vabını verdiler: *'Bu ne demektir? İsmet Paşa çok büyük bir devlet adamıdır. Başbakan olsun veya olmasın Türkiye'yi en iyi temsil edecek kişi kendisidir. Bizim için onunla görüşmek şereftir; bekliyoruz.'* dediler."(95)

İnönü görüşme ardından aceleyle Ankara'ya döner. 2 Aralıkta istifa ettiğinde İkinci İnönü kabinesi de çökmüş, daha doğrusu çökertilmişti.

Planlı Ekonomi Kavramından CHP'liler Sorumlu Tutuluyordu

CHP önderlikli koalisyonları istikrarsızlaştıran etkenlerden biri, yeni kuşak demokrat partili ortakların İnönü'yü ve partisini, kendi zevklerine göre çok fazla radikal, çok fazla solcu görmeleriydi. Yeni anayasadan ve altmışların başında hâlâ tartışılmakta olan planlı ekonomi kavramından CHP'liler sorumlu tutuluyordu. Her seferinde CHP ile koalisyon kuran partiler, kendi taraftarlarının gözünde pembeleşmeye doğru gidiyordu. Bu durum Birinci Koalisyon sırasında AP'de huzursuzluğa yol açtı. Bu defa İkinci Koalisyonda da YTP ve CKMP aynı hastalıktan rahatsız gibiydi. Kasım 1963'te yerel seçim sonuçlarının öğrenilmesinden hemen sonra, İkinci Koalisyon çöktü.(96)

Üçüncü İnönü Hükümeti bir ay süren yoğun pazarlıklar sonucu kurulabildi. Aslında son yerel seçimlerden %45 oyla AP galip çıkmıştı. Ama Meclis'te yeterli oyu yoktu. Bu yüzden görev yine İnönü'ye verildi. İnönü de bu kez iktidar ortağı olarak koalisyonlardan, başarısız darbe girişimlerinden, kısır parti çekişmelerinden yorgun düşmüştü. Paşa, yalnızdı. Kabinesine bakan bulmakta bile zorlanıyordu. 3. Koalisyon, Meclis'te salt çoğunluğu bile tamamlayamadı ve bu Türkiye'nin ilk azınlık Hükümeti olarak tarihe geçti. Ama o Kabine'nin tarihi açıdan bir başka önemi daha vardı: Bu, İsmet Paşanın son Başbakanlığıydı.(97)

Gümüşpala bir kabine oluşturamadı ve görev tekrar İnönü'ye verildi. Küçük partiler koalisyona girmeyi kabul etmedi; İnönü de bağımsızlarla bir koalisyon kurdu. Yunanistan ile açık bir çatışma tehlikesi gösteren Kıbrıs krizi, İnönü'nün imdadına yetişti.(98)

Kıbrıs sorunu 1964 yılı boyunca muhalefet partilerini dış bir sorun karşısında "milli birlik" göstermek zorunda bırakarak, ülkenin dikkatini kendi üzerinde topladı. Hiçkimse bir kabine krizi istemiyordu ve İnönü, istifa tehdidinde bulunarak, bütçeyi ve diğer mali kararları kabul etmeye Meclisi zorlayabildi.(99) **Kıbrıs krizi, dış meselelerde Türklerin yalnızlığını da**

(95) M.Ali Birand, Ç.Dündar, B.Çaplı, a.g.e.
(96) Bkz. Türk basını, 3 Aralık 1963 ve ertesi günler.
(97) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e.
(98) Cumhuriyet, 26 Aralık 1963.
(99) Cumhuriyet, 20 ve 21 Mart 1964.

ortaya çıkardı ve bu durum, özellikle Türklerin NATO'daki müttefiklerine gücenmesine yol açtı; Türk basını ilk kez ABD'ye saldırdı. BM'de Türk tezini hiç kimse desteklememişti ve izleyen aylarda, hükümetin dış politikada yeni bir yönelimi düşünmek zorunda kalabileceğine dair imalar yayıldı.

1961'den sonraki dört yıl iç ve dış dünya görüşleri birbirinden farklı koalisyon partilerinin oluşturduğu hükümetler, etkin politikalar üretemediler. MBK'nın radikal denilen 14'ler grubu: "Sistemi oturtmadan gidersek, ihtilali boşuna yapmış oluruz." demişlerdi. MBK'dan ihraç edilerek sürgüne gönderilmişlerdi. Bu süreçte onlar da geri döndüler. Ancak siyasete soyunmaları gidişatı değiştirmeyecektir. Başını AP'nin çektiği gruplar, bağımsız politikalar yapılmasını engellemektedir; taki 1964'te Kıbrıs sorunu ardından acı gerçeklerle yüzyüze gelene kadar.

1964 Değişimi
Batı'nın Haksızlığı Haklıya Karşı Desteklemesi

Türk dış politikasında 1964 yılından başlayarak görülen değişmeler yalnızca iktidar değişikliğiyle anlatmak mümkün değildir. Gerçekten, bazı dış çevreler bu değişikliği 1961 Ekiminde yapılan seçimlerden sonra önce Adalet Partisi'yle, onun arkasında Yeni Türkiye Partisi ve Millet Partisi'yle, nihayet kendi başına hükümetler kuran Cumhuriyet Halk Partisinin dış politika görüşlerinde aramışlardır. Ancak bu partinin 1950-60 arasındaki tutum ve davranışlanna bakılınca, bunların tek başına Türkiye'deki dış politika değişikliklerini anlatmaya yetmeyeceği hemen ortaya çıkmaktadır. Nitekim, 1961 Ekiminden 1964 başına kadar Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin izledikleri politika eskisinden değişik bir politika değildir. Değişiklik kesin olarak 1964 yılında başlamaktadır.

Kıbrıs olaylarının Türk dış politikasını bu kadar kökünden etkilemesinin sebepleri nelerdir? Bu sorunun karşılığını verebilmek için önce şunu belirtmek gerekir: Kıbrıs Rumlarının adanın yönetiminde değişiklik yapmak için kuvvet yoluyla giriştikleri teşebbüs, uzun çatışmalar ve yorucu çalışmalar sonunda bu ülkenin statüsünü çizmek için vanlan 1959 Zürih ve Londra prensip anlaşmalarıyla bu anlaşmaların bütün ayrıntılarını kesin biçimiyle ihlal etmesiyle başlıyor. Bu teşebbüsle, devletler arasındaki ilişkilerin temel ilkesini teşkil etmesi gereken uluslararası hukuk çiğnenmiştir. Hele adadaki Rum topluluğunun, bu olayda, Türkiye'nin komşusu ve büyük inançlarla katılıp bel bağladığı NATO içindeki müttefiki olan Yunanistan tarafından desteklenmesi Türkiye'de haklı olarak sert tepkiler yaratmıştır. Fakat bundan da önemlisi şüphesiz başta Birleşik Amerika olmak üzere, Türkiye'nin devlet düzenini seçerken kendisine örnek olarak aldığı ve bir dizi siyasal, ekonomik ve askeri bağlarla bağlandığı Batılı devletlerin bu olay karşısındaki tutumlarıdır.

Olup bitenlere siyasal yönden bakılınca da göze parlak bir görüntü çarpmıyor. Batı'nın önderi durumunda olan ve bu niteliğini kendi çıkarlarını gerektirince daha küçük müttefiklerinin kulağını çekerek hatırlatan Birleşik Amerika'nın Kıbrıs konusundaki tutumu, verdiği sonuçlar bakımından, kendi ileri sürdüğü gibi tarafsızlık ya da karışmamak değil, haksızın haklı karşısındaki desteklenmesi olmuştur. Başka bir deyişle **Birleşik Amerika**, Kıbrıs anlaşmazlığında, kendisine daha az bağımlı ve haksız olan müttefiki **Yunanistan'ı kendisine daha sadık ve haklı olan müttefiki Türkiye'ye tercih etmiştir.** Bu durum en azından, Batılı devletlerin çeşitli tarihi, dinsel ve psikolojik nedenlerle **Türkiye'ye Avrupa'nın üvey evladı işlemi yaptıkları** yolunda Türk halkında öteden beri var olan bir kanının daha da kuvvetlenmesine yol açmaktadır.

Gerçekten Kıbrıs olaylarının gelişme çizgisine kısaca göz atılacak olursa, Birleşik Amerika'nın bu konudaki tutumu şöyledir: Bu devlet, Türkiye'nin kendisine uluslararası hukukun vermiş olduğu hakları kullanmasına engel olurken, Yunanistan'ın bu hukuku çiğnemesine göz yummuş, hatta kayıtsız davranışlarıyla ona ortak bile olmuştur. Birleşik Amerika bundan da ileri gitmiş, Türkiye'yi kendisine siyasal ve ideolojik bakımlardan bir numaralı karşıt olarak seçtiği Sovyetler Birliği karşısında yalnız bırakabileceğini bile göstermiştir. 5 Haziran 1964 tarihli Johnson mektubu, bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Oysa, Türk dış politikasının dayanak noktalarından olan NATO'nun, hiç değilse başlangıçta, Sovyet tehlikesine karşı kurulduğunu unutmamak gerekirdi. **Johnson'ın artık pek meşhur olan bu mektubu göstermiştir ki, Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği'ni bu devlet yalnız Amerikan çıkarlarını doğrudan doğruya tehdit ettiği sürece ve ancak bu ölçüde düşmanı saymakta ve De Gaulle'ün de haklı olarak belirttiği gibi, lideri bulunduğu ittifaklar zincirini bu amaçla kullanmak istemektedir.**

Diğer önemli bir hususta ABD ile yapılan anlaşma gereği Türk Ordusu'nun silahlarını Kıbrıs'ta kullanamayacakları konusunda uyarılmasıydı.

Johnson'ın mektubundan çıkan bu sonuç Türk dış politikasını yönetenleri uyandırmış ve Türkiye bundan bir süre önce, Kuzey Atlantik Andlaşmasını uzatmak zamanı gelince ortaya bazı isteklerle çıkacağını açıklamıştır.(100)

---

(100) Johnson mektubunun bir bölümünde şöyle diyordu: "Aynı zamanda Bay Başbakan, askeri yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı Anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli Anlaşma'nın 4'üncü maddesi gereğince askeri yardımın veriliş amaçlarından gayri gayelerde kullanılması için Hükümetimizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetimiz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir."

(Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edebilecek ulusal silah araç-gereç ve mühimmata kavuşması için 10 yıl gibi uzun bir süre beklemesi gerekmiş, halkın bağış ve katkılarıyla çıkartma gemileri inşa edilmiş, dünya piyasalarından askeri teçhizat ve malzeme satın alınmış, ancak 1974 yılında Kıbrıs'a asker çıkarabilmiştir. Türkiye geçmişten ders almayacak benzeri silah kullanma yasağını daha sonraki yıllarda Güneydoğu Anadolu'da PKK terörüne karşı verdiği mücadele sırasında da yaşayacaktır. Bu bağımlı politikaların bağımsızlığı nasıl anlamsız ve işlevsiz kıldığını gösteren tipik bir örnektir.)

1963 yılı sonunda başlayarak 1964 yılı içinde devam eden Kıbrıs olayları karşısında Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumu ve buna karşı Türk Hükümeti'nin ve halkının gösterdiği tepki nedeniyle, iki devlet arasında beliren "mesafe" ve yeni politikanın en iyi örneğini ABD'nin 1964 yılı sonlarında NATO çerçevesinde kurulmasını teklif ettiği "Çok Taraflı Nükleer Kuvvet" (MLF) karşısında Türkiye'nin tutumunda görüyoruz. Batı Almanya'nın nükleer taktikte parmağını bulundurmak için Birleşik Amerika'nın bir süredir NATO üyelerine teklif ettiği ve Sovyetler Birliği'nin sert tepkilerine yol açan MLF projesine, Türkiye birdenbire katılmayacağını bildirmiştir. Basında bu yolda çıkan haberler üzerine, Amerikan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 13 Ocak 1965'te yaptığı açıklamada bu haberi doğrulamış, Türkiye'nin MLF'ye katılmaktan vazgeçmesinin Batı için "psikolojik bir kayıp" olduğunu söylemiştir. **Washington'da 14 Ocak tarihinde yapılan açıklamada, MLF'ye katılmadığı gibi, Türkiye'nin yedi NATO üyesine mensup karma mürettebatlı Claude Ricketts muhribindeki 11 kişilik Türk denizci grubunu da geriye çektiği resmen bildirilmiştir.** Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 15 Ocakta yaptığı açıklamada bu konuda şöyle demiştir: "Çalışmaların son safhasında Türkiye, MLF'ye katılmamış olan NATO devletlerinden ayrı bir tutum ittihaz etmekte kendisi için imkân olmadığına ve bu sebeple MLF teşebbüsüne iştirakten çekilmeye karar vermiştir. Bu karardan ABD üç aya yakın bir zaman önce diplomatik yoldan haberdar edilmiştir. Çalışma grubundaki diğer NATO müttefiklerimize de aynı yolla haber verilmiştir." Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakan Vekili **Kemal Satır** da 26 Ocakta Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada bu konuya değinerek, başta Fransa olmak üzere 7 NATO devletinin projeye muhalefeti karşısında Türkiye'nin vazgeçme kararı aldığını açıklamıştır. Esasen daha 24 Kasım 1964'te Dışişleri Bakanı **Feridun Cemal Erkin** Ankara'da basına verdiği bir demeçte, *"ilk önce büyük devletler bu konuda aralarındaki ihtilafı halletsinler, sonra sıra bize gelir"* demiştir. Bu arada, özellikle yabancı basında, Kıbrıs konusunda Sovyetler Birliği'nin desteğini sağlamak için Türkiye'nin böyle bir yola başvurduğunu belirten yazılar yayınlanmıştır. Nitekim, 4-13 Ocak tarihleri arasında Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Başkanlık Divanı üyesi N.B. Podgorni başkanlığındaki bir Sovyet Parlamento heyeti Ankara'yı ziyaret etmiştir. Türkiye'nin MLF'den çekilme kararını açıklayan gazete, bu kararı Ankara'da yapılan görüşmeler sırasında Podgorni'ye de bildirdiğini ve "Sovyetler Birliği'nin dördüncü adamının bu karardan büyük memnuniyet duyduğunu" yazmıştır. Resmen yayınlanmayan bu iddia karşısında Dışişleri Bakan Vekili Kemal Satır Parlamento konuşmasında şöyle demiştir: "MLF ile ilgili kararımız normal bir gelişmenin ve olayların Türkiye'nin düşüncelerinde yaptığı etkilerin bir neticesidir. Türkiye'nin bu hareket tarzı Sovyetler Birliği ile karşılıklı münasebetlerde havanın ısınmasına yardım etmişse, bu gelişme etken değil, sonuçtur. Sovyetler Birliği ile Moskova ve burada vaki temaslarımızda her iki taraf, içinde bulundukları savunma tertipleri üzerinde bir talep ve şart ileri sürmemişlerdir." Böylece, MLF karşısında Türkiye'nin tutumu, Türkiye'nin "yeni" politikasının ilk işareti oluyordu.

Türkiye Uluslararası Andlaşmaların Uygulanması Karşısında Pasif Protestolardan Başka Birşey Yapmamıştır

Birleşik Amerika'nın bu davranışlarını Kıbrıs anlaşmazlığının bugün gelip dayandığı noktanın bütün sorumluluğunu onun üzerine yıkmak için saymıyoruz. Kıbrıs anlaşmazlığının Türkiye'nin ve Kıbrıs Türkleri'nin çıkarlarına en uygun biçimde çözülmesine engel olan nedenlerin başında elbette Türkiye'nin yalnış tutumları vardır. Bir kere Türkiye uzun yıllar Kıbrıs adasının ve oradaki Türklerin durumuna kayıtsız kalmış, ekonomik ve siyasal üstünlüğün hergün biraz daha çok Rumların eline geçmesinden endişe duymamıştır. İkincisi, çok geç olarak sarıldığı Kıbrıs davasında, 1960 düzeninin, Rumlar tarafından "Enosis"e giden yolda geçici bir aşama olduğunu görememiştir. 1960 Ağustosundan 1963 Aralığına kadar uzanan süre içinde **Kıbrıslı Rumlar bu yolda atacakları son adımların hazırlığını yaparken, Türkiye uluslararası andlaşmaların uygulanması karşısında pasif protestolardan başka birşey yapmamıştır.** Nihayet 1963 Aralığından sonraki gelişmeler sırasında, ada üzerindeki Türk hak ve çıkarlarının hangi yollardan, hangi araçlarla korunacağı konusunda kesin bir görüşe varılmamış, diplomatik çabalar ise Batılıların sonunda bizi tutacakları, **NATO'nun en doğudaki ileri karakolunu kırmayı göze alamayacakları gibi yanlış bir kanıda düğümlenmiştir.** İşin dünya kamuoyunun hakemliğini gerektirebileceği pek geç anlaşılmış, iyi niyet heyetleri gibi etkisi şüpheli tedbirlerle zaman kaybedilmiştir. **İyi niyet heyetleri yola çıktığı sırada, Türk dış politikası, sırtında onbeş yıllık bir yanlış uygulamanın mirasını taşıyordu.**

Dış politikamızı yönetenler, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, uzun süreli ulusal çıkarlarımızın gerektirdiği biçimde davranışlar göstermemişler, daha çok günlük endişelerin etkisi altında kalmışlardır.

Kıbrıs anlaşmazlığı, iç siyasi sorunların ve devam edegelen sosyo-ekonomik krizin bulanıklaşmasına yaradı. 7 Haziran Senato seçimleri, yeni rejimin politikalarının seçmenlerden önemli bir destek görmediği olgusunu açığa çıkararak, AP için açık bir zafer oldu. Savaş tehlikesi ve sıkıyönetimle ağırlaşan bu siyasi istikrarsızlığın esas etkisi ekonomide hissedildi. Yine de, beş yıllık planın ilk yılı, 1963, GSMH'da yüzde 7.2'lik bir artış, plan hedefinden %0.2 daha fazla sağladı. 1964 hasadı ortalamanın üstündeydi; fakat ekonomi bunlara hemen tepki veremeyecek kadar durgundu.

Bu belirsizlik ortamında Yüksek Komuta, "bekle gör" tutumunu benimsedi. Politikacılar, uslu durdukları sürece kendi başlarına bırakıldı, fakat komutanlar daima tetikteydi.(101)

(101) F.Ahmad, a.g.e., s.225.

Süleyman Demirel

"Devr-i Süleyman" Perdesi Açılıyor

"Bu adam, gerçek bir laf üreticisi, dediğimi anımsıyorum. İleride olanak bulur da politikaya atılırsa, çok yükselebilir."

Maliye Eski Hesap Uzmanı Erhan Bener

27 Mayıs 1960 ihtilâlinden hemen sonra silah altına alınan DSİ Genel Müdürü Süleyman Demirel'in soruşturmasını yapan Maliye eski Hesap Uzmanı **Erhan Bener**, anılarında olayı aynen şöyle anlatıyor: "... Bunlardan birisi, makine parkı için satın alınan makinelerin ihalesinde, **Süleyman Demirel**'in yolsuzluk yaptığı şeklinde, rakip bir firmanın yaptığı ihbardı. İhbara göre, Demirel, bu makinelerin ihalesinden önce Amerika'ya gitmiş, daha sonra ihaleyi kazanan firmanın konuğu olarak Amerika'da bulunmuştu. Oradan dönüşte de, daha yüksek fiyatla teklifte bulunmuş olmasına karşın, o Amerikan firmasının makinelerini satın aldırtmıştı.

Bu sorgudan sonra bir yakın arkadaşıma:

- Bu adam, gerçek bir laf üreticisi, dediğimi anımsıyorum. İleride olanak bulur da politikaya atılırsa, çok yükselebilir. Sorgusundaki davranışı, bütün söylediklerini tutanağa geçirmek isteyişi hesaplı bir davranış. Çünkü, o da biliyordu ki eğer bu yönetim kendisini tasfiye etmeye kararlıysa; bunu, benim sorgusunu yaptığım küçük olaydan yararlanarak yapmak istemez. Böyle bir niyet olmadığına göre -ki olmadığı, kendisinin askerliğini, Planlamada uzman olarak yapmasından, Maliye Bakanına özel danışmanlık yapmasından belli- ileride, bugünkü korkusuzca davranışının meyvasını toplamak için elinde bir belge bulunmasını istiyor."

"Ağa'nı bize ver. Bunu, senden kayıtsız, şartsız istiyoruz."

Şevket Demirel

"Paşa, komaya girmişti. Bir aralık gözünü açtı. Eski yaverine: *'Sabit, ben gidiyorum. Allahısmarladık'*, diyebildi. Bu, Ragıp Gümüşpala'nın son sözleri oldu. Gece yarısından sonra saat birbuçukta son nefesini verdi.

Adalet Partisi'nin kurucularından İhsan Sabri Çağlayangil, Genel Başkanlarının vefatını böyle anlatmıştı. Adalet Partisi Tüzüğü uyarınca, yerine Teşkilat Başkanı **Sadettin Bilgiç** vekil olacaktı. Seçim bölgesindeydi. Apar topar geldi. Sabaha karşı Ankara yolunu tuttu. Büyük Kongre'ye kadar partiye bir 'Genel Başkan Vekili' atamak gerekiyordu. Merkez Temsilciler Meclisi toplandı. Sayın Bilgiç resmen vekil oldu."

1964 sonbaharında Demirel kardeşlerin müteahhitlik bürosunu ziyarete giden AP kurucularından Dr.Sadettin Bilginç, Dr.Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Cevat Önder ve Cihat Bilgehan, Süleyman Demirel'i yeniden siyaset sahnesine davet ediyorlardı. AP heyeti bu arada büronun idari iş-

lerini yürüten Şevket Demirel'e, *"Ağa'nı bize ver. Bunu, senden kayıtsız, şartsız istiyoruz. Bu, bir memleket meselesidir."* diyorlardı.

AP'nin "ikinci adam"lığına kadar yükselen 38 yaşındaki İnşaat Yüksek Mühendisi Süleyman Demirel'e genel başkanlık yolu böylece görünmüştü.(102)

Başını "Koca Reis" Sadettin Bilgiç'in çektiği "Hışımlılar": *"Demirel Mason'dur", "AP artık orduya karşı izlenen ezik politikayı terk etmelidir."* diyorlardı.

Gümüşpala'nın ölümü AP'yi bir dönüm noktasına getirdi. Parti, artık değişim bekleyen kitlelere, beklediğini verecekti. Şimdi 30 yıl Türkiye'nin kaderine hükmedecek insanın tarih sahnesine çıkma zamanıydı.

Tek yapılacak iş, kıratı iktidara sürecek lideri bulmaktı. Tüzük gereği Kongreye kadar partinin başına vekaleten Teşkilat Başbakanı Sadettin Bilgiç geçti. Kongre kasımda yapılacak ve kasıma kadar kıyasıya bir mücadele sürecekti. AP içinde iktidara oynayan iki eğilim vardı: **"Hışımlılar"** ve **"Ilımlılar"**...

Başını "Koca Reis" Sadettin Bilgiç'in çektiği "Hışımlılar" AP'nin artık orduya karşı izlenen ezik politikayı terk etmesinden yanaydılar.

"Ilımlılar"ın adayı ise eski bir asker olan Tekin Arıburun'du. Ilımlılar da uzlaşmayı ve ilişkileri gerginleştirmeden sürdürmeyi istiyorlardı. Ama iki adayın da bir handikapı vardı. Deneyimsizdiler... Devlet tecrübeleri yoktu. Oysa iktidara yürüyen AP'ye hem genç, hem de devleti bilen bir lider lazımdı. Düşününce de akla, bu tanıma uyan bir tek kişi geliyordu.

Oysa o sıralarda Demirel kendi işleriyle meşguldü. Ünlü parti baskınından sonra AP'yle ilişkilerini askıya almış, iş hayatına atılmıştı. Yarım gün ODTÜ'de ders veriyor, kalan zamanda da ODTÜ'nün yeni kampüsünü inşa eden Amerikan **Morisson** firmasının Türkiye temsilciliğini yürütüyordu. Bu görevinin ileride yıllarca muhaliflerine koz olacağı aklından bile geçmiyordu.

İşte tam o sıralarda bir gün partili arkadaşları son derece cazip bir teklifle kapıya dayandılar. Mehmet Turgut (AP Milletvekili): ***"Gel, seni Genel Başkan vekili seçelim.*** *Çünkü Temsilciler Meclisi'nde biz hakimiz o zaman. Kongreye götürelim. Kongrede de tek aday ol. Genel Başkanımız ol."* dedi.

İşte Süleyman Demirel'in 30 yıl sürecek siyasal mücadelesi o gün verdiği bu tarihi kararla başladı. 30 yaşında Menderes'in Genel Müdürü olan bu orta yaşlı mühendis, şimdi 40 yaşında Adalet Partisi'nin liderliğine soyunuyordu.

(102) Hulusi Turgut, "Demirel'in Dünyası", Hulusi Turgut&ABC Ajansı, 1992, s.170.

Demirel Bilgiç'e sinirlenip orduya sataşınca fatura Bilgiç'e kesildi. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay zehir zemberek bir uyarı mektubu yazdı. Bunun üzerine de "Bilgiç Başkan olursa, ordunun iktidarı AP'ye vermeyeceği," dedikodusu yayıldı. Nihayet üçüncü darbe de eski DP'lilerden geldi. AP Kongresi'ne 20 gün kala sessizce tahliye edilen Bayar, yakınları aracılığıyla Demirel'i işaret edince, Bilgiç'in hiç şansı kalmadı.(103)

Mason Cemiyetinin Mührünü Taşıyan Sahte Belge

"Ben Mason değilim. Evimde her sabah Kur'anıkerim okunur."

Süleyman Demirel

Kongreye 15 gün kala, Süleyman Beyin aday olarak çıkması üzerine Bilgiç onun hakkında bazı araştırmalar yapma gereksinimi duydu. Ve Ankara Bilgi Mason Locası tarafından bastırılan ve masonların birbirlerini tanıtan gizli albümde Demirel'in bulunduğu sayfayı çoğaltıp delegelere dağıttı. Partinin muhafazakâr ve milliyetçi görüşe sahip delegeleri, Süleyman Beyin seçim şansını azaltmak için seçilen bu yoldan etkilendiler.

Bu durumda, Süleyman Demirel de bu önemli sorunu aşabilmek için Mason Locası'ndan, Mason olmadığına dair bir vesika temin etti. Demirel taraftarları Necdet Egeran tarafından imzalanan ve Mason cemiyetinin mührünü taşıyan, gerçeği yansıtmayan bir belgeyi dağıttılar. Bu sahte belge ile Adalet Partililer iki cami arasında kalmış oluyorlardı.

Bir taraftan *"Demirel Mason'dur"* diyen mühürlü belgeler dağıtılıyor, öbür tarafta *"Mason Değildir"* diye yine mühürlü belgeler veriliyordu. Cebinde sahte belge ile kürsüye çıkan Süleyman Demirel politik yaşamının ilk büyük yalanını söyleyecekti. Hem de binlerce kişinin gözünün içine baka baka *"Ben Mason değilim. Evimde her sabah Kur'anıkerim okunur."* diye başlayan sözlerle bir konuşma yaptı ve kongrede bulunan muhafazakâr delegelerin çoğu üzerinde bu konuşması ile önemli iz bıraktı.(104)

Cuma günü Ankara'da Büyük Sinema'da toplandı. Ortada üç aday vardı: **Sadettin Bilgiç**, **Tekin Arıburun** ve **Süleyman Demirel**...

Genel Başkan adayının Mason olduğundan, Morrison firmasının Türkiye temsilciliğini yaptığına, iş çevrelerinin ve Amerikalıların adamı olduğundan, parti basıldığında şapkasını alıp gittiğine kadar binbir söylenti ortalığı kaplayıverdi.(105)

Ama Demirel, seçimde yine de kimsenin tahmin etmediği kadar yüksek bir oy alarak Bilgiç'in oylarının iki katına ulaştı. Demirel siyaset hayatının ilk basamağına işte böyle tırmandı. Artık o İnönü karşısındaki "Ana

(103) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e.

(104) Ömer Lütfü Erol, "Asker Devrim Darbe", II.Cilt, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2003, İstanbul, s.489-493.

(105) Demirel Eisenhoower Exchange Fellowship (EEF) bursundan yararlandı.

Muhalefet Parti lideri"ydi. İnönü 80, Demirel 40 yaşındaydı. İnönü misyonunu tamamlamıştı. Kendi açıklamasına göre tam 15 darbe girişimini önlenmiş, orduyu kışlasına çekmişti. 27 Mayıstan 4.5 yıl sonra demokratik düzen nihayet kuralları gereğince işlemeye başlayacaktı.(106)

3.Koalisyon günleri artık sayılıydı. Ülkedeki gücünden ve Yüksek Komuta'nın toleransından emin olan Demirel, AP'nin gerekli 226 oyu sağlar sağlamaz hükümeti düşüreceğini ilan etti.(107)

Son 5 yılda ülkede İnönü'süz bir Hükümeti düşünmek bile mümkün değildi, ama işler değişiyordu.

Demirel'in Yükselişi Karşısında İnönü'yü Asker Bile Kurtaramazdı

13 Şubat 1965 Cumartesi, TBMM O gün Meclis'te bütçe oylaması vardı.

Metin Toker: *"Oylama günü Meclis tıka basa doluydu. Paşa, daha oylamadan önce açıklamıştı ki, eğer kırmızı oylar, yani red oyları beyaz oylardan, yani kabul oylarından bir tane fazla çıkarsa istifa edecekti."*

Sayım kağıdına son artı koyulduğunda, Meclis'te bir alkış koptu. Kırmızılar gereken sayıya ulaşmış, Hükümet devrilmişti. Kimse sonuca inanamıyordu. Bu artık Hükümet'te İsmet İnönü yok demekti. Cam kabinin arkasındaki bir yeni adam, 40 yıllık İsmet Paşayı küçük bir işaretle devirivermişti. Hem de ondan aldığı taktikle.

Metin Toker: *"İsmet Paşa oylamanın sonunda üzüntülü değildi ama, üzüntülü olanlar vardı. Sanırım askeri erkan üzüntülüydü. Bir de dinleyici locasındaki hanımlardan bir kısmı gözyaşlarını tutamıyordu."*

İnönü oylama sonucu açıklandıktan sonra kürsüye geldi, istifasını hemen Cumhurbaşkanı'na vereceğini söyledi ve alkışlar arasında kürsüden indi. Rejim artık onsuz da işleyebilirdi.

Son 5 yılda ülkede İnönü'süz bir Hükümeti düşünmek bile mümkün değildi, ama işler değişiyordu. Artık asker yoktu devrede. Seçimlere 8 ay kalmıştı ve ülke hükümetsizdi. Aslında görevi Demirel'in alması gerekiyordu ama AP lideri istemedi. Başbakanlık için erkendi, deneyimsizdi. 8 aylık bu geçici dönem için mutedil bir isim bulundu: İnönü'nün eski bakanlarından, yeni AP senatörü **Suat Hayri Ürgüplü.** Hükümeti Ürgüplü, CHP'nin karşısındaki cepheye yani AP, YTP, CKMP ve MP'li bakanlarla kurdu. Demirel de Başbakan Yardımcılığı koltuğuna oturdu.(108)

(106) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e.
(Bu olaydan sonra Masonlar içinde büyük bir kargaşa ve bölünmeler oldu.E.Y.)
(107) Cumhuriyet, 19 Aralık 1964.
(108) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e.

Türkiye'nin "hızlı, dengeli ve istikrarlı kalkınması için" yabancı sermayeye dayanması bu yeni eğilime uygundu.

Artık dördüncü kez İnönü'yü ülkeye dayatma diye bir sorun yoktu. Ekim 1965 genel seçimlerine kadar geçici hükümeti kurmakla görevlendirilen kişi, 1961'de Kayseri'de AP listesinden bağımsız senatör seçilen **Suat Hayri Ürgüplü**'ydü. 20 Şubatta ilan ettiği hükümet, Adalet Partisi'nin büyük ortak olduğu 4 partili bir koalisyondu.(109)

Yeni hükümetin politikası, AP'nin son kongresinde saptanan çizgiyi izleyerek sağa doğru kaymaya başladı. Ürgüplü, özel girişimin kaygılarını gidermek için devlet sektörünün sınırlarını belirlemeye söz verdi; Ticaret Bakanı **Macit Zeren**, hükümetin özel girişimin egemen olduğu karma bir ekonomiye inandığını belirtti. Yeni rejimin ana temalarından biri olan sosyal adalet kaybolup gidiyordu. Demirel'in, Türkiye'nin "hızlı, dengeli ve istikrarlı kalkınması için" yabancı sermayeye dayanması bu yeni eğilime uygundu. CHP'liler yabancı yatırıma karşı değildi; daha ihtiyatlıydılar ve petrol gibi temel kaynakların kontrolünü elde tutmak istiyorlardı. İnönü koalisyonların başındayken, petrol sanayinin millileştirilmesinden söz edilmişti. Demirel, böylesi önlemlere karşı olduğunu açığa vurdu. *"Yabancı petrol şirketlerinin mallarına ve alanlarına el mi koyacağız?"* diye soruyordu kızgınlıkla ve ekliyordu: "*Bizim için, kanunla tanınan hakları geri alıp kanun dışı el koymak düşünülemezdir...*"(110)

Dördüncü Koalisyonun Sola yönelik politikası da daha sert ve baskıcı oldu. İşçi Partisi'nin toplantıları sık sık silahlı çetelerin saldırısına uğruyor, yayınları yerel görevliler tarafından yasaklanıyordu. Böylesi engellemeler hiçbir zaman açık hükümet onayıyla uygulanmamıştı. **Devlet görevlileri, sosyalizme izin veren anayasaya aykırı hareket ettiklerini bildikleri için, Sola karşı suçluluk duygusuyla hareket ediyorlardı. Demirel'in ise hiçbir vicdan rahatsızlığı yoktu.** Türkiye Sanayi ve Ticaret Odaları ile Borsalar Birliği toplantısında konuşurken, hükümetin sınıf mücadelesine izin vermeyeceğini ve bunu yaratmak isteyen **"sapık düşüncell gruplar"**a karşı birleşmenin zamanının geldiğini söylüyordu.(111)

İşçi Partisi lideri Mehmet Ali Aybar, Demirel'e yanıt verdi: *"Başbakan Yardımcısı sınıf kavgasını önlemek mi istiyor? O halde, hemen petrolü millileştirsin, topraksıza toprak versin, herkesten gücüne göre vergi alınmasını sağlayacak vergi kanunları çıkarsın, işsizlik sigortası kanunu getirsin. Kısacası, Anayasayı eksiksiz, tastamam uygula-*

(109) Cumhuriyet, 17 Şubat 1965.
(110) Ankara Radyosu, 16 Mayıs 1965.
(111) Cumhuriyet, 30 Mayıs 1965.

sın. *Yoksa, 'sınıf kavgasını önlemek' sözünün altında yatan gerçeğin bugünkü bozuk düzeni ayakta tutmak çabasından başka bir şey olmadığı ortaya çıkar."*(112) Olaylar Aybar'ın değerlendirmesinin doğru olduğunu kanıtladı. Demecinin basında yayınlandığı gün, bakanlar kurulu "aşırı Sol"a karşı yeni önlemlerin alınmasını istedi. Partiler, TİP'in genel seçimlere girmesini önlemeye kararlıydı.(113)

Çiçeği Burnunda Demirel 12 Marta Giden Sürecin Fitilini Ateşliyor
Samsun'da Elinde Kur'anıkerimle:
"Kendimize Müslüman bir millet diyebilmeliyiz."

Adalet Partisi'nin yürüttüğü seçim kampanyası, heyecanlı antikomünizm sloganlarına ve İslâm'a dayanıyordu. Demirel'in 29 Haziran Samsun konuşması temayı belli etti: *"Biz komünist düşmanıyız. Komünizmle yılmadan mücadeleye kararlıyız... Biz aşırı sol cereyanlarla mücadeleye kararlıyız... Nüfusumuzun %98'i Müslüman olduğu için komünizm Türkiye'ye giremez. Kendimize Müslüman bir millet diyebilmeliyiz."*(114)

Böylesi propagandalara karşı koymayan CHP'liler Cumhurbaşkanı Gürsel ve Başbakan Ürgüplü'ye başvurdular ve şöyle dediler: ***"Adalet Partisi lideri ve Başbakan Vekili Demirel'in sorumsuz bir şekilde ortalığa yaymaya devam ettiği solculuk ve komünizm suçlamaları, halkı düşman kamplara bölüyor. Ülkeyi bir iç savaşa sürüklenmekten kurtarmak için, acilen müdahale etmenizi öneririm..."***(115)

Demirel yine ilk günlerinden birinde, **Samsun'da halka hitap ederken elindeki Kur'anıkerimi öperek söze başlamak suretiyle** demokraside dini siyasete alet etme yolunu açmış, Demokrat Parti'nin devamı olduğunu da kanıtlamıştı. **Demirel giderek tarikatları, siyasetinin ana unsurları olarak kullanmaya başladı. Said-i Kürdi'yi yüceltti. Ondan "Said-i Nursi Hazretleri" diye söz ederek paye verdi.**(116)

Demirel'in Bir Elinde Kızıl Çamur Diğer Elinde Yeşil Bayrak

Türkiye'de Atatürk'ün en büyük eserlerinden biri olarak 40 yıldır artık unutmuş olduğumuz mezhep kavgaları şu son 5 yılda yeniden alevlendiriliyor.

Sadi Koçaş, Demirel'in Din-Siyaset popülizmi için şöyle diyor:
1965 seçimlerinin propaganda faaliyetlerine sayın Demirel bir elinde

(112) Cumhuriyet, 31 Mayıs 1965.
(113) F.Ahmad, a.g.e., s.227.
(114) Son Havadis. 30 Haziran 1965.
(115) General Suphi Baykam'ın telgrafı, Cumhuriyet, 1 Temmuz 1965.
(116) Ö.Lütfü Erol, a.g.e., s.489.

bir avuç Kızıl Çamur, diğer elinde bir Yeşil Bayrak ile başladı. O gün bu gün de bu huyundan vazgeçmemiştir. Çünkü bu yolun seçim kazanmak için en kolay yol olduğunu görmüştür. Ama bu tutumla memleketi işte bu gün içinde bulunduğumuz noktaya getirmiştir. Kim sosyal adaletten bahsetmiş ise, onun suratına bir avuç kızıl çamur fırlatmış; nerede imkân bulmuşsa yeşil bayrak açarak saf, samimi ve temiz müslüman vatandaşın inançlarını istismar etmiştir.

Türkiye'de Atatürk'ün en büyük eserlerinden biri olarak 40 yıldır artık unutmuş olduğumuz mezhep kavgaları şu son 5 yılda yeniden alevlendirilmiştir. Nurcunun Süleymancıya, Süleymancının bilmem ne tarikatına, tamamının birden Türk milletinin birliğine, bütünlüğüne kasteden faaliyetleri, şu son 5 yılda gemi azıya almıştır. Aydın vatandaşın gözünde dindar vatandaşı mürteci; dindar vatandaşın gözünde aydın vatandaşı dinsiz gösteren hava da son beş yılda yine 15 sene evvelki haline döndürülmüş ve o günkü derecesini fersah fersah aşmıştır.

Bu yetmiyormuş gibi İmam Hatip okullanna Kuran kursu düşmanlığı; Kuran kurslarında da Aydın din adamı alerjisi yine şu son beş yılda olabildiğine ve planlı olarak geliştirilmiştir ve bu halin plancılarına hiçbir kuvvet diş geçirememiştir.

Milletin dini inanışlarının gücünden, başka yönlerde ve başka amaçlarla faydalanmak arzusu ve bu gayretin yurt dışından yabancı parasıyla yönetilmesi Türkiye'de mihraklar kurulması, Hamiler sağlaması hep bu beş yıl içinde başarılmıştır.(117)

Dini söylemlerle oy avcılığı önlemeyen yükselişe geçmişti.

Koalisyonların Ağız Kavgalarından Bıkan Yüksek Komuta

Artık Müdahale Etmeye İstekli Değildi

Mecliste AP'li milletvekilleri, kendilerini eleştiren askerlere ***"Haydi, başka bir devrim yapın."*** diyerek alay bile ediyorlardı.

Adalet Partisi bütün öngörüleri altüst edip, oyların %52.9'unu ve 240 sandalye kazanarak seçimde ezici bir çoğunluk elde etti. Amacı bir partinin Meclis'e hakimiyetini önlemek olan nispi temsil sistemi işe yaramamıştı. Oyların sadece %28.7'siyle, çok partili dönemdeki en düşük düzeyde oy alan CHP için sonuçlar felaketti. Ancak nispi temsil sistemi, 134 milletvekili kazanmasını sağladı. Millet Partisi, CKMP ve YTP gibi sağ partiler oylarını AP'ye kaptırdılar ve sadece %12.2 oy alıp 61 sandalye kazana bildiler. Büyük ilgi uyandıran İşçi Partisi, birçoklarının öngördüğü kadar iyi sonuç alamadı. Fakat, %3 oyla 15 sandalye kazandı varlığından beri sürekli baskılara maruz kalan ve çok sınırlı mali kaynaklara sahip bir

---

(117) Sadi Koçaş, "Atatürk'ten 12 Marta", 4. cilt, 1977, İstanbul, s.1777.

parti için dikkate değer bir performanstı. Az sayıdaki milletvekili sayısına karşın, İşçi Partisi, siyasi tartışmaların niteliğini değiştiren önemli bir muhalefet rolü oynadı. Özden çok vurgu bakımından birbirinden farklı olan partilerde bulunmayan ideolojik boyutu tartışmalara kattı.(118)

Yüksek Komuta artık müdahale etmeye istekli değildi ve CHP'liler yapabildikleri kadarıyla başlarının çaresine bakmak zorunda kaldılar. CHP'liler, aydınları İşçi Partisi'nden geri almak, ilerici yeni bir imaj yaratmak için seçim kampanyalarının bir parçası olarak "ortanın solu" sloganını kullanmaya başlamışlardı. **Ancak Pavlovian bir tepki vermeye koşullanmış bir toplulukta "Sol" terimini kullanmak lanetlenmeye yetiyordu.** Seçmenler Profesörler Nihat Erim'in, İsveç, Norveç, Fransa, İngiltere ve Almanya'da ortanın solu hükümetler bulunmasına rağmen bu ülkelerin komünist olmadıklarını açıklamasını anlayacak kadar deneyimli değildi. **CHP, irrasyonel bir komünizm düşmanı değildi; ortanın solu politikası komünizmin en iyi panzehiri olduğuna inanıyordu. Ancak sağcı partiler CHP'yi solculukla itham ettiler.**(119)

Ekonomi durgunlaşırken genel af gibi konular üzerine ağız kavgalarıyla geçen koalisyonlar dönemi birçok potansiyel seçmeni soğutmuştu. Altmışlar boyunca seçimlere katılım gerilemeye devam etti ve 1969 seçimlerinde, vatandaşlık haklarını kullanma zahmetine katlanan kayıtlı seçmenlerin oranı 64.3'e düşecektir.(120)

AP'nin zaferine başlangıçta gösterilen tepki, bir rahatlama oldu; ülke, istikrarsız koalisyonlar dönemini geride bırakmıştı. Dahası, ordu yeni kuşak demokrat olan AP'nin tek başına iktidara gelmesine ses çıkarmamıştı. Bu kez, bir protokolle sonuçlanan hiçbir Silahlı Kuvvetler Birliği toplantısı olmadı. Demirel, bunun için itibar kazanmış olmalı; zira bilinçli bir şekilde komutanları kazanmaya çalışan oydu. Meclise giren emekli askerlerin çok büyük bir kısmının AP'den olması şaşırtıcı değildi.(121)

Hükümet, Aydemir'in başarısız 1963 darbe girişimine katılanları kapsadığı gibi eski DP'lileri de kapsayan bir kısmi af yasa tasarısı önerecek kadar ordudan emin olmuştu. Senato'daki Milli Birlik Grubu tasarıyı kınayan bir demeç yayınlamasına karşın, Yüksek Komutadan uyarıcı hiçbir ses gelmedi. Milli Birlik Grubu, tasarıyı "anayasanın başlangıç bölümünde belirtilen ilkeleri yok etme" girişimi olarak niteledi ve hükümeti, seçimlerle aldığı meşruiyetini yitirmekte olduğu konusunda uyardı.(122) Adalet Partisi, orduda hiçbir taraftara sahip olmadıklarını bildiği için, eski askerlerin tehditlerine artık aldırmıyordu. **Meclisteki AP'li milletvekilleri,**

(118)(120) F.Ahmad, a.g.e., s.228.
(119) Milliyet, 8 Ağustos (Erim) ve 22 Ağustos 1965 (Feyzioğlu).
(121) J.C.Hurewitz, "Middle East Politics: the Military Dimention", 1969, s.505.
(122) Milliyet, 17 ve 18 Ocak 1966.

kendilerini eleştiren askerlere *"Haydi, başka bir devrim yapın."* diyerek alay bile ediyorlardı.(123)

Demirel gizlice, *"İyi saatte olsunlar"ın başkanına gidiyor ve seni Cumhurbaşkanı yapacağız"* diyor...

Süleyman Demirel anlatıyor:

"Rahmetli Ziya Selışık MAH Reisiydi. Yani MİT değil de, MAH'tır o zaman. Gelir bana her hafta istihbarat raporunu verirdi. Enteresan bir adamdı. Çok iyi yetişmiş bir istihbaratçı. Bir de böyle resmi konuşmazdı. Tatlı tatlı, sohbet eder gibi konuşurdu. Herhangi bir rahatsızlık, huzursuzluk vesaire anlamında haberi varsa 'iyi saatte olsunlar şöyle düşünüyor' filan diye bilgi verirdi. Boyuna 'iyi saatte olsunlar... iyi saatte olsunlar'... Allah allah, bu 'iyi saatte olsunlar kim acaba?' Ben verdiği bilgilerden çıkardım bir şey ama... sonra sordum: 'Ziya Bey bu, 'iyi saatte olsunlar', cihet,i askeriye tarafı mı?' dedim. 'Evet' dedi, o işte..."

Şubat 1966 Ankara. Süleyman Demirel: *"Başbakanlık'ta çalıştım. Mart ayı. Muayyen bir saat, 6,5-7 filan oldu. Ortalık kararmıştı. Dedim ki, hususi kalem müdürüme, 'arkadan kimse gelmeyecek. Emniyet Müdürü dahil. Ben tek başıma gideceğim, nereye gittim, ne oldum, kimse bilmeyecek.' Sunay zaten Başbakanlığın arkasında Saracoğlu evlerinde oturuyordu. Gittim, beni karşıladı. Oturduk. Dedim ki, 'Biz sizi Devlet Başkanı yapacağız.' Yani Sunay, benim emrimde, ama bak ben sana geldim, benim emrimde olan kişi olarak, sizin emrinize gireceğiz biz. Türkiye'nin menfaati bunu gerektiriyor. Sizden istediğimiz bir tek şey var: O da Türkiye'nin istikrar içinde yoluna devam etmesine yardımcı olacaksınız. Sadece benim partim değil, başka partiler de sana oy verecek. Bunların hepsini aradık, öyle geldik. Dedi ki, 'Şeref sayarım böyle bir görevi."*

Ordu ve AP, CHP'yi de ikna ederek ılımlı Sunay üzerinde anlaştı. Sunay, 14 Martta apar topar istifa ettirildi ve Ragıp Üner'den boşaltılan yere Senato'ya atandı. Yerine ordunun en sert komutanlarından Orgeneral **Cemal Tural** getirildi. Genelkurmay'daki uğurlama töreninde Sunay mağrur bir edayla merdivenlerden inerken, aslında farkında olmadan Türk siyasetinde yeni bir geleneği de başlatıyordu: **Artık, emekli Genelkurmay Başkanları için bir sonraki durak Cumhurbaşkanlığı Köşk'ü olacaktı. Karargahtan uğurlanan arabalar bundan böyle doğruca Çankaya'ya çıkacak ve Köşk'ün sivilleşmesi için yaklaşık çeyrek asır daha beklenecekti.**

28 Mart 1966 Pazartesi, TBMM

CKMP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş şöyle diyor:

"Genelkurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı adayı yapılmasını bir nevi siyasi rüşvet sayıyorduk. Yani politikacıların korkuyla 'İşte sizin başınızı

(123) Milliyet, 3 Şubat 1966.

Çankaya'ya getirdik, Cumhurbaşkanı yaptık' gibilerinden bir hareketi biz doğru bulmadık."

Demirel, Sunay'ı Cumhurbaşkanlığı'na yollayarak orduyla partisi arasındaki husumete ve grubundaki ihtilâl korkusuna bir son verdiğini düşünüyordu. 5 yıl sonra bir başka Mart günü asker kapıya dayandığında bu hesabın boşa çıkacağı o anda kimsenin aklına gelmiyordu. Oysa 1971 Martı için geri sayım o günlerde başlamıştı.(124)

Demirel'in Bir Gecede 200 Bin Kişilik Milis Gücü Kurma Tehdidi
Ulusalcı Hareketlere Karşı ABD Destekli Siyasal İslâmın Dört Koldan Örgütlenişi

Süleyman Demirel'in AP Hükümeti bir yandan kendi iktidarını sınırlayan devlet aygıtlarının ve özellikle ordunun parlamento üzerindeki hakimiyetinin meşruiyetine karşı aşağıdan gayri resmi bir propaganda yürütürken, yukarıdan burjuvazinin hegemonyasının bir parçası haline geldiği oranda **iktidarını seçilmiş olmayan güç odaklarıyla bütünleştirmeye gidiyordu.** Böylece **ABD'nin ve büyük burjuvazinin oluşturdukları mutabakat çerçevesinde hükümet, devlet ve ordunun dorukları, gelişmekte olan sol muhalefet karşısında bir iktidar bloku kurmayı başardılar.** Büyük burjuvazi siyasal, ekonomik ve toplumsal programını yürürlüğe koymak üzere önünü açmakta bir koçbaşı yaratmış oldu.

Demirel'in devlet aygıtlarının, üniversitelerin ve Silahlı Kuvvetlerin tabanından, kendi iktidarına yönelen direnişi dengeleyebilmek ve İslamcı grupları toplumsal muhalefete karşı vurucu güç olarak uzun süre kullanmıştı. TİP toplantılarına yönelik ilk baskınlara, Komünizmle Mücadele Demekleri'nin militanları ve AP üyeleriyle birlikte İmam Hatip Okulları öğrencileri de aktif olarak katılmışlardı.

Tüm üçüncü dünyada olduğu gibi Ortadoğu ülkelerinde de ulusal kurtuluş hareketlerinin giderek güçlenmesi, Filistin halkının İsrail işgaline karşı giderek daha örgütlü bir direnişe geçmesi karşısında, **ABD, ARAMCO petrol şirketinin kontrolü altındaki Suudi Arabistan ve Körfez emirliklerindeki gerici rejimleri kullanarak İslâmı hızla politize etmeye ABD egemenliğiyle çatışan devrimci güçlere karşı güçlü bir denge unsuru yaratmaya yöneldi.** Bu amaçla 1962'de Mekke'de **Rabıtat-ül Ale-ül-İslâm örgütü** kurulmuştu. Rabita'nın 41 kurucusu arasında AP'li milletvekili **Ahmer Gürkan** ile **Sebilülreşat** dergisi sahibi **Salih Özcan** da vardı. Uluslararası siyasallaşmış İslâm örgütleriyle organik bağ kurulduktan sonra onbinlerce cami ve Yeşilay şubeleri kısa zamanda AP ocakları haline dönüştürüldü. **Mayıs 1967'de, İmam Hatip Okulu mezunlarının**

(124) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e.

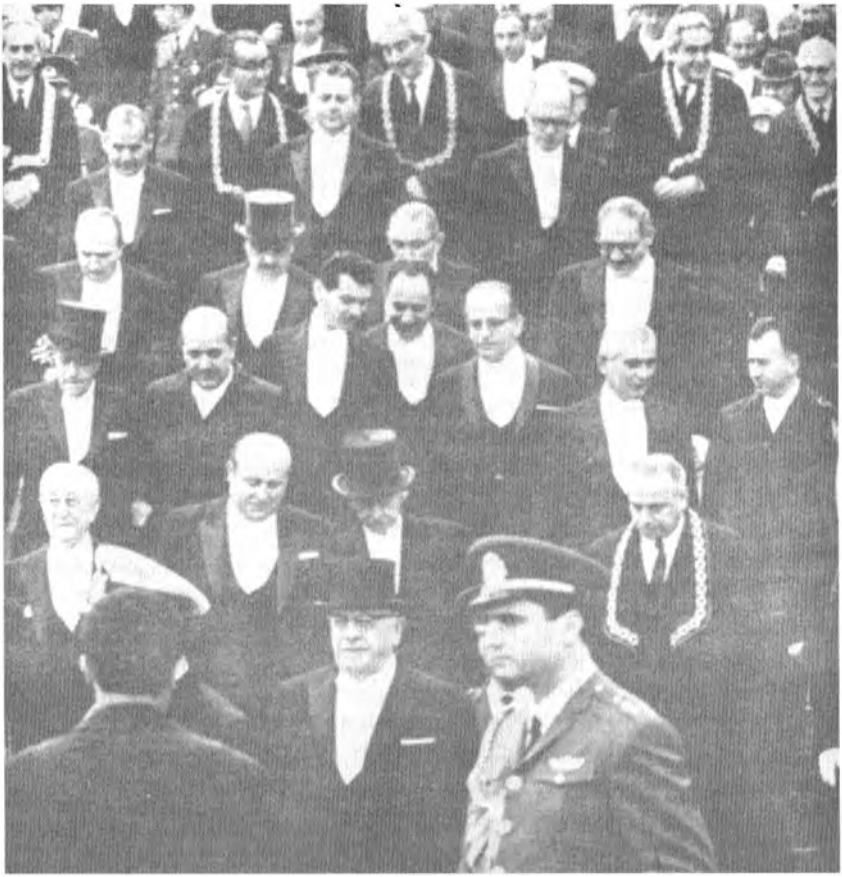
da üniversitelere alınmasını sağlayan bir yasa çıkartılarak, ümmetçilerin yüksek öğretim kurumlarında ve giderek devlet kademelerinde daha etkin hale gelmesine olanak hazırlandı. İslâmcılar, devlet üzerindeki etkinliklerini artırmak amacıyla **İlim Yayma Cemiyeti**'ni kurdular. Zamanın hızla yükselen sanayicisi ve bankacısı Sakıp Sabancı ile Ziraat Odaları Birliği Başkanı büyük toprak ağası **Fahri Tanmam** da bu Cemiyet'e maddi destek verdiler.

İlim Yayma Cemiyeti (İYC) kısa zamanda 17 şubeli ve 35 milyon lira yıllık bütçeli bir kuruluş haline geldi. Devlet eliyle kurulan 5 İslâm Enstitüsü, **İmam Hatip Okulları** ve Kuran Kursları bu cemiyetin güdümüne girdiği gibi, cemiyet üyeleri de Demirel tarafından devletin kilit noktalarına yerleştirildi. Örneğin, **Turgut Özal** Devlet Planlama Teşkilatı'nın, Kardeşi **Korkut Özal** TPAO'nun başına geçirilirken, **Necmeddin Erbakan** da TOBB Genel Sekreterliği'ne getirildi. Bakanlıkların önemli daireleri, DDY, YSE de İslâmcıların yönetimine verildi. (Sonradan buradan polis zoruyla dışarı atılacaktır.) İYC ayrıca **MTTB**, **Yeşilay** ve **Hademe-i Hayrat** cemiyetleri ile **Komünizmle Mücadele Dernekleri** üzerinde de etkindi. O sırada arka arkaya yayınlanmaya başlayan ve Komünizm'e karşı kutsal cihad çağrısı yapan Bugün **Bâbıâlide Sabah**, **Yeni Asya** ve **İttihad** gazeteleri de İYC üyeleri tarafından yayınlanıyor, bu gazetelerin kışkırtıcı yayınlarında sürekli olarak Endonezya'daki gibi komünistlere karşı cihad açılarak, bir kan banyosu yapılması zamanının geldiği telkin ediliyordu.

AP Hükümetinin toplumsal muhalefet karşısında dolaysız bir güç olarak Silahlı Kuvvetler ve bürokrasiye tam olarak güvenemeyişi onu gayriresmi güçler arayışına itmiş, hatta Süleyman Demirel, Kasım 1966'da İzmir'de bir açık hava toplantısında, Fransa'dan örnek vererek bir "ihtilal" ya da "darbe" olasılığı karşısında "200 bin kişilik bir milis gücü"nün "bir gecede" örgütlenebileceğini açıkça ilan etmişti. AP iktidarının daha ilk yılında "Komünizm propagandası"ndan tutuklamalar yeniden "gündelik olaylar haline geldi.

Orhan Kemal, **Aşık İhsanî**, **Şah Hatâî** gecesinde konuşan **Yaşar Kemal** ve **Can Yücel**, AP'nin "komünizm propagandası"ndan ilk tutuklattığı kişiler arasındaydı. Tutuklamalar, kırmızı fener altında gitar çalan gençlere, kırmızı ceket giyen bir saz sanatçısına, öğretmenin verdiği ödevde Atatürk ile Lenin'i kıyaslayan bir ortaokul öğrencisine kadar uzanmıştı. Bir süre sonra **"zehir haflye"** diye ün yapacak olan İçişleri Bakanı **Faruk Sükan** muhalefet gruplarının odalarında arama yaptıracak, bu olay muhalefet lideri İnönü'ye, ***"Eşkıyanın yarın ne yapacağı belli olmaz,"*** dedirtecekti.(125)

(125) 19 Mart 1968 ANT dergisi.

Başbakan Süleyman Demirel anlatıyor:
"Başbakanlık'ta çalıştım. Mart ayı. Muayyen bir saat, 6,5-7 filan oldu. Ortalık kararmıştı. Dedim ki, hususi kalem müdürüme, 'arkadan kimse gelmeyecek. Emniyet Müdürü dahil. Ben tek başıma gideceğim, nereye gittim, ne oldum, kimse bilmeyecek.' Sunay zaten Başbakanlığın arkasında Saracoğlu evlerinde oturuyordu. Gittim, beni karşıladı. Oturduk. Dedim ki, 'Biz sizi Devlet Başkanı yapacağız.' Yani Sunay, benim emrimde, ama bak ben sana geldim, benim emrimde olan kişi olarak, sizin emrinize gireceğiz biz. Türkiye'nin menfaati bunu gerektiriyor...."

Kasım 1964'te yapılan AP başkanlık seçiminde hışımlı muhaliflerin *"Demirel masondur."* diyerek ortaya çıkardıkları belgeye karşılık, Mason cemiyetinin mührünü taşıyan sahte belgeyle *"Ben mason değilim, evimde her sabah Kur'anikerim okunur."* diyerek 500 oy farkla genelbaşkanlığa seçildi. Böylece, DP döneminin Devlet Su İşleri Genel Müdürü olan bir teknokrat, Türkiye'nin en büyük siyasal örgütlerinden birinin başına geçiyordu.

AP'nin koalisyondan çekilmesinden sonra, İnönü Hükümeti'nin yıkılması kaçınılmaz olmuştu. Nitekim 1965 yılı bütçesi görüşülürken verilen red oyları sonucu Hükümet düştü. Yenisini eski DP'lilerden **Suat Hayri Ürgüplü** CHP dışındaki partilerle kurdu ve Meclis üyesi olmayan Demirel hükümete dışarıdan başbakan yardımcısı olarak katıldı. Böylece Demirel hükümete ilk adımını atmış oluyordu.

1965 seçimlerinde AP tek başına iktidara geldi. Dış ve iç konjonktür açısından son derece elverişli bir döneme girilmişti. Demirel çiçeği burnunda bir başbakan olarak Mecliste hükümetinin programını okurken, bu dönemin kendisi ve AP için en başarılı dönem olacağını, daha sonra ise krizlerle çalkalanacak siyaset denizinde gemisini yürütmek zorunda kalacağını henüz bilmiyordu.

AP tek başına iktidar olduktan sonra Başbakan Demirel'in sık sık tekrarladığı **"Büyük Türkiye"** hedefi, partinin temel sloganı oldu. Makro ölçekli bir plan yerine, projelerin öncelik sırasını saptayan ve özel sektör sanayi yatırımlarına teşvikler sağlayan bir plan anlayışı kabul edildi ve bu politikanın uygulayıcısı da DPT müsteşarlığına atanan **Turgut Özal** oldu. Demirel temel atma törenini ve fabrika ziyaretlerini bu dönemde sıklaştırdı. Demirel, sırası geldiğinde Meclis'te sayıları ve gündemde olan projeleri ezbere okuyarak puan topluyordu.

Demirel Hükümetinden *"Kapitalizmin Düşmanlarına Karşı Savaş"* İlanı Kapitalizme Karşı Olanlar Komünistlikle Suçlanıyor Sokak Siyasetinin Başlayışı ve Kontrolden Çıkışı

Hükümetin "Sol"a saldırısı aralıksız devam etti. Adeta ülke çok yakın bir altüst oluş ve devrim tehlikesiyle yüz yüzeymiş gibiydi. Sola eziyet koalisyon hükümetleri döneminde de olmuştu; fakat Demirel hükümetinde bir isterik halini aldı. Aydınlar öncelikli hedefti; yazarlar ve sanatçılar sürekli taciz edildi; bazıları hakkında ceza kanununun komünizm propagandasını yasaklayan 141 ve 142. maddelerine göre kovuşturma açıldı. İsteri o düzeye vardı ki, polis Atatürk ve Lenin üzerine bir kompozisyon yazan 15 yaşındaki bir öğrenciyi kovuşturacak kadar ileri gitti! Sanayi Bakanı Mehmet Turgut, özel sektörden kapitalizm düşmanlarına karşı savaşmalarını rica etti. Hükümetin baskıcı politikaları, aydınların, özellikle altmışlarda yeni bir politik etken olan öğrencilerin tepkisine neden oldu. Siyaset üniversiteye, fabrikaya girmiş ve zaman zaman sokağa taşmıştı. Altmışların ortasında öğrenci gösterileri, siyasi yaşamın bir olgusuydu. Göstericilere karşı orduyu kullanma akılsızlığını öğrenmiş olan hükümet, özel olarak göstericilerle uğraşmak için silahlandırılıp donatılan ve edeb-i kelam gereği **"Toplum Polisi"** denilen bir polis ekibi kurmuştu. Sokak siyaseti sürekli bir kriz atmosferi yarattı ve bu nedenle bir istikrarsızlık öğesiydi. Durumu kontrol edemeyen parlamenter rejim itibar kaybetti ve yine askeri müdahale söylentileri yayıldı. Cumhurbaşkanı Sunay, yeni yıl mesajında söylentileri doğruladı. Fakat kategorik olarak Silahlı Kuvvetlerin bu olayların ne aleti olacağını ne de seyirci kalacağını belirtiyordu.(126)

"Fakat bu yılan öyle taşla sopayla dipçikle ezilir cinsten değildir."

Cemal Tural

Kasım 1966'da Genelkurmay Başkanı C.Tural, Silahlı Kuvvetlere, Solun faaliyetlerini kastederek, yıkıcı faaliyetlere karşı mücadeleye hazır olmalarını isteyen bir emir yayınladı. (Emir 23 Ocak 1967'de açıklandı.) Büyük bir siyasi gürültüye neden oldu ve ifade özgürlüğüne ve demokrasiye tehdit olarak sert bir şekilde eleştirildi. Ne var ki Demirel, hükümetin emirden haberdar olduğunu belirterek Tural'ı destekledi; ve Adalet Partisi Meclis Grubu, "anarşi"ye karşı yeni önlemlerle birlikte, Genelkurmay Başkanı'na yönelik bütün eleştirilere son verilmesini istedi. 1 Şubatta Tural, bunun Atatürk döneminde uygulanan bir pratik olduğunu, ordunun gerekli ol-

(126) Cumhuriyet, 1 Ocak 1967.

duğunda milleti uyarmakla yükümlü olduğunu ve yaptığı şeyin bundan ibaret olduğunu iddia ederek eylemini savundu.(127)

Tural'ın mantığının anlamı, tehlikeli derecede açıktı. Gazeteci **Abdi İpekçi**, komünist tehdit mitinin yaratılmasının, **Türkiye'yi komünizmden kurtarma gerekçesine dayandırılacak askeri bir iktidarın başlangıcı olabileceği konusunda okuyucularını uyardı.** İşçi Partisi, Tural'a karşı bir kınama önergesi sundu; fakat Mecliste yenildi. CHP'liler bile karşı oy kullandı. Meclisteki atmosfer öyleydi ki, TİP'ten **Behice Boran** konuşmaya çalıştığında, "Ülkeden kovun", "**Moskova'ya, Moskova'ya**" çığlıklarıyla susturuldu.(128) Politikacıların bu destek şovundan cesaret alan Tural, 1 Martta çağrısını tekrarladı. Yüksek askeri komutanın siyasi sadakati açıkça belirtilmişti. Mevcut rejime bütünüyle bağlıydı ve artık siyasetin dışında ya da üstünde duruyor gibi davranmıyordu.(129)

Orgeneral C.Tural, bu "ulusal güvenlik anlayışı" çerçevesinde Ordu'ya sık sık "**Cuma Emirnameleri**" yayınlayarak, Silahlı Kuvvetler'i "komünizme karşı cihad"a hazırlamaya başladı. Ordu'ya biçilen yeni misyonun teorisi, **Ayaklanmaları Bastırma Hareketleri-Teorik Pratik** başlığını taşıyan bir kitapta yapılmış ve kitap 1965'te Genelkurmay Basımevi tarafından basılarak askeri birliklere dağıtılmıştı.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı da 10 Şubat 1967'de **"Neden Komünizme Karşıyız?"** isimli bir kitabı tüm birliklere dağıttırdı. Ordu'nun başından alınıp Cumhuriyet'in başına getirilen Cevdet Sunay da, Anayasaya göre "tarafsız ve sorumsuz" olması gereken makamında, sık sık sola karşı kampanyayı destekleyen demeçler vermekten geri kalmıyordu.(130)

Sağın vurucu güçleri hükümet ve Ordu'nun himayesinde örgütlenirken, Demirel, anayasal hakları sınırlamak üzere Şubat 1967'de Adalet Bakanlığı'na bir "Temel Hak ve Hürriyetleri Koruma Kanunu" tasarısı hazırlattı. Tasarıda "milli bütünlüğü bozucu, bölücü ve komünizmi kurmayı amaç edinen görüşleri etkili olarak aşılamak" gibi yeni suçlar icat ediliyor, basına ve kitap yayıncılığına yeni sınırlamalar getiriliyor, söz konusu suçları yargılamak üzere olağanüstü mahkemeler kurulması öngörülüyordu. Bu tasarının açıklanması üzerine Türkiye'de demokratik güçler üniversiteler, basın büyük tepki gösterdi. Dünya ve Türkiye doludizgin 1968'e gidiyordu. Dünyanın ve Türkiye'nin tarihinde hep özenilerek bakılacak bir kuşağa ismini veren yıl; 1968 gelip çatmıştı.(131)

---

(127) Milliyet ve Cumhuriyet, 1 ve 2 Şubat 1967.

(128) Türk basını, 10 Şubat 1967. Nkd. F.Ahmad, a.g.e., s.235.

(129) F.Ahmad, a.g.e., s.235, 236.

(130) Sosyalizm ve Toplumsal Mücadele Ansiklopedisi, İletişim, c.6, s. 2027, 2028.

(131) Altmışlar sonunun diğer bir anlamlı özelliği, Türk gençliğinin benimsediği olağanüstü radikalizm düzeyiydi. Türk üniversiteleri, kuşkusuz dünya ölçeğindeki eğilimden, özellikle

Demirel Solcuların Tuhafına Gidecek Şeklide Sahip Olduğu İdeolojiyi Bazen Elinin Tersiyle Bir Tarafa İtebilmektedir

Demirel, **DP geleneğine uyarak ne pahasına olursa olsun, ekonomiyi daha hızlı koşturmak eğilimdeydi.** Zaten kendisi bunun uygulayıcılarından birisidir; zannediyorum. Demirel bu amaçla, kendine göre bir denge peşindedir. Hatta bu dengenin unsurları, belki birtakım solcuların tuhafına gidecektir. Mesela, İsrail'e nazaran dış politikada Arap dünyasını tercih etmektedir. Arap dünyasına giden SSCB Mig uçakları Türkiye hava sahasından geçme müsaadesi alabilmektedir. SSCB ile TC'de ağır sanayi yatırımlarına girişecek Doğu Bloku'yla ekonomik ilişkiler geliş-

---

Mayıs 1968'de Paris'teki öğrenci ayaklanmasından etkilendi. Üniversite öğrencileri, çağdışı eğitim sisteminin, hem adaletsiz hem de verimsiz olan toprak mülkiyeti sisteminin ıslah edilmesini, ülkelerinin hareket özgürlüğünü sınırladığına inandıkları Batı ile ittifaka son verilmesini istiyordu. Kıbrıs konusunda devam eden sürtüşme nedeniyle, anti-emperyalizm en hararetli konu, ABD'ye bütünüyle sadık bir hükümete büyük sıkıntı veren bir konu halini aldı.

1968 Yılı Avrupalı Gençlik Ayaklanmasının Türkiye'ye Yansıması

İkinci Dünya Savaşı'ndan sağ çıkabilen Batı Avrupalıların çocukları yeni bir entelektüel bilinçle yetişmişlerdi. Ama kendilerine sunulan dünya, vadedilenden oldukça farklıydı. 60'lar biterken sistem tıkanmaya başlamıştı. İşsizlik büyüyordu. Ve "yeni sistemin patronu" Amerika, Vietnam'da çirkin yüzünü göstermeye başlamıştı. Savaş sonrasının ilk genç kuşağı, dünyaya gözlerini Vietnam görüntülerliyle açtı ve isyan etti.

Vietnam savaşı... aya seyahat.... Martin Luther King ve Robert Kennedy'nin öldürülmeleri ve nihayet Prag'da Sovyet tankları... Hepsi inadına tek bir yıla sığdı ve o yıl dünyanın dört bir yanında milyonlarca J.Paul Sartre'ın "Varoluşçuluk" hareketini destekleyen genç, setlerini yıkan nehirler gibi meydanlara aktılar. Bu, 20. yüzyılın en kalabalık gençlik ayaklanmasıydı. Avrupa sokakları şiddetle tanıştı. Üniversiteler işgali gördü. Devrim virüsünün işçilere de bulaşmasıyla hayat felç oldu ve 1968 insanlık tarihine "Başkaldırının yılı" olarak geçti. Dünyayı sarsan değişim fırtınası aslında Türkiye'de çoktandır esiyordu. Gençler, daha 1960 yılında örgütlü öğrenci hareketleriyle bir iktidara kafa tutmayı öğrenmişlerdi. Buna 27 Mayısın getirdiği yeni fikirler ve haklar da eklenince, gençlik kendini devrimin motoru olarak görmeye başlamıştı. Bu "öğrenci ihtilâli"nin karargahı ise üniversitelerdi.

"Ömür Boyu Koltuk ve Siyaset" Günümüzün Pek çok Bakanı, Genel Başkanı veya Başbakanı 1968 Gençliğinin Eylemci Önderleriydi

Üniversite gençliği, belki tarihinde olmadığı kadar politize olmuştu ama barışçıydı. İşe henüz silah karışmamış, şiddet, kampüslere egemen olmamıştı. Üniversitelerdeki 200 bin öğrenci, yeni akademik haklar ve daha özgür bir eğitim sistemi için örgütleniyordu. O yılların en popüler üniversitesi Mülkiye'de (SBF) bu örgütlenmenin öncüleri ise günümüzün tanıdık isimleriydi. Okul Öğrenci Derneği seçimlerinde sağ grupların Başkan adayının adı **Murat Karayalçın**'dı. Karşısındaki sol grubun başında ise Sosyal Demokrasi Derneği Başkanı **Uluç Gürkan** vardı. SBF'de Sosyal Demokrat Grubun Lideri Uluç Gürkan: "Murat Karayalçın'ı destekleyen okul içi derneklerden Hür Düşünce Kulübü'nün Başkanı **Hasan Celal Güzel**'di. **Abdülkadir Aksu** ve **Mehmet Keçeciler** de Hür Düşünce Kulübü'nün üyeleriydiler. **Veysel Atasoy** ve **Mesut Yılmaz** Kulübün birinci sınıftan üyeleriydiler. Sosyalist grubun yanı Fikir Kulübü'nün yöneticileri arasında o devirde öğrenci hareketlerinde çok ön plana çıkmış **Mahir Çayan**, **Yusuf Küpeli** gibi arkadaşlarımız vardı."

mekte, 360 milyon dolarlık bir kredi anlaşması yapılmaktadır. Söylentilere bakılırsa, bu projelerin uygulanmasına gelecek uzmanların kontrolü dolayısıyla Demirel ile, dış istihbarat çevrelerinde de yakın bazı çevrelerin sürtüşme içinde bulunduğu bile işitilmektedir. Kısaca, Demirel hükümeti de üretim güçlerini geliştirerek, meselelerini çözmeye -ki bir süre için bu imkânı vardır- çalışırken, sahip olduğu ideolojiyi bazen elinin tersiyle bir tarafa itebilmektedir. (Demirel'den sık sık duyulan *"Dün dündür, bugün bugündür."* sözü bu gerçeği dile getiriyordu.)

Elbette halleri bazı kulaklara kar suyu kaçıracak; **Hegel**'in söylediği gibi. Demirel de artık dünyayı yöneten tarihin kurnazlığı karşısında kalacak ve görevini bitirmiş olarak iktidardan sık sık düşecektir.(132)

Kitabımızın akışı içinde ülkenin genel gidişatını belirleyen üç temel konu olan **siyaset**, **ekonomi** ve **toplumsal yapı** alanlarındaki gelişmeleri eş zamanlı olarak ele alıyoruz. Bunlar birbirlerini güçlü bir şekilde etkilemekte ve genel gidişatı belirlemektedir. Gerçekte 27 Mayıs sonrasındaki yeniden yapılanmada içe dönük toplumsal politikalar önemsenmiş, dış politikada ve özellikle Batı'ya bağımlı mali ve piyasa yapılanmasında temelde bir değişiklik olmamıştı. Süleyman Demirel, Başbakan olduktan sonra, DP dönemine benzer **"dış kaynaklı"**, **"hesapsız"**, **"özel girişimci"** ve **"serbest piyasa"** sürecini hızla harekete geçirecektir. Bu süreç Türkiye'yi 2000'li yıllarda da başedilmesi güç mali, ekonomik ve toplumsal sorunların kalıcı yapısallaşmasına neden olacaktır. Bu önemli tespitlerin anlaşılabilmesi için 1961-66 yılları arasında ekonomik alanda neler yaşandığına bakmamız gerekir.

"Kap Kaç Kapitalizmi"nin Yerleşmesi 1961-1966

Montajcılar Planı Pilav Yapıyorlar

27 Mayıs ertesinde planlama örgütünü kuran ve bir süre yönlendiren devletçi-reformcu aydınların damgasını taşıyan Birinci Beş Yıllık Plan, büyümenin özel sektörle birlikte ancak sürükleyici gücü olarak kamu yatırımlarını ve devlet işletmeciliğini görüyor; ithal ikameci sanayileşmeyi tüm sektör politikalarını yönlendiren açık bir stratejik tercih olarak ortaya koyuyordu. Demirel'le birlikte İkinci Plan ve aynı yaklaşımı sürdüren Üçüncü Plan, özel birikimi yaygın teşvik ve sübvansiyonlarla ön plana çıkarıyor; **kamu kesimini esas olarak özel kesimi destekleyici bir işlevle sınırlıyor; sosyal hedefleri giderek arka plana kaydırıyordu.** Dönemin tümü itibariyle sermaye birikiminin milli hasılaya oranı %16.9'u bulmuş ve bunun yaklaşık 1/5'i dış kaynaklarla finanse edilmiştir.

(132) İdris Küçükömer. "İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar", Bağlam, 1994.

Birinci Beş Yıllık Plan'ın çok açık stratejik tercihi olan ithal ikameci sanayileşme, 1960'lı yılların sosyopolitik yapısı ve bölüşüm ilişkileri tarafından biçimlendirilecekti. Kentli ve taşralı burjuvazinin ulaştığı gelir düzeyleri bu sınıfların tüketim tercihlerinin kaynak tahsisine egemen olmasına yol açacak bir dürtü oluşturmaktaydı. Gelişmiş kapitalist toplumlardan yayılan tüketim normları, radyo, buzdolabı, çamaşır ve elektrikli süpürge makinesi, televizyon, otomobil, modern büro, mutfak ve ev eşyaları türünden ve iktisat yazınında "dayanıklı tüketim malları" ya da (daha önce anılan **"üç beyazlar"dan farklı olarak) "beyazlar" diye adlandırılan mallara karşı etkili bir talep meydana getiriyordu.**

İlk başta salt montaj biçiminde kurulan dayanıklı tüketim malları sanayii, zamanla daha fazla yerli katkıyla ve çevresinde beslediği yan sanayi kollarıyla modern sanayi görüntüleri kazanacaktı. **Ancak bu üretim kolları teknoloji ve temel girdiler bakımından dışa bağlı olmaya, üretim ölçeği, birim maliyetler ve kalite bakımından Batılı emsallerinden geri kalmaya devam edecekler**. Bu noktada, sözü edilen endüstrilerin, dönemin ortalarından itibaren burjuvazinin tüketim taleplerine yanıt vermenin ötesinde bir yaygınlık kazandığını da belirtelim.

İlk bakışta ekonominin dışa bağımlılığını zaman içinde azaltacakmış gibi görünen bu sanayileşme biçimi, beklenenin zıddı bir sonuç vererek, ekonominin ithalata bağımlılığını artıracaktır.

Gerçekten de Birinci Beş Yıllık Plan döneminde, makro-ekonomik düzeyde pozitif ithal ikamesi gerçekleşmiş; ancak sonraki yıllarda toplam arz ve GSMH içinde ithalatın payı genel olarak artma eğilimi göstermiştir. Bu olgunun arkasındaki tek etken, çoğu zaman ileri sürüldüğü gibi, ithal gereksinmesi çok yüksek olan dayanıklı tüketim malları sektörünün hızlı genişleme temposu değildir. Aynı derecede önemli bir diğer etken, yatırım malları kesiminde sağlanan genişlemenin ara-mallardan geride kalması nedeniyle yüksek bir yatırım temposunun daima aşırı bir ithal faturası gerektirmesinde aranmalıdır. Nihayet, ucuz petrol fiyatları bir bütün olarak ithal malı enerji türlerine bağımlı bir sınai yapı kurulmasında etkili olmuş; hızlı sanayileşme temposu daima yüksek hacimli bir petrol tüketimi ile sürdürülebilmiştir.(133)

***"Bu fabrika, şu kadar yüz bin dolar ithalat ikamesi sağlayacak"* demek, Türkiye'de âdet olmuştu.**

"Montaj sanayii deyimi Türkçe'de genel olarak radyo, kamyon, jeep vs. gibi parçaları ithal edilip burada birleştirilen ve ancak bir kısım içeride üretilebilen sınaî mamuller için kullanılmaktadır.

(133) Korkut Boratav, "Türkiye İktisat Tarihi- 1908-2002", İmge Kitabevi, 2005.

Prof.Gülten Kazgan, bu niteliği dolayısıyla yalnız montaj sanayii için değil, genellikle sanayi için **"montajcı"** deyimini uygun bulmaktadır.

1966 yılında bütün imalat sanayiinin yatırımlar dışında ithalatı -1968 Kalkınma Programı'nda tarımda gösterilen 116 milyon liralık tops dahil- 5 milyar 579 milyon lirayı bulmaktadır. Buna karşılık, ihracat 195 milyon 133 bin liradan ibarettir. İhracatın, ithalata oranı %3 civarındadır.

Görüldüğü üzere imalat sanayiinin ihracatı, hemen hemen yok gibidir. Kimya sanayiinde gözüken 28 milyon liralık ihracatın önemli kısmını "palamut hulasası", "meyankökü", "balmumu", "defne yağı", "gülyağı", gibi Osmanlı'dan beri sürüp gelen geleneksel ihraç maddeleri teşkil etmektedir. 38 milyon liralık petrol ürünleri ihracatının da 34 milyon liralık kısmı fuel-oil'dir, yani arızî bir ihracat söz konusudur. İlerdeki yıllarda şeker, fuel-oil hatta nafta ihraç edilemeyecektir. Bu nedenle ihracat rakamı 100 milyon lira civarında kabul edilebilir. Buna karşılık, imalat sanayiinin yatırımların dışında cari ithalat ihtiyacı 5 milyar 579 milyon lirayı bulmaktadır. Aynı yıl bütün ihracatın toplamı ise, 4 milyar 410 milyon liradır! **İhracat, imalat sanayiinin cari ihtiyacını karşılamaya dahi yetmemektedir!** 1969 yılı imalat sanayii ithalat tahmini ise plana göre 7 milyar liradır. İmalat sanayiinin milyarlarca liralık yatırım ihtiyacı ve öteki sektörlerin yatırım ve cari ihtiyaçları göz önünde tutulursa, ham maddesi dışarıdan gelen bir sınaî gelişmenin, nasıl bir çıkmaza yol açtığı kendiliğinden anlaşılabilir.

Özel sanayiin en büyük başarı gösterdiği tekstil alanında dahi önemli ölçüde ithalata gidilmektedir. 1966 yılında bu iş kolunda merinos, sunî ve sentetik elyaf ve iplik, mamul madde olmak üzere 400 milyon dolarlık ithalat yapılmıştır. Yine dış kaynaklı boya sanayii ithalatından tekstil iş kolunun payına düşen miktar, buna eklenmelidir. Ayrıca bu iş kolunun 200 milyon dolar civarındaki yatırım malları ithalatı hesaba katılmalıdır.

Böylece 800 milyon liralık ihracat yapabileceği ileri sürülen, fakat 230 milyon liralık ihracat yapan tekstil sanayiinin ithalat ihtiyacı 600 milyon lirayı aşmaktadır. En başarılı alanda durum böyledir. Tamamen ithalata dayanan lastik, plastik ve kimya sanayii, döviz kaynaklarının önemli bir kısmını yutmaktadır. Plan döneminde bu iş kolunda görülen gelişme, ithalatın bir kat artmasına yol açmıştır. İmalat sanayii ithalatının dörtte biri bu sektöre gitmektedir: "1967 yılında toplam ithalatın yaklaşık olarak dörtte birini kimyasal ürünlerin teşkil etmesi, yurt içi, üretim yoluyla azaltılması gereken çok yüksek bir orandır."(134)

---

(134) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.533.

Döviz Yiyen Güdük Sanayileşme

"Montaj sanayii hakkında iyimser olmaya imkân yoktur. Bunlar filizlenen bir yerli sanayiin fidanlığı değildir. Sadece yabancı firmaların piyasa kapamak için azgelişmiş ülkelere soktukları Truva atlarıdır."

Özel sanayiin bu durumundan sanayicilerin sözcüleri de pek hoşnut gözükmemektedir. Nitekim İstanbul Sanayi Odası Meclis Başkan Vekili **Ertuğrul Soysal**, **"Dışarıdan gelen mamul mala, burada ufak bir ilave yapmakla sanayici olunamaz."** demektedir.

Önce ham maddeyi, sonra mamul maddeyi imale yönelmemiş bir "montajcı" sanayi, bugünkü haliyle, ara mallar yatırım malları imaline geçişe karşı hayli güçlü bir engel teşkil etmektedir. Mesela, esasen çok sayıdaki montaj firmalarının, yan sanayiin gelişmesini engellemek için imal ettikleri tipleri sık sık değiştirdikleri bilinmektedir. Birçok iktisatçımız, çok kârlı montajcılığın sanayileşmeyi önleyeceği düşüncesindedir.

Prof.**Gülten Kazgan**'a göre, **"İthalata bağlı sanayiin bu denli kârlı olduğu bir ülkede ara mallar ve yatırım malları sanayiinin, kâr mekanizmasına bağlı bir sistem içinde kurulmasının imkânsızlığı çok açıktır."** Prof.**Kenan Bulutoğlu** da aynı görüşü paylaşmaktadır: **"Montaj sanayii hakkında iyimser olmaya imkân yoktur. Bunlar filizlenen bir yerli sanayiin fidanlığı değildir. Sadece yabancı firmaların piyasa kapamak için azgelişmiş ülkelere soktukları Truva atlarıdır.**

Hükümet, bunları derinlemesine yatırım yapmaya tümleşmeye, kotalardaki ithal tahditlerini kesmek tehdidi ile zorlayabilir. Elde edeceği sadece vaadler ve vaadlerdir. Tehdit gerçekleştiği takdirde, bu firmaların kaybedecekleri bir şey yoktur. Kurdukları sabit tesisler esasen birtakım hizmetlerin görülmesinde her zaman kullanılabilecek, maliyeti çoktan çıkarılmış birkaç bina ve ardiyedir." bununla birlikte, pazarın genişlemesiyle, yüksek fiyatlı ithal tekeli sağlamak için, montaj sanayiinin ara mallarını karşılayan bazı yabancı firmaların, Türkiye'ye gelmesi mümkündür. Büyük bir çıkmaz, Türkiye'nin teknoloji bakımından çok geniş ölçüde dışarıya bağlı oluşudur. Türkiye'de bir makina sanayii yoktur ve teknoloji dışarıdan ithal edilmektedir. En "harc-ı alem" tüketim malları sanayiinde fabrikalar, dış firmalar tarafından **"anahtar teslimi"** kurulmaktadır.

Makine ve bilginin tamamen dışarıdan ithali yoluyla girişilen bir sanayileşme hareketi, Türkiye'ye son derece pahalıya mal olmaktadır. Yabancı uzman Dr.**Gill**, Devlet Planlama Teşkilatı için hazırladığı raporunda bu çıkmazı belirtmektedir: **1963 yılı girdi-çıktı tablosuna göre, yatırımların %35.2'sini makina ve teçhizat teşkil etmekte ve bunların büyük kısmı ithal olunmaktadır. İkinci Beş Yıllık Plan dönemin-**

de bu oran %40'a çıkacaktır. 1967-1972 döneminde %7 kalkınma hızının gerçekleştirilmesi, gayri safi millî hasıla (GSMH)'nın %24 ila 25'inin yatırılmasını gerektirecektir. %24 ile 25 yatırımın %40'ı, sermaye malları sanayii içeride mevcut olmadığı takdirde, ithal edilecektir. Bu, GSMH'nın %9.6 ila 10'u tutarında makina ve teçhizat ithali demektir. Bu ölçüde bir ithalat imkânsızdır.

Özellikle büyük yatırım projelerinde, döviz ihtiyacı çok yüksek oranlara ulaşmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı uzmanlarından **Nejat Ölçen**'in yaptığı hesaplara göre, maliyeti 70-80 milyon lirayı aşan projelerde, döviz ihtiyacı birdenbire yükselmektedir. Döviz gideri, Petro-Kimya'da %80'e, **Maltepe Sigara Fabrikası**'nda %61'e, **Çaycuma Kağıt Fabrikası**'nda %58'e erişmektedir. Ölçen, büyük projelerin döviz ihtiyacının birdenbire artışını, yabancı ihracatçıların bir **"innovation"** faktörü ekleyerek, makina ve teçhizat fiyatlarını yükseltmeleriyle açıklamaktadır.

Makine ve teçhizatın büyük miktarda dövize ihtiyaç göstermesinin nedenleri ne olursa olsun, rakamlar, teknoloji ithaline dayanan bir kalkınmanın olanaksızlığını göstermeye yeterlidir. Cumhuriyet'ten beri girişilen sanayi hareketinde bu gerçeğin ihmal edilişi, **gerçek bir sanayileşmeye yönelinmediğinin ifadesidir**. Kalkınma planlarında, makine yapımının Üçüncü Beş Yıllık Plan'a bırakılışı, aynı anlama gelmektedir.

Özel sektörde ise bir teknoloji geliştirme çabası yoktur. "Anahtar teslimi" fabrika alınmakta, yabancı patentlerle ve yabancı uzmanların desteği ile üretim yapılmaktadır. Yabancılardan teknik bilgi alınması, bazı hallerde şüphesiz gereklidir, faydalıdır. Fakat amaç, en kısa sürede bu teknik bilgiyi kendine mal etmek olmadığı sürece, "tartışma suyla değirmen döndürmeye kalkışmak" gibi ters bir durum ortaya çıkmaktadır.

Marka ya da isim transferi konusunda **Adana Sanayi Odası Başkanı Sakıp Sabancı**, şunları yazmaktadır:

"Bazen iyi isim yapmış marka ve isim sahibi yabancı firma, bu haklarını bir 'royalty' aramadan yerli bir şirkete devreder. Amacı ham maddesinin sürümünü temin etmek ve mahalli imalatçının yalnızca kendi ham maddelerinin veya malzemesinin kullanılmasını sağlamaktadır. Yerli bir firmanın, böyle tanınmış bir isim kullanmaya başlaması, aynı mamulleri yapan diğer yerli firmaların şiddetli protestosunu intaç edebilir. Özellikle kozmetik ve diş macunu imalatında böyle hallere pek çok rastlanır." (İstanbul Sanayi Odası Dergisi, sayı 12) Bu çatışma, öteki yerli firmaların da bir yabancı marka bulmasıyla çözülmektedir.

Planın Yasaklama Kararlarına Rağmen,
Nüfuzlu Firmaların Baskısıyla Montaj İsrafı Bir Türlü Önlenememiş

İthalat yasaklamalarıyla cazip kılınan iç piyasada, müteşebbislerin belli alanlara yığıldıkları ve geniş atıl kapasiteler yaratarak sermaye israfına neden oldukları görülmektedir. Elektrik ampulü mü? **General Elektrik**'ten sonra, **Philips** ve **Tekfen** de bu alana girmiş ve ampul imalinde kapasitenin ancak üçte birinin kullanılması gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Plastik eşya mı? Ham maddeye biçim vermeye yarayan bir iki makineye sahip, çok sayıda firma bu alana akmıştır. İkinci Kalkınma Planı'na göre, "plastik işleme sanayiinde ham madde ithal imkânlarına bağlı olarak, %35-40 oranında atıl kapasite bulunmaktadır." Aynı israf, otomobil lastikleri dışında, lastik sanayiinde de vardır: "Lastik konfeksiyon türünde kapasitenin kullanımı, plan dönemi içinde %30'dur." Menderes döneminin ithalat darlığı günlerinde hızla gelişen lastik sanayii, 4 Ağustos 1958 kararlarından beri belini doğrultamamıştır. Bu alandaki 394 kurumun 1959 yılında ancak 196'sı faaliyet gösterebilmiştir.

Taşıt imal sanayiinde, 1966 yılında toplam sermayesi 250 milyon ve yatırımları 100 milyon olan 14 firma faaliyette bulunmaktaydı. Tek bir firma için yetersiz olan bu sermaye, 14 firma arasında israf edilmektedir. Firma sayısı, o tarihten sonra daha da çoğalmıştır. Planın yasaklama kararlarına rağmen, nüfuzlu firmaların baskısıyla montaj israfı bir türlü önlenememiştir: "Planda ve yıllık programlarda montaj sanayiinin gelişmesini ve yan sanayiin kurulmasını sağlamak amacıyla, **montaj yerlerinin sayısının dondurulması öngörüldüğü halde, bu hüküm uygulanamamıştır.** Bu durum, kurulu kapasitenin kullanılmaması sonucunu yaratmıştır. Şöyle ki, yerli imalat oranının artırılmaması, kotalardan bu sanayi koluna tahsis edilen dövizle daha az sayıda taşıt montajı yapılmasına neden olmuştur." Aynı çığır, şimdi binek otomobili montaj ve imalinde açılmıştır. **Anadol**'dan **(Ford)** sora **Volvo** ve **Fiat** müsaade elde etmiştir. Aynı israflı sermaye akımı şimdi Amerikan gazozları, deterjan, bira gibi alanlarda görülmektedir. Yılda 40-50 milyon lira ciro yapan (1960'ların başı) ABD markalı kolalı içecek imalcisi şirketlerden sonra, pek çok müteşebbis, yurt sathına dağılmış ufak gazoz imalatçılarını tasfiye pahasına gazozculuğa yönelmiştir.

Görüldüğü gibi, Türkiye'de sermayenin kıt olduğu söylenmektedir. Fakat bu kıt sermaye en israflı biçimde kullanılmaktadır.

Yarın hakiki rekabet mutlaka gelecektir,
bugünden tedbir almazsak, yabancı sanayii bırakınız,
içeride prodüktif olanlar, olmayanları ezecektir."

Düşük kapasite, düşük prodüktivite demektir. Geniş bir atıl kapasite-

ye rağmen, yüksek fiyatlı kârlı satışlar, yüksek prodüktivite demek değildir. Birçok devlet teşebbüsü, düşük fiyatlı satışlar dolayısıyla, prodüktivitesi aslında yüksek olduğu halde zarar edebilir. Düşük prodüktivite ile çalışan birçok özel teşebbüs, yüksek fiyatlar sayesinde, yüksek kârlar sağlayabilir. Türkiye'de özel sanayiin durumu, genellikle bu ikinci kategoriye girmektedir. Özel sanayi sözcülerinden **Ertuğrul Soysal'a göre, Türk sanayiinin prodüktivitesi düşük, fakat kârlılığı yüksektir: "Bugün iç piyasanın sınırlı tüketim talebiyle karşı karşıya bulunan ve çok az istisnası hariç, dış piyasalara çıkamayan sanayiimiz, yüksek sayılabilen gümrük koruması ve daha önemlisi ithal yasaklarıyla yeterli kâr elde etmektedir.** Kârlarımız belki yeterli olmaktan da ileridir... Fakat her malın benzerini yerli yapmanın sanayicilik olduğu zannıyla, hiçbir zaman prodüktif olmayacak işletmelere servetimizi gömmenin ve kısa vadede sanayiciliğe has sıkıntıları yaşayıp, her şeyi isteme hakkını kendinde görmenin cazibesinden kurtulmalıyız. Yine iç piyasanın cazibesine kapılıp, *'Nasıl olsa kâr ediyor'* diyerek, işletmelerimizi verimli, mamullerimizi kaliteli zannetme, dünya sanayiine ve memleketimizin ekonomik sıkıntılarına göz yumma alışkanlığından vazgeçmeliyiz. **Yarın hakiki rekabet mutlaka gelecektir, bugünden tedbir almazsak, yabancı sanayii bırakınız, içeride prodüktif olanlar, olmayanları ezecektir."** İstanbul Sanayi Odası Meclis Başkanı vekili **Ertuğrul Soysal**, sanayideki düşük prodüktivitenin nedenlerini şöyle sıralamaktadır: "İçeriden olsun, dışarıdan olsun, yeterli miktar ve kalitede temin edilemeyen ham ve yardımcı maddeler, sanayimizi düşük verimli çalışmaya zorlamakta ve eldeki kapasite kullanılmamaktadır.

Özel sanayi, "tekelci" kârlarla: Özel sanayi çok yüksek fiyatlarla çalışmaktadır. Dış fiyatlar ile iç fiyatlar arasında **"çocuk sanayiinin himayesi" teorisi ile açıklanamayacak çok büyük farklar vardır.**

40 Yıl Öncesinden Bugünleri Gören Bir Türk Aydını
1966'larda Şöyle Diyordu:

"Yabancı sermayeye ihtiyaç göstermeyeceği düşünülebilecek bir sürü alanda yabancı sermaye müsaadesi alınmıştır: Kundura çivisi, kabara, vidalı çivi, civata, vida, somun, boncuk tutkal vb. alanlarında yerli müteşebbisler yabancılarla anlaşmış ve gerekli müsaadeyi elde etmişlerdir.

Yabancı şirket ve sermayedar grupların "çengel atma" operasyonlarıyla başlangıçta %50'nin altında "Türk" şirketi başlıklı bu işletmeler büyük oranda ithal girdilerini Türkiye'ye yönlendirmekte; yerli marka yaratıcılığını yok etmekte, 2000'li yıllara gelindiğinde bu işletmelerin küçük ortaklığından çıkarak patronları olacaklar. Türk hissedarları adeta tasfiye edileceklerdir." (135)

Sözde Büyük Sanayicilik Yapıyormuş Gibi

Bürokrasi Çok Ama Tahsis Teşvik ve Muafiyetler Dizi Dizi

Türkiye'de şirket kurmak, yatırım yapmak devlet kapısında sürünmekle eşanlamlıdır. Bunaltıcı bürokrasi ve sürekli değiştirilen yasa ve mevzuatların caydırıcılığına rağmen, düzen kurulduğunda, adamını ve yolunu bulanlar için nimetten bol bir şey yoktur. Özellikle büyük sanayici ve işadamları için.

İhracatta 1964-1966 döneminde 115 milyon lira vergi iadesi yapılmıştır. Azalan bakiyeler usülü ile amortisman, gümrük vergi ve resimlerinin indirilmesi ve taksitlendirilmesi tam ve kısmî gümrük gümrük muafiyeti Gelir ve Kurumları vergilerinin bir yıl snra taksitle ve faizsiz tahsili, dahilde üretilen ve yatırım malı niteliğinde olan malların istihsal vergilerinin taksitlendirilmesi, özel sektöre getirilen çeşitli mali yardımlar arasında sayılabilir. Bundan başka, ihracatçılara, ihraç ettikleri sınaî mamullerin bünyesine giren ithal malı ham ve yardımcı maddeler için ek döviz tahsisi, kamu sektörü tarafından sağlanması kararlaştırılmıştır.

Daha önemlisi, **kota sistemi** ve **ithal yasaklamaları**, yatırımlarda yerli **mamuller kullanma yönetmeliği** ve montaj sanayii talimatı ile, **iç pazar, dış rekabetten sıkı sıkıya korunmuş** ve sınaî firmalara monopol ve oligopol fiyatlarıyla satış yapma olanağı sağlanmıştır. Kabaca bir hesapla, **farzedelim ki, "x" malının ithal fiyatı 100 liradır, gümrük ve vergi resimleriyle fiyat 150 lirayı bulmaktadır. İthali yasaklanan "x"**

(135) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.515.

malı, şimdi içeride imal edilmekte ve 200 liraya satılmaktadır. Böylece, birim başına tüketici 50 lira fazla ödemekte ve devlet, gümrük resim ve verglilerden vazgeçerek imalatçıya 50 lira prim vermektedir. İthal yasaklaması, gerek yabancı firmalar, gerekse onların yerli mümessilleri ve öteki müteşebbisleri, "imalatçı" olmaya zorlamıştır. Döviz sıkıntısı çeken Türkiye'de sanayici gözükmek, ithalatçılıktan çok daha avantajlıdır. Şöyle ki, döviz olmayınca, ilk planda mamul ithali durdurulmaktadır. Oysa mamulün büyük kısmını sanayici sıfatıyla parçalar halinde ham madde diye ithal edince, işsizlik korkusuyla ve sanayie öncelik verme iddiasıyla, iktidarlar, ne yapıp yapıp bunlara döviz tahsisine çalışmaktadır. Bundan başka, ithalatın yasaklanması, yerli malı döviz tahsisine çalışmaktadır. Bundan başka, ithalatın yasaklanması, yerli mamulü, ithal malına nazaran çok daha yüksek fiyatla satış olanağı getirmektedir. Yani bu tip zoraki sanayicinin kârı, ithalatçı kârının da üstündedir. Ayrıca vergi kanunları, ithalatta yarımamullerden- tam mamule yakın da olsa çok daha düşük gümrük ve istihsal vergisi almaktadır. Vergi oranları arasındaki fark, devletin montajcı sanayiciye hediyesi olmaktadır.

Bu tatlı şartlarda montaj sanayii hızla gelişmiştir. O kadar ki, 1964 yılında radyo 27, pikap 6, ses alma cihazı 2, telefon santral 2, elektrik süpürgesi 6, yazı ve hesap makineleri 2, elektrikli traş makineleri 2, buzdolabı 8, asansör 10, tarktör 3, kamyon ve kamyonet 5, otobüs sanayii 1 olmak üzere 74 montaj firması faaliyette bulunmaktaydı. Daha sonraki yıllarda radyo montaj sanayiinde bir azalma olmakla birlikte, taşıt montaj sanayiinde faal firma sayısı kısa bir sürede 14'e yükselmiştir.

Dünyanın ünlü otomobil lastiği ve ilaç firmaları, dışarıya karşı aşılmaz duvarlarla korunmuş iç pazarda yüksek fiyatlarla satış yapmak için Türkiye'ye akmışlardır.

Yabancı firmalara ya da onların "sanayiciliğe" yönelmiş Türkiye'deki mümessillerine piyasada tekel sağlayarak, döviz tasarrufu yerine -birçok halde normal olarak ithaline gidilmeyecek malların üretimine gidildiği için- döviz israfına yol açmaktadır. Esasen montaj sanayiinin döviz tasarrufu iddiası, çok kez hayali kalmaktadır.

"Sanayiide her 100 dolarlık yabancı yatırımın yalnızca 9 doları dışarıdan gelmektedir."

Uluslararası şirketler (ve yerli ortakları) gelişmekte olan ülkelerdeki yatırım sermayelerini başlıca dört kaynaktan sağlamaktadırlar. Bunlar, yerel krediler, yeniden yatırılan yerel kârlar (dağıtılmayan kârlar), amortisman bedelleri ve kendi öz kaynaklarıdır. **Türkiye'de örneğin 1966-1972 döneminde ortalama olarak imalat sanayisine ait dış yatırımların;**

%19'u yeniden yatırılan yerel kârlardan, %38'i amortisman bedellerinden %31'i yerel kredilerden, %9'u da yabancı şirketlerin özkaynaklarından karşılanmıştır. İlk üç kaynağın yabancı sermaye yatırımları içindeki oranı %91'dir ve bu üç kaynak, yatırım sermayesi zaten sınırlı olan Türkiye içinden sağlanmıştır. İmalat sanayisinde her 100 dolarlık yabancı yatırımın yalnızca 9 doları dışarıdan gelmektedir. Bunun açık anlamı; uluslararası mali piyasalardan sağladığı kredilerle borçlanan Türkiye, bu borcu kullananlar ise yerli ortak bulmuş yabancı şirketlerdir.

Yabancı sermaye, genellikle tüketim malları ve üretimine rağbet etmiştir.

Bu da teknolojik gelişmeyi frenleyici bir rol oynamaktadır. Belli projelerin dış finansman ihtiyacını karşılayan ülkeler, genellikle pojenin kendi firmalarının sağladığı makine, malzeme ve teçhizatla gerçekleştirilmesini şart koşmaktadırlar.

DPT'nin eski yöneticilerinden **Baran Tuncer**, doçentlik tezinde de bu sorunun cevabını araştırmıştır. Baran Tuncer'in 6224 sayılı kanuna göre gelen yabancı sermaye için vardığı sonuçlar şöyle özetlenebilir:

- Yabancı sermaye, imalat sanayiinde genellikle tüketim malları ve özellikle dayanıklı tüketim malları imalatına rağbet etmiştir.

- İstihdam artışına pek az katkısı olmuştur. 1964 yılında imalat sanayiinde çalışanların sayısı 472.122'ydi. Yabancı sermaye kuruluşlarında çalışanların sayısı ise 9.135'ten ibaretti. Yani çalışanların %1.91'i yabancı sermaye kuruluşlarındaydı. Yalnız özel sektör heseba katılırsa, bu oran %3.21'dir.

- Yabancı sermaye kuruluşları yüksek kârlar elde etmektedirler. Kurumlar Vergisi matrahı/Sermaye biçiminde hesaplanan kâr, madeni eşya, elektrik aletleri, ilaç ve gıda sanayiinde ortalama %60 ila %80'dir.

- Ödemeler dengesi bakımından yabancı sermaye kuruluşlarının etkisi, beklendiği gibi olmamıştır. Yabancı sermaye, ihracata yönelmemiştir. Mürcaatta ihracat yapma taahhüdünde bulunulsa bile, taahhüt yerine getirilmemektedir. Yabancı sermayenin ithal ikamesi iddiası da birçok halde şüphelidir. Yabancı sermaye kuruluşunun ithal edilmeyen bir malı Türkiye'de üretip çeşitli yollardan buna bir iç talep yaratması mümkündür. Bu durumda gerçek bir ithalat ikamesi yaratmadığı halde, ithalat ihtiyacı yaratmakta, dolayısıyla negatif bir ithal ikamesi söz konusu olmaktadır. Bazı hallerde, yabancı sermayenin gelişi, yerli müteşebbislere o alanı kapamaktadır. Bu durumda da bir ithalat ikamesinden söz edilemez. Ayrıca içeride üretilen yabancı sermaye mallarının dış piyasada çok daha ucuz fiyatla sağlandığı hesaba katılmalıdır.

- Yabancı sermayenin 1966 yılı sonuna kadar yaptığı döviz transferi 174.5 milyon lira kâr ve 25 milyon lira gayri maddi haklar olmak üzere 199.5 milyon lirayı bulmuştur. Yabancı sermayenin transfer edebileceği kazançlar, transfer ettiklerinin çok üstündedir. 1966 sonu itibariyle bu miktar, 600 milyon liraya erişmektedir. Fakat 1963'ten bu yana, transfer edilen miktarlar artmaya başlamıştır. 1963 yılında toplam transfer 17.8, 1964 yılında 19.2, 1965 yılında 36.5, 1966 yılında 56.4 milyon liradır. Her yıl yapılan trasferin o yıl fiilen gelen sermayeye oranı, 1963'te %19.5, 1964'te %27.4, 1965'te %38.2 ve 1966'da %81.2'dir.

Özetlersek, yerli-yabancı özel sermaye işbirliğine dayanan ve başta ABD olmak üzere müttefik devletlerce desteklenen kapitalist kalkınma politikası, bir çıkmaz yola girmişe benzemektedir. İhracat gelirlerinin tümü, yaratılan imalat sanayiinin cari ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemektedir. %7 kalkınma hızını gerçekleştirmek için gerekli makina ve teçhizat ithali, ihracat gelirlerinin iki katını aşma yolundadır.

Bu nedenle **Türk ekonomisi, Menderes döneminde olduğu gibi, planlı dönemde de kısa vadeli, uzun vadeli her türlü dış kredilerin peşinde koşmuştur. Borç ödemek için, borç araştırılmıştır. Sam Amca ve Hans Amca'dan sonra İvan Amca'ya el uzatılmıştır.** Son yıllarda 130 milyon dolar pamuk ihracatı, 115 milyon dolar işçi dövizi gibi beklenmedik önemli kaynaklardan yararlanıldığı, döviz ve altın ihtiyatlan tüketildiği halde, Türkiye, ithalat ihtiyacını karşılamakta büyük sıkıntı çekmektedir. Para Fonu'nca istenilen ve iktisatçılarımızın büyük kısmınca paylaşılan devalüasyona gitme görüşünün dertlere çare olması ise çok şüphelidir.

Her an öteki ülkelerden ve büyük yabancı firmalardan borç istemeye yol açan bu durumun ortaya çıkışında kapitalist sanayileşme politikasının önemli rolü vardır. Özel sektör, tabiatıyla yabancı sermaye ile işbirliği halinde, az sermayeli, az rizikolu ve çok kârlı tüketim mallan sanayiine yönelmiştir. Tekel şartlarında, kendi yarı-mamullerini satmak isteyen yabancı firmalar, makine, teçhizat, teknik bilgi ve ham madde bakımından ithalata bağlı bir sanayileşmenin teşvikçisi olmuşlardır. Oysa döviz sıkıntısı çeken bir ülkenin deterjan, boya, plastik, ilaç, sentetik kumaş vb. gibi sanayileri alabildiğine genişletmeden önce, makina ve motor sanayiine yönelmesi zorunluydu.

Bunun yapılamaması, yanlış bir teknik tercihin sonucu değildir. Makine sanayii, kimyasanayii kurmak rizikolu büyük yatırımlan gerektiren bir yönelişti. Yabancı tröstler, bu alanlara ilgi göstermediği sürece, ağır sanayii ancak devlet kurabilirdi. Bu nedenle, ağır sanayi tercihi, aynı zamanda devletçilik tercihidir; yani politik bir karardır. Oysa Türkiye iç ve dış kudretli çevrelerin baskısıyla, kapitalist sınıfın öncülüğünde bir sana-

yileşme denemesine sürüklenmiştir. Geleceği göz önünde tutan sanayicileri bile kara kara düşündüren özel sanayiin bugünkü durumu, bu politik tercihin sonucudur. Yapılan tercih tabiatıyla toplumsal sınıfların kuvvet durumunu yansıtmaktadır.(136)

Dış Kaynaklarla İş Görmeye Alışmış Özel Sanayii Özel Sektöre İçeriden Dışarıdan Her Yerden Para Yağdırılıyor

Demirel'in iktidara gelmesiyle, kamu fonlarından özel sektöre yapılacak aktarmalar çok daha büyük ölçülere ulaşmıştır.

Besim Üstünel'in Prof.**Hansel**'in DPT'deki çalışmalarından yararlanarak yaptığı hesaplara göre, 1963 yılında, müteşebbis olsun olmasın bütün bireylerin ve özel kuruluşlann yaptıklan tasarruf 3.8 milyar liradır. Oysa aynı yıl, stok artışları dahil özel sektör yatırımları 5 milyar 570 milyon lirayı bulmaktadır. Yatırımlar ile tasarrufla arasındaki 1 milyar 760 milyon lira fark (tasarruf açığı), özel sektöre dış kaynaklardan sağlanmıştır. Aynı yıl kamu sektörünün tasarruf açığı ise 940 milyon liradan ibarettir. 2.7 milyar lirayı bulan özel ve kamu sektörü tasarruf açığı dış kaynaklardan, yani yurt dışı tasarruflardan kapatılmıştır. **Demek ki, özel sektör, 2.7 milyarlık dış tasarrufların 1.76 milyarını, yani %70'e yakın bir kısmını kullanmıştır. Kamu sektörünün payı ise 940 milyon lira ile %30 civarındadır.**

1963 yılında özel sektörün, özel yabancı sermaye, yatırım kredileri ve kredili ithalat olarak net dış borçlanması 806 milyon liradır. Ayrıca kamu sektöründen 751 milyon ve Merkez Bankası yoluyla 190 milyon kadar fon, özel sektöre aktarılmıştır. Bunların toplamı 1.76 milyar lirayı, yani dış kaynakların %70'ini bulmaktadır. Ereğli Demir-Çelik borçlanmalarının etkisinin kalktığı 1964 yılında, özel sektörün yurt dışı tasarruflardan aldığı pay %60, kamu sektörünün ise %40 olarak hesaplanmıştır. Demek ki özel kişilerin tasarruflarının dışında, yurt dışı tasarrufların büyük kısmı, çeşitli kanallardan özel sektöre aktarılmaktadır.

Bütçeden ayrıca 1.5 milyar mülk sahipleri, özel şirketler ve kapitalistlere yapılan transferlere, 3.5 milyar lira devlet işletme ve kurumlarına sipariş ve alımlann karşılığında ya da karşılıksız verilen transferlere ve 900 milyon yurt dışına gitmiştir.

İşte dış kaynaklarla iş görmeye alışmış özel sanayiin kredi ihtiyacını karşılamak için planlı dönemde büyük çaba gösterilmiştir. Merkez Bankası dahil özel sektöre açılan krediler 1962'de 8 milyar 889 milyon liray-

(136) Doğan Avcıoğlu, a.g.e.. s.541.

ken, 1966'da bir kata yakın artarak 16 milyar 796 milyon liraya yükselmiştir. Bu krediler içinde sanayiin payının artırılmasına çalışılmıştır. Ticari kredilerin %30 kadarının sanayie gittiği hesaplanmaktadır. Ayrıca bankalar protföylerinin %8.6 kadarı iştiraklere gitmektedir. Özel sanayiin yatırım ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan **Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası**'nın kaynakları devamlı yükselmiştir. 1966 yılı sonu itibariyle, Sınaî Kalkınma Bankası'nın sanayicilere döviz ve Türk Lirası olarak açtığı toplam krediler, 1 milyar 8 milyon lirayı bulmuştur. Banka ayrıca, 38 şirkete 125 milyon lira sermayeyle katılmıştır.

Öte yandan dış borçlanmalar yoluyla sağlanan kredilerin önemli bir kısmı, proje kredileri olarak özel sektöre aktarılmaktadır. **AID-DLF, IDA, IBRD** ve **EIB** gibi kuruluşlardan sağlanan kredilerin 219 milyon 980 bin doları 1963-1966 döneminde özel sektör yatırımlarına ayrılmıştır.

"Yerli-yabancı iş çevrelerinin yakından tanıdığı bir işadamı" propagandasıyla politika hayatına tanıtılan Demirel'in iktidara gelmesiyle, kamu fonlarından özel sektöre yapılacak aktarmalar çok daha büyük ölçülere ulaşmıştır.

İkinci Beş Yıllık Plan'da kamu sektöründen özel sektöre, çeşitli yollardan verilenlerin dışında, 2.8 milyar lira fon transferi yapılacağı açıklanmıştır. Esas itibariyle bütçeden sağlanacak bu fonlar, bankalar, kurulacak Özel Sektör Yatırım Bankası ve karma teşebbüsler eliyle özel sektöre aktarılacaktır. 1968 Kalkınma Programı, 100 milyon lira karma teşebbüslere iştirak ve 347 milyon lira **"gelişme ve teşvik fonları"** için Genel Bütçe'den 447 milyon lira ayrılmasını öngörmektedir. Dış kaynaklardan aktarılacak 198 milyon lirayı da buna eklemek gerekir. 1969 programı, 600 milyon gelişme ve teşvik fonu, 140 milyon lira karma teşebbüslere iştirak payı öngörmektedir.

Bunun dışında özel sermayeye sağlanan fonlar arasında **Cooley fonu** hesaba katılmalıdır. ABD, ziraî fazla satışlarından sağladığı Türk paralarının %20'sini, Amerikan şirketlerinin Türkiye'deki yatınmlarını teşvik için kredi biçiminde kullanmaktadır. Krediden yararlanma, sermayenin en az %20'sinin Amerikalılara ait olması ve Amerikan müteşebbislerinin teşebbüsün politika ve işletmesinde söz sahibi bulunması şartına bağlıdır. Türkiye'de yerli ortaklarla kurulan birçok şirket, bu şarta uygun düşmektedir. **Cooley fonundan bu şirketlere 1959-1966 döneminde 448 milyon lira kredi sağlanmıştır.** Öte yandan konsolide alacaklar Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na göre, kullanılabilmekte ve yabancı kaynaklardan kredi sağlanabilmektedir.

Demirel iktidarı, **teşvik tedbirlerinde** çok daha cömert davranmaktadır. 15 Eylül 1967-31 Temmuz 1970 döneminde, 5 milyar 300 milyon lira tutarındaki yatırım, **yatırım indiriminden** yararlandırılmıştır. İthalat

vergilerinde 4 milyar liranın üstünde **muafiyet** sağlanmıştır. 679 milyon lira ithalat **vergisi ertelenmiştir**. 400 milyon lira civarında ihracatta **vergi iadesi** tanınmıştır. **Teşvik fonlarından** 294 milyon lira kullandırılmıştır. Yatırımcı ve ihracatçıya, aynca **ucuz kredi**, **döviz tahsisi**, **dış kredi garanti ve kefaletleri** vb. gibi çok çeşitli **avantajlar** sağlanmıştır.

1968 yılında 22.5 milyarlık devlet bütçesinin %38'ini aşan bir kısmı, yani 8.6 milyar lira, devletin piyasa aracılığıyla tüccar, ithalatçı, müteahhit ve imalatçıdan yaptığı alımlara, onlardan sağladığı yatırım ve hizmetlere harcanmaktadır. Bunun 1.5 milyarı cari faaliyetlerin gerektirdiği malzeme, yiyecek ve hizmetlere gitmektedir. 7 milyarı aşan kısmı ise makine-teçhizat, araç-gereç alımı ve inşaat yoluyla özel sektöre geçmektedir. Devlet faaliyetlerinin ithalat ihtiyacı, devlet kurumlarıyla karşılansaydı ve devlet inşaatı tamamen kamu kurumlan ve devletin kendi mühendisleri, işçileri ile yapılsaydı, 7 milyar lira bir meblağ üzerinden elde edilen müteahhit ve ithalatçı kârı mevcut olmayacaktı. Muhafazakâr bir hesapla, bu iki kalem harcamaya ilişkin olarak 1.5 milyar liraya yakın bir artık değer kategorisi, devlet fonlarının bu kullanılış tarzından doğmaktadır.

Özel yatırımları teşvik için, belli projelerin finansmanını sağlamak amacıyla yıllık bütçelere konan ödeneklerle ve AID ile yapılan anlaşmalarla serbest bırakılan karşılık paraların bir kısmıyla çeşitli fonlar kurulmuştur. 1968 Yılı Kalkınma Programı'nda verilen bilgiye göre, bu fonların tutan 881.2 miyon liraya ulaşmaktadır. Bunlann önemlice bir kısmı sanayiin geliştirilmesiyle ilgilidir.(137)

Özel Sektörün Mali Olanaklarının Genişletilmesi Adına Kamu (Halk) Kurumlarının Fonlarının Yağmalanması

"Sermaye piyasası" henüz kurulamamakla birlikte hükümet, Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı gibi kuruluşlarda biriken kamu fonlarına göz dikmiş, buralardan özel sektöre çeşitli yollardan önemli miktarda kaynak akıtılmıştır.

50 milyon lirası Sosyal Sigortalar'dan olmak kaydıyla Sümerbank'tan sağlanan 94 milyon lira özel 143 firmaya işletme kredisi olarak verilmiştir. Sanayi Bakanı'na göre 50 milyon liralık fonun 300 milyon liraya çıkarılması kararlaştırılmıştır. Geniş fonları toplayan Ordu Yardımlaşma Kurumu, kaynaklarını artan ölçüde özel sanayie yatırmakta ve sanayi kurumlarına kredi vermektedir. Özel sektöre, orta ve uzun vadeli krediler vermek için, bankaların da katılmasıyla kurulan ve devlet fonlanyla beslenen **Sınaî Yatırım ve Kredi Bankası** ile Ağustos 1967'de, 268 milyon lira sermayeli

(137) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.503.

Özel Yatırımlar Bankası'nın kuruluşuyla ilgili tasari, Meclis'e sevk edilmişti. Merkez Bankası reeskont kredilerinden, gelişmesi arzulanan sanayi dalları da yararlandırılmıştır. Kamu kuruluşları fonlarının siyaset ve oy adına yağmalanması, bu kurumlan giderek zayıflatacak ve daha sonraki yıllarda kendi başlanna ayakta duramayacak hale getirecektir. Sonraki hükümetler de, bu kurumlan verimli olmadığı gerekçesiyle tasfiye, devir veya özelleştirme yoluna gideceklerdir.

Demirel iktidarı, teşvik tedbirlerinde çok daha cömert davranmaktadır. 15 Eylül 1967-31 Temmuz 1970 döneminde, 5 milyar 300 milyon lira tutarında yatırım, yatırım indiriminden yararlandırılmıştır. İthalat vergilerinde 4 milyar liranın üstünde muafiyet sağlanmıştır. 679 milyon lira ithalat vergisi ertelenmiştir. 400 milyon lira civarında ihracatta vergi iadesi tanınmıştır. Teşvik fonlarından 294 milyon lira kullandınlmıştır. Yatırımcı ve ihracatçıya, ayrıca ucuz kredi, döviz tahsisi vb. gibi çok çeşitli avantajlar sağlanmıştır.

Mali tedbirlerle, özel sektörün mali olanaklannı genişletmiştir. 1967 Eylülüne kadar 1 milyar 85 milyon lira yatırım, yatırım indirimi tedbirinden yararlanmıştır.

"Çengel Atma" "Sızma" Metoduyla Sanayide Yabancı Egemenliği

Dünyanın ünlü otomobil lastiği ve ilaç firmaları, dışarıya karşı aşılmaz duvarlarla korunmuş iç pazarda yüksek fiyatlarla satış yapmak için Türkiye'ye akmışlardır.

İ.İnönü 1954 yılında şöyle demişti: "*Yabancı sermaye, uzun mücadelelerle elimize aldığımız ticari ve zirai sahalarımıza girmiştir.*

Hiçbir devlet, ben kapitülasyon istiyorum demez. Siz bir devlete, diğer devletlerden ayrı bir fazla hak tanıdınız mı, diğer devletler karşılıklı olarak bu haklardan istifade hakkına maliktirler.

Bunlar bizde eskiden de vardı. Zorla çıkardık memleketten. Girdikten sonra çıkarılması baş belasıdır. 300 senede zorla çıkardık.

Biz bu memleketi sokakta hazır bulmadık. ***Biz bu memleketi bir avuç harebe hallnde aldık. Yabancı ellere kaptırmayacağız.*** *Bu memlekette kapitülasyonların yeniden ortaya çıkmasına asla müsaade etmeyeceğiz ve bu uğurda sonuna kadar mücadele edeceğiz."*

Yüksek gümrük tarifeleri ve ithal yasakları, Türkiye'ye yabancı sermaye akımını hızlandırmıştı. 1958-1966 arasında 6224 sayılı kanun çerçevesinde, fiilen gelen yabancı sermayenin kümülatif toplamı aşağıdaki tablodadır. (Türkiye'de yabancı sermayenin 2000'li yıllara kadar gelmediği söylenir. Bu doğru gibi görünüyorsa da, gerçekler böyle değildir. 1950'ler-

den başlayan çengel atma ve sızma yöntemi 2003 yılından itibaren durum tamamen farklı boyutlara gelmiştir. Bunu 4. kitabımızda göreceğiz.)

İçerideki kazançlarından bazen sermaye artırılmasına gitmeden yararlanmaktadırlar. Öte yandan yabancı sermaye, genellikle, yerli sermaye ile ortaklık halinde çalıştığından, temsil ettiği yatırım, aşağıdaki rakamların çok üstünde olmaktadır.

Yabancı sermaye artışı, 1965 yılı sonuna kadarki dört yıllık dönemde %276 gibi yüksek bir orana ulaşmıştı. Bu yüksek artışın sonucu olarak 1965 yılı sonunda yabancı sermayenin toplam sermaye içindeki oranı da artık %19.5 nisbetini bulacaktır.

Öte yandan, yabancı şirketler royalty, teknik hizmet ücretleri, patent, marka vb. yollarıyla, yukarıdaki sermaye rakamlarında gözükmeyen bir **"çengel atma"** metodu izlemektedirler.

YABANCI SERMAYENİN KÜMÜLATİF TOPLAMI

Yıllar	Fiilen gelen sermaye (Bin TL)
1968	65406,0
1959	85233,0
1960	103944,0
1961	147000,0
1962	237246,0
1963	325632,0
1964	395517,0
1965	491115,0
1966	560695,0

Bu miktar az bulunabilir. Fakat unutmamak gerekir ki, **yabancı firmalar az bir yatırımla gelmekte, içeride sağladıkları kaynaklarla gelişmektedirler.** 1965 yılında yabancı sermaye kuruluşları, sanayi sektörüne açıldığı hesaplanan 3 milyar 800 milyon lira kredinin 545 milyon lirasını, yani %14'ünü kullanmışlardır. İçerideki kazançlarından bazen sermaye artırılmasına gitmeden yararlanmaktadırlar. Öte yandan yabancı sermaye, genellikle, yerli sermaye ile ortaklık halinde çalıştığından, temsil ettiği yatırım, yukarıdaki rakamların çok üstünde olmaktadır.

Yabancı şirketler royalty, teknik hizmet ücretleri, patent, marka vb. yollarıyla, yukarıdaki sermaye rakamlarında gözükmeyen bir çengel atma metodu izlemektedirler.

Türkiye'de yabancı sermayenin pek az iştiraki bulunan birçok sanayi firması, yabancı tekellerin markaları, patentleri ve teknik işbirliği ile çalışmaktadır. Yabancı şirket, bu sayede teknik hizmet, malzeme, makina, ham madde vb. satma tekelini sağlamaktadır. Hatta yüzde yüz yerli ser-

mayeli firmalar dahi çeşitli patent anlaşmalarıyla yabancı tekellere bağlanmışlardır.

"Milli" sanayici - yabancı tekeller çatışması yok gibidir. Yerli sanayici - yabancı tekel işbirliği çok daha yaygındır.

Yerli müteşebbisler, bu bağımlı durumdan şikayetçi değillerdir. Aksine, yabancı sermayenin teknik işbirliği, onlara ürktükleri sanayi alanına girmek olanağını getirmektedir. Bu nedenle, yabancı sermaye, özel sanayiin gelişmesinde istatistiklerde görülenin çok üstünde, önemli bir rol oynamıştır. Şüphesiz birtakım alanlarda, yabancı sermayenin gelişi, onunla ortaklık kuramayan yerli teşebbüslerin tasfiyesine yol açmıştır. Mesela ilaç sanayiinde bu durum görülmüş ve bazı yerli firmalar tasfiye olunmuştur. Bazı alanlarda yabancı sermayenin varlığının, yerli sermayenin o alana girmesini engellediği ileri sürülebilir. Fakat birçok alanda, yabancı sermaye, yerli müteşebbisler tarafından ısrarla araştırılmaktadır. "Milli" sanayici - yabancı tekeller çatışması yok gibidir. Yerli sanayici - yabancı tekel işbirliği çok daha yaygındır.

Mekanizma şöyle işlemektedir: Kalkınma Planı gereğince, "sanayicilik" itibardadır. Devlet, yüksek gümrükler, ithal yasaklamaları, geniş krediler ve bir sürü muafiyetler ile sanayici olmayı cazip hale getirmiştir. Ama sanayicilik, en ilkel biçimde de olsa, az çok teknik bilgi ve organizasyonu gerektirmektedir. Çimento ve şeker sanayiindeki karma teşebbüslerde devletin oynadığı rolü, burada bir ölçüde yabancı sermaye yüklenmektedir. **Üstelik, bu sanayiin mamullerini satmak, yabancı şirket mümessilliği ve ithalatçılık kadar kârlı bir iştir.** Bu nedenledir ki, yabancı firma mümessili tüccarlar, temsil ettikleri firmalarla birlikte ya da tek başlarına "sanayi" teşebbüsleri kurmak ve sonra bu teşebbüslerin genel satıcılığını ele geçirmek yolunda çaba göstermişlerdir. Mesela fazla sayıdaki örneklerden biri şöyle: YALMAN ailesinin **Tatko** Şirketi'ni ele alalım. Firma, **Good Year** lastiklerinin eski ithalatçısıdır. Şimdi Türkiye'de Good Year lastik fabrikası kurulmuştur. **Tatko** fabrikanın ortağı, fakat aynı zamanda İstanbul ve Trakya bölgesi genel bayiidir. VEHBİ KOÇ, U.S. **Royal** Lastikleri AŞ'nin (yeni adıyla Uniroyal) ortağıdır. Fakat aynı zamanda Koç'a ait Royal Lastikleri **Tevzi** AŞ fabrika mamullerinin Türkiye genel distribütörüdür. **Tatko**, **Chrysler** firmasına ait Dodge otomobil ve kamyonlarının ithalatçısıdır. Chrysler, Türkiye'de bir montaj fabrikası kurmuştur. Tatko, ortaklar arasındadır, fakat aynı zamanda **Dodge**'un bayiidir. **Ruşensad**, Fargo ithalatçısıdır, Chrysler fabrikasına ortak olarak sanayiciliğe yükselmiş, fakat aynı zamanda Fargo bayiliğini elinde tutmuştur. Çiftçiler, **De Soto** ithalatçılığından sanayiciliğe ve bayiliğe adım atmışlardır.

Şimdi bu üç eski yabancı firma mümessili, %60'ı yabancı tekele ait Chrysler otomobil sanayiinin %40 hissesine sahiptir. Her birinin payı %13.33'tür. Çiftçiler aynı zamanda gerçek hiçbir imalat faaliyetinde bulunmadığı halde, Türkiye'de **Wolksvagen** imalatçısı gözükmektedir. Karayolu taşıtları imalat sektöründe birçok firma yerli kuruluşlardır. Fakat dışarıdaki ana firmaya sıkı sıkıya bağlıdırlar.

Bu dizinin son kitabında yabancı sermaye yatırımları ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Türkiye İstese Bile Batı Kampından Ayrılacak Durumda Değil

ABD yardımları ve yabancı sermaye ortaklıkları özelleştiren bir zenginleşme kaynağı olduğu kadar, ulusalcı yönelişlere karşı bir güvenlik sigortasıdır.

1960-64 arasında bu yardım ve krediler yılda ortalama 243.000.000 doları, OECD Konsorsiyumu aracılığıyla 1965-69 arası verilenler de yılda ortalama 284.000.000 doları buldu. Bunlar, Türkiye'nin tüm dış gelirlerinin (ticaret ve diğer) yarısından fazlaydı. Bu nedenle, silah yedek parçasına bağımlılık da eklenirse, Türkiye idaresiyle istese bile Batı kampından ayrılabilecek durumda değildi.

Başta ABD, Türkiye'ye borç veren gelişmiş kapitalist ülkeler ve şirketler statükonun savunucusu olan bu koalisyonun kudretli müttefikleridir. Statükonun korunmasını amaç edinen böyle bir ittifak, ABD yörüngesindeki bütün azgelişmiş ülkelerde kurulmuştur. En geri petrol şeyhleri ve sultanlarının Batı ülkelerinin baş dostu olması, toplumsal düzeni az çok değiştirme çabasına girişen rejimlere karşı ABD'nin aleyhte tutumu, dünya çapındaki bu ittifakı göstermeye yeterlidir. ABD, dünya egemenliğini, yabancı firmaların işbirliği ile en az çok sanayileşmeye de yönelmiş böyle bir tutucular koalisyonuna dayandırmış, koalisyon ise devrimlere karşı kaderini ABD'ye bağlamıştır. **Birleşmiş Milletler'in "Azgelişmiş Ülkelerde Ekonomik Kalkınma Tedbirleri"** adlı önemli incelemesinde "başlıca davası, servet ve imtiyazlarının sürdürülmesi olan küçük sınıf" diye tanımlanan bu koalisyon, **Lord Acton**'un "sınıf bağları, milliyet bağlarından güçlüdür" sözüne hak verdirecek bir tutum içindedir. İstanbul Üniversitesi'nde bir yıl ders veren Amerikalı Prof. **James Murray**, Türkiye'de ABD'nin desteklediği tutucular koalisyonu hakkındaki izlenimini şöyle ifade etmektedir: **"Türkiye'de bugün kapitalizme, kontrolsüz kapitalizme inanan, belli ve kudretli bir azınlık grubu vardır."** Bu zengin grup, tarım ve sanayi alanlarındaki her türlü ekonomik reforma başarıyla karşı koymaktadır. Grup mensupları, büyük şehirlerde ve taşrada, ekonomik ve po-

litik hayata hükmeden güçlü kişilerdir. Bu genellemenin istisnaları olabilir, ama söz konusu hükmeden güçlü kişilerdir. Türkiye, ekonomik ve toplumsal reforma yöneldiği anda, bunun karşısına dikilmektedir.

Köyden Başkente Yankee Kıskacı
"Bizimkiler" "Ötekiler"

"Amerikan değerlerini benimsemiş
Türk yönetici yetiştirme işibaşarıya ulaşmıştır."
Dr.R.Podol

Önde gelen Amerikan yetkililerinin temas kurdukları Türklerin hemen hepsi bu gruptan gelmedir. Haklı ya da haksız, okumuş Türklerin büyük çoğunluğu, bugünkü Türk politikasının temel sorunu olan ekonomik ve toplumsal reform konusunda, Amerika'nın taraf tuttuğu kanısındadır: Amerika, irticanın yanındadır."

Türkiye'de **'bizim taraf' yani Amerika'nın tarafı şehirlerdeki büyük işadamları ile nüfusun çoğunluğunu oluşturan köy halkıdır.** Çoğunlukla mahalli imamın etkisi altında bulunan köylüler, dini bakımdan muhafazakârdır ve seçimi kazanan parti (AP), köy halkının inançlarıyla ustaca oynayabilmektedir. **'Öteki taraf' ise, ılımlı şehirliler ile Türkiye'de sosyal ve ekonomik reformları isteyen herkestir.** Reformları gerçekleştirme zamanı gelince hareket yalnız Türk muhafazakârlarına karşı değil, kaçınılmaz biçimde Amerikalılara da karşı gelecektir." Ne var ki, ABD de boş durmamaktadır. İç ve dış tutucular ittifakı, toplumsal temellerini sağlamlaştırmak bakımından, oldukça, sistemli bir politika izlemektedir. **ABD, daha başından itibaren kapitalizmin azgelişmişliği, devletçilik ve öteki tarihsel şartlar dolayısıyla Türkiye'de önemlice bir güç teşkil eden bürokrasideki devletçilik eğilimlerini yok etmeye, onu yerli-yabancı kapitalist sınıf hizmetinde bir teşkilat haline getirmeye önem vermiştir.** Binlerce Türk yüksek memuru ABD'ye eğitime gönderilmiş ve bunlara ülkelerinde yükselme olanakları sağlanmıştır. ABD böylece, Amerikan görüşlerini benimsemiş bir yüksek memurlar ve iktisadi devlet teşebbüsleri yöneticileri grubu yetiştirilmesine çalışmıştır. Amerikalılar bu yolda hayli başarı sağladıkları inancındadırlar. 1961-1963 yıllarında AID Kamu Yönetimi Danışmanı olan ve Devlet Personel Dairesinde çalışmalar yapan Dr.**Richard Podol**'a göre, "Amerikan değerlerini benimsemiş Türk yönetici yetiştirme işi" başarıya ulaşmıştır. Podol, AID için hazırladığı Türk idaresi ile ilgili tavsiyeleri ihtiva eden raporunda, bu görüşü açıklamıştır: "On yıldan fazla bir zamandır Türkiye'de faaliyette bulunan Amerikan Yardım Programı, şimdi meyvelerini vermeye başlamıştır. **Önemli mevkilerde Amerikan eğitimi görmüş bir Türkün bulun-**

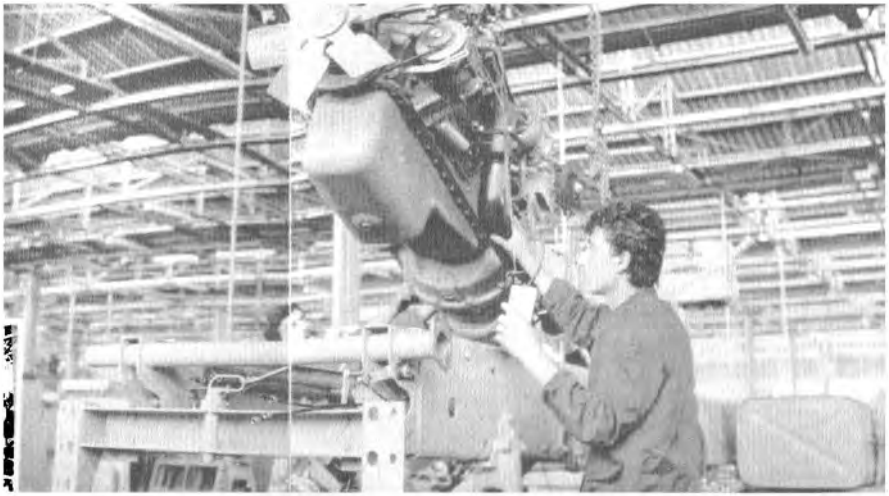

Günümüzde hâlâ "Türkiye'nin ilk özgün otomobili" olma özelliğini koruyan 1961 Model DEVRİM otomobili.

"Kültürümüzün özgün sanayileşmede başarılı olmayı engelleyen 5 özelliği: **1. Plansızlık, 2. Özgüven yetersizliği, 3. Teknik bilgi yetersizliği, 4. Başarısızlık durumunda başarılı olmaya giden yeni bir yol aramak yerine pes etmek, 5. Desteklemek ve geliştirmek yerine eleştirmek.**" (Mümin Sekman)

Montajcı kolaycılığına dayanan Türk sanayiindeki başarısızlığı bu 5 özellikte görmek mümkün. Bunun en tipik örneği ise yukarıda fotoğrafları olan DEVRİM otomobilinin macerasıdır. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra, özgün Türk otomobili yapma yönündeki çalışmalar büyük bir şevkle başlatıldı. 1 milyon 400 bin lira ödenekle zamanın Gümüş Motor Fabrikası Genel Müdürü Necmettin Erbakan'ın fikir babalığını yaptığı DEVRİM otomobilinden 1961'de 4 adet üretildi ve Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına yetiştirildi. 29 Ekim sabahı kalabalık eskort ekibinin arasında DEVRİM'ler TBMM'ye doğru yola çıktı. Ama benzinciye uğramak unutulmuştu. İlk arabaya benzin konuldu. Tam iki numaraya da konulacakken, Cemal Gürsel Anıtkabir'e gitmek üzere iki numaralı DEVRİM'e binmişti bile. Ancak 100 metre sonra motor öksürerek durdu. C.Gürsel'in *"Ne oluyor"* sorusuna, direksiyondaki Yük. Müh.Rıfat Serdaroğlu, *"Paşam, benzin bitti."* dedi ve Cumhurbaşkanı'ndan özür dilenerek diğer DEVRİM otomobiline geçmesi rica edildi. Büyük hoşgörü gösteren Paşa, Anıtkabir'e bu otomobille gitti. İnerken de *"Batı kafasıyla otomobil yaptınız, ama, Doğu kafasıyla ikmali unuttunuz."* dedi. Ertesi gün bütün gazeteler destek yerine eleştiri getirerek, *"Paralar boşa gitti. DEVRİM 100 metre ilerleyebildi."* başlığını attılar. Türk otomobil projesi de rafa kaldırıldı.

Yukarıda vurgulanan 5 özelliğimiz, DEVRİM örneğinde tam tamına gerçekleşmiş ve atılan bu adımın arkası getirilememiş, birkaç yıl sonra da kolaycı ve rantçı yol seçilerek İtalyan, Fransız ve İngiliz otomotiv sanayiinin lisanslarıyla yabancı menşeyli montajcı üretime geçilmiştir.

İthal ikamesi sözcüğünün ağızlardan düşmediği ülkemizden sanayii manzaraları. AR-GE sözünü duymak istemeyen, döviz yiyen montajcılık, 1960'lı yıllarda pıtırak gibi çoğalmaya başladı; çeşitliliğini ve kapasitesini artırarak kesintisiz olarak günümüze kadar geldi. Montajcılıkta başı otomotiv sektörü çekiyordu. Bu konuda söyleyecek çok şey var. Burada birkaçına değinelim. Bütün plan dönemlerinde AR-GE harcamlannın artırılması istenmişse de, GSYİH içindeki payının %0.6'ya çıkarılması hedefi 1993'te bile gerçekleştirilememişti. 1983-1993 yıllan arasında Türkiye'de toplam 5197 patent verilmiş; bunun sadece %11.6'sını Türkler almıştır. AR-GE personelinin büyük bir kısmı yüksek öğrenim tarafından istihdam edilmektedir. Kocaeli'de kurulu Marmara Araştırma Merkezi başkanı ile görüştüğümde araştırmalarının özel sektörden değil, TSK'dan ilgi gördüğünü söyledi. Kısaca Türkiye 1960'tan beri B+T sistemini geliştirmeyi her zaman önüne bir hedef olarak koymuş, ancak bu hedeflerin büyük bir çoğunluğu günümüze kadar ulaşamamıştır.

madığı bir bakanlık ya da bir iktisadi devlet teşebbüsü hemen hemen kalmamıştır. Halen bulundukları kuruluşlarda ilerici kuvvet niteliği taşımakta olan bu kimselerin kısa zamanda genel müdürlük ya da müsteşarlık mevkilerine geçmeleri beklenir. AID, bütün çabalarını bu gruba yöneltmelidir.

Son yıllarda dış ülkelerde, özellikle Birleşik Amerika'da eğitim görmüş grupların tabir caizse seçkinler zümresi içinde bir seçkin zümre yarattıkları görülmekte ve bu sonucu grup içinde baştan beri portresini çizmeye çalıştığımız tipik yöneticiden tamamen farklı, umut verici kimseler bulunmaktadır.

Yeni fikirlerin gerek sivil, gerek askeri alanda, dış tesirlerin etkisi altında geliştiği görülmektedir. Bu ise ya bir bursla yurt dışına gönderilmek suretiyle ya da yabancılarla yakın iş münasebetleri içinde gerçekleştirilmektedir. **Son bir noktaya daha değinelim. Bütün bu konularda askeri örgütü görmezlikten gelemeyiz. Bu sadece onun politik bir kuvvet oluşundan değil, aynı zamanda ekonomik yönden de etkili oluşundan ötürüdür.**

Öte yandan çok sayıda Amerikan uzman, devlet dairelerine ve iktisadi devlet teşekküllerine yerleşmiştir. Bir iki bakanlığın dışında, bütün bakanlıklarda Amerikalı uzmanlar vardır. Aynca Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet Personel Dairesi, Devlet İstatistik Enstitüsü, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, İktisadi Devlet Teşekkülerini Yeniden Düzenleme Komisyonu Atatürk Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Karadeniz Üniversitesi (özel müşaviri vardır), Teknik Öğretim Müsteşarlığı (Müsteşarın özel müşaviri vardır), Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, Demiryolları ve Limanlar İnşaat Reisliği, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü, Çalışma Genel Müdürlüğü, İhracatıGeliştirme Etüt Merkezi, Maden Yardım Komisyonu, Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Sümerbank, Etibank, Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu, TC Ziraat Bankası, Tarımsal Araştırma Dairesi, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği gibi kuruluşlarda Amerikalı uzmanlar bulunmaktadır. Amerikalı uzmanlar, bu suretle bir yandan **Türk yüksek kademe personelini kendi görüşleri yönünden etkilemeye çalışırken, öte yandan ABD politikalarını Türk İdaresinde hakim kılmayı denemektedirler.** Bu uzmanlar, genellikle ülkelerinde gördüklerini Türkiye'de aynen uygulatma çabasındadırlar. Bu, onları tabiatıyla Türk tecrübesini ve kurumlarını küçümsemeye, Türklere tepeden bakmaya itmektedir. Prof.James Murray, Amerikalı uzmanların Türkiye'deki durumunu şöyle değerlendirmektedir: "Söz konusu küçümsemenin daha ince, fakat daha

aydınlatıcı birbaşka belirtisi de Türk 'ilerlemesi'ni ortaya koyacak en iyi ölçünün Türklerin Amerikan usullerini taklit etme oranında toplanacağı görüşüdür. Amerikalılar, benden sık sık Iowa Üniversitesi ile İstanbul Üniversitesini kıyaslamamı istemişlerdir. Her seferinde de, ikisi arasındaki fark, otomatik olarak, İstanbul Üniversitesi'nin düzeltilmesi gereken birçok şey bulmuşumdur, nasıl ki Iowa Üniversitesi'ni de çeşitli bakımlardan ıslaha muhtaç görmekteyim. Ama eğitim sistemlerindeki farklar, çok kez iki ayrı ülkenin kültürleri arasındaki farkları yansıtmaktadır. Bunu göz önünde tutmadan **Türk üniversitesini değiştirmeye kalkmak, yalnız yanlış olmakla kalmaz, daha kötüsü Türkiye'nin her türlü sorununun Amerika'yı taklit etmekle çözülebileceği sonucuna bizi vardırır.** Bu da öyle bir Amerikan böbürlenmesi ve başkalarını hor görmedir ki, bunu ancak böyle bir tutumun Türk milletini küçümseme anlamını taşıyacağının farkında bile olmayan bazı Amerikalıların ahmaklığı aşabilir. Yalnız eğitimde değil, hemen bütün alanlarda hakim olan Amerikan tutumu şöyle özetlenebilir: ***"Bana bak, benim küçük Müslüman dostum. Siz acayip, fakat oldukça hoş bir milletsiniz. İlerleme mi istiyorsunuz? Öyleyse kendi kültürünüzü, kedi değerlerinizi terkedin ve bizimkileri kopya edin. Ayrıca şunu da hiç aklınızdan çıkarmayın ki, Hür Dünya'nın Merkezi Ankara değil Washington'dur. Füzelere ne zaman ihtiyacınız olacağını biz kararlaştırırız. Kıt'a Çin'i tanıyıp tanımayacağınızı biz söyleriz. Vietnam'da nasıl davranılması gerektiğini biz tespit ederiz. Ortaklığımıza sizin katkınız, bizim aldığımız kararları desteklemekten ibarettir. Sizin o kararların alınmasında bir rolünüz olamaz."***

Amerikan tutumunun böyle olduğunu, Türklerden çok daha az zeki ve görgülü bir millet bile kolayca anlayabilir.

Buna göre, sendikalar kapitalist düzeni benimseyecekler ve işçi davalarının çözümünü düzen değişikliğinden beklemeyeceklerdir.

Amerikalı uzmanların bu tutumu ne kadar münasebetsiz ve can sıkıcı olursa olsun, bürokrasi içinde istedikleri tipte birtakım kişiler yetiştirdiklerinde şüphe yoktur. Uzman **Richard Podol'un "Amerikan değerlerini benimsemiş Türk yönetici yetiştirme"** programının başarıya ulaştığı iddiasında bir gerçek payı bulunduğu muhakkaktır."

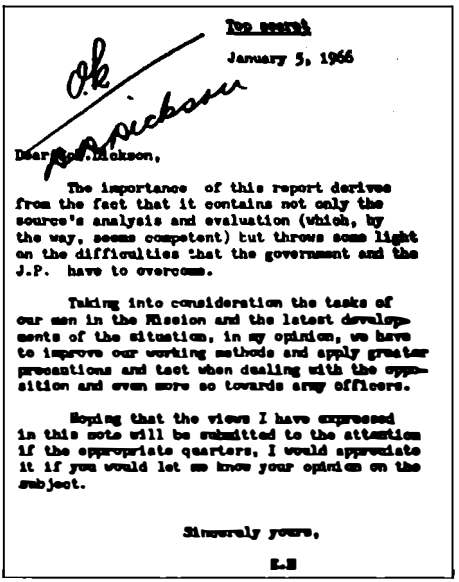
Bürokrasi gibi, işçi sendikaları da ABD'nin başından beri ilgilendiği teşekküller olmuştur. AID, OECD, ABD'nin egemenliğindeki ICFTU gibi milletlerarası işçi teşekkülleri ve Amerikan sendikaları aracılığıyla Türk sendikalarına mali yardımlar yapılmıştır. Sendikacılar için, yabancı uzmanların katıldığı seminerler düzenlenmiştir, işçi liderleri Amerika'da inceleme gezilerine çağrılmıştır. Son zamanlarda CIA konusunda ABD'de yapılan açıklamalardan anlaşılmıştır ki, Amerikan İşçi Konfederasyo-

nu'nun dış ilişkilerini yürüten **Lovestone** ve yardımcısı **George Brown** CIA hizmetindedirler ve **"Hür Dünya"da sendikaların başına güvenilir** kişilerin gelmesi için sistemli bir çaba göstermektedirler. ABD'nin Türk sendikacılığından beklediği, Amerikan tipi bir sendikacılığa yönelmesidir. Buna göre, sendikalar kapitalist düzeni benimseyecekler ve işçi davalarının çözümünü düzen değişikliğinden beklemeyeceklerdir. Mevcut düzen içinde, sendikalar gerekirse işverenlerle en sert tartışmalara, şiddetli grevlere gidebileceklerdir. Ama amaçları, işverenden daha yüksek ücret istemekten öteye gitmeyecektir. Henüz işçi kitlesi sendikalara sahip çıkmadığı, sendikalara sağlanan hayli geniş haklar aşağıdan gelen bir baskının sonucu bulunmayıp yukarıdan verildiği ve sendikalar işçi kitlesinden kopuk bürokratik kuruluşlar olduğu için, ABD, işçi liderleri seviyesinde sendikacılık politikasını başarıyla uygulayabilmiştir. Keza küçük esnaf ve sanatkârlara Halk Bankası ve AID fonlarından açılan kredilerle aynı amaç elde edilmeye çalışılmaktadır.

Sendika liderleri gibi, gençlik liderleri de ABD'nin önemle üzerinde durduğu kişilerdir. ABD Gençlik Örgütü ile Milletlerarası Gençlik Örgütü liderlerinin CIA hizmetinde çalıştıkları kendileri tarafından itiraf edilmiştir. Ayrıca basına, aydınlara, üniversite hocalarına Amerikan görüşlerine benimsetmek amacıyla ABD'nin giriştiği çeşitli çabalar, CIA marifetleri dolayısıyla, Amerikan basınında uzun uzun açıklanmıştır Görüldüğü gibi, ABD, toplumun bütün kesimlerini, içerideki yabancı sermayeden yana tutucular koalisyonu yararına kazanmak için sistemli bir faaliyet yürütmektedir.

27 Mayıstan sonra Menderes kapitalizminin iflası ve sol akımların güçlenmesi üzerine, ABD'nin tutucular koalisyonunun siyasi temsilcileriyle birlikte bu yolda daha dikkatli bir çalışmaya girdiği, Milli Birlik üyesi **Haydar Tunçkanat** tarafından açıklanan CIA Raporu'ndan anlaşılmaktadır.(138) Rapor, AP iktidarı adına "biz" diye konuşan ve yüksek mevkilerde bir politikacı olduğu izlenimini veren yerli bir CIA ajanı tarafından hazırlanmıştır. Raporu Türkiye'deki Savunma Ataşesi **Albay Donald Dickson**'a sunan Dz.Albay E.M.Morgan **"E.M."**, Raporun önemli olduğunu ve kaynağın kompetan göründüğünü belirtmiştir. **M.P.** tarafından teklif edilen **"güvenlik tedbirleriyle intibak halinde"** hazırlandığı belirtilen Rapor'da, reformcu subay ve memurların tasfiyesi istenmektedir.

(138) Haydar Tunçkanat, "Amerikan Emperyalizmi ve CIA", Tekin Yay., 1987, s.132.

Top secret

January 5, 1966

Ok
Dickson

Dear Col. Dickson,

The importance of this report derives from the fact that it contains not only the source's analysis and evaluation (which, by the way, seems competent) but throws some light on the difficulties that the government and the J.P. have to overcome.

Taking into consideration the tasks of our men in the Mission and the latest developments of the situation, in my opinion, we have to improve our working methods and apply greater precautions and tact when dealing with the opposition and even more so towards army officers.

Hoping that the views I have expressed in this note will be submitted to the attention if the appropriate quarters, I would appreciate it if you would let me know your opinion on the subject.

Sincerely yours,

E.M

ABD'ye ve rejime bağlı olmayan asker ve sivillerin etkisizleştirilmesiyle ilgili Albay Dickson Raporu

ABD'nin Ankara'daki askeri ataşesi Albay Dickson'a E-M kodu (CENTO'YA bağlı Deniz Albay E.M.Morgan) kullanan bir CIA ajanının yazmış olduğu 5 Ocak 1966 tarihli, **çok gizli** yazısını taşıyan bir mektup ve 28 Aralık 1965 tarihli raporu ortaya çıktığında, toplumda büyük tepkiler oluştu. Çünkü bu rapor Türkiye'nin içişlerine doğrudan müdahale ve etkisizleştirilmesi istenen 50 asker ve sivil bürokratın isim listesini içeriyordu.

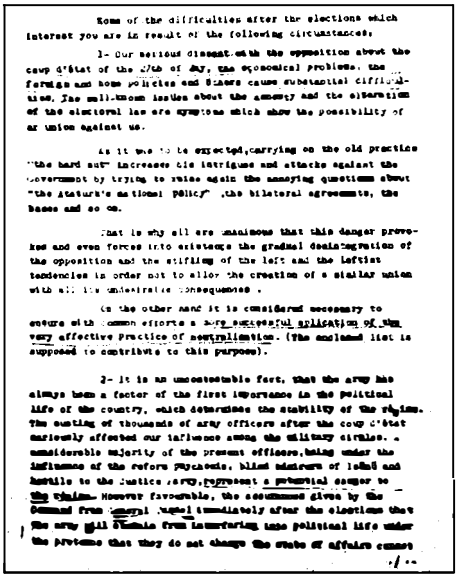
Bu belgeler Tabii Senatör **Haydar Tunçkanat** tarafından 7 Temmuz 1966'da senatoya getirildi ve büyük tartışmalara neden oldu.

Bu dökümanlarla ilgili olarak H. Tunçkanat şöyle diyordu: *"Her Türk'ün milli haysiyet ve gururunu derinden yaralayacak çok acı, fakat gerçek bir durumu açıklayan bazı belgeleri gözlerinizin önüne sermek üzere, huzurunuza geliyorum. Bunlarla işbirliğinde bulunan yerli komplocular ve yabancı diplomatların imzalı belgeleriyle bunu yürütme mekanizmalarını açığa vuracak belgelerin asıllarının fotokopileri elimizdedir. Raporda görüleceği üzere, raporu hazırlayan kimse iktidar çevrelerinin görüş ve kanaatlerini yansıtan ve nüfuslu olduğu kanısını veren ve Amerikalılara yakın işbirliği içinde olan bir ajan görevi yapmaktadır."*

Mektubun ikinci paragrafında şöyle diyordu:

"Teşkilatımızdaki adamlarımızın görevlerini ve durumdaki en son gelişmeleri dikkate alınca, kanaatimce; biz çalışma yöntemlerimizi geliştirmeli ve muhalefetle ilişkilerimizde daha ölçülü ve hoşlanacakları bir davranış göstermeliyiz. Hele subaylara karşı bu hususta daha da hassas olmalıyız."

Etkisizleştirilmesi istenen kişilere ait listede **Bülent Ecevit, Orhan Erkanlı, Hasan Işık, Sadi Koçaş, Numan Esin, Alparslan Türkeş, Burhan Apaydın, Ahmet Şükrü Esmer, Nadir Nadi, Fethi Naci, Prof.Dr.Dervış Manizade, Prof.Bahri Savcı, Prof.Muammer Aksoy, Dr.Türkkaya Ataöv** gibi isimlerin olması dikkat çekici.

Some of the difficulties after the elections which interest you are in result of the following circumstances:

1- Our serious dissent with the opposition about the coup d'état of the 27th of May, the economical problems, the foreign and home policies and others cause substantial difficulties. The well-known issues about the amnesty and the alteration of the electoral law are symptoms which show the possibility of an union against us.

As it was to be expected, carrying on the old practice "the hard nut" increases the intrigues and attacks against the Government by trying to raise again the annoying questions about "the Ataturk's national policy" ,the bilateral agreements, the bases and so on.

That is why all are unanimous that this danger provokes and even forces into existence the gradual disintegration of the opposition and the stifling of the left and the leftist tendencies in order not to allow the creation of a similar union with all its undesirable consequences .

On the other hand it is considered necessary to ensure with common efforts a very successful application of the very effective Practice of neutralization. (The enclosed list is supposed to contribute to this purpose).

2- It is an uncontestable fact, that the army has always been a factor of the first importance in the political life of the country, which determines the stability of the régime. The ousting of thousands of army officers after the coup d'état seriously affected our influence among the military circles. A considerable majority of the present officers,being under the influence of the reform psychosis, blind admirers of Inönü and hostile to the Justice party,represent a potential danger to the régime. However favourable, the assessment given by the Command from several Angel immediately after the elections that the army will abstain from intervening into political life under the pretense that they do not change the state of affairs cannot

./..

H.Tunçkanat'ın ortaya çıkardığı bu rapor karşıt görüşte olanlar tarafından reddedildi veya kuşkuyla karşılandı. Oysa kitabımızda biraz daha ayrıntılı verdiğimiz bir döküman, ABD'nin bu türlü girişimlerinin gerçekliğini birinci elden ve resmi belgelerle kanıtlamaktadır. 11 Ağustos 1960'ta ABD elçisi Warren'in merkeze yazdığı mektupta, Milli Birlik Komitesi oluşturduğu kabine üyeleri için şöyle diyordu: "Amerika'nın bazı dostlan da kabinede yer alıyor. Kuşkusuz kimi sağlıksız kişiler de vardır. Ama bunlar zaman içinde tasfiye edileceklerdir. ABD'ye eğitim, ticaret, ideolojik bağlar yoluyla bağlı önemli kabine üyeleri olduğunu biliyoruz. Bu geçici hükümetin, ABD hükümetine ve halkına, Menderes dönemindeki kadar yakın olduğu anlamına gelmiyor. Tersine bu hükümette ABD'ye karşı kuşkucu eğilimler mevcut. Bu geçici hükümet, Sovyetlerin baştan çıkancı tekliflerine ne kadar dayanabilir? Tecrübelerimizden biliyoruz ki, bir kez bu yardımı kabul ederse, engeller ortadan kalkar. ABD ve Batı dünyası büyük ve trajik bir yenilgi tatmış olur... Elçilik bu olayları dikkatle izlemeye devam edecektir." (Belge no:38, Foreign Relations, 1958-60, ss.869-70) Çok sayıdaki örnekten biri olan bu belgenin içeriği son derece açık ve net.

Dickson Raporu 12 Mart ve 12 Eylüle Giden Sürecin Bir Parçası mıydı?

Dickson Raporuyla ilgili olarak E.Hakim Albay E.Değer'in tespitleri şöyle: 27 Mayısta başlayan demokratikleşme ve gelişme çabalarının amacından saptırılarak nereden nereye geldiğini görmek gerekir. 27 Mayıs sonrasındaki sosyal gelişmelerden kaygı duyan Atlantik ötesi güçlerce yeni oyunlar sergilenmiştir. Dıştan destekli burjuvazinin egemenliğini paylaşmak istememesi ve halk yığınlarının örtülü istemlerini engelleme çabaları doğrultusunda 12 Martla girişilen çabalar yeterli sonuç vermemiş. Olayların ivmesi saptırılarak 12 Eylülle noktalanmıştır. Türkiye 12 Eylüle oyun içinde oyunlarla itilmiştir. Dickson raporunda dikkati çeken üç önemli ana amaç vardır. Bunlardan birincisi raporda şu sözlerle yer alır: *"Bu sebeple herkes müttefiktir ki; bu tehlike muhalefetin tedrici şekilde parçalanmasını ve arzulanmayan sonuçlanyla birlikte sol ve sol özlemlerin benzeri bir birlik yaratmasını önlemek üzere boğulmasını tahrik eder ve hatta bizi buna zorlar.* İkinci

amaç, şöyle açıklanır: *Diğer taraftan çok müessir tarafsızlaştırma çabalarının daha başarıyla uygulanmasının müşterek gayretlerle sağlanması gerekli görülmektedir. Rejime sadık olmayan devlet memurlarının ve subaylarının en tehlikelileri, bir program dahilinde tasfiye edilmek üzere tespit edilmektedir.* (**Podol** raporunda da geniş ölçüde Türk idarecilerini indoktrine etmek gerekir, diyordu.) Üçüncü amaç: *27 Mayısın getirdiği Anayasanın bazı maddeleri rejimin gelecekteki emniyetini garanti edecek bir tedbir olarak yeniden düzenlenmeli.* Bu amaçlara ulaşmak için 12 Mart denendi; amaçlar gerçekleşmeyince 12 Eylüle taşındık ve 12 Eylül bu amaçların tümünün gerçekleştirildiği bir sistemi kurdu.(*)

E.Değer'in bu görüşleri şöyle pekiştirilebilir. 15 Şubat 1965'te İnönü'yü istifaya mecbur ederek Başbakan olan S.Demirel, C.Gürsel'in rahatsızlığından hemen sonra bir gece tek başına Gen.Kur.Başkanı C.Sunay'ın evine gizlice giderek: *"Biz sizi Cumhurbaşkanı yapacağız."* demesi ve ardından solun tasfiye edilmesinde en hızlı operasyonları yapacak olan Orgeneral Cemal Tural'ın Gen.Kur. Başkanlığına atanmasıyla oluşan **Demirel-Sunay-Tural triumvirası,** ABD ve büyük burjuvazinin beklentilerine uygundu. Bu oluşum ve sonraki gelişmeler Dickson raporuna uymaktadır.(**)

Ayrıca sivil yönetim şampiyonluğu yapan Demirel'in, Çankaya Köşkü'ne Gen. Kur.Başkanlarının yolunu açması bir çelişki değil midir?

Cevdet Sunay'ın Köşk'e Çıkartılması ABD Albayı Dickson Raporu'nun İlk Aşaması mıydı?

Bir yanda, *"CIA'nın adamı olursunuz. Onun adına çalışırsınız. Bundan da sizin haberiniz olmaz."* diyen Dışişleri Bakanı, TBMM Başkanı ve Cumhurbaşkanı Vekili İ.Sabri Çağlayangil. (sağda)

Diğer yanda CIA'nın girişimleriyle Cumhurbaşkanlığı makamına getirildiği iddia edilen Genelkurmay Başkanı C.Sunay.

Cemal Gürsel'in hastalığından sonraki kuşkulu ölümü ve C.Sunay'ın Köşk'e çıkışı muhalefet tarafından: *"Cevdet Sunay ve yüksek komuta De-*

(*) Emin Değer, "Oltadaki Balık Türkiye", Toplumsal Dönüşüm, s.336.

(**) Bu mektubun ve raporun gerçekliği çok tartışıldı. Savcılık harekete geçti. Türk uzmanlar orijinali olmadan raporun gerçekliğini tespit edemeyeceklerini söylerken, ABD büyükelçiliği iki kez açıklama yaparak, böyle bir rapordan haberdar olmadıklarını, her iki albayın da bunları yazmadıklarını söylerken, Albay Dickson Amerika yolundaydı. Demirel ise *"Tunçkanat'ın açıklamasında bizi ilgilendiren bir şey yok."* demekteydi.

mirel'e satılmıştır" şeklinde bir fısıltı kampanyasına neden olmuştu. Gerçekte hükümetin yüksek komutayla ilişkisi Sunay Cumhurbaşkanı olduktan sonra çok daha iyileşti. Sunay kısa sürede Adalet Partisi ve onun politikalarıyla özdeş hale geldi. Buna karşın Millet Partisi'nin lideri Osman Bölükbaşı şöyle diyordu: *"Gerçekten de demokratik olarak yönetilen bir ülkede ve milli iradeye saygı duyulan bir yerde, orduyu yöneten hiç kimse, Cevdet Sunay'ın seçildiği gibi Cumhurbaşkanı olmamıştır. Böyle bir şeyi hayal etmek bile imkansızdır... Türkiye'de demokrasi olduğuna dünya nasıl inanabilir?.. Adalet partisi gizli hesaplar mı yaptı?"*

12 Martın Cumhurbaşkanı ve eski örgütçü Sunay, Çankaya'daki yedi yılını 1973 yılında tamamladı. Krizlerle dolu bir dönemi kıvrak manevralarla ustaca atlatmayı bildi ve vakti gelince sessizce tarih sahnesinden çekildi. Öldüğü 1982 yılına kadar yaşadığı olaylarla ilgili tek kelime söylemedi. ABD ve onun Merkez Haber Alma Teşkilatı CIA'nın dünya ve Türkiye genelindeki faaliyetlerinin özeti bile herhalde ciltler dolusu metin oluşturur. Washington, gizli operasyonları, askeri müdahaleden daha çok hukuka uygun buluyordu. Dickson örneği günümüzde özellikle Irak, Güneydoğu Anadolu ve Kıbrıs olaylarında çok sıcak ve yakından yaşadığımız süreçle ilişkilendirmek için biraz daha gerilere giderek, ABD'nin Türkiye'ye bakışına dair ilginç bir belgeden birkaç paragrafa daha burada yer vermekte yarar görüyoruz. ABD'li işadamı Nelson A.**Rockefeller**, 1956'da Başkan Eisenhower'e yazdığı mektubunda şöyle diyordu:

"Az gelişmiş ülkelere yaptığımız yardımların büyük kısmı, askeri paktlarımıza hizmet etmek üzere kurulmuş olan kanallardan akmalıdır. Birinci gruba bizimle dost olana ve bize uzun süreli, sağlam askeri paktlarla bağlanmış olan antikomünist hükümetlerin iktidarda olduğu ülkeler girer. Bu ülkelere yapılacak yardımlar ve krediler öncelikle askeri nitelikte olmalıdır.

Oltaya yakalanmış balığın yeme ihtiyacı yoktur. Bu noktada dışişleri bakanlığıyla aynı fikirdeyim. Genişletilmiş iktisadi yardım, örneğin Türkiye'ye bazı hallerde düşünülenin tersi sonuç verebilir. Yani bağımsızlık eğilimini artırıp, mevcut askeri paktları zayıflatabilir. Bu tip ülkelere -Türkiye gibi- doğrudan iktisadi yardım yapılabilir. Ama bu ancak bize uygun ve bağlı hükümetleri iktidarda tutacak ve bize düşman muhalifleri zararsız bırakacak biçimde ve miktarda olmalıdır. Bunlarla bağlantılı olarak özel sermaye yatırımlarını da ayarlamak gereklidir. Bu yatırımlar yardımıyla birçok politik amaca ulaşılabilir. Bu tip özel sermaye yatırımları zamanla bütün gayrimeşru muhalefeti ve politikalarımıza karşı mukavemeti ortadan kaldırabilmeli veya etkisizleştirilebilmelidir. Aynı zamanda ABD'yle işbirliğine hazır yerli işadamlarına yardım artırılmalı ve böylece bu işadamlarının ülke ekonomisinde kilit noktaları ele geçirmeli, buna dayanarak politik etkilerinin artması sağlanmalıdır."(*)

(*) M.Emin Değer, "Oltadaki Balık Türkiye", Toplumsal Dönüşüm, 1998, s.387.

Kap Kaç Kapitalizminde Üretim-Maliyet 1961-1966

Müteşebbislerin yüksek maliyet ve yüksek kâr tutumunun sebebiyet verdiği enflasyon ve işsizlik dilemması karşısında, enflasyon tercih edilmektedir.

27 Mayısın temelinde, ölçüsüzce yürütülen bir kapitalist gelişmenin yarattığı büyük hoşnutsuzluklar yatmaktadır.

1960-1965 dönemindeki enflasyonist politikayı inceleyen Prof.Kenan Bulutoğlu, kamu sektörü açıklarıyla beslenen 1950-1958 yıllarını "talep enflasyonu dönemi", 1959-1965 yıllarını ise, "maliyet enflasyonu dönemi" olarak niletemektedir. Bulutoğlu'na göre, 1959'dan sonraki fiyat yükselmelerinde, müteşebbislerin mamullerini piyasadaki talebin müsaade ettiğinden de yüksek fiyat tesbit etmeleri ve bunu işsizlik ve durgunluktan çekinen para otoritelerine onaylatabilmeleri, önemli bir rol oynamaktadır. Böylece, kârları artırmak suretiyle bir enflasyon doğmaktadır: "Maliyetler, enflasyonun birinci derecede itici gücü ticaret ve sanayi erbabının tahmin ve davranışlanndaki ortak eğilimdir. Meteşebbisler, fiyat artışı bekleyişine (expectation) uygun olarak, bir önceki dönemden daha yüksek maliyetle üretime girişmektedirler. Maliyeti yeni dönemde artıran unsurlar, fiyatların artmaya devam edeceği varsayımıyla kabuledilen daha yüksek faiz yükü ve diğer maliyetlerdir. Fiyatların artacağının kabulünde taraflar azçok birleştiklerinden bir önceki döneme kıyasla daha yüksek maliyetlerle iş yapılmasının önüne durdurucu, fiyat istikrarı esasını benimsetici tahminlere sahip işadamları çıkmamakta ya da bunların etkisi zayıf olmaktadır. Böylece, bir önceki dönemden daha yüksek maliyetlerle üretime girişilmektedir. **Para otoriteleri sıkı davranıp emisyonu artırmadıkları takdirde, dağıtılan millî gelirin yaratacağı talep, bütün malların tesbit edilmiş bu yüksek fiyatlarla satışına imkân veremeyecektir. Satışsızlık devam ettiği takdirde, bir süre için işsizliğin artmasına sebep olacaktır. Bu safhada işadamlarının şikayetlerine, işsiz işçilerin şikayetleri de eklenecektir. Artan baskı karşısında para otoriteleri gevşeyecekler ve 'piyasadaki durgunluğu gidermek' gerekçesiyle emisyonu artıracaklar, böylece fiyatların önceden yükselmiş seviyesini piyasaya satın alma gücü pompalayarak tasvip edeceklerdir." Demek ki, müteşebbislerin yüksek maliyet ve yüksek kâr tutumunun sebebiyet verdiği enflasyon ve işsizlik dilemması karşısında, enflasyon tercih edilmektedir. Enflasyon ise müteşebbislerin gelirini yükseltirken, sabit gelirlilerin durumunu kötüleştirmekte ve hoşnutsuzluğu körüklemektedir. Esasen kapitalist gelişmenin normal sonucu, gelir dağılımındaki adaletsizliğin artması ve milyonerler yaratılmasıdır.**

Ne var ki, gelir dağılışını bozarak milyonerler imali, hoşnutsuzluk

kaynağı olmaktadır. 1960'tan önce **"her mahallede milyoner yaratma"** sloganına gösterilen büyük tepki, bu rahatsızlığın ifadesidir. 1957 seçimlerinde, iktidar partisinin oy sayısının %50'nin altına düşmesi ve muhalefetin hızla güçlenmekte devam etmesi ve bunun sonucu olarak şiddet tedbirlerine başvurulması gibi olayların temelinde, enflasyoncu kapitalist gelişmenin doğurduğu hoşnutsuzluk yatmaktadır. **Üstelik seçim yolunu kapayan otoriter bir rejime yönelmiş bir iktidarı alaşağı edebilecek olan silahlı güç, enflasyoncu kapitalist gelişmeden en çok zarar gören gruplardan biridir.** 1960'tan önce, gecekondularda ya da apartmanların bodrum katlarında yaşamak zorunda kalan subay ve memurların sayısı az değildir. Halbuki 1950'de iktidara gelen DP, yalnız büyük toprak ve ticaret çıkarlarının değil, Atatürk ilkelerine bağlı milliyetçi - devrimci güçlerin de desteğine sahipti. Ne var ki, bu ittifak uzun ömürlü olamayaca, Kemalist hareketin bütün muhaliflerini, **Atatürkçü laiklik politikasına aleyhtar din adamlarını saflarında toplayan kitlelerin sıkıntısı arttıkça, din istismarıyla onları avutmaya çalışan ve milliyetçi - devrimci çevreleri küçümseyen, büyük toprak ve ticaret çıkarlarının hizmetindeki iktidar, milliyetçi - devrimci çevrelerde hayal kırıklığı yaratacaktır. İktidarın Atatürk devrimlerine aleyhtar olduğu, devrimlerden tavizler verdiği inancı, giderek yaygınlaşacaktır.** Enflasyoncu kapitalist gelişmenin yol açtığı hoşnutsuzluk ve baskı tedbirlerine yöneliş, muhalefeti şiddetlendirecek ve silahlı milliyetçi - devrimcilerin müdahalesini kaçınılmaz hale getirecektir.(139)

Kap Kaç Kapitalizmi ve Bankacılık 1961-1966

Bir bankayı batıran becerikli(i) idareciler, sermaye çevreleri arasındaki mesleki dayanışma gereğince, hemen bir başka bankada görevlendirilmekte ve batırdığı bankadaki kıymetli tecrübelerin-den(i) yeni bankanın da istifade etmesi imkânı sağlamaktadır."

Bu sağlıksız gelişme sonucu, 27 Mayıstan sonra **Sanayi Bankası, Doğubank, Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası, Esnaf Kredi Bankası, Raybank, Türkiye Kredi Bankası** tasfiyesi gerekmiştir. Ayrıca faaliyetteki bankaların aktiflerinde, tahsillerinden çoktan ümit kesilmiş milyonlarca liralık kredi gözükmektedir. Bankalar, açıkça itiraftan çekindikleri bu batak kredileri, **"diğer aktifler"deki kredilerin %80 kadarı batmıştır** ve bu hesap, 1964 yılında 3 milyar 147 milyonu, 1965 yılında ise 3 milyar 584 milyonu bulmuştur. **3 milyar civarında batmış kredi**, bankacılık furyasının ne anlama geldiğini açıkça göstermeye yeterli bir rakamdır.

(139) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.492.

Halkın mevduatıyla vurgun vurmak için akıl almaz yollara başvurulmuştur. Bunlardan biri, paravan şirketlerdir. **Bir kısım banka kurucuları, halktan toplayacakları mevduatı aktarabilecekleri gölge şirketler teşkil etmektedir.** Bu şirketlere yüksek krediler açılmaktadır. Bunlar kredileri ödemeyecek, hatta hileli iflasa gideceklerdir. Krediye muhtaç firmalar da, fazla kredi alabilmek için birçok paravan şirket kurmakta ve bu şirketler aracılığıyla sağladıkları krediyi başka yerlere aktarmakta ve birçok halde kredinin tahsili mümkün olmamaktadır.

Toplanan kısa vadeli mevduatın, banka kurucularının uzun vadeli yatırımlara aktarılması da, mesela **Türkiye Kredi Bankası** gibi tanınmış iş adamlarınca kurulmuş bir bankanın tasfiyesine yol açmıştır. Bankanın kurucuları arasında **Şakir Kesebir**, **Mithat Nemli**, **Hayri İpar**, **Halil Ali Bezmen** vb. gibi muteber iş adamları vardır. Banka başta porselen sanayii olmak üzere, kurucularına avantajlı krediler açmıştır. Bu krediler ödenmeyince, banka tasfiyeye gitmiştir.

Mevduat yarışında, özellikle zayıf bankalar, en yüksek faiz %6.5'ken, bazen %20 faiz vermeyi kabul etmektedir. Mesela 100 bin lira yatırana 120 bin lira üzerinden cüzdan verilmektedir. Aynı gün banka bu 100 bin lirayı bu tüccara kredi olarak vermekte, fakat onu 120 bin lira borçlandırmaktadır. Bankanın kazancı, alacağı %10.5 kanuni faizdir. Ne var ki çok yüksek faizle borç alanlar, genellikle avantüriye tüccardır. Para birçok halde batmakta, banka sıkıntıya düşmektedir.

Kredi yolsuzluğunun başka bir önemli kaynağı, teminat mektuplarıdır. Bankanın kefaleti anlamına gelen teminat mektupları, genellikle devlet ihalelerine giren müteahhitlere verilmektedir. Bu usul sorumsuzca kullanılmış ve 27 Mayıstan önce teminat mektubu karşılığı çeşitli işlere girişen müteahhit firmaların pek azı 1960 krizine dayanabilmiştir. Peşpeşe iflas eden müteahhitlerin, teminat akçesi yerine verdikleri teminat mektuplarının bedelini bankalar ödemek zorunda kalmıştır. Ödediği parayı firmadan ya da kefilinden tahsil edemeyen bankalar güç duruma düşmüşlerdir. Banka tasfiyelerinde, bu teminat mektuplarının payı büyüktü. Ayrıca müteahhitler, teminat mektuplarına dayanarak, devletten avanslar almışlardır. Bu avansları da kurtarmak her zaman mümkün olmamıştır.

Hazineye Ait Paraları Kendi Adına Bankaya Yatıran İstanbul Deftertarından İşadamı

Kredi yağmasında daha çok çeşitli yollar vardır. Konkordatoya giden ünlü bir otobüs şirketinin kurucusu M.H.. büyük bir şehrin ismini taşıyan bankaya ait 2.5 milyon liralık hisse senedini tek kuruş ödemeden uzun vadeli bono karşılığı satın almıştır. En büyük hissedar olarak bankadan

3.5 milyon lira kredi çekmiştir. Elindeki hisse senetlerini, asıl işi madencilikle uğraşmak olan bir devlet bankasına rehin ederek, oradan da 2.5 milyon lira sağlamıştır. Bütün bu ustalıklarla kurduğu otobüs şirketi daha milyonlarca kredi elde etmiştir. Şirket nihayet 24 milyon lira borca karşılık, 7 milyon lira mevcutla konkordato talep etmiştir.

Bir saz sanatkârı ve hanım arkadaşı, Raybank'tan sağladığı krediyle 125 bin lira sermayeli ufak bir şirket kurmuşlardır. Sonra Raybank bu şirkete büyük krediler açmıştır. Tasfiye edilen **Raybank**'a şirketin 4 milyon lira borcu vardır. Raybank ile ilgili 161 yolsuzluk belgesi mevcuttur.

Türkiye Kredi Bankası, iş hayatına atılan bir İstanbul defterdarına, Hazine'ye ait paraların bir kısmını mevduat olarak bankaya yatırdığı için büyük krediler açmıştır. Hikâye, defterdarın intiharıyla sonuçlanmıştır.

Nafile "Banka Tasfiye Fonu" Fonda 25 Milyon Var Batık 500 Milyon

27 Mayıstan sonra, halktan topladıkları mevduatı ödeyemeyecek duruma gelen bankaların tasfiyesi için fon kuruluyor.

Tasfiye edilen **Tutum Bankası**'nın da hikâyesi ilginçtir. Banka, esas itibariyle, Amaç Ticaret Şirketi'ne açtığı ölçüsüz krediler yüzünden tasfiye olunmuştur. Ufak bir bankayken, sermayesi 1956 yılında 3 milyon liradan 10 milyon liraya çıkarılmıştır. Bu 7 milyon lirayı Emlak ve Kredi Bankası ile Emekli Sandığı ödemiştir. Tutum Bankası, 26 milyon lira batak kredi açmıştır ki, bu aktifin %67.5'ini teşkil etmektedir. Bu durumda tabii ki sermaye elden çıktığı gibi, 25 milyon lira bir zarar doğmuştur.

27 Mayıstan sonra, halktan topladıkları mevduatı ödeyemeyecek duruma gelen bankaların tasfiyesi için bir fon kurulmuştur. Bankalar, tasarruf ve ticari mevduat toplamının binde yarımı oranındaki bir parayı bu fona yatırmakla yükümlü tutulmuşlardır. Ne var ki **bu fonda beş yılda ancak 25 milyon lira birikmiştir. Oysa 1967 Eylülü sonuna kadar bu hesaptan 256 milyon lira ödeme yapılmıştır.** Tasfiye edilen bankaların zararları 500 milyon lirayı bulacaktır. (Bu nafile fonlar 2000'li yıllarda da kurulacak, ödeme yine halkın sırtına yüklenecektir.)

Merkez Bankası para basarak, alacaklılara bu parayı ödemek durumundadır. Sonuç olarak, **halktan toplanan mevduatın şüpheli kredilere yatırılmasından doğan zararı devlet ödemekte** ve halk da parasını alabilmek için uzun süre beklemek zorunda kalmaktadır.

Özel bankalara nazaran, çok daha yüksek öz kaynaklara sahip devlet bankaları ise politik güce dayanarak geniş krediler elde etmek yolunda çok daha büyük tahribata uğramışlardır. Politik gücü ellerinde tutan kişiler, devlet bankalarının olanaklarını kendilerini destekleyenlerin hizme-

tinde kullanmışlardır. 1964 yılında özel yerli bankaların "diğer aktifler" hesabı, tasfiye edilen bankalar hariç, 502 milyon lira tutarken, devlet bankalarında bu miktar 2 milyar 502 milyon liraya ulaşmaktaydı.

Siyasi iktidara dayanarak yürütülen bu kredi yolsuzluklarının tipik bir örneği: **Oğuz Akal**, eşitli yollardan önemli bakanların desteğini sağlayarak devlet bankasından mali kudretinin çok üstünde büyük krediler elde etmiştir. Üstelik Oğuz Akal'ın **Türk Alka** firması, hurda demir ve çelik işleme tesisini bir Amerikan firmasından taksitle ithal etmiştir. Oğuz Akal, bu tesisden kalan 914 bin dolar borcunu ödememiştir. Ziraat Bankası, teminat mektubu vermiş durumdadır. Fakat Amerikan firması taahhütlerini yerine getirmediği için banka, Oğuz Akal'ın borcunu yüklenmeyi reddetmiş, bu noktada Amerikan Hükümeti işe karışmıştır. O zamanlar senatör olan ünlü politikacı **Humpherey**'in çabalarıyla, Amerikan Yardım Kanunu'na, Amerikan firması-Ziraat Bankası anlaşmazlığına uygun düşen bir fıkra eklenmiştir. Bu fıkraya göre, "yardım gören hükümetin veya o **hükümete bağlı bir teşekkülün teminat mektubu olduğu hallerde**; yardım gören **hükümet, bir Amerikan vatandaşına veya firmasına olan borcu ödemekten kaçınırsa, Amerikan yardımı kesilebilecektir.**"

1 Ağustos 1962'den başlayarak yürürlüğe giren Dış Yardım Kanunu'nun bu hükmüne dayanarak, 13 Aralık 1962'de Amerikan Elçisi, Başbakan İnönü'ye gitmiş ve Oğuz Akal'ın borcunun 1 Şubat 1963 gününe kadar ödenmese bile, yardımı devam ettirme yetkisi vardır. Fakat bu yola giderse, Başkan Kongre karşısında güç durumda kalabilecektir. Nitekim 14 Aralık 1962 günü, **American Manufacturer Association**'ın yemekli toplantısında bir soru üzerine Başkan **Kennedy**, "Türk Hükümeti, yolsuzluklardan suçlu gördüğü ve halen idam edilmiş bulunan bir bakanın devrine ait borçları ödemek istemiyor." demiş ve bu yüzden dış yardımın kesilebileceğini ihsas etmiştir. **Bunun üzerine Türk Hükümeti bir kanun tasarısı sevk ederken, Ziraat Bankası'nın ödemeyi reddettiği 10 milyon lira alacağın Hazine'den ödenmesini sağlamıştır. İşin dikkat çekici başka** bir yönü, Menderes döneminde bile "Meclis Tahkikatı" konu olan **bu kredi yolsuzluğunun baş aktörlerinden biri muteber bir milletvekili, bir diğeri senatör, öbürü de muteber bir tüccar olarak kalabilmektedir. 3.5 milyar lirayı bulan batık kredilerin, suçlusu yok gibidir.** Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurul uzmanlarından **Hilmi Özgen**'in sözleriyle **"Birçok istisnalarla ana ilkelerinden ayrılan Bankalar Kanunu, hatırlı kişilerin ve banka kodamanlarının zorlamasıyla büsbütün çığrından çıkarak, büyük yolsuzlukların yapılmasına imkân hazırlamış ve bu yolsuzluklar o derece kitabına uydurulmuştur ki, Yassıada duruşmalarında ve ondan sonraki takibat döneminde bu suçlulardan hiçbiri hakkında ceza takibi mümkün olmamıştır."**

"Bir bankayı batıran becerikli idareciler, sermaye çevreleri arasındaki mesleki dayanışma gereğince, hemen bir başka bankada görevlendirilmekte ve batırdığı bankadaki kıymetli tecrübelerinden yeni bankanın da istifade etmesi imkânı sağlamaktadır."

Böyle sağlıksız biçimde gelişen bir bankacılık düzeninin daha çok spekülatif faaliyetlere yönelmesini, ekonomik kalkınmada üzerine düşen rolü oynamaktan hayli uzak kalmasını ve **kapkaç bir kapitalizmin hastalıklarını** taşımasını normal saymak gerekir.(140)

Bütün yanlışlıklar, boşluklar, usulsüzlükler ve vurgunculuk ortadayken, Türkiye'yi yönetenler bankacılık mevzuatını yeniden düzenlemek gibi bir sorumluluğu hiçbir zaman hissetmediler, gereğini yapmadılar. İlerideki bölümlerde görüleceği gibi daha sonraki yıllarda ve hatta 2000'li yıllarda bu işler düzeleceğine daha kötüye gitti.

İllada Sanayici İcat Edeceğim Diye Diye...

Enaz vergi ödemesine rağmen büyük ölçüde kamu fonlarından desteklenmesi özel sektörün gerçekleştirdiği yatırımların 1962-1966 ortalaması, yabancı sermaye de dahil %7 civarında.

K.Boratav, üretim ve bölüşüm ilişkileri açısından Türk kapitalizminin geriliğini şöyle açıklamaktadır:

"Gelişen kapitalist ekonomilerde bir hayli daralmış olarak görülen küçük üreticiliğin, Türkiye'de gerek tarımda, gerek tarım dışında çok yaygın olduğunu görüyoruz. Bu da Türkiye'de kapitalizmin geriliğini gösteren başka bir delildir.

En önemlisi, kapitalist bir ekonominin temel bölüşüm ilişkisini meydana getiren işçi-kapitalist ilişkisi ve artık değerin üretim araçlarına sahip (sanayici veya tarımcı) kapitalist sınıfça elde edilmesi, henüz Türk ekonomisinde birinci plana çıkmamıştır. Türkiye'de sömürme, müteşebbis kapitalistten çok, çeşitli üretici sınıf ve tabakalarla tüketici (veya nihaî kullanıcı) arasına giren tüccar, aracı, bankacı, tefeci gibi unsurlar ve çeşitli verimsiz faaliyetlerde bulunan burjuvazi tarafından yapılır. Artık değerin paylaşılmasında maddi üretim araçlarına sahip olan kapitalistin payı, şimdilik nakdi veya ticari sermaye sahipleriyle çeşitli verimsiz aracı işler yapan burjuva unsurlarının payının çok daha gerisindedir. Batı kapitalizminin sanayi devrimini tamamlamadan önceki yıllarını andıran bu olgu, Türk kapitalizmini geri kalmış diye vasıflandırmamızın önde gelen sebebidir.

Nihayet, geri kalmış kapitalist veya yarı-feodal ülkelerden hepsinin derece derece maruz kaldığı emperyalist sömürmeye, yabancı sermaye yatırımları, dış krediler, dış ticaret ilişkileri içinde emperyalist ülkelere ba-

(140) Doğan Avcıoğlu. a.g.e., s.481.

ğımlı kılınma durumuna Türkiye de maruzdur, bu da ülkemizdeki kapitalizmin geri kalmışlığının bir başka belirtisidir."

Türkiye'de AID için Prof.**J.L.Enos**'un yaptığı hesaplara göre, milli gelirin önemli bir kısmı, yüksek gelir grupları tarafından alınmaktadır. Enos'un **"müteşebbisler grubu" dediği büyük ticaret ve sanayi erbabına -ki sayısı 95 bin kişidir**- milli gelirin %24.4'ü gitmektedir. 84 bin kişi büyük çiftçi milli gelirin %7.8'ine el koymaktadır. Orta çiftçilerle birlikte bu miktar %16'yı bulmaktadır. Böylece, orta çiftçiler sayılmazsa, milli gelirin %32.2 kadarı yüksek gelir gruplarının elinde toplanmaktadır. **Devlet Planlama Teşkilatı**'nın, sınıfları değil aile beşte bir dilimlerini esas alan **Gelir Dağılımı Araştırması** da benzer sonuçlara varmaktadır.

Buna göre, en üstteki ailelerin %20'si milli gelirin %57'sini almaktadır. En alttaki %40'ın payı ise %13'tür. Tarımda en üstteki %20 ailenin milli gelirde payı %46'dır. En alttaki %40'ın payı %17.5'tir. Demek ki, en alt gelir grupları son derece düşük bir yaşama düzeyindeyken, milli gelirin yarısından fazlası ailelerin %20'sine gitmektedir ve **Enos rakamlarına göre, faal nüfusun %2'sinden az bir kısmının payı %32.2'yi bulmaktadır. Kalkınan bir ülkede, büyük arazi sahipleri ve müteşebbisler elindeki bu gelirin önemli bir kısmının tasarruf edilmesi ve verimli yatırımlara yöneltilmesi gerekir. Batı'nın kalkınmasında, burjuvazi bu fonksiyonu yerine getirmiştir.**

Oysa Türkiye'de az vergi ödeyen ve büyük ölçüde kamu fonlarından desteklenen özel sektörün gerçekleştirdiği yatırımların 1962-1966 ortalaması, yabancı sermaye de dahil %7 civarındadır. Ve bunun yarısına yakın kısmı, verimsiz mesken yatırımlarıdır. İmalat sanayii yatırımlarının payı, %7 toplam yatırımın dörtte biri kadardır. Demek ki, ithalatçısı, sanayicisi, bankacısı, büyük arazi sahibi, tefeci, aracısı vb. ile milli gelirden çok büyük bir pay alan, fakat pek az ve verimsiz yatırım yapan sınıflar eliyle bir kalkınma çabası söz konusudur. Kalkınma çıkmazı, bu noktada düğümlenmektedir.

Az Gelişmiş Ülkelerde Aşırı Lüks Yaşayışla Sefalet Yanyana Görülür

"Dış yardımsız kalkınma" tezini benimseyen eski Maliye Bakanı Kemal Kurdaş, kalkınmanın **"tutucular koalisyonu"** diye nitelediğimiz sınıfların yatırımlara gitmeyen gelirlerine dayandırılması tezini savunmaktadır: "Azgelişmiş memleketlerde fert başına düşen milli gelir hissesi, asgari geçim seviyesinin altındadır. Bu gelirlerden normal ve otomatik şekillerde yapılan ve memleketine göre milli gelirin %7-10'u arasında değişen bir tasarruf hacmine ilaveten daha fazla bir tasarruf yapılamaz de-

mek, eksik ve yüzeyde bir müşahadede bulunmaktadır. Özellikle bu noktadan yürüyerek, azgelişmişlerin milli tasarruf hacimlerini hızlı kalkınma için lüzumlu bir seviyeye (%15-16,17) çıkaramayacakları sonucuna varmak açık bir hata olmuştur. Çünkü geri kalmış memleketlerde servet dağılışındaki eşitsizlik ve genel olarak kapitalist piyasa ekonomisinin işleyişinin tabii bir sonucu olarak milli gelirin nüfus grupları arasında dağılışında büyük eşitsizlikler vardır. Genele yakın bir müşahade olarak denebilir ki, bu memleketlerde nüfusun azami %10'unu kapsayan küçük bir grup, milli gelirin %40'ı civarında bir kısmını alır, geriye kalan %60'ı da nüfusun %90'ı arasında dağılır. Eskimiş vergi sistemleri bu eşitsizliği düzeltemez, regresiv nitelikleriyle çok defa daha da şiddetlendirirler.

Sonuç olarak, azgelişmiş ülkelerde, adeta bu memleketlerin gerilikleriyle orantılı olarak, aşırı lüks bir yaşayışla mutlak sefalet yanyana görülür ve yüzeyde bir müşahade ile bu memleketler ekonomik kalkınma bakımından çıkmazda intibaını verirler. Gerçekte ise bu ümit kırıcı durum, geri kalmış memleketlerin hızlı kalkınmaları için bir dayanak ve hareket noktası olabilecek niteliktedir.

Eski Maliye Bakanı Kemal Kurdaş, yüksek gelir gruplarının israf ettikleri ekonomik fazlanın her sistemde seferber edilebileceğini ve bunun bir "ekonomi tekniği" sorunu olduğunu ileri sürer.

Demirel Hükümetinin imzasını taşıyan Kalkınma Planı, yüksek gelir gruplarının gereksiz tüketim talebinin yol açtığı kaynak israfından yakınmalarla doludur.

Ama bunlar iktidarın yapısı gereği, boş yakınmalar olarak kalmaya mahkûmdur. **Plan'ın boş yakınmalarından birkaç örnek verelim:** "Kaynaklarıyla kalkınmaya katkıda bulunabileceklerin milli iktisadi hedeflerle bağdaşmayacak alanlara yönelmeleri, sosyal itibara yönelmiş bir tüketim tarzını benimsemesi, kalkınma üzerinde olumsuz etki yapmaktadır."

"Türkiye'nin, dünyanın ileri yüksek gelirli toplumlarıyla kurmuş bulunduğu yakın ilişkiler, toplumun tüketim seviyesini daha da yükseltici yönde etkilemektedir."

"Yüksek gelir gruplarının talebine cevap veren ve genellikle gösteriş saiki ile yapılan lüks tüketim, bu mal ve hizmetlerin daha yüksek oranda vergilendirilmesiyle kısılacaktır. Ancak bu amaçla uygulanmakta olan yüksek gümrük vergileri ve ithaldeki miktar kısıtlamaları, bu mal ve hizmetlerin yurt içi fiyatlarının yükselmesine ve böylece bu tip üretimin cazip bir yatırım sahası haline gelmesine yol açmaktadır. Uzun vadede kıt yatırılabilir kaynakların lüks tüketim malı üretimine yönelmesi daha sakıncalıdır."

Bu sözler bir aczin itirafından başka bir şey değildir. Plan, lüks mesken inşaatının kısılmasını istemiştir, ama lüks mesken inşaatının arttığını

kaydetmekten öte bir şey yapamamaktadır. **Plan, "montaj sanayiinde yeni izinler verilmesin"** demiştir, sonra bu alandaki hızlı gelişmelerden yakınmakla yetinmiştir. **"Plana ya da programlarda öngörülmemiş iç tüketim eğilimlerini teşvik edici yabancı sermaye girişimlerine izin verilmeyecektir" buyurmuştur. Ardından binek otomobilleri, televizyon, Avrupa biraları müsaadeleri gelmiştir. Plan, özel teşebbüsün makine imalini öngörmüştür. Ama makine imalat sanayiinde yalnız "buzdolabı, çamaşır makinesi vb. tüketim mallarının üretimi Plan tahminlerini oldukça aşmış bulunmaktadır."** Makine imalat sektöründe, beklenen yatırımların %18 kadarı gerçekleşmiştir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Milli gelirin önemli kısmı, büyük tüccar, banker, sanayici ve büyük arazi sahibi grupların elinde toplanmaktadır. Prof.**Enos**'un hesaplarına göre, müteşebbis ve büyük çiftçi grupları, milli gelirin %32.2'sini sağlamaktadır. Daha önce de gördük ki, bu gelirin büyük bir kısmı temel gereksinim duyulan alanlara gitmektedir. Geniş ölçüde verimli olmayan sektörleri beslemekte ve bu tip faaliyetlerde çalışanların sayısının artmasına yol açmaktadır.

Milli gelirden sağladıkları çok büyük payın pek az kısmını verimli yatırımlara yönelten bu varlıklı sınıflar, gelirlerinin bir kısımını, yurt dışındaki yaşantıları için yabancı bankalara aktarmaktadırlar. Türkiye'de, hayatının büyük kısmını yurt dışında geçiren, ikametgahı Avrupa şehirleri olan birçok işadamı türemiştir. Ayrıca, gazetelerin sosyete sütunlarına bir göz atmak dahi, yüksek gelirli ailelerin Türk Parasını Koruma mevzuatını hiçe sayarak yılın 3-5 ayını yurt dışında, Avrupa burjuvazisi ile yarışır bir tempoda geçirdiklerini ve Paris modaevlerinin en son "kreasyon"larıyla Türkiye'ye döndüklerini göstermeye yeterlidir. İsviçre emlak firmaları, Türk gazetelerine villa satış ilanları vermeye başlamışlardır. Bu ilanlar, Türk zenginlerinin dış ülkelerdeki villa taleplerinin önemli bir düzeye ulaştığının belirtisidir.

Prof.Besim Üstünel, DPT'deki çalışmalarına dayanarak, ithalat ve ihracat tüccarları, mevzuata aykırı çeşitli oyunlarla, yılda 60-70 milyon doları dış ülkelerde bırakmaktadırlar. Bu para ve dışardaki işçilerin gelirlerinden 40 milyon dolar, yüksek gelirli Türklerin ve ithalatçıların "karaborsa" döviz ihtiyacını karşılamaktadır. 100 ila 110 milyon doları bulan bu "dış karaborsa" dövizlerinin 50-55 milyon doları, Türk turistlerinin yabancı ülkelerdeki harcamalarına ve lüks ithalatın finansmanına gitmektedir. Geriye kalan 30-40 milyon dolar ise Türk zenginlerinin villa, hisse senedi, banka hesabı vb. gibi dış ülkelerdeki yatırımlarına yönelmektedir.

Yüksek gelir gruplarının yurt içi yatırımlara gitmeyen büyük gelirleri için ikinci bir plasman alanı, tarımda ve tarım dışında arazi alım-satımıdır.

Yüksek gelir grupları, "dış ülkelere yatırımlar" ve arazi spekülasyonu dışında, gelirlerinin büyük kısmını gereksiz lüks tüketime harcamaktadır. Fakir Türkiye'nin burjuvazisi, zengin Batı'nın burjuvazisi ile tüketim yarışına girmiştir. Avrupai pahalı eşya ile lebaleb dolu köşkler, villalar ve apartmanlara milyarlarca lira yatırım kaynağının akıtıldığı ileri sürülebilir. Yüzme havuzlu, sinema salonlu, Avrupa döşemeli milyonluk 50 bin villa, sıfır verimli 50 milyar lira yatırım demektir.

Pahalı Amerikan ve Avrupa otomobilleri, deniz motorları, yatlar ise yüksek gelir gruplarının statüleri gereği yaptıkları ikinci bir israflı harcama biçimidir. Gazetelerin sosyete sütunlarını dolduran yüzbinlik partiler, milyonluk nişan ve düğünler, pahalı dünya gezileri, Dior elbiseler, yüksek gelir gruplarının israfının başka bir görüntüsüdür.

Yüksek Nüfuz Sahiplerine Dayayan ve Esasen Aynı Yaşantı İçinde Bulunan İktidarların Yüksek Gelirliiere Dokunmak Haddi Değildir

Türkiye'de kaynakların kullanılması, önemli bir ölçüde, bu yüksek gelir gruplarının harcamalarına göre biçimlenmektedir. Piyasa mekanizması, parasız milyonların iyi ve ucuz gıda, ucuz mesken ihtiyacına göre değil, para sahiplerinin lüks tüketim talebine göre yürümektedir. Bunun içindir ki, ülkenin demiri, çimentosu, inşaat işçisi, sosyal meskenlerden çok, lüks mesken inşaatına kaymaktadır.

Bunun içindir ki, Prof.**Haydar Kazgan**'ın sözleriyle, sınaî imalatın %50'si yalnızca 1 milyon kişiye hitap etmekte, "montajcı" sanayi, yüksek gelir gruplarının talebini karşılamaya yönelmektedir. Mekanizma şöyle işlemektedir: Devlet, lüks tüketim malları ithalini yasaklamaktadır; ama yüksek gelir gruplarının -fiyatlar çok artsa bile- bu mallara olan talebi çok güçlüdür. İthali yasaklanan malların içeride üretilmesinin engellenmesi, ancak bu talebin ortadan kaldırılması, yani gelir dağılışının yeniden düzenlenmesi ile mümkündür. Sırtını bu yüksek gelir, dolayısıyla yüksek nüfuz sahiplerine dayayan ve esasen aynı yaşantı içinde bulunan iktidarların, yüksek gelirlere dokunmak haddi değildir.

Bu yola gidilemeyince, kalkınmaya yararsız diye ithali yasaklanan gereksiz malların, yabancı ortaklar ya da patentlerle ve yüksek fiyatlarla Türkiye'de imali başlamaktadır. Türk özel sanayiinin bugünkü sıhhatsiz gelişmesinin başlıca nedeni, gelir dağılışındaki büyük dengesizliğin yarattığı kaynak israfıdır. Demek ki, dengeli gelir dağılışı, yalnız adalet açısından değil, kaynakların etkin kullanılışı açısından da zorunludur.

1965 Genel Nüfus Sayımı örnekleme sonuçlarına göre, Türkiye'de hizmetçi, aşçı vb. sayısı 224.358'i bulmaktadır.

Gece klüpleri gibi, lüks lokantalar, devlet fonlarıyla kurulan lüks oteller, klüp kisveli kumarhaneler, lüks meyhaneler bol sayıda personeli ile Lüks Tüketim Sektörü'nün hizmetindedir.

Yüksek gelir gruplarınca kaynakların israfı sorununun bir başka yönü, devletin kalkınma harcamalarının, yerli yabancı firmaların gelirini artırması ve bunların israflarını beslemesidir.

Yüksek gelir gruplarının aşırı tüketimi, hizmetler sektöründe de, verimli olmayan işçilerin sayısını artırmaktadır. Bunlar, aşçı, hizmetçi, mürebbiye, garson, bahçıvan, şöför, kedi, köpek ve at bakıcıları vb. gibi kişisel hizmetler için bol sayıda iş gücü kullanmaktadır. 1965 Genel Nüfus Sayımı örnekleme sonuçlarına göre, Türkiye'de hizmetçi, aşçı vb. sayısı 224.358'i bulmaktadır. Gece klüpleri, bu gelir gruplarının artan talebi dolayısıyla, hızla çoğalmakta, ünlü yıldızlar -sesleri olsun olmasın- şarkıcılığa yönelmektedir. Böylece şarkı yazıcısı, bestecisi, çalgıcısı, okuyucusu ile şüpheli zevkte bir eğlence piyasası büyümektedir. Pahalı klüplerde, birkaç yüz kişiye şarkı okumanın milyonlara hitap eden beyazperdeden çok daha kârlı bir faaliyet haline gelmesi, Lüks Tüketim Sektörü'nün bu alandaki harcamalarının çok aşırı ölçülere ulaşmasının sonucu olsa gerektir. Gece klüpleri gibi, lüks lokantalar, devlet fonlarıyla kurulan lüks oteller, klüp kisveli kumarhaneler, lüks meyhaneler bol sayıda personeli ile Lüks Tüketim Sektörü'nün hizmetindedir. Artan sayıda modaevi, Paris'ten getirdiği modeller, malzemeler, yerli-yabancı manken kız ve garsonlarla, Lüks Tüketim Sektörü'nün hizmetindedir. Yeni yeni güzellik salonları mantar gibi yerden bitmektedir. Güzellik ürünleri imal eden dünyaca ünlü Helena Rubistein, Elizabeth Arden, **Orlan, Max Factor** ve **Ayer** gibi firmalar, Türkiye'de faaliyet göstermektedir.

Tüketim talebinin yarattığı bu verimli olmayan faaliyetler, talep yetersizliğinden, onbinlerce personeliyle birlikte buhrana sürüklenecektir.

Lüks Tüketim Sektörü geliştikçe, sosyete doktorları, psikiatrlar, sosyete klinikleri, sosyete özel okulları, sosyete berberleri, ayakkabıcıları, mücevhercileri, lüks mobilya satıcıları vb. çoğalmaktadır. Bir an için 1940-1950 İngilteresi'nde olduğu gibi, Türkiye'de eşit değil, fakat adil bir gelir dağılımının gerçekleştirildiğini farz ederek, zengin sınıfların lüks tüketim talebinin yarattığı bu verimli olmayan faaliyetler, talep yetersizliğinden, onbinlerce personeliyle birlikte buhrana sürüklenecektir. (Avcıoğlu'nun 40 yıl önceleri "Buhrana Sürüklenme" uyarıları, 2000'li

yıllarda tam anlamıyla gerçeğe dönüşecektir. E.Y.)

Ekonomik fazlayı israf eden yalnız merkantil sınıf ve ondan türeyen yüksek gelir grupları değildir. Devlet de verimli olmayan gereksiz harcamalar ile yatırımlara yöneltilebilecek ekonomik fazlanın bir kısmını tüketmektedir. Bu bakımdan ilk akla gelen 4 milyar lirayı aşan milli savunma giderleridir. Karşılık paralar ve yıl içinde transferlerle, bu miktar, 6 milyar lirayı bulabilmektedir. (Türkiye borç tablolarına bakarsanız, bu rakamların ne kadar büyük ve önemli olduğunu görebilirsiniz.)

NATO ülkeleri arasında nüfusuna oranla en yüksek sayıda asker besleyen ülke %1.7 ile Türkiye'dir. ABD'de bu oran %1.6, Batı Almanya'da %0.8, İngiltere'de %0.8, Fransa'da %1 ve İtalya'da %0.7'dir. Sayı bakımından Batı Almanya'da asker sayısı 440 bin, İngiltere'de 437 bin, İtalya'da 376 bin, Kanada'da 107 bin, Fransa'da 522 bin ve Türkiye'de 560 bindir. NATO ve özellikle ABD, Türkiye'yi bir "ucuz asker deposu" olarak görmektedir. Kongre'den dış yardımlar, "Ucuz askerler sayesinde şu kadar milyon dolar tasarruf sağlıyoruz. Onların yokluğunda Amerikan asker sayısını artırmak gerekecek. Bu, çok pahalı olur." gerekçesiyle geçirilmekte ve büyük sayıda asker besleme dış yardımların bir cins şartı haline gelmektedir.

"Doğu aydını yıllardır yalnızca Batı'nın sunduklarını tartışmaktadır. Yıllardır üretmemiş, hazır çözümleri aklınca irdeleyip yararlanmaya çalışmış ve Batı'nın gösterdiği yolların kendisi içinde kurtarıcı olabileceğine kendisini inandırmıştır."

20. yüzyılın ilk çeyreğinde "Çakmak Hattı" olarak bilinen ve Doğu Anadolu'nun geri kalmışlık sınırını belirleyen hat, gerçekten yüzyıllar öncesinden yaşanan tarihi oluşum ve buna uyum sağlayamayan yönetimlerin elinde zaten çizilmişti.

Milattan önceki çağlarda ve Ortaçağ Türk Beylikleri egemenliği altında bulunduğu dönemlerde Anadolu, kültür, sanat, ticaret, ekonomi ve siyasi yönlerden Batıya göre çok daha fazla gelişmişken, sonraları neden geri kalmışlık sürecine girdi? Bunu sadece eski Dünya ticaret yollarının değişmesine bağlamak yeterli değildir. Dünya konjonktrüne uyum sağlayamayan, kavrayamayan merkezi yöneticilerin payı unutulmamalıdır.

Bin yıl önceleri Bizans İmparatorluğu egemenliğindeki Doğu Anadolu Hristiyan halkının büyük bir bölümü, siyasi, ekonomik ayrılıkçılık ve meshep çatışmaları gibi çeşitli sorunlar karşısında kendilerini güvenlik içinde görememişler ve Batı Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Boşalan Doğu kentlerini verimli yayla ve ovalarını savunmanın ağır masraflan karşısında, Bizans yönetimi buraları elinde tutamamış, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi kolaylaşmış ve giderek Türk yurdu olmuştu.

Yarım yüzyılı aşkın bir süredir kendi halkımız yoğun bir biçimde batıya göç ediyor. Bu durdurulamaz ve sorunları çözülemez ise giderek büyüyen sorunlar Türkiye'yi nereye götürecek?(141)

Osmanlı'nın son dönemlerinde, özellikle cumhuriyet ilanıyla birlikte Türk Ekonomistleri ve Planlamacıları bölgeler arası farklılıkları gidermek amacıyla çeşitli arayışlar içinde olmuşlardır. Ancak Türk yönetim anlayışından dolayı siyasi otoriteler uzun vadeli ve özverili plan ve programların uygulanmasında gerekli kararlılık denetim ve başarıyı gösterememişlerdir.

Bu başarısızlığın pek çok nedeni arasında çarpıcı bir yaklaşımı Dursun Yıldırım şöyle irdelemektedir: "Doğu aydını yıllardır yalnızca Batı'nın sunduklarını tartışmaktadır. Yıllardır üretmemiş, hazır çözümleri aklınca irdeleyip yararlanmaya çalışmış ve Batı'nın gösterdiği yolların kendisi içinde kurtarıcı olabileceğine kendisini inandırmıştır. Fakat Batı'nın bulunduğu noktadan gösterildiği biçimde olayları görme alışkanlığı edinen Doğu aydını, ülkesi için bu nedenle yalnızca problem üstüne problem yaratmıştır. Oysa Doğu insanı, kendini arayıp bulmalı, ilişkiyi kuracak iradeyi kendisinin yaratması gerektiğini anlamalıdır. Biz düşünmek, üretmek, yaratmak yerine, rahat hazır ve ucuz paket programları kullanmayı kısa zamanda alışkanlık edindik."

D.Yıldırım böylesine bir çarpıklığı "bilimsel terör" olarak nitelemekte ve bunun diğer terörlerden çok daha etkili olduğunu vurgulayarak "Türkiye sınırları içinde yaratılma potansiyeli taşıyan tüm terör çeşitlerini etkisiz hale getirmedikçe istikrar içinde gelişme imkânından uzaklaşıyoruz" demektedir.

Bu vefakârlık örneğini göz önüne alarak açıkca söylememiz gerekir. **Cumhuriyetin 80**'li yıllarına geldiğimiz şu sıralarda hâlâ uygulanan **"Şark Hizmeti"** ve **"Mahrumiyet Bölgesi"** neyi ifade etmektedir? Bunun yorumunu okuyucuya bırakarak, daha uzun yıllar devam edeceği anlaşılan bu olumsuzluğun sorumlusu elbette doğu insanının yeterli güven ortamını ve kalkınmasını sağlayamayan tüm yönetimler ve Doğu'ya sırtını dönmüş aydınlardır.

1960'lı yıllardan bu yana, her plan dönemine ait programlarda

(141) Ersal Yavi, "Doğu Anadolu ve Erzincan - Doğu Anadolu'nun Geri Kalmışlığına Bir Derleme", Erzincan İl Özel İdaresi Yay., 1994.
Kaynaklar: DPT 1.,2., 3., 4.,5.,6. Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programları, DPT Kalkınmada Öncelikli Yörelerin Tesbiti ve Bu Yörelerdeki Teşvik Tedbirleri, Ankara, Haziran 1973, Doğu Anadolu'yu Kalkındırma Sorunları Semineri, (Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği) Erzurum, 20-21 Ekim 1967, Mustafa Erkal, "Bölgeler Arası Dengesizlik ve Doğu Kalkınma", Şamil Yay., Hüsnü Erkan, "Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme", Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., 1987, Orhan Türkdoğan, "Doğu Anadolu ve Sosyal Yapısı", Ankara, 1987.

doğu-batı dengesinin sağlanması gereği ve sağlanacağı hep vardır. Ancak bir sonraki plan diğerinin tekrarından ibaret kalmış, varılan sonuçlar yetersiz kaldığı gibi Doğu Anadolu'da ki birçok değerler ekslimiş veya yitirilmiştir.

Geçmişte Doğu'yu elinde tutamayan tüm merkezi yönetimlerin Batı'ya da kaybettiklerini görüyoruz. Büyük önder Mustafa Kemal, Doğu'dan aldığı güçle Batı'ya yönelmiş, Ulusal Bağımsızlığımızı, birlik ve bütünlüğümüzü Doğu'dan başlayarak sağlayabilmiştir. Doğu'nun kalkınmasını erteleyerek, Batı'dan soyutlayan yönetim zihniyeti "Üniter Devlet" yapısına verilebilecek en büyük zarardır.

Zengin kaynaklara büyük potansiyele sahip olmakla birlikte, doğasından insanına kadar, böylesine büyük ve sürekli bir erozyonu önlemenin güçlüğünü gerçekçi bir biçimde görmedikçe bu doğrultuda programlar yapmadıkça, kısır politikalarla Doğu'nun ve ülkenin makus tahili yenilemez.

1963 tarih, 202 sayılı kanun gereğince ilk kez 1968 yılı programında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde içinde bulunduğu yöreler olarak kalkınmada öncelikli belirlenmiş ve bölgelerde yapılacak yatırımlar teşvik edilmiştir. Ancak bu teşviklerden uzun vadeli sonuçlar alınamamış, birçok teşvik kredisi heba edilmiş; bölgeye özgü kamu yatırımları ise ihmal ve özelleştirmelerle yok edilmiştir.

Büyüyen Batı Küçülen Doğu
5918 Teşvik Belgesinin Sadece %5.8'i Doğu İllerine Aitti

1968'de uygulanmasına başlanan Kalkınmada Öncelikli Yöreler (KÖY) uygulaması, Doğu'nun bütün illerini uygulama yılı olan 1968'ten itibaren kapsamına almasına karşın verilen teşvikler, yatırımların **Doğu'ya yönelmesi sonucunu pek getirmedi.** 1968-1980 arasında verilen 5918 teşvik belgesinin sadece %5.8'i Doğu illerine aitti.

1974'te petrol fiyatlarındaki ani sıçrama ile bütün Dünya kriz koşullarına uygun politikalar benimserken, Türkiye büyüme ritmini pek bozmadı.

1970'lerin ortalarında ilk belirtileri ortaya çıkan ekonomik bunalım 1979 yılının sonuna kadar geçiştirilmeye çalışıldı.

Bu kriz konjonktürü Doğu'yu çeşitli şekillerde olumsuz olarak etkiledi. Planlı dönem boyunca sanayiye ağırlık verilip, tarım ikinci plana atıldığı için, tarımsal özelliği ağır basan Doğu, sanayileşmeden nasiplenemeyince Batı ile arasındaki gelişme farkının büyümesini önleyemedi. "Tarım, sanayi tarafından sömürülüyordu." 1976 sonrasında göreli fiyatlar tarım aleyhine, sanayi lehine döndü. 1976 fiyat endeksleri 100 alınırsa, 1979'da bu oran %31 düşüşle 69'a inmişti. Tarım kesiminin yoksullaşması anlamını taşıyan bu durum, "Tarımcı Doğu" için "çöküş" demekti.

Pilavcılar Yine İş Başında

1966 Programında Geri Kalmış Bölge Adını Duymaktan Adeta Korkmak

Prof.Dr.**Ruşen Keleş**, 1967 yılında Erzurum'da yapılan **"Doğu Anadolu'yu Kalkındırma Sorunları"** seminerinde sunduğu tebliğde şöyle diyordu: 1964 yılı uygulama programında yer almış olan ***"nüfusun yurt düzeyine dağılımı konusunda Planda öngörülen iskân politikasının gerçekleştirilmesi ve şehirleşme ve sanayileşme yönündeki gelişmeleri destekleyici tedbirlerin de ona göre alınması"*** **tedbiri gerçekleştirilmemiştir.**

Geri kalmış bölgelerle ilgili olarak 1965 yılı programına konulmuş bulunan tedbirlerin ise **pek çoğu uygulanamayan tedbirler arasındadır.** Doğu Anadolu ile ilgili sosyal ve ekonomik analizlerin geri kalmış bölgeler stratejisi içinde çok yönlü **bölge planlaması ilkelerine göre geliştirilmesi de sağlanmış değildir.**

1966 yılı programından ise "**bölge planlaması" deyimi çıkarılmış, yerine "çevre kalkınması" getirilmiştir.** Kabul etmek gerekir ki, 1966 programı, kalkınma planının koyduğu ilkeden ve çizdiği çerçeveden bir uzaklaşmanın ve geri kalmış bölge adını duymaktan adeta korkmanın bir ifadesi olarak kaleme alınmıştır. **"Dengeli Kalkınmanın Araçları"** başlıklı bölüm, baştan başa bölge planlamasını ve bu arada geri kalmış bölgelerle ilgili olarak **çalışma yapma zorunluluğunu örtmek ve reddetmek amacının gerçekleştirilmesine ayrılmış bulunmaktadır.** Bu durum, geri kalmış bölgelerde yatırım yapmayı, planın ekonomik hedeflerini tehlikeye düşürecek bir tasarruf sayma eğiliminden doğmuştur.

Hastalıkların Namaz Kılmamaktan Kaynakladığını Söyleyenler De Var

Araştırmaların henüz yeterli olmadığı 1967 yılında TOBB tarafından Erzurum'da düzenlenen "Doğu Anadolu'yu Kalkındırma Sorunları Seminerı"nde, bilim adamı ve uzmanların sunduğu tebliğlerde ilginç gözlem, öneri ve bulgular yer almaktadır. Planlamacılar için rehber olabilecek nitelikteki bu tebliğlerin gözlerden kaçtığı anlaşılıyor. Örneğin hasta olduğunda doktoru mu tercih edersiniz sorusuna 130 kişi hayır, 74 evet diyebiliyor. Hastalıkların namaz kılmamaktan kaynakladığını söyleyenler de var. Tarımda modern teknolojiye birçok kırsal yörede neden karşı çıkılıyor? vb. Burada öncelikle eğitim ve bilgilendirme eksiklikleri çok büyük boyutlarda. Sosyo-kültürel, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik zenginliği olan bu tebliğler 1967 yılına ait olmakla birlikte güncelliğini koruyan ve bu alanda yayınlanmış tek örnek niteliğindedir.

Planlı Dönemin Başlarında Kalkınma Yönünde Sürdürülen Araştırmalar ve Başarısızlığı Etkileyen Bazı Nedenler

Türkiye'de iller arası sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin saptanması amacıyla **DPT, Sosyal Planlama Dairesi Araştırma Şubesinde** 1963 ve 1969 yıllarında çalışmalar yapılmıştır. (Türkiye'de iller itibariyle sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi 1963-1967, DPT: 900-SPD:207) Bu çalışmada, oransallaştırılmış çeşitli gelişmişlik düzeyleri saptanmıştır. 1972 yılı verilerini de içerecek biçimde uzatılmıştır. Ayrı yöntem 1965 yılında ilçeler arası gelişmişlik düzeyleri için uygulanmıştır. Bu çalışma da aynı amaca yönelmiştir.

Kalkınmada Öncelikli Yöreleri tespit ederken, Yeni Stratejide belirlenen ve yalnız ekonomik değişimleri esas alan göstergelerle yetinmek olanak dışıdır. Gelişmişlik farkı sadece ekonomik yapıda değil, önemli ölçüde ekonomik faktörlere, bağlı olarak kalkınma sürecinde değişime uğrayacak olan diğer boyutlarda da belirtilmektedir.

Kültürel, psikolojik ve politik etmenler ile ekonomik faktörler vurgulanmaktadır. Oysa tüm plan çalışmalarında kaynak sağlanması, tarımsal ve hayvansal üretimin artırılmasıyla kırsal altyapının geliştirilmesi konuları sürekli irdelenmekte, özellikle kırsal yöre uygulamalarında yukarıda saydığımız bu önemli unsurlar gözardı edilmektedir. **Başarısızlıkta bunun büyük bir etkisi olmuş, daha** önce belirttiğimiz mahallinde çalışma eksikliği de bu, unsurların görülmesine engel olmuştur. 1950'lerden sonraki kırsal çalkantı bu yönüyle çok iyi irdelenmeli.

Bu çerçeve dahilinde Doğu'da gelişme yine ağırlıkla tarımla sınırlı kaldı. Madencilik ve enerjiye dönük devlet yatırımları da aslında Batı'daki sanayinin ihtiyaçlarını karşılamaya dönüktü.

1965'te GSYİH'nin illere göre dağılımını düzenleyen **Bulutay-Ersel**'in **"Gelir Dağılımı"** araştırmalarından Doğu illerinin Türkiye milli gelirinde %10.39'luk bir paya sahip oldukları görülmekteydi ve yine bu araştırmadan, Doğu'daki iller arasında da farklılaşmanın yaşandığı; bazı Doğu illerinin, Batı'daki bazı illerden de önde oldukları gözlenmekteydi.

Enerji Kaynakları Doğu'da Tüketimi Batı'da Özel Sektör İse Azami Kâr Hedefinde

Doğu'daki kamu yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında, dengesizliği Doğu aleyhine artıracak yeni olgular ortaya çıkıyordu. Gerek Birinci, gerekse İkinci Plan dönemlerinde devlet Doğu'da en çok enerji ve madencilik sektörlerine yatırım yapmıştı. Birinci Plan'da %24 olan enerjinin payı, İkinci Plan'da %40'a çıkıyordu. Bunlara madencilik yatırımları

eklendiğinde Birinci Plan'da bu iki dalın payı %34, İkinci Plan'da %46'ya yaklaşıyordu.

Enerjide, madencilikte, Doğu'dan çok, Batı'daki sanayilerin kullanımına amade sektörlerdir. Bu anlamda devlet, ilk iki planda ağırlıkla Doğu'nun şartlarını dikkate alarak değil, Batı'da gelişen sanayiinin ihtiyaçlarına uygun tarzda Doğu'da yatırım yapmıştır.

Bu dönemde Batı'ya dönük enerji ve madencilik yatırımlarından sonra, Doğu'da kamu yatırımlarının yoğunlaştığı bir alan tarımdı.

Doğu'da tarım sektöründe yapılan devlet yatırımları ilk planda %13.2'lik, ikinci planda ise %14.6'lık pay alıyordu. Üçüncü ve dördüncü planlarda bu pay azalacak ve sırasıyla %9.4 ile %8.4 olacaktı. 1970'lerin sonlarında bölge gelirlerinin yarısına yakını (%46) tarımdan sağlanıyordu.

Buna rağmen, yeni ekim alanlarının açılmasıyla, Doğu'nun ekim alanlarının Türkiye toplamı içindeki payı arttı. 1950'de ekili alanların %12.4'ü Doğu illerindeyken 1960'ların başında bu %17'ye çıktı.

1960'lı yılları içeren Birinci ve İkinci Plan döneminde devlet Doğu illerinde daha çok enerji ve maden sektörlerine yönelmişti. İlk planda yatırımların %34'ü, ikincisinde de %46'sı bu dallardaydı. Her iki planda da Doğu'daki ulaştırmada %11'lik paya sahipti.

Van'da, Aşkale'de ve Elazığ'da çimento fabrikaları kurulurken, Elazığ ve Kars'ta Et Balık tesislerinin yapımına girişildi. Kars ve Malatya'daki yem fabrikaları da 1960'ların elle tutulur devlet sanayi yatırımlarıydı.

Özel sektör ise Doğu'da sanayi yatırımlarına 1950'lerde olduğu gibi 1960'larda da pek niyetlenmedi. Çünkü "azami kâr" hedefi, yatırımın İstanbul, İzmir, Adana, Bursa gibi merkezlerde yapılmasını gerektiriyordu.

Doğu'da tarımdan, gayrimenkulden, ticaretten sermaye biriktiren yörenin sermayedarları da sanayi yatırımını düşünmediler.

Devlet Doğu'ya Gitmezken Ağalar Da Köylüyü Prekapitalist İlişkiler Çemberinde Tutmak İçin Çaba Göstermektedirler

Öte yandan büyük pazarlardan uzaklık, yol yetersizliği, üretilebilen ürünlerin cinsi, toprağın olanakları vb. gibi şartların elverişsizliğinde, prekapitalist ilişkiler, gelişmeyi daha da frenlemektedir. Bu nedenlerle, Doğu Anadolu, son yirmi yıldır Batı bölgeleri tarımında görülen hızlı gelişmeye ayak uyduramamıştır. 50.844 traktörün 1.680'i, 5.992 biçer-döğerin 270'i, 80.695 kara taşıtının 5.253'ü doğuda bulunmaktadır. Doğu, toplam traktörlerin %3'üne, biçer-döğerin %4.7'sine ve kara taşıtlarının %6.5'ine sahiptir. Yolların büyük kısmı ham yoldur. Kar ve yağmur ortalığı kapladığı zaman, şehir ve kasabayla ilişkilerini devam ettirebilen pek

az köy vardır. Nüfus, köylerde ve oba, dam, divan, mezra vb. gibi yerlerde dağınık bir yerleşme göstermektedir. Köyler arası mesafe 20-30 kilometreyi bulabilmektedir. Kasabaya 120 kilometre uzak köyler vardır. Tarımda karasapan hakimdir. Doğu'ya pulluğun bile girdiği söylenemez. Köy İşleri Bakanlığı'nın tespit ettiği rakamlara göre, Diyarbakır'da 34.127 karasapan, 693 pulluk; Mardin'de 24.242 karasapan, 164 pulluk; Urfa'da 30.945 karasapan, 492 pulluk; Adıyaman'da 18.783 karasapan, 48 pulluk vardır. Kağnının yanında dört tekerlekli araba sayısı çok cılız kalmaktadır. Tarımda hayvan gübresi dahi kullanılmamaktadır.

Bu ilkel üretim şartlarını değiştirmek için, bey ve ağaları, arazi sahibi şeyhleri zorlayacak güçlü bir dış ekonomik baskı yoktur. Bu baskının yokluğunda, köylüye üründen ancak ölmeyecek kadar bir pay bırakıp, ilkel şartlarla yetiştirilen ürünün geri kalanını almak, bey ve ağalara daha avantajlı gözükmektedir. Geri teknikli üretimin verimi çok düşüktür. Fakat çok geniş araziye sahip bey ve ağalar, yüzlerce ortakçıdan aldıkları pay sayesinde, önemlice gelir sağlamaktadırlar. Bu durumda modern teknolojinin ithaline pek fazla heves göstermemektedirler. Pazarla, maliyet ve satış fiyatlarıyla ilgilenmelerine ihtiyaç kalmadan. hiçbir külfete katlanmaksızın, köylünün üretiminden pay almayı tercih etmektedirler. Boğaz tokluğuna çalışan marabaların kol kuvvetinin, bey ve ağaya, makineden çok daha ucuza mal olması mümkündür. Bu nedenle, Doğu'da bey ve ağalar, köylüyü prekapitalist ilişkiler çemberinde tutmak için çaba göstermektedirler.

Köy işleri Bakanlığı'nın 43 ilde 22047 köyü kapsayan Köy Envanter Etüdleri'ne göre, topraklarının tamamı bir kişiye, bir aileye ya da sülaleye ait olan köylerin sayısı 701'dir ki, toplamın %3.2'sini teşkil etmektedir. Bu oran, bazı Doğu ve Güney-doğu illerinde yükselmektedir. Tunceli, Ağrı, Hatay, Mardin, Erzurum, Diyarbakır, Siirt, Urfa, Gaziantep illeri içerisindeki 5424 köyün %11'i yani 596'sı bir kişi, aile ya da sülaleye aittir.

Köylere İnsanlarıyla Birlikte Sahip Olunabildiği ve Köylerin İnsanlarıyla Birlikte Satılabildiği Görülmektedir

Bölgede topraksız köylülerin oranı çok yüksektir. Bu oran, Mardin'de %40.8; Diyarbakır'da 46.8 ve Urfa'da 53.7'dir. Toprak sahibi sayılan köylülerin Mardin'de %60,3'ü, Diyarbakır'da %57.4'ü, Urfa'da %18.7'si 25 dönümden az toprağa sahiptir. Görüldüğü gibi, kendi için üretim yapan küçük mülkiyete dayalı köyler bulunmakla birlikte, bölgede toprak, pek az sayıda kişinin elinde toplanmıştır. Büyük arazi sahipleri, beyler ve ağalar ile şeyhlerdir. Geniş arazilerini, geri teknikli küçük aile işletmeleri halinde köylülere ektirmektedirler. Batı bölgelerinden farklı olarak burada ortakçı köylü, bey ve şeyhlere kişisel bağımlılık ilişkileriyle bağlıdır. On-

lara karşı birtakım hizmet ve hibe yükümleri vardır. Köylere insanlarıyla birlikte sahip olunabildiği ve köylerin insanlarıyla birlikte satılabildiği görülmektedir. Geniş toprak, mer'a ve sürülere sahip şeyh ya da seyyitler, ekonomik kudretlerini dini otoriteleri ile tamamlamakta ve köylülerden bol miktarda bağış almaktadırlar. Aşiret reislerinden ve eski ailelerden gelen beyler ile şeyhler, derebeylik artığı üretim ilişkilerini ve buna bağlı sosyal-politik ilişkileri hâlâ sürdürebilmektedirler. Ağalar ise, daha çok ekonomik güçlerine dayanmaktadırlar. Fakat genellikle bey ve ağa ayırımı yapılmamakta, hepsine birden ağa denilmektedir.

Beyler ve ağalar, köylüyü tam bir çember içine almışlardır. Köylü yalnız ekonomik bakımdan değil, bütün yaşantısında denetim altında tutulmaktadır.

Bu yıllarda Türk tanmı hâlâ 16. yüzyılda başlayan gerilemenin bütün ağırlığını taşımaktadır: Köy nüfusu, 65247 yerleşim noktasında yaşamaktadır. Muhtarlı yerleşim birimleri, 35 bin 382'dir. Köy nüfusunun %34'ünü teşkil eden 6.5 milyon kadar nüfus, 500 kişinin altında muhtarlı yerleşim birimlerinde oturmaktadır. Köylülerin %70'ine yakını, binin altında nüfuslu köylerde bulunmaktadır. 150'den az nüfuslu köylerin toplam köy sayısına oranı %7.5 ve 2 binden fazla nüfuslu köylerin oranı ise %1.2'dir. Köylerin %30'una yakınında dağınık bir yerleşme vardır. Köylerin %85'i, yaz-kış geçit veren yoldan yoksundur. 65 bin ufak yerleşme birimi ve izolasyon, gelişmeyi frenlemektedir.

"Toplam istihdam artışı, İlk Beş Yıllık Plan'da 2.1 milyon hesaplanmış, gerçekleşme 1.2 milyon olmuştur."

Nüfus hızla artmakta, fakat ekilen arazinin sınırına varılması dolayısıyla, tarımda istihdamı çoğaltma çabaları sınırlı kalmaktadır. Birinci Beş Yıllık Plan, tarımda istihdam artışını 700 bin olarak öngörmüştür, ama gerçekleşme 213 binden ibarettir. İkinci Beş Yıllık Plan, tanmda 675 bin kişilik istihdam artışını var saymaktadır. Prof.**Gülten Kazgan** artışın 246 ile 294 bin civarında olacağını hesaplamaktadır. Tarım dışı sektörde de istihdam artışı gerekenin bir hayli altındadır. Toplam istihdam artışı, İlk Beş Yıllık Plan'da 2.1 milyon hesaplanmış, gerçekleşme 1.2 milyon olmuştur. Halbuki toprağını yitiren topraksız tarım işçileri, durumları ağırlaşan ortakçılar, orman köylüleri ve cüce işletme sahibi aileler için bugünkü şartlarda tek çıkış yolu, şehire göç etmektir. Ağır sanayi temeline dayanmayan, makinesinden ham maddesine kadar dışarıya bağlı, dolayısıyla döviz olanaklarıyla sınırlı cılız bir tüketim sanayii, bu çıkış yolunu da geniş ölçüde kapatmaktadır. Şehirlere akın, bugünden gecekondu, işsizlik vb. gibi çözülemeyen sorunlar ortaya çıkarmıştır. 1950-1965 döneminde

köy nüfusu 4 milyon 911 bin artarken, şehir nüfusu 5 milyon 511 bin çoğalmaktadır. Köyden şehire akın, şehrin ihtiyaç duyup köy nüfusunu çekmesinden çok, köy itiminin sonucudur. Şehir, hiçbir zaman köyden akan nüfusu emebilecek kapasiteye ulaşamamıştır.

Tefecilik, pazar için üretim yapan küçük işletmelerin bulunduğu bölgelerde büyük faaliyet alanı elde etmektedir. Pazara satacak fazla bir şeyi ve verimli toprağı olmayan bölgelerde, alınan borcu karşılayacak ürün bulunmadığından, tefecilik daha küçük çapta kalmaktadır. Bununla birlikte, çok çeşitli biçimlere girerek, tefecilik, burada da yaşamaktadır. Köylü, ilerde emek gücüyle ödemek üzere borçlandırılmaktadır. Borç, parayı verenin işlerinde çalışmakta olduğu gibi, köyde ve şehirde üçüncü kişilerin işlerinde çalışmakla da ödenebilmektedir. Borçlanan Orta Anadolu köylüleri, borçlarını karşılamak üzere, sahil bölgelerine "gurbet"e gitmektedir. Hasat mevsiminin çok kısa olduğu Doğu illerinde, işçi gündeliği bu kısa sürede 15 liraya kadar yükselebildiği için, kışın verilen borç karşılığı, köylünün emeğinin ucuz fiyatla kiralandığı görülmektedir. Henüz doğmamış kuzular bile tefeciliğe konu teşkil etmekte, köylü doğacak kuzularına karşılık borçlanmakta ve böylece kuzular ucuz fiyatla elden çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi, tefecilik, birçok halde aracılıkla birlikte gitmekte ve bedeli düşük fiyatla peşin ödenen "alivre" satış niteliğini kazanmaktadır. Aracı ve tefeci, sık sık aynı kişi olmakta ve satış kooperatiflerinin varlığına rağmen, köylünün kooperatifinin daha yüksek fiyatlarından yararlanmasını kısıtlamaktadır. Köylünün ucuz fiyata kapattığı ürününü yüksek fiyatla başka alıcılara ya da kooperatifi satarak, kooperatifçilikten faydalananlar, birçok halde tefeci tüccarlar olabilmektedir.(142)

1960'ların sonuna doğru, büyük şehirlerdeki konutların yarıya yakını resmen gecekondu olarak sınıflandırılmıştı. Tapu alan gecekondu sahipleri değerli bir şehir mülkünü de elde etmiş oluyorlardı.

Köylerden şehirlere gelenler, topraksız ve yoksul olduklarından köylerini terketmek zorunda kalmamışlardı. Yani, şehre geldiklerinde, malsız mülksüz, mahrumiyet içinde değillerdi. Ortalama göçmenin köyünde ya kiraya verdiği ya da ailesinden birilerine bir şeyler karşılığı bıraktığı toprağı vardı. Çoğu durumda, aynı köyden gelen akraba veya hemşerilerin kapattığı bir gecekondu semtinde ev yapmaya başlayacak kadar parası vardı. Bu göçmenler köyleriyle bağlarını hiç koparmadılar: yıllık izinlerinde köylerine gittiler, çocuklarını ailelerine bıraktılar, köyden erzakları düzenli olarak geçildi. Göçmen, toprağını satmamışsa ya kira ya da ürün-

(142) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.430, 435, 441.

den pay aldı. Bütün bunlar, göçmenin şehre adımını attığı andan itibaren tüketici pazarının bir parçası olması anlamına geldi. Göçmenler, gecekondularını inşaata başladıkları andan itibaren ve ellerine geçen ek gelirler sayesinde, topraksız köylülerin şehirleşmesiyle karşılaştırılmayacak ölçüde iç pazarın genişlemesine katkıda bulundular.

1960'ların sonuna doğru, büyük şehirlerdeki konutların yarıya yakını resmen gecekondu olarak sınıflandırılmıştı.

Gecekondu bölgesi eskidikçe hukuki durum da sağlamlaştı. Politikacılar devlet topraklarını işgal edenlere tapu vermeyi vaat edip, çoğu zaman bu vaatlerini tutmak mecburiyetinde kaldılar. Tapulanma, gecekondulular ın belediye hizmetlerinden yararlanmasını sağlıyordu. Birkaç seçim geçtikten sonra bazı hizmetlerin gelmesi muhtemeldi; ama bu arada küçük ölçekli özel teşebbüs, taşımadan tüp gaza kadar birçok hizmeti sağlayarak devletin yerini tutmayı beceriyordu. Oturmuş gecekondu semtleri birkaç yıl içinde küçük bahçeli sağlamca evlerden oluşan işçi sınıfı banliyölerine benzemeye başladı. Böylece gecekondunun tanımlayıcı özelliği kamu mallarının yokluğu olarak kaldı. Gecekondu, ailenin kendi malı olduğundan kira harcaması yoktu ve bu para konutun geliştirilmesi ve genişletilmesi için kullanılabilirdi. Tapu alan gecekondu sahipleri değerli bir şehir mülkünü de elde etmiş oluyorlardı. Devlet arazisinin tarihi mirası nedeniyle gecekondu semtleri şehir merkezlerinden fazla uzak değildi ve bu mülklerin yararlandığı kentsel rant oldukça büyüktü. Gecekondu sahipleri evlerini satmasalar bile, evlerinin daha çok para ettiğinin bilinci, cari gelirlerinin daha büyük bölümünü tüketime ayırmalarına imkân veriyordu. Özet olarak, gecekondu, şehirleşme ve konut sorunlarına çözüm getiren önemli bir yenilik olduğu gibi, iç pazarın oluşumuna da katkıda bulundu. Varlığı, yeni şehirlilerin önce inşaat malzemeleri müşterisi olarak, sonra da konut sorunlarını çözmüş olmaları nedeniyle, tüketim malları alıcısı olarak pazara katılmalarına imkân verdi. Gecekondu başka açılardan da, özellikle barındırdığı insanların ideolojik evrimi bakımından da önem kazandı.(143)

Bölgeler Arası Gelişmişlik Uçurumu Göç Terör Toplumsal Yozlaşma Üniter Yapımı Tartışması

Türk köyü, özellikle 1948'den bu yana, çok çeşitli yollardan kapitalizme doğru ilerlemektedir. Köy, kapalı ekonomiden pazara doğru açılmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınlanmış çalışmalarına göre, tarım net katma değeri içinde, köylünün kendi tükettiği miktar 1950'de %69'dur. Bu oran 1958'de %59.3 ve 1959'da %58.5'tir. Milli Gelir'in

(143) Çağlar Keyder, "Türkiye'de Devlet ve Sınıflar", İletişim, 1995, s.217.

"kendi için üretim"e giden payı 1949-1953 döneminde ortalama %32'yken, bu oran 1954-1963 döneminde %25 ile 28 arasında oynamıştır. Tarımda pazar için üretimin artışının başka bir göstergesi, sınaî bitkilerin ve sebzelerin ekim alanında artış olabilir. Sınaî bitki ekim alanı, 1945'te 537 bin hektardan 1965'te 1.536.000 hektara ulaşmıştır. Bağ, meyvelik ve sebzelik ekim alanı, 1952-1965 döneminde 1.666.000 hektardan 2.305.000 hektara yükselmiştir. Pamuk gibi pancar da, şeker fabrikaları sayesinde, birçok büyük arazi sahibinin kapitalist üretime geçişini sağlamıştır. Şeker Şirketleri, büyük çiftlikleri kiralayarak onları canlandırmış ve modern tarım usullerini getirmiştir.

Kapitalizm, şartlar elverdiğinde, prekapitalist düzenin önüne diktiği bütün engelleri yıkarak tarıma girmektedir. **Azgelişmiş ülkeler literatüründe sık sık ileri sürülen "geleneksel köy yapısı ile kaderci kültürel değerlerin yenileşmeyi engellemesi" tezini, gerçekler doğrulamamaktadır. Asya Üretim Tarzı'na özgü "durgunluk" teorisi de, aynı biçimde boşlukta kalmaktadır.** Bununla birlikte, kapitalist gelişme, bazı bölgelerde hızlı, bazı bölgelerde yavaş yürümektedir. Hatta aynı bölge içinde gelişme hızı çok farklı olmaktadır. Köyler, şehirlere ve kasabalara olan uzaklıklarına, ulaştırma ve haberleşme araçlarının çokluğuna ve yollara, üretilen ürünün cinsine ve toprakların verimliliğine vb. göre kapitalist harekete katılmaktadır. "Pazar için üretimin ve modern teknolojinin giriş derecesine bağlı olarak köyler, pazar ve şehire en açık olup kapitalist üretim yapanlarından, kapalı olup kendi için üretim yapanlarına kadar basamak basamak" dizilmektedir.

Pamuk gibi büyük işletmede yetiştirilmesi daha verimli olan ve tamamen pazar için üretilen sınaî bitkilerin üretimine elverişli araziye sahip köylerde, kapitalizm hızla gelişmekte ve bunun sonucu bir kısım köylüler oldukça kısa bir sürede, topraklarını yitirerek ırgatlaşmakta, bir kısım köylüler de **köy içinden ve dışından tüccarların da borçlandırma vb. yollarla arazi toplayarak, kapitalist çiftçiliğe geçtikleri görülmektedir.** Arazinin ağaya ait olduğu büyük mülkiyetten, kapitalizme geçiş çok daha keskin bir çizgi izlemektedir. Bunlarda ortakçı köylü, kendini kısa sürede proleterleşmiş bulmaktadır. Küçük ve orta arazi sahibi çiftçiler, ağır borçlanmalar pahasına da olsa, modern tarıma uymaya çalışmaktadır. Bunların bir kısmı arazilerini genişleterek büyük çiftçiler haline gelse bile, gidiş, daha çok orta ve küçük çiftçilerin arazilerini yitirmesi yönünde olmuştur.

Tamamen pazar için yapılmakla birlikte, sebze ve bahçe tarımı gibi küçük işletmeye elverişli ürünlerin üretiminde kapitalist gelişme daha farklı bir yol izlemektedir. Bu tip ürünlerin üretiminde, küçük mülkiyet egemen gözükmektedir. Hayli ilkel metotlarla yürütülse dahi, genellikle aile emeğinin yoğun kullanılmasına dayandığı için, küçük aile işletmele-

ri bu alanda canlılık göstermektedir.

Köylerin 5020'si orman içinde kurulmuştur, 8250 köyün de toplu tarım arazisi ormana bitişiktir. Bu 13270 köy, orman köyü sayılmaktadır.

Daha genel planda, tarımdaki işletmelerin büyük çoğunluğu cüce işletmelerdir. 1952-1963 arasında 50 dönümden az toprağı işleyen işletmelerin sayısı 562 bin artarak 2 milyon 132 bini bulmuştur. 1-5 dönüm arasında 399 bin, 6-10 dönüm arasında 375 bin, 11-20 dönüm arasında 495 bin işletme vardır. 20 dönümden düşük arazili 1.268.812 işletme vardır. Bunlar çiftçi ailelerinin %40.91'ini teşkil etmektedir. Bunlar arasında pamuk, sebze ve meyve gibi nisbeten yüksek gelir sağlayan ufak işletmeler bulunmakla birlikte, cüce işletmelerin çoğu ilkel metodlarla kendi için üretim yapan ve pazarla az ilgili birimlerdir.

Öte yandan ailelerin işledikleri arazi, başka başka yerlerdeki ufak parçalardan ibarettir. İşletmelerin %90'ı bu durumdadır. İşletmelerin dörtte biri ayrı ayrı yerlerde 10'dan fazla arazi parçası işletmektedir. Cüce işletmelerin yanı sıra, işletmelerin gittikçe artan bu parçalanmış durumu güçlükleri çoğaltmaktadır. Toprak yoğunlaşması ve artan nüfusun baskısı yüzünden, mer'a ve ormanlar geniş ölçüde tahrip olunmakta, bu da erozyonu beslemektedir.

Öte yandan bey ve ağa tipi mülkiyetin hakim olduğu yerlerde, pazar için kârlı üretim olanakları ortaya çıktığı sürece, bey ve ağalar, modern teknolojiyi ithal etmektedirler. Ege ve Çukurova'nın bey ve ağaları buna örnektir. 20-30 yıl önce, ilkel şartlarda ortakçı eliyle tarım yaptıran Ege ve Çukurova'nın toprak ağaları, bugün işçi çalıştıran modern kapitalist çiftliklerin başındadırlar. Orta Anadolu'nun hububat ekimine elverişli bölgelerinde toprak ağaları, pamukçuluğa yönelen ağalardan daha yavaş bir ölçüde kalsa bile, modern çiftçiler olma yolundadırlar.(144)

Temel sanayiler için dışarısı para vermiyor, içeride de bu büyük projeler için yerli sermaye imkânları bulunamıyordu. Demirel filmi biraz geri oynatır.

"Büyük Türkiye" sloganı ilk kez 60'ların ortalarında duyulmaya başlandı. Türk ekonomisi askeri müdahalelerin, geçici hükümetlerin elinde istikrarsız, durgun bir hal almıştı. 1965'ten sonra sistem yerleşmeye başladı. Ekonomi de kendine geldi. 2. kalkınma planıyla liberal bir ekonominin çarkları döndürüldü. Özel sektör teşvikleri bir yandan, Keban Barajı, Boğaz Köprüsü gibi büyük projeler öbür yandan, ülkede kalkınma başladı. Köylere elektrik gidiyor, dünyadaki büyümeden Türkiye de nasibini alıyor, ülke Başbakan'ın tabiriyle **"İkiye katlanıyor"**du. Enflas-

(144) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.423.

yon %5'ti. Temel atma törenlerinin birinden diğerine koşturan Demirel'in keyfine diyecek yoktu. Tabii bu canlılık sosyal yaşama da yansıyordu. Sendikalar, dernekler, üniversiteler kıpır kıpırdı. Dünya ve Türkiye doludizgin 1968'e gidiyordu.(145)

Fakat bu hesapsız canlanmanın bir de öteki yüzü sürekli artan fiyatlar ve giderek yükselen enflasyondu. Vurgu artık sanayi ve tercihen yerli sermayeyle işbirliği içinde yabancı yatırım üzerineydi. Hükümet, sanayileşme maliyetini düşük tutmak ve yatırımcıya bol bir kâr marjı sağlamak için düşük ücret ilkesini korudu. Ne var ki bu ilkeyi, özellikle siyasi bilinci ve militanlığı daha da artan işçi sınıfı açısından, sosyal adalet kavramıyla bağdaştırmak olanaksızdı. Fakat ekonomi, Demirel'in şansına Avrupa'ya göçle geçici bir çıkış bulan sürekli büyüyen işgücünü emecek kadar hızlı büyümüyordu.

Mühendis, Devlet Su İşleri Genel Müdürü kısa da olsa bürokratik deneyimi olan Süleyman Demirel, hernekadar ABD'li Morisoncu, serbest piyasacı ve Batı kapitalizmi çizgisinde olsa da bu kısır döngüden çıkacak fırsatları değerlendirecek cinliğe ve zekaya sahipti.(146) Temel sanayiler için

---

(145) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.143.

(146) Süleyman Demirel, AP Genel Başkanı seçilmeden önce, hizmetine giren **Adalet** gazetesinde kamuoyuna şu sözlerle tanıtılmıştı: *"Türkiye'nin geniş halk kitleleri Süleyman Demirel'in henüz siyasi bir şahsiyet olarak tanımıyorsa da, Türk iş hayatı, geniş yatırım alanları, yabancı muhitler, özellikle eğitimini yaptıktan sonra mevcut ilgilerini iş ilişkileriyle büsbütün artırdığı Birleşik Amerika, Başkan **Johnson** dahil, bütün siyasi mehafil ve büyük iş müesseseleri bu başarılı, yüksek bilgili ve yapıcı insanı çok yakından tanıyor."*

Demirel, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde iktidarın el değiştirişi bakımından ilgi çekici bir aşamayı temsil etmektedir: 1950 yılına kadar Kurtuluş Savaşı'nı yapan askeri kadro yönetime hakim olmuştur. 1950'de iktidara gelen Menderes, kahya eliyle kapitalist çiftçilik işleten eski bir toprak ağasıdır. Demirel ise, Isparta'nın İslam Köyünden gelmiş, eğitimini Amerika'da tamamlamış ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nden ayrıldıktan sonra iş hayatına atılmış bir müteahhit ve yabancı firma mümessilidir. **Morrison** ve diğer bazı şirketlerin, kendi ifadesiyle 15 bin lira aylıklı müşavirliğini yapmıştır. Morrison Şirketi'nden aldığı ücret 9 bin liradır. **Ankara Çimento Sanayii AŞ**'nin eski müdürü yüksek mühendis **Vedat İlalan**'ın açıkladığına göre, Demirel, İtalyan **Revizlone Constructlone Machlne** firmasının Türkiye mümessili **Altay** firmasının komisyoncusu olarak, Çimento Sanayii'ne boru fabrikası makineleri satmak istemiştir. Demirel'in ileri sürdüğü 9 milyon lira fiyatla satış, fabrikanın içeride ve hem de 3 milyon liraya mal edilebileceği gerekçesiyle reddedilmiştir. Basında "fakir köylü çocuğu" diye tanıtılan Demirel, yabancı firma komisyonculuğunun yanı sıra müteahhitliğe başlamıştır. **Hürriyet** gazetesinde, müteahhitlik için gerekli parayı "banka kredisiyle ve kendi ailesinin gücüyle" sağladığını açıklamıştı. Demirel, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi** ve **Ereğli Demir-Çelik**'teki müteahhitlik işlerinden zarar ettiğini söylemektedir. Fakat Orta Doğu içme suyu tesislerinden, müteahhitlik mesleğinin niteliklerinden yararlanarak açıktan 1 milyon lira avantaj sağlamıştır. Mesela ihale, inşaat için gerekli ithal malzemesinin vergi ve gümrük resmine tabi olacağı belirtilerek yapıldığı halde, **Demirel,**

dışarısı para vermiyor, içeride de bu büyük projeler için yerli sermaye imkâları bulunamıyordu. Demirel filmi biraz geri oynatarak, DPT'nin hazır projeleri ve Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakan olduğu koalisyon hükümeti sırasında, Sovyetler Birliği'yle yapılan görüşmelerde gerekli finansmanın sağlanacağı ve yatırımların gerçekleştirilebileceği görülmüştü.(147)

Bu iş birliğine koalisyon ortağı Millet Partisi'nin itirazına rağmen, Demirel: *"Biz aslında antikomünist bir partiyiz. Onlar ise süper bir devlet. İyi komşuluk ilişkileri kurmak ve geliştirmek ayrı iştir, rejimi değiştirmek ayrı bir iştir." Bunlar devletten devlete ilişkilerdir."* demişti.

Antikomünist Demirel, Hazırlanmış Büyük Sanayi Projelerine SSCB'nin Finansman ve Yatırım Teklifine Balıklama Atlıyor

Demirel ve S.H.Ürgüplü.

AP hükümeti ve Başbakan Süleyman Demirel'e hazır projelerin he-

üniversite muafiyeti gerekçesiyle vergi ve resmi geri almıştır. Hazine'den alınan bu para, üniversiteye değil, Demirel'e gitmiştir. Demirel'in iktidara gelişinde başta Mobil müdürlerinden "Üstad-ı Azam" **Necdet Egeran** olmak üzere, mason iş çevrelerinin desteği önemli rol oynamıştır. Mason Locası'na kayıtlı Demirel'e, mason olmadığına dair verilen sahte belge, Türk mason örgütünün parçalanmasına yol açacak biçimde, fırtınalara neden olmuştur.

Demirel'e iktidar yolu, İnönü Hükümeti'nin düşürülmesiyle açılmıştır. Dikkat çekici bir raslantı olarak, Kıbrıs işinde Amerika'ya karşı çıkan ve Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmaya çalışan Türk ve Yunan hükümetleri aynı zamanda iktidardan düşmüşlerdir. Bundan başka o tarihte her iki hükümet de yabancı sermaye aleyhinde birtakım tedbirler almaya başlamışlardı. İnönü Hükümeti yabancı petrol şirketleriyle mücadeleye girişmiş, Türkiye Petrolleri ile Etibank'ın çıkarlarını yabancı şirketlere karşı korumaya yönelmiş bulunmaktaydı. Bu nedenledir ki, iktidar değişikliği ile yabancı şirketler yakından ilgilenmişlerdir. **Mobil** Genel Müdürü **Fricker**, Londra merkezindeki şirket sorumlusu **Solomon**'a gönderdiği ve basına yansıyan Ağustos 1965 raporunda **"Türkiye'de seçimleri mutlaka AP'nin kazanacağını, petrol şirketlerinin endişeye kapılmasına neden bulunmadığını"** belirtmiştir. Demirel'in başarısı, Türkiye'de milliyetçi akımın hızla gelişmesinin endişe yarattığı bir sırada, dış çevrelerce büyük bir hoşnutlukla karşılanmıştır. 8 Ekim 1965 tarihli Milliyet'te **Hasan Yılmazer**'in Washington'dan gönderdiği şu haber, Amerika'nın Türk seçimleriyle ilgisini şöyle değerlendirmektedir: "Washington'daki Türkiye ile ilgili resmi şahıslar, elde kağıt kalem ihtimali hesaplar yapıp duruyor... Meşhur **State Department**'in kanaati seçimi AP'nin alacağı merkezinde... Büyük çapta kendi arzuları da olduğu anlaşılan bu kanaati kuvvetlendirecek fikirleri duydukları zaman açık memnuniyetleri gözlerinden okunuyor. İlgili kimseler, konuşmaları sırasında Süleyman Demirel'in önemli bir şahıs olduğunu ve kendisini iyi tanıdıklarını söylemekten de geri durmuyordu.

(147) S.H.Ürgüplü, SSCB'ye davet edilmiş ve Kosigin'le yaptığı görüşmeler sonunda 16 Ağustos 1964 günü, SSCB'nin Türkiye'deki yatırım projelerini destekleyeceğini, Türkiye'nin yaptığı tekliflerin %85'inin SSCB tarafından kabul edildiğini duyurmuştu.

men Sovyetler'e sunulması imkânını verir. Bu projeler arasında, 3. Demir-Çelik Tesisi, Bandırma Sülfürik Asit Tesisi, Seydişehir Alüminyum Tesisi, İzmir Petrol Rafinerisi, Artvin Lif Yonga-Levha Fabrikası vardır.

Projelerin tamamı, 1950-1960 döneminde kararlaştırılmış, 1963'te Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na alınmış, ancak kaynak bulunamadığı için gerçekleştirilememiş projelerdir. Sovyetler sunulan bu projelerin tümünü onaylar. Demir-Çelik Tesisi 1966 yılı yatırım programına girecektir. Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası, Artvin Lif Yonga Fabrikası da 1966 programında yer alır. İzmir Aliağa Rafinerisi ise 1967 programına girer. Seydişehir Alüminyum da 1967 programına alınacaktır.

Kısacası, Sovyetler Birliği finansmanıyla İskenderun'da yeni bir demir-çelik fabrikası, İzmir Aliağa'da yeni bir petrol rafinerisi, Seydişehir'de bir alüminyum tesisi, Bandırma'da bir sülfirik asit fabrikası ve Artvin'de bir yonga levha fabrikası kurulması kararlaştırılmıştır.

Batı: *"Bunlar büyük projelerdir. Bunların borcunu Türkiye ödeyemez!"*

Demirel, Sovyetlerle bu işlerin finansmanı konusunda bir anlaşma imzalanmadan önce, projelerin Batı ülkelerince finanse edilme imkânını son bir defa araştırır. Ama Batılı ülkelerin hiçbiri bu projelerin finansmanına yanaşmaz. Gerekçeleriyse şöyledir:

"Bunlar büyük projelerdir. Bunların borcunu Türkiye ödeyemez!" Türkiye bunun yerine, maliyeti düşük başka projeleri gerçekleştirme imkânı aramalıdır." (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'yla ilgili olarak Paris'te toplanan OECD-Türkiye Konsorsiyumu toplantısının toplantı notunda, bu ifade aynen yer alacaktır.)

1966 yılında Sovyet Başbakanı Kosigin'in Türkiye'ye yaptığı iade-i ziyaret sırasında Kosigin'le Demirel arasında yapılan görüşmelerde, Sovyetler'in finanse edeceği projeler tekrar ele alınır. Sonuç olumludur! Teknik görüşmeler sonrası 17 Nisan 1967 tarihli Türk-Sovyet ortak dökümanı finansman hükümlerine açıklık getirir. Anlaşma 1967 yılının 12611 sayılı Resmi Gazetesi'nde yayınlanır. SSCB hem projelendirmeyi, hem de dış finansmanı sağlamayı taahhüt etmektedir. Türkiye ise borcunu kliring biçiminde, mal satışıyla ödeyecektir.

Yıllık taksitlerin hangi tarım ürünleriyle ödeneceği belirlenecektir. İlke olarak, bedelin tütün, pamuk, fındık, üzüm ve narenciye gibi tarım ürünleriyle karşılanması kabul edilmiştir. Sadece Seydişehir Alüminyum Tesisleri'nin bedeli, bu tesislerde üretilecek alüminayla karşılanacaktır. Tarım ürünlerinin fiyatları her yıl yapılan görüşmelerde belirlenecektir.

Tefeci Batı Metropol Kreditörleri Önünde Kıvranmak Yerine

SSCB'nin İnşa Edeceği Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sanayi Yatırımları Olan 8 Tesisin Ödemesi Tütün Fındık Üzüm vb. Ürünlerle Yapılıyor

"Türkiye Cumhuriyeti'yle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında, bazı sınai tesisler kurulması için Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'ye teslim edilecek teçhizat ve malzemeyle sağlanacak teknik hizmetlere ve bunlarla ilgili ödeme şartlarına ilişkin anlaşma"nın tam metni şöyledir:

"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti,

- İki ülke arasındaki ticaret düzeyinin yükselmesinin her iki milli ekonomiye sağlayacağı yararları göz önünde bulundurarak,

- 8 Ekim 1937 tarihli Ticaret ve Tediye Anlaşması'nda belirtilen aşağıdaki konularda anlaşmışlardır:

MADDE 1

Sovyet kuruluşları, Türkiye'de kurulacak aşağıdaki tesisler için Türk kuruluşlarına teçhizat, malzeme ve teknik hizmetler sağlayacaklardır:

1. Bir entegre demir ve çelik fabrikası,
2. Bir alüminyum fabrikası, hidroelektrik sant.
3. Bir petrol rafinerisi,
4. Bir asit sülfürik fabrikası,
5. Bir lif levha fabrikası,
6. Cam fabrikasının telli ve emprime cam imal edecek bir üniteyle genişletilmesi,
7. Alkol fabrikasındaki votka imal eden ünitenin genişletilmesi,

Sözü geçen tesislerin özellikleri işbu anlaşmaya ekli listede kısaca belirtilmiştir.

11 maddelik anlaşmada inşa edilecek sanayi tesislerinin isimleriyle birlikte, kuruluşuna ait teknik bilgiler verilir. Bu anlaşmada en ilginci 8'inci maddedeki ödeme şeklidir:

"1- 8. maddede sözü geçen hesaba alacak kaydedilecek meblağlar, Sovyetler Birliği dış ticaret kuruluşlarınca ve 8 Ekim 1937 tarihli Ticaret ve Tediye Anlaşması çerçevesinde, ek olarak: Tütün, fındık, kuru üzüm, narenciye, yaş meyve ve sebzeler, zeytin, zeytinyağı, canlı hayvan, deriler, pamuk, yapağı, yünlü ve pamuklu dokuma, trikotaj, ayakkabı ve terlik, Sovyet kuruluşlarının ilgilenecekleri ve Türk tarafının verebileceği maden cevherleri, diğer tarım ürünleri ve tüketim malları dahil, diğer sınai mamullerin satın alınmasında kullanılacaktır.

Her yıl özel hesaba alacak kaydedilecek meblağların %60'ı aynı yıl içinde tütün, fındık, kuru üzüm, zeytin, narenciye ve yaş meyva satın alınmasında kullanılacak ve bu %60'ın %15'i tütün satın alınmasına ayrılacaktır."

Burada ilginç olan diğer bir hususta Türkiye daha sonraki yıllarda SSCB ile yapılan ticarette hep alacaklı kalacaktır; batı ile verdiği ticaret açıklarına karşın.

"Türkiye'nin dev projelerinin SSCB tarafından finanse edilmesi üzerine, Batı dünyasından önemli itiraz sesleri yükselir... Özellikle ABD, *'Türkiye Sovyetler'e yanaşıyor!'* havasını yaymaya başlar."

SSCB'yle yapılan ticarette Türkiye hep alacaklı kalmıştır. Bu anlaşmayla Türkiye, SSCB'yle olan alacak hesabına işlerlik kazandırmaktadır.

Oysa ABD, Küba krizi sırasında Türkiye'yi pazarlık konusu yapmaktan kaçınmadığı gibi, Türkiye'nin hem askeri yardımlarını kısmış, hem de Türkiye'yi yakın gelecekte yardım yapılacak ülkeler statüsünden çıkarmıştır. "Johnson Mektubu" ise, Batılı müttefik bir ülkenin, yeri geldiğinde Türkiye'yi nasıl tehdit edebileceğinin güzel bir örneği olmuştur.(*) Aslında iki süper ülkenin, ABD ve SSCB'nin bloklararası yumuşamaya gittikleri bir dönemde, ABD'nin Türkiye'yle Sovyetler arasındaki ilişkinin yumuşamış olmasını eleştirmesini anlamak da mümkün değildir.

OEEC 1958'de Türkiye'den olan alacaklarının derdine düşüp, bunların tahsili için Türkiye'yi bir "derlenme-toplanma planı" yapmaya ikna ederek alacaklarının tahsilatını takvime bağladıktan sonra, Türkiye'den elini ayağını çekmiştirl Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Plan'la gerçek bir kalkınma planı yapıp, 15 yıllık bir stratejiyle kalkınma hedeflerini belirlemesinden sonra **OECD-Türkiye Konsorsiyumu Türkiye'ye sadece "kalkınma öğütleri" vermekle yetinecektir.**

Ankara, bu yüzden Batı'dan gelen eleştirilere pek aldırmayıp, SSCB'den sağlanan 4 milyar dolarlık finansmanla yatırım projelerinin yapımına geçer...

(*) 12 Mart 1971 darbesinin içeriğinde kimi bulgularla kuşkular edinen Süleyman Demirel: *"O dönemlerde hemen her devlet Sovyetler Birliğiyle iyi ilişkiler kurarken..."* diye başlayacak ve *"... Fakat biz, 1964'te Sovyetler'le iyi ilişkilere girişince müttefiklerimiz, başta ABD olmak üzere hepsi, bu ilişkiyi 'yadırgamışlardı'..."* diyecekti ve *"ABD'de ve Batı'daki yadırgamadan"* sonra, müttefiklerinden gelen karşı davranışları özetleyecekti. Türkiye kalkınma planı yapıyor, kimi tesisler için "kredi arıyordu."

"Bu tesislerin yapımı için ABD'den ve Batı'dan finansman aradık," diyor ve hemen ekliyordu: *"Batılı kaynaklar, Türkiye'nin bu projeleriyle ilgilenmediklerini bildirdiler. Bu tesisler için bir milyar dolar gerekliydi. ABD ve Batı, vermedi. Sovyetler, bu projelere ilgisini bildirdi."* Demirel'in sözünü ettiği dönem, 1966-70 arası. 1971'de "darbe" geldi. Elbet ABD ile başka sorunlar, darbeye neden olacak iç olaylar vardı.

Sovyetlerle gerçekleşen bu işbirliği, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda milli gelirin beş yıllık dönemde **(1968-1973) yılda %40 artması** biçimindeki cüretli ifadelerin de yer almasına yol açacaktır. Bu ifadeleri İkinci Kalkınma Planı'nın satır aralarında görmek mümkündür.

Türkiye sanayide kendi kendine yeterli olmayı amaçlarken, tarımda kurumsal düzenlemeleri öngören **Kaldor Raporu** politikacılar tarafından reddedilmişti. Kırı düzenlemeden sanayi kurulamayacağına göre politikacılar için tek çözüm yolu, tarımsal üretimi verim yoluyla artırarak köylü nüfusa gelir sağlanmasıdır.

İmdada yine SSCB yetişirl Sovyetler Türk tarımına kökten ve kalıcı bir etki yapan buğday tohumu yardımında bulunurlar.

Olay, **Bezostla** buğday tohumunun Türkiye'ye getirilmesi, verimin dekarda ortalama 400 kg'a yükseltilmesidir.

Verimin yükseltilmesi için ABD'nin "hediye ettiği" Sonara-64 tohumunun Türkiye'nin sadece kıyı şeridinde yetiştiği ortaya çıkmıştır. Oysa 90 milyon dekarda tahıl yetiştiren Türkiye, ürünün %50'sini İç Anadolu, %20'sini Güneydoğu Anadolu, %10'unu Trakya, kalan %10'unu da değişik bölgelerden almaktadır. Türkiye'nin dönüm başına ortalama verimiyse sadece 75 kilodur. Bu nedenle, Sonara-64'ün verim artışı sağlayamayacağı kesinlik kazanmıştır.

1967'de Demirel, Kosigin'in konuğu olarak Moskova'dadır. Demirel. **Kosigin**'den, Batılı dergilerden tanıdığı tarım uzmanı Polenski ve sanayi uzmanı Yeleşin'le kendisini tanıştırmasını rica eder. Kosigin, Başbakan Demirel onuruna verdiği akşam yemeğinde bir jest yapmış, bu iki uzmanı Demirel'in iki yanına oturtmuştur.

Demirel yemekte diplomatik üslubu bir yana bırakarak, **Polenskl**'ye buğday ve tohum konusunu soracaktır. Aldığı cevap kesin ve kısadır: **"Bizde Bezostla tohumu var. Dönümde 1000 kg'a kadar ürün verir. Kurak toprakta bile yetişirl"**

Demirel o gecesini, *"Sevinçlmden sabaha kadar uyuyamadım,"* diye anlatacaktır. Türkiye'ye gelir gelmez Tarım Bakanı Bahri Dağdaş'a, *"Rusya'dan hemen 100 ton buğday tohumu getir. Vakit kaybetmeyelim! Gerekirse gümrüklerden kaçak sok"* talimatını verir... Kamış gibi uzayan, morayakın yeşil rengi olan bu buğday türü, dönümde 400 kg. ürün sağlar. Bu tohum Türkiye'nin ana besin kaynağı buğday üretiminde çok kalıcı etki yapacaktır.

Türkiye ilişkinin başlangıcında Sovyet teknolojisini ve üretilecek malın kalitesini bilmemektedir. Bu yüzden kapasite ve ölçekler başlangıçta pek büyük tutulmamıştır. Öte yandan İşbirliği Anlaşması daha sonra 60 bin tonluk alüminyum fabrikasıyla 1 milyon tonluk bir demir-çelik fabrikasının kapasitesinin genişletilmesini öngörecek kadar genişleyecektir.

Ancak demir-çelik fabrikası kapasitesinin 4 milyon tona çıkarılması konusuna sıra geldiğinde, görüşmeler uzamaya başlar. Anlaşma ancak 1976'da imzalanır...

Araya giren uzun yıllar, artık bazı değerlendirmeler yapılmasına olanak tanımaktadır.

1. Türkiye, Batı dünyasıyla ilişkilerini yeniden yumaşatmıştır. 1965'te karşılıklı protesto notaları verilecek kadar olumsuzlaşan Türk-ABD ilişkileri yeniden ısınmıştır.

2. Türkiye'de örgütlü ve organize olduğu izlenimini veren dini-siyasi hareketlerin yeniden atağa geçmesi Sovyetler'i tedirgin etmiştir. **Dr.Ahmet N.Yücekök, "Türkiye'de Örgütlenmemiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı" başlıklı doktora tezinde, 1963-1968 döneminde komünizmle mücadelenin ve dinsel dernekler sayısının 15 kat arttığını hesaplamaktadır.**

3. Büyük projelerin borçlarının ödenmesinde çeşitli sorunlar çıkmıştır. Üretimi hava şartlarına bağlı olan tarım ürünleri, ödeme yılının sirkülerinde yer alan kontenjan çoğu zaman dolduramamıştır...

5. Türkiye büyük projeleri için Batı dünyasında **yeniden kredi sağlamaya başlamıştır... Türkiye'nin borçlarını düzenli ödediğini de dikkate alan Batılı finans çevreleri**, Türkiye'nin kendisini geri ödeyebilecek büyük projelerine finansman kaynağı yaratmaktan çekinmemişlerdir. (Keban Barajı ve Hidro-Elektrik Santralı için yaratılan finansman bunlardan biridir.)

Bu tablo karşısında SSCB Türkiye'nin yön değiştirdiğini görmüş ve Türkiye'den uzaklaşmaya başlamıştır. (Burada kendi iç dinamikleri ve değişen dünya koşullarının da payı vardır.)

"Bu tesisler Türkiye'nin yeni sanayi odakları olarak, sanayileşme kültürünün yayılmasında 1930'lu yıllarda şeker ve dokuma sanayiinin yerine getirdiği görgü eğitimi rolünü onamışlardır."

Türkiye-Sovyetler arasındaki sıcak ilişki dönemi artık geride kalmıştır. Ama neresinden bakılırsa bakılsın, 4 milyar dolar değerindeki bir yatırım tutarı sonucunda, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaklaşık 10 önemli sanayi odağı yaratılmıştır. 1980 sonrasında Türkiye demir-çelik ürünleri ihracatını gerçekleştirebilmişse, bu biraz da **İskenderun Demir-Çelik Tesisleri'nin kurulmuş olmasıdan kaynaklanmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası** Batı dünyasının uyguladığı ambargoda yeterli petrol stoklanabilmesi, **Aliağa Petrol Rafinerisi'yle olmuştur**. Türkiye'nin en büyük ovalarından olan Iğdır ovasının sulanması ve Türkiye'nin en yoksul kesimlerinden olan Ağrı'da tarımsal gelirlerin artmış olması, Arapçay Barajı sayesindedir. Sanayinin önemli girdisi sayılan alüminyumla Türkiye'nin

tanışması, Seydişehir Alüminyum Tesisleri'yle gerçekleşmiştir. Bu nedenle, kurulan tesisleri sadece sanayi tesisi olarak değerlendirmek yanlıştır. Bu tesisler Türkiye'nin yeni sanayi odakları olarak, sanayileşme kültürünün yayılmasında 1930'lu yıllarda şeker ve dokuma sanayiinin yerine getirdiği görgü eğitimi rolünü onamışlardır. Nitekim, bu tesislerin kurulmasından hemen sonra, Anadolu'nun 8 notkasında organize sanayi bölgelerinin kurulup bu bölgelerin sanayi kuruluşlarıyla dolmasında bu etkiyi aramak gerekir...

Sovyetler tarafından kurulup işletmeye alınan tesisler için, "Geri teknoloji eseridir!" eleştirisi sık sık yapılacaktır. Ama bu tesislerin gerektiği gibi çalıştırılmamasını, kurulması gereken yerde kurulmamasını, Türkiye'nin bir hatası olarak kabul etmek gerekir...

Her şeye karşın, sonuç olarak Sovyet yatırımları, Türkiye'ye en azından temel mallar üretiminde önemli yol aldırıp, kendi kendine yeterliliği sağlamada en önemli araç olan ithal ikamesini başartmış ve *"Olmayan mal en pahalı maldır!"* gereğini öğretmişti.(148)

Batı'nın dayatmaları karşısında alternatif kalkınma ve kaynak yaratma becerisini gösterebileceği bu tesislerin yapımı gerçekleştirme safhasına gelmiştir; ancak 68 yılının varoluşçu uyanışı ve gençlik hareketleri, sadece siyasetle değil toplumsal örgütlenmede, halkın kendi gücünü fark etmesi ve yönetim üzerinde etkili olması sürecini de hızlandıracak; mali, ekonomik ve toplumsal alanlarda Batı bağımlısı politikalar, serbest piyasa ve özele dayanan kalkınma planları, bozulan gelir dağılımı ve bölgeler arası gelişmişlik farkları giderek tepkilere yolaçacak, yükselişe geçen siyasal İslâmlaşma ve karşı devrim çabaları, devrimci güçleri harekete geçirecektir.

"Büyyük Türkiye'nin" "Büyyük Sorunları"

Meclis'te Susturulan Muhalefet Şimdi Sokakta Konuşacaktı

TİP'lilerin Meclis'te dövülmesini, Seçim Yasası değişikliği izledi. "Milli bakiye sistemi" kaldırılarak TİP'in bir daha Meclis'e girmesi engellendi. Zaten yıllardır Parlamenter yolla mücadele verilemeyeceğini savunan sol gruplar haklı çıktı. Ve kavga Meclis duvarlarını aşıp, sokaklara taştı. Meclis'te susturulan muhalefet, şimdi artık sokakta konuşacaktı.

Şubat sonunda önce Devrimci öğrenciler çıktılar meydanlara... "Uyanış mitingleri" adı verilen bu gösteriler, sağcı bir grubun saldırısıyla kana bulandı. Sağdaki gençler de Meclis'teki büyüklerinin izinden gidiyorlardı. Sağın siyasi örgütü sayılan **Milli Türk Talebe Birliği** bir hafta sonra

(148) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, "Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları", Altın Kitaplar, 1987, s.251, 266.

"Şahlanmış Mitingleri"yle cihat ilan etti. Mehter takımının da katıldığı bu yürüyüşten sonra Dernek Başkanı *"Bu, son fikri ikazımızdır. Şimdi sıra fiili ikazda."* dedi.

Nitekim üniversitelerdeki ilk boykot eylemi de bu mitingten kısa bir süre sonra İlahiyat Fakültesi'nde bugün artık kanıksadığımız bir gerekçeyle başladı. Bazı kız öğrenciler okulda başörtüsü takmak istiyorlardı. Bu eylem AP'li milletvekillerince de desteklendi. Tabi Kürtçülüğü ve güney doğuyu kaşıyanlar da geri durmadılar.

Türkiye Fırtınalı Bir Döneme Giriyor

"Vurun kardaşlar vurun."

Deniz Gezmiş

Yaza girerken Avrupa'dan gelen haberlerin de etkisiyle gençlik eylemleri hızla tırmandı. Boykotlar dönemi böylece açılmış oldu. Öğrenciler önce Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde boykot kararı aldılar. Birkaç gün içinde bu eylem hızla İstanbul'a yayıldı... Ve İstanbul Hukuk Fakültesi'nde işgale dönüştü. Rektörlüğü ele geçiren gençler bir işgal Komitesi oluşturdular. Üniversite profesörlerinin toplantı odası şimdi ateşli gençlerin karargahı oluvermişti. İşte tam o işgal sırasında, gençlerin arasından birinin ön plana çıktığı görüldü. 68'in isyan ateşini tutuşturan bu uzun boylu, yakışıklı gencin adı Deniz Gezmiş'ti.

17 Temmuz 1968 Çarşamba, İstanbul

"Yolumuz devrim yolu
Gelin kardaşlar gelin
Yurdumuza yankee dolmuş
Vurun kardaşlar vurun"

68 gençliği Amerikan 6. Filosu'nu bu marşla karşıladı. Zaten başından beri mitinglerin en önemli sloganı "Bağımsız Türkiye"ydi. Şimdi Amerika'ya karşı duyulan tepkinin somut bir simgesi vardı ve o da Dolmabahçe açıklarında demirlemiş duruyordu.

68'in İlk Kanlı Olayı
Vedat Demircioğlu'nun Frukolar(149) Tarafından Öldürülmesi

Karaya çıkacak Amerikan askerleri için İstanbul Genelevi yine beyaza boyanarak hazırlanmıştı, ama bu kez 6. Filo'yu çok farklı bir karşılama bekliyordu. Günlerdir üniversitelerde Amerikan aleyhtarı bildiriler basılı-

(149) Frukolar: Hükümet sokak gösterileri ve eylemlerde askeri kullanmamak için "Toplum Polisi" denilen asayiş güçleri oluşturdu. Bunlar başlarında beyaz plastik miğferleriyle yolda veya araç üzerinde yan yana dizildiklerinde "Fruko" denilen beyaz kapaklı gazoz şişelerine benzetiliyordu. E.Y.

yor, duvarlar sloganlarla donatılıyordu. Eylemler denizcilerin üzerine zift ya da mürekkep atmakla sınırlıydı. Asıl büyük miting 17 Temmuz günü yapılacaktı. Ancak polis, bu mitingten önce bazı öğrenci liderlerini gözaltına aldı. Eylemin karargahı sayılan üniversite yurdunu da sardı. Bu arada içerdeki öğrenciler, bir polis şefini arkadaşlarına karşı rehin aldılar. Gerilim büyüdü ve günlerdir korkulan şey başa geldi:

Engin Konuksever (Gazeteci): "Polis Teknik Üniversite'ye hücum etti, içeri girdi. Bu arada artık önüne geleni copluyor, yerlerde sürüklüyor. Derken arkadaki yurdun içine kadar giriyorlar. O yurtta boğuşma oluyor. Bu arada Vedat Demircioğlu camdan atılıyor dışarıya. Oradaki damın üzerinden sokağa düşüyor. Yerler böyle kan içinde kaldı. Hemen ilk yardım hastanesine götürdüler. Oradan alıp götürülene kadar zaten komadaydı. İki gün komada kaldıktan sonra Vedat Demircioğlu öldü."(150)

Olayın Hıncı ABD 6.Filo Askerlerinden Çıkarılıyor 1 Ölü 40 Yaralı

İşte 68'i kana bulayan olay böyle gelişti. Vedat Demircioğlu, sonu 12 Marta varacak bir kanlı tırmanışın ilk kurbanıydı. O güne kadar karşılıklı bir özenle şiddetsiz sürdürülen eylemler aniden çığrından çıkıverdi. Öfke, bir anda bu olayların nedeni olarak görülen şeye, yani 6. Filo'ya döndü. Binlerce genç, kızgın adımlarla Dolmabahçe rıhtımına doğru koşmaya başladı. Artık polis de çaresizdi. Kıyıdaki Amerikan askerleri, birden bire sel gibi akan öğrenci kitlesiyle karşı karşıya kalıverdiler ve denize döküldüler.

E.Konuksever: "Hiç unutmam, bir tanesinin sırtında kocaman bir golf takımı vardı. O da çocuklara selam verir gibi elini salladı. Öyle yapınca, ona daha çok sinirlendiler. Birisi sırtından uzun, deri kılıflı golf sopasını aldı, kafasına geçirdi. Sonra bir yumruk... doğru denize... Ondan sonra bunların hepsi denize atıldı orada..."

17 Temmuz direnişinin bilonçosu 1 ölü 40 yaralıydı; ama daha da beteri sıradaydı. Ölen öğrencinin cenaze töreni tam bir savaşa dönüştü. Arkadaşlarının cenazesini alamayan gençler, sembolik bir tabutla üniversite önünde büyük bir gösteri yaptılar. Yine kortejin en başında Deniz Gezmiş yürüyordu.(151)

"1961 Anayasası gereğinden fazla özgür."

Süleyman Demirel

1960'larda Sağdaki gençler de aktifti; bir fark vardıysa o da, solculardan daha iyi örgütlenmeleriydi. Hükümet onlara sempati ile bakıyor,

(150)(151) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e.

kendilerine radikallerden daha yumuşak davranıyordu. Platformları kin dolu bir anti-komünizmdi; fakat karşı oldukları emperyalizm, Türkiye'de artık açıkça bir tehdit olarak görülmeyen Rus emperyalizmiydi. (Ülkücülerin bu yanılgılarına ileride değinilecektir. E.Y.)

Türkiye'deki siyasi ortam kutuplaşmıştı ve Demirel, *"İdeolojik kutuplaşma dünyamızdaki hayatın bir hakikatidir. Belli ideolojik hareketler moda gibi çeşitli yabancı memleketlerde yayıldı. Memleketimizde, tiksindirici olacak derecede aşırıya kaçtı."* diyecektir. Buna Türk siyasi sisteminde özgürlüklerin çok fazla olmasının neden olduğunu iddia etti ve "Düşünce, ifade ve eleştiri özgürlüğüne... bir ideoloji bu özgürlükleri tehdit edebilecek kadar genişletilmesine izin verilmemesi gerekir" uyarısında bulundu. Bundan sonra Demirel, 1961 anayasasının değiştirilerek durumun düzeltilmesi önerileriyle birlikte "gereğinden fazla özgürlük" bulunduğunu vurgulamaya başladı.(152) (Kendi tahriklerinin farkında mıydı?)

Hükümetin Meclisteki konumu hâlâ güvenliydi; fakat üniversitelerdeki, fabrikalardaki ve bazen de sokaklardaki gürültü, askeri müdahale için potansiyel bir ortam yarattı ve bu, Demirel için huzur bozucu bir etkendi. Alt rütbeli subayları "milli bir görev"i yerine getirmek için hareket geçmeye teşvik edenler vardı. Fakat buna bir cevap çıkmadı, en azından bildiğimiz bir cevap. Tek yankı, gericileri ve Atatürk reformlarının düşmanlarını şiddetle tehdit eden Deniz Harp Okulu öğrencilerinin bir bildirisi oldu.(153)

Bir hafta sonra, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ni ziyaret eden Amerikan Büyükelçisi Robert Komer'e karşı gösteri yapıldı ve arabası yakıldı.(154) Zamanın iyi bir yargıcı olan İnönü: ***"Türkiye fırtınalı bir döneme giriyor."*** öngörüsünde bulundu. Değerlendirmesi öğrenci faaliyetlerine değil, işçilerin militanlığına dayanıyordu. *"Bunun ilk işaretini Sümerbank grevinde görüyoruz. Bu kadar uzun süren bir yanlışlığı anlamak zordur."*(155)

Milli Güvenlik Kurulu daha sık toplanıp, daha çok dikkat toplamasına karşın, Yüksek Komuta'dan herhangi bir tepki hâlâ yoktu. Yüksek Komuta, kendi saflarındaki sorunlardan ötürü sıkıntı içinde ve harekete geçemeyecek kadar bölünmüştü. General Tural, siyasi hırs işaretleri veriyordu. Fakat yalıtılmıştı ve kolektif Yüksek Komuta gücüyle uğraşma yeteneğinden yoksundu.(156)

---

(152) F.Ahmad, a.g.e., s.237.

(153) Milliyet, 3 ve 4 Kasım 1968.

(154) Türk basını, 20 Ocak 1969.

(155) Cumhuriyet, 26 Ocak 1969.

(156) ***"Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural bir darbeyle yönetime el koyma hazırlığı içindeydi."*** MİT Raporu

Tural'ın kimi davranışları zaten dikkat çekiyordu. Gazetelerde küçük haberler çıkıyordu.

Kanlı Pazarda *"Allah İçin Vurun"* Diye Bağırılıyordu

Tarihe **"Kanlı Pazar"** olarak geçen ünlü 1 Mayıs 1969 Pazar günü zaten gerilim içinde başladı. Gerilimin gerekçesi yine Boğaz'da boygösteren Amerikan 6. Filosu'ydu. Bu kez gençler, yanlarına sendikaları ve meslek kuruluşlarını da alarak Taksim'de dev bir protesto mitingi düzenlemişlerdi. Sirkeci'den başlayan yürüyüşe katılanların sayısı 30 bini buluyordu. Dillerde hep bağımsızlık marşları vardı.

Ancak bu kez karşı taraf da örgütlüydü. Sağcı Bugün Gazetesi günler öncesinden *"Cihad için hazır olun"* diye yazmıştı. Bu çağrıya uyanlar da Dolmabahçe Camii önünde toplanmışlardı. Namazdan sonra çoğu çember sakallı ve bereli gençlerden oluşan bu gruplar, Taksim'e doğru çıkmaya başladılar. Göğüslerinde birbirlerini tanımaları için Türk bayrakları asılıydı. Ellerinde ise gazete kağıtlarına sarılı sopa ve demir çubukları taşıyorlardı. Aynı anda solcu gençlik ve işçi örgütleri de Gümüşsuyu Caddesi'nden Taksim'e girdiler. İşte korkulan düellonun vakti gelmişti. Bir anda *"Allah için vurun"* sesleriyle sağcılar saldırıya geçtiler. Yürüyüş yapan topluluk panik içinde dağıldı. Atılan molotof kokteylleriyle ortalık dumana büründü. Ve toplum polisinin gözleri önünde öldürücü bir mey-

---

Genelkurmay Başkanı alışılmışın dışında çabayla durmadan geziyor, garnizonları bir yana bırakıyor, askeri kıtaları kentin tören alanlarında denetliyordu. İş Bankası'na, Ziraat Bankası'na gidiyor, denetlediği kurumlar arasına darbelerin anahtar kurumu PTT'yi de alıyordu.

"Bu denetim gezilerinin" içeriğini gözleyen MİT, 1968 yılının Kasım ayında bir gece, yıllar önce Demirel'i uyardığını açıklıyordu. Orgeneral, o günlerde devletin tümünü kapsayan bir programın içeriğine yatkın çalışmalar yapıyordu. Ordu içinden gelen bilgiler, Tural'ın darbe hazırlıklarını doğruluyordu.

MİT raporları ve "Tural'ın 'açık hareketleri' ile amacını" saptayan Demirel, hemen Çankaya Köşkü'ne koştu.

Demirel'in 12 Marta kadar ilişkilerin "iyi ve normal" diye nitelediği MİT'in başında Fuat Doğu vardı. Cumhurbaşkanlığı-MİT-Başbakanlıktan oluşan üçgenin Demirel kenarı henüz kopmamış, devreden çıkarılmamıştı.

Doğu'nun, Çankaya'yı da bilgilendirdiği kuşkusuzdu.

Çankaya'daki zirvede Sunay *"Evet"* dedi, doğruladı gidişi. *"Ne yapacağız, ne önerirsiniz?"* diye soruyordu.

"Yapacağımız iş basit" dedi Başbakan: *"Tural'ı hemen emekliye sevk edip yerine başka birini getireceğiz."*

Demokrasi tarihimizde *"ilk ve son kez"*.

Personel Başkanı Orhan Paşa. Tural'a durumu özetledi:

"Karamameyi göreyim" dedi, Genelkurmay Başkanı.

Aslını önüne koydular.

"Ya öyle mi?" dedi ve Genelkurmay Başkanı olarak girdiği kapıdan, Askeri Şûra üyesi olarak çıktı. Yerine, Cumhurbaşkanı Sunay'a bağlılığı ile ünlü Orgeneral Memduh Tağmaç geliyordu.

Ve... 1969 yılında Tural darbesi, bir günde önlenmişti.

dan muharebesi başladı. 10-15 kişilik gruplar aralarına aldıkları solcu gençleri kıyasıya dövüyorlardı. Bir süre sonra bıçakların da çekildiği ve meydanın kana bulandığı görüldü.

Olaylar yatıştırıldıktan sonra sağcı gruplar Taksim'de ikindi namazı kıldılar. **"Cihad"ın bilançosu 2 ölü, 114 yaralıydı. O günden sonra meydanlara yeni bir slogan hakim oldu:**

"Kana kan, intikam..."(157)

"İkinci Bir 31 Mart Olayı"

İ.İnönü

Öğle Namazına Çıkan Bir Grup:

"Allahsızın namazı kılınmaz." diye bağırdı.

---

3 Mayıs 1969 Cumartesi, Ankara

"Kanlı Pazar"dan sonra sağcıların ikinci büyük saldırısı bir cenaze töreninde oldu. Ama bu kez hedefteki adam İsmet İnönü'ydü. Cenaze Yargıtay Başkanı **İmran Öktem**'indi. Öktem gericilere karşı yaptığı sert çıkışlarla tanınıyordu. Bu yüzden de onların hedefi durumundaydı. Cenazeden bir gün önce Milli Türk Talebe Birliği, Öktem'in dinsiz olduğunu, bu yüzden cenaze namazının kılınmaması gerektiğini açıklamıştı. **Nitekim Yargıtay Başkanı'nın naaşı Maltepe Camii'ne getirildiğinde öğle namazından çıkan bir grup *"Allahsızın namazı kılınmaz"* diye bağırdı. Birden imamlar ortadan kayboldular. Ortam gerginleşmişti. İnönü cenazenin başında kalakalmıştı. Çevredekiler, *"Namazın mezarlıkta kılınmasını"* önerecek oldular. İnönü sinirlendi, *"Namaz burada kılınacak. Kılınmadan gitmem"* dedi.** Sonunda namazı törene katılanlardan biri kıldırdı. Ama ne olduysa namaz çıkışında oldu. Gerici kalabalık cami kapısında bekliyordu. Korumalar İnönü'ye arka kapıdan çıkmayı teklif ettiler. Paşa, şiddetle reddetti ve inadına bekleşen gerici kalabalığın üzerine doğru yürüdü. Bir anda ortalık birbirine girdi. Sonunda Paşanın yanındaki bir Tuğgeneral tabancasını çekip, kalabalığa yöneltti ve CHP Genel Başkanı bu koruma altında dışarı çıkabildi. İnönü, ertesi gün, yaşadığı bu dehşet dakikalarını **"İkinci bir 31 Mart olayı"** diye tanımlayacaktı.

Silahlanan sol ve sağ gruplar... Giderek yükselen toplumsal gerilim.
Gerici saldırılar. Kürt sorununun sahneye çıkışı.
İşte 60'ların son viraj dönülürken Türkiye
böyle bir manzarayla karşı karşıyaydı.

Öktem olayına tepkiler büyük oldu. Başta Yargıtay olmak üzere bü-

(157) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e, s.153.

tün hukuk kurumlarının mensupları, Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri ve üniversiteli gençler Ankara'da büyük bir yürüyüş düzenlediler. Gericiliğe karşı bir dayanışma gösterisine dönüşen ve Anıtkabir'de biten bu yürüyüşte başı çekenlerden biri de o yılların genç Hukuk asistanı Uğur Mumcu'ydu. O yürüyüşte, o gün hiç dikkati çekmeyen ama yıllar sonra Türkiye'nin çok iyi tanıyacağı bir genç daha vardı. **Tapu Kadastro Meslek Lisesi'nde okuyan bu Urfalı gencin adı Abdullah Öcalan'dı.** O yürüyüşü görene kadar, her gün düzenli namaz kılan muhafazakâr bir öğrenciydi. Ama o gün, coşkuyla yürüyenlerden etkilenmiş ve bir anda kendini yürüyüşçüler arasında buluvermişti. Yıllar sonra anılarını anlatırken bu olayı kendisi açısından bir "dönüşüm anı" olarak tanımlayacaktı. Öcalan, o günden sonra sol yayınlarla tanışacak, Siyasal'a girecek ve o yıllarda meydanlara çıkan "Doğu Mitingleri"nin de etkisiyle Kürt sorunuyla ilgilenmeye başlayacaktı. Böylece Türkiye'nin en önemli gündem maddesi haline gelecek PKK terörü ve Kürt sorunu da 60'ların son basamağında filiz vermiş oluyordu.

Silahlanan sol ve sağ gruplar... Giderek yükselen toplumsal gerilim... Gerici saldırılar... Kürt sorununun sahneye çıkışı... İşte 60'ların son virajı dönülürken Türkiye böyle bir manzarayla karşı karşıyaydı. 68'de öğrenci olayları başladığında gösterilen sağduyulu tavır korunamamış ve şiddetin üstüne şiddetle gidilerek olay bir kan davasına dönüştürülmüştü. Bunlar neden ve kimler tarafından kışkırtılıyordu. Bunları ileride göreceğiz.

Sokaklar böylesine dalgalanırken, Meclis neredeyse tamamen devre dışıydı. Hükümet ise yıllardır başedemediği bir af sorunuyla boğuşuyordu. 27 Mayıstan 9 yıl sonra hâlâ Bayar ve arkadaşlarına siyasal hakları verilememişti. Verilmeye yeltenildiğinde ise **çok bildik bir marş hemen çalınmaya başlandı: *"İhtilâl geliyor..."***

"Gerginlik Yarat" "Sokağa Dök" "Yok Et"
Seçim Taktiğiyle Sol ve Radikaller Sokağa İtilirse

12 Ekim 1969 genel seçimleri, ciddi bir şey beklenmemekle birlikte, hiçbir değişiklik getirmedi. Hiçbir muhalefet partisi Demirel'in Adalet Partisi'ne bir alternatif sunmadı. CHP, hâlâ eski kimliği ile ortanın solu çatışmasının yarattığı tahribattan kurtulmaya çalışıyordu. TİP'in iç tartışmalar ve hizipçilikle başı dertteydi ve 1969'a gelindiğinde, 1965'te partiyi destekleyen "devrimci" gençlik için gereğinden fazla mazbut olmuştu. İlginç olan yine seçmenlerdi. Bu kez 1950'den bu yana yapılan bütün seçimlerdekinden daha düşük bir katılım düzeyi (%64.3) sağlayarak partilere ve politikacılara yönelik hoşnutsuzluğunu gösterdi. Bu düşük katılımda Demirel'in payı, %6.4 gerileyerek %46.5, 1957'deki DP

oylarından daha düşük oldu. CHP ve TİP de oy kaybetti ve milli bakiye sisteminin kaldırılmasıyla birlikte TİP'in Meclisteki milletvekili sayısı 2'ye indi.(158)

Zaten karmaşık TİP kendi iç sorunlarıyla parçalanmaktaydı. Yani sol ve radikaller yönetimden uzaklaştırılmıştı. Dışlanan grupları doğal olarak sokağa dökecekti. Sola karşı olan ABD'nin ve büyük sermayenin güdümündeki Türk eliti *"benim dediğim ve inandıklarım doğrudur, sizinkiler yanlıştır."* dayatmasının sonuçlarının tüm kurumlarda anarşi ve terör olacağını bilmiyorlar mıydı? Elbette biliyorlardı. Amaç açık "gerginlik yarat", "tırmandır", "sokağa dök" ve "yok et" Demirel'in liberal demokrat(!) anlayışı kendi dogmaları için geçerliydi. Bunun içinde ordu üst kademesine karşı tahrik taktikleri kullanıyor ve kullanacaktır. Kılıçlı memurlar gelip geçecek, ancak Demirel yenilmez pehlivan gibi düşüp kalkacak, ama daima yukarılara tırmanacak, Çankaya'ya kadar yükselecektir.

İstikrarsız siyasi ortam, Silahlı Kuvvetlerde maceracılığı özendirdi ve bu durum Milli Güvenlik Kurulu'nun adım atıp bir uyarı yayınlamasına yol açtı. 27 Martta üniversitelerdeki kargaşaya karşı sert bir demeç yayımlayarak beklenmedik bir adım attı ve üniversitelerin özerkliğine aldırmayan karşı önlemler tehdidinde bulundu. MGK, anayasanın saptadığı danışma ve tavsiye görevinin ötesine geçmişti. Fakat rejimin varlığı söz konusu olunca, salt yasallık MGK üyelerinin önünde engel değildi.(159)

1960 sonrasında İslâmcılar Adalet Partisi çatısı altında toplandılarsa da AP, İslâmcı kişileri hiçbir zaman önemli mevkilere getirmedi, onları aksesuar olarak kullandı. Türkiye bu süreçte İslâmcı kimlikle siyaset yapmak isteyenlere henüz kapalıydı. Demokrat Parti'nin devamı gibi görülen Adalet Partisi de benzer bir toplumsal yapıyı temel alarak muhafazakâr kesimi küstürmemenin yollarını aradı. Kimi dini hareketlerin AP'ye olan yakın ilgisi MSP'li yıllarda dahi sürdü. Adalet Partisi'nin Nurcular gibi kimi İslâmi gruplara karşı yumuşak tutumu sürdürdüğü söylenebilir. Bununla birlikte Cumhuriyetin laiklik ilkesini vurgulayan Anayasa'nın hükümlerini aşmamak için son derece de dikkatli davranmışlardı.(160)

Ancak, AP'nin **"Her Müslüman Türk göğsünü gere gere Müslüman olduğunu söyleyebilir."** sloganı, İslâm'a karşı yumuşak ve hoşgörülü tutumunu yansıtmaktadır. Bu tutumu nedeniyle daha önce DP'yi destekleyen dini grupların önemli bir kısmı AP'yi desteklemiştir.(161)

---

(158) Resmi sonuçlar basında yayınlandı, 19 Ekim 1969. Bu seçimlerin bir çözümlemesi için bkz. Michael Hyland, "Crisis at the Polls: Turkey's 1969 Election", MEJXXIV61 (1970), 1-16. Nakleden F.Ahmad, a.g.e., s.239.
(159) F.Ahmad, a.g.e., s.240.
(160) Şerif Mardin. "Türkiye'de Din ve Siyaset", s.125. Nkd. Y.Akdoğan, s.163.
(161) Y.Akdoğan, a.g.e., s.163.

Siyasal İslâmın Yaygınlaşmasında Yarı Militan Taşeron Dernek Patlaması 1969 İslâmcı Gençlerin Milliyetçi-Sağcı Kamptan Ayrışmaya Başladıkları Yıldır

AP Başkanı ve Başbakan olarak Demirel'in parladığı 1960'larda **antikomünizm, manevîyatçılık, muhafazakârlık** gibi değerler etrafında sağ cephe ile ittifak yapan ve örgütlenen İslâmcı gençliğin gündeminde, yeni cami ve mescitlerin açılması, **İslâm Akademileri**, **kız imam hatipleri**, **İslâm kolejleri** kurulması, kız öğrencilerin **tesettürlü** olarak okuyabilmeleri gibi açılımlar yer almaktaydı. 1969 yılı İslâmcı gençlerin milliyetçi-sağcı kamptan ayrışmaya başladıkları yıldır. Bu yıl yapılan **MTTB** (Milli Türk Talebe Birliği) seçimleri, İslâmcıların sağcılık ve milliyetçilik konumları üzerinde ki tartışmaları açığa çıkarmıştır. "**Müslüman Türkiye**" ve "**Milliyetçi Türkiye**" sloganları çekişmesi sonucu 19 Ağustos Kongresi'nde başkanlık seçimi İslâmcıların zaferiyle sonuçlanmıştır. **MTTB** bundan sonra "**mukaddesatçı gençlik**"in İslâmcı çizgide "billurlaşması için bir fidelik" olmuştur. Bu gençlik İslâmi sistemi kurma ideali etrafında birleşmiş ve doğrudan laik sisteme karşı tavır almıştır.

1960'tan sonra, MBK ve A.Türkeş'in gayretleriyle kurulan Devlet Planlama Teşkilatı gibi bürokratik mekanizmalarda ılımlı-muhafazakâr kadrolaşma başlatılırken, **Büyük Doğu**. **Diriliş**, **Hilal** gibi dergilerle **Bugün**, **Sabah** gibi gazetelerde fikri-aktüel, Türk-İslâmcı bir sentez oluşturulmaya çalışıldı. Şair ve yazar Necip Fazık Kısakürek, bu sürecin en popüler ismi olarak eller üzerindeydi. 1960 Anayasası'ndan sonra siyasallaşma, iktidar ve muhalefet partilerinin çevresindeki odaklaşmanın ötesine geçerek kurumsal sol ve sağ boyutlara ulaştı. Ancak bu yıllarda ciddi bir İslâmi hareket olmadığı için yaygın İslâmcı gençlikten de söz etmek mümkün değildir.(162)

İlahiyatçı Profesör **Bahriye Üçok**'un bu dönemle ilgili dikkat çekici bazı tespitleri şöyledir: "İmam Hatip Okullarını bitiren gençlerin yayınladıkları 50. yıl özel sayısında, Cumhuriyetimizin kurucusunun adına bir kez olsun yer verilmemiştir. Aynı dergiden seçilmiş paragraflarda şunları yazıyor: *'Üzülerek ifade edelim ki, bütün İslâm ülkelerinde ve ülkemizde müminler tevhidi açıklanır manada kavrayamamışlardır. Bu kavrayamamazlık sebebiyledir ki, İslâm pratik hayatın düzeni olamamaktadır. Huzur ve saadete ulaşmak istiyorsak, Allah Kanunlarını zatı gibi mukaddes tanıyalım. Müslümanlar ferdi ve içtimai hayatlarını Allah'ın emir ve yasalarına göre tanzim edeceklerdir.*

(162) Tevfik Çavdar, "Cumhuriyet Döneminde Gençlik", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt:3, İstanbul. 1983, s.810. Nkd. Y.Akdoğan, s.160.

1950 yılından önce kurulan öğrenci dernekleri, daha sonraki yıllarda iktidara gelen siyasi partiler tarafından, onların ideolojileri doğrultusunda kullanılmaktaydı. Türkiye Milli Türk Talebe Federasyonu (TMTF) bunlardan biridir. Bir diğeri Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ise DP döneminde antikomünist ve milliyetçi sağ çizgisini sürdürerek geldi. Bu derneğin Ocak 1967'de İstanbul Teknik Üniversitesi'ne yaptığı baskını protesto eden öğrenci ve öğretim üyelerinin katıldığı yürüyüş, gençler arasındaki kutuplaşmayı ve çatışmayı hızlandıran bir eylem olmuştur. (İletişim Arşivi)

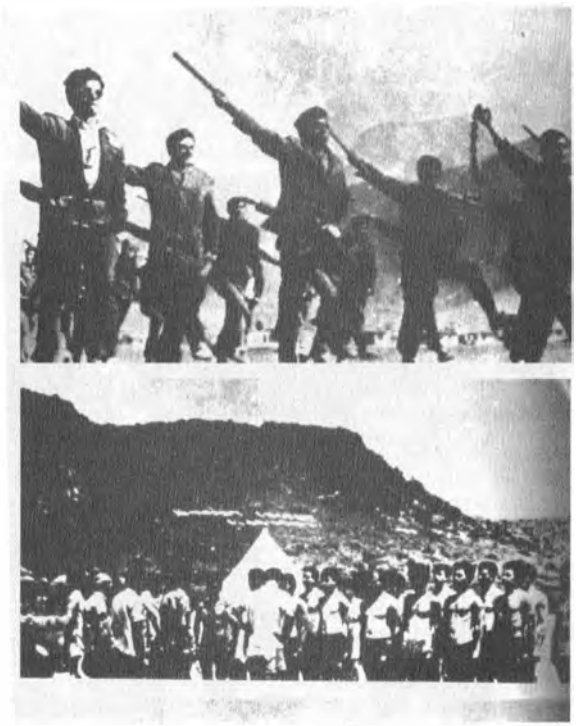
Devrimci Doğu Kültür Ocağı (DDKO)'nın doğu etkinlikleri çerçevesinde önce Hakkari'de, daha sonra Hilvan'da yapılan mitingde üzerlerinde Kürtçe *"Biz susuz, biz açız, ne ekmek, ne buğday, ne yemek"* yazılı pankartlar taşıdılar. Burada Falk Bucak'a alt Kürtçe bir şiir okundu. Kürtçe'nin serbest bırakılması talep edildi. Bu doğu etkinlikleri Lice'de, Kars'a bağlı Susuz ve İncesu'da, Diyarbakır'da, Malatya'da da sürdürüldü. TİP de bu etkinliklere katılmaktaydı. (İletişim Arşivi)

***"Yollar yürümekle aşınmaz."* Süleyman Demirel**

Sokak gösterileri ve sağ-sol çatışmaları giderek yayılmaktaydı. Başbakan Demirel ise *"Sokaklar yürümekle aşınmaz"* diyordu.

Üstte: "Amerikan Emperyalizmine Karşı Mustafa Kemal" adı altında Taksim'de düzenlenen mitinge giden yaklaşık 30 bin öğrenciye, sağ görüşe mensup kişilerin saldırısı üzerine İstanbul büyük kargaşa yaşadı.

İdeolojik Kutuplaşma Giderek Militanlaşmış Örgütlü Şiddeti Tırmandırıyor

Komando denilen ülkücü gençler eğitim kamplarında askeri eğitime benzer şekilde yetiştirilmekteydi.

Birileri düğmeye basmış olaylar kontrolden çıkmıştı. Sadi Koçaş'ın da belirttiği gibi üniversite gençliğinin haklı ve masum talepleri sanki gizli eller tarafından amacı dışına saptırılmış, 1961 Anayasası'nın getirdiği hak ve özgürlükler yanlış bir biçimde istismar edilmeye başlanmıştı.

Üniversiteler her çeşit otoriteye, kurallara ve yasalara baş kaldıran silahlı militan gruplarının ve şiddet yanlılarının denetimine geçmişti. Polisin yetersizliği karşısında askerler de çatışmalara sokulmaktaydı.

"Bir avuç" insan Türkiye'yi nasıl sarsabiiirdi?

Haziran 1965. İsmet İnönü'yü Muhsin Batur'un koluna girmiş olarak gösteren bu fotoğraf, 1960'lı yılların ortamını da yansıtmaktadır.

1964'teki AP kongresinde Demirel'in genel başkan seçilmesi ardından, İnönü Başbakanlığındaki koalisyon bozulmuş ve Suat Hayrı Ürgüplü Başbakanlığında geçici yeni bir hükümet kurdurulmuştu.

Demirel'in önderlik ettiği merkez sağın güçlenmesi ve iktidara yürümesiyle siyasal kutuplaşma yeniden uç vermeye başladı. Sosyal devletçi projeler üreten M.Batur, İnönü'ye yakınlık duymakta, İnönü de giderek yitirmekte olduğu güç ve iktidarı karşısında askerlerle dirsek temasında bulunmayı yeğlemekteydi. Daha sonraki yıllarda M.Batur da kendisine yakın gördüğü Cumhuriyet Halk Partisi'nden siyaset yapmaya başlayacaktır.

Üniversiteler, özellikle NATO ve ABD'den bağımsız bir Türkiye konusunda politikleşmeye başlamışlardı. El altından dağıtılan bildirilere bakılırsa, bu heyecan Türk Silahlı Kuvvetleri'ni de sarmıştı. **"Özgür Subaylar Komitesi"**nin (Ocak 1966) ve **"Milli Kurtuluş Komitesi"**nin (Mart 1966) dağıttığı bildirilerde, "Bu gayri milli hükümet politikasına ve Türkiye'yi kendi uydusu haline getiren Amerika'ya karşı birlik ve mücadele" çağrısında bulunuyordu. G.Kur.Başkanı Cemal Tural, derhal "Mevcut Rejimin Muhaliflerine" bir uyarı yaptı. Ardından "Komünizme Karşı Mücadele Metodları" adlı kitabı ve "Cuma Emirnameleri"ni yayınlamasıyla, sağcılar solculara daha büyük bir şevkle saldırmaya başladılar. Altta solda Cemal Tural ve sağda Korg. Muhsin Batur.

Türkiye-ABD İlişkilerinde Gerginliklerin Sokağa Taşması

5 Haziran 1964'te, ABD Başkanı Johnson'un: *"Kıbrıs'ın bir kısmını askeri kuvvetle işgalden kaçınılması, aksi yönde geniş çapta sonuçlar doğacaktır."* içerikli mektubunun varlığı 13 Ocak 1966'da ortaya çıktı. İnönü, Johnson'a 13 Haziran 1964'te yanıt vermiş ve mektubunun hayal kırıcı olduğunu yazmış, ardından da ***"Yeni bir dünya kurulur, Türkiye bu dünyada yerini alır."*** şeklinde çarpıcı bir açıklama yapmıştı. Bu gelişmeler özellikle bütün dünyada Amerikan karşıtı olan 68 kuşağının hareketleriyle çakışmış, Türkiye'de de gençler sokaklara dökülmüştü. Temmuz 1968'de ABD 6. filosunun ziyareti nedeniyle başlayan olaylar, giderek tırmanmış, güvenlik güçleriyle üniversite öğrencileri çatışmaya başlamışlardı.

Yanda: Öğrenciler tarafından Dolmabahçe'de denize atılan Amerikan askerlerinin sudan çıkanlışı.

İslâm, insanlığın temel sorunlan hakkında değişmez çözüm yollan öngörmüş bir kez. Kural ve prensipler koyup kendini kabul eden her ferdi bunlara uymaya zorlayan bir otorite. Demokrasi ise ne bir tez ne de insanlara değişmez değer hükümleri sunabilen bir kaynak. Sadece bir metod.'

'1962 yılında din görevlileri tekamül kursunu yönettim. Kursun sonunda bir tören yapmayı teklif ettim. Müftü dahil hepsi karşı çıktılar. *Oraya gitmektense işimden vazgeçerim* karşılığını verdi. Ona dedikleri, Atatürk'ün anıtının bulunduğu yerdi. 1967 yılında Kurtuluş Savaşımızı, Atatürk ünitesini işlerken, 9 yaşındaki bir öğrenci '*O gavurmuş*' diye bağırdı. 1969 yılında su baskınına uğrayan bir köyümüzü ziyaret ettim. Okul harap bir durumdaydı. Köyde, sarıklı, cübbeli delikanlılar gördüm, sordum, Atabey'den gelen nur öğrencileriymiş. Muhtarı bulup sorduğumda hiçbir cevap vermedi, derhal meseleyi kaymakama intikal ettirdim. Cumhuriyetin nimetleri ile yetişmiş olan kaymakam da ilgilenmedi.' Panislâmlık özlemi sadece eğitimsizlerin değil, yarı aydınların da özlemi haline getirilmek istenmektedir. Bugün çoğu kez tanrısal cezalarla tehdit yolu izlenmektedir. ***'Devlet işlerini şeriat uyarınca yönetemeyenler kafirlerdir.', 'Laikliğe inananlar dinsizlerdir', 'Atatürk, Atatürk diye Hazreti Muhammed'i unuttular' Kuran harflerini kaldırmak dinin yok edilmesini kolaylaştırmak içindir.***" diyen vaizler, artık cesaretle şeriat yönetimini övmekte, laik Cumhuriyetimizi ve demokrasiyi yermektedirler."(163)

Asker Rahatsız 700 Albay Emekliye Sevk

"... Silahlı Kuvvetler'den mi korkacak millet? Vahim olduğu kadar gülünç bunlar."

Süleyman Demirel

Ülkedeki genel istikrarsızlığın hızla arttığı bir ortamda İslâmcı faaliyetlerin ve ordunun en hassas olduğu laiklik ve Atatürkçülük karşıtı olaylar, ordu tabanındaki rahatsızlığı gösteriyor, orduda gürültülerin olduğu, Silahlı Kuvvetleri askeri bir ihtilal yapmaya teşvikle suçlanan iki albayın tutuklandığını açıklayan bir Genelkurmay bildirisinden anlaşılıyordu.(164) Herhangi bir komplonun kökünü kazımak için baskıcı karşı önlemler uygulandığına dair haberler vardı. Subayların diğer birlikleri ziyareti yasaklandı ve basın, yaklaşık 700 albayın emekliye sevkedildiği haberini verdi.(165) Yüksek Komuta'nın önlemleri, hükümete bağlılı-

(163) Bahriye Üçok, "Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu", "Kontenjan Grubu Adına Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi Üzerinde Konuşma", TTKBE,1985, s.81.
B.Üçok evine gönderilen bombalı bir paketin patlamasıyla öldürülmüştür.
(164) Milliyet, 26 Mayıs 1970 ve Sami Kohen'in haberi, "Christian Sclence Monitor", 19 Haziran 1970.
(165) Cumhuriyet, 27 Temmuz 1970.

ğını doğruladı. Generallerin desteğinden emin olan Demirel, ihtilâl söylentilerine gülüyordu: *"Memleketin bütünlüğünü, rejimi, istiklali korumakla mükellef olan milletin gözbebeği Silahlı Kuvvetler'den mi korkacak, millet? Vahim olduğu kadar gülünç bunlar."*(166) Fakat Demirel'in hayatı fiilen komutanlara bağlıydı. Komutanlar bile, politikacıların düzeni koruma ve reformlan başlatmadaki başansızlıkları karşısında bir konsensus sağlamada güçlük çekiyordu. Bazılarının sabn tükendi ve tepeden bir çözüm dayatmak istediler. Bunun ilk işareti, daha yeni Hava Kuvvetleri Komutanı olan M.Batur'un komutanlara sunduğu muhtıraydı. Batur, siyasi durumdan memnun olmayan genç, yenilikçi ve reformist bir komutan olmakla ünlüydü. İlerleyen zamanda daha birçok muhtıra ve çözüm örnekleri sunacaktı. Batur, ancak radikal bir reform programı hemen uygulamaya konulur ve Silahlı Kuvvetler tarafından desteklenirse, sorunsuz bir parlamenter rejimin korunabileceği sonucuna varıyordu.(167)

Batur muhtırasının bir bölümünde şu uyanyı yapıyordu: "Çok partili demokratik rejim yerleşiyor ve yürüyordu, ama çeşitli nedenlerle huzursuzluklar artıyordu. Silahlı Kuvvetler de toplumun bir parçasıydı ve bu huzursuzluklardan 'asker kendi işine baksın' gerekçesiyle soyutlanamazdı. **Ben de bir komutan olarak emrimdeki kuvvetin bana akseden huzursuzluklarına karşı kulaklarımı tıkayamaz veya başımı kuma gömemezdim.**"(168)

"Kargaşanın tırmanmasından ancak kaos hatta catastrophe'un ta kendisi oluşabilirdi."

Abdi İpekçi, olup bitecekleri görüyormuş gibi. 1970 yılının ilk günü Milliyet'teki *"Dinamizmin Kader Yılı"* başlıklı yazısında, Türkiye'nin geleceği konusunda şöyle diyordu:

"Protestolar, kaynaşmalar, çatışmalarla geçti 1969 yılı Türkiye'de... Öğrenciler üniversiteleri, işçiler işyerlerini, topraksız köylüler başkalarının toprağını işgal ettiler. Öğretmenler boykot, memurlar miting yaptılar. Yargıtay üyeleri bile protesto yürüyüşleri düzenlediler... Ve çoğu kanlı olaylara sahne oldu yurdumuz...

Evet, bütün bunlar toplumumuzun son 10 yılda kazandığı dinamizmi gösteriyor. Ve bu dinamizm aslında Türkiye'yi daha iyi, daha adil, daha ileri bir düzene götürecek potansiyeldir.

Bu, işin olumlu yönü... Olumsuz tarafı da var:

Beliren dinamizm, şiddet hareketlerine dönüşürse, insanlar haklarını elde etmek, görüşlerini kabul ettirmek için birbirlerini öldürmeye başlar-

(166) Cumhuriyet, 29 Mayıs 1970.

(167) Le Monde, 9-15 Temmuz 1970.

(168) Muhsin Batur, "Anılar ve Görüşler, Üç Dönemin Perde Arkası", Milliyet Yayınlan, 1985, s.149 vd.

sa, bunun sonu anarşizm, anarşizmin arkası da dikta yönetimi olur. O zaman ne öğrenci, ne işçi, ne köylü, ne de memur sesini yükseltebilecek, isteğini duyurabilecek, hakkını arayabilecektir. Neyin nasıl olması gerektiğine sadece iktidardakiler karar verecek ve herkes bu kararlara boyun eğecekti. Tıpkı uzaklarda bıraktığımız yıllarda olduğu gibi...

Öyle sanıyoruz ki 1970, 1960'larda başlayan dinamizin kader yılı olacak. Gelişme ya şiddet hareketlerine dönüşerek dikta yönetiminin kurulmasıyla sona erecek ya da Türkiye'yi demokratik yoldan daha iyi, daha adil, daha ileri bir düzene götüren potansiyel niteliğini kazanacak."(169)

Ali Gevgilli, o günün koşullarını kısa ve net olarak özetliyor: *"Kargaşanın tırmanmasından ancak kaos hatta catastrophe'un ta kendisi oluşabilirdi. Güncel olaylar, 1969'da başlayan korku filmini de aşan bir hızla akıp gideceklerdir. Ta ki önlerinde hiçbir sınır, hiçbir engel kalmayıncaya dek."*

İnönü *"Türkiye fırtınalı bir döneme giriyor... İntizamı tükenmiş bulunan ve bu durumun gerçek sorumlusu olan siyasal iktidardan beklemek hayaldir. Demirel gitmelidir."* diyor.
Üniversiteler Ayakta İktidara Tepkili
Solcu Kesimler Ise Devrim Stratejilerini Tartışırken
Demirel Ise Türkiye'yi Nereden Alıp Nereye Götürdüğünün
Dökümünü Şöyle Yapmaktaydı

Ulusal Gelirin (GSMH) Yüzdesi Olarak
Yatırımlar ve Tasarruflar

1965	1966	1967	1968	1969	1970
17.4	20.1	19.7	21.4	21.5	21.8
16.4	18.4	18.6	19.5	19.8	20.1
0.9	1.7	1.1	1.9	1.7	1.7

YATIRIMLAR

Yıllar	Kamu kesimi yatırımları (Milyon TL)	Özel kesim yatırımları (Milyon TL)	Toplam yatırımları (Milyon TL)
1965	6.430	6.280	12.810
1966	8.995	8.215	17.214
1967	9.804	8.950	18.754
1968	11.956	10.500	22.456
1969	13.153	12.005	25.158
1970	14.540	13.960	28.500

(169) Abdi İpekçi, "Dinamizmin Kader Yılı", Milliyet, 1.1.1970, s.1.

Kişi Başına Ulusal Gelir (GSMH)

Yıllar	1965 sabit fiyatlarıyla kişi başına gelir (TL)	Yıl cari fiyatlarıyla kişi başına gelir (TL)
1965	2.549	2.549
1966	2.771	2.906
1967	2.864	3.147
1968	2.978	3.385
1969	3.085	3.680
1970	3.181	4.136

KONSOLİDE BÜTÇE

Yıllar	Bütçe (Milyon TL)	Artış Oranı (%)
1965	14.421	7.0
1966	16.775	16.3
1967	18.813	12.1
1968	22.580	20.0
1969	26.670	18.1
1970	29.893	12.1
1971	38.300	28.2

Demirel'in 1965'te Başbakan olduktan sonra 1970'e kadar olan süredeki rakamlar kendi tabiriyle "fevkalade"ydi. Ayrıca:

- **İlk kez 1962'de 1 Milyar Dolara erişebilen dış ticaret, 1965'te hâlâ 1 Milyar Dolardayken 1970'te 1.5 Milyar Doları aşmaktaydı.**
- **1965-1970 döneminde dış alımlar toplam %77, dış satımlar %43 yükselmişti.**
- **Mevduat 1964'te 12 Milyar Lirayken, 1970'te 2.7 kat büyüyerek 32.2 Milyara çıktı.**
- **Banka kredileri 13.4 Milyardan 2.6 kat büyüyerek 35.2 Milyara ulaşmıştı.**

Peki Bu Güzel Rakamlara İtiraz Kimlerden ve Neden Geliyordu? Gerçek Neydi?

Demirel'e göre muhalefet, solcular ve komünistler haksız yere çığırtkanlık yapmakta, gelişen Türkiye'nin önünü kesmek istemektedirler.

Oysa gerçek, bu bölümün başından beri anlatmaya çalıştığımız nedenlerden kaynaklanıyordu. Demirel'e göre 1950'de ancak %18.5 oranında olan kentsel nüfus, 1970'te %32.2'ye erişmişti. Sorunun kaynağı

da yukanda verilen güzel rakamlara rağmen, giderek artan nüfusun **demokratik ekonomi** ve **sosyal ekonomi** anlayışı doğrultusundaki büyümelerden pay alamamalarıydı. Dış ve iç borçlanmalarla sağlanan kaynakların kamudan çok özel kesime aktarılması, salt kâr amaçlı yabancı sermayeli veya yabancı ortaklı yatırımların tüketim mallarına ve Batı bölgelerinde yapılmasıyla, bölgeler arası gelişmişlik farklarının büyümesi, gelir dağılımının bozulması, rakamların güzel görüntülerine rağmen, içeriğin çarpık bir biçimde toplumsal yapıyı bozmasının sonucuydu. Bu duruma itirazlar sadece toplumun tabanından değil, Adalet Partisi içindeki bazı gruplardan da geliyordu.

Adalet Partisi İçinden Genel Başkanlarına Alışılmadık Sesler Yükseliyordu

"Batı'yla Bütünleşme Yönünde Uluslararası Niteliğiyle Liberal Program Mülkiyetçi İdeolojinin Ana Kavramlarıyla Temelden Çelişkili"

Bu sözler AP parti programına uymadığı gibi, liderleri Demirel'in anlayacağı türden de değildi. İş bu çatlak sesler(!) yükselmesiyle kalmayacaktı. Nitekim Maliye Bakanı **Mesut Erez**'in kamu ekonomisini güçlendirmek yönünde **sağlam kaynaklar** gerektiğini söylemesi ve o ana kadar çeşitli '**ayrıcalıklardan yararlanan gruplar**'dan da ek vergiler talep etmesi, bu sistemden yana olan AP'li vekiller tarafından sıcak karşılanmayacaktır. (Demirel ve daha sonrasında iktidara gelen tüm merkez sağ iktidarlar bu gerçeği anlamak istememişler. Bir yandan ayrıcalıklı güç odaklarına dayanırken, sandık demokrasisinin çarpıklığından yararlanarak, geniş halk kitlelerine yönelik olmayacak vaad ve demagojilerle iktidarlarını sürdürmüşlerdir.)

AP Meclis Grubu içinde ilk kez **Ethem Kılıçoğlu**'nun **dosyalı muhalefet** kavramını ortaya atışı, 1970'in yılbaşı günlerine rastlar. AP'li parlamento üyesine göre, AP iktidarının doruklarında, kişisel yarar sağlamaya dönük kirli işler dönmekteydi. Bunlar ortaya konulmalı, gerçekler tartışılmalıydı. Kılıçoğlu, "**dosyalı muhalefet**'ten alınanlar, **menfaat şirketi üyeleridir**" diyordu. Parti içi muhalefetin doğal önderi durumundaki eski milliyetçi Dr.Sadettin Bilgiç de sesini gittikçe yükseltiyor, Demirel'in kendilerini itidal ve basiretle dinlemesi gerektiğini açıklıyordu.

AP'de, gelenekçi eğilimleri ağır basan milliyetçi kanat, Demirel'in liberal/kapitalist programına karşı bir büyük başkaldırıyla hazırlama dönemindeydi. Zira, Batı'yla bütünleşme yonundeki uluslararası niteliğiyle liberal program, milliyetçi ideolojinin ana kavramlarıyla temelden çelişkiliydi. Kaldı ki, ekonomik düzeyde de, liberal/kapitalist gidiş, en sonunda

Anadolu'nun tüm gelenekçi, görenekçi, kapitalizm öncesi ilişkilerini tarihin çöp sepetine atacak sonuçlar doğuracaktı.(170)

Gelenekçi milliyetçiler ya teslim olacaklardı ya da başkaldırı yolunu seçeceklerdi. Onlar, başkaldırıyı seçtiler.

Ethem Kılıçoğlu ve kendisiyle birlikte eyleme geçen Cevat Önder'in partiden atılması isteğinin gündeme geldiği 7 Ocak 1970'te, AP Genel İdare Kurulu'nda ilk tartışmalar patlak vermişti.

Bunu, 8 Ocak 1970'te Asal'ın AP Genel Sekreterliği'nden istifası ve 17 Ocakta da altında AP'li 72 parlamento üyesinin imzaları bulunan bir muhtıranın Demirel'e verilmesi izleyecekti. Ne var ki, Demirel giyotini işletecek, birkaç hafta içinde başkaldıranlar arasından bir dizi milletvekili, senatör ve belediye başkanını AP'den attıracaktı.(171)

"Üç-beş sene evvel bir Amerikan firmasının temsilciliğini yapan şahsın, Başvekil olmasını tasvip edemiyor ve dolayısıyla hükümete güvenemiyoruz..."

Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur

M.Batur, Ocak 1970 sonunda devlet büyüklerinin katılacağı özel bir toplantı haberini alınca, 20 ve 21 Ocak günlerinde karargâhındaki 21 generali toplantıya davet ederek, Türkiye'nin iç durumu hakkında ne düşündüklerini öğrenme ihtiyacını duyar ve toplantı sonunda kendi bildiklerini ve düşüncelerini aktarır:

Bu toplantıda generallerce ileri sürülen görüşler özetle şöyle:

"Hükümetin unsurlan gayri kanuni tutum içindedirler, tedbirler alınmamakta, dertler büyümektedir. Seçmenler kalitesizdir, seçilenler de kalitesiz olmaktadır... Devlet görevini yapmamaktadır. Sağ ve sol hareketler, Silahlı Kuvvetlere tesir etmektedir. Hayat pahalılığı, gelecek endişeleri, daha iyi bir hükümet idaresi gibi konular, Silahlı Kuvvetler mensuplarını etkiliyor. O halde bu işleri düzeltmek için Silahlı Kuvvetlere görevler düşmektedir... İyiye gitmiyoruz. Memleketi idare için Meclisin çıkaracağı kanunlar, bir zümrenin menfaatini korur şekilde olmamalıdır...Üç-beş sene evvel bir Amerikan firmasının temsilciliğini yapan şahsın, Başvekil olmasını tasvip edemiyor ve dolayısıyla hükümete güvenemiyorum. Sağa çok taviz veriliyor. Hükümette iffetsiz insanlar var... Talebeleri, hükümet ikiye ayırdı, memleket ikiye bölündü... Gençler, komuta heyetince hükümetin uyanlarak memleketin hızla kötüye gidişinin önlenmesi fikrindeler... İktidar aşırı uçlara taviz vermemeli... diye başlayan ve ülkenin içinde bulunduğu diğer olumsuz koşullan anlattığı bir bölümden sonra, Hava Birlikleri'nde yapılan bir araştırmanın sonuçlarını şöyle sıralar:

---

(170)(171) Ali Gevgilli, "Türkiye'de 1971 Rejimi", s.108-116, s.462.

• Devlet otoritesi zayıflamıştır.

• Atatürk ilkelerinden taviz verilmektedir.

• Ekonomik dengesizlik mevcuttur.

• Subaylar idealist olmalarına rağmen, ekonomik baskıların tesiri altındadır, özellikle assubaylar gecekondu bölgelerinde oturabilmektedirler.

• Dış ve iç ticaret yolsuzluk kaynağıdır.

• Vergilemede büyük adaletsizlik vardır.

• Müesseselerde çöküntü ve devlete inançsızlık başlamıştır.

• Anayasa tam uygulanmamaktadır.

• Sağcılara reaksiyon, solculara sempati vardır.

• Parlamento ve partilerin itibarı sıfırdır. Bunlar problemleri çözemezler. Kişi olarak kalitesizdirler.

• Parlamenterler kişisel menfaatlerini açıkça savunmaktadırlar.

• Siyasi af konusu, Komuta kademesine karşı olan itimadı sarsmıştır.

• Bir şeyler yapılması gerektiği kanaati yaygındır. Komutanlar hareketsiz dururlarsa bir şeyler beklenebilir."

Batur, bu toplantıdan sonra durum hakkında görüşlerini yazılı metin haline getirir. Yeri geldiğinde bunları dile getirecektir. Nitekim 25 Ocak günü MİT Başkanlığı'nın isteği üzerine bir toplantı düzenleneceği haberi geldi. Bu, sonraları basında yer aldığı gibi resmi bir güvenlik toplantısı değildi. MİT durum hakkında bilgi verecek, değerlendirme yapacak ve isteyenler konuşacaktı. Atatürk Orman Çiftliği'ndeki toplantıya... Cumhurbaşkanı C.Sunay, Başbakan S.Demirel, Milli Savunma Bakanı **Ahmet Topaloğlu**, İçişleri Bakanı **Haldun Menteşeoğlu**, Kara Kuvvetleri Komutanı Org.**Nazmi Karakoç**, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celâl Eyiceoğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı M.Batur ve MİT Başkanı Korg.**Fuat Doğu** katılıyordu. Genelkurmay Başkanı Org.**Memduh Tağmaç** hasta olduğu için toplantıya gelememişti. Konuşma sırası geldiğinde **M.Batur**, 20 Ocakta yaptığı toplantı notlarını okumaya başladı. Aşağıdaki metinler medyaya **"BATUR MUHTIRASI"** olarak yansıyacaktır.

Düşünülen Çareler:

Hava Kuvvetleri mensupları her ne kadar demokratik düzen içinde arzu edilen seviyeye yükselinebileceği inancını henüz kaybetmemişlerse de, iyi gidişe işaret olabilecek köklü tedbirlere hâlâ tevessül edilmeyişinin hayal kınklığı yaratmakta olduğunu, hükümet ve rejime itimadın sarsılmakta olduğunu beyan etmişlerdir. Bu nedenle, hükümetin basiretli davranarak, mümkün oldu-

ğu kadar süratle ve büyük bir cesaretle, aşağıdaki hususlan tahakkuk ettirmesi gerektiği ifade edilmiştir.

a. Vergi reformu,

b. Toprak reformu,

c. Eğitimde reform,

d. Devlet yatırımlarının oy endişesinden kurtularak, ekonomik kalkınmaya hız verecek istikamete çevrilmesi,

e. Devlet otoritesini temsil eden kuvvetlere milletin saygı ve güvenini sağlayacak bir veche verilmesi,

f. Atatürk ilkelerine bağlılık,

g. Dış Ticaretin Devletleştirilmesi,

h. Seçim kanununun ıslahı.

Netice ve Arz Edeceğim Teklifler

1. Hava Kuvvetlerinde yapılan toplantıdaki Generallerle şahsıma ait fikirleri sizlere ifade ettim.

2. Fikirlerde sola kayma vardır. Sol yayınların şahıslar üzerinde cazip etkileri ve kızdıklan sağa karşı fiili birleşme değil, fakat fikri birleşme olanağı yarattığı görülmektedir.

3. Bu halin, daha genç kuşakta daha kuvvetli olduğu tahmin edilebilir.

4. Bu nedenle MİT müsteşanmız tarafından izah edilen vak'anın önemli olduğu kanısındayım. Fikirler kitlelere mal edilmeye başlanırsa örgütlenme kolaylaşır. Örgütlenme hücre çalışmasına geçince takip ve kontrolü çok güçleşir.

5. Bu fiili hareket halinde, kararsızlar, heveskârlar, mağdurlar, iki yüzlülerin birleşmesi halinde durum kontrolden çıkabilir.

Bu nedenlerle:

a. Silahlı Kuvvetler Içinde politika ile uğraşmayalım, altımız sağlamdır, otoritemiz tamdır, istediğimizi yaptırınız iylmserliğinden uzaklaşarak

(I) Okullarda yetiştirdiğimiz talebeler,

(II) Kıtalanmızdaki subay ve assubayı tayin edilen fikir ve gayeler etrafında doktrine etmeyi,

b. Hükümetimizin gerekli sosyal ve ekonomik tedbirleri almasını ve devlet nizamını tesis edecek kanunlan çıkarmasını uygun bulmaktayım.

Bedbin değilim, nlkbin de değilim. Başannz, yeterki gerekli tedbirleri alalım.

Arz ederim.

MUHSİN BATUR
Hv. Orgeneral Hava Kuvvetleri Komutanı

Bu metinler Demirel'in tüm icraatına ağır bir darbe gibiydi. Üstelik toprak reformu ve dış ticaretin devletleştirilmesi Demirel'in aklının alacağı şeyler değildi; açıkcası TSK'nın en aktif vurucu gücü olan Hava Kuvvetlerinin başındaki komutanın net bir muhtırasıydı.

K.K.K. C.Gürsel 1960 yılında kötü gidişat için Milli Savunma Bakanı E.Menderes'e bir mektup yazmıştı. Oysa 1970'te sorunlar daha da büyümüştür. Bu defa da Hv.K.K. M.Batur siyasilere mektup, muhtıra, görüş vb. gibi pek çok yazıları art arda gönderecektir.

Ama o an gözlerim karardı. O Meclisin kubbesi uçtu. Kubbeyi filan göremiyorum yani. 'Yahu ne biçim iş bu' dedim. Neyse kalktım, 'Bu da geçer yahu'dedim içimden.

Başbakan Süleyman Demirel

1970 yılı Demirel için hiçte iyi gitmiyordu. İyi niyetle çıkılan yolda engeller, dikenler ve entrikalar görünüyordu. Yarattığı kaos artık kendi çevresine ulaşmış ve bunalımlardan çıkış için **"Demirelvari"** denilen taktiklere başvurmaya başlamıştı. 3.5 aylık hükümeti CHP, TSK ve toplumsal, ekonomik sorunlarla çevrelenmişken, kabine üyeleri ve parti içi lobiler bakanlık koltuğu kavgasına giriştiler ve 72 AP'li Demirel'in önüne bir muhtıra koydu, başı S.Bilgiç çekiyordu. Demirel bu muhtırayı çöpe attı; ancak bedelini çok ağır ödeyecekti.

11 Şubat 1970'te Meclis, 1970 Bütçesi üstündeki oylamayı olağanüstü merakla beklemekteydi. Muhalefet partileri kırmızı oy verecekti. Buna 72'ler de katıldıkları anda Bütçe reddedileceği gibi, Demirel'in de çekilmesi kaçınılmazlaşırdı.

Sonuç, Demirel için ilk şoktu. 72'ler bir ölçüde bölünmüş, ama 41 AP'li milletvekili kendi partileri AP'nin bütçesine red oyu vermişti. Demirel, düşmüştü.(172)

Demirel oylama için şöyle diyordu:

"Hakikaten benim arkadaşlarım Halk Partisi'yle beraber şakır şakır oy kullandılar... Ama o an gözlerim karardı. O Meclisin kubbesi uçtu. Kubbeyi filan göremiyorum yani. 'Yahu ne biçim iş bu' dedim. Neyse kalktım, 'Bu da geçer yahu'dedim içimden. 'Demek ki bu çeşit şeylerle karşılaşılabilecek. Önemli olan kendini kaybetme. Bunu da aşarsın' diye yaptık. Arkadaşlarımız çok bozuktu. Ben işi şakaya vurdum. Dedim ki, 'Bu iktidardır. Nasıl gelirsen, öyle gidersin. Biz de İsmet Paşayı kırmızı oyla düşürmüştük bir bütçe oylamasında. Bilahare biz de kırmızı oyla gidiyoruz."

Demirel, bir kez daha şapkasını alıp, Başbakanlık merdivenlerini

(172) Ali Gevgilli,, a.g.e., s.462.

Indi. İstifası cebindeydi. Sunay, o gün Hükümeti kurma görevini yeniden kendisine verdi. Yeni Demirel Hükümeti 3 haftada kurulabildi. (Bu süre içinde Bilgiç ve isyancı arkadaşları partiden uzaklaştırıldı. AP çatırdadı. Ayrılanlar Bozbeyli başkanlığında Demokrat Parti'yi kurdular.)(173)

25 Şubatta Memurları Aylıksız Bırakmamak Üzere Acele Bir Geçici Bütçe Çıkarılıyor

İdris Küçükömer'e göre, bu olgu tıpkı Menderes gibi, tıkanmış bir dünya konjonktüründe, "üretici güçleri geliştirmeye çalışırken, sistemin temel kurallarını bir yana iten" liberal bir siyaset adamının dramıdır.

Oyun, gittikçe açık biçimde oynanır. **Dosyalı muhalefet** sloganının ardında yatan tehdit, Demirel'in ağabey ve kardeşlerinin on milyonlarca liralık servetlerini hangi banka kredileri aracılığıyla elde ettikleri ve Başbakan'ın yakını olmaları nedeniyle nasıl bir ayrıcalık sağladıkları gibi sorunlardır. Demirel'se, Başbakan'ın ancak kendi kişiliğinden ve yaptıklarından sorumlu olduğunu savunacaktır.

CHP'li Hakkı Esatoğlu, 12 Şubat 1970'te, yakınlarına haksız çıkar sağlama gerekçesiyle Demirel'in Yüce Divan'a verilmesini önerecektir. Bu arada, Günaydın gazetesi Demirel'e karşı çeşitli suistimal iddialarını öne süren büyük bir kampanyayı başlatmıştı.

25 Şubatta memurları aylıksız bırakmamak üzere acele bir geçici bütçe çıkarılıyor, 4 Marttaysa Demirel için TBMM soruşturma komisyonu kuruyordu. 7 Martta da Demirel'e karşı ortaya konulan savları düzenlediği ileri sürülen Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun sekiz üyesi birden görevden alınıyordu. Demirel ve yeni hükümeti, 15 Mart 1970'te Meclis'te kesin bir varolma savaşını vermektedir.

Ordu içinde ise bu gidişata son verecek cuntalar ve gizli örgütler çoktan oluşmaya başlamıştı bile.

"Olayların nedenlerini Anayasa, aşırı hürriyetlere, yetersiz yasalara bağlayarak önlem almak, apseli bir yaraya üstten kabuk bağlatarak iyi olduğu zannına varmaktan başka bir işe yaramaz kanısındayım."

Hv.K.K.Org. Muhsin Batur

Olaylar artmaya, buna karşın olayları önleme ve kontrole alma gücü zayıflamaya başlamıştı. Aylık yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantılarından kamuoyu "bir şeyler bekler" haldeydi. Bu amaçla M.Batur, Güvenlik Kurulu'nun 28 Mart 1970 günkü toplantısında söz alarak özetle şu konuşmayı yaptı:

(173) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.167.

"Sayın Cumhurbaşkanım,

Konuşmamda belki bazı hukuk dışı noktalar bulunabilir, ancak gerçekleri dile getirmek istiyorum." diyerek başladığı konuşmasının son bölümünde: *"... Özellikle Silahlı Kuvvetler mensuplarıyla, iç tehlikeler büyüdüğü ve devlet nizam ve güvenliğini sarstığı zaman er geç Silahlı Kuvvetler'in manevi baskısı ile bu tehlikenin önüne, bu kurul delaleti ile geçilebileceği ümit ve kanısı sağduyu sahibi sivil aydınlarda da yerleşmiştir. Bu nedenle yüksek kurulumuza beslenen ümitlerin yitirilmemesi için; Türk milletine, gençliğine, adalet mekanizmasına, üniversite ve basına hitaben dikkatle hazırlanmış bir bildirinin yayınlanmasını uygun ve elzem gördüğümü saygı ile arz ederim."*

Batur Hatıratında şöyle diyor: "Ancak Hükümet benim gibi düşünmüyordu... örneğin benim ilk konuşmam basına... **'İkaz mektubu'**... **'muhtıra'** deyimleri ile sızınca, Hükümet üyelerince... 'önemli değil'.. 'zaten Milli Güvenlik Kurulu istişari bir organdır' gibi bazı küçümseyici ifadeler kullanılması tercih edilmişti. Nisan ayı Milli Güvenlik Kurulu toplantısı öncesinde dört Komutan kendi aramızda toplandık ve her birimiz kendi görüşlerimize göre durumu değerlendirdik."

Batur burada 8 maddelik bir değerlendirme konuşması yapar. Bunlardan seçilmiş cümleler:

"Türkiye'de şimdiki ekonomik düzenden kendi çıkarları bakımından memnun bir grup vardır.

Partiler kendi iç bünyeleri bakımından mütecanis değillerdir.

Parlamenterlerin çoğu, maalesef ünvan ve mevkiden yararlanmak suretiyle özel çıkar sağlamaktadırlar.

Çözüm çareleri nedir?

Olayların nedenlerini Anayasa, aşırı hürriyetlere, yetersiz yasalara bağlayarak önlem almak, apseli bir yaraya üstten kabuk bağlatarak iyi olduğu zannına varmaktan başka bir işe yaramaz kanısındayım.

Meseleyi kökünden, yani sosyal ve ekonomik açılardan ele alarak, millî ve müşterek bir çare bulmak.

Bugünkü normal düzen içinde böyle bir icraatı kendiliğinden, Parlamentoyu teşkil eden partilerden beklemek abestir.

3 büyük partinin üst düzey yöneticileri ile bir toplantı yapıp, onları asgari müştereklerde birleştirmelidir.

Bu sağlanamazsa, maalesef son çare olarak, komuta düzeni içinde meseleye el koymak."

M.Batur adeta ordunun sözcülüğüne soyunmuştur. Bir yandan 27 Mayısta üst kademenin yaşadığı sorunları yaşamamak için alttan gelen tepkileri yumuşatmak ve inisityatifi üst komuta heyetinin elinde bulundurma gayreti içindedir. Diğer yandan ülke sorunlarını tespit ederek bunlara kendince çareler aramaktadır.

Konuşmasının son cümlesi ise her şeyi açıkca ortaya koyuyordu.

Gerekirse Ordu ülke yönetimine el koyacaktı. Bundan sonra yaşananlar, bu sürece gidecek ortamı hızla hazırlamaktaydı.

Parlamento'nun İçi De Türkiye De Artık Bir Depremin Sonsuz Şoklarıyla Sarsılmaktaydı

• Gerçekte, doğal deprem bile eksik değildi. 28/29 Mart 1970 gecesi Gediz'de olan deprem, bin kişiyi öldürmüş, on bin evi yıkmıştı.

• Üniversiteler, boykot, işgal ve tatillerle gittikçe çalışamaz duruma geliyor; kan dört bir yana yayılıyordu. Atatürk Üniversitesi'nde, 26 Mart 1970 günü Müslim Seval adlı bir öğrenci, durumu protesto için üstüne benzin döküp kendisini cayır cayır yakmıştı. Eylemlerin sağında **Ülkü Ocakları**, solundaysa **Dev-Genç** vardı. CHP ve TİP'i gittikçe sert biçimde karşı çıkmalarına karşın, 1970 yılındaki kanlı öğrenci eylemlerinde 11 genç can verecektir. Üniversiteler, yüksek öğretim kurumlan kanlı eylem alanlarıdır.

• Türkiye 1970 ilkbaharında Güneydoğu Anadolu'da Siirt, Mardin ve Diyarbakır'da geniş bir toplu köy aramalan olayıyla karşılaşacaktır.

• 1970 Haziran'ı bu kez İstanbul'da on binlerce DİSK'li işçiyi eyleme geçiren 16 Haziran genel grevine sahne olacaktır.

• Senato'da 14 Mayısta konuşan AP'li Çalışma Bakanı **Seyfi Öztürk** de, "ideolojik akımların aleti haline gelmiş sendikalarla tabela sendikaları bu kanun çıkar çıkmaz kendiliğinden infisah edecektir." diyordu.

• 15 Haziran 1970 sabahı İstanbul'daki ve Gebze'deki belli başlı büyük işyerlerinde ilk genel grev başlamaktaydı. Otosan'dan yola çıkan 2.700 işçi, ellerinde **"Tüm gericiler ve faşizm kahrolsun"** yazılı dövizlerle Ankara Asfaltı'nda yürüyüşe geçmişti. Kartal kavşağında önlerini kesen bir askeri birlikle üç tankı da aşan işçiler, Demirel'in suçlamalara konu olan kardeşi Hacı Ali Demirel'in ortakları arasında bulunduğu **Haymak** Döküm Fabrikası'nda, karşılarına silahlı koruyucular çıkınca, ortalığı **büyük çapta tahrip ediyorlardı.**

• Anadolu yakasında da, Silahtarağa ve Alibeyköy yöresinde, Demirdöküm tesislerinde işbırakma ve yürüyüşler oluyordu.

• DİSK, o gün 115 işyerinde 75 bin işçinin yürüdüğünü açıklamaktaydı.

• Olaylar, ertesi sabah 16 Haziran 1970'te birdenbire İstanbul'un birçok yöresinde **işçiyle polisi karşı karşıya getiren kanlı bir çatışma ortamına bürünecektir.**

• Senato Geçici Komisyonu aynı gün, olaylara yol açan tasarıyı onaylıyor, ancak bu kez Demirel'le çatışan **CHP'liler toplantıyı terk ediyorlardı.**

Bu arada yaralananlar arasında bir işçi daha can vermiş; 18 Haziranda da 40-50 kişilik bir grup, kahrolsun komünistler diye bağırarak Anka-

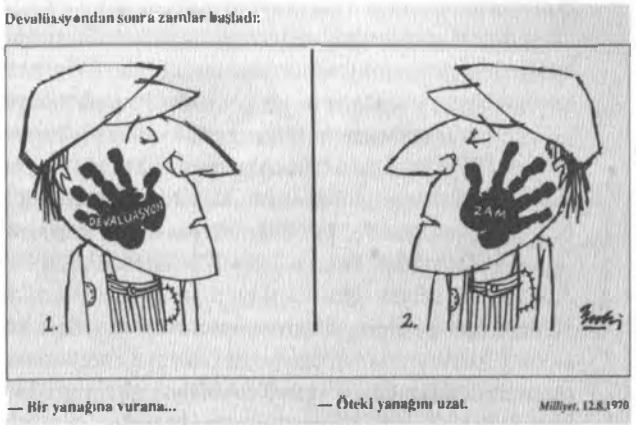
Cumhuriyetin kuruluşundan beri politik gündemin sürekli bir maddesi Toprak ve Tarım Reformu oldu. Ancak 1945 ve 1973'te yasa haline dönüşüp uygulamaya konu olan bu yöndeki talepler hemen hiç "tarım reformu" niteliğine erişemedi; hep toprak dağıtımıyla sınırlı kaldı. "Tarım Reformu" ile ilgili maddeleri de içeren son yasa ise, 1977'de Anayasa Mahkemesi'nce iptal edildiğinden, ancak beş yıl kadar yürürlükte kaldı. (İletişim Arşivi)

1960'ların sonunda kitle eylemleri büyük ivme kazanmıştı. Bütün iş kollarında çalışanlar, kendi çalışma koşullarına sahip çıkma mücadelesinde yeni eylem biçimleri keşfediyorlardı. 1960'ta yürürlüğe giren çalışma yasasının zamanla bazı boşluklar ve eksiklikler taşıdığı, bu nedenle Türkiye'de sendika bolluğu yarattığı, bunun ise çalışma ve iş hayatını engellediği iddia edilerek, meclise getirilen çeşitli tasarılarla bunların engellenmesine çalışılıyor; bu ise işçilerin sert eylem ve tepkilerine neden oluyordu.

68 kuşağı gençlerinin de eylemlere destek vermesi ve giderek artan hak talepleri önce 12 Mart 1970, daha sonra da 12 Eylül 1980'de önlenecektir.

ra'da DİSK ve **Lastik-İş bürolarına hücum etmişti.**

• Genel grev ve kanlı çatışmaların ardından, üniversitelerin iş hukuku, sosyal güvenlik kürsüsü öğretim üyeleri ve çoğu bilim çevreleri yasanın ana çizgileriyle **"anayasaya aykırı"** olduğunu açıklıyor, bir an önce değiştirilmesini öneriyorlardı.

• İşçilerin yeni grev, direniş ve boykotlan, 25 Ağustos 1970'te **21 bin şeker işçisinin girişlği grevin ardından**, 23 Eylülde de İstanbul'da Denizyolları'nın şehir hatları vapurlarını durduran, yurt içi ve dışına giden **tüm vapurları limanlardan kalkamaz duruma getiren grevlerle sürer**. 13 Ekim 1970'te İstanbul'da **Plastik kauçuk fabrikası, 14 Ekimde de Gislaved fabrikası işgal ediliyordu. Polisin fabrika duvarlarını buldozerle yıkarak girdiği Gislaved**'te bir işçi vurulurken 90 kişi yaralanır. Adana'daki **Sabancı Holding**'in **Bossa** tesislerindeyse, işverenin Türk-İş'e bağlı sendikayla toplu sözleşme yapmasını istemediklerini bildiren DİSK yanlısı işçiler, 10 Kasımda fabrikada eyleme geçmişlerdi. Bossa'da işgal üstüne komünistlere ölüm diye başlayan çatışma, 60 işçinin yaralanması; silah ve gaz bombası kullanan polisin de jandarma yardımıyla duvarlan buldozerlerle yıkıp 160 işçiyi gözaltına almasıyla sonuçlanacaktı.

• Kırsal alanlardaki eylemler özellikle Karadeniz'de fındık ve çay alım fiyatlannın yetersiz bulunması nedeniyle 9 Temmuzda Ordu'da gösteriler, **çatışma, yaralanma ve bir ölümle noktalanmaktaydı**.

• Spor karşılaşmaları bile gerilim dinamiğinden kurtulamaz. Siirt'te 3 Mayıs 1970'te **Adana Mensucat** ve **Siirtspor** maçının sonunda seyircilerle komando birlikleri arasında patlak veren çatışma, komandoların açtığı ateş sonucunda, **iki ölü, 50 yaralıyla kapanmıştı**.

• ABD Adalet Bakanı John Mitçhell 21 Temmuz 1970'te Kongre'de, ABD'yi bir salgın gibi kaplayan uyuşturucu madde trafiğinin arkasında Türkiye'de üretilen afyonun bulunduğunu öne sürmüş ve Ankara ekim alanını kısıtlamazsa, Türkiye'ye karşı cezalandırıcı önlemler alınacağını resmen açıklamıştı. Mitchell, **ABD'ye giren eroinin onda sekizinin Türkiye kökenli olduğunu savunmaktaydı**.

• **Nixon**, bunun üstüne Başbakan Demirel'e gizli bir mektup göndererek, **afyon sorununa çözüm istemiş** ve "uyuşturucu madde buhranına bulunacak çözüm yolunun, Türkiye'yle askeri ve stratejik ittifakın faydalarından daha önemli olup olmadığına karar verme zamanının geldiğini" duyurmuştu.

• Türkiye 1960'a kadar 21 ilde yapılan afyon ekimini, sürekli ABD baskılan karşısında 1968'de 11 ile, 1970'te de dört ile indirmişti. Afyon ekiminin yasaklandığı yörelerden Merzifon'da 1970 Ağustosunda üreticiler bu nedenle protesto mitingleri yapmış ve ABD bayrağını yakmışlardı.(174)

(174) Ali Gevgilli,, a.g.e., s.470.

Ülkenin kaynak arayışından kıvrandığı böyle bir dönemde bu yasağın kaybı 1.5 milyar lira olarak hesaplanıyordu. (Bu yasağa bir darbe de 12 Mart askeri müdahalesi ardından kurulan hükümetin Başbakanı **Nihat Erim** tarafından indirilecektir. ABD Başkanı **Nixon**'un dayatmalarıyla, 29 Haziran 1971'te afyon ekimi tamamen yasaklanacak, üreticilerin büyük tepkilerine rağmen sonuç değişmeyecek, bu yasaklamayla birlikte **Türkiye'nin gelir kaybı 6 milyar lirayı bulacaktır**.

"Ne olacak bu ülkenin hali?"

10 Ağustos 1970 devalüasyon darbesiyle zamlar çığ gibi yağmaya başlıyor. Artan pahalılık, ayaklanan işçiler, boykottaki öğrenciler, askere davetiye çıkaranlar...

1958 ve 1960'ta iki kez devalüasyon yapılmış ve bunları 27 Mayıs müdahalesi izlemişti. Şimdi 10 yıl sonra yine ülkenin dış ticareti tıkanmış ve Demirel Hükümeti de devalüasyona mecbur kalmıştı. Bu para operasyonuna ve ekonomik tedbirler paketinde o sırada DPT müsteşarı olan Turgut Özal'ın önemli katkıları olmuştu. (*) **"Acı ilaç"** ertesi gün, gazete manşetlerindeydi. Türk Lirası %66 oranında değer yitirmiş ve 1 dolar, 9 liradan 15 liraya çıkarılmıştı. Aynı kararlarla şeker ve benzin de zamlanıyordu. Birkaç gün içinde zamlar çığ gibi yağmaya başladı. Türkiye 1970 sonbaharına bu kara tabloyla girdi: Artan pahalılık, ayaklanan işçiler, boykottaki öğrenciler, askere davetiye çıkaranlar...

Kısacası bir askeri müdahalenin bütün koşulları hazırdı. Bütün bu olaylar hemen kışlalarda yankı bulmuş ve subaylar toplantılanna başlamışlardı. ***"Ne olacak bu ülkenin hali?"*** sorusuyla başlayan tartışmalar yaygınlaşıyor ve gruplar çoğalıyordu.

Demirel bunu sezmiş gibi bir basın toplantısı yaptı ve öfke dolu bir sesle herkesi kuşkulandıran şu sözleri söyledi:

"Türk Silahlı Kuvvetleri'ni idareyi devralmaya davet edenlere şunu sorarız: O zaman yurt savunmasını kim yapacaktır? Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Cumhuriyetin ve rejimin bekçiliği ve yurdun iç ve dış tehlikelere karşı savunulması görevlerini bırakıp memleket idaresini ele alması halinde, bizatihi korumakla yükümlü oldukları rejim, Cumhuriyet ne hale gelir? Kim bu oyuna gelecek?"

Demirel devamla:

"Niye geliyor anlamıyorum ki? Yani Türkiye'de her şey normal. Parlamentosu açık. Çalışıyor. Keyfî idare diye bir şey yok. Kalkınma bütün hızıyla sürüyor. Türkiye'nin her türlü ihtiyacı karşılanıyor. Tarlası ekili Türkiye 100 bin traktör satıyor. Senede 100 bin traktörü

(*) Kutlay Doğan. "Turguz Özal Belgesell", Türk Haberlar Ajansı, 1994, s.31.

köylü alıyor. Ne, neye geliyor yani? Onu anlamıyorum."

Başbakan'ın anlamadığı şey, başına gelmek üzereydi. O hafta **Washington Post** gazetesi ***"Ordu huzursuz. Demirel'in günleri sayılı"*** diye yazdı. Müdahale için geriye sayma başlamıştı. Üstelik Başbakan, olup biten her şeyi biliyor, ama kımıldayamıyordu. Darbecilerin, cuntacıların her hareketinden anında haberdar oluyor, MİT raporlarıyla gelişmeleri günü gününe izliyor, ama bir şey yapamıyordu. Sanki eli kolu bağlanmıştı. Artık her yerde ihtilâl konuşuluyor ve dipten gelen bu dalga ülkeyi adeta koşar adımlarla 12 Mart sabahına doğru sürüklüyordu.

M.Batur anlatıyor:

"Genç Deniz subayları anıtlara çelenk koyarak gösterilerde bulunuyor ve bildiri yayınlayabiliyorlardı.

Özellikle Hava assubayları içinde menfi propagandalarla yaratılan huzursuzluklar. assubay eşlerinin ellerinde pankartlarla yaptıkları protesto yürüyüşleriyle noktalanıyordu.

Silahlı Kuvvetlerde huzursuzluk ve eyleme geçme hazırlıkları gittikçe çoğalıyordu.

Basında *"İslâm tehlikede, din, iman, şeriat tehlikede!.. Kâfirler bizi her yerden sardılar, hücuma geçtiler. Kadınlarımızın örtüleri tehlikeye düştü. Allahı ve Peygamberi seven namaza ve semaate koşsun... Namazdan sonra, gerektiğinde malı ile, canı ile, dili ile, eli ile cihad da farzdır. Sizleri namaza ve cihada davet ederim."* gibi yazılar çıkmaktaydı. Şeriat ve irtica tahriklerinin etkileri Silahlı Kuvvetler'de de görülmeye başlandı. **Adetleri az olmakla beraber, sanki sözleşmişler gibi çeşitli garnizonlardaki subay ve assubaylar, sözlü veya yazılı müracaatta bulunarak mesai saatleri içinde namaz kılmak, cuma namazını camilerde kılmak, Ramazan'da mesai saatlerinin oruca göre düzenlenmesini istemeye başladılar.** Bunların isteğini yerine getirmezsek dinsiz olacak, yerine getirirsek, eğitimi, uçuşu, manevra ve tatbikatları ve hatta nöbet hizmetlerini durdurup, namaza gidip-dönmelerini beklemek gerekecekti."(175)

IMF Türkiye Masası Şefi Sturc'u Bile Şaşırtan Devalüasyon Kararı Gizlilik İçinde Yürütülmüş ve Bir Bavul İçine Konularak Edirne'de Bulunan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Gönderilmişti

"10 Ağustos Kararları" olarak anılan devalüasyon böylece yapılır. Türk Lirası dolara göre %66 ayarlanır. 1 dolar 15 lira olur.

Türkiye'de savurganlıklar açık seçik, ameliyatlar ise gizli olurdu. 1970

(175) Muhsin Batur, a.g.e.

devalüasyonunun hazırlığı da böylesi bir gizlilik içinde yürütüldü... Bu gizlilik Bakanlar Kurulu için de geçerliydi. Nitekim, kararname Edirne'de bulunan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir bavul içine doldurulup yollandığında, **kararnamede sadece Başbakan Demirel'le Maliye Bakanı Mesut Erez'in imzaları vardı**. Sunay'ın imzalamasından sonra kararname diğer bakanların imzasına açıldı...

Devalüasyonun hazırlanmasında "gizlilik kuralı" belki de yalnızca IMF için geçersizdi. IMF'nin Türkiye Masası Şefi, Çekoslovak asıllı **Ernst Sturc**, Türkiye'yle doğrudan temastaydı. Hazine Genel Müdürü Kemal Cantürk, Gelirler Genel Müdürü **Adnan Başer Kafaoğlu**, DPT Müsteşarı **Turgut Özal** ve Merkez Bankası Guvernörü **Naim Talu**'dan kurulu ekip, Başbakan Demirel'in talimatıyla, 1970 yılı başında devalüasyon hazırlığına girmişti. 1970 Haziranında hazırlanan taslak Başbakan Demirel tarafından "dar çerçeveli" bulunmuş ve genişletilmesi istenmişti. Son onayı, IMF verecekti... Gözden ırak kalmak için Londra'da gerçekleşen son buluşmada, IMF Türkiye Masası Şefi Sturc bile şaşıracaktı. Çünkü IMF'ciler, Türkiye'nin doların yeni değerine itiraz edeceğini sanırken, gelen ekip, doların değerini 1.5 lira daha fazla düşürmeyi öngörmüştü. IMF, Türkiye'den hiç beklemediği teklifi hemen onayladı. Paris'te onaylanan 1958 devalüasyonundan 12 yıl sonra, bu kez Londra'da yeni bir devalüasyon gerçekleşti... IMF yine Türkiye'deydi.

Enflasyonist kaynaklı yüksek yatırım düzeyi, insanları tasarruf yapma yerine dayanıklı tüketim malı almaya götüren yüksek tüketim, 1969 sonunda yıllık fiyat artışlarını %4'ten 6-7'ye yükseltmişti.

1970 Ağustosunda "10 Ağustos Kararları" olarak anılan devalüasyon böylece yapılır. Türk Lirası dolara göre %66 ayarlanır. 1 dolar 15 lira olur. Böylece 1960'tan beri uygulanan 1 dolar=9 TL'lik kur artık geride kalıyordu.

1970 devalüasyonuna yol açan bir dizi neden vardır. Ana nedenleri şöyle:

- İç finansman açığı çok büyümüştür. Türkiye, OECD ülkeleri içinde en yüksek büyüme oranını gerçekleştirirken, özellikle altyapı yatırımlarının gerektirdiği Türk Lirası cinsinden yerli para ihtiyacı, kendisini iyiden iyiye hissettirmektedir. Birinci Plan'ı hazırlayanların altını çizdikleri, sonra da istifalarına neden olan *"Sağlıklı büyüme için sağlıklı kaynak bulmak gerekir!"* saptaması, kendisini bu kez hayatın içinde doğrulamıştı. Bu devalüasyonun önemli bir sonucu da İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ifade edilen süslü hedeflere ulaşmanın artık mümkün olmayacağıydı.(176)

(176) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, "Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları", 1987, s.271, 272.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kapısına yedi dakikada kilit asabilirim, ama sonra ülkeyi kim yönetecek?"
"Bu politikacıların hiçbirinde memleket sevgisi diye bir şey yok. Hepsi hain."
Genelkurmay Başkanı M.Tağmaç

Devalüasyonun yarattığı darbenin sarsıntısı sürmekteyken, Tümgeneral **Celil Gürkan** 1970 Eylülünün ilk haftasında Genelkurmay Başkanı **Memduh Tağmaç** tarafından çağrılmıştır. Kendisiyle ülke meseleleri hakkında konuşmaktadırlar. Tağmaç, konuşmasının bir yerinde şöyle diyor:

"Evvela şunu söyleyeyim. Memlekette durum hiç de iyi değil ve iyiye de gitmiyor. Bunu ben de görüyor, biliyorum. Her kötülüğün başı da politikacılar. Bu politikacıların hiçbirinde memleket sevgisi diye bir şey yok. Hepsi hain. Zerre kadar memleketi düşünene rastlamadım. Onların oluşturdukları Meclisten de hayır yok. Ben de biliyorum, bugün karar versem yedi dakikada Meclisin kapısına kilit asarım. Fazla değil, yedi dakikada... Ama iş Meclisin kapısına kilit asmakla bitmiyor ki... Ertesi günden itibaren bu devleti kim yönetecek? Biz askerler bu işten anlamayız. Yine onlara muhtaç olduktan sonra neye yarar?"(177)

"15- Mütemadi dış borçlanmalar dolayısıyla ekonomik bağımsızlıktan gittikçe uzaklaşmak, 16- Devalüasyon sadmesi geçmeden beliren enflasyon tehlikesi."
M.Batur'dan Devletin zirvesine 10 ay sonra verdiği 2. Muhtıranın 15 ve 16. maddeleri.

M.Batur 21 Kasım 1970 günü hiyerarşiyi altüst ederek, devletin en üst kademesi olan Cumhurbaşkanı'na bilgi olarak bir dosya sunar. Bu dosyada durum değerlendirmesi ve çözüm arayışları vardır:

"Sayın Cumhurbaşkanım,

Milli Güvenlik Kurulu üyesi sıfatıyla 25 Ocak 1970 tarihinde görüş ve endişelerimi açıklamıştım. Aradan geçen 10 ay zarfında Türkiye'nin durumu her gün biraz daha kötüleşmiştir." diye başlayan 7 sayfalık rapordan başlıklar şöyle: (Başlıklar fikir verdiğinden raporun tümünü yayınlamadık. E.Y.)

Türkiye'nin Özet Olarak Hali Hazır Önemli Problemlerinin Tasvir:

1. Çeşitli fikir ve menfaat gruplarının, belirlenmiş gayeler etrafında; idame, gelişme ve sorumsuzca çatışmaları,
2. Çatışmaların çoğu hallerde birbirleriyle ve devlet kuvvetleriyle silahlı hale gelmesi,
3. Anayasa dışı sayılan komünizm ve teokratik faaliyetlerin rahatlık ve fü-

(177) Celil Gürkan, "12 Marta Beş Kala", Tekin Yay., s.96.

tursuzluk içinde yürütülmesi,
4. Irkçılık, bölücülük, bölgecilik faaliyetlerinin hızla artması,
5. Kamplara bölünmüş ve bölündürülmüş talebe ve işçi hareketlerinin artması, özellikle talebe hareketlerinin talebelikle ilgili olmayan alanlara kayması,
6. Anayasa anlayış ve tatbikatı üzerinde hatalı tartışmalar,
7. 27 Mayıs ve Silahlı Kuvvetler üzerinde; resmi sıfatlı kişilerin, resmi sıfatlı ve kişisel davranışlan arasındaki gayrisamimi tutumları,
8. Bozuk ve hiç de milli iradeyi temsil etmeyen bir seçim sistemi üzerinde ısrar edilmesi,
9. Seçilmek, "seçmenin genel vekaletini almaktır, seçildikten sonra ne istersek yapabiliriz," gibi yanlış bir demokrasi ve parlamento anlayışının belirmesi,
10. Hükümet ve parlamentonun gün geçtikçe kuvvet ve itibarını yitirmesi,
11. İşlemeyen ve çoğu hallerde milli menfaatleri anlamaz görünür bir adli mekanizma,
12. Çoğu hallerde vazifesinin yalnız Hükümet karşısında olmak olduğuna inanan Anayasa müesseseleri,
13. Yanlış anlaşılan bir özerklik müessesesi,
14. Ekonomik durumun gittikçe bozulması,
15. Mütemadi dış borçlanmalar dolayısıyla ekonomik bağımsızlıktan gittikçe uzaklaşmak,
16. Devalüasyon sadmesi geçmeden beliren enflasyon tehlikesi,
17. Mevcut düzen ve kazanç menfaatleri üzerinde her türlü değişikliğin aleyhinde, "Karşılıksız az faizli kredi, çok kazanç, az vergi" parolası ile hareket eden bir özel sektör,
18. Özel sektör ve siyasi tesir altında çalışan bir Devlet Planlama Teşkilatı,
19. Bu düzeni değiştirmek için "var olanı da" yıkma çabasına bilerek veya bilmeyerek katılanların gittikçe artması,
20. Devlet, Hükümet, Silahlı Kuvvetler erkânı üzerinde seviyesiz eleştiri yapan, komünizmi ve irticayı destekleyen, bazılarının hangi sürüm ve kazançla faaliyetlerini devam ettirdiği meçhul bir matbuat düzeni,
21. Endişesi gittikçe artan bir kamuoyu,
22. Bu menfi gelişmeler dolayısıyla huzursuzluğu artan, muhtemelen idareyi devir alma plan ve hazırlıklarına girişen bir Silahlı Kuvvetler.(178)

"Bugünkü düzenle Türkiye ayakta kalabilir mi?

12 Marta Günler Kala M.Batur'un Durum Değerlendirmesi Raporundan

Bıkıp usanmadan asker veya sivil üst yönetime rapor ve görüşler

(178) Muhsin Batur, a.g.e.

yağdıran birçok muhtıra sunan Batur'un çabası sorunlardan çıkış arayışlarıyla doludur. Çoğunlukla iyi niyet, akılcılık ve yurtseverlik içeren bu metinler dikkatle incelendiğinde, kimi kılıçlı aydınlara özgü tipik dayatmalar ve küçümsemeler de görülecektir.

Aşağıda Batur'un bu raporlarından seçilmiş paragraflar:

İlk Raporun Verilişinden (25 Ocak 1970) Sonra Cereyan Eden Başlıca Önemli Olaylar:

1. Bütçenin reddi, 2. Parlamento içi faaliyetler, 3. Haziran 1970 İstanbul Olayları, 4. Vergi kanunlan. 5. Devalüasyon, 6. TBMM çalışmaları.

1 Kasımda açılan Meclis ve Senatomuzun çalışma tarzı ise tam anlamıyla iç karartıcıydı.

Halihazır Durumun Başka Nedenleri: (Özetle E.Y.)

1. Anayasa: Anayasaca emredilen bazı hususların tatbikine dokuz senedir geçilememiş oluşu, cemiyetimizin seviyesi üstünde hürriyetler getirmiş oluşu gibi nedenler Türkiye'nin bu hale gelmesinin unsurlarından biridir.

2. (Bu maddenin bir bölümünde) ... "Nüfusunun %40'ının okumayazma dahi bilmediği, nüfusunun %20'sinin bir köyde doğup, büyüyüp öldüğü dar dünyalı insanların ve yine nüfusunun büyük kısmının Türkiye meselelerine... yalnız kendi yolu, okulu, camii olduğunu zanneden ve bu kütlenin bir kısmının... mahalli, ırkî, dinî, çıkarcı hislerle vereceği, diğer bir kısmının ne yaptığını dahi bilmeksizin ve seçim nutuklarında da halka bildirildiği ve tanıtıldığı gibi, çoğu hayvan amblemli partilerden birine oy vermekle beliren milli irade sonucu meydana gelen Parlamentonun..."

3. **Sosyal ve Ekonomik Düzen:** Batur bu maddenin bir bölümünde "Bugünkü düzenle Türkiye ayakta kalabilir mi?" diye soruyor ve "Maalesef parlamento içinde değil, fakat parlamento dışında münakaşa edilmektedir." diye yanıtlıyor.

4. **Silahlı Kuvvetler'in Durumu:** Ben, Silahlı Kuvvetler'in sözcüsü değilim. Ocak 1970'teki maruzatımda Silahlı Kuvvetler'de Türkiye'nin gidişatı üzerinde bir endişe ve huzursuzluk müşahede ettiğimi, fakat bunun Silahlı Kuvvetler'in idareyi ele almayı istemesi şekline gelmediğini zannettiğimi açıklamıştım. Aradan on ay geçti ve her gün biraz daha kötüye gittik. MİT'ten aldığım isimler, benim kendi hissettiklerimle birleştiklerinde, Silahlı Kuvvetler'in şahsi istikbal kaygılarından ari, en çalışkan, akıllı ve ehil kimselerinin, mevcut sistemle Türkiye'nin meselelerinin hallinden ümit keserek teşkilatlanmakta oldukları, Komuta katına karşı şimdilik nisbi bir itimatları olduğu, fakat bunun gün geçtikçe azalmakta olduğu, bu gidişe dur denilmezse Türkiye'nin kaderinde yazılı on yıllık devrenin bitmek zorunda olduğu sonucunu zat-ı âlinize ifade edebilirim.

Batur kendi raporu için yaptığı değerlendirmenin bir bölümünde: "Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı bu raporu okuduktan sonra,

Başbakan benim görüşlerimin ve değerlendirmelerimin hiçbirine katılmayabilirdi. Ama, Silahlı Kuvvetler'de bir teşkilâtlanma olduğu ve bir müdahale yapılabileceği yeteri açıklıkta yazılmıştı. Bana da kimse *"Bu hazırlıklar nedir? Kimler bu hazırlıkları yapıyor?"* diye meraklanıp soru sormadı... Çünkü olanlar hakkında benden fazla bilgiye sahiptiler. MİT Müsteşarı Korg. Fuat Doğu, Cumhurbaşkanı ile Genelkurmay Başkanı'nın çok güvendiği bir insandı... ve elde edilen bilgilerin tamamını kendilerine veriyordu.

Şimdi bir soru daha akla gelebilir... madem ki bizim üstümüzdeki makam sahipleri ihtilâl hazırlıkları gelişmelerini izliyorlar, o halde neden zamanında önlem almadılar? Sorunun cevabını benim vermem mümkün değil, ama tahminim... 'bekle-gör', 'belki bir şey olmaz' veya 'haklılar, biz önlem alırsak, tepkisi büyük olur' gibi düşüncelerden olsa gerek."

M.Batur, bu bölümde her reformcu ve devrimci hareket karşısında tutucuların karşı cephe aldıklarına dair, 1923'ten başlayan süreci, 1924 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Kürtçülük hareketleri, 1930 Serbest Fırka macerası, DP, AP ve CHP'deki bölünmeleri maddeler halinde ele alır. 5. maddesinde:

5. 1961 seçimleriyle görünüşte, hakikaten çok partili demokratik rejime dönülmüş, fakat suni yaratıklar olarak görülen diğer partiler çabucak tasfiye olmuşlardır. Herhalde prensiplere, işbirliğine, fedakârlığa, demokratik rejim taraflısı gözükmemize rağmen, fikri serbestiyete ve münakaşaya, şahsi ihtiraslara fazla düşkün bir nesle sahip olmanın sonucu, önce Halk Partisi sonra da zahiren en kuvvetli göründüğü anda Adalet Partisi ikiye bölünmüştür.

M.Batur'un "Devekuşu Hükümet" Modeli Neydi?

10 Aralık 1970'te Komuta Konseyi toplanır. Toplantının konusu iç durumun değerlendirilmesi ve Batur'un Cumhurbaşkanı'na verdiği rapor hakkındaki düşüncelerinin tartışılmasıydı. Tağmaç gerçekte tartışmalara kapalıydı. Ancak bu defa kendisini de aşarak yukarılara rapor veren bir komutanının bilgi ve hesap vermesini bekliyordu. Tağmaç bu vesileyle ülkenin içinde bulunduğu kötü koşulların düzelmesine artık imkânı kalmadığını, bu vesileyle komutanların bu konuda neler düşündüğünü öğrenecekti. Batur anlatıyor:

Bana söz verince...: *"Görüşlerimi defalarca sözlü ve iki defa da yazılı bildirdim... Sosyo-ekonomik düzen değişmedikçe, otorite ve yasa boşlukları doldurulmadıkça bugünkü sistemle durum düzelmez. Bu nedenle ortaklaşa yapacağımız bir ikazla, meseleleri parti ve şahıs görüşleri dışında ele alarak 'milli mutabakat' şeklinde halletmek veya yönetime el koymak gerekir,"* dedim.

Org. Tağmaç kendisinin Cumhurbaşkanı ile yeniden görüşeceğini ve bizleri tekrar toplantıya çağıracağını söyledi.

Görüldüğü gibi Batur'un ikaza gerek kalmaksızın oluşturmayı düşündüğü yönetim modeli tam bir "devekuşu" örneğini oluşturuyordu: Yarısı seçimle, yarısı tayinle, yarısı asker, yarısı sivil.

Tağmaç her başı sıkıştıkça eski G.K.Başkanı ve komutanı olan C.Sunay'a gider olan biten hakkında bilgi verir, görüş alırdı. Anlaşılan o ki asıl hesaplaşmayı bir sonraki toplantıya bırakmıştı.

İhtilâl Koordinasyon Başkanlığına Soyunan(!) M.Batur'un *"Benimsemem mümkün değil!"* Dediği Devrimci Devletçi İcraat Programının İçeriği Neydi? Hükümet Üyeleri Kimlerdi?

Böyle bir ortamda asker-sivil örgütler yeni bir atılım, yeni bir düzen ve devrimle Türkiye'nin konularına çözüm getireceklerine inanıyorlardı; bu amaçla toplanıyorlar, görüşüyorlar, hazırlıklar yapıyorlardı. Bunlardan biri Silahlı Kuvvetler mensupları ve dışındaki sivil gruplardan oluşan (örneğin... Doğan Avcıoğlu, Cemal Madanoğlu, Ekrem Acuner, Orhan Kabibay vs. grupları).

Bu grup 27 Mayısta olduğu gibi plansız bir harekete girişmemek, bir veya iki komutanın liderliğinde yapılacak bir müdahale durumunda Komutanlarına yardımcı olabilmek için planlar hazırlıyordu. Ocak 1971 sonlarında hazırladıkları dosyayı M.Batur'a verdiler. Dosyanın içeriği genellikle Doğan Avcıoğlu'nun görüşlerini yansıtıyordu. Bir Devrim öngörülüyor, Devletin yeni düzenini gösterir bir Anayasa taslağı, Devlet düzeni şeması, alternatifli isimler içeren Bakanlar Kurulu listesi, Bakanlar Kurulu'na verilecek direktif, Basın-Yayın ve TRT ile ilgili bölümleri kapsıyordu.

Batur anlatıyor:

"Dosyayı dikkatle inceledim ve gördüm ki,

- İlkeler bölümü üzerinde bazı farklı görüşlere,
- Uygulama şekli üzerinde çok farklı düşüncelere sahibim ve dosya içindekileri benimsemem mümkün değil."

Dosyada ilkeler iki değişik tarzda yazılmıştı.

1'inci şekil:

1. Toprak reformunun gerçekleştirilmesi,
2. Tanım reformunun gerçek anlamı ile uygulanması,
3. Sınai alanda reform,
4. Eğitimde reform,
5. Dış ticaretin devletleştirilmesi,
6. Yeraltı kaynaklarının devletleştirilmesi,
7. Bankaların devletleştirilmesi,

8. Büyük müesseselerin devletleştirilmesi,
9. Dış siyasetin bağımsızlık esasına göre yeniden tesbiti,
10. Sosyal güvenlik reformu,
11. İdari reform,
12. Vergi reformu (gerekirse para reformu dahil),
13. Silahlı Kuvvetlerde reform.

2'nci şekil:

1. Toprak ve Tanm devrimi,
2. Dış ticaret, Bankacılık ve sigortacılığın devletleştirilmesi,
3. Yer altı kaynaklan ve ormanlann devletleştirilmesi,
4. Çelik, monta], hidro-elektrik, ilaç, lastik, margarin sanayiinin devletleştirilmesi,
5. Sahillerin ve gerekli görünen şehir arazilerinin kamulaştırılması ve kamu yararına işletilmesi,
6. İdarenin devrimci ilkelere göre yeniden kuruluşu,
7. Vergi devrimi,
8. Sağlık hizmetlerinin sosyalize edilmesi,
9. Milli Eğitimin devrimci ilkelere göre yenlden kurulması,
10. Ağır sanayi kurulması,
11. Dış politikada reform,
12. Ülke çapında ve halkın her kesimini kapsayacak sosyal güvenlik reformu,
13. Silahlı Kuvvetlerde reform,
14. Kalkınmayı sağlayacak iskân ve konut politikası.

Bakanlar Kurulu Listesi(179)

1. Başbakan Yardımcısı.
2. Adalet Bakanı: Prof.Bahri Savcı, Miraç Aktuğ.
3. Bayındırlık Bakanı: Yük.Müh.Sedat Özkol, Şükrü Kaya.
4. Çalışma Bakanlığı: Necdet Şehmuz, Erciş Kurtuluş.
5. Dışişleri Bakanlığı: Sezai Orkunt, Osman Olcay.
6. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: İhsan Topaloğlu, Mehmet Erdemir.
7. Gümrük ve Tekel Bakanlığı: Sabahattin Teoman, Cemal Silahoğlu.
8. İçişleri Bakanı: Enver Koray.
9. İmar ve İskân Bakanlığı: Selâhattin Babüroğlu, Halit Karababa, İlhan Tekeli.
10. Köy İşleri Bakanı: O.Nuri Koçtürk, Cevat Geray.
11. Maliye Bakanlığı: Ziya Kayra, Erhan Işıl.
12. Milli Eğitim Bakanlığı: Prof.Fehmi Yavuz.
13. Milli Savunma Bakanlığı: Fakih Özfaklh.
14. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı: Prof.Nusret Fişek.
15. Sanayi Bakanlığı: Tahsin Yalabuk.
16. Tarım Bakanlığı: Oğuz Atalay.
17. Orman Bakanlığı: Celâl Göydün.
18. Ticaret Bakanlığı: Adnan Başer Kafaoğlu, Selâhattin Özmen.

(179) Sonradan öğrendiğime göre Bakanlar Kurulu listesini hazırlayanlar bu listede adları yazılı sivil kökenli Bakan adayları ile hiçbir temasta bulunmamışlardı. Dolayısıyla listede isimleri olanların durumdan haberleri yoktu. Başka listelerde olabilir.

19. Turizm ve Tanıtma Bakanı: Nejat Erdem.
20. Ulaştırma Bakanlığı: Hilmi Özgen, Nedret Utkan.
21. Gençlik ve Spor Bakanı: Halit Çelenk, İrfan Solmazer.
22. Devlet Bakanlığı: Memduh Aytür, Numan Esin.
23. Devlet Bakanlığı: Attila Sönmez, Orhan Kabibay.
24. Devlet Bakanlığı: Mucip Ataklı, Şaban Demir.
25. Plan Koordinasyon Bakanlığı: O.Nuri Torun, Attila Karaosmanoğlu.
26. Basın Yayın: Sabahattin Selek, Altan Öymen(180)

Batur, dosyayı inceledikten sonra yazılı görüşlerini içeren bir metni 30.1.1971 günü kendilerine verir. (Aşağıda Batur'un ayrıntılı görüşlerinden dikkate değer olan paragraflara yer verilmiştir.)

Yazılı görüşlerimin önemlileri şunlardı:

- Rejimin adı güzel, ancak Kemalizmle alakası yok ve Atatürk'ün ruhunu muazzep eder.
- Yemin şekli dosyada yok.
- Hangi devletin anayasasında "bağımlıdır" diye yazar.
- Siyasal düşünce, yasa önünde eşittir deniyor, halbuki sistem partileri kapattığına göre hiçbir siyasi eleştiri ve çizdiği sınır dışında serbestiyet vermiyor ki.
- Kararname ile sendika ve cemiyetler kapatıldığına göre, bunlar lüzumsuz masrafa neden olacak kukla örgütler olmaktan ileriye gidemez, aynı zamanda kısa bir süre sonra devrime karşıt bir mahiyet alabilir.
- Devrim Kurulu yalnız asker kişilerden kurulu. Denenmiş ve fiyasko ile sonuçlanmış usulleri ufak farklarla tekrar denemenin ne faydası var (Milli Birlik Komitesini kastediyorum).
- Orduda askeri hiyerarşi ve disiplin bozulacaktır.
- Biri siyasetle meşgul olur general ve subay, diğeri olmaz general ve subay diye iki sınıf meydana gelecek. Kıskançlık, tenkit ve derhal karşı örgütlenme meydana gelecek ve tabii ki 2'nci grup adeden çok daha fazla olduğu için 1'inci grubu ilk fırsatta tasfiye edecek ve bir fasit daire içine girilecektir.

Kabine Teşkili ile ilgili olarak

- Bu kabine (ilişik listedeki) bir örnek dahi olsa, kabine teşkilinde daha şimdiden arkadaşlık, his, vefa, balans kurma faktörlerinin ehliyetin üstünde tutulduğu görülmektedir.

Teklif ve Proje Üzerinde Şahsi Görüşlerim

- Evet, bugün Türkiye'nin bir ekonomik ve sosyal bünye değişikliğine kati ihtiyacı vardır. Fakat açıklanan sistemde, hürriyetler kısıtlanarak ve insan faktörünün yaratıcılığı, çalışma hırsı, rekabeti ve hasletlerinden istifadeyi mümkün kılmayan çok katı bir bünye değişikliğine gidilmek istenmektedir.
- Keza bir seyyarede tek başımıza yaşamıyoruz. Dünya üzerindeki devletlerin çoğu ile siyasi, iktisadi, askeri ilişkilerimiz vardır. Batı alemi bu sistem ve tutumu tasvip etmez. "Etmezse etmez," meseleye cevap teşkil etmez. Taviz verirsek Doğu Bloku ve Kızıl Çin'den destek görürüz. Bu ise Türkiye'nin felaketi olur.

(180) M.Batur'un kasamda sakladığım dediği bu listedeki kişilerin çoğu 9 Martçı olarak bilinirler ve 12 Eylülden sonra tutuklandılar. Bu adeta ihbar bir listeydi. E.Y.

- Silahlı Kuvvetlerin bir kısmının koyu politika içine sokulması, milletin son dayanağı olan Türk Silahlı Kuvvetlerini çok çabuk yıpratır. O zaman Türkiye'yi kurtaracak başka hangi güce başvurulacaktır.

- Sistem devamlılık esasına dayanmakta, bir geçiş ve yerleştirme döneminden sonrası için elastikiyet ve başka şekle geçişi tanımamaktadır.

Netice: İnanmadığım bir şekil ve sistem içinde bulunamam.

Muhsin Batur'un bu değerlendirmesine devrimci hareketin asker kanadından çok sert bir cevap geldi. 3 Mart 1971'de oldukça uzun olan metin "BİZ KOMÜNİST DEĞİLİZ." diye başlıyor ve şöyle devam ediyor: "Dün akşam (1.2.1971) havacılar bir araya geldik, liderimizin görüşleri enine boyuna incelendi. Mütalaanın son cümlesi hepimizi çok tedirgin etti. Yüzde yüz inandığımız liderimizle bu derece keskin çizgilerle ayrı düşmemiz gerekir kanaatindeyiz. Aramızda yeteri kadar irtibat yok, sizin bize çok yalnız olduğunuzu, fikri tartışmalar yapmadığınızı, dolayısıyla endişelerinizi gidermediğinizi biliyoruz ve hak veriyoruz."

Diğer paragrafların ardından son kısımda devlet başkanı, başbakan, genelkurmay başkanı ve üst komuta heyetiyle ilgili olarak 10 kişinin kod adları yeralıyor. Batur bunların kim olduğunu daha sonra açıklayacaktır.(181)

Olacak iş değildi. Ülkenin Cumhurbaşkanı ve komutanlar,
Başbakan'ın yemeğinde aniden sofradan kalkıp,

"sis basıyor" diyerek oteli terk ediyorlar...

Demirel huylanır ve meteorolojiyi arar.

---

12 Şubat 1971. Bursa'da TOFAŞ fabrikasının açılış töreni vardı. C.Sunay'ın aracı önde gidiyor, Demirel'in aracı Cumhurbaşkanı'nı takip ediyordu. Sonrasını Süleyman Demirel anlatıyor:

"Tabii oralarda halk bana karşı çok muhabbetlidir. Yol boyunca insan seli... Danaları hazırlatmışlar. Benim sonradan öğrendiğim, Sunay gelince *'Bu değil... bu değil...'* diyorlarmış ve danayı kesmiyorlarmış. Sunay geçiyor, ben gelince kesiyorlar danayı. Ben ayarlamış değilim ki bunu. Belki oradaki hata arka arkaya gitmek, ama bilemezsin ki böyle hatalar olabileceğini. Bunlar ancak yaşanarak öğrenilir. Sonradan öğreniyoruz ki, *'Bu kurbanlar bize değildir, arkadan gelenlere aittir'* filan diye konuşulmuş arabanın içinde."

Kafile Bursa'ya bu havada geldi. Yapılan resmi törende Demirel konuşurken yanyana oturan Sunay ve Tağmaç'ın suratları asıktı. Kısa bir törenden sonra fabrikanın açılışı yapıldı. Sonra da öğle yemeği için Çelik Palas Oteline gidildi. Ne olduysa orada oldu.

---

(181) Ayrıntılar için bkz. Ersal Yavi, "İhtilalci Subaylar", Cilt:3, s.168 vd.

Süleyman Demirel: *"Zaten oraya gittiğimiz zaman onların o akşam Eskişehir'de bir toplantı yapacakları, binaenaleyh yemekten sonra Eskişehir'e gidecekleri bana söylenmişti. Ve tabii yemek biraz uzunca sürdü. Bir an evvel kalkıp gitmek gibi bir durum oldu. Belki nazik bir hareket de değildi. Onu da söyleyelim."*

Olacak iş değildi. Ülkenin Cumhurbaşkanı ve komutanlar, Başbakan'ın yemeğinde aniden sofradan kalkıp, "sis basıyor" diyerek oteli terk ediyorlardı. Demirel, kuşkulanıp, Meteoroloji'yi arattı. Hiçbir yerde sis emaresi yoktu. Bunun üzerine Eskişehir'e haber uçuruldu. Sunay ve komutanların izlenmesi istendi.

1971 Türkiyesi'nde Başbakan, Cumhurbaşkanı'nı izletiyordu. Gelen raporlar kuşkulanılan gerçeği ortaya koydu. Sunay, Eskişehir Hava Üssü'nde komutanlarla darbe toplantısındaydı.

Süleyman Demirel: "Sonra ben 3-5 gün sonra rahmetli Sunay'a sordum. Dedim ki *'Bunlar size Eskişehir'de Cumhurbaşkanlığınızın devamını vaadetmişler. Bir müdahale gibi bir şey düşünüyorlarmış'* dedim. Çok sıkıldım ama... Dedi ki, *'Süleyman Bey, Süleyman Bey'* dedi, *'Ben 22 Şubatı da, 21 Mayısı da gördüm. Binaenaleyh ben o çeşit oyunların içine girmem'* dedi ve *'Benim sezgilerime göre öyle bir hareket de yoktur.'* dedi."

Cumhurbaşkanı, Başbakanına gerçeği söylememişti. Oysa Eskişehir'de müdahalenin son rötuşları yapılmış, roller dağıtılmıştı.(182)

9 Martçıların Tasfiyesi Bir Taraf Omuzlarının Gücünde, Diğer Taraf Makyavellst Politika İçindeydi

9 Mart tasfiye edilen görüş, Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki radikal görüş ve eğilimleri ve bağımsızlaşmayı önermekteydi. 12 Mart ise tutucu görüş ve eğilimlerle, vardığı sonuçlar itibariyle dışa bağımlılığı simgeler. Bu açıdan 9 Mart bir dönüm noktasıdır. Sözü geçen iki eğilimden biri diğerini tasfiye ettikten sonra 12 Marta gelinmiştir. 9 Marta kadar, 9 Martçılar 12 Mart muhtırasını verenlerle beraberdirler. Bu tarihten sonra ise bu grubun herhangi bir aktivitesi ve eylemi olmamıştır. Bu duruma göre, hem 12 Mart muhtırasını verenler, hem de 9 Martçılar aynı potaya konup suçlanamazlar.

13. Yapılmak istenen neydi? Sunay-Tağmaç ve Türün üçlüsünde simgelenen güçler, Gürler-Batur-Kayacan üçlüsünü buna engel görüyorlar ve onları bertaraf etmek istiyorlardı.

14. Bu senaryo içinde, iktidar kavgası yapan iki klik birbiriyle açık mücadeleye girişecek kadar kuvvetli olmadığı için, başka yollar dene-

(182) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.185.

mekteydiler. Sunay-Tağmaç ikilisi kendi yeteneklerini veya yeteneksizliklerini çok iyi bilen kişilerdir. Buna rağmen, Türkiye'nin çok önemli bir döneminde senelerce gizli ve açık iktidar olmayı başarmışlardır. İktidar olmalarına da, 10 seneden beri, bütünleştikleri örgütlere borçludurlar.

Olayların zorlaması sonucu doğan bu ilişkiden, her iki taraf da memnundur. Çünkü örgütler ve onların bağımlı olduğu dış güçler de bu iki kişiyi, kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktadırlar.

15. Bir taraf omuzlarının gücüne, diğer taraf Makyavelist bir politika içinde, entrikanın her türlüsünden yararlanarak mücadele edip birbirini temizlemek istemişlerdir.

21. 9 Mart bir dönüm noktası olup, Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki radikal görüş ve eğilimler ile bağımsızlaşmayı hedef alan bir tarzı önermekteydi. 12 Mart ise tutucu görüş ve eğilimlerle, dışa bağımlılığı simgeler. Bu nedenle yaşayabilmesi için ilk işi, 9 Martçı görüşü bertaraf etmek olmuştur.

Oysa, Muhsin Batur 12 Marttan sonra Gürler'den de umduğunu bulamamanın etkisi ile karşı grubun kendi desteğini sağlayan, Hava Kuvvetlerindeki genç subayların kıyımına seyirci kalmıştır. Ne yazık ki, bu kadarla da yetinmeyip, onların ağzı ile dün desteğinden yararlandığı bu kişileri suçlamıştır.

Kendilerince oluşturulan bu ortamda, Sunay-Tağmaç-Türün üçlüsü, General Tevfik Türüng'ten de yararlanıp, Hava Kuvvetleri'nin genç subay kesimini budayınca, Türün'ün deyimi ile Batur "avize gibi" tavanda asılı kalmıştır. Gürler'in ise hesabının başka olduğunu olaylar göstermiştir.

Bu nedenle, bu grubun 12 Marttan sonra bir eğilimi ve görüşü olduğunu söylemek hatalı olur. Gerçekte bu grup 12 Marttan önce 9 Martta tavsiye edilen görüşü, kendi şahıslarında yansıtmışlardı. Bu görüşü, (Jön Türk geleneğine uygun, küçük burjuvanın asker kesimine dayalı, Atatürkçü anlayışla, 27 Mayıs Anayasası'na daha da sosyal içerik vererek, zamanla halkla bütünleşme amacına yönelmiş ve bir ölçüde, tam bağımsızlığı kendine şiar edinmiş burjuva radikalizmi olarak niteleyebiliriz.)

Zoraki Beraberlik Tarih 22 Ocak 1971. O günkü Milli Güvenlik Kurulu toplantısı, hayli tartışmalı geçiyor. Hükümet kanadı, suçlamaları kabul etmiyor ve "Askeri Cunta gelse ne yapacak?" deniliyor. Toplantıdan o gün de sonuç çıkmıyor. Ancak, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, kamuoyunu tatmin için, bir tebliğ yayınlanmasını ister. Tebliğ metni üzerinde de anlaşmazlıklar çıkınca, komutanlar Köşk'ün arka kapısından gazetecilere görünmeden çıkarlar. Gerçekte yanyana duran generaller arasında da ciddi anlaşmazlıklar vardır ve bunlar kısa bir süre sonra su yüzüne çıkacaktır. Cuntacılar Kara ve Hava karargahlarında aylardır çalışarak bir müdahalenin planını yapmışlar ve hazırlıkları tamamlamışlardı. Plana göre TSK, Gürler-Batur ikilisinin öncülüğünde yönetime el koyacaktı. Planda Tağmaç'a yer yoktu.

Cumhuriyet

Ordu, şartları uygulanmazsa yönetime el koymaya kararlı olduğunu bildirdi

Komutanların ültimatomu üzerine Demirel istifa etti

KOMUTANLARIN STEĞİ ÜZERİNE

YENİ ASIR

Hükümet istifa etti

"Darbeyi MİT biliyordu. Bize haber vermedi. Aksi halde tedbir alabilir, hepsini emekli edebilirdik." diyen, olayların bu hale gelmesinde büyük sorumluluğu olan Başbakan Demirel'in 1964'teki çok parlak çıkışı ve Ordu üst kademesiyle olan ilişkileri giderek tersine dönmüş, Sol tarafından kukla bir hükümetin başkanı ilan edilmişti; 12 Eylül günü generallerin meclise gönderdikleri zarfın okunması ile ilk raundu kaybedecekti. Yapacak bir şey kalmamıştı. Ordu, silah elde bekliyordu. Sunay *"Beni de devre dışı bıraktılar."* derken, Mecliste bir iki vekil dışında umduğu desteği bulamamış, Meclis TSK'ya teslim olmuştu. Basın ve muhalefet tepkisizdi. Demirel yaşamının en zor kararını verdi. İstifa edecekti.

"Evet, muhtırayı imzalarken ağladım."

M.Tağmaç

M.Batur anlatıyor:

11 Mart günü Memduh Paşanın çağırısı üzerine saat 17.30'da üç Komutan Genelkurmay'a gittik ve konuşmaya başladık. Memduh Paşa çok sinirliydi. Bizlere hitaben: *"Açık konuşalım, son üç gündür bir ihtilâl havası ve hazırlığı içinde yaşıyoruz, ne oluyoruz?"* dedi.

Evet Genelkurmay Başkanı Batur'dan açıkca 9 Martın hesabını soruyordu. Batur'un ne yanıt verdiğini bilemiyoruz; ancak 9 Martın karşılığı ve ne olacağı bir gün sonra ortaya çıkacaktı. Türkiye yakın çağ tarihine "12 MART MUHTIRASI" olarak geçecek süreç başlayacaktı.

10 Marttaki Genişletilmiş Yüksek Komuta Konseyi toplantısından sonra, 11 Mart sabahı da komutanlar, bir kere daha bir araya geldiler ve günlerden beri geliştirdikleri muhtırayı son defa gözden geçirip imza ettiler. Başlangıçta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, muhtırayı imzalamak istemedi. Muhsin Batur muhtıra metni üzerinde bazı ilaveler yaptı.(183)

---

(183) Muhtıranın imza anını daha iyi aydınlatmak için tam iki yıl sonrasına, 1973 yılının mart ayına uzanmak istiyoruz.

Gürler-Batur ikilisi ile Tağmaç-Eyiceoğlu ikilisi arasında bir yakınlık yoktu.

Tağmaç'ın emeklilik süresi 1 Eylülde doluyordu. Gürler ise ağustos ayında Genelkurmay başkanı olmadığı takdirde süresi ağustosta dolduğundan 1 Eylülde otomatikman emekli olacaktı. Tağmaç, Faruk Gürler'i kendisiyle beraber emekliliğe sürüklemeye karar vermişti. Bütün aracılara, ricacılara rağmen daha önceden, ağustos ayında emekliliğini isteyen dilekçeyi vermiyordu.

Genelkurmay Başkanı konuşmasına şöyle devam etti: *"12 Mart Muhtırası'nı imzalarken ağladığımı herkese, beni küçültmek maksadıyla yaymışlar. Evet muhtırayı imzalarken ağladım. Ben asker ocağında yetiştim. Bizim gözlerimizden kolay kolay yaş akmaz. Kendimizi düşünmeyiz. Bizi memleketin atisi ilgilendirir. 27 Mayıstan sonra Silahlı Kuvvetleri kışlasına iade için büyük gayretlerin içinde bulundum. Muvaffak olduk diyebilirim. Ama ah cuntacılık... Bunların iliğine işlemiş. Hangi mevkiye gelirse gelsinler ondan vazgeçmezler. 12 Mart Muhtırası çok daha ağırdı. Benim ısrarım sonucu bu şekli aldı. Muhtırayı imzalarken ağlıyordum. Hukukun dışına çıkıyorduk."*

Orhan Tokatlı, "Kaybolan Yıllar, 1961-1973", Doğan Kitap, 2000, s.455

12 MART MUHTIRASI

1- Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeşlik kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirmemiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2- Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla meclislerimizde değerlendirecek, mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alarak ve inkılâp kanunlarını uygulayarak, kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3- Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Orgeneral	Orgeneral	Orgeneral	Orgeneral
Memduh Tağmaç	**Faruk Gürler**	**Muhsin Batur**	**Celal Eyicioğlu**
Genelkurmay Başkanı	Kara Kuvvetleri Komutanı	Hava Kuvvetleri Komutanı	Deniz Kuvvetleri Komutanı

Celal Eyicioğlu Memduh Tağmaç Faruk Gürler Muhsin Batur

"Haber Müdürü sen misin?" "Al şu zarfı"

Doğan Kasaroğlu (TRT Haber Müdürü): "Saat 1:00'e doğru önde Musa Paşa, arkasında da iki tane albay TRT'ye geldiler. Havacı albayın adı Kenan Tunusluoğlu'ydu. Denizci albay da Fuat Uğur'du. Ellerinde bir sarı zarfla geldiler. Musa Paşa sarı zarfı bana uzattı: *'Doğan Kasaroğlu sen misin?'* dedi. *'Beni'* dedim. *'Haber Müdürü sen misin?' 'Benim', 'Al şu zarfı'* dedi. Aldık zarfı. *'Açabalir miyim'* dedim. *'Aç tabii'* dedi. Açtık, baktık; ihtilâl."

Muhtıra metni hemen mumlu kağıda yazılarak çoğaltıldı ve nöbetçi spikere verildi. O da metni kaptığı gibi, Haber Merkezi'nin arabasına atlayıp, Radyoevi'ne koştu. Saat tam 13:00'te TRT radyoları, tüm ülkeye nöbetçi spiker Çetin Çeki'nin sesinden ihtilâl bildirisini duyurmaya başladı.(184)

"Muhtıra", radyodan duyulur duyulmaz, ilk tepkiler de gelmeye başladı; tepkiler çoğunlukla, "Muhtıra"nın lehine görülüyordu; pek karşı çıkan yoktu... Aynı gün hükümetin istifası gelince, erken sevince kapılan bazı "Gençlik Örgütleri" ile "Kitle Kuruluşları" yayımladıkları bildirilerde, "Muhtıra"yı desteklemekte sakınca görmemişlerdi; bu kuruluşlar arasında, hemen aklımıza gelenler: Dev-Genç, TMGT (Türk Milli Gençlik Teşkilatı), TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası), DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu), DAD (Devrimci Avukatlar Derneği), ÜNAS (Üniversite Asistanları Derneği), THK (Türk Hukuk Kurumu) ve bazı Meslek Odaları vardı...(185)

Koca Meclisten Bir Kişinin Sesi Çıkabilmişti
"Muhtırayı Mecliste okutamazsınız."
"İtiraz ediyorum"
Demirel *"Hepsi kuzu gibi... Tek* ses yok ki arkamda."

Muhtıra radyodan okunduktan sonra, saat 15.00'te TBMM'de oturum açıldı. Oturumu Başkan vekili **Fikret Turhangil** yönetiyordu. Elinde sarı muhtıra zarfını tutuyor ve okutacağını söylüyordu. Milletvekilleri korku, şaşkınlık ve heyecan içinde yerlerinden kıpırdayamaz haldeydiler. Ses soluk kesilmişti. Birden Demokrat Parti milletvekili **Hasan Korkmazcan** ayağa kalktı ve *"İtiraz ediyorum,"* dedi. Koca meclisten bir kişinin sesi çıkabilmişti. Korkmazcan devamla: *"İçtüzük gayet açıktır. Burada ya Cumhurbaşkanlığı tezkeresi okunur ya Başbakanlık tezkeresi okunur ya da Meclis Başkanlığı tezkeresi okunur. Ordu tezkeresinin okunması diye iç tüzükte bir*

(184) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.200.
(185) Ertuğrul Alatlı, "Müdahale", Alfa, İstanbul, 2002, s.2.

hüküm yoktur. Bu nedenle söz konusu muhtırayı Meclis'te okutamazsınız."

Korkmazcan'ı kendi partisinden arkadaşları da dahil kimse desteklemiyor. Başkan Vekili Turhangil de, komutanlardan gelen metni okutmakta içtüzüğe aykırı bir durum ve sakınca görmediğini söylüyor. Metin okunmaya başlıyor.(186)

Süleyman Demirel (Başbakan): "Bir Cumhuriyet'e ve bir Parlamento'ya bir kişi, iki kişi sahip çıkarak bir yere varamazsınız. Gönül ister ki herkes ayağa kalksın. Bir kişi çıkıyor. Esas mesele muhalefetindir. Muhalefet kalkıp 'Ne oluyor' diyecek. Hep kuzu gibi... Tek ses yok ki arkamda... güç yok. Nasıl, neyle gideceğim güvenoyuna, vesaireye? Yani bir de güvensizlik oyu alıp, kendimi muhtıranın hedefi olmaktan çıkarıp, Meclis'in hedefi mi olayım?"

Yapacak bir şey kalmamıştı. Ordu, silah elde bekliyordu. Sunay *"Beni de devre dışı bıraktılar."* diyordu. Meclis sessiz, basın ve muhalefet tepkisizdi. Demirel, yaşamının en zor kararını orada verdi. İstifa edecekti.

Başbakanın Makam Aracının Şoför Koltuğu Boştu Şoför Arabayı Çalıştırmış ve Ortadan Kaybolmuştu

4.5 saate yakın süren toplantının sonunda Bakanlarına; *"Bu yolla hiç olmazsa Meclis'in kapısını açık tutabiliriz,"* dedi. Bir beyaz kağıda *"Muhtırayı anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvecehesinde Hükümetimin istifasını saygı ile arz ederim."* diye yazdı ve imzaladı. Sonra da tek tek bütün bakanlar imza attılar. Saat tam 19:21'de Demirel, Başbakanlık kapısında göründü. Yüzünde flaşlar patladı. İsteksiz gülümsedi. Hiçbir şey söylemedi. Makam arabasına doğru yürüdü. Ama şoför koltuğu boştu. Şoför arabayı çalıştırmış ve ortamdan kaybolmuştu. Acele bir şoför bulundu. Arabaya binildi ve müstafi Başbakan Güniz Sokak'a doğru yola koyuldu.(187)

12 Mart günü yapılan ve dört saat süren Bakanlar Kurulu toplantısında, Silahlı Kuvvetler'in Devlet Radyosu'nda okunan muhtırasının Türk Ceza Kanunu'nun "Devlet aleyhine işlenen suçlar" bölümüne girdiğinden muhtıraya imza koyan komutanların derhal emekliye sevk edilmesi ve haklarında cezai kovuşturma yapılmak üzere, konu ait olduğu adli mercie intikal ettirilmelidir, şeklinde bir direniş ve daha başka seçenekler üzerinde tartışıldı. Sonuçta *"Parlamentoyu açık tutma ümidi kaybolmamıştır. Rejimi normal hale getirmek için mücadele gereklidir. O halde hükümet istifa edecek ve parlamentoyu kurtaracaktır."* Bütün üyeler bu son görüş üzerinde birleştiler.

(186) Orhan Tokatlı, "Kaybolan Yıllar, 1961-1973", Doğan Kitap, 2000, s.409.
(187) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.211.

Demirel Karşıtları ve Solcular *"Bolyoz indi, Demirel bitti."* Sevinci İçinde Darbecilere Alkış Tutuyorlardı Balyozun Kendi Kafalarına İneceğini Anladıklarında İş İşten Geçmiş Olacaktı

13 Mart sabahı gazete satan çocuklar heyecanla *"Hükümet istifa etti."* diye bağırıyorlardı. Başbakan Demirel, 4 generalin tek sayfalık bir muhtırasıyla devrilivermişti.

Demirel'i deviren 4 general o sabah Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde ilk kez kameraların önüne çıktılar. Sabah gazetelerini onlar da okumuş ve memnun olmuşlardı. Gazeteler özellikle sol örgütlerin muhtıraya destek mesajlarıyla doluydu. **Dev-Genç, DİSK, Türk-İş, Türk Hukuk Kurumu, Türkiye Öğretmenler Sendikası gibi pek çok örgüt, tam bir şaşkınlık içinde müdahaleye alkış tutuyordu. Muhtıranın altında reformist olarak tanınan Gürler ve Batur'un imzalarını görünce kendilerinden yana darbecilerin kazandığını sanmışlardı.** 13 Mart günü Çankaya'da Faruk Gürler'i gülümseten de buydu. Aynı gün, sol basın da talihsiz bir deney yaşıyor, yıllarca demokrasiyi savunan nice yazar, generallere destek yazıları yazıyorlardı.

"Balyoz indi, Demirel bitti" sevinci içindeydiler. Balyozun asıl kendi kafalarına ineceğini anladıklarında iş işten geçmiş olacaktı. O gün, yüksek sesle ifade edilen tek tepki, AP'li Senato Başkanı Tekin Arıburun'dan geldi. Arıburun'un muhtıra metnini Senato'ya okuttuktan sonra komutanları eleştirmesi AP'lilerin alkışlarıyla karşılandı. CHP ise sessizdi. 12 Marta hâlâ teşhis koyamamışlardı. Oysa herkes İnönü'nün ne diyeceğini merak ediyordu. Paşa, beklenen çıkışı 12 Marttan tam 3 gün sonra, Meclis grubunda yaptı.

Ali İhsan Göğüş (CHP Milletvekili): "Fevkalade şiddetli bir çıkış yaptı. Dedi ki, 'Bir Meclis'e askeri kıta gibi 'şunu söyle, bunu böyle yapacaksın' demeye imkan yoktur. İcranın emri altında bulunan kumandanların takdir edeceği veya tenkit edeceği ölçüye göre hükümetler kalacak veya kalmayacak. Böyle bir düzen demokratik düzen değildir. Biz demokratik rejim dışında bir rejim kabul etmeyeceğiz." diyordu. Ancak bu ve "demokratik rejim" sözcüklerini daha en az 12 yıl boyunca Türkiye'nin gündeminden çıkarılacağını çoğu kişi bilmiyordu.

Darbe bu defada evlatlarını yemeğe başlayacak, **5 general, 1 amiral ve 35 albay** o gün apar topar emekliye sevk edileceklerdir. Gürler ve Batur'un bilgisi dahilinde, onların karargahlarında Demirel'i devirme hesapları yapanlar, yine Gürler ve Batur'un bilgileri dahilinde hem de devrik Demirel'in imzasıyla tasfiye edildiler.

Daha bir hafta önce hazırlanan "Devrim Anayasası'nda Başbakan Yardımcısı olan Tümgeneral Celil Gürkan, şimdi emekliydi. Daha sonra da Ziverbey işkence köşküne götürülecek, kendi tanımlamasıyla "Zenda mahkumu" gibi zincire vurulacaktı.

Başbakanlık verilecek Muhsin Batur ise arkadaşlarının tasfiyesini izlemekle yetindi.

M.**Batur**: *"Eee tabii. Ama bunlar en sivri olanlar tabii. Yani çok ufak bir tasfiye. Belki olayın içinde 100 kişi vardı. 200 kişi vardı."*

İnönü, o gün grupta yaptığı konuşmada *"Çok önemli bir 24 saat geçirdik"* dedi. O 24 saat içinde İsmet Paşa, darbenin karşısından, yanına geçmişti.

"9 Mart" dosyası böylece kapandı.

"12 Mart"ın hesaplaşması asıl şimdi başlıyordu...(188)

Üst Komuta Heyetinin Taktiği Neydi?

"12 Mart Muhtırası, aşağıdan bir hareketin önüne geçti. Radikal ve reformist görünen bir adım atarak hareketi etkisiz hale getiren komutanlar, inisiyatifi ile geçirip asi subaylara(!) ve onların sivil müttefiklerine tam zamanında karşı koydular."

F.Ahmad

Bu müdahalenin nedenleri ve zamanlaması, hâlâ anlaşılır olmaktan uzaktır. Muhtıra, Meclisi ve hükümeti, "Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği... ciddi bir şekilde tehlikededir..." sonucuyla birlikte, "ülkeyi anarşiye, kardeş kavgasına, toplumsal ve ekonomik huzursuzluğa" sürüklemekten sorumlu tutuyordu. Müdahalenin gerekçesi buydu. Eğer nedenler bunlardıysa, bir yıldan fazla bir süredir bunlar zaten vardı. O halde zamanlama önem kazanıyor. Öyle görünüyor ki, generaller de dahil, Yüksek Komuta çemberinin dışındaki subayların müdahalede bulunacağı haberleri muhtıraya neden oldu. Daha Batur'un birinci muhtırasından beri, böyle bir müdahale konusunda kuşkular vardı; Batur'dan bile, böyle bir hareket önderlik etmesi istendiği söylenir.(189)

Komplocular Yüksek Komuta'ya yakın generallere yaklaşıp gelmekte olan müdahaleden söz ettiler. Generaller de Yüksek Komuta'yı haberdar etti. (Bu durum, Tağmaç'ın subay ve komutanlarla, bir uzlaşma sağlamak ve Silahlı Kuvvetleri gizli bir klikten çok bir kurum gibi oyuna dahil etmek için tasarlanan toplantılarını açıklar. Bu, 1961'de Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kuruluşundan beri komutanların kullandığı bir taktikti.) Böylece 12

(188) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.216.

(189) Uğur Mumcu'nun Devrim 50, 29 Eylül 1970'teki makalesi, Metin Toker, "Solda ve Sağda Vuruşanlar 1971".

Mart Muhtırası, aşağıdan bir hareketin önüne geçti. Radikal ve reformist görünen bir adım atarak hareketi etkisiz hale getiren komutanlar, inisiyatifi ele geçirip, "9 Martçı" olarak bilinen subaylara(!) ve onların sivil yandaşlarına tam zamanında karşı koydular.(190)

Daha sonra bunların her biri tek tek gözaltına alınacak ve Ziverbey Köşkü'nde işkenceye tabi tutulacaklardır. 1970'li yıllarda Kontrgerilla tartışmaları da böylece başlamış oluyordu.

Geç Gelen Acı İtiraf

"Eksik ve yanlış bir müdahale yaptık."

M.Batur

Darbecilere Muhtırayla Hükümeti Deviriyorlar
Dört Gün Sonra N.Erim Başbakan Olarak Atanıyor
Ama Darbeci Üç Kuvvet Komutanının Bundan Haberleri Yok

12 Martın üzerinden bir hafta geçmişti ve ülke hâlâ başbakansızdı. Herkes, generallerin bulacağı "tarafsız ve partilerüstü" başbakanı bekliyordu. Oysa muhtırayı veren generaller de aynı beklenti içindeydiler. Bekledikleri haber, bir cenaze merasiminde yanlarına geldi. Hem de hiç beklemedikleri bir şekilde.(191)

M.Batur anlatıyor: "Tümgeneral **İzzet Atalay** beklenmedik bir kalp krizi sonucu hayata gözlerini yummuştu. Cenaze töreni için 17 Mart günü Maltepe Camiine gitmiştik. Biz dört Komutan yan yana dururken, yanımıza Nihat Erim geldi ve bizlere yavaşça Başbakanlığa atandığını söyledi. Zannediyorum Memduh Paşa hariç, biz durumu orada kendisinden duyduk. Erim'in Başbakanlığa atanması resmen 19 Martta gerçekleşti; neyse haberi biz halktan evvel duymuştuk."(192)

Memduh Paşa hiç şaşırmadı. Çünkü biliyormuş. Çankaya'da konuşulmuş. Yani biz 12 Marttan birkaç gün sonra devre dışı kaldık. Üçümüz de.

3 generalden habersiz Erim'e Başbakanlığı veren, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'tı. O cenaze töreni, muhtıradaki 4 imzanın sahipleri arasındaki uyumun da cenaze töreni oldu. Daha 12 Martın haftası çıkmadan, cunta dağılmıştı. Artık ipler Tağmaç'ın elindeydi. Ertesi gün, Nihat Erim İnönü'den izin alıp, CHP'den istifa etti. Sonra da Çankaya Köşkü'nde düzenlenen bir törenle Hükümeti kurma görevini Sunay'dan aldı.(193)

(190) F.Ahmad, a.g.e., s.243., 244.
(191) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.217.
(192) Batur hatıralarının yayınlandığı 1985 yılında şöyle yazıyor: "Bu atamanın nasıl gerçekleştiği konusunu ne o zaman ne de sonradan kimseye sormadım, bugün bu konunun doğrusunu bile Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri General Cihat Alpan hayatta, eğer kendisi açıklarsa tarihe hizmet etmiş olur kanısındayım."
(193) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.218.

Askerlerin Nafile Programlarının Havada Kalışı Muhtıra Yazıp Şu Şu Reformlar Yapılacaktır Demek Kolay

Başbakan Erim olmayacak duaya amin demekle meşguldü. 2 Nisan 1971'de Millet Meclisi ve Senato'da, Hükümet programını okudu. Programda şu hususlar dikkati çekiyordu.

• Anayasa'nın gösterdiği doğrultuda yapılması zorunlu reformların hiç beklenilmeden gerçekleşmesi zorunludur. Bu nedenle Türk kamuoyu karşısına "Reform Hükümeti" olarak çıkıyoruz.

• Atatürk ilke ve devrimleri tüm olarak uygulanacaktır. Laiklik ilkesi tam olarak uygulanacaktır.

• Ön planda yapabileceğimize inandığımız ve yapmaya kararlı olduğumuz reformlar şunlardır:

Toprak reformu, milli eğitim reformu, mali reformlar, hukuk ve adalet reformu, devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi **(idare reform)**, **enerji ve doğal kaynaklarla** ilgili reformlar. Erim, toprak reformu, laiklik, Atatürkçülük diyerek; devrimci tabanın tepkisini sindireceğini sanıyordu. Oysa yaptığı hatalar tam tersine yeniden anarşik bir ortam yaratacaktır.

Önceleri yeniden yapılanma ve reform teorileri üreten M.Batur, Erim programı için şöyle diyor: Görüldüğü gibi, bu program hiç olmazsa teoride; 12 Mart Muhtırası'nın Silahlı Kuvvetlerin ve bizim şimdiye kadar dile getirdiğimiz düşüncelerin tümünü kapsıyordu. O halde bu programın nesine karışacaktık? Biz gidişattan ümitlenirken, Nihat Erim, Hükümet programı Meclis'te tartışılırken, kendisinden beklenmeyen ve o günün ortamına göre siyasi gaf sayılabilecek bir söz sarf etti. Meclise hitaben dedi ki: *"Bu programı sizlerle, Parti liderleriyle birlikte gerçekleştireceğiz. Sık sık Sayın Demirel'i ziyaret edeceğim. O gelmezse ben gideceğim."*

Yanında değildik ki eteğini çekelim veya Meclis'te her zaman yapıldığı gibi kürsüye pusula gönderip durumu düzeltelim.(194)

Nihat Erim hükümeti, Parlamentodan 321 güvenoyu alarak göreve başladı. Bu "nafile" program uygulanabildi mi?... Büyük ölçüde hayır. Neden böyle oldu?.. Çeşitli nedenler var... Meclis aynı meclis, partiler aynı parti, "Kafa"lar aynı ve bütün bunlara ilaveten iktidardan uzaklaştığı için Adalet Partisi Genel Başkanı'nda kişisel bir burukluk ve kırgınlık var.

Hepsinden daha da önemlisi ise, yavaşlayıp duracağına, tam tersine anarşi tırmanmaya, olaylar artmaya başlayınca... Anayasa değişikliği, sert önlemler ve hürriyetlerin kısıtlanmasını isteyenler başta Org. Tağmaç ve bazı siyasi liderler olmak üzere hak ve güç kazanmaya başladılar.(195)

(194) Muhtıracı ve siyasetçi mantığının tipik bir göstergesi. Batur, Erim'in Demirel'den güvenoyu alabilmesi için ona muhtaç olduğunu nasılda fark etmiyor.
(195) M.Batur, a.g.e., s.313.

Başbakan N.Erim ***"Tedbirler balyoz gibi kafalarına inecektir."***
"Bu Anayasa bize lükstür." dedlyse de...

Sol eylemciler 12 Mart şaşkınlığını çabuk atlattılar. Ve Nisandan itibaren olaylar yeniden patlak verdi. Zaten çoğu üniversite kapalıydı ve 67 bin genç sokaktaydı. Muhtemel eylemlere karşı Ankara ve İstanbul'da kritik noktalar sıkı koruma altına alınmıştı ama yine de bankalar soyuluyor, bazı zenginlerin çocukları kaçırılarak fidye isteniyor ve yine sağda solda bombalar patlıyordu. Nisan ortası, 9 Mart örgütlenişini dışarı sızdırmakla suçlanan General **Atıf Erçıkan**'ın evi de bombalanınca Erim gürledi. Bir radyo konuşması yaparak o ünlü sözünü söyledi:

"Tedbirler balyoz gibi kafalarına inecektir."

Bu, yaklaşan depremin ilk sinyaliydi. Milli İstihbarat Teşkilatı, Bakanlar Kurulu'na 7 saat süren bir brifing vererek durumu özetledi: *"Aşırı sağ ve aşırı sol eylem hazırlığı içindeydi. Acilen önlem alınması gerekiyordu. Anayasa değiştirilmeli ve sıkıyönetim ilan edilmeliydi..."*

Hemen ertesi gün 11 ilde sıkıyönetim kararı alındı. Artık ülkeyi, Cumhurbaşkanı Sunay, Genelkurmay Başkanı Tağmaç ve MİT Müsteşarı **Fuat Doğu**'dan oluşan bir sacayağı yönetiyordu. Büyük reformlar vadederek işbaşı yapan Erim Hükümeti daha birinci ayın sonunda devre dışı kalmıştı.

27 Mayısta Askerin Getirdiği Anayasa'nın 40 Maddesi Yine Asker Tarafından Budanıyor

Sıkıyönetimden sonra sıra askerlerin ikinci isteğine geldi: Anayasa değişikliği...

Genelkurmay Başkanı Tağmaç,"*Sosyal uyanış, ekonomik kalkınmayı aştı,"* demişti. O halde bu uyanış engellenmeliydi. Askerin bastırması üzerine Başbakan Erim fazla direnemeyeceğini anladı ve o ünlü demeçlerinden birini daha patlattı:

"Bu anayasa bize lükstür" dedi.

Birkaç ay içinde 1961 anayasasının tam 40 maddesi budandı ve insan haklarına, kişi özgürlüklerine, toplu sözleşme ve grev hakkına, üniversite ve TRT özerkliğine tam bir darbe vuruldu.

27 Mayısta askerin getirdiği anayasa, 12 Martta yine asker tarafından geri götürülüyordu.(196)

İşler açıkcası sarpa sarmış, her kafadan sesler, eylemler, komplolar giderek tırmanmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda muhtıracılar züccaciye mağazasına girmiş fil misali her yanı kırıp dökmeye başlayacaklardır.

(196) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.223.

Paranoyaklaşan Bazı Odaklar Bırakın "Antiemperyalizm" Diyenleri, "Laiklik" ve "Kemalizm" Diyenleri Bile Düşman İlan Etmişlerdi

Bu işgüzar yetkililer(!) öyle bir süreç başlattı ki bırakın radikalleri, saçı uzun, sakalı olan kendi halinde insanlar sokaklardan toplanarak, er traşı yapılıyordu. Evlerdeki kütüphanelerden "Larousse" ansiklopedileri bile "Rus" kitabıdır diye götürülüyor, yüzbinlerce ata yadigarı müzelik antika silahlar, kama, yatağan, kılıçlar da güvenlik(!) nedeniyle toplatılıyordu. Tüm bunların kayıt ve envanteri tutulmamış, 1000 yıllık büyük bir etnografik tarih hazinesi yok edilmişti. Aydın'da Efelerle ilgili bir kitap çalışması yaptığım sırada, ünlü Efelerin evlat ve torunları, 12 Mart sonrasındaki silah(!) toplama sürecinde birçok Efe yadigari antika silahı korkudan Menderes Nehrine attıklarını söylediler. Neden? Çünkü sıkıyönetim sorumluları yaptıkları duyuruda, silahları kendiliğinden teslim edenler hakkında yasal işlem yapılmayacağını bildirmişlerdi. Buna rağmen, teslim edenler hakkında sonradan suç duyurusunda bulunmaktaydılar.

O günlerde fotoğrafçı bir arkadaşımla Silivri Yoğurt festivaline fotoğraf ve film çekmek için gitmiştik. Restoranda yemek yerken, tebdil kıyafette bizi izleyen polisler tarafından gözaltına alındık. Herkesin içinde *"onları yakaladık"* diye merkeze telsizle anons ettiğinde, çevredeki halkın büyük tepki ve hakaretlerine maruz kaldık. Bir süre nezarette ifademiz alındı, filmler makineden sökülüp el konuldu. Neden sonra bir yanlışlık yapıldığını söyleyerek, bizi serbest bıraktılar. Kendilerine *"Neden bizi gözaltına aldınız?"* dediğimde, fotoğrafçı arkadaşımın sakallı olmasından şüphelendiklerini söylediler. Oysa fotoğrafçı, Silivri eski Emniyet Amiri'nin oğluydu. Zaten bunu tespit etmemiş olsalardı, herhalde günlerce hangi berbat nezarette gözaltında kalacak, işkence görecektik.

Yönetimin bu akıl dışı davranışlarına binlerce örnek verilebilir. Ancak durum giderek öyle bir hal aldı ki, her şey kontrolden çıktı. Neredeyse kışla mantığı ile kimi zaman bölükte birinin muzırlığı yüzünden tüm bölüğün cezaya çarptırılması gibi, birilerinin eylemleri nedeniyle özellikle tüm aydınlara suçlu veya potansiyel suçlu gözüyle bakıldığı garip ve insafsız bir durum ortaya çıktı.

Erim ve Türün'ün Balyozları Aydınların Kafasına İnliyor Hem De Ne İniş

17 Mayıs 1971 günü İstanbul'da Divan Oteli'nin yanındaki Seyhan Apartmanı çevresinde bir panik yaşanıyordu. Bina çepeçevre kuşatılmıştı. Meraklılar kulaktan kulağa aynı haberi yayıyor

lardı: "İsrail Başkonsolosu **Elrom** kaçırılmış." Binanın önündeki varilde bir de bildiri bulundu. Elrom'u kaçıran, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi adlı bir örgüttü. THKP-C- 3 gün içinde tüm devrimciler serbest bırakılmazsa Başkonsolosun öldürüleceğini duyuruyordu.

Başbakan Erim haberi alınca sapsarı kesildi. Yardımcısı Sadi Koçaş'tan hemen bir bildiri hazırlayıp, akşam haberlerine yetiştirmesini istedi. Saat 22:45'te bizzat Koçaş tarafından radyoda okunan bildiri özetle şöyleydi:

"Konsolos hemen serbest bırakılmazsa örgütle uzak yakın ilişkisi bulunanlar, gençleri kışkırtanlar derhal gözaltına alınacak. Adam kaçıranlar ve onlara yataklık edenler idamla yargılanacak. Elrom öldürülürse, bu kanun geçmişe dönük olarak da uygulanacak."

İşte 12 Martın ünlü insan avı böyle başladı. O gece ülkenin dört bir yanında fişlenmiş ne kadar yazar, aydın, politikacı, hukukçu, gazeteci, sendikacı varsa gözaltına alındı. 48 saat içinde içeri alınanların sayısı 500'ü buldu.

İşe şahinler el koymuş ve "Balyoz harekâtı" başlamış, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Faik Türün, neredeyse yönetime el koymuştu. Elrom'un kaçırılmasıyla ilgili arananlar arasında kimler yoktuki. **Yılmaz Güney, Doğan Avcıoğlu, Muammer Aksoy, Yaşar Kemal, İlhami Soysal, Kemal Türkler, Bahri Savcı, Uluç Gürkan, Fakir Baykurt, Uğur Alacakaptan, Behice Boran, Fazıl Hüsnü Dağlarca** gibi nice ünlü isim vardı. Öğleyin Başbakan Erim'le yemek yiyen Anayasa Profesörü **Bülent Nuri Esen** akşam evinden gözaltına alınmıştı. Uğur Mumcu ile birlikte gözaltına alınan SBF Dekanı **Mümtaz Soysal**'ın götürülüşü ise daha çok, kötü yazılmış bir tiyatro senaryosunu andırıyordu.

Sonunda THKP-C'nin verdiği 3 günlük süre doldu ama Elrom bulunamadı. Ülkenin 500 aydını adeta İsrailli konsolosa karşı rehin alınmışlardı. Ancak yine de sonuç alınamıyordu. Sıkıyönetim, sonunda 22 Mayıs Cumartesi gecesinden itibaren İstanbul'da sokağa çıkma yasağı koydu ve 24 saat şehri ev ev didik didik aradı.

Sonunda 23 Mayıs günü Elrom, Nişantaşı'ndaki Hamarat Apartmanı'nın bir dairesinde bulundu. **Ağzı bantla kapatılmış, elleri arkasından bağlanmış ve şakağına üç kurşun sıkılmıştı. 30 Mayıs 1971, İstanbul.**

"Bizi destekleyenleri içeri tıkarlarsa, bizim burada durmamızın anlamı kalmaz, ***çekip gideliml"***

Bakan A.Karaosmanoğlu

Muammer Aksoy'un, Mümtaz Soysal'ın, Bülent Nuri'nin, Cahlt Talas'ın tutuklandığı günlerde, I.Erim Hükümeti ciddi bir sarsıntı geçirdi. Karaosmanoğlu ve arkadaşları Derbil, Topaloğlu, Çilinglroğlu, Akyol tepki

gösterdiler. Karaosmanoğlu bir keresinde *"Bizi destekleyenleri içeri tıkarlarsa, bizim burada durmamızın anlamı kalmaz, çekip gidelim!"* demişti.

Sıra özgürlüklerin topyekûn yasaklanmasına geliyor. Temmuz 1972, Türkiye'nin ilerideki 30 yılını etkileyecek bir kırılma noktasıdır. Yönetimin dayanağı olan halkın gücü yasaklarla yok edilmektedir. 12 Eylülde, 28 Şubatta, AB adaylığında, Kıbrıs, Irak, IMF ilişkilerinde yönetimler, tasfiye edilen aydınların desteğini çok arayacaklar ve sorumlulukta yanlız kaldıklarını göreceklerdir.

"Şimdi yapılacak iş... Üniversite, TRT özerkliklerinin kaldırılması ve diğer Anayasa değişiklikleridir."

F.Gürler

8 Temmuzda Florya Köşkü'nde Sunay'ın başkanlık ettiği toplantıya, Başbakan Erim'in Adalet Bakanı İsmail Arar ve komutanlar katıldılar. Konu Anayasa değişikliği tasarısıdır.

Tağmaç bir önceki görüşlerini tekrarlar. Eyiceoğlu ise: *"İnönü, her zaman olduğu gibi, şimdi de memleketi kendisinin idare ettiğini ve dediğinin yapılacağını zannediyor, gerekli Anayasa değişiklikleri yapılmalıdır."* dedi.

Faruk Gürler: *"Kurucu Meclis katiyen faydalı olamaz, bunu düşünmemek lazımdır. Parlamentoya verilecek şekil sonra düşünülür. Şimdi yapılacak iş... Üniversite ile TRT özerkliklerinin kaldırılması ve diğer Anayasa değişiklikleridir."* dedi.

Muhtıranın Gerekçesi Olan "Reformlar" Unutulup Gitmişti

12 Martın üzerinden 6 ay geçmiş ve ilk günün o gülümseyen yüzlerinden eser kalmamıştı. Müdahale için önce ter döken reformcu komutanlar, ipleri ilk günden Genelkurmay Başkanı Tağmaç'a kaptırmışlar ve devre dışı kalmışlardı. Artık ülkede sadece baskılardan, işkenceden, davalardan söz ediliyordu. Muhtıranın gerekçesi olan "reformlar" unutulup gitmişti. Eylül sonunda Batur ve Gürler YANKI Dergisi'ne verdikleri birer demeçle bu eski dosyayı yeniden açtılar. İki komutan bazı idare-i maslahatçıların geciktirme çabalarına rağmen "reformların mutlaka yapılacağını" söylüyorlardı. Bu demeçle iktidardaki parçalanma açıkça ortaya çıktı: Bir yanda reformcular vardı, diğer yanda tutucular. Bu ikilik hem komutanlar arasında yaşanıyordu, hem de Kabine'de... Ve bu demeçle iki ekibin yolları hepten ayrılacaktı.

Erim'in 27 Ekim 1971'deki istifası Köşk'ten geri dönmüştü. Ancak kötü gidişatın ve Erim'in tutarsız politikalarının devam etmesi karşısında hükümetin 10 bakanı yaklaşık bir ay kadar daha tahammül gösterdiler. Niha-

yet 2 Aralıkta kaçınılmaz son topluca imzalanarak istifa mektubuyla geldi. Hem de öylesine bir istifa mektubu ki 12 Mart yerden yere vuruluyordu.

Demirel'in yapamadığını birkaç ay sonra Erim'in çok güvendiği "Beyin takımı" yapacaktı.

Bu "Devletçilik" ve "Reformculuk" oyunu artık bitmeliydi. 8 aydır, ipleri Genelkurmay'ın elinde olan bir oyunda figüran rolü oynayan 11 reformist bakan, o gün bir araya gelip istifalarını yazdılar. Artık Erim'in de yapabileceği bir şey yoktu. 11'lerle birlikte Hükümet de çöktü. 2. Erim hükümetinde artık "Altın çocuklar" yoktu ve bu kabine, ancak 4 ay ayakta kalabilecekti. Reform hayalleri suya düşmüş, 12 Mart, beynini yitirmişti. Ama giderayak göreceği bir hesap vardı. Tıpkı 27 Mayıs gibi...(197)

Durum Hakikaten Hiç İyi Değil

25 Ocak 1972 günü 12 Orgeneral Genelkurmay'da Toplanıyor

Org. Tağmaç, Org. Gürler, Oram. Eyiceoğlu, Org. Batur, Org. Zeki İlter, Org. Semih Sancar, Org. Nihat Tulunay, Org. Kemalettin Eken, Hv. Org. Emin Alpkaya, Org. Orhan Yiğit, Org. Doğan Özgöçmen ve Hv. Org. Nahit Özgür.

M.Tağmaç kısaca şöyle bir giriş yaptı: *"Partiler ve özellikle İnönü ile Bozbeyli'nin sözleri üzerinde durarak... Bu memleket böyle yönetilemez, artık yeni bir karara varmamız gerekiyor."* Tağmaç 3'üncü maddenin işletilmesini isteyen bir ruh haleti içindeydi.

Ancak orgenerallerin çoğu karşıt görüş öne sürünce Tağmaç üzüldü ve sinirlendi.

Bu sırada Batur söz alarak: *"Şimdiye kadar konuşan Orgenerallerimiz alınmasınlar, rütbelerimiz aynı, fakat tesadüfen diyelim Muhtırayı biz imzalamışız, ayrı bir sorumluluğumuz var. Durum hakikaten hiç iyi değil. Bir aksiyon göstermezsek. Bizlerin kamuoyu ve Silahlı Kuvvetlerdeki itibarımız iyice biter. Komutanlar yeni bir deklarasyon yayınlasınlar."* dedi.

Bu teklif uygun görüldü ve hemen bir taslak hazırlandı. Ancak Tağmaç doğrudan müdahalede ısrar edince bunun bayramdan önce yapılması bile gündeme geldi.

Hazırlanan deklerasyon şöyle bitiyordu.

"Türkiye'nin hal ve geleceğini tehlikeye düşürecek beyan, tutum ve eylemlere kimden ve nereden gelirse gelsin asla müsamaha ve müsade edilmeyeceğini Türk Silahlı Kuvvetleri adına son defa beyan ederiz."

Memduh Paşa bu metni çok yumuşak buldu, direkt partileri ve şahısları hedef alan bir bildiri düşünüldüğünü söyledi. Komutanlar bu sertliğe katılmadılar ve deklarasyondan vaz geçildi.

(197) M.Ali Birand, C.Dündar, B.Çaplı, a.g.e., s.235.

Batur sonrasını şöyle değerlendiriyor:

"Artık bundan sonra olayların akışına hiçbir suretle hakim olamazdık. Hedefimiz Silahlı Kuvvetleri fazla yara almadan bu dönemin içinden çekip çıkarmak olmalıydı. Biz siyaset bilmiyorduk, ama siyasi partiler de en az bizim kadar bu nosyondan yoksundular."(198)

Başbakan Erlm yeniden istifa etti ve hatta yerine yapılacak atamayı beklemeden İstanbul'a gitti. Ferit Melen 22 Mayıs 1972'de yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi.

Giderek sıkışan üst komuta heyeti, 3'üncü maddeden kıl payı çark etti. Zaten içinde bulundukları açmaz, bir de böyle bir sorumluluğu kaldıracak durumda değildi. Tağmaç ne demişti: *"Türkiye'nin hal ve geleceğini tehlikeye düşürecek tutum ve beyanlara kimden, nereden gelirse gelsin, asla müsamaha etmeyeceğiz."*

"Zirvedeki Paşalar sağa oynamış, solu ezmişti. Böylece sağ gruplara Çankaya Köşkü dahil tüm kapıların açılacağı süreç başlamıştır."

12 Mart sürecinin 1973 Genel Seçimleriyle sona erdiği söylenir. Gerçekte bu süreç bitmiş, daha da beteri 12 Eylül süreci başlamıştı demek daha doğrudur. Seçimden biraz önce 25 Eylül 1973'te 26 ay süren sıkıyönetim, İstanbul ve Ankara'da sona ermiş ama 30 Eylül 1973'te yine İstanbul ve Ankara'da Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştu. Günümüzde AB kriterleri açısından varlıkları tartışılan bu mahkemeler, 12 Mart

(198) Bu arada Devrimci gençliğin eylemci önderleri Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idam edildiler. İnönü, Ecevit ve CHP'nin bütün itirazları ve çabalarının Anayasa Mahkemesinden dönmesine rağmen, Erlm, Demirel, Bozbeyli ve Feyzioğlu gruplarının evet oyları ile idamı Mecliste onaylandı ve 5 Mayıs geceyansında Ankara kapalı cezaevinde infazlar yapıldı. Ecevit: *"İdam ölçüsüne varan sert karşılıklar verilirse, bunun toplumda yeni yaralar açacağına inanıyorum. İdamlar terörün boyutlarını değiştirecektir."* dedi. Nitekim öyle de olacak, 12 Eylüle kadar 5000 kişi daha öldürecektir. İlk aşamada 12 Martın hemen sonrasında tutuklananların en renkli ve önemli ismi, İstanbul grubu liderlerinden 27 Mayıs harekâtının öncülüğünü yapan emekli general, Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü ve eski MBK üyesi Cemal Madanoğlu, Anayasa'yı tağyir ve tebdil, TBMM'ni vazifede iskat için "Gizli Teşkilat" kurmakla suçlanarak, 1 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından tutuklanmıştı. Madanoğlu, Sıkıyönetim Mahkemesi'nde, aynı şekilde suçlanan "Sivil+Asker" 15 kişiyle birlikte (Sonradan 32'ye çıkacak. E.Y.), TCK'nın 171/2. maddesi gereğince 4 yıldan 12 yıla kadar hapis isteğiyle yargılanacaktır.
Tağmaç, Eyiceoğlu, Türün grubuyla; Batur, Gürler, Gürkan grubu arasındaki çekişmenin kurbanları 3-4 Temmuz 1972'de tutuklanan Talat Turhan, üçüncü aşamada ise 30 Mayıs 1973'te tutuklanan Celil Gürkan olacaktır. Zihni Bey Köşkü'nde işkence gören her iki emekli askerin de görüşlerine bakılırsa, gerçek hedef Gürler ve Batur'du.

sürecinde ortada kalan binlerce dava ve daha sonrasında olabilecek olaylar için gerekli görülmüştü.

Evet. *"12 Mart süreci sona erdi dense de, bu dönemden gerekli dersler alınmış mıydı?"* Bu sorunun yanıtının *"evet"* olduğunu söylemek, hemen sonrasında yaşanan olaylara bakarak çok zor.

14 Ekim-8 Kasım 1973'te milletvekili ve senato üçte bir yenileme seçimleri yapıldı. Sonuçlar şöyleydi:

Partilere göre milletvekili sayısı:
CHP 185, AP 149, MSP 48, DP 45, CGP 13, MHP 3, TBP 1.
Partilere göre senatör sayısı:
CHP 25, AP 22, MSP 3, CGP 1.

Bu tablo muhtıracıların istediği tablo değildi. Ancak bilerek veya bilmeyerek demiyorum. Bilerek bu sonucu muhtıracıların kendileri yaratmıştı. En güvenilir kurum olan TSK'nın zirvesindekiler solu ezmiş, sağa oynamıştı. Böylece radikal sağ gruplara bir daha kapanmamak üzere tüm kapılar açılmıştı. (İleride 28 Şubat süreci ve sonrasındaki ordu uyarılarının hepsi sonuçsuz birer söylem olarak kalacak, 2003'te Milli Görüş kökenliler tek başına iktidara gelecektir.) Yani "laik"- "gelenekçi" çatışmasında, nüfusunun %97'si müslüman olan Önasya, Ortadoğu coğrafyasındaki bir ülke olan Türkiye'de siyasallaşmış islâmın seyri başka ne olabilirdi ki? Ecevit 19 Kasım 1989'da İzmir Eczacılar odasında yaptığı konuşmasında şöyle diyor:

"Özellikle 12 Mart askeri yönetim döneminde bunun belirgin örnekleri görülmüştü. O döneme girildiğinde ben Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Sekreteriydim. Partide Demokratik Sol hareketi başlatışımızın üzerinden de henüz ancak beş-altı yıl geçmişti; ve bu harekete karşı Partinin içinde de dışında da kuşkular sürüyordu. Askeri müdahaleyi yapan komutanlar, Adalet Partisi'yle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'ni de, kurdukları 'partiler üstü' hükümete katmak istemişler; Hükümetin başına da CHP içinde Demokratik Sol harekete karşı çıkan bir politikacıyı getirmişlerdi. **Böylece, Müdahalenin, yalnız demokrasiyi kesintiye uğratmayı ve sınırlamayı değil, aynı zamanda Demokratik Sol hareketi erltmeyi de amaçladığı belli olmuştu.**

Partimin çok saydığım lideri rahmetli İsmet İnönü, askerlerin bu isteklerine uyunca, ben, kendisiyle ters düşerek Genel Sekreterlikten ayrıldım; aynı zamanda askeri müdahaleye de sert bir dille karşı çıktım.

Bunun üzerine kendilerini 'ilerici aydın' olarak tanımlayan kesimlerden ve gerek Parti içindeki gerek Parti dışındaki bazı "sol" çevrelerden bana yaygın ve ağır eleştiriler geldi. Müdahaleyi gerçekleştirenler başlangıçta 'sosyal reformlar' yapacaklarını öne sürüyorlardı. Belirttiğim kesimler ve çevreler de bu konuda sevinçli bir beklenti içindeydiler: ***'İşte askerler***

geldi, reformlar yapacağını söylüyor, daha ne istiyorsun.' diye bana yükleniyorlardı. O aşamada sosyal reformların askerlerden beklenemeyeceğini; üstelik reformlar için askerlere umut bağlamanın demokratlıkla bağdaşmadığını düşünemiyor veya kabul edemiyorlardı. Bir yandan sosyal demokrasiyi veya demokratik solu eritmeye kalkışanların, bir yandan da halk yararına reformlar yapmalarının bir çelişki olacağını da göremiyorlardı. **Nitekim, askerlerden sosyal reformlar bekleyerek müdahaleyi alkışlayanlar, birkaç haftaya kalmadan ağır bir hayal kırıklığına uğrayacaklardı**; o günlerin ünlü deyimiyle kafaları balyozla ezilecekti."(199)

Yeniden Koltuk ve Koalisyon Savaşları Başlıyor Artık Hükümet Kuramamak Günlük İşlerden Biri Haline Gelmişti

Cumhurbaşkanı Korutürk, Hükümeti kurma görevini en çok milletvekili çıkaran Ecevit'e verdiği andan itibaren, 12 Eylül askeri darbesine giden yolların taşları döşenmeye başlanmıştı bile. Yakın geçmişte yaşananlar tamamen unutulmuş, yeniden koltuk ve koalisyon savaşları başlamıştı. Ecevit, Demirel, Erbakan üçlüsü el ense çekerek politika oyunlarını ve entrikaları yeniden başlattılar. Bu nedenle iki buçuk ay boyunca seçmenlerle alay edercesine hükümet kuramadılar.

Sonuçta CHP-MSP koalisyonu kurulup, 7 Şubatta Ecevit'in başkanlığındaki hükümet güvenoyu aldığında, askerler Erbakan'ın hükümete girmesinden hiç memnun olmayacaktı. 12 Martın aktörleri komünist paronayası ile Kemalist kadroları da tasviye etmekle kalmayıp, "komünizm öcüsü" geliyor diye diye gelenekçi büyük kitleyi daha da sağa kaydırmış, bu ortamdan kârlı çıkan Erbakan'ın MSP partisi üçüncü sıraya çıkmıştı. (1973 seçimi sonucunda CHP'nin 185 milletvekiline karşılık, sağ partilerin 259, bağımsızların 6 milletvekilliği elde etmesi bu durumun göstergesiydi.) Günler haftalar akıp gider, devran dönerken 19 Şubat 1974'te af yasası çıktı. Yunanistan ile Ege ve Kıbrıs'ta çıkan gerginlikler ve nihayet 20 Temmuz Kıbrıs harekâtı TSK, siyasiler ve tüm halkın gündemini Kıbrıs'a odakladı.

16 Ağustosta ikinci barış harekâtıyla amaçlanan hedefe ulaşıldıktan sonra, iç politikada yeniden hareketlenmeler ve çekişmeler başladı. **Ecevit, "Kahraman Karaoğlan" olmuştu. Ama dünyayı sarsan petrol krizi, Kıbrıs harekâtı nedeniyle ABD'nin uygulamaya koyduğu ambargolar ve dünya gerçekleri acıydı. Hayaller çabuk yıkıldı, kahramanlar çabuk unutuldu.** 16 Eylül 1974'te CHP ile MSP arasında, daha doğrusu Ecevit'le Erbakan arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle, Bülent Ecevit

(199) Orhan Koloğlu, "Kim Bu Ecevit", Boyut Kitap, İstanbul, 2001, s.647.

başbakanlıktan istifa edeceğini Cumhurbaşkanı'na bildirdi ve hemen hemen 18 Eylülde istifa etti. Böylece her zaman olduğu gibi yeniden hükümet kurma entrikalarıyla sahaya çıkarak birbirlerine top ve çelme atma oyunlarına başladılar.

1 Ekimde AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanından hükümeti kurma görevini alarak, solun ve komünizmin karşısında bir hükümet kurulması için tüm siyasi partilere çağrıda bulundu. Buna karşın Ecevit: *"Hem sağ partiler hükümet kuramıyor, hem de azınlık hükümetine olanak tanınmıyor. Bu durumda bunalımdan çıkılması güçtür. Çözüm yolu erken seçim veya azınlık hükümetidir."* Erbakan, Demirel'siz bir koalisyondan yanaydı. Ancak bir yandan renksiz de olsa AP'ye göz kırpıyordu. 6 Ekimde Demirel, başarısız girişimleri sonucu hükümeti kuramayacağını Cumhurbaşkanına iletti ve görevi iade etti.

Artık hükümet kuramamak günlük işlerden biri haline gelmişti. 7 Kasımda Ecevit de Cumhurbaşkanı Korutürk'e giderek, hükümet kurma görevini iade etti. Ecevit'in isteği erken seçim veya azınlık hükümetiydi.

Türkiye 16 Eylül 1974 - 31 Mart 1975 arasını hükümetsiz geçirmiş, 1 Mart kabinesi güvenoyu alamamıştı. Demirel 31 Mart 1975'te yönetimi devraldığı zaman, onun da Kıbrıs ve bununla bağlı olarak silah ambargosu sorunu vardı. Demirel 1975 Mayısında NATO zirvesine katılmak üzere Brüksel'e hareket etti. O günlerin Amerikası'nda ise Vietnam mağlubiyeti bir çöküntü yaratmış, **Watergate Skandalı** devletin itibarını sarsmış, yürütmeyle yasama arasındaki ilişkiler bozulmuş, nazik dengeler altüst olmuş ve görevinden istifaya zorlayan Nixon'un yerine Ford gelmişti. Brüksel'de Ford ve Demirel arasındaki aşağıdaki konuşma, kaderini ABD'ye endekslemiş politikacılar için ibret verici bir örnek sunmaktadır.

Demirel: ***"Türkiye'ye uyguladığınız ambargoyu düşmanlık olarak nitelliyorum.*** *Bizim harp ve silah vasıtalarımızın tümü Amerikan menşeylidir. 1 Dolarlık bir parça için 3-4 milyonluk tayyare yere çakılı kalmaktadır. Türkiye'nin zaafa uğratılması NATO'nun zaafa uğratılmasıdır."*

Ford: *"Haklısınız Sayın Demirel. NATO misyonunu, fonksiyonunu ancak böyle devam ettirebilir."*

Demirel: *"Kuvvetli bir NATO elzemdir diyorsunuz. Peki kuvvetli bir NATO, kuvvetli Türkiye'yle mi daha kuvvetli olur, yoksa zayıf bir Türkiye'yle mi kuvvetli olur."*

Ford: *"Elbetteki Türkiye'nin kuvvetli olması, NATO'nun kuvvetini artırır."*

Demirel: *"O zaman siz Türkiye'ye ambargo uygulayarak zaafa uğratıyorsunuz. Bunun adına düşmanlık derler."*

Ford: *"Benim işimin çok güç olduğunu da dikkatinize sunmak isterim. Ambargonun kaldırılması konusu kongrenin bileceği bir iştir. Kuv-*

Muhtıracılar yanılmışlardı. Siyasiler Meclisteki karanlık eller sokakta anarşi ve terörü daha da tırmandıracaktı.

1970'li yıllar Türkiye'nin yakın tarihinde en badireli ve sorunlu yılları olacaktır. Yüksek Askeri Komuta, ideolojik olarak kutuplaşan bir siyasi ortamla uğraşmak zorundaydı. Öğrencilerin yanı sıra işçiler de giderek daha da militanlaştırılıyordu. Hükümetler çok gereksinim duyulan siyasal, ekonomik istikran sağlamak yerine; birbirleriyle didişiyor, cepheleşmelere gidiyor; askerlerin 27 Mayıstan bu yana önünü kesmeye çalıştığı aşırı sağ ve İslâmcı hareketler ise sokaktan Meclise taşınıyordu. Öte yandan cuntacı General Ö.L.Erol: *"Bazı komutanlar ise iktidarla birlikte olup, iktidarların yanlış politikalarına ortak olma gayreti içine girmişlerdi. Onlara göre çözüm gençliği, aydını, bilim adamını, baskı, şiddet kıyımlarla yok etmekti."* diyordu.

1971 sonrasının en önemli siyasal olayı, Milli Şef İnönü'ye karşın Cumhuriyet Halk Partisi Genelbaşkanlığına 14 Mayıs 1972'de gelen Bülent Ecevit'in gelişi olmuştur. Genç bir sosyal demokrat olan Ecevit'in **"ortanın solu"** sloganı, Atatürk ve altı oktan bir kopuşma olarak algılanmıştı. Özellikle sol kesimin suçlandığı ve tasfiye edildiği bir süreçte Ecevit'in şansı ne olabilirdi? Beklenenin aksine halkın büyük desteğini ve sevgisini kazandı ve Başbakanlığa kadar yükseldi. Özellikle Kıbrıs olayları ve 1974 Barış Harekâtından sonra Karaoğlan efsanesini yarattı. Ancak karşıt güçler pusuda beklemekteydiler.

İ.Sabri Çağlayangil, F.Gürler'in Cumhurbaşkanlığı için: ***"Kuvvetlerine ve geçmişine güveniyorsa, işte Çankaya orada, tanklarıyla geçsin, makamına otursun."*** diyordu. C.Gürkan'a göre 12 Mart öncesinde M.Batur Gürler'e: *"Müdahaleden sonra zatıaliniz devlet başkanlığını, ben de başbakanlık görevini üstleneceğim."* demişti. Gürkan, *"Gürler bizi firavunun çocukları gibi çalıştırmış, bizlerden habersiz 4.Kolordu ve 28.Tümeni ziyaret edip, görüşmeler yapmış ve darbenin seyrini değiştirmişti."* diyor.

Üstte: 1973 Şubatında Gürler'in Cumhurbaşkanlığı nedeniyle, askerler siyasetin tam içindeydiler. Önce vekil avına çıktılar, 13 Mart oylama günü Meclis askeri birliklerce kuşatıldı, localar komutanlarca dolduruldu; ancak Meclis "hayır" dedi ve bütün çabaları boşa çıktı. Gürler Köşk yolunda aslanlı kapıyı da yitirmişti. İki yıl sonra Ankara'da öldü. Üstte soldan sağa GKB Başkanı S.Sancar, KKKomutanlığından istifa ederek, önce kontenjan senatörü yapılan F.Gürler (sivil giysili), KKKomutanı Eşref Akıncı, Hv.K. Komutanı Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Kemal Kayacan.

1973 seçimleri Türkiye'de sürmekte olan sağ-sol tartışmaları ve çatışmaları dışında laiklik ilkesine karşı oluşturulmak istenen, teokratik düzen özentilerini de açıkca su yüzüne çıkarmıştı. Yukarıdaki fotoğrafta, B.Ecevit'in Başbakanlığında kurulan CHP ve MSP ortak hükümet üyelerinin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ü ziyareti. Korkut Özal sonraları: *"Bu ortak hükümet dağılmasaydı, Türkiye'nin bambaşka bir yerde olacağını, 12 Eylül darbesiyle karşılaşmayacağını,"* söylemişti. Ecevit'i Batı, MSP'yi ise askerler istemiyordu. Bu koalisyonun inat yüzünden dağılması, en çok S.Demirel'e yaramış, 4.5 aylık ısmarlama Prof. Irmak Hükümeti ardından, Demirel 1.Milliyetçi Cephe Hükümetini kurmuştu. Generallerin alaşağı ettikleri, yeniden koalisyonlar kurarak hükümet oluyorlardı. Korkut Özal sonradan bu defa da: *"Asıl kurulması gereken hükümet Milliyetçi Cephe denen hükümetti. Bir tek onun şansı vardır."* demiştir.

vetler aynlığı prensibi nedeniyle kongreye müdahale, hele icranın Watergate gibi bir olayla sarsıldığı dönemde müdahalem ters anlaşılabilir."

Demirel: *"Benim muhatabım kongre değil ki Sayın Ford, benim muhatabım icra. Kongreyi çözmek de sizin işiniz."*

Ford: ***"Kıbrıs'tan çekilin bu iş bitsin.*** *Eski statüye dönelim. Hem Kıbrıs'ta, hem savunma işbirliğinde."*

Demirel: *"Nasıl çekilirim. İşgalci değilim ki, mütecaviz değilim ki. Kıbrıs meselesi bir meşru müdafaa meselesidir."*

Demirel bu konuşma sırasında ısrarlı **"ambargo is hostile"** sözcüklerini kullanıyordu. Yani ambargoyu düşmanlık olarak niteliyordu.(200)

Bu tartışmanın devamı 25-28 Temmuz 1976 Helsinki toplantısında gündeme gelecek, bu görüşme sırasında Ford, Demirel'e: *"Üsleri kapatmanız müttefik ruhuyla bağdaşmaz."* Demirel ise: *"Bir yandan Türkiye'nin savunma gücünü azaltacaksınız. Diğer yandan müşterek tesis işleteceksiniz. Bunun mantıki izahı yoktur."* diyecektir.

Kıbrıs Barış Harekâtı ve Amerikan ambargosu Türk kamuoyunun bazı gerçekleri daha iyi anlamasına bir vesile olacaktır. Nitekim 1977'de yapılan ABD seçimleri sonrasında başkan **Jimmy Carter**, ne pahasına olursa olsun Kıbrıs sorununu çözeceğini söylüyor, özel temsilcisi Clifford'u bu amaçla Türkiye'ye gönderiyordu. (Aradan 30 yıl geçtiği halde ne ABD, ne de Batı dünyası, hatta ne yazık ki Türkiye'deki Amerikanofiller ve Eurofiller Kıbrıs gerçeğini anlamış değillerdir.)

Ülke yönetimine el koyan askerlerin çaresizliklerine karşın, siyasilerin yarattıkları kaos, gerilim ve dünyanın hali böyleyken, mali ve ekonomik alanlarda neler olduğuna baktığımızda, yakın bir gelecekte 12 Mart askeri darbesinin yarım bıraktığı operasyonları tamamlayacak bir sürece girildiği görülecektir.

(200) Ufuk Güldemir, "Kanat Operasyonu".

Petrol Zengini Arapların Dolar Vurgunlarından Oluşan
Yüzer Gezer Spekülatif Dolar Stoğundan
Kısa Vadeli Kolay Dış Borç (DÇM) ve Gurbetçi Dövizi
Hovardalığıyla Kalkınma Modeli

Tüketime Yönelik Yatırımlarla Hızlı Büyüme(!) Popülizm
"Lüks=Harcıâlem" Anlayışıyla
Tüketme Çılgınlığı Ardından

1978'de Gelen Ekonomik ve Mali Yıkıma Nasıl Gidildi?

Üçüncü Plan Toplam Yatırımlar İçindeki Dış Kaynaklı Yatırımı Binde 8 Olarak Öngörmüştü Ancak Bu Oran Dönem Sonunda Yüzde 4.2 Gibi İnanılmaz Bir Artış Gösterdi

"Sürdürülmesi olanaksız, dengesizliklere dayalı bir
'Sodom ve Gomore'
yaşantısı."

Gülten Kazgan

Önce Her Şey İyi Gidiyordu
Cari Açık 1972'de 8 Milyon Dolara Düşmüş
CİB 1973'te 484 Milyon Dolarlık Fazla Vermiş
Net Döviz Rezervleri 2 Milyar Dolara Yükselmişti

Türkiye IMF güdümünde yürürlüğe koyduğu istikrar programı çerçevesinde, 10 Ağustos 1970'te TL'yi devalüe etmiş ve 9 TL=1 dolardan ithalatta 15.15 TL'ye indirmişti. İhracatta ise katlı kur uygulanıyordu. Buna göre, dolar fiyatı devletçe düzenlenen 8 geleneksel ihraç malında 12 TL'ye, diğer ihraç mallanndaysa 14.85 TL'ye düşürülmüştü. Devalüasyon oranı, TL'nin reel efektif değerinde yüksek oranlı bir düşüşü ifade ediyordu. Bir yandan bu düşüş, daha çok 1971-1973 arasında OPEC'in Petrol fiyatlarını dört kat artırması, dünya ekonomisinin yaşadığı petrol krizine rağmen, Dış Ticaret Hacmi (DTH)'nin hızla Türkiye lehine değişmesi ve işçi dövizlerindeki artış sonucu, CİB açığı beklenmedik ölçüde azalmıştı. Açık 1972'de 8 milyon dolara düştükten sonra, CİB 1973'te 484 milyon dolarlık fazla vermiş, Türkiye'nin net döviz rezervleri 2 milyar dolara yükselmişti.

Kendi Gelen Gurbetçi Dövizinin Yağmalanması

Türkiye'nin Avrupa ekonomisiyle bütünleşme süreci 1960'larda işçi göçü biçiminde gelişti.

"Demirel 16 Ağustos 1970 devalüasyonunun dış alımları pahalılaştırmak ve dış satımlara sınırlı bir destek sağlamak dışında önemli bir işlevinin daha olabileceğini umuyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndaki genç kuşak kıyımı sonucu, özellikle Federal Almanya ekonomisi 1960'lı yıllarda eriştiği canlılığın gerektirdiği emek ordusunu ülke içinden karşılayamamaktaydı. Aynı durum önemli bir gelişim sağlayan Fransa, Belçika, Hollanda gibi ülkeler içinde söz konusuydu."(201)

Avrupa'daki Türk işçilerinin sayısı 1962'de 13.000'ken 1970'te 480.000'e ve (1974'te 800.000'in üzerinde çıktı.) 1969-73 döneminde yıllık göç en yüksek düzeyine ulaştı. Yurtdışındaki işçilerin Türkiye'deki toplam iş gücüne oranı %5'e kadar yükseldi. 1960'lardaki ilk göç dalgasıyla Avrupa'ya gidenler şehirli zanaatçılar ve vasıflı işçilerdi. 1960'ların ikinci yarısında Alman özel ve kamu kuruluşları aktif bir biçimde işçi toplamaya başladılar ve kısa bir süre sonra Anadolu'nun büyük iş gücü rezervi sahneye çıkınca, işçi müracaaatları Almanların ve diğer Avrupa ül-

(201) Ali Gevgilli, "Yükselliş ve Düşüş", Bağlam, 1981, s.440.

kelerinin taleplerini çok aştı. 1968-74 dönemindeki canlılıktan sonra Avrupa sermayesinin işçi talebi tükenmişti.

Sermaye birikimi açısından daha önemli bir husus işçi dövizleriydi. Böylece, ithal girdilere dayalı sanayileşme devam edebildi. **Bürokratlar, politikacılar ve dolaylı olarak, sanayiciler, zorlu müzakereler veya siyasi tavizler gerektirmeyen bu yeni döviz kaynağından pek memnunlardı.**

Ortalama bir işçinin bir yılda gönderdiği döviz 1972'de 1.000 doların üzerine çıktı. 1973-74'te 2.000 dolara yaklaştı. İşçi dövizleri 1970'te ihracattan sonra en önemli döviz kazandırıcı kalem olan net resmi transferleri aşarak, petrol fiyatlarının artmasından önce, **1971-73 dönemindeki bütün dış ticaret açığını kapatacak bir düzeye ulaştı. Bu kısa dönemde işçi dövizlerinin varlığı, Türkiye'nin ödemeler dengesi sorununu tek başına çözmüş gibiydi. 1973'te cari işlemler fazla verdi ve bu fazla rezervlere eklendi.**

Petrol Krizinin Vurduğu Gelişmiş Ülkeler Tasarrufa Giderken

Türkiye Uluslararası Fonlardan Plase Edilen Petro-Dolar ve Gurbetçi Dövizi Hovardalığını Yaşıyor

---

Bu gelişmenin yarattığı iyimserlik ekonomi politikasına yansıdı. Ayrıca 1974'te petrol fiyatlarının artışını izleyerek dünyada stagflasyona dönüşürken, TL/dolar kuru da dünyadaki etkilerin tümünü yansıtan değişikliklere tanıklık etti. Buna, uluslararası bankaların, 1974 sonrası yıllarda ellerinde biriken petro-dolarları Türkiye gibi OGÜ (Gelişmekte Olan Ülkeler)'ye "plase" etmek için oynadıkları aktif rol eklendi. Nitekim kambiyo rejimi, bu fonların kullanımını kolaylaştırmak üzere değiştirildi. Ne var ki, bir yandan bu fonlar içeride enflasyona ivme veriyor, bir yandan TL'yi kambiyoda aşırı değerlenmiş düzeye getiriyordu.

Bu ekonomik baskılara, 1974 Kıbrıs Harekâtı sonucunda ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı askeri ambargo ve Batı dünyasının bir tür ekonomik ambargosu ile siyasal tehditleri eklendi. Bu arada dünyada başlayan stagflasyon olayı ekonomi üzerinde ön planda etkili olma yolundaydı.

1970 devalüasyonunu izleyerek, ithal teminatları %50, ithalat damga resmi %60 oranında azaltılmıştı; (bunları da içeren) ithalat vergilerinin ithalat değerine oranı 1971'te %41.8 düzeyindeydi. Bu oran 1975'e kadar sürekli azaltılarak %27.7'ye düştü. (1979'a kadar eski düzeyinin bulamadı.) Başka bir deyişle, ithalatta reel efektif kura göre TL'nin değerlenmesi, nominal kur ayarlamalarının küçüklüğü kadar buradan da kaynaklanıyor, böylece ithalat iyice ucuzlaştırılmış oluyordu.

Petro-Dolar Veren Uluslararası Bankalar Memnundu
Çünkü Kârlı Plasman Alanı Bulmuşlardı İhracatları Aksamıyordu

Türkiye'de İse İthalatı Genişletmek Yolundaki Açılımlara Karşı İhracatı Genişletmek İçin Hiçbir Önlem Yoktu

Yüksek konjonktürün yarattığı olumlu gelişmelerin etkisiyle ithalatı kolaylaştırıcı bir diğer politika, ithalatta liberasyon oranının artırılması oldu. 1970'te %37.7 olan bu oran, 1971 ve 1972'de %45.4'e, 1973'te %55.3'e, 1974'te %62'ye yükseltildi. Böylece, ithalatta miktar sınırlamalarının ithalat üzerindeki kısıtlayıcı etkisi giderek azalmış bulunuyordu. Türkiye, Avrupa Topluluğu'na Katma Protokol çerçevesinde yükümlediği gümrük indirimi ve diğer uygulamalara ilişkin taahhütlerini de 1977'ye kadar yerine getirdi. Petro-dolarlardan kaynaklanan uluslararası fonlar bunun baş güvencesiydi.

İthalatı genişletmek yolundaki baskılara karşı ihracatı genişletmek için bir önlem yoktu; nominal döviz kuru değişmeleri bunu değil teşvik etmek, bundan vazgeçirir nitelikteydi. İhracatta da reel efektif kur, TL'nin %20'ye yakın (1973=100) değerlendiğini gösteriyordu; ihracatta vergi iadeleri 1973-77 arasında sadece %5.6'dan %10.9'a yükseltilmişti. Böylece Türkiye, olağandışı sayılabilecek ithalat-ihracat oranlarına ulaştı; **GSYİH'ye İhracatın oranı 1973'te %6.1'den 1977'de %3.6'ya düşerken, İthalatın oranı %9.9'dan %12.2'ye yükseldi.** Gerçi bunda uluslararası fiyat değişmelerinin rolü vardı: 1973-1977 arasında reel ithalat artışının 812.1 milyon dolar olmasına karşılık, reel ihracat artışı bunun sadece %10'u kadar, 84.9 milyon dolardı. (Benzeri uygulama hiçbir ders alınmadan günümüze kadar devam edecektir.)

Borç İçinde Kıvranan Türkiye'nin "Sodom ve Gomore" Yaşantısı

Türkiye Toplam Altın İthalatında Dünyada Dördüncü
Altın Mücevher Yapımında İkinci Sırada
Dış Dünyaya İndirimli Kürk Satış Gezileri Düzenlenirken
Otomobil Fabrikaları Önünde Müşteri Kuyrukları Uzuyor
Petrol Dahil Gelişigüzel Devlet Sübvansiyonları vs vs...

Diğer yandan ihracat oranı, 1973'te GSYİH'nın %6.1'inden 1976'da %4.7'sine düşerken, ithalat oranı %9.9'dan %12.6'ya çıkmıştı. Döviz kuruna karşı çok duyarlı olan işçi dövizleri ise, 1974'te 1.4 milyar dolarla bir doruk noktasına ulaşmış, bundan sonra azalmaya başlamıştı. Üç yıl ekonomi, büyüyen tasarruf-yatırım ve CİB dengesizlikleri, artan parasal den-

gesizliklerle reel gelir artışına tanık oldu. Ne çare ki, yatırımlarda, özellikle **kamu yatırımlarında politik çekişmelerin yol açtığı savurganlık, bunların sonuçlarının alınmasına pek olanak vermiyordu.** Bu arada gerek dünyada, gerek Türkiye'de altın önemli bir plasman kalemi haline gelmişti. Negatif reel faiz hadlerinden kaçınmak için, altına plasman yapılıyordu; çünkü döviz üzerinden getirisi en yüksek olan portfolio kalemi dünyada da, Türkiye'de de altın olmuştu. **1974'te 18 ton altın girerken, bu miktar 1975'te 55 tona, 1976'da ise iki kat artarak 115 tona çıktı. Türkiye toplam altın girişlerinde dünyada 4. sıraya, altın mücevherat yapımında 2. sıraya, altın para basımında da 3. sıraya yükseldi.** 1976'ya gelindiğinde, içeride altın satın alınması için yapılan harcama, özel artı kamu tahvili satışlan toplamının üçte birine ulaşmıştı. Bu arada, otomobil fabrikalannın önünde uzayan kuyruklar, dış dünyaya indirimli kürk satışlarına geziler, dünyanın dört bir yanından markasına bakılmadan alınan traktörler, devletin tarım ürünlerinden petrole kadar gelişigüzel yaptığı sübvansiyonlar vb. toplumun **sürdürülmesi olanaksız dengesizliklere dayalı bir "Sodom ve Gomore" yaşantısına girdiğini gösteriyordu.**(202)

Döviz savurganlığı yalnızca mal ihracat ve ithalatında olmadı. Turizm gibi genelde Akdeniz ülkeleri için önemli bir döviz geliri kaynağı olan bir hizmet kaleminde Türkiye açık vermeye başladı. İyi koşulların döviz rezevrlerini artırdığı dönemde kişi başına döviz tahsisi, turistik gezilerde 200 dolardan 800 dolara kadar çıkarılmıştı. Aşırı değerlenmiş döviz kuru, dış gezileri orta gelirli yurttaş için dahi ucuz hale getirince, turist harcamaları 1974'te 152 milyon dolardan 1977'de 268 milyon dolara yükseldi; çok pahalı bir ülke haline geldiği, ayrıca turist dövizinin bir bölümü karaborsaya gittiği için de, turizm gelirlerinde artış olmadı. 1976 ve 1977'de sırasıyla 27 ve 64 milyon dolar tutarında turizm bilançosunda açık veriliyor, net gelirler negatif oluyordu.

Bu furyada güvenilen bir kaynak işçi dövizleriydi; ne var ki, kısmen döviz kurunun caydırıcı etkisi, kısmen dışandaki işsizlik ve durgunluğun etkisiyle, 1974'ten sonra bunlar da azaldı, bir milyar dolara bile ulaşamadı. Asıl güvenilen dış dünyadan borçlanmanın kolaylığıydı. **Petro-dolarları veren uluslararası bankalar memnundu, çünkü kârlı plasman alanı buluyorlardı.** Batı ülkeleri memnundu, **çünkü ihracatları aksamıyordu.** Alan da memnundu; ülke böylece bunalımın etkisini geciktirebildiği gibi, ithalata dayalı bir suni refah yaşayabiliyor, bu arada aracı yerli bankalar da iyi kâr ediyordu.(203)

(202) Gülten Kazgan, "Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.185.
(203) Gülten Kazgan, a.g.e., s.179.

"Sodom ve Gomore Yaşantısı" (Gülten Kazgan)

1977 yılı Türkiye'de karşılaşılmış en büyük boyutlu ekonomik kriz ve pahalılık yıllarından bi ri olarak hatırlanacaktır. Dünya petrol kriziyle sarsılırken, Türkiye bol işçi dövizleriyle savur ganlık yapıyordu. 1974'te ithal edilen 18 ton altın, 1976'da 115 tona çıkmış, yurt dışında indirimli kürk satışlarına geziler düzenlenirken, lüks eşya ithalatı desteklenmiş, akaryakıt sübvansiyonlarla çok ucuza tüketilmekteydi. Ancak gidişat geç fark edildi ve fiyat artışları zincirleme bir şekilde 1977 yılında uygulamaya konuldu. Türkiye yoklar, kuyruklar ve işsiz ler ülkesine dönüştü. Normal beslenme için ailelerin bütçelerinden ayırmaları gereken pa ra 1966'ya oranla iki kat artış gösterirken, bir yandan döviz rezervleri ve yurt dışında çalı şan işçilerin gönderdiği dövizler hızla azalmış, bu nedenle dış ülkelerden alınan kredilerin faizleriyle, vadeleri gelen ana para ödemeleri aksamış; ve dış dünya karşısındaki güvenilir lik sarsılmış, ödemeler dengesi, kamu kesimi harcamaları alt üst olmuş, yatırımlar durmuş tu. Maliye eski bakanlarından A.B.Kafaoğlu, o günler için şöyle diyordu: *"1974 model Mer cedes arabayla dolmuşçuluk, Boğaz Köprüsü ile Gültepe gecekondusu yan yana süregider Üstelik bunu kimse de yadırgamaz. Özel adımlar atılmazsa bu durum umulmayacak kadar uzağa gider."* diyordu. Gerçekte yaşanan bu sıkıntılardan hiç ders alınmayacak, daha son raki dönemlerde de benzerleri, ülkeyi bir anda yoksullaştıran krizler art arda gelecektir.

Haydar Atalay (44)

Bakkal olan komşum hastalandı. Doktoru fazla çalışıyoruz, inden biraz, demiş. O da bana hafta sonunda kendi yerine çalışmayı teklif etti. Kısaca onun hastalığı sayesinde ek bir geli- i oldu. Haftada 2 bin 500 lira ek bir gelir elde ediyorum."

Ahmet Apaydın (40)

"Eşim bir işte çalışmıyor. Aydan aya elime geçen para geçinmek için yeterli değil, bu nedenle hafta sonlarında pazarcılık yapan bir komşuma yardım ediyorum. Sattığı sebzeleri ayırıp tezgaha diziyorum. Böylece birkaç kuruş ek kazanç sağlıyorum."

Memurlar arasında ikinci bir iş yapanlar artıyor

Ali Erkan (32)

"Eşim çalışmıyor, üç çocuğumu da okutmak zorundayım. Tek maaşla bir de kira ödüyoruz. Bu yüzden hafta sonlarında çalışmayı tercih ettim. Bir akrabamın pazarlarda kurduğu tezgahta cumartesi, pazar günleri tezgahtarlık yapıyorum, elime geçen birkaç bin lira çok işime yarıyor..."

Ek gelir sağlamak isteyen memurlar hafta sonlarını ve diğer tatil günlerini çalışarak geçiriyorlar

Şükrü KÜÇÜKŞAHİN

İkinci bir işte çalışan memurlar, daha çok pazarcılık ve tezgahtarlık gibi işleri yapıyorlar. Devlet dairelerinde teknisyen olanlar evlerinde elektronik araç tamir ederken, mali işlerden anlayanlar defter tutarak ek bir gelir sağlıyorlar.

(Yazın sayfa 4, sütun 2'de)

1970-1975 arasında, TL'nin dış değeri düşürülmemiş; hatta ABD'nin devalüasyona gitmesi sonunda dolar 13.70 TL'ye kadar düşmüştür. 1975-77 arasında ise mini-devalüasyonlarla dolar 17.50 TL'ye çıkanldı. 1970-1974 arası, işçi dövizlerindeki ani sıçrama ve 10 Ağustos kararlarından sonra dış kredilerin artırılması nedeniyle, dış tıkanıklıkların asgariye indiği bir altdönemdir.(204)

Milliyetçi Cephe Koalisyonunun Kısa Vadeli Yüksek Faizli Borçla Borç Ödemesinin Sonucu Merkez Bankası'nın Altın ve Döviz Rezervlerinin Tükenişi

Bu gerilemeler, Türkiye'nin ödemeler dengesinde yeni sorunlar doğuran kriz konjonktürünün habercisiydi. İşçi dövizleri 1972 ve 1973'te dış ticaret açığını fazlasıyla karşılamıştı; ama bu dövizlerin ticaret açığını karşılama oranı, 1973'te %154'ten 1975'te %39'a ve 1977'de %24'e düştü. Yani, yurt dışındaki işçilerin her türlü iktisadi derde deva sayıldığı dönemin sonu birdenbire gelmiş, siyasi-iktisadi modelin sınırları yeni bir ertelemeden sonra tekrar zorlanmaya başlamıştı.

1970'lerin ortalarında siyasi rekabet şiddetlenmiş, istikrarsız koalisyonlar kurulmuştu.

Bu aradaki iki gelişme, Kıbrıs olayı ve petrol fiyatlarının artması, döviz bulmayı daha da güçleştiriyordu. Petrol fiyatlarının yükselmesi yüzünden sanayileşme programının ithal gerekleri hızla artarken, uzun vadeli ve düşük faizli kredilerden artık yararlanılmayacaktı. İthalat 1973 ile 1974 arasında %80, 1974 ile 1975 arasında %39 artmıştı.

İthalat faturasındaki ani artış, önce işçi dövizleri sayesinde biriktirilmiş olan rezevlerden karşılandı. Ama 1977'de Merkez Bankası'nın altın ve döviz rezervleri tükendi. 1975 ve 1976'da iktidardaki MC koalisyonun uluslararası ödeme aczini Eurodolar piyasasından kısa vadeli ve yüksek faiz oranlı borçlar alarak erteleme yoluna gitmesi daha da vahim bir sonuç doğurmuştu. 1975 ile 1978 arasındaki bu pahalı borçlar 3.6 milyar dolara, yani o dört yılın toplam ithalatının beşte-birine çıktı. Bu borçlanma yönteminde Türk sanayicileri. fonların bol olduğu dünya ekonomisinde Avrupa bankalanndan cari oranların epey üzerinde faizlerle borç buluyorlar, Türk hükümeti de bu borçların dolar olarak geri ödenmesini garanti ediyordu. Borçlu firmalar, bu meblağları hükümete Türk Lirası olarak ödüyorlardı.(205)

(204) Korkut Boratav, a.g.e., s.128.
(205) Çağlar Keyder, "Türkiye'de Devlet ve Sınıflar", İletişim, 1995, s.250.

Döviz Suyunu Çekince

Sanayiciler ve Tüccarlar Uyuşturucu Madde ve Kaçakçıların Elindeki Dövizi Satın Alarak Bir Yandan da Yurda Kaçak Girdi Sokarak Ayakta Kalabiliyordu

1970'lerin ikinci yarısında işadamlarının teker teker yabancı kredi peşinde koşmaları, rant arayışını ülke sınırları dışına taşırdı. Özellikle, yurtdışındaki Türk işçileri, dövizin önemli bir bölümünü sağlayacak durumda olduklarından, bu planın potansiyel ortakları olarak ortaya çıktılar. Sanayiciler ve tüccarlar, resmi kurun üzerinde fiyat ödeyerek, Avrupa'daki Türk işçilerinin tasarruflarını, uyuşturucu madde ve diğer kaçakçıların elindeki dövizi satın almak zorunda kaldılar. Önceleri bu fonların bir bölümü ticari kredi şeklinde geri dönerek Türkiye'nin kısa ve vadeli borçlarının bir kısmını oluşturdu. 1976'dan sonra döviz yokluğu ithalat üzerindeki kısıtlamaların artmasıyla, düpedüz kaçakçılık önem kazandı. Sanayiciler, üretim faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için elzem olan her türlü girdiyi ülkeye kaçak olarak sokuyorlardı. Kaçak girdiler kullanılarak üretilen sanayi malları tabiatıyla daha yüksek fiyata satılıp, daha çok rant sağlıyordu.

1974'ten sonra, işçi dövizleri azalmaya başladı. 1.4 milyar dolardan, 1976-78'de 980 milyon dolara kadar azalan işçi dövizleri, ithalatın ağırlığının da artmış olması nedeniyle, dış ticaret açığını kapatacak düzeyin çok altında kaldı.

Petrol şokundan sonra, resmi kanallarla giden işçi sayısı birdenbire azaldı: 1969-73 döneminde yılda ortalama 100.000 küsur işçi yurtdışına gitmişken, bu rakam 1974-77 döneminde yılda 15.000'in altına düştü.

Avrupa'ya giden işçi sayısındaki azalma, 1960'ların ortalarından beri döviz gelirlerinde görülen yükselme eğiliminin tersine çevrilmesi demekti. **Yurt dışındaki işçiler işlerini kaybetme ihtimaline karşı daha tedbirli davranarak, tasarrufların o kadar yüksek bir bölümünü Türkiye'ye transfer etmeyi artık istemiyorlardı. Ayrıca, doların resmi ve karaborsa kuru arasındaki farkın gitgide açılmasının ortaya koyduğu gibi, Türkiye'de izlenen iktisadi politika bir çıkmaza gelip dayanmıştı.**(206)

Borçlanmayla Hızlı Büyüme ve Savurganlığın Ardından Hızlı Düşüşe Geçiş

1974-1976 arasındaki üç yıl GSYİH'nın ortalama yıllık artış hızı %8.6

(206) Çağlar Keyder, "Türkiye'de Devlet ve Sınıflar", İletişim, 1995, s.250.

oranında oldu. Yatırımların GSMH'daki payı %19.8'den, 1977'de %25.2'ye yükselmişti. Bu arada tasarruf oranı %17.5'te kaldığı için, kaynak dengesindeki açık giderek büyüdü. GSMH'nın %2.4'ünden önce %5'lere, 1977'de de %7 gibi, Türkiye Cumhuriyeti kurulalı beri görülmedik bir orana yükseldi. Tabii, enflasyon da fırlayışa geçti.

1974'te %30'a yükselen TEFE'nin artış hızı, gerçi 1975 ve 76'da sırasıyla %10 ve %15.6'da kalmıştı. Genişleyen ithalat, hızlı GSYİH artışı, dışarıdan yansıyan fiyat artışlarının yavaşlaması, içeride fiyat artışlarını yavaşlatmıştı. Ne var ki, DÇM'lerin(207) banka sisteminde hızlandırdığı kredi genişlemesi, kamu harcamalarının GSMH'ya oranının 1973'te %27.3'ten, kamu gelirleri oranında bir artış olmaksızın, 1976'da %30.4'e yükselmesi, ekonominin parasal dengesini iyice bozmuştu.(208)

Dünya ekonomik bunalım içinde debelenirken, Türkiye ekonomisi bu yapay yöntemlerle 1975 ve 1976'da %8 dolaylarında büyümekteydi. Bu büyümenin zorlama niteliği, 1976 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranının 1/3'e düşmesiyle ortaya çıkıyordu.

"Popülist" iktisat politikalarını dış tıkanmalardan kaynaklanan bir bunalım konjonktürüne gidilirken sürdürmek imkânsızlaşmaktaydı. Farklı bir ifadeyle, artan siyasi istikrarsızlık ve partiler arası çekişmenin şiddetlenmesi biçiminde tezahür eden politik güçlükleri yapay bir refah konjonktürü yaratarak aşmaya çalışan Demirel çizgisinin başarısızlığa uğraması kaçınılmazdı. Nitekim bu zorlamaların genel seçim koşullarında sürdürüldüğü 1977 yılı, ertelenmiş ekonomik bunalımın nesnel olarak da patlak verdiği yıl olmuştur.(209)

Kaçak İhracat Resmi Kanaldan Yapılanın Üstündeydi Kaçak İthalat Da Resmi İthalatın Üçte Birini Buluyordu

1977'de ekonomi aşağı dönüşe geçmeye, darlıklar ortaya çıkmaya başladı. Bu yıl tarım üretimi artmadı, imalat sanayii üretiminin artış hızı da %7'ye düştü. Sabit yatırımların artış hızı %7.8'e, bir önceki yılın neredeyse yarısına inmişti. Özel kesimin imalat sanayii yatırımlarının artış hızı ise negatifti (-%7.4); pozitif artış hızının kaynağı, verimliliği kuşkulu kamu yatırımlarıydı. Türkiye giderek hızlanan bir talep enflasyonu yaşıyor-

(207) **DÇM hesapları** (Dövize çevrilebilir mevduat), "yetkili" bankaların, yurt içinde ve dışında oturan gerçek ve tüzel kişilerin (yurda getirmeleri zorunlu olmayan) konvertible dövizleri karşılığında açtıkları hesaplardı. Yetkili bankalar, bu dövizleri TC Merkez Bankası'na devreder; buna karşılık, hesap sahibi isterse kendisine TL ile kredi verir, isterse dövize olarak çekerdi. Devlet bu hesaplara kur garantisi tanımıştı; yani borç ödeninceye kadar geçen sürede kur değişmelerinden doğan riziko devlete aittl.

(208) Gülten Kazgan, a.g.e.

(209) Korkut Boratav, a.g.e., s.128.

du; İstanbul Ticaret Odası'na göre, tüketici fiyatları %36 artarken, toptan eşya fiyatlarındaki artış %26 kadardı.

1977'de ekonominin özellikle dış dengesizlikleri olağanüstü boyutlara ulaşmıştı. İhracat bir önceki 1.96 milyar dolardan 1.73 milyar dolara inerken, ithalat 5.13 milyar dolardan 5.96 milyar dolara çıkmıştı. Dış ticaret açığı 4 milyar dolardı ve ihracatın iki katından da fazlaydı. Kaçak ithalat ve ihracat dev boyutlardaydı. Bir hesaba göre, **2.13 milyar dolarlık kaçak ihracat, resmi kanaldan yapılanın üstündeydi; 2.13 milyar dolarlık kaçak ithalat da resmi ithalatın üçte birini buluyordu.** Döviz rezervleri, brüt olarak 560 milyon dolara inmişti. Bu yıl 941 milyon dolarlık DÇM girişine karşılık, 666 milyon dolarlık çıkış olduğu için, net giriş sadece 275 milyon dolardı. 125 milyon dolar tutarındaki DÇM faizleri de eklendiğinde net kullanım için geriye 150 milyon dolarlık DÇM kalıyordu. TC Merkez Bankası'nın durumuna göre, ithalat transferleri, 1975'te fiili ithalatın %90'ıyken, bu oran 1977'de %55.8'e düşmüştü. İthalat transferlerinde ki bu düşüş, TC Merkez Bankası'nın giderek artan oranda yüksek faizli banker kredilerine başvuruyor olması demekti. Resmi kanaldan alınması beklenen 850 milyon dolarlık proje kredisi yerine, 500 milyon dolarlık kredi alınabilmişti. Oysa tarım üretimi artmadığı için, yapılması gereken tarımsal ithalat 180 milyon dolara çıkmıştı. Bir hesaba göre, ithal malları ve petrol fiyatlarında artışa karşılık, ihraç fiyatları ve işçi dövizleri düşüşü ve ek faiz yükünden ötürü ekonominin uğradığı döviz kayıpları, 1977'de 4 milyar dolara yaklaşmıştı. Böylece **"borç yiyen kesesinden yer"** atasözünü doğrular biçimde, borç ekonomisinin yarattığı suni parıltı 3,4 yılda tükendi. Yani, 1958 yılındaki deneyim tekrarlandı. (Bu suni parıltının bıraktığı yükü, Türkiye, 1980'li yılların sonuna kadar ödemeye devam etti.) Ne var ki, bu parıltı dönemin iç ve dış borç furyasından yararlananlar toplumun tümü olmaktan uzaktı; nimetlerinden yararlananlar ise, borç ödemenin yükünü taşıyanlar değildi.(210)

İflasa Doğru Hızlı Adımlar
Çaresizlikten
Sakıncalı Dış Kredilerin Kullanımına Bile İzin Veriliyor

Dünya bunalımının petrol ve diğer ithal malları fiyatı artışıyla Türkiye'ye yansıması, büyüyen ithalat gereksinimine karşı iç talebi kısmanın ve ihracatı artırma çabalarının ekonomi politikasında ihmali, **dış borçlanmanın 3-4 yıl içinde olağanüstü boyutlara ulaşmasına yol açtı.** Daha önce kullanılmayan ya da kullanılması sakıncalı görüldüğü için yürürlükten kaldırılan veya kısıtlanan dış kredi türleri, ancak 1973'ten itibaren

(210) Gülten Kazgan, a.g.e., s.185.

gündeme geldi. Dış kredi kullanımını kolaylaştırıcı nitelikte kambiyo rejimi değişiklikleri devreye sokuldu; özellikle kısa vadeli kredi kullanımı olağanüstü boyutlarda arttı.

Çoğunluğu Avrupa para piyasasında LIBOR artı spread esasına göre alınan bu krediler, **"dalgalı faizli borçlar"**dı. Henüz uluslararası bankaların IMF ile dayanışmaya girmediği bu yıllarda, Türkiye IMF denetimi dışında kredi bulma gibi bir kolaylıktan yararlandı. Bu kolaylık bir yandan ithalat baskısına, bir yandan uluslararası bankaların plasman yapabilmek için sürdürdükleri çabalara, bir yandan yerli bankaların artacak kârlarına eklendiğinde, dış borçlar kısa sürede çığ gibi büyüdü.

Öte yandan rol tüketiminin kısılması, otomotiv fabrikalarının atıl kalması, üretiminin düşmesi demekti. Dünya petrol tüketimini kısmaya çalışırken, 1972-1977 arasında devletin petrol fiyatına sübvansiyonu sayesinde **Türkiye'nin petrol tüketimi 10.8 milyon tondan 17.7 milyon tona çıkıyor, petrolün toplam enerji tüketimindeki payı %52'ye ulaşıyordu. Bu arada yerli petrol üretimi de azalmaya başlamıştı.**(211)

Kısa Vadeli İki Borç Kalemi Çığ Gibi Büyüyünce

Türkiye 1977'de vadesi gelen DÇM borçlarını ve bunlara ilişkin faizleri ödeyemedi. Bunlarla birlikte 1978'de ödenmesi gereken vadesi gelmiş borçların tutarı 4.84 milyara vardı; en büyük yeri de, 1.38 milyar dolarla DÇM borçları ve 1.51 milyar dolarla **"mal mukabili ithalattan doğan borçlar"** alıyordu. Kısa vadeli bu iki borç kalemi, üç yıl içinde çığ gibi büyüyüp, vadesi gelen borçların %60'ına varmıştı. DPT'ye göre, Türkiye'nin olağan ithalatı 1978'de 5 milyar dolardı. Bunlara 1978'de ödenmesi gereken 4.84 milyar dolar tutarındaki borç eklendiğinde, **Türkiye'nin 9.84 milyar dolar tutarında kaynağı olmalıydı ki, borçlarını vaktinde ödeyebilsin. Oysa mal ihracatı 2 milyar dolara bile varmıyor,** işçi dövizleri de 1 milyar dolar dolayında dolaşıyordu. DPT. 1978 yılı ödemeler bilançosu hesaplarına 1977'de vadesi geçen borçları dahil etmediği gibi, döviz gelirleri için de "iyimser" tahminlerle konuya yaklaşmaktaydı.

(Türkiye eline geçen likitleri sorumsuzca harcamayı en iyi bilen ülkelerden biri. Oysa risk yönetimini bilen gelişmiş ülkelerde durum Türkiye'dekinden çok farklıdır. Örneğin 1970'lerde petrol fiyatlarının görülmemiş düzeyde artmasıyla oluşan enflasyon baskısını hafifletmek amacıyla, bu ülkelerde faizler önemli ölçüde artırılmış, büyüme yavaşlatılmıştı. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ise risk algılaması yerine, gelen krizi görmeyip dış borçlarını ödeyemez duruma düşmüşlerdir.)

(211) Gülten Kazgan, a.g.e., s.179.

Türkiye'nin 1975-1978 Dış Borçları (Milyon Dolar ve %)

Borçlar	1975	1976	1977	1978	1979
I. Orta ve uzun vadeli borçlar					
1) Devlet				6262	9689
2) Özel				356	359
3) Toplam orta ve uzun vadeli	3579	4212	4819	6618	10048
(%)	75.8	57.5	42.1	48	73.9
II. Kısa vadeli borçlar					
1) Devlet				1894	1104
2) Özel				5282	2452
3) Toplam kısa vadeli	1155	3115	6620	7176	3556
(%)	24.2	22.5	57.9	52.1	26.1
III. Toplam borçlar	4724	7227	11439	13794	13604
(%)	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜSİAD, TC Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı

Batı Avrupa parasının Dolar karşısında kazandığı değer Dolar üzerinden verilen borç rakamlarının büyümesinin kısmen temelinde yatıyor. Uluslararası para piyasasında dalgalı kurların bu dönemde Türkiye'nin borçlarını ağırlaştıran bir etki yarattığı belirtilmelidir. Gerek Türkiye'nin Batı Almanya ve İsviçre'yle ticari ilişkilerinin yoğunluğu, gerekse bu iki ülke parası üzerindeki işlemlerde nominal faiz haddinin göreli düşüklüğü, Avrupa para piyasasında bu paralar üzerinden borçlanmayı cazip kılmıştı. DÇM'lerin büyük bölümü bu iki para üzerinden gelmişti. Oysa söz konusu dönemde Batı Alman markı ve İsviçre frangı uluslararası piyasada diğer paralara oranla değer kazanmaktaydı. Örneğin Ağustos **1970 ile Mart 1977 arasında dolar, TL karşısıda %17.8 oranında, oysa Batı Alman markı %78.5, İsvlçre frangı %96.5 oranında değer kazanmıştı. Bu son iki Batı Avrupa parasının dolar karışısında kazandığı değer yukarıdaki tabloda dolar üzerinden verilen borç rakamlarının büyümesinin kısmen temelinde yatıyordu.** Türkiye ise DÇM'yi Avrupa para piyasasından başta bu iki para üzerinden almıştı.(212)

1977 yılında dış ticaret göstergeleri şiddetle bozulmuştur. İhracat bir önceki yıla göre 200 milyon dolar gerilerken, ithalat -adeta son bir çabayla- %13 (660 milyon dolar) artırılmış; ihracatın ithalatı karşılama oranı %30'a düşerken, dış ticaret açığı 4 milyar dolan aşmıştır. Milli hasılanın %5'e yaklaşan bir oranda büyümesine imkân veren ve kısa dönemli, yüksek faizli DÇM, banker borçları ve ticari kredilerle mükün kılınan bu zorlama, yıl sonu geldiğinde bütün kredi kanallannın tıkanmasıyla sonuçlandı ve petrol dahil tüm ithalatın peşin ödemeyle yapılması zorunluğunu doğurdu.(213)

(212) Gülten Kazgan. a.g.e., s.190.
(213) Korkut Boratav, a.g.e., s.140.

Elektrik Yok Petrol Yok Yedek Parça Yok Yağ Şeker Yok Döviz Yok
Karaborsa Kuyruklar Kan ve Terör Var
Ama Başbakan Demirel Şöyle Diyor:
"Ne yok? Ne zamandan beri yok?"
"Yok olan maddeyi söyleyin istediğiniz kadar göndereyim."

Hiç de içaçıcı olmayan bu ortamda ve her alanda kötüye gidiş yaşanırken, siyasi cephede tam bir curcuna yaşanmaktaydı. 5 Haziran 1977'de Seçimler yapıldı. CHP oylarını %41.4'e çıkararak birinci parti oldu. Ancak 3 Temmuzda güvenoyu alamayan Ecevit Hükümeti yerine 21 Temmuzda 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulacaktır. Başbakan S.Demirel yardımcıları da Necmettin Erbakan ve Alpaslan Türkeş'tir. Hükümet 1 Ağustosta güvenoyu alırken, Meclis balkonlarında Demirel için *"Milliyetçi Başbakan"*, Türkeş için "Bozkurtları geliyor", Erbakan için "Akıncılar geliyor", CHP sıralarından ise *"Yuh"* sesleri geliyordu. Bölücülük ve ideoloji dayatması yine Meclis'teydi.

Sokaktaki anarşi ve zorbalık devletin tüm kurumlarında kol geziyordu. Bakanlıklarda tabanca ile dolaşan militanlar, diğer memurları sindirmekteydiler. Fizibilite etüdleri doğru dürüst yapılmamış, sanayi tesislerinin temelleri konut temelleri atılır gibi atılıyordu. Tam bir partizanlık ve parselleme yaşanıyordu. Başbakan Demirel ise koalisyon bozulmasın diye bu çirkin oyunlara göz yumuyordu. Devlet memurları da ya politikanın içindeydi ya da içinde olmaya zorlanıyordu. Kamu kuruluşlarında görevli memurların üye olduğu sonu "DER" veya "BİR"le biten ideolojik dernekler her yerde mantar gibi çoğalmıştı.(214)

Karaborsa ve yokluklar giderek artıyor, otomotiv sanayiinde de karaborsa başlıyordu. Yedek parça bulmak neredeyse imkânsızdı. Özellikle

(214) Ben o yıllarda Sabancı grubunda çalışıyordum. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı MSP'ye bağlıydı. Bir sanayi tesisi için teşvik belgesi almaya gittiğimizde Teşvik Uygulama Daire Başkanlığı önce MSP'ye bağış adı altında yüklü bir para yatırmamızı istedi. MHP'li yayın ve propaganda elemanları yanlarında boks ve karate şampiyonları ise bürolarımıza gelip tehditvari bir şekilde dergi aboneliği ve çeşitli yardım taleplerinde bulunuyorlardı. Sol gruplar da aynı paraleldeydi. Büyük şirketlere giremiyor, haraç vb. taleplerle esnafı bunaltıp korkutuyorlardı. Bu işler daha sonra adam öldürmeye kadar gitti. Pol-BİR derneği üyesi bir polis memuru hepimizin gözü önünde 3 yıldızlı bir amirine alenan hakaret edebiliyor, amir ise korkusundan susuyordu. Petrol krizi tüm dünyayı ve Türkiye'yi büyük bir bunalıma sokmuştu. Demirel ise *"Ben vatandaşıma pahalı petrol vermem,"* diyerek, pahalı petrolün farkını bütçeden karşılıyordu, ancak bu büyük açıklara neden oluyordu. 1957'lerde olduğu gibi yoklar ve karaborsa devri başlamıştı. En temel ihtiyaçlar fırsatçıların eline düşmüştü. Terör bir yandan, yokluk diğer yandan ülkeyi uçuruma sürüklüyordu. Ülke, tarihe mal olan ünlü **"70 sente muhtaç"** hale gelmişti.

bozulan ödemeler dengesi ve döviz yokluğu Türkiye'yi akaryakıtsız bir kış ile tehdit ediyordu. Türkiye'de elektrik kısıntısı had safhaya ulaşmıştı. Devlet kademelerinde çoğu toplantı gaz lambası altında yapılıyordu. O günlerde toplanan Ağır Sanayi Komitesi de toplantısını mum ışığında yapmak zorunda kalıyordu! Çoğu sanayi tesisi yeterli elektrik olmadığı için üretimlerini düşürüyorlardı. Yaşanan döviz darlığı nedeniyle petrol ithalatına kısıtlama getiriliyordu.

İşte bu yokluk ve kriz ortamında Demirel, daha sonra çok ünlenecek sözleri ediyordu: *"Ne yok? Ne zamandan beri yok? Yok olan maddeyi söyleyin istediğiniza kadar göndereyim."* Ülkenin bozulan dengesi yansımalarını her yönden gösteriyordu. Örneğin ilk kez grev olmadan bir lokavt yaşanıyordu. Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası'nın ilan ettiği lokavt, MESS'e bağlı 12 iş yerinde ve 4552 işçiyi kapsayacak şekilde başlıyordu. Döviz darboğazı, petrol, ham madde yokluğu, elektrik kısıntısı ve grevler iş adamlarının feryadına neden oluyordu. Sanayiciler yaptıkları açaklamada *"Bu hükümet artık muhatap olarak kabul edilemez."* diyorlardı.

2 MC her yönden kuşatılmış durumdaydı. Elektrik ithal ettiğimiz Bulgaristan, borç ödemelerini zamanında yapmadığımızı gerekçe göstererek verdiği elektriği kesmek istiyordu.

"Türkiye iflas etmiş bir ülkedir."

Dış Basından

Türkiye'nin para kaynakları tükenirken sorumsuz koalisyon ortakları oy kaygısıyla tanm kesimine ödenen destekleme alımlarını artırıyordu. Sanayi kesimi aleyhine ve tanm kesimi lehine yapılan ödemeler nedeniyle yatınmlar duruyor, Türkiye dış borç ödemelerini yapamaz hale geliyordu. İhracat ve yatınm olanakları sıfır noktasına gelen Türkiye'nin dış kredi itiban da düşüyordu. Yabancı basının o dönemdeki teşhisi şuydu: *"Türkiye iflas etmiş bir ülkedir."*

"Kumar borcu olmayan 11 namuslu insan arıyorum."

B.Ecevit

Karaoğlan'ın Serbest Piyasa Rantiyecilerine ve IMF'ye Karşı Nafile Savaşı

1978 yılına girerken Ecevit, meclisteki 226 yeter sayıya ulaşmak amacıyla gerekli olan 11 oyu bulabilmek için, *"Kumar borcu olmayan 11 namuslu insan arıyorum."* diyerek, hükümeti düşürme operasyonunu başlatmıştı. Demirel ise *"Mebus pazarı kurdurmayız."* diyordu. Güneş Motel operasyonu ile 11 vekil, Ecevit'in başbakanlığında kurulacak hükümete bakan olarak atanma koşuluyla AP'den istifa ettiler. CHP, CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi)'den Turhan Feyzioğlu, Demokratik Parti'den Faruk Sü-

kan'ın da yer aldığı ve 11 bağımsız milletvekilinin yeraldığı hükümet meclisten kıl payıyla güven oyu alınca, Demirel *"Bu hükümetin kökeninde hile vardır, desise vardır."* açıklamasını yapıyor ve Cumhurbaşkanı'nın böyle bir hükümeti onaylamasını eleştiriyordu. Cumhurbaşkanı Korutürk ilk kez sessizliğini bozarak *"Bu hükümeti beğenmeyenler egzantriktir."* diyor. Demirel hemen karşılığını veriyordu: "Çankaya tarafsızlığını yitirmiştir. Bu hükümet milletin değil, Çankaya'nın hükümetidir."

Koalisyon Hükümeti iktidarda kaldığı süre boyunca, Demirel, Ecevit'e bir kere bile "Başbakan" diye hitap etmiyor, **"hükümetin başı"** diyordu. Ecevit hükümetinde bakan olan Dr.Faruk Sükan daha sonra kabineyi oluşturan bazı bakanların yolsuzluklara karıştığını saptayacak, Ecevit'ten bu konuda önlem almasını isteyecekti. Fakat hem parti içindeki muhalifleri, hem de bağımsız bakanlar tarafından kuşatma altına alınan Ecevit, gereken önlemleri alma konusunda kendisinden beklenen davranışı gösteremeyecekti.

Rant Ekonomisi Kontrolden Çıkmış Aracılar Büyük Vurgunlar Yaparken

Ecevit'in dost bilerek destek için başvurduğu Avrupalı sosyal demokrat hükümetler, yeni kredi kanallarının açılmasının ön-koşulu olarak IMF ile standart bir istikrar politikası çerçevesinde anlaşmayı talep ediyor. Solcu ekonomi bürokrasisi ise bu talebi "siyasi intihar" olarak görüyor ve direniyordu.

Siyasiler birbirlerini yiyerek tepişirken, döviz kıtlığı son haddine varmıştı. Üstelik hükümet Demirel döneminde başlatılan sanayiye yönelik sübvansiyon programlarından vazgeçmeyi istemiyordu. Bu iki olgunun bir araya gelmesi, bazı temel sanayi mallarının uzun sürelerle piyasadan çekilmesi gibi çok ciddi bir sonuç doğurdu. Kıtlık ve karaborsa vurgunculara olağanüstü ek kâr sağladı. Hükümet devletin ürettiği bazı girdiler ile bazı ithal girdileri doğrudan tahsis ederek, **pazar mekanizmasını devreden çıkarmayı beceriksizce ve ısrarla denedi;** böylece, ithal ikamesinde zaten mevcut olan rant ekonomisi tamamen kontrolden çıktı. Sanayileşme hedeflerinin bu şekilde çarpıtılması, aracı rantiyelerin büyük servetler biriktirmesine yolaçtı. Ekonominin alıştığı ve beklediğine oranla ithal malları ne kadar kıtlaştıysa, rant ekonomisinin boyutları o ölçüde büyüdü.(215)

İç ve dış dengesizliklerin doruğa çıktığı 1977 yılından itibaren istikrar paketlerini gündeme getirmeye başlamış, hükümetler değiştikçe paketler de değişmişti.

(215) Çağlar Keyder, a.g.e., s.250.

Ecevit hükümeti önceki iktidarın ağır ekonomik mirasıyla uğraşmakta zorlanıyordu. Uluslararası sermaye çevreleri, hatta Ecevit'in dost bilerek destek için başvurduğu Avrupalı sosyal demokrat hükümetler, yeni kredi kanallarının açılmasının ön-koşulu olarak IMF ile standart bir istikrar politikası çerçevesinde anlaşmayı talep ediyor ve aksi halde kredi veremeyeceklerini söylüyorlardı. Hükümet ise bunalımın faturasını emekçi sınıflara yıkan bu türden bir programı **"siyasi intihar"** olarak görüyor ve direnmeye çalışıyordu. Ecevit: *"Batı'dan yardım alamıyoruz, gerekirse başka yerlerden alırız."* dediğinde, CIA, Ecevit'i Batı aleyhtarı olarak değerlendiriliyor, ABD yönetimine göre "artık rayından çıkan Türkiye'de istikrarı ancak askerler kurabilir" görüşü, ağırlık kazanıyor ve Ecevit hükümetine destek verilmiyordu. SSCB bile Ecevit'i ve Türkiye'deki istikrarsız yapıdan çok rahatsız olduklarını açıkca ifade ediyordu. Kısacası Ecevit açmaza düşmüştü.

Sen Misin IMF'ye Hayır Diyen

Ülke darlıklar, çift fiyatlar, ısınmasız soğuk kışlar, hızlanan enflasyon, duraklayan ekonomi, hızla büyüyen kayıt dışı, karapara, şiddetlenen terör ve siyasal istikrarsızlıkla boğuşuyordu.

Hükümet bir yandan boyutları değişen terör ve anarşik olaylarla uğraşırken, diğer yandan tıkanan ekonomiyi açabilmek amacıyla IMF'yle çekişiyor, bunalımdan çıkılacak alternatif politikalar üretemiyor; yani tam anlamıyla çelişki içindeydi. Taze para arayışı CHP ve sol çevrelerde sosyal demokrat hükümetin ülkeyi IMF'ye sattığı tartışmalarını başlatıyor, mali bürokrasi ve DPT hükümete engeller çıkararak anlaşmaları baltalıyordu. Sonunda bir IMF yetkilisi *"Hangisine inanacağımızı şaşırdık. Hikmet Çetin ve Ecevit 'borcumuza sadığız, şartlarınız üzerinde görüşebiliriz' derken ekonomik bürokrasi klasik solcu kafasıyla davranıyor. Bu da IMF'nin hükümete olan güvenini azaltıyor."* açıklamasını yapıyordu. ABD'yle yapılan ambargonun kalkmasına yönelik pazarlık olumsuz sonuçlanıyor, Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık, Amerikan ambargosunun kalkması kararına karşı Türkiye'deki Amerikan askeri üslerinin kaldırılacağını açıklıyordu.

Ecevit hükümetinin kendi isteklerini kabul ettirmeye çalışması, IMF'nin bunu reddetmesi ve kendi programında ısrar etmesi, (Mart 1979'daki anlaşmaya gelinceye kadar), Türkiye'yi taze dış kaynaktan yoksun bıraktı. Ülke darlıklar, bununla ilişkili çift fiyatlar, ısınmasız soğuk kışlar, hızlanan enflasyon, duraklayan ekonomi ve hızla büyüyen "karapara"yla ekonomik planda; şiddetlenen terör faaliyeti ve siyasal istikrarsızlıkla da siyasal planda boğuşuyordu.(216)

(216) Gülten Kazgan, a.g.e., s.190.

ONUN YÖNETİMİNE GİRMEKTENSE, SEN YÖNET BENİ! Milliyet, 30.9.1977

Emir Komutla Her Şeyin Düzelebileceği Yanılgısı Muhtıranın verilmesinl takiben 1973 yılına kadar 5 partilerüstü hükümet Işbaşına gelmişti. Bu hükümetler döneminde anayasada bazı değişiklikler yapılmış ve buna uygun olarak, yasalarda da yeni düzenlemelere gidilmişti. Anarşi ve terörün önlenmesi Için sıkıyönetim uygulamalarına geçilmiştir. Ancak bir yandan kimi çirkin politikacı, yüzünü tekrar gösterirken; öte yandan Kıbrıs sorunu ve OPEC örgütünün büyük petrol zammı dünya ekonomisini sarsmaya başlıyordu. Gelişmiş Batı ülkeleri acil önlemlerle bu krizi geçiştirmeye çalışırken, Türkiye'yi yönetenler savurganlığı sürdürmüş, giderek ekonomik, mali sıkıntıya düşerek **yoklar ülkesine** dönüşmüştü. Terörün beklediği de böyle bir ortamdı.
Alttа: Tüp gaz kuyruğu ve yokluğun protestosu ve umudunu piyangoya bağlayanların kuyruğu.

«Iflâsın eşiğindeki Türkiye dış borçlarını ödeyemez»

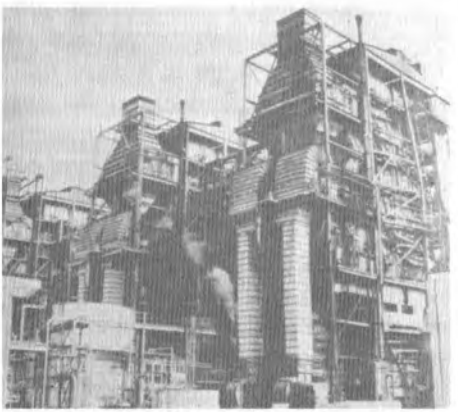
Gazete, Türk ekonomisinin ancak çok sert önlemlerle kurtarılabileceği görüşünü savunuyor

bir dış ticaret açığı ve döviz rezervleri sıfırdır. Alman tüm lere rağmen 1977 yarısında yapılan yarı yarıya artmasın karşılık ihracat düş dir. Türkiye'deki 7 ton buğday bilâ sı

Yanda: 25 Eylül 1977 tarihli Milliyet gazetesinin 12. sayfasında Federal Alman Die Welt gazetesinde yayınlanan haberin çevirisi.

Altta: **Dolar yakan santral.** Fuel oil ile çalışan ve 1967 yılında hizmete giren Ambarlı Elektrik Santrali, 1973 sonrasındaki petrol kriziyle, petrol değil dolar yakmaya başladı. Büyük bir bölümü enerji üretiminde kullanılan petrol ithali, 1974-1975 yıllarında ihracat gelirimizin hemen hemen tümünü yakmaktaydı. Alternatif enerji kaynakları yaratma becerisini gösteremeyen yöneticiler günümüzde de çok ağır petrol faturaları Türk halkına ödetmekteler.

Borçsuz Yaşamın Yolu Tıkanınca

İşte bu ortam, Türkiye'yi 1978 mali ve ekonomik felaketine sürükleyecek ortamı hazırlamakta gecikmedi. Profesör Gülten Kazgan'ın deyişiyle "Avrupa para piyasalarına açılma süreci" yaşanmaya başlandı. Ne de olsa, petro-dolar fazlasının yarattığı arz fazlası, üstelik bunun bankalarca IMF'ye danışmadan veriliyor olması, Türkiye'nin döviz yiyen güdük sanayileşme yapısına yeni bir borçlanma imkânı getirmişti. Gayri safi milli hasılanın %7.2 artması için işçi dövizi yetmiyor, buna bir de dış kaynak, yani borçlanma ekleniyordu. Kısa bir süre sonra bu da yetmedi. Daha doğrusu, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası döviz rezervlerinin tamamı tükenince, bu kez 1975 yılında DÇM dediğimiz, 6-8 ay vadeli, garantisi Hazine olan bir özel kesim borçlanmasının yolu açılmıştı. 1978 petrol şoku sonrası döviz bunalımına giren Türkiye, bu kez DÇM'den daha riskli, mal karşılığı ithalat ya da "çifte ödeme" denilen araçlarla ithal ihtiyacını karşılama yoluna girdi. Kısacası, borç almadan yaşama yolu tümüyle tıkandı.(217)

Ve Nihayet Türkiye Moratoryum İlan Ediyor

Son yıllardaki hükümetler, "borç yönetimi" denen konuyu ihmal etmiş; ne tutar, ne vade itibariyle vadesi geldiğinde ödenmesi mümkün olamayacak borç birikimi yapmışlardı. Gerçi 1978'de ihracat 1.75 milyar dolardan 2.29 milyar dolara yükselmiş, ithalat da 1.2 milyar dolarlık düşüşle 4.6 milyar dolara miktar kısıtlamalarıyla indirilmiş, bir yıl önceki 4 milyar dolarlık dış ticaret açığı 2.31 milyar dolarda kalmıştı. Ama ne olursa olsun, vadesi gelen 4.84 milyar doları ödemek mümkün değildi. Yani Türkiye moratoryum ilan ediyordu.

1975-1978 arası birikimle, 1978'de Türkiye'nin borç ödeyemez duruma düşmesinde en önemli pay, **DÇM hesapları ve mal mukabili ithalatla ilişkili olan "garantisiz ticari borçlar"a aitti. DÇM hesapları ithalat baskısı altında çığ gibi büyüyerek, 1978'de 3.6 milyar dolara, garantisiz ticari borçlar da 2.5 milyar dolara yaklaşmıştı.**

1975-1978 arasında toplam dış borçlar 4.7 milyar dolardan 13.8 milyar dolara yükselerek, dört yılda 9.1 milyar dolarlık artış gösterdi. Bu büyük artış, borcun vade yapısında büyük değişmeyle birlikte ortaya çıktı: 1975-1978 arasında kısa vadeli borçlar 1.16 milyar dolardan 7.2 milyar dolara yükselerek 6.5 kat artış göstermişti. Kısa vadeli borçların %73.9'uysa özel ticari borçlardı, özel kesime aitti. Bu iki temel olaydır ki, 1977'de ülkeyi borç ödeyemez duruma getirmiş ve 1978'de IMF güdümünde istikrar politikası izleme zorunda bırakmıştı.

(217) K.Mortan, C.Çakmaklı, "Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları", 1987, s.271.

Hesaplar Tam Tutulmamıştı
Kime Ne Kadar Borç Olduğu Bilinmiyordu

Ancak ülkenin kredi itibarını sarsan sadece borç ödeyemez duruma düşmüş olması değildi; garantisiz ticari borçların hesabının tam tutulamamış olması, dolayısıyla kime ne kadar borç olduğunun saptanamaması da buna eklendi. Çok sayıda orta ya da küçük çaplı firmaya takılan borçlara bir çözüm, ancak yabancı bir uzmanın TC Merkez Bankası'na gelip çalışmasıyla bulunabildi. Bu da Türkiye'nin kredi itibarını sarsan bir diğer etkendi. TC Merkez Bankası ve yetkili bankaların muhabir banka ilişkilerinden karşılıksız çek çekmeye benzer işlemlere girişmiş olmaları buna eklendi.(218)

IMF'nin Ecevit'ten Acı İntikamı

1978 İstikrar Programı 1$=25 TL
Devalüasyon ve Daha Birçok Nafile Akıl Dışı Tasarruf Önlemlerine(!) Rağmen Düşüş Durdurulamıyor
IMF Bir Yıl İlişkileri Askıya Alıyor
Haziran 1979'da İkinci İstikrar Programı Geliyor
1 Dolar=47 TL

1978'de yürürlüğe giren istikrar programında borç furyasına son verecek önlemler yer aldı: Demirel hükümeti zamanında 17.50 TL'den 19.25 TL'ye çıkartılan döviz kuru 25 TL=1 dolara indirildi. TC Merkez Bankası reeskont haddi %9'dan %10'a, mevduat faizleri %16'ya çıkarıldı; bazı KİT fiyatları yükseltildi, vergi iadeleri düşürüldü ve bütçe harcamaları kısılmaya çalışıldı. Dış ilişkileri rayına oturtmak için ayrıca şu önlemler alınıyordu: İthalat programı 1977 yılı kalkınma programının altında tutuldu; ithalatta damga resimleri %9-10'dan %22.5'e çıkarıldı; akseptans kredileriyle mal ithali kısıtlandı; kaçak altın ticaretini engellemek için altın üzerine işlemler kayda tabi tutuldu; DÇM'deki kur garantisi kaldırıldı;

(218) Muhabir bankalardaki pozisyon hesabında karşılığı olmaksızın yapılan ithalat finansmanı bunun kaynağı oldu. Türkiye'ye mal satan ihracatçı, buna ilişkin belgelere dayanarak, muhabir banka dışındaki bir aracı bankadan alacağını tahsil edebilmişti. Ama bu banka, Türk bankasının muhabiri olan bankaya rücu ettiğinde, (kedi limitleri dahil) karşılığı olmadığı ortaya çıkmıştı. Böylece Türkiye'yle ilişkili olmayan dışandaki aracı bir banka, Türkiye'den alacaklı duruma gelmişti. Kuşkusuz, muhabir bankada karşılığı olmadan Türk bankalarının yaptığı ithalat finansmanı, kredi itibarını sarsan ciddi bir etken oldu.
Bankalarla muhabir bankalar arasında bir kredi şekili olan çok kısa vadeli kurye kredilerinden de benzer bir olay yaşandı. Çok sayıda muhabir bankadan 1-2 ay vadeyle alınan bu borçlan TC Merkez Bankası'nın biriktirmiş olmasıysa, kredi güvenilirliğini sarsan bir başka olaydı. (Bunlar, "banker kredileri" olarak anılmaktadır).
Gülten Kazgan, a.g.e., s.187.

turist çıkışları iki yılda bire, döviz tahsisi de 500 dolara indirildi. Batı Almanya'da çalışan Türk işçilerinin tasarruflarını Türkiye'ye kazandırmak için bir program yürürlüğe kondu. Ne var ki bu önlemlere rağmen, IMF bir yıla yakın süre Türkiye'yle ilişkileri askıya almıştı. Alınan önlemleri yeterli görmüyordu.(219)

1977'de Demirel ve daha sonra Ecevit hükümetlerince yapılan devalüasyonlar IMF tarafından yetersiz operasyonlar olarak değerlendirilmişlerdi; zira bunlar, standart IMF modelinin ögeleri olan, fiyatlar serbest bırakılırken, ücretlerin ve tarımsal desteklemenin dondurulması ve toplam talebin parasal önlemlerle daraltılması gibi unsurları içermemekteydi.(220)

Haziran 1979'da yürürlüğe giren yeni istikrar programının getirdiği önlemler 1978 programından çok farklı değildi: Yine TL'nin katlı kur uygulamasıyla 47 TL=1 dolara devalüe ediliyordu.(221)

Böylece 1946, 1958, 1970 yıllarındaki gibi istisnai bir operasyon sayılan devalüasyon, 1977'den itibaren her yıl, gerekirse birkaç kez başvurulabilecek olağan bir ayarlama haline gelmekteydi.(222)

Faiz hadlerinin daha da yükseltilmesi, KİT zamları, bütçe harcamalarının daha da kısılması gibi önlemler alınıyordu. Devalüasyona rağmen ihracatta artış olmadı (1978'de 2.29, 1979'da 2.26 milyar dolar); DTH (Dış Ticaret Hacmi) başaşağı gidişe geçmişti. Ama ithalat kısıldığı için dış ticaret açığı ve alınan önlemler sayesinde işçi gelirleri arttığı için de CİB açığı 1979'da azaldı. Ancak yıllık enflasyon hızı %60'ı geçerken, GSYİH'nın yıllık artışı negatifti (%-0.3). Borç furyasının bedelini tüm ekonomi ağır biçimde ödüyordu.

Özel Borçların Ödenmesi De Yine Halka Kalmıştı

Bu arada önemli bir gelişme, kısa vadeli özel dış borçların 2.8 milyar dolarlık bölümünün bir "konsolidasyon" işlemiyle uzun vadeli devlet borcuna dönüştürülmesiydi. 1978'den 1979'a kısa vadeli özel dış borçlardaki azalmaya karşılık, orta ve uzun vadeli devlet borçlarında 6.26 milyar dolardan 9.7 milyar dolara, 3.4 milyar dolarlık bir artış vardı. Yani özel borçların ödenmesi yine halka kalmıştı. 1978 anlaşmasında borç ertelemesi 6-9 yıl olan vadeler, 1979 anlaşmasında 7-9 yıla çıkarılmıştı.

1979 yılı dünyadaki önemli değişmelerin de başlangıç yılı oldu: İkinci petrol krizi denilen ve petrol fiyatlarında reel yeni bir artışın yer aldığı ilk yıldı. 1980'de bunu bir ikincisi izleyecektir. Doların değer kazanmaya

(219) Gülten Kazgan, a.g.e., s.192.
(220) Korkut Boratav, a.g.e., s.141.
(221) Gülten Kazgan, a.g.e., s.192.
(222) Korkut Boratav, a.g.e., s.141.

başlaması, reel faiz hadlerinin artışı, uluslararası finans kurumlarında borçlu GOÜ (Gelişmekte Olan Ülkeler)'deki ekonomi politikası uygulamaları konusunda anlayış değişmesi, Türkiye ve benzeri ülkeler için DTH (Dış Ticaret Hacmi)'nin daha da kötüleşmeye başlaması, ilk belirtilerini bu yılda veriyordu. **1978 ve 1979 yılları sadece şiddetlenen darlıklar, duraklayan ekonomi ve hızlanan enflasyon tanık olmakla kalmadı; aynı zamanda yaşanan kargaşanın sosyal ve siyasal boyutları da bunlara eşlik ediyordu: Yağunlaşan terör eylemleri, sokak çatışmaları kadar üniversitelerde sergilenen çatışmalar bunun sosyal boyutunu, siyasal partiler (AP ve CHP) arasında yoğunlaşan gerilimler, alınamayan ya da yürütülemeyen kararlar, IMF ve AET ile sürüp giden görüşmelerin siyasal boyutunu oluşturuyordu.**(223)

İki Tarafın Suflörleri İç-Dış Odaklar Kazanın Altına Benzin Dökmekteydiler Terör Eylemleri Domino Taşları Gibi Art Arda Geliyordu

Hükümetlerin biri gidip biri geliyor, mali ve ekonomik alandaki başarısızlıklar ve bunlardan çıkış yolları aranırken siyasi ve ideolojik kamplaşma, cinayet ve terör olayları da giderek tırmanıyordu. 24 Mayıs 1978'de Demirel, Cumhurbaşkanına, ülkenin içinde bulunduğu anarşi ortamıyla ilgili uzunca bir mektup yazmıştı. Mektubun içeriğine göre her şeyin sorumlusu yine solcular ve komünistlerdi. Anlaşılan Demirel, 1971 öncesindeki kışkırtıcılık huyundan ve tavrından vazgeçmemişti.

Bu mektupta terör eylemlerinde öldürülenlerin sayısı veriliyor ve ardından aşağıya aldığımız paragrafında şöyle diyordu:

"20 Mart 1978 günü: Ankara'yı işgal eden dernekler ile 1 Mayıs 1977 tarihinde 'Taksim Meydanı'nı, 'Kızıl Meydan' haline getirmek isteyenlere, henüz ciddi bir takibat yapılmamıştır. Bu derneklerin mensuplarının çoğu, Devlet'in memurlarıdır. Devlet'in polisini kurşunlayanların çoğu meçhuldür...

1. Kars ve Ardahan'da, merkez ve ilçelerde, kanun ve nizam kalmamıştır. Devlet otoritesi müessiriyetini kaybetmiş, otorite boşluğunu, birtakım 'Solcu Dernekler' doldurmuştur.

2. 'TÖB-DER' , 'DEV-GENÇ', 'TİKKO', 'KAWA', 'TKP' gibi, 'Leninci', 'Maocu' yeraltı militanlar, bölgeyi: 'Kurtarılmış Bölge' ilan ederek, fiilen idare eder duruma gelmişlerdir.

10. 'POL-DER'li, militan haline getirilmiş polisler ise suçluları değil, mağdurları yakalayıp işkence yapmaktadır.

15. Bütün bu olayların içerisinde bulunanlar: Herhangi bir 'CHP'li es-

(223) Gülten Kazgan, a.g.e., s.192.

nafi, ev sahibini, aileyi veya vatandaşı rahatsız etmemeye özel dikkat göstermişlerdir; bir başka deyişle: Kars'ta ve Ardahan'da cereyan eden, sıraladığımız olayların, henüz 'CHP'li mağduru yoktur."

Demirel (1971 öncesinde olduğu gibi kışkırtıcılık huyundan vazgeçmemişti.) bu türlü açıklamalarla sağcı gruplar için adeta vur emri çıkartmaktaydı. Böylece iki tarafın suflörleri olan iç-dış odaklar kazanın altına benzin dökmekteydiler ve domino taşı gibi terör eylemleri art arda geliyordu. Bunlar öylesine çok ve sık oluyordu ki aşağıda bazılarını saymakla yetinelim:

- 30 Mayıs 1978'de Kadıköy vapuru kaçırılıyor.

- 7 Haziran 1978'de KAWA adlı yasadışı örgütle ilgili soruşturmayı yürüten Yargıç Binbaşı **Yaşar Değerli** öldürülüyor.

- 25 Haziran 1978'de MLSP-B adlı "Solcu" örgüt, **Hüseyin Cevahir**'liyi uzaktan vuran Dz.Yarbay **Cihangir Erdeniz**'i öldürdü!

- 11 Temmuz 1978'de Hacettepe Üniversitesi Öğretim üyesi Doçent Dr. **Bedrettin Cömert** öldürüldü!

- 10 Ağustos 1978 **"Balgat Katliamı"**. 3 kahvenin otomatik silahlarla taranması, 5 ölü, 14 yaralı.

- 9 Ekim 1978 **"Bahçelievler Katliamı"**. 7 genç tabanca, boğma teli ve işkenceyle öldürüldü. Olayın failleri olarak **Abdullah Çatlı** gözaltına alındı. **Haluk Kırcı** hâlâ yargılanıyor.

- 24-29 Şubat 1978 "İstanbul Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. **Bedri Karafakioğlu** öldürüldü.

- 19 Aralık 1978 **"Kahramanmaraş Olayları"**. Sorumsuzca tahrik, beyan ve iftiraların neden olduğu en acımasız katliam.

Merkezi Otoritenin Çöküşü Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin En Kanlı ve En Büyük Meshepsel İç Çatışması

- 18 Aralık 1978 akşamı, başrolünü **Cüneyt Arkın**'ın oynadığı **"Güneş Ne Zaman Doğacak?"** filminin gösterildiği Kahramanmaraş'taki Çiçek Sineması'na bomba atılıyordu. Bombayı "Ülkücüler"in provakasyonu sonucu Kahramanmaraş'ta, Türkiye Cumhuriyet'inin tarihinin en kanlı ve en büyük mezhepsel iç çatışması yaşandı: *"Allahını seven, Peygamberini seven yürüsün; Komünist Alevileri yaşatmayın. Bunları öldüren cennetlik olur. Maraş Alevilere mezar olacak. Müslüman Türkiye, Aleviler Moskova'ya. Sütçü İmam aşkına vurun!"* diye bağıranlar, masum insanları katlettiler.(224)

(224) Alevi gençler çoğunlukta. Sol örgütlerde yer alıyorlardı. Bu nedenle çatışma için kullanıldı.

Hemen ertesi gün "Solcular"ın devam ettikleri Akın Kıraathanesi yayılım ateşine tutuldu ve ardından bombalandı...

- 21 Aralık günü 2 öğretmen öldürülüp, bir diğerinin evine bomba konuldu. Nihayet 23 Aralık günü, olaylar birdenbire toplumsal bir havaya giriverdi. Kısa sürede 30 kişi öldü ve yüzlerce insan yaralandı. Makineli tüfekten uzun menzilli silaha kadar her türlü ateşleyici aracın kullanıldığı bu olayın boyutları kısa sürede büyüyüverdi. Bu olaylar, uzunca süredir devam eden "Bölücü Birimi"nin son aşamasına gelindiğinin açık bir simgesiydi.

24 Aralık gününe gelindiğinde olaylarda ölü sayısı 100'ü bulmuş ve çatışmalar diğer illere de yayılmaya başlamıştı...

Genelkurmay Başkanı **Kenan Evren**: *"Aralık ayının en önemli olayı 22-26 Aralık 1978 günleri arasında cereyan eden ve 107 kişinin ölümü, 205 kişinin yaralanması ve 500'e yakın ev ve işyerinin tahribiyle sonuçlanan, korkunç 'Kahramanmaraş Katliamı' olmuştur...*

... Olaylar sırasında, çoğunluğu Alevi vatandaşların oturdukları evler ve işyerleri yakılmış, yıkılmış ve çocuklarla hamile kadınlar da dahil olmak üzere hunharca 107 kişi katledilmiştir...

... Jandarma Genel Komutanı raporunda Kahramanmaraş'taki iktidar mücadeleleri hakkında şu hususlara değinmekteydi: 'Adalet Partisi ve Milliyetçi Cephe İktidarı: İktidar olabilme: ve İktidar'da kalabilme uğruna Milliyetçi Hareket Partisi ve bunun yan kuruluşları ile işbirliği ve koalisyon yapmış; idare ve okullarda militanlara ve militanları destekleyen tutum, ortam ve örgütlenmelere imkân vermiştir..."

Muhalefet, Hükümet'i ilk gününden itibaren, görülmemiş bir baskı altına almıştı. Demirel, Başbakan Ecevit'i: 'Felaket Tellalcılığı'ndan 'Komünist' ve 'Bölücülüğe' kadar son derecede ağır bir şekilde suçluyordu. **Tüm muhalefet sözcüleri: 'Ecevit Hükümeti kaldıkça, ülkenin komünistlerin eline geçeceğine...'; 'Tüm bölücülüğü, CHP'nin organize ettiğini...'** söylüyor ve tabii kamu da bundan etkileniyordu...

... Hükümet işgal ettiği mevkiden uzaklaştırılmalıdır; bunlar 4 kazı bile güdemezler, akşama kadar kaybedip gelirler. Devlet, ihanet şebekelerinin tasallutuna maruzdur. Komünizm ile ittifak halindeki 'Bölücülük Saldırıları', hem CHP hem de Hükümet'in içinden gelmektedir. Bu zalimlere kim uşaklık ederse, burunlarından fitil fitil getirmek boynumuzun borcudur; yapmazsak namerdiz."(225)

Kenan Evren: *"Kahramanmaraş'taki kanlı olaylar sonucunda Türkiye'de, durmayan ve gittikçe tırmanan anarşi ve terör olayları karşısında, Cumhurbaşkanı dahil, basında ve kamuoyunda, Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi'nin bir araya gelerek diyalog ve müşterek hükümet kur-*

(225) "12 Eylül Saat: 04.00", Karacan Yay. İstanbul, 1984, s.333, 334.

malan fikri yeniden, sık sık ortaya atılır olmuştu; bu istek, Millet'in çoğunluğunun isteğiydi... *AP Genel Başkanı Süleyman Demirel: 'Türkiye'de, iktidar yok ki diyalog kuralım; Cumhuriyet Halk Partisi ile Koalisyon'u gerektiren bir durum yok; Halk Partisi-Adalet Partisi uzlaşmasını istemek, beceriksiz idareyi örtme taktiğidir!' gibi beyanatta bulunuyor ve böyle bir işbirliğine karşı olduğunu açıkça ortaya koyuyordu..."*(226)

22 Aralık 1978. Aylar geçiyor, ölüm, yaralanma, bombalama, cezaevlerindeki isyanlar, polis ve öğretmenler arasında meydana gelen kamplaşmaların acı neticeleri, banka soygunları, yokluklar, boykotlar, yürüyüşler ve daha saymakla bitmeyecek binlerce olay... Ve, bütün bunların dışında, Millet'in ümitle baktığı Parlamento'da, siyasilerin hemen her gün gazetelerde, radyo ve televizyonda yayınlanan utanç verici beyanları...(227)

Nihayet 26 Aralık 1978 günü sabaha karşı saat 03.30'a kadar toplantı yapan Bakanlar Kurulu, Sabah saat 07.00'den itibaren başlamak üzere, 13 ilde 'Sıkıyönetim' ilan etti. 'Sıkıyönetim Bölgesi'ndeki iller arasında: İstanbul, Ankara, Adana, Elazığ, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Kars, Kahramanmaraş, Malatya, Sivas ve Urfa var...(228)

1 Şubat 1979 günü, Milliyet gazetesi başyazarı ve Genel Yayın Müdürü **Abdi İpekçi**, otomobili ile evine giderken öldürüldü. Bu olay, hem yurt sathında ve hem de dünyada büyük yankı uyandırdı. Artık öldürme olayları, basın mensuplarına da sirayet etmişti.(229)

Uğur Mumcu: **"M.Ali Ağca**, bir ihbar üzerine yakalanıp getirildiği Emniyet Müdürlüğü'nde çok sakin görünüyordu. İri siyah gözleri ile çevresindekileri süzüyor ve sözcüklerin üzerine basa basa konuşuyordu: ***'Abdi İpekçi'yi ben öldürdüm!'***; bu itiraf Türk kamuoyunu aylardır işgal eden bir soruyu yanıtlıyordu."(230)

---

(226) Kenan Evren, "Kenan Evren'in Anıları", Milliyet Ga., İstanbul, 24.10.1990.
(227) "12 Eylül Öncesi ve Sonrası", MGK Genel Sekreterliği, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981, s.51.
(228) "20 Yüzyıl Ansiklopedisi", Tercüman gaz. Yayınları, İstanbul, 1990, s.1102.
(229) A.g.e., s.1106.
(230) Uğur Mumcu, "Papa, Mafya, Ağca", Tekin Yayınları, İstanbul, 1984, s.34.
Basın kuruluşlan, katili bildirenlere 6.000.000.-TL ödül vereceklerini açıklamışlardı. Korkudan hiç kimse bu ödülü almak için başvurmuş değildi. Ağca suç ortaklarının isimlerini önce vermedi. Özellikle Oral Çelik'i ele vermedi. Çok çelişkili ifadelerle kafalan karıştırdı. Daha sonra Abdullah Çatlı ve Oral Çelik'in planlamasıyla Kartal-Maltepe cezaevinden rahatça firar etti. İtalya'da Papa'ya suikast girişiminde bulundu. Abdullah Çatlı, Oral Çelik ve Mehmet Şener 22.2.1982'de İsviçre'de gözaltına alındılar. Ancak idamla yargılandıkları için Türkiye'ye iadeleri reddedildi.

Ecevit hükümeti kurarken "11 namuslu adam arıyorum." demişti.

Ancak bunlardan biri Türk siyaset tarihinde hiçbir bakanın gerçekleştiremediği rüşvet rekorunu kıracaktır.

İkinci MC Hükümeti'nin Gümrük ve Tekel Bakanı **Gün Sazak**, Aralık 1977'de yaptığı açıklamada, 'hükümetin kaçakçılar tarafından düşürüldüğünü' ima etmişti. Aslında pek de haksız değildi. **Ünlü kaçakçı Abuzer Uğurlu**, **Ecevit** hükümeti kurulmadan önce bir süre birlikte iş yaptıkları **Süleyman Necatl Topuz**'a: "Dayı yakında her şey eskisi gibi olacak. Zira hükümet düşecek bizimkiler bakan olacak." demişti. Şimdi hükümet değişmiş, bu işte en büyük görev alacak **Tuncay Mataracı** da 5 Ocakta kurulan Ecevit hükümetinde Gümrük ve Tekel Bakanı olmuştu.

Burada ayrıntılara girmeksizin bir süre sonra Mataracı'nın ilişkide bulunduğu veya torpil yaptığı bazı kişiler tarafından dolaylı olarak kendi hesabına yatırılan büyük miktarda paralar dikkat çekmeye başlayacaktır.

Bunlar tarih sırasıyla şöyleydi.

2/04/1978'de 600.000 TL **Uğurcan Elmas**. 20/04/1978 1.500.000 TL **Mehmet Adıgüzel As**. 20/07/1978 625.000 TL **Mehmet Adıgüzel As**. 25/08/1978 1.000.000 TL **Şaban Eyüboğlu**. 18/09/1978 250.000 **Abuzer Uğurlu**. 27/11/1978 2.050.000 TL **Şaban Eyüboğlu**. 21/11/1978 1.250.000 TL **Şaban Eyüboğlu**. 28/02/1979 1.100.000 TL **Şaban Eyüboğlu**. 30/03/1979 500.000 **Şaban Eyüboğlu**. 05/04/1979 500.000 **Şaban Eyüboğlu**. 15/08/1979 1.000.000 TL **Şaban Eyüboğlu**. 29.08.1979 550.000 TL **Şaban Eyüboğlu**.

Banka kayıtlarında dikkat çeken iki isim vardı. **Abuzer Uğurlu** ve **Uğurcan Elmas**. Her ikisi de ünlü birer kaçakçıydı. Hatta birlikte organize ettikleri bir uyuşturucu işinden dolayı İnterpol tarafından aranıyorlardı.

Gümrük ve Tekel Bakanı Tuncay Mataracı, Soruşturma Komisyonu Raporu'nda da, Kayıran'ın eski görevine getirilmesi için **Yusuf Yaman**'dan 5 milyon lira, **Mustafa Özsoy**'dan 2 milyon 800 bin lira, Ali Galih Kayıran'dan da 1 milyon 500 bin lira olmak üzere toplam 9 milyon 300 bin lira rüşvet almakla suçlanıyordu. Rapora göre Mataracı TCK'nın 213, 225 ve 80. maddelerini ihlal etmişti.

Mataracı'nın adının karıştığı rüşvet olayları bununla da sınırlı kalmıyordu. Demir dışalımcısı **Suat Sürmen**'den Haydarpaşa Gümrüğü'nde bekleyen demirlerinin çekilmesi için 115 milyon lira aldığı belirtiliyordu ki, bu bütün rüşvet davalarındaki en yüksek tutardı. (O yıllarda lüks bir apartman dairesinin satış fiyatı 1 milyon lira olduğu düşünülürse Mataracı'nın aldığı rüşvet yaklaşık 150 daire değerindeydi.)

S.Sürmen'le Mataracı arasındaki rüşvet ilişkisinin banka hesaplarındaki aracıları ise **Halil İbrahim Demir**, Ali Yıldız, Hakkı Kalkavan, Salih Ay-

dın ve Köksal Mataracı'ydı. Tuncay Mataracı, Sürmen'in Haydarpaşa'daki demirlerinin çekilmesine engel olan İstanbul Gümrükleri Başmüdürü Oktay Ergül'ü de Edirne'ye sürmüştü.

Tuncay Mataracı hakkında, rüşvet suçlarının yanı sıra memur atamalarında kayırmalar sürüyor ve usulsüz atamalar, görevi kötüye kullandığı gerekçesiyle de soruşturma açıldı.

Başkan Şevket Müftügil ve 14 üyeden oluşan mahkeme davayı, 16 Mart 1982'de sonuçlandırdı. Cezalar ağırdı.

Mahkeme, davanın bir numaralı sanığı Tunçay Mataracı'yı tabii ki unutmamıştı. Mataracı, önce 43 yıl 11 ay ağır hapis cezasına çarptırıldı. Ancak Mahkeme, ceza 36 yılı aştığı için TCK'nın 77. maddesine göre ceza indirimi yaptı ve eski Bakan'ı toplam 36 yıl ağır hapis ile 787 milyon 386 bin lira para cezasına çarptırdı.

Cumhuriyet tarihinin en büyük rüşvet davası böyle sonuçlanıyordu.

Gümrük ve Tekel eski Bakanı Tuncay Mataracı, 1991 yılında aftan yararlanarak, tutuklu olduğu Çanakkale Yarı Açık Cezaevi'nde tahliye edildi.(231)

"Mason olsaydım Tuncay Mataracı olarak bu ıstırabı çekmezdim."

Tuncay Mataracı yakın bir geçmişte Yüce Divan'da yargılanıp beraat edenleri örnek göstererek şöyle diyor: *"Ben banka soymadım. Hırsızlık yapmadım, hazineyi dolandırmadım. Anayasa yok, varlığını anayasadan alan Anayasa Mahkemesi Yüce Divan olarak beni yargılıyor. Bize neler çektirdiler. Bugün Anayasa Mahkemesi'ne gidenler özel arabalarla, elini kolunu sallayarak gidiyor. Biz o zaman evlatlarımızla, avukatlarımızla görüşme olanağı bulamıyorduk. Bize neler çektirdiler. Çok iyi hatırlıyorum. Ragıp Gümüşpala rahmetli olunca bütün teşkilat Sadettin Bilgiç'i başkan olacak diye bekliyordu. Bir de Tekin Arıburun Paşa vardı. Süleyman Demirel bir gecede çıktı ortaya. Malum nereden çıktı geldi diye... Masonluk belgesi de vardı o tarihlerde...Ben size bir şey söyleyeyim mi? Çok net, altını çizerek söylemek istiyorum. Bir cümle ile. Mason olsaydım Tuncay Mataracı olarak bu ıstırabı çekmezdim. Türkiye böyle yani. Maalesef. Ben fazla bir yorum yapmak istemiyorum. Çünkü 12 Eylül'den önce biz hükümete girdiğimizde bazıları 'satılmışlar, komünistlerle birlik oldular ülkeyi bilmem ne yaptılar' dediler. Ben o zaman Demirel'e 'Siz Isparta'nın İslamköy'ünden Yahya oğlu Süleyman Demirel. Siyasete atılmadan evvel malvarlığınız neydi, bugün nedir? Ben de Rize'nin Tophane Mahallesi'nden Mehmet Tevfik oğlu Tuncay Mataracı. Siyasete atılmadan evvel mal varlığım neydi, bugün nedir? Bununu hesabını yapalım' dedim. Bu lafım ona çok dokunmuş. Bazı dostlanna 'Onu Kızılay'da astırmasam bana da Demirel demesinler' diye bu tabiri kullanmıştır yani."*(Cemal A. Kalyoncu, Aksiyon Sayı: 597 - 15.05.2006)

(231) Ferhat Ünlü, "Susurluk Gümrüğü", Birey Yay., 2000, s.63, 72.

"Yavaş yavaş tek kişi öldürmek yerine, birden çok kişinin hedef alınmasıydı..."

"1979'un ortalarına doğru, artık günde öldürülen insan sayısı 20'ye yaklaşmıştı."

Cinayetsiz bir gün geçmiyordu ve saldırılar giderek Ülke'nin her yanına yayıldığı gibi, yeni metotlar kullanılır olmuştu. Dikkatleri çeken diğer nokta: Yavaş yavaş tek kişi öldürmek yerine, birden çok kişinin hedef alınmasıydı, kahvehaneler taranıyor ve **'Terör' her kesimi vuruyordu**. 'Siyasetçiler'den Sol-Sağ' dernekçilere, 'Emekli Asker' veya 'Polisler'den 'Karşılıklı Militanlara' kadar herkes payını alıyordu durmadan öldürülecek kişilerin listeleri bulunuyor, Üniversite hocaları olsun, kamuoyunda adından söz edilenler, iş çevreleri olsun, korku ve kaygılarından, yol değiştirmekten, her gece başka yerde yatmaktan veya kendilerine koruyucu tutmaktan başka yere göç etmeye kadar varan önlemler alıyorlardı."(232)

En Yetkili Ağızlardan: ***"Bu satılmış zavallılar bir avuçtu..."*** diye diye...

27 Ağustos 1979 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Evren'in "Silahlı Kuvvetler Günü" dolayısıyla yayınladığı mesaj, yeni bir sinyal veriyordu: *"Sizleri temin ederim, kendini ve Milleti idrakten aciz vatan hainleri, her zaman olduğu gibi, karşılarında yine Silahlı Kuvvetler'i bulacaklar ve bir gün gelecek hesabını Millet önünde verecekler... Olayları görüp duydukça, eminim benim kadar üzülüyorsunuz, ancak şuna inanın ki, bu satılmış zavallılar bir avuçtur ve siz onları yok edecek güçtesiniz; sessizliğinizi ve sabrınızı, güçlerinin kanıtı gibi göstermek isteyenler, nasıl yanıldıklarını, bir zaman gelecek görecekler... İç Hizmet Kanunu'nun sana verdiği, Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumak görevini gerektiğinde tam anlamıyla ve kusursuz olarak yerine getireceğin muhakkaktır!"* Bu, Ordu'ya açıkça "Biz müdahaleyi düşünüyoruz, sabırlı olun, bekleyin!" demekti, daha vakit gelmemişti. Zira, yaklaşan ara seçimler vardı; Senato Kısmi Seçimleri ve Meclis'teki 5 adet boşalmış sandalye için 14 Ekim 1979'da halk sandık başına gidecekti. Bu seçim, adeta bir referandum olacaktı ve büyük olasılıkla da CHP kaybedecekti, tam seçimden önce el koymanın yaratacağı görüntü, ne içeride ne de dışarıda iyi karşılanmayacaktı.(233)

Bu sıralarda Cumhuriyet tarihinin en çok konuşulup tartışılacak isimlerinden biri olan Turgut Özal, ülke kurtarıcılığına soyunmak için ısınma hareketleri yapmaya başlamıştı.

(232) M.Ali Birand, "12 Eylül Saat: 04.00", Karacan Yay. İstanbul, 1984, s.76. Nakleden E.Alatlı, a.g.e., s.415.

(233) M.Ali Birand, "12 Eylül Saat: 04.00" Karacan Yayınları, İstanbul, 1984, s.118.

Milliyetçi Cephe koalisyonlarının partileri bir yandan kendi aralarında didişirken, diğer yandan Türkiye'nin her yanında yüzlerce gösterişli temel atma törenleri düzenlediler. Bunların pek çoğu birer temel betonundan ibaret olarak terk edildi. Ülke öylesine kaotik bir süreç yaşıyordu ki, 70 cente muhtaç olan hükümet değil bu tesislerin yapım finansmanı, temel ihtiyaç maddelerinin ithalatı veya yurt içinde üretilmesi için gerekli ham madde teminini sağlayamadığı gibi giderek tırmanan asayiş sorunları ve terörle de baş etmekten acizdi. *Üstte:* Koalisyon partilerinin genel başkanları S.Demirel, N.Erbakan, T.Feyzioğlu, A.Türkeş bir temel atma töreninde.

12 Mart döneminin Genelkurmay Başkanı M.Tağmaç'ın ve generallerin, hatta Cumhurbaşkanı'nın en büyük korku ve sıkıntıları ekonomik sorunların nasıl çözüleceğiydi. Muhtıradan sonra bunun çözülmediğini, giderek arttığını gördüler. Bir ülkede bu kadar sosyal, ekonomik sorun varsa, dirilik düzen ve istikrar da olamazdı. Bunları sadece ideolojik ve bir iç sorun olarak görmek de yanılgıdır. Bundan sonra göreceğimiz birkaç gazete küpürü, 12 Eylül 1980 darbesine kadar önü alınamayan terör olaylarından sadece bazıları; tamamı provokasyon ve organizedir.

Altta: **22 Aralık 1978 Kahramanmaraş kardeş kavgası felaketi.** Öldürülen iki öğretmenin cenazesi ardından karanlık eller tarafından körüklenen olaylar, giderek bir alevi katliamına dönüştü. Aradan 48 saat geçtiği halde olaylar giderek daha da büyüdü. *"Bağımsız Türkiye, Müslüman Türkiye"* diye bağıran sağcı terör grupları, binaları ateşe veriyor, can kurtaran araçlarını durdurup, içindekileri kurşunluyorlardı. Sonuçta 109 kişi ölmüş, 500 ev ve işyeri yakılıp yıkılmış, 176'sı ağır, 1000 kişi yaralanmıştı. Batı basını bu olayı, **"terörizm sözcüğüyle nitelemek imkânsızdır."** şeklinde yorumlamıştı.

rumda İstanbul'da 5, diğer
lerde 24 kişi öldürüldü

ANKARA'DA BİR İMALATHANE
BASILDI, 1'İ KIZ 2 İŞÇİ CAN VERDİ

Anarşi
dün de 15

can kurtuluyor!

8 İLDEKİ SALDIRILARDA
15 KİŞİ ÖLDÜRÜLDÜ

8 İLDE 1
ÖLDÜRÜ

Yedi ayda
128 kişi
öldürüldü!

ocuk 6 kişi öldürüldü

lahlı teröristler Konya
Cezaevi'ni basıp 7
yasi mahkumu kaçırdı
Kaçanlardan ikisi yakalandı

Bombalanan lokalde
üç kişi öldü, dokuz
kişi de ağır yaralandı

Karaköy'de kanl

Karşılık
Bu sefer de bir sendika
ideri öldürüldü

ANARŞİ DÜN DE
13 CAN ALDI

Şişli'de bi
başkomise
şehit edild

Teröristler
Mamak'ta

Eylülün ilk günü 22 ölü!
Teröristler Ankara'da
görevden dönen
iki polisi öldürdüler

Ankar
bask

Gazeteci Abdi **İpekçi**'nin Madeniş Sendikası Başkanı Kemal Türkler'in, eski Başbakan Nihat Erim'in ve daha yüzlerce insanın öldürülmesi olayı karşısında, parti genel başkanları, başbakanlar sadece ***"Menfur cinayeti kınıyoruz. Türkiye'yi bölmek istiyorlar"***, ***"Bunları yapan bir avuç hain cezasını görecek."***, ***"Birtakım mihraklar vardır."***, ***"Türkiye'nin çökmesini isteyen mihrakların tümünü çökerteceğiz."*** gibi artık hiçbir anlamı olmayan, herkesin bıktığı beyanatlar mırıldanıyorlardı. Vatandaş ise soruyordu: *"Kimlerdi bu bir avuç hain? Devlet bu kadar acz içinde miydi?"*

Milliyet
Halk Gazetesi
Evine giderken silahlı saldırıya uğrayan
ABDİ İPEKÇİ
ÖLDÜRÜLDÜ

Çorum'da korkulu bekleyiş

5 ÖLÜ, 30 YARALI VAR
Çorum ateşe verildi

Milliyet
Halk Gazetesi
ORUM'DA ÖLÜ SAYISI
15'E ÇIKTI

Çorum'da bir köyü basan sağcı teröristler bir işçiyi öldürdü

Kirli savaşın yolu 1 Mayıs 77 katliamından geçti.

1 Mayıs Bahar Bayramı mı? İşçi bayramı mı, yoksa provakatörlerin toplumu birbirine düşürme ve cinayetler günü mü?

Elçi R.Kommer'den İtiraf

12 Mart olaylarının birinci el tanığı, otomobili ODTÜ'de yakılan CIA kökenli ABD Büyükelçisi Robert Kommer şöyle diyor: "Biz, o yıllarda müfredatını teknik alanlara oturtmak surtiyle ODTÜ öğrencilerini 'politika dışı' tutabileceğimizi sanmıştık. Halbuki, giderek politize olan üniversiteyi Türkiye'nin dışında tutma olanağı yoktu."(234) CIA, açıkca üniversitelerin eğitim müfredatlarına kadar müdahale ettiklerini açıkça söylüyor. Ancak aşağıda görüleceği gibi, CIA'nın yıllar öncesinden Türkiye'de her alana burnunu sokmuş olduğunun örnekleri ve general tanıkları var.

"Bu albay bir CIA görevlisiydi... İstihbarat elemanına binbaşı, yarbay, albay elbisesi giydirip, yardım kurulunda görevlendirmişlerdi."

General Sabri Yirmibeşoğlu

General Sabri Yirmibeşoğlu, 1964 Kıbrıs olaylarından sonra İzmir NATO karargahına atanmıştı. Burada tanık olduğu olaylar anlatılıyor:

Amerikalıların da fırsat buldukları yerde iyi istihbarat yaptıklarını yine bu görevi sırasında görmüştü. İzmir'deki Amerikan başkonsolosu, karargahın altındaki bir odaya giriyor. Buradan görüşmeler yapıyor ve telsizle Amerika'ya bildiriyordu. Konsolosun bu faaliyeti konsolosluk binasında yapmak yerine karargah binasında yapması, burayı daha güvenlikli görmesinden kaynaklanmaktaydı. Hemen durumu karargahtaki Türk komutan yardımcısı General Hamza Gürgüç'e bildirmiş ve konsolosun bir daha bu görüşmeleri yapması engellenmişti. Öte yandan görev yapmakta olduğu Nükleer Şube, kozmik ve çok gizli nükleer bilgilerin bulunduğu bir şubeydi. Şubede bir de şifreli kasa vardı ve bir Amerikalı tarafından açılıp kapatılmaktaydı. Üstelik bu işlem Türk subayından gizli yapılmaktaydı. Kasanın ne olduğunu sorduğunda, içinde ancak Amerikalıların görmesine izin verilen bilgilerin bulunduğu cevabını aldı. Bunun üzerine: *"Bizden gizlenen bilgiler içeriyorsa burada yeri yok"* demiş ve kasayı kaldırtmıştı. Bu kasada Türkiye'den gizli tutulan nükleer harp başlıkları sayısı da vardı. Kasa henüz kaldırılmamışken bir gün Amerikalılar tarafından açık unutulunca, kısa bir süre bazı bilgileri almış, bunu General Hamza Gürgüç'e aktarmıştı... 1976 yılında Ankara'da Amerikan Yardım Kurulu'nda (JUSTMAT) görevli bir albayın evine kokteyle gittiği günü hatırladı. Bu albay bir CIA görevlisiydi. Amerikalılar bunu zaten hep yapmaktaydı. İstihbarat elemanına binbaşı, yarbay, albay elbisesi giydirip, yardım kurulunda görevlendirmişlerdi. Çünkü Amerika'nın askeri yardım ve eğitim desteğinin bir amacı da, yardım yapılan ülkeyi silah sistemi, eğitim ve öğretim bakımından bağımlı kılmak ve istihbarat yapmaktı. Nitekim bir Amerikan yardım kurulu başkanı Ankara'dan ayrılışında yazdığı raporunda, *"Esas görevimiz olan istihbarat alanında başarılı olduk."* diyecekti.(235)

1982 yazının sonunda bir gün Amerikalı bir diplomat randevu alarak Sunalp Paşanın evine geldi. Konu Türklye'nin siyasetiyle ilgiliydi. Amerikalı dlplomat pa-

(234) C.Arcayürek. a.g.e., s.194.

(235) Faruk Mercan, "Apolet, Kılıç ve İktidar", Doğan Kitap, 2004, s.92.

şaya parti kurup iktidara geldiği takdirde ABD ile ilişkilerinin nasıl olacağını sordu. Hükümet ABD'nin politikalarını destekleyecek miydi?

Turgut Sunalp soruyu genel çerçeve içinde cevaplandırdı. Söylediği sözler diplomatı memnun etmedi. Amerikalı, *"Partiniz muhalefette kalırsa tutumunuz ne olur?"* diye sordu. Sunalp, *"Henüz parti kurma karannda değiliz, ancak yapıcı bir muhalefet anlayışının benimsenmesi gerekir."* dedi. Amerikalı diplomat bir kez daha Sunalp Paşanın İstanbul'da Moda'daki evini ziyaret etti. Sonradan Sunalp, asker destekli MDP partisinin genel başkanı yapıldı. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra Sunalp bu diplomatın Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) adamı olduğunu öğrendi. MDP kurucusu emekli Orgeneral Turgut Sunalp: *"Bizi ilgilendirmeyen işlere biz karışmayız. Bana partiyi kur dediler, ben de kurdum. Teşkilat için memleketin dört bir yanından talep var. Çabuk kurulur. Seçimlere gelince; o benim meselem değil. Onu beni buraya getirenler düşünsün."*(236)

1979 Darbe Girişiminde CIA

Temmuz 1979... 12 Eylül darbesinden önce Genelkurmay Başkanı Evren'in "yakın arkadaşı" sonradan ordu komutanı ve Cumhurbaşkanlığı danışmanı emekli Orgeneral Bedrettin Demirel, ölmeden önce yaptığı açıklamalarda 1979'da Evren'i 'müdahaleye zorladığını', ancak 'daha henüz pişmedi' benzeri bir yanıtla karşılaştığını söylüyor. "Müdahaleyi hem meşru kılacak, hem de kamuoyundan tam destek alacak bir zamanın beklendiğini, ama hata edildiğini" söyleyen Bedrettin Demirel'le ABD Elçisi Robert Spiers'ın "Türkiye raporu" aynı doğrultuda.(237) Askerlerin "ekonomik sorunların üstesinden gelmesi" konusunda Spiers'ın kuşkulan var. Darbe süreci 24 Ocak kararlarından sonra hızlanıyor ve... Ekonomide düzlüğe çıkıldığı ya da çıkılacağı inancı pekişince *"... bir darbeyle siyasal sorunlann üstesinden gelmeyi..."* kararlaştırmak kolaylaşıyor. Türk kamuoyunun, olayları izleyen ve irdeleyen gazetelerle gazeticilerin 1979'da varamadıkları bu yargılan, Ronald Spiers herhalde geceleri düşlerinde görerek raporlaştırmıyordu! Tahran'da ele geçen ABD resmi belgelerinde "demiryolu hatlarından buğday stokuna kadar" Türkiye'deki her olgunun nasıl izlenip gözlendiği açık seçik görülüyor. Örneğin bu raporlardaki bu bilgiler, stratejik alanda demiryolunu ele alıyorsa, buğday ve benzerleriyle, "kuyrukların oluşması" istenildiği zaman sağlanabilir.(238)

1979'daki İran İslâm Devrimi ardından, Tahran'daki ABD Büyükelçiliği Humeyni yanlıları tarafından basıldı ve bölge ile ilgili birçok gizli belge toplandı. Bunlardan Türkiye ile ABD ve çevre ülkelerle ilgili gizli diplomatik bazı belgeler elimize ulaşmış bulunuyor. Bunlarda yer alan bilgilere göre Ecevit batıya karşıdır. üç yıldır askeri bir müdahalenin varlığı söz konusudur. Aşağıda bu belgelerden seçilmiş paragraflar:

(236) C.Arcayürek, a.g.e., s.277.

(237) Londra'da ABD'nin ikinci adamıyken, 1977'de Ankara'ya büyükelçi olarak geldi. Türkiye'nin çok duyarlı bir döneminde Ankara'da büyükelçilik yaptı. Spiers'ın Türkiye'deki üç yılı, Amerika'nın gözünü " 12 Eylüle" çevirmesine neden oldu. Spiers gibi "istihbarat yeteneği güçlü" bir büyükelçinin, CIA ile çok yakın çalışma düzeninde olması yadırganabilir miydi? Ocak 1980'de Amerika'ya döndü. Gidişinden yedi ay sonra, 12 Eylül darbesi geldi.

(238) C.Arcayürek, a.g.e., s.198.

Bülent Ecevit ve CHP/MSP Koalisyonu
Biyografi Raporu
Bülent Ecevit: Türkiye'nin Yeni Başbakanı Şubat 1974

...Ecevit'in özel sektörün karşısında yer alacağından kuşkulanılabilir. 1973 seçim kampanyasında sürekli olarak "tekelci sermaye"yi hedef alan eleştiriler yaptı. Seçime kadar olan yazılarında, yayılmacı karakter gösteren özel işletmelerin kaçınılmaz surette yabancı sermayenin de ülkeye girişine ön ayak olduğunu, çünkü özel yatırımcıların yabancı desteği aldıklarını ve bunun da zaman içinde hükümete karşı ülke dahilinde güç odaklarının oluşmasına yol açtığını belirtti. Ülke içindeki yatırımların yabancı şirketlerle entegrasyona neden olduğunu böylece ekonomik açıdan uydu haline gelindiğini ileri sürdü.

Bir ABD Büyükelçilik görevlisi, Ecevit'in dış yatırımcıları engelleyebileceğini, ekonomiye daha fazla Türk motifinin yerleştirilmesine çalışabileceğini, yabancı sermaye akımını durdurabileceğini söyledi. Ecevit, yabancı şirketler yönetimindeki petrolün millileştirilmesi gerektiğini düşünüyor. CHP-MSP koalisyon protokolünde de petrol yönetmeciliğinde gerekli düzenlemelerin yapılacağı yer almaktadır. Ecevit bu konuda büyük ihtimalle pragmatik davranmak isteyecektir. Yabancı yatırımlara engellemeler getirilirken genel dış politikada değişiklik yapmak gibi.

ABD belgelerinde yer alan bilgilere göre, üç yıldır askeri bir müdahalenin varlığı söz konusudur. Bu noktanın da altının çizilmesinde yarar vardır.

Ecevit ordunun gücünden tedirgindir. Nitekim dolaylı da olsa üç yıldır askeri bir müdahalenin varlığı söz konusudur. Ne olursa olsun; ordunun hükümetin istikrar ve güvenlik konusunda yeterliliğine ikna edilmesi gerektiğini biliyor.(239)

10 ayrı elçilik ve konsolosluğa gönderilmiş olan bu belgelerde Türkiye'nin içinde bulunduğu kötü koşulları anlatan 12 maddelik bu belgeden sadece 3 maddesinden bir bölüm alınmıştır. E.Y.

(239) CIA Belgeleri, notlandıran A.Dillpak, Şura Yayınları, İstanbul, 1991, s.50

GİZLİ BELGE

Türkiye Kötüye Gidiyor

30 Temmuz 1979

Alıcı: ABD Dışişleri Bakanlığı (D.C.)

Gönderildiği Yer: Amerikan Büyükelçiliği, Ankara.

Konu: Memleketin durumu: Görünüş olumlu değil.

Millet karamsar; herkes birtakım politik ve ekonomik sorunlardan rahatsız. Siyasi liderlere oldukça az bir sevgi ve inanç var. Oldukça az bir kesim alternatiflerin daha iyi olabileceğini ümit ediyor. Ekonomi hakkında en iyimser görüş dışarıdan Türkiye'ye girecek para yardımı konusundadır. Sıkıyönetim hoş karşılanıyor ama az bir kesim bunun şiddet eylemlerini azaltacağını bekliyor.

Adana, İstanbul ve İzmir Konsolosluklan bu bilgileri verdiler.

Spiers BT 5652

14 bölümlük bu belgede Türkiye'deki siyasi, politik ve ABD'ye bakışlarına ait bilgiler ve başkanların analizleri vardır. Aşağıda 3. maddeden bir paragraf:

Türk Politikacıların ABD'ye Bakışı

GİZLİ BELGE

25 Temmuz 1979

Gönderildiği Yer: Ankara Amerikan Büyükelçiliği.

Alıcı: Amerikan Dışişleri Bakanlığı Washington D.C.

... Ekonomik problemlerin artarak adeta canavarlaşması, Ecevit'in sonbahar ve kış aylarında IMF ve Batılı çevrelerde girişimlerde bulunmasına neden oldu. Kendisinin saçma görüşüne göre, lanet olası ekonomik ambargo Amerika'daki Yunan lobisinin işi olmaktadır. Dışişleri ve Ordu mensupları Atatürkçüdürler. 1975-78 yılları arasında süren askeri ambargo olumsuz izlenimler bırakmıştır. Batılılaşma, NATO'ya bağlılık, ABD'yle bağlantı halinde olmak Türk dış politikasını oluşturmaktadır. Ordu ve dışişleri bazı genç muhalif unsurları bünyesinde bulundurmaktadır. Bu gençler Türkiye'nin 2. Dünya Savaşından bu yana uyguladığı politikanın gelecekteki Türk politikasına ışık tutması konusuna yaşlılardan daha kaygılı bakmaktadırlar. Spiers BT 5527(240)

(240) "CIA Belgeleri" a.g.e., s.163, 164, , Şura Y., 1991, İstanbul.

Menderes ve Demirel'in Serbest Piyasa Dönüşümlerini Çok Yetersiz Bulan Kendi İfadesiyle *"Liberalleşmede Radikal Reformlar"* Yapacak Adam Piyasaya Çıkıyor

"Siyasete atılacağım ve mutlaka onlarla (solcu bürokratlar) ***politik alanda savaşıp canlarına okuyacağım."***

Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası Y.Kur.Başk. Turgut Özal

Turgut Özal(241)'ın, Nisan 1979'da **Aydınlar Ocağı**'nın Ankara'daki düzenlediği bir toplantıda yaptığı konuşma, geleceğe yönelik ilk siyasi

(241) **Turgut Özal**, 12 Mart 1971 askeri muhtırası ardından Demirel hükümet istifa etmiş, Özal da DPT Müsteşarlığı'ndan ayrılmıştır. Düzeltilen ödemeler dengesinden başkaları yararlanacaktır. Özal, daha önce birkaç kez gittiği Amerika'da çevre ve bazı dostlar edinmiştir. Burada işi hazırdır. Amerika'ya gider ve Dünya Bankası'nda çalışmaya başlar. 12 Mart 1971'de iktidardan uzaklaştırılan AP Genel Başkanı ve eski başbakan **Süleyman Demirel'e Amerika'dan bir mektup gönderir. Ekonomi ile ilgili görüş ve önerilerini ayrıntılı şekilde anlatır. Ekonominin liberalleştirilmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçilmesi, bunun için radikal reformlar yapılması, yapısal değişikliğe gidilmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi gerektiğini vurgular. Oysa o tarihlerde KİT'ler henüz sorun haline gelmemiştir.** Dünya Bankası'nda beş yıl kadar süren çalışma Özal'a, içeride devletten sonra dışarıda önemli bir uluslararası kuruluşta tecrübe kazandırmıştır. Yurt dışındaki kurumların Türkiye'ye bakışlarının nasıl olduğunu da bu dönemde gözler. 1975'te yurda döner ve Sabancı Holding'te Genel Koordinatör olarak işe başlar. Sıra özel sektörle ilgili bilgi ve tecrübelerini artırmaya gelmiştir. Birkaç ay sonra **Sabancı Holding**'ten ayrılır ve arkadaşı Işadamı **Zeki Aytaç**'la çalışmaya karar verir. **Çelik Endüstri, Çemsan, Çetaş, Parsan, Esaş, Burtrak** gibi firmalarda yönetim kurulu üyesi, yönetim kurulu başkanı veya genel müdür olarak görev alır. Bu dönemde, **Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası** (MESS) üyesi de olan Özal, bir süre sonra aynı sendikanın önce Yönetim Kurulu Başkanlığına, sonra da Genel Başkanlığına yükselmiştir.

O tarihte, bir Japon otomotiv sanayi şirketinin Türkiye'deki temsilciliğini de yapmaktadır. Şirket, arazide hareket eden bir araç fabrikası kurmak ister. Özal, zamanın DPT müsteşarı **Kemal Cantürk**'e gider ve durumu anlatır. Cantürk, bu Japon firmasının isteğinin yerine getirilemeyeceğini söyler. Özal kızar: *"Motor sanayine karşı çıkanların çoğunun solcu olduğunu biliyorum. Ama ben karar verdim. Siyasete atılacağım ve mutlaka onlarla politik alanda savaşıp canlarına okuyacağım."* Nitekim yıllar sonra, bir Japon firmasının Türkiye'de ürettiği ilk otomobilin fabrikadan çıkışında, Turgut Özal Başbakan olarak, direksiyon başında keyifle otururken görülecektir. Özal, 1977 genel seçimlerinde, AP'den adaylık sözü alır. Bursa veya Kayseri'den aday gösterilecektir. Fakat, başvuru süresi sona ermek üzere olduğu halde, nedense kendisini ne arayan olur ne de aday gösteren. O da

mesajı vermesi ve daha önce parça parça verdiği mesajları artık tamamlamış olması bakımından, önemlidir. Özal, kafasındaki ekonomik modeli ve yapılması gereken (daha doğrusu yapmayı tasarladığı) reformları o konuşmada açıklar.

"Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları" başlıklı rapor niteliğindeki konuşmasında: ***"Kalkınma konusunda solun karşısında olan büyük çoğunluğun fikir bakımından bir araya gelmesinde fayda sağlayacağına inandığım bu çalışmanın**, memleketimize ve bizim gibi düşünenlere hayırlı olmasını temenni ediyorum...*

- Devlet, bir mabut veya baba değildir.

- Tüketim gelişmeyi teşvik eden önemli bir araçtır.

- Kalkınmada piyasa ve hür teşebbüs esastır, devlet sadece altyapı ile uğraşmalı, yasakçı değil yönlendirici olmalı.

- KİT'ler millete mal edilmeli (Özelleştirilmeli)...

Ekonomik kalkınmanın muharrik gücü manevi kalkınmayla artar. Milletin fertlerinin inançlı, güvenilir, dedikodu ve gıybete ülfet etmeyen, etrafında daima bir iyilik halkası meydana getiren, kıskanmayı sadece komşusunun daha yüksek olan seviyesine yetişmek için kendisinin çalışmada, iyilik yapmada daha fazla gayret etmesine neden olan bir his olarak değerlendiren insanlar olması, kalkınma hamlelerini muhakkak, erişilmesi güç gibi görünen hedeflerin ötesine götürecektir...

***İslâm ahlakı ve bunu veren İslâm terbiyesinin insanoğlunu yüceltten bir ahlak ve terbiye sistemi olduğu**, bu ahlakı kendine düstur edinmiş milletlerin tarihinde açık surette görüldüğü gibi, son 150 senede bu terbiye sisteminden uzaklaşarak ne hale geldiğimiz, kendi tecrübelerimizle açık bir surette ortadadır.*

*Birbirini seven, sayan, dostluk ve kardeşliği kendine düstur edinen, herkesin hakkına riayet eden, etrafına daima iyilik telkin eden, gördüğü kötülürlerle de gücü yettiği kadar mücadele eden ve bütün bu hareketlerinde **tek ölçüsü Hakk'ın rızasını temin etmek olan, netice itibariyle, insanoğlunu yaradılışının gayesine ulaştıran bir ahlaka sahip fertlerden müteşekkil bir milletin aşamayacağı engel yoktur**.*

Devletin kuruluşu ve işleyişinde, iktisadi hayatın düzgün çalışmasında bizden ileri olan milletlerin tecrübe ve bilgilerinden istifade etmek önemli bir husustur. Bununla beraber, kendi tarihi tecrübelerimiz, örf ve

---

kardeşi **Korkut Özal**'ın kilit adam olduğu MSP'den İzmir milletvekili adayı olur. Seçim konuşmalarında, ülke sorunlarının çözümü için radikal reformlar öneren Özal, kendi görüşlerini açıkça ortaya koyamaz. Çünkü adayı olduğu partinin içinde kendini yabancı hissetmektedir. MSP ona göre değildir. **Seçimi kaybeder.** İlk siyasete atılma denemesinde başarılı olamayan Özal, "Siyasette kazanmak da var, kaybetmek de" der ve MESS'deki görevini sürdürmeye başlar. TÜSİAD'a üye olur. "Masanın öbür tarafı" dediği özel sektördeki çalışmaları sırasında edindiği bilgi ve tecrübelerden daima yararlanacaktır.

adetlerimiz, sosyal bünyemiz, iktisadi yapımız dikkatle gözden geçirilerek, basit bir kopyacılıktan ve taklitçilikten muhakkak uzak kalarak, bu aktarma iyi bir adaptasyon şeklinde yapılmalıdır. Bu şekilde bir düşünce tarzı birçok hallerde, modern teknolojinin transferinde dahi geçerlidir. ***Yeni görüş bir gün Türkiye'de iktidara gelecektir.***"

Merkez Bankası Devreden Çıkmış Döviz Borsasına Tahtakale Hakim Olmuş

Dış Temsilciliklerde Çalışanların Maaşları Bile Gönderilemiyor

1970'li yılların ikinci yarısında, Türk ekonomisi Cumhuriyet tarihinin en ağır bunalımına girmiş, değişen dünya konjonktürüne uyum sağlayacak tedbirlerin zamanında alınmaması, döviz kaynaklarının erimesine ve ödemeler dengesinde ciddi sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Ekonomi, 1979 yılında artık durma noktasın gelmiştir. Yokluklar, kıtlıklar ve kuyruklar başlamış, çiftçi traktörünü çalıştıramaz. Fuel-Oil ve kömür yokluğundan kış mevsiminde sobalar ve kaloriferler yanmaz. Benzin istasyonları önünde uzun araba kuyrukları oluşur. Nebati yağ, ampul, tüpgaz, sigara ve daha birçok temel ürün yoklara karışmıştır. Dış ödemeler tamamen çıkmaza girmiştir. **Hatta dış temsilciliklerde çalışanlara maaşları bile gönderilemez.** Herkes mala ve gayrimenkule hücum etmektedir. Merkez Bankası devreden çıkmış, döviz borsasına Tahtakale hakim olmuştur. Piyasadaki yoklukların, çift fiyatların, döviz darboğazının ve %100'lük enflasyonun yaşandığı, dış kredi için kapı kapı dolaşıldığı, ekonominin ve halkın dayanma gücü bitmektedir.

Ecevit Gaza Geliyor Türkiye-AET(AB) İlişkileri Beş Yıl Buzdolabında

21 Eylül 1979 Ecevit, Türkiye-AET (sonradan AB) ilişkilerini tek taraflı olarak 5 yıl için donduruyor ve şöyle diyordu: *"Türk Ekonomisi AET ile ilişkilerinde ezilmeyecek, Türkiye'nin bağımsızlığını güçlendirecek bir yapıya kavuşturmaya çalışacaktır!"*

Ecevit, bu sözlerini Türkiye'nin AET ile süregelen ilişkilerini istifasından (24 Ekim 1979) yaklaşık bir ay önce, tek taraflı olarak, 5 sene süreyle dondurmak suretiyle gerçekleştirmiş oldu."(242) Ecevit'in bu kararı, ithal ikamesine yönelmiş holdingleşme sürecindeki birkaç büyük sanayicinin sözde ulusal sanayii(!) gerçekte kâr maksimizasyonu amaçlı sözde Türk sanayiini koruma adına yaptıkları baskıların sonucudur.(243)

242) E.Alatlı, a.g.e., s.417.

(243) Batı bağımlısı olarak montajcılık, know-how ve lisans anlaşması ötesinde özgün bir sa-

Gazeteci Cüneyt Arcayürek şöyle söylüyordu:

"Bülent Ecevit'in Batı'ya kafa tuttuğu doğruydu! Özellikle sağ kesimden Başbakan Bülent Ecevit'e yöneltilen eleştiriler, yoğunluk kazanmıştı: 'Türkiye'yi Batı'dan koparmaya çalıştığı...'; 'Sovyetler'e yanaşmak istediği...'; 'Dış kredileri bir türlü gerçekleştiremediği...'; 'Anarşiyle savaşımı yitirdiği...'; 'Savaş alanını solcu eylemcilere bıraktığı...'; 'Ülkeye Komünizmi getirmeye çalıştığı...' savlar doğru değildi. Ecevit'in, 'Alternatifi olmayan Hükümet' deyimini kullanması da eleştirilere yol açıyordu. Var mıydı Hükümet'in alternatifi? Yoktu. Türkiye'nin hükümet arayışları aşamasına girdiği her dönemde: 'Büyük koalisyon...'; 'Geniş tabanlı hükümet...'; istemleri ortaya çıkar, piyasaya sürülürdü, bu denemeler yine başlamıştı..."(244)

Demirel Yine Başbakan Ama Sade Vatandaş Gibi Feryat Ediyor:

"Ortada kan vardır, sönmüş ocaklar vardır. Bugün Türkiye adeta bir savaşın içindedir.. Hadise bu yolla Devleti çökertmektir, buna dur demek lazımdır."

Başbakan S.Demirel

---

14 Ekim 1979 Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimleri, Ordu'nun eli tetikte beklediği bir hava içinde yapıldı ve sonuçta CHP iktidarı da bitti. Meclis'teki 5 boş sandalyenin tümünü Adalet Partisi kazandı; Senato için 50 saldalyelik seçim de, CHP'nin 12; AP'nin 30; MSP'nin 4; MHP'nin 1 Senatör kazanmasıyla sonuçlandı; aynı gün Başbakan Bülent Ecevit, istifa mektubunu Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e verdi. Genelkurmay kıpırdamadı; pek bir şey değişebileceğine kimse inanmıyordu; ancak, beklemek gerekliydi; belki düzelebilirdi."

24 Ekim 1979. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, yeni hükümetin kurulması görevini Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'e verdi; görevi kabul eden Demirel şöyle konuştu: *Biz, memleket için varız; zor şartların altına girmek bizim kaderimizdir; mümkün olan en kısa zamanda Hükümeti kuracağım. Ülke'nin büyük meseleleri vardır; can ve mal güvenliği bu meselelerin başında gelir; can ve mal güvenliğinin sağlanması demek, Devlet'in demokratik otoritesinin güçlendirilmesi demektir. Ülke yokluklar içerisindedir, istifa etmiş olan Hükümet, kurulduğu günden itibaren, kanunlara, hakka, adalete, barış ve kardeşliğe, sevgi ve saygı bırakmış insanlarımıza karşı, zulüm ve işkence yolunu seçmiştir; eski hükümet, her müesseseyi olduğu gibi, Sıkıyönetim'i de, daha başta sap-*

---

nayil geliştiremeyen bu holdingler, şimdilerde en hızlı AB üyeliği savunuculuğu yapan ithalatçılar durumundadırlar. Kimler nerede hata yapıyor, Türk halkının kaderiyle kim oynuyor? (244) M.Ali Birand, a.g.e., s.86-81.

tırmaya, yozlaştırmaya, güçlü ve önemli bir çareyi, çaresizlik haline sokmaya çalışmıştır; bugün, yeni bir gündür. Millet, bu hükümete "Hayır!" demiş; defterini dürmüştür; orada kan vardır; sönmüş ocaklar vardır..."

13 Kasım 1979. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümeti kurmakla görevlendirdiği AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in kendisine sunduğu "Bakanlar Kurulu Listesi"ni onayladı.

Yine Yoklar ve Anarşi

Demirel, Başbakan olur olmaz tüm illerin valilerini arayarak yokların listesini, anarşik olayların illere göre dökümünü istedi. Önüne gelen dökümde 48 ilde yemeklik yağ bulunamıyordu. 25 ilde akaryakıt yoktu, demir-çimento 32 ilde bulunmuyordu, ampul 7 ilde bulunmazlar listesindeydi, Tekel madeleri illerde yoklar listesinin başındaydı.

21 Kasım 1979 Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Demirel şöyle konuştu: *"Bugün Türkiye adeta bir savaşın içindedir; bu savaş, garip bir savaştır ve ülkenin birçok yerlerine yayılmıştır, bunun acılarını her gün hissediyoruz; olup bitenler, gözle görülüyor, elle tutuluyor. Savaş, genellikle iki millet veya devlet veya milletin ikiye bölünmesi sonucu meydana gelen taraflar arasında olur; Türkiye'de bu yok; her sınıftan, her vatandaş öldürülüyor, üstü örtülü bir kanlı kavga yürüyor; işin garip olması bundandır; çeteler meydana gelmiş ve bunlar kan dökmektedirler; hadise, bu yolla Devlet'i çökertmektir; buna dur demek lazımdır. Bizi Hükümet yapan sebep budur. 'Bunun çaresi yoktur.' diyemeyiz; çaresi vardır; olmalıdır da..*

1971'de, yangının %95'i söndürüldü; ama hadise yeniden hortladı; biz bu yangının söndürülmesi azim ve kararlılığı içindeyiz; Devlet, huzur, güven ve kanun hakimiyetini isteyen milyonların tarafıdır ve Devlet, hukukun içinde hakimiyetini kurmalıdır...

1971-1973 Sıkıyönetimi, sulh ve sükûnu tesis etmişti; o zaman, şimdiki imkânlar ve yetkiler dahi yoktu; eksikleri tamamlayalım; fakat evvela mevcudu bir kullanalım; bana göre Türkiye'nin en önemli meselesi: İçeride sağlam olmamızdır..."

"Devlet, kendi kendini yiyor. Mahkemeler ceza vermiyor. Polis görevini yapmıyor. Birçok hakim ve savcı kurşuna dizilmiştir."

Başbakan S.Demirel

4 Aralık 1979'da Demirel Hükümeti'nin Güvenoyu almasından sonra 9 saat süre yapılan ilk Sıkıyönetim Koordinasyon toplantısında, Başbakan Demirel yaptığı uzun konuşmasında şöyle der: *"11 aydır devam*

Eylüle 6 gün kala N.Erbakan, R.Kutan ve O.Asiltürk'ün de yeraldığı (ortada) Konya mitinginde açılan dövizler.

eden Sıkıyönetim ile İdare Devresi'nde, bir genel ayaklanma ve kalkışma önlenmiştir; bu bir gerçektir!"

"Devlet, kendi kendini yiyor; polis, öğretmen, memur ve kamu görevlisi maalesef devlet düşmanlığı yapıyor; buna çare bulacağız; biz bunun için hükümetteyiz; Milleti rahatsız edenler, ya Devlet'ten maaş alıyor veya Devlet himayesindedir... Türkiye'yi bu hale getirenlerin kökenlerine inmek gerekir. Köküne inmek için, istihbarat yok; nedenini de biliyorum: İstihbaratçılar, Sıkıyönetime yardımcı olmamış; hatta anarşiyi korumuştur; anarşistlere, yüz verile verile bu hale gelinmiştir. Polis, birbirleriyle dövüşüyor hale getirilmiştir. Polis, afiş asar hale getirilmiştir. Polis Kokartlı Marksist, Leninist yazılı pankartları asmıştır. Polis'in bütün tayinlerini POLDER yapmıştır. Devlet, demeklerle idare edilemez demişizdir; bunu anlatamadık. Mahkemeler ceza vermiyor. Devlet, ceza veremez hale gelmiş; halk, tanıklık yapmıyor. Polis görevini yapmıyor, verilen cezalar çok az, ceza vermeyen mahkemeler olmaz; böyle Hukuk Devleti olmaz. 1974 affını çıkarmayın diye çok uğraştık; ama, muvaffak olamadık. Cezaevleri, yolgeçen hanına dönmüş; bir suçlu, deli kılığına girip, Deli Hastanesi'nden kaçıp gidiyor. Gardiyanlar, büyük bir suistimalci hale gelmiş; 10 tutuklusu olan bir cezaevinde 17 gardiyan mevcutken, 2000 tutuklusu olan bir cezaevinde gardiyan yok; bunların hepsinin üzerine gideceğiz; bu duruma göre, terörist olmak, adeta teşvik edilmiş; Örgüt'ü bulamıyoruz; görev yapanlara sahip çıkamıyoruz. Birçok hakim ve savcı kurşuna dizilmiştir. Bunlara yeniden sahip çıkmaya başlamalıyız. Bu işlerin kökünü, beynini, karargahlarını ve başını bulamıyoruz; bunlara kim direktif veriyor?"

24 Aralık 1979 günü, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı ve Genelkurmay II.Başkanı ile odamda toplandık; durumu gözden geçirdik ve Cumhurbaşkanı'na verilecek Mektup'la, Silahlı Kuvvetler'in görüşünü aksettirecek mektup metninin hazırlanması emrini verdim.

26 Aralık 1979 günü, Ankara'da, Kuvvet Komutanları; Jandarma Genel Komutanı ve Genelkurmay 2.Başkanı'yla, bir toplantı daha yaptık; toplantıda, benim imzalayacağım Mektup'la Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşünü aksettiren mektubu tekrar gözden geçirdik; mektupların kaleme alınmasında dikkat ettiğimiz husus: Bunun muhatabının mevcut Hükümet veya muayyen partilerin veya kuruluşların olmaması; bütün siyasi partilere anayasal kuruluşlara hitap etmesiydi. Aralık 1979 Perşembe günü mektubu Cumhurbaşkanı'na vermeyi uygun bulduk; o gün saat: 17.00'de Mektubu Cumhurbaşkanı'na verdim; alıp hemen okudu:

Orgeneral Kenan Evren Ankara, 27 Aralık 1979
Genelkurmay Başkanı

Sayın Cumhurbaşkanım,

Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, Milli Birliği'nin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için, anarşi, terör ve bölücülüğe karşı "Parlamenter Demokrasi Rejimi" içerisinde, anayasal kuruluşlann ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü bir görüşle, müştereken tedbirler ve çareler aramalan, kaçınılmaz bir zorunluk olarak görülmektedir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların, muhalefete mensup siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülemediği yüksek malumlarıdır.

Bu karar ışığında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşlerini, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak, zatıâlilerine sunuyorum. Gereği, yüksek takdirlerine arz ederim.

Saygılarımla

Orgeneral Kenan Evren Genelkurmay Başkanı(245)

Bu 'Takdim Mektubu'na liştirilmiş uzun 'Bildiri' den seçilmş paragraflar şöyleydi:

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN GÖRÜŞÜ

Ülkemizin içinde bulunduğu son derece önemli, siyasi, ekonomik ve sosyal ortamda, her geçen gün hızını biraz daha artıran anarşi, terör ve bölücülüğe karşı, Milli Birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için, Türk Silahlı Kuvvetleri, Ülke Yönetimi'nde etkili ve sorumlu anayasal kuruluşları ve özellikle siyasi partileri göreve davet etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Anayasamızın getirdiği geniş hürriyetleri kötüye kullanarak: İstiklal Marşı'mız yerine, Komünist Enternasyonal'i söyleyenlere; Şeriat düzeni davetçilerine; demokratik rejim yerine her türlü faşizmi getirmek isteyenlere; anarşiye, ırkçılığa ve bölücülüğe, milletimin tahammülü kalmamıştır...

İktidar olan siyasi partilerin, bütün devlet kademelerini, kendi siyasi görüşleri doğrultusunda hareket edecek kişilerle doldurması, kamu görevlilerinin ve vatandaşların bölünmesini zorunlu hale getirmektedir. Siyasi Partilerce yaratılan bu bölünme, giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen iç kaynakların şekillenmesine, himayesine, polis, öğretmen ve diğer birçok kuruluşun birbirine düşman kamplara ayrılmalarına neden olmaktadır...

Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkemizin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına bir çözüm getirmeyen, anarşi ve bölücülüğün, ülke bütünlüğünü

(245) Bu toplantıda Evren: *"Cumhurbaşkanı'na vereceğim mektubun aynı zamanda Radyo'dan da okunmasının doğru olup olmayacağı hususunu da münakaşa ettik; hatırlanacağı üzere '12 Mart Muhtırası' böyle olmuştu. Hem Cumhurbaşkanı'na hem Meclis Başkanı'na ve hem de Hükümet'e verilmiş; aynı zamanda Radyo'dan da okutturulmuştu; görüşmelerimiz sonunda, böyle bir hal tarzını uygun görmedik."* diyor.

tehdit eden boyutlara varmasını önleyemeyen, bölücü ve yıkıcı gruplara tavizler veren ve kısır siyasi çekişmeler nedeni ile uzlaşmaz tutumlarını sürdüren siyasi partileri uyarmaya karar vermiştir...

Ülkemizin bugünkü hayati sorunları karşısında, siyasi partilerimizin, bir an önce, Milli Menfaatlerimizi ön plana alarak, Anayasamızın ilkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü bir görüşle bir araya gelerek "Anarşi", "Terör" ve "Bölücülük" gibi, Devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri müştereken almalarını ve diğer anayasal kuruluşların da bu yönde yardımcı olmalarını ısrarla istemektedir.

Kenan Evren
Org. Genelkurmay Başkanı

Nurettin Ersin Org.Kara Kuvvetleri Kom.	Bülent Ulusu Oramiral Deniz Kuvvetleri Kom.
Tahsin Şahinkaya Hv. Org. Hava Kuvvetleri Kom.	Sedat Celasun Org. Jandarma Genel Kom.

Kenan Evren bir yarar sağlayacağını ve işlerin düzeleceğini ummasa da bu mektubu ve iliştirilmiş bildiriyi Cumhurbaşkanı Korutürk'e götürmesinin nedenini açıklar ve konuşmasının sonunda şöyle der: *"Bu mektubun, doğrudan doğruya Radyo'dan okunmasını düşündük; fakat, zatıâlinize vermeyi daha uygun bulduk; onun için, size takdim ediyorum,"* diye ilave ettim: Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk: *"İyi ki bana getirdiniz; eğer Radyo ve Televizyon'dan okutmuş olsaydınız, ben bu koltuğu bırakıp giderdim..."*

Cumhurbaşkanı F.Korutürk Komutanlara:

"Başbakan olan kişi, Hazine'nin 70 sente muhtaç olduğunu söylemiş kişidir; borç gırtlağa kadar çıkmıştır; bence böyle bir durumda müdahale iyi olmaz. Ben buna katılmam."

---

31 Aralıkta komutanlar yapılacak gizli görüşme nedeniyle dikkat çekmemek için muhafız alayı kapısından Çankaya Köşkü'ne giriş yaparlar.

Cumhurbaşkanı: *"Her iki mektubu da dikkatli bir şekilde okuduğunu; bütün komutanlarla konuşmak istemesinin nedeninin, daha ayrıntılı biçimde tartışmak olduğunu..."* söyledi. Bu mektuplardaki uyarıya uyulmadığı takdirde, Silahlı Kuvvetler ne yapacaktı? Yönetime el mi koyacaktı? Komutanlar: *"Zorunlu kalınırsa başka çare kalmazsa el koyacağız; gerekiyorsa TBMM'yi dağıtıp, yeni bir 'Danışma Meclisi' gibi bir şey kurulabilir..."* cevabını verdiler...

Korutürk'ün, daha ilk aşamada, komutanların son derece ılımlı ve son derece saygılı yaklaşımları dikkatini çekti.

'Müdahaleye kararlı, sert, hatta hırçın komutanlar yoktu; heyecanlı da değillerdi; şöyle dedi: *"Bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum; o da: Bugün ülkenin çok kritik bir dönemden geçtiğidir. Başbakan olan kişi, Hazine'nin 70 sente muhtaç olduğunu söylemiş kişidir; ekonomik borç gırtlağa kadar çıkmıştır; üstelik 'Terör' Devleti Gücü'nü tehdit ediyor; bence böyle bir durumda Müdahale iyi olmaz; üstelik ben iki ay sonra ayrılıyorum.*

Komutanların: *"Hayır Sayın Cumhurbaşkanım; kesinlikle size karşı değiliz ve sizin çekilmeniz de söz konusu olmaz. Tam aksine sizi engel değil, başımızda görmek istiyoruz..."* biçimindeki sözlerini, Cumhurbaşkanı: *"Olmaz arkadaşlar. bir defa ben buna katılmam. Ben, sorunların demokratik usuller ve Meclis içinde çözülmesinden yanayım. Bana bir büyüğünüz olarak sorarsanız, bu aşamada, bir hareketi sakıncalı bulurum. Bakın, 'Anarşi' doruk noktasına çıkmıştır. Ordu, belki bununla başa çıkabilir; ancak ekonomik çözümler daha ağırlaşacaktır; yokluklar, halkın şikayetleri artacaktır. Kış içinde olmamız bu durumu daha da güçleştirecektir. Batı'nın, Askeri Yönetim'lere alerjisini biliyorsunuz. Dövize en muhtaç olduğumuz bu dönemde Yönetim'i değiştirmek, durumu daha ağırlaştırır ve gelecek Yönetim'in de başarısızlığına neden olur..."* sözleriyle karşıladı.

Demirel *"Bu işi ancak Turgut'la birlikte götürebiliriz."* der ve Ağır Bir Yükten Kurtulmuş Gibi Rahat Uykuya Dalar Oysa Türkiye Dış Borç Taksitlerini Ödeyememekte Hiçbir Döviz Transferi Yapamamakta Dış Kredi de Bulamamaktadır Devlet Tam Anlamıyla İflasın Eşiğindedir

Ufukta 24 Ocak Kararları Görünmektedir

Başbakan Süleyman Demirel, ülkeyi içine düştüğü ekonomik darboğazdan çıkarmanın çarelerini arar. Başarılı olabilmesi için, iş bilen, becerikli ve yetenekli insanlara ihtiyacı vardır.

Demirel hükümeti 25 Kasım 1979 Pazar günü güvenoyu alır. Ankara'ya, Başbakan Demirel'i kutlamaya gelen Özal'ın çantasında bir de rapor vardır. Seçim sonuçlarıyla ilgili tahlilleri, ekonomik sorunlara ilişkin görüş ve önerileri içeren rapor...

İki dost, Başbakan'ın Güniz Sokak'taki evinde karşılıklı otururlar. Ekonomik durum, Meclis çoğunluğuna dayanmayan bir azınlık hükümetinin bu işin üstesinden nasıl geleceğini konuşur, durum tesbiti yaparlar. Özal'a göre, durum çok kritiktir ve ciddi önlemler alınmalıdır. Demirel de aynı görüştedir, ancak öncelikle yoklukların ortadan kaldırılmasına bir çare bulunmasından yanadır. Özal'a birlikte çalışmayı ve Merkez Bankası Baş-

kanlığı'nı önerir. Özal ise ekonomik konularla ilgili bürokrasinin 1970 operasyonunda olduğu gibi bir tek kişinin kumandasında toplanmasını; Maliye, Ticaret Bakanlığı, Planlama ve Merkez Bankası'nın mümkün olduğu kadar tek elden yönlendirilmesi gerektiğini anlatır.

Demirel'in bu kez önerisi DPT Müsteşarlığı olur. Özal, daha yetkili görev istemektedir. İstediği makam Başbakanlık Müsteşarlığı'dır. Ayrıca Planlama Müsteşar Vekili de olmalı, böylece ekonomi ile ilgili bürokrasinin kendisi tarafından, yani tek elden yönlendirilmesi sağlanmalıdır.

Demirel kararını verir. Ekonominin dümenini Özal'a teslim edecektir. "Bu işi ancak Turgut'la birlikte götürebiliriz." der ve ağır bir yükten kurtulmuş gibi rahat, uykuya dalar.

Başbakan ertsi gün Özal'ı çağırır. Ona: ***"Yeni görevin hayırlı uğurlu olsun. Allah yardımcımız olsun kardeşim. İşimiz çok, hemen başlamamız lazım."*** der. Özal teşekkür eder ve İstanbul'daki işlerini tasfiye edebilmesi için üç gün izin ister.

1 Mart 1979 günü DPT Müsteşarı **Bilsay Kuruç** görevden alınır, yerine vekaleten **Turgut Özal** atanır. Başbakanlık müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekili'dir artık. Kafasında kurguladıklarını pratiğe geçirme dönemi başlamıştır.

Başbakanlık Müsteşarı ve DPT Müsteşarı Vekili Turgut Özal, Demirel'e de sürekli danışarak, bir yandan ekonomik istikrar programı hazırlamakta, bir yandan da IMF, OECD ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla yoğun temaslar yaparak kredi bulmaya çalışmaktadır.

O tarihte **Türkiye'nin sadece petrol faturasının ayda 250 milyon dolar tuttuğu, buna karşılık Merkez Bankası'ndaki döviz miktarının hiçbir zaman 50 milyon** doları geçmediği düşünülürse, Özal'ın işinin ne kadar güç olduğu daha iyi anlaşılır. Türkiye dış borç taksitlerini ödeyememekte, hiçbir döviz transferi yapamamakta ve dış kredi de bulumamaktadır. Devlet tam anlamıyla iflasın eşiğine gelmiştir. Özal ekonomik istikrar tedbirleri paketini hazırlarken ve uluslararası kuruluşlarla temaslarını sürdürürken, birlikte çalışacağı kadroyu da oluşturmaya başlar.(246)

Özal yıllardır beklediği fırsatı böylece yakalamış oluyordu. Onun amacı IMF'yi tatmin edecek "serbestleşme içinde istikrar sağlama" programı hazırlamaktı. Ülkenin içinde bulunduğu kötü koşullar onun düşüncelerini gerçekleştirebileceği ortamı fazlasıyla hazırlamıştı. Halk 12 Mart muhtırasının baskısı altında bunalmış olarak "serbestlik" ve "özgürlük" her ne ise kabul etmeye hazırdı. Bu yapılanmayı sorgulaması gereken siyasal kadrolar ve bürokratların büyük bir bölümü zaten susturulmuştu. Kalanlar da Özal'ın liberal rüzgarları önünde savrulup gidecekti.

---

(246) Kutlay Doğan, "Turgut Özal Belgeseli", Türk Haberler Ajansı, 1994, s.31.

Osmanlı Maliye Nazırı'nın Galata Bankerleri'nden Akıl İcazet ve Kaynak Yaratma Talebinin 1979 Versiyonu

Müsteşar Özal Banker Kastelli'ye Danışıyor *"Biz bu piyasayı nasıl canlandırırız?"*

Cumhurbaşkanı F.Korutürk'ün Generallere *"70 sente muhtaç durumdayız. Herhangi bir harekete kalkışmayın"* demesi ardındaki nedenler gerçekten çok vahimdi. Bu vahim tabloya biraz sonra değineceğiz; ancak ülkenin nasıl berbat bir durumda olduğunu bir örnek vererek görelim. Başbakanlık müsteşarı **Turgut Özal** ülkenin içine düştüğü kötü mali durum nedeniyle nasıl, nereden para bulacağını piyasa bankerlerinden **Cevher Özden** (Banker Kastelli)'e danışmak zorunda kalmıştı. (Nitekim daha sonra Başbakan S.Demirel ve Maliye Bakanı İsmet Sezgin, devletin döviz sıkıntısına çözüm olarak, yine aynı bankerin yasal olmayan yollardan altın ve döviz kaçakçılığına izin vereceklerdir.)

Başbakanlık Müsteşarı T.Özal, Cevher Özden'e soruyor:

"Yahu sen şu yaptığın sistemi bana bir anlat bakayım. Sen nasıl yapıyorsun bunları, bu işi götürüyorsun?"

Cevher Özden anlatıyor: 1979 yılında, aralık ayıydı zannediyorum. İstanbul Ticaret Odası Başkanı Nuh Kuşçulu bir gün bana telefon ediyor. Diyor ki, Turgut Bey seninle görüşmek istiyor. Hay hay dedim, ne zaman gidebiliriz? Ne zaman istiyorsanız gidebiliriz dedim. Aradan 15 dakika geçti. İşte şu an, şu gün akşam gidiyoruz dedi. Peki dedim. Turgut Bey'in evine gittik. Gece saat 10. O zaman birinci katta oturuyordu. Kapıdan içeriye girdim. İçeride bir hayli kalabalık vardı. Turgut Bey de, o zaman o mobil telefonlar yeni çıkmıştı, bir mobil telefondan konuşuyordu bir oda.

Biz salondaydık, salonda kalabalık vardı. O zaman o şahısların kim olduğunu bilmiyordum. Ama Devlet Planlama Teşkilatı'nın şahısları olduğunu söylemişlerdi bana. Sonradan öğrendiğim zaman, o akşam orada; rahmetli **Adnan Kahvecl**, **Yıldırım Aktürk**, Profesör **Ekrem Pakdemirll**, **Hüsnü Doğan** vardı. Daha buna benzer birçok üst düzey bürokrat oradaydı ve beni dinliyorlardı. Turgut Bey bana dedi ki: *"Yahu sen şu yaptığın sistemi bana bir anlat bakayım. Sen nasıl yapıyorsun bunları, bu işi götürüyorsun?"*

Bir defa dedim, bir; ben halkla bire bir konuşuyorum. İki; halkın ihtiyacının ne olduğunu biliyorum, anlıyorum. Üç; buna materyal yetiştiriyorum; ama halkın parasını da riske etmek istemiyorum. Onun için... *"Peki"* dedi, *"ne yapıyorsun sen?" "Büyük kuruluşların tahvilleriyle uğraşıyorum." **"Kimden alıyorsun?" "Koç, Sabancı"*** dedim. ***"Peki bunlar kendileri satamıyor mu?" "Nasıl satsın?"*** dedim, ***"yüzde 130 enflasyon***

var, yüzde 14 faizle tahvil, bu insan almaz. Yani parası olan insan buna yatırmaz."

"Peki ne yapıyor bunlar?" dedi. *"Tahvili ihraç ediyorlar. Ertesi gün; satılmıştır, bitmiştir. Oysa kendileri bunu satın alıyor. Hem vergiden düşüyorlar, kendileri para kazanmış oluyor, kendi tahvillerini kendileri almış oluyor." "Peki" dedi, "sen ne yapacaksın?"* ***"Ben"*** *dedim,* ***"bunların 100 lirasını 70 liradan alıyorum. Dediğim gibi üzerine faiz ilave ediyorum, bunu halkla paylaşıyorum. Yüzde 5 puan, 6 puan gibi bir de müsseseye kalıyor. Tabii bu bir detaylı bir iş, ama ben kısa kesiyorum."***

Dedi ki, *"Ben sana demedim mi?". "Bu iş yüzde 5 ile yüzde 8 arasındadır, Cevher'in payı. İşte, ikrar etti kendisi de."* Dedi ki: ***"Biz bu piyasayı nasıl canlandırırız?"*** Yani eğer vakit olursa çok anılar var, onların hepsini anlatmak istiyorum size. Dedim ki, *"Önce piyasayı canlandırmamız için önce millete güven vermemiz lazım. Bu güveni millete vermemiz lazım"* dedim. Dedi ki: *"Nasıl bir güven?" "Bir defa" dedim, "enflasyondan halkı kurtarmamız lazım." "Evet onu düşünüyoruz."* dedi. *"Tabii ki bu zaman alacak"* dedi.(247)

Borç Ertelemeleri Olmazsa Borç Ödeyemez Duruma Düşülmesi ve Ekonominin Yönetilemez Hale Gelmesi

Türkiye 24 Ocak + 12 Eylül Penceresinden Açılan Rüzgarlara Teslim Olmak Üzere

24 Ocak 1980 kararlarının arifesinde ve onu izleyen dönemde doruk noktasına ulaştı. Kendi pazarlık gücü en az noktadayken IMF, Dünya Bankası ve OECD üçlüsünün pazarlık gücü doruk noktasındaydı. Nedeni, Türkiye'nin 1979 sonunda yeni borç ertelemeleri olmazsa tekrar borç ödeyemez duruma girmesi, taze kredi bulamazsa ekonominin yönetilemez hale gelmesi olasılığıydı.

Ayrıca 1979'da artan petrol fiyatlarının 1980'de yeniden yükselmesinin kesin olması karşısında, **ihracat gelirleriyle petrol giderinin bile karşılanmasının olanaksız hale gelme olasılığıydı.** Bunlara dünyada kredi faizlerinin yükselişe ve dolar değerinin artışa geçmeye başlaması eklendi. Nihayet, ülke kredi güvenirliğini yitirdiği için, uluslararası ticari finans kurumlarından kredi bulma olanağı da yoktu.

(247) Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın, "The Özal", Doğan Kitap, 2001, s.65-70.

Türkiye Suudi Arabistan'dan Borç İstiyor Ancak Alamıyor

OECD 1979'da 989.3 milyon dolar kredi vermeyi taahhüt ettiği halde, sadece 253.7 milyon dolar ödemişti. Oysa bir yandan OECD ülkelerine olan borçların ertelenmesi, kredilerin proje değil, program kredisi olarak hem ivedi verilmesi, öte yandan taze kredilerin yılda 1-1.5 milyar doların altına düşmemesi gerekiyordu. IMF onayı olmadan, Türkiye'nin bu resmi nitelikli kredileri bile alması mümkün değildi. Hükümet bu onayı alabilmek için, IMF'nin onaylayacağını bildiği serbest piyasa ekonomisiyle ekonominin dışa açılmasına yönelik 24 Ocak 1980 programını hazırladı. Ancak bu program "nihai" değil, bu yolda sadece bir başlangıçtı. Adım adım genişletilmesi gerekecekti. Türkiye, Dünya Bankası'nın yeni başlattığı ve "program kredisi" sağlayan "yapısal uyum" programından, 1980 yılında tekrar kredi almak istiyordu.

Ancak bu kredinin verilme şartları aklıbaşında olan hiç kimsenin kabul edeceği türden değildi. 1950'li yıllarda başlayan Batıyla eklemlenme çabaları ve serbest piyasa ekonomisi koşullarının artık alışılan ve bilinen kurallarının çok ötesinde Türkiye'nin ekonomik ve mali yapısını, piyasaları tamamen Batı'nın denetimine bırakan yaptırımlar içeriyordu.

Türkiye içinde bulunduğu olağanüstü koşullar nedeniyle bir tercih yapmaya zorlanmakta, adeta ölümü gösterip sıtmaya razı edilmekteydi.

Türkiye Dünya Bankası ve IMF Kıskacında
"Bu adamlar çıldırmış, bunu imzalayanları ipe gönderirler."
Emin Çölaşan

Dünya Bankası istenen krediyi çok ağır koşullar altında vermeyi kabul etti. Bu şartlar öylesine ağır ve dayatmacıydı ki.

Eski planlamacı Emin Çölaşan tepkisini şöyle dile getiriyordu:

"Bu adamlar çıldırmış, bunu imzalayanları ipe gönderirler."

Türkiye adına bu ağır şartları kabul eden başbakan **Süleyman Demirel**, Müsteşarı **Turgut Özal**'ın taahhütleri özetle şöyleydi:

- **Devalüasyon yapılarak TL'nin değeri dolar karşısında düşürülecek.**
- **İthalat serbestleştirilecek.**
- **Yerli sanayii yasaklar ve kotalarla korunmayacak.**
- **Kesimlere verilen fiyat sübvansiyonları kaldırılacak.**
- **Özel kesimin ön planda olması sağlanacak.**
- **Yabancı sermaye teşvik edilecek.**

- **Bütün üretim kesimleri yabancı sermayeye açılacak. Bunun için bütün kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilecek.**
- **Kârlı olmayan projeler durdurulacak.**
- **Kitler bütçeye yük olmaktan çıkarılacak.**
- **Uygulamalar devletçilikten uzak olacak.**

Dünya Bankası'na, yapısal uyum kredisi alabilmek için yapılan bu taahhüdü, yeterli olmadı bunu IMF'ye yapılan başka taahhütler izledi. Türkiye'nin 1980-83'ü kapsayan 3 yıllık bir **stand-by** anlaşmasının imzalanması isteniyordu.

IMF'ye verilen niyet mektubunda şunlar taahhüt ediliyordu:

- Türkiye ekonomisinin giderek daha fazla serbest piyasa ekonomisine dönmesi sağlanacak.
- Enflasyonu durdurmak için sıkı para politikası uygulanacak, bu amaçla kredi tavanları konacak.
- Akaryakıt fiyatları, tarım ürünleri taban fiyatları, KİT fiyatları enflasyonu önleyecek biçimde ayarlanacak. KİT fiyatları bu kuruluşlarca serbestçe saptanacak.
- Kamu harcamaları kısılacak, ama enerji yatırımları bundan etkilenmeyecek.
- Faiz oranları artırılacak ve fon piyasasında rekabet koşulları gerçekleştirilecek.
- Ücret anlaşmazlıklarının, yürürlüğe konacak ekonomik program çerçevesinde çözümlenmesine çalışılacak.
- Döviz kuru, Türkiye'nin rekabet gücünü sağlayacak biçimde değişken olacak, dış yardım sağlanmasını izleyerek de serbestleşmeye geçilecek.
- Borç yönetimine özen gösterilecek ve vadesi geçmiş borç tutarının artmamasına çalışılacak.
- Hükümet alınacak ekonomik önlemler konusunda IMF'ye sürekli danışacaktı.

29 Aralık 1982 kararları da olarak bilinen kararların da temeli de böylece atılmış oluyordu. 1979-1983 arasındaki 5 yıl için OECD'nin taahhüt ettiği 4.42 milyar dolar kredinin 1.13 milyar doları ödenmedi, gerisi kullanıldı. IMF'den net kullanım yaklaşık 1 milyar dolar oldu. Dünya Bankası'ndan sadece program kredisi kullanımı 1.3 milyar dolara ulaştı. Ayrıca Suudi Arabistan 400 milyon dolar, İslâm Kalkınma Bankası 340 milyon dolar, OPEC Fonu 400 milyon dolar, Avrupa İskân Fonu 400 milyon dolar program kredisiyle katkı yaptı. İhracat kredileri dahil, ayrıca 5.75 milyar dolar tutarında proje kredisi alınabildi.

Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Başbakanlık Müsteşarlığına getirdiği Turgut Özal'a; 1979 sonunda, yeni bir ekonomik istikrar programı hazırlama görevi verdi. IMF'nin istekleri doğrultusunda kısa sürede hazırlanan program; Türkiye'yi, tek taraflı ve tam olarak yabancı sermayeye açıyor, tarım, ticaret ve sanayide ulusal hedeflerden vazgeçiliyor, Türk lirasının değer kaybını hızlandıran günlük kur ayarlamalarıyla, devalüasyon sürekli hale getiriliyor, milli kambiyo rejiminden vazgeçiliyor, "ithalat liberasyonu" adıyla dışalım serbest hale getiriliyor, kotalar kaldırılıyor ve kamu yatırımları kısılıyordu. KİT'lerin özelleştirileceği, temel ürünlerde destek fiyatlarının kaldırılacağı, ücret artışlarının düşük tutulacağı, tarım ürünlerindeki taban fiyatlarının sınırlanacağı açıklanıyordu. 1980 yılı başında 47 lira olan bir Amerikan doları, yıl sonunda 90 liraya çıkıyor, programa karşı gösterilen toplumsal tepki, "iç savaş" haline gelen terör eylemleriyle, Türkiye'yi karanlık bir kaos ortamına sürüklüyordu. Hazırlanmakta olan **"24 Ocak kararları", ancak 12 Eylül gibi bir "demir yumrukla" uygulanabilirdi. Nitekim öyle olacaktır.**(248)

Birinci Planda Ne Hayallerle Yola Çıkılmıştı
Planı Pilav Yapanlar Sayesinde
Önce 1950'lerin Daha Sonra da 1970'lerin Sonlarında Ekonomi ve Maliyede Beliren İstikrazsızlık Türkiye'yi 1978-79'da Tekrar Mali İflasa Sürükleyecektir
Tarih Tekerrur Edecek
Geçmişten Ders Alınmayarak
Daha Sonra Nice Krizlere Girilecektir

Kenan Mortan ve Cemil Çakmaklı'nın **"Yatırım Bereketi Döviz Yutuyor"** dediği 1970'li yıllarda Türkiye'nin olası AET üyeliği dikkate alınarak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda benimsenmesi öngörülen 15 yıllık kalkınma stratejisi iptal edilmişti... Bunun yerine, 22 yıllık bir "Yeni Strateji" yazıldı. Türkiye'nin bu süre içinde İtalya'ya ulaşmayı hedeflemesine karşılık "Yeni Strateji" aslında toplumun fedakârlık ölçüsünü değiştiriyordu. **Çünkü Birinci Plan'ın 15 yıllık stratejisine toplumsal fedakârlık ilkesi, "her kesim kendi ölçüsü içinde tasarruf yaparak kalkınma ha-**

(248) "24 Ocak Kararları", 1980'den 2000'e 20 yıl boyunca adım adım uygulandı. Uygulamalar sonucunda bugün Türkiye'de, mali sermaye spekülatörleri, "kara para" sahipleri, borsa simsarları ve uluslararası şirket ortağı, holdingler dışında, halinden memnun olan hiç kimse kalmadı. Türk ekonomisi, 1999 yılında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez %6.4 küçüldü. Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye'de gelir dağılımı; Tanzanya, Uganda ve Ruanda'dan bile daha bozuk hale geldi; 133 dünya ülkesi içinde son 25 ülke içine girdi. İşsizlik ve yoksulluk arttı.

reketine katılsın" diye formüle edilmişken, Üçüncü Plan'da lüks tüketimin sınırlandırılması bir yana, artık bu tür mallar "harcıâlem" olarak sınıflandırılıyor, **Türkiye'nin tasarruf açığının ücret ve maaşların dondurulmasıyla kapatılabileceği açık seçik söyleniyordu.**

1973-1978 döneminde sektörel büyüme hedef ve gerçekleşmeleri şöyle olmuştu:

	Hedef(%)	Gerçekleşme(%)
Tarım	4.1	3.1
Sanayi	12.0	7.6
İnşaat	7.2	6.6
Ulaştırma	7.2	7.8
Konut	5.9	8.2
Hizmetler	6.3	7.7
Yurt içi gelir	6.8	6.1
GSMH	7.0	6.9

	Yatırım Hedef(%)	GSMH Gerçekleşme(%)
Genel	21.3	16.1
İç Kaynaklar	19.4	15.5
Dış Kaynaklar	1.9	0.6

Üçüncü Plan döneminde sanayinin ilk kez tüketim malları lehine büyüyor, bu kesimin sanayi yapısı içindeki payı %50'ye ulaşıyordu. Ölçüsüz ve programsız özel kesim yatınmlarının giderek arttığı bu plan döneminde, %43 olarak hedeflenmiş özel yatırım payı toplam yatırımlar içinde neredeyse %50'yi buluyordu. Politikacılar buna "yatınm bereketi" adını veriyordu. Ama bu türden hedef ve program dışı yatınmların ne menem bir "döviz yutan sanayi" yapısı ortaya çıkardığını, Türkiye 1978 petrol şokundan sonra bir teneke gaza muhtaç olduğu günlerde açık seçik anlayacaktı.

Yatırımların milli gelir içindeki payı aşağı yukarı tutturulmuştu. Ama bu kez de iç ve dış kaynaklar arasındaki makas ciddi olarak açılıyordu. Üçüncü Plan dış kaynaklara dayalı yatırımların toplam yatırım içindeki payını binde 8 olarak öngörmüşken, bu pay dönem sonunda %4.2 olmuştu. Üstelik dış kaynak dediğimiz, artık ne OECD'nin düşük faizii konsorsiyum kredileri, ne de Dünya Bankası'nın proje kredileriydi.

Bu kaynak, adına "petro-dolar" denilen, Arap ülkelerinin petrol geliri fazlasını Batılı bankalarda biriktirdikleri fonlardı. Sağlanması kolay olan bu fonların en önemli özelliği, kısa vadeli oluşuydu. Bir başka anlatımla, **bu krediler kısa dönemde etkisini gösteren hormon ilaçlarını andırı-**

yordu... Nitekim dövize çevrilebilir mevduat olarak uygulanmaya alınan bu krediler, Türkiye'nin mali yönden felç olduğu 1980 yılında ciddi bir miktara ulaşmıştı.(249)

Aralık 1979'da Türkiye'nin Gündemi
Hükümet ***"Ekonomik dar boğazı nasıl aşarız?"***
Paşalar ***"Nasıl müdahale ederiz?"***
IMF ***"İstikrar programının başarı şansı var mı?"***

Ülke gidişatının kötüleşmesi üzerine, 27 Mayıs öncesinde de benzeri bir Türkiye gündemiyle karşı karşıya kalınmıştı. Ancak Aralık 1979'un koşulları Mayıs 1960 koşullarına göre çok daha kötüydü. Sadece İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde ve üniversiteye yakın meydanlarda yaşanan kimi protesto eylemleri vardı. Bu eylemler sonucunda birkaç kişi ölmüş, az sayıda kişi yaralanmıştı. Oysa 1979'a kadar gelen birkaç yıl içinde eylemler tüm ülke genelinde, üniversite ve eğitim kurumlarından özel kesimden devlet kurum ve kuruluşlarına kadar yayılmış, ölü sayısı binleri aşmıştı. Asayiş sağlanamıyordu.

O günler içinde art arda gelen önemli olaylar şöyleydi:

Adana Emniyet Müdürü **Cevat Yurdakul**, düzenlenen suikastle öldürülüyor, cenaze törenlerinde olaylar çıkıyor, PolDER'li polisler, PolBİR'li polislerle çatışıyor, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dekanı Ümit **Yaşar Doğanay** öldürülüyor, **Abdi İpekçi**'nin katili **Mehmet Ali Ağca** tutuklu bulunduğu askeri ceza evinden kaçıyor, İktisat Fakültesi'nden Prof.Dr.**Cavit Orhan Tütengil** yol ortasında vurularak öldürülüyor, kahvehaneler ve otobüs durakları taranıyor, onlarca kişi bu saldırılarda yaşamını yitiriyordu. Tüm bu kargaşa içinde uyarı mektubu yazma kararına varan generaller ise mektubun içeriğini tartışıyor, radyodan okutup okutmama konusunda anlaşma yapıyorlardı.

Generaller mektup hazırlığındayken, terör de birden bire arttı. İstanbul'da **4 Amerikalı öldürüldü**, sorumluluğu MLSPB (Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birliği) üstlendi. Beşiktaş'ta bir kahve bombalandı, 5 kişi öldü, TBMM'ye bomba ihbarı yapıldı, Meclis birbirine girdi, Tunceli Savcısı ve MHP Çankaya İlçe Başkanı öldürüldü.

"Özal kaçırılmayacak bir şans."
IMF Heyetinin Washington'dan gönderdiği telgraftan.

Artık günlük yaşamın bir parçası haline gelen IMF heyeti de aynı günlerde Ankara'da hem havayı kokluyor, hem de Demirel'in atadığı Turgut

(249) Kenan Mortan, Cemil Çakmaklı, a.g.e... s.273.

Özal'ın hazırlamaya başladığı **"Ekonomik Paket"**in içeriğini tartışıyordu. IMF heyeti, Özal'ın yaklaşımını büyük memnuniyetle karşılamasına rağmen, Washington'a yolladığı gizli telgraflarda Türkiye'deki kargaşa ortamında yeni programın başarı şansının ilk kez gölgelendiğini vurguluyordu. "Buna rağmen yeni hükümete destek vermek zorundayız." diye biten bu telgrafta, Özal'ın "kaçırılamayacak bir şans" olduğu vurgulanıyordu. Demirel, bir yandan ekonomik paketi hazırlattırırken, öte yandan da anarşiye karşı savaş açmıştı. Demirel'i memnun eden Özal'ın atanmasında sonra IMF'den gelen olumlu sinyaller ve Dışişleri Bakanı **Hayrettin Erkmen**'in Brüksel'den getirdiği iyi haberlerdi.

Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal fırsat kolluyordu, Demirel'e giderek:

"Abi bizim iş ne olacak?
Durum her gün kötüye gidiyor..." dedi.

---

2 Ocak saat 11.00'de Cumhurbaşkanı F.Korutürk, Demirel ve Ecevit'i Köşk'e çağırarak TSK'nın görüşüne ait mektupları verdi. Bu siyasi partiler için karşılıklı suçlamalardan öteye gitmeyen bir girişimdi. Zaten mektubun içeriği çok ılımlı, bilinen ve alışılmış sözcüklerden ibaretti. Ancak Demirel'in elinde paşaların en can alıcı dertlerine çare olacak(!) yani Cumhurbaşkanı'nın darbeyi erteleten mali ve ekonomik iflasın çözümü(!) için iyi bir aktör vardı: Müsteşarı Turgut Özal. Zaten Özal da durumu izliyor ve bir fırsat kolluyordu. Birgün Demirel'in odasına geldi ve:

"Abi bizim iş ne olacak? Durum hergün kötüye gidiyor..."

Demirel: *"Hele bekle biraz daha Turgut; şu askerlerin durumu belli olsun, ben sana haber veririm; ne olup bittiğini tam olarak bir görelim..."*

T.Özal: ***"Abi, benim bir fikrim var; askerlere ekonomik durumu anlatmakta fayda görüyorum. Sağdan soldan birtakım adamlar bu konuda dolduruş falan da yapıyor olabilirler; gideyim orada herşeyi açıkça bir anlatayım; isterseniz hem de yeni programa alıştırmış oluruz; bir haberleri olsun neler yapılacağı konusunda bir brifing vereyim..."***

Demirel: *"İyi fikir... Kimi arayayım?"*

T.Özal: *"Genelkurmay 2.Başkanı Orgeneral* ***Haydar Saltık*** *Paşayı ara."*

Sonuçta randevular alındı.

Brifing için Genelkurmay Başkanlığı'nda 8 Ocak 1980 salı günü toplanıldı. Salonda, Genelkurmay Başkanı **Evren** ile birlikte Kuvvet Komutanları ve sayıları 20 dolaylarında olan general ve amiral vardı; ayrıca konuyla ilgili bazı kurmaylar da salonda yerlerini almışlardı.

Özal yakın geçmişten söze başladı. 1950'den sonra kalkınma hamlesinin yeniden başlatıldığını, 1960'lı yıllarda Türkiye'nin 'Planlı Ekonomi Dönemi'ne girdiğini ve bu yıllarda 'Sol Fikirler'in ortaya çıktığını, 12 Mart ola-

yının Türkiye'de kalkınma çabalannı büyük ölçüde engellediğini anlattı.

Özal konuşmasına devamla: "*Siyaset, ekonomi ve askerlik bugünlerde pek birbirlerinden ayrılmıyor; ancak, bunlar birbirinden çok farklıdırlar; ekonomi bir ilimdir; bir tekniktir; siyasete de, askerliğe de benzemez; bu gibi konularda çok dikkatli olmak lazımdır. O zaman kaçırdığımız bu projeleri şimdi yapmak istersek, bunların finansmanını nasıl sağlayacağız? Türkiye, bugüne kadar sloganlarla çok zaman kaybetmiş ve ekonomik gelişmede geri kalmıştır, bu 'Sol Sloganlar'la İstanbul Köprüsü'ne, Keban Barajı'na bile karşı çıkıldığı yüksek malumlarınızdır.. Eğer bu yıl, en kısa zamanda ciddi tedbirler alamazsak, KİT açıkları çok büyük boyutlara ulaşacak ve ekonomi, tam anlamıyla çökecektir; bugün, içinde bulunduğumuz şartlarda, yatırım ve üretim düşerken, enflasyon ve karaborsa artıyor; gerekli tedbirler, en kısa zamanda alınmadığı takdirde, orta sınıf çökecek ve yok olacaktır; size şunu açıkca belirtmek isterim ki, siyasi anarşi kadar, ekonomik anarşi de tehlikelidir; her ikisi de Devlet'i yıkabilir...*

... Sayın Genelkurmay Başkanım; sayın komutanlar; bu durumdan çıkış yolu zordur; halktan fedakârlık istemekten başka çaremiz yoktur; gerçekler anlatılırsa, halk fedakârlık yapar; bunun için, 3 veya 4 yıllık bir süre için fedakârlığı göze almalıyız. Bugün, toplu sözleşmelerde alınan ücret çok aşırı boyutlara varmıştır; bu artıştan yararlanan İşçi, enflasyona neden olduğunu bilmeden sevinmektedir... şunu da söyleyeyim ki, biz hayal kurmuyoruz ve gerçekçiyiz; ciddi tedbirler alınırsa enflasyonu bu yıl %50'ye, sonra da %20'ye çekeriz."

Cumhurbaşkanı ***"70 cente muhtaç olan bir ülkenin tankları da çamura batar, yürüyemez"*** dememiş miydi?

İşte Tankları Yürütecek Adam Karşılarında Duruyordu Paşalar Özal'dan Çok Etkilenmişlerdi

---

Paşalar, Özal'ı büyük bir ilgiyle dinlediler; sorular sordular. Özal, bunlara tek tek cevap verdi; kentleşme, nüfus artışı, KİT'lerin durumu, toplu sözleşmeler, ücret artışı, enerji sorunu, yatırımların durumu, fiyat ve ücretlerin dondurulması, ödemeler dengesi, dünyadaki ekonomik durum gibi konularda çok sayıda soru ortaya atıldı.

Brifingten sonra, Genelkurmay Başkanı Evren'in odasında çay içildi. Evren şöyle dedi: "*Bize, ekonomik konuları ve ekonomik durumu çok açıkça anlattınız, hatta bana kalırsa, beklemediğimiz kadar açık anlattınız; ilk defa burada bu kadar açık oldu; çok teşekkür ederiz; aslında bu konuların radyo ve televizyonda da halka böyle anlatılması gerekir; çok faydalı olur.*"

Paşalar aradıkları adamı, Özal da kendi programını uygulatacak kılıçlı paşaları bulmuştu. Ancak bu buluşmanın bedeli Türkiye için çok ağır

olacaktır.(250) Büyük Sermaye+Özal+Paşalardan oluşan 24 Ocak koalisyonu böylece kurulmuş oluyordu.

Demirel, *"Büyük zararlar görme ihtimalimiz var"*, Özal *"Durum fevkalâde kritiktir, hiçbir güç devletin çöküşüne mani olamayacaktır."* dediler ve

24 Ocak İstikrar Paketini Açtılar
Hem De Ne Açış
1 Dolar 47 TL'den 70 TL'ye

Demirel ve Özal, hazırladıkları istikrar programının toplumda şok etkisi yapacağını biliyorlardı. IMF dayatmaları nedeniyle aldıkları kararlar yenilir yutulur cinsten değildi. Bu nedenle önce felaket tellallığı yapmaya karar verdiler. Niyet bellidir; toplumu ölümü gösterip sıtmaya razı edeceklerdir.

Bakanlar Kurulu, 24 Ocak 1980 Perşembe günü toplanır. Herkes heyecanlıdır. İlk konuşmayı Başbakan **Demirel** yapar:

"Arkadaşlar, bugün Türk ekonomisini kurtarmak için çok önemli kararlar alacağız. Bu revolüsyoner (Devrimci) kararları, içinde bulunduğumuz durum nedeniyle almak zorundayız. Bu kararlar alındığı zaman, siyasi misyon olarak büyük zararlar görme ihtimalimiz vardır. Ancak, almadığımız takdirde memleket büyük zarar görecektir. Bu durumu sizler de bizim gibi içinde yaşıyorsunuz, nelerle boğuştuğumuzu çok iyi biliyorsunuz. Ekonomiyi çok kısa sürede istikrara kavuşturamadığımız takdirde misyonumuz bitecektir. Durum fevkalâde kritiktir."

Söz sırası Özal'dadır. Türk ekonomisinin durumunu ayrıntılı şeklide sergileyen Özal, bu kararlar alınmadığı taktirde ekonominin batacağını

(250) Ben Sabancı Grubunda (Sasa) çalışmaya başladığımda (1975-1980), T.Özal, genel koordinatör ve yatırım-finansman müşavirliği yapmaktaydı. Birkaç toplantıya birlikte katıldığımız oldu. Düşünce, proje ve fizibilite önerilerinin tamamı oportünist, yapay ve köşe dönmeciydi. Kısa vadede çok avantajlı görünebiliyordu; ancak orta ve uzun vadede hiç de elverişli değildi. Bu göreve devam edemedi ve ayrıldı. Sonradan politikaya gireceğini duyduğumda, ***"Eyvah Türkiye (!)"*** demiştim. A.Menderes ve Demirel'in ikinci kuşak Amerikancı, ancak daha muhafazakâr versiyonu olan T.Özal'ın Monetarist politikalarıyla, ***"hayatta en hakiki mürşid reytingtir,"*** mantığıyla denetimsiz, savurgan, **"açık kapı"** ekonomisi uygulayarak, Türkiye'yi uluslararası tekelci kapitalizme açan, sosyal devleti ve kamu yararını öteleyip, **"işini bilme"**yi, çarpıtılmış özel sektörcülüğü teşvik eden, özlemi çok, imkânı yok toplumumuza ithal mallarından oluşan, cezbedici iç pazar sunan Özal, çağdışı kalmış birkaç mevzuatı değiştirerek, "dönüşümcü"(!), "reformcu"(!) olacaktır. Türkiye'nin gerçekten nasıl bir dönüşüme uğradığını, 90'lı yıllarda tırmanan ve 2000'lere girerken ve sonrasında patlayan krizlerle sarsıldığımızda, hortumcu ve mafyalaşmış, dünyanın en borçlu ülkeler listesinin en başlarında yer aldığımızda anlayabilecektik. (E.Yavi)

vurgular ve şunları söyler: *"Bu tedbirler alınmadığı takdirde ekonomik durumun süratle bugünkünden kötüye gideceği muhakkaktır. Nitekim son iki yılda alınan yarım tedbirler bile bu gidişi durduramamıştır. Enflasyon artışı 1979'un son aylarındaki temposu ile devam etse bile, 1980 yılında muhakkak %120'yi aşacaktır. Enflasyon artışı ücretle çalışan büyük grubu dayanılmaz sıkıntılara sokacaktır. Karaborsa, kaçakçılık genişleyecek, haksız kazanç sağlayanlar artacaktır. Gelir dağılımı fevkalade bozulacak, aşırı kazanç sağlayarak lüks yaşayanlar yanında fakirlik yaygınlaşacaktır. Yatırımlar iyice azalacak, işsizlik dayanılmaz boyutlara varacaktır. Son yıllara gelinceye kadar memur, subay, işçi, esnaftan meydana gelip büyüyen orta gelir grubu ortadan kalkacaktır. Bu suretle hızla gelişen ekonomik anarşi yurt içindeki anarşi ve terörü süratle artıracaktır.* ***Netice-de hiçbir güç devletin çöküşüne mani olamayacaktır.*** *Üzerinde durulacak esas nokta, tedbir alınmadığı taktirde halkımızın büyük çoğunluğunun büyük sıkıntı içine düşeceği, buna karşılık nisbi olarak bir avuç karaborsacı ve kaçakçının büyük paralar kazanacağıdır. Bu manada tedbir almamak büyük halk çoğunluğunu hiç düşünmemekle bir olacaktır. Buna mukabil Türkiye bir karaborsacılar cenneti olacaktır..."*

24 Ocak Kararları Özal ile Özel(!)(?) Dönem

• 24 Ocak kararlarının ilk maddesinde yüksek oranlı devalüasyon vardır. ABD doları 47 liradan 70 liraya çıkarılır. Devalüasyon ve gerçekçi kur ayarlamasıyla, devletin bu alandaki müdahalelerinin azaltılması ve dış ticaretten doğan rantların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

Başbakanlık Müsteşarı ve DPT Müsteşar Vekili Turgut Özal, devalüasyon oranının yüksek tutulmasına yöneltilen eleştirilere şu cevabı verir: *"Türkiye, yabancıya daha fazla muhtaç olmamak için bu devalüasyonu yapmak zorundaydı. Doları 56 lira da yapabilirdik. Bu, belki bugünün meselesini çözerdi. Ancak, üç ay sonra tekrar aynı duruma düşerdik."*

• Tedbirlerin temel amacı, ekonominin serbestleşmesi ve fiyatların serbest bırakılmasıdır. Bunun ilk adımı "Fiyat Kontrol Komitesi"nin kaldırılması olur. Amaç, ikili fiyat nedeniyle ticaret sektöründe oluşan rantları bertaraf etmektir.

• KİT ürünlerinin fiyatları da serbest bırakılır ve KİT'lere o yıllarda sağlanan yüz milyarlarca liralık devlet desteği kaldırılır. KİT ürünlerinin bazıları temel mal ve hizmet sayıldığından, fiyatlar o güne kadar Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılmaktaydı. 24 Ocak kararlarıyla, "temel mal ve hizmetlerin tanımı yeniden yapılarak elektrik, kömür, gübre, demiryolları, denizyolları taşımacılığı dışındaki ürün ve hizmetler" bu tanımın dışına çıkarılır.

• Birçok sanayi girdi mallarındaki fiyat tesbitinin piyasa kurallarına ve

gerçekçi fiyat mekanizmasına göre yapılması için, ara mallanndaki subvansiyon asgariye indirilir. **Şeker, çay ve Sümerbank ürünleri gibi temel tüketim mallarında sübvansiyon tamamen kaldırılır.** Bu uygulamanın ilk sonuçlanna göre, 1979 yılında 61 milyar liraya ulaşmış olan sübvansiyon, 1980'in ilk altı ayı sonunda sadece 16 milyar lira olarak gerçekleşecektir. (Oysa önceleri KİT'lerin fon ve kaynakları yağmalanmıştı.)

• Yabancı sermayeye de yeni teşvikler getirilir, 6224 sayılı **Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu**'na göre, gelecek yabancı sermayenin esaslarını göstermek üzere çıkarılan kararnamede, yabancı sermayenin iştirak izinleri belirlenir. Toplam sabit yatırımın tutarının 2 milyon dolar ile 50 milyon dolar arasında bulunması, yabancı sermayeye iştirak miktarının %10'dan aşağı ve %49'dan yüksek olmaması kararlaştırılır. Yabancı sermayenin iştirak oranları da genişletilir. Alınan istikrar tedbirlerinin en önemlilerinden biri de, daha önceki tasarrufları likit hale getirmek ve bankalara çekebilmek amacıyla faiz oranlarının serbestçe belirlenmesine imkân sağlayan **"Faiz Kararnamesi"** olur. 1 Temmuz 1980'de yürürlüğe giren kararnameyle, Türk bankacılık tarihinde yeni bir dönem başlatılır. Kararname ile birlikte bankalara kredi ve tasarruf faizlerini serbestçe belirleyebilme, ayrıca 6 ay ile 2 yıla kadar vadeli **"Hamiline Yazılı Mevduat Sertifikası"** çıkarabilme olanağı sağlanır. Bunlar daha önce gördüğümüz Dünya Bankası ve IMF'den kaynaklanmış dayatmaların sadece bir kısmından ibaretti. Özal gibi bürokrat olmayan politikacı Demirel, onun kadar gözükara olmadığından, dıştan gelen programları yavaştan alacak, bunun bedelini 12 Eylül sonrasında Hamzaköy'e gönderilerek ödeyecektir.

T.Özal'ın kafasındaki Türkiye'nin nasıl olacağını anlamak için beklemeye gerek yoktu. Kutlay Doğan'ın dediği gibi *"Hukuk kuralları onu sıkardı."*(251) Türkiye'nin derdi para değil miydi? Nereden gelirse gelsindi! Doğru bilgilendirilmeyen, daralmış, bunalmış toplum da önceleri bunu pek umursamayacak, hatta memnun olacaktı. İşte böylece **Özalizm de denilen "yozlaşma" ve "paragöz fırsatçı"lar devri** açılmış oluyordu.

Aşağıda seçilmiş örneklerde görüleceği gibi, tüm etik kuralları bir yana bırakan 24 Ocak darbesi koalisyonunun nasıl çalıştığını bazı örneklerle gösterelim.

Darbe hazırlığı içindeki generaller büyük sermaye tarafından desteklenlyor...

"Ne duruyorsunuz Paşam?
Görmüyor musunuz Vatan elden gidiyor!"
"Komünizm hortladı!"

Demirel Hükümeti'nin uygulamaya koyduğu "24 Ocak Kararları", Özel Sektör'ü memnun etmişti; ancak şimdi sermaye için gereken istik-

(251) Kutlay Doğan, "Turgut Özal Belgeseli", Türk Haberler Ajansı, 1994, s.31.

rar yoktu; mutlaka bir şeyler yapılmalıydı. Bir şeyler yapabilecek tek güç olarak, tabi Silahlı Kuvvetler görülüyor ve işadamlanmız, ikili ziyaretler ya da kokteyl veya davetlerde karşılaştıkları paşalara, açık biçimde: *"Ne duruyorsunuz Paşam? Görmüyor musunuz Vatan elden gidiyor!"* diyorlardı. Basının önemli bir bölümü, olayları sayfalarında veriş biçimiyle, manşetlere koyduğu kelimeler, anlamlı cümlelerle, artık açık biçimde, Asker'i çağırır olmuştu: *"Bunu kim durduracak?"* veya *"Terör'ün sonu yok!"* şeklinde başlıkları, birkaç günde bir yayımladığı gibi; bir bölümü: *"Komünizm hortladı!"*, diğer bir bölümü: *"Faşizm'in ayak sesleri!"* manşetleriyle, bilerek veya bilmeyerek "Müdahale" gerekliliğini vurguluyorlardı. Bu telaşın bir nedeni de: Sol Kanat'ın Sağ'dan, Sağ'ın da Sol Kanat'tan gelecek veya o renkte bir askeri müdahaleden kuşkulanmasıydı. Politikacılar da, tam bir şaşkınlık içindeydiler; askerleri ziyaret edenlerin sayısı giderek artıyordu; örneğin: Adalet Partili **Selahattin Kılıç**'ın bir komutana: *"Artık bizden bir şey beklemeyin; ne yapacaksanız yapın!"* demesi, Adalet Partisi tabanının "Müdahale istediği" şeklinde bir işaret olarak nitelendiriliyordu.(252)

24 Ocak Kararları
Neden Kılıçlı Bürokratlara Uygulatıldı?

TÜSİAD Kurucusu Vehbi Koç'a göre,

Parlamento ve demokrasi yavaş. Askerler bizim istediklerimizi daha çabuk yapıyor.

Sanayici ve işadamlarının darbe yapılması konusunda askerleri kışkırtmalarının gerçek nedeni, ülkenin içinde bulunduğu koşulların da ötesinde 24 Ocak kararlarının uygulamasında Demirel'in ve bürokrasinin işi ağırdan alması yatıyordu. Bu uygulamayı yapsa yapsa kılıçlı memurlar yapabilirlerdi. Bunun en çarpıcı kanıtı TÜSİAD (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği)'ın kurucusu **Vehbi Koç**'un 24 Ocak kararlarıyla ilgili olarak yaptığı açıklamada tespitleri ne demokrasiyle ne de hukukun üstünlüğüyle örtüşmüyordu.

Koç'a göre: 24 Ocak kararlarının 12 Eylülden önceki ve sonraki dönemde uygulama farklılığının açıklaması şöyledir: *"Büyük fark şuradan ileri gelmektedir. 12 Eylül harekâtından önce her şeyi demokratik bir sistem altında yapmak zorundaydık. Bu da karar almak, yasa ya da yönetmelik çıkarmak için aylar geçmesini gerektiriyordu. Yani her şey güç ve uzun zaman içinde gerçekleşebiliyor, her şeye politik açıdan bakılıyordu. Ekonomik yaklaşım hep arkadan geliyordu. Askeri yönetim altında alınan kararlann parlamentodan geçmesi gibi bir zorunluluk olmadığından çok hızlı hareket edebiliyor ve üstelik askeri yönetim yanlış yapsa bile bunu*

(252) M.Ali Birand, a.g.e., s.184.

kısa sürede düzeltebiliyor. En önemlisi ise tüm bu işlemler yapılırken politik yaklaşımlar söz konusu olmuyor. Çünkü askeri yönetimin parlamentoda sandalye kaybı ya da seçmen kaybı diye bir kaygısı yok. En büyük fark askeri yönetimin zamanında ve doğru kararlar almasıyla çok değerli zaman tasarrufumuzun olmasıdır."(253)

Paşaların Beğendiği Konuşmasında Özal Neler Söylememişti ki

"İç yatırım enflasyon yaratır. Dış Sermayeye ihtiyaç vardır."
"Milli Petrol ve TPOA solcuların sloganıdır.
Petrolü kim bulursa bulsun."
"KİT'ler batarsa batsın."
"Arap sermayesine özel imtiyazlar verilmelidir."
"DB Deniz Nakliyat başımızın belasıdır."
"Grevler yatırımları önlemektedir.
Kıdem tazminatı hiçbir yerde yoktur."

24 Ocak Kararları alındıktan sonra, Demirel'le Özal arasında, komutanlara eğer isterlerse, yeni bir brifing verilmesi ve kararların anlatılması konusunda görüş birliğine varıldı.

Genel Kurmay Başkanlığı'nda çok sayıda general, amiral ve ilgili kurmay subaylar, 10 dakika içerisinde, brifing salonunda toplandılar. Özal kürsüye çıktı ve konuşmasına şöyle başladı: *"Bu konuda ilk ve tek konuşmayı, 8 Ocak 1980 günü, sizlerle yapmıştık; aslında, o konuşmadan sonra, ekonomide ne gibi tedbirler alınacağını herhalde tahmin etmişsinizdir; bu tedbirleri almak zorundaydık. Aksi halde enflasyon, bazı Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi, %300'lere çıkacaktı; Türkiye, bu tedbirlerle ayağa kalkacaktır... Türkiye'nin bugünkü duruma gelmesinin sebepleri arasında, 12 Mart sonrasında uygulanan yanlış politikalar olduğunu sizlere daha önce söylemiştim; buna bir de, bu dönemde rağbet bulan 'Sol Fikirler'i eklemek lazımdır;* ***Türkiye'de sol ve kötü tatbikatlar yapılmış ve memleket büyük zarar görmüştür****; kişiler ve makamlar birbirlerin düşmüştür...*

Kurumuzu neden 70 lira yaptık? Şunu söyleyeyim ki: 'Kurumuz namusumuzdur...' gibi yanlış anlayışa biz sahip değiliz*; biz doların fiyatını 55-58 lira olarak da belirleyebilirdik; ama o zaman Tahtakale'yi çökertemez ve ekonomide şok etkisi yaratamazdık; 70 liralık Kur'u IMF değil, biz istedik... Yeni uygulayacağımız programda, müteşebbis destek görecektir; hele ihracata yöneliyorsa daha da çok destek görecektir; kısa vadede* ***iç yatırımların fazla artması, enflasyon yaratır; bu yüzden de dış sermayeye ihtiyacımız vardır; ben sermayenin milliyeti olduğuna***

İnanmıyorum... *şimdi, yabancı bankalara da Türkiye'de şube açma izni verilmiştir; bunların da, dev yatırımlar için sermaye getirmelerini bekleyebiliriz; ayrıca* ***tarihi bağlarımız olan Arap ülkelerinde büyük para vardır; bunlara, özel imtiyazlar verilmelidir.***

Türkiye'de petrol mutlaka vardır ve bunun çıkarılması lazımdır. ***Millî Petrol Politikası, 'Solcular'ın sloganları gibi, TPAO demek değildir. Petrolümüzü bulsun da, kim bulursa bulsun****... TPAO'yu değil, memleketi güçlendirmek olmalıdır.* ***TPAO, bütün sahaları kapatmış ve üstüne yatmış durumdadır****; arayacak parası yoktur; arama yapamadığımız her alanı yabancı şirketlere açmalıyız...* ***KİT'lerde, batma korkusu olmalıdır.*** *24 Ocak 1980 Kararlarından sonra bunlar: Ya düzelirler, bazısı da batarsa batar. 'Bunlar hep vermeye alışmışlar...' derken, özellikle, işçiye vermeye alışmışlardır; böylesine toplu sözleşmeler Özel Sektör'ün en kârlı çalışan kuruluşlarında bile yoktur; böyle* ***Kıdem Tazminatı, hiçbir yerde yoktur.***

Grev alanları ve grev mevzuatı mutlaka gözden geçirilmelidir. ***Grevler ve anarşi, yatırımları birlikte önlemektedir.*** *Demokrasi: Bir başıbozukluk değil, disiplin rejimidir... Ancak ciddi gidersek, Türkiye 10 yıl sonra Avrupa'nın pek çok ülkesine yetişmiş olacaktır...*

DB Deniz Nakliyat, bizim başımızın belasıdır. *Ben aslında böyle Devletçilik anlayışını anlayamıyorum.* ***KİT'lerin devri, her yerde artık geçmiştir..."*** dedi.

Brifing bitmişti. Özal da, komutanlar da memnun kalmışlardı. 24 Ocak koalisyonu pekişiyordu. Pek çok sorun açıkça tartışılmıştı; Özal, Başbakanlığa gidince, ekibine:

"Yahu, bu adamlar bu işi çok iyi biliyor; cin gibi adamlar hepsi de; meselelerin üzerinde, benim tahminimden çok daha fazla durdular." demiştir.(254) Beklenen darbe gelecek ve Özal bu düşüncelerini paşaların desteğiyle uygulamaya koyacaktır.

Para Gelsin De Nasıl Gelirse Gelsin Döneminde

"...böyle bir belge imzalanır ve bu duyulursa büyük bir skandal olur ve bunun hesabı mutlaka sorulurdu."

Ama İş Bitirici Özal İmzalıyor...

24 Ocak Kararlarının başarılı olabilmesi için, yurt dışından önemli boyutlara varan kredi sağlanması ve bazı borçların ertelenmesi zorunluydu.

Başbakan Demirel, Müsteşarı Turgut Özal'a direktif verdi: *"Bundan sonra iş senindir; ne yaparsan yap; git kredi bul, borç ertele, nereye gidersen git!"*

(254) Emin Çölaşan, "24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası", Milliyet Yayınlan, 1983, s.141.

Büyükelçi **Şükrü Elekdağ**, ABD Hükümeti nezdinde gerekli randevuları almıştı; Hazine Bakanı Miller'le bir görüşme yapıldı...

Özal, Dünya Bankası'ndan 300 milyon dolarlık "**Yapısal Uyum Kredisi**" istiyordu. Dünya Bankası Başkanı **McNamara** Turgut Özal'a, acı bir gerçeği bildirdi: *"Mr.Özal, size bu krediyi herhalde vereceğiz; benim ve arkadaşlarımın tavrı olumlu; ancak bu konuda Türk Hükümeti'nden bazı taahhütler isteriz!"* dedi.

Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'ın ağzından Dünya Bankası tarafından kaleme alınan Mektup'ta özetle: **Türk Ekonomisi'nin tüm denetiminin bu kuruluşa devredilmesi öngörülüyordu; buna göre Türk Hükümeti, alacağı her ekonomik karardan önce, Dünya Bankası'na haber verecek ve bu kuruluşun onayını alacaktı; yapılacak dışalımlar, önceden Dünya Bankası'na bildirilecek, bu kuruluşun saptayacağı Yatırım Projeleri, programdan çıkarılacaktı. Programa yeni alınacak yatırımlar, önceden Dünya Bankası'na sorulacak; Türkiye, bundan sonra bazı sanayi dallarında yatırım yapmayacaktı, ayrıca geçmiş yıllarda uygulanan ekonomik politikalara yeniden dönülmeyeceği konusunda Türkiye kesin güvence verecekti.**

Türk Heyeti'ndeki yetkililer, bu belgeyi okudukları zaman şok geçirdiler; böyle bir belge imzalanır ve bu duyulursa büyük bir skandal olur ve bunun hesabı mutlaka sorulurdu.

Mektup, elçilikle Dünya Bankası arasında gide gele biraz hafifletildi; bazı bölümlerin çıkarılmasına Dünya Bankası razı edildi; ancak ortaya çıkan metin de imzalanacak gibi değildi. Ne yapacağını şaşırmış durumda olan Turgut Özal, Ankara'yı aradı ve Başbakan Süleyman Demirel'e durumu anlattı: ***"Abi, hikâye budur; ben imzalamakta tereddüt ediyorum; çok ağır hususlar var, ne yapalım ne dersiniz?"***, Demirel: ***"Turgut kardeşim, sen nasıl münasip görürsen öyle yap; karar senindir; tam yetkilisin!"***

Heyet, Washington'dan New York'a gidecekti. Hazine Genel Müdürü **Tunç Bilget**, Turgut Özal'ın yanına geldi: *"Efendim, bana sorarsanız, bu mektubu imzalayın, en ağır bölümleri çıkarttık, biz Türkiye olarak, bundan çok daha ağır belgelere de imza koymuştuk; bu işi bitirelim..."* dedi.(255)

20 Şubat 1980. Bülent Ecevit'i, asıl rahatsız eden bir başka olay olmuştu: 24 Ocak 1980 Kararları'nın açıklanmasından sonra **Ecevit: *"Bu ekonomik model, Türkiye'yi bir Güney Amerika Ülkesi durumuna getirir; gelişme sürecindeki bir ülkede bu model, demokrasiyle bağdaşmaz!.."*** diye bir kampanya açmıştı. Ecevit'in bu kampanyasına karşı ilk tepki, aracılar yoluyla, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'den

(255) Emin Çölaşan, a.g.e., s.152.

ve kısa bir süre sonra da, daha sert bir biçimde, Genelkurmay 2.Başkanı Orgeneral **Haydar Saltık'tan** geldi: ***"Ne demek istiyor yani?.. Ecevit, Türk Orduları'nı Güney Amerika Orduları'na benzetiyor!.."***(256)

Oysa Ecevit ABD, IMF ve Dünya Bankası reçetelerinin çökerttiği Güney Amerika ülkelerini örnek gösteriyordu. Türkiye'de 24 Ocakta başlayan süreç sonunda Güney Amerika ülkeleriyle birlikte IMF'ye en borçlu ülkeler listesinin başlarına çıkmıştır. İşçi dövizlerinde beklenen artış olmuyordu, içeride ise sıkı para politikası ciddiyetle uygulanıyor; Turgut Özal IMF tarafından konulan para limitlerinin aşılmaması için büyük çaba harcıyordu. Türkiye, kısa süre sonra IMF'yle Washington'da başlayacak "Stand-by" (destek) anlaşması görüşmelerine hazırlanıyordu.

Para Gelsin De Nasıl Gelirse Gelsin Döneminde

Devlet 1 Sente Muhtaç Olunca

Başbakan ve Bakan Onayıyla Altın ve Döviz Kaçakçılığı Nasıl Yapılır?

İtibarlı çocuk: ***"Otobüslerle altın kaçıracağım. Günde 10 milyon dolar döviz getireceğim."*** diyordu.

Banker Kastelli (Cevher Özden) anlatıyor:

1980 Şubat ayı. Kar yağıyor. Kapalıçarşı'da çalışan ve döviz kaçakçılığı yapan bir çocuk bana geliyor, itibarlı bir çocuk. Bunun ismini vermiyorum. İsviçre'de iş yapıyor. Bana geliyor, diyor ki: *"Abi senin forsundan Istifade ederek, bIz Türklye'ye yasal yollardan para getIreceğiz. İsviçre'de UBS diye bir bankaya yatıracağız, senin hesabından hangi bankadan istiyorsan getireceğiz parayı. Sen bu parayı 2 günde alırsın. Ama biz parayı çevirebilmek için burada 2 saatte para bize lazım. Bunun için bize yardımcı olur musun?"* Dedim ki: *"Nedir bu?"* Dedi ki: *"Devletin 1 sente ihtiyacı var."* Evet var. *"Ben"* dedi, *"devlete döviz getireceğim, günde 10 milyon dolar-15 milyon dolar."* Evet. *"Sen"* dedi, *"buna katkıda bulunacaksın?" Tamam da ne yapacaksın?"* dedim. *"Altın kaçıracağım"* dedi. *"Niye?"* dedim. *"Türkiye'de altın ucuz, dışarıda altın pahalı"* dedi. *"Ben"* dedi, *"bütün kuyumcular yoluyla Türkiye'nin 67 vilayetinde bu olayı organize ettim, bana altın topladılar." "Peki"* dedim, *"nasıl sevk edeceksin bunları dışarıya?" "Otobüslerle sevk ederim, kurye otobüsler"* dedi. Evet. *"Parayı orada yatıracağız"* dedi. *"SBS veya UBS'ye. Hangi bankaya istiyorsan oraya göndereceğiz"* dedi. Dedim ki: *"Bu çok büyük bir olay, ben bunun bir gün hesabını vereceğim. Ben bunu danışmam lazım bizim hükümete. İstiyor musun konuşmamı?" "Sen bilirsin, Abi. Konuş"* dedi. *"ama benim ismimi verme!"* dedi.

---

(256) M.Ali Birand, a.g.e., s.174. Nakleden E.Alatlı, a.g.e., s.509

Maliye Bakanı İsmet Sezgin döviz kaçakçılığı için:
"Cevher 1 dakika durma, hemen başla," deyince
"Süleyman Beyin de haberi olması lazım." dedim.

O zaman, maliye bakanı, İsmet Sezgin Beydi. Ankara'da onu arattım, İsmet Beyi bulamadılar. Dediler ki: *"Bursa'da konferansta."* Çelik Palas'ta. *"Bulun"* dedim, sekretere, *"İsmet Bey"*i. *"Efendim paneli varmış."* *"Söyleyin çok acil, Cevher Özden konuşmak istiyor."* *"Hayrola Cevher"* dedi geldi telefona. Dedim, *"Abi böyle böyle durum var. Ne diyorsun?"* *"Cevher, bir dakika durma, hemen başla!"* Dedim ki: *"Sayın Süleyman Beyin de haberi olması lazım."* *"Hayır"* dedi, *"sen arama, o seni arayacak!"*

Beş dakika geçmedi Süleyman Bey açtı telefonu. Dedi ki: *"Cevher hayrola, İsmet bana bir şey iletti?"* *"Evet abi"* dedim. Ben çünkü sayın başbakanım filan değil, ben samimi bir insanım. Onun için sayın başbakanım bana başka türlü geliyor, ben hitap edemiyorum öyle. *"Evet abi"* dedim. *"Böyle, ama"* dedim, *"ben bu işten bir kuruş almıyorum. Bunu memleketim için yapıyorum. Ben"* dedim, *"sizden müsaade istiyorum resmen."* *"Sen başla"* dedi. *"Resmen bana müracaat et, sonra istediğin vizeyi vereceğim"* dedi. *"Peki"* dedim. Çocuğa talimat verdim. *"Git"* dedim, *"hemen 15 milyon dolar bana gönder."* O arada Pamukbank Genel müdürü **Hüsnü Özcengi**. Hüsnü Beyi aradım. Hüsnü, *"Hemen geliyorum sana" dedi. Yazıhaneye geldi, konuşmaya başladık ve dedim ki böyle böyle bir hadise var, ne diyorsun?"* *"Tamam"* dedi ve başladık biz.

O para gelmeye başladı. **Yapı Kredi Bankası'na** geliyor. Hüsnü Beye geliyor. **Akbank**'ın başka bir şubesine getiriyoruz. Fikri Bey vardı orada. On beş-yirmi gün ben böyle devam ettim. O arada da ben resmen hazineye müracaat ettim. Üç dört gün sonra hazineden bana cevap geliyor. Allah 117 sayılı Türk parasına muhalefetten falan filan, bize 10 yıl ceza kesiyor. O zamanlar genel koordinatör **Yılmaz Karakoyunlu**'ydu. Nasıl olmuş, karşımda oturuyor. Dedi ki böyle böyle, bir dakika dedim. Hemen Başbakanlığı aradım, buldum Süleyman Beyi, dedim ki: *"Efendim, böyle bir durum var. Sayın Kaya Erdem, Hazine genel sekreteri,* ***Kaya Erdem*** *tarafından bize böyle bir mektup geldi."* *"Ben, şimdi aldırırım"* dedi. *"Zannediyorum Kaya Bey iki gün sonra Londra'ya tayin oluyoruz."* Ve biz böyle başladık. On beş-yirmi gün sürdü bu. Yirmi gün sonra onlar kendi aralarında resmen, ama hiç gayri resmi bir şey yok. Orada para yatıyor, burada para alınıyor. Tabii bu 1983 yılında bir de baktık ki Hüsnü Özcengi ağır cezada, **Halit Soydan** ağır cezada, **Erol Aksoy** ağır cezada. Ne yaptı bu adamlar? Kaçakçılık mı yaptılar? Devletin haberi tahtında, ben şahidim, ben başlattım olayı. Yani benim başlatmış olduğum bir olayı söylüyorum burada. Bir insan bunu inkâr eder mi? Ama cebime 1 lira koymadım.

Faizler 1 Haziranda karambole gelince
İsmet Sezgin'e telefon açtım. Dedim ki:
"Abi müşkül durumdayım, sana gelmek istiyorum."
"Gel Cevherciğim" dedi.

1980 Haziranına girdik. Haziran ayında faizlerin belirsizliği başladı; o sırada bir kampanya başladı. Turgut Bey de faiz serbestisinden yana, yani rekabet çerçevesinde faizler olsun istiyor. Bankalar birbiriyle rekabet etsin, faizler öyle oluşsun, diyor. Ama bunun arkasından **Bankalar Birliği** toplanıyor. Merkez Bankası başkanı başkanlığında, Bankalar Birliği kendi aralarında bir karar alıyorlar. Diyorlar ki faizleri bütün bankalar %30 veya %50 uygulayacak. Ama masa altından öbür bankalar %60-70'e kadar çıkıyor. Yani çifte standart uygulanıyor. Haziran ayında böyle bir panik başladı. Panik başlayınca, benim de aşağı yukan portföyüm o ara, tahvil sattım, satmış olduğum tahvillerle beraber, aşağı yukarı 30-40 milyar lira civarındaydı. Yani demek ki 30-40 milyar lira, 1 milyon dolar civarındaydı.

Faizler böyle 1 Haziranda karambole gelince İsmet Sezgin'e telefon açtım. Dedim ki: *"Abi müşkül durumdayım, sana gelmek istiyorum." "Gel Cevherciğim"* dedi, *"sana 6'da seni bekliyorum"*

6'da maliyeye gittik. Maliye Bakanlığı bütün teşkilatıyla orada. **Ertuğrul Kumcuoğlu** o zaman müsteşar. **Cengiz** Bey diye akıllı bir adam vardı. Şu anda bilmiyorum nerede olduğunu. Diyorum ki: *"Ben sermaye piyasasının kurulmasına hizmet ediyorum, ama bir panik başlayacak ve bu panikten dolayı da büyük bir yara alacağız." "Niye"* diyor bana Cengiz, *"millete borcun var mı?" "Hayır, benim kimseye borcum yok." "Peki niye korkuyorsun?" "Ben taahhüt ettim, istediğiniz zaman bana tahvillerini iade et, ben tahvillerinin bedelini ödeyeceğim"* diye. Bu bir haysiyet meselesidir, gurur meselesidir. Sonra benim idealim sermaye piyasasını kurmaktır. Ben 1964 yılından beri dipnotumda idealizm sermaye piyasasını kurmak, tasarrufları saniyeye kanalize etmektir diye bu idealle yola çıktık. Binaenaleyh... Ve İsmet Sezgin bana diyor ki, *"Cevherciğim"* diyor, *"ilk defa maliye tam kadro bir özel sektörden bir adamı dinliyor. O da sensin" diyor. "Benim derdime lütfen çare bulun"* dedim. O zaman telefon açtı. Turgut Beye dedi ki, *"Sana Cevher Özden'i yolluyorum, bunları bir görüş"* dedi. *"Hay hay"* dedi.

Para Gelsin De Nasıl Gelirse Gelsin Döneminde
Devlet Tefeciyle Faiz Pazarlığında
Müsteşar Özal: ***"Seninle pazarlığa girelim. Minimum 28 olsun."***

Saat gece 10'du. Tekrar evine gittim. Oturduk. Yine aynı ekip oradaydı. Ben kendisine dedim ki: *"Efendim bu faiz hadlerini ne zaman açık-*

layacaksınız? Açıklayacaksanız açıklayın. Evvelce çıkmış tahviller var %28 faizi, %17 faizi, %18 faizi makable teşmil edilecek. Yani geçmişe de uygulanacak demektir mukable teşmil, Arapçası. Türkçesi de geçmişe uygulanacak demektir." Dedi ki: *"Yok geçmişe uygulatmam." "Efendim o zaman beni mahvedersiniz"* dedim. Dedi ki: *"Senle bir pazarlık yaptım." "Efendim ben bunun pazarlığını bilmem. Siz ne koyacaksınız adını, faizin. tabanını ne koyacaksınız, tavanını."* Dedi ki: *"Şu anda açıklamam onu 1 Temmuzda açıklayacağım." "Valla bilemem"* dedi. *"Ben sana şu anda bir şey söylemem. Ama"* dedi, *"seninle bir pazarlığa girelim. Mimimum noktası 28 olsun bunun"* dedi, *"28 ise, eskiye de 28'i uygulayın"* dedi. *"Efendim yapmayın, eskiye 28 uygulamayın. Çünkü ben eskiyi beş sene sırtımda taşıyacağım"* dedim.

Eğer %50 faiz vereceksem ben halka, ben %58'i faiz alacağım halka %50 vereceğim. Bu benim batışım demektir ve uzatmayalım, bana taviz vermedi. %28 minumumu tuttu, maksimumu bana açıklamadı o gece. Ben Ankara'dan İstanbul'a, bin bir sıkıntılarla döndüm. Ama şunu orada izledim. Dedim ki, yanımda ki arkadaşıma, **Yılmaz Karakoyunlu**, genel koordinatörümdü o zaman. *"Yılmaz bu %50'den aşağı olmayacak. Minumum faiz %50 olacak, biz kendimizi ona göre planlayalım"* dedim ve geldik, biz kendimizi ona göre planladık.

"Hamiline"leşen Türkiye

"Yani belli değil, artık. Hiçbir kaydı yok. Adam gidiyor, parasını veriyor, hamiline mevduat sertifikasını alıyor. Ahmet almış, Mehmet almış, hüviyet sormak yok. Hiçbir kaydı kuydu yok."

Ama materyal bulamıyoruz, tahvil bulamıyoruz. Sıkıntımız burada. **Anadolu Bankası**, o zaman Anadolu Bankası'nın başında **Erol Toksöz** var. Anadolu Bankasıyla bir, Anadolu Bankası da devletin, görüşme yaptık. Dedik ki, arkadaş temmuz ayına girdik. Temmuz ayında faizler açıklandı. Tavan %50. Ama serbest, faizler serbest. Yani kıran kırana rekabet. Fakat Bankalar Birliği, Merkez Bankası başkanının yanında toplanıyor, %50 minimum ve maksimum fiyatı belirliyor. Ondan sonra masa altından kim ne veriyorsa veriyor. Onu biz bilmiyoruz, tabii. Bu arada da mevduat sertifikalarını ihdas ediyorlar ve onun ihracatına başlıyorlar. Yani hamiline ait mevduat sertifikası. Niye? Yastık altındaki paralar dışarı çıksın diye.

Yani belli değil, artık. Hiçbir kaydı yok. Adam gidiyor, parasını veriyor, hamiline ait mevduat sertifikasını alıyor. Ahmet almış, Mehmet almış, hüviyet sormak yok. Hiçbir kaydı, kuydu yok. Tıpkı bir bakkaldan peynir, zeytin alır gibi mevduat sertifikasını satın alıyor; ki bu fevkalade

güzel bir tatbikattı. 92'de bu tatbikatı kaldırdılar, yanlış yaptılar.

Ondan sonra biz tahvil bulamıyoruz, yani güvenceli tahvil bulamıyoruz. Mecburen Anadolu Bankası'ndan bir teklif geldi, ben sertifika veririm dediler. Biz başladık Anadolu Bankası'ndan sertifika almaya. Halka sertifika satmaya. İşte %50 ile sertifikayı alıyoruz, %50 faizle. Ama yine 100 lirasına 70 lira veriyoruz. Yahut 1 000 lirasına 700 lira veriyoruz. Onun diferansıyla faizinin getirdiği kârı hesap ediyoruz. Halkı da ona göre bir faiz haddi uyguluyoruz. Banka 50 veriyorsa ben 55 veriyorum. Ve bankalar mütemadiyen bana geliyorlar. 12 Eylül darbesi oldu. Bizde hiçbir değişiklik olmadı. Bizler yine aynı şekilde devam ediyoruz. (257)

Para Gelsin De Nasıl Gelirse Gelsin Döneminde

"Hayali ihracat konusunda kimseye söylemeyeceğim şeyler."

Turgut Özal

T.Özal'ın Nisan 1979'da Aydınlar Ocağı'nda yaptığı konuşmasında:

"İslâm ahlakı ve bunu veren İslâm terbiyesinin insanoğlunu yücelten bir ahlak ve terbiye sistemi olduğu."

"Tek ölçüsü Hakk'ın rızasını temin etmek olan, netice itibariyle, insanoğlunu yaradılışının gayesine ulaştıran bir ahlaka sahip fertlerden müteşekkil bir milletin aşamayacağı engel yoktur." *diyordu.*

Ancak hayali ihracat gibi bir ahlaksızlığı teşvik ediyordu.

Gazeteci Kutlay Doğan anlatıyor:

Özal'la sohbetimiz sırasında "Hayali ihracat" konusunu da sordum Özal'a... Çok konuşulan, üzerinde fırtınalar kopartılan konuyla ilgili gerçekleri birinci ağızdan, Sayın Özal'dan dinlemek doğru olacaktı.

"Efendim, nedir bu hayali ihracat meselesi?" dedim.

Hiç şaşırmadı. Hatta yüzüne bir gülümseme yayıldı. Bu soruyu yöneltmem onu memnun etmiş gibiydi.

"Hayali ihracat konusunda kimseye söyleyemeyeceğim şeyler var," diye başladı söze... Sonra anlattı... anlattı...

Türkiye'nin 70 cente muhtaç günlerini, kredi bulabilmek için nasıl ülke ülke dolaştığını, yabancılara nasıl avuç açtığımızı, Türkiye'ye yardım için oluşturulan konsorsiyuma bir ülkenin bir milyon dolarla katılarak onurumuzla nasıl oynadığını, birkaç yüz milyon dolarlık kredi için yabancıların kapasında saatlerce nasıl beklediğini...

Bunların ne kadar acı verdiğini, ne kadar gurur kırıcı olduğunu yaşamayan bilemezdi.

Türkiye'nin dövize ihtiyacı vardı. Döviz, bir zamanlar 70 cente muh-

---

(257) Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın, "The Özal", Doğan Kitap, 2001, s.65-70.

taç duruma düşen, iflasın eşiğine gelen Türkiye için hayati önem taşıyordu. Ama döviz uğruna onurumuzdan daha fazla ödün veremez, gururumuzun daha fazla kırılmasına seyirci kalamazdık.

İhracatı artırmak için teşvik tedbirlerinden biri, "ihracata vergi iadesi" uygulamasıydı. İhraç edilen malın bedeli olan döviz Merkez Bankası'na giriyor, devlet de ihracatçıya belli oranda vergi iadesi ödüyordu. Tabii bunların arasında ticaretle ve ihracatla ilgisi olmayan, ama yurt dışındaki bankalarda dövizi bulunanlar da vardı. Hiçbir mal veya ürün ihraç edilmediği halde ihracat yapılmış gibi gösteriliyor, karşılığında vergi iadesi alınıyordu. Ancak, yapıldığı iddia edilen ihracatın karşılığı, döviz olarak Merkez Bankası kasalarına giriyordu.

Özal'ın bundan haberi vardı. O, ülkenin çıkarları için gerektiğinde yasaları ve kuralları sollamayı bile göze alabilen cesur ve pragmatik bir politikacıydı. Yasalar ve kurallar insanların, toplumun ve devletin haklarını, çıkarlarını korumak için konulmamış mıydı? Öyleyse, toplumun ve devletin çıkarlarını engelleyen yasaları olduğuna inandığı işi ne pahasına olursa olsun, her türlü riski ve eleştiriyi göze alarak, yapardı. *"İş yapmayan hata da yapmaz. Memleket hayrına iş yapmak elbette eleştirilmeyi de göze almaktır."* derdi.

Evet. Özal hayali ihracata göz yummuştu. *"Dış kredi bulsam, döviz bazında yüksek faiz ödeyeceğim. Bir de kapı kapı dolaşıp yalvaracağım, avuç açacağım. Türk işadamlarının yurt dışındaki bankalarda bulunan milyarlarca dolar dövizini Türkiye'ye nasıl çekerim diye düşündüm. İhracata teşvik primi yani vergi iadesi öderim, bu dolarlar Türkiye'ye gelir dedim. Öyle de oldu."* diyor ve ekliyordu Özal: *"Ama ben bunu bu boyutuyla kimseye anlatamam. Bu uygulamanın gerekçesini ancak ben kendi kafamda biliyorum."*

İhracat diye yurt dışına ne gönderildiği Özal için önemli değildi. Önemli olan Türkiye'ye döviz gelmesiydi.(258)

Özal din ve iyi ahlaka sahip fertlerden ahkâm kesiyordu. Ancak ileride görüleceği gibi hayali ihracat ahlaksızlığın tam da kendisiydi. Konteynırlara **taş, kum ve moloz gibi ağırlık yapan döküntüler, mamul sanayi ürünleri diye dolduruluyor ve dışsatımları yapılıyordu.** Daha sonra da ihracatta vergi iadesi adı altında milletin cebinden alınan paralarla ahlaksız birilerinin cebine milyonlarca döviz konuluyordu. Özal'a göre bu uyanıklık(!) ülke menfaati için yapılıyordu. **Ancak bütün dünyanın gözünde Türk sanayicisi ve işadamının ve Türkiye imajının rezil olması onun umrunda değildi.** Çünkü para gelsin de nasıl gelirse gelsindi.

(Türkiye hayali ihracatı kısa bir süre önce ilk kez Süleyman Demirel'in

(258) Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden birkaç ay sonra gazeteci Kutlay Doğan ile yaptığı görüşmeden.
Kutlay Doğan, "Turgut Özal Belgeseli", Türk Haberler Ajansı, 1994, s.340.

yeğeni Yahya Demirel'in bu konudaki icraatıyla duymuştu.)

1980 yılının ilk yarısında Türkiye tam bir keşmekeş içindedir. Yukarıda Banker Kastelli'nin anlattığı gibi parasızlık ve çaresizlik devlete kaçakçılık ve hayali ihracat yaptırmaktadır. Öte yandan asker-sivil dış güçler Türkiye üzerine odaklanmışlardır.

12 Eylülden önceki son sivil iktidar döneminde Türkiye'yi dikkatle izleyenlerin sadece Washington'da oturmadığı, **Ann Crittenden**'in 19 Haziran 1980 tarihli New York Times'ta yayınlanan yazısından da anlaşılıyordu: "Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz NATO çevrelerinde de endişe uyandırıyor. NATO'nun generalleri, en uzak müttefikleri Türkiye'de istikrar sağlanması için Türk meslekdaşlan ile görüşmelerde bulunuyorlar."

15 Ağustos 1980 tarihli **New York Times**'ın başmakalesi de özetle şöyleydi: "Türkiye'de durum Batı için bir kriz arz ediyor. Batı ne yapılması gerektiğini araştırıyor, çünkü bu krizin daha fazla devam etmesine tahammülü yok."(259)

Batı'nın bu kötü gidişe tahammülü kalmamıştı; özellikle bölgedeki çıkarlan açısından ABD'nin hiç kalmamıştı. Batı'nın asker-sivil kanadı işleri ele aldı. Onlara göre, hasta adam Türkiye güçsüzleşmişse, bazı tavizlerin de kopartılması için iyi bir fırsattı. **Osmanlı döneminde işler böyle halledilliyordu.** Önce sivil idarenin itirazlarına neden olabilecek Yunanistan'ın tekrar NATO'ya dönebilmesi konusunda generallerin onayı alınacak, **"Kanat Operasyonu"** başlatılacak, ardından **IMF, OECD istekleri ve 24 Ocak kararlarının uygulatılması için bastırılacaktı.** İstenenler elde edildikten sonra, Türkiye'nin ihtiyacı olan askeri ve ekonomik yardım paketleri de açılacaktı. Ancak Türk siyasetçi ve bürokratlannın böylesine güç kararları uygulamaları, **işleri ağırdan almaları karşısında askerin devreye girmesi kaçınılmaz görünüyordu**. Batı'nın asker kanadı Türk ordusunun üst komuta heyetiyle olası bir müdahale için 1979'dan beri zaten temas halindeydiler.

Türk Genelkurmayı'nı Terleten Sorular

"Türk Ordusu ne yapmayı düşünüyor?"
General **Rogers**
"Politikacılarınız aylardır bir Cumhurbaşkan'ı seçemediler."
General **Jones**
"Siz ne yapmayı planlıyorsunuz?"
Oramiral **Sheer**

Kenan Evren: "5 Mayıs 1980 akşamı Başbakan Demirel'in yanından Genelkurmay'a döndüm; 2.Başkan Orgeneral **Haydar Saltık**'a durumu

(259) Ufuk Güldemir, "Kanat Operasyonu", Tekin Yayınlan, 1985, s.114.

anlattım ve şu emri verdim: '7 Mayıs 1980 günü, NATO Askeri Komite ve **Shapex** tatbikatına gideceğim; dönünceye kadar bütün hazırlıklar tamamlansın; Radyo ve Televizyon'a verilecek tebliğler, beyanatlar da hazırlansın; bu partilerin memleketi felakete sürüklemelerine daha fazla seyirci kalamayız. Brüksel'den dönüşte, artık bu işi halledelim!' Bu fikrimi, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral **Nurettin Ersin**'e de söyledim. 7 Mayıs 1980 günü, eşimle birlikte Brüksel'e hareket ettim..."(260)

Uyarı mektubundan sonraki hareketsizlik karşısında, Washington'daki bazı komite toplantılarında, **CIA ve Pentagon, generallerin bir 'Müdahale'den çekiniyor olabilecekleri** varsayımını ileri sürmeye başladılar. Böyle bir varsayım, hemen ardından, ne yöne gidebileceği belli olmayan bir 'Albaylar Harekâtı'nı da başlatabilirdi. Bu kuşku ve kaygılar 1980'nin ilk dört ayında Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği'ne bildiriliyor ve alınan yanıtlar da hep aynı oluyordu: **"Türk Silahlı Kuvvetleri arasındaki kontaklarımız, Yüksek Komuta Heyeti'nin dışında, herhangi bir kıpırdanma veya toplantı olmadığını..."** bildiriyordu.(261)

1980 Mayıs ayından itibaren Washington, Ankara'ya sinyallerini artırma kararı verdi. İlk mesaj: Kenan Evren'e ve 2.Başkan Orgeneral Haydar Saltık'a, Brüksel'de verildi.

"Merak etmeyin, bunu bize reva görmezler; zira, biz de onların istedikleri yönde çalışıyoruz, onların üzerinde durdukları kanunları çıkarıyoruz."

Başbakan Süleyman Demirel

11 Mayıs 1980 günü, NATO Askeri Komite Toplantısı yapılmış ve o arada **SACEUR**'ün Komutanı General **Rogers**, Ege Komuta Kontrol sorunlan ve Yunanistan'ın askeri kanada geri dönüşünü Genelkurmay 2.Başkanı Orgeneral Haydar Saltık'la görüşüyordu. (Sonradan Türkiye'nin izlediği politikaya aykırı olarak kabul edildi.) Bir ara söz Türkiye'ye geldi. General Rogers, hiç tereddütsüz sordu: *"Ülkenizdeki kargaşa karşısında, Türk Ordusu ne yapmayı düşünüyor?.."* Orgeneral Haydar Saltık, hiç renk vermedi; zaten bu soruyu bekliyordu; hemen yanıtladı: *"Her zamanki görevimizi sürdürüyoruz!.." "Ancak Ordu'nun Sıkıyönetim'de böylesine geniş şekilde rol almasının sakıncaları da vardır?.." "Evet, Sıkıyönetim nedeniyle bu göreve verilen birliklerin eğitimlerinde bazı güçlükler başladı; ancak, aranın kapatılmasına çalışıyoruz!.."*

(260) Kenan Evren, a.g.e., s.9. Nakleden E.Alatlı, a.g.e., s.541.
(261) Washington için 'Askeri Müdahale' gerekliliği 1979 başından itibaren doğmuş; ilk sinyaller 1979 yaz aylarında alınmış; hatta aynı yılın Eylülünde, Beyaz Saray'daki Türkiye yetkilisi Paul Henze İstanbul'a bir konferans için geldiğinde Ankara'ya uğramıştı; zira artık gereği yoktu. Asker yönetime el koyacaktı.

Aynı toplantıya katılan Genelkurmay Başkanları onuruna verilen kokteylde, bu defa Orgeneral Kenan Evren sıkıştırıldı. Amerikan Genelkurmay Başkanı Orgeneral **Jones**, bir ara Türk meslektaşını kenara çekti: *"Türkiye'deki gelişmeleri, doğrusu kaygıyla izliyoruz; neler olduğunu anlayabilmek de çok güç; aylardır bir Cumhurbaşkanı bile seçemedi politikacılarınız?.."* Evren'in bu konuşmadan çok canı sıkılmıştı; zaten aynı toplantı sırasında birçok Genelkurmay Başkanı'nın bu yöndeki sorularına muhatap olmuştu; General Jones'a kısaca bir yanıt verip, kokteyldeki bu konuşmaları kesip çıktı. Evren, ertesi gün (12 Mayıs 1980) Türkiye'ye döndü.

Dışişleri Bakanı **Hayrettin Erkmen**'e göre, Brüksel'de bir Müdahale konusu tartışılmıştı. Başbakan Demirel, gülümsedi: *"Yok, Hayrettin Bey, merak etmeyin, bunu bize reva görmezler; zira, biz de onların istedikleri yönde çalışıyoruz, onların üzerinde durdukları Kanunları çıkarıyoruz; karşı taraf (CHP-MSP Muhalefeti) engelliyor!"*

NATO Güneydoğu Karargâhı Komutanı, Amerikalı Oramiral **Sheer**, 1980 ilkbaharına doğru, İstanbul'da, Harp Akademileri'nde bir konuşma yapmaya geldi. Genel konulardan sonra, Güney Kanat'ın sorunlarına ve bölgedeki gelişmelere değindi. Ardından Türkiye'ye geçti: *"Türkiye'de enflasyon %100 civarında sürerken, güçlü bir savunma gerçekleştirilemez; uygulamaya konulan İstikrar Programı* (24 Ocak 1980 Kararları) *çok önemlidir ve mutlaka aksamadan sürdürülmesi gerekir; oysa, bir yandan müthiş bir anarşi ve belirginsizlik var; böylesine büyük bir tehlike karşısında, ben size sormak isterim; siz ne yapmayı planlıyorsunuz?"* Mesaj, son derece açıktı...

"Ücretler mutlaka dondurulmalıdır. 24 Ocak Kararları büyük bir atılımdır ve mutlaka sürdürülmelidir!.."

OECD Türkiye Masası Şefi Alfred Kuhn

---

8 Haziran 1980 günü, Ankara'daki ABD Büyükelçiliği'nin bir araya getirdiği bir gazeteciler grubu, Viyana'daki **MBFR** (Çok Taraflı, Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimi) görüşmelerindeki, Amerikan Delegasyonu'nu ziyaret etmişti. Delegasyon Sözcüsü **Aurelius Fernandez**, Hürriyet Gazetesi Yazı İşleri sorumlularından **Zafer Toraman** ile konuşuyordu: *"Daha önce, çok daha az terör, Darbe getirmişti; şimdi ne oluyor?", "Siz, bir Darbe mi bekliyorsunuz?' 'Yoo, bir mukayese yapmak istedim!' 'Türk Ordusu, böyle bir Darbe yapsa, Amerika ve NATO'nun tepkileri ne olur?", "Siviller, Müdahale'ye yumuşak tepki gösterirler; askeri kanadı bilemem!"*

Yine Gazeteciler Grubu önünde, birkaç gün sonra, OECD'de Türkiye masası şefi **Alfred Kuhn** da şunları söylüyordu: *'Başbakan Demirel, politik oynuyor ve IMF'nin koyduğu kredi limitlerini kullanmak için baskı ya-*

piyor; ücret artışlarını, Demokratik Ülkeler'de kontrol etmek güç; oysa, ücretler mutlaka dondurulmalıdır. 24 Ocak Kararları büyük bir atılımdır ve mutlaka sürdürülmelidir!..'

Daha da açık ve tüm Batı dünyası askeri çevrelerinin okuduğu '**US Armed Forces** (Amerikan Silahlı Kuvvetleri) dergisinin Haziran 1980 sayısında, mesaj tekrarlanıyordu: "Türkiye'deki gelişmeler öyle bir noktaya gelmiştir ki, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Müdahalesi'nden başka bir çıkış noktası görülememektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri Müdahale edecektir."(262)

Yoksulluk Erdemleri Yok Eder

"Siz yardımı artırın biz o sorunu hallederiz."

"Kanat Operasyonu" Yarım Saatte Bitmişti

NATO Savunma Planlama Komitesi o pazar toplandı. **Luns** ve **Rogers**'ın kısa birer sunuşundan sonra, Kıbrıs Barış Harekâtından beri o salona girmemiş olan Yunan Delegesi davet edildi ve Luns'un tokmağı masaya indi:

- Yunanistan'ın NATO'ya re-entegrasyon işlemi tamamlanmıştır.

Amerika'nın yıllardır vaadlerde bulunup başaramadığını, "Kanat Operasyonu" yarım saatte bitirmişti.

- Ankara, Yunanistan'ı kontrol edebilecek en önemli baskı aleti olan "veto" hakkından feragat etmiştir. Bu bağışlanmaz fedakârlığın neye malolacağı acı bir şekilde görülecektir.

Anlaşmayı kabulünün hemen arifesinde Devlet Başkanı Evren Rogers'a sormuştu:

- Peki, Sayın Rogers, biz Yunanistan'ın NATO'ya dönüşüne izin verdikten sonra Yunanistan'ın problem çıkarmayacağına kefil oluyor musunuz?

- Rogers'ın yanıtı kısa olmuştu:

- Size asker sözü veriyorum Sayın Evren.

Aradan 6 ay geçti. Türkiye ile bu anlaşmayı yapan Yunanistan hükümeti iktidardan düştü. **Papandreu** işbaşına geldi. Papandreu hükümetinde Yunanistan'ın NATO'ya dönüşüne izin verilmesi için Türkiye'ye bazı sözler verildiğini bilen tek bir kişi bile bulunmuyordu. Rogers ve Evren dışında anlamanın tüm hatlarına hakim diğer sağ kalan kişi, Rogers'ın o dönemdeki yardımcısı Yunanlı Albay **Papayorgi**'ydi. Onun da rütbesi, Türkiye'ye verilen sözleri uygulatmaya yetmiyordu.

Nitekim Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünden iki yıl sonra Evren ile bir araya geldiklerinde, Rogers anlaşmanın Yunanistan tarafından uygu-

(262) M.Ali Birand. a.g.e., s.193-197.

lanmamasından dolayı ezikliğini şöyle dile getirmişti:

"Müzakereler sırasında Atina'ya gitmeme izin vermeyip kimi yolladılarsa onunla görüşmek zorunda kaldım. O görüştüklerim de şimdi hükümette değil. Bu yüzden bir şey yapamıyorum. Sayın Evren."

Anlaşma yazılı yaptırımlar yerine, verilen sözler üzerine bina edildiğinden sadece Rogers değil, kimse bir şey yapamıyordu. New York Times'ın Ankara'daki temsilcisi **Marwine** o çaresizlik günlerinden birini şöyle anlatıyordu: "Papandreu bugün kara sularını 12 mile çıkarmak niyetinde olduğunu açıkladı. **Türkler fena halde telaşta.** Sabah Kara Kuvvetleri eski Komutanı **Eşref Akıncı** ile görüştüm. Çok sinirliydi. Yunanistan'ın kara sularını 12 mile çıkarması halinde Ege'nin bir Yunan gölü haline geleceğini vurguladı ve bu "Casus Belli" (Latince savaş nedeni) durumu yaratır." dedi.

Kenan Evren General Rogers'a *"Evet"* Dediğinde
ABD Kesenin Ağzını Açıyor
Borç Ertelemeleri Mali Yardımlar
Silah Mühimmat Modernizasyon
Temini ve Daha Neler Neler

Rogers planında direkt anlaşma maddesi olarak yer almamakla birlikte, anlaşmanın kabul edilmesiyle Ankara'nın elde edeceği yan avantajlar, gayriresmi sohbetler sırasında gündeme getirilmişti:

- Yunanistan'ın NATO'ya dönüşüne izin verilmesi halinde, Washington nezdinde Türkiye'deki yeni rejimin meşrulaşması kolaylaşacaktı.

Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarına daha titizlikle eğilinecek. Türkiye'nin güçlüklerinin atlatılması için Rogers elinden geleni yapacaktı.

- Yunanistan'ın aksilik yapması halinde Rogers devreye girerek Washington'u Atina'yı ikna etmeye zorlayacaktı.

Yine **New York Times**'ın yazarı **Drew Middleton** hemen 12 Eylül sonrasında şunları yazıyordu:

"Pentagon'a (ABD Savunma Bakanlığı) göre Türkiye'ye yeterli miktarda ekonomik ve askeri yardım verilmesi halinde, Ankara'daki yeni yöneticiler Ege ve Kıbrıs'taki problemleri unutabilirler. Çünkü Afganistan'ın işgali ve İran Devrimi'nden sonra Kuzey'den gelebilecek bir dış tehdit, Türk Generalleri Ege'deki anlaşmazlıklardan daha fazla heyecanlandırıyor."

Zaten 12 Eylül harekâtından hemen önce Amerika'da bulunan Hava Kuvvetleri Komutanı **Tahsin Şahinkaya** da, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü için ricada bulunan Amerikalı yetkililere, Amerikalı kaynaklara göre, *"Siz yardımı artırın biz o sorunu hallederiz."* yanıtını veriyordu. Yunanistan'ın NATO'ya "dönüş izni" çıkmasının hemen öncesi ve ertesinde, **New York Times** gazetesinin arşivinde yaptığımız ince-

lemeye göre, şu gelişmeler kaydedilmişti:

İran'daki İslâm Devrimi'nden sonra Amerikan dinleme istasyonları elden çıkınca, Amerika U-2 uçuşlarına izin vermesi için Türkiye'ye başvurmuş, ancak Demirel Hükümeti izin vermemişti.

• 19 Eylül 1980 - Ankara'daki Batı kaynakları, yönetime el koyan askerlerin U-2'lerin Rusya üzerinde uçuş yapmak üzere Türkiye'den kalkışına izin vereceklerini bildirdi.

Ankara'daki kaynaklar, General Evren ve Milli Güvenlik Konseyi'nin Amerika'dan gelen talebi kabul ettiklerini bildirdi.

• 29 Eylül 1980 - Uluslararası Para Fonu (IMF) dün Türkiye'ye **92 milyon Dolar tutarındaki kredi dilimini serbest bıraktı.** Bu adım IMF'nin Türkiye'nin yeni yönetimine bir güven belirtisi olarak nitelendirildi.

• 19 Ekim 1980 - Türkiye'deki askeri yönetim Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünü sağlayan **Rogers Planı'nı kabul etti.**

• 25 Ekim 1980 - Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin **350 milyon Dolar tutarındaki borcunu bir yıl süreyle erteledi.**

• 29 Ocak 1981 - Londra'da toplanan 16 bankanın temsilcilerinden oluşan konsorsiyum **Türkiye'nin 3.2 milyar Dolar tutarındaki borçlarını 7-10 yıl süreyle ertelemeyi kararlaştırdı.**

• 10 Nisan 1981 - ABD Savunma Bakanlığı Türkiye'ye toplam 78 milyon Dolar değerinde **15 tane F-4E Jeti** satacağını açıkladı.

• 11 Eylül 1981 - Türkiye ekonomide bir mucize yarattı. Turgut Özal başkanlığındaki Türk modeli, Mart 1980'de %120 olan enflasyonu Eylül 1981'de %35'e çekti.

• 12 Şubat 1982 - **Reagan** yönetimi Türkiye'ye yapılan **askeri ve ekonomik yardımın 115 milyon Dolar daha artırılması için** Kongre'ye başvurdu.

28 Nisan 1982 - Türk-Amerikan Ortak Savunma Grubu Türkiye'nin savunma olanaklarının geliştirilmesi konusunda görüş birliğine varıldığını açıkladı. Karar ABD Savunma Bakan Yardımcısı **Richard Perle**'nin iki günlük Ankara ziyaretini takiben duyuruldu.

Anlaşma Türkiye'ye şu olanakları sağlıyor:

1- 1987 yılından itibaren **160 F-16 üretimi**.

2- **DN- 181 Blindfire 70 İngiliz Rapier güdümlü füzesi.**

3- **Model-209 tip denizaltı** ve **MEKO sınıfı gemi tezgahı.**

4- **M-47 ve M-48A1 tanklarının M-48A5'e modernizasyonu.**

5- **16 havaalanının modernizasyonu.**

6- Hava Kuvvetleri için **Aeritalia G-222** veya **CASA CN- 235 askeri nakliye uçağı.**

7- Elektronik savaş araç ve gereçleri, **uçak yedek parçaları**.

8- Deniz Kuvvetleri'nin **S-2A** ve **S-2E Tracker uçaklarının** modernizasyonu, **Grumman E-2C Hawkeye** uçaklarının alımı.

9- Topçu birliklerinin **M-114A2** veya **M-110 kundağı motorlu Howitzer ile techiz edilmesi.**

10- Topçu birliklerinin **roket sistemleri**, özellikle **US Vought MLRS** ile donatılması.

31 Mayıs 1982 - **Dünya Bankası Türkiye'e 304.5 milyon Dolar taze kredi verilmesini kararlaştırdı.**

Artık Bağdat Paktı'ndan bu yana belki de ilk kez Ankara ile Washington birbirine bu kadar yakındı.(263)

Demokrasi Havarisi Batı
"Demokrasiyi ayağa kaldırın" yerine
"Demokrasiden vazgeçin." diyor.

Kanat Operasyonu ve ardından yaşananlar sadece bir örnek. Açıkça görülmektedir ki, ülke yönetiminde atanmış veya seçilmiş söz sahibi olanlar, Türkiye'nin insan kaynaklarını, ekonomik ve doğal zenginliklerini birkaç büyük holding ve onlarla bağlantılı Batı metropol kreditörleri ve ulusötesi şirketleri adına kullanmaktadırlar.

27 Mayıs ihtilalini yapan askerler işbaşına geldiklerinde ekonomi çökmüş, hazine ise tam takırdı. Çıkış yolunun yine Batı'nın mali desteğiyle olacağını görmüşlerdi. Ancak halk adına iyi niyetli bir şeyler yapabildiler; en azından demokratik içerikli bir anayasa hazırladılar. 12 Eylül öncesinde ülke yine dışarıdan ve içeriden yaratılmış büyük bir kaos içindeydi ve 70 cente muhtaçtı. Bunalımdan çıkışın adresi sadece Batı'nın mali yardımı değil, Batı emperyalizminin paket halinde ortaya koyduğu bir dizi bağımlılık buyruklanydı. Başta Kenan Evren olmak üzere yönetimine el koyacak komutanlar ve onlara destek veren büyük sanayici, işadamı ve sermaye kesimi, ülkenin içinde bulunduğu koşulları öne sürerek Batı'nın isteklerini yapmaktan, Batı'ya eklemlenmekten başka çıkar yol olmadığını önesürmekteydiler. Demokrasi havarisi Batı "Demokrasinizi ayağa kaldırın yerine, demokrasiden vazgeçin. Ülke yönetimini de darbeci generallere ve Turgut Özal'la teslim edin çağrıları dört bir yandan Ankara'ya tembihleniyordu. Bütün belgeler bunları açıkça göstermektedir.

İster Gül İster Ağla Türkiye'nin Hali Pür Melâli
12 Eylül Öncesinde Trajikomik İnsan Manzaraları

• "Ecevit: Üç parti lideri el ele vermelidir."

(263) Ufuk Güldemir, "Kanat Operasyonu", Tekin Yay., 1985, s.82, 84.

• "Üstündağ: Bu hükümetle Anayasa değişikliği yapılmaz."
• "Zile'de olaylar. Bir ölü, 12 yaralı. Sokağa çıkma yasağı."
• "Org. Evren: Ben Faruk Paşa değilim. İşimden de memnunum. Cumhurbaşkanlığı'na aday değilim."
• "Ecevit: Demirel'i hesaplaşmaya çağırıyorum."
• "Demirel: Enflasyonun, istikrarsızlığın olduğu yerde ot bitmez."
• "Mecidiyeköy'de pasaj tarandı. Dört ölü."
• "Başbakan, halkın olaylara seyirci kalmasından şikayet etti."
• "Korutürk veda törenlerine başlıyor."
• "Hilvan'da işçiler tarandı, 6 ölü."
• "Korutürk: Ülke, üzerine ölü toprağı serpilmiş gibi olmalı."
• "Erbakan: Bize Batı Kulübünden olmayan başkan lazım."
• "İslâhiye'de, CHP Gençlik kolu Başkanı öldürüldü."
• "Osmaniye Sivil Ceza ve Tutukevi'nden kaçan sekiz mahkûm, ziyaretçiler arasına karışarak kaçmış. Altısı yakalandı. İki sağ eylemci kaçtı."
• "Adana'da iki ölü, iki ağır yaralı."
• "Demirel: Tepeden inmecilere yağma yok."
• "Ecevit: Orduyu zorlamak sakıncalı."
• "Urfa'da, Bucaklar ile Apocular çatıştı. Altı ölü, yedi yaralı."
• "Erbakan 'İslâm Birliği' kuracaklarını söyledi."
• "Polis, 26 ayda 125 şehit verdi."
• "Diyarbakır'da bir üsteğmen öldürüldü."
• "İki liderin görüşü: Ecevit: Korutürk'ün süresi sona ermeden seçim sonuçlanmalı, Demirel: Reisicumhuru diyalog seçecek değil ya."
• "Hilvan'da yem fabrika müdürü ve ilkokul müdürü kurşuna dizildi."
• "Meclis bir Başkan adayı bulamadı."
• "Üçte iki çoğunluk aranan turlardan birincisi yapıldı. 26.3.1980."
• "Ecevit, CHP-AP-MSP Koalisyonu öneriyor."
• "318 oy olacak Başkan bulunamadı."
• "Nafile turlar tekrar başlıyor. 31.3.1980."

Bu süre içinde ayrıca toplam on dokuz kişi öldürüldü.

• "Alman TV Dergisi: "Türkiye'nin hastalığının nedeni iktidar savaşı diyor."
• "Amerika Senato Komisyonu Raporu: Türkiye askeri müdahalenin eşiğinde."(264)
• "Erbakan, Demirel'e kadayıf yedirdi."
• "Ecevit: Diyalog olmadan başkan seçilemez."
• "Kayseri CHP İl Başkanı öldürüldü."
• "Ankara'da üç kardeşi kurşuna dizdiler."

(264) Nevzat Bölügiray, "Sokaktaki Asker, Bir Sıkıyönetim Komutanının 12 Eylül Öncesi Anıları", Milliyet Yayınları, 1989, s.429, 439.

• "Orta okullarda Arapça Kur'anıkerim okutulacak."

• "Siverek'te AP binası yakıldı. Trabzon'da dört öğretmen kurşuna dizildi. Cinayet de bitmiyor, nefret de tükenmiyor."

• "Ecevit: Husumet ortamından sağcı militan güçler yararlanıyor."

• "Eski İçişleri Bakanı: Demirel külhanbeyidir."

• "Türkeş: Sağ, terörü metot olarak kullanmaz."

• "Meclis'te Başbakanlık için nafile turlar sürüyor."

• "Batur adaylıktan çekildi."

• "İstanbul'da Fatih Camii'ndeki mevlüt TV'den verilirken Atatürk'ün adı geçtiğinde 'yuh' çekildi."

• "APO dahil 18 teröristin, 19 gün içinde teslim olmazlarsa vurulacaklarına ait 'Vur' emri çıkarıldı."

• "Lideri Ermeni Garbis Altınoğlu'nun bulunduğu bir sol örgütün 96 militanı yakalandı. 77'si mahkemece tutuklandı, Garbis yakalanamadı."

• "Turgut Özal: IMF 1.600 milyar veriyor."

• "Evren: Ata'yı ve emanetini koruyacağız."

• "Demirel: Komünistler asla emellerine ulaşamayacaklar."

• "Ecevit: Demirel yıkıcıdır."

• "Erzurum'da valinin emrine rağmen, 19 Mayısta hiçbir kuruluş Atatürk anıtına çelenk koymadı."

• "İki lider Ata'nın huzurunda zoraki el sıkıştılar, sırt sırta döndüler."

• "Erbakan: Hükümeti düşüreceğiz."

• "Teröristler Tuzla'da Piyade Okul K.generali ayağından vurdular."

• "Diyarbakır'da iki polis silah zoruyla 1 milyon haraç istedi."

• "Turlar bitmiyor, senato toplanmıyor."

• "Ecevit: Türkiye adeta bir Nazi gücünün işgali altında."

• "Demirel: Yasal değişiklik yaparız. Cumhurbaşkanı seçilir."

• "Ecevit: Demirel aldatmaca yapıyor."

• "Ecevit: İstenen Anayasa değişikliği demokrasi değil, koyu bir dikta rejimidir."

• "Erbakan: AP Türkiye'yi sömürgeleştiriyor."

• "Trabzon'da sınava giren öğrenciler tarandı. 2 ölü, 12 yaralı, 26.5.1980."

• "MHP'li Gün Sazak öldürüldü. 28.5.1980."

• "MHP Sine-i Millete dönelim."

• "Bursa'da lise öğrencileri tarandı. 3'ü ağır 5 yaralı."

• "MHP ile CHP söz düellosu kızıştı."

• "Her yerde nefret ve endişe var. Bazı il ve ilçelerde gösteriler yapıldı. Okullar tatil edildi. Esnaf dükkanlarını açmadı. Olaylarda 20 kişi can verdi. 31.5.1980."

• "Demirel halkı soğuk kanlı olmaya çağırdı."

Çorum'da önceki günkü olaylarda 100'e yakın işyeri tahrip edildi. 2 polis şehit, 1 polis ağır yaralı. Şehre askeri birlikler geldi. Sokağa çıkma yasağı kondu. 31.5.1980."

• "Adana'da Paksoy yağ fabrikasında 434 işçi greve başladı."

Ayrıca, çeşitli illerdeki terör olaylarında toplam 61 vatandaş yaşamını yitiriyordu.(265)

Sokaktaki bu trajik insan manzaralarının ardı arkası kesilecek gibi değildi. Öte yandan siyaset sahnesine tekrar dönecek olursak, liderlerin sorun çözmek yerine yine nafile işlerle uğraşmakta olduğunu görüyoruz.

16 Haziran 1980 günü Bülent Ecevit, CHP Parlamento Grubu'nu topladı. AP'yi düşürmek için verilecek Gensoru üzerinde görüşmeler yapılıyor ve bu arada, Genel Başkan da sert şekilde eleştiriliyordu.

Aynı saatlerde Süleyman Demirel, Genişletilmiş Sıkıyönetim Toplantısı'nda, suratı asılmış şekilde Kenan Evren'in okuduğu metni dinliyordu: *"Çıkarılması gereken yasaların hiçbiri Meclis'ten geçmedi; bu şekilde, terör ile mücadele etmemiz imkânsız!.."* cümlesini duyduğunda sevinir gibi oldu.

Demirel'e göre: Bu cümle, askerin CHP'ye bir uyarı mesajıydı. Ecevit ise, Adalet Partisi'nin askeri yanına alıp, onlarla birlikte bir şeyler yapmaya çalıştığını iddia edecektir. Komutanlara göre: Artık, bıçak kemiğe dayanmıştı...

K.Evren: "Hükümeti devraldığı tarihten sonra yaptığı ilk Sıkıyönetim Koordinasyon Toplantısı'nda: *'Para istiyorsanız: Para, insan istiyorsanız: İnsan; Kanun istiyorsanız: Kanun; yetki istiyorsanız: Yetki'yi vereceğim; yeter ki sizler bu 'Anarşi Yangını'nı söndürünüz!..' diyen Başbakan Demirel, aradan altı ay geçtikten sonra: 'Kanunları çıkarmak ve dolayısıyla yetkileri ve cezaları artırmak gücünün kendisinde bulunmadığını; bu gücün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde olduğunu.'* söylüyor; oysa iktidara geldiği zaman da Meclis'in aritmetiği aynıydı. Bu aritmetiği bile bile iktidar oldu."(266)

Genişletilmiş Sıkıyönetim ve Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı'na katılan tüm komutanlar, 17 Haziran 1980 günü bir araya geldiler; artık herkesin ortak görüşü bir an önce harekât düğmesine basılmasıydı.

Hükümetin Başı Muhalefetin Başı Gibi Feryat Ediyor:

"Nerede Bu Devlet?"

3 Ağustos 1980 Başbakan Süleyman Demirel

---

3 Ağustos 1980 Başbakan Süleyman Demirel: *"Devlet'i, Devlet gibi*

(265) Nevzat Bölügiray, a.g.e., s.488.

(266) Kenan Evren, Milliyet, 16.11.1990, s.9.

anyoruz; eğer, zaten Devlet, Devlet olsa; Devlet'in polisi eksiksiz olsa; mahkemesi tam işlese; Türkiye bu duruma gelmezdi. Bunlan o hale getirmeden bu meselenin içinden çıkamayız. Esasen, Devleti, Devlet haline getirmeden, Devlet'e işlerlik kazandırmadan, devamlı bir sükûneti Türkiye'de sağlamamız mümkün değildir... Mahkemelerimizi işletmeliyiz; işlemiyor... Türkiye Cumhuriyeti Devleti gelmiş tıkanmış mahkemeye: 'Bu kadar oluyor...' diyemeyiz!

Sol'daki eylemciler: Mevcut nizamı yıkarak, yerine Marksist-Leninist bir Rejim getirmeye uğraşırken; Sağ'dakiler: Devlet'in yanında yer alıp, mevcut nizamı korumaya çalışıyorlar. Bunlan söylemekle, Sağ'da eylem yapanlan, adam öldürenleri koruyor değilim. Kim suç işlerse cezasını görmelidir. Devlet'e silah çekenle, ona mani olmaya çalışanları bir tutamam. Devlet, bu mücadeleyi azimle yapıyor; azimle yapmaya devam etmelidir. Bu mücadeleyi Devlet, sadece: 'Askerlerin işidir; efendim Sıkıyönetim Komutanlan var; Sıkıyönetim onlan yapsın...' diye mi Devlet, Milleti arkasına da alarak bu mücadeleyi yapıyor. 'Efendim, ben ne yapayım, askerler yapmadı, başaramadı...' demek, fevkalade dalâlet olur..."(267)

Süleyman Demirel, 12 Eylül darbesine 40 gün kala Devletin bu hale gelmesinde sanki hiç payı yokmuş, yaklaşık 20 yıldır illa da başbakanlık mücadelesi o vermemiş, o sırada yani 3 Ağustos 1980 tarihinde uzaklardan gelip oradan geçen bir yabancı gözlemci gibi konuşması; canı burnuna gelmiş sıkıyönetim komutanları ve generaller tarafından büyük bir şaşkınlıkla izlenmişti.

"Cenazeler musalla taşına götürülemiyor halkı seçim sandığına nasıl götüreceğiz?"

Terör günlük yaşamı kasıp kavururken 24 Ocak kararları terör olaylarını geride bırakırcasına şaşkınlık yaratmıştı. Hele 4 Ağustos günü doların 80 Türk Lirasına çıkması karşısında Sorulan soru tekti: *"Nereye gidiyor bu işler?"*

Ecevit, Demirel'in erken seçime giderek rejimi rahatlatma önerisine takılmıştı. Şöyle dedi: *"Erken seçim konusunda bizim bir diyeceğimiz yok. AP'den başka MSP ve MHP de istediğine göre yeterli oyunuz var demektir. Biz bu vaziyette gerçek anlamda seçim yapılabileceğine inanmıyoruz. Cenazeler musalla taşına götürülemiyor, halkı seçim sandığına nasıl götüreceğiz?"* Ama iki lider o gün şu soruyu tartışmadılar: *"Askeri bir müdahale olursa ne yaparız? Ortaklaşa karşı çıkabilir miyiz? Çıkarsak nasıl bir yöntem uygularız?"* Her iki lider de tehlikeyi görmelerine rağmen ayrıntıların içinde olaya gerektiği gibi bakamıyordu; toplantı böyle

(267) Kenan Evren, Milliyet, 9.111990, s.9. Nakleden E.Alatlı, a.g.e., s.592.

ce bitti. "Son şans" olarak nitelenen Demirel-Ecevit doruğu, temel konularda anlaşma sağlanmamasıyla her çevrede bu zirveden beklenen umutları bitirmişti. Adeta, Silahlı Kuvvetlerin en üst kademelerinin beklediği gerçekleşmişti. Terör günlük yaşamı kasıp kavururken, 24 Ocak Kararları terör olaylarını geride bırakırcasına şaşkınlık yaratmıştı. Hele 4 Ağustos günü doların 80 Türk lirasına çıkması, o güne kadar böyle şeylere alışmamış kamuoyunu aynı gün Çorum'da Alevilerin toplandıkları bir kahvenin taranıp sekiz kişinin birden öldürülmesi olayından bile fazla meşgul etmişti. Sorulan soru tekti: *"Nereye gidiyor bu işler?"*

1970-1980 arasındaki olaylarda ölen 5000 kişinin başında hâlâ çekişen sorumlular.

Yönetenler kavgalı, yönetilenler silahlı. Nerede bu devlet?

III.BÖLÜM

(12 Eylül 1980-1990)

24 Ocak Koalisyonu'nun Kurucu Ortakları

S.Demirel+T.Özal+12 Eylülcü Paşalar+Büyük Sermaye

Genel Merkez: Washington ve Brüksel
Plan-Proje: Demirel Özal IMF Dünya Bankası
Fonlama: Yerli Büyük Sermaye+Yabancı Metropol Kreditörleri
Taşeronlar: 12 Mart ve 12 Eylülcü Generaller+ANAP
Faaliyet Alanı: Türkiye Cumhuriyeti

Serbest Piyasa Ekonomisi'nin İki Ayağı: "**Serbest Bırak**" "**Kontrol Et**"
24 Ocak Sonrasının Üç Ayağı: "**Kontrol Etme**" "**Yozlaş**" "**Mafyalaş**"

Turgut Özal ile Türkiye'de özel sermaye daha da etkin olacak, Batı kapitalizminin Türkiye'deki uzantıları ve acentaları olarak işlev göreceklerdi. 12 Mart 1971 askeri müdahalesi bu girişimin başlangıcı, 24 Ocak 1980 kararları ise bu sistemin yerleşmesi için alınmıştır. Devlet desteği ve kaynaklarıyla özel sermaye ve şirketler güçlendirilecek sistemin bağlı bir değişkeni olacaklardı. 12 Eylül 1980 askeri darbe sonrası bu yönde faaliyetlerin gözü kara bir biçimde yürütüldüğü yıllar oldu. Artık iç ve **dış politikanın ve dış ilişkilerin yürütülmesi de "sermayeye devrediliyordu"**. Özal, 1989'da "AB'ye alınmasak bile Gümrük Birliği'ne gireceğiz" derken, bunu Meclis'e ve Hükümet'e danışarak değil, dar bir sermaye çevresiyle görüşerek belirliyordu. Bu tek yanlı kurumsal bağlanma şemsiyesi altında, "büyük sermaye Batı kapitalizmi ile kenetlenecekti".

Sermaye yetmedi din gelsin...

Sermaye ve partilerinin giderek toplumdan uzaklaşmaları ve ülke yönetiminde zayıflamaları "İslâmi partilerin de ortak edilmesini" zorunlu hale getirdi. Kırsal, varoşlar, işsizler, yoksullar ve muhafazakâr çevreler İslâmın siyasete sokulması ile sisteme dahil edilecekler, denetim altına alınacaklardı.

Aksi halde ortaya "gerçek sol partiler" çıkabilir ve Türkiye'de halkçı, ulusalcı ve hatta anti-emperyalist politikaları benimsemiş hükümetler işbaşına gelebilirdi. Kemalist bir Cumhuriyet yerine İslâmcı bir Cumhuriyet dini ve sermayeyi birleştirilebilirdi.

Türkiye'nin Cumhuriyet yapısı, "İslâmî Cumhuriyet modeline" kaydı-

rılır ise, sermaye-din bütünleşmesi Batı'nın istediği biçiminde yürütülebilirdi. Türkiye bu konuda "ideal bir örnek" olarak görülüyor. Gayri milli sermaye ile dinci politikaların koalisyonunun sağladığı yeni "manda düzeni" Batı kapitalizminin elindeki en güçlü koz oluyordu. (1)

Önceki bölümlerde görüldüğü gibi bu sürecin 1950'de başlaması, 1965'ten itibaren giderek tırmandırılmasıyla toplumsal düzen altüst olacak, gerilim ve çatışmalar sokağa dökülecek, iki askeri darbeden sonra üçüncüsü gelecektir.

Demokrasi ve Siyasete Paydos Düdüğü Ötüyor

"Aşağıya askerlerin inmekte olduğunu gördüm. İş anlaşıldı, dedim."

İ.S.Çağlayangil

Çağlayangil anlatıyor:

11 Eylül Perşembe günü Başbakan Sayın Demirel, bana telefon etti:

"Bir ihtilâl hazırlığı olduğu söyleniyor. O zat bugün sana gelecek, bir yokla bakalım." dedi.

Ben şu cevabı verdim:

"Yoklasam ne çıkar? O zat bana, ihtilâl yapacağım diye haber vermez ki."

Demirel *"Olsun"* dedi. *"Sen tavrından anlarsın."*

Çağlayangil, Demirel'le görüşmesinden sonra evine gelir ve olanları şöyle anlatır:

Saat 24.00'e doğru henüz yatmamıştım ki, telefon çaldı. Sayın başbakandı.

"Nöbetçi yaverine bir telefon eder misiniz? Garip haberler alıyorum. Köşkte bir şey var mı?"

"Ederim" dedim. Telefon ettim. Nöbetçi yaveri Deniz Yarbay Toygun Çanga uyuyordu. Uykusundan uyandırdım. Köşkte anormal bir şey olup olmadığını sordum.

"Herhangi bir şey yok. Ben yatıyordum. Bakıp size haber vereyim." dedi. Yaver biraz sonra telefon etti. Sesi bir tuhaftı. *"Koruma polislerinin koğuşunda bazı anormallikler var ama, anyalamadım."* dedi.

Bu konuşmayı Başbakan Demirel'e naklettim.

Sayın Demirel saat 02.00'de tekrar aradı. *"Merkez Komutanlığı'ndan tanklar dışarı çıkmış."* dedi. *"Gazeteciler 04.00'te açıklama yapılacağını söylüyorlardı." "Hayırlı olsun,"* dedim.

Uyuyamadım. Evde yalnızdım. İranlı damadım gece bir davete gitmişti. O geldi. Kendisinden, arabasına binip merkez komutanlığına kadar gitmesini, olup bitenlerden bana haber getirmesini istedim. Bu sırada sokak lambaları söndü. Telefonlara baktım, çalışıyordu. Sonradan öğrendim ki, başkalarınınkini kesmişler.

(1) Erol Manisalı, "Sömürgeleşen Türkiye", Derin Yay., 2004, s.111.

Dikkatle pencereden bakınca, İngiliz Elçiliği'nden aşağıya doğru askerlerin inmekte olduğunu gördüm. Damadıma, *"İş anlaşıldı, senin gitmene gerek kalmadı."* dedim.

Askerler elektrik fenerlerini yakıyorlar, kapılardaki numaraları okuyorlardı. Bizim kapının önüne gelince durdular. Apartmanı sordular. Radyoyu açtım. Silahlı Kuvvetlerin idareye el koyduğuna dair tebliğ okunuyordu.(2)

12 EYLÜL 1980 DARBESİ'NİN İLK BİLDİRİSİ

"Yüce Türk Milleti,

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bütün olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti son yıllarda izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla Devleti kurtaracak birlik beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine artırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde ve haince ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idari sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en mahsur köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca Devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti, işte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini Yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, Devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır. Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00'ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkındaki teferruatlı açıklama bugün saat 13.00'teki Türkiye Radyoları ve Televizyonu'nun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır.

Vatandaşların sükunet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenmelerini beklerim.

Kenan Evren
Orgeneral Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı

(2) Tanju Cılızoğlu, a.g.e., s.214.

Siyasiler Yine Tutuklu

B.Ecevit, Nazmiye ve S.Demirel tutuldukları yerde askeri uçaktan indirilirl

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren: "12 Eylül 1980 saat: 04.00'te Milli Güvenlik Konseyi'nin bildirisi olan 1 numaralı bildiri radyolardan yayınlanmaya başladı. Bu saatten itibaren başında K.Evren'in bulunduğu bir paşalar konseyi Türkiye'de A'dan Z'ye tüm yönetimi ele almış, terör ve sokak eylemleri birden bire durmuştu. Bunun nedeni hep sorulacaktır ve tartışılacaktır. Böylesine yaygın ve örgütlü anarşi nasıl olmuş da bir an da durmuştu. Birileri nasıl bir tezgah kurmuştu. Ünlü bir istihbaratçının dediği gibi, *"Koskoca bir devlet, bir avuç dediği anarşistlerle başetmek yerine rejimi değiştirmeyi yeğlemişti."* Ecevit sabahın erken saatlerinde Demirel'le birlikte Gelibolu Hamzaköy'deki askeri tesislere götürüldü. Erbakan ile Türkeş, İzmir'de Uzunadaya gönderildiler.(3) Daha sonra yerleri değiştirildi.

"Tevkif edeceğimiz adamı sonra işbaşına nasıl getireceğiz?"

General Haydar Saltık

12 Eylül gecesi Özalların evi.

Semra Özal anlatıyor:

11 Eylülde benim yeğenim sünnet oldu bizde. Geldi, o gece bizde kaldılar. Ben zaten gece uyumam, dolaşırım. Yine dolaşıyordum, onlara bakıyordum. Ne yapıyor çocuk, filan. Dolaştım herkes uyudu. Ben de yatmaya hazırlanıyordum. Saat sanırım dört civarı yahut dört buçuğa geliyordu. Tevfik Bey telefon etti. Dedi ki, haberiniz var mı, böyle böyle. Dedim, hayırlı olsun. Zaten kaç gündür hep konuşuluyordu bu oldu olacak, oldu olacak. Hayırlı olsun.

T.Özal'a nasıl söyleyeceğimizi düşünüyorduk. Derken biz kardeşimle böyle konuşurken mutfakta duymuş, kalktı. *"Ne oluyor?"* dedi. *"Bir şey yok"* dedim. *"Kaç gündür konuşulan, beklenen şey oldu,"* dedim. *"Hayırlı olsun, gel bakalım, sen bir yüzünü gözünü yıka, bir çay içelim"* dedim. *"Peki"* dedi. Ondan sonra işte çay içtik. O gitti, traş oldu, giyindi, hazırlandı, ben de çantasına ilaçlarını filan koydum. Küçük bir çanta.

İlk gelip alınan oydu daha önce de. O sırada zaten daha bunları yapmadan önce bir telefon geldi. Genelkurmay'dan. Bir amiral ama şimdi is-

(3) Ankara Sıkıyönetim komutanı General Sabri Yırmibeşoğlu'na göre, Ankara'daki 2500 tutuklunun 1000'i siyasiydi. Bunlar ilkgözaltılardan sonra Mamak Cezaevi ve Askeri Dil Okulu'na getirildiler. Bütün siyasi partilerden ve aydın kesimden pek çok ünlü isim burada tutuklu olarak bulunuyordu. B.Ecevit, A.Türkeş, N.Erbakan da bunlann arasındaydı. (Oral Çalışlar, "Ecevit ve Erbakan'ın Cezaevi Günleri", Gendaş Yay., 2003.)

mini hatırlayamıyorum. Buyrun dedim. *"Turgut Bey evde mi?"* dedi. Evde, dedim. Sizi bekliyor dedim. Dedi ki şimdiye kadar kimi aradıysak, ya yok, ya hasta, ya da... İlk defa siz böyle söylediniz. Dedim, hayırlı olsun memleket için. Hazır bekliyor dedim. Saat yedi civarıydı zannediyorum.

Aklıma 27 Mayıs geliyor, gayet tabii. Onu da yaşadık çünkü. Yediydi. İşte, yediyi biraz geçiyordu. Büyük bir araba geldi. Ve içinden otomatik silahlarla, askerler indi. Orada ben çok rahatsız oldum doğrusu. Geldiler, Turgut zaten hazırdı, kapıdaydı. Gittiler. Bir subay vardı başlarında. Dedim ki, nerede olduğunu bana bildirirseniz çok memnun olurum. Nereye götürdüğünüzü bilelim dedim. Hiç merak etmeyin hanımefendi dedi. Başbakanlığa götürüyoruz dedi. Peki dedim, gittiler. Çok kötü oldum ben. Daha sonra saat zannediyorum üçe geliyordu, üç civan Turgut aradı. Merak etme buradayım. Birazdan geliyorum eve dedi. Tabii çok rahatladım. Daha sonra eve geldi. İşte kendisine Evren Paşanın görev teklif ettiğini, Konsey üyeleriyle görüşmelerini anlattı.

12 Eylül günü Başbakanlık'ta neler oldu?

Hasan Celal Güzel anlatıyor:

Turgut Bey Genelkurmay Başkanlığı'ndan arandı, özel kalem vasıtasıyla. Devlet Başkanı Kenan Evren Paşanın, kendisiyle görüşmek istediğini; bunun için ricada bulunduğunu söylediler.

Bu ricada bulunma lafı bizi çok rahatlattı. Çünkü bu bir darbeydi. Belli olmazdı. İşin içinde Merkez Komutanlığı'na gitmek de vardı. Nitekim Süleyman Beyin ve diğer liderlerin götürüldüğünü öğrenmiştik. Ben dedim ki, *"Bakın, sayın müsteşarım size benim aylarca önce söylediğim iş gerçekleşiyor. Haberiniz olsun"* dedim. *"Orada size, bakanlık, başbakanlık yardımcılığını falan teklif edecekler."* dedim. Gitti. Saat 12 civarında geldi. Çok heyecanlanmıştı. Orada olan biteni anlattı. İlk intiba şuydu: *"Yahu işin içinde Turhan Feyzioğlu varmış Hasan."* dedi bana. (Yani Komutanlar Feyzioğlu'nu Başbakan yapmayı düşünüyorlardı. Özal ise onunla çalışmak istemiyordu. E.Y.)

Yalnız ben reddedip odadan çıktıktan sonra arkamdan MGK (o zamanki kurumlar bunlar, ihtilâl kurumları) Genel Sekreteri **Haydar Saltık** Paşa koştu. Turgut Bey niye istemediniz biz sizle çok çalışmak istiyorduk diye söyleyince. *"Yahu nereden buldunuz Paşam?"* dedim, *"Ben de pek hoşlanmıyorum"* demiş Haydar Saltık Paşa.

Turgut Özal sabah erkenden götürüldüğü Genelkurmay Başkanlığı'ndadır. Harekât Dairesi Başkanlığı'nın yanındaki brifing odasında otururken, kendisine rastlayan bazı bürokratlar, Özal'a *"artık suyu ısındı"* gözüyle bakarlar.

Oysa Demirel'in Başbakanlık Müsteşarı kendinden hayli emin bir havadadır. **"Ekonominin çarı"** olmayı kafasına koymuştur; ortamı da buna

uygun görmektedir. 24 Ocak programının ördüğü dış ekonomik bağlara sadece kendisinin egemen olduğu inancındadır.

Askerlerin ekonomik konulara ilişkin zaaflarını da öteden beri bilmiyor değildir: 27 Mayıs, bir Ekrem Alican'ı bulmuştu 1960'ta; 12 Mart Amerika'dan "beyin takımı"nı getirmişti 1971'de...(4)

10 Ekimde Ecevit ve Demirel Ankara'ya getirildiler. Siyasi amaçlı ve yönlendirici faaliyetlerde bulunmamak, demeç vermemek, evlerinde bu amaca yönelik toplantılar düzenlememek, bu amaçlı toplantılara katılmamak, şehir içinde lehte ve aleyhte toplantı ve gösterilere neden olabilecek faaliyetlerde bulunmamak koşuluyla, normal ziyaretlerini yapabilecekleri ve makul ölçüler içinde ziyaretçi kabul edebilecekleri tebliğ edilmişti.(5)

Kabul gerekir ki toplumun büyük çoğunluğu terör korkusunu ve aşırı gerginliği sona erdiren askeri müdahaleyi kurtarıcı olarak karşılamışlardı. Özellikle haklarında kovuşturma bulunmadığı halde Türkeş'le 16 ve Erbakan'la 21 arkadaşının Sıkıyönetim Mahkemesi kararıyla tutuklanmaları, sorumluların CHP ve AP dışında arandığı kanısını güçlendiriyordu. MHP'liler ülkücü hareketin eylemleri ve darbe girişimiyle, MSP'liler ise Akıncılar örgütünün faaliyetleri ve laik devleti yıkma projelerinden dolayı yargıya sevk edilmişlerdi.

Oysa solculara inmesi gereken darbe, kendilerine de inmişti. Bu nedenle tepkiliydiler.

Bu durumda TBMM'nin, milletvekilliğinin, siyasal partilerin gereği kalmamıştır. Brüksel'den gelen buyrukları uygulayacak dar kadrolu yürütme bir organ yeterlidir.

Parlamento ve hükümet feshedilmiş, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konmuş, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve yeni yönetime karşı yapılacak her türlü direniş, gösteri ve tutumun anında en sert şekilde kırılarak cezalandırılacağı ve yurtta kan dökülmemesi için bütün vatandaşların yayınlanacak bildiriler doğrultusunda hareket etmeleri tehdidi yapılmıştı. Hemen bunu izleyerek, 13 sıkıyönetim bölgesi tayin ve tespit edilerek, buralara 13 general sıkıyönetim komutanı olarak MGK (Milli Güvenlik Konseyi, Milli Güvenlik Kurulu ile karıştırılmamalı. E.Y.) tarafından atanıyordu. Siyasi parti faaliyetlerinin ya-

(4) M.Ali Birand, Soner Yalçın, "The Özal", Doğan Kitap, 2001, s.99 vd.

(5) Demirel, daha sonra bu kez Çanakkale'nin Zincirbozan Askeri tesislerine sürgüne gönderildi. Burada bazı AP ve CHP yöneticileriyle birlikte 4 ay süreyle tutuklu kaldı. Birçok mahkemede yargılandı ve beraat etti.

saklandığı; Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay hariç, diğer bütün derneklerin faaliyetlerinin durdurulduğu da duyuruluyordu.

Türkiye Cumhuriyeti, NATO dahil tüm ittifak ve anlaşmalara bağlı kalacaktı. İkincisi ise önce MGK'nın 5 sayılı kararıyla, ardından da bu duyuruyla yetinmeyerek bir kez daha aynı hususu vurgulama gereksinimi duyan MGK'nın 16 Numaralı Bildirisi ile, "Ülkemizin ekonomik durumunu düzenlemek ve daha iyiye götürmek amacıyla yürürlüğe konulan ekonomik program ile yapılan anlaşmaların ve protokollerin uygulanmasına devam edilecektir." duyurusunun yapılmasıydı.(6)

MGK'nın çıkardığı ilk yasalarla belediye meclisleri feshedildi ve belediye başkanları görevden alındı. Yine çıkartılan yeni yasa ve mevcut yasalara eklenen geçici maddelerle mevcut il genel meclisleri de feshedildi. Yine aynı bağlamda, darbenin hemen ardından, 17 Ekim 1980'de, ülkede o zamanki sayısıyla toplam 67 ilden 27'sinin valileri değiştiriliyor; asker kökenliler ya da orduya yakın olanlar bu görevlere atanıyordu. Sivil idarenin (İçişleri Bakanlığı'nın) bir birimi olan Emniyet Genel Müdürlüğü, tüm teşkilatı ile birlikte Jandarma Genel Komutanlığı'nın emir ve kuruluşuna veriliyordu.

Buraya kadar olanlardan ve yaşananlardan sonra, 5 general ne yapabilirdi? Tüm uyarılara rağmen, politikacılar ve sivil idarenin basiretsizliği, vurdumduymazlığı ve bir bölümünün politize olması, siyasi, ekonomik, mali ve askeri dış baskılar, "ülke elden gidiyor" feryat ve figanları, medyanın iki yüzlülüğü askerleri de bunaltmıştı. Silah ve güç onların elindeydi. Washington ve Brüksel'den "go on" (devam) sinyalleri de gelmişti.

Nihayet paydos düdüğünü çaldılar. Artık hiç kimseye güvenmeyen, kim iyi, kim kötü ayırdetmekte zorlanan, suçlularla birlikte toplumun hemen tamamını oluşturan suçsuz kesimi ve demokrasiyi de cezalandıran bir yönetim anlayışını uygulamaya koyacaklardır.

(Bu yanlışlığın ağır bedelini, daha sonraki yıllarda kendileri ve tüm Türkiye her alanda ağır kayıplar vererek ödeyecektir. Düşünmeyen, demokratik kitle örgütleri olmayan, yurt içi ve dışından Türkiye'ye yönelik ulusal tehditleri algılayamayan, toplumsal bilinci oluşturamayan, sorunlara çözüm aramayan, sorgulamayan, üretmeyen, yabancı yoz ve arabesk kültüre, yolsuzluğa ve her türlü yozlaşmaya ve hızla açılan Batı merkezlerine tam bağımlı garip bir ülke durumuna gelecektir.

Bunun son aşaması, günümüzde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, yani ulusun temsil edildiği yasama erkinin artık Ankara'dan değil, tümüyle üyesi bile olmadığımız AB'nin başkenti Brüksel'den; maliye ve ekonomisinin IMF ve Dünya Bankası'ndan yönetilir hale gelmiştir. Borsa, ban-

(6) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 14, İletişim Yayınları, s.974 vd.

ka, sigortacılık ve önemli sanayi dalları da yabancı egemenliğine terk edilmiş; kısacası ulusal programı olmayan IMF ve AB çıpasına bağlı bir ülke durumuna gelmiştir.)

Bu durumda Brüksel ve Washington'dan gelen programı uygulayacak dar kadrolu yürütme organı yeterlidir. Bu tabloya bakarak, Batıyla uyum sağlıyoruz, Batılılaşıyoruz demek mümkün mü?

Askeri Yönetimin 24 Ocak Programını Değiştirmeye Niyeti Yoktur

Turgut Özal adını 12 Eylülü yapanlar iyi bilirler. Ekonomiye olan yatkınlığını özellikle 24 Ocak Programı dolayısıyla Genelkurmayda verdiği brifinglerde görmüşlerdir.

Bu brifingleri Başbakan Demirel'in talimatıyla verir Turgut Özal. Demirel, askerlerin basında çıkan 24 Ocak eleştirilerinden ters yönde etkilendikleri kanısındadır. Hatta bir keresinde Genelkurmay Başkanı Kenen Evren, ihracatçı döviziyle ilgili bir karar konusunda Demirel'e: *"Bizim arkadaşlar 40 bin doların yurt dışında tutulmasını anlayamıyorlar."* diye yakınmıştır.

Böylece Genelkurmay yolu, "Abi"sinin eliyle açılmıştır Özal'a.

Askeri yönetimin 24 Ocak programını değiştirmeye niyeti yoktur. Bu konuda kilit rolü, 12 Eylülün askeri kanattaki en önde gelen mimarı Orgeneral **Haydar Saltık** oynamaktadır. Ege Ordu Komutanlığı'ndan gelerek Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği görevini üstlenen Saltık Paşa, "piyasa ekonomisi"ni savunmakta, 24 Ocak modeline de bu çerçevede sahip çıkmaktadır.

11 Eylül 1980 akşamı Genelkurmaydaki yemekli toplantıda Turgut Özal adını Saltık Paşa telaffuz eder. Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Necdet Öztorun da Özal'dan yanadır; ekonominin ona teslim edilmesini ister. Biri, Özal'ın bu görevi kabul etmeyeceğini söyleyince, bir başkasının tepkisi, "*Tevkif edelim onu*" olur. Saltık Paşa her zamanki gibi serinkanlıdır: "*Tevkif edeceğimiz adamı sonra işbaşına nasıl getireceğiz?*" **12 Eylülü yapanlar, gerçekte Turgut Özal'a güvenmezler. Özal'ın takunyalı geçmişi ve 1977'de MSP'den milletvekili adaylığı bu güvensizliğin temelinde yatar. Ancak *24 Ocak Programı* ve bunun dış destekleri açısından Özal'a bir ba ıma mecburdurlar.**

Nitekim öyle olduğu hemen sonra anlaşılır. Brifing odasında bekletilen Turgut Özal'dan, ekonomik durumla ilgili kısa bir rapor istenir. Özal, yalın çizgiler taşıyan, son derece anlaşılır, üç sayfalık bir notu kendi imzasıyla Konseye sunmakta gecikmez.

Bu notta, müdahale nedeniyle bankalardan para çekilmesi, mal ve maddeler için gereksiz stok eğilimi, fiyat artışları ve karaborsanın hortla-

tılması şeklinde menfi tesirlerin olabileceğini" hatırlatıyor ve "halkın güveni sağlanana kadar paranın ve malın arzının kısıtlanmaması" ve "icabında ithalat yapılarak buna dayanmak lazım" geldiğini ve "uzun süredir ideolojik amaçla ve zorbalıkla devam ettirilen grevlerin çözülmesi" ile "geçen devre parlamentoya sunulan başarılı olunamayan vergi reformlarının bir an evvel neticelendirilmesi" önerilerini ulusal düzlem için sunuyordu. Özal, aynı raporda uluslararası düzlem için ise, "İlişki kurduğumuz milletlerarası finansman müesseseleri, bugün Türkiye'nin yeni idare altında nasıl bir ekonomik program uygulayacağını mesele edeceklerdir ve 25 Ocak 1980'den beri tatbik edilen yeni ekonomik program dış mali çevrelerde büyük destek görmüştür. Bu programın uygulanmasına devam edileceğine dair güven verilmesi fevkalade önemlidir." biçiminde ifade ettiği önerisini MGK Konseyine arz edecekti.

12 Eylül 1980 tarihli, **"Türkiye'nin son ekonomik durumu ve 12 Eylül Harekâtı sonrası alınacak tedbirler"** başlıklı bu notta Özal, 24 Ocak programının sürdürülmesini savunur.

25 Ocak 1980'den beri tatbik edilen yeni ekonomik program, dış mali çevrelerde çok büyük destek görmüştür. Bu programın uygulanmasına devam edileceğine dair güven verilmesi fevkalade önemlidir. 12 Eylül harekâtının ekonomiye hemen yapacağı müspet etki, devam eden birçok grev ve lokavtı çözüme kavuşturmasında olacaktır.

Turgut Özal'ı savunan bu pek afilli Paşa, onun bir gün başbakan olacağını ve sonra da kendisini Genelkurmay Başkanlığı'ndan edeceğini rüyasında görse, muhakkak ki güler geçerdi o günlerde.

Turgut Özal askeri yönetime özetle şöyle demektedir:

24 Ocak'ın kılına dokunursanız dış kredi muslukları kesilir. Başka alternatifiniz yoktur. Bu programın devam edeceğine ilişkin dışa dönük güvenceniz de ancak ben olabilirim!

Turgut Özal Konsey tarafından ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığına getirilmiştir. Bu görev için Özal, 12 Eylül liderinin deyişiyle "en isabetli seçim" olmuştur. İlginçtir: Başbakan Yardımcılığı için Turgut Özal adını dikte edenlerin başında Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Necdet Öztorun da gelmektedir. "Atatürkçülük" adına devletçiliğin hararetli savunucusu olan bu pek afilli Paşa, Turgut Özal'ın bir gün başbakan olacağını ve sonra da kendisini Genelkurmay Başkanlığı'ndan edeceğini rüyasında görse, muhakkak ki güler geçerdi o günlerde.

12 Eylülün "24 Ocak"la birlikte Turgut Özal'a da sahip çıkması, hem Batı dünyasındaki karar odaklarını hem de İstanbul'da büyük iş çevreleri-

ni ferahlatmıştır. Bir Amerikalı diplomat, Daniel **Newberry**, Özal'ın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirildiğinin öğrenilmesi üzerine, Ankara'daki Amerikan makamlarının çektiği *'oh!'*un sesi, duyulabilecek kadar yüksekti.

Darbe sırasında TBMM Başkanı sıfatıyla Cumhurbaşkanlığı'na 6 Nisan 1980'den 12 Eylüle kadar 6 ay süre ile vekalet eden İ.Sabri Çağlayangil, başlangıçta darbecilerle iyi ilişkiler içindeydi.

Deneyimli, uçarı bir bürokrat ve diplomattı. 27 Mayıs 1960'ta Yassıada'ya gönderilen Çağlayangil, 12 Eylülden sonra doktor kontrolü için Londra'ya gitti. Aylar sonra, özel yurt dışı gezilerinden biri sırasında Rusya'dayken tutuklanma kararını öğrendi ve kendi isteğiyle Türkiye'ye gelerek 100 gün Zincirbozan'da gözaltında kaldı. Çağlayangil, Londra'ya gitmeden önce 2 Nisan 1981'de Genelkurmay'da K.Evren'le buluşup, sohbet ettikten sora, beraberinde getirdiği 12 Eylül sonrasına ait düşüncelerini içiren yazıyı okumaya başladı: Buna göre anarşinin elebaşları yakalanmış, ortalık sakinleşmişti; ancak bu geçiciydi.(7)

Siyasetin Demokrasinin ve Özgürlüklerin Kökünün Kazınma Operasyonu

Partilerin Kapatılması Yetmedi Tüm Mallarına El Konuldu 1961 Anayasası Yürürlükten Kaldırıldı

Bu arada darbeyle birlikte faaliyetleri yasaklanan ve 27 Ekim 1980 tarih ve 2325 sayılı Faaliyetleri Durdurulan Siyasi Parti, Demek, Federasyon ve Konfederasyonlara Kayyum Tayin edildi.

16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı "Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun ile tümden feshedildi ve para dahil, taşınır ve taşınmaz bütün malvarlıkları Hazine'ye devredildi. Aynı yasayla da, 13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı "Siyasi Partiler Kanunu", ek ve değişiklikleriyle yürürlükten kaldırıldı. Bir ülkenin egemenini "Anayasayı kimin yaptığı belirler" denilir. Kitabın 1. Bölümünde görüldüğü gibi, 1961 Anayasasının sosyal devletçi, katılımcı ve özgürlükçü yanını solculuk şeklinde algılayan ABD ve Batı yanlısı büyük sermaye ile onların yandaşları merkez sağ tarafından Türkiye için lüks bulunmuştu. Bu çarpık anlayış 12 Martcı Komutanlar tarafından da kabul görmüştü. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Demirel, her vesileyle 1961 Anayasasının değişmesi gerektiğini söylüyorlardı. 12 Eylülcü Komutanlar da bu görüşe dört elle sarıldılar. **Onlara göre ülkeyi bu hale getiren 1962 Anayasasıydı ve derhal yürürlükten kaldırılmalıydı. Konseyin ilk icraatlarından biri bu oldu ve yeni bir Anayasa hazırlanması için komisyon oluşturuldu.**

(7) M.Ali Birand, Soner Yalçın, a.g.e.

"Enflasyon %100 de olsa önemi yoktur. Parametreleri ayarlarsınız düşer."

Turgut Özal

Özal'ın Hükümette Yaptığı İlk Hareket Maliye Bakanlığını Bölüp Parçalamak Oldu

Özal 1980 Ocak ayında 24 Ocak programının uygulayıcısı olarak sahnededir. O zaman Devlet Planlama Teşkilatı ve Başbakanlık müsteşarıdır. 1980 12 Eylülündeki askeri darbeden sonra kurulan ilk hükümete ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcısı olarak katılır ve kısa sürede ekonomi politika anlayışı ve enflasyonu kesinlikle önemsemeyen tavrıyla (Enflasyon %100 de olsa önemi yoktur. Parametreleri ayarlarsınız düşer, kaybolur diyen odur.) kabinenin ekonomide istikrara önem veren kesimi arasında derin görüş ayrılıkları ortaya çıkar. Tartışma ve mücadeleler olur. Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı ve yetkili kişi olarak Özal bu savaşımlarda üste çıkar. 1980 yılında Türkiye'de Enflasyon oranı %106'ya erişir. İzleyen yılın enflasyon oranı da %80'in üstündedir. Bu arada Özal ve ekibi Türkiye'nin başına bir Banker skandalı da çıkarırlar. 1982 yılı ortalarında Özal hükümetten ayrılmak zorunda kalır. Yeni Maliye Bakanının yöneminde izleyen yılda enflasyon %30'un altına düşürülür. Fakat Özal kurduğu yeni bir partiyle (ANAP) 1983 sonbaharındaki Genel seçime katılır ve tek başına seçimi kazanır.

Hükümetinde yaptığı ilk hareketi Maliye Bakanlığını bölüp parçalamak; mali disiplin ve kontrolü kökünden sarsıp değiştirmek olur. Ondan sonra kamu kesiminde korkunç bir lüks ve israfın kapılarını açar. Kamu kesiminde büyük finansman açıkları belirir.

1980'den önce kamu kesiminin finansman açığı, GSMH'nın %1.0-1.5 oranında değişirdi. Özal'ın iktidarının ikinci yılı sonunda bu oran GSMH'nın %4.2'sini, 1987'de yaklaşık %8.9'unu, 1990'da %9.7'sini, 1991'de %12.1'ini ve 1993'te %16.3'ünü bulur.

1980-1990 döneminde Türkiye, kamu kesimindeki büyük finansman açıklarının baskısından çok yüksek oranlı bir enflasyon ortamı içinde yaşadı. Sözü geçen dönemde enflasyon yılda ortalama %55-60 düzeyinde seyir etmiştir. Bunlar kendi başına ürküntü verecek gelişmelerdi. Fakat Türkiye burada durmadı. Çok yüksek oranlı enflasyon ortamında döviz kurunu hep enflasyon oranının altında tuttu.(8) Devlet borçlanma faizle-

(8) Türkiye özellikle 1980'den sonraki dönemde kamu kesimindeki aşırı finansman açıklarından kaynaklanan sürekli ve yüksek oranlı bir enflasyon ortamı içinde yaşamaktadır. Bu çerçeve içinde 1988-1989 yıllarında enflasyon oranı %70'ler dolayında seyretmiştir. 1990 için Hükümetçe öngörülen enflasyon %54 olarak verilmişse de kamu kesimi gelir ve giderleri üzerinde yapılan incelemeler, içinde bulunduğumuz yılda da

rini ise enflasyon oranının çok üstünde belirledi. Döviz kurunun devalüasyon oranı ile devlet borç faizlerinin oranı arasında önemli bir açıklık, o günün deyimiyle **"kur makası"** oluştu. Bu koşullar altında **dışarıdan döviz getirip bunları TL'ye çeviren ve Devlet tahvillerine yatıran, bir yıl sonunda faizini alıp tahvilini satan, eline geçen TL'lerini de tekrar enflasyonun gerisinde bir düzeyde ayarlanan dövize yatıran herkes dolar bazında yılda büyük reel kârlar elde ettiğinden**, bankalar ellerindeki bütün TL kaynaklarını enflasyon üstünde faiz vererek kendilerine çektikleri mevduatı devlet tahvillerine yatırmaya; dışardan kredi bulup onunla aynı operasyonu yapmaya yöneldiler. **Sanayici ve Tüccar da elindeki ya da yeniden doğan likit kaynakları, işinden alıp, Devlet tahvil piyasasına akıttılar veya o günlerdeki popüler deyimle Repoya yatırdılar.** Sade vatandaş dahi aynı furyanın içinde yerini aldı. Likit fonla-

---

enflasyonun %70 dolaylannda seyrini kuvvetli bir ihtimal olarak belirtmektedir. Hal böyleyken 1988 yılından, özellikle yılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'de döviz kuru ekonomideki enflasyonun (ki yüksek oranlı bir enflasyondur) çok altında belirlenmeye başlanmıştır ya da; öyle bir düzen kurulmuştur ki döviz kurundaki ayarlama hep fiyat artışlannın çok altındaki bir düzeyde seyir etmiştir. Ağustos 1988-Aralık 1989 döneminde Türkiye'de toptan eşya fiyatlan %100, yani bir kata yakın bir oranda artarken döviz kuru sadece %50 oranında yükselmiştir. Başka bir deyişle, bahsi geçen dönemde Türkiye'de iç fiyatlar bir misli artarken dövizin fiyatı sadece %50 oranında değişmiştir. Türk Lirası içerdeki mal ve hizmetlere karşı değerini %100 oranında kaybederken, dövize karşı değer kaybı %50 dolayında kalmıştır. Olayın başka bir ifadesi; Türk Lirasının dövize karşı, gerçek değerinin makul göstereceğinden çok daha yüksek bir düzeyde, aşın ya da fazla değerlendiğidir. Teknik dilde bir memleket parasının yabancı paralara (dövizlere karşı) gerçekte olduğundan daha fazla bir değerle değerlenmesine olanak veren döviz kuru, Fazla Değerlenmiş (over valued exchange rate) adıyla tanımlanır. Mahalli parayı yabancı paralara karşı gerçek değerinin daha altındaki bir değerle belirleyen döviz kuruna ise Az Değerlenmiş (under valued exchange rate) adı verilir.

1988-1989 döneminde, Türkiye bir taraftan döviz kurundaki ayarlamaları yüksek oranlı enflasyonun çok altında tutarken, diğer taraftan iki kesimde, bu fazla değerlenmiş döviz kurunun olumsuz etkilerlni daha da artıracak, daha da hızla ortaya çıkaracak, birtakım tedbirler almaya girişmiştir. Bu tedbirler iki bölümde özetlenebilir:

1- İhracata verilen bir kısım teşvik tedbirlerl (vergi iade sistemini de kapsayacak şekilde) giderek ortadan kaldırılmış; teşvik sistemi bazı kredi ve vergi kolaylıklanyla sınırlı çok dar, nispeten etkisiz bir sahaya sıkıştırılmıştır. Daha direkt bir ifadeyle, ihracata sağlanan teşviklerin önemli bir bölümü giderek yürürlükten kaldırılmıştır.

2- İthalat kesiminde liberasyon hareketine devam edilerek küçük bir liste dışında bütün maddelerin ve mallann Türkiye'ye ithali serbest bırakılmıştır. İthalatta miktar tahdidi ve kota sistemleri fiilen terk edilmiştir. İthalatta miktar tahdidi ve kota sistemleri fiilen terk edilmiştlr. İthalatta önemli karşılık tesisi mecburiyeti de kaldırılmıştır. Pek çok malda gümrük vergi ve resimleri ya sıfırlanarak ya da önemli ölçülerde azaltılarak gümrüklerdeki himaye duvan zorlu bir blçlmde aşağıya doğru çekilmiştir. Özetlenirse, döviz kurunun hızla aşırı Fazla Değerlenmesine imkân veren bir politika izleyen Türkiye, buna paralel olarak da ihracatındaki teşvikleri kaldırmış ve gümrük himayesini çok aşağı çekerek Türk pazannı bütünüyle yabancı mal ve hizmetlere açmış bulunmaktadır.

rını devlet borç senetlerine yatırıp değerlendiren **Türkiye'nin önde gelen 500 büyük sanayi kuruluşu ve şirketinin** 1985'ten itibaren yıllık kârlarının önemli bir oranı finans operasyonlarından kaynaklanmaya başladı. Bu oran giderek yükseldi, 2000'e doğru ortalama %75-80 düzeyine kadar tırmandı.

Yüksek oranlı enflasyon, fazla değerlenmiş döviz kuru ve yüksek reel faizler ortamında Türk ekonomisi dış rekabet gücünü hızla kaybettiğinden giderek ihracatı azaldı, ithalat ve dış giderleri patladı, ekonominin reel kesimi bunalıma doğru kaydı; dış ödemeler dengesi cari işlemlerde sürekli açık verdiğinden ekonominin önemli bir kısmı sıcak ve spekülatif dövizlerle dışa ağır şekilde borçlandı. 1980'lerin sonunda Türkiye ekonomisi artık hem finansal hem reel kesimde ufak bir hata ile kolayca ciddi bir krize sürüklenebilecek bir zafiyet içine düşmüş bulunmaktaydı.

Devlete **aşırı lüks ve israf düşkünü fırsatçı**, sık sık kullandıkları kendi deyimleri ile **iş bitirici; köşe dönücü, malı götürücü** aşırı popülist bir zihniyetin hakim olduğu bu dönemde (1980'lerde); **devletin mali disiplini darmadağın edilmiş**; ekonomi milletimizin tarihinde hiç olmayan bir şekilde çok uzun süreli ve çok yüksek oranlı bir enflasyon süreci içine atılmış; böyle bir ortamda ekonomide temelinden yanlış kur ve faiz politikaları izlenmiş; tasarruf hareketi zayıflamış, kitlesel dış borçlanmalara rağmen yatınm hacmi reel olarak gelişmemiş veya düşmüş; yatırımlar çarpılmış, üretken yatınmlar hemen hemen durmuş; kalkınma hızı belirgin bir biçimde düşmüş; işsizliğin baskısı artmış; gelir, servet ve fırsatların dağılışındaki adaletsizlik daha da keskinleşmiş; **ekonomi bir tüketim, spekülasyon, rant, haksız kazançlar ekonomisi haline dönüşmüş**; devlet iç ve dışta çok büyük bir borç yükü altına itilmiştir. Eğitim de, çağın düzeyinin çok gerilerine düşmüştür. Böyle bir yıkıntı ortamında beklenebileceği gibi, hem kamu hem özel kesimde toplumsal **ahlak o zamana kadar görülmemiş ölçülerde ve şekillerde çöküntüye uğramış bulunmaktadır.**"

Turgut Özal 1989 sonbaharında Başbakanlıktan ayrılarak Cumhurbaşkanlığına geçer. Halefleri Özal'ın ekonomiyi daha o zaman ürkütücü bir yıkıntıya götüren, bizim intihar politikaları dediğimiz politikalarına aynen, hatta biraz daha şiddetle devam ederler. Bir yıl sonra yapılan genel seçimlerde eski muhalefet partisi (DYP) iktidara gelir. Bu parti ve Başkanı muhalefet yıllarında **Özal'ın intihar politikalarını** haklı olarak şiddetle tenkit etmişlerdir. Fakat 1991'de iktidara geldiklerinde Özal politikalarına devamda bir sakınca görmezler.(9)

(9) 1990 sonrasının ayrıntılarını bu dizinin son kitabında göreceğiz. Bu dönemde yaşananlar özetle şöyledir.
İleriki yıllarda da bu tip politikalar üzerine bir nevi koruyucu kanat germişlerdir. Oysa

İstikrar Sağlama Operasyonları(!) Deniliyordu

12 Eylülün İç Karartan Adalet Bilançosu

7000 kişinin idamı istendi, 171 kişi işkence ile 229 kişi ceza ve tutukevinde öldü, 650.000 kişi fişlendi, 14.000 kişi vatandaşlıktan çıkarıldı, gazetecilere istenilen hapis cezası 4000 yıl...

Bu kitabın bölüm sonlarında yeralan fotoğraflar ve gazete haberlerine bakıldığında, gerçekten dramatik boyutlara varan terör eylemleri ve diğer olayları görüyoruz. Bu elbette üstesinden gelinmesi gereken bir durumdu ve toplumun tamamı acilen bu beklenti içindeydi. Ancak yine bu kitapta yeralan ve dönemin yetkililerinden öğrendiğimiz kadarıyla bu olayları yaratanların sayısı çok az, ancak eylemlerinin etkileri çok büyük-

1990'lı yılların başlangıcında Türkiye ekonomisi kriz ve bunalımlara karşı çok hassas bir denge içindedir. 1990'dan sonra da devam eden yanlış politikalarla bu hassasiyet daha da artar. Beklenen kriz 1994 Ocak-Şubat-Martında Türkiye'yi çarpar ve ekonomiye büyük zararlar verir. Çok büyük fedakârlıklarla, bütün bankalar mevduatına sınırsız devlet garantisi verilerek, böylece ileride banka sistemi ve ekonomi için çok olumsuz sonuçlar doğuracak yeni ve vahim bir hata da yapıldıktan sonra yaşanan ilk büyük ve tehlikeli kriz 1994 ikinci yarısında ancak kontrol altına alınabilir. 1994 krizinden sonra Türkiye'nin yaşadığı önemli ikinci bunalım 1998 yılı sonbahannda olur. 1998 yılında Türk ekonomisi, alışıldığı üzere, yine şiddetli bir enflasyon içindedir. Döviz kuru da vadesiz ya da çok kısa vadeli sermaye hareketleri ile desteklenip aşın fazla değerlenmiş bir düzeyde tutulmaktadır. 1998'de Çin ve Uzakdoğu memleketleri Globalleşme ile uzak doğuya yayılan sıcak para operasyonlarıyla yakından bağlantılı; şiddetli bir krizin pençesine düşerler. "Şimdi, yabancı sermaye Uzakdoğu memleketlerinden kaçıyor. Bir kısmı nasıl olsa bize gelecektir. Uzakdoğu krizinin ekonomimiz üzerinde menfi bir etkisi olursa (düşük kur yüzünden ihracatımızın bocalayacağını, ithalatın artacağını, Rus pazarını da kaybedeceğlmizl görmemezlikten geliyorlar) artan sıcak döviz girdilerimizle onu karşılanz. Gerçekte olaylar bekledikleri ve halka söyledikleri gibi gelişmedl. Türkiye'ye yakın geçmişte döviz getirip TL'ye çevirmiş olan, daha genel bir deyimle ellerinde Türk Lirası balansları olan herkes, Türkiye'nin döviz kurunu aksini de söylese, cari düzeyinde tutamayacağını ya da tutmaması gerektiğini gören herkes, kur çok düşükken ellerindeki TL'larını dövize çevirmeye karar verdi: 1998 Ekiminde ve Kasımında Türkiye'de dövize büyük bir hücum oldu. 30-35 günlük bir süre içinde 12 milyar USD dolayında bir dövizin dışarı kaçtığı hesaplanmaktadır. Merkez Bankasının döviz rezervleri açıkça ve zorlu bir biçimde düştü, erldl. Bu defa Türkiye'de ekonomiyi yöneten kişiler paniğe kapılıp, son derece yanlış yeni bir karar aldılar. Dışarıya kaçan dövizleri geri getirmek için devlet, borç faizlerlnl, o günlerde piyasada cari olan %92 oranından, evvela %146'ya, bir hafta sonra da %154'e çıkardılar.
Türkiye bir taraftan ihracatında büyük zararlara uğradı, Rus pazarını kaybetti, ithalatında ucuz Uzakdoğu mallannın hücumuna uğradı; bir taraftan da Türkiye 1998 sonunda ve 1999 yılında iç borçlanmalarını hep %154 faizle yapmak zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra Türkiye'nin çok yüksek faizli iç borç stokunun faizlerini ve vadesi gelen ana para taksitlerini ödeyemez hale dönmüştü. Gemi karaya oturmuştu; altı dibe vurmuştu. Türkiye 15-20 yıldır aktif bir ilişkide bulunmadığı IMF'ye yeniden başvurdu.

tü. Yönetim sorun çözmede acz içindeydi.

12 Eylül yönetimi kolaycı yolu seçti 50 milyon nüfusa kışla mantığını uygulamaya kalkıştı. Topyekûn gözaltı, sanık, zanlı ve suçlu takibine girişti. Böylesine büyük bir yığılma karşısında adalet işlemez hale gelince, hukuk ve insan hakları ihlalleri yaygınlaştı. Hiçbir suçu olmayan, onbinlerce insan gözaltına alınırken, potansiyel suçlu gibi görünebileceğini ve haksız tutuklama ve yargılamadan kaçınanların sayısı ise 100 binleri buluyordu. Yetkilerini kötüye kullanan sorumsuz görevlilerin de varlığı düşünülürse, böyle bir ortamda her türlü olasılık ve keyfi davranış mümkündü.

30 Aralık 1985 tarihinde Kenan Evren, Diyarbakır Dicle Üniversitesi Öğrenci Yurdu'nun açılış töreninde kafa karıştıran laflar ediyordu:

"Biz ihtilâl yapmadık. İhtilâl yapan liderler, kendinden evvelki yönetimde bulunanları ya hapse atarlar veya yurt dışına sürerler veya vururlar, öldürürler. Biz kimseye dokunmadık. Dokunmadık, çünkü istemedik; vatandaşlar arasında tekrar bölünmeler başlamasını, tekrar yaraların deşilmesini istemedik."

12 Eylülün sonrasının Başbakanı, daha sonra Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal ise 1 Eylül 1990 günü TBMM'nin yeni çalışma yılı nedeniyle yaptığı konuşmada şöyle diyordu: *"Geçen yıl Cumhurbaşkanlığı yemin töreninde yine yüce Meclisimizin önünde söylediğim gibi, üç temel hürriyetin geliştirilmesi ve korunmasıdır. Bu hürriyetler* ***düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti*** *ve* ***teşebbüs hürriyetleridir.*** *Bu hürriyetlerin uygar dünyanın önde gelen ülkeleri arasında layık olduğumuz yeri almamızın vazgeçilmez şartı olduğunu unutmamamız gerekir."*

Evren'in ve Özal'ın bu açıklamaları gerçeği yansıtıyor mu?

1980-1990 arasındaki yönetimlerin antidemokratik ve çağdaş hukuk anlayışıyla bağdaşmayan dramatik uygulama ve rakamlar:

İlk Aşamada: Darbenin hemen sonrasından Milli Güvenlik Konseyi'nin yönetimde kaldığı süre içinde 626 yasa yaptı. Bu yasaların bir bölümü demokratik yaşamı ilgilendiren önemli konulara ilişkindir. Bu dönemde salt 1402 sayılı sıkıyönetim yasası 15 kez değiştirildi. Başta anayasa olmak üzere, Siyasal Partiler Yasası, Sendikalar Yasası, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasası, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası, Dernekler Yasası, Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasası, YÖK Yasası ve daha adını saymadığımız birçok temel yasa, oldukça antidemokratik içerikle donatılarak yürürlüğe konuldu. Anayasaya konulan bir geçici maddeyle de bu yasalara karşı anayasa yargısı yolu kapatıldı. **Böylece Milli Güven**

Ilk Konseyl'nce yapılan yasalar, anayasa düzeyine yükseltildi.

27 Ekim 1980 tarihinde çıkarılan **"Anayasa Düzeni Hakkında Kanun", askeri rejimin hukuka yaklaşımını gösteren iyi bir örnektir.** Bu yasa hükümlerine göre Milli Güvenlik Konseyi'nce çıkarılan bildiri, karar ve yasaların anayasaya aykırılığı öne sürülemeyecek, bunların Anayasa hükümlerine uymayanları anayasa değişikliği olarak, yasalara uymayanları yasa değişikliği olarak yürürlüğe girecekti. Darbe yapanların hukuk mantığı buydu.

Kenan Evren'den 1961 anayasasına veryansın: *"Muayyen bir zümrenin menfaatini koruyan bir anayasa hazırlanamaz. Eski anayasa işte o gibi zümrelere fırsat veren bir anayasaydı. Benim gibi çok kişinin kanaati de bu. Eğer o zümrelere bu fırsatı tanımasaydı, o örgütler, o dernekler, o sendikalar rahatlıkla o eylemlere girişemezdi. Aslolan ülkenin bütünlüğü, ülkenin tamamının huzur ve güvene kavuşmasıdır."*(10)

Evren'e göre yasakçılıkla huzur ve güven sağlanacaktı. Demokrasiye ve her biri anayasal kurumlar olması gereken sivil toplum örgütlerinin özgür faaliyetlerine gerek yoktu.(11)

Devlet arşivlerindeki bilgilere göre, 12 Eylül sonrasına ait Evren+Özal döneminin 10. yılına ait tablo şöyledir:(12)

- Gözaltına alınan insan sayısı	650.000
- Fişlenen insan sayısı	1.683.000
- Açılan dava sayısı	210.000
- Sıkıyönetim mahkemesinde yargılananlar	230.000
- Bunlardan 141-142-193. maddeden olanlar	71.000
- Sivil mahkemelerde dava sayısı (1980-88)	9.508
- Sivil mahkemelerde yargılananların sayısı	14.555
- Yargılanan 'örgüt üyesi' sayısı	98.404
- Hüküm giyen 'örgüt üyesi' sayısı	21.764
- 'Yurda dön' çağrısı yapılanların sayısı	29.000
- Vatandaşlıktan çıkarılanların sayısı	14.000
- Pasaport verilmeyenlerin sayısı	388.000
- Faaliyetten men edilen dernek sayısı	23.700
- Toplam 644 cezaevindeki tutuklu-hükümlü sayısı	52.000

Gözaltında veya hapishanede ölenlerle ilgili rakamlar:

- Toplam ölü sayısı	229
- Kuşkulu ölüm	144

(10) 14 Nisan 1986'da Rize'de basın mensuplarına yaptığı konuşmada.
(11) "TC Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri", 9 Kasım 1985-9 Kasım 1986, TBMM Basımevi, 1986, Ankara, s.139.
(12) Cüneyt Arcayürek, "Kriz Doğuran Savaş", Bilgi Yay., İstanbul, 2001, s.35-39.

- Açlık grevinde ölen 14
- 'Kaçarken' vurulan 16
- 'Çatışmada' öldürülen 74
- Doğal ölüm raporu verilenler 73
- 'İntihar ettiği' bildirilen 43
- 'Nedeni belirsiz' ölümler 2
- İşkence sonucu öldürülenler (İHD verilerine göre) 171
- Açılan işkence soruşturması veya davası (1982-88) 6.470
- İşkence yaptıkları suçlamasıyla yargılanan güvenlik görevlisi sayısı 9.962
- Hüküm giyen güvenlik görevlisi sayısı 544
- Yalnızca 1981 yılı Nisan-Mayıs aylarında ödüllendirilen güvenlik görevlisi sayısı 1.002

(NOT: "Niye cop sokalım, elimizde taş gibi oğlanlar var." -Turgut Sunalp-)

402 sayılı sıkıyönetim yasası uygulama sonuçları:

- Cezaevlerindeki gazetecilerin aldığı cezaların toplamı 3.315 yıl 3 ay.
- İstanbul gazetelerinin yayın yapamadıkları gün sayısı 300
- Gazetecilere istenilen hapis cezası 4.000 yıl
- Cezalandırılması istenen gazeteci sayısı 400
- Silahlı saldırıda öldürülen gazeteci sayısı 3
- Cezaevlerindeki gazeteci sayısı 31
- Polisçe aranılan gıyabi tutuklu gazeteci sayısı 13
- Yalnızca 1989'da 16 günlük gazete aleyhine açılan dava sayısı 394
- Tazminat davalarının sayısı 211
- İstenilen tazminat miktarı (TL) 12.848.000.00
- Yakılarak yok edilen gazete, dergi kitap miktarı (ton) 39
- Yok edilmek üzere depolarda bekletilen yayın miktarı (ton) 40
- Basın özgürlüğünü kısıtlayan yasa sayısı 151
- Yasaklanan yayın sayısı 927
- Yasaklanan film sayısı 189
- Kağıt fiyatlarının artış oranı (kat) 13.000

12 Eylülde idam:

- İdamı istenen insan sayısı 7.000
- Ölüm cezası verilen 517

- Askeri Yargıtay'ın onayladığı 124
- Dosyası Meclis'te bulunan 259
- İnfaz edilen 50
- İnfaz edilen sol görüşlü 18
- İnfaz edilen sağ görüşlü 8
- İnfaz edilen ayrılıkçı Ermeni 1
- Adi suçlar 23

(Yaşı küçük olanlar yaşları büyütülerek idam edildi. Mezarları kayıp, son mektupları ailelerine verilmedi.)

1980-1985 yılları arasında verilen cezalar:

- 22.912 kişiye	0-1 yıl
- 10.784 kişiye	1-5 yıl
- 6.186 kişiye	5-10 yıl
- 2.396 kişiye	10-20 yıl
- 939 kişiye	20 yılın üstünde
- 630 kişiye	müebbet
- 420 kişiye	ölüm cezası

12 Eylül Sonrası Çalışma Yaşamı:
C.Bayar *"Grev yasal zorbalıktır."* demeniş miydi?

24 Ocak kararları açıklandıktan sonra OECD Türkiye Masası Şefi **Alfred Kuhn**, ***"Ücretler mutlaka dondurulmalıdır."*** demişti. Gerçekte çalışma yaşamına ve emek sömürüsüne yönelik söylem ve girişimler 1950 sonrasındaki Demokrat Parti iktidarının serbest piyasa ekonomisi anlayışıyla ortaya çıkmıştı.

Celal Bayar'a göre "devletin, hükümet gibi yürütme organı, adalet cihazı gibi yargı organları varken, işçi-işveren dediğimiz insanların örgüt halinde, kendi aralarında kıyasıya hesaplaşmasını kabul etmesi aslında, devlete vücut veren ana fikirlere ters düşer. Çünkü **grev yasal zorbalıktan başka bir şey değildir."** Ayrıca "emek piyasasının denetleme dışında kalmış" olmasından yakınan Bayar, emeğin "Maliyetin en önemli unsurlarının başında" geldiğini, yüksek ücretin "dış mallara rekabeti zorlaştırabileceğini" yazmıştı. (C.Bayar'ın "Atatürk Metodolojisi" adlı yazısından.)

12 Eylüle giden süreçte sendikal mücadeleyi etkisizleştirmenin, toplu sözleşmeleri çıkmaza sokarak işçilerin ekonomik mücadelesini geriletmenin, sol yönetimli sendikalara güçlükler çıkararak işçi tabanı ile yönetimin bağlarını koparmanın aracı olmuştur. Ayrıca, ekonomik modelin uygulanabilmesi, düşük ücretleri ve otoriter bir disiplinle çalışmayı gerekli hale getirdiğinden, 1980 Ocak ayından Eylüle kadar, "milli güvenlik ve memleket sağlığı" gerekçesiyle 133.000 işçiyi kapsayan 77 grev ertelemesine, hükümet tarafından karar verilmiştir. **TÜSİAD'a göre:**

"Toplu sözleşmelerde ücret artışlarının en alt düzeyde tutulması, enflasyonun etkisini en aza indirmek için zorunludur."

24 Ocakta bazı uygulamaları yürürlüğe konulan sermaye birikimi modelinin işlerliği açısından, ücret, kıdem tazminatı gibi işçiye yapılan ödemelerin en alt düzeye indirilmesini isteyen serbest piyasa yanlısı, sözde liberal işveren kesimi devletin müdahalesini talep etmektedir.(13)

TÜSİAD'ın ekonomik program oluşturup, üyeleri aracılığıyla uygulamaya koyduğu 12 Eylül askeri yönetiminde diğer ortağın **Türk-İş** üst yönetimi olduğu açıktır. Türk-İş'in, bilgi destek ve bizzat uygulayıcılığı ile 1980'de 5.721.074 olan sendikalı işçi sayısı, 1985'te 1.711.524'e düştü. **İşgücünün değerinin inanılmaz boyutlarda ucuzlatıldığı** Türkiye'de, Türk-İş'in ortak sorumluluğu kapsamında 1979'da 8.4 Dolara kadar çıkan günlük ücret, 1985'te 2.8 Dolara düştü. Bu tarihlerde ortalama saat ücreti 40 sent olan Türk işçisine göre, Amsterdam'da bir işçi 6, Atina4da 3.1, Şikago'da 11.2, Hong Kong'da 3.1 Dolar karşılığında çalışıyordu.(14)

12 Eylül darbecileri TÜSİAD-Türk İş koalisyonu, grevleri yasaklamanın, sendikal faaliyeti durdurmanın yanı sıra, anti-sendikal bir düzen oluşturmak için, 1982 Anayasası'nda da bazı hükümler tespit etti. Çalışma hayatı ve anti-sendikal düzenle ilgili konularda TİSK önerileri 1982 Anayasası'na kaynaklık etti. Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı çalışma hayatıyla ilgili taslak TİSK Genel Sekreteri ve Anayasa Komisyonu üyesi Rafet İbrahimoğlu tarafından hazırlandı ve MGK'nın birkaç düzeltmesinden sonra kabul edildi. Bu hükümlere göre hak grevi, siyasi amaçlı grev, dayanışma grevi, genel grev yasaktır.(15)

- 1980'de sendikalı işçi sayısı	5.721.074
- 1985'te sendikalı işçi sayısı	1.711.524
- 1979'da işçinin günlük ücreti	8.4 dolar
- 1985'te işçinin günlük ücreti	4 dolar

(13) Alparslan Işıklı, "Emek ve Sendikalaşma. Geçiş Süreci İçinde, s.338.
Türk-İş'in askeri yönetimindeki durumunu netleştirmek açısından dış ilişkileri ile ilgili şu asgari bilgiler önemlidir. 1960-1970 yılları arasında ABD hükümetinin organları ve bazı Amerikan sendikalarıyla yoğun bir ilişkiye giren Türk-İş'in, yalnızca AID (Agency For International Development) kanalıyla sağladığı Amerikan kaynaklı mali yardımların tutarı, aynı dönemdeki (1960-1970) toplam aidat hasılasına eşittir. (AID kanalıyla sağlanan para, 13.447.614,03 TL, toplam aidat geliri 13.544.926,65 TL) Türk-İş yöneticilerine eğitim vs. adı altında sağlanan Amerika'ya "ziyaret" imkânlarının yanında, Latin Amerika darbelerinin vazgeçilmez kuruluşu AIFLD (Amerikan Institute For Free Labor Development) ve AFL-CTO'ya bağlı AAFLI (Aslan-American Free Labor Instutite) ile Türk-İş'in yoğun bir bağlantı içinde oldukları ve bu kuruluşlann CIA ile ilişkileri bilinmektedir. (A.Işıklı, a.g.e.)
(14) Suat Parlar, "Silahlı Bürokrasi'nin Ekonomi Politiği", Mephisto, 2005, s.156, 157.
(15) Suat Parlar, a.g.e., s.161, 162.

Dövlz Kuru 1 Dolar:

- 23 Ocak 1980	47.10 TL
- 24 Ocak 1980	70TL
- 11 Ekim 1980	82.70 TL
- 27 Ocak 1981	91.90 TL
- 6 Mayıs 1981	100.45 TL
- 24 Aralık 1981	130.35 TL
- 1 Ekim 1997	174.450 TL

Dış borçlar:

- 1979	14.2 milyar dolar
- 1980	16.2 milyar dolar
- 1981	16.8 milyar dolar
- 1982	17.6 milyar dolar
- 1983	18.4 milyar dolar
- 1984	21.3 milyar dolar
- 1985	25.3 milyar dolar
- 1986	31.2 milyar dolar
- 1987	36 milyar dolar

Arkalarında Ne Bıraktılar?

Aradan 9 yılı aşan bir zaman geçti. Evvela Evren, ardından 4 Konsey üyesi makamlarını bırakıp gittiler. Arkalannda %100'e varan bir enflasyon, 50 milyar dolar dış borç, 30 trilyon iç borç, %22'ye varan işsizlik, had safhaya varan dengesiz bir gelir dağılımı, allak bullak olmuş bir siyasi ortam, çarpık bir rejimin açık göstergesi; %21.75'lik bir millet oyuna dayanan ve fakat TBMM'nde %65 oranında sandalyeyi işgal eden şenlik bir iktidar ve de artık milletin %21.75'lik desteğine sahip olmayan bir grubun seçtiği bir Cumhurbaşkanını bırakıp gittiler.(16)

- Türkiye'de kişi başına düşen ulusal gelir **1980'de 1540 Dolarken 1984'te 1000 Doların altına inmiştir**.
- **Eğitim harcamalarının 1979'da genel bütçe içindeki payı %11.2'yken 1985'te %8.8**'dir.
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın bütçedeki payı aynı dönem içinde %4.2'den %2.5'e düşmüştür. (Bütçe Gerekçesi 84,85. Maliye Bakanlığı. Ankara. 1984)
- 1980-83 döneminde psikiyatri kliniklerine başvuranların sayısı %44.69 oranında artış göstermiştir.

(16) Demirel, darbenin 10. yılında görüşlerini yansıttığı 12 Eylül analizi. Nakleden Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s.47.

• 24 Temmuz 1984'te Cumhuriyet gazetesine demeç veren Bakırköy Hastanesi Başhekimi: **Alkolik sayısı 4 kat arttı** demiştir.

• Veteriner Hekimleri Odası'nın 3.7.1982 tarihli açıklamasına göre, **kişi başına et tüketimi 1940'ların altına düşmüştür.**

• Otoriter "hız"la uygulamaya konulan ekonomik modelin bir başka boyutu ise oldukça çarpıcıdır.

• 1980-1983 boyunca 117 şirkete sahip **Koç Holding'in 1980 sabit fiyatlarıyla geliri 163.7 milyardan 407 milyara, 90 şirketli Sabancı Holding'in geliri 184.8 milyardan 308 milyara ve 50 şirketli Çukurova Holding'in geliri 88.2 milyardan, 203 milyara yükselmiştir.**

• Türkiye'nin tüm muhalif direnç noktalarının kırılarak tekelli bir ekonomi ve toplum yapısına sürüklenmesi 12 Eylül döneminde açıklık kazandı. Bu açıklık 12 Eylüle bir hafta kala TÜSİAD'ın yayınladığı rapor okunursa daha iyi anlaşılır. "Özgürlük kutsaldır" diyerek manifestolarını açıklayan TÜSİAD'cılar sanayiden, bankacılığa, armatörlüğe kadar her sektörün güçlü işadamlarından oluşmaktaydı. Yüz büyük sanayii kuruluşunda TÜSİAD üyelerinin üretim ve istihdamdaki payı %80'i bulmaktadır. 200 büyük sanayii kuruluşu listesinde ise TÜSİAD, kendi üyesi olan Turgut Özal'ı ekonomik bürokraside, "demokratik denge" ve hukuk devleti anlayışını reddederek, karar merci haline getirmiş, bu anlamda **"12 Eylül" darbesini bütünleyen ve onun işlerlik koşullarını belirleyen bir darbe yapmıştır. 12 Eylül yönetimine TÜSİAD kurucusu Vehbi Koç tarafından verilen "Turgut Özal'ı değiştirmeyin" tavsiyesi** tutulacak, TÜSİAD üyesi Özal 12 Eylülün koşullarında tekelci sermayenin programını uygulayacaktır.(17)

"Daha doğrusu tüm Türkiye cezalandırılmıştır..."

Özal'ın 1 Eylül 1990'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında söylediği ***"düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyeti."*** gibi üç önemli özgürlüklerinin hiçbirinin gerçekleştiğini söylememiz mümkün değil. Bu sürecin devamında 2000'li yıllara gelindiğinde bu üç özgürlüğün tam anlamıyla yüze göze bulaştırıldığını, "hırsızlık ve arsızlığa" dönüştürüldüğünü göreceğiz.

Açıkcası 12 Eylülün kötü gidişe dur deme ve istikrar sağlama pahasına ortaya çıkan yukarıdaki tablo hiç de iç açıcı değil. Günümüzde ortalıkta boy gösteren yüksek makam ve mevkilere gelen, pek çoğu köşeyi dönen gerçek elebaşları olan bir avuç insan yerine, piyon gibi kullanılanlar ile daha doğrusu tüm Türkiye cezalandırılmıştır. 12 Eylül yönetiminin

(17) Suat Parlar, a.g.e., s.159.

en çok eleştirilen yanı da budur. Yani kışla mantığı işlemiş, bölükteki bir muzır yüzünden tüm bölüğe sürünme emri verilmiştir.

"Her şeyinizi piyasaya emanet edin, o gereğini yapar."

12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbenin kamuoyuna açıklanan gerekçesi, **"Giderek ülkeyi bölünmenin eşiğine getiren anarşi ortamına dur demek ve huzuru sağlamak"**tı. Askeri yönetim, başta Orta Doğu çoğrafyasında olmak üzere dünyadaki yeni düzenin ayak seslerini algılayabildiği ölçüde, uyum projelerini hayata geçirmeye başladı.

İşte 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'ye bu gözle bakmak çok önemli analiz imkânları sağlayacaktır. Dünyadaki sistemin dayattığı **"herşeyinizi piyasaya emanet edin, o gereğini yapar"** anlayışı, **"devletin küçültülmesi", "siyasi ve ekonomik liberalizm"** adı altında sunulmuştur.

Başka bir deyişle bu kamu gücünün etkinliğinin azaltılması ve küresel sermayenin yükselişiyle birlikte **"mafyanın meşrûlaşması"** demektir. Zaman içinde de mafya, devletleşecektir.

İşte sık sık bir devrim olarak nitelenen 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ve ardından gelen 12 Eylül askeri darbesi, ilk bakışta çelişkili gibi görünse de bu sürecin önünü açan iki temel operasyondur. **Türkiye'nin uluslararası sisteme tam uyumunun "teslimiyet"inin** sağlanması için atılan bu iki adımın getirdiği sosyal ve ekonomik felaketler ise artık saklanamayacak kadar gözler önündedir.

24 Ocak kararlarının üç önemli ismi vardır. Başbakan Süleyman Demirel, dönemin en kritik ekonomi bürokratı sayılan Turgut Özal ve yıl sonunda gerçekleşen darbenin başı olan Genelkurmay Başkanı Kenan Evren. Demirel'in, son derece devletçi bir yaklaşımla 24 Ocak kararlarına direndiği konusunda anlatılanlar doğru bile olsa, sonuçta dönemin imza sahibi başbakanı olarak yerini almıştır. Kaldı ki, tanımlamaya başladığımız sürecin Evren ve Özal'dan sonraki cumhurbaşkanı da kendisi olmuştur.

Burada, sürece direnen aktörlerden de söz etmek mümkün. Ancak genel seyir, Türkiye'nin önemli ölçüde **24 Ocak-12 Eylül penceresinden açılan rüzgarlara teslim olmak üzere** olduğunu gösteriyor.

Yalçın Küçük'ün de işaret ettiği gibi, 24 Ocak kararlarının anlamı çok açıktı. Türkiye ekonomisi, bundan sonra ulusal ve yönetilebilir bir ekonomi olmayacaktı. Yabancı paralar karşısında Türk lirasının, sanayi ürünleri karşısında tarım ürünleri fiyatlarının, kârlar karşısında işçi ücretlerinin serbest bırakılmasıydı.(18)

Bir kesim, "24 Ocak Kararlarını"; Yeni Dünya Düzeni'nin "Türkiye'nin kapılarını kırması"; 12 Eylül darbesini de, bu kararların uygulanması

(18) Nasuhi Güngör, "İpin Ucundakiler: Nesim Malki, Cavit Çağlar, Erol Evcil, Anka, s.15.

önünde engel durumundaki, "emek örgütlerinin yokedilmesi operasyonu" olduğunu söyledi. Diğer bir kesim ise 24 Ocak girişimini, Türkiye'nin dış dünyaya açılması ve çağı yakalaması için yapılan bir "devrim" olarak açıkladı. Uzlaşmaz niteliğiyle bu iki görüş, bugüne dek tartışıldı, tartışılmaya da devam ediyor.(19)

24 Ocak kararları alınırken, bu kararın mimarlarından biri, *"Biz doları 56 lira düzeyinde değerlendirebilirdik, ama kasten yüksek tuttuk ki, uzun zaman bir daha değişmesin."* Oysa bu demecin üzerinden daha 4 ay geçmeden mini devalüasyonlar başlamıştır. Bunların sonucu olarak paramız 24 Ocaktan bu yana dolara göre %82 oranında düşürülmüştür. Yani 24 Ocaktaki değer kaybının nominal olarak 2.5 katı bir değer yitirmesi... Bu çok açık gerçek 24 Ocakta beyan olunanlarla uygulananlar arasındaki farkı göstermeye yeter. Bir de şunu ekleyelim: Bu kadar devalüasyona karşın Türk Parası konvertibl olmaktan, 24 Ocaktaki kadar uzaktır.(20)

12 Eylül Askeri Yönetiminden Türk-İslâm Sentezine Destek

12 Eylül 1980 darbesinden sonra, dinin devlet ve toplum içindeki konumunu yükseltmek üzere yapılan bilinçli politik-ideolojik müdahaleler.

Türk-İslâm Sentezi, Türk sağının geleneksel iki kanadını (İslâmi ve ırkçı sağ) bir araya getirerek aralarındaki ayrımı ortadan kaldırma ve özellikle 1960'lardan itibaren güçlenmeye başlayan sol harekete karşı tek blok olarak ortaya çıkarma kaygısının bir sonucu olarak 1970'lerde gündeme getirilmişti. Bu kavramı 1970'te kurulmuş olan Aydınlar Ocağı, Türkiye için bir kültür çerçevesi oluşturmak amacıyla ısrarla savunuyordu.

12 Eylülde Aydınlar Ocağı'nın fikirlerini yaşama geçirdi. **Aydınlar Ocağı** üyeleri 12 Eylül döneminde YÖK, MEB ve Kültür Bakanlığı gibi kilit kurumlarda kadrolaşma olanağı buldular. Bu arada DPT Milli Kültür Komisyonu, 1983'te Türk toplumu için **"milli bir kültür" çerçevesi çizen bir rapor hazırladı**.Türk toplumu 1920'lerden başlayarak, giderek İslâmi bir toplum olmaktan çıkmıştır. Daha doğrusu çıkarılmıştır. İslâmiyet yansız devlet düzeninin temeli olarak değil, bir toplumsal ahlak sistemi olarak da dışlanmıştır. En başta Ziya Gökalp'in kuramlaştırdığı laiklik, Kemalistler tarafından daha da ileri götürülerek uygulamaya konmuştur. Belki de Kemalist "Altı Ok" içinde en devrimsel nitelik taşıyan ilke, laiklik ilkesidir.

Sonuçta toplumun geleneğindeki din ögesi yarım yüzyıllık bir süreç içinde ister istemez zayıflamış, ancak bir alt akıntı olarak sürmüştür. Sorunun daha önemli yanı, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, dinin devlet

(19) Metin Aydoğan, a.g.e., s.120.
(20) Arslan Başer Kafaoğlu, "24 Ocak Uygulamaları ve Bazı Gerçekler", 1984, s.75.

ve toplum içindeki konumunu yükseltmek üzere yapılmış olan bilinçli politik-ideolojik müdahaledir. Bir toplum projesi ve bir siyasi plan vardır.

Bu plan Türkiye'ye özgü de değildir. Amerikan sosyal bilimlerinde üretilen **"yeniden gelenekselleşme"** tezleri, daha doğrusu **"yeniden gelenekselleştirme"** ideolojisi, ABD güdümündeki Batı emperyalizminin nüfuz bölgesindeki Üçüncü Dünya ülkelerinde yürütülen politikaların rehberi olmuştur. Allah bilir popülarize edilerek **"örtülü operasyon"** talimnamelerine ve üst düzeydeki askeri danışmanların sözlü telkinlerine kadar girmiştir.(21)

Atatürkçülükten Laisizmden ve İrtica Tehdidinden Dem Vuran 12 Eylül Yönetiminin Carter Doktrini ve METO Projesi Güdümünde Geleneksel Dış Politikadan Çark Edişi "Ilımlı İslâma"(?) Yöneliş

Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden biri olan İran Şahı Rıza Pehlevi'yi kaybeden ABD, bir de meydana gelen boşluktan yararlanan SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine, gerek petrol kaynakları, gerek stratejik konumu dolayısıyla kendisi için yaşamsal önem taşıyan bölgeye ilişkin yeni bir teori geliştirmekte gecikmedi. "Yeşil Kuşak" olarak adlandırılan bu teoriye göre, **İran'ın "radikal İslâm" anlayışına alternatif olarak S.Arabistan merkezli "ılımlı İslâm"ı benimseyen ülkelere destek verilerek, SSCB'yi çevreleme politikası yürürlüğe konacaktı. Böyle hem SSCB çevrelenmiş olacak, hem de radikal İslâm'ın Orta Doğu'da yayılması önlenebilecekti.**(22)

Pakistan, S.Arabistan, Bahreyn, Umman, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye ve Mısır'ın içinde yer alacakları Yeşil Kuşak'ta Türkiye'nin stratejik önemi artmıştı; çünkü bölgede meydana gelebilecek bir istikrarsızlıkta ABD bu ülkedeki üsleri kullanmayı planlıyordu.

12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbenin nedenlerini incelerken iç koşullar kadar, uluslararası koşulların da etkili olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim, gerek üç yıl süren askeri yönetim, gerek 1983'te iktidara gelen darbenin sivil adamı **Özal liderliğindeki ANAP hükümetleri, içerde temel ideoloji olarak "denetim altındaki ılımlı" İslâm'ın gelişmesine olanak sağlarken, Türkiye'yi dış politikada Avrupa'dan uzaklaştıkça ABD'ye bağladılar ve Yeşil Kuşak ülkeleriyle ilişkilerini geliştirdiler.**

(21) Taha Parlar, "Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989". İletişim,1993, s.217.

(22) Günümüzde çok konuşulan ılımlı İslâm Büyük Orta Doğu Projesi (BOP), yeni olarak algılanmamalı. ABD'nin bölge politikaları Yahudi yurdu arayışları ardından 20. yüzyılın ilk çeyreğinden beri yoğun olarak sürdürülmekteydi. Türkiye 1950'den bu yana İsrail ile Müslüman Arap dünyası arasında sürekli çelişki içinde bırakılmıştır. Güncel BOP bu çelişkinin son aşamasıdır ve İslâmi hizaya getirilmesi gereken nihai hedef ülke Türkiye olarak görülmektedir.

12 Eylül döneminde başlayan siyasal yakınlaşma sürecinin arka planında Washington'da hazırlanan Körfez güvenliğinin sağlanması için askeri işbirliği amacının yattığı, Özal'ın başbakanlığı sırasında yaşanan gelişmelerle de açığa çıktı. Gerek SSCB'nin, gerek İran kaynaklı radikal İslâm'ın Körfez ülkelerinin kendilerini savunabilecekleri güçlü ve modern orduları bulunmuyordu. **ABD'nin doğrudan bu ülkelerin ordularını güçlendirmeye yönelik girişimde bulunmasının Moskova ve Tahran'ın tepkilerini çekeceği açıktı. İşte bu noktada Washington'un planlarına Türkiye dahil edildi.**

"Körfez ülkelerinin güvenliği Körfez ülkelerince sağlanmalıdır." diyen ve bölgeye müdahale için topraklarındaki üslerin ABD tarafından kullanılmasına izin vermeyeceklerini bildiren "milli egoizm" içindeki liderlerin siyasal hayattan uzaklaştırılmaları ve yerlerine "ittifak çıkarlarının korunmasının önemini kavrayabilen, istikrarlı" askerlerin gelmesi, ABD'nin işini kolaylaştırıyordu. 1980-83 döneminde Türkiye ile S.Arabistan ve Kuveyt arasında yapılan görüşmelerden sonra, üç alanda işbirliği konusunda anlaşma sağlandı: Askeri eğitim, askeri malzeme satımı ve ortak yatırım.

21-24 Şubat 1984'te Cumhurbaşkanı Evren'in **S.Arabistan ziyaretinden sonra** Riyad ile Ankara arasında savunma konusunda işbirliği arttı. İki ülke arasında imzalanan **"Askeri Eğitim, Öğretim, Geçici Görev Alanlarında Ortak İşbirliği Antlaşması"** iki ülkenin başta askeri öğrenci olmak üzere subay eğitiminde birbirlerine yardımcı olmaları, **Türk subaylarının yabancı dil öğrenmek amacıyla S.Arabistan'a gitmeleri, S.Arabistanlı subayların da Türk Harp Okullarında eğitim görmeleri, S.Arabistan'a istek üzerine Türk askeri uzman gönderilmesi, bazı askeri tesislerin kurulması veya modernizasyonu için özel bir yardım yapılması gibi konuları öngörüyordu.** Ayrıca, bu ziyaret sırasında iki ülke maliye bakanları arasında yapılan görüşmelerde, özel sektörlerce kurulacak **"Türk-Suudi Ortak Yatırım ve Ticaret Şirketi"** için hükümetlerin teşviklerinin sağlanması konusunda ilke anlaşmasına varıldığı gibi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar ile Suudi yetkililer arasında 18 yatırım projesi, yatınm finansman şirketi kurulması, ticaret hacminin artırılması ve inşaat sektörü konularında görüşmeler yapıldı. **Evren, ziyaretinin sonunda yaptığı açıklamada, S.Arabistan ve Türkiye'nin İslâm camiasının birer aktif üyeleri olduklarını belirterek, Türkiye'nin çok istediği Arap-İslâm birlik ve beraberliğinin henüz arzu edilen ölçüde sağlanamadığının. Türkiye'nin İslâm alemine, Arap kardeşlerine ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerine büyük önem verdiğinin altını çizerken, öne çıkardığı kavramlarla geleneksel Türk dış politikasındaki değişimi de gösteriyordu.**

Eylül 1984'te S.Arabistan askeri heyeti Türkiye'yi ziyaret etti. Bunun hemen ertesinde 1985'te de MKE ile S.Arabistan'ın ortaklaşa kimyevi

madde üretimi için bir anlaşmaya vardıklarını iddia eden haberler yabancı basında yer aldı. Söz konusu haberlere göre, ABD ve Federal Almanya da bu girişime katılacaklardı.(23)

Kasım 83 seçimlerinden sonra kurulan Özal hükümetinde Dışişleri Bakanlığına getirilen (Hataylı) Vahit Halefoğlu'nun çok iyi Arapça konuşması, aynı Ortadoğu politikasının sürdürüleceğinin adeta simgesel göstergesiydi. Özal döneminde S.Arabistan'ın Türk ekonomik yaşamındaki etkinliği giderek arttı.

Suudi Sermayesinin Türkiye'ye Girişi İçin Yasaların Sınırlayıcılığından Koruyacak Yapı Oluşturuluyor Faysal Finans Kurumu İle Al Baraka Türk Faaliyete Geçiyor

Özal hükümeti 14 Aralık 1983'te güvenoyu alır almaz iki konuda çabalarını yoğunlaştırdı: Yabancıların Türkiye'de mülk edinmelerini sağlayan yasa ve özel finans kuruluşlarıyla ilgili kararname. Daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilecek olan **yabancıların Türkiye'de mülk edinmesine izin veren yasadan yararlanan Arap petrol zenginleri Boğaziçi'nden mülkler satın almışlardı.** Özellikle "Sevda Tepesi" olayı da altında Türk basınında gündeme getirilen bu yasadan daha önemli sonuçlar doğuracak olan, Özal hükümetinin güvenoyu aldıktan 2 gün sonra 16 Aralıkta imzaladığı 83-7506 sayılı kararnameyle özel finans kurumlarının kuruluş, organ, faaliyet ve tasfiyelerine ilişkin esaslar ve

(23) Oysa 1958'de bunun tersi bir durum olmuştu. Talat Turhan,"27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye" adlı kitabında şöyle anlatır: "Acaba DP, gerçekte İslâmdan yana mıydı? 1958 yılında Lübnan'daki Müslümanlarla Hıristiyan Araplar arasında süregelen iç savaşta Demokrat Parti'nin Hıristiyanlara silah ve cephane yardımı yaptığını bu operasyona katılan Pilot Yüzbaşı Hüseyin Avni Güler'den öğrendiğimde şaşırmıştım. Tüm uğraşıma karşın medyaya konuyu yansıtamadım. Güler'den yaşadığı bu tarihsel olayı bir mektupla bildirmesini rica ettim: '... 1958 yılında Lübnan'da iç savaş başlamıştı. Müslüman Araplarla, Hıristiyan Araplar zaman zaman bu ülkede çatıştıkları için ve ABD de Hıristiyan Araplardan yana olduğu için Türkiye'de Amerika'nın kararı ile bu ülkeye silah verme kararı almıştı. Celal Bayar-Adnan Menderes yönetimindeki Türkiye'de halkın, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetin haberi olmadan Bayar-Menderes-Zorlu ekibinin gizli kararı ile Amerika'nın bu emri uygulanmıştır. Ben Ankara Etimesgut'ta 12'nci Hava Ulaştırma Üssünde görevli Hv.Uçucu Seyrüseferl Yzb. rütbesinde bulunmaktaydım. Bahis konusu bu askeri silah ve malzemeler üssümüzdeki C-47 Dakota uçakları ile Lübnan'ın Beyrut üssüne taşındı. Uçaklanmız Etimesgut'ta yüklenirken, ilk sortilerde Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu nezaret ediyordu ve kararı halktan gizlemek için geceleri uçuyorduk. Mart ayının kötü hava şartlarında ve korsan uçuş olarak görev yapıyorduk. Her uçak iki ton kadar yükü ile Beyrut havaalanına iniyor, yükümüzü Lübnanlılar boşaltırken ve yakıt ikmali alırken, Türk düşmanı Ermenilerin sabotajı için uçak başından ayrılmıyorduk. 1958'deki bu savaşta, egemen güçler tarafından Lübnan halkı zaman zaman bu durumlara düşürülüyordu. DP hükümetleri kendisini milliyetçi ve muhafazakâr, hatta mukaddesatçı olarak millete takdim ettiği halde nasıl oluyor da Müslümanların öldürülmesi için Hıristiyanlara silah veriyordu?"

usullerin Merkez Bankası'nın görüşü alınarak Başbakanlıkça düzenlenmesi ve 13'üncü maddeyle bu kurumların tasfiye karar ve işlemlerinde Türk Ticaret Yasası ile İcra ve İflas Yasasının uygulanmayacağının belirtilmesiydi. Bu kararname, 5 Ağustos 1984 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan ve Faysal Finans Kurumu ile Al Baraka Türk Özel Finans Kurumunun kurulduğunu bildiren Bakanlar Kurulu kararıyla birlikte düşünüldüğünde, Suudi sermayesinin Türkiye'ye girerken kendisini yasaların sınırlayıcılığından koruyacak yapının oluşturulmasını beklediği görülecektir.

Bu finans kurumlarının ortaklarından bir bölümünün Arap, diğer bölümünün de kardeşi Korkut Özal dahil olmak üzere Başbakanın yakın çevresinde yeralan kişiler olduğu hatırlandığında, Suudi sermayesinin sadece Türk ekonomi hayatını değil, Türk siyasal yaşamını etkilediği de düşünülebilir.

İslâm Konferansı Örgütüyle (İKÖ) İlişkiler Altı Çizilmiş Paragraflar ve Çekincelerle Sürdürülüyor

Konferansın Sonuç Bildirgesinde Yeralan *"İslâm Ümmeti"* Türkiye'nin Laiklik İlkesiyle Çelişiyordu

1980'lerde Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesine paralel olarak İKÖ içindeki faaliyetleri de artmıştır. 25-28 Ocak 1981'de Mekke ve Taif'te yapılan 3'üncü İslâm Zirve Konferansına Türkiye ilk kez eşit düzeyde **Başbakan Ulusu** başkanlığındaki bir heyetle katıldı. Konferanstan sonra yayınlanan bildiride "*İslâm ümmeti*" deyiminin kullanılması ve "*İslâm'a ve İslâm ilke ve değerlerine, bir yaşam biçimi olarak, kesinlikle bağlı kalınmasının, Müslümanların karşılaştıkları tehlikelere karşı en önemli kalkan olduğu*"nun belirtilmesi, bu bildiriye katılan **Türkiye'nin laiklik ilkesiyle çelişiyordu**; ama Türk heyeti konferansta Ulusu'nun yaptığı konuşmada Türkiye'nin laik bir devlet olduğunu ve dış politikasını bu ilkenin gereklerine uygun olarak yürüteceğinin altının çizilmiş olmasının bu çelişkiyi ortadan kaldırdığı görüşündeydi. İsrail'le ilişkilerin kesilmesi ve İslâm Adalet Divanı kurulması kararlarına karşı da Türkiye örgüte üye olurken koyduğu genel çekinceyi ileri sürüyordu.

Mekke toplantısında en önemli gelişme Kıbrıs konusunda yaşandı. Daha önce gözlemci sıfatıyla ve "Kıbrıs Müslüman Türk Topluluğu" olarak İKÖ toplantılarına katılması kararlaştırılmış olan Denktaş başkanlığındaki Kıbrıs Türk heyeti, ilk kez bu konferansta "Kıbrıs Türk Devleti" tabelası arkasına oturdu ve bu sıfat konferans belgelerine geçti. 5-11 Aralık 1983'te Dakka'daki dışişleri bakanları toplantısında, Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığının kabul edilmesi, Kıbrıs konusunda İKÖ'nün olumlu tutumunu sürdürdüğü izlenimini verse de, **örgüt üyesi devletlerin hiçbirinin KKTC'yi tanı-**

maması örgütle ilişkilerini geliştiren Türkiye için bir hayal kırıklığıydı.

16-18 Ocak 1984'te Kazablanka'da yapılan 4.İslâm Zirve Konferansına Türkiye cumhurbaşkanı düzeyinde katılarak örgüte verdiği önemi göstermiş oldu. İslâm ülkeleri Türkiye'nin bu tavrını yanıtsız bırakmadılar; Cumhurbaşkanı Evren Konferans başkan yardımcılığına seçildiği gibi, üç sürekli komiteden biri olan Ekonomi ve Ticari İşbirliği Sürekli Komitesi başkanlığına da getirildi. Komite ilk toplantısını 14 Kasımda Evren'in başkanlığında İstanbul'da yaptı.

Türkiye Arap devletleriyle ilişkilerini geliştirdikçe ve İKÖ içinde daha aktif bir politika izledikçe, bu örgütü kendi dış politika sorunlarında destek sağlayabileceği bir platform olarak yönlendirmeyi düşündü. Hemen hemen tüm zirvelerde ve dışişleri bakanları toplantılarında Kıbrıs sorununu gündeme getiren KKTC'nin üye devletlerce tanınması çağrısında bulundu, 1986'dan başlayarak da **Bulgaristan'daki Türklerin durumuyla ilgili İKÖ'yü harekete geçirmeye çalıştı ama iki konuda da beklediği desteği alamadı.**

Atatürkçülük Görünümü Altında İslâmcılık Ögesi

12 Eylül yönetiminin bir oldu bittiyle kurduğu Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu'nun(24) Haziran 1986'da toplanarak bir rapor benimsemesiydi. Toplantıya Cumhurbaşkanı **Evren, Başbakan Özal, Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ, YÖK Başkanı İhsan Doğramacı ve Yüksek Kurul üyeleri katıldı. Burada "kültür unsurlarının ve kültür politikasının tespitinde uygulanacak yöntem ve sorumluluklar"** başlıklı rapor görüşülerek bir milli kültür politikası belirlendi.

Buna göre İslâm olmadan Türklerin kimliklerini korumaları mümkün olmadığı gibi, Türklere en uygun din İslâm'dı. Tarihsel süreç içinde ekonomik ve toplumsal gelişmeler doğrultusunda evrilen kültür anlayışı reddedilerek değişmeyen bir kültürel "öz"ün bulunduğu ve bunun her zaman korunması gerektiği söylenmekteydi. Bu işlevi de devlet yerine getirecek ve **"milli kültür"** devlet eliyle yaygınlaştırılacaktı.

İç ve dış siyasal koşullarının da etkisiyle **"İslâm"** ögesine giderek daha verilmeye başlandı. Atatürkçülükle görünürde de olsa bağdaştırma,

(24) **Atatürk'ün Vasiyetnamesi Nasıl Değişti?**

12 Eylül yönetimi, Atatürk'ün adının çok sık telaffuz edildiği bu dönemde **Türk Dil Kurumu (TDK)** ve **Türk Tarih Kurumu (TTK)**'nun özerkliğine son vererek **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunu** (AKDTYK) kurdular. Böylece Atatürk'ün vasiyetnamesini de değiştirmiş oldu. Çünkü Atatürk, sahip bulunduğu Türkiye İş Bankası kurucu hisse senetlerinin nemalarını (getirilerini) TDK ve TTK'ya bırakmıştı ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Genel Sekreterliği, Banka'nın 1981'deki sermaye artırımı sırasında bu iki kurumun yeni kurucu hisse almasına izin vermediği için, Banka'daki Atatürk hisseleri %27.57'den binde 3'e düşmüştü. AKDTYK'ye verilen görev, toplumdaki boşluğun Türk-İslâm Senteziyle doldurulmasıydı.

daha doğrusu **Atatürkçülük görünümü altında İslâmcılık öğesini ön plana çıkarma çabasına girilmiş ve Atatürkçülüğün bu sentezi ileriye götürmeyi hedeflediği de yazılmaya başlanmıştı. Böylelikle laiklik anlayışı da sulandırılıyordu.**

Türk-İslâm Sentezi, Özal iktidarı döneminde de gündemde kalmayı sürdürdü ve bu yöndeki kadrolaşma ve uygulamalar devam etti.

1980 sonrası yıllar iç göçün, yeni kentler ortaya çıkaracak yoğunlukta yaşandığı yıllar olur. Bu yoğun göçü karşılayacak hiçbir sosyal yardım sistemi kurulamaz. Kentlerin kıyılarına, kenarlarına sığınan milyonlar yaşadıkları adaletsizlik ve sahipsizliğin de etkileriyle, neredeyse siyasal islâmın arka bahçesi olurlar.

Yönetim sosyal sorumluluklarını hatırlamaz bile. Kurması gereken sosyal yardım sistemlerinin rolünü siyasal İslâmcıların üstlenmesine sessiz kalır. Sosyal devlet ilkesinden bilinçli bir şekilde uzaklaşır. Devletin din eğitimi yapması, Anayasal zorunluluk haline getirilir. Yurt dışı etkinliklerinde imamların maaşlarının ödenmesi için, amacını tüm dünyaya şeriat yaymak olarak belirleyen "Rabıta" ile üstü örtülü mali bağlar kurulur. Böylece siyasal islâm konusunda uluslararası örgütlerle işbirliği gerçekleştirilir.

Devlet Başkanı Kenan Evren kalabalıklara hitap ederken sık sık ayet ve hadislere başvurur. YÖK Yasası çıkarılır.

Cumhuriyet tarihinde ilk kez İmam Hatip Okullarındaki din öğrenimi, meslek eğitimi kolmaktan çıkarılır. Bu okullardan mezun olanların İlahiyat Fakülteleri dışındaki yüksek öğrenim kurumlarına girmelerine olanak sağlanır.

(Tevhid-i Tedrisat) Öğretim Birliği Devrimi rafa kaldırılmıştır.

12 Eylül 1980 sonrasında 24 Ocak Koalisyonunun yarattığı ve günümüze kadar ulaşan süreç nasıl işledi, neler oldu?(25)

---

(25) • 1983't Refah Partisi kurulur. Erbakan 1987'de siyasi yasakların kalkmasıyla, partinin başına geçer.

• 1991 seçimlerinde RP meclise girer. Güçlenmiş olan siyasal islâm devletle bütünleşmiş bir biçimde siyaset sahnesinde boy gösterir.

• 2 Temmuz 1993'te Sivas Katliamı yaşanır. Şeriat sloganları arasında **Madımak Oteli** ateşe verilir. 37 kişinin can verdiği, devlete karşı şeriatçı kalkışma olarak nitelenen olayla ilgili olarak başlayan yargılamada, Şevket Kazan sanıkların avukatıdır.

• 27 Mart 1994 yerel seçimleriyle RP'nin yükselişi devam eder. 22 ilde belediyeler, Ankara ve İstanbul'da anakent belediyeleri tüm olanaklarıyla RP'nin elindedir. Bu belediyelerin alınması iktidar yolundaki önemli kilometre taşlarıdır.

• Erbakan: "Refah iktidara gelecek. Sorun ne? Geçiş dönemi sert mi olcak, yumuşak mı olacak? Kansız mı olacak? Kanlı mı olacak? 60 milyon buna karar verecek"der.

• 1995 genel seçimleri sonrasında 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle açığa çıkan Türkiye'de "din kurallarına dayalı devlet kurma özlemi, demokrasiyi rafa kaldırma niyeti" **Tansu Çiller**'in yardımıyla iktidara gelir. İslâmi hareket sistem içi yöntem-

ler üretmeye çalışır. Uluslararası islâmi dayanışmalar ve dış ülkelerdeki krizler (örn: Bosna-Hersek'te Müslümanlara karşı uygulanan katliamlar) halkı mobilize etmek için kullanılır.

DYP, RP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Erbakan ilk resmi ziyareti İran'a yapar. Taksim camii, tarikat şeyhlerine yemek verme, türban tartışmaları, cami ve sokak ve üniversiteler de eylemler, gösteriler baş gösterir.

Bu dönemde yapılan özelliştirmelerden islâmcı holdingler en büyük payları alırlar. Örneğin, PETLAS. KOMBASSAN'a yarı fiyatına satılır. Faizsiz çalışan özel finans kuruluşlarına altı ay içinde aracı kurum kurma ve alım satım ithali konusunda izin sağlanır. İslâmi sermayenin finans piyasasında gelişmesi için arka arkaya yeni kapılar açılır.

• RP, hakkında yolsuzluk iddiaları bulunan Çiller'i aklar.

• Ülkenin çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen eylemlerde ve gösterilerde çok sayıda kişi gözaltına alınır. Bu olayların en büyüğü Malatya'da yaşanır. Cuma namazı çıkışında polisle, üç bin kişi çatışır. 231 kişi gözaltına alınır.

• 31 Ocak 1997'de Sincan'da düzenlenen **Kudüs gecesinde** yapılan konuşmalar ve sergilenen oyun toplumdaki huzursuzluğu tırmandırı. CHP bu gelişmelere demokratik bir tepki koyar ve **Sincan**'da miting yapar.

• Yargılanan belediye başkanı **Bekir Yıldız** "laiklere şeriat enjekte edilecek" der, Türkiye'yi terk ederek, Bulgaristan'da izini kaybettirir. Hükümetin Adalet Bakanı **Şevket Kazan**, Bekir Yıldız'ı tutukluyken ziyaret eder. Bu arada Türkiye yeni bir kavram kazanır. **Fetullah Gülen** övgüsüyle daha da netleşen bu kavram "inançlara saygılı laikliktir."

• Aydınlık için bir dakika karanlık eylemine milyonlarca yurttaş katılır. Hükümet ortağı Refah Partisi yetkilileri bu büyük tepkiyi ***"Mum söndü oynuyorlar."*** diye tarif eder.

• **Aczmendi** tarikatıyla ilgili kamuoyuna yansıyan görüntüler toplumun rahatsızlığını tırmandırır.

• Şubat 1997 İran İslâm Cumhuriyeti uluslararası ilişkiler ve hukuk işlerinden sorumlu Dışişleri Bakanı Vekili "İslâmi düzenin İran'a ithal yoluyla geldiğini, isiâmi düzenin demokrasi yoluyla da gelebileceğini" söyleyerek Refah'ın seçim başarısından sözeder.

• Refah Partisi'nin milletvekili **Şevket Yılmaz** "Allah'ın size soracağı soru şöyle; küfür düzeninde İslâm devleti olsun diye niye çalışmadın?"

• **Hasan Hüseyin Ceylan** "Bu vatan bizimdir, rejim bizim değildir kardeşlerim. Rejim ve Kemalizm başkalarınındır. Türkiye yıkılacak beylar. 'Türkiye Cezayir olur mu?' diyorlar. Orada %81 nasıl olmuşsa, -%20 falan değil-, %81'lere ulaşacağız.

• Kayseri Belediye Başkanı **Şükrü Karatepe** "Bu düzen değişmeli, bekledik, biraz daha bekleyeceğiz. Gün ola harman ola. Müslümanlar içlerindeki hırsı, kini eksik etmesin."

• Ş.Urfa Belediye Başkanı **Çelik** "Ben kan dökülmesini istiyorum. Demokrasi böyle gelecek, fıstık gibi olacak." der ve benzeri sesler, sözler yükselmeye devam eder.

28 Şubat 1997'de, 28 Şubat bildirisi yayınlanır.

Hükümet değişir. ANASOL azınlık hükümeti kurulur.

16 Ocak 1998'de Refah Partisi kapatılır. Anayasa Mahkemesi'nin gerekçesi; "Devletin siyasi, hukuki, iktisadi temel nizamlarını dini esaslara göre değiştimek amacıyla anayasal düzeni yıkmaya teşebbüs etmektir." **Fazilet Partisi** kurulur. Erbakan yasaklıdır. **Recai Kutan** Fazilet Partisi genel başkanı olur.

Ecevit-Fettullah Gülen görüşmesi gerçekleşir.

"Kimler nerede hata yaptı?" sorusunun bir tek yanıtı var: 12 Eylül yönetimi.

Türkiye'nin bir dönüm noktası olan 12 Eylül, en çok araştırılan, tartışılan ve çok farklı yorumları yapılan bir süreçtir. Aşağıda bu süreci içinde yaşayan ve sorumlu mevkilerde olan kimi bürokrat, siyasetçi ve yazardan seçtiğimiz birkaç örnekte 12 Eylülün çeşitli boyutları irdeleniyor.

"Koskoca bir Devlet, teröristlerin karşısındaydı. Sonunda biz bunlarla, rejimimizi değiştirerek başa çıktık!"

MİT Elemanı Mahir Kaynak

Gazeteci: *"Sayın Kaynak '12 Eylül' sizce nedir, ne değildir?"*

Mahir Kaynak: *"Bence, '12 Eylül', Türkiye'nin uğradığı çok büyük bir hezimettir; buradan kimse kendisine zafer payı çıkarmasın; çünkü Türkiye'nin yüzdeyle bile ifade edilemeyecek bir kısmı, ancak teröristleri destekliyordu. Bu, Anayasa Oylaması'nda da ortaya çıktı; onun dışında 700 bin kişilik bir Ordu, 100 bin kişilik Polis ve MİT, koskoca bir Devlet, teröristlerin karşısındaydı. Sonunda biz bunlarla, rejimimizi değiştirerek başa çıktık!* Tekrar edeyim, üç askeri müdahale arasında en tehlikelisi 1971 harekâtıydı. 1971'de Batı'yı görürüz, Sovyetler Birliği'nin büyük heveslerini de görürüz. Ama 1980'de böyle birşey mümkün değildi zaten. Tamamen, Batı'nın tesiri vardı."(26)

"Her ihtilâlin hedefinde Çankaya vardır." "Gittiler ama geride Turgut Bey'i bıraktılar."

Süleyman Demirel

Millet, insanlık ve hukuk nazarında artık tamamen nefret kazanmış ve ipliği pazara çıkmış 27 Mayıs ve 12 Martın kuyruk darbesi olan 12 Eylülde ihtilâlciler tarafından ileri sürülen yanlış gerekçeleri; verilen sözler ve beyanların aksine, davranış ve tasarrufları ile tamamen iflas etmiştir.

9 sene 2 ay sonra, *"12 Eylülün takdirini, tarihe bırakıyoruz, görevimizden huzur içinde ayrılıyoruz."* beyanları ile işgal ettikleri 'saltanat' makamlarından ayrılmışlardır. Ama gidişleri 12 Eylül döneminin kapan-

• 18 Nisan 1999 genel ve yerel seçimlerine gidilir.

Din eğitimi veren okul ve kurslardan 2000 yılında 2.473.316 kişi, Lisans, doktora, mastır eğitiminden (1996) 29.409 kişi yararlanmıştır.

İmam Hatip Liselerinden (1995) 53.353 kişi mezun olmuştur.

Bu kitle daha çok Sayasal Bilgiler Fakültelerine ve Polis Akademilerine yönelmekte, SBF'nln Kamu Yönetimine giren öğrencilerin %50'den fazlasını İmam Hatip Lisesl mezunları oluşturmaktadır.

(26) Yener Süsoy, "Mahir Kaynak'la Tatil Sohbeti", Milliyet, 21 Eylül, 1986, s.7.

masına yetmemektedir. 12 Eylülün siyasi ve sivil uzantısı devam etmektedir. Geride Evren'le birlikte senelerce 12 Eylül öncesini ve siyasilerini karalayan Özal ve çarpık bir siyasi tablo var. Başta Evren olmak üzere, bu gidenler, 12 Eylülde faaliyetten men ettikleri, ama en kısa zamanda çalışmalarına izin verileceğini beyan ettikleri, başta AP olmak üzere partileri kapatmasalardı, kendi yaptıkları ve çeşitli yasak, baskı ve oyunlarla zihinleri bulandırıp millete tastik ettirdikleri Anayasa'yı da çiğneyerek BTP'yi kapatmasalardı; DYP'yi uyduruk vetolarla ve sonu beraatla neticelenen takibat ve davalarla izrar ve bizar etmeyip, 1983 Genel Seçimlerine soksalardı; başında Özal'ın bulunduğu ve 3 icazetli partiden biri olan -belki de en fazla himaye gören- ANAP iktidar olabilir miydi?

İşte bu icazet ve himaye dolayısıyla ANAP, 1983 Genel Seçimlerinde ekseriyeti elde ederek iktidar olmuştur.

Siyasi yasaklarla ilgili 1987 Referandumu ardından aldığı kararla, baskın şeklinde Erken Genel Seçimlere giden ANAP, seçimden milletten ancak %35.5 nisbetinde oy almasına rağmen; kendi ekseriyetine dayanarak alelacele çıkarmış olduğu, gayri adil Seçim Kanunu sayesinde TBMM'de %65'lik bir ekseriyetle 292 sandalyeyi işgal etmiştir.

26 Mart Mahalli Seçimlerinde, il genel meclisi bazında oyu %21.75'e düşen -şimdi milletin bu orandaki desteğine dahi sahip olmayan- ANAP grubunun katıldığı TBMM toplantısında, bütün tepki ve tenkitlere aldırmayarak kendini Cumhurbaşkanı seçtiren Özal; TV ekranlarında da sergilenen süslü törenlerle Evren'i uğurlamış, '864 TR rakımlı tepedeki' Çankaya Köşkü'ne oturmuştur.

Evet, Sayın Süleyman Demirel'in veciz ifadesiyle "Gittiler ama geride Turgut Bey'i bıraktılar."

Her ihtilâlin hedefinde Çankaya vardır. Esas kavga Çankaya kavgasıdır. Hemen hepsinin müştereği, askerin nüfuzunu kullanarak yapılmış olmasıdır. TBMM'nin müteaddit sıkıyönetim kararlarıyla kendilerine verdiği yetkiye, hükümetin bütün gayret, yardım ve didinmelerine rağmen, görevlerini yapmamışlar ve çok önceden tasarladıkları ihtilâli gerçekleştirerek, başta Evren olmak üzere gelip tepedeki Köşklere kurulmuşlardır.(27)

"Bırakınız Çalsınlar Bırakınız Kaçsınlar Dönemi" Başlıyor

Bankerlere Para Yatırma Öylesine Çılgınlığa Dönüşmüştü ki Hiç Kimse İşin Sonunu Düşünmeye Bile Yanaşmıyordu

1981 Eylül ayındaydık artık ve bu ay bankerlerin iyice kımıldanmaya başladıkları ay olacaktı. Bankerler altı aya yakın bir zamandır faaliyet gös-

(27) Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s. 42, 43.

teriyorlardı ve yaz tatilinin bitmesiyle birlikte bunlara rağbet artmıştı.

Bankerlerin türemelerindeki iki nedenden bir tanesi **faizlerin serbest bırakılması,** diğeri kara paranın aklanabilmesi için bulunan **mevduat sertifikası** ya da **sırdaş hesap**tır. Mevduat sertifikalarını sadece bankaların satması gerekirken bu yapılmamış; bir iki banka, sertifikalarını Kastelli ve daha bir iki kuruluşta sattırmışlardı. İşin bir başka ilginç tarafı da Kastelli'nin daha önce iflas ettiğinin halk tarafından bilinmesiydi. Halk nedense bu adama sempati duyuyordu. Bir neden de -ki bu nedeni bankerlerin havuzu hazırlandıktan sonra içine balık atılmasına benzetebiliriz- Maliye Bakanlığı'nın önerisiyle 1981 Temmuz ayında çıkarılan ve 6 ay sonra yürürlüğe girecek olan **Sermaye Piyasası Kanunu**'ydu. Bu kanun yürürlüğe gireceği tarihte bankerlik yapanların sermaye piyasasına katılmalarına imkân veriyordu. Kanun çıkınca bankerlik de başladı. Çünkü bankerler, yasanın avantajlarından yararlanmak için, yürürlük tarihinde bankerlik yaptıklarını ispat ederek müktesep hak kazanmak istiyorlardı. Yani kara para ve faizler bir ortam oluşturuyor; yasa da teknik teferruatı sağlıyordu. Demek ki yasada bir basiretsizlik, bir saflık vardı. Belki de herşey önceden tasarlanmış, riskler hesaba katılmıştı da bu derecesi düşünülememişti.

Bankerlere para yatırma olgusu öylesine bir çılgınlığa dönüşmüştü ki; hiç kimse işin sonunu düşünmeye bile yanaşmıyordu. Verilen faizler alabildiğine yükseliyordu. Bankerlerin bu faiz yarışı, bankaları da etkilemişti. Faizlerin daha Demirel Hükümeti zamanında serbest bırakılmış olması, Özal'ın istediği sonucu vermemişti. **Bankalar aralarında bir centilmen anlaşması yaparak faizleri %50 oranında dondurmuşlar, bu da bankerlerin daha da palazlanmasına yol açmıştı.**

Para bulmak artık hiç kolay değildi. Oysa yatırımlar için para gerekiyordu. **Bankası olmayan bazı holdingler de bankerlik kuruluşları açarak para toplamaya başladılar.** Holding bankaları da hem bankerleştirilen hen de centilmen anlaşmasını kırabilmek için bankerlik kuruluşları açarak daha yüksek faizle mevduat toplamaya başladılar. Bu kuruluşlar arasında **Banker Kastelli** en muteber olanıydı. Tahvil ve mevduat sertifikası karşılığında para topluyordu. Kastelli eline geçen her mevduat sertifikasını satmaya başlamıştı. Bu arada **"piyasa bankerleri"** adı verilen birtakım kuruluşlar da sadece çek veya senet karşılığı para topluyorlardı. Bunlar görkemli döşenmiş bürolarındaki şaşaa sayesinde memur ve emeklilerin gözlerini boyuyor, hayat boyu biriktirdikleri parayı ellerinden alıyorlardı. O zaman yapılan hesaplar bu saadet zincirinin çökeceğini gösteriyordu. **Bankerlerin batmaması için para yatırma olgusunun ilanihaye sürmesi ve ilk para yatıranın faizini ikinci yatıranın ödemesi gerekiyordu. Ankara'da hemen tüm memurlar varlarını, yoklarını satarak bankerlere yatırıyorlar ve birkaç ay da olsa, hayal ettikleri ya-**

şamı sürmek istiyorlardı. Eskiden ceplerinde metelik olmayan memurlar, şimdi ellerini ceplerine attıklarında para buluyorlardı.

Bankerlik olayının en önemli sonuçlarından biri insan tabiatını, oluşturulmak istenen yeni ekonomik düzene acıklı bir şekilde uyarlamasıydı. İnsanlar artık paranın her şeye egemen yegane güç olduğu bir Türkiye'nin ufukta göründüğünü seziyorlardı. Bu Türkiye'de her koyun kendi bacağından asılacak, her kaptan gemisini kurtarmaya çalışacaktı.

"Haber kesinlikle doğru. Kastelli kaçmış." diyecekti. **Özal saatine baktı.**

Özal şeytani zekasıyla durumun nereye gideceğini görüyor ama ses çıkarmaya da yanaşmıyordu. Bankerlik piyasasının çöküşünün önlenemeyeceğini çok iyi biliyordu. Özal'a göre artık zincirler kopmuştu ve yapılacak bir şey de kalmamıştı. Bundan sonra yapılacaklar sadece "dostlar alışverişte görsün" kabilinden olabilirdi. Şöyle de bir düşüncesi vardı. "Bu olaylar para ve sermaye piyasasının sağlıklı kuruluşunda işe yarayabilir ve çöküşten sonra sağlam temeller üzerine bir menkul kıymetler borsası kurabiliriz."

1981 yılının son günlerinde Maliye Bakanı **Kaya Erdem**'le uzun bir görüşme yaptım. Erdem olayı kavramıştı ve nedenlerini de biliyordu. "Altı ay sonra bu iş biter" dedi. Bu bir kehanetmiş meğerse.(28)

Erdem aynı gün Kastelli türü bankerlerin de ölüm fermanını imzalayan bir de tebliğ çıkarıyor ve gazetede yayınlamam için bana veriyordu. Tebliğ gerçekten bankerlik olayını zaptürapt altına sokuyordu ve bazı önemli koşullar getiriyordu. Ayrıca bankerlerin mevduat sertifikası satmalarını da yasaklıyor ve Kastelli'nin işini bitiriyordu. Gerçekten Kastelli tam Erdem'in dediği tarih olan 21 Haziranda yurt dışına uçacak ama bilmeden birkaç kişiyi daha beraberinde götürecekti.

Ankara, Kastelli'nin kaçtığını 21 Haziran Pazartesi, Türkiye ise 22 Haziran Salı sabahı öğrenecekti. Oysa Özal olayı 20 Haziran 1982 Pazar akşamı **Nuh Kuşçulu**'nun telefonu üzerine haber almıştı.

Özal telefon çaldığı sırada evindeydi. Kuşçulu olayı anlatıyordu. Sesinde endişeli bir rezonans vardı. Sanki Kuşçulu bundan sonra olacakları sezmişti. Özal soğukkanlılığını bozmadı. Kuşçulu'ya "Böyle kulaktan dolma bigi olmaz. Olayı tahkik edin, kesin ise bana tekrar telefon edin" de-

(28) Söz gelimi, bankerlerin batacağı Özal ve Erdem tarafından daha 1981'in Kasım-Aralık aylarında biliniyordu. Erdem bu gerçeği bana "Haziran'a kadar 317 banker içinden 15-20'si ya kalır ya kalmaz" diyerek itiraf etmişti. Bankerler batacak ve batan paralar geri verilmeyecekti. Özal ve Erdem devleti bu işe karıştırmayı düşünümüyorlardı. Bu arada bankerler yanında birkaç da banka gitseydi, Özal ve Erdem halka "arkalarından bir bardak su için" tavsiyesinde bulunacaklardı.

12 Eylül darbesinin generalleri tarafından hazırlanan 16 numaralı bildiride şöyle yazıyordu: *"Ülkemizin ekonomik durumunu düzeltmek ve daha iyiye götürmek maksadıyla, yürürlüğe konulan ekonomik program ile yapılan anlaşmaların ve protokollerin uygulamasına devam edilecektir."* denildiyse de 12 Eylül paşaları Turgut Özal ve Wall Street'den oluşan 24 Ocak koalisyonunun yarattığı **arsız liberalizmin neden olduğu finansal çöküntü ve** Türkiye manzaralarından kesitler aşağıda.

	1980	1990
Gayri safi milli hasıla	69.8	152.3
Toplam iç borç	9.5	21.9
Toplam dış borç (kamu)	14.4	38.6
Toplam kamu kesimi borcu	23.9	60.5
Toplam kamu yatırımı	6.5	11.8
Kişi başına toplam kamu borcu($)	537.8	1076.4
Kişi başına kamu yatırımı	146.0	209.1
Kişi başına GSMH ($)	1570	2170
Kişi başına kamu yatırımı 1980=100	100	143.2
Kişi başına topl. kamu borcu 1980=100	100	200.1
Kişi başına GSMH 1980=100	100	172.6

Mali sistem borcu (fona alınan bankalar ve kamu bankaları görev zararları 50 MİLYAR $

Kaynak: Şeffaf Devlet, Kayıtlı Ekonomisi, İSO yayını, Mart 2001.

Dünya Bankası Raporu, "Türkiye'deki yolsuzluğun altında siyaset tarafından yönlendirilen ve rant dağıtımı sisteminin bir parçası olan kamu ihalelerinin yattığı"nı öne sürüyor.

Operasyon adı	Maddi Boyutu	Tarih	Yer	Tutuklanan Kişi
Paraşüt Operasyonu	500 trilyon TL	25.5.2000-2.6.2000	Ankara-G.Antep-Kilis	71 kişi
Hayal Operasyonu	100 trilyon TL	12.7.2000-16.7.2000	Ankara-Bursa-İnegöl	2 kişi
Kasırga 1 Operasyonu	750 trilyon TL	28.8.2000		22 kişi
Kasırga 2 Operasyonu	750 trilyon TL			11 kişi
Kasırga 3 Operasyonu	400 trilyon TL	14.11.2000		
Kasırga 4 Operasyonu	300 trilyon TL	2.1.2000		17 kişi
Bufalo Operasyonu	500 trilyon TL	8.11.2000-12.11.2000	Ankara-İstanbul-İçel	
			Mardin-G.Antep-Bursa	10 kişi
Matador Operasyonu	500 trilyon TL	14.8.2000-21.8.2000	Hollanda-Portekiz	
			İspanya-Türkiye	7 kişi
Sis Operasyonu	100 trilyon TL	7.12.2000	Ankara-İstanbul-Çankırı	8 kişi
Balina Operasyonu	1 katrilyon TL	2.8.2000-9.8.2000	İzmir-İstanbul	43 kişi
Fırtına Operasyonu	100 trilyon TL	2.1.2001-8.1.2001	Antalya	14 kişi
Kartal Operasyonu	11 trilyon TL	10.8.2000-14.8.2000	Bursa	5 kişi
Serhat Operasyonu	5 trilyon TL	3.8.2000-7.8.2000	Kars	6 kişi
Akrep Operasyonu	3 trilyon TL	7.2.2001-11.2.2001	Ankara	2 kişi
Hasat Operasyonu	300 trilyon TL	13.1.2001-20.1.2001	İçe	0 kişi
Puro Operasyonu	100 trilyon TL	3.3.2001-28.3.2001	Ağrı	29 kişi
Yeşil Vadi Operasyonu	500 trilyon TL	20.3.2001-28.3.2001	Bursa	20 kişi
Talan Operasyonu	750 trilyon TL	30.4.2001	Antalya-Yukan Karaman	7 kişi

Bankerler Eğleniyor. Sermaye ve para kredi piyasalarıyla ilgili sınırlı mevzuat da uygulanmayınca 24 Ocak sonrasında bankerliğe başlayanlar çoğaldı. Banker olabilmek için birkaç belge ve 450 lira harçla ticari sicile kaydolmak yetiyordu. Bundan sonra özel çek ve bonolarla milyarlarca lira mevduat toplanabiliyor. bankerler için "tatlı hayat" başlıyordu. Kadın arkadaşlarıyla eğlenen İzmirli "Banker Avşar" Ayhan Aşvar ve Orhan Avşar için durum böyleydi. Ayhan Avşar. fotoğrafının çekilmesinden iki hafta sonra yüz milyon lirayla yurt dışına kaçtı.

100 milyonla kaybolan bankerin kasasından bir gül çıktı

di. Kuşçulu telefonu kapattı. Özal gece saat 02.00'ye kadar telefon bekledi. *Nitekim telefon bu saatte çalacak ve Kuşçulu "Haber kesinlikle doğru; Kastelli kaçmış."* diyecekti. Özal saatine baktı. Bu saatte ne yapılabilirdi? En iyi yatıp uyumaktı. Erdem'in o gün söylediği bir başka önemli şey de, bankerzedelerin zararlarının devletçe tazmininin yanlışlığı ve imkânsızlığıydı. Oysa 22 Aralık 1981'de çıkarılan tebliğ bir yıl önce çıkarılsa bu zararlar doğmayacaktı. Yanlış yanlışı doğuruyordu. Bu yanlış doğumların ne ilki ne sonuncusuydu.

İnsanların kafalarındaki "devlet baba" imajı zedeleniyordu. Özal'ın bir istediği de buydu. Çünkü bu imaj sarsılmadan "serbest piyasa ekonomisi"ne geçilemezdi.

Özal işin sonunu hesaplamadan başlamış ve hüsrana uğramıştır. Herşeye tek başına egemen olmayı da pek sevdiği için bazı kararlar onu beklemiştir. Sonuçta banker işi çığırından çıkmıştı.

Özal bankerlerin yarattığı zararın devletçe ödenmesinden yana asla değildi. Başbakan Ulusu da ne yapacağını şaşırmıştı. Özal'ın ***"bu kadar uyardık yine para yatırdılar"*** sözlerine hak vermek istiyor ama devletçi kanadın ***"devlete güvenen halkı yalnız bırakırsak, bizi lanetler"*** sözlerine de kulak tıkayamıyordu. Maliye Bakanı Kaya Erdem de öteden beri Özal'ın fikrindeydi. Zaran ödemeye kalksanız kimlere ve nasıl ödeyeceğiniz bile belli değildi. Ulusu ve Evren bir dolu ekonomik ayrıntı arasında bocaladılar. Üstelik hükümetteki devletçi takımdan çözüm önerisi de gelmiyordu. Bu ekip sadece *"zararlar karşılanacak"* diyor ama bunun nasıl yapılacağını söylemeye yanaşmıyordu. Yanaşmama nedeni de gayet basitti. Çözüm filan yoktu ki...

Türkiye acı bir ilk deney yaşıyordu. Aslında zararın global boyutları o kadar büyük değildi ama insanların kafalarındaki "devlet baba" imajı zedeleniyordu. Özal'ın bir istediği de buydu. Çünkü bu imaj en azından sarsılmadan "serbest piyasa ekonomisi"ne geçilemezdi.

Söylenecek laf yok değil, vardı. Bankerler olayı ekonomi içinde önemli bir yarayı gösteriyordu. Aslında bu yara Devlet Başkanlığı makamından başlıyor ve aşağılara doğru iniyordu. Devletin hiçbir kademesinde ne uyum ne de görüş birliği vardı. 12 Eylülün şaşaası da bankerlerle birlikte göçüp gidiyordu artık.

Özal Hazırlanmamış Bir Tarlaya Alışılmamış Tohumlar Ekiyordu

Özal ile IMF'nin Kafa Yapıları Aşağı Yukarı Birbirinin Aynıydı

Şimdi tekrar 1982 Mayıs ayına dönebiliriz. O sırada Banker ve banka-

lar yarışı sürüyor, bir yandan da enflasyon azıyordu. Mırıltılar başlamıştı ve anlaşılan artık "işler tıkırında gitmiyor"du. Özal bir şeyler yapacaktı ama bunlar ne olabilirdi? Özal centilmen anlaşmasını ortadan kaldırarak, faizleri tamamen serbest bırakacak; beri yandan bir dizi tedbirle bankaları adeta boğacaktı. Ekonomide Özal'ın yaptığı ilk ve çok önemli atak budur. Gerçekten Türkiye'de bu tür para olayları yeni yeni yaşanıyordu ve deneyim yoktu. Türkiye'yi bu ilk deneylere Özal götürecek ve kıyamet burada kopacaktı. Bu deneyler nasılsa yapılacak ve elbette birileri zarara girecekti ama o zamanki anlayış eski devletçi anlayıştı ve bunu bir türlü kabul edemiyordu. Özal hazırlanmamış bir tarlaya alışılmamış tohumlar ekiyordu. 1 Haziran sabahı Resmi Gazeteyi açanlar; faizleri serbest bırakan Bakanlar Kurulu Kararnamesini gördüler. Centilmen anlaşması tarihe karışmış ve faizler serbest bırakılmıştı, Mevduat munzam karşılık oranları yükselmiş ve faiz oranlarına bağlanmıştı. Reeskontlar da yükselmişti. Hemen ertesi gün bankalararası faiz yarışı bu kez adeta tepişme şekline dönecek ve "Hisarbank'ta saat 9'da" ilanları başlayacaktı. Bankalar kararnamenin sadece centilmen anlaşmasını kaldıran bölümünü okumuşa benziyorlardı. Kendilerine getirilen yükümlülükleri de sanki hiç görmemişlerdi. Yeni ve acımasız bir dönem açılmıştı. Artık gemiler yakılmıştı ve geri dönüş yoktu.

Özal'ın bütün bunları niçin yaptığı sorusunun iki cevabı vardır. Açıkça belirtmek gerekir ki; **herşeyden önce bütün bunları IMF istiyordu.** İkinci neden de şudur: Özal ile IMF'nin kafa yapıları aşağı yukarı birbirinin aynıydı ve Özal radikal yani köktenci bir adamdı. Eskiyi devirmek ve yeni bir yapı kurmak fevkalade hoşuna gidiyordu. Bu değişimin faturasına pek aldırdığı yoktu.

IMF heyetinin her istediğini yapmak bazı Türk bürokratlarının kanına dokunur olmuştu. IMF'den bazı rakamları gizleyenler ve hatta bile bile yanlış bilgi verenler bile vardı.

Ancak "devrim" sözcüğünü kullandığımız bu harekette ne halkın, ne de siyasi otoritenin payı vardı. Milli Güvenlik Konseyi de durumu, akıl sır erdiremeden izliyordu. Subayların kafaları bu işlere basmıyordu ve brifinglerde roller değişmişti. Artık subayların karşısında hazırol vaziyetinde duranlar; karşılarındakilerin ekonomiden hiç mi hiç anlamadıklarını farketmişler, kafa buluyorlardı.

"Özal deverimi" tek başına bir adamın yaptığı işlerin bütününden ibaretti. Devrimin felsefesi IMF tarafından yapılmış ve Özal dağınık bir bürokrat ordusuyla uygulamaya koymuştu. Özal'ın yanına bir başka Jakoben olan **Yıldırım Aktürk** ile **Ekrem Pakdemirli**'yi de katabiliriz. O za-

man **Hasan Celal Güzel**, **Hüsnü Doğan** ve **Mehmet Keçeciler** de ekipteydiler. Kaya Erdem'i sayamıyorum, çünkü o asla Jakoben olamadı. Özal ne·dedi ise yaptı ve ondan da zaten bu isteniyordu.

IMF heyetine tebessüm edilerek *"aslanım siz uyuyorsunuz; biz bu dediklerinizi çoktan yaptık bile"* denilecekti.

Nitekim arka arkaya alınan kararlardan sonra IMF heyeti tekrar Ankara'ya geldi. Dikkat edilirse IMF heyetinin her gelişi öncesinde önemli ekonomi kararları alınmıştır. Böylece IMF'ye hem "sizi çok önemsiyoruz" mesajı verilmek isteniyor, hem de Türk bürokratının namusu kurtuluyordu. Mesele şuydu: IMF heyetinin her istediğini yapmak artık Türk bürokratlarının kanına dokunur olmuştu. Bu yüzden bazı bürokratlar "biz egemen devlet değil miyiz?" diye düşünerek sinirleniyor ve arada bir IMF'cilerle kavgaya bile tutuşuyorlardı. IMF'den bazı rakamları gizleyenler ve hatta bile bile yanlış bilgi verenler bile vardı. Durum aslında komikti ve kendisini eşiyle birlikte yolda çeviren silahlı bıçkının *"ben eşinle oynaşırken sen sakın çizdiğim dairenin içinden çıkma"* emrini ihlal eden yahudiyi andırıyordu. Bizim bürokratlar da ekonomimizle istediği gibi *"oynaşan"* IMF'cilere karşı *"biz de daireden çıktık"* mesajları vermeden edemiyorlardı.

Şaka bir yana durum tatsızdı ve onur zedelenmesi olayı önemli boyutlara varmıştı. Sonunda durumu kavrayan Özal bir formül buldu.

Bundan böyle IMF'nin muhtemel istekleri daha heyet gelmeden yapılacak ve toplantılar sırasında *"şunu da yapın, bunu da yapın"* diye talimat vermeye başlayacak olan IMF heyetine tebessüm edilerek *"aslanım siz uyuyorsunuz; biz bu dediklerinizi çoktan yaptık bile"* denilecekti. Böyle de yapıldı. Sonuçta Türkiye IMF'den çok IMF'ci olacaktı.

Haziran başında Türkiye'ye gelecek olan IMF heyeti de karşısında, bankalarının boğazı sıkılmış bir Türkiye buldu. Bankalar öylesine bağlanmış ve Merkez Bankası karşısında gıkları bile çıkamaz hale gelmişti ki bu duruma IMF'nin bile şaştığını söyleyebiliriz.

Özal da Türkiye'de gerçek bankacılığın kurulmasını sağlayamamıştır. Özal'dan sonra gelen Adnan Başer Kafaoğlu bu işe soyunacak ve soyunduğuna pişman edecekti. Kamu ve holding bankacılığı halen yürürlüktedir ve kaldırılacağı da yoktur. O sırada kamu bankalarının ne gibi işlere yaradıklarına da şöyle bir değinirsek, askeri yönetimin bizi mahrum bırakmadığı faziletlerinden bir bölümünü daha anlamış oluruz.

12 Eylül Dönemi Yolsuzluklar İçin En Uygun Ortamdı

Türkiye gibi gerçek demokrasi kuramamış ülkelerde kamu bankaları bazı kişileri zengin etmeye yararlar. Bu bankalar kamu yöneticilerinin

emirleri altındadır ve kredilerini emirle tahsis ederler. Bu bankalardan alınacak yüklü bir kredi karşılığında, kredi verilmesini sağlayan yöneticye de yüklü bir komisyon verilir. Böylece hem iş adamı, hem de kamu yöneticisi devlet parası ile zengin olurlar. Açık demokratik düzenlerde bunu yapmak hemen hemen imkânsızdır.

12 Eylül sonrasındaki dönem bu gibi işler için tam anlamıyla uygun bir ortamdı. Bu dönemde yapılan yolsuzlukların, tüm Cumhuriyet döneminde yapılanları aştığını iddia edenler vardı. O zamanlar, Konsey ya da üst düzeyden bir muvazzaf ya da emekli subay bularak iş yürütmek bir moda halini almıştı. Bir yandan "tasarruf" diye tutturan Konsey öte yandan en büyük ve gereksiz harcamaları yapmıştı. Bir yandan kamu bankalarına emirler verilerek, dünyanın kredisi açıtırılıyor, öte yandan bazı müteahhitlere büyük ihaleler ihsan ediliyordu. Aslında o dönem için açılacak bir soruşturma ortaya müthiş şeyler çıkaracaktır. Kredi açılana çıkar sağlamış ve halkın tasarrufları çarçur edilmiştir. Sadece Ankara'da o dönem yapılan binaların görüntüsü bile dudakları uçuklatmaya yetecek niteliktedir. Bunların en görkemlisi de nedense Hava Kuvvetleri Komutanlığı binasıdır ki Genelkurmay hâlâ demode bir binada oturmaktadır. **Zamanın Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya'nın bu konudaki büyük becerisine hayran olmamak elde değildir.** Şahinkaya'nın becerilerinin sorgulanması Anayasa'nın geçici 15. maddesi de işe karıştırıldığı için yapılamamış ama sonradan acemi bir kadın Bakandan "yetim hakkı" demgojisi ile üç kuruşun hesabı sorulmaya kalkışılmıştır.(29)

1987 yılında ABD'de yapılan ve o yılların en büyük mafya tutuklamalarıyla İsviçre ve İtalya'da yapılan önemli mafya tutuklamalannın kaynağı olan uyuşturucu ve silah kaçakçısı Behçet Cantürk sorgusunda birçok kamu görevlisiyle ilgili bilgiler alınmıştı. Bunlardan biri de Cumhurbaşkanlığı Konsey Üyesi ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya'ydı. Onun bazı müteahhitlerle yakın ilişkisinden bahsediliyor, bu ihalelerden komisyon aldığı iddia ediliyordu. Behçet Cantürk'ün söylemediği, ancak onun ortaklık yaptığı **Selahattin Delidere** isimli diğer bir silah uyuşturucu kaçakçısının iddia ettiği hususlarsa daha ilginçti. Selahattin Delidere'nin Diyarbakır'da gözaltında bulunduğu sırada sohbet şeklindeki bir konuşmada banda alınan bu iddialara göre Emniyet eski Genel Müdürü Fahri Görgülü ve Tahsin Şahinkaya, Avrupa'da yaşayan günümüzün en büyük uyuşturucu kaçakçısı **Sarı Avni** (Avni Musullulu-Avni Karadurmuş) ve ortağı Behçet Cantürk'ün en yakın adamlarıydı. Selahattin Delidere, Sarı Avni'nin Tahsin Şahinkaya'ya yurt dışında villa aldığını, Sarı Avni ile Behçet'in Tahsin Şahinkaya ile çok sık telefonla konuştuklarını ve Behçet Cantürk'ün çantayla Tahsin Şahinkaya'ya para gö-

(29) Yavuz Gökmen, "Özal Sendromu", V Yayınları, 1992, s.46-59.

türdüğünü ifade ediyordu. Diyarbakır'daki görevliler çekinmiş ve bu hususları ifadeye dahi sokmamıştı. Ben bu bandın bir kopyasını, Müsteşarlığın bilgisi dahilinde resmi bir yazıyla mahkemenin yapıldığı Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na yolladım. Bir diğer kopyasını da o tarihlerde Cumhurbaşkanlığı'ndan **Erkan Gürvit**'le çalışan eski amirim Bedri Özdemir kanalıyla Cumhurbaşkanlığı MİT Temsilciliği'ne verdim. Bu konuda ne gibi gelişmeler oldu bilmiyorum.(30)

"Serbest Piyasa Kaçakçı Üretiyor"
"Toplam 4 Bin 100 Kişi Topladık" A.Aytek

Dönemin Asayiş Şube Müdürü **Atilla Aytek** ve ekibiyle MİT bünyesindeki Kaçakçılık Daire Başkanı **Mehmet Eymür**'ün 1984-1986 yılları arasında birlikte ve ayrı ayrı pek çok operasyon gerçekleştirdiler. Önce **"Babalar Operasyonu"** adı altında, Türkiye'yi ve giderek **Pizza Connection** adı altında Avrupa'nın çeşitli ülkelerini, hatta ABD'yi kapsayan operasyonlar o yıllarda büyük fırtınalar koparmıştı.

A.Aytek anlatıyor:

"Terörün finans kaynaklarını bitirme konusundaki kararlığımızı bu operasyonlarla bir kez daha kanıtlamış olduk. Operasyonlar sonucunda elde ettiğimiz bilgiler, sahte para, silah, döviz ve uyuşturucunun aynı kaynaklardan beslendiğini ve daha sonra teröre aktarıldığını gösteriyordu. Kaçakçılığın önlenebilmesi için bir rapor hazırladık ve üst makamlara ilettik. Serbest piyasa koşullarından yararlanan **kaçakçılar, altından, dövize, silahtan uyuşturucuya kadar her malın kaçakçılığını yapıyordu. Toplam 4 bin 100 kişi topladık.** Bunlar arasında **Behçet Cantürk, Abuzer Uğurlu, Bekir Çelenk, Hasan Conkara, Dündar Kılıç** gibi isimler de vardı. Hatta Çelenk hastaydı. 'Gözaltında zehirlenmeden öldü' demesinler diye hastaneye sevkettik. Ama cezaevinde öldü. Hasan Conkara da ondan 6 ay sonra öldü. Operasyonlar, ASALA terörünün kaynağının ekonomik olgulara dayandığını göstermesi bakımından da önemliydi. ASALA'yla bağlantılı olan kaçakçılar, altın, pırlanta, silah ve uyuşturucu işinden kazandıkları paraların bir kısmını bu örgüte aktarıyorlardı.

1983'te Magaryan kardeşler İsviçre'de yakalandı. İtalya-İsviçre-Türkiye eksenli operasyonlardan biri de Henry Arslanyan'a yönelik olanıydı. Mıdırgıç Sellefyan da bu operasyonlar çerçevesinde yakalananlardan biriydi."(31)

Özal'ın yasa dışı işlere yol vermesi ve serbest piyasa koşullarının yarattığı ortamda ve devamında organize suçlarda ve kaçakçılığın maddi ve sa-

(30) Ferhat Ünlü, "Susurluk Gümrüğü", Birey Yay., 2000, s.109.
(31) Nakleden Ferhat Ünlü, "Susurluk Gümrüğü", Birey Yay., 2000, s.96.

yısal boyutlarında çok büyük artışlar gerçekleşti. Bazmorfin yüklü tırlar, Akdeniz'de batan **Kısmetim-1**, 15 ton uyuşturucu yüklü **Lucky-S** gemisi operasyonları, fidye pazarlıkları, Gaziantep-Adana karayolunda 2500 kaçak tabanca taşıyan bir tır, daha sonraları cephane taşıyan 6 tırın yakalanması ve daha pek çok kaçakçılık artık olağan işlerdendi. Gazeteci yazar Uğur Mumcu'nun özellikle silah kaçakçılığı üzerinde yaptığı araştırma ve yayınlar nedeniyle öldürülmesi olasılıklardan biri olarak söylenmektedir. Serbest Piyasa ekonomisi ve daha sonra sınırların kaldırılması ardından Avrupa Birliği'nin başetmek zorunda olduğu en önemli sorunlar biri de giderek yayılan kaçakçılık ve yolsuzluklardı. AB'nin yolsuzlukla mücadele örgütü OLAF'ın bu konudaki faaliyet ve operasyonlarının yetersizliği AB Konseyi'ne iletilen pek çok rapor ve destek taleplerinden anlaşılmaktadır. Türkiye'nin AB tam üyeliği macerası bir gün gerçekleştiğinde, zaten mevcut olan kaçakçılık sorununun çok daha büyük boyutlara ulaşacağı da bir gerçek.(32)

Birileri Batırıyor Halkın Kesesi Kurtarıyor

Batık Bankalar Bankerler Yetmedi Firmalar Da Kurtarılıyor

1980 sonrası ekonomik gelişmeler içinde en önemli görülenler arasında, yüksek faiz oranlarının ortaya çıkardığı sorunlardan dolayı, bankerlerden alacaklı olanların alacaklarının Devlet tarafından garanti altına alınması, bazı bankaların ve firmaların güçlü bankalar ve Devletçe kurtarılmaları sayılabilir.

Bankerlik, bankaların yanı sıra, tasarruf sahiplerinden mevduat toplayan, kredi dağıtan ve çok yüksek oranlarda faiz veren bir ekonomik olarak büyük boyutlara ulaştı ve 1982 yılında tasarruf sahiplerine ve bankacılık sistemine en büyük zararlar vererek **fiyaskoyla sonuçlandı**. Devlet, bunların kuruluşlarına resmen izin verdiği için bankerlere para yatırıp geri alamayan küçük tasarruf sahiplerini koruyan bir tavır takındı.

Bu arada bazı firmalar da, vergi-sigorta ve özel şahıs ve bankalara borçlarını ödeyememekten dolayı devletçe kurtarılmalarını talep etmişlerdi. İşçilerin işsiz kalmalarını önlemek, sınai üretimin devamlılığını sağlamak gibi düşüncelerle bu firmaların borçları garanti altına alınmıştı.

Bütün bu kurtarmaların, enflasyonu artırıcı yönde etkileri olmuştur. Bankerlerin ve firmaların zor duruma girmelerinde, sorumsuz ekonomik faaliyetlerde bulunmalarının da etkisi şüphesiz olmuştur.(33)

Batık banka belası ve kurtarılmalarından ders almak bir yana, bunlar Türkiye'nin gündeminden hiç çıkmayacak, ileride görüleceği gibi, özel-

(32) Bakınız Ersal Yavi, "AB'nin Önlenemeyen Düşüşü", Yazıcı Yay., İzmir.
(33) İlhan Özer, "Türkiye'de 1970-1983 Dönemi Enflasyonları".

likle 2000'li yıllarda tam bir rezalete dönüşecektir.

Ne var ki tüm bu kurtarmaların kaynağı sonuçta halkın sırtına yüklenmekte. Bunlar daha fazla vergi, daha az yatırım; kısacası yoksulluğa neden olmaktadır.

Para Arzı Kredi ve Faiz Politikalarındaki Hesapsızlığın Sonucu Kalıcı Yüksek Enflasyon Belası

1970'lerde başlayan ve günümüzde tek rakamlara inmesine rağmen önemini koruyan enflasyon, para arzı, emisyon, banka kredileri ve özellikle Merkez Bankası kredileri, uygulanan çok çeşitli politikaların (özellikle maliye politikasının) sonucu olarak 1970-1983 arasında 40-70 misli yükselmeler göstermişti.

Bu arada gerçek tasarruflara dayalı mevduat artışları görülememiştir. Aslında enflasyon hızının %60-70'lere ulaştığı yıllarda %3 faizle tasarruf mevduatının toplanması mümkün görülmemiştir. Hazine iç istikraz tahvillerinin faiz oranlarının %6'dan önce %9'a, sonra %11'e, nihayet %30'a çıkması dahi, bu tahvilleri cazip hale koyamamıştır. Nihayet 1980 Mart ayı başında yeni yüksek faiz oranları uygulamaya konulmuştur. 1983 Şubatında, iç istikraz faiz oranları %43'e ulaşmıştır.

Para ve kredi taleplerini cevaplamada dengeli ölçüler içinde kalınmış olsaydı, ülkemizde enflasyon hızı bir ölçüde azaltılabilirdi.

Yüksek enflasyonlar ülkemiz halkının tasarruf arzu ve düşüncesini yok etmiştir. Enflasyonun yarattığı en olumsuz sonuç budur. **İç tasarrufu yetersiz bir ülkede, yatırımlar sadece dış kaynak bulunmasına veya Merkez Bankası kaynaklarına dayandırılabilir.** Bunun ise sağlıklı bir ekonomik kalkınma politikası olmadığı, bugüne kadar geçirilen tecrübelerden dolayı, rahatlıkla söylenebilir.

1970-1983 arasında askeri darbe süreçlerinde para arzında 39 defa, Emisyonda 40 defa, Mevduatta 69 defa, Banka Kredilerinde 68 defa, Merkez Bankası Kredilerinde 67 defa büyüme olmuştur.

Enflasyonun gerçek kaynağını, bu denli hızlı büyüyen parasal göstergelerde ve bunları yaratan sebeplerde aramak gerekmektedir.

Türkiye'de enflasyonun en önemli faktörü **"para arzının istenilmeyen boyutlara ulaşması"**dır. Bilindiği gibi, para arzını etkileyen faktörler; "Merkez Bankası kredileri, bankalar sisteminin kaydi parası ve Hazine'nin ufaklık para miktarı"dır. Merkez Bankası emisyonunu etkileyen faktörlerin

başında **"Hazine Avansları"** gelmekte, ayrıca **"Hazine kefaletini haiz bonolar, ticari ve zirai krediler"** bunları takip etmektedir.

(Milyon TL)

	1970	1971	1972	1973
Para Arzı	35.268	43.587	53.253	70.528
Emisyon	13.915	17.032	20.055	25.332
Mevduat	36.246	48.476	62.994	80.392
Banka Kredileri	37.005	42.834	55.993	75.068
Merkez B.Kredileri	14.565	16.273	19.534	27.886

(Milyon TL)

	1974	1975	1976	1977
Para Arzı	90.045	118.470	151.505	260.640
Emisyon	32.860	40.938	52.061	77.881
Mevduat	99.068	132.374	162.845	213.261
Banka Kredileri	95.749	138.953	183.762	231.476
Merkez B.Kredileri	45.816	54.756	96.824	189.699

(Milyon TL)

	1978	1979	1980	1981	1982
Para Arzı	289	449	704	972	1342
Emisyon	113	182	278	386	542
Mevduat	283	443	766	1544	2338
Net Banka Kredileri	294	455	1156	1813	2328
Merkez B.Kredileri	241	382	655	925	910

Kaynak: Maliye Bakanlığı. Tetkik Kurulu: Yıllık Ekonomik Raporlar.

Siyasilerin Cebi Merkez Bankası

Türkiye'deki enflasyonu en iyi şekilde "Merkez Bankası Kredileri" belirlemektedir.

Merkez Bankası bu süreçte gerek kamu kesimine, gerekse özel sektörün finansmanı için bankalar kesimine açtığı krediler, ekonominin likidite talebinin çok üstüne çıkmıştı. Bu finansmanı sağlarken de enflasyonu körüklemiştir.

Kısaca Merkez Bankası kredileri ülkemizdeki enflasyonun temel sebeplerinden birisi haline gelmiştir.

9 Haziran 1978 tarihi itibariyle yayınlanan Merkez Bankası "haftalık vaziyet cetveli" incelendiğinde, tahlil edildiğinde, özellikle kamu kredilerindeki büyümenin ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir.

Kamu Kesimine ve Bankacılık Kesimine Verilen MB Kredileri
(Milyar TL)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983 (Temmuz)
I- Kamu	163.7	259.8	414.5	548.2	578.0	568.9
A) Hazineye kısa vadeli avans	56.6	91.7	188.7	261.9	266.2	291.8
1- Tekel İdaresi	21.3	28.1	35.7	58.8	54.0	48.1
2- KİT'ler	46.3	94.7	142.5	174.5	202.4	173.9
3- D.Yatırım B.	18.9	19.3	19.3	19.2	18.2	17.1
B) Hazine kefaletini haiz bonolar	86.5	142.1	197.5	252.5	274.7	239.1
C) Ticari senetler (KİT)	0.2	0.2	1.8	7.5	11.4	13.0
D) Tahvil üzerine avans (DYB)	13.4	18.6	19.2	19.2	18.8	18.4
E) Mevduat karşılıklarından özel	7.1	7.2	7.2	7.2	6.9	6.6
II- Bankalar	54.7	75.6	148.0	257.2	289.9	396.8
A) Ticari senetler	29.5	40.7	91.2	166.8	196.3	283.3
B) Tanım senetleri	0.5	1.0	1.9	2.7	2.8	4.3
C) Tahvil üzerine avans	5.3	8.4	15.4	9.3	3.9	10.1
D) Orta vadeli krediler	8.1	8.7	10.8	30.0	84.3	96.5
E) Mevduat karşılıklarından tarımsal finansman	10.0	14.5	23.0	30.4	2.0	2.0
F) İhracatı teşvik fonu	1.3	2.2	5.7	11.9	0.6	0.6
III- Tarım kooperatifleri (Ziraat Bankası)	23.4	46.7	92.7	120.0	42.6	5.6
A) Tarım satış	17.7	31.8	48.2	80.8	25.5	4.5
B) Tarım kredi	5.8	14.9	44.5	39.2	17.1	1.1
TOPLAM...	241.9	382.1	655.2	925.5	910.5	971.3

Kaynak: TC Merkez Bankası.

Hazine Kısa Vadeli Avanslar ve Kamu İktisadi Teşebbüslerine Açılan Krediler

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi TC Merkez Bankası, başta Hazine olmak üzere. KİT'lere ve Bankalar Kesimine çok önemli miktarlara ulaşan krediler açmıştır. Bu kredilerin geriye dönüşümü için gereken ciddi gayretler gösterilememiştir.

1211 sayılı TC Merkez Bankası Kanununun 50. maddesine göre; "Banka, miktarı cari yıl bütçe ödeneklerinin toplamının %15'ini geçmemek üzere Hazine'ye kısa vadeli avans hesabı açmaktadır."(34)

Hazineye açılan kısa vadeli avansların miktarında, özellikle 1977-1980 arasında çok büyük artışlar olmuştur. Bütçelerin büyüklükleri paralelinde bu avanslar artmıştır.

(34) Merkez Bankası Kanunu'nun 48 ve 51. maddeleri, KİT'lere mali imkânlar sağlanmasına, avans verilmesine ve Hazine kefaletini haiz bono kullanılmasına imkân verecek hükümleri kapsamaktadır.
Merkez Bankası, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Kurumları dışında "Bankalar Kesimi"nin finansmanına da yardımcı olmaktadır. Merkez Bankası Kanununun 45, 46, 47 ve 48'inci maddeleri buna imkân vermektedir. Dolayısıyla TC Merkez Bankası, bankalar kesimine, sanayi kredisi, ticari kredi, tanım kredisi, İhracat kredisi, küçük san'at kredisi olarak krediler vermektedir.

Tekel Genel Müdürlüğü yanında, **Toprak Mahsulleri Ofisi, Sümerbank, Türkiye Şeker Fabrikaları TAŞ, Et ve Balık Kurumu, Çaykur, Süt Endüstrisi Kurumu, Türkiye Kömür İşletmeleri, T.Demir Çelik İşletmeleri ve T.Elektrik Kurumu** gibi Kamu İktisadi Teşebbüslerine bunlar dışında Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatiflerine de Merkez Bankasının önemli miktarda krediler verildiği görülmektedir.

1211 Sayılı TC Merkez Bankası Kanunu'nun 51. maddesinde şöyle denilmektedir: "Banka, İktisadi Devlet Teşekkülleri ile iktisadi alanda faaliyet gösteren katma bütçeli idarelerin ham madde ve mahsul alımı ile ilgili, mevsimlik ihtiyaçları için düzenleyecekleri en çok dokuz ay vadeli bonolarını veya Hazine kefaletini haiz bonoların iskonto edebilir ve karşılığında avans verebilir."

Yukarıda isimleri yazılı KİT'ler, bu tür kredilerden yararlanmışlardır. Ancak, verilen kredilerin her mahsul yılının sonunda Merkez Bankası'na iade edilmemesi ve yıldan yıla büyümesi ülkemiz enflasyonunun en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Bunun sonucunda Merkez Bankasının emisyon hacmi genişlemiş, "karşılıksız para basımı"nın yarattığı olumsuz etkiler, aynen bu sahada da görülmüştür.(35)

Özalizm Sürecinde

DPT Özel İhtisas Komisyon Raporunda Devlet Bütçesindeki Anarşi Gözler Önüne Seriliyor Devlet Bütçesi Kayıtdışı ve Denetlenmiyor Bütçe Adı Altında Yağmacılık

Kamusal Harcamaların %60'ı TBMM ve Sayıştay Denetimi Dışında Son 20 Yılda 120 Milyar Dolar Sayıştay Denetiminden Geçmedi

Özal Döneminde Kamu Mali Politikalarındaki Disiplinsizlik ile Bütçe Sistemi Yasal Olmayan Bir Biçimde Keyfi, Karmaşık ve Bilgi Üretmeyen Bir Yapıya Dönüştürülüyor

---

Vatandaşa karşı sorumlu olan ve ondan yetki alarak seçilen bir meclis, aynı sorumluluğu belli kurallar dahilinde hükümete devretmektedir. Kurumsal (kavramsal) çerçeve, siyasi sorumlulukla yönetsel sorumluluk ve hiyerarşik yapının ortaya konulması açısından çok önemli olmaktadır. Kurumsal çerçevenin ortaya konması, parlamenter bir demokrasiyle yönetilen bir devlette hizmetin üretilmesi sürecindeki yetki devrini ve kontrol mekanizmasını göstermesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

Siyaset rekabet sürecinde doğan yükümlülüklerin gerçekleşmesini bütçe sistemi düzenler. **İyi bir bütçe sistemi, makro ekonomik istikra-**

(35) İlhan Özer, "Türkiye'de 1970-1983 Dönemi Enflasyonları".

rı sağlama, kaynak dağıtımında etkinliği ve hizmet üretiminde verimliliği özendirme ve hesap verme hedeflerini içeren, bunun mekanizmalarını kuran ve bu hedeflere ulaşan bir bütçe sistemidir.(36)

1980'den sonraki dönemde uygulanan pragmatik kamu mali politikaları bütçe sistemini daha karmaşık ve bilgi üretmeyen bir yapıya dönüştürmüştür. Bu yüzden, bütçe niteliğinde olan veya bütçeden kaynak kullandığı için bütçeyle ilgisinin kurulması gereken önemli miktardaki bir kamusal harcama büyüklüğü bütçe sistemi dışında şekillenmeye başlamış ve kamusal kaynaklar üzerindeki kontrol etkinliği bütçenin dışına çıkmıştır. Bugün gelinen noktada bütçe sistemimiz kamusal faaliyet alanının tümünü kavrayan bir yapı göstermemesi yanında kendisinden beklenen bütçesel sonuçları gerçekleştirmekten uzaktır. **Vatandaş bütçe ile meclisin çalışma performansını sorgulayamamakta, meclis bütçe yoluyla hükümetin faaliyetlerini siyasi olarak yeterince kontrol edememekte**, bakanlar kurulu kuruluşların hizmet maliyetleri ve performansları hakkında tam bir bilgi setine sahip olamamakta, kuruluşlar arasında karşılaştırılabilir bir hizmet maliyeti sistemi ve kaynak kullanma konusunda etkinliğe dayalı bir rekabet yapısı bulunmamaktadır.

Mevcut bütçe, kamusal faaliyetlerin ancak dar bir bölümünü kapsamakta bütçe dışında olmakla birlikte kamu harcaması niteliğinde olan harcamaları bütçe ile ilgisini kurarak görmek mümkün olmamaktadır. Konsolide bütçe diye adlandırdığımız bütçe genel ve katma bütçeli kuruluşlardan oluşmaktadır. **Katma bütçeli idareler 1050 sayılı kanunun ilgili 115'inci maddesinde kendi gelirleri ile kendi giderlerini karşılayan ve genel bütçe dışında yönetilen kuruluşlar olarak tanımlanmışlardır.**

Bunun çok sayıdaki (tabloya bakın) örneklerinden biri, Orman Genel Müdürlüğü (OGM)'nün bütçe büyüklüğü yaklaşık 68 trilyon TL'dir. Oysa OGM'ye bağlı döner sermayeli işletmelerin büyüklüğü 230 trilyon TL'dir. (3 katından fazla bir büyüklüğe karşılık gelmektedir). Halbuki harcamaların ve gelirlerin niteliğine bakıldığında, kamusal mal ve hizmet üretiyor olmaları nedeniyle (devlet ormanlarındaki ağaçların kesilmesi, satılması,

(36) Ülkemizde devlet bütçesi yasal dayanağını Anayasa ve 1050 sayılı Genel Muhasebe Kanunu'nda yer alan hükümlerden almaktadır. Anayasanın "Mali ve Ekonomik Hükümler" başlığını taşıyan dördüncü kısmındaki 161, 162 ve 164'üncü maddelerinde; bütçenin hazırlanması ve uygulanması, görüşülmesi, bütçelerde değişiklik yapılması esasları ve kesin hesaplarla ilgili temel düzenlemeler hükme bağlanmıştır. Yine bu kısmın ikinci bölümünde yer alan 166'ncı madde de, "Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayiin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir" denmiştir. Genel Muhasebe Kanunuyla ise anayasada belirtilen amir hükümlerin uygulanmasıyla ilgili esas ve şekle ilişkin ayrıntılı düzenlemeler yer almakta, bir anlamda yasal ilkeler ortaya konmuş olmaktadır.

bu işi yapmak için gider yapılması gibi) bunların normalde katma bütçe içinde olması gerektiği görülmektedir. Özellikle üniversitelerin önce döner sermaye ardından fon ve devamında vakıf gibi kurumsal oluşumlarını geliştirmeleri bir yaklaşımın sonucu olarak da görülebilir. Bu tür uygulamalar bütçenin etki alanını daraltması yanında, Türkiye'de kurumsal oluşumların sağlıklı gelişmesi önünde de önemli bir engel olabilmekte, kişisel ve keyfi tasarruf ve savurganlıklar yapılabilmektedir.(37)

Türkiye Bütçesinin %60'ına Yakın Paranın Nereye Gittiğini Bilen Yok

Bu nitelikteki harcamaların ortak özelliği, bunların esas olarak uygulamada yoğun bir şekilde bütçe dışı faaliyetler arasında olmasıdır. Sadece dolaysız harcamaların bütçe ile ilgilerinin (yani kamusal niteliklerinin) toplam büyüklüğüne yaklaşık %30'larına ulaştığı tespit edilmektedir. Faiz dışı bütçe büyüklüğüne bakıldığında ise bu oran %45'lere çıkmaktadır. Mahalli idarelere aktarılan payla birlikte düşünüldüğünde bu oranlar sırasıyla %40'lar ve %60'lar düzeyine çıkmaktadır. Sadece bu iki oran bile bize merkezi hükümetin dolaysız harcamalar yoluyla doğuracağı siyasi ve ekonomik sonuçlar hakkında önemli bir bilgi verebilir. Aşağıdaki tabloda kamusal harcama alanı dışında kalan harcama alanları; dolaysız ve dolaylı olmak üzere iki başlık altında ele alınarak incelenmiştir.

Bütçe Dışı Kamusal Harcama Alanları

Bütçe Dışı Dolaysız Harcamalar	Bütçe Dışı Dolaylı Harcamalar
1. Fonlar	1. Devlet Mal ve Taşınmazları
1.1 Kısmi Bütçelenen Fonlar	2. Yarı Mali İşlemler
1.2 Bütçe Dışı Fonlar	2.1 KİT'lerden Doğan Görev Zararları
1.3 Özel Hesaplar	2.2 Merkez Bankasına Kur Farklarına Karşılık Verilen Tahviller
2. Döner Sermayeler	2.3 Tahkimlerden Kaynaklanan Tahviller
3. Mahalli İdareler	3. Koşullu Yükümlülükler
4. Bağımsız Bütçeli Kamu Kuruluşları	3.1 Garantili Dış Borçlar
5. Vakıflar ve Dernekler	3.2 Devirli Krediler
6. Yardım Sandıkları	3.3 İç Kefaletler
	3.4 Mevduat Sigortası
	3.5 Yap İşlet/Yap İşlet Devret Projeleri
	3.6 Yatırım Stoku
	3.7 Diğer Koşullu Yükümlülükler
	4. Vergi Harcamaları
	5. Çeşitli Kanunlarla Getirilen Vergi ve Benzeri Düzenlemeler (Bütçeyle İlişkisi Kurulmayan ve Doğrudan Kuruma Aktarılan Gelirler)
	6. Dış Proje Kredisi Uygulamaları

(37) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı "Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s.28.

Bazı Dolaysız Harcamalar Bütçenin Gerektirdiği Yasal Kuralların Tamamen Dışında Yerine Getirilmekte

Dolaysız harcamalar yukandaki tabloda gösterildiği şekilde toplam altı başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar fonlar, döner sermayeler, bağımsız kamu kuruluşları, mahalli idareler, vakıflar ve dernekler ile yardım sandıklarıdır. Bazı dolaysız harcamalar bütçenin gerektirdiği yasal kuralların tamamen dışında yerine getirilmekte, bazı dolaysız harcamalar ise tamamen olmamakla birlikte kısmen dışarıda kalmaktadır. Örneğin fonlar ve döner sermayeli kuruluşlar bütçenin kaynak dağıtım sürecini düzenleyen kurallardan muaf olabilmektedir. Bütçenin kapsadığı kuruluşlarda ise bir kısım faaliyetler bütçeden farklı prosedürlerle yapılmakta (bütçe içi fonlar, döner sermaye), hatta, birçok faaliyet yasama denetiminin de dışında kalabilmektedir.(38)

Vergi Alma Fon Maliyesi İcat Et Hesabını Sorma

1980 sonrası kamu maliyesine bakıldığında, kaynak tahsisinde önemli işlevi olan bütçe yasasının, kamu gelir ve giderlerinin tam olarak yansıtmadığı, bütçe dışı araçlann çoğaldığı ve kapsamının büyüdüğü, parlamentonun yetkilerinin bir kısmının yürütme organına devredildiği, bu nedenle mali disiplinin bozulduğu görülmektedir. Bu süreçte mali sistemimizi bütçe birliğinin bozulması açısından en fazla etkileyen fon uygulamaları olmuştur. Bunlar, ayrı kamu tüzel kişilikleri, özel harcama usulleri, bilinen denetim süreçlerinin ve temel mali yasaların dışına çıkışlarıyla da Türk kamu mali sisteminde ayrı bir "fon maliyesinin" doğmasına neden olmuşlardır.1980'lerde bütçe dışına çıkarma eğilimlerini mali aracı olan fonlar, bütçe açıklarının büyüme eğilimi gösterdiği 1990'lı yıllarda yarattıkları **mali disiplinsizlik, konsolide bütçe büyüklükleri karşısında ulaştıkları boyutlar ve dış finans kurumlarının Türkiye'yi izleme güçlüklerinden** kaynaklanan tepkiler doğrultusunda fonlann yeniden bütçe içine alınmaya çalışıldığı görülmektedir.

Bu işletmeler, devletin temel kamu hizmet ve görevlerinin yürütülmesi sırasında bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu işletmeler aracılığıyla ticari, sınai, tarımsal, kültürel ve mesleki faaliyetler yapılabilmekte, böylece boş olan bir kapasite kullanılmakta, belli bir talep karşılanmakta, ayrıca da devlete ek bir gelir sağlanmaktadır.

(38) Bu anlamda en çarpıcı iki örnek: Geçtiğimiz yıllarda Ankara Emniyet Müdürü tamamen keyfi bir biçimde **Emniyet Yardımlaşma Vakfı**'nın amacına uymayan bir biçimde vakıf gelirinden aldığı 500 milyar lira ile sıfır kilometre mercedes marka bir otomobil almıştı. Dikkat çekici diğer bir örnek ise Orman Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren orman döner sermayesi işletmeleridir.

- Sayıları 1998 yılı sonu itibariyle faaliyette bulunan Döner Sermaye İşletmelerinin sayısı 2985'tir. Bunların yaklaşık olarak %75'i Genel Bütçeli Daireler, %25'i ise Katma Bütçeli Daireler bünyesindedir.

- 1999 sonu itibariyle Döner sermayeli İşletmeleri toplam satışları 2.2 milyar Dolar düzeyine çıkmıştır (1998 baz alınarak hesaplanmıştır), bunun anlamı toplam bütçe büyüklüğünün %3-4 düzeyine (faiz hariç %5-6) çıkmış olmasıdır. **Ancak Döner Sermayeli İşletmeler uygulaması bütçe kapsamından ve parlamenter denetimden kaçışın yaygın bir uygulaması şekline dönüşmüştür.** Genel veya Katma Bütçeli Daire içerisinde yürütülmesi gereken pek çok faaliyet ve işlemler bu işletmelerce çok fazla müdahale olmadan yürütülmektedir.

Gelinen noktada, döner sermayeli işletmelerin toplam satış hasılatı tutarı 11 Bakanlığın 2000 yılı ödenekleri toplamından daha fazla bir büyüklüğe ulaşmıştır.

Mahalli İdarelerde Üç Ayrı Mekanizma

Mahalli idarelerle bütçe ilişkisi esas olarak mahalli idarelere genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan pay, Maliye Bakanlığı transfer bütçesi altında yer alan ve mahalli idarelere yıl içinde aktarılan ödenek ve mahalli idarelere ait dış proje kredisi kullanan projelere verilen garantiler şeklindeki üç mekanizmanın çalışmasıyla kurulmaktadır.

Bağımsız Bütçeli Kamu Kuruluşları Devlet Mali Sistemi Dışında

Bütçenin transfer tertibinden yardım alan kuruluşlar, Devlet Bütçesine bağlı dökümanlarda Bağımsız Bütçeli Kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Bu kuruluşlar Devletin mali sisteminin dışında gelir elde edebilmekte, harcama yapabilmektedirler. Mevcut yasal düzenlemelerinde, mali mevzuatla ilgili genel düzenlemelerin dışında bırakılmalarıyla ilgili hükümler bulunmakta, harcamalarında Maliye Bakanlığı'nın ve Sayıştay'ın vize ve tescil işlemlerine tabi tutulmamaktadırlar. Bu kuruluşlara Devlet bütçesinden yapılan ödemeler Genel Bütçe için harcama olarak kayıtlara geçmektedir.

Bürokratik Kaynaklı Rant Kavgası Alanları Kamusal Vakıf ve Dernek Furyası

Ülkemizde ekonomik ve sosyal koşullar ile demek ve vakıf geleneği de dikkate alındığında, son yıllarda kamu kurum ve kuruluşlarının bünyelerinde büyük küçük çok miktarda dernek ve vakfın kurulduğu görülmektedir. Bu kuruluşlar ilgili kamu kurumunun personeli tarafından kurulmakta, sermaye çalışanların maaş ve ücretlerinden kesinti yapılmak suretiyle sağlanmaktadır.

Son yıllarda ilgili kamu kurumunun ödenek yetersizliği nedeniyle normalde kamu kurumunun yapması gereken hizmetlerin bu kurumlar eliyle

yaptırılmaya başlandığı görülmektedir. Hizmetin fiyatlandırılması olanağını da sağlayan bu uygulama sonucunda, önemli ölçülere ulaşan maddi büyüklükler bu kurumlarda toplanmaya başlamıştır. Bu durum, kamu hizmeti niteliğinde faaliyetlerde bulunan veya hizmetin üretilmesi sürecine katılan bu kuruluşların gerek yönetilmesi, gerekse ilgili kuruluşla bağlantısı olması nedenleriyle yeni tartışmalara neden olmaktadır. Bu tartışmaların ana odak noktası bürokratik kaynaklı rant kavgası olabilmektedir.

Yardım Sandıkları Gelirleri Fiili Durum Yaratılarak Toplanıyor

Türkiye'de kamu kurumları bünyesinde oluşturulmuş olan birçok yardımlaşma sandığı bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı kanunla kurulmuş olup yasal olarak ana statüleri çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu kurumların orijinal gelir kaynakları üyelerinin maaşlarından sosyal güvenlik kesintisine benzer şekilde yapılan kesintilerdir (İLKSAN, OYAK, KİT'lerin pek çoğunun bünyesinde olan yardımlaşma sandıkları gibi). Katılımcı kişilerin kendi özgür iradeleriyle üyesi oldukları ve ilgili kamu kuruluşuyla herhangi bir ekonomik ve finansal ilişkisi olmayan yardım sandıklarını kamu harcama alanı içinde düşünmek doğru değildir. Bunun aksine, sandığın gelirleri yasal olarak zorunlu bir şekilde (veya fiili durum yaratılarak) toplanıyor ve/veya sandığın ilgili kamu kuruluşunun ürettiği mal ve hizmetlerle ekonomik ilişkisi ve finansal kaynak akışı söz konusu oluyor. Ancak bu sandıklar kamu alanı dışında serbest piyasa ekonomisiyle eklemlendiklerinde, olası sorunların muhatabı ve çözüm yerleri kimler ve nereler olacak?

Kamusal Büyüklüklerin Gizlenmesinde Kullanılan Araçlardan Biri "Dolaylı Harcamalar"

Dolaylı nitelikteki bütçe dışı kamu harcamaları, kendi içinde farklılıklar göstermekle birlikte, esas olarak kamunun taşınmazları (varlıkları) ve üstlenmiş olduğu yükümlülükler dolayısıyla yapmış olduğu tasarruflar ve harcamalar olarak tanımlanabilir. Bütçeye doğrudan yansımayan bu nitelikteki faaliyetler, günümüzde özellikle hazine garantileri ve görev zararları nedeniyle önemli harcama büyüklüklerine ulaşmıştır. Bütçe uygulamalarında karşılaşılan temel problemlerden birisi haline gelen dolaylı harcamalar, kamusal büyüklüklerin gizlenmesinde kullanılan araçlardan biri karşımıza çıkmaktadır.

Dönemsel olmayan yasal dayanağa sahip, ömeğin, birer harcama olarak değerlendirilmesi gereken ve devletin teşvik politikalarıyla yarattığı vergi indirimleri ve muafiyetleri de bunların arasındadır, bunların miktarı bilinmemekte ve bütçelenmemektedir. Bu faaliyetler genelde, gelir dağılımı açısından desteklenmesi hedeflenen toplumsal kesimlerin yanı sıra, bu faaliyetler etrafında örgütlenmiş gruplara aktarılan rantı da fi-

nanse etmektedir. Benzer şekilde yasal dayanağı bulunan hazine garantilerinin de 1998 yılına kadar dönemsel olarak belirlenen üst sınırları olmadığı görülmekte ve bunlar bütçelendirilmemektedir. Garantili borç anapara ve faiz ödemeleri ve bunlardan geri dönüşler bütçe ödenekleriyle ilişkilendirilmeksizin finansman kısmında gösterilmektedir.

Bütçe dışı kamu harcamalarının bütçe içinde mutlaka gösterilmesi, ilişkilendirilmesi ve raporlanması gerekir.

Özelleştirme Faaliyetleri Sonucunda Devlet Envanterinden "Çıkan Varlık" "Giren Nakit" İlişkisi Kurulamamakta

Türkiye'de devlete ait taşınır veya taşınmaz üzerindeki bir tasarrufun mali boyutunun ortaya çıkması, ancak tasarrufa konu işlemin bir nakit hareket doğurması ile mümkün olabilmekte ve gerek kullanım, gerekse yönetimleri tamamen o mal ve taşınmazların bulunduğu kurumlara bırakılmaktadır. Kurumlara devlete ait mal ve taşınmazlar üzerinde tasarruf yetkisi tanınırken, bu kaynakları nasıl kullandıklarından dolayı kurumları sorumlu tutan bir uygulama da bulunmamaktadır.

Devletin mal ve taşınmazlarının gerektiği gibi takip edilmemesi sonucunda, özellikle son yıllarda artan bütçe açıkları nedeniyle bir çeşit kurtarıcı olarak gündeme getirilen ve gerek görsel, gerekse yazılı basının da yakından takip ettiği özelleştirme faaliyetleri sonucunda devlet envanterinden çıkan mal vey taşınmazın gerçek boyutu görülmemekte, dolayısıyla özelleştirme sonucu devlet kasasına giren nakdin elden çıkan varlık ile ilişkisi (fayda/maliyet) tam olarak kurulamamaktadır.

Kamu Bankalarının Sübvansiyon Ya Da Doğrudan Transfer Niteliği Taşıyan Parasal İşlemleri "Kamu Mali İşlemi" Olarak Görülmez İse

Bir ülkede Merkez Bankası ve/veya diğer kamu bankaları tarafından girişilen bazı faaliyetler, nitelikleri itibariyle parasal bir işlem yerine mali bir işlem niteliği taşırlar. Bu işlemler, bir vergileme, sübvansiyon ya da doğrudan transfer niteliği taşıdıkları halde, bir kamu mali işlemi olarak yer almamaları ama özünde bu işlemlere benzer makroekonomik sonuçlar yaratmaları nedeniyle de, yarı mali işlemler denilmekte olup, bu tarz işlemler sonucunda oluşan kuruluş zararları, nihayetinde bütçeden karşılanmak zorunda kalınan maliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yarı mali işlemlerin devlet muhasebesi içerisinde açıkça yer almama-

sının uygulamadaki en önemli sonucu, bütçe açığının ya da kapsamlı bir ifade ile kamu sektörü borçlanma gereğinin doğru ölçülememesidir.

Çalışmada yarı mali işlemler, uygulamada önemli yer tutan KİT'lerden doğan görev zararları, Merkez Bankası'na kur farklarına karşılık verilen tahviller ve tahkim uygulamalarından doğan tahvillerdir.

Koşullu Yükümlülükler (Contigent Liabilities)

Koşullu yükümlülükler, devlet borcu niteliğinde olmamakla birlikte gelecekte borca dönüşebilecek ve ödeme gerektirecek taahhüt ve kefaletlerdir. Aşağıda özellikleri itibariyle verilmiştir.

Dış Borçlar da Devlet Garantili

Hazine, Bütçe Kanunlarına dayanarak özel hukuk hükümlerine tabi olsa dahi sermayesinin %50'sinden fazlası kamu payından oluşan kuruluşlar da dahil olmak üzere kamu kurum ve kuruluşların borçlanmalarına garanti verebilmektedir.

Hazine Müsteşarlığı'nın, dış borçlarına garanti verdiği kuruluşlar; büyük şehir belediyeleri, il özel idareleri, KİT'ler, üniversiteler ve özelleştirme kapsamındaki bazı kuruluşlardır. Garanti verilen kredilerin geri ödenmesi aşamasında kredinin asıl borçlusu olan kuruluşlar, bütçe ödeneklerinin yetersizliği, programsızlık, garanti verilirken objektif kriterlerin olmaması, siyasi etki, kuruluşların **Hazine garantisine sığınarak kaynaklarını artırma istekleri sonucunda bu kredileri ödememe** yoluna giderek daha sık başvurdukları görülmüştür.

Oysa uluslararası kabul görmüş prensipler uyarınca bu kalemin harcamalar içerisinde gösterilmesi gerekmektedir. Özellikle borçlanma gereği içinde giderek artan bir paya sahip olan bu tür işlemlerin bütçe dışında bırakılması mali disiplini bozmuş ve bütçenin şeffaflığına gölge düşürmüştür.

Devirli Kredilerde Borçlu Hazine

Devirli ve tahsisli krediler Hazinece yurt dışından borçlanılıp Bütçe Kanunlarında yer alan hükümler çerçevesinde kurumlara devredilen kredilerdir. Bu türlü kredilerde her ne kadar kredi kamu veya özel kuruluşa devredilse bile borçlu olarak Hazine görülmektedir.

Mevduat Sigortası Güvencesi

Türkiye'de özellikle 1994 yılında meydana gelen mali kriz sonucunda bazı bankaların sistem dışına çıkarılmasından sonra, tasarruf mevduatının tamamı devlet güvencesi altına alınmış böylece güven ortamının yeniden tesisi amaçlanmıştı.

Türkiye'de faaliyet gösteren ve mevduat kabulüne yetkili bulunan bankaların yurt içi şubelerinde gerçek kişiler tarafından açılmış olan Türk Lirası cinsinden tasarruf mevduatı (nama yazılı Türk Lirası mevduat sertifikaları da dahil) ile Türkiye'de yerleşik gerçek kişilere ait tasarruf mevdu-

atı niteliğini haiz döviz tevdiat hesaplan mevduat sigortasına tabiydi. Ancak yanlış mali ve ekonomik uygulamalar, bankaları yeterince denetlemeyen hükümetler, özellikle 1990, 2000 ve 2001 krizlerinden sonra altından kalkamayacakları boyutlara ulaşan batık banka mevduatlarının ödenmesini yine halkın sırtına yüklediler. Bu rakam çeşitli hesaplamalarla 30 milyar dolardan 100 milyar dolara kadar çıkartılmaktadır. (Devlet bütçesine getirdiği ağır yük, toplumdan gelen tepkiler ve dış dayatmalar sonucu mevduattaki devlet güvencesi AKP Hükümetleri döneminde 50 milyar YTL ile sınırlandırıldı.)

Devlet Eliyle Eş Dost Gibi Birilerini Zengin Etmek Amacıyla Kullanılan

Yap İşlet/Yap İşlet Devret (YİD) Proje Kredileri De Devlet Girişiminde

Yap-İşlet-Devret modeli kanunun, kendi kaynakları ile gideremediği altyapı ihtiyacını özel sektör kaynaklarıyla gidermek arzusuyla ortaya çıkmıştır. Hazine tarafından YİD modeliyle gerçekleştirilen projeler için sağlanan kredi garantilerdir. Bu garantilerin tamamı ödeme garantisi niteliğinde olup, şirkete performans garantisi sağlanmaktadır. YİD modeli, özellikle enerji alanındaki yatırımlarda skandal ve fiyaskolarla sonuçlandı. (Buna ait örnekleri son kitabımızda göreceğiz.)

Diğer Çeşitli Yükümlülükler

Altında yukarıda sayılan mali riskler dışında kalan yükümlülükler ifade edilmektedir. Bunlara çeşitli kanuni düzenlemeler veya anlaşmalara sermaye taahhüdü altına girilmesi, bir olayın vuku bulması durumunda **kamunun kanunlardan kaynaklı bir yükümlülük altına girmesi**, yasal takip ve anlaşmazlıklar, yine kamunun çeşitli durumlarda imzaladığı sözleşmeler örnek olarak verilebilir.

Çeşitli Sektörleri Teşvik Amacıyla Sağlanan Vergi İndirim İstisnaları Genelde Bilinmediği Gibi Bu Harcamalar Bütçelendirilmemektedir

---

Devletin ekonomik veya sosyal gerçeklerle çeşitli kesim ve gruplara diğerlerine göre bir vergi avantajı sağlaması şeklinde özetlenebilecek olan vergi harcamaları çok yaygın bir politika aracı olarak kullanılmaktadır. Çeşitli sektörleri teşvik amacıyla kullanılan vergi indirimleri, istisnalar, çeşitli sosyal grupları teşvik amacıyla çıkarılan muafiyetler veya vergi indirimleri tipik vergi harcamalarındandır.

Vergi harcamaları bir vergi politikası aracı olarak çok yaygın bir kullanım alanına sahip olmakla birlikte, bu nitelikteki harcamaların miktarı ve kapsadığı kesimler genellikle bilinmediği gibi, aynı zamanda bu harcamalar bütçelendirilmemektedir.

Halbuki kamuoyunun ve meclisin böyle bir karar sonucu toplumun

hangi kesimlerine kamu eli yoluyla kaynak aktarıldığını bilmek en doğal hakkı olmalıdır veya böyle alınan bir karann maliyetinin ne olduğunun bu karara katkı veren insanlar tarafından önceden biliniyor olması esas olmalıdır. Türkiye'de bugüne kadar vergi harcaması niteliği olan kanun veya diğer kararların ne metinleri içinde ne de uygulamada bir hesaplaşmanın yapıldığını görmek mümkün değildir.

Bütçenin muhasebe ve raporlamasında karşılaşılan temel sorunlar:

• Devlet muhasebe sistemi bütçeye odaklanmıştır. Dolayısıyla sadece bütçenin kavradığı işlemleri muhasebeleştirmekte, **bütçe dışında kalan kamu faaliyetlerini izlememektedir**.

• Nakit esasına dayanan muhasebe sisteminde devletin varlıkları ve sorumlulukları ile ilgili **bilgiler tam ve zamanında kayıt altına alınamamaktadır**.

• Kamuda muhasebe birliği yoktur. Düzenindeki farklılıklar kamu kesiminin tamamında hesapların konsolidasyonunu mümkün kılmamaktadır.

• Devlet muhasebesi sistemi **hesapları sınıflandırmamaktadır**.

• Devlet muhasebe sistemi tam **sürekllilik göstermemektedir**.

• Devlet muhasebe sistemi yeteri kadar **ayrıntı göstermemektedir**.

• Devlet muhasebe sistemi bu hali ile raporlamaya ve sonuç üretmeye elverişli değildir.

• Mali raporlama açısından önem taşıyan, **pek çok bilginin kaydedilememesine ve kaybolmasına neden olmaktadır**.

• Devletin tüm mali yapısını kapsamayan, bütçe amaçlı bu muhasebe sistemiyle **çağdaş anlamda mali raporlar üretilmesi olanaklı değildir**.

• Sistemin ürettiği yerel raporlar mali rapor özelliği taşımamaktadır.

• Devletin bütçe uygulama sonuçlarının hesabını verdiği hazine genel hesabı ve kesin hesap kanunu da benzer şekilde mali rapor özelliği taşımadığı gibi, plan bütçe komisyonuna ve genel kurulda yeni mali yıl bütçesi ile birlikte görüşüldüğünden yaklaşık on beş dakika içinde oylanarak kabul edilmekte ve böylelikle etkinliğini tamamen kaybetmektedir.

• Devletin mal varlığı bu muhasebe sisteminde kavranamamakta ve dolayısıyla da roparlanamamaktadır.

• Yarı mali nitelikteki işlemlerin çoğu muhasebe sisteminin dışında gerçekleşmekte, sistemin kaydettikleri ise hesapların niteliklerine uygun kullanılmaması sonucunda oluşan torba hesapların içinde kaybolup gitmektedir. Böylelikle yarı mali nitelikteki işlemler raporlanamamaktadır.

• Devletin mali işlemlerinin kaydedildiği ve dolayısıyla mali raporların üretildiği bu muhasebe sistemi girişilen taahhütleri kaydetmediği,

nakit yaratmayan akımların nakit yaratan akımlardan ayıramadığı, bekleyen harcamaları gösteremediği için ödenek ve nakit projeksiyonları yapılmasına uygun değildir.

• **"Doğru ve tutarlı rapor muhasebe üretilir" ilkesi bozulmuş** yetersiz oldukları açık olan mevcut raporların bile büyük bir kısmı muhasebe dışındaki kayıt yöntemleri ve veri tabanları ile üretilir olmuştur.

• Merkezi raporlamanın temelini oluşturan Kamu Hesapları Bülteni ait olduğu ayın 1'inde gerçekleşen bir işlemi 50 gün sonra raporlamaktadır.

• Yönetici doğru kararlar alabilmek için bilgiye en kısa sürede ulaşabilmelidir.

Sayıştay Sayamaz Ise Ne Olur?
Mal Kesin Hesapları Raporlar ve Denetimlerini Talep Eden De Yok Sunan Da Yok
120 Milyar Doların Ne Olduğunu Soran Da Yok

Anayasamıza göre Sayıştay, bir taraftan devletin gelir, gider ve mallarını Meclis adına bağımsız ve yansız olarak denetlemek, sorumluların hesap ve işlemlerini yargılama yoluyla kesin hükme bağlamak suretiyle, devletin sağlık, düzenli ve verimli olarak işlemesine katkıda bulunan Anayasal bir kurumdur.

Yargılama yönüyle Sayıştay, gelir, gider ve mal işlemlerini ve bu işlemlere ait sayman hesaplarını bütün kayıt ve belgeleriyle birlikte incelemekte ve neticede bütün bu işlem ve hesapları yargılama yoluyla kesin hükme bağlamaktadır. Böylece, yürütmenin uygulamaların nihai olarak parasal işleme dönüştürüldüğü tahakkuk birimiyle saymanlıkların hatalı işlemlerinden doğan zararların sorumlularından tahsilini sağlar. Parlamento adına denetim yönüyle ise, genel ve katma bütçeli dairelerin gelir ve giderleriyle mallarını Meclis adına denetlemek ve denetim sonuçlarını Meclis'e sunmakla yükümlüdür.

Yasalara verilen inceleme, denetleme görevi sonucunda, Anayasa ve Sayıştay Yasası'nın 81'inci maddesi uyarınca "Genel Uygunluk Bildirimleri" hazırlanmaktadır. Sayıştay raporlarının genel amacı kamu hesaplarının doğru ve denk olup olmadığı; kamu mali sistem ve kontrollerinin etkili bir şekilde kurularak işletilip işletilmediği; kamu kaynaklarının tutumluluk, verimlilik ve etkinlik ilkeleri gözetilerek kullanılıp kullanılmadığı hakkında bilgi sağlamak ve görüş vermektir.

Sayıştay Yasasının 25, 28, 47, 55, 87, 88 ve Ek 10'uncu maddelerinde Sayıştay'ın çeşitli konularda Meclis'e raporlar sunması öngörüldüğü halde bu gereğe yıllardır genel olarak uyulmadığı görülmektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) 2000'de yayınladığı "Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık" başlıklı Özel İhtisas Komisyonu Raporunda bu ihmal ve usulsüzlüklerle ilgili olarak şöyle yazıyor:

"Sayıştay, genel ve katma bütçeli kurum ve kuruluşların mal hesaplarının inceleme sonuçlarına ait periyodik raporları her yıl Meclise sunmalıdır. Bu güne kadar uygulaması bulunmayan ve 1050 sayılı kanun gereğince Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanması gereken mal kesinhesaplarının Meclise ve Sayıştay'a sunulması sağlanmalıdır. Ayrıca Sayıştay Kanunu'nun Ek-10'uncu ve 87'nci maddelerine göre hazırlanması gereken raporların da, Meclise sunulması gerçekleştirilmelidir. Sayıştay faaliyetlerinde yargısal işlevlerin ağırlıklı olması, Meclis adına yapılması gereken denetimin gerçekleşmesine engel teşkil etmemelidir. Sayıştay denetiminin asıl amacı tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de Meclis adına denetim yapmak ve denetim sonuçlarını Meclise raporlamaktır. Bu durum Anayasal ve yasal bir gereklilikten kaynaklanmaktadır. Anayasanın 160 ve 164, Sayıştay Kanununun 25, 28, 32, 47, 55, 81, 88 ve Ek 10'uncu maddelerine göre Sayıştay'ın **Genel Uygunluk Bildirimleri yanında Meclise sunması gereken çok sayıda rapor bulunmaktadır.** Oysa uygulamada Sayıştay, Genel Uygunluk Bildirimleri ve istisnai olarak hazırlanan ve Meclise sunulmayan raporlar hariç bu yasal görevlerin gereğini dışsal nedenlerinde etkisiyle yerine getirememektedir. Diğer taraftan Mecliste bu konuda herhangi somut bir talepte bulunmamaktadır."(39)

Özal: *"İslâm Ahlakı" "Hakk'ın Rızası" "Herkesin Hakkına Riayet" "Kötülüklerle Mücadele" "Ahlaklı Fertlerle Kalkınabiliriz"* Diyordu... Ahlaksızlığın Daniskası Hayali İhracatı Teşvik Etti

Önceki bölümde Turgut Özal'ın hayali ihracatı nasıl teşvik ettiğini kendi ağzından vermiştik.

"Hayali ihracat" **-adı üstünde- yapılmayan dışsatım demektir.** Yurt dışına mal gönderilmiyorsa, yurt dışından bu dolar ve mark Türkiye'ye

(39) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı "Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s.95.
Sayıştay'ın hazırladığı 2000 yılı Mali Raporu'nda, parlamenter sistemde esas olan hesap verme ve şeffaflığın temelini bütçenin oluşturduğu vurgulandı. Türkiye'de bir kısım yolsuzlukları da finanse eder nitelikteki. bütçe dışında kalan uygulamalar eleştirildi. Bu eleştiriler yukarıda özel olarak verdiğimiz Özel İhtisas Komisyonu raporuyla örtüşmektedir. Sayıştay raporunda dikkat çeken cümleler: "Özellikle bütçeleştirilmeyen borçlanmalar, bütçe açığını olduğundan az göstermekte ve mali sistemde şeffaflığı ortadan kaldırmaktadır. Nitekim 1971-1999 yılları arasında bütçe açıkları toplamı 109 milyar dolar, borçlanmaların toplamı da 225 milyar dolardır. Yani kaynak gösterilmeden borçlanılarak yaklaşık 30 yıl içinde yapılan harcamanın tutarı 116 milyar dolardır.

neyin karşılığı olarak ödeniyor? Genellikle altın ve uyuşturucu madde kaçakçıları, İsviçre bankalarındaki **"sırdaş hesaplar"**ından Türkiye'ye, **"hayali ihracat"** yapan şirketlere dolar ve mark gönderiyorlar.

Türkiye'den uyuşturucu madde gidiyor. Bu para uluslararası mafya tarafından İsviçre bankalarına yatırılıyor. Türkiye'deki "hayali ihracat" yapan, bu yolla devletten bir de "vergi iadesi" adı altında **vurgunlar vuran çeteler, uyuşturucu madde kaçakçıları ile "hayali ihracatçılar" arasında aracılık yapan "dövizcileri" buluyorlar.**

Bu dövizler de İsviçre'deki banka sisteminin ayrılmaz parçalarıdır. Kaçakçılar... **İsviçre bankaları... Hayali ihracatçılar... Üst düzey bürokratlar** ve **siyasetçiler**...

"Bunlar bir zincirin halkalandır."(40)

Türkiye Büyük Millet Meclisi **Hayali İhracat Komisyonu** tarafından da belirlenen Türkiye'de hayali ihracat yapmak için uygulanan yöntemler şöyle özetlenebilir:

- **Ekonomik değeri olmayan malların ihraç edilmesi:** Bu yöntemde hiçbir ekonomik değeri olmayan taş, toprak, hurda metal kırpıntıları ile döküntüler vergi iadesi listelerindeki mal isimleri altında ihraç edilir.
- **İhraç fiyatının gerçeğinin çok üstünde gösterilmesi:** Bu yöntemde mallar gerçek ihraç fiyatlarının 5-10, bazen yüz katına kadar fazla gösterilip GÇB'de bu şekilde beyan edilir.
- **İhraç edilen mal miktarlarının gerçeğinin üzerinde gösterilmesi:** Gerçekte vergi iadesi listesinde yer almayan veya düşük vergi iadesi uygulanan bir mal, yüksek teşvik primi uygulanan bir mal gibi gösterilir.
- **Fiilen ihraç edilmemiş malların ihraç edilmiş gösterilmesi:** Ortada ihraç edilen bir şey olmamasına rağmen, gümrük idarelerinden tasdikli gümrük çıkış beyannamesi GÇB sağlanır.
- **İhracata ilişkin belgeler üzerinde tahrifat yapılması:** İhracatta vergi iadesi, KKDF veya DFİF primi ödemelerinden faydalanmak amacıyla gümrük çıkış beyannameleri GÇB gibi belgeler tahrif edilir.
- **Paravan şirketler kurmak:** Yurt içinde veya yurt dışında hayali ihracatı gerçekleştirmek amacıyla paravan şirketler kurulur.
- **Sahte deklare belgesi (DAB Döviz Alım Belgesi) ile gerçekte yurda gelmemiş ihracat bedeli dövizlerin yurda gelmiş gibi gösterilmesi. Hayali İhracatla İlgili Bir Dizi Olay:**

• Yıl 1986. Yeşilköy Hava Limanı'ndan ihracat yapılacak, İhracatı yapılacak mal ise **konfeksiyon mamulü**; mallar kamyonlarla karton koliler içinde alana getiriliyor. Fakat uçak henüz yükleme yapmak için yanaşmamış, uçak bekleniyor, mallar açıkta bekliyor. O esnada orta şiddette bir rüzgar çıkıyor. Bir de ne olsun; bütün koliler havada uçuşuyor. Orada bu-

(40) Uğur Mumcu, Cumhuriyet, 07.05.1991.

lunan işçiler ve firma yetkilileri kolileri zar zor topluyorlar. Kolilerin çoğu ya boş ya da içine **yırtık pırtık bezler konmuş** durumda. Herkes kahkahayı patlatıyor. Rüzgardan uçmasınlar diye içine ağırlıklı (**taş, tahta**... gibi) maddeler konuluyor ve koliler o halde uçağa yükleniyor.

• Yine yıl 1986. İstanbul Haydarpaşa Gümrüğünden çıkış işlemi yapılacak, ancak İnönü Stadyumunun yanındaki boş arsada TIR'a yüklenen **konfeksiyon** mallarını muhtevi karton koliler Kapıkule'den çıkıyor. Almanya'da kontrol edilen kolilerin içinden ne çıksa beğenirsiniz: Taş, tuğla ve kum.

• 1986 yılında İngiltere'ye **"gecelik"** ihraç ediliyor. Mal bedeli döviz 2.5 milyon Dolar olarak beyan ediliyor. Firma Hazine Kontrolörlerince inceleniyor. İngiltere Gümrük İdaresine yazı yazılıyor: "Bu mallar sizin gümrüğünüze hangi değer üzerinden beyan ediliyor ve girişi yapılıyor" diye; kısa süre sonra cevap geliyor. Malların toplam değeri İngiliz Gümrüğüne **defolu glysl** adı altında sadece ve sadece 600 Sterlin olarak beyan edilmiştir.

• Yıl 1986, Almanya'ya 1 milyon adet **distribütör kapağı** ve devre tamamlayıcısi ihraç ediliyor. Toplam değeri 650 bin Dolar tutarında, Hazine Kontrolörleri Alman Gümrük İdaresine yazı yazıyorlar. Gelen cevap ilginç: **"Söz konusu mallar plastik levhalardan ibaret olup birim değeri 0.10 DM.'tan ibarettir..."**

• 1985 yılında Hollanda'ya 13 milyon Dolar tutarında **porselen çiçeklik** ve **vazo, dikiş makinesi parçacığı, konfeksiyon ihraç ediliyor**. Ancak ihracat firması nezdinde incelemelerde bulunan Hazine Kontrolörleri alıcı ülke gümrüğünden malların akıbeti hakkında bilgi istiyorlar. Gelen cevap çok ilginç: "Giden mal tahta parçası olup, malın değeri 13 bin Hollanda Florini...".

• Yıl 1984, 1985, 1986. Türkiye'de üretilen ve piyasada 4.500 TL civarında satılan **motor pistonları** İsviçre'ye 45.000 TL bedel üzerinden satılıyor. Firmada incelemede bulunan Hesap Uzmanları ve Hazine Kontrolörleri ise firmanın ihraç etmiş olarak gösterdiği pistonların aslında üretilmediğini saptıyorlar. Sonuç: Yurt dışına **ne gönderildiği ise saptanamıyor. İhracatın değeri ise toplam 20 milyon Dolar**.

• 1990 yılında sadece Mersin'den ihraç edilen **nohut** miktarı yaklaşık 550 bin ton. Halbuki aynı yıl içinde Türkiye'de üretilen nohut miktarı ise yaklaşık 500 bin ton.

• Hazine Kambiyo Kontrolörlerinin en çok uğraştığı konu ise "Çifte Faturalama". TC Gümrük İdarelerine ibraz edilen fatura bedelleri çok yüksek, yabancı ülkedeki alıcılara kesilen faturaların bedelleri ise düşük. KDÖ iadeleri TL cinsinden düzenlenmiş yüksek bedelli faturalar üzerinden hesaplanıyor. Türkiye'de ihracat teşvikinin bir tarafı da yabancılara kota vb.

nedenlerle düşük fatura kesilmesi için yaratılan hoşgörü ortamı.

Hayali İthalatlar:

İki türlü yapılıyor:

1. Mal bedelinin %70'i satıcıya peşin olarak ödeniyor. %30 için ise, (aslında ayrı olarak) ikinci bir fatura daha temin ediliyor. Türkiye'den yurt dışına transferler %30 üzerinden yapılıyor.

2. Üçüncü bir ülkede şirket kuruluyor. Satıcı firma faturayı bu şirket adına düzenliyor. Bu şirket de Türkiye'deki alıcıya düşük fatura ediyor.

Gümrük Vergisini ve Fonu daha az ödemek için yapılan hayali ithalatta, yurda ithal edilen malların Türkiye'de satışı için şu yöntem uygulanıyor. İthalatçı malları naylon bir (A) firmasına ithal maliyetinin %100'ünden fazla yani gümrüklü ithal maliyetine yakın fiyatla iç piyasaya satıyor. Herhangi bir inceleme (A) firması ortadan kayboluyor. Gümrükte saadet halkası bir kuruluyor, bir kırılıyor.

Teşvik Belgeli ithalatta ise gümrüksüz ithalat nedeniyle mal bedelleri şişiriliyor. Gerçek bedel ile şişik bedel arasındaki fark kara para aklamada kullanılıyor.

Türkiye'de Kara Paranın Keyfi

1980 sonrasında Türkiye'de egemen olan **"Para gelsin de nereden gelirse gelsin"** anlayışı sürüp gidiyor. Bu anlayışın yerleşmesini sağlayan kimi hükümetler, hayali ihracat, kaçakçılık ve benzeri yollarla kazanılıp yurt dışındaki bankalara yatırılan kara paraları aklama yöntemlerinin geliştirilmesine olanak bırakmakla kalmıyor, bankalarda kara para dolaşımını engelleyecek yolları kapatmaya da yanaşmıyor. Yönetimin kara para olayına böyle yaklaşması ve bankaları başı boş bırakması yüzünden, kaçakçı ve vurguncu takımı parasını gizlemekte hiçbir güçlükle karşılaşmıyor.

- BİS'in Kararları Türkiye'de Uygulanmıyor

Merkezi İsviçre'de bulunan "Basle Committe On Banking supervision" (Basle Bankacılık Danışmanlığı Komitesi) adlı uluslararası komitenin, yasadışı yollardan elde edilen paraların bankalarda barınmasının önlenmesi için 1993 yılında aldığı kararlar Türkiye'de uygulanmıyor. Böylece Türkiye, yasadışı yollardan elde edilen paraların, diğer bir deyişle "kara para"nın bankalarda kolaylıkla dolaşabildiği bir ülke durumuna düşüyor.

Kara Para Aklama Yöntemleri

Toptan ve perakende narkotik madde satışlarında büyük miktarlarda para dönmektedir. Bu satışlar nakit para ile gerçekleştirilir. Kredi kartları, banka mektupları, kredi mektupları ve diğer para ile ilgili kağıtlar ilk etapta tarafların kimliklerini ortaya çıkardığından kullanılamazlar. Para ile ilgili devredilebilir kağıtlar üzerinde bulunan hamil imzası ve aynı zamanda hesap numaraları, alış-verişte bulunan tarafların kimliğini ortaya çıka-

racağı gibi, bu nedenle bir soruşturmacı için döküman ve hesapların soruşturulmasında iz izleme yolunu tıkayacaktır. Nakit Para kullanılan işlemlerde; elden çıkarılacak veya tasarruf edilecek tek şey paradır. Bununla beraber para yerine geçen çıkarma zorunluluğu vardır.

Kara paranın aklanmasında birçok yöntem olmakla beraber, bunların hemen hepsi temel ve ortak karakterlstiğe sahiptir. Bu yöntemlerin bazıları şunlardır:

1- Ödüncü Geri Verme Yöntemi:

Nakit mal varlığının bankacılık gizliliğine riayet eden bir vergi cenneti veya herhangi bir gözden uzak ülkeye götürülmesi sonucu, bu paralar burada bankalara yatırılır. Daha sonra başka bir ülkenin bankasına transfer edilir. Şahıs, daha sonra kendi bankasına giderek diğer ülkedeki parasını teminat gösterip (1) milyon dolar borç ister. Bankadan aldığı bu para ile çeşitli yatırım ve benzer işler yapabilir. Polis ya da vergi memurları tarafından ani zenginliğin nedeni sorulduğunda ise, parayı bankadan borç aldığını ifade eder; ve yahut biraz daha ekleme yaparak nakit para ya da mal varlığının diğer ülkede iş yapan firmaya ait olduğunu beyan eder. Ancak gerçekte bu firma, şahsı sadece o ülkede temsil eden naylon bir kuruluştur.

2- Ticaret:

Restaurant, araba yıkama istasyonu veya benzeri ticari kuruluşlar gibi yatırımlar bu işlerle uğraşan şahıslar için genel olmayan yollardır. Bu tip işlerde günde kaç pizza satıldı, kaç araba yıkandı gibi hesapların resmi kontrolünü saptamak zordur. Narkotik trafiğinden gelen paraların, kanuni kazançlarla karşılaştırılması sonucu şahıslar para kaynaklarını gizleyebilmektedirler.

3- Casinolar:

Genel olarak cison, at yarışları ve diğer müşterek bahis kuruluşları gibi yasal kuruluşlar, büyük miktarda paraları denetimsiz bir şekilde kazanırlar. Bu paralar daha sonra dünyanın başka yerlerindeki casinolara aktarılır. Sonuçta kara para, hesapların resmi kontrülüne imkân vermeden casinoların başka hesapları yoluyla bir ülkeden diğer ülkeye etkili bir şekilde geçer. Böylece bu paralar diğer ülkede para yerine geçerli kağıtlara çevrilerek çeşitli finans kurumlarında depo edilir.

4- Birden Fazla Banka Hesabı ve Döviz Bozma Büroları:

Çok yönlü miktarlardaki para hesapları polisin veya vergi denetçilerinin dikkatini çekebilecek gibi, birden fazla hesaptaki az miktardaki paralar bunların dikkatini çekmeyebilir. Benzer olarak, bu paralar döviz bozma büroları yoluyla seyahat çekine çevrilebilir ya da başka bir ülkedeki döviz bürosuna transfer edilebilir.

5- Sahte Ya Da İçeriği Gerçeği Yansıtmayan Fatura Kullanımı:

Kara paranın aklanmasında kullanılan başka bir yöntem de mal ve hizmetlerin satın alınmasıdır. Bu mal ve servislerin satılması sırasında şahıslar, malın ve hizmetin fiyatını yüksek gösterebilmektedirler. Hesap açısından bakıldığında ise belgeler, gerçekte satılmış veya satılmamış bir malın satıldığını ve bunlar için yapılan ödeme makbuzunu ortaya çıkarmaktadır. Yüksek bedelli bu makbuzlar aynı zamanda yüksek sigorta, navlun ve diğer ilgili bedelleri de şişirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, Batı ülkeleri dövizlerinin ülke dışına çıkartılması, o ülkece satın alınan mal bedellerinin yüksek tutulmasıyla gerçekleştirilmektedir. Merkez Bankası'ndan ithalat izni alın şahıslar, olduğundan %100 fazla bir bedelle ithal ettikleri mallar sayesinde, hem kendi paralannı dövize çevirebilmekte, hem de kendi ülke paralarını Merkez Bankası'nda dövize çevirme imkânı bulabilmektedirler.

Hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın, önemli olan para transferinin yetkililerin dikkatini çekmeden yapılabilmesidir. Buna, paranın otomobile, kamyona, uçağa ve bota saklanarak banka gizliliği olan bir ülkeye götürülüp bir hesaba yatırılması da dahildir. Ülke dışına çıkanlan paralar, ülke dışında yasal finans kurumları yoluyla parasal değeri olan kağıtlara dönüştürülmekte, ülkeler arasında dolaştırılıp kendi ülkesine, gerektiğinde yasal bir borç ve kredi olarak açıklanacak şekilde dönmektedir. Eğer para ülke dışına çıkartılmak istenmiyorsa, yasal yollarla kazanılan paralarla karıştırılabilir, hayali şirket kârları şeklinde hesaba geçirilebilir veya döviz bozma büroları, casino, borsa ve benzeri finans kurumları yoluyla dolaştırılabilir.

Karaparanın aklanmasının önlenmesini de içeren **Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerle Mücadele**'ye ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Türkiye Cumhuriyeti tarafından 1988'de imzalanmıştır.

Karaparanın aklanmasının uluslararası boyutu ve Ortak Pazarda suçlular tarafından bu tür faaliyetlerin yürütülmesinin topluluk mali sistemine vereceği zararlar göz önünde bulundurularak, hazırlanan Karaparanın Aklanmasının Önlenmesine Dair Konsey Direktifi, Haziran 1981'de Avrupa Parlamentosunda kabul edilmiştir.

1988 yılında Özal Hükümetince imzalanan bu sözleşme TBMM tarafından ancak 22.11.1995 gün ve 4136 sayılı kanunla onanmıştır. BM Sözleşmesinin imzalanmasıyla TBMM tarafından onanması arasında 7 yıllık rötar vardır. Rötarın nedeni, Türkiye'de Serbest Pazar Ekonomisi görünümü altında Kayıtdışı Ekonomiye kalkınma modelinin tercih edilmesidir.

Gecekondu Mafyası: Devletin gayrimenkullerinin gaspı olarak değerlendirilmelidir. Devlet hazinesinden para çalmak ile devletin arası-

nı/arazisini haklı gerekçelerle de olsa haksız (bedelsiz) olarak ele geçirmek eş anlamlıdır. Bu bağlamda Gecekondu Olayına katılan en az 2.5 milyon insan, gecekondu mafyasının neferleri olarak adlandırılabilir. Gecekondulaşmayı örgütleyenler, gecekondu ağları/dayıları ve babaları ise gecekondu mafyasındaki dikey örgüt yapısıdır. Gecekonduların yarısı varlıklı insanlara ait.(41)

İflas Mühendisliği: Türkiye'de iflasın süresini uzatmak ve alacaklıları karşısında iflas edeni kârlı çıkarma işlerini örgütlemekle meşgul olan iflas mühendisliği en gözde meslek haline gelmiş.

İhale Mühendisliği: Kamu ihalelerini kazanmak amacıyla geliştirilen teknik, bürokratik, diplomatik, politik ve mafyatik ilişkilerin birbirleriyle uyumlu olarak kullanılması amacıyla geliştirilen ince sanattır. Bu ilişkiler zinciri de doğal olarak mafyanın korunması altında gerçekleşmektedir.

Teşvik Tatbikat Uzmanlığı: Uygun teşvik, uygun kredi, faizi düşük olmuş yüksek olmuş ödenmemek üzere kredi alınması, alacaklının alacağını istemesi halinde mafyatik gücün devreye sokulması.

Mafyatik İş Bölümü: Suç işletmesinin (Mafya) de sahibi/sahipleri, çalışanları, müşterileri, borçluları ve alacaklıları vardır. Suç işletmesinin sahibi/sahipleri; Gerçek baba, Büyük baba, Görüntüdeki baba, Naylon ba-

---

(41) Türkiye'de yaklaşık 2.200.000 gecekondu vardır ve bugünkü rayiçlere göre 2.200 katrilyon TL (7.5 milyar Dolar)'lik kayıt dışı faaliyet demektir. Gecekondu Sayısı: 2.200.000 (adet), Birim Bedel: 1.000.000.000 TL, Kayıt dışı Toplam Bedel: 2.200 Katrilyon.
Alınmayan KDV :15 (2.200 Katrilyon x %15) = 330 Trilyon.

Toplam Bedel İçindeki İşçilik: 2.200 Katrilyon x %14 = 308 Trilyon.

Ödenmeyen SSK Primi (308 Trilyon x %35) = 107 Trilyon 800 Milyar.

Ödenmeyen Gelir Vergisi Kesintisi (308 Trilyon x %20) = 61 Trilyon 600 Milyar.

Toplam Bedel İçindeki Müteahhit Kârı: 2.200 Katrilyon x %10 = 220 Trilyon.

Not: 2.200.000 gecekondu yılların birikimidir. Vergi sigorta kaybı, bugünkü maliyetler üzerinden hesaplanmıştır.

SSK Primi Kaybı: 107 Trilyon 800 Milyar, G.V.Stopaj Kaybı: 61 Trilyon 600 Milyar, KDV Kaybı: 330 Trilyon, GV Kaybı: 440 Trilyon. Toplam: 939 Trilyon 400 Milyar.

Kaçak elektrik, %30 kaçak su ve hatta kaçak telefon kullanımı yoluyla devlete verilen cari zararı (kaybı) ise gecekondulaşmaya ayrı bir boyut kazandırmakta. Elektrik, su ve telefon hırsızlığı doğal karşılanmaktadır. Hatta elektrik tüketim bedellerini gününde ödemedikleri için cezalı duruma düşenler için bile "Af" çıkarılmaktadır. Gecekonduları yaşatan kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ticaret (işporta)'tir. Kayıt dışı ekonomi doğal olarak sadece gecekondu üretimi ve işporta ile sınırlı değildir. Kayıt dışı ekonomi, yanlış ekonomik politika ve uygulamalarına karşı geliştirilen bir savunma sistemine dönüşmüştür. Bazı sektörler ancak bu yolla varlıklarını sürdürebilmektedirler. Gecekondulaşma bir anlamda halkın, kamunun taşınmaz mallarını zor alım yoluyla özelleştirmesi ya da seçim öncesinde işgal, seçim sonrasında af (oy) sonucu tapusunu alarak devletin ekonomideki ağırlığının küçültülmesi olarak da değerlendirilebilir. Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan ekonomik politikalar, Serbest Pazar Ekonomisi politikalarına değil, "Kayıt Dışı Ekonomi Politikaları"na dayalıdır. Çünkü Serbest Pazar Ekonomisi iki ayaklıdır:

1. Serbest Bırak: Müteşebbisin önündeki mali ve hukuki engelleri kaldır.
2. Kontrol et: Kayıtlı Ekonomi içinde kalmalarını sağla.

ba, Artist baba, Hayali baba olarak karşınıza çıkar. *Suç işletmesinin Beyaz Yakalı Çalışanları*; plancı, programcı, muhasebeci, hukukçu, iş bitirici, aracı, kasadar, sekreter, emanetçi; Kırmızı Yakalı Çalışanlar ise; ayakçı, dayakçı, bıçakcı, jiletçi, asitci, kazacı, tetikçi, kırıkçı ve mezarcı şeklinde, iş-bölümü kuralları içinde uzman vurucu güçler olarak örgütlenir.

Kurşun Sıkma Ekonomisinin Parasal Boyutları

Emniyet Genel Müdürlüğü, mafyada çalışanların sayısını 23 bin kişi olarak açıkladı. (Saygı Öztürk, Hürriyet, 26.09.1994, s.7) Bunlardan herbirine ayda ortalama 300 milyon TL maaş verildiğini varsayarsak bu insanlara yılda 82 trilyon 800 milyar lira ödendiğini görürüz. Piyasalardaki komisyon miktarı %20 olduğuna göre de mafyanın yıllık kazancının 414 trilyon lira olduğu ortaya çıkar. Mafyanın işteki payının %20 olduğu kabul edilirse mafya sektörü aracılığıyla kazanılan para 2.070 katrilyon liradır.

Türkiye'de mafyaya çalışan kişi sayısı: 23.000.

Herbirine aylık net 300 milyon lira maaş ödendiği varsayılırsa

Aylık: 23 bin x 300 milyon = 6.900 trilyon

Yıllık: 6.900 trilyon x 12 = 82 trilyon 800 milyar

Babanın işçisine ödediği bu meblağ işin (hasılatın) %20'si kabul edilirse mafyanın geliri;

82 trilyon 800 milyar x 5 = 414 trilyon olarak bulunur.

Mafyaya ödenen para bu olunca, mafyaya, iş yaptıran kişinin, bu iş için %20 ödediği kabul edilirse, Mafyatik işten sağlanan toplam gelir;

414 trilyon x 5 = 2.70 katrilyon olur.

Kayıtdışı ekonominin büyümesi, kurşun ekonomisini de büyütmektedir. İkisini birbirlerinden ayırmak güçtür. Çek senet mafyası, ihale mafyası, yasal olmayan kumar gibi faaliyetler kurşun sıkma ekonomisinin içine girmektedir.(42)

Bir Maliye Eski Bakanı Feryat Ediyor *"Yahu nasıl oluyor?"*

Evet ***"Nasıl oluyor?"*** Bunu sormaz bizim birçok iktisatçılarımız. İsta-

(42) Osman Altuğ, "Kayıtdışı Ekonomi", Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1999, s.129, 201.

2007'de hayali ihracat terörüne AKP'den çözüm. Pişman olmak kaydıyla hayali ihracat serbest. AKP döneminin tarzı "suç varmış gibi, ceza yokmuş gibi" olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin genel kurulunda kabul edilen yasaya göre, "İhracat gerçekleşmediği halde gerçekleşmiş göstermek ya da gerçekleştirilen ihracata konu malın cins, miktar, evsaf veya fiyatını değişik göstererek, ilgili yasa hükümlerine göre teşvik, sübvansiyon veya parasal iadelerden yararlanarak haksız çıkar sağlayan kişi de, 1 yıldan 5 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacaktır."

tistik resmi torbasından ne çıkarsa ona inanır. Onu yorumlamakla yetinir. *"Nasıl oluyor?"* diye sormaz.

Yıllar yılı resmi rakamlar Türkiye'nin en az %4, en çok %9.6'yı bulan bir hızla kalkındığını göstermişlerdir. Ama bir türlü Türkiye uluslararası birey başına gelir yarışında 82'ncilikten yukarıya yükselmez. Yunanistan bizi üç kat geçti, atletizm terimiyle iki tur bindirdi, Bulgaristan öyle... Yunanistan'ın üçüncü turu bindirmesine ramak kaldı. ***"Peki nasıl oluyor bu?"* diyen bir meslekdaşımız çıkmadı.** Hem herkesten hızlı kalkın -son üç yıl bir yana- hem de böylesine gerikal! Bunlardan herhalde biri yanlış olmalı. Bunu yıllardır yazarız. Ne ses, ne yanıt... Niye versinler ki yanıt, "inanan çok dediklerine ve soran yok" çelişkileri...

Bir yandan kalkınırız, öte yandan batarcasına bakkala, kasaba borç takan müflis esnaf durumuna düşeriz. Yine kimse sormaz, ***"Yahu bu iş nasıl oluyor?"*** Hızlı kalkındıkça hastalıklarımız daha da artar. Ama kimse **"Nasıl oluyor?"** diye sormaz. Aynı şey şimdi yine yapılıyor. Sigaraya, süte, demire, elektriğe, kömüre, akaryakıta, inşaat malzemesine durmadan, hem de belimizi kıran zamlar geliyor. Öte yandan "hayat pahalılığı artışı yavaşlıyor" diyen resmi sözcüden geçilmiyor. Şimdi de hiç bir iktisatçımız sormuyor *"Bu nasıl oluyor?"* diye. **Hep üretim atıyor da alım gücü azalıyor. Yine bir Allahın kulu iktisatçı çıkıp da "Bu nasıl oluyor?"** demiyor. En azından yazmıyor...(43)

"Kamusal Yararların Özelleştirilmesi Özel Zararların Kamulaştırılması"

Gökçe Fırat(*)

Her şeyin piyasaya bırakılması istemi, devletçiliğin, kamu maliyesinin, devlet işletmelerinin de tasfiye edilmesi talebini de beraberinde getirmektedir.

Aslında KİT'lere ve devletin ekonomik etkinliğine yönelik ideolojik saldırının temelinde, sermayenin genişleme süreci yatmaktadır. **Devletin desteğinde büyüyen özel sermaye, yeterince büyüdükten sonra, kamusal kaynaklara yönelerek onları da yutmak ve daha da büyümek istemektedir.**

Bu yutma girişiminin gerekçesi olarak da kamu kesiminin verimsizliği, buna karşın özel kesimin verimliliği öne sürülür. Bunun da ardında serbest piyasanın mantığına göre kamu kesiminin 'akıl dışı' olması yatar. Çünkü devlet bir ekonomik birim olamaz. Ekonomik birim bireylerdir ve

(43) Arslan Başer Kafaoğlu, a.g.e., s.5.

(*) Aşağıdaki paragraflar Gökçe Fırat, "Serbest Piyasadan Kurtulmak" başlıklı makalesinden seçilmiştir. S.17 vd. İLERİ, Temmuz-Ağustos 2001.

bu bireyler de özel girişimi oluşturabilir. Özel ve bireysel girişimlerin dışındaki tüm girişimler, piyasanın işleyişini bozacaktır. Böyle bir piyasada normal ve akılcı bir denge kurulması imkânsız olacaktır.

Kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, devletin ekonomik desteğinin azaltılması ve hatta tümden kesilmesi, devletin sosyal harcamalarının azaltılması programı tüm dünyada bu dönemde devreye sokulmuştur. Bunun gerisinde ise kamu kesiminin verimsizliği ya da devlete yük olması değil, krize giren özel sermayeye kaynak aktarılması vardır. Aslında verimsiz olan özel sermaye, verimli olan kamu kesimini yutarak düzlüğe çıkmaya çalışmaktadır. 'Kamusal yararların özelleştirilmesi buna karşın özel zararların kamulaştırılması' programı, özel sermayenin bir devlet müdahalesi ile krizden çıkma çabasını oluşturur.(44) Özel sermayenin devlet desteğiyle kurtarılması operasyonunun bir ayağını kamu işletmelerinin tasfiye edilmesi oluştururken diğer ayağını da devlet borçlanmaları oluşturur. İki yöntem de özel sermayenin devlet eliyle beslenmesidir.

Devlet borçlanması ile kamu kesiminin tasfiyesi aslında özel sermayeyi besleme programının iki ayağıdır ve bu ikisi birbiriyle bağlantılı olarak ele alınırsa, kimin verimli kimin verimsiz olduğu da, kimin kimi desteklediği de daha iyi açığa çıkar. Bugün devlet maliyesini kilitleyen bütçe açıkları da ancak bu ikili analizle anlaşılabilecektir.

Özel'e Ucuz KİT Girdisi Sağla
KİT'i Özel Bankadan Yüksek Faizle Borçlandır

Her Gün Yapılan Zamlar Aslında Her Bir Vatandaşın Özel Sermayeye Faiz Ödemesinden Başka Bir Şey Değildir

Türk ekonomisinde kamu kesiminin önemli bir ağırlığı vardır. Bunun en önemli nedeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde devletin üstlendiği roldür. Özel sermaye birikiminin yetersizliği, kamu kesimini ekonomide belirleyici ve yaratıcı konuma getirmiştir. Özel sermaye birikimi de aslında bu kamu kesiminin desteği ve transferleri ile gerçekleşmiştir. Ancak **80'lerle birlikte kamu kesiminin çökertilmesi ve özelleştirilmesi süreci başlamıştır.** Kamu kesiminin bilinçli bir şekilde çökertilmesinde 80 sonrası bu kesime gerekli yatırımların yapılamamasının çok önemli bir payı vardır. Teknolojisini yenileyemeyen KİT'lerin bir süre sonra zarar etmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Buna bir de KİT'lerdeki kötü yönetim eklenmektedir. Her iktidar KİT'leri bir kadro yatağı olarak kullanmaktadır. Ancak KİT'lerin zararlarıyla ilgili olarak buradaki fazla ve gereksiz istihdamın üzerinde durulması da açık bir saptırmadır. Çünkü KİT'lerin zararı dediği-

(44) Gülten Kazgan, "Tazminat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi", İstanbul, 1999.

miz şey, esas olarak burada yerleştirilen işçilerin maaşlarından değil, bu kuruluşların finansman zorluklarından kaynaklanmaktadır.

KİT'ler bir taraftan özel sermayeye ucuz girdi sağlayarak destek olurken, diğer yandan da finansman zorluklarını özel bankalardan yüksek faizle borçlanarak çözmeye çalışmaktadır.

KİT'lerin özel bankalara borçlanması bu kuruluşların zaran ile sonuçlanınca, devlet bu defa bu zararları karşılama yükümlülüğü ile karşılaşmaktadır. O ana kadar KİT'lere yatırım yapmayan devlet, özel kesimin borçlarının ödenmesi için KİT'lere bütçeden fon ayırmaktadır. Özel bankalar böylece KİT'lerden yüksek faiz gelirini devlet güvencesiyle tahsil etmektedir. Ancak bu fonlar devlet bütçesinde açığa yolaçtığı için bu sefer de devlet bütçe açığını kapatmak için borçlanma yoluna gitmektedir. Bu borçlar da yine yüksek faizlerle özel bankalardan alınmaktadır.

Bu borç yükünün bugün nasıl karşılanacağına gelince; kaynak olarak faiz dışı bütçe denilen kalemler öne çıkmaktadır. Yani yeniden kamu yatırımlarının kısılması ve halkın elindeki kaynaklara el konulması. Her gün yapılan zamlar aslında her bir vatandaşın özel sermayeye faiz ödemesinden başka bir şey değildir.

Türkiye'de Sermaye Birikim Mekanizması ve Devleti Yutma Operasyonu

Dolayısıyla, Türkiye'de kamu kesiminden ve borç sorunundan bahsederken, bu mekanizmayı görmek zorundayız. Türkiye'de sermaye birikimi işte bu mekanizma ile sağlanmaktadır. O nedenle de Türkiye'nin sorunu kamu kesimi veya borçlanma değil, sermaye birikiminin yükünün devlet ve dolayısıyla da halk tarafından karşılanmasıdır.

Böyle bir sermaye birikim mekanizması, geldiğimiz aşamada bir krizle karşılaşmamıştır. Yaşanan sermaye birikiminin önündeki engellerin kaldırılması için krizin bir araç olarak kullanılmasıdır. Sermayeyi bu kadar besleyen devlet artık tümden sermayeye devredilmek istenmektedir. Frankenştayn artık doktorunu yutacak aşamaya gelmiştir.

Tek tek verimlilik ve kâr/zarar tabloları KİT'lerle özel sektör arasında bir fark olmadığını ortaya koyar. Son kriz döneminde bile kamu kesimi daha verimli çalışmaktadır. Ancak çok daha gözle görülür bir gerçek vardır. Büyük sanayi kuruluşlarının kâr/zarar tablolarını incelediğimizde, en büyük sanayi kuruluşları olan KİT'lerin zararlardan faiz kalemlerini buluruz. En büyük özel sanayi kuruluşlarının kârının kaynağının ise yine faiz kalemi olduğu görülür. Bunun yorumu ise son derece açıktır: Piyasa kurallan içinde daha verimli ve kârlı olan KİT'lerin kaynağı faiz ödemesi yoluyla verimsiz ve kârsız olan özel sermayeye aktarılmaktadır.

Serbest rekabet nasıl tekelcilikle sonuçlanıyorsa, serbest ticaret de aynı şekilde belli ulusların hep kazanması, belli ulusların ise hep kaybetmesi ile sonuçlanır.

Klasik iktisat, mukayeseli üstünlükler teorisine dayanır. Yani her ülkenin bir üstünlüğü vardır ve bu alanda uzmanlaşarak kâr ederken diğerleri başka alanlarda uzmanlaşarak oradan kâr ederler. Bunun sonucunda doğan uluslararası işbölümünde ve dünya pazarında en akılcı dengeye ulaşılır. Bu noktada karşılıklı bağımlılık ve bütünleyicilik vardır.(45) Ancak serbest ticaretin tarih boyunca seyrini incelediğimizde, hiç de klasik iktisatçıların kabul ettiği varsayımların gerçekleşmediğini görürüz. Daha da önemlisi serbest ticaret denilen sloganın da ne zaman, nasıl ve kimler tarafından atıldığını da ortaya koymak gerekmektedir.

Serbest ticaret tezi de tıpkı serbest rekabet gibi temelsizdir. Piyasada birbirine eşit ekonomik aktörler olmadığı gibi uluslararası ticaret ortamında da birbirine eşit şartlarda ülkeler olmaz. O nedenle serbest rekabet nasıl tekelcilikle sonuçlanıyorsa, serbest ticaret de aynı şekilde belli ulusların hep kazanması, belli ulusların ise hep kaybetmesi ile sonuçlanır.

Üstelik günümüzde tam anlamıyla tekelci diktatörlükler kurulmuş bulunmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin zengin ülkelerle rekabet edebilme şansı da kalmamıştır. Teknoloji, finans, doğal kaynaklar, medya ve iletişim, kitlesel imha silahları konusunda tam bir tekel gücü elde eden emperyalist güçler buna dayanarak serbest ticaret dengelerini kendi lehine değiştirmektedir.(46)

Dünyada hâlâ serbest ticaret olduğu da büyük yalandır. Gerçekte varolan, uluslararası büyük güçlerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bir sözde serbest ticaret rejimidir.

Sanayileşmiş ülkelerle sanayileşmemiş ülkelerin pazarda karşılaşması, sanayileşmiş olanların üstünlüğünü getirir. Ancak bu bir defalık kazanç olarak da kalmaz. Güçlü olan bir yandan ticaret yoluyla kazanırken, diğer yandan sanayileşmemiş olanın gelişme yolundaki sanayilerini de yıkar. Böylece ticaret, gelişmiş olanların aynı zamanda diğerlerini sanayisizleştirdiği bir süreci başlatır.

Bu ise serbest ticaret değil, emperyalizmdir. Dünyada ilk sanayileşen ve bu yolla büyük bir rekabet üstünlüğü elde eden İngiltere tarafından ortaya atılan serbest ticaret, belli ülkelere kabul ettirilmiş belli ülkelere ise ettirilememiştir.

Serbest ticareti kabul eden Hindistan, Osmanlı (1838 Balta Limanı

(45) Gülten Kazgan, "İktisadi Düşünce", Remzi Kit., İstanbul. 1993.
(46) Samir Amin, "Küreselleşme Çağında Kapitalizm", Sarmal Yay., İstanbul, 1999.

Anlaşmasıyla) Çin, Latin Amerika gibi ülkelerin sanayileri yıkılırken bugün azgelişmişlik olarak adlandırdığımız yola girmişlerdir. Serbest ticareti kabul etmeyen Birleşik Devletler, Almanya, Japonya ve diğer Avrupa ülkeleri ise kendi sanayilerini kurmuşlardır.(47)

Emeryalizmin kökü merkantilist yağmadır. Bu ise serbest rekabetin ve serbest ticaretin dünya çapında zorla kabul ettirildiği bir dönemdir. Bu dönemin en önemli karakteristiği ise Batı'nın geri kalan dünyayı sömürgeleştirmesidir. Dolayısıyla serbest ticaret, güçlü olanların diğerlerini sömürgeleştirmesinin dayanağından başka bir şey değildir.(48)

1500'lü yıllarda merkantilizm ile başlayan Batı'nın dünyayı yağmalama süreci, serbest rekabet ve serbest ticaret yolu ile uluslararası bir sistem yaratmıştır.

Uluslararasılaşma ya da dünya pazarının oluşması denilen olay bu anlamda bir realitedir. Ancak bu realiteye niteliğini veren şey; eşitler arasında varolan bir bütünleşme, eşitsizler arasında kurulan ve süreklilik kazanan bir uluslararası işbölümüdür.

Üstelik, dünyada hâlâ serbest ticaret olduğu da büyük yalandır. Gerçekte varolan, uluslararası büyük güçlerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bir sözde serbest ticaret rejimidir.

Dünyanın en gelişmiş ekonomileri dahi korumacılıktan vazgeçmiş değildir. Hem ABD'de hem de AB üyesi ülkelerde başta tarım olmak üzere devlet sübvansiyonları sürmektedir. Ayrıca gümrüklerin kaldırıldığı da yalandır. Gelişmiş ülkeler gerek kendi aralarındaki ticarette, gerekse bizim gibi ezilen ülkelerle yaptıkları ticarette gümrük uygulamaktadır.

Kendi ürünlerini korumak için gümrük uygulayan bu devletler kendilerinin dışındaki ülkelere gümrükleri kaldırmalarını salık vermektedirler.(49)

Üstelik bizim gibi azgelişmiş ülkelerle ticarette tarife dışı engeller de sonuna kadar işlemektedir. Yani hiç de serbest ticaret yapabilme şansı bulunmamaktadır. Ancak emperyalist güçler bununla da yetinmemekte Türkiye'ye ne satacağını değil, neyi ne kadar üreteceğini bile dikte etmektedirler. Bugün Türkiye'de hangi tür tütünün ne kadar üretilebileceğini de hangi bölgede hangi ürünün üretileceğini de uluslararası tekeller kararlaştırmaktadır. Kotalar daha üretim aşamasında konmaktadır. Hem de güçsüz olana. İşte serbest rekabet ve serbest ticaret denilen sloganın gerçek yüzü!

---

(47) Eduardo Galeano, "Latin Amerika'nın Kesik Damarları", Alan Yay., İstanbul, 1983.
(48) Richard Peet, "Global capitalism", Rautledge, 1991 ve A.Gunder Frank, "Re-Orient", University of California Press, 1998.
(49) Samir Amin, "Eşitsiz Gelişme", Arba Yay., 1991.

Batı'nın Piyasaya Sürdüğü Küreselleşme

1980'li yıllarda kendi içinde servet transferini sağlayan özelleştirmeleri büyük ölçüde tamamlamış olan Batılı kapitalist ülkeler ideolojik temelleri 1970'lerin ortalarında kurulmaya başlanmış olan "küreselleşme"yi ekonomik, siyasi ve kültürel ögeleriyle piyasaya sürmeye başladılar. Özet olarak:

- **Ekonomide küreselleşme**; mal, hizmet ve sermaye piyasalarının gelişmiş kapitalist ülkelerin hizmetine açılması, ülkede serbest piyasa ekonomisine geçilerek, dünya ile finansal entegrasyonunun sağlanmasıdır.

- **Siyasi küreselleşme**; dünyanın küresel bir köy olduğu, sınırların kalkmasının, ulus devlet kavramının arkaik bir düşünce olduğu için tasfiyesinin gerektiğidir.

- **Kültürel küreselleşme** ise Batılı kapitalist ülkelerin, diğer ülkelerdeki çok kültürlülük ve mikro milliyetçiliği desteklemesi, bu ülkelere insan hakları, etnik ve dini azınlıkları koruma, demokratik hakları genişletmek ve derinleştirme hakkı tanınmasıdır.(50)

500 yıllık sömürgecilik ve özel girişimci deneyimleriyle küreselleşmesini tamamlamış Batı ile eklemlenme çabalan, bu kitabın akışı içinde önce İsmet İnönü, daha sonra Adnan Menderes ve Süleyman Demirel'le başarısız bir şekilde sürdürülmüştü. Aradan geçen 50 yıllık sürece, kimi askeri, siyasi ve ekonomik anlaşmalara rağmen Batı ile eklemlenme hedefi gerçekleşememiş, kaybeden taraf ise Türk halkının büyük bir çoğunluğu olmuştu. Özal 1979'dan itibaren yaptığı her konuşmasında, Türkiye'nin kayıplarını birbir öne sürerek, geçmiş iktidarlan eleştirerek, kendince kurtuluş programları ve çözüm önerileri ortaya atıyordu. Sıkıntı içindeki toplumun kafasını öylesine karıştırmıştı ki, bunca sorunu biliyor ve çözüm önerilerini de ortaya koyuyorsa umut olabilirdi. İşe ordu üst kademesini ikna etmekle başladı. Bunda başarılıydı. Halkın en çok güvendiği kurum olan ordunun Özal'ın programları hakkındaki olumlu görüşleri de halk üzerinde etkili oldu. Halk, kurum içindeki kimi şahısların kişisel icraatlarını kurumundan ayn değerlendirilmesi gerektiği aynmında değildi. 12 Eylül öncesinde Kenan Evren ve ordu üst kademesi 24 Ocak koalisyonunun destekçisi olarak siyasetin tamda içindeydi. Ancak bu çözüm önerilerinin içeriğine bakıldığında, bir önceki serbest piyasacı siyasilerin ne kadar masum(!) olduğu açıkça görülüyordu. Gerçeği görüp de anlatmak isteyenler ise 12 Eylülün balyozuyla susturulmuştu. Türkiye dönüşü olmayan bir maceraya sürükleniyordu.

Aşağıda bu sürüklenişin 2003'lü yıllara kadar yansımalan görülecektir. Bu dizinin yayınlanacak son kitabında günümüze kadar olan süreç aynntılı olarak ele alınacaktır.

(50) Haluk Dural, Teori, Ekim 2005, s.22.

"Kambiyo sınırlamaları, gümrük duvarları, ithal ikameci politikalar, yerli sanayiyi koruma önlemleri etkin olamamış; Türkiye ekonomisi, çeşitli yollarla bu engelleri aşan dış piyasaların egemenliği altına girmiş."

Şefik Çakmak(51)

1980'li yıllara gelinceye kadar, Türkiye iç pazarının bütünüyle dışa açılması, kambiyo kısıtlamalarından vazgeçilmesi, yerli sanayiyi koruyan önlemlerin kaldırılması, iç pazarın dış dünya pazarlanyla bütünleştirilmesi düşünülmemişti. Ancak gittikçe artan nüfusu nedeniyle Türkiye, dış piyasaların ilgi alanı olduğundan, uluslararası iletişimin özellikle 1970'li yıllardan sonra hızlı gelişmesi ile birlikte dışa dönük tüketim tercihleri çok artmıştı .

Bu koşullar içinde, kambiyo sınırlamaları, gümrük duvarları, ithal ikameci politikalar, yerli sanayiyi koruma önlemleri etkin olamamış, Türkiye ekonomisi, çeşitli yollarla, bu engelleri aşan dış piyasaların egemenliği altına girmiş, ulusal sanayi gelişmiş ülke sanayileriyle entegre olmaya başlamış, ithal mala talep artmış. 1980 yılından sonra Türkiye'de serbest piyasa ekonomisi için alt yapı oluşturma hazırlık ve işlemlerine başlanmıştır. Bu hazırlık ve yasal dayanak oluşturma çabaları 1990 yılına kadar sürmüş, 1990 yılından başlayarak, piyasalar serbest piyasa ekonomisi koşullarında çalışmaya başlamıştır.

Serbest piyasa ekonomisini savunanlar, genel çerçevesi ile, aşağıdaki gerçekleri ileri sürmüşlerdir:

1. Türkiye karma ekonomi modeli ve ithal ikameci politikalarla Avrupa topluluğu ülkelerinin milli gelir düzeyine çıkamaz, Avrupa ülkelerinin zenginliğine ulaşamaz.

2. Avrupa ülkelerinin milli geliri düzeyine çıkmak amaç olarak alınmalıdır. Bu amaca ancak serbest piyasa ekonomisi uygulanarak ulaşılacaktır.

13 yıllık milli gelir artışı ancak %52'dir. Bu artışın Türkiye'nin altından kalkamayacağı büyüklükte dış borçlanmanın sonucu olduğu...

Türkiye'de sermaye birikimi az olduğundan yatırım olanakları kısıtlıdır. Fazla iş gücü kullanarak az üretim yapmak durumundadır. Bu durumda gerek tarımsal, gerek sınai üretimi genel olarak gelişmiş ülke üretim

(51) Aşağıdaki paragraflar Şefik Çakmak'ın "Özal Ekonomisi ve Türkiye'nin Serbest Piyasa Macerası ve Sonuçları", başlıklı makalesinden seçilmiştir. Teori, Ekim 2005.

maliyetleri üzerinde olacaktır. Türkiye'deki genel üretim maliyetinin, gelişmiş ülkelerdeki genel üretim maliyeti düzeyinde olması, sermaye birikiminin o ülkeler düzeyinde olması ile mümkündür. Üretimin bir kısmının planlı bir biçimde yatırıma yönlendirilmesi, böylece emeğin verimliliğinin ve üretimin artması mümkündür. Bu, Cumhuriyetin ilk yıllarında başarılmıştır.

İkinci olarak, serbest piyasa ekonomi modeliyle Avrupa ülkelerinin milli gelirini, yani zenginliğini yakalayabileceksek, yaratacağı sosyal sakıncalar ve bu sakıncaların bedeli ne olursa olsun, serbest piyasa ekonomisi modelini uygulamamız gerektiği, bu ekonomik modelin yaratacağı sosyal sakıncaların, zengin olduktan sonra giderileceği belki düşünülür. Ancak **Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisi modelini uygulayarak zenginleşmesi hiç mümkün değildir.** Serbest piyasa ekonomisi modeli, azgelişmiş ülkelerde karma ekonomi kadar da zenginlik sağlamayacak, **zenginleşmek bir yana, bu model, fakirleşmeyi, yalnızca fakirleşmeyi de değil yaygın bir sefaleti gerçekleştirecektir.**

Milli geliri artıran veya daha doğru ifadeyle belirleyen üretimdir. Üretimi belirleyen en önemli etken ise teknoloji kullanımına olanak veren sermayedir. Türkiye'nin üretim maliyetleri, gelişmiş ülkelerin üretim maliyetlerinin çok üstünde olduğundan iç fiyatlar yüksek olacak, Türkiye'de üretilen malların iç ve dış piyasada yarışabilmesi, rekabet edebilmesi mümkün olmayacaktır. (1980 yılından itibaren aşama aşama uygulanmaya çalışılan ve 1990'lı yıllardan itibaren tam uygulanmasına geçilen liberal ekonomi modeli bu nedenle hep başarısız olmuştur.)

13 yıllık milli gelir artışı ancak %52'dir. Bu artışın Türkiye'nin altından kalkamayacağı büyüklükte dış borçlanmanın sonucu olduğu, sıcak para nedeniyle TL'nin yapay olarak aşırı değerlenmesinin milli geliri dolar bazında yapay artırdığı da unutulmamalıdır.

Bu gerçekler herhalde serbest piyasa ekonomisi yandaşlarınca yeterince gizlenemiyor ki, serbest piyasa ekonomisi sayesinde, yabancı sermayenin, yabancı yatırımların Türkiye'ye yöneleceği, yönelmesi gerektiği oldukça sık dile getiriliyor. **Yani Türkiye'ye yabancı sermaye gelmezse**, uygulanan serbest piyasa ekonomisi modelinin bir sıra kriz, yıkım ve sefalet yaratacağı az gelişmiş ülkelerde bu modelin başarısız olacağı kabul ediliyor. **Başarı yabancı sermayenin gelmesine endeksleniyor.** Ancak yabancı yatırımcının, sermaye getirilmesini gerektirmeyen finans ve hizmet sektörü dışında, reel sektöre ilgi göstermesi serbest piyasa ekonomisi modelinde hiç mümkün değildir. Bu ekonomik modelde malların serbestçe dolaşımı gerçekleştirildiğine göre, **zengin ülkeden, az gelişmiş ülkeye yatırıma yönelik sermaye transferi yapmak yerine, mamul mal göndermek daha rasyoneldir. Daha gerçekçidir. Daha risksizdir.**

Daha kırılgandır. Bu nedenle yabancı sermaye gelmesi söz konusu değildir. Gerçekten de gelmemektedir.

Türkiye 1980'li yıllardan başlayarak, serbest piyasa ekonomisine hızla geçerken, bu ekonomik modelin Türkiye'de başarılı olacağı noktasından hareket edilmemiştir. Ulusal sanayimizin serbest piyasa koşulları içinde üretimini sürdüremeyeceği, yarışamayacağı, ezileceği kabul edilmektedir. Bu durumda, yabancı sermayenin Türkiye'ye geleceği ve yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'nin üretimini, ihracatını artıracağı savunulmaktadır. Oysa veriler bu kabulü doğrulamamaktadır. Aşağıda çeşitli dönemler itibariyle Türkiye'deki gelişimi tablolar halinde verilmiştir.

Serbest Piyasa Serüveninin Bilançosu

Milli Gelir ve Büyüme Karşılaştırmaları

1987 sabit fiyatlarıyla gayrisafi milli hasıla artışları ve toptan fiyat endeks artışları beş yıllık dönemler itibariyle aşağıda gösterilmiştir:

Yıl	GSMH Artışı(%)	TEFE Artışı(%)	Yıl	GSMH Artışı(%)	TEFE Artışı(%)
1963-1967	6.6	5.1	1980-84	3.3	46.5
1968-1972	6.3	10.2	1985-89	4.8	48.5
1973-1977	5.2	20	1990-94	3.6	71.7
1978-7979	0.7	58.7	1995-2001	2.6	68.2

(Kalkınma hızı ve enflasyon artışı dönemlerdeki yıllık belirlemelerin ortalamasıdır. DİE yayınlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.)

İlk üç plan dönemindeki (1963-1977) süreçteki elde edilen kalkınma ve büyüme hızı serbest piyasa ekonomisine hız verildiği 1980-2001 arasında yakalanamamış; enflasyon ise katlanarak artmıştır.

	Dönem Bütçe Dengesi (Milyar TL)	GSMH	Bütçe Açığı Yüzdesi (Milyar TL) 1/2
1963-1967	(0.49)	118.8	%0.04
1968-1972	(1.57)	226.0	%0.06
1973-1977	(11.35)	720.8	% 1.5
1978-1979	(90.31)	2.261.5	% 4
1980-1984	(374.60)	12.007.8	% 3.5
1985-1989	(3.091.80)	104.219.8	% 3
1990-1994	(55.274.00)	1.604.080.4	% 3.4
1995-1999	(3.347.728.60)	36.805.503	% 9
2000-2002	(27.248.721.00)	191.162.043	%14.2

1980 yılından başlayarak Türkiye'nin borçlanma durumunu:

Yıl	İç borç (Milyar TL)	Dış borç (Milyar TL)	Toplam (Milyar TL)	Borç/GSMH(%)
1980	141	1.431	1.572	%29.6
1981	160	2.243	2.403	%29.9

1982	186	3.368	3.554	%33.4
1983	360	5.373	5.733	%41
1984	531	9.305	9.836	%44
1985	1.032	14.875	15.907	%47.6
1986	1.511	24.120	25.631	%50
1987	2.407	39.098	41.505	%55.3
1988	4.880	72.268	77.148	%59.7
1989	10.863	96.653	107.506	%46.6
1990	18.801	138.131	156.932	%39.5
1991	24.678	256.130	280.808	%44.2
1992	86.387	460.913	547.300	%49.5
1993	190.505	926.212	1.116.717	%55.9
1994	239.385	2.393.911	2.632.596	%67.7
1995	511.769	4.010.944	4.522.713	%57.5
1996	1.250.154	8.080.617	9.330.771	%62.2
1997	3.570.811	16.366.990	19.937.801	%67.8
1998	5.771.980	29.293.109	35.065.089	%65.5
1999	19.683.392	53.176.353	72.859.745	%93
2000	34.362.937	81.427.073	115.790.010	%92
2001	102.127.926	168.693.330	270.821.256	%153
2002	112.849.835	201.096.680	313.946.515	%148
2003	168.973.626	212.366.602	381.340.228	%106.9

(Hazine müsteşarlığı istatistiklerinden derlenmiştir. Dış borç stoku, dolar cinsinden borçlar yıl sonu dolar kuru ile çevrilerek TL.'ye dönüştürülmüştür.)

Türkiye ithal ikameci karma ekonomi modeli uyguladığı dönemlerde ihracat ve ithalatını dengeli yürütmüş, dolayısıyla önemli bir cari açık sorunu ile karşılaşmamıştır. Bazı dönemler itibariyle ithalat ve ihracat rakamları aşağıda verilmiştir:

Yıllar	İthalat (Milyon$)	İhracat (Milyon$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon$)
1929-1946	1.575.3	1.934.9	+ 359.6
1946-1960	5.732.7	4.439.1	(-) 1.293.6
1975-1979	20.846	9.663	(-) 11.183.3
1980-1990	130.290	107.997	(-) 22.293
(1991-2003)	536.200	376.300	(-) 159.900

Görüldüğü gibi, 1929-1946 döneminde dış ticaret fazla vermekte, 1946-1960 döneminde ihracat ithalatın %77'sini, 1975-1979 döneminde %46'sını, 1980-1990 döneminde %82'sini, 1991-2003 döneminde ise %70'ini karşılamaktadır.

Yıllar İtibarıyle Cari İşlemler Dengesi:

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
-2.6	250	-974	-6.433	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.894

1999	2000	2001	2002	2003	2004
-1.344	-9.819	3.390	-1.521	-7702	-15.500

Yıllar itibarıyle Dolaysız/Dolaylı vergi yüzdeleri:

YIL	DOLAYSIZ VERGİ	DOLAYLI VERGİ	YIL	DOLAYSIZ VERGİ	DOLAYLI VERGİ
1977	%53	%47	1990	%52	%48
1978	%57	%43	1991	%52	%48
1979	%58	%42	1992	%50	%50
1980	963	%37	1993	%49	%51
1981	%60	%40	1994	%48	%52
1982	960	%40	1995	%41	%59
1983	%57	%43	1996	%39	%61
1984	%57	%43	1997	%40	%60
1985	%47	%43	1998	%47	%53
1986	%52	%48	1999	%45	%55
1987	%50	%50	2000	%41	%59
1988	%50	%50	2001	%40	%60
1989	%53	%47	2002	%34	%66

(Vergi İstatistikleri Yıllığı 1992-1996 Gel.Gen.Md.Yayınları ve diğer çeşitli yayınlardan derlenmiştir.)

Vergi gelirleri kamu harcamalarını karşılamakta yetersiz kalmış, kamu harcamalarının karşılanması için gittikçe artan iç borçlanma yoluna gidilmiştir.

Tablo vergi sistemimizin adaleti açısından kötü bir gelişme içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Kamu harcamalarını vergi gelirleri ile karşılamakta zorlanan kamu idaresi, vergi gelirlerini artırmayı başaramamış, vergi kanunlarını uygulayamamış, vergi kaçağı artmış, bu nedenle kamu harcamalarını karşılamak için sık sık vergi kanunlarında değişiklik yapılmış, yeni vergi kanunları yürürlüğe konmuş, vergi gelirleri ancak bu yolla artırılmak istenmiştir. Kolay vergi toplamak harcama vergileriyle mümkün olduğundan dolaylı vergiler giderek ağırlık kazanmıştır. Tüm yeni vergi getirme gayretlerine, vergi toplamadaki adaletsizliğe rağmen, vergi gelirleri kamu harcamalarını karşılamakta yetersiz kalmış, kamu harcamalarının karşılanması için gittikçe artan iç borçlanma yoluna gidilmiştir. İç borçlanma vergide eşit-

sizliği, adaleti iyice bozmuş, rantiyeler için Türkiye hem vergi bağışıklığı, hem zahmetsiz para kazanma yönünden bir cennet olmuş, bu durum kamu harcamalarının tüm yükünün az ve orta gelirli gruba yüklenmesi sonucunu verdiği gibi, rantiyelerin pazarlık gücü çok arttığından gelir dağılımını da bozmuştur.

Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı üzere; **mükellef başına gelir vergisinin, mükellef başına kurumlar vergisine oranı**;

1986 yılında (770.782/18.387.204x1007) %4
1990 yılında (7.697.500/40.685.982x100) %19
1992 yılında (25.270.425/45.902.000x100) %55
1994 yılında (79.762.347/191.919.000x100) %42
1996 yılında (298.115.000/573.935.000x100) %52 olmuştur.

Bu rakam ve oranların gösterdiği gibi yıllar itibariyle mükellef başına gelir vergisi artışı, mükellef başına kurumlar vergisi artışından kat kat fazladır. Bu durum kurumlar vergisindeki vergi kaçağının gelir vergisindeki vergi kaçağından fazla olduğu gerçeği ile açıklanabilir. (Son yıllarda kurumlara tanınan vergi avantajlarının etkisi de göz önünde tutulmalıdır). Gelir vergisi önemli ölçüde ücretlerden alındığı için kaçak daha azdır.

Vergi yükünün irdelenmesi, son yıllarda önemini kaybetmiştir. Çünkü, verginin, bütçe kapsamındaki devlet harcamalarının kaynağı olma fonksiyonu artık kalmamıştır. Devlet borçlanması vergiden daha önemli bir kaynak niteliği kazanmıştır. Aşağıdaki tabloda Devlet borçlanmasının yalnızca bütçe açığını karşılayan kısmının GSMH'ya oranlarını:

Yıl	GSMH Cari Fiyatla (Milyar TL)	Vergi Yükü (%)	Bütçe Açığı (Milyar TL)	Bütçe Açığı/GSMH (Bütçe Açığı Yükü)
1970-74	1.720	12.2	12.4	%0.7
1975-79	7.189.5	14.4	140	%1.9
1980-84	60.038	12.9	1.738	%2.8
1985-89	521.099	11.2	15.459	%2.9
1990-94	8.020.400.7	13.2	376.370	%4.6
1995-99	184.027.514	17.4	16.423.813.9	%8.9
2000-03	932.588.249.4	22.5	122.595.421	%13.1

(DİE, Hazine Müsteşarlığı, DPT, Maliye Bakanlığı verilerinden toplanmıştır.)

Özalizm Sürecinde

24 Ocak Kararları ve 1985 Reorganizasyonu ile 81 İl 833 İlçe 80 000'In Üzerinde Bucak Köy ve Köy Altında Faaliyet Gösteren 30 Milyon Nüfuslu Kırsalın Türkiye'nin Ekonomisi ve Gıda Güvenliğinin Talan Edilmesi Osmanlı Dönemindeki "Reji İdaresi" Tütünden Ete Süte Şekerden Pirince Kadar Nasıl Hortlatılır

Tütün Eksperi **Halit Deringör** anlatıyor:

Birgün Amerikalı tütün alıcıları, bu binada, tütün bakmaya gelmişlerdi. Tütünü, İzzet Doruk takdim ediyordu... Tütün denginden bir pastal çekip Amerikalıya gösterdi. ***"Bak Mösyö bak, kokla bir kere. Tütün değil bu, ipekli mendil. Al, göğsüne tak."*** diyordu... Gerçekten de o yıllar, Türk tütününün rengine ve nefasetine doyum olmazdı... Biz eksperler, tütün deposuna girmeden, güzel kokusundan, Düzce ve Gümüşhacıköy tütününü anlardık.

1950 yıllarından sonra tütün, tam anlamı ile ticari bir maldan öteye, siyasi bir anlam taşır oldu... Tütün üreticisi, oy makinesi olarak düşünüldü... Bu nedenle iyi tütün yetiştiren yöreler ile taban arazide yetişen tütünlerin arasındaki fiyat farkı kaldırıldı. İyi tütün, kıraç arazide yetişir. Dönüm başına 75 kilo verir. Taban arazide ise bir dönümden aşağı-yukarı, iki misli ürün alınır. Bu uygulamadan sonra doğal olarak tütün üreticileri, taban araziye akın ettiler. Miktar çoğaldı, kalite azaldı.

Bilindiği gibi **Tekel'in destekleme görevi de vardı. Ne var ki desteklemenin anlamı, tütün ile beraber taşı-toprağı da alma anlamına geliyordu.** Buna göz yumuluyordu!.. Uygulamayan eksperler maalesef bir yerden diğer yere savruluyorlardı... Alınan, kalite ifade etmeyen ve içinde her türlü madde bulunan tütün, hemen imha edilse, bir derece... Ama bu tütünler için ambarlar kiralanıyor, bakımı için işçiler görevlendiriliyor ve sonra da köy meydanlarında yakılıyordu!...

Bu nedenle devletin havaya uçan katrilyonlarının miktarını söylemeye bilmem gerek var mı?.. Sigarada da başka bir "dram" yaşandı...

Fabrikalar, kadrolaşmak için kullanıldı... Üretim önemli değildi.. Bu sendikaların işine de geliyordu. Ne kadar çok işçi çalışır ise o kadar güç kazanacaklarını hesaplıyorlardı!.. Üretimi falan düşündükleri yoktu. Üretim düştükçe, toplu sözleşmede astronomik rakamlar istiyorlardı. Üretimin düşmesine neden olan sendikacılar bile vardı. Oysa onların görevi, işçiyi üretime teşvik etmekti. **Zavallı işçi, sadece ücretinin artmasını istiyor, ama ertesi gün doğacak enflasyonu hiç düşünmüyordu. Onlar böyle şartlandırılmışlardı**...

Batı'da 3 kişiyle çalışan "sigara imal makineleri", bizde 6 kişi ile çalışıyordu!.. Maliyet yükseliyor, ne gariptir ki işçi üretimi artırmıyor, aksine üretimi düşürüyordu!.. Hem miktar açısından, hem de estetik açıdan Türk sigaraları devamlı olarak eleştiriliyordu. Tabii ki eleştiriyi yapanlar, yerli ve yabancı işbirlikçiler...

Karadeniz'de, Amerikan sigara baksları yüzüyordu...
Artık ayakkabı boyacıları bile
Amerikan sigarası içmeye başlamıştı!..
Amaç, halkı, Virginia tütününe alıştırmaktı!..

1970-1980 yılları arasında bir de sigaraya ideolojik etkiler başlamıştı. Bazı siyasi partiler, imalatı düşürmeye ve de mamulat dağıtımını engellemeye çalışıyorlardı... Direnişler bile tertipleniyordu...

Bunlar olup biterken bir yandan da gümrük kapılarında yurdumuza, Amerikan sigaralarının sokulmasına göz yumuluyordu. "Kaçak" kelimesinin adeta anlamı ortadan kalkmıştı!.. Karadeniz'de, Amerikan sigara baksları yüzüyordu... Artık ayakkabı boyacıları bile Amerikan sigarası içmeye başlamıştı!.. Amaç, halkı, Virginia tütününe alıştırmaktı!.. Hepimizin bildiği gibi nikotin de bir alkoloittir... Önce itiyat halinde olun bu alışkanlık, sonradan bir ihtiyaç haline gelerek, kişiyi bağımlı kılar... Nihayet, 1986'da sözde libarelizmin babası olan Özal, tütün tekeline son noktayı koydu. Plan, başarı ile sonuçlanmıştı!.. Yerli ve yabancı işbirlikçiler, artık rahat bir nefes almışlardı...

Yabancı fabrikalar, Türkiye'de boy göstermeye başladı. Bu uygulama, Türkiye'deki bazı sigara fabrikalarının kapatılmasına neden oluyor ve binlerce kişi, işsiz kalıyordu.

Şimdi de tütün piyasası, yabancı sigara tekellerine açılmak isteniyor. Bir anlamda bizim tekelimiz artık tarihe karışıyor. Binlerce, yüz binlerce tütün ekicisi, tütünden başka bir mahsul yetişmeyen, kıraç topraklara mahkum ediliyor ve de çıkarılması düşünülen bu şekildeki yasanın altına, solcu zannedilen Başbakan Ecevit imza koyuyor!..

Şimdi de tütün piyasası, yabancı sigara tekellerine açılmak isteniyor. Bir anlamda bizim tekelimiz artık tarihe karışıyor. Binlerce, yüz binlerce tütün ekicisi, tütünden başka bir mahsul yetişmeyen, kıraç topraklara mahkum ediliyor ve de çıkarılması düşünülen bu şekildeki yasanın altına, solcu zannedilen Başbakan Ecevit, imza koyuyor!..

Oldu olacak, sadece tütün ürünümüzü değil, diğer ürünlerimizi de "yap-işlet-devret" modeli ile Amerikalılara devredelim de olsun bitsin!

Oy Avcılığına Kurban Edilen Tütün ve Tütüncü

Varsın Milletin Parası Tütün Olarak Yakılsın Politik Görev Zararı Olarak Duman Olup Uçsun

Yıl 1986, yer Tokat.

Tekel İşletmeleri Genel Müdürü Süreyya Yücel Özden(52) anlatıyor:

Ülkemizde yaklaşık 450 bin üretici aile bu dalda, bu konuda ekmeğini kazanmaktadır. Tütün Sanayiinde çalışan işçilerimizi, bu mamüllerin yurt genelinde satılması için bayii, bakkal ve diğer meslek mensubu değerli kişileri, Bakanlıklardaki Üniversitelerdeki bütün insanları hesaba katacak ve her bir çalışan ailemizin sayısını memleketimizdeki doğurganlık durumuna göre dört veya beşle çarpacak olursak, demek ki çok yaklaşık bir rakamla, 2.5 ile 3 milyon insanın ekmek parası olarak bu konunun arkasında olduğunu, bu konuyla ilgilendiğini söyleyebiliriz.(53)

Türkiye ihraç edebileceğinden daha fazla, tüketeceğinden daha fazla, Türk tütünü olarak kalitesiyle dünyaya meşhur ettiği kalitenin dışında, kalitesiz ürünleri, ürettiği ve birtakım siyasi baskılarla "son yaprağına kadar alacağız", "ne üretirseniz alacağız" sloganlarının karşılığı, kıymet olarak hiçbir değer taşımayan, fakat yük olarak binlerce ton tutan tütün yükleriyle karşı karşıya kaldığı için, ekonomisinde önemli dar boğazlarla karşılaşmıştır.

(52) "Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu", 12-13-14 Kasım 1986 Tokat Valiliği, Tokat Ziraat Fakültesi Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü.

(53) Bitkinin anavatanı, büyük bir olasılıkla Orta Amerika ve özellikle Antiller bölgesidir. Buralarda yaşayan Maya ve Aztek kabilelerinin güneş ve ateşe taptıkları ve ayinler sırasında, keyif verici özelliğinden etkilenmek üzere tütün yakarak, dumanında kuru sarhoşluğa eriştikleri bugüne aktarılan bilgiler arasındadır. Rahip ve diğer dinsel kişilerle başlayan kullanım, zamanla bu sınıfın dışında alışkanlık konusu olmuş ve Orta Kuzey Amerika'da yaygınlaşmıştır. Amerika'nın tütünün eski dünyaya gelişinin de başlangıcıdır. Burada önceleri süs bitkisi olarak ilgi görmüş, sonraları tedavi amaçlı kullanımdan giderek keyif verici özelliği ile kitlesel alışkanlığa ve yaygın tüketime konu olmuştur. Bilim dilindeki "nicotina tobaccum" ismi, anavatanında içildiği boru için kullanılan "tabacco" deyiminin, Kristof Kolomb tarafından yanlış anlaşılarak, yaprağa verilmesiyle tütünün Fransa'ya geçişinde öncü. bu ülkenin Portekiz büyükelçisi "Jean Nicot"nun isminin tütünle birlikte anılmasına dayalıdır. 1563 yılında, tanmsal konular içerikli bir kitabın yazan "Libeault" kardeşler tütüne, "Nicotiana" demişler ve buna bağlı olarakta 19. yüzyılda keşfedilen tütün uyuşturucusu, "Nicotin" olarak adlandırılmıştır. Tütün 1561'de Fransa ve İtalya, 1565'te Almanya ve Avusturya, 1568'de Macaristan'da görülmüş, daha sonra Türkiye ve Rusya'ya geçmiştir. İngiltere'ye 1565 yılında girmişse de yaygın kullanıma 1584'te Sir Walter Raleigh'in müstemleke tesisi için Elizabeth I tarafından Kuzey Amerika'ya gönderilip, dönmesiyle başlamıştır.

Tütünün devlet ekonomisinde ilk değerlendirilmesi, Fransa başbakanı Richeileu'nun, 1629 yılında yayınladığı kararname ile gerçekleşmiş ve ithal edilen tütünlerden belli ölçülerde vergi alınmaya başlanarak, halkın bu nedenle tütünü bırakması, böylece genel sağlığın belki de korunabileceği düşünülmüştür. Bunu, İtalya'daki yarı monopol görünümlü uygulama izlemiştir. Buna karşılık, tütünün dış alım ve iç pazarlamasında ilk tekel nitelikli uygulama, 1659 yılında Venedik'te başlamıştır.

"Sayın Genel Müdür, sen bu tütünü bu sorduğun sektörlerde kullanamazsın, ayrıca sakın olaki denize dahi atma, balıkları mahvedersin, bunları imha et."

Türkiye'nin stoklarında 371.545.000 kilo tütün vardı. Stok olarak vardı, iç tüketimde kullanılacak kısmını söylemiyorum. Ticari işletme olarak düşününüz, stoklarımızda 371.545.000 kilo tütün vardı. Bütün bilimsel kuruluşlar 6 ay süreyle çalıştılar. Dedik ki, "bu tütün adı altında bizim depolarımızda duran bu mallara herhangi bir şey yapacak olursak biz itenkit ederler; sizden rica ediyorum, ilmi kapasitenizin, bilgi ölçünüzün en son sınırlarına kadar kullanınız, ne olur şu stoklarda duran ve bizim herhangi bir şey yapamadığımız bu malları ekonomiye nasıl faydalı bir hale getirebiliriz? İlaç olur mu? Kağıt yapımında kullanılabilir mi? Karton olur mu? Marangoz sanayiinde sunta malzemesi olarak kullanılabilir mi? Hatta tütün kolonyasının yapımı için ham madde olarak kullanılabilir mi? Elektrik ve Elektronik sanayiinde izolasyon malzemesi haline dönüştürülebilir mi?" yani ekonominin ve sanayiinin elverdiği tüm sektörlerle ilişkili olarak sorunlarımızı sorduk. Altı ayı aşkın bir süre araştırmalar yapıldı ve bana verilen cevap: "Sayın Genel Müdür, sen bu tütünü bu sorduğun sektörlerde kullanamazsın, aynca sakın olaki denize dahi atma, balıkları mahvedersin, bunları imha et."

Bir Yandan Üreticiye Para Öde Öbür Yandan Tütünü Yak

"Tekel işe yaramaz tütün için milyarlarca depo kirası ödüyor, başa çıkamıyor. En iyisi yakmak. İlk etapta 35 milyon kilo tütün yakılıyor."

Tütünleri ne kimse alabiliyordu, ne de başka bir amaçla kullanılabiliyordu. Peki efendim *"içerideki sigara fabrikalarımızda kullanalım o halde."* Sayın konuklar, bu konuya da biz *"hayır"* dedik. Gelişen teknolojide, artık sınırları dünyaya açılmış olan bir Türkiye'de, vatandaşlarının kolaylıkla doğu-batı ülkelerine gittiği bir Türkiye'de, siz o vatandaşlara *"bu sigarayı böyle için"* diyemezsiniz, artık diyemezdik. Çünkü olayları biz yaşıyorduk, **hergün sigara paketleri bizim önümüze atılıyordu. Basında ve yayın organlarında *"bu ne biçim sigara, içinden odun çıkıyor, tadı şöyle, kokusu böyle"* diye olaylar bize atılıyordu. Biz satış yapmak mecburiyetindeyiz. Dolayısıyla biz de bu işe yaramayan tütünleri iç harmanlarda kullanma olayını reddettik** ve gönlümüz istemeye istemeye anlattığım gerekçelerle, ilk kademede 35 milyon kilo tütünü yaktık... Memleket ekonomisinde bu derece önemli olan bir malı yakmaya teşebbüs etmek kolay değildir. Fakat tozuna kadar olayın hesabını vermeye hazırız. Dolayısıyla ilk tutumumuz Türkiye'deki tütün stoklarını rasyonel bir hale getirmek, gereksiz yere depo kiralaması yapmamaktı. Enflasyon olayını büyük bir dikkatle geri almak lazımdı. Bazı sektörlerde kişiler tımakla-

nyla yerleri kazıyarak çalışıyorlar, bir tarafta da ülkenin ekonomisine hiçbir katkısı bulunmayacak şekilde bir malı ürettiğini iddia eden çevreler, çeşitli baskılarla, milyarlarca lirayı ülkenin bütçesinden alıyorlar ve ondan sonra tarım alanlarında gayri faal bir şekilde yatıyorlar. Bu haksızlık. İşte onun için, hem gereksiz yere kalitesiz tütün üretimine, hem de tütün adı altında alınacak olan malların birtakım depolarda saklanarak masraf yapılmasına karşı olduğumuzu söyledik. Size bir rakam vermek istiyorum. Bu tür tütünlere 470 milyon lira (1986 yılı değerleriyle aynı yılın iç borç toplamının 1/3 kadan. E.Y.) yani yaklaşık olarak yarım milyar lira her sene kira veriyoruz. 425 bin metre kare bu depoların kapalı alanı. Bilmiyorum Tokat'taki toplam konut alanı kaçtır? Meseleye böyle baktığınız zaman önemi ortaya çıkar. Birinci husus budur, mevcut stokları elden geçirdik.

Tütün Depolarının Kiralarına Para Yetmiyor En İyisi Alım Esnasında İmha Et

İkinci husus, çiftçimizin alışkanlıklarını ani bir şekilde değiştirmeye çalışmadan, onu kırmadan, ona konuyu anlatarak, alım sisteminde bazı değişiklikler yaptık ve alım sırasında da iç tüketimde kullanılma imkânı olmayan, dış satışa elverişli olmayan, yani tütün konusunda herhangi bir işe yaramayacak kalitesiz tütünlerin parasını verdik, aldık; ama tekrar ikinci bir masraf yapıp da depolarda saklamamak için, alım esnasında imha ettik... sigara harmanlarında vasıfsız tütün kullanma işine son verdik.

Oysa tütün depolayabilmek için başkalarına yılda yarım milyar lira kira veriyoruz.

Bir başka husus: Mevcut stokların elden geçirilmesi, onlara ilişkin politikalann tespit edilmesi, alım esnasında kalitesiz tütünlerin imha edilmesinin yanında, Türkiye'de kaliteli üretici ile kalitesiz tütün üreten, dikkatsiz tütün üreten üretici arasında çok önemli bir fark gözetmeyen ve yılların alışkanlıklarını içeren, ayrıca basında ve kamuoyunda ülkenin çocuklarını lüzumsuz yere birbirine düşüren fiyat sistemini değiştirdik. Bu da hatırlayacaksınız tavan fiyat sistemiydi. Herkes bilecektir, tütün piyasaları açılır, tütün piyasaları açıldığı zaman devletin bürokratı, devletin bakanı, milletin vekili milletvekilleri, herkes büyük ölçüde hücuma maruz kalır. Niçin? **Efendim "Tüccar 5 bin lira verdi, devlet bin verdi, olur mu böyle, bu kadar açık fark olur mu?"**. Bakarsınız biz ilan ettik Ege'de evvelki sene baş fiyat 710 lira, tüccar söylüyor 1500 lira, 2000 lira, bu olacak iş midir?

2000 lira verilen mala 710 lira devlet nasıl verir? Bu konuyu ele alan kişiler korkunç şekilde siyasi polemikler, tenkitler, eleştiriler yapıyor. Memleket çocukları birbirine düşüyor ve bu konu Dördüncü Beş Yıllık

Kalkınma Planı hazırlanırken, ele alınmış ve denilmiş ki, Türkiye'de artık bu taban ve tavan fiyat uygulamasından vazgeçilmelidir. Bu işin pratiği olan **A.Girat-B.Girat-Kapa-Dubul-Kapa** vs. gibi anlaşılarla fiyatlar ilan edilmelidir ve bu ülkedeki lüzumsuz tartışmalar durdurulmalıdır, denmiş. (Bkz. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tütün Özel İhtisas Komisyonu Raporu) Bize nasip oldu biz buna yaklaştık. Fiyat sistemi değiştirildi. Biz göreve geldiğimiz zaman, Avrupa ve Amerika çevrelerinde, tütünle ilgili kulislerde, *"Türk tütüncüsü artık eski altın sarısı tütünü üretmekten vazgeçti. Türk tütüncüsü bu işi bıraktı. Ey tütüncüler, ey sigara sanayicileri, gidip Türkiye'den tütün almayınız."* diye yazılar vardı.

Bundan 10 yıl önce 14-15 tane tütün ihracatçısı varken, son yıllarda bu kalite konusundaki endişelerinden ötürü bu bölgelerden çekilip gitmişler. Nedir bu olay? Bu olay ülke ekonomisinin bir kaybıdır. Niçin gitmişlerdir? Gerçek şuydu: **Tütün gibi bir teknik konu siyasete alet edilmiştir ve siyasi** görüşler dolayısıyla Türk tütüncüsü tütüne olan ilgisini ve dikkatini kaybetmiştir. Artık şafakta kalkıp tütün kıranlar görülmüyor. Türk tütünü, oriental tütün diye bilinen tütün, kendisinden aranılan vasıfları kaybetmiştir. Dolayısıyla ***"Artık gidip Türkiye'den tütün almayınız."* demeye başlamıştır dünya.** Nereden almaya başlamışlardı? Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya, bu konuda da sevgili Türkiyemiz'in, büyük milletimizin önüne geçmeye başlamıştır. *"Bizden gelip alın"* demekte yetmiyordu.

Bu Yasa İle Tütüncülük Katledilmiştir

Kanunda yapılan değişiklik şuydu: 1177 sayılı Kanun, Türkiye'de tütünle ilgili bütün aşamaları takip eder, yani tütünün tohumundan, ekiminden, fidesinden, bakımından, kırımından, işlenmesinden, depolanmasından tutunuz da; alımı, satımı, sanayii, ekim alanları vs. bütün konularını kapsayan önemli bir kanundur. Tekel Genel Müdürlüğü'ne önemli görevler vermiştir. Kanundaki Tekel Genel Müdürlüğü'nün görevleri halen yürürlükte, hiçbir değişiklik yoktur. Yani tütün ekicisine destek olmak, tütün ekimini memlekette iyileştirmek için hangi görevler kanunda öngörülmüş ise hepsi yerindedir. Ayrıca yine Kanun, tütünden yapılan mamullerin yurt içinde ve yurt dışında nasıl satılacağını da tarif eder. Bu konuda da Tekel'e önemli görevler vermiştir. Bu konular da yerindedir. Tütün mamullerinin ve diğer mamullerin Türkiye'de satışı ile ilişkin olarak herhangi bir eksiklik yoktur. Tekel Genel Müdürlüğü vardır. Yapılan değişiklik sadece bir maddeye ilişiktir, o da şu: 38. maddesinde, Türkiye'de sigara fabrikalarının nasıl, ne amaçla kurulacağı tarif edilmiştir. **Madde eski halinde der ki**: "Türkiye'nin iç pazarına hitap etmek için sigara fab-

rikası kurulacaksa, bu sadece, Tekel tarafından kurulur. Bir başka özel veya tüzel kişi bu konuda sigara fabrikası kuracak ise bu sadece ihracat için kurulur." **Yapılan değişiklik ise şu** Türkiye'de sigara fabrikası kurmak için özel ve tüzel kişilere imkân getirilmiştir. Fakat bir şarta bağlı olarak getirilmiştir. Tekel Genel Müdürlüğü ile ortak olmak kayıt ve şartıyla özel veya tüzel kişiler Türkiye'de sigara fabrikası kurabilsinler ve kurdukları sigara fabrikalarının ürettikleri sigaralar da yurt içinde satılabilsin. Ama kim satsın? Bir başka şart. Sadece Tekel satsın. Fiyatını kim koyacak? Tekel koyacak. Dolayısıyla yapılan değişiklik, konunun sadece fabrika kurma ve o fabrikada sigara üretmek yönüne girmektedir.

Ege Bölgesi Zirai Araştırma Enstitüsü'nden Ahmet Usturalı şöyle diyor: "1986'da 200.000 ton civarında seyreden yerli tütün üretiminin tamamı iç tüketim ve ihracatla eritilemezken, Virginia ve Burley üretimine geçilmesi bir kısım yerli tütün üreticisini bu sahadan ayrılmak zorunda bırakabilecektir.

Virginia ve Burley ziraatına geçmek de teknik açıdan yerli tütünlerimizi etkileyebilecektir. Ki bunları da, genetik bozulma ve bazı gen kaynaklarının tümden kaybolması şeklinde özetleyebiliriz.

Lisans altında üretim izni verecek olan veya bizzat kendisi Tekel'le ortak olarak kendi popüler sigaralarını Türkiye'de üretecek olan yabancı dev sigara firmalarının harmanlarından taviz vermesi beklenemez.

Yapılan kanuni düzenlemelerle, Türk tütüncülüğünde yeni bir çağ başlatılmış olmaktadır. Başlatılan bu yeni çağ pek çok şeye gebedir. Yıllardır gümrük duvarlarının gerisinde serpilip gelişen ve şekillenen tütüncülüğümüzü dev sigara tröstlerine açarken, "Elini verirken kolunu kaptırmamak" deyimine özgü birşekilde davranıp, başlatılan yeni çağın üreticisinden-tiryakisine kadar tütünle iç içe olan ve olmayan tüm ülkemiz halkına ve ekonomimize en yararlı sonuçlan vermesini sağlayacak tedbirleri elbirliğiyle almak ve bunun için derhal harekete geçmek gerekmektedir kanısındayız. Zira bugüne kadar pek çok alanda görülmüştür ki, yumurta kapıya geldikten sonraki çözüm arayışları pek derde deva olmamaktadır."(54)

TEKEL'in **Pazar Payı** Adım Adım Eridi

YIL	ORAN(%)
1984-95	82
2002	61
2003	56,6
2004	47,6
2005	40

Kaynak: OIB, TEKEL

Hatalı Yatırım Kötü Siyaset Kötü Kaliteli Tütün ve Sigara Üretimine Fırsat Vermiyor Çözüm Kaçakçılık

Bu yoldan harekete geçtik ve bu fabrikaları (Yabancı sermaye ve teknoloji desteğiyle) canlandıralım istedik. Çünkü bir taraftan da kaçak si-

(54) Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, 12-13-14 Kasım 1986, Tokat, s.129.

gara ülkeyi sarmıştı. **Biz bu kaçak sigarayı meşru bir şekle getirdik.** "Hollandalı bir yaprak tütünü yokken, purolarıyla dünyada kral haline geliyor. Biz tütün ülkesiyiz, bir tane ürünümüz dünyada meşhur değil."

İçerideki çevreler vatandaşımızın kaliteli mal eğilimini istismar edemesinler, çünkü o kaliteli malı biz Türkiye'de üretiyor olalım, aynı zamanda da önce etrafımızdaki ülkeler, sonra dünyanın diğer ülkeleri Türkiye'den bu mamulleri satın alacaktır... Tekel olarak halimiz de meydandadır. En modern tesisimiz Tokat'tadır. Ama ne yazık ki bugün Tokat'ta en modern diye ifade ettiğimiz bu tesis, günümüz teknolojilerine göre, küçümsenemeyecek ölçüde geri bir teknolojidir. (Bu fabrikada Makine devirlerinde biz dakikada 2000 konuşuyoruz. Dünya dakikada 8000-9000 üretime geçmiştir. Kalitede elektronik konroller, kompitürler, diğer bütün makine ve teçhizatlar düşünülmeyecek ölçüde ilerlemiştir. En ileri fabrikamız ile dünya arasında çağ farkı vardır...(55)

Çok Uluslu Sigara Yapımcıları ve Türkiye

Türkiye'de Sigara Üretip Ekonomiye Katkı Sağlamak Değil,
Ülkenin Güçlü ve Gelişmeye Elverişli Tüketim Potansiyelini
Elegeçirerek Virginya ve Burley Tütünlerine Pazar Yaratmaktır

Bilindiği üzere son değişikliğe kadar, yurdumuzda tütün tarım, ticaret ve endüstrisini düzenleyen 1177 sayılı (Tütün ve Tütün Tekeli Yasası)'nın 38. maddesi, içtüketim için sigara üretimini, devlet tekelinde tutmuş; buna karşılık, dışsatımı amaçlayan endüstriye serbestlik tanımıştı. Bu yasal yapı, o yıllardan itibaren, eleştiri konusu edilerek, yabancı sermayenin de katılımına vardırılarak; değişik zaman ve fırsatlarda sosyal, ekonomik ve hukuki sorun nitelemesiyle kamuoyuna sunulmaya başlanmıştır. Ara ara yinelenen bu çıkışlarda bir ortak yan gözlenmiştir. Konuyu özel imkânlarla gündeme getirip, "kalitesiz sigara, üretim yetersizliği" gibi basit gerekçelerle kamuoyu oluşturma çabaları... Bu girişimler yıllarca sürmüş ve her seferinde sağduyunun aldanmazlığında başarısız kalmıştır.

Türkiye genel yapısıyla, sigara tüketimi bakımından değerli bir pazardır. Türkiye'de bu nüfusun sigara tüketen kesimi çoğunluktadır. **1983-1984 yıllarına kadar, dünyanın, yabancı menşeli tütünle sigara yapım, satım ve kullanımının serbest olmadığı tek ülke durumundaki Türkiye, ayrıca, dünyanın sigara tüketim artış hızı en yüksek ülkesi olmak özelliğine de sahiptir.** Bu yükseklik, yıllık ortalama nüfus artışına ek olarak, şehirleşme, eğitimde gelişme, toplumsal ve alle içi ilişkilerdeki farklılaşma ile kadınların sigara içme alışkanlıklarının yaygınlaşması gi-

(55) Süreyya Yücel Özden'in sempozyum açılış konuşmasından. Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, 12-13-14 Kasım 1986, Tokat.

bi sosyal ve kültürel birtakım değişmelerden kaynaklanmaktadır.

ABD'nin dış ticarette uyguladığı devlet politikası, tütün ve sigara alanında da çok etkindir. Çokuluslu şirketlerin ülkelere sızmasından sonra, konu devlet düzeyinde ele alınmakta ve karşılıklı ilişkilerin düzenlenmesinde, sigara dışsatımı pazarlık konusu yapılmaktadır.

Japonya, ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük sigara üretim ve ihracatçısı ülkedir. Amerikan-Blend ve İngiliz Virginya tip sigara üreten güçlü bir monopolü vardır. Geçen yıllarda, Japonya da çok uluslu yapımcılardan sigara dışalımı başlatmıştır. Yerli endüstriyi koruyucu yüksek gümrükle girişilen uygulama, giderek ABD istekleri doğrultusunda verginin düşürülmesiyle gelişerek sürdü.

Örneklerde izlenmiştir ki, **yabancı içim zevki ve tütünlere kaptırılan pazar alan ve değerlerinin yeniden kazanılması, olanak dışıdır.**

Yakın günlerde bu ülke de, sigara tüketiminin tümünü, sert içimli sigaralar ve Virginya ile Burley tütünlerine kaptıracaktır. Zira, kaçak girişi, dışalım ve ortak yapım, birbirini bütünleyerek izleyen kombinezonlardır.

O zaman ne olur?

Türkiye'de tütün tarımı tümüyle durur. Çünkü iç pazar kullanımı brüt 120-130 milyon kg.lık miktar devreden çıkar. Bu eksilme, dışsatıma muhatap 70-80 milyon kg.ında üretimini yok eder. Zira bugün ülkemizde tütün tarımı, üretime açık alanların %13-14'ünde sürdürülmektedir. Bu alanlar büyük çoğunluğuyla, salt tütün tarımıyla değerlenebilen topraklardır. Tütünden başka bir tarım türüne yaramayacakları için, bir bölümünde rantabilitenin düşmesi, sonraki kısmının da üretim dışı kalmasına yol açacaktır. Bu oluşumda hiçbir destek, üretimi ayakta tutamaz. Zira pahalı üretim, yüksek fiyat doğurur. Rakip ülkelerin dünya şark tipi pazarında düşük fiyatlarla pay büyütmeleri işten değildir.

Bu itibarla Türkiye'de tütüncülük sona erecektir.

Tarımın durması:

Köyden kente, kitlesel akımı hızlandıracak, bu olay aile parçalanmlarına, işsizliğin büyük ölçüde artmasına, aslında ucuz olan emeğin, daha da ucuzlamasına, düşen gelir yeni sosyal bunalım, olay ve patlamalara yol açacaktır.

Tütün işleme, bakım ve fabrikasyonu ile pazarlama çalışanları da ekonomilerinde bu etkileşimin ağır baskısını duyacaklardır.

Bu yoldan genel ekonomiye katkılı 200-250 bin hektar arazinin yaklaşık 150-200 bin hektarlık bölümü üretiminden dışlanacak. Hiçbir tarım türü ile değerlenemeyeceği için genel ekonomi, üreteceği hasıladan yoksun kalacaktır.

Yukarıda belirttiğimiz trilyonluk pazarın asıl sahibiyken, onu başkalarına verip, küçük bir imtiyaz bedeli ya da basit bir bandrol

ücretiyle yetinmekten öte, ne anlam taşır? Böylece devlet bütçesinin gelir bölümünün oluşmasında, bu kapsamlı pazarın katkısı gözden çıkarılmış olmaktadır. Bunun, kapitülasyon örneği reji şirketi rejiminden farkı nedir?

Harmanlan oluşturacak virginya ve burleye döviz ödenecektir. Dünyanın en nefis ve insan sağlığına zararı en az tütünlerini, doğal ayrıcalıkla üretmek şansına sahipken; tüketimimize, buna ters yapıda sigara sunmanın görünürdeki bedeli, kendi tütünlerimizin ününü karartmaktan öte ne anlam taşır. Bu aldanmak ve aldatmak değilse nedir?

Tütün dış satımından yılda sağlanan 200-250 milyon dolarlık döviz girdisinden yoksun kalınacaktır.(56)

1986 yılında Tekel İşletmeleri Genel Müdürü Süreyya Yücel Özden'in Türk Tütüncülüğü ve Tekel işletmeleriyle ilgili olarak ortaya koyduğu bu gerçekler ardından, Türk tarımıyla birlikte Türk tütüncülüğünün ve Tekel İdaresi'nin başına gelenler, özelleştirmeler, kotalar, Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve daha sonra Dünya Ticaret Örgütü, ABD ve AB ile yapılan uluslararası anlaşmalar, IMF ve Dünya Bankası'nın, OECD'nin doğrudan müdahaleleri ve üreticinin ve Türk tarımının içine düştüğü perişanlık ve çiftçinin sadakaya dönüşen yabancı fonların desteğine muhtaç hale gelişi, 72 milyon insanın gıda güvenliğini hiçe sayan uygulamalara ait bilgiler son kitabımızda yeralacak.

Bu noktada tekrar 1980'li yıllara geri dönerek, 24 Ocak koalisyonunun Türk tarımına indirdiği darbeler ve bunun sonuçlarına değinelim.

Tarım Sektörünün GSMH'daki Payının Hızlı Düşüşü

İstikrar politikaları uygulamaları serbest piyasa ekonomisi kurallarına geçişi amaçlarken, tarım sektörünün henüz piyasa ekonomisi kurallarını

(56) **Tütünün Ekonomik Önemi Neydi?**
Tarımsal gelirin %3.29'luk bölümünü oluşturan tütün, üretim değerinin Türkiye'nin gayrisafi milli hasıla içindeki payı %1 dolaylarında bulunmaktadır. 24.500.000 hektarı bulunan genel tarım arazisinin yaklaşık %1'i olan 250.300.000 hektarlık sahada her yıl tütün üretilmekte ve ortalama 200 milyon kg. ürün alınmaktadır. Genel nüfusun %4'üne yaklaşan bir ekici kitlesi tarafından üretimi yapılmakta, tarımı ile uğraşan 500.000 ekici ailesine ilaveten taşıma, pazarlama, endüstri ve ticaret safhalarında çalışanlarla birlikte 2.9-3 milyon kişiye istihdam ve geçim olanağı sağlamaktadır. Türkiye'nin genel ihracatında %3'lük bir payı olan tütün, başta Amerika Birleşik Devletleri, Batı Almanya ve Japonya olmak üzere Amerika, Avrupa, Afrika ve Asya ülkelerine ihraç edilmektedir. Görüldüğü gibi Türkiye, tütünün tarım ve sanayi sektöründe olduğu kadar, ekonomisinde de son derece önemli bir yer tuttuğu nadir ülkelerden biridir.
Mustafa Gür, Tütün Eksperi, Tütün ve Sigara İşletmeleri Müessesesi Müdür Yardımcısı. Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, 12-13-14 Kasım 1986, Tokat.

içinde çalışabilecek bir yapıda olmaması bir yandan bitkisel üretim, diğer yandan hayvancılık yönünden söz konusu olumsuz gelişmeleri hazırlamıştır.

1980 ve sonrasında uygulanan genel ekonomi ve tarıma yönelik politikaların, tarımsal yapı değişikliğini sağlayabilecek nitelikte politikalar olmadığıdır. Bunlar genelde kısa süreli ve yapı değişikliğine yol açmayacak özellikler taşıyan politikalar olmuşlardır.

Nisbi gelir değişmeleri ve tarımda yapısal ilişkilerle ilgili olarak yapılan incelemeler de, 1980 sonrası dönemde izlenen politikaların, tarımın sorunlarına çözüm getirmediği, dolayısıyla tarımın istenilen gelişmeleri göstermediğini vurgulamaktadır. Nitekim, tarımda çalışan başına nisbî gelirin bu dönemde giderek azalması, üretici sektörler açısından bölüşümünün tarım aleyhine geliştiğini göstermektedir. Ayrıca iç ticaret hadleri yoluyla tarımdan tarım-dışı sektörlere aktarılan kaynağın ulaştığı düzey, günümüzde tarımı daha fazla devlet desteğine gereksinme gösteren bir duruma getirmiş bulunmaktadır.(57)

Türk ekonomisinin temel unsuru olan tarım, ancak 1980'li yıllardan itibaren önceliğin sanayi sektörüne kayması sonucu, ekonomideki göreli önemi azalmıştır. Bununla birlikte, ulusal gelirimizin yaklaşık %15'i ve istihdamın %45'ini oluşturması nedeniyle tarım sektörü, ekonomik olduğu kadar sosyal sektör özelliği de taşımaktadır. Diğer taraftan temel ihtiyaç maddelerinin üretildiği bir sektör olmasının yanı sıra, diğer sektörlere ham madde temini, tüketim harcamaları ve ihracattaki payı, sektörün sosyo-ekonomik açıdan sahip olduğu önem yerini korumaktadır.

Türkiye'de tarım sektörü büyük bir potansiyele sahip olup, ülke kalkınmasına değişik yollardan katkı yapmaktadır. Ülke nüfusunun zorunlu gıda maddeleri ihtiyacını karşılaması, sanayi sektörüne ham madde sağlaması, sanayi ürünlerine talep yaratması, ulusal gelir ve dışsatıma katkılarıyla büyük öneme sahiptir.

GSMH'da 1923-1924 yıllarında cari faktör fiyatlarıyla %43 pay alırken, 1939 yılında %40'a, 1970'li yıllarda %36'lara, 1980'de %25'e, 1990'da %16'ya ve 1997'de %13.4'e kadar düşmüştür. Tarımın milli gelir içindeki payında, tarım alt sektörlerinden olan bitkisel üretimin payı %57, hayvansal ürünlerin payı %34, su ürünlerinin payı %2.9 ve orman ürünlerinin payı %5.8'dir. Gelişmiş ülkelerde ise bitkisel üretim payı %30, hayvancılık ürünlerinin payı %70'ler civarındadır.

(57) A.İlkın Baray, Temel Ergun, "1980 Sonrası Dönemde Türkiye'nin Tarımsal Yapısında Ortaya Çıkan Değişmeler", Friedrich Ebert Vakfı, 1990, s.107.

Tarımda Potansiyel Çok Değerlendirme Yok
Tarım Üretimini Destekleme(!) Adı Altında
Yılda 14.2 Milyar Dolar
Küçük Çiftçilere Değil
Büyük İşletmelere ve Girdi Veren Kuruluşlara Ödeniyor

Sistemden kaynaklanan sorunlar, tarıma aktarılan kaynakların tamamının çiftçi eline geçmesini engellemektedir. Tarıma yapılan toplam transferleri incelediğimizde, alım yapan kamu kuruluşlarının görev zararları ve sermaye girişlerini de içerdiği görülmektedir. Çiftçi eline geçmeyen bu tutarın, tarıma yapılan destek olarak değerlendirilmesi yanıltıcı olmakta, destekleme miktarlarını yapay olarak yükseltmektedir.(58)

Türkiye'de Uygulanan Popülist Tarım Politikaları ve Sonuçları

Türkiye'de diğer ülkelerde olduğu gibi bir yasa ile belirlenmiş tarım politikası uygulaması yoktur. Her siyasi parti kendi parti programları hedefinde bir politika uygulama gayreti içindedir. Ancak aynı parti döneminde bile farklı bankalar, farklı politikalar uygulamışlardır. Tarım politikaları ve politika araçlarının belirlenmesinde çeşitli faktörler etkili olabilmektedir. Tarım politikaları ve politika araçlarının belirlenmesinde çeşitli faktörler etkili olabilmektedir. Tarım sektörünün çoğunluğunu oluşturan küçük işletmelerin ekonomik güçleri bulunmamaktadır. Gerçekte girdi sübvansiyonları küçük üreticiye bir katkı sağlamamaktadır. Sübvanse edilmesi istenen tohumun toplam maliyet içindeki payı %8, gübrenin payı %15'in altındadır. Yani devlet tüm tohumu ve gübreyi sübvanse etse dahi üreticinin maliyet düşüşü en fazla %18 olacaktır. Bu desteklerden işletmelerin çoğunluğunu oluşturan küçük işletmelerden ziyade büyük işletmeler ve girdi veren kuruluşlar yararlanmaktadır. Türkiye'de destekleme kapsamındaki tüm ürünlerde sorunlar yaşanmaktadır. Buğday, yağlı tohumlu bitkiler, yem bitkileri, hayvansal ürünler ve pamukta maliyet yüksekliği; şeker pancarı, tütün, fındık, çekirdeksiz kuru üzüm ve çayda üretim fazlalığı yaşanırken, destekleme kapsamında olmayan meyve ve sebze alt sektöründe farklı problemler yaşanmaktadır.

Türkiye son yirmi yılda kaynak varlığını dikkate almadan, sadece transfer içeren dağılım politikalarını tercih etmiştir. Politikaların uygulanması için zaten yetersiz olan bütçeden kaynak ayrılmadığı için tarımsal destek harcamaları Ziraat Bankası kaynaklarından karşılanmış ve finansal kesimde artan oranda problemlere neden olmuştur. Bunun sonuçları, Uluslararası Para Fonu'na verilen niyet mektubunda ağırlıklı olarak yer al-

(58) DPT, 8. Beş Yıllık Plan, Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2000.

mıştır. Türkiye zamana yayabileceği politika değişikliklerini artık çok daha hızlı gerçekleştirmek zorundadır. Ancak sektörde politika dengelerindeki ani değişiklik, arz esnekliğinin diğer sektörlere oranla daha düşük olması nedeniyle, daha sonra çözülemeyecek problemlere neden olabileceği için konuya çok yönlü yaklaşılması gerekmektedir.

Diğer yandan, fiyat destekleri, fark ödemeleri, sınır müdahaleleri, girdi sübvansiyonları ve sübvansiyonlu kredi gibi ekonominin diğer kesimlerinden tarımsal üreticilere varlık ve gelir trasferi içeren politikaların ise politik getirileri kısa zamanda alınmakta, fakat tercih edilen araca göre sektöre yapılan trasferin tüketici ve bütçeye yükü taşınmaz seviyelere ulaşabilmektedir.

Bitmeyen Sorunlar Sorunlar...

• Ülkemizde tarımsal destekleme politikalarının en önemli aracı olan fiyat müdahaleleri, üretimin piyasa koşullarına uygun gelişimini engellemiş, gelir dağılımını bozmuş, bazı ürünlerde değerlendirilmeyen ürün stokları oluşurken, bazı ürünlerde yetersiz üretime yol açmıştır. Genel bir yaklaşımla, politika araçları ile hedeflenen amaçların uyumlu olması gerekmektedir. Ancak temel politika uygulamalarında; herhangi ürünlerin desteklenecеği, uygulamaların nasıl gerçekleştirileceği, fiyatlar gibi uygulamaya yönelik belirsizlikler, karar alma sürecinde çiftçiyi olumsuz olarak etkilemekte ve **destekleme politikalarının yönlendirici özelliğini zayıflatmaktadır.**

• **Verilen desteklerden küçük işletmeler ve verimin düşük olduğu bölgeler yeterince yararlanamamaktadır.** İşletme yapısı ve koşullardan kaynaklanan sorunlar, yapısal problemler, bilgi akışının yetersizliği, eğitim düzeyi, koordinasyon eksikliği gibi nedenlerin yanı sıra, çiftçi örgütlenmesindeki yetersizliklerden kaynaklanan sorunlar nedeniyle, desteklerin adil dağılımı ve etkinliği azalmaktadır.

• Türkiye'de bugüne kadar uygulanan tarımsal destekleme politikaları; tarımsal üretimin ve verimin artırılması ve üreticiye belirli bir gelirin sağlanması açısından birçok bakımdan etkili olmuştur. Ancak yanlış ve amaç dışı uygulamalar marjinal verimlilikteki işletmelerin varlığını devam ettirmelerine, **dolayısıyla belli bir nüfusun marjinal verimlilikte ve asgari geçim düzeyinde varlığını sürdürmesini sağlamış, bu ise tarımsal yapının bozulmasına neden olmuştur.**

• Tanmsal destekleme politikalarının belirlenmesinde, ülkemizde karmaşık bir örgütlenme yapısı dolayısıyla çoğunlukla ekonomik rastyonellikten uzak olan siyasi tercihler etkili olmaktadır. Özellikle işletme bazında tarımsal yapının iyileştirilmesine yönelik iyi organize edilmiş ve **ku-**

rumsal nitelikteki önlemlerin alınmadığı gözlenmektedir.

• Tarımsal destekleme politikalarının, amaçları doğrultusunda uygulanmaması nedeniyle üretim yapısının bozulduğu, bazı ürünlerde üretim açığı meydana gelirken, bazı ürünlerde ise istenmeyen stokların oluşması, dolayısıyla devlete ilave bir finansman yükü geldiği ve uluslararası ticaretimizin desteklenme politikalarından olumsuz yönde etkilendiği gözlenmiştir. **Türkiye'nin bugün tarımda kendi kendine yeterli bir ülke olduğu tartışılır duruma gelmiştir. Özellikle hayvansal ürün üretim ve tüketimi yetersiz seviyelerdedir.**

• **Girdi desteklerinden istenen sonuç alınamamıştır.** Girdi fiyatlarının ürün fiyatına göre daha hızlı artışı, üreticinin satın alma gücünün azalmasına yol açmıştır.

• Sektörde yer alan kamu kurumlarının sayıca fazlalığı, **yetkilerin dağınık olması** ve buna ek olarak kuruluşlar arası **koordinasyon eksikliği, uygulamaların etkinliğini azaltmakta, hizmetlerin bir bütünlük içinde sunulmasını engellemektedir.**

• Destekleme politikalarında tarımın alt sektörleri itibariyle denge kurulamamış, bitkisel üretim sektörü öncelikle desteklenmiş ve hayvancılık sektörü ihmal edilmiştir. Uygulanan politikalar nedeniyle, mera ve otlaklar bitkisel üretime kaydırılmış ve denge bozulmuştur. Böylece doğal kaynakların yanlış kullanımı ve israfı yanında hayvancılık sektörü de olumsuz olarak etkilenmiştir. Gelişmiş ülkelerde tarım sektörü geliri içinde, hayvancılık sektörü geliri %70'ler civarında pay alırken, Türkiye'de bu oran %27'ler civarındadır.

• Hayvancılık sektöründe yaşanan darboğaz yüksek maliyetlerden kaynaklanan fiyatların da etkisiyle iç ve dış pazarda üreticiyi ve tüketiciyi zorlamaktadır.

• Tarım sektöründe, yapısal özellikleri nedeniyle sermaye birikiminin az ve yetersiz, sermaye dönüşüm hızının düşük olması ve uzun süreçte gerçekleşmesi bu sektörde **yatırımları engelleyici rol oynamaktadır.**

"Kamunun devreden çıkarak örgütsüz köylü ile sermayeyi karşı karşıya bırakması."

Şefik Çakmak(59)

1980 sonrası ithal ikameci politikalardan neoliberal düzene geçiş, 24 Ocak 1980 kararlarıyla biçimlenmişti. Bu genel çerçevenin tarıma yansıması; destekleme kapsamının daraltılması, tarımsal ürün fiyatlarının baskılanması, iç ticaret hadlerinin keskin bir şekilde tarımın aleyhine dönme-

(59) Aşağıdaki paragraflar Şefik Çakmak'ın "Özal Ekonomisi ve Türkiye'nin Serbest Piyasa Macerası ve Sonuçları", başlıklı makalesinden seçilmiştir. Teori, Ekim 2005.

si ve sektörel özelleştirmelerin vurgun ve talan sürecini yansıtması ile kendisini göstermiştir.

24 Ocak kararlarının uygulandığı 1980'li yıllar, iç ticaret hadleri, 1976-1979 yılları 100 kabul edildiğinde, 1988 yılında %53'e düşmüş, başka bir ifadeyle %47 tarım aleyhine dönmüştür. 1929 Dünya buhranı ve onu izleyen dönemde aynı oranın %27 olması, dönemin tarıma olan etkisini bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Söz konusu dönemde tarımsal kamu yönetiminin "reorganize" edilmesi, sektörel açıdan yarattığı etkiler bakımından oldukça önemlidir. **81 il, 883 ilçe, 80 000'in üzerinde bucak, köy ve köy altı yerleşmeye sahip**; kırsal alan yerleşmeleri parçalı, tarım sektörünün, sosyo-ekonomik yönden oldukça önemli olan Türkiye'de çağdaş ve rasyonel olarak yönetilebilmesi, etkin bir tarımsal kamu yönetimiyle olanaklıdır.

1985 reorganizasyonu ile Bakanlığın Ziraat İşleri, Zirai Mücadele, Hayvancılığı Geliştirme, Gıda İşleri, Veteriner İşleri, Su Ürünleri Genel Müdürlükleri kaldırılmıştır. Tarımsal altyapı alanında önemli işlevleri olan Toprak-Su Genel Müdürlüğü de kaldırılarak, Yol-Su-Elektrik Genel Müdürlüğü ile birleştirilmiştir.

Yeni yapısında merkezde ana hizmet, danışma ve denetim, yardımcı hizmet, ilgili ve bağlı birimler ile taşra teşkilatından oluşan Bakanlığın, uzman birimlerin kapatılması ve çeşitli yapılar içinde dağıtılmasından dolayı, yönetim gücüde önemli aşınımlar ortaya çıkmıştır. Bu aşınmaya koşut olarak, Türkiye'deki kamu örgütlenmesinin diğer birimleri de tarım yönetiminde söz sahibi olmuşlar, görevler ve yetkiler çeşitli kuruluşlar arasında (Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Bakanlıkları, Devlet Planlama-Hazine-Dış Ticaret Müsteşarlıkları, Merkez Bankası, Ziraat Bankası...) dağıtılmıştır. Bu dağıtımda yeterince net belirlenemeyen görevler yetki çatışmasını da beraberinde getirmiş, bu yapının üzerine eklenen eşgüdüm yetersizliği ise tarım yönetiminin etkisizliğini perçinlemiştir.

Süreç, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nı sektörü yöneten yapıdan giderek uzaklaştırmış, mühendis ile köylünün, başka bir deyişle bilgi ile toprağın ilişkisi kesilmiştir. Ardından gelen özelleştirmeler ile sektörün yabancı sermayeye açılması sürecinde Tarım Bakanlığı'nın adeta devre dışı bırakılmasıyla, çokuluslu sermaye ile köylü, kuralsız piyasa koşullarında karşı karşıya bırakılmıştır.

Özünde spekülatif nitelikli ve reel yatırım davranışlarından uzak, ülke ekonomisinin rantiyer tipi girişimlerle etkilendiği ve yüksek faiz oranları ile kendisini gösteren dönemde, tarım sektörü önemli ölçüde olumsuz etkilenmiştir.

Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi de, emek-sermaye ve bu bağlamda tarımsal üretim yapıları üzerine etkileri bakımından oldukça önemlidir. Bu çerçevede Türkiye'de 1983 yılında başlatılan çalışmalar kapsamında, öncelikle 233 sayılı KHK (Kanun Hükmünde Kararname) ile KİT'ler, İktisadi Devlet Teşekkülü ve Kamu İktisadi Kuruluşları olarak ikiye ayrılmış, teşebbüs kurma yetkisi yasamadan yürütmeye devredilmiş, tasfiye-devir-satış yetkisi **Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu**'na tanınmıştır. 1985 yılında Dünya Bankası desteğiyle hazırlanan "Özelleştirme ana Planı" sonrasında, 1986 yılında 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çakırılmıştır.

Hazırlanan **"Özelleştirme Ana Planı"**, Türkiye'de özlleştirilecek KİT'leri belirleyerek bir öncelik sıralaması yapmaktadır. Bu Plan'da adı geçen tarımsal KİT'lerden **YEMSAN** (Yem Sanayii AŞ) ve **TİGEM** (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) birinci, **EBK** (Et ve Balık Ürünleri AŞ), **ÇAYKUR** (Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü), **TÜGSAŞ** (Türkiye Gübre Sanayii AŞ) ve **TŞFAŞ** (Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ) ikinci, **TMO** (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü) ve **TZDK** (Türkiye Zirai Donatım Kurumu) ise üçüncü derecede öncelikle özelleştirilecek KİT'ler grubundadırlar. Türkiye özelleştirme uygulamaları, yukarıda belirtilen sıralamaya uyarlık göstermemektedir. Aşağıda açıklanacağı üzere, tarımsal KİT'lerdenbazıları "sırasından önce" özelleştirilmiş, bazıları ise halen özelleştirme protföyünde bulunmaktadır.

Tarımsal özelleştirmeler, üretici örgütlülüğünün niteliksel olarak yetersiz, pazarlama kanallarının sağlıksız olduğu Türkiye kırsal yapısında; birçok alt sektörde benzer sonuçlar üretmiştir. Bu çerçevede, kamunun çıktı (et-süt vb) pazarından ayrılması sonrasında genellikle yerli ortaklı çokuluslu şirketler piyasaya girmekte, piyasanın paylaşımı ile rekabete kapalı yapılar doğmakta, bu ortamda gerileyen ham madde fiyatları nedeniyle üretici gelirleri azalmakta, tarımsal üretim yapıları zayıflamakta ve süreç içerisinde, sonunda yerli ortağın da ayrılması ile sektör yabancılaşmaktadır.(60)

(60) Özelleştirmenin alt sektörel etkilerinin incelenebilmesi bakımından, Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) özelleştirmesi uygun bir örnek olay niteliğindedir.
1992 yılında alınan özelleştirme kararı sonrasında SEK'in 32 süt ve süt mamülleri işletmesinin tamamı 1993-1998 yılları arasında özelleştirilerek 69.619.759 Dolar özelleştirme geliri elde edilmiştir. SEK özelleştirmesinde işletmeleri satın alanlar, 19 işletmeyi kapatmışlardır. Bunlar arasında, Türkiye'nin en çok süt üreten bölgeleri olan Eskişehir ve Burdur işletmeleri de vardır. Halen bu işletmelerden yalnızca 13'ü faaliyetlerini sürdürmektedirler. Özelleştirme öncesi süt ve süt ürünleri üretim düzeyi olan 62.776 ton/yıl, özelleştirme sonrası 25.650 ton/yıl'a gerilemiştir.

Özal'lı yılların tanm sektöründe doğurduğu tahribatın bir diğer başlığı, tarımsal desteklemelere ilişkindir.

Dünya ülkelerinin hemen tümünde, tarım alanına kamusal müdahalede bulunulmakta ve sektör çeşitli biçimlerde desteklenmektedir. Tüm bu değişik destekleme modelleri, amaç konusunda ortaklaşmaktadırlar: Tarımsal üretimin sürekliliğini sağlayarak ülkenin gıda güevenliğini koru mak, tarım üreticilerinin ve tüketicilerin yaşam düzeylerini yükseltmek, sektör üretiminin ulusal ekonomiye katkı oluşturması ve dış ticarette rekabet üstünlüğü elde etmesi amacına ulaşmak. Türkiye'de uzun yıllardan beri en yaygın olarak başvurulan destekleme aracı, pazar fiyatı desteklemeleriydi. Bu yöntemde hükümetler, hangi ürünleri hangi fiyattan satın alacağını belirleyerek alım yapacak kuruluşu görevlendirmekteydiler.

1980'li yıllardan itibaren 15 yıl süreyle etki gösteren Özal'lı yıllarda, yukarıda özetlenmeye çalışıldığı üzere; "neoliberalizm" çerçevesinde piyasaya teslim edilen ve destek düzeyi giderek azaltılan **tarım sektörü, yaşanılan özelleştirmeler sonrası üretken yapısını yitirmiş ve sektör, 1990'lı yılların ortalarından itibaren yaşayacağı 10 yıllık çöküş süre-**

SEK'in özelleştirmesinin ardından. boşaltılan kamu alanı, çokuluslu şirketler ile onlarla ortaklık kuran veya kurmayan yerli sermaye tarafından doldurulmuştur. İzleyen süreçte, küçük firmalar, büyük sermaye grupları, tarafından satın alınarak bünyelerine katılmışlardır. Son aşamada ise, yerli ortağın çekilmesi ile piyasa yabancı ortağa kalmaktadır. Kısaca çerçevesi çizilen gıda alanında yabancılaşma, markalar konusunda daha da belirgin olmaktadır. Bugün tüketiciye sunulan ve geçmişte orta büyüklükteki yerli sermayeye ait olan birçok süt ve yoğurt markasının mülkiyeti, ÇUŞ (Çok Uluslu Şirketler)'lara ait bulunmaktadır. Bu noktada, süt sektörü özelleştirmesi ana başlıklanyla incelendiğinde, şu gelişmelerin altının çizilmesinde yarar görülmektedir:

- Öncelikle SEK işletmelerini satın alanlar, kendi firma çıkarlan uyannca, çoğu zaman içindeki makinesi, arsası vb için satın aldıklan işletmeleri kapatmışlar, bazı fabrikaların içindeki makineleri söküp götürmüşlerdir.
- Kapanan süt işletme tesisleri, üreticinin süt pazarlaması sorununu doğurmuş, bu ortamda, ülkede yaşanan yüksek enflasyon olgusuna karşın, süt fiyatları sürekli baskılanmıştır. Kaymakamlann başkanlığında kurulan "Köylere Hizmet Götürme Birlikleri"nin en önemli işlevlerinden birisi, süt toplama haline gelmiştir.
- Süreç, sütün Türkiye köylüsünde rekabete kapalı ortamlarda ucuz fiyatlarla satın alınması, buna karşılık pastörize süt ve yoğurdun kentli tüketiciye pahalı fiyatlarla satılması sonucunu doğurmuştur. Aradaki fark ise, süt alt sektöründe faaliyet gösteren yerli ve yabancı özel sektör kârı niteliğine dönüşmektedir.

Türkiye süt ve süt ürünleri pazarının parasal büyüklüğünün 10 milyar dolar düzeylerinde olması, Türkiye'deki büyük süpermarketlerin toplam cirosu içindeki payının da %10 civannda bulunması, piyasanın önemini ortaya koymaktadır.

Süt, et, hububat, tütün gibi geleneksel tanmsal ham maddeler ve bunlann işlenmesinden elde edilen işlenmiş ürünler pazarındaki yabancılaşmanın, özelleştirmelerin yapıldığı veya uzun süredir planlandığı ve yakın gelecekte gerçekleştirileceği bildirilen alanlarda hızla artması, yukarıda özetlenen diğer etkiler ile birlikte, ülke tanm sektöründe ve kırsal yaşamında olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

cinin eşiğine gelmiştir. Kuşkusuz 1990'lı yılların ikinci yarısı, özellikle 1999 yılı sonundan itibaren kesintisiz süren dış eksenli politika belirleme süreci, ayrıca ve özel bir değerlendirmeyi hak ediyor İnceleme alanı dışında tutma durumunda olduğumuz **bu dönemde tarım sektörü, sosyo-ekonomik unsurlarıyla tam anlamıyla bir "felaket çağı" yaşamıştır/yaşamaktadır.**

"1980 öncesi dönemde hızla makineleşen tarım sektöründe bu gelişmeyi engelleyen en önemli etkenlerden birisi akaryakıt fiyatları olmuştur. 1980 yılından sonra petrol ürünleri fiyatlarına sıkça yapılan zamlar tarım sektörü üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır. Örneğin tarımda çok önemli bir girdi olarak kabul edilen motorinin fiyatı bu dönemde 8 kat artış göstermiştir. Kuşkusuz bu gelişmede izlenen döviz kuru politikasının önemli bir etkisi bulunmaktadır.

1980 yılına kadar sübvanse edilen gümre fiyatları ham madde ve dünya fiyatlarının da artması nedeniyle serbest bırakılmış ve büyük artışlara sahne olmuştur. 1986 yılında 240 milyar TL ve 1987 yılında 300 milyar TL'lik sübvansiyonlara karşın finansal sorunlar içerisindeki tarım işletmeleri gübre tüketiminde kısıtlamalara gitmişlerdir. Nitekim 1980 sonrası dönemde bitkisel üretimin artırılmaması ve verimliliğin yükseltilememesinin temel nedeni olarak gübre fiyat artışları gösterilmektedir."(61)

Yeraltı Zenginliklerinin Yağmalanması

TC Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı (10/211-245-198-204) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyon Raporu bu durumu; "Mevcut özelleştirme yasası madencilik faaliyetlerinde başarılı olamamıştır. Özelleştirme idaresine devredilen çok sayıda maden işletmesi (KBİ, Eti Gümüş, Eti Bakır, Eti Elektrometalurji, Eti Krom) yıllardan beri özelleştirilemedikleri ve yeni yatırım yapılmaması nedeniyle daha verimsiz hale gelmişlerdir." demek suretiyle bu hazin sonu bir anlamda itiraf etmektedir. Aslında bu itirafın bir de görünmeyen yıllara yayılmış çok vahim bir boyutu vardır ki, o hiç konuşulmaz ve tartışılmaz.

24 Ocak 1980'le başlayan bu süreç, madencilik alanında Türkiye'nin sanayileşme sürecine çok ciddi bir darbe vurmuştur. Türkiye'nin en büyük ve dünyanın sayılı madencilik, metallürji, kimya ve bankacılık kurumu olan Etibank ve halka açık anonim şirketler olarak kurulan Çinkur, KBİ, TKİ gibi kuruluşlar özelleştirme idaresine devredilmeden önce, ham madde, maden kaynakları açısından bir taraftan talan edilirlerken, diğer taraftan kamu kurumlarının yürüttüğü madencilik faaliyetleri bir bir tatil edilmeye başlanmıştır. Örneğin, dünyada civa ticaretinin bittiği iddiasıy-

(61) A.İlkin Baray, Temel Ergun. a.g.e., s.104.

la; Konya Civa İşletmesi, Halıköy Civa İşletmesi, kükürt kaynaklarının bittiği iddiasıyla; Keçiborlu Kükürt İşletmesi, boksit ve zımpara taşının bittiği ve satılamadığı iddiasıyla; Milas Boksit İşletmesi, Satamıyoruz, astarı yüzünden pahalı diye; Beyşehir Barit İşletmesi, verimsiz kuruluş yeri iyi değil satamıyoruz diye; Uludağ Volfram İşletmesi.

Üç aşağı beş yukarı benzer bahaneler; Orhaneli Krom İşletmesi, Ürgüp Diatomit İşletmesi, Keban Simli Kurşun İşletmesi, Murgul Bakır İşletmesi, Ergani Bakır İşletmesi. Mazıdağı Fosfat İşletmesi, Gaziantep Barit, Çinkur, Sivas Demir Çelik gibi işletmeler kapatılmıştır.

Ülkemizin bir madencilik planlaması, stratejik stok tutma yaklaşımı maalesef yoktur. Madenciliğe dayalı sanayiinin ihtiyaçlarının tedarik planları stratejileri tespit edilmemiştir. Zaten bu sanayide hızlı bir çöküş içine sokulmuştur. Gelişmiş dünyanın üstüne titrediği, elde etme uğruna savaşlar açarak nehirler dolusu kan akıttığı maden kaynaklarının ülkemiz için taşıdığı anlam ne yazık ki en ilkel düzlemde **"çıkaralım satalım"** noktasına dönüşmüş bulunmaktadır.

Bu çerçevede son yıllarda siyaset inanılmaz bir biçimde başta Rio Tinto olmak üzere, İngiltere merkezli sömürgeci maden şirketlerin güdümü altına girmiştir. Küreselleşme adı altında Türk tarihinin eşine ve benzerine rastlanmadık bir şekilde, Türkiye toprakları ve onun altında yatan maden hazineleri İngiliz şirletlerine teslim edilmektedir. **Rio Tinto, Anatolia Minerals, Riotur, Anglo American/Newmont** (Bergama altın yataklarını İngiltere'ye aktarmaktadır), **Cominco, Odyssey Reseurces, Eldorado Gold**(62), **KNAUF, Dardanel, Omya, Geomar**... gibi şirketler. An-

(62) **Eldorado Gold**'un üzerinde altmıştan fazla ruhsat var bu ruhsatlardan sadece dördünün (Kaymaz, Kışladağ, Efemçukuru, Küçükdere) kapsadığı alan 447 km² Eldorado Gold'un sahip olduğu maden ruhsatlarına ilişkin arazilerin tamamının mülkiyetini aldığı madencilik camiasında konuşulan bir konu olarak dikkat çekiyor.
Nedense yabancı şirketler özellikle jet üstlerlmizin bulunduğu topraklarımızın etrafında dolaşmayı bu civarlar da yerleşmeyi çok seviyorlar! İşte onlardan biri de 120 km²'lik kaymaz ruhsat alanı. Kaymaz Sivrihisar Eskişehir karayolu üzerinde Mahmudiye kavşağı lle Sivrihisar arasında yer almaktadır.
Kaymaz'ın bir başka özelliği daha var. Kaymaz dünyanın en büyük ve kaliteli bor (tinkal) kaynaklarının bulunduğu Eskişehir/Kırka'ya kuş uçuşu 40 km civannda bir uzaklığa sahiptir. Gerek kaymaz ve gerekse Kırka aynı jeolojik oluşum özelliklerine sahiptir. Şimdi sorulması gereken soru şudur: Acaba Kaymaz'da altın mı yoksa bor mu vardır? Duyumlar bu ruhsatlı alan içinde bor olduğu yönündedir. Bor mineralI kendisinden enerji üretilebilen elementler içinde litre başına 92.77 megajul yanma enerjisiyle 1'inci sırada yer almaktadır. Diğer taraftan bor bilinen en iyi hidrojen taşıyıcısıdır. Bu nedenle alternatif enerji kaynağı olarak kullanılabilirliği üzerinde 1950'li yıllardan beri yapılan çalışmalar, son yıllarda kritik teknolojiler olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Üstelik bu teknolojik uygulamalarda kullanılan bor ya da bor bileşkeleri çevreyi kirletici ve Insan sağlığına zararlı emisyonu olmayan uygun ve ucuz maliyetli kaynaklardır.

kara'da, Ordu'da, Sinop'ta, Kayseri'de, Gümüşhane'de, Artvin'de, Balıkesir'de, Tunceli'de, Elazığ'da, Diyarbakır'da, Uşak'ta, Çanakkale'de, Hakkari'de, Şırnak'ta, Manisa'da... ulusal kaynaklarımızı kendi mülkleri haline getirmektedir.

Riotur adlı şirketin dökümanlarından Kazan/İncirlik ve Fethiye köylerini kapsayan 30 km²'lik bir arazinin altında 100 metreyi aşkın kalınlıkta yataklanmış trona cevheri bulunduğu anlaşılmaktadır. Trona cevherinin yoğunluğu 2.17gr/cm³'tür. Dolayısıyla 1m³ tronanın ağırlığı 2 ton 170 kg'dır. Kaba bir hesapla 30 km²'lik alanın her metre karesinin altında (100x2.17 ton) 217 ton trona bulunmaktadır. 2 ton trona'dan 1 ton soda külü üretildiğini ve ayırım gözetmeksizin 1 ton soda külü fiyatını 100 Dolar olarak varsaydığımızda (bu fiyat gerçekte 200 dolara kadar çıkmaktadır) 1m² toprağın altında bulunan trona cevherinden yaklaşık (217ton/2=108 ton) soda üretilebilir. Bunun ise asgari piyasa değeri (108 tonx100) 10.800 Dolar etmektedir. bu şartlarda 1.000m² toprağın altında bulunan trona cevherinden 1.000x10.800=10.800.000 Dolarlık soda külü üretilebilir. (Hesaplamalarda 106 metre olan trona kalınlığı 100 metre 200 Dolara kadar çıkansoda külü fiyatı 100 Dolar/ton alınmıştır.)

Şimdi sıkı durun(!) İngiliz şirketi kendisine 1m²'de 10.800 Dolar, 1.000m²'de 10.800.000 Dolar kazandıracak Türk köylüsünün elinde bulunan toprakların, metrekaresine yaklaşık 6 milyon 500 bin Türk lirası (4.5 Dolar), 1.000m²'ye 4.500 Dolar, yaklaşık 6.5 milyar Türk Lirası teklif ederek, korumasız kalmış, bırakılmış, "Milletin Efendisi Türk köylüsünü" aptal yerine koymakta, aynı zamanda Türk köylüsüne yerel toplum diyerek onun milli kimliğini yok etmeye çalışmaktadır. Bu şirketler kendi aralarında maden sahalarını alıp satarlarken milyonlarca dolar ödemektedirler. Örneğin, Rio Tinto Türkiye'de Cominco adlı şirketin elinde bulunan bir çinko sahasının sadece altın işletme hakkına matuf **joint-venture** (mülkiyet yok) bir ortaklık için 6 milyon dolar ödemiştir.(63)

Türkiye'yi "Flaş Ülke" Yapacak Adam Özal'a Seçmen Darbesi

Özal evindeki koltuğuna çökmüş, ailesine de politikadan çekileceğini söylemişti; ancak Özal taktik adamıydı.

26 Mart 1989 yerel seçiminde Türkiye'yi 21. yüzyılın flaş ülkesi yapacak adam Özal'ın Anavatan Partisi, oyların ancak %21.75'ini alabildi. Yani %36'lardan %20'lere düşmüştü. SHP 1. parti olurken, DYP 2. parti, ANAP ise 3. parti olabildi.

Özal'ın *"Bu partiden bir şey çıkmaz,"* dediği SHP 1. parti, *"Eriyip si-*

(63) Mustafa Çınkı, "Rant Lordları - Küresel Maden Yağması", 2004, s.558, 559, 573.

linecek," diye alaya aldığı DYP 2. parti olmuştu.

Özal evindeki koltuğuna çökmüş, ailesine de politikadan çekileceğini söylemişti; ancak Özal taktik adamıydı. Yerel seçimlerin iktidarını değiştirmeyeceğini 1992'ye kadar göreve devam edeceği garantiydi. Sonrasında sözde siyasetten çekilecekti. Ancak gözü ve gönlü Çankaya'daydı. Onun bu hesabını bilen eski Başbakan kurt politikacı Demirel'in ise hesabı başkaydı ve bu hesap hemen işlemeye başladı. Demirel ve ardından İnönü erken seçim diye bastırmaya başladılar.

Seçim sonuçları ardından, Almanya'da yayınlanan **Die Welt** gazetesinde Süleyman Demirel için esprili bir başlık yeralmıştı.

"Süleyman Paşa yine umut oldu."

Siyasete yeniden dönüş vizesini almış ve aküsünü şarj etmiş olarak tam gazla aktif siyasete dönmüştü.

Demirel bu başlıkla ilgili olarak gazetecilere verdiği bir yemekte herkesi güldüren ilginç bir değerlendirme yapar:

"Eeee, gardaşım. Ben iki askeri darbe, bir o kadar da darbe girişimi yaşamış, askerlerle bu kadar içli-dışlı olmuş bir siyasetçiyim. Artık izin verin de adımız Süleyman Paşa olsun gaaari..."

Her dönemin değişmez adamı, yeniden siyaset sahnesinde bilinen kişiliğiyle yine başroldedir.

Demirel 12 Eylülden sonra yıllarca siyasetten uzak kaldı. Siyaset yapma yasağı bulunduğu için aktif siyaset yapamıyor, ancak verdiği demeçlerle Özal hükümetini topa tutuyordu. 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan halk oylamasında kılpayı siyasete yeniden dönüş vizesini almış ve aküsünü şarj etmiş olarak tam gazla aktif siyasete, 24 Eylül 1987 tarihinde DYP Genel Başkanlığıyla yeniden dönmüştü. Seçim sonuçları ardından eski huyu yine depreşiyor ve şöyle diyor: *"%21 oyda kaldıktan sonra biz gitmiyoruz diyecek bir iktidar olamaz. Seçimin yenilenmesini meclislere bırakmak yanlıştır. Yani seçimin yenilenmesi olayını seçilecek kişilere bırakmak yanlıştır."*

Demirel'in derdi, mecliste çoğunluk milletvekiline sahip olan ANAP'tan erken seçim kararı çıkmayacağı üzerineydi. Özal, erken seçim lafının yanından bile geçmiyordu.

Ancak Cumhurbaşkanı Evren, 4.4.1989'da muhalefet liderlerini Çankaya'ya davet etti. Görünen o ki ANAP'ın gidişatından hoşnut olmayan askerler adına erken seçim umudu Evren olabilirdi.

4 Nisanda SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, Çankaya'ya çıktı ve K.Evren'e (özetle) şöyle dedi:

"Milli irade iktidar partisi oylarını %36'dan 21.75'e düşürerek artık destek vermediğini göstermiştir. Halk yeni bir iktidar aramaktadır. Pahalı-

lık, işsizlik, devlet yönetimindeki sakat gidiş, yeni bir iktidarı ve bunu sağlamak için yeni bir genel seçimi zorunlu kılıyor."

K.Evren: *"Seçim için hangi tarihi düşünüyorsunuz.*

E.İnönü: *"Eylül 1989."*

Aynı gün öğleden sonra DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel Çankaya'ya çıktı. Demirel'in yazdırdığı tutanağa göre aralannda (özetle) şöyle bir konuşma oldu:

S.Demirel: *"Yerel seçimler dolayısıyla ülkenin çeşitli köşelerini gezdim. Birçok yerde fukaralığın gözle görülür hale geldiğini müşahade ettim. Halkın ızdıraplarını dinledim ve dile getirdim.*

Esasen: %75 enflasyon, %22 işsizlik, çok kötü gelir dağılımı, %100'leri bulan faiz, yoksulluk sınırındaki milyonlar, sağlık hizmetlerinin durumu, alın teri, el emeği ve göz nurunun karşılığını alamayışı, velhasıl hayatın çekilmez hale gelişi Mart 1989'un simgesidir. İktidarın yerel seçimlere giderken; Devlet nüfuzunu, TRT'yi, idareyi, Devletin kaynaklannı, elindeki yerel yönetimleri kullandığını herkes biliyor. İl ve ilçe dağıtılması da ayrı bir keyfiyettir. Bunlar yetmezmiş gibi siyasi iktidar bir de televizyondan, gazetelerden, meydanlardan tehditler savurmuştur: 'Bendenseniz hizmet var, değilseniz yok.' Devlet anlayışına sığmayan her şey yapılmıştır, netice ortadadır. Bu seçim sonuçları halkın hoşnutsuzluğunu göstermez mi?"

K.Evren: *"Seçimin ne zaman yapılmasını istersiniz?"*

S.Demirel: *"Mayısta."*

K.Evren: *"Erken, yetişmez."*

S.Demirel: *"Ben de biliyorum. Ancak erken yapılırsa ülkenin yararınadır. Ayrıca seçim Cumhurbaşkanı seçiminden önce yapılmalıdır ki, parlamento yenilenmiş olsun. Biz Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine taraftarız."*

K.Evren: *"Ben de halk tarafından seçilmesi taraftarıyım. İki sandık koyularak aynı zamanda yapılamaz mı?"*

Demirel Evren'in bu sorusuna ayrıntılı bir açıklama getirir ve halkın Cumhurbaşkanı'nı kendisine seçtirmekten imtina edildiğini söyleyerek, devamla:

"Türkiye'de rejime temsili demokrasi demek mümkün değildir. Dünya katılımcı demokrasiye gelmiş, biz ikisinden de kaçıyoruz. Dış gazetelerde yazılar yazdırarak bunları TRT'de söylettirerek ne fukaralığı, ne pahalılığı ortadan kaldıramayız. Ne de 21.75 yok sayabiliriz."

K.Evren: *"Başbakan ile de konuşacağım."*

Daha sonra K.Evren, T.Özal'la iki görüşme yaptı. Her ikisinde de sorular ve cevaplar aynıydı.

K.Evren: *"Erken seçim konusunda ne düşünüyorsunuz?"*

T.Özal: *"Biz seçimden kaçmayız, ancak seçim tarihini biz saptayacağız."*

Kısacası T.Özal erken seçimden kaçıyordu. Cumhurbaşkanı'nın yapacağı herhangi bir şey ve yetkisi de yoktu. Mevcut parlamenter ve seçim sistemi böyle işliyordu. Bu görüşmeler sırasında K.Evren'in, T.Özal'dan seçim öncesinde seçim yasasında değişiklik yapılmasını istemişti. Ona göre ülke genelinde %10 barajı olsun, ama il bazında olmasın.

T.Özal bu teklife yanaşmadı. Ona göre: *"Erken seçim koalisyona neden olur. Biz değil hangi parti kazanırsa kazansın, ancak tek parti iktidar olsun istiyoruz."* demişti.(64)

Taktik uzmanı Turgut Özal'ın hesabı şuydu. Eğer erken genel seçimi Cumhurbaşkanlığı seçiminden önceye alacak olursa, Mecliste mevcut çoğunluğunu sağlayamayacaktı ve tabii Cumhurbaşkanı olma garantisini de yitirecekti.

T.Özal bu hesabıyla 9 Kasım 1989 günü tüm **halkın oylarıyla değil, kendi milletvekillerinin tercihiyle Çankaya'ya çıkarak Cumhurbaşkanı olacaktır**. Gerçekte T.Özal daha önceleri K.Evren'e şöyle bir teklifte bulunmuş: *"Cumhurbaşkanlığı seçimine 2.5-3 yıl var. Sadece bir kez Anayasayı değiştirerek görevde bir süre daha kalmanızı sağlayabiliriz."* demiş. Ancak K.Evren bu teklifi reddetmişti.(65) (2007'de AKP de aynı taktiğe başvuracaktır.)

C.Arcayürek'e göre bu teklif, T.Özal'ın K.Evren kozunu işine geldiği gibi kullanmasıydı. Nitekim kendisi daha önceleri 1987'de Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesini önermişti. Şimdi 1989'da muhalefet de aynı doğrultuda hareket etmeye hazırdı. Ancak T.Özal son aşamada buna yanaşmadı ve bu defa Cumhurbaşkanı olmadan hemen önce K.Evren'i çok sevdiğini, ancak Anayasa'nın yeniden seçilmesini engellediğini söylüyordu. Yani Çankaya yolunu açabilmek için K.Evren'i K.Evren'e karşı kullanmıştı.(66)

Siyasetin doruklarında bu tartışmalar sürüp giderken, Genelkurmay'ın ANAP'ın İslâmi eğilimlere ve İslâmi kadrolaşmaya destek verdiği konusundaki uyarılarını doğrulayan çok dikkat çekici bir örneği burada anmakta yarar var.

Konya Selçuk Üniversitesi Rektörü (sonradan ANAP milletvekili) Halil Cin, Özal'a şilt armağan etti. Şildin üzerinde Arapça harflerle: *"Sana inanmayanlar, seni çekemeyenler kafirdirler."* yazılıydı. Bu Kur'anı-kerim'de nazar ayeti olarak bilinen Kelam Suresi'nin 51. ayetindendi ve Hz.Muhammed için söylenmişti. Bir üniversite Rektörü'nün Özal'ı

(64) Gerçekte koalisyon hükümetleri Türk siyasi yaşamında başarılı olmuyordu. Bu nedenle askerlerde tek başlı hükümeti her zaman tercih etmişlerdir. E.Y.

(65) Bu öneriyl K.Evren C.Arcayürek'e söylemiş. A.g.e., s.171.

(66) Demirel 1989'da Cumhurbaşkanı'nı halk seçsin diye bastırmıştı. Ancak 1993'te T.Özal öldüğünde Demirel'e Çankaya yolu görülünce, halkın Cumhurbaşkanını seçebileceği aklına bile gelmemişti.

Hz.Muhammed'le eş tutması ve ona inanmayanları kafir ilan etmesi aklın alacağı bir şey değildi; ancak gerçekti. Özal'ın da böyle bir şildi memnuniyetle kabul etmesi ayrı bir gerçekliği ortaya koyuyordu: Din eğitimi ve siyaset giderek içiçe girmekte, bu içiçeliği besleyenler Devletin en üst mevkilerinde görev yapmaktaydılar. Özal, Demirel'in tanımlamasıyla kendisine muhalefet rüzgarını tutmayan bir yer aramaktaydı. Çankaya'ya çıkmaya az bir süre kalmışken, Muhalefetin böylesine baskısı karşısında taktik değiştirerek uzlaşma çağrılarında bulunduysa da, muhalefet liderlerinden aldığı yanıtlar Türk Demokrasisi'nin son 50 yıldan beri iflah olmayan diyalog eksikliğini, kin gütmeyi, koltuk hırsının her şeyin üzerinde olduğunu ortaya koyuyordu. Hiçbirinin *"ülkemi seviyorum"* sözleri samimi olamazdı.

Aşağıdaki örnekler, yine 12'li darbelerin öncesini çağrıştırmıyor mu?

Demirel, Özal için: ***"Bu kadar ayıpla Çankaya'ya da çıksa peşini bırakmayız... Kiminle ne konuşulacağı belli olmadan, önümüzü iliklleyip, Özal'ın huzuruna mı çıkacağız?"***

"Seçilirse, tebrik eder misiniz?" sorusuna.

"Çankaya'yı işgal edeni niçin tebrik edeyim?" demişti.

Ilımlı bir kişilik, saygın bir akademisyen olarak bilinen Erdal İnönü bile şöyle diyordu: *"Özal'ın tarafsızlığına kim inanır, onun Cumhurbaşkanlığı karışıklıklar ve bunalımlar yaratır."*

Özal'a yönelik bu sataşmalardan Erbakan da geri kalmıyordu. Demirel, Özal'ın uzlaşma önerisine karşılık: *"Uzlaşalım; kiminle, ne için uzlaşılacak?"* sözünün ardından bir iki gün sonra Özal 5 Ekim 1989'da TBMM'de yaptığı konuşmada Muhalefete *"Şantaj yapmayın"* dedi ve uzlaşma önerisini geri çekti.

Özal Köşk'e çıkma kararındadır.

"3 ay bağırırlar sonra susarlar, ortalık süt liman kesilir."

Turgut Özal

"Çankaya'da takunya seslerini duymak istemeyenler kulaklarını tıkarlar."

İlhan Selçuk

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı'na adaylığı netleştikten sonra Muhalefetin bunu önlemek için; "servet beyanını açıklamasının istenmesi, Cumhurbaşkanlığı oylaması sırasında Muhalefet milletvekilleri meclisi terk etsin böylece Özal erken seçime gitmek zorunda kalır" gibi çeşitli manevralar yaptılarsa da bunlardan hiçbir sonuç alınamadı. Özal başından beri aklına koyduğunu yapmakta çok başarılıydı. Nitekim 20 Ekimde Meclis'te Cumhurbaşkanlığı seçimi için turlar başladığında, Demirel çok öfkelenecek ve

şöyle diyecektir: *"Keşke Türkiye Cumhurbaşkanı seçimini böyle utanç verici yoldan yapmasaydı."*

Özal derken *"Atatürk bile 334'den 158'inin oylarıyla Cumhurbaşkanı seçilmişti,"* diyerek kendini savunmak istediğinde, Demirel: ***"Yahu Turgut Bey kendini gerçekten Atatürk sanıyor. Yok yok belki de birinci Atatürk."***

Özal'ın Çankaya'ya doğru önlenemeyen yükselişi, gergin tartışmalar ve çekişmelere neden olmaktaydı.

Gazeteci İlhan Selçuk şöyle diyor: ***"Adam %36'yla Başbakan olmuş, %20'yle neden Cumhurbaşkanı olmasın? Hem Başbakanlığını içimize sindirmişiz de, neden Cumhurbaşkanlığını hazmedemiyoruz. Bir bardak nane suyu, bir fincan koyu kahve içtik mi, oooh iyi gelir.*** *Üstelik Çankaya'da şimdiye kadar kimler oturmadı ki?.. Onlar Çankaya'ya layık oluyorlar da Cumhurbaşkanlığı'nı Tontona çok mu görüyorlar? Çankaya'da takunya seslerini duymak istemeyenler kulaklarını tıkarlar."*(67)

Gazeteci C.Arcayürek ise: ***"T.Ö Çankaya'ya bal gibi oturur.10 yurttaştan 8'i istemiyormuş ne yazar. T.Ö şimdiden açıklıyor: '3 ay bağırırlar, sonra susarlar, ortalık sütliman kesilir.' demişti."***

Özal'ın adaylığıyla ilgili çok söylenecek şey var. Ancak bu örneklerle yetinelim ve Mecliste neler olduğuna bakalım. 31 Ekim 1989'da 263 oy alan Özal'a Çankaya Köşkü'nün kapısı açıldı. Ant içmek için frak giysisi ile Meclise gelen Özal'ı, ANAP'lılar ayakta alkışlarken, DYP'liler oturuyor, SHP'liler ise ayakta, ancak alkışlamıyorlardı. Demirel şöyle diyordu: ***"Türkiye'de aslında Cumhurbaşkanı seçilmiyor veya Cumhurbaşkanı tayin edilmiyor. Başbakan Özal, Cumhurbaşkanı görevi de uhdesinde olmak üzere Başbakan olarak Çankaya'ya çıkıyor."***

Ertesi gün Özal, Demirel'in bu tespitini doğrulayarak inadına: *"Ben zaten ANAP'la ilişkimi kesiyor değilim ki."* diyor.

Türkiye Başbakanı'nı Çankaya'ya çıkarmış, aynı zamanda perde arkasında parti başkanlığı yapan, aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı makamını dolduran bir olayla karşı karşıyadır. Çankaya'nın üç tane başı birden temsil ettiği Cumhuriyet tarihinde hiç vaki olmadı.

9 Kasım 1989'da görevi törenle Kenan Evren'den alacak olan Özal'ın yerine kimin başbakan olacağı Kasım başından itibaren konuşulurken, Özal yıldınm harekâtıyla Yıldırım Akbulut'u Başbakan ilan etti; yani Özal Başbakanı da atamıştı. Nitekim hemen sonra yapılan ANAP kongresinde **Akbulut**, Genel Başkan seçildi. Oysa Akbulut yerine **Mesut Yılmaz** daha favori görülüyordu. Demek ki Özal köşkten kumandalı bir "robot" arıyordu ve onu buldu. O günkü yorumlar böyleydi.

(67) İlhan Selçuk, Cumhuriyet, 25 Temmuz 1989.

Demirel, Akbulut Hükümetini **"fuzuli hükümet"** diye niteleyecek ve 11 Kasımda DYP Temsilciler Meclisi bir bildiri yayınlayacaktır: "Devlet ve millet bir siyasi tertip ve oyuna, rejim ve Cumhuriyet ise birtakım ihtirasların tasallutuna maruz kalmıştır... Bir iktidar partisinin siyasi rüşvetler ve tehditler altında bir Cumhurbaşkanı tayin etmesi, Devletin varlığının ve devamının teminatı olması gereken bir yüce makamın, hem demokratik meşruiyetinin hem de siyasi itibarını ihlal etmiştir... Şahıs ve zümre hakimiyetinin cari bulunduğu, Cumhurbaşkanlığı makamının demokratik meşruiyetten yoksun yöntemlerle işgal edildiği bir rejime Cumhuriyet demek mümkün değildir. Cumhuriyet göstermelik hale gelmiştir..."

24 Ocak Koalisyonu Geride Ne Bıraktı?

Demirel, Özal ve 12 Eylülcü paşalardan oluşan 24 Ocak koalisyonunun mali, ekonomik ayağında önceleri Özal vardı. 12 Eylülde Demirel tasfiye edildi. Özal Başbakan olduktan sonra, ülkenin kaderi tümüyle onun elindeydi. Reformcu(!) uygulamalarına ve kendine çok güveniyor, başarılı olduğunu düşünüyordu. Ancak 24 Ocak kararlarının toplum üzerindeki etkisi, 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde kendisini gösterecek ve %21 oy aldığında işinin bittiğini görecektir. Taktik uzmanı Özal da çare tükenmeyeceği için, 9 Kasım 1989'da kendi vekillerinin oyu ile kapağı Çankaya'ya atacaktır. Geride bıraktığı ülke tablosunu **Süleyman Demirel şöyle değerlendirmişti:**

- Orta direğin yok olması,
- Türkiye nüfusunun yarısının 12 ilde toplanması,
- 32 ilin göç etmeye mahkûm tutulması,
- Kalkınmada gecikmiş olan bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki farkın daha da açılması,
- İç ve dış borçların üçe katlanması,
- Paranın pul edilmesi,
- Üniversite kapılarındaki 650 bin gencimizden 450 bininin sokakta kalması,
- Cenazelerin hastahanelerde rehin tutulması,
- %100'e yakın enflasyon,
- %0 kalkınma,
- Nüfusun 2/3'ünün sosyal güvenlikten mahrum olması,
- Nüfusunun %58'inin tarıma bağlı kalması,
- Nüfusun %22'sinin işsiz oluşu,
- Güneydoğu'da yürekleri sızlatan kan gölü,
- Kuzeybatı'da devleti idare edenler dışında yüzleri kızartan Bulgaristan rezaletidir...

Artık Demirel'in sözlüğünde Özal: "864 rakımlı tepenin sakini." olarak anılıyordu. Aşağıda maharetle yaptığı ekonomik kıyaslamalar, Özal'ın Başbakan olarak bıraktığı tabloydu. Böylece "Enkaz devretme" edebiyatı Türk siyaset yaşamındaki yerini alıyordu. Demirel ne demişti?

"5 Aralık 1989 *'Arkadaşlar, bizim bıraktığımız 1980 Türkiyesi'ne bakıyorsunuz, şeker 31 lira. Şekerin toptan satışı 1983'te 103 lira. 1989 Aralık ayında 1.740 lira. Perakende satışına geldiğimiz zaman, halen 2 bin küsur lira olacağı tahmin ediliyor.*

Bizim bıraktığımız Türkiye'de elektriğin kilowat-saati 4 lira 33 kuruş. 1983 Türkiyesi'nde elektrik 30 lira, bugünkü Türkiye'de elektrik 200 lira. Avrupa'da elektrik 5 cent, Türkiye'de 8 cent.

Bizim bıraktığımız Türkiye'de mazot 20 lira. Bugün mazot bin küsur lira. 50 milsi fark etmiş. Benzinin litresi 450 liraya mal oluyor, 1.200 liraya satılıyor. İlave 750 liranın 650 lirası vergidir. 'Piyasa ekonomisidir' diyenlere sesleniyorum: Bir gün sabahleyin kalktığınız zaman elektrik %10, şeker %15'le 25, akaryakıt %15'le 20 arasında zam görüyorsa, o ülkede fiyatların kendiliğinden oluştuğunu nasıl söylersiniz? Enflasyon %75 olmuş veya %70 olmuş, ne fark eder?"(68)

ABD Türkiye'ye Özal Gözüyle Bakıyor
Özal Da ABD Yönetimine Bol Bol Yağ Çekiyordu

Yeni yıl Özal'ın Amerika çıkartmasıyla başladı. Özal'ın yıllar önce sıradan biri olarak başlayan Amerika serüveni, daha sonraları uzman ve müsteşar, derken Başbakan ve şimdi de Cumhurbaşkanı olarak devam etmekteydi. **Demirel, başı derde girdiğinde ateş hattına sürdüğü çırağı, ABD'nin destekleriyle şimdi Cumhurbaşkanı** olarak ABD yollarındaydı. Bu gezi resmi değil özeldi. Ancak ABD yıllardır aradığı adamı bulmuş olarak ona büyük ilgi ve itibar gösterecektir.

Turgut Özal, programladığı gibi 16 Ocak 1990'da ABD'ye gitti ve Başkan Bush'la yarım saat görüştü ve birlikte yemek yedi.

18 Ocak Washington'da **"International Club"**de konuştu.

Özal'ı dinleyicilere Başkan Carter'ın güvenlik danışmanlarından Zbigniev Brzezsinki takdim etti ve tabii Türkiye'nin ABD için önemine işaret

(68) Özal'ın genel başkanı olduğu ANAP hükümeti kurulmuş ve daha güvenoyu almadan 14 Aralık 1983'te bakanlıkların teşkilat ve görev esasları konusunda 17 adet kanun hükmünde kararname çıkarmıştı. Özal 19 Haziran 1984'te yaptığı basın toplantısında, 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan söz ederken, enflasyonu %10 civarına düşüreceklerini, ekonominin tüm sektörlerde katlanarak büyüyeceğini rakamlarla ifade etmişti. Gerçekte Özal hızlı başlamış, ancak kısa zamanda soluğu kesilmiş, liberalleşme kontrolden çıkmıştı. Demirel Özal'a çok yükleniyordu. Ancak Özal gibi kendisi de 1991'de Başbakan olarak göreve başlayıp 1993'te Çankaya'ya çıktığında geride bıraktığı Türkiye manzarası aynı olacaktır. Üstelik sorunlar daha da büyümüş olarak.

ederek... *"Global stratejik istikrarın temininde Türkiye'nin çok önemli yeri vardır."* dedi ve ardından Özal'ı övücü abartılı bir dizi cümle sıraladı. SSCB'yi Asya içlerine hapsetmeye yönelik Yeşil Kuşak projesinin mimarı olan Brzezsinki bu projesinde anahtar rolü oynayan Türkiye'nin, ABD hayranı, ılımlı İslâmcı namaz kılan ilk Türk Cumhurbaşkanı Özal'ı övmeyecek de kimi övecekti. Ancak *"Serbest seçimlerde özgür bir şekilde Cumhurbaşkanı seçilmiştir."* demesi, onun Türkiye'deki siyasi yapı ve yöntemleri kendi çıkarları için nasıl çarpıttıklarını da gösteriyordu.

Özal'ın Cumhurbaşkanı seçimine içerde ne denli muhalefet olursa olsun, dış dünyanın lideri ABD, Türkiye'ye Özal gözüyle bakıyordu. Özal da ABD yönetimine bol bol yağ çekti. Ancak kendine olan aşırı güveni, güçlü adam tiplemesi, dayatmacı kişiliğinin yanı sıra tarih ve genelkültür bilgisizliği nedeniyle sık sık yaptığı bir gafı orada da yaptı ve şöyle dedi: *"...Aslında Azerbaycanlılar İran Azerbaycanı'na, Anadolu Türklerine olduğundan daha yakındır. Benzeri bir dili farklı lehçeyle konuşuyoruz. Fakat bir fark vardır. Bizim tarikatımız Sünni, onlarınki Şii'dir. Bizi ayıran budur."*

Bu sözler, Türkiye'de fırtınalar kopardı. Bülent Ecevit: *"Milyonlarca Alevi vatandaşımızı inkâr edercesine Türkiye'nin tamamını sunni olarak göstermiş, laikliğe gölge düşürülmüştür. Bu kıyaslama ile Moskova'ya Azerbaycan'ı işgal için cesaret verdiği..."* vb. sözlerle Özal'ı eleştirdi. Deniz Baykal ise *"Bu sözün hesabını sormak zorundayız."* diyordu. Erdal İnönü *"Talihsizlik"* dedi.

Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez bunalımı sırasında, Özal işgüzar ve kişisel bir diplomasi uygulayarak Türkiye'nin Müttefiklerin yanında aktif bir tutum almasını sağladı. Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a ekonomik ambargo uygulanması yönündeki kararını ilk uygulayanlardan biri oldu; Irak petrollerini Yumurtalık'a taşıyan petrol boru hattını hemen kapatmadaki hızı Bush'u bile şaşırtmıştı. 1991 başında patlak veren Körfez Savaşı sırasında da Türkiye'deki ABD üslerinin Müttefiklerin hava operasyonlarında kullanılmasına izin verdi.(69)

Nisan 1991'de, Kürtçenin serbestçe kullanımını yasaklayan 2931 sayılı yasayla, Türk Ceza Kanunu'nun Marksist propaganda ve örgütlenme-

(69) Kerkük-Yumurtalık petrol boruhattının kapatılması, Türkiye'nin dış politikada yaptığı pek çok gaftan da öteye, bağışlanmaz bir işgüzarlık ve Amerikanofil'liktl. Uluslararası kararlara uyarak boruhattının kapatılmasını Bağdat'a anlatılabilirdi; ancak Irak yönetimi Özal'ın bu işgüzarlığını hiçbir zaman affetmemiştir. Nitekim, daha sonraki yıllarda Irak, Türkiye'nin boruhattını açma tekliflerine hayır demiştir. Ayrıca bu kapatma keyfiyeti Türkiye'nin üzerinden geçirilmesi planlanan diğer petrol ve doğalgaz boruhatları için bir güvensizlik ortamı yaratmıştı. 3 Ocak 1987'de işletmeye açılan, Yumurtalıkta Akdeniz'e ulaşan 981 km uzunluğunda, 1 m çapındaki boru hattı, 1.6 milyon varil petrol transferiyle Irak'ın petrol ihracatının yarısını gerçekleştirmekteydi ve Türkiye yıllara göre giderek artan bir hayli yüksek miktarda transit ücreti alıyordu. Buradan da mahrum oldu.(E.Y.)

yi yasaklayan 141-142. ve laiklik karşıtı propagandayı yasaklayan 163. maddeleri yürürlükten kaldırdı. Ama bu yasakların 1982 Anayasası'ndaki dayanaklarına dokunulmadı. Özal'ın Necdet Üruğ ve Öztorun Paşaya yaptığı operasyon gazete manşetlerine sivil darbe olarak geçmişti. Özal bu operasyon sonucunda: *"Pek de tanımıyorum ama Malatyalı hemşehrimiz."* dediği Torumtay'ı Genelkurmay Başkanı yapmıştı. Ancak Körfez Krizi çıktığında Özal iş bitirici(!), aktif(!) Irak politikasına karşın, pasif askeri politika izlediği gerekçesiyle Torumtay'la ters düştü; öyle ki bir ara Torumtay'ı Divan-ı Harbe vermeyi bile göza almıştı. Sonuçta ileride görülebileceği gibi böyle bir harekâta hazırlıksız olarak girmek istemeyen ve yetki karmaşasıyla yüz yüze bırakılan Genelkurmay Başkanı istifa etmek zorunda bırakılmış, bu olay orduda moral bozukluğuna da neden olmuştu.

Türkiye'nin günümüz Irak politikalarında karşı karşıya kaldığı açmazlar ve ABD ile yaşadığı gerginliklerin kaynağında, Özal'ın kişisel işgüzarlıklarıyla verdiği tavizler çok etkili olmaktadır.

"... Ben size zamanında söylemiştim. Amerikalılar güneyden girdiği zaman, biz de kuzeyden girseydik..."

Cumhurbaşkanı Turgut Özal

Çekiç Güç Kürt Kaçkını ve Musul

Zamanın 2. Ordu Komutanı Kemal Yavuz anlatıyor:(70) "Aşağı yukarı nisanın ikinci haftasıydı sanıyorum. Bu mültecilerin bir kısmı, yine Sayın Cumhurbaşkanı'nın emirleriyle, Silopi'nin güneyinde Silopi ile Habur arasındaki göç misafirhanesine alınmıştı. 4000-5000 kişilik bir mülteci grubuydu. Sayın Cumhurbaşkanı Diyarbakır'a teşrif ettiler. Bölge Valisi Sayın Kozakçıoğlu ve o dönemdeki Asayiş Bölge Komutanı Sayın Köksal'la birlikte karşıladık kendilerini. Helikopterle Silopi'ye ve mültecilerin bulunduğu yere geldik. Cumhurbaşkanı'na büyük bir gösteri yaptılar. Kısa konuşmasından sonra o bölgedeki gümrük müdürünün odasında toplandık. Aşağı yukarı 15 kişilik bir sivil asker grubu vardı. Sayın Cumhurbaşkanı geçti masaya oturdu. Birdenbire iki Amerikalı general çıktı ortaya. Bunlardan biri Çekiç Güç'ün komutanı, diğeri de komutan yardımcısıydı. Sayın Cumhurbaşkanı İngilizce olarak onlarla konuşmaya başladı. Bölgedeki durumu sordu, onların tavsiyelerini aldı, kendisi bazı tavsiyelerde bulundu. 20-25 dakikalık bir konuşma oldu bu. Ondan sonra teşekkür ederim dedi, ellerini sıktı. Onlar kapıdan çıkınca da Sayın Cumhurbaşkanı ayağa kalktı. 'Mesele anlaşılmıştır, gidebiliriz' dedi. Ben büyük bir şaşkınlık içine düştüm. Biz Sayın Cumhurbaşkanı'na bilgi vermek için oradayız. Ama Sayın Cumhurbaşkanı iki Amerikalıyla konuştuktan sonra me-

(70) Güneri Civaoğlu'nun durum programından nakleden Turan Yavuz, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Körfez Savaşı'na ABD'nin Kürt Kartı", Milliyet Y., 1998, s.194 vd.

sele anlaşılmıştır, dedi. Ben böyle bir şey beklemiyordum. Gayri ihtiyari döndüm, yanımdaki Hikmet Paşaya, *'Paşam bu nasıl iştir.'* dedim. Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı buraya kadar geliyorlar; bütün bölgenin mülki ve askeri yetkilileri burada olduğu halde, onlardan herhangi bir bilgi almak ihtiyacı duymuyorlar. İki Amerikalı generalle konuşuyorlar ve mesele anlaşılmıştır diye gidiyorlar; bu nasıl iştir, dedim. Bilmiyorum, belki heyecanlandığım için yüksek sesle söylemiş olmalıyım ki bir ses duydum. Kemal Paşa sen ne diyorsun, dediler. Sayın Cumhurbaşkanı kapı tarafında ayakta duruyordu. Yaklaştım, *'Bir şey mi buyurdunuz?'* dedim. *'Sen ne düşünüyorsun bu durumda'* dedi. Dedim ki, *'Sayın Cumhurbaşkanım, gerek Çekiç Güç'ün bölgeye gelmesi, gerek hudutların açılması suretiyle mültecilerin bölgeye girişi kanaatimizce çok yanlış olmuştur. Çünkü bu mültecilerle yüzlerce PKK militanı, binlerce silah ve çok miktarda mühimmatın bölgeye girmesi artık önlenemez hale gelmiştir. Çekiç Güç'ün bölgeye gelmesinin çok ciddi sorunları ileride görülecektir.'* dedim. Kendisi, *'Ben size zamanında söylemiştim. Amerikalılar güneyden girdiği zaman, biz de kuzeyden girseydik, hem bu meseleler söz konusu olmazdı, hem de Musul-Kerkük bugün elimizde olurdu...'* dedi."(71)

2. Ordu Komutanı Orgeneral Kemal Yavuz'dan Cumhurbaşkanı Özal'a:

"Siz, düşünebiliyor musunuz acaba, bu Musul'u, Kerkük'ü bize bırakırlar mıydı? Biz oraya kadar giderdik, ama arkamıza baka baka tekrar geri gelirdik."

Bölgeye gelen Cumhurbaşkanı Özal ile 2. Ordu Komutanı Kemal Yavuz Paşa arasındaki konuşma ister istemez Musul-Kerkük konusuna kaymıştı. Özal açıkça, Türkiye'nin Musul ve Kerkük'ü alması halinde böyle krizlerin olmayacağını savunuyor, askeri kanada adeta sitem yağdırıyordu.

Kemal Yavuz Paşa, Özal'ın bu çıkışının altında kalmak istemiyordu. Genelkurmay Başkanı Torumtay'ın istifası daha tazeydi ve ordu içinde bunun ezikliği yaşanıyordu.

"Anadolu çocuğunun temiz kanını da Arap'ın çölüne dökmüş olarak geri dönerdik."

Kemal Yavuz Paşa anlatıyor:

"Ve kendisine şöyle bir soru sordum. Dedim ki: Sayın Cumhurbaşka-

(71) Özal, körfez harekâtından hemen sonra, Dışişleri Bakanlığı'ndan Musul meselesiyle ilgili bilgi ve döküman istemişti. Onun Musul'u ilhak etme isteği tartışmalıdır. Kimi kaynaklar ve kendisi böyle bir girişimi hiçbir zaman düşünmediğini söylemiştir. Kemal Yavuz, Eski Genel Kurmay Başkanı Necip Torumtay ve Başbakan Yıldırım Akbulut ve diğer bazı önemli kişilere göre, Özal'ın Musul ve Kerkük'e girmek istemesi veya ilhakı söz konusuydu. Bu durumda Özal'ın, çeşitli ortamlarda ki havaya göre farklı konuştuğu ve olaya popülist yaklaştığı anlaşılıyor.

nım, siz bizim hududumuzdan Kerkük'e olan mesafeyi harita üzerinde ölçtünüz mü? Yüzüme baktı, cevap vermedi. Herhalde ölçmemişti. Ben, dedim, ölçtüm. 200 km kuşuçuşu mesafe var. Eğer, dedim; Sayın Genelkurmay Başkanım bana emir verselerdi, ben bu mesafeyi zırhlı birliklerimle dört-beş günde giderdim. Ama bir bölgeyi işgal etmek o kadar önemli değil. Ondan daha önemli bir şey var. O bölgede kontrolü idame ettirmek ve sürdürmek. 200 km derinlikte ve 300 km genişlikte. Yani 60.000 km², Bugün aşağı yukarı bizim Olağanüstü Hal Bölgemize yakın. Kendi bölgemizde valimizden, köy muhtarına kadar halkımızın en az %98'i bizi destekliyor; her türlü altyapı imkanlarına, yollara, görüşme imkanlarına sahibiz. Buna rağmen, biz kendi bölgemizde bile aşayişi sağlayabilmek için 60 tabura yakın bir kuvvet bulunduruyoruz. Siz tasavvur ediniz, dedim. Hiçbir altyapısı olmayan, halkının büyük çoğunluğu bize karşı olan bir bölgede güvenliği sürdürebilmek acaba kaç taburla mümkün olabilirdi, hiç hesapladınız mı? Yine bir cevap alamadım...

Sonra, dedim; bir şey daha sormak istiyorum. Diyelim ki, bütün Türkiye'yi boşalttık, Kara Kuvvetleri'ni buraya taşıdık ve bu bölgede kontrolü sürdürdük. Siz, düşünebiliyor musunuz acaba, bu Musul'u, Kerkük'ü bize bırakırlar mıydı? En basit bir tarih kültürü olan herkes bilir ki, biz oraya kadar giderdik, ama arkamıza baka baka tekrar geri gelirdik. Ama Anadolu çocuğunun temiz kanını da Arap'ın çölüne dökmüş olarak geri dönerdik, dedim.

'Eee, ne yapmalıydık Paşam?' dedi. Dedim ki, efendim, başkasının sürdüğü saban izinden yürürseniz, ancak başkasının hedefine gidersiniz. Eğer kendi hedefinize gitmek istiyorsanız, zahmete katlanıp kendi saban izinizi sürmek zorundasınız... Yüzüme baktı, *'Teşekkür ederim, anlaşılmıştır'* dedi ve gitti."

R.T.Erdoğan ve Mesud Barzani "Kerkük Kerkük..." Diye Kükrüyorlar Ancak Kerkük Zaten Ulusötesi Petrol Şirketlerinin İşgali Altında

Günde 3 milyon varil petrol elde edilebilen Kerkük bölgesinde, Saddam Hüseyin döneminde yabancı yatırımcılarla yapılan anlaşmalar karşısında Barzani'nin ne yapacağı bilinmiyor. Burada petrol imtiyazına sahip şirketlerden TATNEFT 33 yeni kuyu, ZARUBHEZNEFT de Kerkük'te bir miktar petrol kuyuları açtı. Deutsche Bank 2002 yılı sonlarında Rus petrol şirketleriyle 38 milyar dolarlık kredi anlaşması yapmıştı. Fransa'nın TOTAL-FINA-ELF, İspanya'nın Repsol-YPF, İtalya'nın ENI, Hindistan'ın ONGC ve Çin'in CNPC, şirketleri Kerkük petrol kaynaklarına çöreklenmiş durumdalar. (72)

(72) Ersal Yavi, "Kürdistan Ütopyası", Yazıcı Yay., s.277.

Özal *"Kuzey Irak'a hemen girelim."* Diye Tutturunca İpler Kopuyor

Genel Kurmay Başkanı **Necip Torumtay** anlatıyor:

"Körfez krizinde Saddam'ın Kuveyt'e girmesi sürpriz oldu... Tabii toplantılar yapıldı. Sorular geldi. Türkiye'nin tutumu ne olacak? Tabii bu esnada hükümet, daha sonra TBMM tarafından konuşulacak. Ama ilk reaksiyon olarak Özal şahsi yorumunu yapıyor. Hemen bizim hatırımıza gelen şu oldu. Türkiye savunma, yani milli siyasetini devam ettirecek mi bu durumda? Veya hudut ötesi bir harekât düşünülecek mi? Ki Amerika'nın böyle bir projesi yoktu belki, bilmiyorum. Ama olayların gelişmesinde Türkiye'ye gelen, yönetime gelen üst mevkide bazı şahıslar bundan bahsetmişler. Bir senatör tarafından bana da bir ziyarette soruldu. Ama resmi bir duyum almamıştım.

Günler, haftalar geçti. Gelişen duruma göre yorumlar yapıldı. Sık sık bahsedilmiş olan, ***'bir koyup üç almak'*** deyimleri kullanıldı. Ama kesin bir karar kasımın sonuna kadar hemen hemen verilmedi. Ben defalarca şunu hatırlattım, bir karar vermek lazımsa hemen vermek lazım. Çünkü eğer hudut ötesi bir harekât olacaksa bunun bir hazırlık süresi vardır. Bu konu açıldığı vakit ben Genelkurmay'da, Kara Kuvvetleri'nde özellikle bunun hesabını yaptırdım. Ne kadar malzemeye ihtiyaç var? Ne kadar zaman alır? Bunları gayet tabii konuştuk ve durum budur dedik. Yapılabilir bu. Ama bir zaman ister, ama hükümetin bunu inceleyip TBMM'ye götürmesi lazım. Kişisel olarak yapılacak iş değil.

Çünkü genelkurmay başkanının bir savaş kararıyla ilgili yetkileri belirlidir. Yani bu cumhurbaşkanı tarafından verilecek bir emir değil. Amerikalıların Ortadoğu'ya müdahale edecek bir ordusu vardır yıllardan beri. 60'lı yılların başında kurulmuştur. 30 seneden beri buna hazırlanmışlardır. İşte bunlardan bir tanesi de Körfez Savaşı'nın olduğu bölgedir. Bu kadar hazır olmalarına rağmen Amerikalılar 6 ayda kuvvetlerini oraya intikal ettirip, zorlukla o zamanı kullanabildiler...

Eğer Türkiye sınırötesi bir harekât yapacaksa, hele bir bölgeyi işgal edecekse, bu evvela hükümet tarafından incelenir. Tabii hükümet bunu incelerken sık sık danışacağı kimse vardır, genelkurmay başkanı gibi. Çünkü böyle bir karar verildiği vakit bunu yürütecek olan genelkurmay başkanıdır."

Torumtay TSK'nın hazırlıksız olarak Irak'a girmesine karşıdır. Bu uyuşmazlık sonucu, Özal, Torumtay'ı Divan-ı Harbe vermeyi bile düşünmüştü. Huzursuzluk olur diye vazgeçti. Nihayet 3 Aralıkta Torumtay istifa mektubunu yazdı. Mektubundaki şu ifade çok dikkat çekicidir.

"İnandığım prensiplerle ve devlet anlayışımla hizmete devamı mümkün göremediğim için istifa ediyorum."

Genelkurmaya gelen Bakanlar Kurulu direktifinde yer alan metinde, başkomutanlık maddesinin çıkanlmış olması bir yana, **direktifte bir gariplik daha vardı. Bakanların imza haneleri boştu**. Orgeneral Necip Torumtay'ı kızdıran ve bardağı taşıran son damlalardan biri de buydu. Özal döneminde en çok başvurulan çarpık uygulamalardan biri de, Bakanların imza haneleri boş olan karamamelerdi. Başbakan bakanlara danışmadan, bilgi vermeden kendi başına buyruk karar veriyor, imzaları sonra alıyordu. Ancak başka bir ülkeye savaş ilanı gibi önemli bir kararnamede, aynı sorumsuzluğun yapılması anlaşılır gibi değildi.

Özal'ın Kürtlere Kıyağı

Uzun yıllar CIA'de uzman analist olarak çalışan ve CIA'ye yakınlığıyla bilinen RAND şirketi uzmanlarından olan **Graham Fuller**, eski CIA elemanlarından Paul Henze ile birlikte Pentagon için bir rapor hazırlamıştı. Bu raporda, Turgut Özal'ın özellikle Körfez Krizi sırasında ve sonrasında Kürtlere yönelik politikaları incelenmişti. Fuller, raporun bir bölümünde şöyle yazıyordu:(73)

"Özal, önce Türkiye'de Kürtçe'nin serbest bırakılmasına yol açacak olan yasalarda değişikliğe gitti. Ayrıca Kuzey Irak'ta muhtemel bir Kürt otonom bölgesiyle ilgili tartışmaları başlattı. Bu çizgi, 1991 sonlarında iktidara gelen Başbakan Süleyman Demirel tarafından da benimsenerek uygulanmaya devam edildi." Fuller, Özal'ın Kürtler konusunda "Pandora'nın kutusunu" açtığını söylüyor ve şunları belirtiyordu:

"Özal, Kürtler konusunda daha başka adımlar da atmaya başladı ve Pandora'nın kutusunu açtı. Kuzey Irak'ta bir de fakto otonom Kürt bölgesinin kurulmasına izin verdi. İki ana Kürt grubu yetkililerıyle diyaloğa girdi ve bu yetkilileri Türkiye'de kabul etti. Daha da önemlisi, de fakto bağımsızlık için önemli bir adım olan Kuzey Kürdistan'daki seçimlere rızı oldu. Şimdi de Özal'ın yerine geçen Başbakan Süleyman Demirel, Irak Kürt gerilla hareketleriyle pazarlık yaparak, onlara statü ve hareket serbestisi verdi ve karşılığında da Kürtlerden, (uzun dönemde ne kadar başarılı olacağı bilinmez ama) Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti istemediklerini ve Türk Kürdistanı'nın bağımsızlığını açık açık isteyen PKK'nın eylemlerini kısıtlayacağına dair bir anlaşma istedi. Demirel, Iraklı Kürtlerin Ankara'da bir büro açmalanna dahi izin verdi. Birçok Türk, Özal'ın, belki de ileride Türk Kürtleri arasında otonom veya ayrılıkçı bir harekete dönüşe-

(73) Turan Yavuz, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Körfez Savaşı'na ABD'nin Kürt Kartı", Milliyet Yayınları, 1998, s.256-258.

cek olan Kürt sorununun bu boyutlara gelmesine neden olmasından dolayı 'akılsızca' davrandığına inanıyor."(74)

Fuller, Washington'da hakim olan bir görüşü de raporuna yansıtmış ve Özal'ın, Kürt politikasını daha büyük bir vizyon çerçevesinde oynamaya çalıştığını söylüyordu.

Neydi bu Jeostratejik Kürt vizyonu?

Washington'a göre Özal'ın kafasında Kuzey Iraklı Kürtlere yönelik "jeostratejik vizyon" şu unsurları kapsıyordu: "Türkiye, daha şimdiden Irak'ta bağımsız veya otonom bir Kürt devletine sempatiyle yaklaşırsa, böyle bir gelişmeyi olumlu karşılarsa, Kürtlerin de devlet kurduktan sonra Türkiye'ye, Kürtçe konuşan bölgelerin, ana ülkesi olarak bakmaları şansı bulunuyordu. Zira, dünyadaki Kürtlerin çoğunluğu Türkiye'de yaşıyor ve Türk Kürtleri, diğer bölgelerde yaşayan Kürtlere nazaran daha iyi eğitilmiş, kabile düzeninden uzak ve Türk siyasi hayatında yükseklere tırmanmış bir grup. Böyle bir durumda, şayet günün birinde bir Kürt devleti kurulursa, Türkiye'nin varlığı ve sesi de bu Kürtler tarafından en çok dinlenilen olur. Böyle bir oluşum, Türkiye'ye, İran ve Irak'taki Kürtler üzerinde de önem ve etki verir. Bu yüzden Türkiye, daha gelişmeler olmadan, kendisine pazarlık gücü kazandıracak birtakım manevralarla Kürtlerle ilgili masada, iyi bir yer kapmış olurdu."

Washington, Özal'ın bu vizyonuna fazla şans vermiyor ve kurulacak bağımsız bir Kürt devleti üzerinde Türk etkinliğinin ne kadar olacağının tartışma konusu olduğuna inanıyor.

Graham Fuller gibi birçok analist, Türkiye'de giderek ağırlık kazanan Kürt sorununun ileride bir askeri darbeye yol açıp açmayacağı tartışmalan üzerinde de durmaya teşvik ediyordu.

---

(74) 1980 sonrasında Türk siyasetçilerinin Kuzey Irak ve Kürtlerle ilgili politikaları tam bir fiyaskolar manzumesidir. Birinci Körfez Harekâtından bu yana, ABD tarafından kendi çıkarlan doğrultusunda kullanılan Türkiye'ye Kuzey Irak yasak bölge ilan edilmiş, sonuçta kırmızı çizgiler tahtadan silinmiştir. ABD bununla da yetinmemiş, TC sınırları içindeki PKK-Kontra-gel örgütü için çeşitli projelerle koruma sistemleri geliştirmekte ve bunları Türkiye'ye dayatmaktadır. Kısacası Türk yöneticiler bölgede bir Kürt devleti kurulması planına doğrudan alet edilmişlerdir. Aralık 2004'te Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliğinde görev yapacak olan güvenlik ekibine Kuzey Irak'ta ABD ve Kürt denetimindeki bölgede yapılan saldın ve çatışma sonunda beş güvenlik görevlisinin şehit edilmesinin ardından, 1. Ordu Komutanı Orgeneral **Hurşit Tolon** ABD'ye gönderme yaparak: *"Bu olayın dost ve müttefik bildiğimiz ülkenin kontrolündeki bir yerde cereyan etmesi fevkalade üzücü. O bölge besle kargayı, oysun gözünü misali. Bu durumu not ediyoruz."* şeklinde basına açıklama yapmıştı. (20 Aralık 2004, Hürriyet, s.22) Burada soruyoruz, bu karga niçin ve kimler tarafından beslenmiştir, sonuçları nedir? Türkiye'nin Kuzey Irak ve Kürtlerle ilgili politikalarıyla ilgili bkz. Ersal Yavi, "Kürdistan Ütopyası", 2 cilt, Yazıcı Yayıncılık, Ersal Yavl, "Hedefteki Adam Saddam", Yazıcı Yayıncılık, 2002, İzmir.

Köşk'e yerleşen 24 Ocak koalisyonundan gelen ses aynı: ***"Kürt sorununun çözümü, eyalet sistemidir."*** 1992'de Gazeteci Reha Mağden'le Çankaya'da röportaj yapan Turgut Özal, Kürt sorununun çözümü eyalet sistemidir demiş ve röportajı **Aktüel** dergisinde yayınlanmıştı. Şubat 2007'de Genelkarmay eski başkanı ve 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren de aynı sözü tekrarlamıştı.

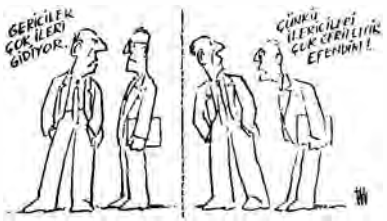
31 Ekim 1989'da 263 oy alan Özal'a Çankaya Köşkü'nün kapısı açıldı. Ant içmek için frak giysisiyle Meclise gelen Özal'ı, ANAP'lılar ayakta alkışlarken, DYP'liler oturuyor, SHP'liler ise ayakta, ancak alkışlamıyorlardı. Demirel şöyle diyordu: *"Türkiye'de aslında Cumhurbaşkanı seçilmiyor veya Cumhurbaşkanı tayin edilmiyor. Başbakan Özal, Cumhurbaşkanı görevi de uhdesinde olmak üzere Başbakan olarak Çankaya'ya çıkıyor."* Ertesi gün Özal, Demirel'in bu tespitini doğrulayarak inadına: ***"Ben zaten ANAP'la ilişkimi kesiyor değilim ki"*** diyor. Türkiye Başbakanı'nı Çankaya'ya çıkarmış, aynı zamanda perde arkasında parti başkanlığı yapan ve aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı makamını dolduran bir olayla karşı karşıyaydı. Çankaya'nın üç tane başı birden temsil ettiği Cumhuriyet tarihinde hiç vaki olmadı. Özal yıldırım harekâtıyla Yıldırım Akbulut'u Başbakan ilan etti; yani Özal Başbakanı da atamıştı. 2007'de benzeri bir durum yaratılmak istenmiş, krize dönüşerek önü kesilmişti.

Trafing
"Özal is going
Demirel is coming
Demirel is going
Askerler is coming
Demokrasi is going
Özal is coming
Anavatanlar is coming
Tonton is going
Baba is coming
ve Milletçe
Sürüniyoring..."

Melih Aşık

24 Ağustos 1983 K.Evren Van'da halka hitap ediyor. Konu Nur ve Ahzap Surelerinde mahrem yer kavramı: *"Zannediyorlar ki ben onu hiç okumadım. Onları okudum ve ondan sonra sizlerle konuştum. Şimdi o ayetlerden bir iki tanesini size okuyacağım. Bakın Nur Suresinin 30'uncu ayeti ne diyor..."*

24 Ocak Koalisyonundan Cehalete Övgü

Kenan Evren'in, okumuşlara karşı miting meydanlarındaki ağır sözlü saldırısıyla, aydınların tutuklanması, politik mülteci durumuna düşürülmesi, işkenceden geçirilmesi ve bütün bunlara eşlik eden cehalete övgü propagandası arasındaki tutarlılık ve uyum, Klbariye ve Tatlıses motiflerinin de rastgele seçilmediğini, her ikisinin de kendi kişiliklerinin dışında, çoğu kez şarkılarından da bağımsız olarak politik ve kültürel bir misyon yüklendiğini gösteriyor.

12 Eylül toplumunda genel ruh durumunu, eğilimleri ve tercihleri belirleyen karakteristikler, asıl açılıp hareket kazanmaya başladıkları **Özal**'lı yıllarda şöylece özetlenebilirdi: holding-banker patlaması, köşedönücülük, işbitirlcilik gibi kavramların kimlik tanımlamaya başlaması, reklam sektörünün olağanüstü büyümesi ve buna ilişkin yeni sektörlerin ve mesleklerin doğması, medya, imaj, marka gibi kavramların toplumsal etken gücüyle ortaya çıkışı, genel bir "arabesk"leşme, şoven milliyetçiliğin yükselişi, din, büyü, fal gibi "gizli billmler"e kitlesel yöneliş, sola ait tüm değerlerin, kavramların ve yönelimlerin küçümsenlp aşağılanması, **geçmişten korkmak ve geleceğe inanmamak**... Politika ve ekonomi, birlikte ve ayrı ayrı, bir yandan en ağır baskılar, diğer yandan alabildiğine başıboş bırakılmış bir "liberalizm" halinde, kültürel unsurların özel tarzda destekleyici unsurlar olarak gelişebilecekleri bir atmosfer yarattılar.

Bir başka deyişle, Washington, bundan böyle Türkiye'de yeni bir askeri darbenin ancak ve ancak Kürt sorunundan dolayı gerçekleşebileceğine inanıyor. Zira, Türkiye'yi bölebilecek ve sokakta kan dökülmesine yol açacak tek konu olarak Kürt sorununu görüyor.

Fuller, RAND şirketi adına yazdığı raporunda, Türk Genelkurmayı'nın konuya yaklaşımını ele alıyor ve şöyle diyordu: "Genelkurmay'ın, Türk hükümetlerinin Kürtlere yönelik vereceği kültürel ve ekonomik tavizlere karşı çıkacağı sanılmıyor. Ancak şayet Kürtler konusunda genelde kontrol kaybedilmeye başlanırsa, asker bunu müdahale için, eski nedenleri de geride bırakacak şekilde bir gerekçe olarak görebilir. Bu yüzden Ankara'daki politikacılar çok ince bir yolda yürümek ve şiddete yönelik potansiyeli kontrol altında tutmak zorundalar..."

Özal, Kürtlere yönelik bu düşüncelerini sergilerken, günümüzde Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde öngörülen Kürtçe dilde öğrenim ve Kürtçe dilde yayın konusunda yapılan çalışmaların ayrıntılarını biliyor muydu? Onun jeostratejik vizyonu karşılığında, Kürtlerin herhangi bir ayrılıkçı talepte bulunmayacakları, PKK'nın faaliyetlerini önleyecekleri konusunda söz verdikleri sırada, Stockholm Kürt konferansı kısa bir süre önce yapılmış ve bağımsız bir Kürdistan konusunda kararlar ve bu alanda yapılacak faaliyetler belirlenmişti. Bu kriz devresi, KKK Orgeneral Doğan Güreş'in Genelkurmay Başkanlığı'na atanmasıyla geçirilmiş ve Güreş'in şahsında Özallı Türkiye, Amerika'nın bölgedeki planlarına daha yatkın bir Genelkurmay Başkanı edinmiştir. Burada Güreş'in, Güneydoğu'ya ilişkin ordu tezlerini sivil otoriteye itirazsız kabul ettirmesinin karşılığında, Özalizmin dış politikasında merkezi yeri olan, ordunun Türkiye'nin stratejik ilgi alanını oluşturan bölgede daha esnek hareketi ve bu esnekliğe uygun Amerikan doktrininin benimsenmesini sağladığı göze çarpmaktadır.

Bu dönemde (1990-1994) Güneydoğu'ya ilişkin olarak daha sivil çözümleri vaad ederek işbaşına gelmiş olan bütün sivil yöneticiler (Özal, Demirel ve Çiller), Güreş'in şahsında ordu üst kademesinin "şahin" tavrı karşısında hep geri adım atarken, Amerika'nın bölge politikasında mihveri oluşturan İran ve Suriye ile gerginliğin tırmanması, Çekiç Güç'le işbirliği gibi tercihler (ordunun geleneksel Kemalist "bağımsızlık" doktrininin aksine) Amerika'ya yakın siviller (özellikle Özal ve sonradan Çiller) tarafından, Güreş aracılığıyla orduya dikte ettirilebilmiştir.

Demirel *"Nerede kalmıştık?"* Diyerek İcraatın(I) Hem De En Tepesine Geçiyor

Demirel'in DYP'si Kasım 1991 yılında yapılan seçimde birinci parti olmasını bildi. 4 yıllık bir muhalefet döneminden sonra, SHP ile yaptığı koalisyon neticesinde 20 Kasım 1991 yılında yeniden hükümete geldi. Demi-

rel Başbakan, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ise Başbakan Yardımcısı oldu.

Demirel, bu tarihten sonra bir anlamda, *"Nerede kalmıştık?"* diyerek siyaset merdivenlerini koşar adım tırmanmaya devam etti. Koalisyonun büyük ortağı olarak görev yaptığı süre içerisinde hiç beklenmedik bir gelişme oldu ve 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, geçirdiği kalp krizi sonrasında 17 Nisan 1993'te hayatını kaybetti.(75) Bu ölüm tüm hesapları alt üst etti ve Demirel, 16 Mayıs 1993'te, aralarında SHP'li milletvekillerinin de bulunduğu 244 oyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı oldu.

Özal Kimdir?

Dışarıdan Türkiye'ye bakanların gözünde Turgut Özal, *"Atatürk'ten sonra Cumhuriyet tarihinde en köklü reformları yapan"* ya da ***"Türkiye'yi dünyaya açan kişidir"***. Onlara göre Özal, *"Türkiye'yi hem içeride hem de dışarıda çok daha güçlü hale getirmiştir"*. The Sunday Telegraf'ın ifadesiyle ***"Türkiye'yi haritaya koyan adam"***dır. Özellikle AB, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların gözünde, en çok "güvenilen" lider olmuştur.(76)

Özal'a yönelik içeriden bakanların görüşleri ise, çok daha büyük çeşitlilik taşımaktadır. Örneğin kimilerine göre o, *"tabuları yıkan"*, *"konformizme karşı çıkan"*, *"ekonomik yaşamın elindeki kelepçeyi çözen"* ve *"en çok gizli hayranları olan"*, *"Türkiye'yi az gelişmiş ülke kompleksinden kurtaran"*, dış politikada *"büyük düşünmeyi öğreten" bir "büyük devrimci"*dir. O, ***"İslâm rönesansı yaratmayı kafasına koymuş, bilgisayar delisi bir gelecek savaşçısıdır"***, *"Sıradan olmayan bir siyaset adamıdır"*. Özal, Türkiye'de sağ, sol dengelerini birbirine karıştırıp, birçok kişiyi olmadık tutarsızlıklara düşüren, *"kafası özgür"* bir liderdir.

Birçok konuda Özal'a sempatiyle bakanlar arasında da büyük bir çeşitlilik vardır. Örneğin, liberal/laik anlayışa yakın olanlar için ***"Atatürk'ün başlattığı devrimleri tamamlayan"*** ve ***"İkinci Atatürk"*** anlamına gelebilecek yorumlara karşılık Özal, İslâmcılar için Nakşibendi tarikatına mensup, bir ***"anti-Atatürkçü"***dür; o, ***"namaz kılan ilk cumhurbaşkanıdır."***

Oktay Ekşi anlatıyor: "Atatürk'ü sevmediğine kesinlikle kaniyim. Atatürk'ten nefret ettiğini herhalde yakınları daha kolaylıkla söyleyebilir. Ben bunun bire bir somut örneğine sahip değilim. Ama Atatürk'ün 50. ölüm

(75) 1988'de Özal'a yapılan suikast girişiminin faili Kartal Demirağ'ın Özel Harp Dairesi'ne bağlı bir sivil eleman olduğu iddiasını general Sabri Yırmibeşoğlu reddetmişti. Basında, Cumhurbaşkanı olma amacıyla suikaste azmettirenlerin Kaya Erdem ve S.Yırmibeşoğlu olduğuna dair spekülasyonlar dahi yapılmıştı.

(76) Abramovitz, Morton, I.; Dateline Ankara: Turkey After Ozal; Foreign Policy, Summer, Issue. 91; Forbes, M.S.; True Friend Gone, Forbes, 5,24,1993, Vol. 25, Issue, 3; Lawday, D.; The Savvy Sultan Of Ankara, U.S. News&World Report, 7,29,1991, Vol.111, Issue.5, s.38.

yıldönümü dolayısıyla yaptığı bir şey söyleyeyim. 10 Kasım 1988 tarihinde Ankara'da o gece eşini alarak bir gece kulübünde dans etmeye gitti başbakan. Atatürk'ün ölüm yıldönümünde eğer Ankara'nın bir gece kulübüne gidip eşiyle dans ediyorsa onun bu hareketinin özel bir anlamı olması gerekir. Bu, Ata'dan nefret etmeyen bir adamın yapacağı şeyse öyle kabul edilsin. Ama sadece bu olay dahi onun Ata'ya nasıl baktığını anlatmaya yeter."(77)

Öte yandan onun reformlarının karşısında yer alanlara göre Özal, *"zenginlerden yanadır"*; *"laikliğin ve ulus devletin kuyusunu kazmıştır"*. Onun döneminde yolsuzluk ve vurgunculuk artmıştır. Özal, *"devletin geleneklerini bozarak"*, *"çetelerin doğuşunu hazırlayan"* kişidir. Toplumumuzu bir *"ahlak erozyonu"*na uğratmış ve *"Türkiye'yi uluslararası kuruluşların yönlendirmesine terk etmiştir."*

Turgut Özal'ın liderlik tarzını doğru anlamaya yardımcı olacak kuramlardan birisi de, 1970'li yılların sonunda Burns ve Bass tarafından geliştirilen, "yönetsel lider" (transactional leader) ve "dönüşümcü lider" (tansformational leader) ayrımıdır.(78)

Bu kuruma göre yönetsel liderler, mevcut yapının korunarak daha etkin çalıştırılmasını amaçlarken, dönüşümcü liderler, mevcut yapıda günün ihtiyaçlarına göre değişimi hedeflemektedirler. Bir diğer ifade ile yönetsel liderler, işleri doğru yapmayı amaçlarlarken, dönüşümcü liderler, doğru işleri yapmayı amaçlamaktadırlar.

Yine yönetsel liderler, daha çok hata yapmamak üzerinde yoğunlaşırken, dönüşümcü liderler hatanın yapılmasını veri kabul ederler ve yönetsel liderlerden farklı olarak bunlar risk alırlar. İzleyenlerini de risk alma konusunda yüreklendirirler ve yönettikleri kitlelerin de daha yüksek amaçlar için, ufuklarını genişletirler. Yönetsel liderler daha çok geçmişe dönük olmalarına karşılık, dönüşümcü liderler, geleceğe dönüktürler.(79)

Türkiye'nin toplumsal ve yönetsel hassasiyetlerini çok iyi gören taktik uzmanı Turgut Özal, takunyalı olarak bilinmesine rağmen, ordu üst kademeleriyle ilişkilerini kumaz politikalarla sürdürmeyi becermişti. Onlara daha modern silahlara sahip olma imkânı sağladı. Ordu personelinin maaşlarını iyileştirerek ekonomik sorunlar yaşamalarını önledi. Buna karşılık askerler karşısında sivil idareyi güçlendirerek dengeleri korumasını bildi.

Demirel, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturduktan sonra, DYP'de Genel Başkanlık tartışmaları başladı. Herkes, onun bir isim bildirmesini bek-

(77) M.Ali Birand, S.Yalçın, a.g.e., s.263.

(78) Bass, B.M.; From Transactional to Transformational Leadership: Learning to Share the Vision, Organizational Dynamics, Winter, 1990; Avolio; B.J.; Bass, B.M.; Re-Examining The Components Of Transformational And Transactional Leadership, Journal of Occupational&Organizational Psychology, December 1999b., Vol. 72, Issue. 4, s.441-463.

(79) İhsan Sezal, İhsan Dağı, a.g.e., s.177.

ledi; fakat tecrübeli politikacı 'yıpranma' kaygısıyla buna yanaşmadı. En azından bunu kamuoyuna duyurmadı. Duyurmadı diyorum çünkü bu tarihlerde Çankaya Köşkü'ne çıkan Cindoruk'a, *"Demokrat Parti döneminden bu yana, ilk defa Cumhurbaşkanlığı, Meclis Başkanlığı ve Başbakanlık bizim parti de toplanıyor. Bu, sevindirici bir durum. Ben, Cumhurbaşkanı oldum. Siz, Meclis Başkanlığı'nı başarıyla yürütüyorsunuz. Önümüzdeki günlerde bir üçüncü arkadaşımız Başbakan olacak,"* diyerek, gerekli mesajı vermeyi ihmal etmedi. Bu mesaj bir anlamda Çiller'e, *'siz önden buyrun'* anlamına geliyordu. Çiller, 13 hazirandaki olağanüstü parti kongresinde DYP Genel Başkanlığına getirildi. (Cindoruk'un bu dönemdeki moral bozukluğu ise 17 Ekim 1995 tarihinde partiden ihracına kadar sürecekti.) DYP'nin Genel Başkanı'nı bulmasıyla Demirel bir ölçüde rahat nefes almış, Çankaya'daki günlerini rahat geçirmeye başlamıştı.(80)

Demirel siyaset yorgunu bir savaşçı(!) olarak 30 yıl sonra hayallerindeki mevkiye ulaşmıştı. Bazı çevrelerin kızı diye yakıştırdıkları Çiller'i de hükümetin başına koymuş, bu defa, hırçın bir partili olarak değil, devlet başkanlığı görevini daha tutarlı davranışlarla sürdürmeye kararlıdır.

Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olan Çiller'in kurduğu yeni DYP-SHP koalisyonu 25 Haziranda göreve başladı. Türkiye'nin en kritik döneminde yine ABD yanlısı, ABD vatandaşı bir Başbakanlı hükümet işbaşındaydı.

1947'de uç veren, 1950'de gerçekleştirilmesine başlanan Amerikanlılaşma, hukuk ve devlette kavgalı muhafazakâr(!) iktidarlarla birlikte hiç hız kaybetmemiş, 1990 sonrasında 50 yıl boyunca hep tehdit ve bahane olarak öne sürülen SSCB'nin dağılmasına rağmen, daha da yoğunlaşarak günümüze kadar süregelmiştir. Bu dizinin son kitabında görüleceği gibi 1990 sonrası iktidarlar ABD'nin yanı sıra AB güdümlü ve bağımlı politikalar ve yasal düzenlemelerle Türkiye'yi başta mali ve ekonomik olmak üzere hemen her alanda tam anlamıyla Batı emperyalizminin buyruklarına teslim etmişlerdir. Kıssalardan hisse alınmadığı gibi "Bir Ülke Nasıl Batırılır?" kitabının girişinde vurguladığımız **"Sisyphus'un Kronik Antistabilizasyonu"** aynen devam etmekte; bunun sorumluları ise yüceltilerek anıt mezarları inşa edilmektedir.

'ÜÇ ŞEHİD'e
devlet töreni
12 Nisan 1990 tarihli gazete haberi.

(80) Edip Ali Yavuz, "Demirel Herkesi Güldürdü", Birey Y. 2001, s.19, 20.

1969-2007 Dış Borçlanma

1946-1960 Bastırılmış Özlemlerle Olanakların Çatıştığı Kaos İçinde Dış Borç Felaketinin Bir Daha Sökülemeyecek Temelleri Atılıyor

Özel sektöre ve uluslararası finansmanlara büyük ümitlerin bağlandığı bu yeni dönemde, dış kaynak için öncelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına verilmiştir. Bu konuda çeşitli yasal düzenlemelere gidilmiş olmakla beraber, istenilen sonuçlara ulaşılamaması ise dış borçlanma üzerinde yoğunlaşmaya neden olmuştur. Özellikle ikili ve çok yanlı finansmanlarda bir patlama yaşanmıştır. ABD'den sağlanan önemli miktardaki ikili finansmanlar ve bunların önemli bir bölümünün de bağış şeklinde olması dikkate değerdir. Dış borç stoklarının dönem boyunca çok hızlı artması ve ödemeler dengesi problemleri, sonuçta bir dış borç krizine neden olmuştur.

Özellikle döviz gelirlerinin istenilen seviyelere ulaşmamış olması bu sonucu kaçınılmaz kılmıştır. Belirtilen dönemde ithalat karşılıklarının, ithalatçılar tarafından Merkez Bankasına Türk Lirası olarak yapılması ve karşılığı dövizin Merkez Bankasınca transferi söz konusuydu. Ancak bu transferler döviz krizine paralel olarak zamanında yapılamamış ve dolayısıyla yeni döviz gereksinimlerini ortaya çıkarmıştır. Transferi gecikmiş borçlara ise gecikmeli anlamına gelen "Ariyere Borçlar" denilmiştir. 1958 yılında ilan edilen moratoryumla(81) birlikte ödenmesi daha da geciken ve 1971'de bitirilebilen bu borçların kur farklarının tümü devlet hazinesinden kaşılanmak durumunda kalınmıştır.(82)

Hazine Garantili Üstü Örtülü Dış Borçlar Kim Bilir Nereye Nasıl Harcandı?

1950'li yıllar bir bütün olarak önceki dönemle kıyaslandığında daha liberal bir programın izlenmeye çalışıldığı, fakat borç yönetiminde karşılaşılan sorunlar sebebiyle de önemli açmazlarla karşılaşan bir dönem olmuştur. Uluslararası finansmanlara verilen özel önem dış borç stoklarındaki hızlı artışların yanı sıra, borç stokunun yapısal değişiklikler göstermesine neden olmuştur. Özel sektör bir yandan kendi yaptığı anlaşmalar, diğer yandan kamu kesiminde alınan krediler yoluyla önemli miktarda dış kaynak kullanmıştır.

Ancak bu süreçler daha çok üstü örtük bir mekanizma oluşturmuştur. Zira bu dönemde sıkı kambiyo politikaları nedeniyle sermaye hareketleri (özellikle özel olanlar) çok sınırlı kalmak zorundaydı. Dolayısıyla özel sektör, yetkili organlar tarafından onaylanmak ve özel izin almak kaydıy-

(81) Devletin borçlarını ödeyememesi durumunda erteleme kararı alması.
(82) Harun Bal, "Gelişme Sürecinde Dış Finansman Kullanımı ve Türkiye", 1998. s.72.

la proje kredileri kullanabilmiştir. (Bakanlar Kurulunca onaylanan Hazine garantili krediler). Ayrıca, devlet tarafından alınan kredilerin bir kısmı da, devlete ait yatırım bankaları aracılığıyla özel sektöre kullandırılmıştır.(83)

Özetle, 1950'li yıllar Türkiye ekonomisi açısından uluslararası finansmanlara yoğun olarak başvurulan bir dönem olmuştur. Dış borçlanmalar ve bağışlar üzerine kurulan bu yapı, ülke ekonomisine önemli bir dönüşüm ve yatırım hamlesi imkânı sağlamıştır. Yüksek oranlı büyüme hızları da bu sürecin bir yansıması olarak gerçekleşmiştir. Dönem boyunca alınan krediler ve bağışların geri ödemeleri önemli ölçüde aşıyor olması ve dolayısıyla net pozitif kaynak transferinin varlığı, dönemin en temel karakteristiklerinden biridir. Bununla birlikte ekonominin reel döviz gelirlerini artırıcı yeterli önlemlerin olmayışı ve borç yönetiminin gerek kurumsal, gerekse makro ekonomik yönetim açısından tutarsızlıkları, dönemin sonuna doğru önemli olumsuzluklara da neden olmuştur.

1946-1962 Döneminde Kullanılan Dış Sermaye Kaynakları(84)

		ABD Yardımları (milyon dolar)		Diğer Yardım Kuruluşları	Gerçekleşen Özel Yabancı Sermaye
Yıllar	Borç	Bağış	Toplam	(milyon dolar)	(Bin TL)
1946-48	45.4	-	45.4	5.0	-
1949	33.8	-	33.8	-	-
1950	40.0	31.9	71.9	80.4	-
1951	-	49.8	49.8	-	3.400
1952	11.2	58.4	69.6	35.2	2.993
1953	-	58.6	58.6	20.0	1.148
1954	-	78.7	78.7	3.8	2.598
1955	25.5	83.8	109.3	-	8.002
1956	25.0	104.3	129.3	-	21.605
1957	25.1	62.3	87.4	13.5	10.531
1958	23.2	90.4	113.6	125.5	15.068
1959	97.2	107.0	204.2	-	19.825
1960	26.5	99.0	125.5	37.0	18.711
1961	131.0	89.8	220.0	161.7	43.056
1962	102.5	81.6	184.2	15.0	87.246
Toplam	586.4	995.6	1.582.0	297.1	234.233

1980 öncesi dönemin üçüncü boyutu olarak ifade edilebilecek 1960 ve 1970'li yıllar, Türkiye ekonomisinin gelişim dinamikleri açısından literatürde yaygın bir şekilde planlı dönem tecrübesi olarak değerlendirilmektedir. 1950'li yıllarda izlenen ekonomik politikalara bir tepki olarak şekillenen yeni dönem iktisat politikaları, planlı-programlı ve devletçi bir karaktere sahip yeni bir gelişme konsepti çerçevesinde ortaya konulmuş-

(83) M.Çoşkun Cangöz, "Türkiye'de dış borç sorunu: borçlanma stratejileri ve borç yönetimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994, s.7.
(84) Çeşitli kaynaklardan derleyen Yakup Kepenek.

tur. İlk aşamada da kalkınma plan ve programlarını hazırlamak üzere DPT kurulmuştur. Bir önceki dönemde ekonominin karşı karşıya kaldığı döviz darlığı ve dış borç sorunları, yeni dönemde yönetimin uluslararası finansmanlara karşı olan bakış açısından değişikliklere neden olmuştur.

Türkiye'nin ABD Güdümünde Batı Kapitalizmine Tutsaklığında Önemli bir Tarih 1958 Ekonomik Çöküntü Mali İflas İlanı Ardından OECD "Türkiye'ya Yardım Konsorsiyumu"nu Kuruyor

Bu çerçevede, öncelikle ekonominin uluslararası finansmanlara bağımlılığın azaltılmasına yönelik makro ekonomik politikalar benimsenmiştir. Ancak bu yaklaşım, dış finansmanı tamamen reddetmek yerine, plan hedefleri çerçevesinde ve etkin kullanımını hedeflemiştir. Planlı dönem aynı zamanda uluslararası finansmanların asıl olarak kamu sektörü eliyle kullanımını amaçlarken, özel sektörün kısıtlanmasına yönelik bakış ve uygulamaları yaygınlaştırmıştır. Nitekim 1963-1972 arası dönemde özel dış kredilerin kullanımı yaygın olarak kısıtlanmaya tabi tutulmuştur.(85)

Planlı dönemin uluslararası finansmanlar açısından önemli bir boyutu ise Türk ekonomisine yönelik dış kaynak akışlarının planlı ve koordine bir şekilde temin edilebilmesini sağlamak üzere, 1962 yılında OECD bünyesinde "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu"nun kurulmasıdır. Konsorsiyum üyeleri bazı gelişmiş ülkeler ve uluslararası mali kuruluşlardır. Yaklaşık olarak 30 yıl görev yapan konsorsiyum, ülkemize yönelik dış finansman akışlarının sağlanması, koordinasyonu ve kredilerin mali koşullarının uyumlaştırılması görevlerinin yanı sıra çeşitli dönemlerde karşılaşılan dış borç ödeme/erteleme görüşmelerinde de etkili olmuştur.

Konsorsiyum aracılığıyla sağlanan kredilerin genel özelliği ise ikili ve çok yanlı finansmanların özellikleriyle ortak bir çizgide gerçekleşmesidir. Konsorsiyum, kalkınma programlarınca belirlenen dış kaynakların temininde en önemli kaynak haline gelmiştir. 1962-69 yılları arasında sağlanan kredilerin %85'inin konsorsiyum kaynaklı olması dikkate değerdir.(86)

Kısaca, 1960'lı yıllarda Türkiye'ye yönelik uluslararası finansmanlarda hızlı artışların olduğu görülmektedir. Batılı ülkelerin, sadece 1961 yılında ikili finansman şeklinde 1950'li yıllardaki tüm dış yardımların dörtte birine eşit olan 400 milyon dolarlık yeni kredi açması söz konusudur.(87) 1960'lı yıllardaki dış kredilerin toplam değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

(85) Gülten Kazgan, "Ekonomide Dışa Açık Büyüme", 1988, s.285.
(86) Abdülbaki Pirimoğlu, "Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tahlil Denemesi", 1982, s.56.
(87) Mehmet Altan, "Süperler ve Türkiye", 1986, s.103.

Türkiye'nin Ekonomisinde 1960-69 Döneminde Alınan Toplam Dış Krediler ve Ödenen Toplam Dış Borçlar

Alınan Dış Krediler	Milyon Dolar	Ödenen Dış Borçlar	Milyon Dolar
Proje Kredileri	653	Dış Borç Faizleri	330
Program Kredileri	1.301	Dış Borç Anapara Ödemeleri	1.105
İthalatçı Kredileri	91	Dış Borç Ödemeleri Toplamı	1.435
U.Kuruluşlar Kredileri	314	Kâr Transferleri	126
US.PL.480	364		
Toplam	2.723	Toplam	1.561

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Yıllık Rapor, 1977 (Aktaran Mehmet Altan, 1986, s.119)

Bu tablodan görüleceği üzere 1960'lı yıllar aynı zamanda uluslararası finansmanların ülke ekonomisine net pozitif kaynak transferine neden olacak şekilde gerçekleşme gösterdiği bir dönemdir. Buna ilave olarak, bedelsiz ithalat ve işçi gelirleri de yeni birer finansman kaynağı olarak devreye girmiştir. Sağlanan finansmanlar büyük ölçüde ikili ve çok yanlı finansmanlar şeklinde gerçekleşmiş, ticari krediler önemlerini kaybetmiştir.

1970'lerin Başlarında Her Şey İyi Gidiyordu(I) "Özel Dış Kredilere Kolaylık", "Dövize Çevrilebilir TL Mevduatı" "Döviz Tevdiat Hesapları" ve "Yetkili Bankalara Döviz Pozisyonu Tutma Yetkilerinin Tanınması ile Döviz Oyunları ve Dış Borçlanmaya Kapılar Ardına Kadar Açıldı Dış Borç Türkiye Cumhuriyeti Yiğidinin de Kamçısı Olmuştu

Aynı durum 1970'li yılların başlarında da devam etmiştir. İkili ve çok yanlı resmi finansmanlarda gelişmeler varlığını sürdürürken, bedelsiz ithalat ve işçi gelirleri hızlı artışlar sergileyerek, ülke ekonomisine önemli imkânları sağlamayı sürdürmüştür. Anılan dönemdeki gelişmelere istikrarlı ve yüksek GSMH büyüme oranları eşlik etmiştir. Cari işlemler bilançosu ise 1973 yılına gelindiğinde 473 milyon dolarlık bir fazlalıkla sonuçlanmıştır.

1970'li yılların başlangıcındaki bu olumlu gelişmeler, ekonomide bir rahatlamanın doğmasına yol açarken, dış kaynak kullanımını takviye edecek açılımlar yapma olanağını da yaratmıştır. Açılımların en önemlileri şunlardır:(88) Özel dış kredilere kolaylık, dövize çevrilebilir TL mevduat hesapları uygulamaları, döviz tevdiat hesapları uygulamaları ve yetkili bankalara döviz pozisyonu tutma yetkilerinin tanınması.

Kuşkusuz bu enstrümanlar ekonominin dış kaynak giriş imkânını artıncı oluşumlardı. Ancak bunları asıl olarak harekete geçiren şey ise, 1970'li yılların ikinci yarısına doğru ortaya çıkan ekonomik ve siyasi konjonktürdür. Bunlar başlıklar olarak şöyle sıralanabilir: Yüksek hızlı ekono-

(88) Kazgan, a.g.e., 1988, s.284.

mik büyüme oranlarını devam ettirme çabalan, ithal ikame sanayileşme modelinin dışa bağımlı gelişen yapısı nedeniyle ortaya çıkan ve hızla artma gösteren ithalat talebi, izlenilen aşırı değerlenmiş kur politikası ve bunun ihracat gelirleri üzerindeki olumsuz etkileriyle, tüketim malları ithalatı, turizm ve benzeri döviz talebini artırıcı etkiler, ithalatı kısıtlayıcı bazı önlemlerin (teminatlar, denge verileri, liberasyon oranı gibi) hızla aşağıya çekilmesi, Kıbrıs Barış Harekâtı ve bazı Batılı ülkelerce uygulanan ekonomik ambargo uygulamalarıyla Türkiye'ye yardım konsorsiyumu kredilerinde hızlı daralma süreçleri, işçi döviz gelirlerinde batılı ülkelerde yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ortaya çıkan gerilemeler, tasarruf eğilimlerini olumsuz yönde etkileyen negatif faiz politikaları, kamu yönetiminde istikrarsızlık ve aynı anda çok sayıda projeyi yürürlüğe koymaya yönelik popülist politikalar ile dünya petrol fiyatlarında ortaya çıkan %400 civarındaki ani ve hızlı artışlar.

Evdeki Hesap Dünya Finans Kuruluşlarına Uymadı

Ana başlıklar şeklinde ifade ettiğimiz bu süreçler, 1970'li yılların Türkiyesi'ni ekonomik gelişme ve uluslararası finansmanlar açısından daha önceleri görülmedik bir şekilde hareketlilik içine sokmuştur. Diğer GOÜ'lerin (Gelişmekte Olan Ülkeler) trendleri ile örtüştük bir karakter sergileyen bu oluşumlar sonucunda Türkiye'nin dış borç stoklarında çok hızlı artışlar olmuştur. Borçlanmanın nitelik ve mali koşulları itibariyle de çok önemli değişiklikler olmuştur. Borçlanmalar giderek özel-ticari kaynaklar şeklinde bir dönüşüme uğrarken, toplam borçlanmalar açısından mali koşulların yükselmesi, değişken faizli borçlanmaların toplam borçlar içindeki payının artışı, geri ödemesiz dönemlerdeki gerilemeler söz konusu olmuştur. Özel dış borçlanmalarda önemli artışlar gerçekleşmiştir. Aşağıdaki tabloda anılan dönemde Türkiye ekonomisindeki dış borçlanmalar hakkında özet bilgiler sunmaktadır.

1970'li Yıllarda Türkiye Ekonomisinde Dış Borçların Gelişimi

(Milyon Dolar)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Orta ve Uzun Vadeliler	2.984	3.722	3.325	3.838	4.725	6.618	10.048	12.781
Kamu ve Kamu Garantili	2.869	3.526	3.179	3.590	4.305	6.353	10.980	11.940
Özel	115	146	146	248	-	-	-	841
Kısa Vadeli(*)	279	223	1.155	3.051	6.093	7.176	3.556	2.480
Özel	225	145	999	1.781	4.407	5.282	2.062	1.031
DÇM'ler	225	145	999	1.036	2.267	2.860	617	573
Ticari	-	-	-	745	2.140	2.422	1.445	481
Kamu	54	78	156	1.270	1.686	1.894	1.104	1.148
Toplam	3.263	3.495	4.480	6.889	10.818	13.794	13.604	15.261

Kaynak: Ziya Önış, 1989, s.78. (*) Üç yıldan kısa vadelileri göstermektedir.

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, dönem boyunca kısa vadeli dış borçlardaki artış önemli boyutlardadır. Kısa vadeli dış borçların toplam borçlara oranı 1970'li yılların başlarında hemen hemen sıfır düzeyindeyken, 1978 itibariyle %51.5'e kadar yükselmiştir.(89)

Diğer kredi türlerine kıyasla oldukça pahalı olabilen bu tür krediler sürekli finansman yapılmasına neden olurken, 1970'li yılların sonlarına doğru dış ödemeler dengesinde yaşanan krizle birlikte ödenemez hale gelmiş ve Türkiye ekonomisi hızlı bir şekilde dış borç krizi sorunu ile karşı karşıya kalmıştır.

1970'li Yılların Savurganlığı 1978 Moratoryumu

Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Açısından Son Derece Trajik Gelişmelere Sahne Olan Bu Dönem Çeşitli Palyatif Tedbirlerle Aşılmaya Çalışıldıysa Da Kaçınılmaz Bir Şekilde Dış Kreditörlerle Borç Erteleme Müzakerelerinin Başlamasına Neden Olmuştur

Dış borç yönetiminin temel ilkelerinden biri olan borç stoklarına ilişkin gerekli enformasyonun dahi yeterince olmadığı bir ortamda yapılan çeşitli görüşmeler sonucunda, 1977-82 döneminde dış borç ödemeleri büyük ölçüde ertelenmiştir. Bu dönemde yapılan erteleme anlaşmalarıyla özel borçlar da devlet borcu haline dönüştürülmüşlerdir.(90) Erteleme anlaşmalarıyla ticari borçlar devlet borcu kapsamına alınırken, faizler de kapitalize edilerek ana paraya dönüştürülmüş ve dış borç stokuna eklenmiştir.(91)

1978-82 Türkiye Dünya Borç Erteleme Şampiyonu Seçiliyor

Ertelenen Dış Borçlar İçindeki Özel Sektör Borçları Devlet Borcu Haline Getirilirken, DÇM Borçları Ise Merkez Bankası Borcu Haline Dönüştürülüyor Vergi Ödeyen Orta Direk Sağolsun

Türkiye'nin dış borç ertelemelerine giriştiği bu dönemde GOÜ'lerin genel dış borç krizi sinyal vermekle birlikte henüz başlamamıştı. Bu sebeple Türkiye'nin diğer GOÜ'lerden daha önce borç krizi yaşamaya başlaması, ülkemizin 1978-82 yılları arasında en çok borç ertelemesine giden ülke ünvanı almasına da yol açmıştır. Aşağıdaki tablo söz konusu süreçte dış borç ertelemeleri ve Türkiye'nin konumu hakkında bilgiler sunmaktadır.

(89) Cangöz, a.g.e., 1994, s.8.
(90) Pakdemirli. a.g.e., 1995, s.38
(91) Cangöz, a.g.e., 1994, s.8.

1978-1984 Döneminde GOÜ'lerde Yaşanan Dış Borç Ertelemeleri ve Türkiye'nin Konumu (Milyon Dolar ve Yüzde Olarak)

Yılar	Dış Borç Erteleme Ülke Sayısı	GOÜ'lerde Dış Borç Erteleme Tutarı	Türkiye	Türkiye'nin Toplam İçindeki Payı (% olarak)
1978	3	2.195	1.612	73.4
1979	7	6.564	3.898	59.7
1980	6	5.323	4.200	78.9
1981	13	2.757	100	3.6
1982	9	2.382	-	-
1983	21	51.089	-	-
1984	23	116.220	-	-

Kaynak: Ziyan Öniş, 1989, s.79.

Türkiye'nin 1970'li yılların sonlarından itibaren gerçekleştirdiği dış borç ertelemeleri oldukça önemli miktarlarda olup, toplam 9.810 milyar dolara karşılık gelmektedir. Ertelenen dış borçlar içindeki özel sektör borçları devlet borcu haline getirilirken, DÇM borçları ise Merkez Bankası borcu haline dönüştürülmüştür.(92) Ertelenen borçların vadeleri, 1980'li yılların tamamını kapsayacak şekilde ayarlanmıştır. Bir başka deyişle ertelenen bu borçlar, 1980'li yıllara aynı zamanda bir ipotek konulmasına neden olmuştur. Ertelenen dış borçların Türkiye'nin orta ve uzun vadeli dış borçları içindeki yerinin 1980 yılında %27.4, 1982'de %18, 1985'te %9.7 ve 1988 yılında %1.7'ye karşılık gelmesi kayda değer bir durumdur.(93)

Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin 1970'li yıllardaki kontrolsüz ve hesapsız bir şekilde dış kaynak teminine yönelmesi, bir yandan ekonominin pozitif net kaynak transferleri ile beslenerek, 1970'li yıllarda önemli büyüme oranları elde edilmesine yardımcı olurken, diğer yandan da önemli miktarda bir dış borç birikimine neden olmuştur. Böyle bir mekanizma ise etkileri uzun süre devam edecek ve ileriki yıllarda da dış borç birikimini devamlı kılacak dinamiklerin çalışmasına neden olacaktır. 1970'li yıllarda yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin uluslararası finansmanın özellikle borçluluk doğurmayan tiplerinden ve diğer şekillerinden uzak kalmasında son derece etkili olmuştur. Bu durumu, 1923-1979 döneminde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatınmlarının birikimli değerinin sadece 228.1 milyon dolarda kalmasından anlamak mümkündür.(94) Dönem içerisindeki tek olumlu gelişme ise işçi dövizlerinde yaşanan sınırlı artışlardır.(95)

(92) Tülay Evgin, "Dış Borçlanma ve Dış Borçlarımızda Yapılan Düzenlemeler", 1996, s.73.
(93) Ziya Öniş, "Türkiye'de Dış Ticaret Polltikaları ve Dış Borç Sorunu 1980-88", 1989, s.80.
(94) Güngör Uras, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", 1981, s.414.
(95) Amil Berksu, "İşçi Tasarruflarının Yurda Yönlendirilmesi", 1981, s.151.

1980 Dönüşümü ve Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Uluslararası Finansman ve Dış Borçların Gelişimi
1970'li Yıllarda Kalkınmanın Ocağına İncir Dikildi(96)
Ardından 24 Ocak İstikrar(I) Programı Getirildi

Türkiye ekonomisi 1980'li yıllarda 24 Ocak istikrar programının eşliğinde, iç ve dış taleplerin belirleyici olduğu yeni bir gelişme konsepti ekseninde adım atmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıldan o güne en radikal ekonomik dönüşümün hedef alındığı program, özü itibariyle liberal bir ekonomik yapılanmanın şartlarını oluşturmak ve uygulayabilmek üzere hazırlanmıştır.

Türkiye ekonomisi 1980'li yıllara, 1970'li yılların neden olduğu olumsuz borç mirası sebebiyle başlangıç yapmak zorunda kalmıştır. 1980 dönemi ekonomik politikaları, bu sorunu aşmak için öncelikle çeşitli borç erteleme operasyonlarını uygulayarak, ardından da yeni finansman imkânlarını harekete geçirecek arayışlar dönemidir. Atılan adımların ilk sonucu dış borçların yeniden yapılandırılması olmuştur. Böylece bir yandan dış borçlar içerisindeki en sıkıntılı kalem olan kısa vadeli borçların toplam borçlara oranı %10'a çekilirken (1982 yılı için)(97), diğer yandan da ileri tarihlere aktarılan borçlar ölçüsünde ekonomiye dış kaynak girişi sağlanmıştır.(98)

IMF ve OECD'nin En Yağlı ve En Müdavim Müşterisiyiz

"NATO üyesi olarak Orta Doğu'da özel konumunuz var, sizi kollamalıyız" Dediler
1979'da 13.9 Dolar Dış Borcumuz 1984'te 21 Milyara Çıktı

İkinci adım ise ekonomiye ikili ve çok yanlı finansmanlar şeklinde taze kaynak girişinin sağlanması noktasında atılmıştır. Bu dönemde Türkiye gerek IMF, gerekse Dünya Bankası kredilerinin en yoğun kullanıcıları arasındadır. Ayrıca OECD Türkiye'ye ve Yardım konsorsiyumu çerçevesinde önemli miktarlarda uluslararası finansman sağlanmıştır. Dönemin siyasi ve ekonomik konjonktürünün özel etkileri ile Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak Orta Doğu'daki özel konumu bu tür desteklerin emsali görülmedik bir şekilde harekete geçirilmesinde, temel belirleyici faktör olmuştur.(99)

(96) "Ocağına incir dikmek" ne demek? Tarımsal amaç dışındaki incir ağaçları harap ve terkedilmiş yerlerde bulunur. Ayrıca bu ağacın kökleri, sağlam yapılarıda yerle bir eder.
(97) Evin, a.g.e., 1996, s.83.
(98) İlker Şenel, "Dış Borçların Artış Nedenleri". 1994, s.23.
(99) Celasun ve Rodrik, "Turkish Expedierce With Debt: Macroeconomic Policy and Performance", 1989, s.208.

Aynı zamanda ekonominin mevcut borç stokuna yeni ilaveler gelmesine yol açan bu gelişmeler neticesinde, Türkiye'nin toplam dış borçları 1979 yılında 13.9 milyar dolarken, 1984 yılı itibariyle yaklaşık olarak 21 milyar dolara ulaşmıştır. Bu gelişmede resmi kaynakların yanı sıra 1982 yılından itibaren temin edilmeye başlanabilen sendikasyon kredileri, kısa vadeli dış borçların yenilenmesi ve yenilerinin alınması, ihracat kredileriyle Dresdner Bank operasyonları etkili olmuştur. Dresdner Bank aracılığıyla sağlanan krediler bu süreçte oldukça etkindir ve 1982-1986 yılları arasında 3.8 milyar dolar (Bu dönemdeki Türkiye'nin özel borçlarının %27'sine karşılık gelmektedir.) kredi sağlanmıştır. Dresdner Bank ile Türkiye arasında yapılan bir anlaşma gereği, Türk işçilerinin açtıkları vadeli mevduat hesaplarındaki dövizlerin %1 ilave faizle düzenli olarak TCMB'ye aktarılmasını sağlayan bu gelişme dönemin temel bir finansal enstürümanıdır.(100)

Türkiye ekonomisinin 1980'li yılların başlangıç dönemlerinde uluslararası finansmanlarla olan söz konusu ilişkileri, ekonominin diğer alanlarında sürdürülen reformların hayata geçirilmesinde belirleyici olurken, aynı zamanda uluslararası finansmanlar alanında da radikal bir dönüşüme yol açmıştır denilebilir. Buna göre, daha önceki dönemlerde uluslararası finansmanın genel olarak sakınılması gereken ve ancak yardımcı bir faktör olarak değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin anlayış, yerini ekonomik gelişmenin, biraz da zorunlu olarak vazgeçilmez bir unsuru olduğu anlayışına terk etmiştir.(101)

1980 sonrası izlenilen dönüşüm programının genel yapısı ile içsel tutarlılığa sahip olan yeni yaklaşım, uluslararası finansmanın sadece sınırlı birkaç kalemle değil, tüm çeşitleriyle harekete geçirilmesini arzu eden ve ekonominin döviz ihtiyaçlarından kaynaklanan sıkıntıları tamamen ortadan kaldırmasını hedefleyen bir yaklaşıma sahiptir. 1984 yılında kurulan hükümet tarafından çok daha yoğun bir şekilde liberalizmin diğer alt unsurlarıyla bezenen söz konusu politikalar bu yönde güçlü adımlar atılmasını sağlamış ve uluslararası kurumların da yoğun desteğini sağlamıştır.

Üç Koldan Dış Borç Atağı

Dış Borçla "Yükselen Değerler" ve "İhale Vurgunları" Dönemi
Program İçin Dış Borçlanma,
Otoyol, Enerji ve İletişim Projeleri İçin Dış Borçlanma
Bunlar Yetmedi(i) Uluslararası Piyasalara Tahvil İhracı ile
Dış Borç Stoğu %100 Artıyor

1984 yılından itibaren Türkiye ekonomisi, öncülüğünü kamu sektörü-

(100) Lavy ve Rapoport, "Extemal debt and structural adjustment: Recent experience in Turkey", 1992, s.325.
(101) Sinan Sönmez, "Dünya Ekonomisinde Dönüşüm", 1998, s.492.

nün yaptığı bir süreçte yeniden yüksek oranlı büyüme rotasına oturacak şekilde yatırım hamlesine sahne olmuştur. 1980 reformlarının temel felsefesi çerçevesinde, devletin özellikle oto yollar, enerji ve iletişim gibi alt yapı faaliyetlerine yönelmesinin söz konusu olduğu bu dönemde, uluslararası finansmanlar yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Sağlanan finansmanlar içerisinde program kredilerinin giderek azaldığı, proje kredilerinin ise yoğunluk kazandığı görülmektedir. Çoğunlukla ikili ve çok yanlı finansmanlardan oluşan bu kredilerin en uygun koşullara sahip olanlarının alt yapı yatırımlarına verilen kredilerde yoğunlaştığı görülmektedir. Aşağıdaki tablo 1984-1989 döneminde alınan program ve proje kredilerinin boyutları hakkında özet bilgiler vermektedir.

1984-1989 Döneminde Sağlanan Program ve Proje Kredileri

(Milyon Dolar)

Yıllar	Proje Kredileri	Program Kredileri	Toplam
1984	1.938	964	2.902
1985	3.374	833	4.207
1986	3.938	1.082	5.020
1987	5.507	1.023	6.531
1988	3.346	2.435	5.781
1989	1.908	1.648	3.556

Kaynak: Bahran, 1990, s.18.

Aynı durum uluslararası ticari banka kredilerinde de gözlenmektedir. Açılan proje kredilerinin bu açıdan büyük ölçüde alt yapı yatırımlarına yönelik olması, sağlanan sendikasyon kredilerinin ülkemizin tercihlerinin yanı sıra kreditörlerin ilgilerine göre tespit edildiği şeklinde genel bir kanaat oluşturmaya imkân sağlamaktadır. Bu eğilim, kreditörlerin politikalarının yansız olmadığını ve güçlü bir sektörel taban üzerine oturarak sektörel gelişmede belirleyici olmayı hedeflediklerini şeklinde değerlendirilmektedir.(102)

Kamu sektörünün dış borçlanmaya olan bu ilgisi neticesinde dış borç stoklarında önemli artışlar başlamıştır. Ayrıca 1986 yılında itibaren önceki dönemlerde ertelenmiş olan dış borç geri ödemelerinin başlaması ve bunları karşılamak üzere, özellikle ticari dış borçlanmalara gidilmesi de aynı türden etkilere yol açmıştır. 1984 yılında kambiyo mevzuatında yapılan liberalleştirmeler ve ticari bankaların döviz tevdiat hesapları açabilmelerine yetki verilmesi ve özel sektörün de dış kredi arayışlarına girişmesi neticesinde, toplam dış borç stoklarındaki artışlar önemli miktarlara ulaşmıştır.

Sonuçta Türkiye, artan kredibilitesine paralel olarak, dönem boyunca geleneksel finansmanların dünya çapında daraldığı bir süreçte dış finans-

(102) Ziya Önüş ve Süleyman Özmucur, "Capital Flows and the External Financing of Turkey's Imports, Paris: OECD Technical Paper no:36", 1991, s.64.

man kaynaklarını ve enstürmanlarını çeşitlendirebilmiştir. Bu başlangıç, birçok GOÜ gibi ülkemizin de dış borçlarının menkul kıymetleşmesinin ilk adımları olmuştur. Türkiye'nin 1980'li yıllarda uluslararası tahvil piyasalarındaki ilk deneyimi, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası aracılığıyla Japon Shibosal piyasasında ihraç edilen tahviller ile yaşanmıştır. Bunu ihraç edilen diğer tahvil partileri izlemiş ve zamanla diğer piyasalara da girilmeye başlanmıştır. Böylece 1985-1988 döneminde çeşitli piyasalarda 17 parti tahvil ihracı gerçekleştirilmiştir.(103)

Tüm bu gelişmeler neticesinde Türkiye'nin toplam dış borç stoku 1984 yılında %8, 1985 yılında %23, 1986 yılında %26, 1987 yılında %25 ve 1988 yılında %1 oranında artma göstererek 20.8 milyar dolardan 1989 yılı itibariyle 41.8 milyar dolara kadar artma göstermiştir.

1984-1989 Döneminde Dış Borç Stokunun Gelişimi (Milyon Dolar)

	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Dış borç stoku	20.823	25.660	32.206	40.326	40.722	41.751
- Orta ve Uzun Vade	17.643	20.901	25.857	32.703	34.305	36.006
- Kısa Vade	3.180	4.759	6.349	7.623	6.417	5.745
Dış Borç Stoku(%)	100	100	100	100	100	100
- Orta ve Uzun Vade	85	81	80	81	84	86
- Kısa Vade	15	19	20	19	16	14
Dış Borç Stoku (% Artış)	8	23	26	25	1	3
- Orta ve Uzun Vade	4	18	24	26	5	5
- Kısa Vade	39	50	33	20	-16	-10

Kaynak: Tülay Evgin, "Dış Borçlarımız", Hazine Dergisi, Ekim 1986, s.84.

Toplam Borç Servislerinde Başgösteren Hızlı Artışlar ve Çare Arayışları

1980'li yıllarda Türkiye'nin dış borçlarında yaşanan hızlı artışlar dönem boyunca yoğun eleştirilere sahne olmuştur. Bu eleştirilerden en önemlisi bir dış borç krizini çağrıştırması sebebiyle uzun süre kamuoyunu meşgul eden TÜSİAD Raporu'ndan gelmiştir. Çiller (1987) tarafından hazırlanan rapor, çeşitli senaryolar eşliğinde dış borç stoğundaki hızlı tırmanışa dikkatleri çekerken, yeni dış borç temininin sekteye uğraması halinde bu durumun ekonomiye maliyetlerinin çok yüksek olabileceğini ifade etmekteydi. Söz konusu çalışmada ifade edilen olumsuz senaryo, ekonomideki gerek yüksek büyüme oranları, gerekse döviz gelirlerini artıncı diğer olumlu gelişmeler neticesinde gerçekleşmemiş, dış borç servisleri düzenli olarak yerine getirilebilmiş ve Türkiye net pozitif kaynak

(103) Harun Bal, "Gelişme Sürecinde Dış Finansman Kullanımı ve Türkiye", 1998, s.89.

transferi sürecini devam ettirebilirken, borçluluk göstergeleri açısından da tehlike sınınndan uzak kalabilmiştir, denilmektedir.(104) Bu dönemde diğer GOÜ'lerin genel olarak önemli miktarlara ulaşan (yaklaşık olarak 50 milyar dolar) net negatif kaynak transferi sorunuyla karşı karşıya olduğu ve ekonomik gelişmede çok önemli açmazları bir arada yaşadığı düşünülürse. ülkemizin bu açıdan 1980'li yıllarda önemli bir atılım gerçekleştirdiği ifade edilebilir.

1980'li yıllarda Türkiye'nin hızla artan dış borç stokları, dönemin sonlarına doğru giderek artan bir şekilde eleştirilmeye ve sürdürülebilirliği konusunda endişelere yol açarken, ekonomi yönetimi de bir yandan bu hızlı artışı yavaşlatabilmek, diğer yandan da ekonominin ihtiyaç duyduğu net pozitif kaynak transferini sürdürebilmek yönünde çabalar göstermekteydi. Yabancı sermaye yatırımlarını hızlandırmak için mevcut mevzuatın bir kararname ile daha serbest hale getirilmesi, işçi gelirlerini, ihracat ve turizm gelirlerini artırmaya yönelik çabalar bu çerçevede düşünülmelidir. Bununla beraber, toplam borç servislerinde başgösteren hızlı artışlar, amaçlarını birarada gerçekleştirilmesini güçleştirmekteydi. Ayrıca uluslararası mali kurumlardan önceki yıllarda alınan krediler, aynı şekilde genişletilememekte ve servisler alınan yeni kredileri aşmaya başlamaktaydı. Bu konudaki tek alternatif olan ikili finansmanların da benzer bir trende sahip olması nedeniyle, kamu sektörünün özel-ticari dış borçlanma imkânlarını zorlaması ve özel sektörün dış borçlanma ile ilgili daha aktif politikalar izlemesi gerekmekteydi. Nitekim, 1989 yılından itibaren bu alanda iki önemli adımın atıldığı görülmektedir.

a. Bunlardan birincisi, dış borç stokundaki artışı durdurabilmek amacıyla, kamu sektörü dış borçlanmasını yıllık dış borç servisini aşmayacak şekilde planlanmasıydı. Hazinenin dış borçlanmasına bir limit getiren bu uygulama, yeni borçlanmaların sadece var olan borç stokunu döndürebilecek kadar olmasını öngörmekteydi. Öte yandan, yeni borçlanmaların ticari finansmanlar vasıtasıyla elde edilebilmesini temin için, hükümet yıllık dış finansman ihtiyacını ve yeni borçlanma politikasını deklare eden bir dökümanı bu dönemde Londra, New York, Frankfurt ve Tokyo'daki önemli ticari bankalara göndermekteydi. Buna göre, Hazinenin 1989-1991 arası, yıllık 5 milyar dolar dış borçlanmaya ihtiyacı bulunmaktadır.(105)

b. İkinci adım, 1989 yılında atılmıştır. Asıl olarak Mart 1990'da fiilen başlayan yeni uygulama, Türkiye ekonomisindeki en önemli dönüşümlerden bir tanesi olan ve o dönemde özellikle zamanlama açsından çok yo-

(104) Wijnberger ve diğ. "External Debt, Fiscal Policy and sustainlble Growth In Turkey", Washington DC: World Bank.

(105) Balkind ve diğ., "Turkey: A Strategy for Managing debt, Borrowings and Transfers Under Macroeconomic Adjustment, Washington: World Bank Country Study.", 1990, s.38

ğun eleştirilerle karşılaşan uygulama, Türkiye'deki finansal piyasalarla uluslararası finansal piyasaları bütünleştirme yönünde bir beklenti ile oluşturulurken, aynı zamanda ülkemize yönelik her türden özel sermaye akımlarının da teşvik edilmesine yol açacak bir altyapı hazırlamaktaydı.

Kuşkusuz bu sayede Türkiye ekonomisine yönelik sermaye hareketlerinin hızla artış göstermesi ve özel sektörün de bu alanda önemli adımlar atmasıyla var olan trend içinde kaçınılmaz bir şekilde net negatif kaynak transferlerine yol açacak oluşumların önüne geçilmek arzusu bulunmaktaydı. 1989 yılında 32 sayılı kararla gerçekleştirilen sermaye hareketlerinde serbesti ve konvertibilite uygulaması bu boyutuyla genellikle üzerinde durulan bir olgu olmamıştır. Halbuki bu politika değişikliği, 1980'li yılların başlarıyla birlikte uygulanmaya başlanan ve ülkemize yönelik uluslararası finansmanların gelişimini, net pozitif kaynak transferi sağlayacak şekilde devam ettirebilmesinin en önemli adımlarından birisidir.

Özel Kesimin Giderek Artan Dış Borcu Ekonomiyi Şoklara Açık Hale Getiriyor

"Toplam dış borç stoku artmaya devam ediyor. Kamu kesimindeki artış hızı kesilmiş, TCMB'nin dış borç stoku ise azalmaya başlamış. Buna karşılık özel kesimin dış borç stoku artıyor. Özel kesimin yalnızca dış borç stoku artmış olsa pek bir sorun olmayacak. Stokun GSMH'ya oranını gösteren özel kesim dış borç yükü de artıyor. Yani kamu kesimi ve TCMB'nin dış borçlanmada boşalttığı yeri özel kesim hızla dolduruyor. Eğer özel kesimin kaynakları daha verimli kullandığına inanıyorsak, kamu kesimi yerine özel kesimin dış borçlanma yapmasının daha olumlu olduğunu kabul ederek teselli bulabiliriz. Ne var ki özel kesimin dış borçlanmasının bu hızla devam etmesi ekonomiyi dış şoklara açık hale getiriyor. Özel kesimin dış borçlarındaki tek olumlu gelişme, kısa vadeli dış borçların oranının %33'e gerilemiş olması. Geçmişimizin en önemli tartışma konusu kamu kesimi borçlarıydı. Önümüzdeki dönemde tartışacağımız konu ise özel kesimin borçları olacak gibi görünüyor. Hazine eski Müsteşarı Mahfi Eğilmez.

BusinessWeekTürkiye. Sayı: 2007-18. s.34. Sinan Koparan'ın özel sektör borcuyla ilgili makale başlığı.

BELGELER

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Yardım Anlaşması

Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma (106)

12 Temmuz 1947

Türkiye Hükümeti, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla, Birleşik Devletler Hükümeti'nin yardımını istediğinden; ve Birleşik Devletler Kongresi, 22 Mayıs 1947'de tasdik edilen Kanun ile, Birleşik Devletler Başkanına, Türkiye'ye her iki memleketin egemen bağımsızlığına ve güvenliğine uygun şartlar diaresinde, böyle bir yardımda bulunmak yetkisini verdiğinden; ve Türkiye Hükümeti ile Birleşik Devletler Hükümeti böyle bir yardım yapılmasının Birleşmiş Milletler Andlaşmasının esas gayelerine ulaşmayı sağlayacağı gibi, münasebetlerinde hayırlı bir devre açarak Türk ve Amerikan milletleri arasında dostluk bağlarını daha çok takviye edeceğine kaani bulunduklarından: Bu maksatla kendi Hükümetleri tarafından usulü dairesinde verilmiş yetkileri haiz olan ve aşağıda imzası bulunan zevat, şu hususları kararlaştırmışlardır:

MADDE 1

Birleşik Devletler Hükümeti, Birleşik Devletler Başkanının 22 Mayıs 1947 tarihinde tasdik edilen Kongre Kanunu ve bunu değiştiren veya buna ek kanunlar hükümleri gereğince yapılmasına müsaade edilebileceği yardımı Türkiye Hükümetine sağlayacaktır. Türkiye Hükümeti bu kabil herhangi bir yardımı, bu anlaşma hükümleri gereğince fiilen kullanacaktır.

MADDE 2

Birleşik Devletler Başkanı tarafından bu maksatla tayin eden Türkiye misyonu şefi, bu anlaşma gereğince sağlanacak yardıma müteallik meselelerde, Birleşik Devletler Hükümetini temsil edecektir. Misyon şefi bu anlaşma gereğince, peyder pey yapılacak olan muayyen yardımın kayıt ve şartlarını Türkiye Hükümeti temsilcileri ile danışarak tesbit edecektir. Ancak, yapılacak olan bu muayyen yardımın mali şartları peyder pey iki hükümetin mutabakatı ile evvelden tesbit edilecek, misyon şefi Türkiye Hükümetine bu anlaşma gereğince sağlanan yardımın gayelerinin elde edilmesine yarayabilecek malumatı ve teknik yardımı sağlayacaktır.

Türkiye Hükümeti, yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktır. Sorumluluklarının icrası sırasında görevini serbestçe yapabilmesini mümkün kılmak için, bu hükümet misyon şefine ve temsilcilerine yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahade şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır.

MADDE 3

Türkiye Hükümeti ile, Birleşik Devletler Hükümeti, Türk ve Birleşik Devletler Milletlerine bu anlaşma gereğince yapılan yardım hususunda tam bilgi temini için işbirliği yapacaklardır.

Bu maksatla ve iki memleketin güvenliği ile kabili telif olduğu nisbette:

1) Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine bu yardımın kullanılışını serbestçe müşahade etmelerine ve bu müşahadelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir; ve,

(106) Resmî Gazete, 5 Eylül 1947. Askerî olan ikili anlaşmaların büyük bir kısmı NATO Andlaşmasının 3'üncü maddesine dayanılarak yapılmışsa da, Türkiye'nin NATO Andlaşmasına katılmasından önce yapılmış askerî anlaşmalar da vardır.

2) Türkiye Hükümeti, bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapacaktır.

MADDE 4

Bu anlaşma gereğince Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malumatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bunda aynı derecede menfaattar olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri, badelmüşavere, bu uğurda diğer Hükümetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri, karşılıklı olarak, alacaklardır.

Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakat olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malumatın mülkiyet ve zilyedliğini devretmeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.

MADDE 5

Türkiye Hükümeti bu anlaşma gereğince verilen herhangi bir ikraz, kredi, hibe veya diğer şekillerde ki yardımlarının hasılatının hiçbir kısmını diğer yabancı bir devlet tarafından kendisine verilmiş olan herhangi bir ikrazın resülmal veya faizinin tediyesinde kullanamayacaktır.

MADDE 6

Bu anlaşma gereğince, yapılmasına müsaade olunan yardım kısmen veya tamamen:

1) Türkiye Hükümeti talep ederse;

2) Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu hususta Birleşik Devletler herhangi bir vetonun kullanılmasını nazarı itibare almayacaktır veya Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, Birleşmiş Milletler tarafından alınan tedbir veya yapılan yardım neticesinde bu anlaşma mucibince Birleşik Devletler Hükümeti tarafından yapılan yardımın devamını lüzumsuz veya gayrimatlup addetmesi halinde; ve,

3) Yukarıda anılan Kongre Kanunu'nun 5'inci Bölümünde musarrah diğer herhangi bir vaziyette veya Birleşik Devletler Başkanının yardımın kesilmesini, Birleşik Devletlerin menfaatlerine uygun görmesi halinde nihayet bulacaktır.

MADDE 7

Bu anlaşma bugünden itibaren yürürlüğe girecek ve her iki Hükümet tarafından tesbit edilecek tarihe kadar yürürlükte kalacaktır.

MADDE 8

Bu anlaşma Birleşmiş Milletler nezdinde tescil edilecektir. Türk ve İngiliz dillerinde iki nüsha olarak, Ankara'da 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti adına: **Hasan Saka**

Birleşik Devletler Hükümeti adına: **Edwin C.Wilson**

Anlaşmada dikkat çeken hususlar: Anlaşmanın başlangıç kısmında; Türk Hükümetinin, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için, Birleşik Devletlerden yardım istediği yazılıdır. Türkiye'nin bağımsızlık ve hürriyetini kimlere karşı koruyacağı anlaşmada belirtilmiyorsa da, özetini vermiş olduğumuz Truman Doktrini ve buna ilişkin yardım kanunu, yardımın Komünist tehdit ve tehlikesine karşı kullanabileceğini söylemekte ve bunun dışındaki her türlü kullanışı yasaklamaktadır.

Anlaşmanın 3'üncü maddesinin ikinci fıkrası yardımla ilgili olarak Amerika'nın Türkiye'de propagandasının, Türk Hükümeti tarafından yapılması şartını getirmektedir.

Anlaşmanın 4'üncü maddesinin ikinci paragrafında; Birleşik Devletler Hükümeti'nin muvafaakatl olmadan hiçbir madde veya bilginin mülkiyet ve zilyetliğinin devredilmeyeceği ve verildikleri amaç dışında kullanılmayacağı bütün ayrıntılarıyla bir kez daha tekrarlanarak sağlama bağlanmaktadır.

TAMİM
C.Müddelumumlliğlne

6375 sayılı kanunla tasdik edilen "Kuzey Atlantik Andlaşması'nda taraf devletler arasında Kuvvetlerin statüsüne dair sözleşmenin VII. maddesinin 3 a (ii) bendi 24.7.1956 tarihinde mer'iyete girmiş bulunan 6816 sayılı Kanunla tadil edilerek:

1) Mezkûr sözleşmenin "Resmi vazifenin ifası dolayısıyla bir fiil veya ihmalden mütevellit suçlar" şeklinde 3 a(ii) bendi, "Resmi vazifenin ifası sırasında ika olunan suçlarla ihmali fiil ve hareketlerde bu bentler şümulüne ithal edilmiş bulunduğundan, badema tadil mevzuunun göz önünde tutulması,

2) 6816 sayılı kanunla mezkûr sözleşmenin tadil edilen VII. maddesinin 3 a (ii) bendine ilave olunan fıkra hükmü gereğince; vazife hususunda Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında aşağıdaki esaslar dairesinde mutabakata varılmış olduğundan:

a) Bir kuvvet mensubunun resmi vazifesinin ifası dolayısıyla veya resmi vazifesinin ifası sırasında bir suç işlemesi yahut ihmali fiil ve harekette bulunması halinde, Amerikan Askeri yardım kurulu (JUSMAT,) başkanı veya vekili tarafından fiilen işlendiği mahal C.Müddeiumumiliğine tevdi edilecek resmi vesikada, suçun vazife dolayısıyla veya vazife sırasında ika edilmiş olduğu bildirildiği takdirde; C. M.U.'liklerince tahkikat hangi safhada olursa olsun, vazife bakımından evrakın, Amerika'nın Türkiye'deki alakalı askeri makamlarına tevdi olunması.

b) 6816 sayılı kanunun muvakkat maddesinde, bu kanun hükümlerinin derdest işler hakkında da tatbik olunacağı tasrih edilmiş olduğundan, mevcut davalar ve derdest işler hakkında da (JUSMAT) tarafından vazife hususunda tanzim edilip suçun işlendiği mahal C.M.U.'liğine tevdi olunacak vesika üzerine yukarıdaki bend gereğince muamele yapılması,

c) Vazifenin ifası dolayısıyla veya vazifenin ifası sırasında bir suç işlenmesi yahut ihmali bir fiil va harekette bulunması sebebiyle maznun muvakkaten yakalanmış veya tevkif edilmiş ise C.M.U.'liğince maznunun (a) bendinde yazılı vesikada gösterilecek makama teslim edilmesi icabetmektedir.

Yukarıda belirtilen esaslar dairesinde muamele yapılmasını ve keyfiyetin kaza çevresindeki mahkemelerle C.M.U.'liklerine tebliğini ehemmiyetle rica ederim.

Adliye Vekili Y. Müsteşar Hadi Tan

Tamim (genelge) ile ilgili açıklama: Belgede dikkati çeken husus, ABD ile varılan mutabakat gereği (2'nci madde ve A bendinde) Türk Adalet Bakanı yayınladığı genelgede Cumhuriyet Savcılarına (C.Müddeiumumiliğine) Türkiye'deki ABD personeline geniş ayrıcalıklar ve bağışıklıklar getirerek, suç işleyen ABD'li personeli ABD'nin Türkiye'deki ilgili makamına gönderilmesini istiyor.

Eisenhower Doktrini (ABD Kongresi Ortak Kararı)

(Joint Resolution)
Vaşington, 9 Mayıs 1957

1) Başkan, bundan böyle, genel olarak Orta Doğu bölgesinde ulusal bağımsızlığını sürdürebilmek amacıyla ekonomik gücünü geliştirmek için yardım isteyen herhangi bir ulus ya da uluslar grubuna yardımda bulunmaya ya da işbirliği yapmaya yetkili kılınmıştır.

2) Başkan, Orta Doğu'da genel olarak yardım isteyen ulus ya da uluslar grubu ile askersel yardım programı üzerinde anlaşmaya yetkilidir. Bundan başka, Birleşik Devletler, Orta Doğu uluslarının bağımsızlık ve toprak bütünlüklerinin korunmasını kendisi ve dünya barışı için yaşamsal önemde sayar. O nedenle, herhangi bir ulus ya da uluslar grubu, uluslararası komünizmin kontrolündeki bir ülkeden gelecek saldırıya karşı yardım isterse, Başkan'ın gerekli gördüğü durumlarda, Birleşik Devletler silahlı kuvvet kullanmaya hazırdır. Ancak bu davranış, Birleşik Devletlerin andlaşmalarla üstlendiği sorumluluklarına ve Birleşik Devletler Anayasasına uygun olacaktır.

3) Başkan 1957 yılı bütçesindeki 1954 Karşılıklı Güvenlik Yasası (Mutual Security Act) hükümlerini yerine getirebilmek üzere bu Ortak Kararla ayrılmış herhangi bir ekonomik ve askersel yardım, 200 milyon doları aşmamak koşuluyla, kullanmaya yetkilidir.

4) Başkan, yasalar ve yerleşmiş politikalar çerçevesinde, bölgede silah bırakışımını korumak üzere, Orta Doğu ile ilgili BM İvedi Kuvvetine kolaylık ve askersel yardım sağlamayı sürdürecektir.

5) Başkan her yıl Ocak-Temmuz ayları arasında Kongre'ye bu konudaki çalışmalarıyla ilgili rapor verecektir.

6) Kongre'nin, her iki Meclisinin bunu izleyecek bir kararı ile daha önce yürürlükten kaldırılması durumu dışında, Başkanın genel olarak Orta Doğu bölgesindeki uluslarının barış ve güvenliğinin ister Birleşmiş Milletlerin davranışı, ister başka biçimde, yeterince güvence altına alındığına karar vermesiyle Ortak Karar sona erdi.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında İşbirliği Anlaşması

(Agreement of Cooperation between the Government of the USA and the Government of the Republic of Turkey)
Ankara, 5 Mart 1959

Türkiye Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Londra'da 28 Temmuz 1958 günü kendilerinin de katıldıkları Bildirgeyi uygulamaya koymak isteğiyle: 24 Şubat 1955 günü Bağdat'da imzalanan Karşılıklı İşbirliği Paktı'nın 1'inci Maddesi gereğince işbu Andlaşmayı imzalayan Taraflann güvenlik ve savunmalan için işbirliği yapmayı kararlaştırdıklannı ve yine bunun gibi söz konusu Bildirgede açıklandığı üzere, Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin dünya barışı yaranna işbu Bildirgeye katılan Hükümetlere, güvenlik ve savunmalan için işbirliğinde bulunmayı kabul ettiğini göz önünde bulundurarak;

Karşılıklı İşbirliği Paktı Üyelerinin yukanda anılan Bildirgede toplu güvenliklerini korumak ve doğrudan doğruya ya da dolaylı bir saldırıya karşı koymak konusundaki kararlılıklannı açıklamış olduklarını göz önünde tutarak; Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin 24 Şubat 1955 günü Bağdat'da imzalanmış olan Karşılıklı İşbirliği Paktı'nın başlıca Komitelerinin çalışmalanna katılmak istediklerini de belirterek; Birleşmiş Milletler Yasası ilkeleri gereğince barışın güçlendirilmesi özlemiyle;

Birleşmiş Milletler Yasasının 51'inci Maddesi gereğince güvenlik için savunmalannda işbirliği yapma haklannı yineleyerek,

Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin, Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü kendi ulusal çıkarı ve dünya barışı için yaşamsal nitelikte saydığını göz önünde bulundurmak,

Değişikliğe uğrayan biçimiyle 1954 Karşılıklı Güvenlik Kanunu (Mutual Security Acte - ABD Kanun Dizisi: 68 Stat. 832; 22 USC and 1751 note) ve Orta Doğu'da barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin Ortak Karar "Joint Resolution to Promote Peace and Stability in Middle East - ABD Kongre Kararları: 71 Stat. 5; 22 USC and 1961-1965" uyarınca ABD Kongresi tarafından Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanına verilen, gerekli yardımda bulunma yetkisini hesaba katarak ve,

İran ve Pakistan Hükümetleri ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında, karşılıklı olarak, aynı nitelikte Anlaşmalara girişildiğini anımsatarak, aşağıdaki konularda anlaşmaya varmışlardır:

Madde 1

Türkiye Hükümeti saldırıya karşı koymaya kararlıdır. Türkiye'ye saldırı olursa, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Türkiye Hükümetine, istemi üzerine yardım etmek için birlikte üzerinde anlaşmaya varılabilecek biçimde ve Orta Doğu'da barış ve istikrarı sürdürmeyi amaçlayan Ortak Kararda öngörüldüğü üzere, silahlı kuvvetlerin kullanılması da kapsam içine girerek, AB Devletlerinin Anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir.

Madde 2

ABD Hükümeti, değişikliğe uğramış 1954 Karşılıklı Güvenlik Kanunu, ABD'nin ilgili öbür kanunları ve Türkiye Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında bugüne kadar yapılmış ve bundan böyle yapılacak olan bu konuda uygulanabilecek anlaşmalar gereğince, ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunmasında ve ekonomik gelişmesinin etkin biçimde sürdürülmesinde Türkiye Hükümetine yardım etmek amacıyla, Türkiye Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek askersel ve ekonomik yardımda bulunmayı sürdüreceğini yineler.

Madde 4

Türkiye Hükümeti ve ABD Hükümeti, bu Anlaşmanın uygulanabilir öbür hükümlerine bağlı olmak üzere, karşılıklı olarak kabul edilebilirliği konusunda anlaşmaya varılabilecek savunma düzenlemeleri hazırlamak ve bunlara taraf olmak için 28 Temmuz 1958'de Londra'da imzalanmış olan Bildirgeye katılan öbür Hükümetlerle işbirliği yapacaklardır.

Madde 5

İşbu Anlaşmanın hiçbir hükmü öbür uluslararası anlaşma ve düzenlemelerde öngörülen iki Hükümet arasındaki işbirliğini etkilemez.

Madde 6

Bu Anlaşma imzası gününde yürürlüğe girecek ve iki Hükümetten birinin öbürüne Anlaşmaya son vermek konusundaki niyetini bildiren yazılı bir bildirinin alınmasından başlayarak, bir yıl daha yürürlükte kalacaktır.

Ankara'da 1959 Mart ayının beşinci günü iki örnek olarak yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti	Amerika Birleşik Devletleri
Hükümeti adına	Hükümeti adına
Fatin Rüştü Zorlu	**Fletcher Warren**

(Not: Bu anlaşmanın 2'nci maddesiyle Hükümet karşıtı olan bir hareketi bastırmak için ABD askerlerinin Türkiye'ye çağrılacağı şeklinde yorumlanmıştı. E.Y.)

Kaynak: İsmail Soysal, "Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağıtlan", Cilt 2 (1945-1990), TTKB, Ankara, 1991.

Genelkurmay Başkanlığı Karargahı
ANKARA

Gp.P.P: 0050.7-64/P.A.
KONU: Askeri Kolaylıklar 27 Ekim 1964

KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI'NA

1. Kuzey Atlantik Paktı Antlaşması'nın 3'üncü maddesine dayanılarak TÜRK ve AMERİKAN Hükümetleri arasında 23 Haziran 1954 tarihinde NATO teatisi suretiyle yapılmış olan Askeri Kolaylıklar Antlaşması ve buna istinaden imzalanan ek Antlaşmalarda, AMERİKA'lılara fazla tavizler verilmesi ve AMERİKA'lıların verilen tavizleri istismar etmesi dolayısıyla milli menfaatlerin haleldar edildiği ve tatbikatta birçok güçlüklerle karşılaşıldığı Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın 4 Eylül 1964 gün ve PL.PROG: 3954-251-64/PL. sayılı yazıları ile bildirilmekte ve Antlaşmanın imzalandığı tarihten bu yana Hava Kuvvetleri Silah sistemlerinde, meydan tesis ve kolaylıklarının kullanılmalarında büyük değişiklikler olması dolayısıyla mezkûr Antlaşmanın yeniden gözden geçirilerek revizyona tabi tutulması teklif edilmektedir.

2. Adı geçen Antlaşma tekmil Silahlı Kuvvetleri ilgilendirdiğinden, bu Antlaşmanın Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanlıkları'nın, kendi sahalarına giren hükümlerinde, yapılmasını uygun gördükleri değişiklik veya ilaveler hakkında mütalâalarının alınması uygun görülmüştür. Bu sebeple Kara ve Deniz Kuvvet Komutanlıkları'nın esbabı mucibeli mütalâalan ile tekliflerinin bildirilmesini rica ederim.

DAĞITIM:
Gereği:
K.K.K.lığına
Dz.K.K.lığına
Bilgi:

İmza
CEVDET SUNAY
Genelkurmay Başkanı

Belge hakkında açıklama: ABD'nin Kıbrıs meselesinde Rum yanlısı politikaları ve ambargo tehditleri ardından gerginleşen ilişkiler, Türkiye'deki ABD üsleri ve İkili Anlaşmaların masaya yatırılmasına neden olmuştu. Yukandaki belge bu sürece ait bir örnektir.

Milli Savunma Bakanlığı Hukuk Müşaviri M.Emin Değer, bu mektupla ilgili olarak şöyle diyor:

"Bu emir, çok gizli kayıtlıydı ama Silahlı Kuvvetler'de yankılandı ve çalışmalar daha bir coşku ve bilince kavuştu. Ama gizlilik kaydı, çalışmalan ABD'nin öğrenmesini engelleyemedi. ABD bu uyanışı hoş görmedi, ama isteklerine istediği biçimde yön vererek, 1969 Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması'nın, önceden kazandığı ayrıcalıklan elden çıkarmadan imzalanmasını sağladı. Bu belge, 1954 Antlaşması ve eklerinin değişik anlatımlarla yinelenmesinden başka bir şey değildir. Silahlı Kuvvetler'deki genç kadronun bağımlılıktan kurtulma çabaları boş çıktı."(107)

(107) M.Emin Değer, "Oltadaki Balık Türkiye", TDY, 1998. İstanbul, s.245-248.

Türkiye'deki Amerikan üstlerinin varlığı ve statüsü uzun yıllar tartışma konusu olmuştu. NATO, ABD ve Türkiye üçlüsü arasında yetki karmaşasına dönüşmüş, kamuoyunda belirsizlik ve kuşkular yaratmıştı. Başbakan Süleyman Demirel'in ***"Türkiye'de üs yok, tesis var."*** demesi ise bu karmaşaya farklı bir boyut getiriyordu.

3. Ordu Komutanı Orgeneral Refik Tulga'nın, 1963 yılında Trabzon'da Amerikan üssünde karşılaştığı durum bu karmaşanın tipik bir örneği. Tulga anlatıyor:

"Üs Komutanı Albay, bizi büyük bir merasimle karşıladı. Albay kantin, kulüp, yemekhane, mutfak gibi tesisleri gezdirdi. Biraz ötedeki etrafı demir kafesle çevrili "gerçek üs"se doğru ilerledim. Amerikalı Albay yolumu kesti:

- Giremezsiniz! Buraya ancak Amerikan uyruklu yetkili kişiler girebilir.

- Ben Ordu Komutanıyım. Bulunduğunuz bölge giremeyeceğim yer olamaz!

- Emir böyle.

- Bu hükümranlık haklarımıza tecavüz değil mi?

- Ama ikili anlaşmalar var. Bir viski almaz mısınız S. Paşam?

- Hayır...

- Kıtayı denetleyecek misiniz?

- Hayır...

Orgeneral Tulga bu müdahale üzerine Trabzon'daki Amerikan üssünü terk eder."(108)

Müşterek Savunma Tesislerinden biri olan Trabzon'daki Amerikan Üssü'nün gerçek anlamı ve amacı, Ordu Komutanı'na, Amerikalı Üs Komutanı'nın yaptığı muamele de görülüyor. Türkler kendi topraklarında kurulan bu Amerikan üslerinde bir yabancıdırlar ve her şey onlardan gizlidir.

"Müşterek Amaç", "Müşterek Savunma Tesisi" gibi terimlerden neler kastedildiği belirtilmediği için, müşterek kullanmanın da nasıl yapılacağı belli değildir. Bu ilkede, Türk toprakları üzerinde Türkiye'nin savunmasını ve güvenliğini kuvvetlendirecek, NATO üyesi ve müttefikimiz Amerika'nın da güvenliğini dolaylı veya dolaysız artıracak, tamamen Türk Kumandan ve personelin sorumluluğu altında işletilecek, barış zamanında Amerikalıların sadece, uzman, danışman veya öğretmen olarak bulunabilecekleri, masraflarının ortaklaşa ödeneceği, müşterek bir işletme kastedildiği sonucunu çıkarmak mümkün değildir. Temel anlaşmanın diğer ilkeleri böyle bir anlayışa engeldir.(109)

(108) 23 Ekim 1969 tarihli Devrim dergisi.
(109) Haydar Tunçkanat, a.g.e.

Gelen Gideni Aratırmış

Düyun-u Umumiye

Yabancı Alacakların Gelir Kaynağında Tahsiline Yönelik
Bir Uygulamaydı
IMF ise Alacaklarının Tahsiline Yönelik Gelir Kaynaklarını Da Aşarak
Yasama Yürütme Erkine Doğrudan Müdahale Eden
Uygulamalar İçinde

IMF'ye Boyun Eğerek Niyet Mektubu ve Stand-by Düzenlemelerini İmzalayan Türk Yetkililer Ise Suç İşlemektedirler

TC ANAYASA MADDE 90'ın ilk iki paragrafında: *"Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.*

Ekonomik, ticari ve teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan anlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak kaydıyla yayımlanmayla yürürlüğe konabilir. Bu takdirde anlaşmalar yayımlanmdan başlayarak iki ay içinde TBMM'nin bilgisine sunulur." diye yazar.

Oysa IMF, Niyet Mektubu ve Stand-by düzenlemeleri bir yıl değil, üç yıllık dönemi kapsamaktadır. 1984-2004 yıllannda bu anlaşmalar gereği Türkiye 3.1 milyar dolar faiz/kullanım bedeli ödemiştir.

90'ıncı maddede uluslararası anlaşmalann TBMM'ce uygun bulunması zorunluluğu olmamakla birlikte, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticari veya özel kişilerin haklannı ilgilendiren anlaşmalar yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz. Son yıllarda IMF'nin görev alanını ve işlevini aşması ve bazı alanlarda Dünya Bankası'nın görevini üstlenmesi tepkilere yolaçmaktadır. IMF kredi veren bir kuruluş amacının çok ötesinde doğrudan "özel kişilerin haklarına" yönelik müdahalelerde bulunmaktadır. Ömeğin 2005 Niyet Mektubu ve Stand-by düzenlemesinde ön koşul olarak Türkiye'den yerine getirilmesi istenenler şöyle:

1. Emeklilik reform yasa tasarısının TBMM'ye sunulması (tamamlandı),
2. Bankacılık kanunun TBMM'ye sunulması (tamamlandı),
3. Halk Bankası ve Ziraat Bankası yönetim kurullarının ayrılması (tamamlandı),
4. Vergi iadesi yasa tasansının TBMM tarafından onaylanması (tamamlandı),
5. Varlık satışının 2007 sonuna kadar tamamlanmasını sağlayacak TMSF stratejisinin yayınlanması. (Kaynak: Başbakanlık Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı.)

Bu koşulları biraz daha açarsak, özel kişilerin haklannı nasıl ilgilendirdiğini ve IMF'nin bu dayatmalarının altını imzalayan Türk yetkililerinin anayasal suç işledikleri açıkca ortaya çıkmaktadır.

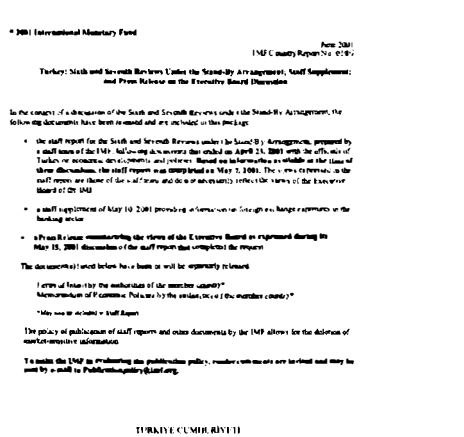
Emeklilik reformu yasa tasarısıyla emekliliğe esas asgari yaş sınırının yükseltilmesi, ödenen asgari prim tutarlarının artırılması, prim ödeme gün sayısının artırılması, ortalama emeklilik aylık bağlama oranının düşürülmesi, sosyal güvenlik kurumlarının (SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı) birleştirilerek özel sağlık sigorta şirketlerinin teşvik edilmesi; vergi idaresi yasa tasarısıyla Gelir idaresinin Maliye Bakanlığı'na (şimdilik) yarı-özerk olarak bağlı bir idare olarak yapılanması, finansal hizmetler üzerinden alınan Banka ve Sigorta Muamele

leri Vergisi (BSMV)'nin kaldırılması, bunun yaratacağı vergi açığının yeni vergilerle telafi edilerek verginin tabana yayılması, tarımsal destekleme alımlarının kaldırılması, KİT'lerde çalışan sayısının azaltılması, Bankacılık Kanunu ile Kamu bankalarının özelleştirilmesi, fakat özel bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi konularında, merkezi Devletin vergi salma ve harcama yapma politikaları yetkilerinin il özel idarelere ve belediyelere devredilmesi, belediyelere borçlanma yetkileri verilmesini düzenleyen yasalar hazırlanması ve hepsinden önemlisi yasama alanına açıkça müdahale anlamını taşıyan, bu yasaların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçirilmesi koşullarını taşımaktadır. Niyet Mektubu ve Stand-by düzenlemelerinde **ön koşul, performans kriteri, yapısal kriter, gösterge niteliğinde hedef, gözden geçirme değerlendirmeleri** gibi süreçleri içermektedir. Üç ayda bir yapılan gözden geçirme programları, program taahhütlerinin yerine getirilip getirilmediğinin değerlendirilmesi. Performans kriteri, yapısal kriterler, gösterge niteliğindeki kriterlerinin tamamını kapsayan bir değerlendirmedir.

Performans kriterlerine uyulmuş olsa bile, programın amaçlara ulaşması mümkün görülmediğine ilişkin değerlendirme sonucunda, programın gözden geçirilmesinin durdurulmasına karar verilebilir.

Stand-by anlaşmaları resmi gazete yayınlanmamaktadır. Bu durum hukukla, toplumun bilgilenme hakkıyla ve şeffaflıkla bağdaşmamaktadır.

IMF'ye 1947'de üye olan Türkiye ilkl 10 yıl sonra 30.08.1958'de olmak üzere 11.05.2005'e kadar 19 Stand-by düzenlemesi imzalamıştır. Niyet mektupları 15 ile 25 sayfa arasındayken, Şubat 2001 krizinden sonra 3 Mayıs 2001 tarihll mektup 33 sayfa ve 21 ekle toplam 54 sayfaya ulaşmıştır. Yanda Stand-by anlaşmalarıyla ilgili niyet mektubu ve raporlardan örnekler.

* 2001 International Monetary Fund

Turkey: Sixth and Seventh Reviews Under the Stand-By Arrangement; Staff Supplement; and Press Release on the Executive Board Discussion

In the context of a discussion of the Sixth and Seventh Reviews under the Stand-By Arrangement, the following documents have been released and are included in this package:

- the staff report for the Sixth and Seventh Reviews under the Stand-By Arrangement, prepared by a staff team of the IMF, following discussions that ended on April 24, 2001 with the officials of Turkey on economic developments and policies. Based on information available at the time of these discussions, the staff report was completed on May 2, 2001. The views expressed in the staff report are those of the staff team and do not necessarily reflect the views of the Executive Board of the IMF.
- a staff supplement of May 10, 2001 providing information on subsequent developments in the banking sector.
- a Press Release summarizing the views of the Executive Board as expressed during its May 15, 2001 discussion of the staff report that completed the request.

The document(s) listed below has been or will be separately released.

Letter of Intent by the authorities of the member country*
Memorandum of Economic Policies by the authorities of the member country*

* May not be released - Staff Report

The policy of publication of staff reports and other documents by the IMF allows for the deletion of market-sensitive information.

To assess the IMF's overhauling the publication policy, readers comments are invited and may be sent by e-mail to Publicationspolicy@imf.org.

TERCÜME

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BAŞBAKANLIK

Ref: B.02.1.HMO.0.DEI.02.00.36635 Ankara, 7 Temmuz 2006

Sn. Rodrigo de Rato
Başkan
Uluslararası Para Fonu
Washington DC 20431
ABD

Sayın de Rato,

1. Programımız kapsamında ekonomik performans çoğu bir seviye ulaşmıştır. 2005 yılında enflasyon tek tüte düşürücü yıl hedefin altında gerçekleşerek, buyüme beklentileri önemli ölçüde aşmıştır. Öngörülenin üzerinde gerçekleşen cari açık büyük ölçüde artan petrol fiyatlarını yansıtmakla olup, kısa'ın biçimde artış gösteren doğrudan yabancı yatırımlar da dahil olmak üzere rekor düzeydeki sermaye girişi de fazlasıyla finanse edilmiştir. Toplam kamu açığının GSMH'ya oranı, %2 'nin altına inmiş ve kamu net borç stoku hızlı bir şekilde düşmüştür.

2. Geçtiğimiz haftalarda küresel mali piyasalarda yaşanan önemli ölçüde dalgalanma sonucu yükselmekte olan piyasaların para birimleri ve varlık fiyatlarında dalgalanmalar yaşanmıştır. Türkiye, görece yüksek cari açığı ve Nisan ve Mayıs aylarındaki olumsuz enflasyon rakamlarının da etkisiyle bu dalgalanmadan en çok etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Bu kapsamda, son derece ihtiyatli davranılarak küresel likiditedeki değişimin geçici değil kalıcı olduğu varsayılmakta olup, yeterlilik rakamlarında olabilecek düşüşler

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BAŞBAKANLIK

Ref: B.02.1.HMO.0.DEI.02.00.36635/3761 Ankara, 31 Ekim 2003

Sn. Horst Köhler
Başkan
Uluslararası Para Fonu
Washington, DC 20431
ABD

Sayın Bay Köhler,

1. Uluslararası Para Fonu tarafından desteklenen ekonomik programımız [illegible] ana amaçlara yönelik den son etmektedir.

- Başarı Gözden Geçirme'nin tamamlanması ve yapısal reformlarla geçilmesi gibi ana gösteri belirgin şekilde sağlanmıştır. Dosyamızın [illegible] artış hızının etkilenmesinde gerçekleşmiş olan net ajandanın bu reformlar programını başından beri yakından takip etmektedir. Türk Lirası cinsinden varlıklara olan talebin artmasının bir yansıması olarak, en çok işlem gören tahvillerin faiz oranının yaklaşık yarısı 10 seviyesinde seyretmektedir. Hazine nominal borç stokunun ortalama vadesini uzatmaya devam etmektedir. Uluslararası piyasalarda, Türkiye'nin risk primi, emsaj ülkeler dahil diğer birçok gelişmekte olan ülkelere kıyasla düşmüş ve devam etmektedir. Yatırım yapılabilir seviyenin altındaki bir kredi notu almış olmasına rağmen, Türkiye'nin ihracatının yaklaşık %40'ı ABD Doları haricindeki para birimleri üzerinden gerçekleşmektedir.

- Reel sektörde performans da gözlenmeye devam etmektedir. Ekim ayı sonu itibarıyla, kümülatif enflasyonun yılda 14 'ün altında gerçekleşmesi ile, yılda 20 'lik yıllık enflasyon hedefi ulaşılabilir görünmektedir. Yıllık ihracatta geçtiğimiz yıl sonuna ile sanayi sektörü ihracatının oranı ve dolar dahil diğer bütün göstergelerin iyi performans göstermesi sonucunda program kapsamındaki yıllık %14 büyüme hedefinin üzerine çıkılabilecektir.

2. Güçlü politika uygulamalarının bu kazanımların sağlanmasında önemli rolü bulunmaktadır.

- Eylül ayı sonuna dayalı net parasal performans kriterleri ile gösterge niteliğindeki hedefler sonuçlanmıştır. Toplam Kamu sektörü faiz dışı fazlasının Ağustos ayı sonu performans kriterinin sonuçlanmasının üzerinde. 5. Gözden Geçirme sırasında Kamu sektörü alanında alınan tedbirler sonucu, cereyan başlamıştır. 2003'ün ilanı gen kalan kısmı için programın planlandığı şekilde derlenmesini sonuçlanmıştır. daha çok harcamaların kısıtlanmasına yönelik olarak, 0,8 katrilyon TL tutarında ek önlem alınmıştır. BDDK, tüm [illegible] güçlendirilmesine yönelik [illegible] TBMM ve

Yayınlandığı 2001 yılından bu yana alanında en çok ilgi gören kitap dizisi.

16. yüzyıldan günümüze,

Türkiye'nin Mali, Ekonomik, Tarihinin Sıradışı Belgeseli

1.KİTAP:

- Batının borçlandırma ve anamalcı emperyalizmi karşısında Osmanlı yönetiminin teslimiyetçi politikaları.
- Modern dünyayı, değişen dünya koşullarını çok geç fark eden yönetim aczi ve çöküş.

Yoktan Var Edilen Ülke
Türkiye Cumhuriyeti kalıplaşmış övgülerle kurulmadı.

2.KİTAP:

1919'da Kemalistlerin yaratıcı dehalarıyla başlattığı yoktan varoluş ve ulusal bağımsızlık hareketinin:
- Para kaynakları nasıl yaratıldı?
- Halkla birlikte topyekün kalkınma nasıl gerçekleştirildi?
- Batı'ya rağmen muasır medeniyet yolunda neler yapıldı, başarıya nasıl ulaşıldı ve uluslararası saygınlık nasıl kazanıldı?
- Bütün bunlara rağmen,
1946'da Kemalistlerin 25 yıllık mücadelesine sünger çekilmesi.
ABD güdümünde dolar diplomasisinin ve açık pazar politikalarının geri gelişi.
Osmanlı'yı batıran yönetim rezaletinin üçlemesi olan **"statükocu-patrimonyal"**, **"savurgan-popülist"** ve **"fakslyonel"** yapının yeniden başlaması.

Fotoğraflar ve belgelerle. 632 sayfa.

SON YÜZYILIN İHTİLALCİ SUBAYLARI

- **Askeri Darbeler ve Muhtıralar**
- **Olayların Tanıkları ve Hatıratları**
- **Belge ve Fotoğraflar**

ASKER, SİYASETÇİ BÜROKRAT, TÜM ULUS

Bu kitapları okuduktan sonra tekrar tekrar düşünmeli **kimler nerede hata yaptı?**

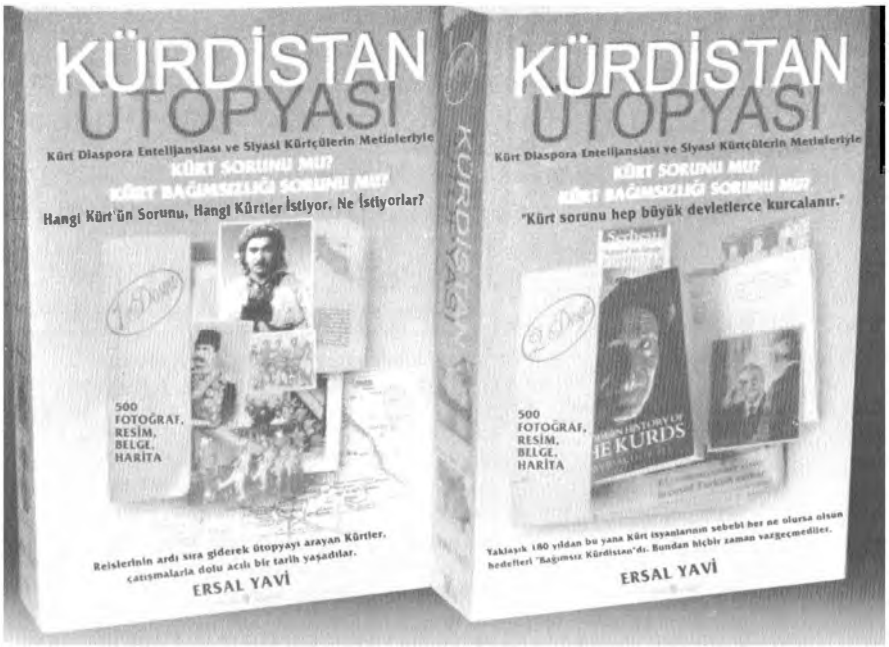
Bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlı olan yönetim ve toplumsal çemberin çözülmesi, düzeni koruma adına hükümet, asker, memur sivil arasındaki farklılıkların gerginleşmesi ve çatışmaların ortaya çıkması. 300 yıldan beri Türk tarihinin değişmeyen gerçeği.

Askeri muhtıra ve darbelerde ABD ve AB'nin etkileri.

3 cilt, toplam 1600 sayfa.

Bu KİTAPLAR, popüler söylem yerine "siyasal pratik" ve "gerçekçi olma" çağrısı yapan mukayeseli tarih metodu kullanan belgeseldir. Aklı cisimleştirmeden tekrar tekrar düşünerek, Başbakan R.T.Erdoğan'ın "Kürt sorunu vardır." şeklinde başlattığı tartışma bağlamında ***"Kürt sorunu nedir?", "Sorunlar neden, nasıl ve ne zaman ortaya çıktı?", "Bunları yaratanlar kimlerdir?", "Hangi Kürt'ün sorunu"*** gibi pek çok soruyu Türkiye, Irak, İran ve Suriye genelinde irdelemesi bakımından ayrıca önemlidir. Geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi günümüzde de Batı himayesi ve güdümünde yurtiçi ve yurtdışındaki türlü çeşitli Kürt örgütleri, entelijansiası ve siyasileri, tüm demokratik söylem ve insani taleplerinin ardına *"Kendi kaderini tayin etme hakkı", "Anayasayı değiştirin"* gibi sloganlarını ekleyerek, üniter yapıları radikal bir biçimde tartışmaya açıyor ve PKK terör örgütünün eylemlerine tepkisiz kalıyorlar. Tüm bunların nedenleri ve bilmek istediğiniz daha birçok konulardan bazı başlıklar:

- Kuzey Irak'ta varolan Kürt Devletsi yapılaşmasına ait ayrıntılı bilgiler.
- Kürt Sorunu mu, Kürt Yandaşı Türk Dostları(!) Sorunu mu?
- ABD, AB ve İsrail'in "Kürt" Politikalarının tarihçesi ve bugünü.
- ABD'nin Irak ve Kuzey Irak politikaları.

2 Kitap, 1200 sayfa, 300'ü aşkın fotoğraf, resim, harita, belge. **38 YTL**

İster ölümcül bir sömürge haçı, ister çapraz ateş...
İngiltere'den Mezopotamya ve Hint Okyanusu'na, Rusya'dan Akdenize ulaşan hedeflerin kesiştiği yerde; Türkler, Ermeniler ve Kürtler var...
Bu kitap 150 yıl önceleri kendilerinin yarattıkları olaylar sonucunda yaşamlarını yitiren yüzbinlerce Türk, Ermeni ve Kürt için kendilerine düşen özür ve tazminat payını kabul etmeleri gerektiği yönünde başlatılacak uluslararası hukuksal sürece dayanak teşkil edecek belge ve metinler içermektedir.

1838 Serbest Ticaret Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu Kuzeybatı Avrupa sanayii ürünlerine ve imtiyazlara kapılarını açtı. Batılılar önce azınlıkların, özellikle iş bilen Osmanlı vatandaşı Ermenilerin üretkenlik ve aracılıklarını kullandılar. Ardından da Osmanlıyı borç batağına soktular. 1870'te Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşanan büyük ekonomik ve mali kriz patladıktan sonra, Osmanlı mali iflasını ilan etti ve alacaklıları olan sermayedarların oluşturduğu Düyun-u Umumiye ülkedeki tüm iş ve para akışını denetim altına aldı. Bunun sonucunda devre dışı kalan Ermeni iş çevreleri büyük kayıplara uğradılar. Onların sızlanmalarına en güçlü nasihat ve destek Rusya'dan geldi(!) Ancak bu Ermenileri korumak değil, Batıyı çıkar bölgelerinden uzak tutmak içindi. Sömürgeciler ise yarattıkları bu duruma karşı "azınlık statülerinizi iyileştiriyorum" diyerek, ayrılıkçılık hareketlerini desteklediler. Gerçekleşmeyeceğini bildikleri reformları Osmanlı yönetimine dayatarak, Ermenileri kullandılar. Peki Osmanlı ne yapıyordu? Batılılaşmaya girişen yönetim, gelenekçilikle ters düşerek, altını imzaladığı anlaşmaları gereği gibi uygulayamadı; gelirlerini, aldığı borçları ve insan gücünü, bu nafile sistemle savaşarak tüketmeye devam etti. Kaybeden yine Türkler, Ermeniler ve Kürtler oldu.

- ***3'ü Ermeni, 17 yabancının karşıt tezleri tartıştığı yazılı açık oturum denemesi.***
- ***İlk kez yayınlanan 35 harita, 405 sayfa, 105 fotoğraf ve resim.***
- ***Güncel Ermenistan Cumhuriyeti, diaspora Ermenileri ve Türkiye Ermenileriyle ilgili bilgiler.***

Türkiye, Türkiye'de ve dünyada ne olup bittiğini dış medya ve kaynaklardan öğrenir.

Bu yayın AB medyasının son üç yıllık yayınlarından derlenen bilgilerden oluşmaktadır.

Tüm parlak gösterişlerinin aksine AB'nin işsizlik, yoksulluk, yolsuzluk ve skandalların her türlüsünün giderek arttığı bir ülkeler topluluğuna dönüşmekte olduğunu gördük. Bunu kendileri de saklamıyorlar. Ancak içeriden ve dışarıdan iş, finans, siyaset çevreleri ve işbirlikçileri ile bunların güdümündeki Türk medyası, AB'nin sadece olumlu yönlerini abartmakta, olumsuzluklarının üstünü örterek geniş toplum kesimlerini yanıltmaktadırlar. Kimi bireysel çabalar, dernek ve uzman yayınlarda daha tutarlı bilgilendirme ve yorumlar mevcuttur; ancak bunlar çok sınırlı ve toplumumuzun büyük kesimine zaten ulaşmamaktadır.

AMACIMIZ yıllardır olduğu gibi, ileride doğabilecek daha kötü hayal kırıklıkları ve telafisi olmayan kayıplarla karşılaşmamak için, ne olup bittiğini artık herkesin bilmesi.

Eurobarometer ve **Stoxx endekslerine**, **S&P ve Moody**'s derecelendirmelerine bakılırsa, merkezi AB ülkelerinin ekonomileri ve halk topluluklarıyla ilgili tüm olumlu göstergeler aşağı, olumsuz göstergeler yukarı yönde. Bütçe zorda.

AB'NİN 5 KAOSU

• Yetki paylaşımı • Mali istikrarsızlık • Kaynak yetersizliği
• Üretim ve pazar sorunu • Dış ve İç politikada uyumsuzluk

Demirel, ***"Bu işi artık Turgut'la birlikte götürebiliriz."*** der ve ağır bir yükten kurtulmuş gibi rahat uykuya dalar. Oysa Türkiye dış borç taksitlerini ödeyememekte, hiçbir döviz transferi yapamamakta, dış kredi de bulamamaktadır. Devlet tam anlamıyla iflasın eşiğindedir. Turgut Özal umut olmuştur.

Paşaların pek beğendiği konuşmasında Özal neler söylememişti ki: ***"İç yatırım enflasyon yaratır. Dış Sermayeye ihtiyaç vardır.", "Milli Petrol ve TPOA solcuların sloganıdır. Petrolü kim bulursa bulsun.", "KİT'ler batarsa batsın.", "Arap sermayesine özel imtiyazlar verilmelidir.", "DB Deniz Nakliyat başımızın belasıdır.", "Grevler yatırımları önlemektedir. Kıdem tazminatı hiçbir yerde yoktur."***

KRİZ

24 Ocak kararları neden kılıçlı bürokratlara uygulatıldı. TÜSİAD Kurucusu **Vehbi Koç**'a göre, *"Parlamento ve demokrasi yavaş. Askerler bizim istediklerimizi daha çabuk yapıyor."*

Aralık 1979'da Türkiye'nin gündemi:
Hükümet: ***"Ekonomik darboğazı nasıl aşarız?"***,
Paşalar: ***"Nasıl müdahale ederiz?"***,
IMF: ***"İstikrar programının başarı şansı var mı?"***

KRİZ

Özal Köşk'e çıkma kararındadır. Şöyle der: ***3 ay bağırırlar sonra sesirler, ortalık sükûnet limanı kesilir.***
İlhan Selçuk ise: *"Çankaya'da takunya seslerini duymak istemeyenler kulaklarını tıkarlar."* diyor.

Özelleştirme faaliyetleri sonucunda, **devlet envanterinden çıkan varlık, giren nakit** ilişkisi kurulamamış, bütçenin %60'ı oranında bütçe dışı kamusal gelirin nereye harcandığı bilinememiş, son 20 yılda 120 milyar dolar Sayıştay denetiminden geçmemiş; tarih tekerrur edecek, geçmişten dersler alınmayarak daha sonra Türkiye nice krizlere girecektir. Son aşamada Türkiye giderek öylesine liberalleşecek ki, %95'i Müslüman olduğu söylenen bir ülkede birileri ***"Hepimiz Hıristiyanız"*** dövizleri açarken, Türk bayrağı ile meydanları dolduran milyonlar **bölücülükle suçlanacak, samimi inançlar örgütleştirilecek, şalbeli Nakşi dergahçılar Çankaya'ya doğru yürüyecek, Batı, laiklik karşıtlarını ve aynlıkçı Kürtleri destekleyecek**. Bu tablodan daha çooook bunalımlar çıkar. Hep birlikte 4.kitapta göreceğiz.

Altta: Cumhuriyete sahip çıkalım mitingleri dış medyada manşet olacak kadar ilgi gördü. Yabancı yatırımcılar Türk bayraklı kalabalıklardan rahatsızlar.

KRİZ

STRATEJİK ORTAKSIZ YAPAMAYAN SİYASİLERİN TÜRKİYESİ

Osmanlı yönetiminin Batı'ya eklemlenme çabaları, önce Londra Paris, İttihatçılar döneminde ise Berlin merkezliydi. Bir yanıyla yapışkan, tavizci; diğer yanıyla bağımlı ve uyumsuz politikalar İmparatorluğun sonunu getirmişti. 1945 sonrasında liberal muhafazakârın(!?) yeni eklemlenme merkezi Washington oldu. Bu merkeze **"yağlama"**, **"yalvarma"** ve **"yapışma"**(sticky polity) politikalarıyla bağlandılar ve Yankee tarzını çabucak benimsediler. Başbakan A.Menderes: ***"Beni niçin kâfi derecede övmüyorlar? Ben ki bu talihsiz ülkeyi 27 yıllık kötü yönetimden sonra ihya etmekteyim..."*** diye sızlanırken, Bakan Samet Ağaoğlu: ***"Menderes'in dalma tekrarladığı gibi planlı çalışma millet parasını hebadan başka birşey değildir... Biz kanun olmadan da yapacağımızı yaparız. Sonra Meclise getiririz."***, Peyami Safa ise: ***"Yüzde 20'yi zor dolduran aydın, memur, emekli, öğretmen, üniversitell, tüccar, sanayicinin muhalefeti bize vız gelir."*** diyordu.

İlk popülistler.

YERLEŞMEMİŞ TOPLUM TRAVMASI

DP, Kemalistlerin kırsal kalkınma projelerini rafa kaldırıp; plansız, hesapsız, sosyo-ekonomik, fiziko-ekonomik faktörleri gözardı ederek, yüzyıllardır çağdışı bırakılmış 40.000 kırsal yerleşimin hızlı bir çözülmeyle çevreden merkeze akmasına neden olacaktır. ABD destekli, nafile özel teşebbüscülük, liberal piyasalar, patronaj, popülizm ardından 1954 sonrası kriz sinyalleri gelmeye başladığında ise herşey altüst olacaktır.

Fert başına milli gelir ayda 37.5 TL'yken, Ankara'da bakkal kurufasulyeyi 250 gramdan fazla vermezken, 48.000 TL'ye 1954 Model Buick otomobil almak için sıra bekleyenler, en fazla iki defa giyilecek bir elbise için Paris'te Dior'a 60.000 frang verenler de vardı. Oysa şeker yok, et yok, ekmek yok, süt içmek hayal mahsulü. İstanbul Vali ve Belediye Reisi Prof.Dr.F.K.Gökay: ***"Şeker esasen muzırdır, dişleri çürütür, karaciğeri yükler."*** derken, daha üst makamlar: ***"Artık millet bol bol yiyor da ondan eksildi."*** diyordu. Kimi savcılar ise ***"Açız"*** diyeni, ***"Alçak komünisttir, derhal içeri alın."*** emri veriyordu. **Her mahallede cahil bir milyoner yükselmiş, cahil olmadığı halde fakir olan yalnızca ordu ve üniversite mensuplarıydı.** Özgürlükçü söylemlerle iktidara gelen Menderes, özgürlükleri askıya alacak, mali iflasın ardından 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle tasfiye edilecektir. Yassıada'da yönetime toptan idam kararı çıkmış, Başbakan ve iki Bakan idam edilmişti.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN HALİ PÜRMELALİ KURTARICILAR DA KURTARILMAYI BEKLİYOR

Darbeci askerlerin başkanı Org.C.Gürsel müflis bir maliyeyi devraldığını gördüğünde: *"Borçlarımız o kadar çok ki, nasıl ödeyeceğiz ve dünyadaki itibarımızı yeniden nasıl ihya edeceğiz."* derken, MBK Üyesi S.Gürsoytrak'a İstanbul Belediyesi'nin kasasında sadece 50.000 TL kaldığı söyleniyordu. Bütçe açığı, vatandaşın parmağındaki alyans dahil

KRİZ

Eskişehir'de karşılanan A.Menderes'in Ankara'ya gezdirilişi.

her çeşitte bağışlarla kapatılmaya çalışılıyor. Maaş dışında hiçbir ödeme yapılamıyordu. Kısacası kurtarıcılar da kurtarılmayı bekliyordu. C.Gürsel, MBK içinden gelen itirazlara rağmen yönetimi bir an evvel sivillere devretme çabası içindeydi.

DARBECİ ASKERLER ACI GERÇEKLERLE YÜZYÜZE

Kurtuluş reçeteleri yine yabancılara kaldı. Prof.**Tinbergen**, Dr.**Koopman**, Prof.**Chenery** Ankara'ya gelirler. IMF'de görevli **Kemal Kurdaş**, ABD'den aceleyle Türkiye'ye getirilir. IMF, IBRD, OEEC uzmanları da ceplerinde stabilizasyon önerileriyle Ankara'dadırlar. Dr.Koopman *"Dış yardım olmadıkça ayağa kalkamazsınız."* dediğinde, askerler acı gerçeklerle yüz yüze gelirler. Kaynak yine ABD'ydi. 1961'de seçimler yapıldı. Sandıktan DP'nin yumurta ikizi AP çıktı. AP'nin adayı için Hv.K.K. Org. İ.Tansel tepkisini şöyle haykırıyordu: ***"Başgil Cumhurbaşkanı seçilirse, Çankaya'ya ilk bombayı ben atarım."*** Darbeci subaylardan S.Ulay ise Başgil'e bağırarak: *"Etlik'te Milli Emniyetin bahçesinde çukur hazırlandı. Cumhurbaşkanı seçilirsen Meclis'ten çıkar çıkmaz cipin de hazır. Ona bindirileceksin, Etlik'e götürülüp, o çukura defnedileceksin."* diyor. Sonuçta ortalık karışacak, 22 Şubat-21 Mayısta Albay T.Aydemir Türkiye'yi yeniden sarsacaktır. Öte yandan askerlerin kurduğu DPT'ye karşı olan muhafazakârlar *"Solun ortasında plan yapılıyor."* dediklerinde, panikleyen ABD elçiliği, DPT'ye casuslar sokuyor. Dış metropol kreditörleri, planlı stratejik kamu yatırımlarını by pass ediyorlar.

KAMUSAL YARARLARI ÖZELLEŞTİREREK ÖZEL ZARARLARI KAMULAŞTIRARAK

KRİZ

İthal ikameciliği yapıyoruz diyenler, **"çengel atma"**, **"sızma"** metoduyla sanayiide yabancı egemenliğine alan açma, döviz yiyen **"montajcı güdük sanayileşmeye"**, **"kap kaç kapitalizmi"**ne dönüştürerek, liberalizmi arsızlıkla eş tutanlar ***"bize plan değil, pilav lazım"*** sloganıyla, müteşebbis yaratmak için devlet kesesinden bin bir çeşit teşvik ve muafiyetler icat edeceklerdir.

KRİZ

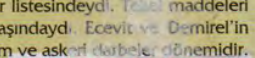
YİNE ANARŞİ YOKLAR VE ASKERİ DARBELER

Yıl 1977. Başbakan Demirel: *"Ortada kan vardır, sönmüş ocaklar vardır. Bugün Türkiye adeta bir savaşın içindedir... Hadise bu yolla Devleti çökertmektir, buna dur demek lazımdır."* Türkiye yine gaz lambası ışığında yürütülen krizler ve yoklar ülkesi haline dönüşmüştü. Elektrik yok, petrol yok, yedek parça yok, yağ-şeker yok, döviz yok, akaryakıt ve tüpgaz yok; ama karaborsa, kuyruklar, kan ve terör var. Yine de Başbakan şöyle konuşuyor: ***"Ne yok, ne zamandan beri yok, yok olan maddeyi söyleyin, istediğiniz kadar göndereyim."***

Yıl 1979. Demirel yine başbakan. Tüm illerin valilerini arayarak, yokların listesini, anarşik olayların illere göre dökümünü ister. 48 ilde yemeklik yağ bulunmuyordu, 25 ilde akaryakıt yoktu, 32 ilde demir-çimento bulunamıyordu, ampül 7 ilde bulunmazlar listesindeydi. Tohum maddeleri illerde yoklar listesinin başındaydı. Ecevit ve Demirel'in Başbakanlıkları ölüm, yıkım ve askeri darbeler dönemidir.

Dönemin gazete başlıklarından biri.

210 Ölü, 1036 Yaralı, 411 Patlama ve 43 Soygun

9 789757 045205

FİYATI
25 YTL